Parti alese

din

Istori'a Transilvaniei

Pe doue sute de ani din urma.

De

Georgiu Baritiu.

ACADEMIA R. P. R. INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ BIBLIOTECA Nr.

Volumu II.

Dupa introductiune pregatitóre despre revolutiunea din Francia dela 1848, trece la evenimentele resturnatóre din monarchi'a Habsburgica, cu care aduce in legatura pre cele din Transilvani'a; coprinde pe largu activitatea natiunii romane, decursulu resboiului civilu, reactiunea absolutistica insoçita de reforme mari pàna la 1860 adeca pe unu periodu de 12 ani si

Unu suplementu cu XXXVI documente.

Sibiiu, 1890.
In editiunea auctorului.
Tipografi'a W. Krafft.

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ INVENTAR CĂRȚI Nr. 2441/59

Omnibus semper placuisse, res est plena fortunae: placuisse paucis, plena virtutis; placuisse nulli, plena doloris.

Si quid extremi tamen eligendi optio detur,
Medio relicto: praeferam nulli placuisse quam cunctis.

Jacobus Balde concionator principis Bavariae.

Lectoriloru sanetate.

Acésta parte a dou'a din studiile mele istorice, cu a caroru scótere la lumina me obligasem, se intinde numai pe doisprediece ani, a esitu inse totu asĭa de voluminósa cá si partea anteia, care coprinde in sine evenimente adunate din 164 de ani. De am facutu bine sau reu, cà am incarcatu la unu locu atatea evenimente mai vîrtosu din anii epocali 1848 si 1849 lasu cá se judece lectorii competenti, cari nu'si voru pregeta a le citi si a le compara cu alte opuri istorice publicate in alte limbi ale patriei asupra acelei epoce. Ceea ce sciu eu in acésta privintia este numai ce observasem si in precuventarea mea dela Volumulu I, cà generatiunile actuali ale natiunii nóstre cerusera mai vîrtosu istori'a catastrofeloru din acei doi ani, la care am adaosu si evenimente din alti diece ani, cá urmari care se puteau prevedé fàra greutate dupa atàta sange varsatu.

Dupace voĭu reuşi cá se scotu cumva sum'a de 4300 fl. v. a. intrata in acestea doue volume pe chartia, tipariu, corectura, legatura, espeditiune, si dupace voiu primi judecat'a barbatiloru competenti in materia asupra ambeloru volume, nu voiu lipsi, avend viatia si sanetate, a face se apara si volumulu III.

Pàna acum cunoscu parerile descoperite asupra volumului I numai dela sĭese barbati amici ai istoriei, sau chiaru istorici de professiune, intre cari si unu dn. profesoru dela o universitate.

Eu recunoscu cà este o vanitate a se lauda cineva elu pe sine in opulu propriu: îmĭ permitu inse cu tóte acestea a reproduce aici relative la insuşirile volumului I numai opiniunea unui corpu de barbati eruditi coprinsa intr'unu actu publicu. O facu acésta mai alesu din o causa cunoscuta multoru lectori, care este, cà in acelu corpu bisericescu sĭedu

càtiva barbati cari cultiva istori'a patriei si a natiunii cu mare predilectiune, éra insusi archiereulu este si fundatoru alu unei colectiuni archeologice, care promitte a deveni una din cele mai instructive.

Acea recensiune respective critica coprinde urmatórele apretieri.

»Meritulu istoricu alu Volumului I este garantatu prin limpiditatea fòntàneloru din cari se insira intemplarile, si straluce din deductiunea pragmatica a partiloru alese din istoria; este de lauda critic'a rara, cu carea auctorulu cérne scriptele, alége materi'a, si innóda evenimentele cu causele cari le-au produsu; — unu stilu netedu deaporurea in consunetu cu geniulu limbei ar face si pre aceia, cá sè se simtïa óresicumva trasi se cetésca acestu volumu, cari nu ar sci, cà auctorulu deprinsu cá alti fórte putieni in osteneal'a de preste 40 ani pre carier'a publicistica, petrunde insemnatatea fapteloru, desfasiura obiectele tractate cu chiaritatea cuvenita, si scie stèrni interesulu cetitoriloru fòra neci o privintia la farmeculu numelui de care cu dreptu se bucura auctorulu.

Cu modestia ce distinge pre barbatulu intieleptu, tiene auctorulu pre alti mai competenti a lamuri unele parti ale istòriei nóstre basericesci: cea ce se pare a se poté concede mai de graba in cea ce privesce questiuni de doctrin'a dogmatica si unele principia ale moralului crescinescu, decàtu in privinti'a eruditiunei profunde, si a judecatei nepartiale cu carea infira partile mai insemnate ale istoriei basericei nóstre. —

De orace cunoscinti'a istoriei patriei este Veneratului Cleru indispensabila, spre a poté intielége reporturile in cari se afla: recomendamu opulu acest'a specialei atentiuni si dorimu cá sè-lu procure pre sam'a bibliotecelòru districtuali. Se capeta la auctorulu cu pretiulu de 5 fl. Volumulu I.

Din siedinti'a Consistoriului Episcopescu tienuta in Lugosiu la 14/2 Novembre 1889.«

Intru altele rogu pe binevoitorii lectori, cá se nu'si pregete a reflecta la cele inpartasite in precuventarea din volumulu I.

Auctorulu.

Sumariulu.

Materiiloru coprinse in volumulu II din *istori'a Transilvaniei* pe doue sute de ani din urma, carĭ incepu dela anulu 1683. Evenimentele coprinse in acestu volumu incepu cu anulu 1848 si ajungu pàna la 1860. Elu este cá si vol. I inparţitu in capete si §§-i.

pag.

Introductiune 1

Capu I.

Evenimentele din Austri'a propria si mai alesu din Vien'a 11

§ 1. Incercari revolutionarie in unele provincii. Petitiuni furtunóse. Prim'a versare de sange in Vien'a din 13 Martiu 1848. Retragerea lui Metternich. Alti ministrii. Resboiulu din Itali'a. Alta revolutiune in Vien'a. Retragerea imperatului la Insbruck 11

§ 2. Proiecte de reforme mari in Ungari'a. Diet'a in activitate. Alegerea de palatinu. Influinti'a sciriloru revolutionarie din alte tieri. Demonstratiunile din Pesta. Articlii noi de lege si sanctionarea loru precipitata. Ministeriu 18

§ 3. Croati'a si Slavoni'a. Banulu br. Iosif Jellachich. Publicistulu dr. jur. Lĭudevit Gay. Mitropolitulu dela Carlovitz I. Raiacich. Colonelulu Suplicatz. Cĭaĭkistii. Sĭantĭurile romane. Inceperea resboiului civile 28

Capu II.

Evenimentele din Transilvani'a pàna in Iuliu 1848 . . 36

§ 4. Mic'a rescóla a tinerimei din Clusĭu. Mesurile luate de gubernatoru si de gubernu. Ţinut'a garnisónei imperiale din locu. Mişcarea devine totu mai violenta. Se promitte convocarea dietei transilvane. Tinerimea juristiloru dela M. Oşĭorheiu. Inceputuri de armare intre magĭari 36

§ 5. Agitatiunile politice si nationali intre Sasi. La Sibiĭu. La Brasĭovu. In alte districte. Gubernatorulu Teleki la Sibiĭu. Magiarii din Sibiĭu. Demonstratiuni in favórea Austriei. Ruptura periculósa intre Magiari si Sasi 46

pag.
§ 6. Comandantele generalu br. Antonie Puchner 55
§ 7. Urgía si despretiu din partea magĭariloru nu numai càtra poporulu romanu, ci si càtra celelalte nationalitati conlocuitóre. Furcile si hoherii. Calumnii infame. Sum'a inteligentiei romane . . 63

Capu III.

Adunarile nationali a le poporului romanu si gónele . 72
§ 8. Adunari si consultari partiali. Executiuni militari pe poporu. Proclamarea dreptului statariu 72
§ 9. Intra si junimea romana dela institute publice in actiune. Góne si arestari. Prim'a adunare dela Blasiu 77
§ 10. Gubernulu afla despre planulu romaniloru. Corespondenti'a gubernatorului Teleki cu episcopulu Ioanu Lemeni. Gubernatorulu opresce strictu adunarea si cere assistentia militara. Permitte convocare pe altu terminu, de doue adunari, sub grea respundere a episcopiloru. Romanii se opunu 89
§ 11. Adunarea dela duminec'a Tomi. Decursulu si resultatulu ei. Invitarea romaniloru din Ungari'a la adunare pe 15 Maiu. O mesura absurda dela Cancelari'a Curtii. Alte góne 96
§ 12. Adunarea cea mare nationala dela Blasĭu din 15—17 Maiu 1848. Vas. Nopcea. Scene interessante si caracteristice 106
§ 13. Protocolulu conform textului tiparitu indata dupa adunare . . . 117
§ 14. Gubernulu decerne desfiintiarea comitetului nationale. Góne. Inchisori. Arestarea si barbar'a tractare a parochului Simionu Balint in Abrud, cu versare de sange intre soldati. Buciumanii saru in ajutoriu. Alte arestari. Omoruri la comun'a St. Craiu. Parochulu din Velcheriu 128
§ 15. Manecarea celoru doue deputatiuni, un'a la Vien'a si la Insbruck, alt'a la diet'a din Clusĭu. Gubernulu nu vrea cá episcŏpulu Andreiu se plece la monarchu. Unele peripetii caracteristice. Uniune sau mórte! 134
§ 16. Conferentia preparativa. Deschiderea Dietei transilvane. Proclamarea Uniunei absolute. Precipitare fàra parechĭa in istori'a tierei 142
§ 17. Macelulu dela Mihaltiu si urmarile lui. Brutalitatile dela Abrud. Ce se credemu despre apathi'a poporului romanu. Planulu lui Avram Iancu. Ţine minte romanescu 153
§ 18. Suparearea si urgi'a Sasiloru din caus'a uniunei votate. Sórtea deputatiunei nationale dela Insbruck. Confirmarea uniunei prin violentia. Altu protestu alu deputatiunei romane 165
§ 19. Deputatiunea romaniloru vine dela Insbruck la B.-Pesta. Manopere rafinate ale dietei dela Clusĭu cu alte proiecte de legi. Inchiderea dietei transilvane si deschiderea celei din Ungari'a. Comissiunea regnicolara. Br. Nic. Vay. Com. Béldi. Laurianu si Balasĭescu arestati 175
§ 20. Poporulu romanu pretinde liberarea arestatiloru. Br. Puchner intervine si merge la br. Vay. Arestatii liberati si dusi in triumfu la Orlatu. Adunarea din Orlatu. Petitiunea regimentului. Ce au patitu si Sasii 181

pag.

§ 21. Evenimentele din partea dela mĭédianópte a Transilvaniei in legatura strinsa cu faptele regimentului II granitiariu de romani . 192
§ 22. Continuare din § anterioru 193
§ 23. Celelalte doue batalione 205
§ 24. Armarea Ungariei. Moneta-chartia. Recrutare violenta cu versare de sange. Deputatiune demonstrativa dietala de 200 la Monarchu, inse fàra resultatu. Omorulu cruntu si selbaticu alu generalului com. Lamberg. Com. Stefanu Széchenyi nebunesce si se arunca in Dunare. Vesselényi fuge impreuna cu altii. Fugu si Sasii. Scapa de acolo si episcopii Lemeni si Sĭaguna 218
§ 25. Proclamatiunea banului Iellachich. Görgei spendiura pe comitele Eugen Zichy si'i confisca din avere. 8000 croati cadu in captivitate 230
§ 26. Batalionulu romanescu de grenadiri Uracca. Macelulu romaniloru dela comun'a Lun'a. Desteptarea generalului Puchner 236
§ 27. A trei'a adunare dela Blasĭu, acum inse de ómeni armati. Comissariulu br. Nic. Vay merge la Blasĭu si cérca desarmare. Vinu si trupe regulate. Generalulu Schurter pasĭesce la invoiéla cu romanii. Alta petitiune. Altu comitetu 242
§ 28. Manifeste si rescripte inainte si dupa omorulu lui Lamberg . . . 250
§ 29. Revolutiunea din 6 Octobre la Vien'a. Spendĭurarea generalului com. Latour. Incercarea de a mai ucide pe presiedintele camerei si pe unii ministrii. Bucuri'a lui Kossuth si a partidei sale pentru acea revolutiune. Resbunare terribila din partea principelui Windischgraetz 254

Capu IV.

Resboĭulu civilu in Transilvani'a din Octobre pàna in Decembre 1848 260
§ 30. Inceputuri partiali. Inversĭunarea romaniloru cresce la vederea mai multoru preoti, tineri sciutori de carte si altoru locuitori spendiurati. Terrorismulu manifestatu prin spendiuraturi si alte atrocitati atàtu in Transilvani'a càtu si in Banatu, mai alesu asupra preotiloru. Repressalii 260
§ 31. Continuarea terrorismului in Clusiu. Sententiele de mórte se inmultiescu 265
§ 32. Adunarea nationala a secuiloru la Agyagfalva. Ardere si devastari de sate 281
§ 33. Colonelulu c. r. Urban comandante de trupe romane. Prim'a lovire in campu deschisu intre secui si romani. Arderea, spoliarea si devastarea orasiului Reginu 291
§ 34. Proclamatiunile generalului br. Puchner. Una a comitetului revolutionariu din Buda-Pesta subscrisa de Lud. Kossuth si de com. Mich. Eszterházi. Proclamatiunile comitetului nationalu romanu si inceputulu activitatii sale 297
§ 35. Poporulu romanu din Transilvani'a inparțitu in 15 legiuni. Gene-

pag.

ralii iau inpartirea spre sciintia; promitu arme si munitiune, dau inse fórte puçine, aprópe nimicu. Generalii provóca pe comitetu cá se formedie si cete de calareti. Scirile despre atrocitati selbatice se inmultiescu si cu acelea repressaliile romanesci. Georgie Apor unulu din tiranii cei mai crunti. Comitetulu „gubernu.“ Recrutare noua de 3745 romani si 1253 sasi 309

§ 36. Operatiunile generalului Gedeon si ale subcomandantiloru sei. Batali'a dela M. Osïorheiu. O eróre strategica neertata, care mai tardíu au avutu urmari fórte triste. Incredere órba a lui Puchner in victori'a castigata de Gedeon. Mustrarea nemeritata a comitetului. Dispositiuni luate pentru desarmarea glóteloru 318

§ 37. Nefolosirea victoriei eftine dela M. Osïorheiu se resbuna infricosïatu. Secuii se reculegu si se armédia cá prin farmecu. Tunariulu Aron Gábor. Omoru selbaticu alu capitanului secuiu Balás cá tradatoriu de sange 328

§ 38. O serie de batalii cu secuïi. Comune sasesci aprinse si devastate. Brasïovulu in pericolu necurmatu. Rusii la fruntariile Transilvaniei in Predealu si in alte locuri. Aparare miserabila din partea sasiloru si a romaniloru 336

§ 39. Versari de sange, focuri, devastari si spendiurari in partile apusene ale tïerei 341

§ 40. Evenimente bellice din muntii apuseni si din regiunile Albei Iuliei Romanii dupa unele infrangeri incepu a ținé la lupta, a comitte si ei crudimi infricosïate. Catastrof'a dela Zlatna 346

§ 41. Partea mai mare a trupeloru imperiali indreptata asupra capitalei Clusïului. Sucursu dela Galiti'a. Loviri usióre. Fug'a trupeloru de insurgenti fàra a sta la lupta seriósa. Caderea capitalei in potestatea imperialiloru. Pausare fatala 353

§ 42. Batali'a dela Desïu. Cruḍimile facute de com. Alexandru Teleki si Niculae Katona. Sate arse si ómeni spendiurati. Proclamatiunea lui Urban. Neunire intre comandantii austriaci lă Clusïu. Un'a brigada chïemata éra contra secuiloru 365

Capu V.

Resboiulu civilu in Transilvani'a din Decembre 1848 pàna in 23 Ianuariu 1849 si retragerea in Bucovin'a 372

§ 43. Situatiunea in Sibiïu. Batjocur'a cu recrutii romaniloru. Certe cu sasii. Alte decrete ale lui Puchner. Suspensiunea despotica a episcopului Lemeni si lipsirea lui de orice venituri 372

§ 44. Decembre 2. Abdicarea imperatului Ferdinand; inaltiarea la tronu a archiducelui Franciscu-Josef. Asteptare indesïertu cá tiér'a se fia pacificata. Puchner inse convóca spre acelu scopu adunari romanesci in 28 Dec. Generalii nu sciau nimicu despre desastrulu dela Cïucïa. Cand îlu afla, era prea tardiu. Descoperiri misterióse 378

§ 45. Generalulu Josef Bem, cine a fost elu. Luptele din nordulu Transilvaniei si consecentiele loru. Bem in Clusïu. Generalulu Wardener

pag.

mortu. Proclamatiune omenésca alui Bem neplacuta ungurilloru. Bem pléca asupra lui Urban. Acesta ese in Bucovin'a 385

Capu VI.

Resboiu civilu purtatu cu ajutoriu de trupe rusesci pàna in 22 Martiu 1849 397

§ 46. Bem pléca din nordulu Transilvaniei dreptu asupra Sibiiului. Chiamarea trupeloru rusesci in ajutoriulu celoru austriace. Intrarea din nou in actiune a episcopului Andreiu Siaguna. Resistenti'a maioritatii comitetului la chiamarea trupeloru straine. In conferenti'a comuna chiamarea votata cu maioritate. Mergerea episcopului la Bucuresci, unde fù reu primitu; plecarea la Vien'a 397

§ 47. Incercarea lui Bem de a trece in Bucovin'a si de acolo in Galiti'a spre a rescula din nou si pe natiunea polóna. Ungurii se opunu. Bem vine cu óstea sa la M. Osiorheiu si de acolo apuca spre Sibiiu. Puchner contrage trupele sale pre càtu póte pe o singura linia mai aprópe spre Sibiiu. Batalii partiali la Sàuca si la Galfalau. Aiudulu arde si se face omoru infricosiatu 407

§ 48. Batalia crunta la Sibiiu. Alt'a la Siura-mare 416

§ 49. Venirea trupeloru russesci la Sibiiu si la Brasiovu. Batali'a din 4 Februariu dela Salinele Sibiiului, érasi victoriósa pentru austriaci. Stratagem'a lui Bem la S. Sebesiu si scaparea lui la Orascia. Loviri sangeróse si aici. Concentrarea trupeloru belligerante la podulu dela Simeria 424

§ 50. Batali'a cea sangerósa dela Simeria numita si dela Piski. Retragerea ambiloru belligeranti fàra nici-unu resultatu 435

§ 51. Evenimente dintre Banatu si Transilvani'a. Ajutoriu cerutu dela Temisiór'a. Operatiunile capitanului Cernoevicĭ cu granitiarii din Banatu si cu glótele de lanceri ale prefectului Niculae Solomon. Fortaréti'a dela Deva. Desastrulu romaniloru la Deva din caus'a eroriloru comisse. Desertiune rușinósa din fortarétia. Mai tardiu din unu secretu descoperitu in Sibiiu se esplica mai multe catastrofe 444

§ 52. Fug'a brasioveniloru. Tractari secrete ale senatului cu Secuii. Intórcerea. Batali'a dela Brasiovu indata dupa intrarea trupeloru russesci 452

§ 53. Navalirea victoriósa din lun'a lui Februariu a colonelului Urban din Bucovin'a in districtulu regimentului seu pàna din cóce de Bistritia si plecarea lui Bem asupra'i. Retragerea lui Urban din caus'a neintielegeriloru dintre comandantii austriaci. Ostasi degerati. Partea cea mai mare a trupei sale si insusi Urban cade in tifus 456

§ 54. Batalii de doue dile intre Copsia si Mediasiu. Bem batutu se retrage la Seghisiór'a. Austriacii voru se'lu inpresóre. Bem ii insiéla, se intórce iute la Mediasiu, de acolo la Sibiiu, pe care dupa o lupta ferbinte cu trupele russesci comandate de Skariatin îlu ocupa dumineca in 11 Martiu. Negrija fàra parechia a generalului Pfersman. Membrii comitetului romanu scapa cá prin urechile acului

pag.

dintr'odata cu multime mare de locuitori. Famili'a Golescu. Benigni inpuscatu in asternutulu seu. Sibiĭulu platesce 200.000 . . 462

§ 55. Neunire fatala intre generalu comandante si oficirii de statu maioru austriacu. De aici neputinti'a de a sosi dela Seghisiór'a inaintea lui Bem la Sibiĭu. Comandantii trupeloru russesci nu mai voru se stea in Transilvani'a. Atunci austriacii renuntia la planulu de a reocupa Sibiĭulu. Puchner dà comand'a lui Kalliani si bolnavu cum era, trece in Munteni'a cu alti doi generali. Se decide a se face o batalia la Brasĭovu. In urmarea insistentiei generalului russescu Engelhardt renuntia si la planulu acela. Esirea trupeloru russesci si a corpului austriacu in Munteni'a dupa perderi marĭ si in stare deplorabila. Preste 100 de familii spoliate la Predealu . 475

Capu VII.

Evenimente din domni'a ungurésca de patru luni in Transilvani'a 485

§ 56. Domni'a ungurésca, laudata de scriitorii unguri, dupa faptele aceleia recunoscuta cá cea mai cumplita tirania. Comissarĭulu Csányi. Policistulu Dobokai. „Expatriatulu“ lui Boliacu. „Companii de gainari“ 485

§ 57. Suferintiele poporului romanu desarmatu in cele patru luni ale domniei insurgentiloru. Omoruri in masse. Bem le condamna; Kossuth le permitte. Preste 6000 omoruri. In suma 40 mii victime. Càteva casuri mai memorabili de terrorismu 491

§ 58. Impresurarea si apararea cetatii fortificate Alba Iulia in 1849. Conlucrarea romaniloru la a ei aparare si despresurare 504

§ 59. Romanii din Transilvani'a remasi de capulu loru. Resboiu de patru luni intre romani si unguri. Constitutiunea austriaca din 4 Mart. 1849 revólta si mai tare pe unguri. Ungurii invingu pe austriaci. Windischgraetz cade. Conventulu revolutionariu proscrie pe cas'a austriaca. Kossuth se face gubernatoru. Terorismulu strabate si in biserica 516

§ 60. Venirea deputatului Ioanu Dragosĭu la Abrud cu missiune luata de a dreptulu dela gubernatorulu Kossuth. Incursiunea lui Hatvani cu scopu vrasmasĭescu. Buteanu si Dobra cadu victime. Insĭelacĭunea pedepsita infricosĭatu in doue loviri furióse. Hatvani scapa cu puçini ai sei 526

§ 61. Luptele de 9 dile ale romaniloru cu corpulu comandatu de colonelulu br. Lupulu Kemény 544

§ 62. Luptele dela Marisĭelu si dela Fàntànele, la care au participatu in modu fórte activu si femeile 553

§ 63. Discordia provocata si nutrita intre romanii din Transilvani'a si romanii din Munteni'a in anii 1848 si 1849. Urmarile discordiei si ale urgiei, aresturi si góne 561

§ 64. Ide'a unei Dacoromanii cá arma de subjugare a poporului romanu folosita in totu decursulu revolutiunii, cum si dupa aceea si pàna

pag.

in dio'a de astadi. Opiniunea principelui Bibescu. Planu sasescu pentru o Dacoromania. Opiniunea gubernatorului br. Wohlgemuth. O dacoromania va exista in veci. Camarilla . . . 576

Capu VIII.

Campani'a de vara in 1849 cu armatele unite . . . 584

§ 65. Dupa eşirea trupeloru austro-russesci din Transilvani'a puterea insurgentiloru cresce intreitu. Invasiunea armateloru Russiei sub Paskievics si Lüders. Haynau si Clam-Gallas. Postu, rugaciuni anathema si muscali 584

§ 66. Inceputulu lupteloru la fruntariile transilvane. Luarea Brasĭovului. Strabaterea in Secuime si de alta parte la Fagarasĭu. Sosirea trupeloru austriace din Muntenia. Operatiunile loru. Bem intra in Moldov'a cu totulu indesĭertu. Batali'a dela Szemeria si S. Szt. György. Alta fuga. Planulu lui Cesaru Boliac, Bàlcescu si alu altoru emigrati de a impaca pe romani cu ungurii 589

§ 67. Luptele cu insurgentii in partea septemtrionala a tĭerii si strabaterea trupeloru confederate pàna la M. Osĭorheĭu, incetu, inse dupa planu combinatu mai de inainte, pentrucá insurgentii se nu póta scapa in nici-o parte. Illusiuni perdute. Desertiuni. Lege de nationalitati inprovisata pre cand ajungea ap'a la gura. Incercare noua de a împaca pe romani. Defaimarea lui Bem de càtra magĭari 597

§ 68. Ocuparea Sibiĭului prin generalulu Lüders. Batali'a dela Seghisiór'a. Reocuparea Sibiĭului prin Bem pentru 12 óre. Scóterea lui Bem din Sibiĭu prin Lüders. Gón'a insurgentiloru pàna la Deva si desarmarea loru in totu coprinsulu Transilvaniei aprópe dintru odata cu depunerea armeloru prin Görgei la Világos (Şîria) in comitatulu Aradului 603

§ 69. Apunerea revolutiunii in Transilvani'a. Macelulu din Campulu-pànei. Batali'a dela Temisiór'a. Kossuth se retrage. Görgei depune armele. Insurgentii din Transilvani'a desarmati la Deva, Hatĭegu. Jibau si preste totu 610

§ 70. Inchiderea unei epoce mari. Cautare inapoi si inainte. Cum a fost gubernatu poporulu romanu in trecutu. Se prevedemu cum va fi gubernatu in viitoriu 618

Capu IX.

Gubernulu civilu si militariu alu generalului br. Ludovicu Wohlgemuth din 1849 pàna in 1851 . . . 622

§ 71. Gubernatorulu Ludovicu Wohlgemuth. Eduard Bach comissariu civilu. Transilvani'a separata de Ungari'a. Urgia mare intre romani si sasi. Doi generali austriaci incarca cu laude regimentulu Nr. 13 alu romaniloru din Banatu. Calumnii necurmate asupra poporului romanu. Episcopulu Andreiu vine dela Vien'a. Diarĭele Bucovina, Gazeta si Fóia pentru minte etc. 622

pag.

§ 72. Tribunale militari si statarie pentru judecarea crimeloru politice si comune. Sententiele de mórte si de captivitate lunga, inpreunate cu confiscare de averi. Doi popi catolici intre cei condamnati la furci. Crudimi de ale baronului Haynau. Bilete kossuthiane arse in valóre de 50 milióne. Faime próspete revolutionarie. Mai multe reforme radicali. Ajutoriu de $1^1/_2$ milionu facutu natiunii sasesci. Buletinulu legiloru in limbile nationali 636

§ 73. Caletoriile gubernatorului Wohlgemuth prin tĭéra si esperienti'a sa trista. Doi grafi. Arestantii romani din Bistritĭa. Caus'a Catarinei Varga. Devastarile dela Aĭud si Blasĭu. Parastase in tóta tiér'a 645

§ 74. Denuntiantii. Arestari de preoti romani. Acsente. Iancu. Gazeta Transilvaniei oprita. Comissiune ministeriala pentru compunerea terminiloru technici juridici si administrativi. Sinodu diecesanu in Sibiĭu. 70 de preoti romani arestati in Banatu. Voivodĭn'a si Banatulu alimentédia urele si urgi'a. Romanii din Brasĭovu revinu la planulu infiintiarii de gimnasiu nationalu. Episcopulu Ioanu Lemeni lipsitu definitivu din pastorirea diecesei sale pléca in 10 Aprile 1850 la Vien'a. Alta serie de omoruri terroristice 652

§ 75. Aristocrati'a cea mare lucra pentru delaturarea constitutiunii austriace. Se introducu imposite si reforme cu titlu provisoriu, care inse au remasu pàna in dio'a de astadi cu titlu definitivu. Starea proprietariloru feudali dupa revolutiune. Resbunare cu passivitatea. Deputatiune de 37 romani la Vien'a. Episcopulu diecesanu Vasilie Erdeli dela Oradea mare face causa comuna cu ceilalti romani. Episcopulu Aradului Gerasim Ratĭu móre. Suferintiele poporului din acelea diecese. Decoratiunile dela Russi'a si Austri'a. Desdaunari fórte modeste in bani. Alegere de episcopu la Blasĭu. Desfiintiarea celoru 5 regimente de granitiari si prefacerea loru in regimente de linia. Gubernatorulu Wohlgemuth móre. Evenimente elementarie . 667

Capu X.

Gubernulu principelui Carolu Schwarzenberg si alu principelui Lichtenstein pàna la 1860 677

§ 76. Desfiintiarea regimenteloru de granitia. Venirea gubernatorului Schwarzenberg. Mai multe evenimente interne si fenomene in natura. Reforme mari in industria si comerciu. Autonomi'a nationala a sasiloru desfiintiata. Reforme in justitia si administratiune. Scóle, arte, literatura. Press'a periodica despretiuita si persecutata . . 677

§ 77. Prim'a caletoria a Maiestatii Sale imperatului si regelui Franciscu Iosif I in Transilvani'a. Comissiuni pentru organisare definitiva. Legea urbariala. Atentatulu diavolescu. Corón'a Ungariei se afla. Resboiu russo-turcescu in vecinatate. Casatori'a imperatului. Cetatea Hunedór'a arde. Dupa esirea muscaliloru trupele austriace ocupa principatele romane. Deputatiune de boieri vine la Sibiĭu si multiamesce. Imprumutulu nationalu de 500 milióne . . . 687

pag.

§ 78. Statulu personale alu gubernului din marele principatu alu Transilvaniei dupa regularea definitiva in periodulu absolutismului. Momente din viati'a si activitatea gubernatorului principe Carolu Schwarzenberg 697

§ 79. Principele Carolu Schwarzenberg gubernatoru alu Transilvaniei din Maiu 1851 pàna in Iuniu 1858. Simpathii si antipathii 709

§ 80. Conspiratiunile cele mari din 1851 pàna in 1853. Descoperirea loru. Conspiratiunea din Transilvani'a costa vieti de ómeni si prinsorile se implu din nou. Romanii spionati. Petru Mocĭoni de Foen junghĭatu 718

§ 81. Principele Fridericu Lichtenstein gubernatoru; greutatile cu care avù se lupte si acesta. Activitatea episcopatului. Unu congresu de 35 episcopi pronuntiase anathema asupra ideii de nationalitate. Certele confessionali provocate prin concordatu, ajunse la culme. Venirea nuntiului Lucca in tiéra. Romanii din Transilvani'a supraveghiati si mai strinsu din caus'a principateloru romàne. Resultatele resboiului din Itali'a schimba façi'a monarchiei si popórale incepu se resufle mai usĭoru 727

Suplementu.

I. Cercullariulu episcopiei din Blasiu relativu la adunarea din Blasiu 745

II. Cercullariulu consistoriului din Sabiniu chiamatoriu la adunarea nationala din 15/3 Maiu 745

III. Instructiunea facuta de comisari pentru tienerea adunarei din 15 Maiu 746

IV. Relatiunea Judelui primariu Fosztó Menyhárt, si Vicecomitelui Miksa János despre adunarea dela duminec'a Tomei càtra Comitele supremu alu comitatului Albei de josu b. Bánfy Miklós . . . 747

V. Relatiunea comitelui supremu alu Albei de josu despre adunarea dela dum. Tomei càtra guberniulu din Clusiu 750

VI. Cancelari'a transilvana de curte in Vien'a informata de càtra gubernulu din Clusĭu despre planulu romaniloru de a ţiné adunare nationala, propune monarchului càteva mijlóce preventive la o rebelliune ce s'ar putea intempla, este si de parere, cá din punctu-de vedere nationalu se fia in vreunu modu órecare pacaliti 752

VII. Diariulu oficiale alu monarchiei Wiener Zeitung din 10 Iuniu 1848 descrie modulu violentu, cu care s'a votatu si proclamatu uniunea Transilvaniei cu Ungari'a 755

VIII. Proclamatiunea caracteristica din 19 Maiu 1848 a ministrului presĭedente com. Ludovicu Battyány adressata poporului secuiescu din Transilvani'a 757

IX. Proclamatiunea cea de antei a ministrului presiedente com. Ludovicu Battyány adressata càtra romani 758

X. Adresa de multiamita a boieriloru conservativi emigrati din Munteni'a in 1848 la Brasĭovu, presentata senatului si comunitatii Sasiloru de acolo, defaimatóre pentru romani 759

pag.

XI. Proclamatiunea gubernatorului Lud. Kossuth contrasemnata si de com. Mich. Eszterházi, indreptata càtra poporulu romanu, carui in casu de nesupunere la legile din Aprile si la gubernulu revolutionariu, ĭi amerintia cu exterminare prin unguri si secui 760

XII. Proclamatiunea separata a generalului br. Puchner indreptata càtra poporulu romanu 763

XIII. Greutatile si tentatĭunile, prin care trecuse regimentulu I granitiariu de romani (Orlatu) in decursulu anului 1848 pàna la adunarea sa din Septembre alu acelui anu, adeca pàna cand ĭi trimise Ddieu ómeni devotati causei drepte. Originalulu acestei monografii fiind scrisu in limb'a germana, avemu ratiuni pentru care o reproducemu si aici totu in acea limba 764

XIV. Proclamatiunea comitetului natiunei romane din 7/19 Octobre, adeca a dou'a di dupa proclamatiunea generalului Puchner, adressata natiunei magiare, sau mai exactu aristocratiei si Secuiloru 766

XV. Una din proclamatiunile cele din urma ale imperatului Ferdinand càtra locuitorii tieriloru corónei unguresci 769

XVI. Comitetulu natiunei romàne dà instructiuni stricte despre modulu cum se se pórte resboiulu mai cu crutiare càtra persóne si averi 770

XVII. Proclamatiunea generalului br. Puchner indreptata cu 5 dile mai tàrdiu totu in contra crudimiloru si a devastatiuniloru . . . 771

XVIII. Unu decretu alu comandei generale relativu totu la crutiarea averiloru in interessulu publicu alu locuitoriloru 772

XIX. Altu decretu alu comandei generale indreptatu totu asupra crudimiĭ si devastatiuniloru, din care se cunósce érasi, cum acelu generalu ar fi voitu cá resboiulu se se pórte cu crutiare càtu s'ar putea mai humana 774

XX. Ladislau Csányi comissariu plenipotentu calcand pe urmele antecessorului seu Beöthi, publica si dispune sequestrarea averii tuturoru fiiloru patriei, càti au emigratu din tiéra de inaintea insurgentiloru 774

XXI. Ordonanti'a comissariului plenipotente generalu Lad. Csány, care a succesu lui Beöthy, in care constata din raporturi oficiali venite lui din diverse parti, cà se afla in tiéra tirani, carii n'au invetiatu nimicu din trecutu si de aceea nu se supunu la legi si tiranescu pe poporu, arunca din nou teciunele revolutiunei, commitu nelegiuiri, cà-ci n'au nici Dumnedieu (istentelen); de aceea Csány ii amerintia cá pe nisce ómeni nesupusi, perfidi (hütlent) cu lege, cu judecata si pedépsa aspra 776

XXII. Celu mai strigatoriu documentu alu tiraniei selbatice, din càte au aparutu in 50 de ani pe teritoriulu Europei, adeca instructiunea compusa de càtra Eugenu Beöthi in calitatea sa de comissariu alu gubernului revolutionariu pentru Transilvani'a. Acea instructiune emanata dela numitulu tiranu in Ianuariu 1849 a fost data tribunaleloru de sange sau asĭa numiteloru Statarie

pag.

cu indatorire, cá in formularea sententieloru de mórte dupa unu restimpu celu multu de trei dile si in executarea sententiei dupa trei óre dela publicarea ei se se intocmésca fiacare judecatoriu. Acea instructiune insoçita de unu comentariu alu auditoriloru austriaci a fost publicata la timpulu seu atàtu in „Wiener Zeitung“ càtu si in fruntea acelui catalogu de 4834 persóne omorîte de insurgenti, afara din loviri si batalii regulate 776

XXIII. Scrisórea generalului Josef Bem adressata lui Nicolae Solomonu prefectu de legiune in Deva, cu scopu de a'lu indupleca pe acesta, cá se tréca cu ai sei la insurgenti. Solomon fàra a respunde la acea scrisóre, o trimisese la Sibiïu 779

XXIV. Scrisórea colonelului Stein, care bombardase Alba Iulia, adressata prefectului Ioanu Acsente Severu privitóre la crudelitatile insurgentiloru 780

XXV. Conditiunile comunicate de càtra gubernatorulu Lud. Kossuth deputatului Ioanu Dragosiu, pre langa care credea cà va impaca pe romani publicand si amnestia, din care scotea numai pe episcopulu Andreiu Sïaguna 782

XXVI. Ordinulu gubernatorului Kossuth trimisu comandantelui Hatvani, carui i se comitte tocma din contra, cá neasteptand nici-unu resultatu alu negotieriloru lui Dragosïu cu romanii, se înaintedie militaresce cu tóta energi'a 786

XXVII. Epistol'a deputatului Ioanu Gozmanu din Ungari'a, càtra Avramu Iancu, din care cunóscemu, cà elu si ceilalti deputati de nationalitate romana nici in 21 Iuniu nu sciau nimicu despre ordinulu secretu datu de càtra Kossuth lui Hatvani, cá se nu astepte nimicu, se lovésca pe romani 786

XXVIII. Enciclic'a archiepiscopului primate Ioanu Scitovsky dela Strigonu reprodusa aici dupa unu exemplariu tiparitu, provedïutu inse cu subscriptiunea propria. Enciclic'a este adressata „clerului din dieces'a Fagarasiului in Transilvani'a,“ pe care inse nu'lu numesce greco-catholicu, adeca catholicu de ritu grecescu precum este, ci ïi dice „romano-catholicu“, sau din nesciintia, de care érasi nu ne-amu mira, sau ceea ce înca este probabilu, din complimentu càtra nationalitatea romana, precum se dice si in textu „origine et fide vere Romanos“ 788

XXIX. Dupa inpaciuirea tïerei in tómn'a anului 1849 gubernatorulu Wohlgemuth provocase pe toti oficirii imperatesci càti fusesera detasïati pre langa legiunile romanesci de lanceri pre càtu durase resboiulu civilu, cá se dea informatiuni exacte despre purtarea poporului. Cà oficirii romani au datu informatiuni bune, nu ne va prinde mirare; de aceea facemu locu aici numai raportului esitu din pén'a capitanului germanu Gratze 790

XXX. Denumirea lui Gab. Mihályi in functiune de comissariu regescu . 793

XXXI. In Octobre 1848 gubernulu revolutionariu sau cum se numesce elu pe sine, comitetu, dà functiunea de comissariu preste càteva

pag.

ținuturi comitelui Alexandru Teleki. Atunci Gabr. Mihalyi voiá se se retraga cu totulu. Gubernulu kossuthianu nu'lu lasa, ci'lu insarcinédia cu comissariatu preste Marmati'a 794

XXXII. In 16 Maiu 1849 gubernulu revolutionariu numise comite supremu in Marmati'a pe Gabr. Mihalyi. In 12 Iuniu pe cand o parte din armat'a Russiei trecuse in Ungari'a superióra, ministrulu de interne Bert. Szemere dà comitelui supremu o instructiune atàtu de fanatica si furiósa, precum o putea compune numai unu omu smintitu si precum nici-unu omu cu mintea intréga nu o ar fi executatu, precum nici nu s'a intemplatu, cá adeca se rescóle pe toti locuitorii Marmatiei, romani, ruteni, evrei in contra trupeloru imperiali 795

XXXIII. Adeverintia din partea orasĭului Hust, cà Kazinczy cá comandante de corpu decisese a inpusca pe Gabr. Mihalyi, daca nu'i face intru tóte pe voia 796

XXXIV. Dupa pacificarea tĭerei trasu fiind si Gabr. Mihályi de càtra auctoritatile austriace in cercetare, orasĭele Hust, Visk, Campulungu (Hosszumező), Tecsö si chiaru Sighet (Szigeth) capital'a comitatului Marmatiei au adeveritu prin documente oficióse, cà desu numitulu functionariu Gabr. Mihályi cu colegii sei a sciutu se apere acelea ținuturi in totu decursulu resboiului de focu, de prada si devastatiuni. Alaturea cu orasĭele au marturisitu si preotimea din càteva protopopiate ale diecesei Muncacĭului. Din lipsa de spatiu ne mai putend intra aici inca si alte documente relative la Marmatia si la celelalte comitate, terminamu cu atestatulu unei comunitati evreesci, din care ese intre altele, cà insurgentii ori unde ajungeau in ținuturi nemagiare, dedeau focu localitatiloru 797

XXXV. Decretu alu gubernatorului br. L. Wohlgemuth, prin care se infiintiasera indata din Septembre 1849 doue cathegorĭi de tribunale martiali, cu scopu de a descoperi si pedepsi pre toti càti luasera parte activa la versarile de sange si mai alesu pe oficiri imper., cari trecusera la insurgenti, pe membrĭi tribunaleloru de sange, cari au omoritu mii de ómeni, cum si pe alti ucigasi, teciunari, rapitori si pradatori, éra altoru compromisi se li se dea ocasiune de a se purifica sau a'si documenta innocenti'a loru 798

XXXVI. Inspiratiuni poetice din anii epocali, cá documente ale renascerii nationale 799

Introductiune.

Acei lectori ai nostri, cari îsĭ voru fi insemnatu bine din Volumulu I alu studiului nostru celu puçinu evenimentele si mai alesu calamitatile prin càte trecuse monarchi'a si mai de aprópe Transilvani'a, fia si numai dela 1784 pàna la 1847 sub patru domnitori, isi voru putea face o idea chĭara despre dispositiunea spiriteloru, intru care se aflau acestea anume in sér'a de anulu nou din 1848. Doue popóra, romanii si ungurii, înca si unele grupe de comune sasesci iobagite se simtiau preste mesura ingrijate si irritate prin nou'a lege urbariala votata de càtra partid'a aristocratiei conservative cu nespusa usĭorime de minte. Acésta înse era numai un'a din causele principali care provocau irritatiunea spiriteloru. Las' cà napastuirile si necurmatele batjocuri càte veniau neincetatu asupra poporului romanu, mai erau legionu, dara necum poporulu magiaru dela sate iobagitu cá si celu romanescu, acum nici class'a mijlocía sau asĭa numita burgesime, de si multu mai bine situata de càtu satenii, nu mai voiá se sufere o administratiune destramata, o justitia care nicidecum nu meritase acestu nume venerabile; pe orasieni inse 'i mai revoltá si nesuferit'a trufia aristocratica, scutirea nobilimei de orice sarcine publice, lips'a totala de creditu, cum si comunicatiunea miserabila. »Pàna càndu«, isi dicea burgesimea, »se platimu numai noi si satenii contributiuni la statu si la provincia; pàna cand totu numai noi acestea doue classe de locuitori se dàmu recruti, transporturi si cuartire pentru ostasime, éra nobilimea numai se comande si se'si bata jocu de noi? Pàna cand nobilulu se traga orasianului palmi si se i le platésca cu 10 florini, éra palm'a data unui nobilu impertinentu se ne coste câte 200 fl. . .«

Mai in scurtu, servilismulu vechiu si gretiosu alu burgesimei incepuse a se mai subţiié. Mii de tineri nu numai din class'a burgesimei, ci si dintre feciorii tieraniloru apucasera dela Iosif II incóce a trece successive prin scóle gimnasiali, multi si prin cele academice, cari isi simtiau demnitatea loru de omu si de cetatianu, prin urmare orice privilegii si prerogative aristocratice le erau nesuferite. Tineri magiari, sasi si romani nenobili, neprivilegiati esiau pe fiacare anu din gimnasii, licee, si colegii, preparati inse mai multu numai pentru doue cariere, cea preotiésca si in partea cea mai mare pentru cea juridica. Facultate de medicina, cu singur'a esceptiune de unu cursu prea modestu de chirurgia in Clusiu, nu existá nicairi pàna la Pesta, inse si aceea fàra nici-unu renume. Cursuri de technica, de agricultura si silvicultura, scóle comerciali nici de nume nu erau cunoscute pre totu teritoriulu Transilvaniei locuitu in acea epoca de 2 milióne si preste doue sute de mii suflete. In o tiéra din cele mai bogate de metalle pe fati'a pamentului nici umbra de institutu pentru sciinti'a montanisticei. Aprópe tóta tinerimea nenobila esita din scóle se inbuldiá la cele doue cariere sus numite, éra càta nu incapea in cleruri sau in cét'a cea preste mesura numerósa de advocati, intrá in servitiulu proprietariloru mari si pe la fiscalitati in functiuni diverse. Aceeasi tinerime nenobila inse dedea in tóte locurile preste rivali inversiunati si fórte numerosi esiti din sinulu celoru treidieci mii de familii nobile de tóta starea si conditiunea, mici si saraci cá siórecii din biserici, mijlociĭ si mari, cari toti aveau dreptu de prioritate la tóte functiunile, éra in municipiile feudali (in comitate) numai individi de familii nobile aveau dreptu la functiuni publice. Inse chiaru si candidatii si concurentii esiti din familii nobile se aflau intr'unu numeru atàtu de mare, in càtu din caus'a rivalitatii loru alegerile de functionari prin adunarile municipali se intemplau adesea intre batai si versarì de sange, daca nu se putea prin cumparare de voturi sau prin alte mijlóce condamnabile. Urmarea fórte usióra de intielesu a fost, cà atàtu aici càtu si in Ungari'a numerulu proletariloru esiti din scóle si alu ómeniloru perde-vara ajunsese la diecimi de mii. Cunosceamu in dilele nóstre si advocati, cari din caus'a concurentiei mari in class'a

loru traiau din màna in gura cá vai de ei. Mai era si o classa totu numerósa de functionari platiti cu càte 50, 100 sau celu multu 200 fl. pe anu, cari adica se susţineau din despoierea popóraloru de orice nationalitate. Chĭaru si in Sasime locuitorii aveau se sufere fórte multu dela acelea legiuni de inteligentia sarantóca, totu-odata si lenesĭa. Se incuibase adeca in acestea tieri înca din generaţiunile anterióre o blastemata credintia desiérta, care ţinea, cà pentru »nemesi, boieri, domni« si pentru toti ómenii trecuti prin scóle ar fi ruşine mare a lucra si altu-ceva cu mànile loru, afara de a scrie càte-odata, a calari, a vena si a bate pe alti ómeni.

Ce se mai motivamu cu detaliuri unu lucru cunoscutu fórte bine de càtra generatiunea betrana càta se mai afla in viatia. Pàna la 1848 carturarii proletari dedeau unu contingentu fórte considerabile pentru o conspiratiune revolutionara; le lipsiau numai unele capete rafinate, care se o scia organiza si regulamenta. In Transilvani'a se aflau numai malcontenti cari sciau se sbĭere, éra la tĭeseturi de comploturi nu se pricepeau de locu. Acestia inse isi aveau pe dascalii loru in Pesta, éra aceia steteau in relatiuni secrete cu conspiratii din Poloni'a si din Itali'a. Acestu lucru ilu sciau romanii dela unii poloni, cari isi cercasera noroculu si printre romani, cari inse sunt cu totulu necapabili de a conspira, cà-ci precum observase prea bine renumitulu publicistu Const. A. Rosetti, romanii cá si tóte popórale de rassa latina, n'au patientia, nu sciu tacé, se vendu ei pe sinesi. Apoi inse romanii nu aveau nici umbra de incredere nici in poloni si nici in unguri; de aceea se feriau de ei, cá nu cumva se ajunga in spendiuratóre singuru romanulu cá victima a tuturoru, precum constatase odinióra in Sibiiu generalulu c. r. comite Rabutin in dilele lui Iosifu I pre cand tierile acestea erau sfasiĭete de curuti si de lobonti.[1])

Intr'aceea cu tóta acea stare a lucruriloru din acésta tiéra si din Ungari'a o eruptiune revolutionara atàtu de barbara si indelungata cá cea dintre anii 1848—1849 ar fi fost inpossibila, daca nu ar fi intrevenitu evenimente resturnatóre generali din afara si daca capii conspiratiloru nu s'aru

[1]) Vedi Vol. I Capu VIII §§-i 50. 51. 52.

fi sciutu folosi de acelea cum amu dice la momentu așĭa, in càtu gubernele se'si pérda óresĭcum presenti'a si se committa càteva erori capitali, precum se va vedea in decursulu acestui studiu.

Revolutiunea polóna din Galiti'a facuse fiasco infricosiatu in 1846, prin urmare atunci si conspiratii din Ungari'a n'au avutu timpu de ajunsu cá se arunce masc'a si se apuce arme alaturea cu ei nici càtu apucasera in 1830 pentru Poloni'a rusésca, cand o parte diĭ ei alergase in ajutoriulu insurgentiloru. Totu in acelu anu conspiratii din Itali'a venisera in confusiune si in strimtóre de a nu puté incepe nimicu pentru scopulu loru in urmarea reformeloru liberali introduse cu totulu pe neasteptate de càtra pap'a Pio nonò (comite Ioanu Maria Mastai Ferretti) alesu in 16 Iuliu 1846.

Pàna acilea totu ce s'ar fi pututu pe la noi ar fi fost póte o noua horaida nefericita a poporului tieranu romanu si magĭaru din caus'a legei urbariale ardelene, in casu cand gubernulu si-ar fi infiptu picĭorulu în pragu spre o a executa.[1])

Au trebuitu se strabata prin cele mai multe staturi ale Europei, unu orcanu de revolutiuni politice sangeróse, care se sguduie si in parte se restórne tronuri si dinastii, pentru-cá si conspiratii din Ungari'a se ésa pe fatìa cu planurile loru cele adeverate, se faca indata in primele septemani apelu la arme apucandu-se de organizarea așĭa numitei garde nationale cu scopu reservatu, cá batalionele de garda in casu de necessitate se se prefaca in óste regulata de linia, fàra inse a voi se scia, cà acea garda de cetatieni acum declarati liberi era se fia compusa in ambele parti ale monarchiei din patru si respective in sensu mai largu din diece elemente nationali, precum este compusa si armat'a de linia.

Acelu orcanu plecase si astadata din Franci'a; de aceea pentrucá mai tardiu se intielegemu cu atàtu mai usĭoru lagatur'a dintre evenimente, care urmasera cu rapegiune ameţitóre, aflamu cu cale a premitte chĭaru in acésta introductiune o descriere càtu se póte mai scurta a catastrofei dela Paris din 23 Februariu 1848, din care s'au nascutu tóte celelalte in acelu anu, dela Paris pàna la Rom'a si Berlin,

---

[1]) Vol. I Capu XV §§-i 103. 104.

la München, Vien'a, Praga, Leopole, Budapesta, Clusĭu, Iasi si Bucuresci.

Regele Ludovicu Filip de Orleans a succesu lui Carolu X de Bourbon celui detronatu totu prin o revoluţiune in 30 Iuliu 1830. L. Filipu inse in 18 ani càtu a domnitu, in locu se castige iubirea si o inalta stima la poporu, tocma din contra prin o multime de erori mari politice, precum si in urmarea nenumerateloru nelegiuiri si abusuri intemplate sub dominatiunea sa, pre anu ce mergea perdea din popularitate si provocá ura asupra persónei sale. Acelu rege schimbá fórte desu ministeriile si pe ministrii, nu numai in urmarea unoru voturi ale Camereloru, ci si in casuri cand ministrii se opuneau la planuri de ale lui, cand ei credeau cà prin acelea s'ar viola vreo lege, sau realisarea loru nu ar fi spre binele patriei. Uneori càte unu ministeriu abia putea functiona càteva septemani sau trei patru luni si era dimissionatu, éra odata unu ministeriu avù viatia numai de patru dile. De optu ori s'au comisu atentate asupra vietiei acestui rege, éra odata conspiraţii era pe aci se ucida pe doi fii ai lui. Mai adaogemu la acestea si cele doue invasiuni ale lui Ludovicu Napoleon Buonaparte cu scopu de a tranti pe L. Filip si a se proclama elu imperatoru. Nu reusise acelu pretendente; dupace inse nu a fost condamnatu la mórte, ci odata la exiliu in Americ'a, éra a dou'a óra la captivitate in Ham, elu totu a remasu unu periculu pentru rege. Reulu celu mai mare inse venía dela ne mai audit'a coruptiune, dela rapacitatea cea mai neruşinata a functionariloru, dela vinderea functiuniloru pe bani grei si cumpararea totu cu sume mari a mandateloru in camer'a deputatiloru. Processele scandalóse pe la tribunale si curti nu mai aveau capetu, pàna cand in decursulu anului 1847 ajunse a fi pertractatu si processulu criminalu intentatu pentru defraudari hotiesci atàtu generalului Cubières càtu si lui Teste fostu presĭedente alu curtii de cassatiune, ambii convinsi de crima, pedepsiti cu cassatiune infama si cu exiliu. Se mai intemplà totu pe atunci, adeca in 18 Augustu 1847 cà ducele Theobald Choiseul de Praslin, adeca descendente din o familia de cele mai vechi ale Franciei omorîse elu insusi cu sange rece pe consort'a sa fiica a fostului marechal renumitu Sebastiani, cu care avuse noue prunci si cu care

luase cá dote o avere fórte considerabila. Asasinulu luand veninu a si peritu a sĭes'a di in prinsóre; dara crim'a lui cea dracésca au aruncatu umbra grósa preste tóta moral'a privata a magnatiloru tierei, pe cari regele 'i partinia.

Censulu electorale înca era fórte mare in Franci'a, prin urmare alegatori fórte puçini asĭa, in càtu numai cei bogati mergeau la urna, adeca aristocrati'a unita cu plutocrati'a. Lud. Filip ţinea la burgesime; acum inse chĭaru si acésta se cam saturase de elu. Partid'a republicana vechĭa se multise tare in generatiunea mai noua; acésta nu voiá nici-o monarchia, constitutionala sau absoluta, cu rege sau cu imperatu, totu una; ei voiau republica; atàta numai, cà nici republicanii nu erau de acordu intre sine asupra formei, a organisatiunei republicane. In acelasi timpu îsi ridicase capulu cá nici-odata socialismulu sau acea partida, care propagá doctrin'a, cà proprietatea privata a ómeniloru trebue se se desfiintiedìe, cà-ci precum diceau ei »La proprieté c'est le vol — proprietatea este furtu,« se i se platésca si dea fia carui omu numai atàta pre càtu merita elu dupa munc'a lui. Alaturea cu Socialistii esira pe planu si Comunistii, cari ţinu cà totu ce existe pe fati'a pamentului este proprietatea tuturoru, pàna si femeile pentru barbati si barbatii pentru femei si alte absurditati cornurate.

Cu tóta rigórea neindurata a censureĭ din alte tieri, cu tóta neadormit'a privighĭere a sergentiloru dela finantie si a politiei de paspórte, carti si diarie, ideile si teoriile propagate in Franci'a petrundeau si in alte tieri cá prin aeru. Librari si alti negutiatori erau pedepsiti cu amende in banì sau cu inchisóre, cà-ci stracurau in tiéra carti si diarie oprite; urmau calcari de domiciliu si de bolte, confiscari cu ridicat'a; nu se putea inse opri de totu caletori'a persóneloru dintr'o tiéra in alt'a, si caletorii daca li se confiscau cartile la fruntarie, le remaneau ideile in capetele loru, care nu se puteau confisca.

Numai cine va lua tóte acestea inpregĭurari atinse acilea in de aprópe consideratiune, va fi in stare se intieléga, cum s'a intemplatu, cà focului revolutiuniloru s'a incinsu atàtu de rapede, precum vomu vedea indata. Totu din acelea impregĭurari ne vomu esplica si confusiunea babilonica de idei,

principie, opìniuni sanetóse amestecate cu altele fantastice, cu planuri estravagante, necópte si crude.

Revolutiunea din Paris a fost mam'a tuturoru celorlalte, prin urmare si aceloru din monarchi'a habsburgica; fàra aceea nu s'ar fi resculatu nici Vien'a, nici Veneto-Lombardia, nici Prag'a, Cracovi'a, Leopole si cu atàtu mai puçinu studentii din Pojon, B.-Pesta, Agram, Clusĭu si Osiorheĭu. Evenimentele din Paris ne dau óresĭcum chĭei'a, cu care se putemu petrunde in secretele celorlalte din staturile Europei. Din acésta causa cu bunavointi'a lectoriloru nostrii aflamu cu cale a premitte chĭaru acilea càteva momente din catastrof'a dela Paris.

In 28 Decembre 1847 regele Ludovicu Filip deschisese camerele cu unu cuventu de tronu, intru care maiestatea sa infruntase aspru pe toti acei patrioti, cari in anii mai din urma nu mai incetau a cere dela gubernu reforme de tóta plas'a, de care credeau ei cà ar fi absolutu necessarie. Regele numi acelea pretensiuni cá »esite din passiuni hostili si órbe.« Acelea cuvente intĭepara in adeveru passiunile chĭaru si in sinulu maioritatii din camera, cunoscuta cá fórte servila, cà-ci ea era compusa din voturi cumparate. Minoritatea Camerei cá opositiune se compunea din tóte partidele si fractiunile atàtu monarchice càtu si republicane in numeru totale cá de 200.

Vediend opositiunea, cà cu petitiuni nu mai póte ajunge la nici-unu scopu, veni la ide'a de a da mese sau asĭa numite banchete publice, la care tienend cuventari politice care de care mai infocate se otielésca si se irrite spiritele. Banchete de acelea se mai ţinusera multe nu numai in Paris, ci si in alte cetati mai marì si mici. Partidele se invoira cá se dea si astadata unu banchetu în capitala si dupa unele traganari defipsera spre acelu scopu dio'a de 22 Februariu 1848. Ministeriulu din acelea dile era uniculu care stetese càtiva ani neschimbatu sub presĭedenti'a marechalului Nicolae Soult, éra ceilalti erau renumitulu Franciscu Guizot cunoscutu prea bine si cá omu alu sciintieloru, apoi Duchatel, Martin du Nord, Humann, Villemain, Teste, Duperré, Cunin-Gridaine. Acestu ministeriu intielesu cu regele cautà si aflà o lege din cele invechite, la care provocandu-se interdise opositiunei ţinerea banchetului sub cuventu cà acelu ospetiu ar fi o demonstratiune hostila. Cei mai multi membrii ai opositiunei

ascultand mai alesu de renumitulu publicistu si fost ministru Lud. Adolf Thiers au decisu a renuntia la ospetiu si a cauta pe alta cale de interessele tierei, a nu da ocasiune la turburari si la revolte. Asĭa cugetasera membrii opositiunei; acum inse era prea tardíu, cà-ci in Paris, in Lion si in alte cetati mari gubernu, camere si opositiuni nu aveau a face cu càteva sute de mii poporatiune saténa simpla, neajunsa la consciinti'a demnitatii sale, cí cu miriadele locuitoriloru din classele mijlocii si superiori ale natiunei. Prin decretulu ministerialu opritoriu de banchetu acelea classe s'au irritatu preste mesura. In deminéti'a dilei din 22 Februariu stradele Parisului vermuiau in proportiuni estraordinarie de multimea ómeniloru cari strigau: Se traiésca reform'a! Jos cu Guizot! Acea demonstratiune ministeriulu o luà cam preste umeri, cá pre una de care se mai intemplase si alte-ori. In 23 Februariu deminéti'a scósa fiind si gard'a nationala compusa din cetatieni posessionati, acésta in locu de a se apuca se infrene demonstratiunile cooperand cu trupele de linia, incepùra se strige si gardistii: »Vive la réforme! A bas Guizot!« Audind acestea regele se ingrijà fórte; ministeriulu isi dete dimissiunea. Comitele Molé fù invitatu de rege cá se compuna elu unu ministeriu nou, care mergènd la camera se promitta reformele cerute. Pre càteva óre se parea cà spiritele s'aru fi linistitu; mai murmurau numai republicanii incarnati, lupt'a inse intre poporu si soldati se domolise. Tocma sér'a tardíu in fati'a ministeriului de esterne o salva teribila cu glóntie trasní din partea trupeloru asupra unoru grupe de ómeni nearmati, care omorî si raní pe multime de ómeni. Unu ràcnetu cá din fundulu iadului se audí: »Suntemu tradati! La arme cu totii si se ne resbunamu!« Nici vorba cá Molé se mai compuna ministeriu. Regele cutremuratu in tóta fiinti'a sa chìamà la sine pe barbati din opositiune, pe Thiers, Odilon-Barrot, Remusat si Duvergier d'Hauranne, cá se compuna aceia ministeriu. Acum si cu aceia prea tardiu. Batali'a intre cetatieni si ostasimea regulata a decursu tóta nóptea; stradele erau pline de baricade. Ostasii nemancati tóta dio'a sì osteniti de mórte in fine deminéti'a in 24 Febr. precurmara lupt'a dupa multu sange versatu de ambe parti. Poporulu stete invingatoriu. Membrii familiei regale tremurau in Tuilerii. Regele

abdicà in favórea nepotielului remasu de vreo patru ani dupa mórtea tatalui seu a ducelui de Orleans. Mam'a pruncului, o dama germana fórte distinsa, merse la camera cu densulu, unde cerù se i se dea o regentia de càtiva barbati. Nu s'a pututu, cà-ci poporulu infuriatu strabatuse si in camere. Regelui si familiei sale ii remase numai fug'a si scaparea sa cá prin urechile acului la Angli'a, unde ajunsera in 2 Martiu.

In camera se compuse deocamdata in modu fórte sgomotosu unu gubernu provisoriu, maĭ totu din partid'a republicana si barbati eruditi, Dupont de l'Eure, Lamartine, Arago, Marie, Garnier-Pagès, Ledru-Rollin si evreulu milionariu Crémieux, totu nume pe care le ìntimpinamu o serie de ani in istori'a Franciei.

Intre acestea plebea, adeca glótele flamende, barbare, selbatice si rapace in stralucitulu Paris cá si ori-unde airea, cá in mijloculu codriloru, unde numai putea, furá, devastá si sfarmá totu ce'i cadea in ghĭara, éra anume in resĭedintia in Tuilerii isi versà furi'a sfarmand si nimicind mobiliariu, tronu si multimea lucruriloru de arta. Faptele barbare se continuara si in 25 Februariu, cand glótele se aruncasera si asŭpra municipalitatii. Gubernulu provisoriu compusu din elemente heterogene indata din acea di s'a si desbinatu intre sine. Cu chiu cu vai se proclamà republic'a, in care inse nu era nici-o intielegere. Socialistii desvoltau activitate fórte periculósa. De liniste nu mai putea fi vorba, pàna cand in 23 Iuniu sparse alta insurectiune fàra asemenare mai furiósa decàtu a fost cea din Februariu. Generalulu Cavaignac o innecà abĭa a trei'a di in torrenti de sange, unde intre cei morti au fost si càtiva generali si bĭetulu archiepiscopu din Paris, carele intre plansete pentru atàta sange versatu se incercase de pre o baricada a cuventa càtra poporu.

Acelu metodu alu Parisului de a'si castiga, ori si numai asigura libertatea a fost apoi imitatu si in alte tieri, mai bine mai reu, dupa gradulu desteptaciunei si alu temperamentului popóraloru.

Spre a ne orienta mai bine intru cunóscerea evenimenteloru din tieri straine ajunse pàna la noi inainte cu patrudieci si mai bine de ani, avemu se reflectamu desu la mijlócele de comunicatiune din acelea timpuri si se le comparamu cu

cele de astadi, care differu nemarginitu de cele vechi. Numai asĭa ne vomu esplica in decursulu acestei scrieri o mulţime de intardieri, precum si mesuri eronate, sau neluare de nici-o mesura, in casuri urgente, in pericole mari, in ajunu de catastrofe noue. Inainte de a fi cunoscute lumei corabierile cu vaporu, caile ferate si telegrafiile, era o adeverata bravura de a inainta spre exemplu dela Paris pàna la Sibiiu corespondentie si diarie in patru septemani cu caĭ de posta schimbati la fiacare statiune. Pàna in anulu 1848 se aflau pe continentulu Europei numai càteva cali ferate, cele mai multe in Franci'a, in Germani'a vreo cinci, in Austri'a dela Vien'a la Praga si totu dela Vien'a una scurta pàna la tunelulu de langa Pojonu, éra in Ungari'a numai dela Vatiu pàna la Solnocu si mai incóce nimicu. Intre Vien'a si B.-Pesta functionau si vapórale pe Dunare. Drumuri de tiéra asternute sau asĭa numite sĭosele fórte puçine, dara si acelea in Transilvani'a si Ungari'a ingrijite fórte reu, sau nici decum, pentrucà dilele de lucru ale locuitoriloru destinate pentru facerea si deregerea drumuriloru se consumau in cele mai multe comitate la munc'a de campu a functionariloru, fàra cá se se afle sufletu de omu care se'i traga la vreo respundere, éra pressei periodice iĭ era pusu cum se dice scalusĭu in gura, cá se nu póta vorbì. Telegrafi'a era cunoscuta in alte tieri europene, dara anume aici in Transilvani'a s'a infiintiatu numai la vreo doi ani dupa pacificarea tierei. Asĭa folosind cu precisiune tóte mijlócele de comunicatiune si inaintand cu cai de posta di si nópte, pe la 1848/9 se putea primí in timpu normalu in 10—12 dile depesìe dela Vien'a la Sibiĭu, Clusĭu, Brasĭovu, éra dupace s'a incinsu resboiulu civile si ómenii se omorau cá ferele carnivore, depesiele incungìurau prin Croati'a, Serbi'a, Munteni'a pàna la noi. Numai cand partile belligerante isi prindeau un'a dela alt'a scrisori, se mai aflá càte ceva din alte partì de tiéra. Anume generalii austriaci càti operau in Transilvani'a, parea cà erau farmecati cá se nu voiésca a spesa nimicu pre unu spionagiu organizatu; din contra partid'a antiaustriaca sau Kossuthiana avea spionagiu intocmitu fórte bine, compusu din mii de individi si familii intregi; anume in Ungari'a jidovimea invoita cu capii revolutiunei, firesce pre langa promissiuni de mari beneficìi materiale, precum si de o eman-

cìpare perfecta, a facutu acesteia cele mai mari servitii pàna la catastrof'a dela Világos.

Acestea premisse, trecemu la deslegarea grelei probleme a dou'a, cu care ne-amu insarcinatu. Se póte cà in cercetarile nóstre se comittemu si errori cu totulu in contra vointiei nóstre; se mai póte cá se perdemu din vedere unele fapte bune sau rele, care ar fi meritatu cá se ocupe locu in istori'a acestei tieri; dara cu tóte acestea neputintie, iubirea de adeveru si cautarea lui obiectiva, inpartiala va fi conductorulu nostru neschimbatu.

Capu I.

Evenimentele din Austri'a propria si mai alesu din Vien'a.

§ 1. Incercari revolutionarie in unele provincii. Petitiuni furtunóse. Prim'a versare de sange in Vien'a din 13 Martiu 1848. Retragerea lui Metternich. Alti ministrii. Resboiulu din Itali'a. Alta revolutiune in Vien'a. Retragerea imperatului la Insbruck.

In partea I a studiului nostru la capu XV amu adumbritu pe scurtu situatiunea politica si sociala, in care se aflau popórale monarchiei austriace pàna in 1847. Domni'a era absoluta, insoçita de multe reforme bune, care inse nici pe departe nu indestulá pe popóra. Din tóte popórale cei mai neindestulati erau italianii, aristocrati'a polóna din Galiti'a, éra in Ungari'a tóta multimea descendentiloru din Curutii vechi ai lui Tökölyi si ai lui Franciscu Rákoczi, o partida mare si vigorósa, care traiá si se nutriá din traditiunile propagate dintr'o generatiune in alt'a cu mare pietate. Cu tóte acelea reminiscentie, in treidieci de ani numerati dela congresulu de Vien'a din 1815 si dela alianti'a sacra inchĭeĭeta intre Austri'a, Russi'a, Prussi'a si confirmata cu juramentu pe s. evangelia, in monarchi'a austriacă nu se intemplase nici-o turburare mai seriósa de pacea publica si nici-unu resboĭu din laintru, pentrucà incercarile din 1840 ale italieniloru au fost sugrumate fórte iute si fàra nici-o alta consecentia.

Dupa treidieci de ani iĭ trasni prin capu aristocratiei din Galiti'a cá se dea focu monarchiei si se se smulga de

sub domni'a Casei de Habsburg. Resultatulu acelei rebeliuni innecate in sange este cunoscutu de airea.

In Itali'a opositiunea compusa mai alesu din class'a cunoscuta cu nume de Nobili, adeca aristocrati'a cu toti subordinatii sei, era prea decisa a se rescula in a. 1847 chĭaru si pentru casulu cand Franci'a ar fi remasu in liniste. Vicerege alu Italiei superiore era archiducele Rainer, unulu din fratii imperatului Franciscu I si cumnatu cu Carolu Albert rege alu Sardiniei, a carui sora a fost consort'a lui Rainer. Acelu vicerege din natur'a sa omu blandu si humanu, ar fi tractatu din partea sa prea omenesce cu italienii; las' inse cà acestia nu voiau se audĭa de nici-o tractare buna sau rea, ci chiaru de atunci tindea la marele scopu ajunsu numai dupa cumplite versari de sange in 1870, dara apoi Metternich cu sistem'a sa necrutíatóre compromíttea greu pe Rainer si inpingea la fapte desperate pe italiani.

Intre acestea sparge si revolutiunea in Paris si regele cu famili'a sa fuge. Atàta le trebuise italieniloru, pentrucá se induplece, de-si cu mare greutate pe regele Sardiniei, cá se se puna in fruntea loru si se declare Austriei resboiu.

Abĭa ajunse la Vien'a scirea revolutiunei din Paris si a proclamarei de »Libertate, egalitate si fratietate« fórte bine sunatóre, in viatia inse de mii de ori demințite, pre cand càteva mii dintre locuitorii Vienei si de prin pregiuru se sculara si ei cu petitiuni adresate càtra diet'a provinciala a Austriei inferióre, care tocma se aflá lucrand in Vien'a. Totu atunci se scóla si studentii dela universitate cu petitiune collectiva si precum se intielege, descrisa cu péna cá de vulturu. Tóte acelea petitiuni coprindeau mai multu mai puçinu postulate de drepturi, pre care generatiunile actuali acum dupa patrudieci de ani le au asecurate in mesura mai mare sau mai mica prin constitutiunile staturiloru, pre cand atunci popórale nu le aveau de locu. Asĭa intre altele se cerea: desfiintiarea censurei si libertatea tipariului, libertatea intruniriloru (Vereins- und Versammlungsrecht), garda civila, constitutiune cu forme parlamentare si juramentu pe aceea, ministeriu responsabilu, libertatea confessiuniloru si a instructiuni publice, desfiintiarea multoru privilegii si monopoluri, prin urmare si libertatea comerciului si altele multe.

In 13 Martiu 1848 studentii in locu de a inainta petitiunea numai prin o deputatiune la dieta, ei s'au dusu cu totii si dupa ei mai multe mii de locuitori, au petrunsu in salele adunarii intre sbierate infricosiate, in càtu precum scriá pe atunci renumitulu dramaturgu alu Vienei betranulu Ignatiu Castelli, ti s'ar fi parutu cà de strigatele loru se póte resturna palatulu. Membrii dietei invitara pe poporu si pe studenti cá se le lase timpu spre a lua in desbatere coprinsulu petitiuniloru; multimea inse pretindea resolutiune la momentu si membrii dietei nu mai putura veni la cuventu, decàtu numai cá se promitta multimei dicèndu'i unulu din trensii: »Noi toti ne vomu duce indata la imperatulu si'i vomu arata tóte rugamintile DVóstra.«

Dupa acestea membrii dietei au si plecatu la imperatulu intre strigate de bucuria, precum nu se mai audisera in Vien'a. Intr'aceea plebea turbata sparsese usile si tóte ferestrile palatului dietei si sfarmà, éca asĭa, din reutate barbara, totu ce aflase in salóne. Precum se intempla ori si unde in casuri de acelea, intre cei buni se amesteca si ómeni blastemati, hoti, pungasi, teciunari, spioni si tradatori, vrasmasi ai ordinei si ai bunei intielegeri; asĭa s'a intemplatu si in Vien'a. Escessele se multiau pe strade. Intr'aceea mai multi studenti incepusera se cuventedie càtra poporu. Acum inse o parte mare din garnisón'a Vienei ocupase càteva strade si comandantii somau pe poporu cá se desĭerte stradele, cà-ci in casu de neascultare voru fi siliti a comanda focu. Poporulu nu se prea miscá si studentii nu taceau. Unu tineru studentu numai de vreo 18 ani, de origine jidovu, fórte desteptu si vorbitoriu infocatu, se urcase pe invelisiulu unei fòntàne si de acolo cuventá la poporulu inghesuitu prin pregiuru. La unu despartiementu de infanteria se comanda in carne cu glontiuri; bĭetulu junisĭoru cade mortu. In aceleasi momente au mai fost inpuscati si alti càtiva, éra unii raniti. Unui romanu din Bucovin'a, omu cá de 35 de ani, retrasu sub pórt'a palatului Montenuovo îi vine cá din chĭaru-seninu cá se dica celoru din apropiere: »Acum de s'ar intempla se ridice cineva pe acelu tineru inpuscatu pe vreo tabla sau scandura si se'lu pórte pe strade, apoi ai vedea minuni.« S'a disu si s'a facutu; cá si intiepati cu ace au si saritu càtiva

cá se ridice pe mortu si se'lu pórte prin stradele principali pàna càtra burgu.

Nu mai avemu trebuintia de alte detaliuri din acea mica revolutiune din Vien'a. Unu scopu mare s'au ajunsu si cu acea puçina versare de sange. Bunului, dara prea blandului imperatu si rege Ferdinand i se descoperi fàra voi'a barbatiloru sei de statu intrég'a situatiune critica a statului intru tóta golatatea sa. Principele Metternich, collegii si sustiitorii sistemei sale politice au fost siliti a se retrage. Monarchulu acordà popóraloru indata atunci libertatea tipariului si infiintiare de garda nationala, éra a trei'a di in 15 Mart. promisse convocarea unei adunari consultative din tóte partile monarchiei, cu scopu de a compune unu proiectu de constitutiune generala.

Dupa departarea principelui Metternich s'a formatu ministeriulu cu comitele Kolovrat in frunte, care era omu de sistem'a vechĭa si nu se bucurá de nici-o incredere a popóraloru din tierile pe unde era cunoscutu mai de inainte, prin urmare sub acesta nu putea fi. vorba de restabilirea linistei publice si ministeriulu facù locu la altulu, in care intrase comitele Ficquelmont, care fusese ministru si sub Metternich, trecea inse de liberalu; cu elu intrara si unii barbati de renume cá Pillersdorf, cá Somaruga. Nici acestu ministeriu nu s'a pututu susţiné. Ficquelmont era inculpatu cà ar lucra pentru confederatiune cu Russi'a spre a sugruma orice libertati constitutionale; i se mai inputá, cà sub Metternich totu acesta Ficquelmont luase asupra'si missiunea de a merge la Itali'a, a publica legea stataria si a pune se spendiure dintre italienii resculati. Pillersdorf trecea de omu mai liberalu, lipsitu inse de vointia tare.

Intre acestea gard'a nationala din Vien'a formase din sinulu cetatieniloru unu comitetu insarcinatu a susţiné bun'a ordine si pacea publica. Asemenea si studentii sau cum se dicea in terminu latinescu A u l a, compusera comitetu separatu. Acestea doue comitete incepura se traga auctoritatea la sine, de unde urmá, cá ministeriulu ori-cum ar fi fost acela compusu, se pérda neincetatu din prestigiulu seu.

Dupace s'a retrasu si Ficquelmont, a remasu Pillersdorf presiedente alu gubernului.

Diet'a Ungariei deschisa in Dec. 1847 se aflá in deplina activitate la Pojon. Scirea revolutiunei din Vien'a ajunse aici indata in nóptea din 13 spre 14, éra la B.-Pesta a dou'a di, precum vomu vedea mai la vale pe largu.

In cinci dile faim'a evenimenteloru din Vien'a petrunse si la Italia. Cá si cum italienii aru fi fost intielesi mai de inainte cu insurgentii din Vien'a, indata in 18 Martiu a si spartu o revolutiune din cele mai inversiunate in capital'a Milano. Comandante supremu alu armatei din Veneto-Lombardi'a era comitele Josef V. Radetzky in rangu de Marechal (Feldmarschall), omu pe atunci de 82 de ani, dara de o energia si totodata de agerime militara extraordinara. Bataliile pe strade in Milano ţinura sĕese dile, pàna cand Radetzky ajutatu si mai de inainte fórte reu dela Vien'a, in nóptea din 23 Martiu se retrase cu trupele sale la Veron'a, cá celu mai bunu punctu de razimu strategicu, la care acum se apropiá si generalulu Nugent din provinciile mai apropiate ale monarchiei. Acum inse Carol Albert regele Sardiniei apucase a declara resboiu Austriei chĭaru din 23 Martiu, apoi si trecù rìulu Mincio spre a lovi pe Radetzky. Regele Sardiniei s'a sculatu asupra Austriei indemnatu si chĭaru constrinsu moralicesce de càtra partid'a cea mare conspirata pentru unitatea Italiei cu delaturarea tuturoru domnitoriloru, intre cari se aflase inparţita pàna atunci. Regele inse, cum se dicea, nepreparatu de ajunsu, precum nu era nici Radetzky, inaintá fórte incetu si asĭa armatei austriace ii remase timpu de ajunsu pàna càtra finea lunei lui Maiu de a se reculege, a se intarì si aprovisiona. In 27 Maiu Radetzky se vediù in stare de a lua elu insusi ofensiv'a si plecand spre Mantu'a trecù preste Mincio, luà liniile dela Curtatone si apucà pe riu in sus.

Acum Radetzky avea óste mai numerósa decàtu Carolu Albert, dara fiindu'i tiér'a tréga hostila sufería mari lipse ìn multe privintie, din care causa in batali'a dela Goito fù batutu si respinsu càtra Mantu'a. In 30 Maiu cadiù si cetatea Peschiera, éra in 11 Iuniu óstea italiana ocupà si délurile dela Rivoli, in càtu din acea di era si Veron'a in pericolu. Vicentia, Treviso, Padua le ocupara austriacii; cu tóte acestea situatiunea loru era critica. Din tóte inse statu-maiorulu decise,

cà cetatea Mantua pe care o si inpresurasera italianii, trebuea se fia aparata cu orice pretiu. Aici era se se decida sórtea acelei campanii. In 22 Iuliu Radetzki luà cu asaltu colinele dela Sona si Sommacampagna, ocupà si pre cele dela Custozza, cá se póta domina trecatorile riului Mincio. In 25 Iuliu se dete batali'a dela Custozza; Carolu Albert invinsu apucà spre Milano inapoi, fù silitu a se retrage si de acolo in 6 Augustu, dupa perderi mari. In 9 Augustu se inchieìe armistitiu pe timpu mai indelungatu si de aci incolo austriacii avura a se ocupa mai multu numai cu bombardarea Venetiei si cu infrangerea resturiloru de insurgenti. Armistitiulu cu Carolu Albert a duratu pàna in 12 Martiu 1849.

Infiraramu aici inadinsu acestea càteva episóde din resboiulu austro-italianu, din causa mai virtosu, cà in acelea dile fatali dupa cum veníau scirile rele sau bune despre armat'a din Itali'a, la Vien'a, Pesta, Clusíu, Cracovi'a si Leopole, asĭa isi schimbau si partidele revolutionarie manoperele loru fatia cu gubernulu centrale din Vien'a si chiaru cu cas'a domnitóre. Toti conspiratorii doriau ferbinte, cá armat'a austriaca din Itali'a se fia batuta pàna la nimicire totala. Toti erau de acordu pentru unu singuru scopu: desfiintiarea monarchiei austriace si formarea din corpulu ei de staturi parte homogene nationali, adeca una Italia unita sí una Germania, parte si staturi asĭa numite istorice, cum ar fi una Ungaria si una Polonia. De aceea vedeai in Vien'a si in alte regiuni austriace purtandu-se cu fala colorile rosĭu-auriu a le Germaniei, formandu-se legiuni de studenti si de alta tinerime germana, polóna, italiana spre a se bate buna-óra pentru libertatea ungurésca, adeca in realitate pentru smulgerea totala a Ungariei de câtra monarchia si de sub domni'a casei de Habsburg-Lotaringia, precum se si intemplase asĭa dicùnd de inaintea ochiloru nostrii. In Vien'a se concentrase unu roiu intregu de pangermanisti tari in cerbice, din diverse regiuni ale Germaniei, cari toti lucrau cá desperati pentru incorporarea provinciiloru germane si germano-slave austriace la Germani'a cea mare representata pàna atunci numai pre càte o charta.

Din acestea urmase apoi, cà indata ce pangermanistii din Vien'a aflasera despre retragerea lui Radetzky dela Milano

la Verona si ferirea in cele doue luni de orice batalia decisiva, ei sub cuventu cà aristocrati'a inalta se incérca in totu modulu a mijlocí retragerea si anularea celoru mai multe concessiuni facute popóraloru de càtra monarchu, in 15 Maiu poporulu mai alesu din suburbiile Vienei si studentii érasì se resculara cu pretensiuni precum era revisiunea legii electorale si apoí convocarea unui parlamentu constituantu sau asĭa numita constituanta.

Ministeriulu adeca preparase unu proiectu de constitutiune si unulu de lege electorala moderna, pe care subscrise de monarchu le si publicase. Citind oricine acelea doue acte astadí si reflectand la lips'a totala de orice garantii constitutionale pàna in 1848, ai crede cà generatiunile de atunci in locu de a se revolta, mai virtosu trebuea se se bucure de unu castigu atàtu de mare, éra pentru restu se aiba patientia, pàna cand isi voru fi facutu o educatiune politica mai sanetósa. Conspiratii radicali nu mai voiau se aiba nimicu, nici binele celu mai mare dela nimeni sub firm'a Austriei, ei voiau cu totulu alte organisme de tieri, numai o Austria nu. Rebeliunea se incinsese înca din 13 Maiu. Studentii in laintrulu cetatii, proprietarii si alta saracime in suburbii incepusera se faca baricade. Ostasimea si gard'a nationala se lungise intre ei. Ce e dreptu, aristocrati'a vechia si potenta înca lucrá din resputeri pentru restaurarea sistemei absolute si chĭaru rechĭamarea lui Metternich in demnitatile sale cu toti ai sei, ceea nici chĭaru cetatienii cei mai leali nu voiau se mai audia.

In fine abĭa in nóptea din 15 ministeriulu facù pe voia insurgentiloru si anume cá in legea electorala se nu se céra nici-unu censu; constituant'a se fia convocata; gard'a nationala se nu se desfiintiedie, precum decisese ministrulu C. Hoyos. Acea revolta noua infiorà pe imperatulu nesanetosu atàtu de multu, càtu in 17 Maiu plecà pe nesciute la Insbruck in Tirolu cu tóta curtea sa.

De aci incolo ministeriulu austriacu mai guberná numai cu numele; tóta potestatea devenise in manile celoru doue comitete, alu cetatieniloru si alu studentiloru, in buna intielegere cu pangermanistii si cu ungurenii. In 8 Iuliu ministeriulu lui Pillersdorf defaimatu din tóte partile s'a retrasu,

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI Nr. 241/959

éra loculu lui ilu ocupà ministeriulu Wessenberg, advocatulu Alexandru Bach, br. Kraus, generalulu comite Latour (francesu) s. a.

Imperatulu Ferdinand a remasu totu in Insbruck, a dispusu ìnse cá se se convóce camera constituanta alésa din tóte provinciile asĭa precum ceruse poporulu revoltatu, éra unchiulu imperatului archiducele Ioanu a deschisu acea camera in 22 Iuliu in numele Maiestatii Sale.

S'ar putea presupune, cà o concesiune essentiala si de cea mai mare importantĭa precum a fost aceea a constituantei, ar fi fost in stare de a ìmpaca spiritele si ale aduce in stare normala. Nici vorba. Cu totulu altele au fost scopurile conspiratiloru. Dara se ne oprimu acilea cu evenimentele propriu austriace; se venimu ceva mai aprópe, la Pojon si la B.-Pesta.

§ 2. Proiecte de reforme mari in Ungari'a. Diet'a in activitate. Alegerea de palatinu. Influinti'a sciriloru revolutionarie din alte tieri. Demonstratiunile din Pesta. Articlii noi de lege si sanctionarea loru precipitata. Ministeriu.

In var'a anului 1847 opositiunea liberala din Ungari'a se adunase la Pesta sub conducerea comitelui Ludovicu Battyány si a macedo-romanului proprietariu Franciscu Deak alias Pescariu, cu scopu cá se compuie o programa si respective proiecte de legi pentru diet'a ce era se se deschida in acelu anu. Terminulu de »opositiune liberala« se se intieléga numai in sensu ungurescu, cu totulu relativu, éra nu asĭa precum era elu intielesu in alte tieri si la alte popóra. In acelu clubu opositiunea isi formulase postulatele cam în urmatórele conditiuni. 1. Se se restaure integritatea Ungariei, sub care se intielegea nu numai desfiintiarea autonomiei transilvane si contopirea tierei in corpulu Ungariei. ci si a Croatiei si Slavoniei, înca si a teritoriului locuitu de poporatiunea militarisata si organisata in vreo 14 regimente; éra unii cereau si incorporarea Galitiei, Moldovei si Munteniei totu cu titlulu corónei unguresci. 2. Asecurarea domniei absolute a limbei magiare. 3. Dieta in fiacare anu, éra nu numai la càte trei patru ani sau si mai tàrdìu si Ministeriu responsabile in loculu gubernului colegialu in frunte

cu palatinulu si cu cancelari'a curtii. 4. Libertatea tipariului, desfiintiarea censurei. 5. Unirea Transilvaniei cu orice pretiu. 6. Egalitate de drepturi civili pentru toti locuitorii. 7. Purtarea sarcineloru publice de càtra toti, adeca si de nobilime, care era scutita in tóte intielesurile. 9. Desfiintiarea totala a iobagiei, éra nu numai conditionata, precum erá pàna atunci in Ungari'a si precum in Transilvani'a nu apucase a fi nici asĭa, adeca cu dreptu de a se rescumpara iobagii. 10. Desfiintiarea aviticitatii,[1]) sub care barbarismu latinescu se intielegea, cà proprietatile nobilitarie (boieresci) nu le póte cumpara de veci nici-unu cetatiénu nenobilu, nearistocratu, ba nici chĭaru unu aristocratu dela altulu din cast'a aristocratica fàra permissiunea Corónei; moşiile nobilitarie se puteau numai zalogi, precum se mai aratase si la altu locu.

Acelea puncte de reforme cá totu atàtea garantii ale libertatii constitutionale discutate si adoptate in secretu de càtra opositiune au esitu apoi formulate din pén'a lui Deak. De ací incolo proiectele acestea si altele de natur'a loru se discutau si in diarie pre càtu suferia censur'a; ele inse petrundeau in publicu mai multu prin cluburi si alte conveniri, cum si prin emissari platiti.

Diet'a convocata pe 7 Novembre 1847 s'a deschisu in 12 la Pojon de càtra insusi regele si înca astadata mai anteiu in limb'a magiara, nu in cea latina.

Betranulu palatinu alu tierei archiducele Iosifu, care avuse mari merite pentru Ungari'a, murise in 13 Ianuariu aceluiasi anu, prin urmare acuma, daca ungurii voiau se mai tie la vechi'a sistema politica, in acea dieta aveau se aléga altu palatinu. Repausatulu archiduce avuse doi fii, pe Stefanu si pe Iosif, ambii fórte destepti, crescuti apoi inadinsu in spiritu ungurescu asĭa cum se parea cà cere chĭaru interessulu casei domnitóre. Ajunsu in anii juniei Stefanu fu denumitu locutiitoriu, cum amu dice vicerege alu Boemiei cu resĭedinti'a in capital'a Prag'a, unde a sciutu se castige si simpatiile cechiloru. Acum inse acelu archiduce generosu si simpaticu in locu de a fi alesu in regula, fu aclamatu palatinu alu tierei intre demonstratiuni furtunóse. Dara in acelea momente de entu-

[1]) Aviticitas dela Avus strabunu, tata-bunu, pe airea mosĭu, éra avitus, avita strabunu, a, stramosĭescu, sca.

siasmu erau prea puçini acei adapati in planurile cele mai ascunse ale capiloru opositiunei, cari sciau prea bine, cà in casu de a strabate ei cu realisarea proiectului loru de ministeriu responsabile, investitu cu tóte insusirile inherente unui ministeriu constitutionalu, atunci functiunea si demnitatea de palatinu in Ungari'a nu mai avea nici-unu intielesu. Cui aveau se respunda ministrii pentru faptele loru? De siguru cà, conformu ori-carei constitutiuni sanetóse eĭ in sus aveau se respunda numai regelui, éra fatĭa cu tiér'a numai corpului legislativu. Dara capii opositiunei isi aveau cugetulu loru reservatu cunoscutu in istoria prea bine cu terminulu reservatio mentalis, fórte cutediata, care se va da pe fatia preste puçinu.

Indata dupa alegerea de palatinu se pusera la camer'a deputatiloru càteva proiecte de ale opositiunei din cele memorate mai in sus, dupace acésta isi alesese de conductoru alu seu pe Ludovicu Kossuth cunoscutu acuma nu numai cá oratoru infocatu, ci si agitatoru si adversariu neimpacatu alu aristocratiei conservative, de care fusese maltratatu si tiranitu prin com. Palfy, înca si urîtoriu alu dinastiei.[1])

Certele inversiunate intre partide au cursu di si nópte, in càtu numai intre mari greutati ajungeau cá se póta fi votate càteva proiecte de legi pàna in dio'a in care ajunse si la Pojon scirea revolutiunei dela Paris, proclamarea republicei francese, fug'a regelui, si apoi celelalte catastrofe un'a dupa alt'a. Acum se fiti vedĭutu metamorfos'a, transmigrarea spiriteloru din liberali in conservativi si din republicani in liberali. Înca din Martiu, adeca inainte de a se fi intemplatu ceva la Vien'a, Kossuth urcandu-se pe tribuna apostrofà pe membrii dietei cu voce detunatóre dicùndu-le cá se 'si deschida ochii si se védia, cà revolutiunea din Paris devine revolutiune universala, de care nu póte se scape nici acésta monarchia; se nu mai faca si ei cá parintii loru in 1790 cand si aceia tocma sub prim'a revolutiune francesa erau adunati in dieta cá si acuma, ci ei au remasu surdi la vocea timpului si au lasatu se tréca ocasiunea cea buna. Totu atunci Kossuth propuse la votare una adressa càtra monarchu, in care i se spunea verde, cà acuma trebue se dea si Austriei o constitutiune,

[1]) Vedi Vol. I Capu XV § 98 pag. 590 et sequ.

cà-ci de nu, provinciile se voru dismembra unele de càtra altele si atunci Ungari'a nu va mai avea cu cine se stea in legatur'a stabilita prin sanctiunea pragmatica. Totu Kossuth esi pe atunci si cu propunerea, cá diet'a se céra dela regele si ministeriu intregu, responsabile, separatu cu totulu de alu Austriei.

In 15 Martiu urmà in Pesta demonstratiunea studentiloru si a unei parti de poporu; se formulara punctele de reforma mai totu cá cele din 13 Martiu dela Vien'a si cu resultatulu, cà unii ómeni literati si publicisti aflati in prinsóre pentru scrierile sau vorbele loru au fost redati libertatii, anume unulu Sztancsies omu cu frumóse cunoscintie, dara fórte fanaticu. Totu atunci fu liberatu si bĭetulu Eutimie Murgu alu nostru, care luptase ani de dile contra despotismului bisericescu alu Serbiloru in Banatu, cá si contra nerușinateloru abusuri si defraudari ale functionariloru municipali, pàna cand cadiutu in manile loru a fost arestatu si condamnatu. Ce e dreptu, cà acelui barbatu de altmentrea genialu iĭ lipsía din nefericire moderatiunea si prudenti'a.

Punctele sau postulatele petitiunei din Pesta erau acestea: 1. Libertatea tipariului, desfiintiarea censurei. 2. Ministeriu responsabilu ungurescu. 3. Dieta in fiacare anu. 4. Egalitate politica si religiósa. 5. Garda nationala, sau adeca armarea poporului. 6. Purtarea greutatiloru publice de càtra toti locuitorii. 7. Desfiintiarea iobagiei. 8. Iuriu adeca tribunale de cetatieni jurati. 9. Banca nationala cá cea din Vien'a. 10. Armat'a se jure pe constitutiune. 11. Cei condamnati pentru delicte politice se fia liberati. 12. Uniunea Transilvaniei cu Ungari'a.

Din acelea dile inainte lupt'a dintre partide se parea cá taiata cu fórfecile. Intr'o luna de dile numerulu legiloru votate au fostu treidieci si unulu si este bine, cá spre a intielege de ajunsu mai multe fapte si mesuri urmate din acelea, se le avemu acilea încai in simburele loru.

Art. I de lege formulatu numai in doi §§-i s'a codificatu cá testimoniu de recunoscintia in memori'a archiducelui palatinu Iosif, care functionase 50 de ani in acea calitate.

Art. II cu o motivare lunga in doi §§-i despre proclamarea palatinului Stefanu, care apoi fù caus'a caderei si a nefericirei bravului barbatu.

Art. III este titulatu asĭa: »Despre infiintiarea unui ministeriu ungurescu independentu« si este compusu din 38 §§-i. § 1 ţine, cà persón'a regelui este sacra si neviolabila. Fórte bine. Indata § 2 decide, cà daca Maiest. Sa nu este de fatĭa in Ungari'a, palatinulu in calitatea sa de locuţiitoriu, sau cum se dicea in stilulu vechiu Alter Ego alu regelui, va avea si va exercita potestatea executiva cu putere deplina si netĭermurita in Ungari'a si in partile inpreunate cu ea, conformu legiloru si constitutiunei, respectand unitatea Corónei si legatur'a cu monarchi'a.

Citind acestu § se cere numai o minte de tóte dilele, cá se se convinga, cà in acésta parte a legii este prevediutu casulu ruperii totale de càtra Austri'a si nimicirea legii vechi cunoscute sub numire de sanctiune pragmatica, precum si proclamarea lui Stefanu de rege.

Dela § III inainte se numera si definescu atributiunile ministeriului, se regulédia responsabilitatea lui cá si in alte staturi constitutionali; noi inse vomu mai sta puçinu numai la § 14, intru care se defige numerulu de optu alu ministriloru in laintrulu tĭerei la B.-Pesta si unulu la Vien'a in cóstele regelui, cá unu restu din Cancelari'a ungurésca, acum desfiintiata, inse cu atributiuni sau insusiri fórte usióre, mai multu cá de marturia. Dara ceea ce avemu se observamu acilea din capulu locului fórte bine si odata pentru totdeauna, este inpregiurarea, cà intre cei 8 ministrii independenti se numerau si alu resboiului, alu finantieloru si alu afaceriloru straine. Acésta parte a legii devenise apoĭ pĭétra a scandalei si izvoru de sange omenescu indata din dio'a in care fu sanctionata acea lege alaturea cu tóte celelalte. Nici numerosii membrii ai Casei domnitóre nici generalii armatei austriace cu prea puçine esceptiuni si nici mai toti barbatii de statu din tierile austriace, éra mai vîrtosu aristocratii cei mari din Boemi'a nu voiau se audia de o independentia a Ungariei circumscrisa si largita asĭa cum se vede in legea acésta.

Ceilalti §§-i din art. III sunt mai multu copiati dupa legile altoru staturi, ei inse merita cá se'i citésca si cunósca de ajunsu toti patriotii.

Art. IV de lege regulédĭa in 15 §§-i deschiderea si activitatea corpuriloru legislative in fiacare anu.

Art. V este o specie de lege electorala coprinsa in 57 de §§-i redactati cu multa maiestria in favórea elementului magĭaru, éra dupa § 5 intru care se defigu cercurile electorali pentru 377 deputati, tocma la urma se adaoge si unu aliniatu de doue linii, in care se dice, cà in casu de a se uni Transilvani'a, va avea si acésta tiéra dreptu de a trimite la diet'a Ungariei 69 deputati din sinulu seu, care cifra inse mai tardiu aflandu-se eronata, s'a coresu puçinu.

Cu art. VI s'au ruptu definitivu comitatele Crasn'a, Solnocu mijlocíu, Zarand si districtulu Cetatii-de pétra dela Transilvani'a dupa certe de preste o suta de ani continuate din caus'a loru.

Art. VII prevede unirea definitiva a Transilvaniei cu Ungari'a, o si regulédia in 6 §§-i fàra a mai intreba pe acésta tiéra, cà-ci adeca diet'a Ungariei avea mai de inainte parol'a si invoirea solemna a Capiloru elementului magĭaru din Transilvani'a, cà ei in mani'a celorlalte nationalitati, cum si preste voi'a partidei conservative voru mijlocí unirea neconditionata, adeca fusiunea tĭerei cu orice pretiu, si ei la timpulu seu s'au si ţinutu de cuventu.

In art. VIII se proclama supunerea tuturoru classeloru de locuitori, prin urmare si a nobilimei la inposite sau contributiuni pentru statu.

Cu art. IX s'au desfiintiatu iobagì'a, sau robot'a, cum se mai numia aceea in tierile Corónei unguresci, cum si decimele si alte dari ale iobagiloru la domnii loru, firesce cu conditiune, cá class'a feudala se fia desdaunata din partea statului. S'au desfiintiatu si asia numitele judecatorii patrimoniale, care functionau cu putere discretionara in curtile domnesci, adeca erau in casuri nenumerate Actori, acusati si judecatori in aceeasi persóna.[1])

Art. X voiesce se reguledie in 8 §§-i commasatiunea hotaraloru, separarea (despartirea, segregarea) locuriloru de pascutu si padurarítulu.

XI in 5 §§-i ia mesuri pentru deciderea processeloru, care pàna atunci se purtau la judecatoriile patrimoniali, precum erau mai multe excesse si delicte, altele processe civili

[1]) Vedi in vol. I Capu X § 70. Capu XIII §§-i 84 et 85. Capu XV, §§-i 96, 97, 99.

si afacerile orfaniloru, de cari pàna atunci ingrijise pe la sate numai Ddieu.

XII Beneficiile feudaliloru se fia asecurate cá datorii ale statului.

XIII desfiintiéza si decimele, care se dedea pàna atunci clerului si bisericiloru.

XIV prevede in 7 §§-i infiintiare de banca nationala, in liniamente elementarie si mai multu cu scopu de a fi in ajutoriulu proprietariloru feudali.

XV cu doi articlii relativi la desfiintiarea aviticitatii.

XVI. Despre jurisdictiunea invechita a comitateloru si XVII despre asĭa numitele restauratiuni, adeca alegeri de functionari municipali.

Art. XVIII coprinde legile noue de pressa dupa cassarea censurei absolutistice. Acestu articlu se inparte in patru capete si 45 de paragrafi. In acésta lege pedepsele pentru delicte variaza fórte tare, anume in bani dela 3—4—600 pàna la 1—2—3—4 mii florini, éra cu inchisóre dela 6 luni la 1—2—4—6 ani. Totu aci este definita si procedur'a judecatorésca. Pentru diarie cotidiane se cere cautiune 10.000 (diece mii) florini, pentru altele càte 5000 fl. Cine publica diariu politicu fàra cautiune e pedepsitu cu inchisóre de 1 anu si 500 fl. in bani. Tipografii si litografii póte infiintia oricine, inse numai punend cautiune, in capital'a tierei de 4000, in alte localitati de càte 2000 fl. moneta conventionala. Celu ce ar avea tipografia sau litografia secreta, va sĭedea inchisu 1 anu si va plati pàna la 2000 fl. m. c. Tiparituri anonime sunt oprite totu sub pedépsa grea. Cartile pe càre nu stà numele si locuinti'a tipografului se confisca, se si pedepsescu vendietorii loru cu amenda de 50 fl. — Tendenti'a càtorva §§-i din acésta lege este invederata, anume cu privire la cautiuni ea este cu ochi cu spîncene, ea privesce in lini'a prima pe nationalitati.

Art. XIX are a face cu universitatea din Buda-Pesta, pentru care se proclama libertatea de a invetia care ce vrea si libertatea de a professa si propune care ce sciintia'i mai convine.

Art. XX regulédia relatiunile dintre confessiunile religióse, privesce inse mai multu confessiunea unitarianiloru,

usiorédia starea bisericei resaritene si prevede unu congresu bisericescu de 100 membrii.

XXI. Se introduce tricolórea ungurésca in loculu bicolorei austriace, drapelu (steagu), armele tierei (insignia), se lasa in voi'a tieriloru annectate a se servi si de colorile si armele loru.

Art. XXII are a face cu organizarea, armarea si servitiulu gardei nationale in 35 §§-i. Acésta lege avù apoi influintia fórte mare asupra trecerei dela reforme paciuite la revolutiuni sangeróse si la resboiu civile.

XXIII se ocupa in 30 §§-i de organisarea cetatiloru sau municipiiloru, care pórta titlu de privilegiate regesci.

XXIV despre alegeri in alte comune.

XXV in 15 §§-i regulédia districtele privilegiate cunoscute in Ungari'a cu nume de Iazigi si Cumani.

XXVI in 14 §§-i circumscrie sfer'a de activitate in districtele numite ale Haiduciloru de odinióra, colonisati in acelea ţinuturi.

Art. XXVII diet'a se ocupa in 29 §§-i si de districtele maritime Fiume et Buccari in màni'a croatiloru.

Restulu articliloru era mai multu de valóre efemera.

Am trebuitu se atingemu la loculu acesta macar numai in essentia acesti articlii de lege din 1848, dintre cari càtiva provocara prin coprinsulu si tendenti'a loru indata dupa sanctionare cea mai apriga resistentia din partea Croatiei si a Slavoniei sau adeca a Croatiloru si a Serbiloru, de cari n'au remasu inapoi Romànii si Slavacii, fàra cá se scia tóte acestea popóra atunci indata cum cugeta despre acestea legi membrii casei domnitóre si capii armatei imperiale. Una parte mare din legi ar fi convenitu la tóte acestea popóra, altele inse nu le-au convenitu odata cu viati'a. Apoi abstractiune facuta de textulu legiloru, tóte natiunile pretendeau cu totu dreptulu, cá daca odata s'a simtitu necessitatea si s'a datu ocasiunea abia asteptata, cá vechi'a constitutiune se tréca prin reforme radicali si legile feudali se fia cassate, acea transformare epocala nicidecum se nu se faca prin o dieta legislativa compusa aprópe numai din class'a feudaliloru, ci se se convóce adunare constituanta din tóte classele locuitoriloru si din tóte nationalitatile tierei, care nu mai suferiau

cá se fia tractate cá turmele de oi necuventatóre. Anume croatii se simtiau raniti de mórte prin legea care le inpunea din nou invatiarea limbei magiare in cursu de sĭese ani; ei acea lege o numiau tirania infama si o respinsera intre amerintiari furióse, dupa care apoi apelara la arme.

Dupace s'au inprovisatu in fuga cele 31 de legi, o deputatiune numerósa a plecatu la Vien'a in frunte cu com. Ludovicu Battyány tocma in dilele pre cand acum valurile aruncau in tóte partile corabi'a statului, éra monarchulu si cas'a domnitóre se aflau, precum se intielege de sine, in confusiune cá nici-odata. Cu vreo treidĭeci de ani mai tardiu unii istorici contimpurani au aflatu si revelatu, cà c. Battyány s'a purtatu la monarchu in modu atàtu de cutediatoriu si 'ia vorbitu in termini atàtu de asprii, in càtu Maiest. sa suferind cu sanetatea cá totdeauna, infioratu óresicum, a promisu deputatiunei sanctionarea, ceea ce a si urmatu apoi in 11 Aprile 1848 dupa formulariulu vechĭu istoricu intocmitu ungurescе dupa celu latinescu.

Din acea di lacr'a Pandorei s'a deschisu si s'au respanditu din trens'a tóte relele preste tierile acestea.

Totu in aceea di din 11 Aprile imperatulu si regele Ferdinand a inchisu diet'a, dupace mai antaiu apucase a confirma pe ministeriu in 7 Aprile.

Persónele din care s'a compusu celu de antaiu ministeriu ungurescu au fost:

Comitele Ludovicu Battyány ministru presĭedente;

Bartolomeiu Szemere ministru de intĕrne;

Ludovicu Kossuth ministru de finantie;

Com. Stefanu Széchenyi, ministru de comunicatiune;

Baronulu Eötvös Iosif ministru de culte si instructiune publica;

Gabriel Klauzal ministru de comerciu;

Principele Paul Eszterházy ministru de esterne;

Franciscu Deák ministru justitiei;

Lazar Mészáros pe atunci colonelu la husari, ministru de resboiu.

In 16 Aprile ministeriulu ungurescu s'a instalatu la Pesta, la inceputu numai sĭese ministrii, cà-ci ministrulu de esterne P. Eszterházy a venitu mai tardiu, éra alu resboiului Mészáros se aflá in fruntea regimentului seu la Itali'a, de

unde nu 'ia fost permisu a se departa asĭa curend tocma pre cand armat'a comandata de Radetzky se aflá in focu.

Din acelea dile inainte archiducele palatinu acum totodata cá locutiitoriu alu regelui, subsemná tóte actele publice, la care pàna atunci se cerea neaparatu subsemnatur'a regelui, si le contrasemná càte unu ministru, fiacare dupa cum actele cadeau in resortulu seu. Fatia cu acésta prefacere radicala a vechiei sisteme gubernementale marele cancelariu alu Ungariei la curtea Vienei, care atunci era comitele Apponyi, s'a retrasu indata. Totu asĭa facù si cancelariulu Transilvaniei br. Samuel Josika alesu numai in anulu trecutu; s'a retrasu si elu inca din 10 Aprile cu atàtu mai vîrtosu, cà de odata cu spargerea revolutiuniloru tóta ur'a ungurimei ardelene se concentrase asupr'a lui, in càtu daca acelu barbatu, ce e dreptu, de natura despotica, dara capu genialu, ar fi cutediatu se se intórca in patri'a sa, elu ar fi cadĭutu victima partidei fanatice antiaustriace. Intr'aceea ambele cancelarii cu totu personalulu loru au fost lasate de o camdata in functiunile loru, éra conducerea cancelariei transilvane de joi pàna mai apoi, adeca pàna la desfiintiarea definitiva a fost data consiliariului br. Lazar Apor; dara ambele cancelarii fura trase indata de atuncí sub ascultarea ministeriului ungurescu, adeca si cancelari'a Transilvaniei, care functioná in Vien'a, precum si gubernulu din Clusĭu si tóte celelalte dicasterii, tiér'a intréga. Chĭaru si comandantele generalu br. Antonie Puchner din Sibiĭu a fost provocatu indata din Aprile de càtra ministrulu ungurescu de resboiu, cá se compuna si se substérna aceluiasi ministeriu unu inventariu de totu materialulu bellicu, arme de tote speciile, monture, cai si oricare alte provisiuni, éra gardeloru nationali care apucasera a se infiintia din nobilime si orasieni unguri se le trimita arme din magazinele cetatii Alba-Iulia, in fine se se scia subordinatu ministrului ungurescu din B.-Pesta, si se asculte de ordinile acestuia, éra cu ministrulu de resboiu din Vien'a se curme orice relatiuni si corespondentie oficióse.

Bine se ne insemnamu, cà palatinulu si ministeriulu ungurescu luase acestea mesuri in Transilvani'a cu mai multu de o luna inainte de a se deschide diet'a Transilvaniei si a se proclama uniunea si cu atàtu mai curendu inainte de confirmarea ei.

Ce respunsu va fi datu br. Puchner la provocarile venite dela Pesta, vomu vedea airea.

§ 3. Croati'a si Slavoni'a. Banulu br. Iosif Jellachich. Publicistulu dr. jur. Lĭudevit Gay. Mitropolitulu dela Carlovitz I. Raiasich. Colonelulu Suplicatz. Cĭaĭkistii. Sĭantĭurile romane. Inceperea resboiului civile.

Fiindcà relatiunile politice ale Croatiei càtra Ungari'a si càtra Cas'a domnitóre semenau in multe respecte cu ale Transilvaniei, va fi bine, ca inainte de a ne margini cu descrierea evenimenteloru numai la principatulu Transilvaniei, spre orientarea nóstra si petrunderea in mersulu celu rapede alu catastrofeloru se ne ocupamu puçínu si cu ţinut'a slaviloru meridionali.

Din anìi in cari se incepuse mai anteiu in Ungari'a propagand'a multu puçinu violenta pentru limb'a magĭara, au inceputu si Croatii a se interessa de cultivarea limbei loru nationale neasemenatu mai multu decàtu se intemplase acésta dela imperatulu Iosif II incóce. Progresulu in cultur'a limbei croate a pututu face pasi cu atàtu mai seriosi, cu càtu clerulu loru r. catolicu inaintase multu in sciintie cu ajutoriulu limbei latine si alu celei germane, care anume în capital'a Agram (Zagrab, Zagreb) apucase a se indigena cu multu mai inainte, éra la corpulu oficiariloru din regimentele croate aceeasi limba germana era nu numai oficiósa, ci si de conversatiune alaturea cu cea materna. Dintre magnatii Croatiei unele familĭi apucasera mai alesu prin casatorii a se magiariza, éra altele a se germaniza; au remasu inse multe familii aristocratice nedespartite de corpulu natiunei, intre care a fost si famili'a baronìloru Jellachich (Jellacicĭ).

Pre langa violenti'a (sil'a) ce se facea Croatiloru si Serbiloru cu limb'a magiara, pe Croati ii mai ranise de mórte inca si declaratiunea dietei din Pojon facuta prin Kossuth, cà ungurii nu voru se mai audia de Croatia si Slavonia cu titlu de regate, ci numai, éca asia, de vreo optu comitate politice si de vreo noue districte militarisate, in care tóte se mai vorbesce pàna acum slavonesce, ele inse sunt totu atàtea municipii ale Ungariei, in care preste càtiva ani va trebui se

se audia numai limb'a magiara. Si intru adeveru in acésta credintia desĭérta si prea nefericita se aflase Kossuth si cu elu multe miriade dintre magiari in anulu 1847 si in semestrulu anteiu alu anului 1848.

Afara de acelea doue lovituri grele, un'a in nationalitate, alt'a in autonomi'a tierei, Croatii si Serbii, adeca toti fruntasii loru, magnati, generali si coloneli, episcopi, jurisconsulti vedeau in infiintiarea de doue ministerii in una monarchia si intru investirea palatinului cu potestate regala o ruptura definitiva intre cele doue parti ale monarchiei si nu recunosceau imperatului si regelui dreptulu de a renuntia mai de totu la potestatea sa de rege suveranu in Ungari'a si in tierile inpreunate, precum nici a infiintia doue ministerii fàra a cere si opiniunea parlamentului din ceealalta parte a monarchiei, precum si a Croatiei si a Transilvaniei. Din tóte inse Croatii nu pricepeau cum se póta fi conservata unitatea unei armate cu doi ministrii de resboiu fàra celu mai invederatu pericolu de conflicte grele, de rebelliuni in regimente si corpuri, pàna la desfiintiare. Nici càte doi ministrii de externe si de finantie nu intrau in capulu Croatiloru, precum nu intrau nici in mintea aristocratiei austro-boeme, in càtu daca nici-unu membru alu dinastiei nu ar fi facutu nici-unu pasu cu scopu de a mijloci se se revóce legile respective, au fost acilea popórale cá se proteste si se lucre pentru anullarea loru. Vomu vedea apoi, cà era preste putintia cá scopulu acesta se se ajunga fàra o selbatica versare de sange.

Intre alte jucarii ale sortii omenesci se si mai intemplase, cá inalt'a functiune de banu alu Croatiei se fia tocma in acestea dile vacanta. Cu acea demnitate investea monarchulu cam de regula pre càte unu generalu dintre cei mai buni administratori. Astadata curtea imperiala aflà de bine a denumí banu alu Croatiei si Slavoniei, adeca representante alu suveranului pe unu colonelu in activitate, care era br. Iosif Jellachich, éra acea denumire urmà numai cu puçine dile inainte de a fi denumitu ministeriulu ungurescu. Croatii se bucurara fórte pentru acea denumire si cu totu dreptulu din alu loru punctu de vedere.

Mare si grea missiune adeveratu istorica asteptá pe banulu de curend installatu, activitatea lui au avutu influintia

petrundietóre asupra mersului evenimenteloru nu numai in patri'a sa, ci si in alte tieri ale monarchiei, pàna si in Transilvani'a; de aceea nu lipsimu a trece si aici încai càteva momente din biografi'a lui.

Iosif br. Jellachich de Buzim, fiĭu mai mare alu generalului fml. Franciscu Jellachich s'a nascutu la Petrovaradin in 16 Octobre 1801. Cá baiatu in etate numai de optu ani fu dusu in academi'a teresiana din favóre singulara a imperatului Franciscu si fù ţinūtu acolo dĭece ani, adeca pàna cand esí ca locotenente. Imperatulu placea pe tenerulu Iosif, pentrucà invetiase fórte bine, sciá càteva limbi si avea purtari nobile, de aceea monarchulu ilu laudá la ocasiuni chĭaru si càtra óspetii straini. Inainte de 50—60 de ani inaintarile in armata se intemplau fórte incetu. Cu tóta purtarea frumósa, diligentia propria si favórea comandantiloru de regimente Jellachich numai in 1 Sept. 1830 ajunse capitanu de Cl. II la regimentulu granitiaru dela Ogulin. In Martiu 1831 pre cand italianii se aflau in agitatiune mare, capitanulu Jellachich fù trimisu la Itali'a, unde com. Radetzky descoperí intrensulu unu oficiariu de mari sperantie. De ací inaintand successive, in 1841 se facù locotenente-colonelu, éra dupace participase de repeţite-ori la bataliile cu mohamedanii din Bosni'a, pe la 1845 se facù colonelu, in care rangu ilu apucà anulu 1848. Cu ocasiunea denumirei sale de banu, Jellachich fu inaintatu la rangu de general-maior si cu titlu de consiliariu actualu intimu. La càteva dile dupa aceĕa ajunse generalu feldmarschalllieutenant, i se dete si functiunea de comandante generalu in Agram preste tóte trupele din Croati'a si Slavoni'a, de linia si granitiari din vreo 11 regimente, adeca preste o armata de 80 pàna la 100 de mii.

Atàta le trebuea Croatiloru, pentru-cá se'si tie capetele sus si se nu le mai pese de poruncile si nici de amerintiarile ministeriului ungurescu. Acea situatiune noua inse cu atàtu apasá mai cumplitu pe umerii banului generalu Jellachich. Situatiunea incurcata si fatala, respunderea fórte grea in trei parti, càtra natiunea si patri'a sa, càtra famili'a domnitóre, inse si càtra legile unguresci, care apucasera a fi sanctionate de monarchu. Cu tóta agerimea mintii si cu tóta deprinderea practica in afaceri, a servi la trei domni dintru odata era

preste putintia. Jellachich isi iubia natiunea sa ferbinte, éra acésta cu micu cu mare, tineru si betranu, domnu si saténu i se inchiná lui mai vîrtosu pentru bunatatea inimei lui. Acea iubire a patriotiloru si stim'a de care se bucurá la curtea imperiala au fost decisive pentru tóta ţinut'a ulterióra alui Jellachich. Elu a decisu a nu recunósce legile din 11 Aprile si a nu se supune loru. Ocasiune de a'sĭ descoperi acelu cugetu alu seu i s'a datu curend chĭaru de càtra palatinu si ministeriu, cari au invitatu pe banûlu Jellachich se mérga spre a participa la unu consiliu destinatu a regula si afacerile Croatiei la unu locu cu ale Ungariei. Banulu a denegatu rotundu mergerea si participarea sa la acelu consiliu. Din acea óra ruptur'a intre Unguri si Croati se dete pe fatĭa cá niciodata din dilele Curutiloru Rakocziani incóce, si lui Jellachich ii remase cá se'si védia de trupele càte se aflau sub comand'a sa si se se prepare.

Jellachich nu a urîtu pe magiari niciodata, elu vorbia si limb'a magĭara bine; densului ii era urîtu numai de trufi'a cea aristocratica si nu suferìa se audia cà Ungari'a ar fi numai proprietate a magĭariloru, ci elu dicea, cà daca ar putea fi vorba de vre-o proprietate esclusiva a vreunui elementu nationalu preste acea tiéra, apoi aceea s'ar cuvení nationalitatii care se afla în maioritate, éra aceea este cea slava. In càtu pentru Croati'a si Slavoni'a, Jellachich nu voiá se cunósca nici-unu dreptu de suveranitate a Ungariei preste acelea regate, ci numai dreptu de federatiune, cu conditiuni bine respicate, sub unu suveranu comunu. Urmá decí firesce, cá elu si toti adeveratiĭ croati se se revólte in sufletele loru, cand Kossuth si partid'a sa cea inganfata strigá in diet'a Ungariei, cà ei nu cunoscu Croatia si Slavonia, ci numai unele comitate unguresci locuite de croati si de serbi. In adeveru semena fórte, cà Kossuth in acelea dile uitase cu totulu de existenti'a territoriului serbo-croaticu militarizatu.

Alaturea cu Jellachich avea Croati'a in aceeasi epoca unu altu barbatu eminentu, nu ostasĭu, ci jurisconsultu in persón'a lui dr. Lĭudevit (Ludovicu) Gay, daca nu fundatorulu, nesmintitu inse valorosulu regeneratoru alu limbei si literaturei croatice, omu luminatu si simpaticu, care cá si Jellachich, prin devotamentu si zelu pentru cultur'a natiunei

sale castigase inimile tuturoru. Gay apucase a fi mai de inainte bine vediutu si la curtea imperiala, éra imperatulu Ferdinand in recunoscinti'a meriteloru lui literarie binevoise a'lu gratifica cu unu inelu de briliantu. Literatii croati au intielesu la momentu insemnatatea acelei gratificatiuni, cà adeca daca nu voiescu se adópte in tiér'a loru limb'a magĭara cá diplomatica a statului, védĭa ei, cultive'si limb'a loru spre acelasi scopu, daca o afla cultivabila.

Noi facuserămu cunoscintiă cu dr. Lud. Gay in Augustu 1845 la Vien'a, unde ne aflamu pe atunci in caus'a »Gazetei« si a »Fóiei pentru minte, inima etc.« cu scopu de a mijlocí cá se nu li se stinga sórele, precum cerusera de repetite-ori unii dintre bunii nostrii compatrioti. Gay era casatoritu cu o romana, fiica a unui oficiariu din graniti'a banatiéna; o dama simpatica, inse cam melancolica, din care causa barbatu-seu ne dicea: »Voi cá si nevasta-mea aveti zugravite in fati'a vóstra suferintiele secularie ale natiunei vóstre romàne.« Gay vorbia fórte frumosu limb'a germana si avù bunatate a ne da informatiuni interessante asupra diferentieloru fórte serióse càte se inmultisera pàna atunci intre magĭari si croati, care apoi in 1848 s'au ageritu si inveninatu pàna la versare de sange.

Toti càti au cunoscutu in acea epoca pe dr. Gay mai de aprópe, nu s'au prea miratu, cà tocma pre cand Jellachich se facú banu alu Croatiei si generalu, monarchulu inaltiase si pe Gay la rangu de consiliariu, prin căre auctoritatea sa crescú si mai tare, éra banulu se putea folosi si mai bine de pén'a si activitatea politica a densului.

In 20 Aprile nou, pre cand Jellachich se intorsese dela Vien'a investitu cu tóte rangurile mai sus memorate, éta cà 'si ridicara si Serbii capetele loru intr'unu modu cu totulu neasteptatu de partid'a revolutionara din Ungari'a. Kossuthianii adica vediusera, cà dupace serbii cá serbi nu aveau inlaintrulu monarchiei territoriu circumscrisu si recunoscutu prin legi positive cá nationalu serbescu, cu unu capu, voivodu, banu sau sub oricare altu nume, nu se va mai afla sufletu de omu care se se arunce in fruntea loru si se'i indemne la resistentia din vreo causa órecare. Kossuthianii uitasera, cà popórale orientale erau prea dedate de mii de ani

a fi conduse si comandate nu numai de persóne militarie si de civile, ci si de unele eclesiastice. Pe serbimea din dilele lui Leopold I o adusese in Slavoni'a patriarchulu dela Ipecu; in Muntenegru guberná si comandá unu Vladica. In 1848 s'a pusu in fruntea serbiloru cá prin traditiune mitropolitulu Iosif Raiacicĭ, numitu apoi si patriarchu. Serbii au protestatu in contra aceloru legi din 11 Aprile, prin care se cassau cu totulu vechile loru drepturi, precum si limb'a loru nationala, care numai càtu se scrie cu litere cirile, este inse identica cu limb'a croata, care se scrie cu litere latine.

Mitropolitului Raiacici ii fù prea usĭoru a se ridica, neindemnatu de nimeni, in contra citateloru legi unguresci, cà-ci si elu razimá cu spatele despre o parte in càteva regimente de granitiari serbi si chĭaru in tóta poporatiunea din graniti'a serbésca; de alta parte elu in archidieces'a sa avea treisprediece (13) monastiri cu calugari din natiunea sa, éra in sĭese episcopiĭ din metropolia alte dĭece monastiri. Mitropolitulu in acea situatiune nu avea decàtu se dea ordinu calugariloru si prin aceia clerului de miru, cá se deschida ochii poporului si se'lu inpintene la resistentia in contra unoru legi, la a caroru formulare ei n'au concursu de locu si chĭaru se fia concursu, ei in executiunea aceloru legi isi prevedeau mórtea nationala mai multu cá sigura.

In triunghĭulu unde se varsa Tis'a in Dunare este unu districtu de aprópe 17 miliarie austr. □ constatoriu numai din vreo 14 comune locuite de 30 de mii suflete, in marea loru maioritate serbi curati de religiunea orientala, éra restulu romani, germani si ţigani. Capital'a districtului este orasĭelulu Titel cu vreo 2700 de locuitori si e situatu in unghiulu unde se inpreuna cele doue riuri mari. Poporatiunea aprópe intréga era organizata intr'unu batalionu cunoscutu in istori'a armatei sub nume de Cĭaikisti sau corabieri usĭori.[1]) Din partea de càtra nord a districtului gloriosulu duce Eu-

[1]) Cĭaĭk ori Şaik este cuventu turcescu, inse adoptatu de popórale supuse turciloru sau invecinate cu ei. Cĭaĭk insémna corabia sau galera si mai alesu corabia de pre riuri mari provedĭuta cu pànse (velum) si cu cormane, cu care póte pluti usĭoru chĭaru si in contra venturiloru. Asĭa era construita flotill'a dela Titel. In Romani'a se dice Caicu.

genie de Sabaudia trasese sĭantĭuri cumplite de aparare, si fiindcà se credea cà locurile acelea le fortificasera mai antei Romanii din Panoni'a, éra Eugenie calcase numai in urmele loru, de aceea numele aceloru valuri sau sĭantĭurĭ afunde si artificióse le-a remasu pàna in dio'a de astadi »Valurile Romaniloru.« Orasiulu Titel este aparatu bine din doue parti de cele doue riuri, de alt'a prin balti mari, éra de càtra nord prin unu munte. Dela Mari'a Teresi'a incóce gubernulu austriacu a fortificatu loculu acesta cu prudentia prevedietóre nu numai in contra turciloru, ci si pentru oricare alta intemplare. Locuitorii prefacuti in corabieri si totodata soldati pe uscatu, exercitati fórte bine aveau inca pe la 1760 treidieci de caïce sau galere mari cu 40—50 de tunuri si haubitĭe, apoi luntri usĭóre si mai multe. De atunci inainte poporatiunea batalionului s'a perfectionatu totu mai multu in professiunea sa. Pe la 1848 se putea dice, cà acei ómeni traiescu mai multu pe apa decàtu pe uscatu. Batalionulu numerá 1436 de osteni in servitiu activu; statu-maiorulu era la Titel, unde aveau scóle bune, arsenalu respectabile, fabrica de corabii sau galere si statiune de vapóra.

Serbii cá si romanii isi ţinusera adunarea loru nationala totu in lun'a lui Maiu, inse fàra cá se póta sci unii de scopurile celorlalti, cà-ci nici nu aveau de unde se scia. Romanii din Transilvani'a nu cunosceau de locu limb'a serbésca, pentru-cá se póta citi diariele serbesci; lipsìa si comunicatiunea mai de totu intre Slavoni'a si Transilvani'a, éra sciriloru càte veniau de acolo cu incungiuru mare si fórte tardíu prin unele diarie din Vien'a ori din Pest'a, care la inceputu erau fórte puçine, nu te puteai increde mai de locu, multe se si confiscau inainte de a intra prin muntii nostrii, cà-ci libertatea de tipariu proclamata in Martiu cu atàta parada, a devenitu pentru diariele romane fórte curend o vorba in ventu.

Serbii in adunarea loru au luatu concluse care mergeau neasemanatu mai departe de càtu ale romaniloru. Ei nu s'au indestulatu numai a proclama pe Raiacici patriarchu si comandantu, cum si a'si compune comitete executive, ci luand chart'a in màna, isi taiara puru si simplu unu teritoriu respectabile, pe care'lu baptizara voivodatu, éra voivodu alesera pe colonelulu Suplicatz. Acelu voivodatu sau cum ii disera Serbii

Voivodina, fu compusu din comitatele Sirmiu (Srem, Szerém), din tóta militi'a granitiara serbésca, din comitatele Bacska cu Becse, Kikinda, Baranya si districtulu Cïaikistiloru, cum si Banatulu Temisiórei, de si acesta érasi este locuitu in partea sa cea mai mare de romani. Serbii inse cu patriarchulu loru in frunte au declaratu in proclamatiunea loru din 18 Maiu, cà daca ei cá natiune nu voiescu se móra, ci se fia vii si egali in tóte drepturile si mai vîrtosu in dreptulu de a'si cultiva limb'a si a o folosi in tóte ramurile activitatii publice si private, cu acésta nu intielegu cá se se rupa de càtra coron'a Ungariei, ci voru se remàie uniti cu aceea si cu cas'a austriaca.[1]) Partid'a lui Kossuth se apucase de infiintiarea unei garde nationale unguresci. Prea bine, isi disera serbii: Voimu si noi garda nationala in puterea egalitatii de drepturi; cà-ci noi numai asïa intielegemu egalitatea. Totu serbii luara mesuri, ca in casu de o strimtóre mare se le sara in ajutoriu si dintre confratii loru din Serbi'a, ceea ce s'a si intemplatu spre mare nefericire a regiuniloru pre unde au datu aceia peptu cu ungurii, 'ti se parea cà se batu hienele care desgrópa si cadavrele, cu tigrii cari nu voru se scia de nici-o fiintia mai furiósa decàtu ei.

Sciind serbii din capulu locului, cà indata dupa decisiunile luate in adunarile loru au se fia atacati de càtra partid'a lui Kossuth cu armele inpumnate, ei n'au asteptatu cá se spendiure pe unii si pe altii, ci s'au si concentratu la Titel in şïantiürile Romaniloru. Ungurii voind se'i alunge din acelea positiuni iau atacatu cu càta putere dispuneau la inceputu, inse fàra nici-unu succesu. Resboïulu civile inceputu la sïantiurile romane s'a incinsu apoi si mai departe; éra noi dupace aflaramu acestea inpartasite pàna acilea despre activitatea croatiloru si a serbiloru, se ne inprospetamu in memori'a nóstra celu puçinu faptele mai inportante petrecute in sinulu poporului romanescu si alu popóraloru conlocuitóre in Transilvani'a si in partile inpreunate. Sunt multe acelea evenimente, prea demne de o péna maiéstra, care inse ar

[1]) Acea proclamatiune a lui Raiacici data in numele natiunei serbesci s'a publicatu si comentatu in tóte diariele din 1848, éra din partea ungurésca fu considerata cá actu de tradare si rebelliune.

avea se mai astepte pàna cand se va mai descoperi o suma de documente din càte mai stau ascunse. Noi vomu narra numai din càte credemu cà suntemu informati de ajunsu.

Capu II.

Evenimentele din Transilvani'a pàna in Iuliu 1848.

§ 4. Mic'a rescóla a tinerimei din Clusĭu. Mesurile luate de gubernatoru si de gubernu. Ţinut'a garnisónei imperiale din locu. Mişcarea devine totu mai violenta. Se promitte convocarea dietei transilvane. Tinerimea juristiloru dela M. Oşĭorheiu. Inceputuri de armare intre magĭari.

Scirea din 15 Martiu despre rescól'a tinerimei din Pesta si proclamarea celoru 12 puncte au ajunsu la Clusĭu dupa sĭepte dile, adeca in 22 Martiu. Pàna atunci se primisera numai sciri private cà in Ungari'a se prepara ceva, fàra a se cunósce adeveratele scopuri ale capiloru mişcarei. In aceeasi di studentii din tóte trei colegiile arborand stégulu tricoloru alu Ungariei, pe care pàna atunci nu'lu vediusera niciodata, se adunara in colegiulu reformatiloru calviniani spre a se consulta despre cum au ei se puna tiér'a la cale. A dou'a di aceeasi tinerime dela facultati si gimnasii in numeru de càteva sute, insoçita si de alta multime totu de ómeni tineri plecà cu stindarte la municipalitatea sau cum se dice in acésta tiéra, la magistratulu cetatii. Acolo studentii pronuntiara discursuri infocate si bombastice, precum se intempla si pe airea in casuri de acelea; se citira cele 12 puncte si se proclamà uniunea neconditionata a Transilvaniei cu Ungari'a, intocma precum avusera ordinu secretu dela conducatorii partidei revolutionare. Acelea demonstratiuni au duratu pàna in nópte. Multime de locuitori esise pe strade, unde toti càti aveau a perde ceva, avere si familia, intrebau cu mare frica si grija despre causele acelei mişcari, din care burgesimea cea cu totulu straina de politica si multu mai ignoranta decàtu ar fi crediutu cineva, nu intielegea nimicu pe lume. Unu singuru lucru vedeau cetatienii, cà alaturea cu studentii se formasera si grupe numeróse de proletari golani, ale caroru fetie semenau

multu cu ale pungasiloru si tecĭunariloru din inchisori. Se mai observase, cà dupace se latira prin diarie scirile delá Paris despre versarile de sange pe baricade, spargeri de case si bolte, furturi si pradaciuni, golanii din Clusĭu aratau o pofta mare de a face si ei cá cei din Paris. Curend se convinsera si studentii, cà si iubirea loru de libertate are drojdii pe fundu; asĭa ei condusi de junele comite Grigorie Bethlen formara una compania ad hoc de vreo 200 junisiori, carii se obligara a se forma in cetisĭóre sau plotóne mici si a circula tóta nóptea pe strade. Locuitorii s'au retrasu si linistitu, inse numai la parere, pentrucà luminarile au arsu tóta nóptea si pàna deminéti'a mai in tóte casele. Din acestea póte vedé oricine, cà in acésta tiéra necum poporulu dela sate, dara nici chĭaru locuitorii capitalei si ai celorlalte cetati nu aveau nici-o idea despre ceea ce se numesce in alte tieri o revolutiune si înca revolutiune politica, nu rebelliune pentru interesse materiali de tóte dilele.

Inse nici studentii nici chĭaru professorii loru popi si seculari, n'au prea dormitu in acea nópte. Pe la doue óre mai toti erau in talpi. Nici ei nu sciau se'si dea sama despre ceea ce au facutu. Firesce cà nu, pentrucà acei cari iau inbarbatatu si pusu la cale in Clusĭu cá si pe airea, nu au legatu de nasulu loru planurile cele mai ascunse ale partidei revolutionarie si totodata antiaustriace. In mijloculu discussiuniloru tineresci cineva le si mai batù unu cuĭu in capu intreband, cà ce au se faca, daca cumva garnisón'a va fi primitu ordinu cá se sparga adunarile loru cu baionete.

Totu in acea nópte au petrecutu si membri gubernului in palatulu gubernatorului, unde au invitatu si pe comandantii garnisónei, cari atunci erau generalulu Kahlbrun si colonelulu Fiedler. Unii erau de parere, cà daca studentii voru mai pleca in demonstratiuni, se se comande trupe asupra loru. Se spunea atunci, cà acelu colonelu Fiedler, care placea pe tinerime, a rugatu pe membrii gubernului cá se binevoiésca a distinge si a pune alternativ'a, cá daca tinerimea voiesce se inaintedie numai petitiune colectiva cerend dieta si alte drepturi, atunci acelu pasu alu ei se fia consideratu de aceea ce este, adeca revolutiune care astépta resultatulu in pace si pentru atàta se nu i se intemple nici-unu reu; daca inse

tinerimei ii va fi caşĭunatu cá se verse sange, atunci se ésa si trupe asupra ei; densulu inse abia crede cà ostasii dela regimentulu Carolu Ferdinand voru trage asupra tinerimei. Acestu regimentu adeca era, cu esceptiune de oficiari, curatu ardelénu si in partea sa cea mai mare statatoriu din romani. Se facù vorba si de partea garnisonei din regimentulu numitu alu lui Zsivkovics de nationalitate slavu, de a carui ţinuta se temeau. Episcopulu r.-catolicu Nic. Kovács cá secuiu ce era, sciind fórte bine cà celu puçinu jumetate dintre studenti sunt de nationalitatea lui, cu atàtu mai multu a statu pentru crutiarea loru. In càtu pentru parerea lui Fiedler despre sentimentele regimentului Carolu Ferdinand, vomu cunósce preste puçinu cà elu se insĭelase.

In deminéti'a din 23 Mart. pe la 7 óre studentii íncepura se se adune din tóte partile mai anteiu la colegiulu calviniloru, pe care'lu destinasera de centru alu demonstratiunei loru, precum se si cam intielegea de sine, din cause pe care le potu sci toti càti voru fi trecutu cu ochii prin volumulu I alu studiului nostru.[1])

Studentii vediend cà ostasime nu apare din nici-o parte, aru fi pututu resufla mai usĭoru, daca nu aru fi datu cu ochii de mai multe grupe de golani si strengari, care classa a fost si mai de inainte numerósa in acea cetate, unde se incuiba multime de cĭocoi scosi din servitiu, studenti eliminati, lacai dela curti si alte adunaturi. Nici-unu negutiatoriu nu cutezá se'si deschida bolt'a, chĭaru si precupetiele cu victualii disparusera in acea di din piatia.

Studentii se invoisera cá in acea di se mérga numai la municipalitate cu 12 steaguri cá simbolu alu celoru 12 puncte si se céra, cá senatulu aceleia se le inaintedie la gubernu cá petitiune a loru. Primariu alu capitalei era pe atunci Gustav Groiss, de origine germanu strainu, alu carui tata de professiune bucatariu domnescu, venise in tiéra pe la inceputulu acestui vécu. G. Groiss era omu inteligentu, bunu juristu si moderatu in tóte actiunile sale, acum inse ajunsese dile rele, de aceea ilu vomu vedea si in pericolu de viatia. Primariulu afland vointi'a studentiloru convocase pe toti

[1]) **Mai alesu Capu XV. §§-ii 97. 98. 99.**

membrii senatului spre a se consulta. Pe la 10 óre venind studentii intre vivate si alte sbierate mai citira odata cele 12 puncte, dupa care multimea lipsita de orice cunoscintie politice, cà-ci asĭa era crescuta, sbierá si ea imitand pe studenti. O deputatiune intrà cu petitiunea in sal'a senatului si cerù in numele tuturoru, cá se se inplinésca vointi'a tinerimei. Dupa ½ de óra Groiss si càtiva senatori esind pe balconu anuntiara, cà senatulu a decisu a face pe voi'a tinerimei. Urmara strigate de bucuría entusiastica.

Punctele fusera inaintate la gubernu, unde inse au fost primite cu recéla, ceea ce se esplica usĭoru. Nu toti membrii de atunci ai gubernului aru fi voitu uniunea mai alesu neconditionata si nu toti 16 insi erau liberali, nici de partid'a lui Kossuth; inse tocma se fia fost in fundulu sufletului loru toti Kossuthiani, scirile dela Vien'a si B.-Pesta, dupa care avea se se indrepte acestu gubernu, ajungeau la Clusĭu in càte 7—8 dile, in care timpu asteptau cu inimi indoite. Studentii inse curend isi perdura patienti'a si adunanduse din nou a trei'a di alergara la gubernu totu intre strigate si demonstratiuni, cá se'i céra resolutiune. Gubernatorulu com. Iosif Teleki, celebritate a natiunei sale, cá omu de sciintie, cunoscea perfectu vointi'a ungureniloru relativa la desfiintiarea autonomiei transilvane si era din totu sufletulu invoitu cu decretarea uniunei neconditionate a acestei tieri, dara invetiatu din esperienti'a altoru timpuri sciá fórte bine, cà cabinetulu Vienei si chĭaru Cas'a domnitóre niciodata nu se va invoi la fusiunea acestei tieri, decàtu póte numai aflanduse intru o strimtóre cu totulu estraordinara si periculósa. Apoi nici lui Teleki nici la tóta multimea unionistiloru nu le convenía, cá tinerimea se traga clopotele in dunga inainte de timpu, se nu se póta dice cà uniunea se facuse cu violentia, prin terrorismu, precum apoi s'a si intemplatu in adeveru. Junimea inse cá ori-care alt'a din tóte timpurile, nu voiá se audia de politica artificiósa, prudenta, sau mai bine vicléna; ea apucà calea de a dreptulu preste munti si preste balti, pàna ce se pomeni aici cá si in Ungari'a cu unu resboiu civilu fórte barbaru. Gubernatorulu le ţinù o lectiune, pe care o inchĭeiè cu espressiunea prea prosaica dicùndu-le:

»Si acum carati-ve acasa,« adeca precum vorbesci càtra persóne prea ordinarie si tie supuse.[1])

Acelea cuvente ale Gubernatorului au infuriatu pe domnisiori. Unu studentu cu gura mare strigà latinesce: Alea jacta est, adeca sortile sunt aruncate. Din acea di studentii se formara in societate de conspiratori, se invoira cá se'si tie tóte planurile in secretu si isi detera parol'a, cá de ací incolo se nu mai céra nimicu, se nu mai róge pe nimeni, ci se pretinda si se amerintie, cà daca nu li se face pe voia, densii voru ataca chĭaru si pe gubernu si'lu voru sparge. Adeca domnisiorii din Clusĭu voiau se maimutiésca in fantasi'a loru aprinsa pe tinerimea francesa din Paris si pe proletarii de acolo, cari au devastatu Tĭuleriile. Ferberea spiriteloru ţinù aprópe o septemàna. Atunci colonelulu c. r. Fiedler invità pre càtiva studenti la sine si vorbindu-le cá unu parinte se incercà se'i abata dela orice versare de sange; ei inse ĭi respunsera in cuvente fanatice, cà daca nu se pune steagu ungurescu pe palatulu gubernatorului de buna voia, densii ilu voru pune pe ruinele aceluia si esira.

In duminec'a urmatóre studentii si tóta multimea plecand cu steaguri si strigate asupra palatului pretinsera intre amerintiari arborarea steagului, inaintarea petitiunei loru la rege si convocarea dietei; éra apoi vedĭend cà nu li se face pe voia, amerintiau cu intrare in palatu, cu devastare si cà »nu voru crutia pe nimeni,« mai sparsera si o feréstra a gubernatorului. In acelea momente ese com. Ladislau Teleki fratele mai micu alu gubernatorului, inaltĭa si infige unu steagu tricoloru pe balconu, ceea ce produse o bucuria furtunósa.

Preste puçinu esi gubernatorulu pe balconu si promisse multimei, cà in trei dile va inainta nesmintitu petitiunea la regele prin unu cursoru, in care studentii aveau tóta increderea, dupa care multimea se linistí si se departà.

In totu timpulu acela puçinele trupe de linia stetea gat'a consemnate si o parte din ele pornite inainte pe unele strade, care inse astadata nu venira in situatiune de a se folosi de arme. In aceeasi di inse pe la 8 óre sér'a generalulu Kahlbrun audind larma de studenti »cauşiti« ìntr'o confetaria

[1]) In limb'a magĭara: és már takaradjanak haza.

ilu puse pecatele cá se intre si se'i infrunte militaresce. Studentii cu capulu plinu îĭ intórsera injuraturile; elu se repedí la unulu; alti doi inse'lu trantira la pamentu si dupace'lu batura o si luara la fuga. Nimeni din cei de fatia nu a cutezatu ori mai bine nu a voitu se descopere numele aceloru studenti brutali la politia si la judecata.

In Aprile vení resolutiunea si rescriptulu prea inaltu, prin care se convocà diet'a Transilvaniei pe 29 Maiu, se si anumira propositiunile sau proiectele de lege destinate a se da in desbatere.

Demonstratiunile dela M. Osĭorheiu (Maros-Vásárhely, Tèrgulu Murasìului). Pentrucá demonstratiunile dela Clusiu se afle imitatori in totu coprinsulu tĭerei, se cerea numai restimpulu in care post'a ajungea mai curend sau mai tàrdíu cu scrisori si cu diarie. In aceleasi dile din Martiu unu omu tineru anume Georgie Urházy adusese dela Pesta multime de exemplarie tiparite din cele 12 puncte cunoscute. In numitulu orasĭu se afla unu colegiu mare alu reformatiloru, unu gimnasiu catolicu, éra la Curtea de apellu invetiau si faceau pracsa juridica pàna in 1848 càte 200 si mai multi tineri, cari in marea loru maioritate erau magiari din familii feudali de a dou'a si a trei'a màna, mai studiá acolo si càtiva sasi, éra in anii mai din urma si càte 20—30 juristi de nationalitate romana.

Intr'o séra acelu Urházy bate la feréstr'a unei chilióre, in care studiá unu tineru theologu calvinu, anume Ioanu Vladutĭu, care'si parasise credinti'a gr. orientala. Vladutĭu deschide feréstr'a, Urházy ĭi arunca unu pachetu de proclamatiuni si dispare. Vladutĭu arata proclamatiunile la alti doi studenti. Acestĭa si pléca indata si inpartu pe la toti studentii din internatu si din orasiu tóte exemplariele. Pàna atunci tinerimea ungurésca nu cunoscuse si nu vediuse nici-odata colorile heraldice ale Ungariei, precum nu sciá nimicu nici despre colorile heraldice ale Transilvaniei regulate mai pe urma prin rescripte de càtra imperatés'a Maria Teresi'a. A dou'a di tinerimea afland care sunt colorile unguresci, cu ajutoriulu femeiloru a si inceputu a pune cocarde. In 25 Martiu studentii de un'a, cancelistii de alta parte esind cu steaguri si cu facle aprinse plecara pe strade inainte dela unu locu la

altulu strigand »libertate, egalitate, fratietate« intielese cu totulu pe dosu, precum s'a vediutu fórte curend. Aveau calvinii in acelea dile la colegiulu loru unu profesoru betranu anume Lupulu Bolyai. Studentii cari iubiau pe acelu profesoru, pléca a dou'a di la elu cá se'i spuie cu vorbe multe, càta bravura, càtu curagiu au manifestatu ei a séra; betranulu inse dupace'i ascultà cu sange rece le dise in tonu mustratoriu: »Sciti dvóstra ce ati facutu? Ati inmormentatu libertatea natiunei magiare la lumin'a facleloru, si cand va mai inviiá, scie numai Ddieu.«

Pentru acelea cuvente studentii bursucati asupr'a lui Bolyai ĭi denegara totu respectulu si'lu numía »Pecĭovici,« care era nume de batjocura datu la toti càti erau de partid'a austriaca si ţineau la dinasti'a de Habsburg. Hei, dara Bolyai intielegea cu totulu altmentrea libertatea, egalitatea, fratietatea si nicidecum asĭa cum o intielegeau francesii, inse nici asĭa precum au fost ele interpretate de càtra partid'a kossuthiana si scaldate in sange omenescu.

Dupa acestea se formara si studentii cu cancelistii si cu alta tinerime in garda nationala alegèndu'si maioru pe comitele Dionisie Lázár, pe profesorulu J. Török capitanu, pe Stef. Szász locotenentu.

Garda nationala. Dietei transilvane nici-odata nu'ĭ venise in minte cá se votedie infiintiare de garda nationala, adeca se dea arme in mànile poporului, ci tocma din contra, pàna in 1847 armele de focu se confiscau regulatu, cu prea puçine esceptiuni dela poporulu tĭeranu. Numai feudalii ţineau ori càte le placea; aveau si locuitorii orasieloru càte o pusca doue de venatu, si unele pistóle ruginite. Prin art. de lege XXII din 11 Aprilie 1848 diet'a Ungariei nu numai permitte, ci chĭaru inpune armarea tuturoru locuitoriloru ajunsi la etatea de 20 pàna la 50 de ani, daca posedu óresicare avere immobila, ori cà au unu venitu siguru de 100 fl. Mai departe in cei 13 §§-i se arata scopulu infiintiarci, se indica regulele dupa care se fia organisata sí comandata gard'a nationala. Indata dupa sanctionarea legii locuitorii Ungariei au si inceputu a se arma.

In Transilvani'a nu era votata nici-o armare de poporu; mai anteiu inse Clusĭulu si Osĭorheiulu, apoi tóte celelalte

orasie magĭare indemnate si pe alocurea chĭaru silite de feudali anticipara orice alta lege a viitoriului; ei cá si cum uniunea tĭerei ar fi fost sanctionata inainte de Aprile, se supusera la sus citat'a lege a Ungariei si incepura a se inarma barbatesce.

Vediend Sasii de prin cetati si orasie cum se arméza Ungurii pretotindeni, la momentu se formara si ei in garda càtu nationala càtu cetatiéna (Nationalgarde, Bürgergarde). In Brasĭovu, Sibiĭu si înca la càteva locuri in lunile de anteiu se inrolara si barbatii romaniloru in companiile sasesci.

Ómenii cu ceva stare si avere dela orasie si cetati se incredeau in puscile loru de venatu, sau cà 'si cumparau de acelea, cum si càte o sabióra; la cea mai mare parte inse nu'i dedea màn'a cá se'si cumpere arme de focu, se'si mai faca si càte o saracía de uniforma. Municipii si gubernu cerura dela comandantele generalu br. Puchner arme de focu din magazinele armatei. Magĭari si Sasi se intreceau care de care se apuce arme mai multe. Generaliloru nu le convenia nicidecum se dea popóraloru arme din ale erariului. Las' cà generalulu Puchner mai petrundietoriu, cu tóta legea sanctionata de voia de nevoia, asteptá se afle dela Viena scopurile ascunse ale Curtii imperiale, dara nici nu avea de prisosu arme de constructiune mai noua; asĭa Puchner isi plati urechí'a, cum se dice pe la noi, atàtu de sasi càtu si de unguri cu càteva mii de pusci vechi de cele cu cremene, altele chĭaru fàra amnariu, care trebuea se fia mai anteiu derese, cá se poti pusca incai paseri cu ele. Ungurii inse cereau neincetatu si arme ruginite, éra in diariele loru injurau, cà pentru ce s'au datu sasiloru pusci asĭa multe. Planurile partidei antiaustriace numai orbulu nu le vedea chĭaru din Aprile inainte.

Cá se cugete cineva din partea auctoritatiloru publice si la formarea in garda nationala a poporului romanescu, ferit-a Ddieu! Nici macar unu pistolu ruginitu pentru valachi pàna in Octobre 1848. Asĭa se intielegea libertatea, egalitatea, fratietatea.

Instructiunea gardeloru de pre la orasie era concrediuta in cele mai multe locuri la oficiari pensionati; mergea inse nespusu de greu cu exercitarea ómeniloru de afaceri, negutiatori, meseriasi, chĭaru si economi. Mai toti aceia isi susţineau familiile dupa profesiunea loru; erau si nededati cu armele; cei mai multi fórte fricosi, ceea ce s'a vedĭutu de

repetite-ori anume la gardistii din Clusĭu, cand cu micile expeditiuni la Bonțid'a, la Desiu, apoi in fug'a de inaintea lui Urban si altele de acestea. Ómeni bine nutriti, grasi, greoi, nededati a caletori nici o di pedestrí, comandantii de companii le trimitea trasurí spre a'i inainta cale de doue trei poste.

Esceptiune au facutu studentii si multimea candidatiloru in foculu si fanatismulu loru tinerescu, din cari apoi s'au si alesu multi ostasi curagiosi, inse si multi barbari. Asĭa intre alti chronicari si publicisti ne spune cunoscutulu functionariu si odinióra capitanu de insurgenti Alexie Jakab, auctoru alu mai multoru scrieri, cà pre cand magnatii tinerí Benedictu Mikes si Grigorie Bethlen inrolasera la Clusĭu feciori bine alesi pentru unu escadronu de husari, acestu Bethlen a obligatu pe subordinatii sei, cá in luptele pe care le voru avea, se nu dea la nimeni nici-unu pardon, ci se taie, se inpusce, se ucida fàra nici-o mila pe tóta fiinti'a omenésca, despre care voru crede ei cà sunt vrasmasi ai magiariloru. Intocma asĭa au facutu precum s'au si obligatu. Cá Gr. Bethlen inse au urmatu a face fórte multi alti comandanti de insurgenti, dintre cari ne vinu ací in mìnte br. Georgie Apor spendiuratoriulu de ómeni, com. Franciscu Haller, Josef Jeneï dela Osĭorheiu, com. Al. Teleki, Katona si alti fórte multi.

De altmentrea dificultatile de atunci ale infiintiarii de garde nationale le descrie totu Jakab in memoriile sale din 1848—1849,[1]) le cunóscemu inse si noi, cà le-amu vediutu cu ochii, amu si fost inrolati in compani'a nr. 2 dela Brasĭovu.

Dintr'odata cu formarea gardeloru armate din orasieni pacĭuiti si parte mare simpli, partid'a antiaustríaca a ingrijitu si de revoltarea poporului magĭaru cunoscutu in Transilvani'a sub nume de Secui. Revolutiunea aflase pe acestu poporu in numeru de trei sute mii de suflete despartitu din punctu-de vedere socialu si politicu in patru classe: aristocrati mai mari si mijlociĭ, secui liberi locuitori pe la sate si unele orasĭele, asupriti inse de aristocrati, mai departe iobagi in tóta form'a, cá si locuitorii tierani din comitatele feudali, apoi Secui militarisati dela 1764 incóce, formati in doue regimente de pe-

[1]) Jakab Elek „Szabadságharczunk történetéhez. Budapest 1880, paginele 237—244.

destrime si unulu de calareti amestecatu cu romani. Ar fi crediutu cineva, cà pe acea poporatiune magïara compacta iï va castiga fórte usïoru pentru scopurile revolutiunei. Un'a parte din aristocrati, din popi si alti carturari saraci fù castigata usïoru, precum si càtiva oficiari din regimente; a fost inse multu mai greu a se apropia de ceilalti, éra pe poporulu iobagitu ilu lasara in pace, cà-ci nu cutediau se'lu indemne si se'lu deprinda in arme pàna tómn'a tardiu, cand mesurile terroristice incepusera a se aplica si in Secuime.

Cei de antei Secui din partid'a revolutionara dupa cei din Tèrgulu-Murasiului au fost cei dela Odorheiu, dintre cari sculandu-se in Aprile vreo treidïeci sub conducerea lui Ioanu Pálfi mersera la Clusïu, unde facura galagía mare cerend dela gubernu uniune, dieta, armare si altele multe intre amerintiari, cà daca nu li se asculta acum indata pretensiunea, voru veni treidïeci de miï preste capital'a tierei. In realitate acea deputatiune secuiésca venise cá se sparga uşile deschise, pentrucà gubernulu apucase ale face pe voia in urmarea galagiei studentiloru. Preste acésta rolele erau dejá inpartite mai de inainte si fórte bine. Indata dupa primele demonstratiuni ale studentiloru si anume din 25 Mart. pàna in 12 Aprile classele feudali ţinènd adunari in tóte comitatele se declarara pentru punctele coprinse in petitiunea studentiloru si cerura realisarea loru prin deputatiuni trimise ìnadinsu la gubernu. Toti prefectii comitateloru càti erau din partid'a conservativa dandu'si dimissiunile s'au retrasu, éra cei mai reu vediuti s'au si departatu din tiéra, cá se nu fia de batjocur'a glóteloru, sau se le mérga si mai reu sub cuventu cà aru fi de partid'a austriaca.

Aici merita cá se ne insemnamu o fapta singulara a oligarchiei ardelene din acelea timpuri. In 23 Martiu, adeca tocma in dio'a cand studentii din Clusïu intrara mai anteiu in dantiulu revolutionariu, grupele de aristocrati conservativi si de cei liberali se adunara in casele comitelui Paul Bethlen cu scopu cá dupa luptele inversiunate susţinute in diet'a din 1846/7 se se inpace, se consulte asupra situatiunei si se védia ce mesuri aru avea se ia si aristocratii din partea loru. Conservativii fatïa cu deslantiuirea atàtoru evenimente resturnatóre de cele mai multe asïedïamente vechi si de atàtea legi

barbare, nu mai puteau nega, cà în adeveru poporulu, immens'a maioritate a locuitoriloru a fost fórte asuprita, prin urmare cà feudalii trebue se renuntie la multime de privilegii, se desfiintiedie iobagi'a. Totu conservativii acceptara si planulu uniunei cu Ungari'a, spre care scopu se se mai tie înca una dieta in Transilvani'a, unde credeau ei cà voru fi suferiti cá se póta formula mai multe conditiuni, pe langa care se fia votata uniunea, firesce conditiuni in spiritu conservativu. Acordulu formulatu in regula fù subscrisu in numele partideloru de càtra br. Lud. Josika conservativu si com. Ioanu Bethlen senior cá liberalu. Cu tóta acea inpacare a fruntasiloru, dupa doue luni de dile magnatii conservativi in calitatea loru de membrii regalisti n'au mai avutu curagiu a merge la Clusiu spre a participa la lucrarile dietei.

§ 5. Agitatiunile politice si nationali intre Sasi. La Sibiĭu. La Brasĭovu. In alte districte. Gubernatorulu Teleki la Sibiĭu. Magiarii din Sibiĭu. Demonstratiuni in favórea Austriei. Ruptura periculósa intre Magiari si Sasi.

Scirile de spaíma din tóta Europ'a se ajungeau rapede sarind un'a preste alta, precum se inaltia valurile marii involburate. Al. Jakab observa fórte bine despre class'a feudaliloru din Transilvani'a, cà acei ómeni traisera pàna in momentele din urma in convictiunea heredita din protoparinti, cà starea loru fericita de domni netiermuriti preste tiéra si poporu are se duredie totu asĭa in vecii veciloru. Cu càteva esceptiuni de intĭelepciune si prevedere, intocma acelasi adeveru se póte susţiné si despre familiile patriciane sasesci càte domnisera pe teritoriulu numitu sasescu sau Fundus regius din Transilvani'a. Generatiunea loru desvetĭata a da peptu cu catastrofe gigantice cá cele din 1848 in primele trei septemani vení in mare confusiune. De alta parte inse ómeni dedati a se aduna chĭaru si in timpuri normale fórte regulatu de càte doue ori pe anu spre a se consulta intre sine, iute s'au reculesu si au convocatu mic'a loru dieta cunoscuta sub nume de Universitas nationis saxonicae, constatóre din 44 deputati; astadata in vederea inpregiurariloru estraordinarie din fiacare municipiu in locu de doi càte patru membri. Presiedente legalu în acea

adunare era totu comitele natiunei loru cá unulu ce stetea si in fruntea administratiunei juridice si politice.

Intre alte griji mari care frementau si spiritele sasiloru era cestiunea româna, ce fusese agitata cu atàta ura in diet'a din 1842 si ţinuse spiritele vreo sĭese ani in ferbere necurmata, éra alt'a si mai grea planulu ungurescu de a uní Transilvani'a cu Ungari'a.

Cu privire la cestiunea romana adunarea sasiloru decise indata in Aprile, cá cele mai multe postulate ale poporului romanu locuitoriu pe acelasi teritoriu cu poporulu sasescu se fia satisfacute, éra acea decisiune o si publicara indata atunci.[1]) Ce bine ar fi fost, daca sasii aru fi facutu acelea concessiuni înca din 1843 sau celu mai tardiu in Ianuariu 1848 adeca inainte de spargerea revolutiuniloru; acum inse era multu mai tardíu, decàtu cá prin acelea se póta molcomi spiritele asĭa precum se cerea in acea situatiune critica.

Planulu uniunei facea Sasimei neasemenatu mai mare grija si durere de capu. Patricianii din Brasĭovu, din Sigisiór'a si Rupea (Köhalm) invecinati cu Secuii au fost dela inceputu in maioritatea loru fórte aplecati a vota pentru Uniune. De aceeasi opiniune au fost si vreo trei patru fruntasi din Sibiĭu dintre cei mai luminati si cunoscatori de misteriile politicei unguresci. Sasii patriciani càti treceau in natiunea loru de Unionisti, nu cà dóra aru fi fost farmecati vreodata de nu scíu ce simpatii unguresci, precum nu se topiau nici ungurii de dragostea sasiloru si preste totu de a elementului germanu, sasii de o parte se temeau fórte de resbunarea ungurésca cunoscuta loru din vécuri, ca un'a ce nu cunósce nici-unu cumpatu, éra anume Brasíovenii si Sighisĭorenii îsĭ mai aduceau bine aminte de jafurile si de focurile secuiloru. Multi dintre sasi incepusera si ei a se indoi de vitalitatea domniei austriace. Altii érasi dintre cei ruginiti, cari nu puteau suferí elementulu romanu, insisteau pentru bun'a intielegere cu ungurii, pentrucá in acésta tiéra nu cumva se apuce vreodata romanii de asupra. Problem'a principala inse era pentru unionisti cá si pentru autonomisti, cá unindu-se

[1]) Sibiĭu 3 Aprile n. 1848, reprodusa romanesce din Sieb. Bote in Gazeta Trans. Nr. 27 si de aci la Papiu Istoria din 1848 la pag. 272—274.

Transilvani'a cu Ungari'a, nationalitatea sasasca cu limb'a germana, teritoriulu locuitu de sasi cu autonomi'a sa, activitatea si influinti'a sa politica cu comitiatu, universitate, consiliari cu votu deliberativu, averea nationala separata de a tierei si o multime de alte drepturi speciali se li se asigure prin legi fundamentali pentru totì vecii in Ungari'a cu 14 milióne de locuitori asĭa, precum le avusera in Transilvani'a locuita de 2 milióne doue sute mii. O miie de juramente de aru fi pusu ungurii pe asemenea promissiuni, numai gagautii si naucii ar fi pututu crede, cà acelea li se voru si inplini vreodata.

In cetatile si orasiele sasesci nu s'au vediutu demonstratiuni larmóse cá la ungurime; dara confusiunea spiriteloru îsi aflase in septemanile de antei espressiunea prin cocarde, cà-ci numai ce vediuramu cà unii sasi se presentau cu cocarde negre-aurîĭ, adeca pantlicutie de ale Germaniei, altii cu tricolórea ungurésca, érasi altii cu bicolórea loru nationala vènetu-rosĭa, pàna cand in Maiu se generalizà la toti sasii bicolórea austriaca negru-galbina, éra celelalte disparura.

Totu ce s'ar putea numí demonstratiune politica din partea sasiloru simultana cu a magĭariloru, a fost adunarea comuna din 27 Mart. a centumviriloru din Sibiĭu cá representanti legali ai cetatii in aceeasi sala cu senatulu seu, intru care acestea doue corporatiuni s'au invoitu cá se invite pe universitatea loru nationala, care tocma era adunata, cá se compuie una adresa de lealitate si se o inaintedie la imperatulu si marele principe Ferdinand, in numele poporului sasescu intregu, care este decisu a remané casei domnitóre credinciosu si supusu intre tóte impregiurarile. Acea adresa, care era totodata o lovitura pĭezisĭa data separatismului ungurescu, a fost si inaintata curend la Vien'a, unde fu primita fórte bine, si monarchulu dete in 26 Aprile sasiloru unu respunsu prea frumosu, pe care inse ei ilu vediura numai dupa patru ani, éra pàna atunci remasese pitulatu intre acte, pentrucà presiedentele cancelariei transilvane nu a voitu se'lu inaintedie la Sibiĭu. Aici ajunsese auctoritatea monarchului in Aprile 1848. Era bine sciutu, cà presiedentelui de atunci alu cancelariei transilvane iĭ erau urîti sasii; de aici inse nu urmá cá elu se cutedie a delatura o simpla resolutiune binevoitóre

a monarchului, prin care nu se violase nici-o lege.[1]) Acésta inse nicidecum nu a fost singur'a inpertinentia a functionariloru mari si mici din dilele imperatului Ferdinand, in càtu chĭaru si popórale, daca si nu aveau la màna probe juridice invederate, inpinse de instinctulu loru diceau la nenumerate ocasiuni: »Imperatulu a poruncitu, domnii inse au ascunsu poruncile lui. Saraculu nostru imperatu, nu'lu lasa domnii se ne faca dreptate.«

Totu in sĭedinti'a dela Sibiiu din 27 Mart. s'a decisu, cá se formedie si sasii garde, si se se deprinda in arme care cum le avea; le-a datu si comand'a militara 1300 pusci vechi totu atunci cand se detera si orasĭeloru unguresci 1800.

Dupace ajunsera si pe la noi scirile fioróse despre cele de antei versari de sange dintre magiari si serbi in 24 Aprile la Kikinda, in 26 Aprile la O.-Becse in Ungari'a, sasimea ingrijata fórte, cá nu cumva se incépa si in Transilvani'a maceluri selbatice, a mai luatu si alte mesuri de paza si aparare cu atàtu mai vîrtosu, cu càtu br. Nic. Vesselényi intr'o adunare ţinuta la B.-Pest'a in 24 Aprile a provocatu la arme pre toti magiarii »incontra nationalitatiloru sumutiate asupr'a loru,« precum se pronuntià densulu, in adeveru inse elu si tóta partid'a lui Kossuth era prea decisa a'si arma natiunea cu scopulu datu pe fatia abĭa in 14 Aprile 1849. Scimu cu totii, cà inca din 17 Mart. cand au cerutu dela rege acordarea celoru 12 puncte si ministeriu ungurescu independentu, i s'au amerintiatu monarchului pe fatĭa, cà daca nu le face pe voĭa intru tóte càte pretindu ei, »in Ungari'a se va proclama nesmintitu republica.« Asĭa terrorismulu nu tortură numai pe popórale nemagiare a le tierei, ci elu cautá la mórte pe multi magnati si functionari cá adherenti ai curtii, apoi petrunse si pàna la persón'a monarchului.

Cá totdeauna in timpuri estraordinarie, asĭa si acum unu incidentu la parere cu totulu indiferentu a iritatu si pe sasii moderati in mesura cu totulu neasteptata. Gubernatorulu c. Ios. Teleki dupa càte patise cu aĭ sei in Clusĭu, apoi dupa

[1]) Joseph Bedeus von Scharberg, Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens etc. Wien 1877. 2. Theil pag. 15.

càte sciri fatali mai primise dela Ungari'a, in fine vediend cà aici in acésta tiéra s'au pusu si romanii in miscare, nici un'a nici alt'a, adoptase si elu ide'a teroristiloru de a inarma pe tóta ungurimea si cu atàtu mai vîrtosu pe poporulu secuiescu, cu scopu de a infrena si baga in spaima pe romani. In 2 Maiu gubernatorulu veni la Sibiĭu spre a se intielege in persóna cu comandantele generalu br. Anton Puchner atàtu asupra inpartirei de arme mai multe din armamentariile trupeloru imperiali pentru gardele unguresci, càtu si in caus'a regimenteloru secuiesci, pe care Teleki ar fi voitu a le disloca dupa companii si batalióne mai multu numai in regiunile locuite de romani, pre cand lui Puchner ii convenia se scótia càteva companii din secui, inse numai de garnisóna in unele cetati sasesci. Puchner era cam de regula scumpu la vorba, precum si stà bine unui generalu; deci elu nici cu gubernatorulu n'a intinsu vorba multa; 'ia datu se pricépa, cà dislocarea trupeloru o reserva pentru sine; in càtu pentru arme, Puchner respunse lui Teleki: Dati inapoi acelea 1515 pusci pe care secuiĭ le-au rapitu cu violentia dela unu transportu si sub acésta conditiune ve dau si eu acelea un'a miĭe de pusci promisse din magazinulu regimentului II romanu dela Naseud.

Gubernatoru si Generalu se despartira intre complimente reci. Mai la vale vomu face cunoscintia de aprópe cu br. Puchner.

In 3 Maiu, pre cand gubernatorulu mai era totu in Sibiĭu, o deputatiune respectabila de patriciani sasi ii face cortenire, cu care ocasiune dupa salutarile usitate presĭedentele Franciscu Salmen cunoscutu fórte de aprópe cu gubernatorulu din functiunea sa avuta in gubernu, îĭ pune càteva intrebari relative la situatiune si anume:

Daca in casu de a se proclama Uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, legile municipali ale natiunei sasesci se voru putea conserva si asigura.

Respunsulu Gubernatorului: Acelea legi municipali sasesci se voru conserva pe atàta, pre càtu voru suferi legile generali si comune ale Ungariei. (Adeca nicidecum).

Alta intrebare: Organisatiunea orasieloru sasesci va putea se remàie asĭa precum este ea?

Respunsu in doi peri: Eu credu cà dvóstra veti castiga mai multu, daca nu ve veti opune la uniunea cu Ungari'a.

A trei'a intrebare: Ne va remanea noue limb'a germana cá limba administrativa? »Limb'a gubernului are se fia numai una si anume cea magiara,« fù respunsulu gubernatorului.

In fine a patr'a intrebare: Ne poti sta bunu escelenti'a Ta, cà daca deputatii sasi voru vota in dieta contra uniunei, nu voru fi maltractati?

Acésta intrebare se intielege asĭa, cà tinerimea magiara in desele sale demonstratiuni incepuse a se folosi înca din Aprile de parol'a data ei de càtra capii conspiratiunei revolutionarie strigand »Uniune sau mórte!« Despre acésta inse va mai fi vorba.

Gubernatorulu dete si la intrebarea a patr'a respunsulu cum dedeau in stravechime Spartanii: Persón'a deputatului este neviolabila.

Da, person'a deputatiloru ar fi neviolabila in puterea legii, fatĭa inse cu calcatorii legii, cu fanaticii si cu asasinii platiti viati'a loru nici pe unu momentu nu este sigura.

Deputatiunea Sasiloru esí dela gubernatoru cá oparita cu apa ferbinte; nici-decum inse desperata. Nu numai comitele loru Franciscu Salmen, ci si alti mai multi patriciani ţinusera bine in minte exemplele protoparintiloru, multimea lupteloru pe care le purtasera aceia cu aristocrati'a feudala; ei isi inprumutau puteri din istori'a loru; preste acésta ei se si mai uitau inpregĭuru, vedeau pe serbi, pe croati, mai apoi si pe slavaci resculati in contra terorismului si alaturati la cas'a domnitóre; in fine chĭaru aici acasa urmariau cu incordare tóte miscarile romaniloru. Numai sasii unionisti din Brasĭovu le faceau multa suparare pàna tardiu in lun'a lui Augustu.

Intre acestea abĭa apucase a se departa gubernatorulu din Sibiĭu, pre cand éta cà sosí aici dela Vien'a unu vicecolonelu ces. reg. de cavaleria usĭóra, anume comitele Waldstein, o persóna simpatica de cavaleru consumatu. Acelu oficiru indata dupace se asĭediase in locuinti'a sa esí pe piati'a publica cu cocarda austriaca la peptu, apoi apucà se o inpartia si la altii pe cari 'i intimpiná. Intru acea ma-

nopera a sa com. Waldstein nicidecum nu intinse la discursuri pompóse; inpartire de cocarde si mai multu nimicu.

Atàta 'ia trebuitu se védia junimea sasésca, studentii dela academi'a de drepturi, fiĭ patricianiloru si chiaru cetatieni mai matori, cum si actorii dela teatrulu germanu, pentrucá in sér'a acelei dile se urmedie in teatru inghesuitu de publicu o demonstratiune politica precum nu se mai vediuse in Sibiĭu, fórte hostila faţĭa cu partid'a revolutionara magĭara si entusiasta pentru ~cas'a domnitóre, dela care natiunea sasésca in 150 de ani primise atàtea bunatati si protectiune intru conservarea privilegiiloru sale.

Sibiĭulu a fost locuitu din vechime si pàna in timpulu mai dincóce de prea puçini magiari si totu asĭa puçini romani, éra pàna la proclamarea concivilitatii prin imperatulu Iosif II in laintrulu fortificatiuniloru cetatii nu era suferitu nici-unu nesasu, cá se 'si cumpere case cá proprietate; chĭaru si dupa aceea pàna in anii absolutismului austriacu cumpararea de case in cetatile si orasiele sasesci era inpreunata cu formalitati si inpedecata dupa putintia. Amu aratatu in partea I si causele principali, pentru care burgesimea sasa se opunea mai alesu, cá familii aristocrate feudali se nu'si infiga piciórele in cetati libere înca neiobagite. Cu tóte acestea dupace scaunulu gubernului tierei se asiediase din dispositiune imperatésca in Sibiĭu, éra dupa stramutarea lui la Clusiu, totu mai remasese in Sibiĭu o ramura inportanta, adeca tesaurariatulu, mai multi functionari magiari se ~asĭediara aici cu familiile loru pentru totdeaun'a, éra acestea se mai inmultira cu càtiva aristocrati, cá com. Teleki, br. Gerliczi, Molnár s. a., cari isi cumparasera realitati in Sibiĭu, inmultiti apoi si cu professionisti de sangele loru au ajunsu la unu numeru, in càtu nu numai catolicii, ci si magĭarii reformati isi facura biserica in cetate. Presĭedente la tesaurariatu a fost pàna in 1848 com. Franciscu Nádasdi (mai tardíu si cancelariu), atunci inse vení com. Emericu Miko cu mare pompa in acea functiune inalta. Dintre consiliari erau br. Dion. Czirjék, com. Georgie Béldi, Franc. Horváth, Martinu Debreczeni, ceilalti erau germani sau sasi. Se mai aflau si vreo trei secretari si càtiva functionari magiari subalterni, intre carì si tinerulu secuiu Alecsie Jakab, astadi septuagenariu. Numimu pe acestu

barbatu in adinsu la loculu acesta, pentrucà elu si unu altu functionariu anume Dobokay luasera asupr'a loru missiunea de a urmari pasu de pasu tóte miscarile si tóte actiunile de di si de nópte atàtu ale sasiloru càtu si ale romaniloru cu o passiune in adeveru orbitóre, precum se cunósce curatu din o multime de prepusuri, gàcituri, combinari desĭerte, pe care anume onorabilele nostru compatriotu le amesteca in scrierea sa cá fapte reali si prin acestea isi compromitte si partile adeverate si de altmentrea interessante ale istoriei. Totu in Sibiĭu petrecea in 1848 si junele magnatu c. Oliver Bethlen. In locuinti'a acestuia magĭarii veniti si din comitatele feudali vecine ţineau adunarìle loru, care în ochii sasiloru se presentąu cá comploturi. Acea colonia de magiari inse informata di de ḑi exactu si mai iute decàtu altii, despre totu ce se intemplá si ce se mai prepará in B.-Pesta, in Clusĭu si pe airea, nu mai aveau nici-o trebuintia de a conspira si ei contra sasiloru ori a romaniloru; au conspiratu altii cu ani mai inainte si in momentele bine venite au pusu in lucrare tóte planurile loru. Magiarii din Sibiĭu lucrau acum pe fatia, purtand cocard'a Ungariei nu mai voiau se scia de sasime si de romanime. Intr'o di din Aprile magĭarii din Sibiĭu avura óspetu pe Georgie Klapka locotenente pensionatu, care servise intr'unu regimentu de granitiari din Banatu. Klapka era fiĭulu fostului primariu (Bürgermeister) din cetatea Temisiórei, de origine cechu venitu acolo din Boemi'a cá si altii multi. Oliver Bethlen cunoscuse pe Klapka mai de inainte si sciá bine scopulu venirei lui in calitate de agentu alu partidei antiaustriace revolutionarie. Bethlen invita la o cina in onórea lui Klapka atàti magiari càti au incaputu in doue chilii. Ómenii isi petrecu fórte bine pàna dupa mĭediulu noptii si Klapka le dete multe informatiuni fórte interessante pentru magiari. In deminéti'a urmatóre Klapka plecà cu deligeanulu in Sĕcuime.

Sasii pusesera in acea nópte sergenti de politia inpregiurulu casei unde se aflau magiarii adunati, éra pe strade cerculara gardistii civili tóta nóptea. Indata de a dou'a di se si incepura certele intre magiari cu sasii, la tóte ocasiunile, éra in casina participau si unii coloneli si alti oficiari de statu maioru la disputele politice, care deveniau totu mai inversiunate.

In sér'a din 3 Maiu cand sasii planuisera demonstratiunea in teatru, au mersu acolo si càtiva magiari, pentrucá se ésa cum nu le-a prea placutu, mai alesu cà ei si apucasera a face parada nu numai cu tricolórea, ci si cu portulu si anume cu palaría à la Kossuth.

In acea séra se representá tragedi'a lui Schiller, Banditii. Ce se vedi inse, la actulu alu treilea inaltiandu-se cortin'a in locu de actori se presenta unu june juristu anume Jacob Rannicher in màna cu unu steagu mare austriacu negru-galbinu, si cá bunu oratoru cum era, pronuntia cu entusiasmu unu discursu frumosu, alu carui simbure a fost: »Uniune! asĭa, Uniune strinsa cu Austri'a, éra nu cu Ungari'a! Teatrulu era cercetatu si inghesuitu de publiculu celu mai alesu pe care putea se'lu aiba in acelea dile municipiulu Sibiiului; tóta inteligenti'a civila superióra, functionari, popi, professori, advocati, medici, alti honoratiori si cetatieni fruntasi, precum si corpulu oficiariloru activi si pensionati au participatu in persóna la acea demonstratiune urmata de vivate inmiite pentru »Imperatulu Austriei Ferdinand,« pre cand vreo doi magiari strigara se traiésca Ferdinand V regele Ungariei.

Are dreptate A. Jakab daca susţine (pag. 30), cà acea manifestatiune din Sibiĭu a fost fórte neplacuta pentru magiari si inspiratóre de grija, dara fórte placuta casei domnitóre. A dou'a di se vediura preste totu stéguri si cocarde negru-galbine. Acesta fù respunsulu sasiloru la manifestatiunile magiare dela Clusĭu din 23 Martiu; înse sĭ acelu respunsu fu datu partidei antiaustriace numai la patrudieci de dile, adeca dupace s'au pututu convinge tóta lumea, cà cu rugaminti, cu blandetie, moderatiune fatia de terrorismulu revolutionariu decopiatu dupa celu francesu din 1791—5 iti castigi numai despretiu si nimicire.

De ací incolo cestiunea principala care se mai discutase si intre sasi cu multa fervóre a fost participarea la diet'a asteptata pe 29 Maiu, sau abţinere de frica, cá deputatii loru se nu fia macelati, buna-óra cum se intemplase cu deputatii girondini, ceea ce intre acelea furii s'ar fi pututu intempla si in Clusĭu fórte usĭoru, buna-óra cá si in dilele lui Franciscu Rákoczi in Ungari'a superióra in diet'a dela Onod. Aici

inse avemu se ne reservamu parerea nóstra pàna in dio'a in care se proclamase uniunea.

§ 6. Comandantele generalu br. Antonie Puchner.

Din momentulu in care vediuramu, cà si corpulu oficiriloru c. r. incepù se ia parte la manifestatiuni politice chĭaru sub ochii comandantelui supremu alu trupeloru dislocate in Transilvani'a si alu celoru cinci regimente confiniarie din acésta tiéra, ni se inpune de sine interessulu cá se facemu cunoscintia mai de aprópe cu acelu comandante, carele atàtu inpinsu de evenimente càtu si in puterea ordiniloru primite dela Curte si dela suprem'a comanda, preste puçinu fu destinatu, sau daca voiti, condamnatu a intra mai dintr'odata in actiune atàtu politica càtu si bellica, in Transilvani'a pàna in 11 Martiu, in Banatu pàna in Iuliu 1849. Cu ce resultate? ni se voru da numeróse ocasiuni cá se le cunóscemu cu atàtu mai vîrtosu, cà multime de mesuri luate de br. Puchner au atinsu fórte de aprópe, de càteva-ori in modu fatalu si tragicu pe poporulu romanescu. Partea cea mai inportanta din istori'a aniloru 1848—9 pentru acésta tiéra nu se póte scrie in deplina liniste a consciintiei fàra a urmari actiunea lui Puchner si a generaliloru subordinati lui. Noi dupace vomu reproduce o schitia biografica scósa din cea publicata de Eugen Friedenfels,[1]) nu vomu lipsi a spune la loculu seu si din partea nóstra aceea ce scimu dupa petrecere de cinci luni càtu amu statu si noi la ordinile acelui generalu pàna in 11 Mart. 1849.

Antonie br. Puchner descendente dintr'o familia germana venita in véculu alu 17-lea la Ungari'a si naturalisata acolo, s'a nascutu in orasĭulu montanisticu Schemnitz la 11 Novembre 1779, prin urmare in 1848 era in alu 69-lea anu alu vietiei, éra nu de 80 de ani, cum ilu arata unii publicisti magiari. Fiind elu din parinti nobili, conformu statuteloru gardei unguresci Maria Teresiane, Puchner cá locotenente a fost primitu intre gardisti la Vien'a, unde tinerii aveau se'si faca o educatiune superióra militara in cursu regulatu. In 1801 Puchner fu stramutatu in regimentulu Kinsky

[1]) In 1793 au muritu pe guilotina 37 deputati, alti vreo 10 isi luasera ei insii viati'a.

de calareti usĭori. In 1805 s'a distinsu in batali'a dela Nördlingen, in 1809 cá capitanu in cele dela Nachod si la Znaim.

In bataliile decisive dela Lipsi'a din 1813 Puchner dupa càteva bravuri executate fù decoratu cu ordinulu Mariei Teresiei, care se dà numai pentru merite extraordinarie. In 1814 fu inaintatu la rangu de maioru, si cá vice-colonelu ajunse in 1821 la Neapole, unde dupa calcarea revolutiunei neapolitane fù denumitu colonelu la 1824. In 1842 se face general-maior, si in 1834 comandante de trupe in statulu papii la Bologna intre inpregiurari fórte grele, unde avea se faca si pe diplomatu. Atunci i se dete crūcea de comandatoru alu ordinului Leopoldinu, fù numitu locotenentfeldmarschall si stramutatu la Vien'a in calitate de consiliariu bellicu alu Curtii imperiale.

In recunoscinti'a meriteloru sale br. Puchner fù onoratu in 1840 si cu titlu de consiliariu intimu si totu atunci denumitu comandante generalu preste trupele din Transilvani'a la Sibiĭu in loculu repausatului br. Wernhard. Cunoscutu fiind br. Puchner la curte si cá omu dotatu cu tactu finu politicu, la diet'a din 1846/7 fù numitu si comissariu plenipotentu spre a representa persón'a monarchului. Totu acésta sórte o avù Puchner si in 1848 cá se fia insarcinatu cu deschiderea dietei revolutionarie din 30 Maiu.

Va intreba cineva dupa cele comunicate in §-lu precedente, cà cum i s'a pututu da lui Puchner acea missiune a dou'a óra, dupace corpulu oficiriloru isi manifestá necurmatu sub ochii lui aversiunea si chĭaru nesupunerea la ministeriulu ungurescu si la tóte dispositiunile càte veniau dela acela. Lupt'a sufletésca alui Puchner in totu casulu trebue se fia fost fórte mare, chĭaru si daca elu nu ar fi ţinūtu la intregitatea monarchiei, pre cand numai orbulu nu vedea, cà aceea prin legile sanctionate in Aprile era desfiintiata din capulu loculuì si era devalvata la o simpla uniune personala, care avea se dureze dela màru pàna la pèru. Puchner mai sciá din actele altoru diete si din propri'a esperientia castigata la Curte, cà dinasti'a, cà monarchii anteriori au fost totdeaun'a in contra incorporarii Transilvaniei la Ungari'a, alu carei scopu adeveratu ori càtu aru fi incercatu unionistii cá se'lu ascunda, curtea îlu cunoscea fórte bine; elu era celu tra-

ditionalu mostenitu dela Franciscu Rákoczi si dela Curutii sei (1703—1711).

In acea situatiune generalulu Puchner dupa primirea ordinului cá elu se deschida diet'a din Clusĭu, veni la ide'a cá se trimita pe secretariulu seu bellicu Florian Glanz dreptu la Vien'a cu ordinu limpede, cá cerend audientia secreta dreptu la imperatulu se róge pe Maiestatea sa, cá se'si descopere vointi'a, daca'i convine sau nu proclamarea uniunei cu Ungari'a, pentrucá in casu de a nu'i conveni, generalulu se scia ce mesuri are se ia.

Secretariulu Glanz nu mai aflase pe imperatulu in Vien'a, ci la Insbruck. Audienti'a i se dete indata, éra resolutiunea monarchului fù acésta: Iubite Glanz, mergi si spune generalului meu br. Puchner, cá se nu inpedece votarea Uniunei Transilvaniei cu Ungari'a, pentrucà atàtu ministrii unguresci càtu si mai vîrtosu archiducele palatinu Stefanu m'au asiguratu despre lealitatea Unguriloru, si cà ei anume fatia cu scopurile parlamentului dela Francfurt de a proclama unitatea Germaniei si a incorpora tóte provinciile locuite de germani me voru ajuta pe Mine si Cas'a mea cu sangele si cu viati'a loru. De altmentrea mergi la Buda, întréba pe palatinu, care 'ti va da informatiuni si mai exacte despre ţinut'a ce are se observe br. Puchner la diet'a transilvana.

»Am venitu si la Bud'a si m'am presentatu la palatinu, care'mi vorbí cu tóta convictiunea de lealitatea unguriloru, si nu am cuvente cá se ve reproducu dispositiunea mea sufletésca, cu care am esitu dela Archiducele si am plecatu iute la Sibiiu spre a informa pe escelenti'a sa.«

Acestea informatiuni le avemu din insasi narratiunea secretariului Glanz comunicata membriloru comitetului nationalu intr'o nópte fatala urmata dupa adunarea nationala din 16/28 Decembre 1848, precum vomu vedea la loculu seu.

Ce e mai multu, br. Puchner primise si ordinu, cá se deschida diet'a in limb'a magiara, pe care nu o sciá de locu. Ce se faca soldatulu? Se asculte. Cineva'i compusese unu micu discursu, pe care apoi densulu l'a cititu cu o pronuntia intiepatóre de urechi; i s'a ertatu aceea si a fost aplaudatu.

Ţinut'a lui Puchner si tóta activitatea sa ulterióra dupa dieta si pàna la esirea sa cu óstea in Munteni'a este judecata

pàna in dio'a de astadi mai alesu de càtra ardelenii unguri si sasi in modu cu totulu discordantu. Spre a judeca dreptu pe unu generalu si barbatu de statu, istoriculu e datoriu se renuntie la orice simpatii si antipatii, se se cugete elu pe sine in positiunea celuia, nici se uite vreodata, cà br. Puchner era generalulu unui monarchu, era supusu la legi severe, éra nu cá generalii unei revolutiuni, a caroru singur'a lege era sabi'a si auctoritatea ce putea se si-o castige asupr'a óstei de insurgenti.

Br. Puchner cá generalu primise ordinu dela imperatulu seu se se supuna palatinului vice-rege Stefanu si se asculte de elu, éra cá administratoru alu armamenteloru si materialului bellicu se dea sama si se stea la ordinile unui colonelu Meszáros, acum cá ministru de resboiu in Ungari'a. Cá baronu si magnatu proprietariu de mosii in Ungari'a Puchner a trasu fórte multu la aristocratii din Transilvani'a si le-a facutu in multime de casuri pe voia, pàna cand s'a convinsu cà si dintre aceia cei mai multi au datu màn'a cu vrasmasii dinastiei de Habsburg.

Multi publicisti unguri au intru nimicu se mai susţina si astadi, cà generalulu Puchner ar fi favoratu pe poporulu romanu si ar fi inbarbatatu pe prefectii si tribunii sei, cá se pradedie, se ardia curtile boieriloru si se extermine pe magiari din tóta Transilvani'a. Acésta inse este calumni'a cea mai neruşinata ce s'a pututu scorni vreodata asupra unui omu si generalu. Adeverulu este tocma diametralu opusu. Br. Puchner era comandante preste tóte trupele de linia si de granitiari càte se aflau in Transilvani'a; fàra permissiunea lui nu se putea pune nici-unu soldatu la dispositiunea vreunei auctoritati civile, nici chiaru la a gubernului provincialu. Apoi inse nu altulu, ci generalulu Puchner a fost acela, care, incepend dela macelulu celu spurcatu si barbaru, cu nimicu motivatu executatu asupra locuitoriloru din Mihaltiu, pàna in Septembre tóte executiunile militari in sange si avere cerute de càtra auctoritatile civili asupra comuneloru romanesci s'au intemplatu totu numai cu permissiunea lui Puchner. Iobagi'a se desfiintiase dejá prin lege, anume si in puterea uniunei proclamate; proprietarii cei mari inse totu nu voiau se platésca tieraniloru dilele de lucru, ci pretindeau cá se le robésca

totu cá pàna atunci, éra br. Puchner le facea pe voia dàndu-le din puçin'a óste ce avea tóta var'a asistentia militara de executiune asupr'a sateloru. Si in fine membri comitetului nationalu au fost arestati in Augustu la Sibiĭu totu cu ajutoriulu baioneteloru lui Puchner.

Inse dela Octobre inainte? Asĭa este, de atunci au comisu si romanii multe crudimi barbare si neomenesci, inse sumandu-le tóte la unu locu, atrocitatile romanesci nu facu nici a trei'a parte in comparatiune cu atrocitatile comisse de secui si de nemesii din comitate. Insusi generalulu Puchner scrisese colegului seu generalului br. Jellachich, cà Secuii pre langa orasĭulu sasescu Reghin mai prefacusera preste una suta de sate in cenusia, si se intielege cà din acelea nici-unulu nu era satu ungurescu. Curti domnesci au devastatu nu numai romanii, ci si secuii, chĭaru si voluntarii magiari sub cuventu, cà anumiti magnati, grafi si baroni sunt »Pecsovics«, adeca ómeni de partida austriaca si cà trebue se fia nimiciti. Br. Puchner a mustratu de càteva ori aspru pe comitetulu nationalu din caus'a crudimiloru comisse de romani, éra comitetulu infruntá si amerintiá pe tribuni, pe unii îĭ si alungá; inse ce erai se faci poporului mai alesu in comitatulu Albei inferióre si in alte patru, in care colcaiá sangele de resbunare pentru nenumeratele omoruri, spendiuraturi fàra nici-o vina si executiuni tiranesci scóse asupr'a comuneloru, spoliate apoi de vite, de producte, mai si date flacariloru. Era preste putintia a mai reţiné pe ómeni dela repressalii. Bine dice Eugen de Friedenfels, cà acelu resboiu civilu a fost decopiatu dupa alu Curutiloru cu Lobontii in dilele lui Rákoczi.

In 18 Octobre, cand generalulu Puchner s'au adressatu mai anteiu si càtra romani, atunci acestia amariti de atàtea suferintie incercate in cursu de sĭese luni, au primitu proclamatiunea lui cu óresĭcare neincredere tacuta; ei adeca se temeau de aceea, de ce totu nu au scapatu. Apoi nicĭ Puchner nu tractá pe romani cu nu sciu ce incredere, cà-ci si atàta càta ar fi avutu elu càtra densii, era neutralisata prin necurmatele denuntiari secrete atàtu in scrisu càtu si prin graiulu viu; celu puçinu in cele cinci luni càtu amu lucratu si noi in Sibiĭu, nu era escesu, crima sau fàra-de lege, ade-

verata ori mincinósa un'a preste alt'a, cu care se nu i se imple urechile lui Puchner, ale secretariului seu si ale celorlalti generali. Cu 40 de ani inainte romanii nici din nume nu cunosceau ce este comunismulu; vrasmasii loru inse 'i detera definitiunea; o bivolitia zalogita de càtra o comuna dela unu popa luteranu fù baptizata comunismu; requisitiunile militari inpuse chĭaru de càtra comandanti, comunismu; lemne taiate din vreo padure in acea érna fórte aspra, in decursulu resboiului, spre a se incaldi si soldatii aprópe degerati, totu comunismu; càte unu procesu intentatu pentru vreo bucata de locu, érasi comunismu; din contra, turme de oi si sute de vite cornute rapite dela romani si mànate p'aci incolo, nu era comunismu.

Despre o eróre colossala comissa cu privire la poporulu romanu se va mentiona la altu locu, unde vomu vedea, cà in acea eróre cadiuse dupa modest'a nóstra opiniune si comitetulu nationalu.

Br. Puchner trebuea se se simtia in acea epoca infricosiata fórte nefericitu. Omu septuagenariu suferia intre altele cumplitu de durerea picĭóreloru. Prea adesea primía pe ómeni resturnatu pe canapea, alte-ori si stand pe picióre, inse numai in pantofi de nópte, cà-ci caltiaminte mare si usitata nu putea purta. Se ne cugetamu unu generalu de altmentrea genialu, pe care'lu apuca durerile de podagra tocma in furiile luptei, intre plói'a de glóntie.

Comandantele generalu avea sub ordinile sale anume aici in Sibiĭu pe alti generali, anume fmloc. Pfersman, totu septuagenariu, parinte alu unei familii numeróse, fml. Gedeon unguru din Ungari'a, fostu càtiva ani colonelu la regimentulu secuiescu din Csik-Gyergyo, omu care nu'si ascundea simpatiile sale pentru acelu poporu, unu sentimentu acesta, pe care cand vei cauta, nu avea nimeni dreptu se ilu inpute, dara apoi nici se'lu trimita cá se bata pe secui. Generalmaior Schurter omu simpaticu si activu, inse si acesta era totu cu o màna legata preste peptu; avea si trupe fórte puçine sub comand'a sa. Generalulu Calliani, omu fórte activu, care inse ţinea orbesce la ordinile primite si dela sine nu cutediá se faca ceva. Generalmaior Jovits fostu colonelu comandante la Nasaud, serbu de origine, omu blandocu, care ar fi fost prea bunu de episcopu la vreo diecesa din

Slavoni'a. Batali'a dela Sibiĭu din 11 Mart. 1849 o a perdutu Jovits ajutatu si de rusii comandati de colonelulu Skariatin. Dupa judecat'a tuturoru ómeniloru competenti de atunci batali'a s'a perdutu numai in urmarea comandei miserabile.

Destulu atàta, cà br. Puchner o ducea reu cu colegii sei, éra corpulu oficiriloru nu o ducea mai bine.

Nicidecum nu'i mergea generalului comandante mai bine cu comissarii provinciali si cu intendantii, in a caroru grija sunt mijlócele de inaintarea trupeloru, aprovisionarea cu victualii, cu nutretiu, cu inbracaminte, cu munitiune etc. Lene, ignorantia, pedanteria ruginita intimpinai la totu pasulu asĭa, cà de si corpulu seu de armata abia facea càtu o divisiune, de multe-ori ducea lipsa de tóte. Flamendi si trentiurosi amblau si insurgentii lui Bem; acesta inse ar fi pusu se inpusce pe comissarii sau intendanti din legea vechia, precum ĭi avea Puchner. Din casuri nenumerate de pedanteria si stupiditate inprumutamu aici numai unulu garantatu cá autenticu de ilustrulu compatriotu Friedenfels in biografi'a lui Puchner. Se facuse o contrabanda de postavuri destinate a se trimite dela Brasĭovu la B.-Pesta. Acelea postavuri aru fi prinsu fórte bine pentru o parte din soldatii inbracati cá vai de ei. Se convóca comissiunea insarcinata cu pretĭuirea postavuriloru. Professionistii competenti a le pretiui declara cà acelea postavuri de làna buna sunt prea bine lucrate si tari, se se ia la magazinu spre a le croi si cóse. Cand colo intendantulu afla, cà postavurile potu se fia si bune, dupace inse ele nu sunt tiesute din lana lunga, ci scurta, prin urmare nu voru dura trei ani asĭa cum ține regulamentulu, elu dieu nu le va primi la magazinu, si nici cà le-a primitu, ci acelea postavuri au fostu aruncate intr'unu magazinu civilu. Tocma pre cand se intemplase acea fapta de abderitu, curgea inrolarea la óste; postavu nu se mai aflá nici cu bani grei in tiéra; comunicatiunea cu alte tieri era cu totulu inchisa si bietulu generalu nu era in stare se visitedie magazinele, si apoi se dea brànci la functionarii nàuci, cari nici dupace cursese multu sange omenescu, înca totu nu vedeau cà ne aflamu in resboiu civilu, éra nu in comoditate la masa verde, in casa incalḑita. Insurgentii nu alegeau, rapiau camesi, cĭóreci, cojóce romanesci, cu care se imbracau si se bateau.

Bani înca'i lipsiau fórte desu in cass'a corpului; dela Vien'a nici dupa ursorii repetite nu'lu ajutau decàtu cu sume mici si cu nici-unu soldatu. A patit'o si Puchner cu Vien'a precum o patise odinióra generalulu comite Rabutin, datu si acela uitarei cu tiéra cu totu.[1])

In fine generalulu Puchner mai differia in actiunile sale de comandantii insurgentiloru intr'unu punctu essentialu, care'i face tóta onórea, dupa care inse fatïa cu activitatea furiósa si decisa a insurgentiloru, de victorii stralucite si de pacificarea definitiva a tierei prin desu numitulu comandante generalu abïa mai putea fi vorba. Puchner adeca isi luase de regula nestramutata in tóta acea campania bellica a sa, cà »rebellii sunt totu asïa fii ai patriei, supusi ai Maiestatii Sale c. r. cá si toti ceilalti patrioti, romani si sasi, cari au remasu credinciosi dinastiei si monarchiei, prin urmare, cà rebellii se nu fia exterminati, ci numai invinsi, umiliti si pacificati. Fórte frumósa, nobila si chiaru sublima este acésta doctrina; atàta numai, cà partid'a lui Kossuth se tinea si se proclamá de singura patriota, de monarchi'a Habsburga nu mai voiá nici se audia; cei mai multi din ei pardonu in lupte deschise nu dedeau, éra anume exterminarea romaniloru cari tineau la dinastia o marturisiau pe fatïa si ori-unde li se dedea ocasiune o si executau, precum se va vedea mai incolo in casuri nenumerate.

Venirea din alte tieri in ajutoriulu unguriloru a unui numeru considerabile de fosti generali, colonéli si alti oficiri straini, poloni, germani, italieni, chïaru si anglii, érasi nu a fost prevediuta de generalii austriaci.

Din 18 Octobre 1848 pàna in 11 Mart. 1849 a fost concentrata in manile baronului Puchner tóta potestatea militara si civila pe teritoriulu Transilvaniei; in acelea cinci luni s'au intemplatu fórte multe lucruri mari; batalii de si cu trupe puçine, dara furióse si relative fórte crunte; devastatiuni infricosiate, omoruri demne de fere selbatice, éra càte de acestea au mai urmatu pàna in Augustu, au fost totu cá consecentie ale mesuriloru anteriore luate si stabilite de acelu generalu cu colegii sei. Acésta este un'a din causele

---

[1]) A se vedé Vol. I Capu VIII §§-i 51, 52.

principali, pentru care amu premisu aici acestea liniamente din viati'a generalului comandante br. Puchner, pentrucá lectorii se scia din capulu locului, dupa care insusiri au se judece activitatea lui din 1848/9.

Curtea imperiala a recunoscutu meritele lui, precum nu a recunoscutu pe ale celorlalti generali cari operasera cu elu, abĭa cu una esceptiune. Puchner a fost inaintatu la rangu de generalu de cavaleria, decoratu din nou, apoi dupa pacea italiana numitu gubernatoru alu Venetiei. Lovitu de gutta in tómn'a anului 1850, apoi pensionatu s'a retrasu la mosii'a sa Bikal in Ungari'a, unde lovitu a dou'a óra a repausatu in 28 Dec. 1852.

Fiiu-seu Hannibal br. Puchner in 1849 maioru langa tata-seu, astadi este si densulu generalu.

§ 7. Urgía si despretiu din partea magĭariloru nu numai càtra poporulu romanu, ci si càtra celelalte nationalitati conlocuitóre. Furcile si hoherii. Calumnii infame. Sum'a inteligentiei romane.

Nici din propagarea iute, cum amu dice epidemica a revolutiuniloru europene pàna in acésta epoca, nici din ur'a vechĭa si concentrata a partidei revolutionarie magiare nutrita asupra Casei austriace si a sistemei sale politice nu se póte esplica de ajunsu gradulu inversiunarii furióse, cu care se purtase la noi resboiulu civilu din 1848—9. Unoru publicisti cari judeca mersulu lucruriloru numai pe de-asupra, cá din trecere de timpu, li se pare cà versarile de atàta sange si nimicirea de atàtea avutii in valori de multe milióne aru fi fost mai numai unu resultatu alu tiraniei iobagesci, Da, îsi avuse si acésta in 1848 urmarile sale triste, inse numaí in acelea localitati, in care domnii feudali ne voind se recunósca emancìparea iobagiloru sanctionata prin lege noua, au tiranitu si in acelu anu pe poporu, au scosu asupra lui executiuni militaríe inpreunate cu daune fórte mari, cu batai cumplite dela 30—50 pàna la 100 de betie, precum si inchisori puturóse. Au mai fost si alte cause grave ale urei si inversiunarii dintre popóra. Pe unele din acelea le simtiau amaru clerurile si toti sciutorii de carte, pe altele si ei si poporulu intregu.

Ran'a cea mai ardĭetóre, mai durerósa, care cocea de vécuri fàra a sparge, a se curatí si vindeca, era iobagi'a spirituala, erau legile infame, prin care immens'a maioritate a locuitoriloru tĭerei fusese declarata si tractata numai cá straina si suferita pàna la bun'a placere a celorlalti locuitorì, a minoritatii. Acelea legi blastemate au fost, la alu caroru audĭu sangele se rìdicá in fati'a romanului. S'a observatu la altu locu, cà din numerarea sufleteloru executata sub imperatulu Iosif II inainte cu 100 si mai bine de ani au resultatu tocma $^2/_3$ parti rōmani si $^1/_3$ parte tóte celelalte nationalitati ale Transilvaniei. Pàna la Iosif II aceea fù singur'a conscriptiune care a meritatu cá se fia crediuta. Cu tóte desele migratiuni in Romani'a, in Bucovin'a si in Banatulu Timisiórei acea proportiune nu s'au alteratu nici mai tardiu.

Alta iobagia negativa, nesuferita, amaru deplansa de carturari era lips'a aprópe totala de scóle si de orice mijlóce de cultura, starea cea desolata si batjocorita a clerului gr. resariténu (neunitu), inpossibilitatea aprópe absoluta de a inainta mai vîrtosu romanii in vreo functiune publica chiaru in casuri, in cari aceia produceau absolutorie dela licee si diplome de pre la universitati. Chĭaru si cei in dreptu cá nobili sau cetatieni liberi si totodata de vreo confessiune religiósa dintre cele privilegiate si domnitóre, aveau se pórte processe càte 7—8 ani, pentru-cá se póta fi primiti undeva cá practicanti onorari fàra nici-unu salariu la vreunu dicasteriu sau municipiu. Nici-unu indemnu si nici-o ĭncuragìare spre a cerceta scólele in lipsa de orice perspectiva pentru inaintare.

Popórale inse si daca nu sunt magĭare de limba si sentimente, îsi au si ele ambitiunea loru legitima, si dupace pórta tóte sarcinele statului cu devotamentu, nu voru se sufere cá se mai fia înca si batjocorite, tractate cu despretiu mojicescu, insultate cu nume ruşinatóre. Acilea inse vomu cede frumós'a missiune de a descoperi adeverulu penei unui istoricu magĭaru din cei mai infocati combatanti in óstea insurgentiloru din 1848/9 adeca lui Alexie Jakab. Éca cum zugravesce densulu relatiunile sociali din trecutu in patri'a nóstra.

»Purtarea respingatóre a societatii nóstre (magĭare) càtra cei de alte nationalitati. Excentricitatile caracterului magĭaru

de trufia. Egoismulu legislatiunei transilvane si remanerea ei inapoi. Legea urbariala din 1846—7 cá o causa ce a produsu desastrele din 1848—49.«

»Acestea contraste ale raporturiloru urbariali înca totu s'aru fi mai pututu complana, daca si societatea (magiara) nu ar fi nutritu ea insasi acea instrainare si nu o ar fi desvoltatu mai departe. Fiindcà romanulu cá romanu, mai virtosu in comitate in urmarea caracterului aristocraticu alu institutiuniloru nu'si putea castiga avutii mai mari si asĭa nici nu era se ajunga la unu gradu mai inaltu de cultura, societatea magiara 'i inputá lui acea scadere cá pecatu, se uitá la elu cu despretiu, in relatiunile sale cu romanii era aspra si inganfata, ilu ţinea in distantia mare dela sine; tractarea sa era spaimantatóre, manier'a cruda, isi permittea fatìa cu cei de alte nationalitati cuvente, care 'i vatamá pàna in sufletu. Expressiunile cá »neamtĭu porcu- de càne, valachu talhariu, arménu gámbetz, jidovu miserabilu« le puteai audi fórte desu chĭaru si in cercurile cultivate ale societatii magiare. Proverbulu cà »pasatulu nu este mancare, nici slavaculu (tàutulu) nu este omu« se inradacinase aprópe cá o credintia. Cà inse acestea nu sunt adeverate, ni s'a probatu despre romani cu inaintarea loru estraordinaria dela 1848 incóce, éra ceilalti doi, armenii si evreii màne poimàne voru avea in pungile loru pe aristocrati'a nóstra, éra in càtu pentru slavaci, acela este unu poporu silitoriu destulu si bunu economu.«

»Intru adeveru nu se póte crede càtu este magĭarulu de preocupatu (előitéletes) fatia cu cei de alte nationalitati, elu prea este increditu, prea infumuratu in trufi'a sa nationala, care nu cunósce cumpatu. Din acésta causa iĭ este lui preste mesura greu a cucerí si a contopí; in cursu de atàtea vécuri magiarii n'au fost in stare de a inchĭega pe locuitorii tierei de diverse limbi intr'unu poporu unificatu. Pre càtu au si cuceritu magĭarii intru o miie de ani, au se multiamésca asiediamenteloru tĭerei intemeiate pe privilegii aristocratice. Au cuceritu corón'a cu diplome nobilitari, cu posessiuni esclusive de pamentu si cu aviticitate, cu dreptulu de legislatori, de a purta functiuni si arme, nu inse cu literatur'a, cu art'a, cu scólele nóstre si mai pre sus de tóte nici cu afabilitatea

si cu virtutile nóstre sociali; éra eu intielegu acilea timpurile de inainte de 1848 pentrucà astadi tóte acestea sunt altmentrea. Poporulu lui Israilu nu a fost de spiritu mai exclusivu, decàtu noi; mai trufasi nu erau nici spaniolii, despre cari lumea dice in batjocura, cà la ei cersitoriulu se adresédia càtra ţine asĭa: »Se te ţii fericitu cà dai de pomana unui cerşitoriu spaniolu!« Intru adeveru asĭa ne-amu purtatu si noi, cá si cum amu fi poftitu cá alte popóra se se tie fericite cà facu parte din natiunea nóstra. Anglii, francesii, germanii, italienii toti assimilédia mai iute decàtu noi. Ce e dreptu, acelea popóra sunt fàra nici-o asemenare mai mari la numeru decàtu noi. Se credemu inse, cà una din causele principali (a neputintiei de assimilare) se afla si in a nóstra individualitate.«

De ací incolo compatriotulu nostru mai descrie si vreo doue casuri caracteristice, cá probe de trufia aristocratica ungurésca. Pre cand era practicantu la curtea de apelu, avea si diploma de advocatu, incepuse a scrie si publica càte ceva, elu salutá pe toti matadorii de pre acolo, cari inse nu'lu resalutau de alteori, decàtu numai cand se apropiau alegerile municipali sau dietali, atunci boierii tractau pe boieranasi cum era si Jakab, cu »Iubite amice,« »dulce fratióre« etc.; alte ori inse le diceau numai pe nume, sau »asculta, cum te chiama,« n'audi cela!«

Intre 1830—1840 era la gubernu unu functionariu subalternu anume Alexandru Farkas (pe care l'am cunoscutu si noi), omu fórte cum se cade, cu prea frumósa invetiatura si cu experientia pentru acelea timpuri bogata, carele adeca insoçind pe tinerulu com. Béldi au fost intre cei de antei ardeleni, cari avusera curagiulu de a caletori si in Americ'a septemtrionala; ce se'i faci inse, daca Farkas nu era magnatu si numai functionariu subalternu. Intr'un'a de dile infumuratulu secretariu Hollaki deschide iute usĭ'a bĭuroului unde lucrá Farkas si'lu intréba involburatu: »Nu este nimeni aici?« »Óre eu sunt nimeni illustre domnule secretariu?« Atunci Hollaki lasà cu unu tonu mai josu: »Ci cà, iubite Farkas, eu cautu pe amiculu meu com. Gyulai.« Adeca numai c. Gyulai era omu, Farkas era unu jupanu Nimeni. Se dice despre orgoliosulu principe Windischgraetz, cà elu sangele albastru de omu si aristocratu

îlu considerá numai dela baronu in sus; Jakab inse mai adaoge, cà pàna in a. 1848 aristocratii magĭari pretindeau dela tóta lumea titulaturi cá »Marii'a Ta Domnule,« »Illustrissime Domnule Grafu ori Baronu,« ei inse nu voiau se chĭeme pe nimene cu titlu de onóre cuvenitu meriteloru castigate prin sciintia, arta, industria, comerciu, servitiu indelungatu si credincĭosu la statu si alte virtuti cetatiene; tóte acestea nu cumpaníau nimicu în ochii aristocratiloru nostrii; chĭaru si pre ómenii din natiunea loru magiara ìi tractau totu cu acelu despretiu; numai cei cari au hereḑitu dominii mari si s'au nascutu cá grafi si baroni cine scie din càte generatiuni, meritau in ochii loru titulaturile de mai sus; apoi cum era se atraga acestia pe romani si pe alte nationalitati càtra sine?

Cum a fost aristocrati'a tierei, asĭa erau si legile esite din capetele ei, adaoge Jakab, éra urbarĭulu din 1847 ilu numesce neomenescu si nascutu mortu. Dara fatĭa cu desbaterile acelei diete si cu protocólele aceleia trebue se recunósca compatriotulu nostru, cà la redactarea acelui urbariu n'au luatu parte numai magnati propriu numiti, ci si fórte multi din class'a mijlocia, aristocrati de rangulu alu doilea si alu treilea, pre cand tocma dintre grafi si baroni s'au aflatu cari luptara cu tóte puterile, cá diet'a se respinga acea sterpitura de lege.

In càtu pentru romani, fumurile aristocratice nu le-ar fi facutu nici-o durere de capu; acelea fumuri au existatu si mai exista pàna in dio'a de astadi, mai moderate, mai mascate, ele înse totu exista chĭaru si în Franci'a republicana, in »tierile Lordiloru,« in gradu mare prin Prussi'a, mai cá si în Ungari'a; modulu inse cu care'si manifestase aristocrati'a nóstra ból'a sa de sange albastru pàna in 1848 era de natura cá se revólte tóte spiritele. Ceea ce in acea epoca nu se mai vedea nicairi in Europ'a, se vedea in totu coprinsulu Transilvaniei, adeca furcile sau spendiuratorile ridicate in permanentia pre la tóte comunele, la mai multe si càte o tĭépa de lemnu intĭepenita bine alaturea cu furcile in pamentu. Furcile si tiép'a sau frigarea erau simbolulu potestatii aristocratice. Ori la ce comune se intalniau hotarale dela càte doue ori trei, acolo vedeai càte doue sau trei parechi de furci. Daca nu erau

scóle in tiéra, se fia incai spendiuratori de ajunsu, éra in lipsa de biserici demne de religiunea christiana fatia in fatia cu furcile li se presentá càte o cruce mare de lemnu, uneori si de pétra, cá de adeverintia, cà tiér'a nu este locuita de popóra mohamedane.

Fiind vorba despre simbolulu potestatii aristocratice, se deschidemu unu Schematismu ori-care de ale gubernului de inainte de 1848, in care vomu aflá si pe executorii sententieloru criminale din acésta tiéra, inregistrati intre servitorii publici, adeca pe asĭa numitii Hoheri pe unguresce, Henker pe nemtiesce, éra in limb'a nóstra nu aveau altu nume decàtu cele inprumutate dela slavii meridionali si dela turci: Gâde si Gĭalat. Schematismulu tierei se publicá in limb'a latina si in aceea hoherii erau titulati Executores justitiae, éra in limb'a cancelariiloru se numiau Carnifices. Luamu pe intemplate Schematismulu Transilvaniei din 1843. In acelasi aflamu nu mai puçinu de 31 jurisdictiuni, care se bucurau de dreptulu de a ţiné hoheri. Ce e dreptu, pe la 1843 postulu de hoheri remasese vacantu in càteva jurisdictiuni, sau din lipsa de competenti, sau cà unele nu aveau de unde se le dea simbria. Cu spenduriatulu de ómeni sau trasulu in tiépa era inpreunata si omorîrea de càni, in orasĭe mici inse nu erau atatia càni, pentrucá hoherii se'si póta face venitu de ajunsu numai din pĭeĭ de càne, éra taxe de spendiuratu se intemplau neasemenatu mai raru decàtu spre exemplu in Ungari'a, uneorì nici in càte diece ani nu era spendiuratu nimeni. Imperatii Iosif II si Franciscu taiasera la jurisdictiuni orice placere de a spendiura omeni fàra revisiune prealabila si severa in cale de recursu a tuturoru processeloru criminali si cu atàtu mai virtosu a celoru capitali. Cu tóte acestea juristictiunile (comitate, cetati, orasie) ţineau cu cerbicia la dreptulu loru de a 'si avea pe hoherii loru, éra cand lipsia acea specie de functionariu in schematismu, se punea cuventulu vacat. Dupace si in Schematismulu gubernului li s'a facutu onórea de a fi denotati cu numele loru, dati se tréca si aici numele càtorva hoheri cá totu atàtea reminiscentie din trecutulu acestei tieri. Asia in comitatulu Alba-inferióre cu prefectur'a in Aiud hoheriu era Joannes Görög; in Clusĭu si pentru comitatu Motrui Laczi; in comitatele Turda si Doboca posturile de hoheri vacante;

in Solnocu interior hoheriu era Simion Moldovan; pentru Solnocu mijlocíu si Crasna Martinus Vaszi; in comitatulu Hunedórei la Deva Andreas Gyurka; in Zarand Stefanus Gyurka; in Cetate-de petra nu aveau; in districtulu Fogarasĭului figurá cu numele totu celu dela Solnocu m.; in Secuime erau numai doĭ hoheri, David Lászlo la Odorheiu si Josephus Pusí in scaunulu Murasiului. In jurisdictiunile sasesci înca se aflau furci si hoheri, magistratele inse nu le-au facutu onórea de a'i pune cu numele, afara numai de Bistritia, care avea pe ţiganoiulu Petti Janko si in S. Sebesĭu pe Josef Mathae. Chĭaru si orasĭele armenesci Gherla si Elisabetopole ĭsi aveau pe hoherii loru. S. Reghin avea hoheriu pe Todor David. La cuiburi de orasie cá Abrud, Salinele Sibiĭului postulu de hoheriu era vacantu. Ori-si cum, poporatiunea ajunsese acolo, in càtu nici din class'a cea mai abiecta din tóte semintiile ţiganesci, adeca din còrturari laieti nu se mai aflá nici-unulu care se mai aspire la postulu de Executor justitiae. Ce se faci inse classeloru privilegiate, ele înca totu mai ţineau cu ambele bratĭa la dreptulu loru de a spendiura si a trage in tiépa pe ómeni; éra apoi daca veniau straini de rangu, din cercurile sociali distinse si intrebau, pentruce atàtea furci si atàti hoheri in acésta tiéra, respunsulu era fórte promptu: »Unu poporu veneticu, adunatura din alte tĭeri, cunoscutu aici sub nume de Valachi si Oláhok, dedatu la crimele cele mai cumplite, hoti, teciunari, ucigasi, comunisti de speci'a cea mai rea, nu póte fi gubernatu si infrenatu decàtu numai cu cele mai aspre pedepse trupesci si cu fric'a permanenta de mórte.«

Acestea calumnìi infame raniau si ĭnversĭunau pe romani de o suta de ori mai cumplitu decàtu tirani'a iobagésca.

Se va obiecta póte, cà poporulu romanu nesciind carte, nu avea de unde se afle batjocurile càte se vorbescu si se scriu despre elu, prin urmare nu se putea nici irita prin acelea. Asĭa este, poporulu romanu sciá totu atàta carte càta sciá si poporulu magiaru iobagitu pe la sate si pre immensele puste ale Ungariei, cá Hortobágy si altele multe, adeca curatu nimicu; dara pàna la 1848 ajunseseramu cu cercetarea de scóle printre tóte nespusele greutati pàna la atàta, cá in Transilvani'a si Ungari'a se avemu càteva mii de romani trecuti prin scóle mai mari si mai mici, sciutori de carte multa puçina,

cari veniau in contactu cu ómenii de alte limbi, citiau carti si diarĭe, audiau cele ce se vorbiau despre natiunea loru.

Se luamu de ex. din atinsulu punctu- de vedere starea clerului romanescu gr. catolicu (unitu) din dieces'a Fagarasiului cu resĭedenti'a in Blasĭu. Acea diecesa vasta se intindea preste tóta Transilvani'a, de care se ţinea atunci si asĭa numita Silvani'a (Szilágyság). Dupa schematismulu diecesanu din 1842 in acea diecesa erau 608,545 de suflete inparţite in 1360 de parochii cu 1345 parochi, intre cari 63 protopopi si viceprotopopi. In centru la Blasĭu se aflau 7 canonici cá membrii consistoriali, 18 professori, 5 hieromonachi; in seminariulu theologiloru 53 alumni, toti absolventi de facultatea filosofica. fàra care nu erau primiti; altii aveau si absolutoriu din cursulu de drepturi; se mai aflau in fiacare anu si esterni ascultatori de theologi'a morala, de pastorala si ritulu bisericescu. Theologi absolventi înca nehirotoniti se aflau 16 insi. Pre la puçinele scóle din diecesa inca erau càtiva carturari aplicati.

Dieces'a greco-res. (neunita), a carei resĭedentia era totu unde se vede astadi cá archidiecesa, intinsa érasi preste tóta tiér'a, cam totu cu atàtea suflete, daca nu mai multe si celu puçinu cu 1200 de preoti. Multi dintre dascali si cantareti înca pe langa carte romanésca mai sciau si alta limba.

La inteligenti'a din cleruri adaogemu pe a secullariloru romani declarati din regimentele de granitia, functionari romani dela vami, carantine, montanistica, pre unde trebueau se fia aplicati din ordinu venitu dela cabinetu. Mai cugetamu si la class'a comerciantiloru din Brasĭovu, Sibiĭu si de airea, la multi economi din Sasime sciutori de carte, la multi proprietari de mine, precum si la studentii de prin colegii si licee, la cei trimisi in strainatate s. a.

Intocma acestea se potu susţiné si despre inteligenti'a romàna eclesiastica, seculara si militara aflatóre la una poporatiune romàna celu puçinu totu atàtu de numerósa din Ungari'a, incepend dela Marmati'a, la Oradea, Arad, Temisiór'a, Lugosiu, Caransebesĭu, Bocs'a, Oravìti'a si pàna la Dunare.

Se póte susţiné fàra pecatu, cà pàna in a. 1848 numerulu romaniloru sciutori de carte mai multa mai puçina

in acestea doue tieri trecea preste diece mii. Unu numeru micu acesta in consideratiunea atàtoru trebuintie imperióse si probleme de viatia de mórte; numeru inse prea de ajunsu, pentrucá se informedie pe glóte despre càte se scriu, se vorbescu si se predica in contra natiunei nóstre cu scopu invederatu de a o transforma in alt'a, sau in casu de neputintia a o extermina; unu aluatu dospitu destulu, pentru cá se puna pe masse in fermentatiune fàra nici-o greutate, precum s'a si intemplatu.

Patriotulu nostru Jakab se ocupa in scrierea sa fórte multu si cu romanii, inse asĭa, cà aluneca a crede multime de lucruri, care nu s'au intemplatu nici-odata, la tóte inse pune vèrfu atunci, cand îlu apuca o straina mirare, cum s'a pututu, cá tocma in Blasĭu, in acelu orasĭelu situatu la o parte din drumulu celu mare, chĭaru si unu clericu din seminariulu de acolo, in 20 Martiu, adeca asĭa iute, se si afle cà »in Franci'a este revolutiune, cà tier'a au alungatu pe rege, au arsu tronulu, si cà este resboiu infricosiatu; in Neapole, Sicili'a si in Itali'a imperatului nostru a spartu resboiulu; magyarii din Ungari'a înca voiescu se se rescóle, in diet'a din Pojon ei au atacatu tare pe imperatulu, éra acesta porunci generalului comandante din Sibiĭu cá se stea gata etc. etc.«

Dupa Jakab acelu clericu din Blasiu nu a pututu se afle sciri de acelea si se le scria tatalùi seu cu dat'a din 20 Martiu, decàtu numai asĭa, cà acolo, in Blasĭulu acela »tinerimea cu professorii sei traiau in mare intimitate si cà aveau sciri accelerate sì immediate cu Parisulu si cu Vien'a, in càtu au pututu se ajunga atàtu de curend la cunoscinti'a unoru planuri si decisiuni atàtu de secrete.«

Adeca la Blasiu se nu se fia aflatu nici dupa o luna de dile despre revolutiunea din Paris dela 22 Februariu, dela Vien'a din 13 si dela Pesta din 15 Martiu, decàtu numai prin corespondentie secrete cu Parisulu si cu Vien'a? Tiér'a intréga se afle din diarie totu, numai Blasiulu nimicu si nici-unu romanu de nicairi, nici chĭaru in 20 Martiu dupa calindariulu vechiu, de care se folosiau pe atunci si la Blasĭu. Mare onóre pentru professorii de atunci din Blasiu, pe care inse ei de siguru o aru declina dela sine. Et bonus interdum

dormitat Homerus. Patriotulu nostru se afle, cà in acea epoca post'a intre Aiud si Blasiu comunicá de doue ori pe septemana, cà in Blasĭu se citia Augsburger Allgemeine Zeitung, Siebenbürger Bote din Sibiiu, Erdélyi Hiradó din Clusĭu, Tim. Cipariu cá redactoru alu diariului politicu »Organulu Luminarii« avea si »Journal de Debats« din Paris, cum si càteva diarie din Vien'a si Pesta; pre langa acestea Gazeta si Fói'a pentru minte etc. dela Brasiovu aducea sciri próspete via Bucuresci, de acelea care veniau acolo la gubernu si la consulate, de unde se stracurau si la corespondentii nostrii. Dara curiositati de acestea se mai afla la scriitorii magiari in privinti'a romaniloru; anume li s'a prefacutu in idea fixa, cà tóta actiunea romaniloru din acei ani a fost pusa la cale, condusa si inbarbatata prin »Camarilla« din Vien'a despre care se va vorbi la altu locu.

Deocamdata inse, dupace cunoscuramu in càtva mersulu acelu estraordinariu alu evenimenteloru din afara cá si pe cele de prin pregiurulu nostru, se vedemu cum a intratu natiunea romàna in actiune mai anteiu in Transilvani'a, indata apoi si in alte tieri locuite de romani, ceea ce vomu invetia din capulu urmatoriu asĭa precum le scimu noi.

Capu III.

Adunarile nationali a le poporului romanu si gónele.

§ 8. Adunari si consultari partiali. Executiuni militari pe poporu. Proclamarea dreptului statariu.

Pe langa mijlócele de comunicatiune de càte se putea serví lumea européna inainte cu patrudieci de ani, scirile dela Paris ajungeau si in muntii Transilvaniei in doue septemani, uneori si mai iute, dupa cum acelea veniau pe o cale sau alt'a. Dela Paris pàna la Strassburg apucase a fi cale ferate; in Germani'a înca se aflau vreo cinci, in Austri'a dela Vien'a la Prag'a, la Pojon si dela Vatĭu la Pest'a, de acolo pàna catra Solnoc. In alte parti cu deligene si care cum putea; de cu primavara pàna in érna vapórele de Dunare.

Din sér'a in care sau cititu mai anteiu in Casin'a romanésca din Brasĭovu scirile despre revolutiunea din Paris,

comerciantii nostrii mai betrani au si inceputu se créda cà se va esca resboiu intre Austri'a si Franci'a, cà-ci asĭa au fost si cand erau ei copii si juni, adeca inainte cu 50—60 de ani. Altii mai spuneau, cà totu in acei ani au venitu muscalii si turcii in tierile romanesci de s'au batutu pàna la 1812, a mai fost si fallimentu de statu si càte alte lucruri mari.

Pre cand ómenii nostrii se ocupau de trecutu din punctude vedere comercialu, vine si scirea despre revolutiunea din 13 Martiu de la Vien'a, éra la 2—3 dile si despre cea din 15 dela Pesta si asĭa celelalte un'a intralt'a, pe care tóte le publicá Gazet'a in Brasiovu, Organulu luminarii in Blasĭu; se mai citiau si diarie germane, éra dela Bucuresci ne veníau »Curierulu« lui Eliad cand censur'a ilu suferia se apara si bietulu »Vestitoriulu« lui Zacharia Carcalechi, care se facuse organu alu consulatului rusescu. Din acelea momente materiile comerciali de conversatiune remasera pe unu timpu la o parte si societatea romanésca incepù »a face politica,« precum se dice pe la noi. Cu acésta inse mergea fórte greu. De unde petrundere si combinatiuni politice in lipsa aprópe totala de vreo pregatire inadinsu, de vreo asĭa numita scóla de politica, sau mai la intielesu, studiulu seriosu alu istoriei generale si alu celei speciale a patriei si a natiunei Tale intru o generatiune intréga de treidieci patrudieci de ani. Tóta scól'a politica de care ar putea fi óresicum vorba in acea epoca, era aceea, pe care publiculu si mai alesu tinerimea isi castigá din citirea diarieloru; de acestea inse existau cele nemtiesci din Brasĭovu numai de 11 si cele romanesci de diece ani; si ce diarie politice? numai precum le convenía censoriloru. Acum inse censur'a fiind delaturata in Vien'a si la Pest'a, ajungeau si la noi idei si cunoscintie cu totulu noue, neaudite si necoprinse pentru publiculu celu mare, cunoscute pàna atunci numai aceloru patrioti prea puçini, cari avusera ocasiune de a citi carti si diarie straine pàna atunci oprite in acésta monarchia, precum si aceia, cari urmarisera cu tóta incordarea spiritului luptele partideloru din diet'a Ungariei. Inse chĭaru si pentru patriotii cei mai deprinsí in mersulu politicei si in sciintiele de statu unele teorii apareau cu totulu noue si neaplicabile la noi. Cu càtu evenimentele se inbulḑiau din tóte

tierile, cu atàtu mai multu crescea confusiunea in capetele ómeniloru. Acésta inse nu li se intemplá numai la romani, ci si la celelalte popóra. O parte considerabila dintre politicii si politicastrii unguri trecènd preste orice forma de gubernu monarchicu, fàra a reflecta nimicu la situatiunea geografica a tierei intre cele trei monarchii, isi dedese parol'a: republica, din care abia intielegeau unii càte ceva. Mai multi alti unguri prevedeau in mintea loru desfiintiarea monarchiei austriace si in loculu ei asiedĭarea unui statu ungurescu intreitu mai mare decàtu era Ungari'a de atunci, in care adeca se intre Galiti'a, Moldov'a, Munteni'a si tóte tierile cunoscute sub nume de triunghiulu illiricu sau Balcane, dela marea négra pàna la marea adriatica. Patricianii sasi aveau atunci cá totdeauna connexiuni multe si fórte pretióse cu Vien'a, sasi consiliari si secretari la curte, sasi advocati si agenti, sasi comercianti activi in Vien'a, stand in relatiuni intime cu confratii loru din Sibiĭu, Brasĭovu, Sighisióra si de airea, prin urmare puteau se aiba pe fiacare di cele mai bune informatiuni din capital'a imperiului; cu tóte acestea venisera si ei in confusiune de spariatu. Purtarea Curtii li se parea cá o enigma, pe care nu o puteau gàci.

Intre acelea inpregiurari nu se va mira nimeni, daca si romaniloru in cele de antei doue luni le fù preste putintia a se reculege si a se afla in nóu'a situatiune, care nu se putea asemena cu nĭci-una din càte 'iau ajunsu pre ei vreodata in acésta tiéra: De aici urmà prea firesce, cà precum alte popóra, asĭa si poporulu romanu se aduná in grupe diverse, cìtia, discutá, se consultá care cum ilu ajutá mintea si cunoscintiele sale. Multi puçini romani cu sciintia de carte sau si numai dotati dela natura cu minte sanetósa, toti cá unulu isi puneau intrebarea, cà fatĭa cu acelea evenimente ce se va alege din poporulu nostru. Dintr'unu ţinutu in altulu ei isi scriau, se intrebau unii pre altii, care cum cugeta si ce astépta. La cei mai ageri de minte le veni indata la inceputu fórte suspitiósa atàta liberalitate ungurésca enuntiata in cele 12 punĉte din Pesta si parte mare sanctionate prin legile din 11 Aprile 1848. »Cum se póte«, isi diceau romanii, »cá dupa o denegare absoluta si cea mai cerbicósa chĭaru si a drepturiloru curatu omenesci, acuma dintr'odata, cá din chĭaru-

seninu se se alature si aristocrati'a transilvana la escellentele concessiuni stórse in Vien'a prin revolutiune, castigate in Ungari'a prin votulu camereloru? Óre nu este ascunsa in acelea concessiuni vreo cursa?« Bĭetului poporu insĭelatu de atàteori in cursulu vécuriloru nu i se parea lucru curatu. Unele concessiuni nu le prea intielegeau de ajunsu nici carturarii. Cu incetulu ómenii s'au reculesu si au inceputu se'si esplice concessiunile cu exemple practice. Asĭa intre altii, brasĭovenii se intrebau, cà daca va fi libertate si egalitate de drepturi, atunci dóra isi voru putea zidi in cetate biserica cu turnu si cu clopote, ceea ce pàna atunci le era strinsu opritu; isi voru infiintia si scóle care cum le voru ajuta puterile; comerciantii cari cheltuisera in 15 ani in caletorii si presente la consiliari si referenti vreo cinci mii fl. pentrucá se li se permitta a forma consortiu levantinu, nu voru mai fi inpedecati de nimeni; uneltele meseriasiloru romani nu voru mai fi confiscate; economii de vite isi voru castiga processulu loru de pascuatiune, care in douedieci de ani ii costase preste diece mii si o turma de 200 de oi daruita unui consiliariu de curte. Comunele care se aflau in processe invechite cu sasii; locuitorii muntiloru apuseni inpilati si spoliati de càtra functionarii fiscali, scurtu, toti in tóte partile isi esplicau libertatea si egalitatea in modulu loru, cu aplicare la suferintiele proprie, care in adeveru a fost unu metodu aplicatu fórte la timpu si cu bunu succesu. Totu in acelea dile a strabatutu si la immens'a maioritate, la massele cele iobagite scirea despre emanciparea poporului Ungariei prin art. de lege IX compusu din 4 §§-i si art. X relativu la comassari, separarea hotaraloru de pascuatiune dintre domni si poporu, cum si a paduritului. Din cum au ajunsu acei articlii de lege la cunoscinti'a poporului saténu din marele Principatu alu Transilvaniei, acea scire a intratu in urechile lui dintr'odata cu strigatele de di si de nópte a Ungurimei pentru U n i u n e a t i e r e i. Prea bine, isi dicea poporulu, »ci daca este uniune, atunci se sciti cà nici noi nu avemu se ve mai iobagimu, ci ne vomu desrobi, cá se fimu si noi totu asĭa de s l o b o d í, cá si cei din Ungari'a. Si intru adeveru unele comune rurali din apropierea Clusĭului si altele mai spre orasiulu Dées, in caletoriile loru de preste septemana pe la orasie aflasera multu mai curend decàtu

altele despre emanciparea milióneloru de iobagi din Ungari'a si urmarea fù, cà acelea comune rurali nu mai voiau se faca robot'a de doue dile pe septemana la domni. Cea de anteia a fost comun'a Bacíu, nu departe de Clusĭu, care a denegatu sĭerbitutea iobagésca. In comitatulu Clusiului iobagii de nationalitate magiara au fost sau cei de antei cari s'au declaratu liberati de iobagia, sau cà in totu casulu magĭarii iobagiti au desvoltatu resistentia dintru odata cu romanii si pàna tómn'a tardíu au ţinutu cu acestia la bine si la reu.

Vediend gubernulu din Clusĭu acelea mişcari, acea resistentia a poporatiunei rurale iobagite, doiósa de libertate, cum anticipédia orice lege ardeléna, precum si uniunea care ferbia in capetele aristocratiloru, despre o parte scóte din fundulu Secuimei càteva companii de granitiari si le asĭedia prin comitate, despre alt'a trimite executori pe sate si cete de voluntari, cari se formau tocma atunci in escadróne de calareti si in companii de pedestrime, éra pre càtu se invoiá ici-colo Generalulu comandante din Sibiĭu, scóte pe capetele ómeniloru si ostasime regulata. Executiuni armate cereau insiĭ domnii feudali sub cuventu, cà daca locuitorii nu mai voru se lucre, dominiile loru n'au se produca nimicu, de unde va urma lipsa si chĭaru fómete in tiéra. Alti domni cereau ostasime sub pretestu cá se'i apere de furiile poporului, carui inse pàna atunci nici prin minte nu'i trecea cá se faca cuiva vreunu reu, ci tieranii rationau cu mintea loru firésca fórte simplu dicènd: Din mosi de stramosi v'am muncitu si v'am incarcatu curtile, grànarele si magazinele totu numai noi; totu noi amu purtatu tóte nenumeratele greutati ale tierei, pentru care ne-amu versatu si sangele, pre cand dvóstra v'ati resfatiatu si tavalitu in bine. Cu tóte acestea noi si de ací incolo voimu se ve lucramu mosiile, inse numai pe plata, pe simbria, dupa cum ne vomu putea invoí. Totu noi satenii aramu, semanamu, seceramu, cosimu si intinsele hotara ale locuitoriloru din cetati si orasĭe mari, aceia inse ne platescu omenesce munc'a nóstra crunta; sau cà le lucramu in parte, si traimu in pace cu ei, afara de càtiva nebuni de ai loru.

Acesta era in cele de antei sĭese septemani dupa demonstratiunile din Clusiu limbagiulu poporatiunei rurale iobagite

din tóte trei nationalitatile, nu amerintiatoriu, ci din contra mai multu blandu, de si seriosu si determinatu. Dara raporturile dela prefecti si subprefecti esite parte mare din imaginatiune ferbinte, colorate cá cu sange, inspirá grija mare gubernului, care mai crescea si in urm'a vaieraturiloru venite dela mai multi domni feudali, cari incepusera se'si stramute familiile dela sate pe la cetati si orasie, de unde apoi se produse spaimà si mai mare in familiile aristocratice, pàna atunci fàra nici-o causa plausabila. Gubernulu inse tribulatu din atàtea parti si ameţitu de pretensiunile classeloru privilegiate vine la nefericit'a idea de a decreta legea stataria preste partea cea mai mare a tierei. Preste totu pe unde furcile vechi ridicate din alte timpuri, anume si dela 1784 putredisera sau disparusera, s'au ridicatu furci noue din lemne de stejariu cĭoplite in dungi. Nu se póte descrie si dóra nici a se crede gradulu de rușine insoçita de mania produsu prin acea mesura barbara la poporatiunea rurala si mai vîrtosu la junime, de a voi se inspire cu furci teróre si spaima. Pre càtu timpu generalulu comandante dedea feudaliloru assistentia militara spre a sili pe poporu la munca, acesta tacea infundatu, colcaind de resbunare. Asĭa a intielesu aristocrati'a tĭerei, cá se indulcésca pe poporu càtra sine, despre care mai in josu vomu avea si càteva probe positive.

§ 9. Intra si junimea romana dela institute publice in actiune. Góne si arestari. Prim'a adunare dela Blasiu.

Vediend ridicarea in picióre a intregului elementu magĭaru din acestea doue tieri, junimea romana sciutóre de carte ar fi trebuitu se aiba in vinele sale numai sange de pesce, pentrucá ea se póta sta pe locu nemişcata, precum stau icónele intr'o biserica.

Intre cei vreo doue sute si mai bine de practicanti, candidati de advocatura si domnisiori aristocrati se aflau pre langa Curtea de apelu dela M. Osĭorheĭu si vreo treidieci de romani veniti acolo din diverse regiuni a le tierei cu scopu de a se prepara si ei pentru vreo cariera. Unii din acei juni mergeau, altii veniau, fiacare dupa cum ii dictá interesulu seu. Mai tardiu vomu intimpina numele mai multora

din trensii cá ale acelora, cari isi castigara merite prin faptele loru patriotice si nationali, éra altii prin martiriulu loru dreptu la conservarea numelui loru pentru posteritate, precum Bas. L. Pop, Iacob Bologa, Servianu Popovici, Ioanu Margineanu, Ios. Hodosiu, Nicolae Solomon, Petru Dobra, Ioanu Buteanu, Avram Iancu, Alexandru Papiu Ilarianu, Const. Secareanu, Const. G. Ioanu, Samuil Porutiu, Petru Rosca, I. Pinciu, Dionisie P. Martianu, fratii Brote s. a. m.

In sér'a din 23 Martiu, cand au ajunsu dela Vien'a si Pest'a scirile cele maretie si la M. Osiorheiu, junimea romana a participatu la tóte demonstratiunile inscenate de magiari. Totu asia facuse si junimea sasésca càta era acolo. Dio'a de 24 Martiu se petrecù totu cu demonstratiuni tineresci, cu declamatiuni si planuri gigantice, in càtu era p'ací se oprésca nuorii in fug'a loru. A trei'a di in 25 junimea magiara numerósa cum era, se invoiesce se subscria si ea o petitiune adresata de a dreptulu càtra monarchu, in care se céra Uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, care in urmarea nenumerateloru prelegeri audite dela professori si dela referenti in cursulu aniloru trecuti se prefacuse in simbolu alu credintiei la junime. In aceeasi di ungurii provocara atàtu pe sasi càtu si pe romani cá se subscria si densii petitiunea. Sasii practicanti urmand bunulu exemplu datu de càtra betranii loru din tóte timpurile, isi cerura càteva óre de meditatu, éra dupace se consultara intre sine, detera ungurimei respunsu, cà ei cá ómeni tineri si firesce dependenti dela parintii si mai marii loru, preste acésta nepricepend bine inportanti'a pasului, pe care sunt provocati a'lu face, se vedu siliti a se ţiné in reserva pàna cand voru afla si parerile betraniloru relative la acelea cestiuni inportante.

Despre purtarea practicantiloru sau cum îi mai numiau a juratiloru romani din acea di si din urmatóriele se ascultamu pe multu regretatulu A. Papiu Ilarianu, care pe langa ce a participatu si elu inpreuna cu ceilalti romani, apoi in descrierea sa n'a lipsitu a se folosi înca si de informatiunile respective aparute in diariele romanesci. Dupa densulu, junii romani la inceputu erau nedecisi; unii din ei nu voiau de locu se ia parte la unu actu, care ar putea compromitte caus'a poporului romanu, dela care nu au nici-unu mandatu; unii

nu voiau nicidecum uniunea cu Ungari'a; altii erau pentru Uniune din motivele pe care le vomu cunósce preste puçinu. In fine junii romani se invoira abia, cá se mérga si ei la adunarea camaraḍiloru unguri. Doi romani tinura si ei acolo discursuri. Unulu vorbí in doi peri; altulu dise: »Eu subscriu Uniunea, inse cá romanu. Audind cuventulu romanu« ungurii se turburara. Adeca confusiunea in capetele loru ajunsese asĭa departe, in càtu a te numi romanu insemná totu atàta, cá si cum te-ai fi marturisitu de muscalu (Muszka). Acelasi tineru mai continuà dicènd: Subscriu in acea sperantia, a) cà iobagi'a se va sterge fàra nici o desdaunare, nici din partea tieraniloru, nici din a statului, cà-ci dupa dreptate tieranii aru avea dreptu, cá ei se pretinda desdaunare dela aristocrati pentru nedreptatile suferite din vécuri; b) cà se voru respecta si garanta tote nationalitatile si limbile din Ungari'a si Transilvani'a si c) se va realiza o egalitate perfecta civila si politica. In fine junele cancelistu pretende, cá acelea conditiuni puse de elu se se tréca in protocolulu cancelariiloru cá documentu, cà romanii numai sub conditiunile acestea primescu uniunea. Unu altu romanu mai cuventà totu in acelu intielesu. Cand la luarea procesului verbalu junimea magiara fórte turburata interdise inregistrarea sus atinseloru conditiuni si nu suferi nici cá se se dica ceva despre iobagía. Bĭetii magĭari ardeleni, asĭa intielegeau ei libertatea înca si la o luna de dile dupa proclamarea ei din nou in Paris. Preste vreo 24 de óre ajunse si in manile loru acea oratiune memorabila alui Kossuth din diet'a dela Pojon, prin care densulu motivédia desfiintiarea iobagiei pe langa desdaunare de càtra statu, éra nu de càtra fostii sclavi din vécuri. Atunci secuiĭ facènd ochi mari se mirau, cum au pututu divina romanii, cà iobagi'a totu se va desfiintia in Ungari'a, prin urmare si in Transilvani'a, daca se va vota si sanctiona uniunea neconditionata.

In acea séra junimea magĭara facù parada cu facle intre cantari si discursuri infocate, insoçite de strigate fanatice »Uniune sau mórte.« In acelea momente romanii si sasii priviau si ei la demonstratiune, inse cu mintile ingrijate si nu fàra causa grea, cà-ci in alta di veni unu secuiu la sasi si le sĭoptí: Sau se scrieti petitiunea, sau daca nu voiti, mai

bine se ve duceti de aici, cá se nu vi se intemple vreunu reu mare. Totu cam asemenea scire le venise si tineriloru romani.

Sasii au si plecatu in alta di, pe nesimtite, fiacare in ţinuturile de unde erau.

Tinerii romani mai remasera ceva. In 26 Martiu sér'a venise la ei unu tineru dela Blasiu, anume Nicolae Bîrlea, nepotu de sora alu episcopului Ioanu Lemeni, unu june romanu infocatu. Acesta spuse cancelistiloru, »cà si profesorii din Blasĭu inpreuna cu tinerimea scolastica si cu alti inteligenti au ţinutu eri, mai ţinu si acum conferentie, in care se consulta seriosu despre ce ar fi a se face pentru natiune; cei mai multi sunt invoiti in punctulu nationalitatii; ei voru se scia, ce voiescu si tinerii din Osĭorheiu, cá se lucredie cu totii in consunantia.«

Indata in acea séra s'au adunatu vreo treidieci de insi la locuinti'a cancelistului Avram Iancu. Acum cá si altedati entusiasmulu inspirá pe acea adunare. Dupace au fost ascultate cu multa placere informatiunile junelui Bîrlea despre spiritulu carele petrunsese in Blasĭu si despre miscarile nationali de acolo, acea conferentia a junimei române luà conclusulu urmatoriu.

»Pe duminec'a Tomei dupa Pasci toti tinerii càti se afla in acésta mica adunare, cu toti cunoscutii loru civili si preoti, inteligenti si tierani, pre càti ii voru putea indupleca se se afle in Blasĭu, unde convenind mai multi se póta face pasii necessari in caus'a nationala.«

Acesta fu conclusulu tineriloru romani adunati in acea séra. De aci inainte totu A. P. Ilarianu mai lasà scrisu, cà ei toti cu unu cugetu si cu o inima îsi ridicara manile in sus si cu insufletire romana strigara: »Ne juramu fratiloru, cà pe duminec'a Tomei prin focu si prin apa si prin tóte periclele vietiei vomu conveni in Blasĭu, nu numai noi, ci speramu cà si altii, cari vreu salutea natiunii nóstre.«

Dintre tinerii practicanti càti se aflau la acea adunare, Ilarianu numera la loculu acesta pe Avram Iancu, Samuel Porutĭu, Tordasianu, Tobias Fràncu, Io. Pincĭu, Petru Rosca, Bota, Ioanu Margineanu, Vasilie Vespremianu, elu insusi A. Papiu sì mai arunca doue etc. Redactiunea Gazetei informata despre acelu pasu alu tinerimei scrise apoi in Nr. 39 din

acelu anu: »Pre cand càtiva romani meditau si se consultau intre sine in tacere, cum s'ar putea mijloci unu congresu nationalu recunoscutu si de gubernu si de celelalte natiuni, junimea nóstra incalḑita de sàntulu focu alu nationalitatii, razimate pe dreptulu de adunare[1]) garantatu prin nou'a constitutiune austriaca si practicatu in tiéra dela 15 si 22 Martiu, nu intardià a motiva de a dreptulu o adunare pe duminec'a Tomei la Blasĭu.«

Redactorulu de atunci alu Gazetei, omu cu familia, inse numai de ani 36, nu se putea numera nici intre tineri si nici intre betrani, ci stetea la mijlocu intre cele doue generatiuni; se si adresau ambele càtra elu; deci elu cunoscea prea bine, cà scopulu unanimu alu ambeloru generatiuni era emanciparea definitiva si perfecta a tuturoru classeloru poporului, prin urmare a natiunei intregi; barbatii inse mai matori si toti betranii cunoscènd din lunga experientia propensiunea passionata a unei parti considerabile dintre compatriotii nostrii de a versa sange omenescu prea adesea fàra nici-o causa indestulata, erau nespusu de ingrijati mai vîrtosu chĭaru pentru tinerimea nóstra. Acésta frica domnĭa si la betranii din Blasĭu, éra la membrii consistoriului din Sibiĭu ea predomní in gradulu supremu înca si dupa ambele adunari. In càteva luni temerea betraniloru a fost justificata cu prisosintia prin numeróse atrocitati comisse asupra romaniloru cu multu mai inainte de incruntare in resboiulu civilu. Asĭa nu se va mira nimeni, daca in septemanile de anteiu s'au intemplatu si la romani unele neintielegeri între betrani si intre tinerii mai infocati. De cand lumea vocatiunea si datorinti'a betraniloru este a cumpani tóte impregĭurarile si a modera, éra tinerimea crede cà nu are timpu de perdutu, ci pléca inainte fàra a reflecta la nici-o pedeca.

Invoirea tinerimei dela Osĭorheiu de a se ţiné adunare la duminec'a Tomei adusa la Blasĭu de càtra studentulu N. Bîrlea cadiù tocma pe dilele in care tinerimea scolastica si anume cea mai adulta din facultatea filosofica si theologica preste una suta de insi, avea se plece pe feriile Pasciloru pe la familiile loru. Atunci profesorulu Aron Pumnulu, care'si

[1]) Vereins- und Versammlungsrecht.

terminase studiile theologice la universitatea din Vien'a si in convictulu clericiloru dela S-ta Barbara, cum era elu multu iubitu de càtra tinerime, nu perde timpulu pretiosu, face si elu aceea ce facusera magiarii la mai multe locuri, compune o proclamatiune, prin care convóca pe romani la adunare pe duminec'a Tomei, adeca pe 30 Aprile st. n. Proclamatiunea lui Pumnu prea bine motivata respirá numai pace si buna intielegere intre popóra. Toti studentii decopiara acea invitare si o luara cu sine. Ceealalta actiune a tinerimei in dilele de serbatori se intielege de sine. O adunare dorita de totu sufletulu romanescu abstragènd dela orice resultate ale ei possibile, bune, rele, prevediute, neprevediute, avea in sinesi ceva farmecatoriu.

Asĭa s'a urdĭtu cea de anteia adunare politica a romaniloru din Transilvani'a; vomu vedea apoi, cà tiesetur'a ei a fost inpreunata cu mari incurcaturi de itĭe, cum aru dice femeile nóstre.

Romanii se intielegeau usioru intre sine asupra tuturoru conditiuniloru, despre care se presupunea cà ar fi de ajunsu cá se asigure atàtu libertatea individuala càtu si pe cea nationala pàna la unu punctu, care trebuea se se considere numai cá mijlocu si nicidecum cá scopu. Acelu punctu era uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, in care differiau multu unii de altii. Unionistii invetiati din lunga experientia a nu mai pune nici-unu temeiu pe promissiunile aristocratiei si ale patricianiloru transilvani, prin urmare nici pe ale dietei din acésta tiéra, la vederea reformeloru radicali proclamate si chĭaru legiferate in Ungari'a, aparau uniunea cu atàtu mai vîrtosu, cà in aceea vedeau totodata unirea politica si sociala a intregului poporu romanescu din ambele tieri intr'unu singuru corpu nationalu; preste acésta mai vîrtosu romanii din Banatu amariti pàna in ficati de brutalitatile clerului serbescu prevedeau in unirea tieriloru o conlucrare puterósa si pentru scuturarea definitiva a jugului bisericescu ne mai suferitu. Din contra, antiunionistii romani erau de acordu a nu mai crede nimicu legislativei aristocratice transilvane, ei inse nu aveau incredere nici in legislatiunea Ungariei, nu pricepeau cum acea aristocratia trufasĭa si pàna eri egoista fàra parechia se fia voitu a renuntia dintr'odata la multimea

prerogativeloru fàra cugete reservate de a insĭela pe tóta lumea si intr'o di bine venita a'si retrage tóte concessiunile. Acea neincredere ghĭatiósa antiunionistii o intindeau la natiunea magiara intréga, prin urmare si la magĭarii tierani, in ceea ce nu aveau dreptate. Antiunionistii mai puneau temeiu, cá si protoparintii loru, înca numai pe parol'a monarchului, éra despre ministrii ţineau aceea ce se si adeverise de nenumerateori, cà aceia astadi sunt màne nu sunt. Antiunionistii facènd abstractiune de legile feudali, despre care credeau cà acum se potu desfiintia pentru totdeauna, ţineau fórte tare la autonomi'a Transilvaniei, nu numai dupa exemplulu celorlalte provincii ale monarchiei, ci si pentrucà vediendu aici pe poporulu romanu in maioritate numerica, sperau intr'unu vécu, in care se se póta mesura si in cultura si civilisatiune, cu ori-care altu poporu din tierile corónei unguresci. Pre càtu amu cunoscutu noi pe antiunionistii romani din 1848/9, nici-unulu nu voiá se desbine tiér'a de càtra Corón'a Ungariei, se opunea inse din resputeri la fusiune cu o tiéra locuita in masse mari de popóra cu totulu straine romanului ardeleanu; elu avea inaintea ochiloru vaĭvodatulu vechiu, gubernulu diplomei leopoldine si alu sanctiunei pragmatice adoptate sub Carolu VI si credea, cà se póte afla o sistema de autonomia politica, care se se inpace prea bine cu o sistema parlamentara si cu ministeriu responsabile, precum ei o credu acésta si pàna in dio'a de astadi.

De individualitatea nationala a romaniloru din Ungari'a cu Banatulu si cu graniti'a militara, antiunionistiloru le pasá fórte multu, dara cu conditiune, cá ceia se scape de jugulu bisericescu alu clerului serbu si cá cultur'a si desvoltarea limbei, a sciintieloru si a literaturei se aiba intru o tiéra foculariu si adapostu siguru; pre langa celelalte garantii ale libertatii constitutionale, credeau cà va fi preste putintia, cá in Ungari'a elementulu nationalu romanescu se póta fi periclitatu vreodata, afara numai de singurulu casu, cand elu insusi ar abdica si s'ar despretiuí pe sinesi in modulu celu mai ruşinatoriu.

Pre cand discussiunile asupr'a uniunei incepusera se se prea inferbinte la romani, Fói'a pentru minte etc. esi cu unu articlu mustratoriu, in care dice disputantiloru, cá se nu se

mai intórca róta pre langa cestiune, ci se ésa cineva cu propuneri positive, limpedi, bine definite. »Veniti incóce, aci se stati, cutare se voiti, acestea se pretindeti inainte de tóte.«

Puçine dile dupa aceea aparù in 25 Martiu la Sibiĭu o proclamatiune manuscrisa, inse anonima, alu carei simbure era: Congresu nationalu romanu; libertate individuala prin stergerea iobagiei; libertate nationala prin reasĭediarea natiunei romane in drepturile sale de a avé deregatori si deputati nationali in diet'a tierei; asĭa dara nici-o uniune cu unguriĭ, pàna cand romanii nu voru ajunge a tracta cá natiune libera cu natiune libera; pentru-cà chĭaru si republic'a este numai unu despotismu afurisitu fàra de nationalitate;« in urma auctorulu provóca pe tóte classele locuitoriloru romani, cá se lucredie toti intr'unu cugetu si intr'unu sufletu in sensulu acestoru idei. Tinerimea dela facultatea juridica din Sibiĭu aflà la momentu, cà auctorulu acelei proclamatiuni categorice era Simionu Barnutiu, carele de si acum omu in etate de 40 de ani, dupa processele sale din Blasĭu petrecea in Sibiĭu cá ascultatoriu de drepturi.

Din acea di tinerii din Sibiĭu abĭa mai sciau de alta ocupatiune, de càtu se scótia càtu se putea mai multe copii dupa originalu. Indata cu post'a cea mai de aprópe càteva exemplarie ajunsera la Blasĭu, Clusĭu si pe airea. Acum romanii aveau sub ochii loru càteva punctatiuni de coprinsu politicu, formulate in spiritulu suplicei nationale din 1791, nu inse in tonu rugatoriu si termini umiliti, ci in termini categorici de pretendenti petrunsi de dreptatea causei loru.

Tinerii dela Tabl'a reg. din Osĭorheiu au primitu acea proclamatiune in 28 Martiu; de ací inainte inse le fù preste putintia a mai sta la praxa fàra periculu personale; deci se departara si romanii pe urm'a sasiloru. Acum inse densii apucasera a fi denuntiati la gubernu cá conspiratori si rebelli; prefectii si subprefectii primira ordinu cá se'i prinda pe care unde'lu voru afla. Asĭa de ex. pre cand au ajunsu cancelistii Pinciu si Rosca la Sibiĭu, de unde aveau se mérga la familiile loru, unulu la Reşinari, altulu la Salisce, altii airea, ii si ajunsese ordinulu datu càtra comitele sasescu Fr. Salmen, cá se'i puna la umbra; acesta inse informatu dela tineri de ai loru, dupace aflase adeverat'a causa a gónei aceloru juristi,

chĭamà iute pe unu romanu fruntasiu la sine, prin care invetià pe tineri, cá se dispara din Sibiĭu, se se dea afundu ori unde voru sci, cà-ci de nu, elu va fi silitu se'i inchida, pentrucá se nu fia denuntiatu de spioni cà'i crutia. Acei tineri, dóra cei mai blandi din toti, au fost siliti se se faca nevediuti.

Ordinulu de arestare datu la tóte municipiile din tiéra a silitu si pe ceilalti tineri, cá ori-unde ajungeau, se caute bine, unde si cu cine 'si comunica missiunea loru, in sine cu totulu innocenta, dara nesuferita in ochii despotismului inbracatu acum in vestmentu constitutionalu fórte insĭelatoriu.

Mesuri desĭerte si desperate a le terrorismului, care si incepuse a'si infige picĭorulu si a da de mincĭuna devis'a scósa la moda: Libertate, egalitate, fratietate. In lips'a de cunoscintia deplina a egoismului omenescu multi romani ardeleni si mai multi din Ungari'a mai ţinura càtva timpu la acea devisa, pre cand altii nu mai dedeau pe nici-o promissiune nimicu, de aceea adunarile si consultarile romaniloru se inmultiau dintr'o di intr'alt'a.

In Abrud se asĭediase in calitate de advocatu unu omu tineru, anume Ioanu Buteanu, descendente din cunoscut'a familia nobila si vechĭa a Buteniloru dela Sĭomcut'a mare. Acelu bravu barbatu pentru persón'a sa cá nobilu privilegiatu, daca ar fi fost unu egoistu, ar fi pututu face prea bine, cá in locu de a se expune si a trage asupra'si ur'a si resbunarea, se se traga la o parte si se'si védia de afacerile sale. Buteanu inse in anii de studii juridice càtu a statu la Clusĭu facènd parte din tineric'a societate de lectura a studentiloru, avuse ocasiune de a se informa pe largu despre inpilari si asupriri fàra numeru, la care era expusu poporulu iobagitu, éra dupace se asĭedià in Abrud, se informà din experientia nemijlocita despre tóte blastematiile functionariloru fiscali din Muntii apuseni si de rapacitatea loru lupésca. Unu casu cu unu procesu dete ocasiune advocatului Buteanu, cá se mérga in Croati'a tocma pre cand Croatii in capital'a loru Zagrabi'a (Agram) ţineau adunari nationali si faceau demonstratiuni sgomotóse in contra magĭarismului. Acolo audí Buteanu mai anteiu din graĭulu Croatiloru, cà scopulu Magiariloru ar fi magĭarizarea tuturoru nationalitatiloru, desfiintiarea oricarei autonomii provinciale, concentrarea tuturoru

potestatiloru statului in B.-Pesta, dupa aceea ruperea totala de càtra Austri'a si — in casu extremu proclamarea archiducelui Stefanu de rege. Indata dupa intórcerea sa din Croati'a simpaticulu Buteanu trimise redactorului de atunci alu Gazetei si alu Foiĭ o informatiune pretiósa, spre a o folosi dupa inpregiurari; un'a parte din aceea aparuse in Gazeta, din care apoi Ilarianu scóse càteva sententie cá totu atàtea schintei din foculu sacru ce ardea in peptulu amicului seu.

In Abrud si Roşiĭa Buteanu strabatù atunci indata cu energi'a sa, cá la administratiunea municipala se participe si romani, pre cand pàna atunci devenise monopolu numai alu càtorva familii colonizate acolo din alte regiuni. De ací curagĭosulu luptatoriu alérgà la Clusiu, unde unu altu advocatu tineru Florianu Micasĭu, totu din o familia nobila dela una comuna din apropiere, a si inceputu a stringe pe tinerimea romàna inpregĭuru de sine si a o prepara pentru orice casu la evenimente neprevediute. Alti juni, Ioanu Suciu, Oprea Moroianu din Sacele, Iosif Hodosĭu erau lui Micasĭu de totu ajutoriulu. In punctulu si in societatea cea mai periculósa pentru securitatea personala a tinerimei romane trebue se ne miramu si astadi de orbulu curagĭu tinerescu, cu care acei tineri prin ţinut'a loru isi aruncau viati'a in sĭantĭu. Mai vírtosu insultele 'i inpingeau la fapte desperate. Cu finea lui Martiu la o demonstratiune in care se strigá cu focu »Se traiésca natiunea magĭara«, junele Moroianu le respunse: »Se traiésca natiunea romana.« Hodosĭu in momentele cand unii tineri magĭari voĭau se'i acatie cu forti'a cocard'a tricolóra, smulgèndu-o dela peptu, o calcà in picióre. Dara apoi nici studentii romani nu prea umblau singuratici pe strade, ci càte douedieci treidieci inpreuna. Colonia romana de barbati matori era forte mica in Clusĭu, abia càte degete la doue màni, inse si aceia mai toti functionari, éra vreo cinci insi cu totulu renegati. Se intielege cà betranii se infiorau de cutediarea tinerimei. Urmarea fu, cà advocatulu Micasĭu si doi studenti au fost arestati in 7 Aprile sub cuventu, cà nu este de nasulu romaniloru cá se fia suferiti a se aduna si cà ei cugeta a provoca pe poporu la rebelliune. Dela Micasĭu s'au confiscatu 67 de scripte, dela Nic. Solomon 83.[1])

[1]) Jakab Elek Szabadságharczunk etc. pag. 115.

Adunarile nationali care se ţineau in acelasi timpu in Brasĭovu, n'au se surprinda pe nimeni, indata ce vomu reflecta la poporatiunea de noue mii de romani locuitori intr'o singura cetate, precum si la cele Siepte-sate numite si Sacele, apoi la alte vreo 13 comune curatu romane, limitrofe in asĭa numitulu dominiu alu Branului. Pàna in 1848 se mai inmultise in 12 ani in acelu districtu si intelligenti'a superióra romana, de care pàna atunci se simtise lipsa mare. Protopopi cá Ioanu Poposu si Ioanu Petricu, advocatulu Ioanu Branu alias Lemeni, trei professori chĭamati si asiediati acolo dela Blasiu, altulu Iosif Baracu dela Arad, teologi cá Nic. Popea si Grigorie Pantazi, vreo cinci tineri juristi si practicanti, alti tineri dela facultatea filosofica, înca si càtiva comercianti cari invetiasera pe la scóle straine si cunosceau bine limb'a germana, toti acestĭa cumpaneau ceva fatĭa cu evenimentele estraordinarie; éra cele doue foi romanesci se incordau din resputeri cá se ţina in currentu si pe concetatienii cari sciau cití numai romanesce.

Nu incape nici acilea vorba: atàtu in Brasĭovu, càtu si in corpulu intregu alu poporului romanescu ar fi trebuitu se se afle inteligentia superiora de tóte specialitatile in numeru de patru-ori mai mare, pentru cá se póta face fatĭa la timpurile acelea de grea cumpana. Au paţit'o inse chĭaru si popórale cu inteligentia indiecitu mai numerósa.

Din tóte înse este unu lucru semnificativu, cà in dio'a din 25 Martiu n., in care s'au adunatu mai anteiu si romanii din Brasĭovu spre a se consulta in afacerile loru nationali si politice, in aceeasi ţinusera prim'a loru conferentia si tinerii dela Osĭorheiu; totu din 25 Martiu esise si proclamatiunea lui Barnutiu, fàra cá se scia unii de planulu celorlalţi. In 25 Martiu au subscrisu si cancelistii magiari petitiunea loru càtra monarchu. Si mai multu cá tóte: in 25 Mart. se adunasera mai anteiu si slavii merìdionali spre a se declara in contra planuriloru unguresci!

In 28 Mart. brasĭovenii dupa consultari sgomotóse precum era si epoc'a, crediend cà ei n'au trebuintia se mai astepte pàna la unu votu comunu alu poporatiunei romane, votara cu maioritate o petitiune separata adressata auctoritatii municipale din locu, intru care'i facea acesteia onórea nemeritata de a cere dela ea recunóscerea unoru drepturi politice cá si dela

unu parlamentu, cum si aplicarea unoru romani in functiuni municipali. Ilarianu a numitu acea petitiune o absurditate.[1]) Cu tóte acestea se sculara vreo 400 de romani cu advocatulu Ioanu Branu in frunte si petrundiend in sal'a unde senatulu isi ţinea sĭedintiele sale pretinsera cu energia egalitate de drepturi. Senatului 'ia fost fórte usĭoru se respunda: Drepturile politice se acórda de càtra dieta si se sanctionédia de càtra monarchu. Ati greşitu calea si adress'a, mergeti la dieta.

Acum inse senatulu ingrijaţu fórte, cá nu cumva romanii se sara a dou'a di si cu arme, la momentu notificà casulu acesta comandantelui garnisónei, scrise si la Sibiiu, publicà si o proclamatiune amerintiatóre, pe care o afipsa pe la porti si pe la localitatile publice; luà si mesuri rapedi pentru armarea cetatieniloru de nationalitate sasésca, éra a dou'a di obligà si pe redactorulu Gazetei cá se le publice.[2]) Cu acea ocasiune dise protonotariulu Augustu Roth càtra Baritĭu: »Sunt comandantele unei companii de garda nationala, am putere de ajunsu cá se apucu pe oricare capitanu de rebelli. Te autorisezu cá se spui asĭa lui Branu, cà de va mai cutédia se rescóle pe poporulu din Schĭai, am se'lu spendiuru pe celu mai de aprópe falinariu ce'mi va fi mai la indemana.« Era trufasĭu inganfatu acelu Roth, o sora a lui se aflá casatorita cu unu mare aristocratu pe màn'a stànga. Norocu mare, cà primariulu Albrichsfeld era omu fórte moderatu si prevedietoriu, cá si alti vreo patru senatori bine inaintati in ideile vécului, prin urmare toleranti; cà-ci de aru fi fost toti cá Roth, sau ar fi inceputu a functiona si la Brasĭovu furcile, sau cà stradele acelui municipiu ar fi devenitu stropite cu sange omenescu. Evenimentele cele mai próspete au deschisu iute ochii ambeloru popóra si anume romanii brasĭoveni au intielesu curend, cà nu cererea de functiuni sarantóce, ci cu totulu alte probleme piramidali avea se deslege natiunea in acelea dile de catastrofe universali. Se nu ne miramu de asemeni erori comisse in acelu stadiu alu desvoltarii nóstre politice.

Intre acestea stradele Brasĭovului totu ajunsera stropite cu sange. Comand'a generala dislocase acolo doue companii de granitiari secui, cá ajutoriu eventualu langa unu batalionu

[1]) Istori'a Romaniloru fasc. III pag. 113.
[2]) Gazeta Tr. 1848. Nrii 25 et 30.

de linia de nationalitate slava din Galiti'a. Unde ajutoriu, cand acei granitiari nu puteau se védia pe soldatii de linia, cari serviau sub drapelu negru-galbinu. Intr'o séra din Aprile, pre cand consultamu cu totii in casina, se audu dintru odata detunaturi dese din pusci. Cine si unde se batu? Plecamu iute fiacare la locuintiele nóstre. In fine aflamu cà in suburbea din josu se batu granitiarii cu soldatii de linia, cari dela spate erau aparati prin hotelulu numitu »La Sóre.« Era luna frumósa si combatantii se nimeriau. Garnisón'a intréga abia le astemperà furi'a. In urmatórea di voiamu se vedemu pe morti si pe raniti. Nu ne lasara; ni s'a spusu numai cà erau patru morti si càtiva raniti.

Acea séra fù de mare invetiatura pentru sasi si romani. Unii cá si altii au pututu prevedé, cá ce aru avea se patia cand cetatile ar fi ocupate numai de garnisóne secuiesci. Unii cá si altii trebueau se pricépa, cá daca intr'o municipalitate cá Brasĭovulu se potu intempla crudelitati de acelea, de comunele mai mici si rurali va fi vai si amaru, precum s'a si intemplatu intru adeveru.

§ 10. Gubernulu afla despre planulu romaniloru. Corespondenti'a gubernatorului Teleki cu episcopulu Ioanu Lemeni. Gubernulu opresce strictu adunarea si cere assistentia militara. Permitte convocare pe altu terminu de doue adunari sub grea respundere a episcopiloru. Romanii se opunu.

Pre cand tinerimea romana respandita prin tiéra invitá mai alesu pe barbatii sciutori de carte, clerici si seculari, cum si din poporu pe fruntasi la adunarea pe duminec'a, gubernulu din Clusĭu informatu despre agitatiune din tóte partile, a si luatu mesuri diverse cá se o inpedece cu orice pretiu. Kövari susţine, cà adunarea din 30 Aprile s'a ţinutu fàra scirea gubernului.[1]) Densulu se insiéla aci fórte reu. Tocma din contra, corespondentiele gubernului cu episcopii, cu comand'a generala, cu prefectur'a comitatului Albei inferióre adeverescu pe deplinu, cà gubernatorulu si consiliulu seu de 17 membrii erau fórte bine informati despre tóte preparativele tinerimei

[1]) Kövári opere citato pag. 21.

si ale càtorva barbati matori puse la cale spre a se ţiné acea adunare. Jakab este acilea multu mai bine informatu decàtu Kövari. Càtiva prefecti au confiscatu proclamatiunea lui Pumnu si exemplariele le-au înaintatu la Gubernu. Acesta dete ordinu cá Pumnu se fia trasu in judecata criminala cá »demagogu,« provocà si pe episcopulu Lemeni in 16 Aprile, cá se respunda pentru cutediarea preotului-profesoru Pumnu. Ce se faca episcopulu, trimise si elu gubernatorului unu exemplariu din acea proclamatiune escusanduse cum a sciutu, in locu cá se fia respunsu gubernului puru si simplu: Eu sunt episcopu, archipastoriu sufletescu, nu sunt nici prefectu administratoru, nici directoru de vreo politie, nici comandante de putere armata. Tóta poporatiunea catolica magiara si nemagiara din Ungari'a si Transilvani'a ţine adunari dese de sute si mii; pentruce nu trageti la respundere din caus'a aceloru adunari si pe episcopii romano-catolici? Mesurati totu cu o mesura, si me lasati in pace. Saraci episcopi ai romaniloru, înca nu le venise timpulu cá se pórte unu limbagiu cá acela.

Pàna in acelea dile episcopulu Andreiu Sĭaguna nu apucase a se intórce la scaunulu seu dela Carlovitĭu, unde a fost hirotonitu.

Al. Jakab, care era in functiune si mai tardíu cá archivariu a pututu avé in màna ori-ce actu oficialu, despre corespondenti'a dintre episcopulu Ioanu Lemeni si gubernatorulu c. Iosif Teleki scie se ne spuna, cà episcopulu ingrijatu firesce de sórtea tinerimei, cá se nu'i fia sparta adunarea cu glóntie si baionete, a notificatu gubernatorului pe cale presidiala convocarea adunarii prin Pumnu. Gubernatorulu respunse episcopului totu din presidiu in 16 Aprile, cà scopulu seu nu a fost nici-odata cá se oprésca pe natiunea romana dela asternerea cereriloru si dorintieloru sale la diet'a tierei, ci din contra, daca petitiunile voru veni la màn'a lui pe calea legala, elu este gata a le primi si in mesur'a in care voru fi acelea drepte, le va si susţinea. Gubernatorulu înse nu vede nici lucru necessariu nici folositoriu, cá pentru acelu scopu se se ţina adunare de poporu, din causa cà concursulu masseloru crude totudeauna inspira frica (mindig félelmes), pentrucà nici chĭaru conducatorii acelora nu potu garanta, cà voru fi in stare de a modera pe multime. Nu voiu se iau mesuri

violente, adaoge gubernatorulu, te invitu inse pe Preas. ta, cá sau se mergi in persóna la munteni, sau se trimiti acolo unu barbatu eclesiasticu de rangu mai inaltu, care se linistésca spiritele si se curme adunarile ulterióre.

Gubernatorulu a mai observatu episcopului, cà nu póte apróba nici adunarea protopopiloru si a delegatiloru din ţinuturi la Blasĭu, ci numai de sil'a inpregiurariloru s'ar uita la ea pintre degete, precum se dice pe la noi; deci si in acésta privintia provóca pe episcopu, cá sau se renuntie si la scopulu acesta cu totulu, sau se se adune càtu se póte mai puçini. Pentru orice casu Gubernatorulu aruncà asupra persónei episcopului tóta respunderea pentru orice escesse nelegali s'ar intempla in urmarea aceloru agitatiuni. Acelasi gubernatoru mai provóca pe episcopu, cá se'i dea informatiuni mai exacte despre acela care a convocatu adunarea, cum s'a intemplatu aceea si cine inpartise convocarile in tiéra? In fine la cererea episcopului cá se i se permitta a convoca sinodu bisericescu, gubernatorulu ii respunde, cà elu nu'i póte permitte, pentrucà acésta trece preste sfer'a activitatii sale cá gubernatoru, ii promitte inse atàta, cà daca episcopulu va cere dupa tóte formele sinodu, atunci gubernatorulu va inainta indata rugamintea la Maïestatea Sa spre decisiune.

Adeca nici sinodu; adeca nici de autonomi'a bisericei romane gr. catolice (unite) nu mai putea vorba, decàtu numai din gratia.

Acea corespondentia dintre episcopu si gubernatoru e nespusu de instructiva nu numai pentru acea epoca, ci si pentru mai tardiu, chĭaru si pàna in dio'a de astadi, atàtu din punctu-de vedere politicu si nationalu, càtu si din celu bisericescu. Com. Jos. Teleki simtiá aversiune si fiori cand audia sau vedea adunari numeróse de poporu. Elu cá istoricu escelentu alu patriei sale cunoscea prea bine resultatele sangeróse ale mai multoru adunari unguresci din campulu Rákos dela Pest'a si cumplitele desastre venite prin acelea preste tiéra. Elu avea inaintea ochiloru si numerósele casuri de omoruri si schilaviri din adunarile municipali a le comitateloru, unde conveniau numai classele privilegiate si totusi se versá sange in trensele. Aversiunea sa càtra adunari fù

caracterizata mai bine decátu oricand prin cunoscut'a provocare din Clusĭu: »Carati-ve acasa.« Deci Teleki credea, cà si romanii voru fi si mai rei decàtu locuitorii pusteloru din Ungari'a si decàtu secuii din Transilvani'a, in càtu ei n'au decàtu se se adune, pentrucá se si incépa a omorî la ómeni.

Gubernatorulu nu s'a indestulatu numai cu mesurile luate pe cale presidiala, ci elu totu atunci a datu caus'a romaniloru in discussiunea consiliului plenariu. Asĭa gubernulu decise cassarea adunarii convocate fàra permissiune mai inalta, de ómeni necunoscuti si nechiamati; opri strinsu mergerea ómeniloru la aceea si ţinerea ei. Decretulu acelu gubernialu fù trimisu la ambii episcopi si respective la consistóriile loru, éra pentru casulu, daca totusi adunarea s'ar ţinea, ambii episcopi au se respunda pentru aceea. Totu atunci gubernulu a scrisu si la comand'a generala din Sibiĭu cerend cá acésta se trimita la Blasiu asistentia militara de ajunsu, éra intrebuintiarea aceleia se o lase in grij'a si respunderea celoru doi prefecti (comites supremi) din comitatulu Albei inferiore, in care se afla Blasiulu si din alu Cetatii-de balta invecinatu.

Totu acelu gubernu inse luand in deaprópe consideratiune tóte inpregiurarile de atunci, precum si opiniunea episcopului Ioanu Lemeni, cà se póte intempla si mai reu, daca romanii voru fi opriti dela orice adunare, a datu episcopiloru voia, cá se convóce fiacare pe protopopii din dieces'a sa, éra alaturea cu aceia pre alti càtiva barbati, pe cari fiăcare episcopu in parte îĭ va afla mai luminati si asĭa in locu de adunare la duminec'a Tomei, care fù cassata, se se convóce multu doue mai puçinu numeróse, la unu altu terminu mai departatu si la doue locuri separate dupa cele doue coufessiuni religióse.

Jakab dice (pag. 109), cà daca aru fi cutediatu episcopii se convóce ei de ei adunari fàra a cere permissiune mai inalta, si-ar fi pusu in jocu positiunea, scaunulu loru episcopescu. Fàra indoiéla asĭa s'ar fi intemplatu, si atunci episcopiloru nu le-ar fi remasu de càtu se apuce pe calea lui Raiacici, fàra cá se aiba la spatele loru càtiva generali cu Iellachich in frunte si vreo 13 regimente de granitiari, fàra cá se si visedie de ceea ce voiá si nu voiá in acelea dile curtea imperiala.

Episcopii mai aveau unu expedientu pentru persónele loru, se declare adeca gubernului provincialu, cà vocatiunea loru sacra si canonica îĭ obliga a convoca numai sinóde eclesiastice in interessulu bisericiloru, din contra ei cá archierei nici se simtu obligati, nici in positiune de a convoca adunari politice; gubernulu se'si caute alte persóne din statulu secullariu cá conducatori ai adunarii cerute de romani. Se nu uitamu inse aceea cc multi criticatori ai evenimenteloru din 1848 au trecutu cu vederea, ceea ce inse sciu prea bine toti càti mai sunt in viatia din acelea timpuri, cà nu altii, ci tocma romanii si mai vîrtosu junimea era aceea, care stetea de capulu episcopiloru, cá nesmintitu se stea cu totulu zelulu in fruntea natiunei si se'i conduca tóte lucrarile adunarii, intocma precum s'a intemplatu si mai tardíu intre anii 1861—1865. Asĭa in acestu punctu principale inteligenti'a romana era de acordu chĭaru si cu gubernulu, carele nu numai voiá de conducatori pe episcopi si nu pe altu cineva, dara înca'i facea responsabili cu persón'a loru pentru orice nelegiuire s'ar intempla in adunare.

Diferenti'a essentiala intre inteligenti'a romana si gubernu dupa trecerea preste alte greutati se intorcea pre langa doue puncte si anume: romanii luand exemplu dela tóte adunarile magiare convocate de cine scie cine si tînute fàra nici-o concessiune guberniala, voiau si ei cá se li se recunósca acelasi dreptu; alu doilea ţinerea de d o u e adunari, mari ori mici, curatu politice, nu bisericesci, la càte doue locuri separate nici-decum nu era pe gustulu romaniloru; cu fórte puçine esceptiuni de càtiva bĭeti ómeni intunecati, ceilalti toti strigau in unanimitate: »De càtu asĭa sterpituri de adunari nationali, mai bine nici-unic'a. Daca voru sparge adunarea nóstra cu màna armata, éta cà nu potu sparge pe ale croatiloru, serbiloru, pe cele din Boemi'a, Vien'a, Cracovi'a; diluviulu universalu ne va rapi si pe noi alaturea cu celelalte popóra.«

Era usĭoru tinerimei se vorbésca asĭa; cu totulu alt'a era situatiunea episcopiloru; acestia se aflau intre Scilla si Caribde. Daca voru inplini intru tóte vointi'a gubernului, voru irrita asupra'si pe romani. De voru lasa pe acestia se faca ce le place, gubernulu si mai alesu cei doi prefecti aristo-

crati de calĭbru greu avend la dispositiune trupe cu artileria, voru avea intru nimicu a coperi piati'a Blasiului cu ómeni morti, ceea ce apoi prefectulu Bánfi a documentatu preste o luna de dile prin macelulu dela Mihaltiu.

In acea situatiune critica episcopii si consistoriile au primitu ordinile gubernatorului si ale gubernului cu tóta supunerea; partea prin care se opria adunarea dela duminec'a Tomei o comunicara protopopiloru prin circularie, cá nimeni se nu mérga la aceea. De alta parte totu episcopii in cunoscintiara pe natiunea romana, cà gubernulu s'a invoitu cá se se póta aduna protopopii si barbatii cei mai luminati din poporu cu scopu de a formula o petitiune càtra dieta in numele natiunei romane, in vreo alta di si la doue locuri. Episcopulu Ioanu convocase cu cercularìu din 21 Aprile pe protopopii sei si pe delegati la Blasiu pe dio'a din 3/15 Maiu. Episcopulu Andreiu inca totu nu ajunsese la Sibiiu; dara consistoriulu din Sibiiu sub presidiulu lui Moise Fulea convocà pe ai sei totu pe 3/15 Maiu, dara loculu adunarii nu 'lu numí si asĭa diecesanii au presupusu, cà si ei au se se adune totu la Blasĭu.

Acésta apucatura nu a pututu se placa gubernului, precum nu placuse ceealalta a sa romaniloru.

Acuma gubernatorulu si mai ingrijatu scrie in 26 Aprile din nou episcopului Ioanu, cà precum observase si cu alta ocasiune, nu este in contra cá se convóce puçini barbati alesi, luminati, cari se formuledie petitiunea càtra dieta, in liniste perfecta; se scia inse preas. sa, cà este datorĭu cá se'si puna in cumpana tóta influinti'a sa, pentru cá in acea adunare se nu se discute altu nimicu, decàtu numai punctele din care se va formula petitiunea càtra dieta; ori-care alte desbateri si concluse care aru avea de scopu a turbura linistea publica, se nu fia suferite; înca si petitiunea càtra dieta se fia compusa in termini càtu se póte de moderati.

Acésta era instructiune data unui episcopu in 1848 intocma precum se dà in dilele nóstre comissariloru de politia trimisi la càte o adunare de poporu, instructiune prea folositóre unui commissariu, cá se scia cand are se sparga adunarea, nespusu de umilitóre si totodata periculósa pentru unu episcopu de ai romaniloru.

Asĭa intielegea eruditulu gubernatoru libertatea cuventului pentru romani inainte cu 41 de ani; dara cu patru septemani inainte, cand nu voiá se inplinésca la momentu pretensiunile magiariloru din Clusiu, acestia pre langa ce incepura se'i sparga ferestrile ii strigara in gur'a mare: Sau ne faci pe voia, sau cà te inmormentamu sub ruinele palatului in care locuiesci.

Totu in 26 Aprile gubernatorulu a datu si consistoriului din Sibiĭu aceleasi instructiuni, dara in textulu decretului compusu de unu secretariu au adaosu gubernatorulu cu màn'a sa, cà adunarea neunitiloru se se ţina in Sibiĭu, cá in resĭedinti'a episcopésca, éra comissariu pentru adunarea dela Sibiĭu a denumitu pe primariulu cetatii (Bürgermeister).

Dintru odata cu acelea sarcine incarcate pe umerii episcopiloru gubernulu a publicatu si legea stataria, adeca in 25 Aprile, precum arataramu si mai in sus, éra apoi pàna la adunarea din 15 Maiu furcile au statu ridicate gat'a in totu coprinsulu tierei cá totu atàtea decoratiuni a le sistemei feudale, ale justitiei si preste totu ale civilisatiunei existente la cele trei natiuni privilegiate in marele principatu alu Transilvaniei.

Ei bine, romanii tari in dreptatea causei loru si incrediuti in omnipotenti'a spiritului ddieescu, care cutremurase tóta Europ'a, precum a cutremuratu odinióra cas'a in care petreceau apostolii retrasi de fric'a jidoviloru, au reusitu a ţînè in ordine exemplara ambele adunari proiectate.

Compatriotulu Jakab se încérca a justifica indirecte proclamarea legii statarie prin càteva casuri de resistentia a locuitoriloru din unele comune in contra roboteloru. Densulu uita mereu, cà robotele s'au desfiintiatu prin legea din 11 Aprile sî cà furcile au inceputu a se ridica la doue septemani dupa publicarea acelei legi; totu elu uita, cà pàna in Aprilie iobagi'a se desfiintiase in tóte tĭerile monarchiei, in càtu nici-unu tĭeranu nu mai robia la domni, in Boemi'a, in Stiri'a, Carinthi'a domnii platiau la lucratori. Da, unii tĭerani au batutu si ei pe unii provisori, deregatori, prefecti cunoscuti de multu cá tirani spurcati, de bataile carora murisera multi ómeni si multe femei batute si trantite in dile de munca isi perdusera fetii. Da, cìocoiĭ, adica argatii domniloru feudali batusera in sute de ani, acum incepura se bata si tieranii

pe ciocoi, le intorceau inprumutulu. Anarchía in monarchi'a intréga, era preste putintia cá ea se nu petrunda si pàna la noi. In fine Jakab uita acilea urbariulu celu blastematu din 1847, pre care la altu locu alu istoriei sale chĭaru elu ilu condamna neconditionatu. Ne pare fórte reu, cà bravului nostru compatriotu ii este uneori preste putintia a remàné inpartialu si obiectivu asĭa cum stà bine unui istoricu. Nici se nu tréca densulu cu vederea purtarea inversĭunata a poporului secuiescu càtra domnii din sangele loru.

»Ellenör« din Clusĭu asemenase curagiulu romaniloru cu alu oiloru, pe care le pastorescu ei; nu era inse tocma asĭa precum credea elu, ci nici asĭa precum se temea gubernulu.

§ 11. Adunarea dela duminec'a Tomi. Decursulu si resultatulu ei. Invitarea romaniloru din Ungari'a la adunare pe 15 Maiu. O mesura absurda dela Cancelari'a Curtii. Alte góne.

Papiu Ilarianu descrie greutatile intempinate pàna la adunarea dela duminec'a Tomei fórte pe largu, si cá omu pe atunci tinerelu, cu colori fórte vii. Greutatile acelea se reducu la ceea ce vediuramu inpartaşitu in §-ulu precedente, adeca la oprirea ei prin gubernulu tierei si prin tóte celelalte cercularie indreptate càtra auctoritatile municipali, cá se nu lase pe ómeni a pleca la Blasiu. Functionarii si domnii feudali n'au lipsitu a executa ordinile gubernului cu tóta grij'a si precisiunea. S'a spusu ómeniloru cà au se'i inpusce si se'i spendiure, daca voru merge la Blasĭu; la Muresiu s'au trasu podurile (luntrile) pe tiermulu stèngu, pentru cá ómenii se nu póta trece; unii puçini au trecutu dincóce cu notulu. Se aflau si in Blasiu unii professori si deregatorii curtii episcopesci, cari erau cu totulu in contra acelei adunari si manau pe ómeni acasa. Ilarianu crede cà acei desmentatori ţineau cu ungurii, éra altii se temeau cá nu cumva cu acea ocasiune professorii si clericii departati prin sententia mai inalta in 1847 se'si resbune acum de episcopu si de toti càti au fost adversari ai loru, se sparga, se prefaca tóte in ruine. Este prea adeveratu, cà tinerimea era prea irritata asupra episcopului Lemeni, care fusese unulu din cei mai mari binefacatori ai ei, dara simpatiile tinerimei càtra professori si mai vîrtosu

càtra Sim. Barnutiu si càtra betranulu si bunulu prepositu Crainicu facea pe tinerime cá se uite de tóte binefacerile episcopului si ale altoru canonici; apoi se mai scie, ce valóre castiga popularitatea in epoce extraordinarie, astadĭ te inaltia pàna la nuori, màne te trantesce prin tóte noróiele.

Au pututu se existe si motive cá cele atinse acilea spre a departa pe poporu dela acea adunare oprita; motivele inse vediute si pipaite erau de fatĭa, adeca statariulu publicatu, totodata detasĭarea unei companii de infanteria din fortaréti'a dela Alb'a-Iuli'a in vecinatatea Blasiului la comun'a Bucerdea, éra in 29 venirea unui escadronu de dragoni si mai aprópe, la comun'a Sancelu. Pàna in acea di se adunasera mai multi tineri mai alesu dintre cei dela Osĭorheĭu la Blasĭu cu scopu cá venind poporulu se'lu inpartĭa in grupe si se incépa a'i vorbi, a'lu invatia si lumina despre drepturile sale. Venisera inse si oficiali dela Comitatu, cari aveau se sparga adunarea prin unu simplu veto, daca ómenii aru voi se se retraga de buna voia, prin fortia militara, daca s'ar opune. La vederea aceloru preparative tinerii cancelisti sambata sér'a se departara pe la satele vecine de frica, cá nu cumva in capu de nópte se fia ridicati din asternutu si escortati in temnitíele dela Aiud, sau in casemattele dela Alba-Iulia. Dintre tineri erau càtiva si din familii nobile; dara in crise de acelea nu te intréba nimeni de ai sau nu diploma nobilitara, cà se dà nobilitate cu patulu puscei, cu fune sau cu lantiu militariu pe o màna si pe unu picioru.

Pe ací era se se aléga nimicu din tóta adunarea planuita pe duminec'a Tomei. Tóte mesurile se luasera, cá poporulu càtu venise la Blasiu se se intórca si se fia consolatu cu speranti'a la adunarea viitóre din 15 Maiu nou.

Dintre preotii din afara s'a vedĭutu numai Simion Balint parochulu gr. catolicu dela Rosiia-de Munti, nepotu in a cincia spitia alu episcopului; unchiu-seu inse l'a provocatu cá se se retraga indata, daca nu voiesce se patia reu, precum a si patitu preste puçinu fórte reu, de si in altu intĭelesu. Pe din afara de orasĭelu erau pazitori, cari aveau se intórca pe poporu din cale. Pe la 6 óre deminétia totu se adunasera càtiva ómeni de inaintea bisericei, despre cari se putea presupune, cà voru se intre in biserica la servitiulu ddieescu matutinu. Unu pro-

fesoru tineru le dicea, cà daca n'au venitu la biserica, cí la vreo adunare, se potu duce de unde au venitu, cà adunare nu se va ţinea. Atunci apare indata si unu cancelistu dintre cei veniti din afara, carele dise ómeniloru se stea pe locu si se asculte pe aceia cari 'iau chĭamatu. Cancelistulu se urcà pe pétr'a de inaintea bisericei si incepù se cuventedie, pre cand veniau si alti colegi de ai loru din directiuni diverse si poporulu cu ei. Dintruodata apare si mic'a trupa de linia chiamata de functionarii cìvili, cá se inpedece adunarea. Oficirulu comanda ostasiloru a se pune in linia fatia cu cei adunati si altu nimicu. Atunci acelu cancelistu isi ia positiunea de inainte si in locu de a vorbi in tonu iritatu si reu voitoriu, adresandu-se càtra poporu ii dice: »Nimicu se nu ve temeti fratiloru. Cu noi este Ddieu, cu noi dreptatea. Suntem credinciosi ai imperatului si voimu dreptate, voimu pace. Se traiésca imperatulu. Se traiésca natiunea romàna! Voi sunteti poporulu, se'mi credeti, daca veti asculta de noi, glóntiele pusciloru nu potu se petrunda in Voi.«

In spiritulu acesta vorbira càtiva tineri càtra poporu invatiandu'lu asupra multoru lucruri, despre care sub sistem'a feudala nu cutezase nimeni se'i vorbésca. Oficirii vediend ordinea si observand spiritulu paciuitu alu poporului, ascultau si ei cu soldatii loru stand nemişcati.

Intre 9 si 10 óre esira din curtea episcopésca, unde fusesera asiedĭati preste nópte cei doi comissari trimisi inadinsu dela prefectur'a comitatului cu ordinu datu, cá in numele gubernului se sparga adunarea. Cá comissari erau cei mai de frunte doi functionari, presiedentele judecatorieĭ (főbiro) M. Foszto si vicecomitele J. Miksa. Ómenii intrebara pe tinerii oratori: »Se'i lasamu se vie?« »Se'i lasati, se'i primiti cu tóta bun'a cuviintia si se ascultati la cele ce ve voru dice,« fu respunsulu tribuniloru poporuluì.

Functionarii ajunsera in mijloculu adunarii, ómenii le faceau locu. In acelea momente avura o scena picanta, cum 'iar dice francesii sau póte si noi romanii. Functionarii adeca voiau se vorbésca cu unulu dintre tribuni, éra acesta voiá se se apropie de ceia. Indata sarind càtiva ómeni se pusera intre elu si functionari. »Lasati-me fratiiloru, se me intielegu cu densii.« — »Se te intielegi domnule, dara se nu te apropii

prea tare de ei; nu te increde loru nici aici; noi ii cunóscemu mai bine, suntemu paţiti.«

Tribunulu fu silitu se stea in distanţia cá de sĭese pasi dela numitii functionari, éra pre càtu timpu acelu romanu tineru discutà cu densii asupra situatiunei, ómeni din poporu ilu ţineau de bratia, cà-ci se temeau cá nu cumva functionarii intielesi cu comandantele companiei la unu semnu datu tribunulu se fia luatu intre pusci si escortatu pe aci incolo. Acestu casu este in adeveru caracteristicu cá documentu de absoluta neincredere a poporului càtra tóta class'a de functionari si privilegiati.

Acei functionari veniti in adunare voisera se citésca si se publice decretele guberniali, prin care aceeasi se opría. Ómenii nu voira se le asculte dicènd, cà dupace se publicasera in tiér'a intréga, ei le cunoscu de ajunsu. Dupa acésta ţinura si functionarii discursuri in limb'a romana invatiand pe ómeni cá se fia ascultatori, se nu turbure pacea publica, éra acuma se plece pe la casele loru, cà-ci gubernulu a datu voia pentru alta adunare pe 15 Maiu, cand se voru aduna invetiatii romaniloru; mai departe le spusera, cà iobagi'a se va desfiintia, cà-ci acésta tiéra se va uní cu Ungari'a, cand apoi si romanii voru fi asemenea unguriloru.« Cand audi poporulu de unirea tierei, informatu mai de inainte de càtra tribuni despre natur'a si tendentiele acelei unĭuni incepù se strige: »Nu ne vindemu tiér'a; nu voimu se scimu de unìrea ce voru se o faca domnii fàra scirea romaniloru. Voimu inainte de tóte se scapamu aici in acésta tiéra de iobagia si juramu cà mai multu iobagi nu vomu fi. De dusu ne ducemu acasa, dara si acolo ne vomu aduna si sfatui, precum se aduna si domnii si Gubernulu nu'i opresce. Apoi ne si tememu, cà daca ne vomu duce noi de aici, dvóstra veti prinde pe domnii nostrii.«

Totu in acelu intielesu mai vorbí si unu tribunu càtra comissari, dupa care acestia s'au intorsu in curtea episcopésca, éra tribunii continuara a intreţiné pe poporu cu diverse invetiaturi.

Aici A. I. Papiu susţine, cà dupa acelea scene comissarii sus numiti aru fi provocatu pe comandantele trupei cá se sparga adunarea cu bratĭu armatu, cà inse acela convinsu elu insusi despre purtarea frumósa si linistita, nu a facutu

pe voi'a loru. Acestu secretu a pututu se'lu afle Papiu numai dela vreunu oficiru. Unu lucru era sciutu in acelea dile de tóta lumea, cà adeca trupele de linia nicidecum nu simpatizau cu violentiele unguresci. Se mai dicea, cà comissarii aru fi voitu se insĭéle pe unii tribuni in curtea episcopésca sub pretestu de a se intielege cu ei, apoi a'i aresta. Dara prin cine se'i fia arestatu, daca comandantele trupei nu voiá se le dea assistentia? In timpuri de acelea faimele si conjecturele planédĭa in aeru cá fluturii.

Càtra 10 óre sosira Avramu Iancu si Ioanu Buteanu cu muntenii loru. Multimea le esi intru intimpinare. Dupa salutari de buna venire multimea càta a pututu incapé a intratu in biserica la servitiulu divinu ascultatu cu mare pietate. Acum érasi batù la ochi alta scena picanta. Comandantele a permisu soldatiloru càti erau romani, cá se'si asĭedie puscile in piramida si se intre in biserica cu lumea ceealalta.

La esirea din biserica episcopulu Ioanu se opri intre poporu si incepù se'i vorbésca in sensulu decretului gubernialu, fiind inse reu ascultatu s'a retrasu in resiedenti'a sa.

Pe advocatulu Micasiu apucasera a'lu aresta in Clusiu. Adunarea decide a inainta o petitiune pentru liberarea lui, ceea ce s'a si facutu, inse fàra nici-unu resultatu pàna in Septembre.

Dupa amiédi se mai vediù unu spectacolu memorabilu. Simion Barnutiu venind dela Sibiĭu ajunsese la comun'a vecina Manarade. Aflanduse de venirea lui pàna acolo, tribunii trimisera trasura cá se'lu aduca si'i esira intru intimpinare cu tóta multimea. La intrare poporulu voiá se'i desprinda caii, se'lu duca ei in triumfu. Atunci Barnutiu surprinsu se scóla in picióre si le dice: »Acuma fratiloru, nu este timpulu cá se bagamu pe ómeni in jugu, ci se'i scótemu. Lasati dara se traga vitele, cà voi ati trasu destulu, si acuma se fimu ómeni liberi.«

Sententie cum au fost acestea a le lui Barnutiu inainte cu patrudieci de ani, astadi le poti audi chiaru si dela càte unu tĭeranu, éra pàna atunci ai fi trecutu de rebellu, daca ai fi cutedĭatu se vorbesci asĭa càtra poporulu agricultoru. Asĭa ómenii nu se lasara, ci desprindiend caii trasera ei caruti'a in triumfu pàna in curtea seminariului.

Dupa acestea multimea aceloru ómeni cari venisera de prin comunele mai apropiate si cunosceau persón'a lui Barnutiu de cand petrecuse in Blasĭu 21 de ani cá studentu si seminaristu, cá profesoru, notariu consistorialu si éra profesoru, au cerutu cu totadinsulu cá se'lu audia vorbind. Barnutiu vení intre vivate sgomotóse si cuventà càtra poporu in tonulu seu domolu si blandu, in termini alesi, leali, inspiratori de pace si buna intielegere, recomandà poporului patientia si respectarea legiloru, in fine indemnà pe ómeni cá se se intórca la ai loru si se-'si védia de afaceri pàna la adunarea ce se va face cu permissiunea gubernului in 3/15 Maiu.

Poporulu ascultatoriu intre 3—4 óre d. am. s'a si departatu in liniste exemplara si seriósa, éra despre tóta ţinut'a si purtarea scrise a dou'a di Cipariu in diariulu seu Organulu luminarii; »Acestu poporu friptu de arsur'a sórelui si de sete, rabdá óre intregi fàra a se mişca macar o urma dela loculu seu. O picatura de beutura beţiva nu a gustatu pe limb'a lui. Entusiasmulu cu carele ascultá cuventele insufleţitóre si ascultarea de indemnele oratoriloru era nemarginita. Cine va mai dice, cà poporulu romanu este poporu selbaticu? Cine ar mai avea asia indoiéla, a fost pecatu cà nu a venitu in Blasiu la duminec'a Tomei, se'lu védia si se se convinga etc.«

Acelea cuvente ale lui Cipariu se intielegu asĭa, cà chĭaru dintre romani au fost pàna atunci nu puçini, cari se temeau fórte, cà si poporulu tieranu adunatu va luneca la escesse barbare de acelea ce se vedu pe la cetati facute de proletari desperati, de studenti perde-vara, sau de ómeni platiti, inbetati si pusi inadinsu de càtra capi de partide cu scopuri politice ascunse, cá se sparga ferestri, portile si usile, se sfarme totu ce afla prin case, bolte si palaturì, se dea focu si se omóre persóne cu totulu innocente, care loru nu le facusera nici-odata nici-unu reu, totu fapte de ómeni selbatici, cá cele din Clusiu, dela Budapesta si de airea.

Decursulu seriosu si linistitu alu adunarii l'au adeveritu ambii comissari prin actu oficiosu datu la màn'a tineriloru advocati I. Buteanu, A. Iancu, A. I. Papiu, éra comandantele trupei a inaintatu despre aceeasi adunare unu raportu plinu de laude càtra auctoritatile sale militare.

De bucuria mare simtita pentru reusirea fericita a adunarii in acea séra orasielulu fu iluminatu, se dete serenada cu musica si discursuri diverse.

A dou'a di Barnutiu se puse in intielegere cu Cipariu asupra viitórei adunari prevediute pe 15 Maiu. Scopulu loru era se faca, cá se'si calce cu totii pe inima, se uite cele trecute, sau încai se nu mai sgàriie nici-unii ranele inscortiosiate; Canonicii si toti barbatii seriosi din Blasiu se nu'si pregete a se pune in intielegere cu membrii consistoriului din Sibiiu; totu asĭa se se apropie si episcopii unulu de altulu, ceea ce nu ar fi fost greu, daca o parte a tinerimei irritata asupr'a episcopului Ioanu din caus'a processeloru anterióre afurisite[1]) nu s'ar fi silitu a forma parete intre archierei, ceea ce din mare fericire in momentele din urma totu se calmase, precum se va vedea din decursulu adunarii. Unu altu obiectu alu consultarii loru a mai fost in aceea di înca si planulu de a invita la viitórea adunare nationala pe barbatii fruntasi din Ungari'a. Ciparĭu inse scrisese mai de inainte lui Eftimie Murgu la Pesta dupa ce acesta scapase din arestulu politicu-militariu, éra Pumnu se adresase càtra alti romani cunoscuti lui. S'a mai scrisu apoi si la altii. In acelea dile inse mintile fruntasiloru poporului romanu erau absorbite de alte griji, care differiau fórte multu de ale romaniloru din Transilvani'a. Asĭa de ex. pentru popórale Ungariei proprie, prin urmare si pentru poporulu romanu din 11 Aprile incóce iobagi'a nu mai existá; totu de atunci feudalismulu fù lipsitu de prerogativele sale mai pretióse; biseric'a greco-orientala n. u. fusese emancipata înca dela 1791 si nu se mai numerá intre cele tolerate cá in Transilvani'a.[2]) Calamitatea cea mai mare simtita de romanii gr. res. mai vîrtosu in comitatele Banatului era jugulu inpusu loru de càtra episcopatulu serbescu in tóte intielesurile, adeca pedecile fórte grele, càte li se lungea din acea parte in calea culturei loru nationale. Preste jugulu serbescu sau alaturea cu acela venise dela 1836 inainte violenti'a magĭarizarii, pre cand la familiile

[1]) Vedi Vol. I pag. 627 et sequ. si documentele relative la procesu pag. 755 et sequ.

[2]) Vedi Vol. I § 90 pag. 517 si trei articlii de lege pag. 741 sequ.

militarizate predomnise mai de inainte limb'a germana. Processulu desnationalisarii inaintá cu pasi spaimantatori, si daca totusi limb'a romana se mai susţinea pintre cele trei, caus'a se póte afla mai multu in rivalitatea acestora, de care apoi se sciura folosí intre impregiurari fatali càtiva barbati de inima. Romanii gr. catolici din comitatele septemtrionali cu tóta favórea Casei domnitóre si cu totu zelulu unoru episcopi dela Oradea mare, o parte buna din ei stetea sub tutoratulu rece alu unui episcopu ruténu magĭarizatu cu totulu; cu atàtu înse le venia mai greu tutoratulu episcopatului latinu. De aici se póte esplica prea bine, prin ce mijlóce au disparutu aprópe cu totulu burgesimea romanésca de odinióra din Oradeamare, din Carei si din alte càteva orasie, si cum intre gradulu de cultura sau mai bine de necultura alu poporatiunei romane unite si neunite afara de càteva esceptiuni abĭa poti afla vreo diferentia. Cu tóte acestea diferentie de interesse divergente dupa provincii, erau altele de importantia superióra, comune tuturoru romaniloru, care pretindeau in modu imperiosu, cá toti romanii din monarchi'a Habsburga se faca odata causa comuna. Nu trecù anulu, pàna cand romanii din tóte provinciile ajunsera la convictiune, cà ei in adeveru au cause comune vitali, de care erau datori existentiei, viitoriului si onórei loru nationale, cá se se interessedie cu totii. De aici apoi resultà deputatiunea loru nationala compusa din barbati alesi dupa provincii.

Dupa consultarile din Blasĭu, Barnutiu si Buteanu s'au intorsu la Sibiiu, unde au mai mersu si alti tineri, cari de fric'a functionariloru unguri din comitate nu mai cutezau se se intórca la familiile loru, mai alesu dupace advocatulu Micasĭu fù transportatu dela Clusĭu la Osĭorheiu, unde au avutu se sufere fórte multe tractari brutali in prinsóre pàna in Septembre.

Acésta prima adunare dela Blasiu a folositu fórte multu din càteva puncte de vedere. Prin ea s'a probatu, cà acestu poporu e matoru pentru libertate; s'au datu de minciuna o multime de faime, càtu fantastice càtu reutatĭóse; prin acei vreo doue mii de ómeni veniti din departare s'au preparatu ceilalti pentru adunarea viitóre in consultari mai intensive cerute de situatiunea critica.

Dupace s'au primitu la Clusĭu raporturile celoru doi comissari M. Foszto si I. Miksa, intru care densii se desvinuiau cà n'au pututu sparge adunarea cu forti'a, gubernatorulu Teleki plecà in 3 Maiu la Sibiĭu spre a se intielege cu generalulu br. Puchner, a'i cere arme si secui, precum arataramu la altu locu. In 5 Maiu gubernulu trimise episcopiloru càte o infruntare, cà-ci aru fi sucitu intielesulu decretului seu anterioru si aru fi convocatu ambii adunarea totu la unŭ locu, adeca la Blasĭu. Gubernulu adeca se mai leganá totu in vechi'a sa credintia desiérta, cá si cum inteligenti'a romana si chĭaru o parte mare din poporu ar mai putea fi condusa si invertita in afaceri nationali, politice si agrarie numai de càtra episcopi si preotime in spiritulu si dupa placulu politicei gubernementale, sau a ori-carei alteia. Gubernulu de atunci nu era in stare de a cunósce si a se convinge, cà daca romanii in 1848 s'au invoitu cá se chĭeme in fruntea loru totu pe episcopi, cá cine scie cand in vechime, acésta nicidecum nu s'a intemplatu pentrucà asĭa fusese voi'a gubernului, ci cu totulu din alte cause reservate si numai pàna voru cere interessele nationali. Tocma din contra, romanii se ocupau chĭaru din acelea dile cu intrebarea, cum aru putea ei apara si scuti in viitoriu pe capii loru bisericesci de o sarcina atàtu de grea si de o respundere atàtu de umilitóre pentru episcopatu, biserica si cleru, precum nu se mai vedea nici in imperiulu otomanu si nici in Russi'a.

Intre acestea se mai incrucira si doue acte interessante intre cancelari'a curtii si gubernu. Ceea provocá pe gubernu cá se denumésca comissiuni pentru executarea legii urbariale din 1847, adeca cá si cum in tóta Europ'a ar domní pace angerésca si anume in tierile acestei monarchii nici capulu nu ar durea pe nimeni de atàtea revolutiuni si turburari, de resboiu civile si detronari. Gubernulu din partea sa fórte iritatu din caus'a adunarei dela duminec'a Tomei, informédia pe curte despre decursulu aceleia pre langa observatiuni càtu se póte de sinistre. Audind cancelari'a despre actitudinea luata de romani fatĭa cu evenimentele, isi retrase mesur'a cea cu totulu absurda pentru acelea impregiurari si lasà cá romanii se'i traga clopotele de ingropaciune, éra apoi pe urm'a urbariului se duse si cancelari'a, alu carei personalu in acea

epoca era compusu mai preste totu din ómeni de altmintrea buni cá persóne private, inse fórte remasi de ideile vécului, spirite ruginite, cá se dicemu asĭa, sau de si unii luminati, inse aristocrati inganfati, conservativi egoisti, caroru nu le intrá in capu, cum ar fi cu putintia, cá se sĭédia la mas'a verde si se votedie alaturea cu ei unu consiliariu înca pre atàta de invetiatu, diligentu, cu maniere de omu prea bine crescutu, nascutu inse din vreo jupanésa harnica si buna crestina dela vreunu orasĭelu, ori din vreo preotésa dela vreunu satu si cu atàtu mai puçinu daca Ddieu l'ar fi produsu din pantecele vreunei femei ori-càtu de frumósa si onorabila, înse de iobagiu. Sub imperatii Franciscu si Ferdinand se mai stracurasera si din classele nearistocratice càte unii functionari, inaintarea loru inse era cá si a melciloru.

In cele doue septemani trecute dela prim'a adunare pàna la cea din 15 Maiu ómenii dela sate càti participasera la cea de anteia, au avutu se sufere dupa mergerea loru acasa multe rele. Unii au fost inchisi, altii batuti reu sau in alte moduri maltratati. In càtu pentru tinerii tribuni, dintre aceia prea puçini au cutediatu se mai mérga prin comitate; cei mai multi s'au retrasu si au petrecutu in comune romanesci din asĭa numit'a sasime si chĭaru in Sibiĭu; cà-ci dupace sasii înca s'au declaratu pe fatia pentru integritatea monarchiei si facura manifestatiunea din teatru, auctoritatile municipali sasesci, daca nu aparau in vederea lumii pe acei romani in contra góneloru pornite asupr'a loru dela Clusĭu si dela Osĭorheĭu, dara nici nu'i dedeau pe manile loru, ci iĭ lasau in pace. Alti tribuni petreceau in càte o comuna din regimentulu granitiariu, unde érasi màn'a gubernului provincialu nu se putea intinde fàra scirea si incuviintiarea comandei generale. Cu tóte acestea s'au stracuratu multi studenti pàna in regiunile cele mai departate si mai ascunse ale tierei, éra pe unde n'au pututu strabate in persóna, au operatu prin corespondentie. Din mai multe se vedea, cà tribunii venisera la ide'a, cá in totu casulu se induplece pe comune, cá se trimita la Blasĭu fiacare càte doi trei deputati alesi inadinsu dintre omenii cei mai de frunte, pe cari'i avea fiacare comuna, si de unde se póte, se mérga si parochulu. Tribunii adecà se temeau, cà de voru merge la adunare numai protopopii cu càte unulu sau doi deputati,

pe unu numeru asĭa micu de representanti ai unui poporu atàtu de numerosu gubernulu prin comissarii sei si cu assistentia militara usioru ĭi va terrorisa, precum facuse cu episcopii prin decretele despotice atinse mai in sus; deci isi disera tribunii, se se adune poporu càtu se póte mai numerosu si mai alesu. S'a si vediutu de pre fisionomi'a cea fórte seriósa a adunarii, cà ea era prea bine compusa.

§ 12. Adunarea cea mare nationala dela Blasĭu din 15—17 Maiu 1848. Vas. Nopcea. Scene interessante si caracteristice.

Acea adunare in veci memorabila, intru care poporulu romanu din acestu principatu isi proclamà si afirmà fiinti'a sa cá natiune, se afla descrisa cu multe detaliuri si chĭaru cu personalitati de càtra neuitatulu nostru confrate Alexandru P. Ilarianu pe 106 pagine, adeca pe aprópe jumetate din tom. III alu istoriei sale. Cine voiesce se o cunósca cu tóte ameruntele si scrisa cu focu tinerescu, o afla acolo. Noi inse ne aducemu bine aminte, de cand auctorulu ne dicea in Augustu 1869, cà de ar mai publica in a dou'a editiune istori'a sa, multe ar schimba intrens'a.

Decursulu adunarii nationale din 15 Maiu se afla descrisu in cugetu curatu, mai pre scurtu si mai pe largu in cele doue diarie politice de atunci. Noi aici in locu de a vorbi noi, dàmu cuventulu fericitului Timoteu Cipariu barbatu cunoscutu la toti contimpuranii cá fórte moderatu, carele chĭaru si in mijloculu evenimenteloru furtunóse sciá se'si cumpete totu cuventulu. Elu indata dupa acea adunare schimband titlulu diariului seu politicu Organulu luminarii,« in »Organu nationale,« Nr. 1 alu acestuia îlu implù cu urmatórea descriptiune a numitei adunari:

ADUNAREA NATIUNALE.

Blasiu, 15, 16, 17 Maiu.

Blasiulu inca avù ale sale trei dile, dile de bucuria, de serbatória, de infratire si impacarea toturoru anemeloru. Nu dilele Parisului, Berlinulni, Vienei, ci dile pline de entusiasmu pentru natiunea sa, caror'a rare pagine a le istoriei se afla asemene asia glorióse, macar' ca nu aru fi lipsitu elementele de

imparechiare, daca sant'a causa a libertatei natiunei romane nu ar' fi stinsu tote patimile ardietorie.

Convocatii inca de Vineri sér'a, 10 maiu, incepura a sosí. Sambata in 11, curea de tote partile partea inteligente si poporulu. Prè S. Sa D. Andreiu Siaguna Ep. gr. n. u. sosí totu atunci intru un cortegiu de vreo 20 carutia, intre achiamatiunile preutimei si poporului adunatu. O deputatiune dein partea Capitulului-i esî inainte sii bene orà sosirea in acesta mica locuentia. Prè S. Sa descalecà in resiedenti'a episcopesca, in castelulu vechiu renoitu. Diua erá ploiosa.

Dumeneca demaneti'a dupa S. Liturgia se tienù in o conferentia dela 10 ore pan' la 3 dupa amediadi. D. Barnutiu poftitu de adunare, de pre unu sugestu cuventandu aretà dupa istoria multu apasata sortea romaniloru, si drepturile ce ise cuvenu poporului romanu dein Transilvania asia numerosu. Cuventareai fù acceptata cu cea mai inflacarata insufletîre.

Totu atunci dupa a miediadi dela 5 ore se adunara erasi la conferentia in Catedrala, unde obiectulu principale fù caus'a confratelui Mikes si altoru prinsi subtu pretestu politicu, statorindu-se a se concepe o petitiune catra In. R. Guberniu pentru eliberarea lui. Afara dein basereca tenerii oratori invetiá poporulu ascultatoriu cu sete cuventele plene de insufletîre si mangaiare. Diua erá dein cele mai frumose, limpede senene. — Ser'a piatiulu fù luminatu, si poporulu se respandí pre la cortele intru tota lenistea.

Luni, 3/15 maiu, diua acesta, de miï de omeni insetati de libertate ca diua rescumpararei asceptata si de multi temuta resarí. Ea fù togma ca si cea de dumineca stralucitoria in frumusetia.

Spre castigarea tempului, D.dieésca Liturgia se tienù la 6 ore demanetia, candu de o data se cantà imnulu: Imperate Cerescu, spre chiamarea ajutoriului domnediescu, pontificandu Prè S. Sa episcopulu J. Lemény cu 12 asistenti. Acésta ceremonia religiosa se tienù si in dîlele urmatorie Marti si Miercuri totu pre acelu tempu, inse cu mai mica solenitate.

La optu ore danduse semnu cu clopotulu celu mare al Catedralei preutîmea cu partea civile-militaria se adunà deinaintea Catedralei, unde pre estrada erá puse in ordine scaunele si mesele. DD. Episcopi ocupara scaunele de presiedente subtu

flamur'a austriaca si natiunale. Poporulu la cuventulu unui june, D. Janculu, intru o minuta se despartî in cete si uditie. Atat'a erá de ascultatoriu acestu numerosu poporu ce acum crescuse la 30 de mii de omeni si dein minutu in minutu crescea.

Numai de catu sosira si DD. Comisari, Consiliariulu guberniale Szabó Lud., B. Bánfi Nic. Com. Supr. al Albei de diosu, in presenti'a caror'a se lesera atatu decretele guberniali pentru tienerea si deschiderea acestei Adunari Nationali, catu si punctele instructiunei pentru lucrarile Adunarei prochiamate de Prè S. Sa D. Siaguna, adeca: a) Cá consultarea Adunarei se fia libera, b) cá cuventarile se purceda dein credenti'a catra monarchu si respectu catra mai mari, insuflandu poporului acea speme, cum ca Natiunea romana-si va dobendí catu mai curundu de la prè In. tronu totu ce doresce pre principiale dreptatei, libertatei, ecualitatei si fratietatei.

Piatiulu Blasiului de si este prè vastu, de multîmea acuretoriloru devení prè strimtu. Erá téma ca prè lenga tota ingrigirea, starea celoru de facie de caldur'a dîlei si desimea poporului va se fia nesuferita. Deci se concluse, ca Adunarea dupa retornarea DD-loru Comisari se se stramute pre campu la largu, si asia tota multimea plecà in pratulu dein susu, numitu râtulu greciloru.

Formanduse aci Adunarea in acel'asi ordu frumosu, ce mai alesu dein partea poporului s'a tienutu cu cea mai esemplaria scumpetate, Actulu mai antaiu al Adunarei fù alegerea a doi Vice-Presiedenti: DD. Simeone Barnutiu si Georgiu Baritiu, si a diece Secretari: DD. T. Cipariu, J. Popasu, A. Treb. Laureanu, Dem. Boeriu, Jac. Bologa, P. Dunca, G. Angelu, J. Bobu, P. Maniu, si J. Bran-Pop de Lemény.

Prè S. Sa D. Siaguna propuse a se chiama facie la acesta Adunare D. Generariu de Schurter, spre a fi marturia unui actu solene, cu care Natiunea romana inainte de tote se afla detoria ca credentiosa supusa catra M. Sa Imperatulu nostru si principe, si august'a casa Habsburgica-Lotaringica. Venirea D-lui Generariu in midiloculu Natiunei romane fù unu triumfu, er' semtiementele si spresiunile de loialitate omagiale trasure de focu dein anemele toturoru. Ochii

nu poteau retiené lacremele, ce ca torente inundá faciele atota Adunarea. D. Siaguna esprese in cuvente de focu neclatit'a pentru eternu credentia a poporului romanu càtra M. Sa si benefacutori'a Casa Austriaca, careia singure avemu de a multiamì totu ce avemu ori catu de pucinu, rogandu pre D. Generariu ca aceste omagiali semtiemente se bene voiesca a le subterne prè bunului Monarchu. D. Generariu asecurà Adunarea si Natiunea romana de intrega buna-voienti'a M. Sale catra poporulu romanu, apromitiendu ca acesta descoperire solene si fierbente de nemiscat'a credintia a poporului romanu cu cea mai mare bucuría o va aretá inaintea M. Sale. D. Generariu, ca si tota Adunarea, erá miscatu de semtiementele de amore manifestate cu atat'a serbatoría. D. Generariu se intorse cu acel'asi triumfu cu care venise in midiloculu nostru. Actulu baserecescu, cu imnulu poporului cantatu de tota Adunarea, complení acésta solenitate, infrumsetiata cu salvele militiei, ce erá statiunata de cealalta parte a Blasiului catra apusu spre campulu numitu râtulu satului. Semnalele se faceau dein locu si dein turnurile Catedralei cu flamure fluturatorie.

Un cuventu pentru militia. Câta fù militi'a la Blasiu? Doue tunuri, dragoni, infanteristi de ai lui Bianchi si Siskovich cu secui, statiunati parte in Blasiu parte in satele vecine, in suma ca la 700 de insi. — Ce facù ea aici? Ea neindoitu erá tramisa spre tienerea pacei publice. Ci de asta n'a fostu neci cea mai mica trebuintia. Militi'a neci cà s'a aretatu in piatiu, de catu candu trecea un Zugu dein Manarade demànetia si ser'a pre aci. Ea era adunata pre râtulu satului, esercinduse, si nu fù intrebuintiata de càtu se dé salve la solenitatea atensa si la toastele de subtu prandiu. Cei ce au fostu facie, nu'si voru uitá in viéti'a loru de portarea cuvenentiosa a poporului adunatu in Blasiu, de entusiasmulu cu carele acuprindea pre Generariu si tota militi'a, ori candu se aretá in publicu. Incredentiarea, amorea, entusiasmulu, vivatele dein partea acestui poporu catra ostasii Imperatului, aru fi fostu in stare a desarmá si anemele cele mai de féra. Militi'a recunoscù numai de catu, ca fienti'a ei de facie nu pote fí de catu de parada. Crederea-ar' cine-va, ca militarii secui au jucatu de bucuria intre poporu? Macar'

ca dupa amenentiarile dein Gazetele Clusiane, prea lesne s'ar fi potutu crede, ca militi'a secuiana mai plecata ar fi asi radecá manule de catu petiorele.

Departanduse D. Generariu se incepura numai de càtu lucrarile:

Siedentiei I, in 3/15 maiu, subtu presidiulu ordinariu al DD-loru Episcopi J. Lemeny si A. Siaguna.

Mai antaiu D. Sim. Barnutiu depre tribuna intru un cuventu desfasiuratoriu proiectà intre aplausele universali urmatoriele punturi, ce fura acceptate cu unanimitate:

I. Campulu acest'a, pre carele se tiene antai'a Adunare Natiunale Romanesca dein Transilvania, intru etern'a aducere a mente a acestui actu gloriosu, se va numí Campulu-Libertatei, pentru totu de un'a.

II. Natiunea Romana se dechiara, ca va se remana de pururea statoriu-credentiosa Inaltiatului Imperatu Austriei, Rege Ungariei si Mare-Principe Transilvaniei, si augustei Case Austriace.

III. Natiunea Romana se dechiara si se prochiama de Natiune de sene statutoria, si de parte intregitoria a Transilvaniei pre temeiulu libertatei ecuali.

IV. Natiunea Romana depune juramentulu credentiei catra Imperatulu, Patria si Natiunea romana.

S'a numitu, s'a dechiaratu si a juratu.

Formul'a juramentului:

Eu N. juru in numele Tatalui si al Fiului si al S. Duhu, D. dieului celui viu: Cum ca voiu fi credentiosu Imperatului Austriei si Mare-Principe al Ardealului Ferdinandu I, si augustei Case Austriace; amiciloru M. Sale si ai Patriei voiu fí amicu, si inimiciloru inimicu: Cum cà ca Romanu voiu sustiené totu de un'a Natiunea nostra romana pre calea drepta si legiuita, si o voiu aparà cu tote puterile in contra ori-carui atacu si asuprire; nu voiu lucrá neci o data in contra drepturiloru si intereseloru Natiunei Romane, ci voiu tiené si aparà legea si limb'a nostra Romana, precum si libertatea, ecualitatea si fratietatea. Pre aceste principia voiu respectá tote natiunile Ardelene, poftindu ecuale respectare de la densele. Nu voiu incercá se asuprescu pre nimenea, dar' neci

voiu suferí se ne asuprésca nimenea. Voiu colucrá dupa potentia la desfientiarea iobagimei; la emanciparea industriei si a comerciului: la pazirea dreptatei; la inaintarea benelui umanitatei, al Natiunei Romane si al Patriei nostre. Asia semi ajute Domnedieu, si semi dé mantuirea sufletului mieu. Amin!

Acestu juramentu l'a depusu intrega Adunare generale a Romaniloru cu tota solenitatea subtu flamur'a Imperatiei austriace: negru-galbenu, si cea Romana natiunale: albastru, rosiu si albu.

In urma legunduse si aprobanduse conceptulu rogamentului catra In. r. Guberniu pentru eliberarea confratelui Fr. Mikes, se incredentià Secretariatului al purizá si a se suscrie de DD. Presidenti si doi Secretari, er' apoi a se asterne inaintea Comisariloru de facie spre ase tramite prein stafeta pre lenga recomendarea acestei petitiunei dein partea acelorasi DD. Comisari. — Care tote se efaptuara in conferenti'a de dupa amiadia tienuta dela 5 ore totu in baseric'a Catedrale.

Cu acestea siedenti'a se incheià, ér' convocatii sosindu inapoi se resfirara la locurile de prandiu dupa biletele respective. In Curtea episcopeasca mes'a erá asternuta pentru 200 persone pentru tote trei dilele adunarei. In Seminariu pentru 60, in Monastire pentru 50. Asemenea si la unu tractiriu condusu pentru 150 persone; ci in Seminariu si in Munastire numerulu ospetiloru fù cu multu mai mare de cum s'a fostu proieptatu. Toastele dein tote locurile cine le ar' poté numerá? La mes'a episcopeasca mai alesu fura: pentru M. Sa si august'a Casa domnitoria, pentru In r. Guberniu, D. Generariu-Comando, DD. Comisarii, DD. Presidenti, mai in colo pentru Papa Piu IX inceputoriulu libertatei europeane, pentru Natiunea si tenerimea romana, etc. Salvele militiei respundeau la aceste insufletite toaste.

Marti, 4/16 maiu, subtu presidiulu ordinariu se incepù.

Siedenti'a a doua

in campulu libertatei la 8 ore demaneti'a, unde mai anteiu D. Episcopu J. Lemény descoperí, cum ca trecundu prein poporu audi de tote partile striganduse, ca nu voru uniunea cu Ungaria, dein care causa, dupa mai multe desbateri, se enuncià, cumca intrebarea despre uniune se lasa la o parte,

pan' candu Natiunea Romana va fi recunoscuta de natiune libera, constituita, organizata si cu votu decisivu in diet'a tierei.

Dupa acea se lese, corese, si aprobà protocolulu siedentiei I.

Apoi incepura proiectele si desbaterile dein partea a mai multoru oratori, pan'ce D. Laurianu de pre tribuna concentrà doririle si poftele a tota Adunarea Natiunale in XVI puncturi, care in Siedenti'a urmatoria se revediura si adausera cu unele schimbari stilarie, ér'nu esentiali. Noi le vomu impartasi separatu.

In urma se propusera si alesera doue Deputatiuni, care se duca punctele statorite si cuprendiende in petitiuni la pré In. tronu, si la diet'a Transilvaniei dein 17/29 maiu a. c. Asemenea si o comisiune permanente se statorí cu locuenti'a in Sabiiu, cu carea deputatiunile voru tiené strinsa relatiune.

Numerulu deputatiuniloru la Viena se defipse se fia celu pucinu de 30 persone. Ductoriu e denumitu Prè S. Sa D. Episcopu Siagun'a, er' de V. Ductoriu D. Basiliu Nopcsa. Inscrisi se afla inse afora dé acestia 45 de persone.

Er' numerulu Deputatiloru la Clusiu se defipse celu pucinu 100. Ductoriu se denumi Prè S. Sa D. Episcopu J. Leméný. Inscrisi se aflá chiaru 100.

Comisiunea permanente va stá celu pucinu dein 12 persone, Presiedente fiendu D. Episcopu A. Siaguna, er' V. Presiedente D. Sim. Barnutiu.

Deputatiloru li-s'a datu Instructiune, de la care nu le e iertatu a se departá catu de pucinu.

In urma ploi'a incepù a se versá cu rapedîme infricosiata si Adunarea se sparse bucuranduse, ca in urma s'a si botezatu cu ap'a botezului libertatei.

Prandiu, toaste cá si luni. Conferenti'a de dupa a miedia-di se desfacù fora de a se incepe desbateri.

Miercuri, 5/17 maiu, dein caus'a prepararei protocolului si a petitiuniloru,

Siedenti'a a treia

nu se potù incepe pan' la 10 ore demaneti'a, candu numai de catu se purcese la verificarea si indreptarea intregu protocolului, adaugunduse si schimbanduse la punctele preatinse

cele ce se pareau mai cu cuvenentia, precum dein însesi punctele se va cunosce.

Dupa autenticarea protocolului D. Episcopu Siaguna enunciá punctele stabilite a fi conclusele Adunarei Natiunali; si indemnà pre poporu ca si in diua mai dein ainte a asceptá intarirea concluseloru dela prè In. tronu si diet'a tierei. Intr'acel'asi sensu graì si prè S. Sa D. Episcopu Lemény.

Poporulu se dechiarà multiemitu si asceptatoriu, numai se se temple catu mai curundu.

D. Ratz proiectà a se radecá un monumentu demnu de Natiunea romanesca intru eterna memoria acestoru dile gloriose. — Fù acchiamatu.

In urma DD. Comisari fura invitati a vení in midiloculu Adunarei la inchiderea ei, unde cerendusé intrevenirea si recomendarea Dloru Sale la efaptuarea doririloru si poftéloru Natiunei, Adunarea se incheià intre orari si vivate pentru stralucita Cas'a Austriaca, prè Inaltii deregatori civili si militari si insii DD. Comisari.

D. Protopresbiteru M. Fule apoi intonà imnulu baserecescu de multiemita: Marire intru cei de susu, si celu poporanu: Domne tiene pre Imperatulu intre salve, de artilería. Ceriulu incepù a picurá versandu lacreme de bucuria.

Adunarea dupa acestea se desfacù intre trasulu tuturoru clopoteloru la unulu dupa a miedia-di.

Poporulu inca incepù a se imprestiá plecandu catra a le sale, dupa ce inca in diua deinainte li-se impartî un cercurariu dela prè S. Sa D. Ep. A. Siaguna, indemnatoriu catra ascultare, — si o adeverentia de bun'a poporului portare de catra amendoi Episcopii; ambe tiparite.

La 5 ore dupa a miedia-di nu se mai aflá nimenea dein poporulu adunatu la Blasiu.

DD. Comisari inca plecara dupa a miedia-dî inapoi. — Militi'a plecà veneri 7/19 maiu.

La 6 ore dupa amiedia-di se tienura conferentie la capii deputatiuniloru pentru plecare. La un'a dein acestea se si deschise o lista de ajutorentia pentru cei mai seraci. In scurtu se adunara 210 fl. c. m. D. protopresbiteri J. Moga conferí

50 fl. c. m. D. Bas. Nopcsa 30 fl. Banii se strapusera veneri in man'a V. Presidentelui Comisiunei permanenti.

Ospetii incepura a se imprestîá.

Vre o trei insociri de Calusiari saltara saltulu natiunale calutiulu.

Ser'a formanduse un tipu de garda natiunale ca dein 100 fetiori teneri romani, subtu conducerea oratoriului, D. Bologa, manifestà mai multoru barbati invescuti cu incredentiarea publica semtiementele de amore dein partea junimei. Anumitu curtení si Dlui Generariu de facie, defilandu inaintei cu tota seriositatea militaria. D. Generariu avù bunetatea asi descoperí de plen'a multiemita. In urma adunanduse inaintea Catedralei, junimea se imbarbatà intre sene, si jurà, cà voru fi gat'a a morì pentru Natiunea Romana.

Via Natiunea si Junimea Romana!

Adunarea natiunale romanesca stete deintru o multîme de omeni dein poporu, nu numai romani, ci si sasi si unguri.

Avemu date secure, cum ca unii dein cei de alta limba fura prensi si dusi la inchisoria, càci au venitu la noi. Au nu vomu fí si noi suferiti, candu amu vré a fi spectatori la Adunarile natiuniloru celor'alalte?

Poporulu romanu, — tota adunarea, — s'a portatu cu o cuvenentia ce te rapesce la mirare. Neci macar' un cuventu violatoriu, necum fapta, n'a esitu dein gur'a acestui poporu atatu de numerosu.

Numerulu adunatiloru nulu scimu calculá cu scumpetate. Cei ce lu dîcu mai pucinu, punu 15 mii, cei ce mai multu 95 de mii. Atat'a scimu ca piatiulu Blasiului pote cuprende mai multu de 30,000. Si luni mai alesu au fostu mai multi de catu iar' fi pututu cuprende pre toti. Noi punemu numai 40—50 de mii.

Poporulu erá ascultatoriu preste tota cugetarea. La un cuventu alu unui teneru oratoriu, intru un minutu se formau uditie prein trinsulu. Si liniele formate nimene nu le turburá.

Ascultati popora-le Transilvaniei. Luati esemplu de la acestu poporu despretiuitu, si ve invetiati dela densulu, ce este ascultarea, pacea, ordinulu bunu si respectarea personeloru si a proprietatei.

Multiemita voue tineriloru recunoscuti, ce ati invetiatu poporulu la acestea.

Via poporulu si junimea Romana!«

La descrierea de mai sus noi vomu adaoge dupa Gazeta si dupa alte insemnari ale nóstre înca numai càteva informatiuni spre a intregi pe ale lui Cipariu.

Episcopulu Andreiu ajunsese dela Carlovitiu la Sibiiu numai cu o septemana inainte de adunare. Inteligenti'a romana si altu poporu ii esise inainte cu mare pompa. Tinerimea nu se putù conteni cá se nu voiésca a'lu prepara înca din drumu pentru marele actu nationale ce era se se indeplinésca. Intr'aceea veni si dela gubernu unu decretu nou din 7 Maiu, prin care érasi legá de capulu episcopiloru tóta respunderea si'i obligá cá se nu sufere pe altii in adunare decàtu numai pe protopopii cu deputati langa ei, deci adunarea se nu se ţina afara, ci numai ín biserica. In 8 Maiu veni alta porunca dela gubernu totu càtra episcopi, cá acestia se nu sufere pe protopopi a duce cu sine càte doi deputati din fiacare satu. Totu mesuri desperate din partea gubernului, care inse inspirara si episcopului Andreiu Sïaguna grija fórte mare; cà-ci de alta parte venind si dela Blasiu doi canonici, Teodoru Sereni si Timoteu Cipariu cá delegati spre a se intielege cu membrii consistoriului din Sibiiu, s'au informatu si dela acestia, cà fatia cu perseveranti'a intelligentiei romane de a face o adunare càtu se póte mai numerósa, vointi'a gubernului nici-decum nu se va putea inplini, decàtu póte numai cu ajutoriu ostasiescu si prin versare de sange. Prefectului br. Niculae Banfy dela Aiud i se facuse idea fixa, cà romanii adunati la Blasiu trebue se verse sange, de aceea elu cerù de repetite-ori, ca comand'a generala se'i puna la dispositiune ostasime multu mai numerósa decàtu iï dedese la duminec'a Tomei, se'i trimita si ceva artileria, celu puçinu doue tunuri, precum s'a si intemplatu in adeveru; cà-ci la adunare stetea sub comand'a bunului generalu c: r: Schurter si doue tunuri. Atàta onóre se facuse acelei adunari de càtra consciinti'a rea, prin urmare si fricósa. S'a cerutu comandante nu mai micu, decàtu unu generalu imperatescu si s'au datu sub comand'a lui trupe de tóte armele, dislocate gïuru-impregïuru in apropierea orasïulului.

Intre alte scene, care érasi se potu dice numai picante, s'au intemplatu si urmatórele.

Dintre domnii feudali cei invecinati cu dominiile loru venisera in adinsu la Blasiu cá se asiste la adunarea romaniloru; a venitu inse si Vasilie Nopcea, frate alu fostului cancelariu Alexie Nopcea si fostu prefectu in comitatulu Hunedórei, acum inse dimissionatu alaturea cu toti prefectii conservativi, cari nu voira si nici cà puteau servi sub ministeriulu ungurescu. Indata dupace sosí dn: V. Nopcea la Blasĭu, declarà in societatea nóstra, cà densulu a venitu cá romanu, doresce se fia recunoscutu cá atare si se póta participa in totu intielesulu la lucrarile adunarii. Unu singuru votu manifestà neincredere càtra acelu barbatu de statu, toti ceilalti ne invoiramu cu placere. Cand cu alegerea unei deputatiuni solemne compuse din 12 membri preoti si seculari, cá se invite pe comissari la adunare, din partea secullariloru fù destinatu Nopcea cá oratoru. Intrand in apartamentulu comissariloru, acestia stetera uimiti la vederea lui Nopcea in fruntea deputatiunei si se uitau unulu la altulu cá muti, pàna cand s'a reculesu mai anteiu consiliariulu Szabo si dicènd cà sciu pentru ce veniseramu la ei, ambii comissari delegati ai Gubernului incinsera sabiile de parada si plecaramu.

In momentulu sublimu, pre cand ridicaramu cu totii manile cá se punemu infricosiatulu juramentu nationalu, ridicà si Nopcea màn'a, inse manusĭata. Unu tineru infocatu strigà: Scóte manusi'a, si dn. Nopcea o scóse indata. Pentru acea participare a sa la adunare repausatulu a suferitu apoi cele mai mari rele dela insurgenti; palatulu seu nou din comun'a Zam fù datu flacariloru si tóta averea lui mobila, cerealii, vite s. a. fù de predata sau confiscata pe sam'a trupeloru revolutiunei unguresci.

A dou'a di, pre cand eramu cu totii la mese, observamu din locuinti'a lui Cipariu o undulare a poporului inghesuitu in totu spatiulu pietiei, cá si cand unu ventu tare pléca spicele campului in vreo parte. Deschidemu ferestrile; unu murmuru fiorosu ne petrunde audiulu. Unu calaretiu venise in fuga cá se anuntie in curtea episcopésca venirea unei trupe de magiari cu steaguri inaintea loru. Ce era? La o grupa de calareti nobili magiari din vecinulu comitatu alu Cetatii-de

balta ĭi trecuse prin capu cá se salute adunarea si — se bea in sanetatea uniunei. Óra rea isi alesesera. De aici turburarea poporului, carele nu cunoscea scopulu venirii aceloru domnisiori, sciá numai atàta, cà pàna in 15 Maiu tóta nobilimea magĭara din totu teritoriulu Transilvaniei apucase a se arma si a se forma in companii, care apoi in unele locuri au si esitu cá executori asupr'a satelǫru romanesci si unguresci, care nu mai voiau se faca robote. Arme avea nobilimea fórte multe de ale sale, la multi aristocrati se aflá càte o chilia prefacuta in micu armamentariu incarcatu cu pusci, cu sabii si alte armaturi. Asĭa urmá de sine, cá despre venirea nemesiloru la adunare se fia incunoscintiatu mai anteiu generalulu. — Generalu Schurter dispuse la momentu, cá se ésa inaintea loru o patrola de dragoni cu ordinu cá se'i salute si se le recomande in termini bine alesi amanarea salutarii patriotice pe unu altu timpu órecare. Poporulu se linisti indata. Adeca o parte a tineriloru nostri gemea in prinsori si noi se fimu invitati a bé in sanetatea celoru ce'i pusesera in féra.

Numerulu ostasiloru c. r. detasĭati la adunarea dela Blasiu din tóte trei armele a fost 740. O patrola de sĭepte soldati înca ar fi fost de ajunsu.[1]) Doue coincidentie in timpu merita cá se fia si aici insemnate. In 16 Maiu, pre cand poporulu romanu isi proclamá drepturile sale omenesci si politice la Blasiu, in Vien'a sparse a dou'a revolutiune, care ţinù pàna in 26 Maiu sau mai exactu pàna in Octobre, cand fù innecata in sange omenescu. Totu din 16 Maiu a esitu si prim'a proclamatiune a baronului Jellachich, cu care provóca pe croati la arme.

§ 13. Protocolulu conform textului tiparitu indata dupa adunare.

In locu de a relega acelu mare actu intre documente, ilu coprindemu aici in corpulu studiului nostru, mai vîrtosu din causa, cà dorimu cá lectorii càti ne voru face onórea de a ne citi, se nu'lu tréca cu vederea.

---

[1]) Vedi si „Satellit“ din Brasĭovu 1848 Nr. 42.

Protocolulu adunarei generale a Natiunei Romane din Transilvani'a, care s'a ţinutu la Blasiu in anulu domnului 1848 Maiu 3/15.

Adunanduse natiunea romana din tóta Transilvani'a la Blasiu in 3/15 Maiu 1848 spre a se intielege asupra trebuintieloru sale, si asupra modului de a le indrepta, mai inainte de tóte la 6 óre diminétia s'a invocatu ajutoriulu Spiritului sàntu si s'a sevàrsitu sànt'a Liturgia de càtra d. episcopu Ioane Lemeni in asistenti'a mai multoru preoti in biserica catedrala.

La $9^1/_2$ óre chiemanduse dd. comisarii guberniali la adunare d'inaintea bisericii, d. consiliariu Ludovicu Sabo, si supremu lucomite d. B. N. Banfi, s'au cetitu decretele guberniale pentru deschiderea adunarii. Dupa acestea d. episcopu Andreiu Siaguna a cetitu punctele instructiunei propuse de regesculu gubernu, adeca:

a) Ca consultarea adunarei va fi libera.

b) Cuventarile celoru ce voru vorbi in adunare se purcédia din credintia càtra Monarchu, si respectu càtra mai mari insuflàndu poporului buna sperare, cà natiunea romana din principiulu dreptatii, libertatii, egalitatii si fratietatii va dobàndi in scurtu timpu ceea ce doresce dela Inaltiatulu Imperatu.

Dupa aceea sculànduse cu totii, au mersu in pratulu din susu de Blasiu, unde pe lànga domnii episcopi, numiti presiedinti ai adunarii, si primiti cu aplausu de cátra adunare, s'au mai alesu doi vice-presiedinti, domnii: Simeone Barnutiu, Georgie Baritiu, apoi 10 secretari, domnii: canonicu Timoteiu Cipariu, protop. Ioane Popazu, A. T. Laureanu, Dimitriu Boeriu, Iacob Bologa, Paulu Dunca, Georgiu Angelu, Ioane Bobu, Petru Maniu si Ioane Branu.

Dupa propunerea domnului episcopu A. Siagun'a s'a chiamatu la adunare d. general Schurter, si domnii comissari, cá se fia de fatia la rugaciunea, ce se va face pentru incolumitatea In. Imperatu si Marele Principe al Ardealului Ferdinandu I. care rugaciune se si sevàrsi sub 3 salve de tunuri; d. generalu fu poftitu se arate voturile inimei Romaniloru la Ess. Sa d. comandante general, care se si fagadui din partea dsale, precum si domnii comisari càtra i. reg. guberniu.

Siedintia I. din 3/15 Maiu 1848.

Sub presidiulu domniloru episcopi Ioane Lemeni si Andreiu Siagun'a.

1. S'au inceputu lucrarile adunarei prin motiunea d. Simeone Barnutiu, in urmarea carora s'au primitu cu unanimitate, si s'au determinatu cele urmetóre:

a) Loculu unde s'a ţinutu acésta adunare generala a natiunei romane transilvane, adeca pratulu din susulu Blasiului s'a numitu pentru totu d'aun'a — Campulu Libertatii.

b) Natiunea romana s'a dechiaratu cà vrea se remana pururea statornicu credinciósa inaltiatului imperatu alu Austriei si marelui principe alu Transilvaniei, si augustei case austriace.

c) Natiunea Romana s'a dechiaratu si s'a proclamatu de natiune de sine statutóre, si de parte intregitóre a Transilvaniei pe temeiulu libertatii egale.

d) Natiunea Romana a depusu juramentulu credintiei càtra Imperatulu, càtra patria, si càtra natiunea Romana.

e) Formul'a juramentului indreptata si corectata:

Eu N. N. juru in numele Tatalui, si al Fiiului si al S. Duhu, Dumnedieului celui viu, cumca voiu fi pururea credinciosu imperatului Austriei si Marelui principe Ferdinand I si augustei case Austriace, amiciloru Maiestatiei si ai patriei voiu fi amicu, si inimiciloru inimicu; cumca cá Romanu voiu susţinea totu d'aun'a natiunea nóstra romana pe calea drépta si legiuita, si o voiu apara cu tóte puterile, in contra ori-carui atacu si asupriri; nu voiu lucra nice odata in contra drepturiloru, si a intereseloru natiunei romane, ci voiu ţinea si voiu apara legea si limb'a nóstra romana, precum si libertatea, egalitatea si fratietatea; pe aceste principii voiu respecta tóte natiunile ardelene, poftindu egala respectare dela densele, nu voiu incerca se asuprescu pe nimenea, dar nici nu voiu suferi se ne asuprésca nimenea; voiu conlucra dupa putintia la desfiintiarea iobagiei, la emanciparea industriei si a comerciului, la pazirea dreptatii, la inaintarea binelui umanitatiei, alu natiunei romane, si alu patriei nóstre. — Asia se'mi ajute Dumnedieu, si se'mi dée mantuirea sufletului meu. Amin.

Acestu juramentu, l'a depusu intrég'a adunare generala a Romaniloru cu tóta solemnitatea, sub stindardulu impera-

tescu negru si galbenu, si celu romanu nationalu albastru, rosiu, si albu.

2. Comisiunea ce se denumise la 2/14 Maiu anului c. pentru càstigarea timpului in conferintia pregatitóre, cá se concépa o rugaminte càtra reg. guberniu pentru eliberarea confratelui nostru advocatu Florianu Micasiu, care se afla la arestu, pentru ca a vorbitu la poporu in duhulu principiului libertatiei, egalitatiei, si fratietatiei, s'a cetitu conceptulu rugamintei, care aflànduse de bunu, s'a aprobatu si s'a poftitu totu de odata secretariulu, cá fàra intàrdiere se o purizeze si se o subscrie dd. presĭedinti si doi secretari, si se o dea domniloru comisari guberniali, carii pe lànga o comitiva din partea domnialoru se o astérna la reg. guberniu prin stafeta, ce se si fece in conferinti'a de dupa amédi, si fiind timpulu tàrdiu, a incetatu sĭedintia pentru aceea di, hotaràndu-se totu de odata, ca in dio'a urmetóre se va deschide 'iara siedintia diminéti'a la 8 óre.

Sĭedintia II. din 4/16 Maiu 1848.

Sub presidiulu ordinariu.

Domnulu episcopu de Lemeni ocupàndu scaunulu, marturisi cumca trecèndu prin poporu, a auditu pe poporu strigàndu cu o gura cà nu voiesce uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, si prin urmare a enuntiatu cà de unire astadi nu póte fi vorba. Dupa acésta s'au facutu reflecsiunile din partea mai multoru membri ai adunarii, ca intrebarea despre uniune se se dea la o parte, pàna ce Romanii nu voru avea deputati in dieta, cà-ci numai acolo se póte desbate dupa dreptu, si se póte hotari acésta intrebare. S'a cetìtu, s'a coresu, si s'a aprobatu protocolulu sĭedintiei din 3 Maiu a. c. sub presidiulu ordinariu, apoi incepènduse desbaterile pentru cererile Romaniloru s'au hotarîtu cele urmetóre:

1. Natiunea Romana radimata pe principiulu libertatiei si fratieitatii, pretinde independenti'a sa nationala in respectulu politicu, cá se figuredie in numele seu, ca natiunea romàna se'si aiba representantii sei la diet'a tierei in proportiunea cu numerulu seu, se'si aiba dregatorii sei in tóte ramurile administrative judecatoresci si militare in aceesi proportiune, se se servésca cu limb'a sa in tóte trebile ce se atingu de

dens'a atàtu in legislatiune càtu si in administratiune. Ea pretinde pe totu anulu o adunare nationala generala.

La acestea a mai adaosu d. Vicariu Sĭulutĭu, cá de aci inainte in lucrarile legale ale celor-lalte natiuni transilvane, si in limbile loru, Romaniise se numésca Romani, 'iar nu Oláh si Valach.

2. Natiunea romana, pretinde cá Biseric'a romana fàra distinctiune de confessiune se fia, si se remàna libera independinte dela oricare alta biserica, egala in drepturi si folóse cu celelalte biserici ale Transilvaniei. Ea cere restabilirea Metropoliei romane si a Sinodului generalu anualu dupa vechiulu dreptu, in care Sinodu se fià deputati bisericesci si si mirenesci. In acelasi Sinodu se se aléga si epĭscopii românesci leberu prin maioritatea voturiloru, fàra candidatiune.

La aducerea aminte despre vechiulu dreptu alu Romaniloru, de a avea pe viitoriu scaunu in dieta cá representantii ai bisericiloru loru; daca capitulele loru voru fi representate, natiunea romana cere aceleasi drepturi pentru episcopii si capitulele loru.

3. Natiunea romana ajungèndu la consciinti'a drepturiloru individuale omenesci cere fàra intardiare desfiintiarea iobagiei fára nici a despagubire din partea tieraniloru iobagi, atàtu in comitate, càtu si in districte, scaune si granitie militare. Ea cere totu deodata si desfiintiarea dijmeloru cá a unui mijlocu de contribuire impedecatoriu economiei.

La acestea observédia d. Barnutiu: Macar ca speramu ca iobagia in scurtu timpu se va sterge, totusi pàna ce va urma deplina hotarire dela imperatie — tieranii se-'si plinésca tóte datoriile loru càtra dnii pamentesci, si se fia in asteptare. Acestea le-au inculcatu poporului si Maria Sa d. episcopu A. Siagun'a, 'iar poporulu a disu: cà bine! numai se fia càtu mai curend.

4. Natiunea romana poftesce libertatea industriala, si comerciala cu radicarea tiehuriloru, si a privilegiuriloru, si a tuturoru pedeceloru si stavileloru comerciului in tierile convecine, de care se ţine desfiintiarea vamiloru la granitia.

5. Natiunea romana poftesce ca darea ce s'a pusu dela unu timpu incóce asupra viteloru, care din caus'a strimtorii hotareloru gremiale se ţinu si se pascu in tierile vecine cu

mari chĭeltueli, nespusa greutata, si insusi cu pericolulu vietii, ca o vederata pedeca a industriei si a comerciului activu se se stérga cu totulu, si tractatele cari s'au încheiatu intre Prea inalta casa Austriaca, Pórta Otomana, si Principatele romane pentru economia viteloru se se pazésca cu tóta scumpetatea.

6. Natiunea romana cere desfiintiarea dijmei, adeca a dĭeciuelii (Zehend), metaleloru create in patri'a acésta, care dijma e adeverata piedeca pentru lucrarea mineloru. — La toti proprietarii de fodini, fàra osebire intre urburari si metalurgi, se li se dea acelasi dreptu in privinti'a mesurei hotarului fodinei.

7. Natiunea romana cere libertatea de a vorbi, de a scrie si a tipari fàra de nici o censura, prin urmare pretinde libertatea tipariului pentru ori-ce publicare de carti de jurnale si de altele, fàra sarcin'a cea grea a cautiunei, care se nu se céra nici dela jurnalisti nici dela tipografi.

8. Natiunea romana cere asigurarea libertatiei personale, nimenea se nu se póta prinde sub vreunu pretestu politicu. Cu acestea dimpreuna cere libertatea adunariloru, cá ómenii se nu cada la nici-unu prepusu, daca se aduna numai se vorbésca si se se inţieléga in pace.

9. Natiunea romana cere tribunale de jurati (Jurye) cu publicitate, in care procesele se se faca verbalu.

10. Natiunea romana cere inarmarea poporulu sau gard'a nationala spre aperarea tierei din laîntru si din afara; militi'a romana se'si aiba oficiarii sei romani. La acestea au adaosu canoniculu Ratiu, ca pàna stau granitierii, se li se indrepteze abusurile pentru mosii, si din o familie se se ia numai unulu, cum au fost la inceputu; mai incolo cá granitierii se se intrupeze cu gard'a nationala, càndu se va infiintia acésta.

11. Natiunea romana cere denumirea unei comissiuni mixte compusa din Romani si alte natiuni transilvane pentru cercetarea causeloru de mediuine a mosiiloru, si paduriloru, de ocuparea pamèntului comunu, si a sesiuniloru colonicale, si altele ce se ţinu de categori'a acésta.

La acestea s'au adaosu: Romanii din pamentulu regescu nu se multiumescu nici cu cele patru puncturi, ce le-au datu

natiunea sasa, si le numescu concesiuni, nici cu atàtu càtu s'au cerutu in instantia episcopiloru data la a. 1842 dietei, ci poftescu egalitate perfecta intru tóte, 'iara in privintia asupreliloru, si cuprinderiloru de pamentu s'au adaosu cele urmetóre:

Romanii din pamentulu regescu poftescu, ca prin o comisiune neinteresata, mixta, hotarele care le au ocupatu comunitatile sasesci dela cele românesci, se li se intórca romaniloru inapoi; publicurile cetatiene si opidele din fondulu regescu, care au munti, paduri, mori, mosii in hotarale românesci ocupate, daca nu voru putea dovedi acelea publicuri in restimpu de trei luni inaintea pomenitei comissiuni cu documente vrednice de credintia, ca acelea sunt adeverata proprietate a loru, se se dea indereptu comunitatiloru romane cu venitulu loru prin abusu luatu.

Cum se scie de obsce, natiunea sasa biruesce in fondulu regescu mai multe dominiuri, alu carora venitu au intratu numai in cassa nationala sasésca cu titula, ca numitii sasi se pazésca granitiele de càtra tierile vecine, 'iara granitiele s'au aparatu numai de càtra Romani, de càtra plaiasii români din satele romane, si de càtra militi'a romana de granitia, si greutatile publice in fondulu regescu, 'iara Romanii ca parte mai numerósa le-au purtatu, — pentru aceea dreptatea netagaduitu, cere cá tóte veniturile, care au intratu dintru aceste dominiuri in cassele natiunale cetatiene si opidane sasesci, se se intórca Romaniloru, ca din acelea se se realizeze unu fondu nationalu romanu, spre a se folosi dintr'ènsulu Romanii de obsce, provintialii, si militarii.

Mosiile in fondulu regescu din pamenturile de obsce pre sam'a bisericiloru sasesci coprinse se se înpartïa familiiloru si bisericeloru romane fàra distinctiune (deschilinire), si unde se afla doue comunitati, adeca sasa si romana pre unu hotaru nedespartitu cu mete, se se inpartia a proportione familiarum intre amendoue comunitatile.

12. Natiunea romana cere dotarea clerului romanu intregu din cass'a statului intogma cu clerurile celorlalte natiuni.

13. Natiunea romana cere infiintiarea scóleloru romane pe la tóte satele si orasïele, a gimnasieloru, instituteloru militare si technice si a seminarieloru preotiesci, precum

si a unei universitati romane dotata din cass'a statului in proportiunea poporului contribuente, in dreptulu deplinu de a'si alege directori si professori, si de a sistemisá invetiaturile dupa unu planu scolasticu, si cu libertate de a invetia (docere).

14. Natiunea romana pretinde purtarea comuna a sarciniloru publice dupa starea si averea fia-caruia si stergerea privilegiiloru.

15. Natiunea romana poftesce, cá se se faca constitutiune noua pentru Transilvani'a prin o adunare constituenta a natiuniloru tierei, care constitutiune se se intemeedie pe principiile dreptatii, libertatii, egalitatii si fratietatii, se se lucredie codici noue de legi civili, penali, comerciali &c. totu dupa acele principii.

16. Natiunea romana cere, cá conlocuitórele natiuni nici decum se nu iée la desbatere caus'a uniunii cu Ungari'a, pàna càndu natiunea romana nu va fi natiune constituta si organisata cu votu deliberativu si decisivu in camer'a legislativa, iar din contra, daca diet'a Transilvaniei ar voi totusi a se lasa la pertractarea aceleiasi uniuni de noi fàra noi, atunci natiunea romana protestédia cu solenitate.«

Dupa ce s'au primitu tóte aceste puncte de càtra adunare, s'a propusu se se aléga doue deputatiuni, carii se mérga cu cererea natiunii, un'a la imperatulu la Vien'a, alt'a la dieta in Clusiu, si unu comitetu permanente, care-siediendu in Sibiiu se primésca respunsurile, ce voru aduce deputatii dela imperatulu si dela dieta, si se vestésca strîngerea adunarei generali nationali spre a i le face cunoscute.

Numerulu deputatiloru la imperatulu se fia celu puçinu de 30, alu celoru ordinati la dieta se fia celu puçinu de 100, alu comitetului permanente cel puçinu de 12.

Deputatii amenduroru deputaciuniloru se fia din preoti, literati, nobili, militari, negutiatori si tierani.

Pentru deputatii la imperatulu s'au alesu:

D. Episcopu Andreiu Siagun'a, presiedinte; Basiliu Nopcea, emer. comite supremu alu Huned., vice presiedinte; canonicu Basiliu Ratiu; canonicu Timoteiu Cipariu; vicariu Alexandru

Sterc'a Siulutiu; protopopu Moise Fulea; protopopu Iosifu Igianu; protopopu Ioane Popasu; Georgiu Angel; A. Treb. Laureanu; redactoru Georgie Baritiu; profesoru Dimitrie Boeriu; profesoru Basilie Maiorescu; advocatu Constantinu Ioanu; advocatu Ioane Bran Popu de Lemeni; advocatu Ioane Bardosi; Demitrie Fagarasiu; Aug. Ladoi; advocatu Constantinu Secareanu; canc. Basiliu Lacia, iunior; maiorulu Tulbasiu; capitanu Clococénu; capitanu Mihailasiu; laitenantu Ursulu; laitenantu Murgulu; capitanu Leone Popu; laitenantu Leone Luchi; laitnantu Novacu; protopopu Al. Verza; Georgie Vasiu; Georgie Fagarasi; Ioane Iug'a; Rudolf Orgidan; Basiliu Popu; Nicolau Dim'a; Ioane Brotea; Ioane Jip'a; Titul. prot. Iac. Balchesiu; Dimitrie Borcea; Servianu Jiurculetiu; parochu Sava Popovici Barcianu; Tiocu Todor; Oprea Çirc'a; prof. Nic. Martinovici; Dionisiu Tobias; Iancu Ionutiu; Porea; Ioane Pauletti; si altii.

Afara de acestia s'au primitu se mérga ori cine altii, care voru avea bunavointia, si se va face cunoscutu la presiedintii si secretarii adunarei generale.

Pentru deputatii la dieta s'au alesu:

D. Episcopu Ioane de Lemeni, presiedinte; Franciscu Boeriu, jude primariu al com. Albei de josu; protopopu Ioane Popu; protopopu Parteniu Trombitasiu; protopopu Petru Popu; profesoru Aug. Popu; parochu Ioane Dragomiru; vicariu Ioane Chirila; protopopu Ioane Sacalai; protopopu Ilie Farago; prof. Petru Suciu; cancel. Ioane Margineanu; advocatu Porea, iunior; iur. Nicolau Gaitanu; iuristu Bucuru Gaitanu; advocatu Petru Dobra; diac. Iosifu Baracu; Georgie Burbea; Ioane A. Navrea; Nicolau Voinescu; prenob. Dominicu Iordanu; Alecsandru Iacobu; par. Neagoe Popea; Petru Dragiciu; Basiliu Anca; Iosifu Velisca; canc. Nic. Bota; Alecsandru Vaida; protopopu Georgie Gal; protopopu Ioane Fekete; Iosifu Brânceanu, ration. cons.; protopopu Absolone Popoviciu; prot. Constantinu Duma; Nicolau Popoviciu; Michaele Lemeni; Ioane Corbulu; Ioane Lemeni; Georgie Balea; Radu Leca; Barbu Cepescu; Dimitrie Otiotioiu; Ioane Corchesiu; Petru Ioanete; Samuilu Morariu; Basiliu Stindea; cancel. A. Stoica; Nicolae Mucĭuca; Ilie Dascaloviciu; parochu Ioane Patitia; Ioane Gombosiu;

Georgie Tecariu; Nicolau Araniasi; par. Iosifu Tiura; cancelistu Basiliu Fodoru; Ioanne Gligoru; par. Amos Tobiasiu; can. Ioane Rusu; Alecsandru Colosia; Iosifu Siulutiu; advocatu Ioane Aldulea; protopopu Petru Germanu; teol. Ioane Tipeiu; Ilariu Goga; Georgie Butanti; Tiberiu Stoica; Radu Maiorénu; canc. Ilie Macelariu; Borcea; Senator Balomir; Sentivani; p. Ilie Vlasa; Tira Tatarţí; Lupulu; Herda; pref. Ioane Maior; canc. Ioane Suciu; Iordache Davidu; prot. Maior; prot. Nicolau Crainic; prot. Leontiu Leonténu; Petru Moldovanu; prof. Ioane Odor; Georgie Nica; adv. Fràncu; prof. Nicolau Preda; Ieronim Alpini; Ioane Dandea; Coroianu; p. Stefanu Moldovai; p. Martianu; Petru Demianu; Iosifu Micasiu; Ioane Georgiu; Nicolau Corchesiu; Basiliu Lacea, senior; Ioane Moldovanu; advocatu Orbonasiu; canc. Amos Tordasianu; canc. Vasiliu Buteanu; advocatu Serbianu Popovici Barcianu; canc. Sam. Porutiu; canc. Ioane Pinciu; canc. Petru Rosca; canc. N. Bàrle; adv. I. Bàrle; canc. I. Dragosiu; canc. Basilie Vespremianu; can. Ioane Costea; Moise Tanase; Jud. nob. Gabriele Dorgo; Domnii Recii.

Mai potu si altii cari voru vrea.

S'a hotaritu de càtra adunare, cá in petitiunea càtra dieta se se céra, ca diet'a mai nainte de a se ocupa cu alte obiecte, se pertracteze caus'a romaniloru.

Deputatii ordinati se mérga cu petitiunea la dieta, se n'aiba voia de càtu a o asterne la loculu ţuviinciosu, fàra a se lasa in desbatere.

Pentru comitetulu permanente in Sibiiu:

D. Episcopu Andreiu Siagun'a presiedinte; Simeone Barnutiu, v.-presiedinte; protopopu Moise Fulea; protopopu Ioane Mog'a; protopopu Ioane Panoviciu; protopopu Ioane Badila; concip. Petru Manu; concip. Paulu Dunca; p. Nicolau Manu; prof. Arone Pumnulu; canc. A. Papiu Ilarianu; adv. Ioane Buteanu; adv. Avramu Iancu; canc. Ioane Piposiu; iuristu Ioane Puscasiu; prof. Alecsandru Batranénu; adv. Nicolau Avramu Pinciu; canc. Gabriele Vaida; parochu Sava Popoviciu; prof. Nicolau Balasiescu; canc. Ioane Suciu; Stefan Moldovanu; prof. Constantinu Romanu; canc. Basiliu Tamasiu; adv. Florianu Micasiu.

Si altii pre cari îi voru judeca presĭedintii de trebuinciosi si harnici.

Sĭedinti'a III.

Sub presidiulu ordinariu s'a cetitu protocolulu sĭedintiei din 4 Maiu, s'a coresu dupa modulu mai susu, s'a aprobatu prin subscriptiunile presĭedintiloru, v.-presĭedintiloru si ale secretariloru.

Ioan Lemeni, m. p. (L. S.) Andreiu Siaguna m. p.
ep. Fagarasiului. episcopu.

ca presiedintii adunarei generale romano-nationali.

Vice-presiedinti: Simeone Barnutiu, m. p., Georgie Baritĭu, m. p. Secretari: Timoteu Cipariu, m. p.; Petru Man, m. p.; Ioane Popasu, m. p.; Demetriu Boeriu, m. p.; Georgie Angialu, m. p.; A. Treb. Laureanu, m. p.; Paulu Dunca, m. p.; I. Bran Pop de Lemeni, m. p.; Ioan Bobb, m. p.; Iacobus Bologa, m. p.

P. P.

Romaniloru! aci se asterne protocolulu adunarei generale, care s'a ţinutu in Càmpulu Libertatii 3/15 Maiu a. c. Acestu protocolu va fi documentu la posteritate, cà Romanii din Ardealu inca au intĭelesu spiritulu timpului de astadi, cà si pe ei înca iau insufletitu spiritulu libertatii; prochiemarea natiunei romane de natiune de sine statatóre e documentu, cà Romanii in eternu nu se voru lapeda de limb'a si nationalitatea romana; juramentulu pusu in Càmpulu Libertatii, aceea lucrare de trei ori sànta, celebrata sub flamur'a imperatésca si romana! este o legatura pré-santa, cu care s'a legatu tóta natiunea romana, cumca îsi va apara independinti'a Statului, si nu'si va vinde tiér'a, isi va apara nationalitatea, si va starui pàna va dobandi tóte libertatile care i se cadu, adeca: deputati romani in diet'a tierei Ardealului, deregatori din sinulu seu in tóte ramurile administratiunii cu limba romana, cá se aiba unde se se planga Romanii in supararile loru, si se nu fia siliti a se plange totu la straini, carii îĭ urescu, si nu le facu dreptu.

Decand e Ardealulu, nu s'au pusu juramentu mai sàntu decàtu acesta; juramentulu celoru trei natiuni nu póte sta fatia cu acestu juramentu romanu. Prin juramentulu aceloru natiuni se legatuescu aceste, cà voru apara si voru susţinea

legile Aprobateloru si a Compilateloru, care pe Romani îĭ scotu afara din tiér'a loru, prin urmare juramentulu acela e in contra natiunei romane, iar juramentulu Romaniloru din Càmpulu Libertatii, nu e in contra nimerui; juramentulu celoru trei natiuni e juramentulu nesuferintii; alu Romaniloru juramentulu tolerantii cei mai deplinite, juramentu de dreptate, de fratietate. Nefericitu e sufletulu, care nu se va ţinea de juramentulu acesta, sau il va calcá.

Romaniloru! intaritive, armative, aparative, si ţineti unii cu altii, cum se cade se faca fratii cei de unu sànge, si de o limba. Daca nu veti fi un'a si la unu cugetu, atunci nimenea nu ve póte ferici! Pe sufletulu protopopiloru si alu preotiloru, si a totu clerulu zace o respundere grea, cá se nu se lapede de poporulu romanu de frica au pentru interesu, cum s'au lapadatu multi pe timpulu protestantismului, càndu au ţinutu cu Ungurii, cu calvinii si cu unitarii; càta jele si superare au trebuitu se fia atunci in popórele romane parasite de parintii loru, a spusu si va spune Istori'a totudeaun'a. — Preotii au datoria se'i màngaie, se'i inimedie pe cei ce scadu cu inim'a, si pe ei se nu'i abata nici o intemplare rea dela apararea si invetiarea popóreloru loru.

Se nu se abata Romanii dela hotarîrea loru dela Blasĭu nici de càtu. De va face diet'a uniunea cu tiér'a ungurésca, atunci tocméla aceea pe natiunea romana nu o indatorédia, cà nu si-au datu invoirea la aceea, ba tocma din contra s'au dechĭaratu, precum se vede din inceputulu sĕed. II si punct 16.

Comitetulu permanente.«

§ 14. Gubernulu decerne desfiintiarea comitetului nationale. Góne. Inchisori. Arestarea si barbar'a tractare a parochului Simionu Balint in Abrud, cu versare de sange intre soldati. Buciumanii saru in ajutoriu. Alte arestari. Omoruri la comun'a St. Craiu. Parochulu din Velcheriu.

Gubernulu tĭerei s'a iritatu fórte multu din causa cà s'a ţinutu acea adunare a tuturoru romaniloru la unu singuru locu, éra nu la doue dupa confessiunile religióse. Adeca cá si cum ar fi pretinsu cineva, cà dupace natiunea sau rass'a

magiara se afla de preste trei sute de ani rupta in patru confessiuni religióse, magiarii înca se'si fia ţinutu preste totu adunarile loru nationali si politice totu numai dupa confessiunile loru in càte patru locuri. Romanii n'au alesu Blasĭulu cá locu alu convenirii loru nationale politice din causa cà pe acelu orasĭelu îlu chĭama Blasiu, sau dóra cà in acela in dilele lui Apafi se vediuse mitropolitu batutu si torturatu, popi batjocoriti si maltractati, ci romanii isi infipsesera piciorulu in pragu, cá ei in afacerile loru politice se se adune cu totii la unu locu; éra in càtu pentru afacerile loru religióse gubernulu vechiu ar fi pututu vedé bine aceea ce a insemnatu si Papiu in istori'a sa si ceea ce sciu toti betranii, cà pàna in acelu anu toleranti'a confessionala, cu esceptiune numai de Sasime, ajunsese la romani asĭa departe, in càtu vedeai in fórte multe locuri pe preotii de ambele confessiuni plinind servitiulu ddieescu inpreuna, mai alesu la ingropatiuni, la ungerea de pre urma (maslu); multi preoti de ambele confessiuni incuscriti, daca de ex. ginerele unitu era dusu de acasa, socru-seu neunitu servia s. liturgia in biseric'a ginereseu. Parintii fratiloru Hodosiu si alu lui Papiu aveau preotese doue sorori si nu voiau se scia de nici-o diversitate. Erau càtiva preoti neuniti, sau cum le diceau atunci »pravoslavnici«, din ai caroru fii unulu se fàcuse preotu neunitu, alu doilea se ceruse in teologia la Blasiu si s'a hirotonitu acolo. Asĭa fratii Hodosĭu, fratii Popovici alias Almasĭanu s. a. Chĭaru in duminec'a din 14 Maiu unii protopopi orthodoxi intrebara pe Barnutiu, cà óre nu s'ar cuveni, »cá dupace s'au adunatu tóta nati'a la unu locu, se slujésca si liturgi'a càtiva din trensii inpreuna cu cei din Blasĭu,« la care Barnutiu le respunse cu acea voce a sa blanda: »In acésta se mai avemu patientia fratiloru, cà înca nu e timpulu.« Dupa trei ani s'a vediutu apoi, cà înca nu fusese timpulu. Politic'a gubernamentala in acestea tieri nici-odata nu a suferitu nici se audia, cà romanii se inpaca in punctulu religiunei; parol'a vechia era susţinuta cu tóta rigórea: Nici toti uniti, nici toti neuniti, cum amu dice, desagiti si in veci cu orice prétiu invrasmasiti.« O impacare deplina si durabila ar fi fost considerata cá una din cele mai mari calamitati publice, cá unu pericolu supremu, cá o adeverata tradare de patria, cá o sigura mórte politica si nationala.

Mai tardíu dupa votarea uniunei a luatu si ministeriulu Ungariei mesuri pentru sugrumarea comitetului nationale-romanescu. La tóte acelea mesuri se putea aplica prea bine proverbiulu ce dice, cà vrea cineva se sparga cu piciorulu usi'a deschisa. Comitetulu alesu in adunare din 25 de membri fàra a'i intreba cineva, daca voiescu sau daca le este permisu a lua o sarcina cá aceea plina de greutati si pericule, era compusu din elemente càtu se putea mai heterogene, disparate, sau oricum voiesci se le dici. Cinci membri ai consistoriului mai toti ómeni betrani, patru functionari de statu, toti din Sibiiu, la celu de anteiu semnu datu din sprîncéna trebueau se se retraga la momentu de inaintea terorismului, care crescea pe fiacare dí, precum cresce unu riu mare si rapede dupa ploi indelungate. Siepte cancelisti si juristi, cari preste puçinu s'au departatu fiacare in parti diverse, 1 profesoru din Blasiu, 1 protopopu din Mediasiu, advocatulu Micasiu in captivitate, episcopulu Andreiu curend la Vien'a, la Insbruck, de acolo la Pesta pàna tardíu in Septembre; au mai remasu in Sibiiu S. Barnutiu, Nic. Balasiescu si parochulu Nicolae Manu. La acestia se alaturase tardíu dupa intórcerea sa dela Vien'a si A. T. Laurianu cá nemembru. Asia comitetulu existá numai cu numele; elu cá atare nu putea desvolta nici-o activitate, precum nici nu se intemplá. Era prea de ajunsu acelu simplu nume de »comitetu romanescu,« pentrucá se produca iritatiunea ce produce la taurii din circurile Spaniei o pànsa rosiia luminósa, pentrucá se aprinda fantasiile. Pàna in dio'a de astadi istoricii si publicistii magiari facu acelui comitetu onórea nemeritata de a'lu descrie cá pre o corporatiune de o putere demonica. Tóte tierile monarchiei erau pline de comitete si la magiari te inpedecai de acelea pretotindeni; comitetulu romanescu inse care existá numai cu numele, era spaim'a tuturoru, precum vomu vedea si mai tardíu.

Nimeni nu voiá se intieléga, cà acum poporulu ajunsu la consciinti'a de sine, isi era elu insusi comitetu, natiunea intréga din totu coprinsulu tierei. Jakab ţine si astadi, cà a fost o eróre grósa a suferí tînerea adunarii din Blasiu. Noi din contra susţinemu, cà aceea fusese o mare bunatate pentru classele privilegiate, unu adeveratu ventilu binefacatoriu. Daca nu s'ar fi celebratu aceea, aru fi resaritu altele o suta fàra programe scrise.

In acelasi timpu domnii feudali si mai virtosu provisorii, prefectii, mandatarii loru dela moşiĭ colcaiau de resbunare in contra tuturoru càti particípasera la adunarea din Blasiu, unde se votase si desfiintiarea tuturoru servitutiloru feudali pentru toti vecii, si de unde scirea despre stergerea definitiva a iobagiei s'a laţitu in tiér'a intréga din omu in omu neasemenatu mai iute de càtu se intemplase acésta prin legile din 11 Aprile ale Ungariei, la care feudalii ardeleni respundeau: Da, in Ungari'a s'a desfiintiatu iobagi'a; la noi inse numai se va reduce dela 104 la 52 de dile asĭa cum ceruse tocma pe atunci br. Nic. Vesselényi, din motivu cum dise elu, cá prin acea concesiune se castige pe romani pentru desfiintiarea autonomiei principatului si fusiunea lui totala in Ungari'a, precum nu a fost niciodata.

In cele patru septemani din urma càteva companii de granitiari scóse din fundulu Secuimei si dislocate in ţinuturi pe unde se dicea cà romanii aru cugeta la rebelliune, erau de totu ajutoriulu in maltractarea si terrorisarea romaniloru. Trupe de linia erau fórte puçine in Transilvani'a, cá si in Ungari'a, cà-ci in resboiulu din Itali'a se concentrase armata mare; la Vien'a si Prag'a se aflau concentrate totu trupe numeróse spre a infrena revolutiunea. Si totusi cu tóta neincrederea ce avea comand'a generala din Sibiĭu, mai punea la dispositiunea gubernului si a prefectiloru înca si trupe de linia.

Un'a din faptele cele mai barbare s'au comisu pe timpulu adunariloru dela Blasiu in orasiulu de munte Abrud asupra parochului Simion Balint din Rosiia-de munte. Mic'a colonia magĭara din acelea doue localitati isi formase pe barbatii sei in garda nationala magiara, éra sub pretextulu scornitu cà ar fi amerintiati de càtra romani, a cerutu si garnisóna militara. Li s'au datu atàtu granitiari secui càtu si puçina trupa de linia dintr'unu regimentu galitianu. De ací coloni'a magiara credienduse sigura, incepù se tractedie pe romani cu asprime si brutalitate. Intre carturarii de ambele nationalitati curgeau cá si preste totu in tiéra dispute si certe politice. Simion Balint era unulu din oratorii romaniloru. Elu a fost la duminec'a Tomei in Blasiu. Acea caletoria a sa i s'a inputatu cá tradare criminala. Intru o dí apucand pe Balint in piati'a din Abrud ilu luara intre batai si'lu inchisera la

custodia (varda, caraula), care se aflá installata in casele unde este astadi scól'a comunitatii reformate. De paza in acea di erau granitiari secui; acestia iau pe Balint din nou la batai, ĭi smulgu perii unulu càte unulu din barba, pentrucá se'i prelungésca durerile; in fine'lu trantescu intr'o bolta intunecósa. In alta di vinu la paza ostasi de linia. Unui secuĭu ĭi vine poft'a se intre la Balint cá se'lu junghie cu baionett'a. Soldatulu polonu nu'lu lasa, secuiulu cu baionett'a scósa din téca'i amerintia; galitianulu descarca din nemijlocita apropiere, in càtu glontiulu trece prin secuiu si prin man'a unui baiatu, care cá toti baiatii, alergasera cá se audia pentruce se cérta soldatii. Atunci scotiend pe Simion Balint din localulu acela, ilu dusera in casele care astadi sunt ale unui Winkler, unde l'au inchisu intr'o specie de suterana fàra ferestrii. Acolo l'au ţinutu mai multu timpu intr'o stare ce'ti aduce aminte inchisorile din vechime.

Granitiarii secui jurara galitianiloru resbunare pentru mórtea camaradului loru si'i atacara in alta di cu armele, éra acestia fiind multu mai puçini au scapatu cu fug'a si s'au ascunsu mai alesu prin curtile romaniloru, unii au scapatu la Buciumani.

Pre cand stetea inchisu bĭetulu preotu, éta se aprindu casele de asupra capului seu. Cine au aprinsu casele? Pop'a celu inchísu, racnira voluntarii unguri si scotiendu'lu ilu batura cumplitu, anume senatorulu L. Koncz ilu infundá cu patulu puscei, éra altii cereau se'lu arunce in flacari legatu de màni de picióre. Intr'aceea s'au aprinsu si au arsu sĭese case. Pe Balint îlu dusera in temnitia la unu locu cu furii si cu talharii la Aiud, inse numai dupace s'au sculatu locuitorii din comunele numite Bucĭumani si dupace au cerutu in desiertu cá se dimitta pe Balint si se nu mai tractedie asĭa tiranesce pe romani, apoi intr'o séra au aprinsu focuri juru-inpregiuru de acelu orasielu, éra pe locuitorii romani 'iau provocatu cá se se mute din orasĭu cu totu ce au si ce potu lua cu sine. Abĭa acea mesura drastica a fost in stare de a domoli deocamdata furiile coloniei magiare, alu carei fanatismu se prefacuse in adeverata bóla.[1])

[1]) Vedi si corespondenti'a dela Abrud in diariulu Organu nationale Nr. 15 din 1848.

Balint a scapatu din prinsóre numai in Septembre, precùm vomu vedea la loculu seu.

Romanii mijlocisera la gubernu, cá se trimita comissiune la Abrud spre a investiga starea lucruriloru. A esitu comisiune, care inse n'a pututu sau nu a voitu se scótia nimicu la cale, pentrucà ungurii aflau neincetatu preteste de a protesta, éra pe connationali de ai loru mai moderati ii batjocoriau, pàna cand odata se latí faim'a, cà vine si Avram Iancu dela Vidra cu 500 de calareti càtra Abrudu.

La Poian'a Ariesiului Secuii intru o dumineca se amestecara in adinsu la jocurile fecioriloru de romanu voind se'i batjocorésca pe ei si pe fete. Batai'a fù gat'a. Secuii era p'ací se dea focu satului.[1])

Totu in acelea dile au aruncatu in prinsóre intre alti multi si pe parochulu din comun'a Velcheriu numai pentrucà a disu, cà daca magïarii si sasii se deprindu in arme si se organiséza in companii asia cum cere legea de curend sanctionata, cá fii si cetatieni ai patriei sunt datori si romanii, au si dreptu se se armedie. Partid'a revolutionara nu voiá se intieléga legea cum o intielegeau romanii, neteda, limpede.

Mai tardíŭ in 17 Iuliu aflanduse o companìa de secui in marsïu, la St. Craiu dincóce de Aiud, junghïara si lasara mortu pe unu junisïoru care'si màná boiï; unu saténu parinte la 5 prunci cutedià se'i intrebe, pentruce omorîra pe acelu tineru; strapunsera si pe acesta prin gura si prin urechi asïa, cà pàna a dou'a di a muritu si acela.[1]) Au mai batutu pe alti doi. Romanii au cerutu chirurgu si comissiune dela Aiud. Acum inse cutediarea secuiloru ajunsese asïa departe, cà chïaru acelora cari 'iau chiamatu pe capulu romaniloru, le era frica de ei.

La Turd'a Secuiï pe langa alte rele ce faceau incepusera se prinda pe femeile romane si se le tunda, ceea ce la poporulu nostru se considera de cea mai mare batjocura, pentru care dupa a loru datina traditionala barbatii sunt datori se'si resbune. In 28 Maiu, pre cand treceamu cu deligeanulu preste podulu celu mare dela Turd'a in societate cu protopopulu Alexie Verza si cu comercianti din Brasïovu, càtiva

[1]) Organu nat. Nr. 10 din 1848.

romani din Turda crediend cà Verza, omu aratatosu si frumosu cum era, este insusi episcopulu, esind la drumu cu doue femei, »Mariia-Ta Dómne episcópe, éca ce patimimu? Ve rugamu faceti cá se scapamu de acesti ómeni selbaticì, cà nu va fi bine nici de ei si nici de noi.« Iĭ invetiaramu ce se faca, la cine se se planga. Vedeamu noi bine cà ajutoriulu nu le póte veni dela nimeni, decàtu numai dela Domnulu celu ce au facutu Ceriulu si pamentulu; dara ce aveai se faci, erau si acelea durerile renascerii, care inse puteau fi considerate numai cá unu prologu la alte atrocitati neasemenatu mai selbatice.

§ 15. Manecarea celoru doue deputatiuni, un'a la Vien'a si la Insbruck, alt'a la diet'a din Clusĭu. Gubernulu nu vrea cá episcopulu Andreiu se plece la monarchu. Unele peripetii caracteristice. Uniune sau mórte!

Scriitoriulu acestui studiu a fost pusu in adunarea dela Blasĭu intre cei 48 de membrii destinati a merge cá deputatiune nationala la imperatulu; dara îndata dupa desfacerea adunarii in comitetu se aflà cu cale, cá elu se se mute in ceealalta deputatiune destinata a pleca la dieta, pentrucá se fia conducatoriului deputatiunii episcopului Ioanu Lemeni de ajutoriu in acea situatiune fatala, care intrecea pe a episcopului Inocentiu, cand a fost pe ací, cá se fia aruncatu pe feréstra afara.[1]) Este sciutu si marturisĭtu de càtra ómenii cei mai competenti, cà si cei 22 deputati ai sasiloru alesi conformu legii positive numai cu frica mare se incumetasera a merge la Clusiu si a intra in dieta.

In 27 plecand cu deligeanulu dela Brasĭovu in societatea protopopului Alexie Verza dela Satulungu si trei comercianti, s'a intemplatu cá se mérga inpreuna cu noi Josef Zeyk, unulu din oratorii de frunte in vechi'a opositiune, cum si o dama magĭara proprietarésa, prea màndra de positiunea sa. In acelea dile ori cum ai fi voitu se te aperi in societate de conversatiuni politice, era curatu preste putintia, si asĭa înca din drumu ni se dete o pregustare despre cele ce putea

[1]) Vedi Vol. I Capu XII § 75 pag. 412 sequ.

se se intemple la dieta. Dómn'a aceea apucase a cunósce legea Ungariei, prin care se desfiintiase iobagi'a, sciá si de planulu compatriotiloru sei de a proclama cu orice pretĭu fusiunea Transilvaniei; mai audise càte-ceva si despre adunarile romaniloru dela Blasĭu; ea inse credea tare si vîrtosu, cà urḍitoriulu si caus'a unica la tóte acelea prefaceri mari ar fi singuru Ludovicu Kossuth, pe care'lu injosía si blastemá in terminii cei mai tari alesi din fraseologi'a femeiésca, numindu'lu hotĭu si rapitoriu alu proprietatii straine, carele ĭi ia iobagii, decimele si tóte celelalte venituri considerabili. Frumós'a si maréti'a dómna voiá si dens'a desfiintiarea autonomiei acestui principatu, înse numai sub conditiune, cá nu cumva se se atinga cineva de iobagii ei, si functionarii se remàie totu cari sunt, de ex. fratii si verii dumneaei. Dn. Zeyk, omu intieleptu, se incercá se inblandiésca pe acea dómna, cá dóra va vorbí mai puçine; incercarea lui inse avea efectulu operatiunii unui fauru, cand stropesce carbunĭ aprinsi cá se ardia si mai bine. Immens'a maioritate a feudaliloru din acelea dile simtia intocma precum vorbia si acea dómna, ei nici-decum nu voiau nici desfiintiarea iobagiei, nici emanciparea politica a poporatiuniloru rurali. Fórte multi din ei nu voiau nici uniunea cu Ungari'a, éra altii o voiau cu conditiune, cá se le remàie intregi neatinse tóte privilegiile si prerogativele loru esclusive, cu esceptiune de unele concessiuni mai usĭóre, pe care se voru indura ei insiĭ a le face de buna voia plebei si »canaliei«, precum numiau unii pe poporu cu terminu francesu.

Episcopulu Andreiu plecase înca din 18 Maiu, adeca cu diece dile inainte dela Blasĭu de a dreptulu la Clusĭu, cá se depuna juramentulu homagialu. In dilele petrecute la Clusĭu episcopulu afla despre nou'a revolutiune din Vien'a intemplata tocma in dilele in care'si ţinura si romanii adunarea. Gubernatoru si ceilalti magnati apuca pe episcopu de scurtu pentru cele intemplate la Blasĭu cu totulu preste vointi'a loru; anume càteva puncte din cele 16 trecute in protocolu îĭ irritase fórte. In fine domnii se silescu se sparie si se desmênte pe episcopu, cá nu cumva se mérga cu deputatiunea la monarchu, ci se reţina si pe altii, se remàie si densulu frumosielu in Sibiĭu.

Intre statiunile Alba-Iuli'a-Teiusiu se vede venind episcopulu in trasur'a sa, noue bine cunoscuta; ajunsu aprópe opresce delijeanulu.

— Aici este Baritiu?

— Aici.

— Se se dea josu pe unu momentu.

Episcopulu si Baritiu se trasera in dosulu delijeanului, unde episcopulu ii descoperi sub strictu secretu càte patise si audise in Clusiu, dupa care i s'ar parea cà o deputatiune trimisa la Vien'a cu mari spese si in lipsa totala de unu fondu, ar ajunge prea tardíu si nu ar avea nici-unu resultatu doritu.

— Am intielesu Preasàntite Dómne; eu inse me temu fórte, cà dupace trimiterea unei deputatiuni la monarchu a fost decisa de càtra o adunare atàtu de memorabila, nerealisarea ei ar face sange reu la ómenii nostri. Intr'acea la Sibiiu mai petrecu si càtiva membri externi ai comitetului; Preas. Vóstra veti binevoi a'i convoca pe toti càti se afla de fatia si a'i invita cá se'si dea parerea.

Asia s'a si intemplatu. Episcopulu a convocatu pe càti membri aflase in Sibiiu. Afara de vreo doi protopopi fricosi preste mesura din alte timpuri, toti ceilalti au fost pentru immediat'a plecare a deputatiunei, inse in liniste, fiacare de pre unde se aflá, fàra a bate tob'a in publicu.

Noi ajunseramu la Clusiu sambata dupa amiédi in 28 Maiu. Abia ne asiedíaramu in hotelu si ne scuturaramu de pulbere, cand amu si apucatu pe strada inainte càtra piati'a inbracata in sute de tricolori inscrise cu U n i o si altele cu »Unio vagy halál« (Uniune sau mórte). Asia dara terrorismulu celu golanu si celu mai nerusinatu ne cadiù in ochi indata la prim'a intrare in capital'a tierei. Din acea óra de libertatea discussiunei si a voturiloru nu mai putea fi vorba. O deputatiune numerósa a clubului tinerimei din Pesta venise cu o di inainte la Clusiu. Missiunea acelei deputatiuni erá, cá se pretinda intrarea si participarea a c t i v a la desbaterile dietali in órele in care se va discuta uniunea; feudalii ardeleni inse, si chiaru partid'a conspiratiloru nu ingenunchiasera tocma pàna in mesura atàtu de injositóre la piciórele ungureniloru, in càtu se le mai faca si acea placere; aro-

ganti'a loru fù deocamdata tiermurita. Pre cand apucaramu in stêng'a spre strad'a in care este parochi'a si prea modest'a residentia a episcopului, càtiva tineri dintre cei veniti dela Ungari'a inpenati si tricolorati, vediend pe protopopulu Verza, care era omu frumosu, bine facutu, ceva mai betranu decàtu episcopulu Andreiu, cu care inse aducea multu in exterioru, venind dreptu la densulu fàra multe complimente îlu apuca doi de doue laturi si mi'lu conducu in liceu, unde tocma se ţinea o adunare numerósa de studenti si de alte grupe revolutionarie, cá preparare pentru dio'a urmatóre, si anume pentru casulu in care s'ar ridica resistentia din vreo parte in contra uniunei. Din norocire sĭedinti'a revolutionariloru inchidienduse curend, protopopulu scapà de acolo resufland mai usĭoru.

Dupa acea scena ajunseramu la episcopulu Ioanu Lemeni presiedintele deputatiunei, unde se aflau mai multi membri veniti din alte parti. Se ţinù o conferentia pregatitóre, in care unii isi descoperira neplacerea loru din causa cà in adunarea dela Blasĭu cele mai multe inputari si inculpari se ridicasera totu numai asupra natiunei magĭare, sau mai exactu, in contra aristocratiei, éra asupra sasiloru prea puçinu. Se aflau adica mui multi romani irritati mai tare in contra patricianiloru sasi decàtu in contra aristocratiei. Intre acestia càtiva crescuti curatu unguresce, altii si casatoriti in familii magiare. Altii cari judecau lucrurile mai cu sange rece si se temeau de unele rele, care ĭau si ajunsu pe ei si pre tiér'a intréga, susţineau cà sasii ori càtu se fia voitu, nu aru fi fost in stare se faca nici-unu reu romaniloru, daca nu iar fi datu aristocrati'a si principii tierei pe mân'a loru. Preste acestea erau momentele acilea, unde inteligenti'a româna in nesciintia absoluta de vointi'a curtii imperiale, neinbarbatata de nimeni, nearmata de locu, in totu momentulu amerintiata cu captivitate si cu mórte, putea se prevédia usĭoru, in care parte a tierei are se afle ea óresĭcare adapostu. In urmatórea di deminéti'a discussiunele devenira atàtu de infocate, in càtu episcopulu parasindu'si scaunulu se retrase in alta chilia, dicènd lui Baritiu, cá se cerce elu a calma spritele. In fine se invoira cu totii la o specie de petitiune antisaxóna, cá suplementu la cea generala, care s'a si inaintatu alaturea cu aceea in momente, cand tóte libertatile separatistice ale sasiloru ajun-

sesera cá se se clatine in aeru cá si unu balonu batutu de venturi. Asia sunt ori si unde passiunile politice infuriate, ele sufere totdeauna de miopía.

A dou'a di era adunatu nnu numeru cam de 120 deputati nationali. Dupace se linistira mâniile, s'a decisu, ca inainte de a pleca deputatiunea in corpore la Gubernatoru, la commissariulu reg. br. Puchner si la br. Franc. Kemény presiedentele dietei, doi insi, Paul Dunca de Sajo si G. Baritiu se mérga pe la matadori spre a'i saluta in numele deputatiunei si a cerca (cu totulu indesiertu) se'i induplece in favórea petitiunei nóstre nationale. Cei doi însĭ incepura visitele loru dela br. Nicolae Vesselenyi, le continuara pre càtu le ajunse timpulu pàna la ór'a 12 la br. Dim. Kemény, la renumitulu professoru Carolu Szász, la com. Dominicu Teleki, br. Sigismund Perényi venitu dela Ungari'a in calitate de comissariu ministerialu, barbatu seriosu, deschisu la vorba. Unii primira pe cei doi delegati cu tóta bun'a cuviintia datorita de càtra concetatieni càtra alti concetatieni, altii rece de totu, cum ar fi primirea intre vrasmasi in dile de armistitiu.

Conversatiunea cea mai interessanta a celoru doi delegati a fost la br. Niculae Vesselényi. Dupace ajunsese pe acestu magnatu infricosiatulu desastru cá se'si pérda vederile, in chili'a sau in salonulu unde sĭedea, petrecea totdeauna càte cineva cu densulu. In acea óra se aflau la elu fratii Pogány. Unulu din ei ne presenta spunendu-ne numele si scopulu venirei nóstre, adeca cortenire in numele deputatiunei.

— Ve multiamescu domniloru; eu înse sunt fórte suparatu pe romani.

— Ne pare reu si amu voi se aflamu domnule baronu, care póte fi caus'a maniei dvóstra.

— Lipsa totala de patriotismu. Episcopulu Andreiu Sĭaguna ce merita elu óre?

— Cum domnule baronu? Noi din contra ilu cunóscemu preste mesura lealu, pentru care avemu si prob'a cea mai próspeta.

— Nu se póte. Au nu elu a cutediatu se ve aduca voua unu steagu muscalescu dela mitropolitulu din Carlovitz, sub care voi ati juratu la Blasĭu? Acésta e tradare si rebelliune. Ce merita unu omu cá acela? Spuneti dvóstra.

Baritiu informatu cu ani mai inainte despre necurmatele hallucinatiuni ale unguriloru relative la russomania si russolatria, pre cand diariele sale erau strictu oprite din ordinulu consuliloru russesci in Principate, cunoscènd bine si opositiunea antirussa si desele arestari sau exilari de ale patriotiloru moldavo-romani, replicà baronului dicènd:

Eu nu cunoscu de locu colorile imperiului russescu, nici nu sciu daca se pune acolo vreunu temeiu pe asemenea colori; una inse o sciu fórte bine, cà daca ar cutedia cineva se ne imbiie pe noi cu stégu russescu, noi insine 'iamu ascunde sórele.

— »Bravo, vedi acésta 'mi place; acum ai vorbitu cá bunu patriotu.«

Dupa acestea conversatiunea se derivà la cestiunea uniunei, asupr'a careia dd. Pogány incepusera se ne faca inputari. Noi inse vediend cà baronulu in decursulu convorbirii îsi terminase dejunulu de oua ferte de gàsca, luandu-ne sanetate buna ne departaramu.

Acea neintielegere cu colorile mai puiédia in capetele unoru scriitori ardeleni înca si astadi. Una eróre fatala comissa in Sibiiu, pre cand era se ridice acolo celu de anteiu steagu nationalu romanescu inainte de adunare, a datu magiariloru ocasiune cá se faca dintr'unu ţînţiariu unu armasariu. Romanii tineri din Sibiiu cu Barnutiu vediend cum resaru atàtea bicolori si tricolori, cá negru-galbinu austriacu, negru-auríu germanu, venetu-rosiu sasescu, albu-verde-rosiu ungurescu, fàra a mai cerceta care sunt cele trei colori heraldice legiuite ale Transilvaniei, sau ale vechiului imperiu bizantinu romanu, au compusu ei o tricolóre, albu-albastru si rosiu, pe care o depusera la inceputu spre pastrare la parochulu Nicolae Manu. Acésta tricolóre, care apoi figurase la Blasiu, compatriotii nostri o baptizara muscalésca si serbésca. Cui se'i tréca prin capu in acelea dile ameţite, cá se caute in Heraldic'a tieriloru, ori in Almanachulu de Gotha, unde se afla descrise armele (insignia) si drapelele tuturoru staturiloru! Daca ómenii aru fi cautatu ori aru cauta chiaru astadi in Almanach, aru fi aflatu, cà de ex. pavilionulu imperiului Russiei este intr'o singura colóre g a l b e n u si pórta unu vulturu negru cu doue capete; éra pavilionulu armatei sale este totu numai o colóre, a l b u, cu o cruce diagonala albastra;

numai pavilionulu seu de comerciu e compusu din trei colori, albu, albastru si rosĭu, inse puse horizontalu. Pavilionulu imperiului austriacu este galbenu, tivitu inse sau dantelatu cu verde, rosĭu si albu, pe care colori le-au adoptatu apoi si Ungari'a. Celu de comerciu este o banda alba pusa intre doue rosii. Alu armatei bicoloru, ilu avemu inaintea ochiloru.

Drapelulu (stégulu) Serbiei nu e nici de optudieci de ani si e compusu in directiune horizontala, nu verticala sus rosĭu, josu albu, la mijlocu albastru.

Multe pavilióne ale staturiloru sunt identice, fàra a fi cugetatu unulu la altulu. Regatulu Italiei are cá si Ungari'a, verde, albu, rosiu asĭediate verticalu. Ungari'a le luase dela germanii austriaci.

Alu Franciei era pàna tardiù incóce: albastru, albu si rosĭu verticalu.

Alu Romaniei horizontalu asia, cà sus vine rosĭu, la mijlocu galbinu, josu albastru.

Ale Transilvaniei sunt totu acestea trei, numai altmintrea puse. Cetatea Buda cá capitala vechĭa si autonóma, avuse totu colorile Transilvaniei remase mostenire dela imperiulu anticu romanu.

Steteramu ceva mai multu la colorile, prin care popóraloru si staturiloru le place se'si decoredie armele, stégurile, armatele, corabiile si edificiile loru publice; cand vei cauta inse bine, gruparea, ordînea, ori amestecarea si nuantiarea loru este curatu cestiune de gustu, demna de artistii buni si de femeile càte au simtiulu frumosului desvoltatu si deprinsu multu mai bine decàtu alu altora; dara nebuni'a omenésca aflase, cà alegerea si gruparea coloriloru merita cá se arunci pe ómeni in prinsóre, se le dai onórea de factoru politicu, se mai verse si sange omenescu in grati'a loru.

Episcopulu anuntiase pe gubernatoru de timpuriu despre scopulu deputatiunei romane. Punctu la 12 óre din di plecaramu dela parochi'a din cetate cu episcopulu Ioanu Lemeni in frunte si in ordine buna unu numeru respectabilu de 120 romani seriosi, betrani si tineri. Salutarea si aratarea scopului deputatiunei de a'si presenta petitiunile sale fù scurta, in care se presupunea, conformu situatiunei, cà gubernatorulu scie prea bine pentruce 'i deschiseseramu usile. Gubernatorulu

asigurà pe deputatiune, cà nu va lipsi a inainta dorintiele nóstre acolo unde se cuvine cá se li se dea resolutiune, aflà inse cam de prisosu acea ingrijare prea mare a romaniloru de conditiunile vietiuirei loru pe viitoriu, acum cand paretii desparţitori dintre classe si nationalitati au se dispara cu totulu in urmarea evenimenteloru vediute de toti.

De aci trecuramu la comissariulu plenipotente alu monarchului Generalu br. Ant. Puchner. Salutare scurta, militara, nu preotiésca; respunsulu si mai scurtu: Ve multiamescu ilustre Domnule Episcopu. Puteti fi convinsi cà Maiestatea Sa ingrijesce de o potriva pentru fericirea tuturoru popóraloru supuse sceptrului seu, éra eu insu'mi nu am decàtu se inplinescu vointi'a Maiestatii Sale.«

Cautand bine in fetiele ambiloru, episcopu si generalu, era fórte greu a distinge, care din doi era mai frementatu in sufletulu loru de presimtiulu multoru evenimente sinistre, care au se'i ajunga si pre ei cu violentia elementara, precum li s'a si intemplatu. De altmentrea nu'mi aducu aminte se fiu vediutu in acea di fetie vesele nici la deputatii nostrii. Acuma sciamu cu totii celu puçinu atàta, cà imperatulu a fugitu din Vien'a si cà la Sĭantiurile romane serbii se apara cu turbare facènd rele mari ostiloru unguresci înca puçinu disciplinate. Vedeamu si acolo pe locu fanatismulu revolutionariu gata in totu momentulu a'si incrunta manile in sange omenescu.

Noi cei din Brasĭovu traseseramu la hotelulu italianului Biasini. Totu acolo erau asĭedĭati si càtiva tineri veniti din Ungari'a, cari in sal'a de mancare se apropiara érasi de noi. Celu mai moderatu si mai seriosu din toti era Csengeri, in etate la treidieci de ani, cu care puteamu conversa prea bine si frumosu. Se distingea inse din toti unulu anume Szeracsin, care purtá péna rosiĭa, nu verde, spre a se distinge de cei moderati, pentrucà se ţinea de partid'a terroristica si antiaustriaca. Szeracsin sciá bine si romanesce, in càtu noi presupuneamu cà póte se fia vreunu descendente smulsu din tulpin'a familiei nobile romane sau serbesci Seracin. Dupa prandiu sal'a se inghesui cu altii veniti din afara. Acelu Szeracsin, omu inaltu si spatosu cum era, dupace si prandise fórte bine, se urcà pe unu scaunu si incepù se declame despre vechiulu imperiu alu Ungariei dela mare pàna la mare, despre

minunile republicei francese si altele multe verdi si uscate, pàna ce ajunse si la uniune. In anumite momente la unele frase facea semnu cu latulu manei, cá se se pricépa cu ce placere ar ratedia elu capete omenesci.

Acestea fura pentru noi scenele preparative pàna la deschiderea dietei.

§ 16. Conferentia preparativa. Deschiderea Dietei transilvane. Proclamarea Uniunei absolute. Precipitare fàra parechĭa in istori'a tierei.

Deputatiunea nationala a romaniloru isi inplinise missiunea sa inpusa ei de càtra adunarea dela Blasĭu; membrii sei puteau se'si védia de drumu; mai multi din noi inse amu statu inadinsu trei sau patru dile in Clusĭu, pentru cá se asistemu (pe galeria) incai la primele actiuni ale dietei. Intr'aceea, pentru cá se nu ni se póta inputa nu sciu ce partialitate in deliniarea lucrariloru acelei adunari legislative, vomu transcrie aici decursulu ei asĭa precum ilu aflamu la acei publicisti magiari, cari au fost si ei de fatĭa si anume unulu cá redactoru alaturea cu colegii sei. Dela noi mai puçine.

Era dí de dumineca. Cetatea si suburbiile Clusĭului furnicau de miriad'a poporului si mai alesu a nobilimei venite din diverse ţinuturi, pentru cá se asiste la aruncarea sortiloru pe acésta tiéra. Multimea salutase cu vivate pe br. Perény, pe episcopulu rom. cat. Nicolae Kovács pentru cercullariulu datu la clerulu bisericei sale in favórea uniunei, pe generalulu br. Puchner si pe episcopulu Lemeni, pre cand acesta intrá cu deputatiunea la numitulu generalu; adeca acea multime nu aflase scopulu pentru care venise deputatiunea romana, si a fost mai bine asia. Vreo bucuria mare nu se vedea nici pe fetiele glóteloru, nu numai din caus'a atinsa de Kövari (pag. 36), ci si din alte cause multu mai aprópe de cugetatu. Se va proclama uniunea: prea bine; apoi inse care voru fi urmarile?

Conformu usului vechiu din acésta tiéra, membrii inainte de a se deschide diet'a cu solemnitatea cunoscuta, se adunau in asĭa numite conferentie. Asia s'a intemplatu si astadata. In acea dumineca se ţinù mai anteiu conferenti'a. In sala si inafara era omu de omu. Deputati si regalisti se stracurau

cum puteau prin multime. N. Vesselenyi orbulu intra si elu condusu de com. Dominicu Teleki intre vivate (Éljen) detunatóre.

Presiedente ad hoc se proclamà com. Ioanu Bethlen cá celu mai betranu. Br. Dion. Kemény unulu dintre oratorii cei mai buni si cunoscutu adversariu alu Casei domnitóre, cere cuventu si incepe se citésca propositiunile regesci, care erau in numeru de sĭepte, compuse si astadata înca totu in limb'a latina. Seri'a loru era:

1. Alegerea unui cancelariu in loculu lui Samuil Josika celui demissionatu, cá si cum nu s'ar intielege de sine, cà dupa infiintiarea ministeriului cancelari'a era se fia desfiintiata.

2. Alegerea de presiedente la curtea de apellu în loculu repausatului Al. Daniel.

3. Consultare seriósa asupra uniunei Transilvaniei cu Ungari'a, pre langa respectarea legiloru municipali si ale altoru raporturi legali ale celoru trei natiuni indigene.

4. Servitiile urbariali se incetedie, inse pre langa desdaunarea domniloru feudali; éra articlii de lege urbariala care se voru vota intru acestu intielesu, in favórea poporatiunei rurale, se se si substérna indata Maiestatii Sale, pentru cá chĭaru in timpulu pre càtu va dura diet'a se póta fi nu numai sanctionate, dara si publicate si puse in lucrare. Curtii adeca ĭi pasá in situatiunea de atunci, cá încai poporatiunea rurala se fia usĭorata, cá se remàie linistita.

5. Generalisarea greutatiloru statului asĭa, cá de aici inainte se fia si class'a feudaliloru supusa la inposite, la recrutare si la tóte.

6. Se se dea in pertractare si starea poporatiunei romàne, care locuesce o mare parte a tierei, cu privire atàtu la drepturile loru civili càtu si la cele religióse, care se se coprinda intru o lege. Exista unu actu alu Cancelariei transilvane, din care aflamu, cà dupace acestu punctu fusese compusu inadinsu in termini obscuri, intortocati, apoi conformu perfidiei vechi primise si gubernulu instructiune reservata, cá la dieta se cumpete lucrulu asĭa, in càtu din respectivulu articlu de lege nu cumva se resulte recunóscerea poporului romanu cá natiune politica indigena (natio recepta), ci se figuredie totu numai in cód'a celorlalte.

7. Se se redactedie si o lege de pressa in loculu censurei.

Rolele erau inpartite mai de inainte intre càtiva deputati, intre publiculu din sala si intre celu de pre strade; o manopera acésta, in care compatriotii erau fórte deprinsi din adunarile cele furtunóse municipali ale nobilimei, care se ţineau totu la càte trei luni.

Pre cand ajunge Dion. Kemény cu lectur'a la punctu 3 despre uniune, turburarea se si incinse in poporu, éra unii strigau, cà fatia cu acelu p. 3 cele doue anterióre, adeca alegeri la posturile vacante, sunt cu totulu de prisosu.

Kemény curmà lectur'a ulterióra. Se sculà br. Vesselényi cu o cocarda mare la peptu, si cum avea si acum la anii sei cincidieci totu vechi'a voce de buciumu largu, observà numai pe scurtu, cà elu trecerea uniunei la p. 3 o considera numai cá eróre de péna; elu o numesce asĭa atàtu din causa cà inportanti'a uniunei pretinde din natur'a sa loculu anteiu, càtu si pentrucà Maiestatea sa a si apucatu se sanctionedie o lege a uniunei, éra a mai cerca se apere cineva uniunea, afla a fi lucru de prisosu.

Atunci Dion. Kemény in locu de a citi propositiunile regesci pàna la fine, puse màn'a pe alta cóla de chartia, pe care era redactatu proiectulu de legea uniunii destinatu a se da in desbaterea dietei dupa deschiderea ei legala.

Destulu. Cu acestea multimei i se dete se pricépa totu ce are a face in dio'a de màne.

Se mai sculà professorulu Carolu Szász, carele anticipand uniunea fusese denumitu secretariu de statu în B.-Pesta; elu înca din acea di propuse, cá tiér'a se trimita la diet'a Ungariei deputati alesi de càtra tóte classele locuitoriloru. Legea electorala nu era nicairi, dara Szász avea graba mare si sciá pentru ce.

Dupa amĭédi se adunà tinerimea in liceu, unde dusera si pe protopopulu Verza, cum amu vediutu mai in susu. De acolo multimea plecà la br. Nic. Vesselényi spre a'i manifesta homagiile sale cá celui mai energiosu adversariu alu curtii din Vien'a si cá unui mare patriotu, care suferise captivitate, éra acuma era orbu de 13 ani.

Dumineca in 29 Maiu era di frumósa, precum isi ceru multi ómeni dela Ddieu, ca se fia dio'a inmormentarii loru. Lumea din capitala si de prin pregiuru venise in vestmente de serbatóre, cá se assiste la inmormentarea unei tieri.

Pe piatia éra scósa in parada ostasimea de linia din regimentulu Carolu Ferdinand constatoriu in partea sa cea mai mare din romani ardeleni, éra in fruntea salei dietale, care nu era alta decàtu sal'a vechiului redutu de baluri, postasera pe gard'a nationala organisata in cele doue luni din urma.

Intre acestea sosisera si deputatii natiunei sasesci, despre cari nu se sciuse pàna in momentele din urma, daca voru veni sau nu. Mai lipsíau ai Sibiiului, unde se latise faim'a, cà daca voru merge la Clusĭu, nu se voru mai intórce cu viatia.

Dupa usulu vechiu membrii dietei au insoçitu pe comissariulu plenipotentu in biseric'a r.-catolica din piatia, unde ascultara s. liturgia in limb'a latina. La dietele din trecutu magnatii tierei si alta nobilime cu dare de màna incarcau pe corpulu loru costumele cele mai pretióse, imitate dupa cum purtau mai alesu patricianii in Veneti'a, grandiĭ cei trufasi in Spani'a si pe airea, cuseturi cu firu, gaetane de firu de auru sau argintu, nasturi din petri nestimate, manerele sabiiloru invescute in auru si petri scumpe. Astadata se intielesera intre sine, cá lasand pompele aristocratice se se presente toti numai in caputu (redingot) negru, croitura ungurésca gaetanata mai simplu, precum se mai vedu astadi asia numitele magĭarce si atille, imprumutate totu dela italieni, dara multu mai scurte, pre cand la italieni cele de parada erau mai cá reverend'a popésca. Scopulu acestei prefaceri era, cá domnii se se presente acum cá democrati si amici ai classeloru inferióre.

Dela biserica intrara in sal'a adunarei. Glótele dressate bine sciau pe cari se intimpine cu vivate. Acuma glorificara, sau adeca linguşira mai multu pe deputatii sasi spre a'i obliga, precum si pe bĭetulu episcopu Lemeni, care in acésta dieta mai avù langa sine cá niciodata, doi deputati alesi, pe protopopulu vicariu Constantinu Papfalvi dela Hunedór'a si advocatulu Alexandru Bohetĭelu locuitoriu in Clusĭu, alesu inse dela Hatĭegu.

Fisionomi'a dietei era schimbata cu totulu din cum fusese cea din 1846/7. Acea maioritate conservativa din trecutu lipsía mai de totu. Las' cà deputati conservativi mai nicidecum n'au fostu alesi, dar' apoi si cét'a magnatiloru con-

servativi onorati cu invitarea prea inalta, cu titlu de regalisti sciind bine ce si càte erau se'si audia, au absentatu inadinsu dela acésta dieta, éra anume membri familiei Josika nici cà aru fi cutedĭatu se se apropie. Chĭaru si publiculu era cu totulu altulu. Galeriile ocupate mai multu numai de tinerimea din locu. In sala se vede, cá niciodata o masa si pentru diaristi. Paretii coperiti cu armele sau emblemele Ungariei si cu tricolórele sale. Singuru pe tronulu vechiu alu principatului Transilvaniei se mai vedea tricolórea sa venetu-rosĭu-galbinu.

Preste puçinu a intratu presiedentele dietei br. Franciscu Kemény. Acesta cá si altii inaintea lui, salutà diet'a cu unu discursu istoricu politicu, in care atinse si sanctiunea pragmatica, dara accentuà si Uniunea, éra glótele ilu intimpinara cu Éljen.

Totu dupa usulu si cerimoniile vechi intrà acuma gubernulu in corpore, cand apoi presĭedentele se retragea si presidiulu ilu luá gubernatorulu. Cuventà si Teleki, dara in positiunea sa cá gubernatoru nu aflà cu cale a pronuntia unu singuru cuventu despre Uniune; de aceea nici glótele nu'i facura nici-unu complimentu, de care nici nu avea trebuintia. Gubernatorulu voiá din totu sufletulu uniunea, era si prea siguru de votarea ei in dieta, avea inse totu dreptulu a se teme, cà intr'aceea monarchulu isi va schimba vointi'a influintiatu mai alesu prin membri familiei imperatesci, sau prin generali si consiliari intimi, cari nu dedeau nici-unu crediementu unguriloru.

O deputatiune de mai multi membri fù alésa spre a invita pe generalulu br. Puchner, cá se mai deschida si acésta dieta in numele monarchului Ferdinand. Intr'unu patrariu de óra septuagenarĭulu generalu venind luà positiune cá si alta data pe o trépta a tronului, éra discursulu de deschidere ilu începù, bine reu cum sciá, in limb'a magĭara, ceea ce nu se mai intemplase nici-odata de cand venise Transilvani'a la cas'a austriaca, ci precum propositiunile si proiectele de legi, asĭa si discursurile de tronu, diplome, patente, resolutiuni, rescripte, decrete, tóte se audisera pàna in acea di dela monarchi numai in limb'a latina, cu singur'a esceptiune de càtiva ani ai domniei lui Iosif II, cand se facuse incercare

cu limb'a germana. Unu aplausu asurditoriu prorupse in publicu la audirea cuventeloru magiare din graiulu personalului imperatescu si manifestatiunile de bucuría nationala nu mai voiau se incetedie, éra acei vreo doue sute de romani, cari erau si ei martori ai acelei scene, puteau se invetie fórte multu din trens'a, ce insemnédia a fi unu publicu intregu fanatizatu pentru limb'a si nationalitatea sa.

Comissariulu reg. pusese, cá si propositiunile regelui se se traduca in limb'a magiara, in care le-a si inpartasitu dietei.

Dupa departarea comissariului se citi indata catalogulu membriloru.

Br. Dionisie Kemény capulu conducatoriu alu opositiunei cerù mai anteiu cuventulu, acum cá si ieri. Elu incepù se vorbésca asupra ordinei in care ar fi se decurga desbaterile; multimea inse de prin pregiuru si galeriile curmandu'i cuventulu racní dintr'odata: Unio. Presiedentele se supuse la sbĭcratele multimei, anuntià pentru adou'a di primele trei propositiuni spre desbatere si voiá se ridice siedinti'a. Se sculà inse deputatulu secuiescu Ioanu Pálfi, cunoscutu cá omu fanaticu si violentu, carele observà dietei dicènd, cà nu numai dilele, ci chĭaru minutele loru le sunt numerate; deci elu se róga, cá de ací se plece la comissariulu plenipotentu spre a'i face cortenirea, de acolo se se intórca érasi in sala si se se prefaca in conferentia nationala. Scopulu acelei urgentie era, cá sarind preste oricare alte proiecte de ale curtii, se ia in discussiune prealabila numai proiectulu de lege cititu eri totu in conferentia, relativu la uniune si cu acésta se puie la proba pe deputatii sasi, in càtva si pe romani.

S'au intorsu cu totii in sala si cu ei multimea. Dion. Kemény citi din nou acelasi proiectu si cu acésta se incinsera desbaterile, pe care Kövári le numesce lupta de antegarda.

Sasii credintiosi praxei loru adesea probate, cerura proiectulu la dictatura, precum se numía in stilulu vechiu decopierea unui actu publicu, pentru-cá se'lu póta cerne ei intre ei si se'si formuledie opiniunea.

Din partea romaniloru Alexandru Bohatielu a pretinsu, cá in acelu articlu de lege se se enuntie indreptatirea politica a natiunei romane.

Din partea secuiloru deputatulu Daniel Gál voi, cá inainte de a intra in desbaterea proiectului de uniune, diet'a se decida mai antei desfiintiarea sistemei de granitiari secuiesci si regimentele loru se le prefaca in garda nationala. Apucase pe bietii secui doru ferbinte de unu resboiu civilu, pe care'lu provocau la tóta ocasiunea si cu neaudita usĭoratate de minte. Acea pretensiune le vení chĭaru magiariloru cam preste picĭoru, neoportuna.

Ór'a inaintase; plecaramu cu totii la prandĭu.

La cinci óre dupa amiédì aceeasi conferentia s'a continuatu. Se apropiau momentele decisive, in care spiritele erau incordate preste mesura. Acum in locu de a merge pe galeria, ne stracuraramu si noi càtiva romani in sal'a cea mare printre deputati, pàna unde ajunseramu la cei doi deputati romani numiti mai in sus.

Au inceputu éra secuiĭ cu nenumeratele loru vaieraturi si pretensiuni. Faimosulu Berzenczei acelu Herostratu alu Transilvaniei, carele celu de antei a datu focu orasiului S. Reginu si la vreo noue comune romanesci cu teciunarii sei, dupace descrise rigórea disciplinei militare si brutalitatile oficiriloru austriaci, cerù dela dieta favoruri càte'i venira in minte pentru regimentele secuiesci. Atunci protopopulu C. Papfalvi vediend cum in acea conferentia dietala regimentele romanesci nu sunt considerate de locu, cá si cum acelea nici nu ar exista, luand cuventulu relevà si meritele bellice si patriotice ale regimenteloru romane si pretinse, cá se fia respectate si interessele acestora intocma in mesur'a in care voru altii ca se fia satisfacute ale celoru secuiesci.

Cá si cum ar fi inpuscatu cineva in mijloculu salei, asia stetera toti pe unu momentu fàra vorba, in càtu li se parea cà aru fi voitu se se intrebe unii pe altii: Ce este acésta? Cum cutédia acelu valachu se ésa aici cu pretensiuni de acestea? Iute s'a reculesu br. Nicolae Vesselényi si luand cuventulu a respunsu romaniloru in càteva frase frumóse, incercanduse a'i consola cu viitoriulu si cu legile Ungariei. Cu atàta inse romanii càti se aflau de fatĭa nici pe departe nu se indestulara. Bohatielu remanea pe langa postulatulu seu de inainte. Atunci oratorii magiari se vediura strimtorati cá se arunce in jocu o carte, pe care nicidecum nu aru fi voitu se o dea de buna voia asĭa

curend pe fatia. »Dupace in legea uniunei se vede respicata ide'a egalitatii de dreptu, si dupace Ungari'a voiesce se'si asïedie nou'a sa constitutiune pe egalitatea p e r s o n a l a de drepturi, éra nu pe incorporare de natiuni cá atari, róga pe deputatulu romanu, cá se recéda dela pretensiunea sa.

Se audia unu murmuru de nerabdare in publicu si Bohatïelu nu mai sporí vorb'a.

Respunsulu oratoriloru magiari inse a inspiratu grija si mai mare deputatiloru sasi càti se aflau de fatia, decàtu va fi fost ingrijarea cu care plecasera ei de acasa. Sasii isi avusera autonomi'a loru municipala cá natiune politica. Din respunsulu datu romaniloru ei aflara, cà dupa uniunea consumata necum se fia recunoscuta natiunea romana cá individualitate politica, precum o avusera cele trei natiuni ardelene, dara si acestea, éra mai alesu a sasiloru se voru preface in atomi, adeca va mai avea valóre numai persón'a, inse si aceea cá magïara.

In adeveru cà se si incinse in acea conferentia o lupta ferbinte intre sasi si magiari. Sasii acceptau uniunea, inse sub conditiuni care se le asigure nationalitatea loru politica, éra in casu de a li se respinge conditiunile, densii voru inainta protestu la curte in contra proiectului de uniune. Magiarii de dïece-ori mai multi in acea dieta, erau siguri de maioritatea loru numerica in sal'a dietei, ii gená inse preste mesura protestulu. Sasii pre langa ce se simtiau terrorisati prin glóte, apoi cu esceptiune de vreo trei insi cunosceau fórte reu sau nicidecum limb'a magiara, éra de ar fi cutediatu se vorbésca acolo cineva nemtiesce, nu sciu cum aru fi scapatu de furi'a glóteloru.

Trei oratori, Vesselényi, Jos. Zeyk si Carolu Szász se aruncara asupra sasiloru, cei doi mai cu blandetie, mai in tonu rugatoriu; in fine inse C. Szász perdiendu'si tóta patienti'a plesní in fati'a sasiloru o serie lunga de infruntari scóse din istoria, ii numí ingrati, intriganti, turburatori de pacea publica, seducatori ai altora (adeca ai romaniloru?)

La tóte acele infruntari furióse sasii nu mai respunsera nimicu. Acum inse o manopera cá nici-una: tóta multimea magiariloru isi infige privirea cá la comanda dreptu in ochii sasiloru grupati la unu locu, apoi fàra se mai astepte unu

cuventielu din gurile loru detunara dintr'odata in sala: Unio! Unio! si Uniunea fù considerata cá primita si de càtrà sasi. Conferenti'a se desfacù sér'a tardíu.

In 30 Maiu inaintea siedintiei se sciuse cà au sositu si deputatii sasi dela Sibiĭu cá cei mai tari oponenti la uniune, cà inse generalulu Puchner chĭamandu'i la sine le dete consiliu cá se nu mai faca greutati la proclamarea uniunei.[1]) Afara pe strade se inmultisera stégurile cu inscriptiunea »Uniune sau mórte,« se audiau si sbierate de acelea. Siedinti'a camerei o deschide astadi gubernatorulu si nu presiedentele. Liniste cá inaintea unui orcanu.

Totu Vesselényi cere anteiulu cuventu si fàra multa polilogía dupa o scurta introductiune pune intrebarea neteda: Spuneti, declarati, ve trebue Uniune intru intielesulu artic. de lege VII din Ungari'a?

Astadi cá si eri urmara indata strigatele cele maì furtunóse; dupa aceea Vesselényi mai adaoge: Acesta este tunetulu prin care s'a pronuntiatu patri'a. Nu dorescu altu-ceva, de càtu se traiésca Uniunea in veci!

Amu uitatu se premittemu, cà acuma cá si in alte diete membri veniau la sĭedintie cu sabiile incinse, cá si cum aru merge la lupte sangeróse. Acum incepura toti se sdruncine din sabii érasi cá la comanda. In acelu momentu se scóla C. Szász si dice, cà dupace se audi sunetulu sabiiloru si se vedu fluturand batistele, presidiulu se enuntie votulu dietei.

Mai cerù cuventu si Dom. Kemény, care dise, cà elu acuma nu mai vorbesce cá cetatianu alu Transilvaniei, ci cá alu Ungariei, éra in acea calitate elu cere, cá diet'a se declare, cà daca se afla cineva care ar voi se vorbésca contra uniunei, se póta vorbì.

La acea manopera noua advocatulu Elias Roth cá deputatu alu Brasiovului cere cuventulu si cu o voce tremuratóre, cá si a unui scolariu fricosu declarà, cà dupace vede atàta unanimitate la natiunea magiara, dupace si asia legea se va supune la sanctiunea prea inalta, cu conditiune de a fi respectata sanctiunea pragmatica, se alatura si elu in numele Brasiovului la uniune.

[1]) Conformu instructiunei primite dela imperatulu Ferdinand prin secretariulu Glanz, precum se va vedea mai departe.

Atunci se sculara toti sasii in picióre spre semnu cà si ei au capitulatu.

Berzenczey deschide feréstr'a si anuntia glóteloru cà sasii au votatu uniunea. Acum se pornesce unu orcanu de bucuria. »Se ésa Konrad Schmidt si Ioanu Lemeni la poporu!« striga multimea.

Schmidt fu ridicatu pe umeri si scosu pe strada, unde fù provocatu se vorbésca.

Indata apoi dusera si pe episcopu totu pe strada si'i detera unu scaunu, éra unulu ii puse in màna unu stégu si'lu facù se'lu ţie in sus. Acesta era tocma unulu din stégurile pe care stetea tiparitu Unio vagy halál — uniune sau mórte!

Acea multime fanatizata ar fi pututu totu asĭa se scria pe unu steagu sau pe o tabla: »Noi lege avemu si dupa legea nóstra autonomi'a acestei tieri trebue se móra, éra mórtea ei voimu se o proclame unu episcopu romanescu si alaturea cu densulu unu adversariu alu seu advocatulu sasu Konrad Schmidt.« Adeverata ironia a destinului omenescu. Sarmanu episcopu romanescu, pe tine nu te apucara cá se te trantésca pe feréstra cum era se se intemple antecessorului teu Inocentie, te trasera inse cum amu dice, dela altariu pe strade, cá se te arunce in valurile revolutiunei, intru care a lipsitu fórte puçinu mai tardiu de nu ti-ai lasatu si tu viati'a undeva intre luptele sangeróse, precum tocma pe atunci cadiuse victima archiepiscopulu din Paris inpuscatu pe baricade in momentulu in care elu rugá pe poporu cá se incetedie dela versarea de sange.

Indata dupa executarea scenei cu nefericitulu episcopu, Gubernatorulu totodata cá presiedente in acea sĭedintia, enuntià simplu cà: Uniunea este votata in unanimitate. Càta lipsa de consciintia si de onestate politica!

Unanimitate in sala si pe stradele Clusiului, resistentia desperata in partea cea mai mare a tierei.

Kővári adaoge la loculu acesta: »Si a urmatu minutulu sublimu, enuntiarea presidiului, Nimicirea Transilvaniei cá tiéra.«

Nimicirea enuntiata asĭa, a duratu pàna in Octobre; apoi tiér'a se svêrcoli dintru o catastrofa in alt'a, dintr'o sistema in ceealalta 19 ani de dile.

Sĭedinti'a se ridicà. Publiculu entusiastu apucà pe strade, care îtĭ presentau o padure de steaguri. Se incepura processiunile cu cantece, la br. Puchner, la gubernatoru, la presiedente, Vesselényi s. a. Delegatii din Ungari'a veniti in adinsu pe acea di presentara senatului cetatii unu stindartu mare ungurescu, care fù primitu cu solemnitate. Baptizara unele strade cu alte nume.

Dupa amiédi la 5 óre se ţinù alta sĭedintia dietala publica, in care se stabili definitivu si se autenticà textulu legii de uniune cu o urgentia ne mai vediuta niciodata in dietele acestei tieri. Le era fórte de graba cá se apuce càtu mai iute confirmarea si apoi sanctionarea acelei legi de catra monarchu, pàna a nu ajunge de undeva proteste in contra ei si mai de aprópe din partea romaniloru. Se temeau si de intrigele aristocratiei ardelene conservative, care sau nu ar fi voitu nici-una alta uniune decàtu aceea ce existá mai de multu in spiritulu diplomei leopoldine si alu sanctiunei pragmatice, sau póte uniune circumscrisa de conditiuni limpedi, prin care se fia asecurata o parte buna din autonomi'a principatului, buna-óra intocma asĭa precum este definita si garantata autonomi'a Croatiei; fusiune inse nici-odata; éra in asemenea casu era cu putintia cá chĭaru si romanii se fia voitu a mai sta de vorba. Acésta dieta revolutionara votase uniunea cu totulu neconditionatu, orbesce, precum facu toti fanaticii. Diet'a mai avea si alta causa fórte grava cá se acceleredie sanctiunea legii, éra aceea era, ţpentru cá ministeriulu ungurescu luand si Transilvani'a in administratĭunea sa immediata, se póta pune iute màn'a pe tóte trupele de linia si granitiarie, pe armamentarii, pe tóte magazinele militarie si cu atàtu mai vîrtosu pe cetatea Alba-Iulĭa, uniculu punctu fortifiicatu asĭa, in càtu fàra posessiunea aceluia se nu poti fi siguru de posessiunea tierei intregi. Ungari'a intetiá din resputeri desfacerea totala de càtra Austri'a.

Din textulu legii de uniune s'au scrisu doue exemplarie. Unŭ duplicatu l'au transpusu pre langa formalitatile usitate la màn'a comissariului plenipotentu, cá se'lu submitta elu la Monarchu; dara temendu-se cá nu cumva br. Puchner se prea intardie cu expeditiunea, cu celalaltu duplicatu au trimisu pe doi deputati Ioanu Pálfi si Lupulu Vér, cá se

alerge cu elu intr'unu sufletu la palatinu si la ministeriu si in buna intielegere cu acestia se plece ori incàtràu voru intielege cá se afla monarchulu.

Sér'a musica, processiuni, iluminatiuni, discursuri si cantari; toti in culmea fericirii pline de illusiuni.

A trei'a di generalulu br. Puchner dete ordinu, cá colorile austriace dela custodi'a militara se fia delaturate si in loculu loru se vie tricolórea ungurésca.

Din acea óra romanii cari nu voisera se pórte cocarda unionista, nu mai puteau sta in Clusĭu fàra pericolu, mai vîrtosu dupace politi'a inchisese pe Georgie Sion venitu acolo cá refugiatu dela Iasi, éca asĭa, din curiositate, cá se cunósca si densulu viati'a ungurésca chĭaru si in arestulu politiei din Clusĭu.[1])

Amu plecatu cu totii care incàtrau; numai càtiva veniramu la Sibiiu cu scopu de a informa pe membrii comitetului càti se aflau in locu, despre resultatulu tristu alu activitatii desvoltate de càtra deputatiunea de 120 membrii in Clusiu.

§ 17. Macelulu dela Mihaltiu si urmarile lui. Brutalitatile dela Abrud. Ce se credemu despre apathi'a poporului romanu. Planulu lui Avram Iancu. Ţine minte romanescu.

Versarea de sange omenescu intemplata la comun'a Mihaltĭu in 2 Iuniu st. n. 1848 este recunoscuta chĭaru si de càtra publicistii magĭari cá unu evenimentu dintre cele principali, care dupa alte patru luni au provocatu si in Transilvani'a resboiulu civilu. In descrierea causeloru nemijlocite ale disei versari de sange publicistii magiari differu fórte multu de ai romaniloru, inca si de ai Sasiloru. Al. Jakab inveluĭe faptele intru o multime de hipotese si frase, se provóca la càteva raporturi ajunse la gubernu dela functionari municipali si administratori de dominii, interessati fórte de aprópe cá se céra statariu si assistentia militara pentru securitatea scumpei loru persóne. Scurtu, Jakab amesteca si aici adeverulu cu fictiuni.

[1]) Aventur'a sa din Clusĭu o descrie insusi amiculu Sion in opulu seu Suveniri contimpurane Bucuresci 1888; vedesce inse totala necunoscintia a societatii in care intrase; deci trebuea se patia asia cum a pațitu.

Kövári este multu mai moderatu; de aceea noi aici vomu premitte in adinsu informatiunile acestui publicistu magiaru si numai la urma vomu adaoge aceea ce scimu si noi in cugetu curatu din acelu actu alu tragediei transilvane.

Comun'a Mihaltiu curatu romana din cele mai mari, cu poporu de preste 1500 de suflete, sìtuata intre Aiud si Blasĭu langa rîulu Ternavei, era pàna in 1848 in posessiunea familiei grafiloru Eszterházi. O livada de cositu, pe care mai de multu fusese o biserica romanésca, devenise obiectu de cérta si procesu intre comuna si famili'a Eszterházi, care ocupase ăcea livada. Acum locuitorii crediura cà a sositu timpulu cá se'si reocupe acea livada cá avere comunala; deci ei manara vitele pe ea cá se o pasca. Famili'a Eszterházi trase in judecata pe comuna la comitatu, adeca in prim'a instantia si nici vorba, castigà processulu. Poporulu s'a opusu la reocupare. Atunci totu comitatulu, asĭa ne asigura Kövári, facènd lucru mare din acea opositiune a scosu in 30 Maiu asupra comunei executiune militara, nu din trupe de linia, ci o compania de secui adusi din regimentulu dela Haromszék si stationati in Aiud. Acea compania se oprí mai anteiu pe nópte la comun'a Coşlarŭ. A dou'a di vice-comitele voiá se conduca compani'a la Mihaltiu; locuitorii trasera podulu amblatoriu la tiermurea loru si soldatii n'au potutu trece Ternav'a. Asĭa spre séra compania se retrase la orasĭelulu Teiusiu.

Pe dio'a din 2 Iuniu mai veni o compania totu de secui si acum inaintara ambele spre Mihaltiu. In fruntea trupei inaintá insusi prefectulu comitatului br. Nicolae Bánffy, care cu doue septemani inainte figurase si la adunarea din Blasiu cá comissariu si era cunoscutu cá magnatu de doctrine conservative. Cu Bánffy erau si alti functionari de ai comitatului. Acestia se incercara dela 10 pàna la 7 óre se induplece pe poporu cá se recunósca sententi'a judecatii, se lase executiunea militara in comuna. Cu ce alte argumente se voru fi aparatu locuitorii, nu spune nici Kövári, decàtu numai cà ei nu cunosceau pe granitiarii secui de ostasi ai imperatului. In fine satenii trasera clopotele intr'o dunga. Se adunara ómeni si din comunele vecine Obreaj'a, Cisteĭu si Craciunelu armati cu unelte economice, furci de feru, securi, cóse, ici-colo

si càte o pusca. Cu tóta acea armare poporulu nu cerù amànare (idöhaladékot), dice Kövári.

Acum inserase. Poporulu se apropiá totu mai multu. Atunci comitele supremu N. Bánffy se trase la o parte si lasà cá se operedie puterea armata. Militi'a luà positiunea de batalía. Maiorulu Konrad Balázs in arip'a stànga, capitanu Samuil Szilágyi in centru, primu locotenente Ioanu Antos in arip'a drépta, se comanda Baionett'a la peptu si trupa inaintéza. La càtiva pasi inainte din hold'a de secara se aude o detunatura de pusca si soldatulu granitiariu Samuil Moricz cade mortu; totu atunci unii ómeni ridica cósele spre maioru si capitanu; atunci apoi soldatii puscara fàra comanda. 12 sateni au remasu morti, 9 raniti. Poporulu a fugitu, éra soldatii au intratu in comuna spre a restabili securitatea averii.

»Pentru unu lucru atàtu de micu s'a versatu in patri'a nóstra celu de anteiu sange de cetatiénu, pentru care au devenitu victime atàtea mii de cetatieni. Acea fapta era legala din tóte punctele-de vedere, si totusi ea dete ocasiune la multime de neintielegeri. S'a scrisu indata dela Blasiu la comitetulu din Sibiiu. Comitetulu s'a interessatu de causa si a recursu la comand'a generala cu actu subscrisu de Simion Barnutiu cá vicepresiedente si Ioanu Piposiu cá notariu, in care militi'a secuiésca era inferata cu fàradelegile cele mai spurcate.«

»Acea acusa s'a laţitu preste tóta tiér'a prin comitetu si prin Siebenbürger Bote« si prepusulu, cá si cum secuimea s'ar fi sculatu asupra romaniloru, incepù se fia crediutu. A cercatu destulu ungurimea prin diarie si in dieta cá se'si castige satisfactiune in contra aceloru calumnii. In desiertu a esitu la fati'a locului o comissiune mixta civila si militara, cà-ci de si juramentele luate prin comissiune dela martori au absolvatu pe poporulu secuiescu, in sufletele romaniloru totu a remasu resbunarea pentru sangele versatu. De alta parte comand'a militara (din Sibiiu) a trasu pe secui din comitate érasi la regimentele loru, pentrucá nu cumva se póta intrebuintia pe ostasime érasi spre scopuri de acelea.«

»Atàtu de multu se desvoltase discordi'a intre natiunile transilvane, pàna cand Maiestatea Sa a decisu in caus'a uniunei.«

Cititorĭului care scie se combine si se judece cu sange rece, ii sunt prea de ajunsu acestea marturisiri a le publicistului Kövári, pentrucá se cunósca la momentu adeveratele cause, din care baronului Nicolae Bánffy îĭ venise atunci sete mare de sange romanescu, cá adeveratu urdĭtorĭu alu acelui macelu. Al. Jakab inse se incórda din resputeri a justifica in totu modulu pe vreo 18 pagine acea crudime, aruncand tóta culp'a grea asupr'a Blasĭului, asupr'a tinerimei romane si a comitetului alesu de càtra adunarea nationala in 17 Maiu; din contra militi'a secuiésca in ochii sei se presenta cá trup'a cea mai blanda, care mititic'a de ea, nu face la nimeni reu, isi inplinesce preste totu numai datori'a patriotica. Jakab afla, cà proclamarea statariului si ridicarea furciloru a fost indispensabila, cà-ci se inmultisera escessele agrarie; recunósce inse si elu curatu (pag. 210), cà acelea escesse erau intocma latite in Secuime si la iobagiĭ magĭari din regiunea cunoscuta sub nume de Silvanìa (Szilágyság), éra nu numai la romani; totusi pentru Secuime nu afla necessarie statariu si spendiuratori; elu inse uita miile de ocupatiuni violente ale mosiiloru iobagesci prin domnii feudali, coprinse in mii de processe gramadite pe la tribunale, uita bucurosu si inpregĭurarea, cà iobagí'a in Ungari'a se desfiintiase din 11 Aprile si cà poporatiunea transilvana din sinea ei, fàra alta agitatiune pàna in 30 Maiu isi perduse patienti'a de a mai robi. Jakab inse descopere la poporu si anume la tinerimea din Blasĭu totu numai comunismu, firesce în sensulu teoriiloru francese din acea epoca, pre cand adeveratii comunisti in tierile locuite de romani erau numai acelea classe de ómeni, care fàra a lucra nimicu, nici pentru sine si nici pentru tiéra, se inbuibau numai in productele castigate cu sudori crunte ale poporului muncitoriu.

Pe informatiunile scóse din scrisórea intendentului mosiiloru lui Eszterházy anume Ant. Anwander, precum si pe raporturile solgabirailoru de atunci noi nu le consideramu intru nimicu, pentrucà cunóscemu de aprópe manoperile aceloru functionari subalterni pusi pe càte trei ani cu simbria dela municipiu de càte 50 multu 100 fl. m. c. pe anu, nu pe luna. Vedi bine cà comuneloru le era rusine, cand ómenii audiau pe subprefecti citindu-li se porunc'a, cà trebue se ridice

furci noue, se publice si se lipésca pe la biserici legea stataria; deci sau nu le sufería de locu, sau le rupea, éra in comun'a Becze (Betĭa) unu magĭaru Szücs Márton a infruntatu cum 'ia venitu mai brutalu pe subprefectu si pe domni pentru nebuniile loru, din care causa omulu fu arestatu, poporulu inse l'a scosu din manile subprefectului. Poporulu facea aceea ce audise cà facu »dòmnii« pe la orasie si cetati, cà deschidu prinsorile din B.-Pesta, omóra pe jidovi in Pojon, amerintia in Clusĭu cu derimarea palatului locuitu de gubernatoru, se injunghĭe unii pe altii la Kikinda, totu un'a dupa alta. Jakab inse vede anarchìa numai pe la satele din Transilvani'a.

Venind la macelulu dela Mihaltiu, Jakab ilu descrie mai totu cá Kövári; elu cunósce si impregiurarea, cà dupace scirea fatala ajunsese la Sibiĭu comitetulu a trimisu la Mihaltiu pe doi ómeni tineri, Nicolae Murasĭanu si Iosif Gerendi archivariu consistorialu in Blasiu, cá se aduca de acolo informatiuni càtu mai exacte, care apoi traduse in limb'a germana s'au inaintatu la comandantele generalu.

Aici este loculu a insemna, cà in sér'a catastrofei au fostu arestati 11 ómeni crediuti cá auctori ai resistentiei, li s'a inpusu o suma de bani cá desdaunare, éra la ingropaciunea celoru 12 morti n'au mai remasu, ci companiile au fost dislocate in urmatórea deminétia la Teiusiu si la Aiud. Asĭa scie si A. Jakab (pag. 216).

Acesta fu baptismulu de sange alu Uniunei.

In urmarea recursului inaintatu de càtra comitetulu nationalu si dupa descrierea catastrofei mai anteiu in Sieb. Bote, casulu fù pertractatu si in sĭedinti'a dietei din 10 Iuniu. A esitu apoi comissiune mixta compusa din doi magnati, com. Franciscu Béldi si br. Stefanu Kemény, acesta cunoscutu cá omu care purtá o ura si unu despretiu fàra parechĭa asupra romaniloru, éra din partea militara capitanulu Teutsch si auditorulu Sándor. Acea comissiune lucrà pàna in 21 Iuniu. Operatulu ei s'a publicatu si romanesce intru o traductiune cá vai de ea. Resultatulu comissiunei a fost, cà cei inpuscati rebellasera si cá rebelli au trebuitu se móra. Recursulu comitetului fù calificatu cá plinu de calumnii; dintre membrii sei: Barnutiu Simion, Alex. Papu (Ilarianu), Buteanu Ioanu, Roman Constantinu, Aron Pumnu si parochulu gr. cat. Ni-

culae Manu din Sibiiu se fia trasi in cercetare criminala de càtra procurorulu statului (Director fiscalis).

Dupa tóte acestea gubernulu din Clusiu a trimisu din nou instructiuni severe càtra toti prefectii municipiiloru din tóta tiér'a, cá se urmarésca pretotindeni pe agitatorii romani si se'i arestedie. La Sibiĭu, ne mai avend nici-o incredere in auctoritatile sasesci din cause care se voru vedea la altu locu, gubernulu a trimisu comissari inadinsu cu instructiune, cá se desfiintiedie comitetulu romanescu. In fati'a atàtoru góne vediend membrii càti se mai aflau in Sibiĭu, cà nu mai potu desvolta nici-o activitate, au declaratu in modu oficiosu, cà comitetulu alesu la Blasĭu este desfiintiatu. Putea se totu declare, si gubernulu se'lu totu desfiintiedie, cà-ci acum imperiulu, Ungari'a, si tóte tierile inaintasera atàtu de rapede pe clin'a resbóieloru civile si poporulu romanescu îsi castigase atàta consciintia de sine, in càtu isi era elu insusi siesi comitetu.

Se ne intórcemu pe unu minutu la naratiunea lui Kövári despre catastrof'a dela Mihaltiu, se vedemu ce mai scimu si noi despre urmarile aceleia si se invatiamu cu totii, romani si unguri din ea.

La Capu IV din partea I a istoriei sale, inainte de a veni la cele intemplate la Mihaltiu, Kövári descrie nespus'a bucuria si entusiasmulu celoru cinci sute de mii de magiari in Transilvani'a dupa proclamarea uniunei cu Ungari'a; ori pe unde locuescu magiari, la orasie si sate numai gramedi de flamure, adunari de poporu, iluminari, ospetie (mese mari), desfatari. Bucuria fàra cumpatu la magiari, confusiune si rivalitate crescènda in aceeasi proportiune la sasi.

In càtu pentru romani, observa totu Kövari prea bine, cà din nefericire magĭarii s'au fost dedatu a vedé in romanu numai pe iobagiulu seu, ei nu ţinea pe romani de vrasmasi ai loru, ci numai de masse crude (prostime ticalósa), Magiarii cunosceau apathi'a (nepasarea, indolenti'a, tempirea) acestui poporu romanescu si nu credeau cà ar fi cineva in stare de a'lu insufletí, nici cà romanii voru cutedia vreodata se dea peptu cu o natiune de cavaleri, precum este cea magĭara; totu asĭa magiarii n'au crediutu, cà se voru pune vreodata cá conducatori soldati de ai imperatului in fruntea romaniloru.

Éca adeveratulu motivu alu versarii de sange dela Mihaltiu desvelitu frumosu in puçine cuvente de càtra compatriotulu nostru Kövári, care in 1848 cá omu teneru deschisese in Clusĭu unu diariu revolutionariu Ellenör, in care uneori amerintiá si elu cu furci, éra odata scriá, cà magiarii n'au a se teme de romani, precum nu se teme cineva de oile loru. Nu din caus'a processului comunei cu Eszterházy au trebuitu se remàie veduve si orfani in Mihaltiu dupa mórtea barbatiloru inpuscati. Acelu procesu fusese judecatu numai in prim'a instantia; dara se fia fost trecutu chĭaru si prin a trei'a instantia, executiunea putea se urmedie càtu de tardíu, la unu anu, fàra cá se péra caiĭ lui Eszterházy din lipsa de nutretiu, si lui Bánffy putea se'i tréca prea bine mancarimea de a baptiza uniunea cu sange romanescu. Adeverulu era acela pe care romanii ilu aflasera înca pe la finea lunei lui Martiu, cà se dedese de timpuríu parol'a din partea conspiratoriloru, cá romanii in totu coprinsulu tierei se fia terrorisati asia, in càtu orice s'ar face si intempla in tiéra inpregiuru de ei, se nu cutedie nici a'si ridica ochii, nici se védia nici se audia. Acésta nebunía nicairi nu se adeverise in modu mai batetoriu la ochi decàtu la Abrud si la Rosiĭa, mai totu in acelea dile, adeca tocma pre cand s'a deschisu diet'a in Clusĭu si s'a proclamatu uniunea in modulu descrisu mai in sus.

In Abrud functioná cá primariu (polgármester) unulu anume Carolu Nagy, pràsitu acolo cine scie din care parte a tierei. Acelu omu prin purtarile sale cadiuse greu chĭaru in opiniunea confratiloru sei magiari si se temea cà la cea mai de aprópe alegere va cadea din oficiulu avutu; deci elu isi batea capulu, cum se castige pe ómeni érasi in partea sa. Pàna atunci locuitorii magiari cu locuitorii romani din Abrud si Rosii'a nu numai traiau in buna pace unii cu altii, dara placerile vietiei sociale se mai consolidasera in familiile fruntasie înca si prin unele casatorii romano-magiare; altii se aflau in consortii comune la proprietati de mine de auru si la cultivarea loru.

In acea stare sociala placuta, lui C. Nagy ii sĭoptesce unu demonu reu ide'a nefericita, cá se mintia gubernului din Clusĭu, cà elementulu magĭaru se afla acolo in pericolu mare,

se i se trimita arme cá se se póta organisa in garda nationala. Nagy mai cerù si trupe regulate si secui, pentrucá magiarii se póta dormi neturburati de nimeni. Gubernulu face lui Nagy si consangeniloru sei intru tóte pe voia, le trimite arme pentru gard'a in embrione, cum si trupe de linia si granitiari secui.

Acuma nefericitii magĭari in fantasi'a loru caracterisata de Kövári uita cu totulu, cà ei se afla pe crést'a unoru munti intinsi prin cinci comitate, inpoporati aprópe numai de romani, o mica insula in mijloculu marei, care trebuea se'si mai aduca aminte si de alte intemplari din trecutu. Inse nu; ci indata ce se vediura armati cu pusci cu baionette, luara positiune amerintiatóre cá domni ai situatiunii si incepura se ia dela romani armele, pe unde se aflá ici-colo càte una. Romanii stetera deocamdata cá ameţiti. Intelligenti'a loru de preoti, functionari, proprietari de mine càti sciau carte, cunosceau din diarie, cà locuitorii din tóta monarchi'a se formédia in garde nationali, sau simplu garde civili (Bürgerwehr) pe la orasie si sate; asĭa ei nu pricepeau, ba nici nu voiau se pricépa, pentruce numai romanii se nu póta avé si a purta arme; se ţineau inse deocamdata in reserva si tacere. Dara cand adversariulu cauta ocasiunea de cérta cu falinariulu aprinsu, usĭoru o si afla.

In 27 Maiu nou sosira armele sub escorta de militari. Dupa inpartirea loru orasienii magĭari de bucuria mare ce simtiau se pusera la beute cu militarii. Iñ 29 fiind tèrgu de septemana, barbatii romani muncitori in sinulu muntiloru, vinu de'si cumpara victualii, cá se aiba in urmatórele dile. éra cu acea ocasiune se mai punu si ei la beute si cei mai tineri la dantiu. In aceleasi óre petreceau la betía si gardistii cu secuiĭ.

Romanii isi petreceau intr'o càrcĭuma mai departata. O femeia blastemata, totu romana, catranita pe unu june anume Ioanu Olténu, cà-ci nu o ia la dantiu, ilu pocnesce in fatĭa cu o sticla si'lu împle de sange, apoi sare pe o feréstra si fuge. Dupa o cérta scurta escata intre alti doi romani linistea fù restaurata. Politi'a inse voiá se aiba cu orice pretĭu de lucru. Vinu iute càtiva gardisti si incepu a pisa pe romani cu paturile pusciloru; dascalulu Paul Ke-

reszt cu cismariulu Ioanu Csányi intiépa pe Gĭonca Ioanu cu baionetele si asĭa plinu de sange cum era ilu dau politiei, care fàra a cerceta nimicu, ilu trantesce la pamentu si'i trage càteva betĭe.

Preste o óra avend Candin Danciu din Bucium-Isbita o diferentia cu Georgie Toma totu de acolo, unu june magĭaru anume Jos. Dálnóki nerugatu nechiematu se amesteca in vorbele loru inbarbatand pe unulu contra altuia. Nu trecu cinci minute, cand optu gardisti condusi de senatorulu Lud. Koncz vinu asupra celoru doi. Georgie fuge; remane Dancĭu, care era companionu la o baia de auru cu Koncz. Gardistii ilu iau la batai cu patulu puscii. »Nu me bate Koncz, cà'ti sunt companionu! strigá Dancĭu.« Vinu si alti romani onorabili, anume Moise Macaveiu si unu preotu cu rugarea cá se nu'lu mai bata; preotulu inse fù intĭepatu si elu cu baionet'a, éra Macaveiu fugì. De aci gardistii turbati cum erau alérga dupa romani pe strada inainte si pe care cum îlu ajungea îlu trantescu, intiépa si infunda cu patulu puscei.

In acea di nefasta magiarii din Abrud inpreuna cu romanii de acolo au avutu se multĭamésca scaparea loru cu pace numai parochului Simion Balint si altoru locuitori fruntasi Georgie Suciu, Moise Nista, Simion Sĭulutiu, Alecsandru Colosĭu, cari vediend cà romanii se aduna din tóte partile in grupe amerintiatóre, au alergatu si s'au silitu a le stempera resbunarea, asecurand pe multime, cà tóte acelea blastematii si brutalitati ale gardistiloru le voru descrie si inainta la gubernu, voru cere totodata comissiune investigatóre cu atàtu mai virtosu, cà se dedesera pusci si la unii ómeni infami, scapati nu de multu din temnitiele rele.

Coprinsulu plansorii inaintatu la gubernu s'a trimisu atàtu la comitetulu din Sibiĭu, càtu si la redactiunea Gazetei, cá unu adaosu la catastrof'a dela Mihaltiu. Intr'aceea pàna se apuce a esi comissiunea, tóta cumplit'a resbunare s'a spartu mai vîrtosu in capulu parochului Simionu Balint, cum s'a vediutu mai in sus.

La comissiune primariu, senatori, gardisti au disu, cà ranile descoperite pe corpurile romaniloru le facusera totu ei unii la altii, batendu si intiependu-se cu bricege, cá si cum nu s'ar cunósce fórte bine ran'a facuta cu baionetu de in-

punsetur'a unui bricégu. Atunci inse romanii nu puteau se aiba dreptu la nici-o comissiune si la nici-unu tribunalu. Asĭa se gramadeau pe fiacare di materiile explosive.

Apathi'a poporului romanu susţinuta de Kövari nu voimu se o negamu nici noi. Asĭa este, romaniĭ cadiusera intr'o apathia infricosĭata pàna la Mari'a Teresi'a si numai fórte incetu incepusera a'si veni in simtiri pàna la Iosif II-lea; de atunci inse acestu poporu a mersu totu desteptandu-se, intre pedece adesea piramidali; elu inse totu s'a desteptatu, in càtu pe la a. 1848 intĭelegea prea bine, cà conditiunile sale de viatia atàtu sociala càtu si politica-nationala nu mai potu remané cele vechi, ci cà acelea trebue se se prefaca cu totulu in altele, multu mai bune si mai fericitóre.

Intrebarea inse despre apathi'a, indolenti'a, parasirea de sinesi a unui poporu se cuvine se o punemu cu totulu altmentrea, se o generalisamu.

Apathi'a inputata poporului romanu o vei descoperi de siguru in istori'a celoru mai multe popóra europene, sau dóra chĭaru la tóte, in diverse vécuri si sub diverse inpregiurari, pe unu periodu mai lungu sau mai scurtu, de o suta sau si de sute de ani. Capulu lucrului inse este, cá se aflamu, daca apathi'a unui poporu, a unei rasse este o scadere, unu blastemu alu naturei, cá la persónele gagautie, natantóce, gusĭate (cretin) cá in unele regiuni muntóse, sau cà acelu defectu nu este dela natura, ci elu e productu alu unoru legi politice si chĭaru bisericesci, care tindu la omorirea celoru mai frumóse facultati spirituali si fisice ale ómenilorŭ, pàna cand acestia prin o ingrijire a provedintiei se sguduie odata din resputeri si se scapa de ele. Se ne infatiosĭamu acilea numai vreo doue exemple dela popóra mari.

Nici-unu poporu nu a cadiutu vreodata in apathia mai afurisita decàtu poporulu Franciei in doue sute de ani, incepend dela Ludovicu XIV pàna la 1790. Nu numai poporatiunea rurala, ci si cea urbana uitasera cu totulu de a loru demnitate de omu. Trufi'a inpertinenta a cavaleriloru ajunsese sub Ludovicu XVI asĭa departe, in càtu ei au pretinsu dela rege, cá se oblige pe comercianti si industriari, cà daca au se scótia datorii dela aristocrati pentru marfa venduta, se nu cutedie a cere pretiulu in persóna, ci numai prin suplica

in scrisu. La deschiderea corpului legislativu, daca acela se deschidea vreodata, burgesimea trebuea se asculte cuventulu de tronu in genunchi. Vedi aceea sciu cà a fost apathia.

Ce se dicemu despre marea natiune germana, care asĭa dicénd pàna eri era representata sau mai bine batjocorita chĭaru prin scriitori de ai sei cu numele unui omu cu scufi'a de nópte trasa pe urechi si numitu deutscher Michel. Si cum nu, cand natiunea suferia ruşinea si prostitutiunea, cá unii domnitori din tierile renane se le prinda feciorii, precum se mai prindu si astadi negrii in Afric'a, se'i inroledie in companii si se'i vendia pe sume enorme la republic'a nordamericana. Unde trebue apathia mai de batjocura cá a vechiului deutscher Michel!

Prea ne incarcamu studiulu cu exemple. Ar face bine publicistii magiari natiunei proprie, daca s'ar si mai desvetia odata a identifica pe aristocratia, pe cavalerimea unei natiuni cu insasi natiunea. Cu costume pretióse invescute in auru si petrii nestimate, cu armasari infocati si trasuri elegante nu mai legamu ochii lumei, cá se créda cà natiunea intréga stà numai din cavaleri.

In càtu pentru poporulu romanu, elu in acesti patrudieci de ani din urma a datu probe de ajunsu, cà apathi'a sa fusese numai productulu unui despotismu crudu si selbaticu, sub care gemuse si nicidecum apathia de gagauti.

Kövári face cu acésta ocasiune o descoperire si despre neuitatulu Avram Iancu. Intr'o séra petrecènd tinerimea magĭara si romana la unu locu si discutand intre pahara cestiunea urbariala, Iancu ascultá cu tóta seriositatea temeiurile unora si ale altora, fàra a vorbi si densulu, decàtu tocma la urma prununtià cuventele: »Sau emanciparea pentru totdeauna fàra desdaunare, sau mórte.« Abĭa se audira acestea cuvente si in deminéti'a urmatóre nu se mai vedìù nici-unu romanu tineru in Osĭorheiu. Iancu s'a dusu acasa la tata-seu, care era unu iobagiu bogatu pe dominiulu statului. Tata-seu n'au aprobatu planurile fiiului seu, cá se imitedie pe Horĭa, se nu patia cum patise acela. Atàta scie Kövári despre scenele petrecute intre tinerii romani si magĭari. Noi amu descoperitu càte sciamu noi despre acelea. Cele ce mai spune K. despre Iancu (pag. 54—55) le scie reu si incurcatu. Iancu nicidecum

nu a venatu popularitate; nu elu au alergatu dupa poporu, ci acesta era farmecatu de personalitatea lui, elu alergá la Iancu. Da, Iancu nu a fost oratoru in sensulu modernu parlamentaru, elu nu sciá ce sunt sofismele; vorbia fórte raru càtra multime; inse pare cà'lu vedemu acum inaintea ochiloru, cà de càte-ori luá cuventulu, in fati'a lui jucau radĭele unei inspiratiuni misterióse, de care nici elu nu'si putea da sama, prin urmare in momente de acelea era preste putîntia cá se nu rapésca cu sine pe ascultatori. Iancu era si unulu din junii cei mai frumosi ai timpului seu, simpaticu din natur'a sa, de statura intocma cum se vede reprodusu in publicatiunea Francu et Candrea;[1]) éra cand ilu irritá cineva, devenia terribilu.

Pre cand sosisera scirile triste dela Mihaltiu si Abrud, noi cei veniti dela Clusiu ne mai aflámu totu in Sibiĭu inpreuna cu Iancu. La sĭedinti'a comitetului convocata de urgentia venisera betranii si tinerii. Dupace se informara cu totii, se puse intrebarea, ce e de facutu. Episcopulu si alti càtiva plecasera la Vien'a. Tinerii colcaiau de mania. Betranii membri ai consistoriului se siliau se'i calmedie; unulu inse inculpà greu pe tinerime, càci merge pe la sate si intarita pe poporu si adaoge dicènd, cà si pe mihaltiani tinerimea 'ia sedusu cá se nu se supuna porunciloru mai inalte. Atunci Iancu care siedea cu altii pe o banca mai in fundulu casei, sare dintr'odata preste trei banci si apuca de scurtu pe consistorialistu pentru cuvintele pronuntiate. De continuarea consultarii nu mai putea fi vorba. Esira betranii si dupa ei tinerii. Nu credemu se mai fia fost vreo sĭedintia furtunósa cá aceea.

A dou'a di merge Iancu la Barnutiu si dela acesta la redactorulu Gazetei. Eu plecu, le dice elu, imi adunu pe ómenii mei bine armati si voiu se'mi resbunu pentru sangele versatu.

Avrame, te rugamu pentru totu ce ai santu, nu face una cá acésta. Daca'ti este jale de familiile remase orfane, cugeta prea bine, cà prin violenti'a Ta vei face insutitu mai multe orfane. Vedi tu bine din càte aflamu noi aici pe locu, cà pàna acum comandantele generalu este aplecatu a pune

[1]) Romanii din Muntii apuseni (Motii). Scriere etnografica cu 10 ilustratiuni in fotografia. Bucuresci 1888.

tóte trupele la dispositiunea gubernului. Ce va fi mâne, scie numai Celu preainaltu. Intielege bine, cà noi nu dicemu cá se nu ve armati, ci tocma din contra, se ve deprindeti pentru orice casu càtu se póte mai bine in arme, uite asĭa, cum vedi aici si airea pe sasime esind mai in tóte dilele la exercitiu.

Nu sciu càte'i vomu fi mai vorbitu; imi aducu numai aminte, cà Iancu dupa o pausa scurta, suspinand ne dise: »Daca este asĭa, de dvóstra ascultu, dara se tie minte Secuiĭ.« Si dupa acestea plecà a dou'a di.

Acei doi barbati aru fi avutu se dica lui Iancu si la ceilalti tineri numai doue cuvente, »Mergeti, faceti,« si bai'a de sange si flacarile celui mai nefericitu resboiu civilu s'aru fi incinsu atunci indata inainte de a sci ceva despre sórtea deputatiloru nostri dusi cu episcopulu Andreiu, si inainte de a visa de catastrofele care se precipitara in patru luni neincetatu si limpedira situatiunea, cá se scimu cum stàmu la curte, la armata, in care parte se arunca celelalte popóra si ce resultatu are resboiulu din Itali'a.

§ 18. Supararea si urgi'a Sasiloru din caus'a uniunei votate. Sórtea deputatiunei nationale dela Insbruck. Confirmarea uniunei prin violentia. Altu protestu alu deputatiunei romane.

Proclamarea uniunei asĭa cum amu vediutu cà se intemplase ea in diet'a din Clusĭu, a fost fapta curatu revolutionara, nu numai din punctulu-de vedere pe care s'au fost pusu romanii, ci si din alu sasiloru, ba si din alu aristocratiei conservative magiare. Se aflau comitate feudali intregi, despre care marturisesce si Kövári, cà dupace nobilimea care le representá nu voiá se se supuna la purtarea greutatiloru, la platirea de inpositele statului si la assentarea fiiloru sei in regimente, prin urmare nu suferiá se se vorbésca nici despre uniune, care le aducea pe tóte si in Transilvani'a, éra pre langa acestea înca si desfiintiarea iobagiei si pe de asupra libertatea pressei, erau nesuferite in ochii aristocratiei. Famili'a Josika representata prin alu doilea dintre cei trei frati a subscrisu actulu de invoire in Clusĭu, fórte multi altii inse erau cu totulu in contra, din care causa nici la dieta n'au mersu, pentrucà le era frica se nu patia reu, anume in Clusĭu, unde

adunarea cea numerósa a comitatului fàra a voi se astepte dieta, in siedinti'a sa din 3 Aprile, prin urmare cu doue luni inainte, pre langa uniune proclamase tóte celelalte reforme, cum si desfiintiarea iobagiei, éra nobilii si cetatienii se si formasera in companii de garda nationala.

N'au mersu feudalii conservativi la dieta; au mersu inse deputatii sasiloru, dara cum? cei mai multi cu instructiune dela municipiile loru, cá se votedie contra uniunei; cand colo vediuramu cum au votatu, cu voce tremuratóre, de frica mare bucurosi. De aici inse au urmatu mari neplaceri si urgii.

Sasimea din Transilvani'a are in legile tierei titlu de »prudens et circumspecta;« ea inse avuse totudeauna si cu totu dreptulu in ochii celorlalte natiuni renumele de strînsu unita intre sinesi, si ei i se intemplá fórte raru, in càte-unu vécu intregu cá se se certe si desbine intre sine, si chĭaru in casuri de acelea mai multu numai Brasĭovulu si Sibiĭulu se ciocniau mai alesu din rivalitate de comercĭu si industria, in care brasiovenii isĭ ţineau nasulu sus si amerintiau cu pungile loru, pre cand sibiienii se infumurau mai multu de superioritatea loru in sciintie si in conducere politica. Acuma din caus'a voturiloru dela Clusĭu urmà o ruptura trista, mai cá nici-odata.

Advocatulu Konrad Schmidt, care trecea in dilele sale de unulu dintre barbatii cei mai talentati ai natiunei sale, dupace votase cu inim'a franta, s'a si intorsu la Sibiĭu, unde a convocatu adunarea municipala cá se'si dea sama de fapt'a sa. Aici isi audi Schmidt inputari grele; altii inse cugetandu-se in positiunea lui, îlu crutiau cu atàtu mai multu, cu càtu le era cunoscutu, cà Schmidt era maĭ de inainte reu vediutu la magiari.

Lucrulu inse nu a remasu intr'atata. Kövári voiesce se scia, cà sasii dupa aceea la indemnulu betranului Ios. Benigni secretariu bellicu in pensiune si redactoru la »Siebenbürger Bote« aru fi ţinutu conferentia secreta in capu de nópte la comitele natiunei, cu membri comitetului romanescu, in care s'a decisu, cà dupace deputatii sasi au alunecatu se votedie uniunea, de aci incolo se lucre natiunea romana in contra uniunei, cá una care nu fusese representata in dieta.

Asiguramu pe onor. compatriotu Kövári, cà din acésta informatiune a sa primita pe atunci dela Sibiĭu nici-unu cuventu nu este adeveratu, ci ea cá si altele fórte multe relative la romani, este unu productu alu fantasìei cuiva. Deputatiunea romaniloru, care avuse missiunea cá se inpedece sanctionarea uniunei neconditionate si a uniunei fàra a fi intrebata si natiunea romana, plecase la Insbruck inainte de a vota sasii in dieta, cu petitiunea subscrisa gata asĭa cum fusese ea statorita la Blasĭu. Romanii nu simtiau nici-o trebuintia de a cere in caus'a loru consiliulu compatriotiloru sasi. Vede oricine, cà cele 16 puncte ale postulateloru romane din 1848 sunt formulate exactu in spiritulu suplicei din 1791, ele sunt mai multu amplificatiune si comentariu la cele vechi, si érasi firulu acestoru vechi se intindea departe inapoi pàna la 1744 si pàna la cele douedieci si cinci de suplice ale episcopului Inocentie, sau si mai bine, pàna la 1700. De alta parte sasii se ţineau in 1848 multu mai superiori in deprinderile loru politice, decàtu se simtia vreo necessitate de a cere si opiniunea romaniloru. Daca acestea doue popóra au facutu mai apoi càteva luni de dile causa comuna sub auspiciile comandei supreme din Sibiiu, acésta fù curatu o intemplare, cá si cand doi sau mai multi apuca pe acelasi drumu càtra vreo cetate, fiacare pentru afacerile sale. Unu singuru scopu alu celoru doue popóra era comunu: ţinerea la dinasti'a Habsburg in contra celoru cari desertasera cu totulu dela ea si'i voiau tóte relele, cand cele doue popóra prevedeau in planulu acestora unu resboiu civilu de 10—15 ani, cá in Spani'a, si ruin'a totala a Ungariei, sau in casulu relative celu mai bunu interventiunea altoru puteri, sau a vreuneia cu armatele sale, asĭa precum s'a si intemplatu.

Sasii au lucratu ei intre ei, si compatriotulu Kövári inca scie, cà in 6 Iuniu s'a ţinutu adunare generala la Sibiiu, in care s'a decisu revocarea deputatiloru sasi dela dieta si invitarea tuturoru cercuriloru electorali, cá se urmedie intocma, precum s'a si intemplatu in cele mai multe.

Kövári mai descopere o adunare comuna a sasiloru cu romanii cá ţinuta in 9 Iuniu si inca mijlocita prin generalulu Fml. Pfersman. De aici ar urma, cà acestu generalu indata la o septemana dupa deschiderea dietei si votarea uniunei

sub auspiciile chefului seu br. Puchner cá comissariu plenipotentu imperatescu, ar fi cutediatu a se amesteca in politica, si elu cá soldatu, uitand de orice subordinatiune, ar fi lucratu in contra instructiuniloru date celuia dela curte, cá se nu inpedece proclamarea uniunei; éra daca totusi Pfersman ar fi voitu se o inpedece pe respunderea sa, in acestu casu urmá neaparatu cá se se revólte pe fatĭa cá Iellachich si se puna màn'a pe regimentele càte se aflau in Transilvani'a. Oricine a cunoscutu pe generalulu Pfersman precum ilu cunoscuseramu si noi, cari lucraseramu vreo trei luni si sub presidiulu lui in decursulu resboiului civilu, numai de o intreprindere cá aceea nu'lu va ţinea capabilu. Pfersman era de trei ori omu de bĭurou si numai odata soldatu. Kövári inse cade aici intr'unu anachronismu fórte batetoriu la ochi; elu adscrie lui Pfersman o rola politica in Iuniu, ceea ce s'a intemplatu in càtva numai dupa proclamatiunea din 18 Octobre, precum se va vedea la loculu seu.

Sasii din Sibĭiu aveau cu totulu alte griji in decursulu luniloru Iuniu si Iuliu. Adunarea din 4 Iuliu a sasiloru din Brasĭovu a incuviintiatu votulu deputatiloru si le-au comisu cá se remàie in Clusĭu, a provocatu si pe comitele loru nationalu Fr. Salmen cá se nu mai amble cu sĭóld'a, se'si ocupe postulu in gubernu, éra adunarea nationala (Universitas Saxonum) se o trimita acasa, cà-ci in locu de sĭese septemani a tandalitu prea preste mesura cinci luni.

Era in acei ani la Brasĭovu unu omu strainu, asiediatu acolo cu nume de Anton Kurz, cunoscutu de aprópe cu comitele Josef Kemény renumitu intre istoricii acestei tieri. Acelu Kurz, venise acolo in a. 1839, se ocupá cu literatur'a istorica,[1]) intreţinea si corespondentie cu unele diarie straine si dupa pén'a sa tragea unu venitu frumosĭelu; elu inse trecea in ochii nostri de unu omu misteriosu, pàna cand colegii sei dela redactiune aflara dupa ani de dile, cà numele seu celu adeveratu era cu totulu altulu, cà era de nascere din Moravi'a si de professiune advocatu in Vien'a, cà inse cá omu teneru avuse pecatulu se scria unu pamfletu in versuri asupra principelui de coróna, dupa care a fost exilatu, éra dupace i se

[1]) Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens . . . von Anton Kurz. Kronstadt 2 Bde.

urise la Hamburg s'a intorsu pe ascunsu, unde inse fiind cunoscutu a trebuitu se ia din nou lumea in capu, pàna cand facènd cunoscintia cu com. Kemény acesta 'lu luase de ajutoriu la lucrarile sale istorice. Kurz invatiase a'si resbuna de curtea Vienei propagand asupr'a ei ura cu tactu artificiosu, la care se deprinsese in lungulu seu exiliu. In Iuniu Kurz disparù din Brasĭovu, pàna cand in Martiu 1849 veni érasi, acum inse cu rangu de capitanu ungurescu si cancelariu alu generalului Ios. Bem.

Unu altu strainu anume Moltke din Prussi'a petrecea totu in Brasĭovu cá contabilu la libraria, poetu entusiastu si pangermanistu in tóta fiinti'a sa, care traiá si muria pentru dinasti'a Hohenzollern.

Ambii acei straini lasasera urme de credintiele loru politice in o parte a inteligentii sasesci. Moltke a trecutu si elu la insurgenti.

Sasii din Brasĭovu si districtu mai aveau si alte dureri: vecinatatea immediata cu Secuimea si celu puçinu trei mii de servitori si servitóre de secui inpartiti mai in tóte familiile si in celu mai mare numeru la professionisti. De acestia ducea sasimea si romanimea frica; pentru unu casu de resboiu civilu aveai pe vrasmasi di si nópte cu tine la unu locu.

Din acestea impregiurari se esplica de ajunsu votulu deputatiloru brasioveni datu in dieta.

Intocma acea frica de vecinatatea secuiésca a facutu si pe sasii din Sighisiór'a, cá se apróbe votulu deputatiloru in adunarea loru ţinuta totu in 6 Iuniu.

Din contra, Mediasiulu si alte càteva jurisdictiuni au protestatu cu energia. De altmentrea timpu multu nu avura nici-unii de protestatu, pentrucà diet'a Transilvaniei s'a inchisu dupa 16 siedintie. Au inaintatu inse si sasii deputatiune la Insbruck, astadata cá si romanii, fàra de resultatulu doritu.

Cei doi deputati Pálfi si Vér trimisi dela Clusĭu au statu in B.-Pesta numai pàna cand s'a decisu in ministeriu cá se plece si presiedentele seu com. Ludovicu Batthányi cu ei la Insbruck. Intre acestea deputatii romani au datu preste trei pedeci fórte neplacute. Ei nu plecasera dintru odata dela unu punctu, ci fiacare dela locuinti'a sa. Preste acésta

episcopulu Andreiu Sĭaguna dupace sosi in Pesta si facù visitele sale pe la ministrii, acestia sciura se'lu infasĭure si se'lu pórte cu vorbe dintr'o di in alt'a, pàna cand presĭedentele loru si cei doi ardeleni apucasera bine inaintea lui la Insbruck. Cand ajunsera cei de antei, I. Popasu, Laurianu si alti càtiva in Vien'a, totu se mai vedeau baricade. Ce se astepte acolo, ei pléca inainte cu vaporulu pe Dunare in susu, cand éta cà la desbarcare au fost arestati cu totii cá spioni, cá ómeni periculosi, póte chĭaru cu respectu la persón'a imperatului. Mai alesu costumulu preotiescu din acésta tiéra ii venia politiei din Tirolu de totu strainu, ne mai vediutu, ne mai pomenitu. Dupace disparù abia nauci'a politiei, si deputatii scapara in 30 Maiu din arestu, au alergatu indata cá se'si céra audientia la monarchu spre a substerne petitiunea nationala subscrisa la Blasĭu in 17 Maiu 1848 de càtra doi episcopi, doi vicepresidenti si sĭese secretari. Petitiunea s'a primitu, cu resolutiunea inse au intardiatu douespredĭece dile. »Nu se póte astadi, nu se póte màne nici poimàne,« pàna cand sosi com. Lud. Battyáni in fuga mare in 6 Iuniu, éra dupa elu cei doi deputati insoçiti acum si de com. Emericu Miko, pe care imperatulu îlu chĭamase la sine in alta afacere, care concernea cancelari'a transilvana dupa dimissiunea baronului Sam. Josika. In 4 Iuniu sosise si deputatiunea Sasiloru, dara acesteia i se traganá audienti'a, pe care trebuea se o céra dela ministrulu comite Eszterházi pusu in adinsu in cóstele imperatului, lipsitu de oricare altu ministru sau consiliariu in acea singuratate a sa.

Si acum se aflamu chĭaru din graiulu comitelui Emericu Miko istori'a confirmarii uniunei asia cum este ea descrisa la Al. Jakab.[1]) Com. Miko facù adeca urmatórele descoperiri pentru totdeauna memorabili:

»Eu cunoscu greutatile cele mari ale confirmarii acestei legi. Successulu intregu este fapta a vointiei de feru a comitelui Battyányi. Elu a induplecatu pe rege cá se subscria. Dupace regele se ferise cá se nu dea fatĭa cu elu, acum isĭ cerù timpu de meditatu, cá se audia pareri si din alta parte. Regele m'a intrebatu si pe mine (pe Miko), daca aflu

[1]) Szabadság harczunk történetéhez pag. 173.

cumva, cà acea lege este necessaria si buna pentru cas'a domnitóre, pentru monarchi'a intréga. Eu o am recomandatu cu caldura si din convictiune. Battyányi nu se lasá. »Maiestate, acésta trebue se se intemple,« dise elu. »Legea transilvana despre uniune este consecenti'a celei din Ungari'a. Dela acésta depende pacea Ungariei si sórtea tronului Maiestatii Tale.«

La acestea respunse imperatulu: »Aber lieber Graf Battyány! gönnen Sie mir doch ein wenig Bedenkzeit,« dise imperatulu càtu in gluma càtu nustrandu'lu; dupa aceea inse preste càteva minute legea fu subscrisa.«

Acea confirmare s'a intemplatu in 10 Iuniu.

Atàta scimu despre confirmarea uniunei din graiulu lui Miko fostului tesaurariu, apoi de doue ori gubernatoru, mai pe urma si ministru. Prea de ajunsu, pentru-cá la audiulu acelei naratiuni se se urce sangele in fatï'a ori-carui patriotu, care ţine la principiulu monarchicu, la prestigiulu corónei si alu tronului, ba chĭaru si numai la demnitatea personala a oricarui omu, care se scie domnu in casele sale. Proletarii din Paris au pututu se pórte unu limbagĭu cá acela càtra Ludovicu Filipu, nu inse unu comite Battyányi càtra unu monarchu din cas'a Habsburg, prin care atàti membrii ai familiei lui au fost incarcati cu ranguri, cu demnitati si avutii immense. De aceea nu ne vomu mira, daca mai apoi vomu afla, cà si Lud. Battyányi a platitu cu capulu acea violentia si altele, care au mai urmatu fàra nici-o necessitate absoluta.

Cu acea violentia inse a mai fost inpreunata si o flagranta calcare de lege fundamentala si de praxa secularа, dupa care orice proiectu de lege trebuea se tréca mai antei la cancelari'a curtii, care era obligata se o ia in revisiune, se'si dea parerea in scrisu si asĭa se o substérna monarchului spre confirmare. Publicistii magiari escusa acea precipitare si violentia cu scurtimea timpului si cu lenea Cancelariei transilvane. Vorbe de claca sunt acestea, cu care nu se póte masca intru nimicu planulu partidei revolutionarie de a se intari si cu acésta tiéra, spre a se putea rupe cu atàtu mai usĭoru de càtra dinastia si de càtra monarchia.

Acuma comitele Eszterházi avù »bun'a vointia« cá se lase in audientia si pe deputatii natiunei romane. Putea se'i

totu lase, cà-ci dupace se storsese dela monarchulu spaimantatu confirmarea proiectului revolutionariu, acuma era usĭoru de prevediutu, cà resolutiunea ce voru primi atàtu romanii càtu si sasii, va semena prea bine cu càte unu pacharu de apa rece.

In 10 Iuniu a subscrisu monarchulu legea uniunei. Indata in 11 Iuniu se dete deputatiunei romane resolutiunea imperatului la petitiunea din Blasĭu asĭa cum esise ea din pén'a lui Eszterházy, dara cu dat'a din 7 Iuniu. Textulu resolutiunii suná asĭa: »Dupace suplic'a compusa de càtra supusii Mei de origine romanésca in adunarea dela Blasĭu s'a resolvitu prin uniunea Transilvaniei cu Ungari'a decisa in unanimitate de càtra diet'a transilvana si inainte de aceea prin articolulu 7 alu ultimei diete unguresci sanctionatu de Mine, Me bucuru cà pociu asecura de deputatii cari se afla aici presenti, cà prin acelu articolu de lege, care dà tuturoru locuitoriloru Transilvaniei fàra privire la nationalitate, limba si religiune aceleasi libertati si drepturi, dorintiele li s'au inplinitu in partea cea mai mare a loru; prin urmare fericirea loru in viitoriu depende numai dela realisarea acestei legi; de altmentrea Eu primescu cu placere simtiementele manifestate despre credinti'a neclatita, si Ve asiguru pe Dvóstra despre favórea si grati'a Mea.«

Intr'aceea venise si episcopulu Andreiu dela Pesta la Insbruck. Intardierea nelinistise multu pe ceilalti deputati, cari nu s'au pututu contení cá se nu'i faca observatiuni. Popasu cá conducatoriu in audienti'a prima avuta la imperatulu in absenti'a episcopului, vorbise in presenti'a comitelui Eszterházy in termini din cari esĭa, cà natiunea romana nu are nici-o incredere in barbatii de statu ai Ungariei, éra in cei din Transilvani'a nu o avuse nici-odinióra. Episcopului nu'i convenía manier'a lui Popasu si alui Laurianu, pe care in situatiunea de atunci elu le credea a fi precipitate, lipsite de prevedere. Episcopulu apucase a petrunde pàna la unu punctu in planurile unguriloru, vedea totodata cá si lumea tóta, cà pangermanistii tindu cu totadinsulu la desfiintiarea monarchiei austriace si incorporarea provinciiloru ei la Germani'a cea mare; de aceea ne putendu-se prevedé resultatulu aceloru lupte politice straine de noi, densulu nu aflá cu cale, cá discordi'a intre romani si unguri se ajunga la cuţite.

Preste acestea episcopului Sĭaguna nascutu si crescutu in Ungari'a, iĭ era, cá si la multi alti ungureni, fórte cu greu se intĭeléga adeveratele temeiuri, pentru care romanii Transilvaniei nu voiau se audia de uniunea neconditionata a tierei loru, ci pretindeau cu tóta perseveranti'a, cá unionistii se stea de vorba cu poporulu romanu cá cu natiune politica indigena, recunoscuta intru intielesulu legiloru fundamentali ale acestei tieri, si numai dupa aceea se vedemu cum ne unimu cu Ungari'a pe langa conditiuni, care se asigure essistenti'a, libertatea si desvoltarea intregei natiuni romane din Transilvani'a si din Ungari'a, cá corpu compactu, éra nu numai cá persóne singuratice, cá atomi.

Resolutiunea prea inalta din 7 Iuniu nicidecum nu era acomodata cá se póta linistí pe deputatiune si pe comittentii sei; deci ea a decisu cá se mérga la tronu cu alta petitiune compusa in termini mai tari, in care se se spuie imperatului, cà pentru romani nationalitatea si limb'a este clenodiulu celu mai pretiosu, pentru a carui conservare densii au fost mai gata in sute de ani a se lipsi de libertate. Acum ei vedu cà constitutiunea din 25 Aprile garantédia nationalitatea si limb'a tuturoru popóraloru monarchiei, pre cand a poporului romanu devine nimicita prin legea uniunei, care ne supune la legile Ungariei, care cunoscu o singura nationalitate si limba, pe cea magiara, ceea ce este o nedreptate strigatóre la ceriu. Aristocrati'a magiara din Transilvani'a nu avea nici-unu dreptu se proclame ea singura instrainarea tierei fàra consimtiementulu celorlalte natiuni si classe de locuitori. Deci deputatiunea cerù dela monarchu, cá se convóce una alta dieta, care se fia compusa din deputati alesi de càtra tóte natiunile in proportiunea numerului loru.

La petitiunea acésta deputatiunei i se comunicà din 23 Iuniu respunsulu monarchului, in care Maiest. Sa se incérca se o asigure, cà nationalitatea va fi garantata prin o lege speciala, se voru deschide scóle nationali, biseric'a greco-orientala va fi inaltiata la rangulu celorlalte biserici; de tóte libertatile si drepturile prevediute in legile din 11 Aprile ale Ungariei voru avea parte si romanii etc.[1])

[1]) Vedi petitiunea si resolutiunea alaturea cu mai multe acte publicate in limb'a originale in Romänen der österreichischen Monarchie Fasc. I Wien 1849.

Totu asĭa patira si sasii cá si romanii. Acum inse cu tóta moderatiunea loru decisera a protesta din nou in contra uniunei prin o petitiune colectiva incarcata cu aprópe 17 mii de subscriptiuni genuine, nu fictive, nici facute cu degetulu apasatu pe chartia, si o inaintara la Insbruck prin deputatiunea loru.

Intr'aceea legea uniunei confirmata, adusa la Clusiu, in sĭedinti'a 10 din 19 Iuniu fù publicata si data in grij'a protonotariloru, cá conformu legiloru tierei se o scrie in form'a si in stilulu usitatu, spre a i se dá sanctiunea definitiva, dupa care trebuca se se tiparésca unu numeru anumitu de exemplarie, care tóte veniau apoi subscrise totu de monarchu si contrasemnate de càtra cancelariu si directoru, sau in alte tieri de càtra ministri. Acestu postulatu alu legii inse nu s'a inplinitu nici-odata. Diet'a Transilvaniei s'a inchisu in 18 Iuliu 1848; textulu legii de uniune a remasu la gubernulu din Clusĭu; acesta ilu inaintà in 27 Iuliu la ministrulu de interne, cá se ingrijésca elu de inplinirea formalitatiloru. Ministeriulu respunse gubernului abĭa in 30 Augustu, cà exemplariele originali se mai afla totu la regele pentru subscriptiune si sigilare. Asĭa legea uniunei înca totu nu era sanctionata; totusi ministrulu o si dedese nesanctionata la tipariu, din care 500 exemplarie s'au trimisu la Clusiu asĭa nesanctionate si nesigiltate spre a se inparti la municipii, la deputati si la regalisti. Intr'aceea acea lege a uniunei emanata in forma autentica legala cá originalu subscrisu, adeca sanctionatu si sigillatu de càtra Monarchu, nu s'au aflatu nici-odata nicairi in nici-unu exemplariu; prin urmare acea lege nu apucase a fi sanctionata. Caus'a este invederata; ea se esplica usioru din evenimentele càte s'au rostogolitu preste noi in lunile Iuliu si Augustu. Monarchulu se intorsese la Vien'a, unde nu se mai aflá cum amu dice singuru, isolatu de ai sei si de càtiva buni consiliari, cá se'i mai póta amerintia ministrulu Battyáni tronulu si dinasti'a.[1])

[1]) Vedi despre aceasta mai pe largu „Joseph Bedeus von Scharberg II. Bnd. Seite 46 und 371—378 Union."

§ 19. Deputatiunea romaniloru vine dela Insbruck la B.-Pesta. Manopere rafinate ale dietei dela Clusĭu cu alte proiecte de legi. Inchiderea dietei transilvane si deschiderea celei din Ungari'a. Comissiunea regnicolara. Br. Nic. Vay. Com. Béldi. Laurianu si Balasĭescu arestati.

Deputatiunea romana ne mai voind se pérda timpulu pretiosu in Tirolu, au venitu la Pesta, unde cu episcopulu in frunte a datu visita la toti ministrii, pentru-cá se cerce marea cu degetulu. Ce e dreptu, deputatiunea fù primita prea bine, a fost si invitata a participa la lucrarile asĭa numitei comissiuni regnicolare, a carei missiune o vomu cunósce indata. Dupace mai convenira cu romani din Banatu si din alte comitate ale Ungariei, cari petreceau cu unu scopu sau altulu in capital'a Ungariei, cei mai multi membri ai deputatiunei s'au intorsu pe la casele si afacerile loru, anume unii, pentru cá se patia multu mai reu decàtu paţisera in Austri'a superióra.

Pre càtu timpu deputatiunile romaniloru si ale sasiloru au absentatu din tiéra, diet'a din Clusĭu ne voind a scí, cà ea insasi proclamase uniunea neconditionata cu Ungari'a, prin urmare cà dupa o logica sanetósa activitatea ei legislativa trebuea se se curme din acea di si ea se mérga acasa, tocma din contra, ea a mai legiferatu barbatesce, pàna aprópe la deschiderea dietei unguresci. Proiectele de legi votate in acea dieta dupa proclamarea uniunei au fost:

1. Lege electorala speciala pentru Transilvani'a.
2. Armarea gardei nationale magiare.
3. Expropriarea roboteloru, decimeloru, taxeloru.
4. Desdaunarea feudaliloru de càtra statu.
5. Alta lege urbariala relativa la corporatiuni.
6. Purtarea greutatiloru publice.
7. Lege de pressa.
8. Emanciparea bisericei gr. resaritene.
9. Inlesnirea mijlóceloru de comunicatiune.
10. Despre pretiulu sarii si fàntanile sarate, de care in Transilvani'a sunt fórte multe.

Ce scopu au avutu acestea proiecte de legi, spunu chĭaru ele la orĭcine le va citi textulu. Legea electorala fàra ase-

menare mai egoista decàtu cea din Ungari'a, avea de scopu invederatu a inpedeca pe poporulu romanu, cá se nu póta trimite deputati din partea sa si in interessulu seu nici la diet'a din Ungari'a. Proiectulu Nr. 2 avea totu pe romani in ochi, cá se apuce numai elementulu magiaru a se arma bine, spre a puté desarma usĭoru pe romani, daca ar cerca si ei a se organisa.

3. 4. 5. s'au legiferatu de frica, cá nu cumva diet'a Ungariei se fia mai liberala càtra poporatiunea rurala.

Celelalte pàna la 10 nu era incàtrau, trebuea se produca ceva corespundietoriu la epoca, pentru cá se nu fia fluierati de càtra alte legislative[1]).

Abĭa s'a inchisu diet'a transilvana, pre cand s'au si alesu deputati cu missiunea de a intra de ací inainte in diet'a Ungarici cá membrii ai aceleia. Legea electorala, dupa care au fost alesi acei deputati, nu mai era sanctionata de monarchu, ci de archiducele palatinu Stefanu, pre care Maiest. Sa îlu mai investise si cu acea parte essentiala a potestatii sale suverane. Din acestea alegeri ardelene, de unde pàna unde, s'au stracuratu si vreo 5 deputati de nationalitate romana. Crediend si sasii cà acum uniunea este fapta complinita, au alesu si ei deputati sasi din tóte cercurile electorali si 'iau trimisu la Pesta in sperantia, cá li se va da ocasiune cá se salvedĭe pre càte voru putea din vechile loru drepturi si prerogative nationali si municipali.

Intru intielesulu unei clausule dĭn legea uniunei s'a fost alesu in diet'a dela Clusĭu o comissiune regnicolara, adeca insarcinata a lucra in numele tierei. Missiunea acelei commissiuni era, cá se studiedie si se formuledie conditiunile, pe langa care uniunea se se póta considera cá consumata. Se dicea cà acea comissiune sau deputatiune regnicolara avea se fia compusa din 40 de membri; noi inse aflamu in catalogulu ei numai 30 membri inpreuna cu presiedintii c. Josef Teleki gubernatorulu si br. Franciscu Kemény. Membri magĭari parte mai mare magnati, au fost 20, sasi 4 si romani cei doi episcopi, Alexandru Bohetielu si unulu Ios. Demeter.

---

[1]) Acelea legi se afla tiparite de repetite-ori in limb'a statului: s'au publicatu din ele si traduse romanesce in „Organulu nationalu.“

Acea comissiune regnicolara a lucratu inpreuna vreo sĭepte septemani asĭa, cà ea in 12 Septembre 1848 a fost in stare se inaintedie la diet'a Ungariei 20 de proiecte spre a se da in desbaterea ei. Intre acelea sunt tóte cele votate mai inainte in diet'a din Clusĭu, la care s'au mai adaosu altele relative la administratiunea politica, a justitiei, la alegerile de functionari in tóte categoriile, politi'a campului, dreptulu apeloru si alu canaleloru, in fine proiectulu Nr. 20 si despre reforme in districtele si comunele militarisate sub Maria Teresi'a. Totu proiecte inprovisate, imitate, precipitate cu scopu de a lega ochii lumii.

Despre drepturi speciali ale celoru doue natiuni, romani si sasi, despre teritoriu separatu, de garanti'a limbiloru nationali si de instructiune in acestea limbi nici-unu cuventu leganatu. Ba ce e mai multu, in proiectulu Nr. 10 se desfiintiédia gubernulu Transilvaniei, precum si Tesaurariatulu, éra agendele loru se impartu tóte la ministri, fiacare dupa' resorturile loru, si apoi totu acolo se decide cá: tóte confessiunile religióse, regimulu bisericescu intregu si tóta conducerea instructiunei publice in Transilvani'a se supunu la supraveghĭarea ministrului de culte si instructiune publica.

Despre autonomi'a bisericeloru érasi nici-unu cuventu. Din tóte confessiunile religióse in càte se vedu desbinate popórale Ungariei si ale Transilvaniei, reformatii calviniani sunt aceia cari au versatu multu sange pentru confessiunea loru si cari chĭaru astadi aru fi in stare se'si apere autonomi'a cu armele. Intre cei 22 membri magiari ai comissiunei erau mai multu de jumetate protestanti, intre cari si cei doi presiedenti; ei inse votara pentru administratiune centralistica ministeriala chĭaru si asupra bisericeloru si scóleloru confessionali, fàra conditiuni si clausule aparatóre; mai tardiu, dupa 4—5 ani totu acei ómeni versau focu asupra gubernuluĭ centrale din Vien'a, cà acela facea totu cá ei, tragea tóta puterea in centru, adeca centralisá barbatesce, precum voisera se faca si Unguri.

Càtiva membrii ai comitetului nationalu risipiti asĭa cum erau, aflasera prin corespondentie si prin càte unu bar-

batu seriosu care venía dela Pesta despre mersulu desbateriloru in comissiunea regnicolara; perdiendu'si ei patienti'a au scrisu membriloru romani in termini tari destulu, cá se se retraga din acea comissiune. Canonicúlu Cipariu si protopopulu Iosif Ighianu ne putend suferi unele expressiuni ale aceloru membrii din comitetu, le detera unu respunsu pre càtu de moderatu pre atàtu de seriosu, pentru-cà erórea cea mai grea ce potu comitte mai alesu conducatorii politicei unui poporu in timpu de grea cumpana este irritatiunea, mani'a, lips'a de patientia. Intre inpregiurarile de atunci pretindeau chĭaru interessele vitali ale poporului romanu, cá se se afle càtiva romani dintre cei mai destepti atàtu in Vien'a càtu si in Buda-pest'a, sub orice titlu, cá se aiba ocasiune de a petrunde pe càtu se póte in tóta desvoltarea evenimenteloru, a cunósce intrigele càte se tĭeseau, scurtu, a face o scóla, a studia. Gubernulu provisoriu din Bucuresci trimisese tocma in acelea dile pe Ioanu Maiorescu la Francfurt, unde lucrá cu mare vèlva parlamentulu Germaniei pentru unitatea ei, éra in alte tieri a trimisu pe altii. La Vien'a petrecea unii din fratii si din verii Golesci, pe la Pest'a mersesera mai tardiu fratii Bratenii.

Tóte acelea proiecte inse nu s'au datu in desbatere si nu s'au votatu, prin urmare nici uniunea Transilvaniei nu a devenitu atunci fapta complinita. Gubernulu si tóte municipiile au remasu totu cele vechi; s'a desfiintiatu numai cancelari'a transilvana din Vien'a si agendele ei au trecutu la ministeriulu ungurescu; acesta dedea ordonantie càtra gubernu, éra daca prin acela nu'si putea ajunge scopurile, ceea ce dela Iuniu inainte se intemplá mai de multe-ori, trimitea la Transilvani'a càte unu comissariu investitu cu puteri extraordinarie si cu instructiune, cá de acela se asculte gubernu, generali, tesaurarĭu, episcopi si tóta lumea.

Celu de anteiu comissariu auctorisatu de càtra ministeriulu ungurescu a lua in numele seu mesuri administrative, cum amu dice, preste capulu gubernului, a fost br. Nicolae Vay, magnatu din Ungari'a, omu pe atunci in etate de ani patrudieci, luminatu si pentru o missiune atàtu de grea destulu de moderatu, ceea ce nicidecum nu placea mai alesu fanaticiloru din Clusiu. Dara moderatu sau furiosu cá cei

veniti mai tardiu in loculu lui, elu se incercà intre altele a molcomí spiritele la sasi si la romani; intre romani nu a pututu face mai multu, decàtu cà induplecà pe càtiva preoti si protopopi, cá se duca la urna pe romanii càti puteau fi alegatori si se'si dea voturile la candidati ministeriali. Necurmatele excesse ale granitiariloru secui, bataile si aresturile càte veníau pe fiacare di asupr'a romaniloru, au smulsu din mintile si inimele loru ori-ce incredere in cuventele unui magĭaru de orice positiune sociala si de orice caracteru privatu înca pe atàtu de curatu si demnu de totu respectulu. Nici tractare blanda nici aspra, nici promissiuni si nici amerintiari nu mai prindea la ómeni. Se inmultisera preste mesura si executiunile in tiéra, agrarie sau urbariali in favórea domniloru feudali, éra finantiali spre a stórce inpositele dela poporu.

Agentii partidei revolutionarie informasera si pe br. Vay, cà resistenti'a poporului romanu ar inceta din dio'a in care potestatea publica ar pune màn'a inainte de tóte pe fostii membrii ai comitetului si pe tóta tinerimea càta agitase pentru convocarea adunariloru dela Blasiu. Unu advocatu (negru cá unu ţiganu) trimisu dela Osĭorheiu inadinsu la Brasĭovu cá se urmarésca miscarile de acolo ale romaniloru, descoperise totu in Iuliu professorului Penescu dela Bucuresci, cu care sĭedea inpreuna la ospetari'a »Coróna«, cà dupa unu catalogu intocmitu de càtra clubulu loru, trebue se fia spendiurati sau inpuscati vreo patru sute de romani ardeleni sciutori de carte, pentrucá poporulu romanu se póta fi supusu definitivu la vointi'a natiunei magiare.

Br. Vay calatoria mereu prin tiéra, petrecea inse mai multu in Clusiu si in Alba-Iuli'a. In Sibiĭu si in Brasĭovu înca a statu càte puçinu. Dara in 16 Augustu a fost trimisu la Sibiĭu comitele Franciscu Béldi cu instructiune cá, dupace auctoritatile sasesci nu asculta de ordinile date si nu prindu pe barbatii romaniloru, se faca elu cum va sci si se puna màn'a pe densii. Spre acestu scopu lui Béldi ii trebuiau nu numai spioni si agenti cutediatori, ci si assistentia militara.

Era pe ací de indemana unu omu fórte fanaticu, anume Josef Dobokai, care purtá ura mai multu decàtu turcésca asupra tuturoru romaniloru. Acelu Dobokai a fost de nascere din Clusĭu, omu micu de statura, dara spatosu, perulu capului

batea in rosĭu, ochi negri mici tataresci, cautatura de omu reu si viclénu, prototipu alu reutatii. Dobokai fusese optu ani locotenente in armat'a austriaca; cá omu de 50 de ani era in servitiu la vam'a din Turnu-rosĭu. Dupace se turburase tiér'a, elu luà asupr'a sa spionarea romaniloru atàtu in persóna, cà-ci sciá bine romanesce, càtu si prin alti ómeni blastemati. Romanii din Sibiĭu erau cei mai spionati de càtra densulu. Bani i se trimiteau de ajunsu. Multi romani au fost nenorociti prin acelu omu reu; acum ilu luase si c. Béldi in servitiulu seu.

Br. Puchner puse la dispositiunea lui Béldi o $^1/_2$ de compania din batalionulu de grenadiri, care era mai intregu din romani si stetea sub comand'a italianului Uracca. Ordinulu de arestare venise la gubernu si la Vay dela ministeriu in urmarea necurmateloru denuntiari gramadite acolo in contra sasiloru si a romaniloru. Puchner trebuea se dea assistentia, pentrucà pre elu ilu subordinase însusi imperatulu in Maiu archiducelui palatinu. Se mai prinsesera si doue scrisori, un'a a nefericitului profesoru tineru Constantinu Romanu si alt'a a tinerului boieriu Alecu G. Golescu, cari cá tineri inflacarati voiau si ei lucruri mari, óste, statu nou, dara se plangeau cà nu vedu de nicairi unu isvoru grosu de bani, càti se ceru la purtarea unui resboiu. Si apoi asemenea jucarii de pene tineresci spariiasera pe ministeriulu din Pest'a. Se mai temeau si de o invasiune din Romani'a. Din cause de acestea membrii comitetului si alti romani se fia ărăuncati in prinsóre si dati in judecata.

In sér'a din 17 Augustu Dobokai pléca cu trup'a de grenadiri mai anteiu la ospetari'a din strad'a Macelariloru cunoscuta dupa firma »la Curtea Mediasiului« (astadi hôtel Melzer), unde se aflá Sim. Barnutĭu, cá se prinda mai anteiu pe acesta. Elu locuiá in chili'a parterre de càtra strada, cum intri de a drépt'a. Cineva care zarise patrol'a venind, intra iute in chilia: »Voru se te arestedie. Astépta se intre toti in curte si atunci dta sai pe feréstra si pe aici iti este calea.« Dobokai apucase inainte mai afundu in curte; Barnutĭu sarí si apucà prin strimtórea din fundulu palatului Bruckenthal, apoi scapà in comun'a Racovitia din regimentulu I de granitiari, unde Dobokai nu mai ajungea asĭa usĭoru.

In 18 Aug. apucara pe Laurianu si pe Nicolae Balasiescu, despre care se dice la Bedeus, cà mai inainte ar fi fost membru alu gubernului provisoriu in Bucuresci. Nicidecum. Se nu mai confunde nimeni pe istoriografulu si renumitulu patriotu din Munteni'a Nicolae Balcescu nici pe fratele acestuia Const. Balcescu fii de boieri, cu Nicolae Balasiescu alias Belascu, nascutu de colea din satulu Hasĭagu, trecutu din 1835 la Bucuresci cá profesoru la embrionulu de seminariu mitropolitanu, acum inse petrecea de doi ani in Sibiĭu, unde tipariá unu dictionariu latino-romanu cu spesele mitropolitului Neofit, apucase a se inscrie si cá novitiu la monastirea Cernic'a, de unde certatu cu calugarii au trebuitu se ésa, éra acum ilu apucasera revolutiunile in tiér'a unde s'a nascutu si a crescutu.

Pe Laurianu îlu inchisera in casarma; pe Balasiescu ilu pusera sub paza stricta in locuinti'a sa.

§ 20. Poporulu romanu pretinde liberarea arestatiloru. Br. Puchner intervine si merge la br. Vay. Arestatii liberati si dusi in triumfu la Orlatu. Adunarea din Orlatu. Petitiunea regimentului. Ce au paţitu si Sasii.

Cup'a dureriloru se impluse asĭa, in càtu amaraciunea dedea din ea afara si se intindea prin tiéra.

Arestarea celoru doi professori si membri ai comitetului, ambii nascuti si crescuti in Transilvani'a, a fost cunoscuta la romani in aceeasi di, éra a dou'a di aflase si tatalu lui Laurianu preotu in comun'a Fofeldea, cu tóte rudeniile lui. Unii romani crediend la ìnceputu, cà omenii loru de incredere au fost arestati de càtra auctoritatile sasesci, de càtra comite, primariu, politia, au mersu si au intrebatu, au primitu inse asigurarea, cà nici-unu functionariu sasu nu a sciutu nimicu despre acea arestare pàna cand nu a primitu a dou'a di primariulu cetatii sctisórea presidiala prin comitele Béldi. Totu atunci se aflase, cà nu numai Dobokai, ci si alti functionari magiari dela tesaurariatu au fost lui Béldi de ajutoriu cá se prinda, daca s'ar putea, càtu mai multi romani sciutori de carte. Acea fapta nelegala si terroristica a irritatu chiaru si pe locuitorii cetatieni de

nationalitate sasésca, dintre care fórte multi cunóscea de aprópe nu numai pe arestati, ci si pe alti romani cari petreceau in liniste si pace. Astadi tie, màne mie, isi diceau sasii si evenimentele le-au datu dreptate. La trei dile éta cà se presenta la Sibiĭu càteva sute de romani din comunele invecinate, intre carii erau si granitiari din comun'a vecina Vestemu si pe nópte se asiédia in grupe mari pe la portile cetatii, care in acelu timpu înca mai existau. Autoritatile municipali ingrijate intrebara, ce voiesce atàta multime de omu. »Amu intielesu« respunsera romanii, »cà ungurii voru se duca pe ómenii nostrii in tiér'a loru la pĭerdiare si noi amu venitu, cá daca voru vrea se'i duca, se'i scótemu din mànile loru.« S'au luatu si din partea cetatii tóte mesurile, cá nu cumva romanii se incerce vreo invasiune violenta; multimea inse a petrecutu tóta nóptea in liniste nefacènd nici-unu reu. A dou'a di dupa consultare seriósa a fruntasiloru poporului, o deputatiune a mersu la comandantele generalu br. Puchner cu petitiune, in care poporulu pretindea liberarea celoru doi frati ai loru arestati, cu atàtu mai vîrtosu, cà auctoritatile locali in totu timpulu de cand petrecu densii in Sibiĭu nu aflasera nici-o causa de a'i mustra pentru purtarea loru in totu respectulu corecta, éra daca densii s'au interessatu de starea si sórtea natiunei din care facu si ei parte, cu acésta isi inplinira numai missiunea de buni cetatieni ai statului.

Comandantele generalu, care si atunĉi suferia de dureri, a primitu pe deputatiunea romana cu tóta buna vointi'a, a pusu si unele intrebari, intre care si despre uniune, cá se afle chĭaru dela locuitorii sateni, pentruce nu o voiescu, éra petitiunea romaniloru o inaintà indata la Clusĭu pe langa informatiune din partea sa. Dupa acestea vediend generalulu comandante, cà situatiunea devine pe fiacare di totu mai critica in tiéra si in afara, a caletoritu la Alba-Iuli'a, unde se aflá br. Vay, spre a se intielege cu elu in persóna. Dupa Bedeus[1]) acea intielegere mergea fórte cu greu, incàtu se perdura trei dile cu concertatiunea. Romanii perdĭendu'si pa-

[1]) Vol. II pag. 59 si Romanen der österreichischen Monarchie I. Heft pag. 19—20. Acesti doi auctori differu aici numai in ficsarea unoru dile.

tienti'a trimisera in 25 Aug. alta deputatiune la generalulu fml. Pfersmann, care substituiá pe comandante in absentia. Acestu generaln isi dete parol'a, cá daca comandantele sau nu s'ar intórce in acea di, ori cà nu ar primi nicĭ scrisóre dela escel. sa pàna sér'a la 7 óre, in acelu casu densulu va libera pe cei arestati. Granitiarii din partea loru au statu buni (au garantatu).

La ór'a pusa stradele cetatii erau pline de ómeni, militi'a sub arme si in linia pentru orice s'ar mai putea intempla. Laurianu si Balasiescu esira din inchisorile loru. Poporulu apucand pe Laurianu si ridicandu'lu pe umerii sei îlu conduse la ospetari'a din coltĭu, situata in fatĭ'a casarmei. Aici Laurianu salutà pe poporu cu o cuventare energiósa, intru care elu iĭ descoperí intre altele, cà arestarea sa nu a fost dispusa de càtra monarchu, nici de gubernulu imperatescu, ci numai dela ministeriulu ungurescu si dela vrasmasii natiunei romane. Dupa acestea granitiarii din Orlatu care era resiedinti'a statului maioru, condusera pe ambii barbati in triumfu la comun'a loru, unde au fost primiti cu musica din partea bandei militare. Aici ţinura érasi ambii cuventari viguróse in contra terrorismului ungurescu, pe care'lu descrisera cá pe o fapta de ómeni smintiti, care trebue se produca tocma resultate diametralu opuse; indemnara inse pe poporu„ cá elu se pazésca intru tóte inpregiurarile bun'a ordine, se stea neclatitu in credintia càtra monarchu si dinastia, care nu va mai suferi, cá in tierile sale se mai asuprésca o natiune pe ceealalta.[1])

Locuitorii romani, càti venisera din comitatulu feudalu invecinatu alu Albei la Sibiĭu spre scopulu descrisu aici, au paţitu fórte reu la intórcerea loru; multi fusera aruncati in prinsori, batuti cumplitu; dela altii s'au confiscatu vite, dela multi s'au storsu sume de bani si ori-unde s'au aflatu la romani arme de focu, au fost luate.

In fine s'au saturatu si generalii din Sibiĭu se mai servésca la càte doi domni, unulu in Vien'a si altiĭ in B.-Pesta. Br. Puchner, care de voia de nevoia totu mai tragea sciri inportante dela Vien'a, sciindu-se cu trupe relative prea puçinu

[1]) Wiener Ztg. Abendbeilage Nr. 150 din 5 Sept. 1848.

numeróse si lipsitu de bani, a mai reflectatu si la inpregiurarea, cà ar fi fórte reu, daca in casu de a sparge resboiu civilu, poporulu romanu s'ar simti instrainatu de càtra Cas'a domnitóre si aruncatu la discretiunea partidei antidinastice revolutionarie. De aici se esplica usĭoru, cum s'a pututu intempla, cà comandantele generalu inainte de arestarea celoru doi barbati romani apucase a permitte regimentului I granitiariu la rugarea substernuta, cá se póta ţiné in 27 Augustu adunare la Orlatu in causele nationali, care inse din incidentulu acum cunoscutu se amanà pe 10 Septembre, in sperantia cà pàna atunci se voru mai domoli patimile resbunatóre.

Deputatii din tóte companiile regimentului se adunara pe dio'a numita la Orlatu, sub presidiulu comandantelui loru br. Rauber. In dio'a urmatóre din 11 Sept. regimentulu declarà cu tóta solemnitatea, cà elu voiesce se stea numai sub regimulu Maiestatii Sale alu imperatului, éra ministeriului ungurescu de resboiu, pe care nici pàna atunci nu l'au recunoscutu, ĭĭ denéga ori-ce ascultare.

Adunarea regimentului fiind publica, venise multime de ómeni si din comunele provinciali. Ce se vedi! cá si in a. 1783/4 sub Imperatulu Iosif II-lea, asĭa si astadata optudĕeci de sate au cerutu cá se fia militarisate, se li se dea arme si comandanti, pentru-cá se póta serví statului si se resiste la planulu unguriloru de a se desbina de càtra monarchia.

Adress'a regimentului I formulata ŝi votata in acea di spre a se aduce la cunoscinti'a monarchului, a fost subscrisa in numele regimentului cá delegati plenipotenti ai sei si anume de: David Ursu, locotenentu; Michail Novacu, locotenentu; Ioanu Moldovanu, parochu; Antonie Vestemianu, parochu; Ioanu Banciu, invetiatoriu comunalu; Constantinu Stezar, invetiatoriu comunalu.

Petitiunea regimentului s'a publicatu in textu originalu germanu in »Romaenen der österr. Monarchie I. Heft. § 21—25.

Pre langa acea adressa homagiala substernuta monarchului deputatii desu numitului regimentu se folosira de acelea doue dile de adunare, pentru-cá se'si descopere inca si alte dorintie ale loru, atàtu generale, relative la natiunea romàna intréga, càta se afla in acestea doue tieri, càtu si speciali

ale regimentului si ale comuneloru. Cele mai multe din postulatele regimentului sunt caracteristice, ele merita cá se le cunóscemu si astadi, pentru-cá se vedemu, ce si càte drepturi si respective usïorari de greutati sciau se céra romanii inainte cu 40 de ani. Càteva din acelea sunt de coprinsulu urmatoriu:

Punctele petitiunei regimentului I romanescu transilvanu de margini.

Adunarea deputatiloru acestui regimentu 'si manifesta cugetele si simtiemintele sale in urmatórele puncte:

I. Libertarea personala si nationala.

1. Noi ceremu, ca nimenea se nu se arestedie fàra aratare legiuita a vre-unei vine criminale. Ceremu, ca toate arestarile càte s'au facutu pàna acüma sa se cercetedie catu mai curendu si ca invinuitii dupa lege pentru vreo vina criminala sau se se traga inaintea judecatoriloru ordinari, sau unde nu se afla asemenea invinuire sa se slobódia, nimenea pe viitoriu sa nu se subtraga dela judecatoriulu seu ordinariu. Acestea principie se'si aiba puterea loru pentru aceia, care au lucratu spre ţinerea linistei, spre invatiarea poporului si spre cunóscerea drepturiloru sale; pentru barbatii care s'au arestatu in aceasta tiéra, pe candu in alte tieri asemenea barbati se punu in fruntea guberneloru si sunt obiectulu adoratiunei generale.

Adunarea protesteadia solenelu in contra terorismului introdusu in tiéra de guvernulu ungurescu, in contra stataiului celu redicatoriu de legi si periclitatoriu de viéti'a ómeniloru nevinovati, precum si in contra esactiuniloru si estorsiuniloru celoru nedrepte, care au urmatu in tiéra din primavar'a trecuta incoace.

2. Fiindu-ca afara de plangerile pentru vatamarea libertatii personale vinu inainte de multe ori si plangeri pentru alte asupriri, de aceea asemenea plangeri se se cercetedie si se se aplanedie càtu mai curendu in Transilvania prin comisiuni mestecate compuse prin unu numeru egalu de persóne de natiunea romana, germana si ungurésca.

3. Ceremu desfiintiarea tuturoru servitieloru personale iobagiesci, desfiintiarea roboteloru si a tuturoru dariloru in naturalii.

4. Ceremu dreptatea nemarginita de a vorbi, de a scrie si de a tiparí, de a tinea adunari, consultari si de a forma societati pàna candu mijlócele si scopulu loru nu suntu oprite prin vreo lege.

5. Spre sustinerea libertatiei nationale si personale ceremu, ca natiunea romana se aiba pe totu anulu o adunare generala romana, si unu comitetu permanentu alesu de adunarea generala. Fiindu-ca comitetulu romanu alesu de adunarea generala dela Blasiu este persecutatu, noi ceremu ca acela se se asiedie in Orlatu si se se apere de regimentu pàna candu se va intari de inaltulu imperatu.

6. Trebile bisericesci ale natiunei romane se se administredie si se se ingrijésca de catra unu sinodu generalu romanu compusu prin deputati bisericesci si mirenesti, biseric'a romana se fia si se remaie independinte dela ori-care alta biserica, se se restabilésca mitropoli'a romana cu toate drepturile, care leau avutu in vechime, preotii romani se se salaridiedie intocmai ca preotii celoralalte natiuni si confesiuni prin monarchie.

7. Din conceptulu libertatii personale urmeadia libertatea granitieriloru de a se forma pentru ori-ce meserie, negutiatorie, de a se aplica la ori-ce stare, in urmarea caruia se se desfiintiedie ori-ce preferire si ori ce escludere in meserii, arte si stari. — Proprietatea de pamentu libera fara nici o marginire care aru aduce aminte reportulu iobagiescu. Administrare libera a averii comunale, intre care trebue numerati mai alesu muntii de granitia in regimentu; padurile si muntii se se lase comunitatiloru, fiindu ca intrebuintiarea si folosirea loru s'au lasatu granitieriloru inca prin innaltiatulu Imperatu, inse acum folosirea acésta se face intru pagub'a si strimtorarea granitieriloru prin administratiunea de fatia; arendile se se lase pe sém'a comunitatiloru, fiindu-ca recunoscènduse deplina libertarea proprietatii, cadu si fara de acésta multe arende care se radima pre principiulu iobagiei, si apoi administrarea celorlalte aduce stalului mai multa paguba ca dobanda.

8. Spre sustinerea libertatii granitieriloru ceremu, ca la staburile regimenteloru si ale batalióneloru romane se se infiintiedie magistrate, care se ingrijeasca de trebile loru civile si economice, mai alesu pentru-ca in timpurile de resboiu ne

aflanduse acasa autoritatile loru militare, starea si averea granitieriloru se primejdueste, precum avemu prea multe esemple prin resboïele timpuriloru trecute, in care hotarele granitieriloru s'au ocupatu de càtra provinciali. Spre inlesnirea si asigurarea lucrariloru magistrateloru — acestea se se faca in limb'a romana, si membrii loru se fie alesi din sinulu granitieriloru romani. In reportu cu rangulu magistrateloru se se organisedie deregatoriile comunale pe la sate, care se hotareasca in causele granitieriloru in prim'a instantie: iara magistratele se aiba dreptu de a hotarí in a 2. instantie. Comunitatiloru sa se ingadue ţinerea libera a tèrguriloru de septemana si de anu.

9. Pentru cultur'a granitieriloru se se infiintiedie la fiecare Stab alu regimentului o scóla fisica-matematica, in care tinerii granitieri sa se poata califica pentru oficiali si la scólele inalte romane, cum e cea din Blasiu sa se adauge cunoscintiele militare, ca tinerii ce'si sevĕrsiescu cursulu in trensele, sa se poata cultiva si pentru posturi militare; profesorii scóleloru militare din tóta graniti'a romana sa se plateasca de càtra Statu, iara nu de càtra granitieri.

10. Sa se numeasca o comissiune mestecata, prin care sa se cercetedie starea de mai inainte a hotareloru sateloru de granitia si hotarele si mosiile care li s'au luatu de càtra satele provinciale, se li se dea indereptu.

II. Relatiunea servitiului si subsistintia.

Militi'a granitiera romana care se afla acum in fiintia, se stea si se crésca pe viitoriu si in numirea ei sa se esprime originea ei nationala romana, formandu o inpartire a regimenteloru intre sine in unire cu granitierii romani din Banatu ca 1. 2. 3. etc. regimentu de granitia romanu.

Subsistinti'a si starea servitiului sa se reguledie asia, ca fie care granitieriu alu natiunei acesteia se nu fie mai pre josu in cultura si destoiniciea sa spre lupta de catu granitieriulu altoru natiuni, inse nici intru inlesnirea subsistentii sale se nu stea indereptulu provincialistului, prin urmare se i se faca usiurari conrespundietoare usiurariloru fostiloru iobagi, cu toate ca cercetarea si asiediarea mesuriloru ce ducu la scopulu acesta trebue lasate judecatii asotietiuniloru

si deregatoriiloru mai inalte; inse adunarea 'si arata poftele si dorintiele sale asupra urmatóreloru puncte care se infaciosiadia óre cum de sine:

1. Fiindca intinderea cea mare a locului dela Brasĭovu pàna la Pórt'a de fieru produce neinlesniri insemnate si perdere te tempu fórte mare spre a se stringe la loculu stabului Orlatu, adunarea cere, ca in locu de unu regimentu in intinderea aceasta, sa se formedie 3 regimente, unulu din stang'a Oltului si 2 din drépt'a acestui rîu, pana la Pórta cea de fieru. Lucrulu acesta este cu atata mai lesne, cu catu cele mai multe state de margine provintiale ceru acuma a se militariza; pe langa acestea sa se formedie unu regimentu de cavalerie romanu despartinduse husarii romani din regimentulu secuiescu.

2. Pentru inlesnirea administrarii interne si nimicirea causeloru de cearta sa se militaridiasca satele intregi, lucru, care se póte acum fórte lesne, fiindca iobagi'a de o parte e desfiintiata si de alta cei mai multi locuitori ceru a se militariza.

3. Sa se ingrijeasca prin militarisare pentru granitia, ca se fie ficiori destui armati spre a putea respunde cererea servitiului si sa nu insarcinedie pre unulu singuru asia, incàtu subsistinti'a si starea lui si a familiei sale sa'i se faca peste putintia.

4. Indatorirea spre servitiu dupa diversele categorii ca efectivu, supernumeraru, halbinvalid sa se margineasca la unu numeru hotarîtu si se se ia in bagare de séma, ca granitieriulu cu anulu 40 se remae slobodu de totu servitiulu militariu.

5. Precum fiecare granitieriu trebue se fie deprinsu in arme, asia si fiecare insu chiematu la servitiulu armeloru se aiba arme proprii pentru persón'a sa: inpartasirea de acum a mai multoru granitieri la unu numeru de arme hotarîtu, care nu ajungu pentru fie care omu in parte, este unu defectu necuviintiosu.

6. Deprinderea la arme afara de celea 2 esiri la mustra pe anu sa se margineasca pe dilele de Dumineca si de serbatori.

7. Granitieriloru se le fie ertatu a face in vestmintele loru toate acelea servitii, in care nu potu pretinde montura erariala.

8. Servitiulu cordonului sa se usiuredie, ducènduse bucatele la posturile de cordonu cu chieltuial'a erariului, asemenea sa se restabiledie casele de cordonu si se li se dea hainele de lipsa la cordonu potrivite rigórei tempului, si vasele cele trebuincióse.

9. Fiindu-ca este cunoscutu, ca granitieriulu nu póte subsista prin venitulu mosiei sale, de aceea sa se mareasca proprietatea de pamentu intr'unu modu conformu intre toti, sau unde nu se póte aceasta, se i se dea unu equivalentu in bani, sau se i se micsioredie pretiulu de sare, de fieru si de alte lucruri asemenea.

10. Totu din caus'a strimtorarii pamentului, granitierii fiindu siliti a'si paste vitele peste linia de cordonu, vitele loru se fie scutite de tacsa de spalatu si de lazaretu.

11. Sub-ofitirii si acei militari, cari au capatatu defecte in tempulu servitiului, se primeasca leafa patentala.

12. Datori'a bucateloru din tempulu de foamete sa se erte aceloru granitieri cari n'au pututa se o plateasca pàna acuma.

13. Fiindu-ca prin arderea bucateloru spre a se preface in vinarsu se saracescu granitierii, si prin vinderea acestui spiritu se da prileju spre demoralisatia oameniloru, de aceea jidaniloru se li se opreasca de a se asiedia in ţinutulu granitieriloru pentru asemenea scopurĭ.

III. Egalitate personala si nationala.

Totu romanulu se aiba acelasiu dreptu ca ori-ce cetatiénu alu fie-carei altei natiuni, asemenea si natiunea romana se aiba aceleasi drepturi ca ori ce alte natiuni ale monarchiei austriace. — Acelasi dreptu in respectulu limbei, alu scóleloru, alu preotiloru, alu instituteloru, si alu deregatoriiloru publice. Acolo unde toti cetatienii fàra distinctiune de limba, si de nationalitate au drepturi asemenea, romanii se aiba pretentiuni asemenea cu tóte cele alalte natiuni; acolo unde vreo natiune dobandesce vreunu dreptu esclusivu pentru limb'a ei, pentru scóle, pentru institute, pentru deregatorii publici sau pentru ofitirii trupeloru ei, Romanii pretindu acelasi dreptu esclusivu si pentru natiunea loru.

Dupa acestu principiu de egalitate sa se compue toate deregatoriile publice, toate judecatoriile si deosebite instantii; precum si dietele tierii.

IV. Precum adunarea a pronuntiatu dorinti'a sa pentru adeverata libertate, egalitate si fratietate, precum pronuntie tinerea de acum inainte a constitutiunii si indatorirei sale militare, asia simte cea mai ferbinte dorintia, ca cu sustinerea egalitatii tuturoru natiuniloru sa se pastredie si sa se tie unitatea monarchiei austriace sub sceptrulu Maiestatii sale innaltiatului nostru imperatu; simte cea mai ferbinte dorintia, ca in pastrarea si tinerea unitatii armate austriace, sa se arate unitatea monarchiei; fiind deplinu incredintiata, ca marimea, puterea si inflorirea intregei monarchii depinde de la acea a fie carei natiuni in parte, si ca iarasi libertatea, inaintarea, independenti'a, fericirea fie-carei natiuni in parte depinde dela tari'a statului intregu. —

Mai vîrtosu functionari de nationalitate magiara din càti serviau la Thesaurariatu in Sibiĭu, erau neobositi intru a inventa pe fiacare di càte unu complotu romanescu, a'lu denuntia la Clusĭu si la B.-Pest'a, inse de regula cu adaosu, cà acelea comploturi aru fi favorate si incuragiate de càtra Sasi, cari aru fi si numeratu romaniloru o suma de optu mii florini din fondulu secretu sasescu, pentrucá cu modulu acesta se scótia castanele din spuza cu manile romaniloru. Optu mii! Ce batjocura absurda! Încai daca aru fi scrisu optu sute de mii, totu s'ar mai putea presupune, cà romanii avend cu ce se'si cumpere arme si munitiune, póte dóra totu aru fi alunecatu cá se provóce ei mai anteiu versarea de sange. Inse chĭaru si dispunend de optu sute de mĭi, ar fi fost o mare nebunia cá se incépa ei mai anteiu inainte de a fi siguri de ţinut'a generaliloru càti se aflau in Sibiĭu. Apoi desbinarea intre Austri'a si Ungari'a, intre Cas'a domnitóre si camerele unguresci pàna in Augustu inaintase asĭa departe, in càtu numai cei orbi sufletesce nu vedeau, cà resboiulu civilu se apropie cu pasi rapedi. Toti càti voru se judece dreptu despre acelu resboiu din 1848/9, niciodata n'au se pérda din vedere fapt'a, cà imperatulu Ferdinand cá rege alu Ungariei dupa ce confirmase ministeriulu si numise pe palatinu vice-rege, a supusu ministeriului ungurescu tóta puterea armata din Ungari'a cu tóte locurile fortificate, éra prin rescriptu din 29 Maiu a subordinatu lui si pe trupele din Transilvani'a, prin urmare in lini'a prima pe generali. O parte din comandanti au luatu

porunc'a cu totulu in seriosu si au depusu juramentu pe constitutiunea Ungariei; altii cu Jellachich in frunte au denegatu ascultarea indata la inceputu; alti càtiva, intre cari au fost si generalii din Sibiĭu, atàta se mai cumpanira in drépt'a si in stèng'a, pàna cand terroristii spendiurara in Vien'a pe generalulu si ministrulu com. Latour, éra pe podulu dela B.-Pesta masacrara pe generalulu fm. l. si comissariu plenipotentu com. Lamberg. Pàna in acelea momente, adeca pàna in Augustu romanii erau condamnati de alu loru destinu, cá înca totu se mai sufere.

Inse chiaru si acea patientia, acea passivitate a romaniloru turburá preste mesura pe partid'a teroristica. De aici urmase, cà ministeriulu ungurescu trimisese Sasiloru unu decretu din 17 Augustu 1848 Nr. 9804 prin gubernulu din Clusĭu, in care infrunta pe Sasi, cà-ci sufere intre ei comploturi romanesci, ba le plesnesce in fatia, cà acelea sunt conduse de màni sasesci, in fine amerintia comitelui Salmen cu departarea din functiune si denumirea altui individu in loculu lui. Acésta inse nu spaimentà pe Salmen, ci mergènd la B.-Pest'a se presentà la archiducele palatinu si'i descrise adeverat'a stare a lucrului, cand apoi archiducele iĭ observà, cà nu Salmen e denuntiatu pentru cochetàrii cu romanii, ci unu altu sasu functionariu de rangu inaltu, adeca Josef Rosenfeld. Acum inse alergà si acesta la palatinu spre a cere se i se descopere denuntiantii. Ostenéla desiérta in dilele in care insusi archiducele Stefanu era denuntiatu la Vien'a cá unulu care ar cercá se rapésca corón'a si se o puna pe capulu seu, pre cand totu elu stetea in mare prepusu si la unguri. In audienti'a ce avuse Salmen la ministru de interne, acesta îlu amerintià si cu inchisóre. »Cérca de inchide pe grafulu natiunei sasesci,« ii respunse Salmen si ministrulu nu mai spori vorb'a, ilu lasà cá se'si védia de drumu.

Teroristii erau infuriati pentruce sĭedu anume in Sibiĭu si in Brasĭovu càtiva romani cari participasera la adunarile din Blasĭu, in cele doue deputatiuni mari si altii in comitetu. Ci cà daca romanii din 1848 aru fi voitu se dea tierei focu, precum au datu parintii loru in 1784 fàra planu precugetatu si bine rumegatu, atunci erau se afle ei in acésta tiéra alte cetati de o miie de ori mai tari decàtu ar' fi numitele doue

cetati facute de màni omenescì, nu de Dieu. Asĭa inse ei stateau la nasulu generaliloru si in ochii denuntiantiloru, pentrucá ori si care se'i apuce cand le va placea si omulu-hiena br. Georgie Apor se póta dice lui G. Baritĭu dumineca dupa arestarea lui Laurianu si Balasiescu, cà elu astépta pe fiacare di denumirea sa de comite supremu in Brasiovu si distrìctu, cand apoi celu de anteiu pe care'lu va spendiura va fi densulu, pentrucá se se invetie a mai redacta diarie romanesci.

§ 21. Evenimentele din partea dela mĭédianópte a Transilvaniei in legatura strinsa cu faptele regimentului II granitiariu de roman.

In Capu X § 68 si 69 din vol. I alu studiului nostru noi amu inpartasitu pe scurtu (pp. 368—383) istori'a infiintiarii celoru cinci regimente de granitiari in Transilvani'a, citaramu si càteva monografii, din care cine voiesce póte se cunósca faptele loru; éra in càtu pentru regimentele de nationalitate romana, repeţimu si aici ceea ce amu disu si scrisu mai de multe-ori in viatia, cà infiintiarea loru atàtu in acésta tiéra càtu si in Banatu a fost unu charu alu Provedintiei lui Ddieu.

Monografi'a regimentului II publicata de noi in 1874 coprinde o parte insemnata destulu din faptele si suferintiele aceluia, prin câte au trecutu elu in totu decursulu resboiului civilu. Neterminabil'a bogatia de matĕrialu càtu ne stà de inainte, nu permitte cá pentru acei ani se dicemu nici aici mai multu decàtu se afla in acea monografia.

Totusi spre a invedera si mai bine fatal'a gravitate a situatiunei, vomu premitte aici înca numai atàta, cà nu fusese de ajunsu cu rescriptele monarchului, prin care supusese pe tóte trupele din Ungari'a si Transilvani'a potestatii palatinului si ministeriului unguresc, dara înca preste acestea mai aparù in 20 Augustu 1848 unu altu rescriptu preainaltu, prin care monarchulu se induplecase a dispune, cá regimentele recrutate din poporatiunile Ungariei si ale Transilvaniei, càte se aflau dislocate in provinciile austriace, se se intórca la Ungari'a, cu singur'a esceptiune a regimenteloru càte apu-

casera a fi incorporate armatei din Itali'a sub Radeczky, éra regimentele neungurene straine càte erau in garnisónele unguresci si transilvane se ésa de aici, se mérga in tiér'a loru.

Acum inse cei mai multi generali s'au opusu la executiunea acelei mesuri, care 'i pusese la cea mai straina mirare, din care causa ministeriulu lui Kossuth in urmatórea luna îĭ amerintiase cu pulbere si plumbu.

Intr'aceea se mai remanemu aici acasa si se vedemu ce s'a intemplatu mai departe anume cu militi'a romana granitiara.

§ 22. Dupace bellulu civile in Ungari'a si Slavóni'a incepuse a lua dimensiuni totu mai mari, si dupa-ce ministeriulu ungurescu reusise cá se puna in miscare càteva companii si escadróne secuiesci, in fine dete ordinu cá se scótia asupra serbiloru si unu batalionu de militari romani din regimentulu II. Pe atunci colonelu alu acelui regimentu era Iovich, unu serbu, omu bunu, inse lipsitu de talentulu de a vedé lucrurile asia cum era, lipsitu si de tari'a si presenti'a spiritului absolutu necessarie mai alesu in tempuri extraordinarie; éra locotenente colonelu era polonulu Urban, barbatu mai intelligente si mai energiosu decàtu colonelulu, ametîtu inse si elu cá si tóta lumea, prin errorile continue care se committea in Vien'a. Unulu deintre maiori era romanulu Leonu Popu, soldatu dein scól'a vechia si care cá toti romanii soldati, sciá se inplinésca ori-ce ordinu curatu in spiritu militariu, asia cum cere natur'a vocatiunei acesteia, déca ordinele venea dela auctoritate legale si cunoscuta. Celalaltu maioru, anume Hatfaludi, unu unguru érasi fara agerime de spiritu, bunu de a servi in tempuri normali, intre acelea impregiurari inse, nici elu insusi nu sciá unde 'i stá capulu. Insemnamu aici acestea trasuri caracteristice in adensu, pentru-cà anume lui Leonu Popu i s'a facutu nedreptate in acelea dile volburóse, candu se cerea dela elu lucruri imposibili pentru unu maioru facutu pentru servitiu la fruntarie, si nu spre a juca role politice. Se nu perdemu dein vedere nici inpregiurarea, cà oficiarii confiniari era, tocma cá si la cei de linia, unu amestecu dein tóte nationalitatile, unguri, sasi, nemti, poloni,

bohemi s. a.; éra oficiarii de nationalitatea regimentului se vedea totudeauna si cá de regula, in minoritate, ce batea fórte la ochi. Preste acésta, multime de oficiari era insurati si adesea benecuventati cu familii numeróse, inse fàra dreptu de pensiune pentru femeia si copii.

Intre acestea conjuncturi vení ordinulu cá se éssa si unu batalionu romanescu la Banatu. Acelu batalionu se compuse dein companiile culese dein regimentulu intregu si pre càtu numai s'a potutu, totu dein juni vigorosi, inca neinsurati, pentru-cá familiele se nu fia lipsite de capii loru. Companiile concentrate in Nasaudu la statiunea de colonelu, formate in batalionulu I, plecara domineca in $^{23}/_{11}$ Iuliu 1848 càtra nou'a loru destinatiune fatale.[1]) In 26 batalionulu ajunse in oppidulu Desĭu, unde'lu asteptá colonelulu Jablonsky si unu commissariu bellicu ungurescu, anume Schopf, care era sasu trecutu la insurgenti, cu scopu cá se'i ia juramentulu pe nou'a constitutiune a Ungariei, éra gard'a nationala magyara formata acolo cá si in tóta tiér'a in lunile dein urma, intempinà pe batalionu in piatia cu stindardulu tricoloru ungurescu si cu scopu de a ilu da pe acesta si a'i lua pe celu imperatescu negru-galbinu, sub carele jurase de atàtea-ori. Spre a face romaniloru tricolórea ungurésca mai placuta, locuitorii dein Desiu scósera si càteva buti de vĭnu, cu care voiá se óspete pe fetiori. Romanii audisera inca pe drumu, cà planulu era cá se le smulga dein màna drapelulu imperatescu. Acésta impregiurare facù pe feciori, cá se aléga indata duoi sergenti, carii se mérga la raportu. Acestora li s'a si permissu a merge la Jablonsky, carele venise cá suplente alu unui generariu de brigada. Sergentii admisi la raportu se rogara in numele fecioriloru batalionului, cá »déca este cá se li se ia juramentulu ostasiescu de nou, se nu se adaoga nimicu la celu vechiu, cà-ci batalionulu este decisu a'si versa sangele si a'si da viéti'a numai pentru drepturile prea inaltei case imperatesci.«

Colonelulu Jablonsky, carele si elu insusi se aflá pentru positiunea si persón'a sa in situatiune fórte critica, cum amu dice, siediendu in duoe luntri, avù atàta prudentia, cá se nu

[1]) Vedi in edit. orig. Annex'a Nr. 1.

mai fortiedie lucrulu, si asia luà dela batalionu totu numai juramentulu vechiu, dupa care se audí unu intreitu »Se traiésca imperatulu!« Dein acelu momentu gard'a nationale aflà cu cale a se retrage iute dein piatia, luandu cu sene si butile de vinu. Comissariulu Schopf facù indata relatiunea sa càtra ministeriulu ungurescu despre cele intemplate la Desiu cu batalionulu romanescu, cerù totu-odata cá pentru districtulu Nasaudului se denumésca unu commissariu guberniale (kormány biztos), éra in acésta calitate a fostu denumitu vicespanulu (viceprefectu) Michali Gábor, carele fu auctorisatu a publica si in acelu districtu legea stataria (Jus statarium, Standrecht), proclamata mai de inainte de br. Nicolae Vay pentru tiér'a intréga, dupa care urmá, cá precumu se facuse in celelalte tienuturi, asia se se ridice si in acelu districtu furcile la fiacare comuna, cá simbolu alu noueloru libertati constitutionali, ceea ce inse in cerculu regimentului nu s'a potutu executa.[1])

Dela Desiu batalionulu trecù pe la Clusiu inainte la Oradea-mare, unde ajunse in 5 Augustu, de unde in 7 et 8 a fostu inaintatu in mersuri accelerate pe cara, pàna la Segedinu, cu scopu cá de acolo se fia tramisu iute in castrele dela Beci'a vechia (Ó-Becse), spre a se bate cu serbii; inse pàna se ajunga ordinulu dela Pestea, batalionulu stete in Segedinu patru dile. In 12 Augustu batalionulu primí ordinu de marsiu la Becea; feciorii inse fòra picu de conspiratiune, fòra cea mai mica cointielegere cu oficiarii, de care nici cà potea se fia vorba, dechiarara in unanimitate, rotundu si respicatu, cà dieu ei in contra serbiloru nu se voru bate, prin urmare nici in castrele ungaresci nu voru merge; cà-ci ei si serbii au totu acelu drapellu imperatescu, si ei nu potu pusca in propriulu loru drapellu; se'i duca in ori-care alte castre, asupra ori-carui altu inimicu, si se voru bate cum s'au batutu si parentii loru. Feciorii atàta sciá si atàta respundea. Ei inse in deminéti'a dein 13 Augustu scurtara vorb'a si in locu de a pleca spre Becea, se reintórsera preste podulu Tisei càtra Banatu intre sunetulu musicei, si sér'a

[1]) Vedi: Der Winterfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen, in den Jahren 1848 und 1849. Von einem österreichischen Veteranen. Leipzig 1861, la paginele 50—52.

ajunsera la Beb'a. Deintr'unu documentu alu carui coprinsu se va vedea mai la vale, vomu cunósce, cà si in Clusiu se facuse incercare de a indupleca pe acestu batalionu cá se puna juramentu pe Uniunea Transilvaniei cu Ungari'a si in genere pe nou'a constitutiune unguréna, cà inse fetiorii au denegatu acelu juramentu si s'au tienutu de celu vechiu, depusu mai de inainte.

In 14 Aug. batalionulu pausà in Beba. In aceeasi dí ajunsera in acea statiune colonelulu Marziany si unu comissariu ministeriale, carii ajutati de maiorulu L. Popu, induplecara pe batalionu cá se se reintórca la Segedinu, plecandu chiaru in sér'a dein 14. Ceea ce influintiase mai multu asupra vointiei fetioriloru a fostu impregiurarea. cà magiarii pusesera man'a pe conductoriulu Ordace, pe caii maiorului Popu si ai capitanului Petrizzevich, cum si pe càtiva fetiori, carii ajunsesera dela Oradea mai tardíu la Segedinu. Vediendu oficiarii cà soldatii se reintorcu fòra voia, cà sunt fórte càtràniti si cà descarca ici-cólea càte o pusca, toti apucara inainte pe trasuri séu calare, lasandu batalionulu de capulu seu. Vedi inse si Annexele 2, 3 et 4, adeca strictele ordine venite chiaru dela commandantii imperatesci dein Becea si Temisiór'a, anume dela generarii Bechtold et Piret, apoi judeca confusiunea.

Batalionulu ajunsu la Segedinu in 15, indata si fu inbarcatu pe corabióre spre a fi transportatu pe rîulu Tis'a in susu la Solnocu, de unde in 17 a si fostu pusu pe calea ferata (deschisa cu puçinu mai inainte) spre a fi transportatu la Vatĭu (Waitzen), de unde in 18 pusu fiendu pe vapóra, in 20 Augustu ajunse la Presburgu (Pojonu).

In Presburgu batalionulu fu trecutu prin revista de càtra generariulu de cavaleria comitele Lamberg si de generariumaiorulu Gräser. In 21 pausandu batalionulu in casarma, comitele Lamberg in locu de a'lu tracta dupa rigórea legiloru ostasiesci pentru denegarea subordinatiunei la Segedinu, ii daruí trei butóie de vinu si asistà in curtea casarmei óre intregi la petrecerile si dantiurile nationali a le feciorilor. Acestu incidente se explica usioru dein impregiurarea, cà generariulu comite Lamberg inca fusese unulu dein acei magnati ai Ungariei, carii condamnasera dein sufletu errorile comisse la Vien'a. Lamberg a si platit'o cu viéti'a.

Intre 22 Augustu si 16 Octobre batalionulu se aflá impartitu si dislocatu la Presburg, Leopoldstadt si Siopronu (Oedenburg). Indata inse pe la inceputulu lui Septembre ministrulu Mészáros delegà una comissiune insarcinata a investiga fapt'a de insubordinatiune a batalionului, intemplata la Segedinu. In acelasiu tempu se audia si se citea prin diariele magiare si magiaróne amerintiarile si pretensiunile cele mai selbatece, cá batalionulu romanescu se fia decimatu prin tragere la sorti, in càtu totu alu diecelea fecioru se móra de glontiu séu in furci.[1]) Comissiunea care se asiediase in Presburgu, sub asemenea pressiune a fanatismului, isi terminà investigatiunile sale in vreo doue septemani. Resultatele investigatiunei si opiniunile commissiunei se potu cunósce pe largu dein relatiunea cea memorabile, compusa de capitanulu auditoriu Leitzendörfer sub dat'a 20 Septembre 1848 si inaintata ministrului la Bud'a. Acea relatiune compusa in limb'a germana, se póte considera cá unu capu de opera; dara si tienut'a feciorilor dein acelu batalionu romanescu este si remane unu modellu de virtuti nationali si civili; cà-ci necum se se afle unu singuru tradatoriu, dara nici macar vreunulu care se se clatine, se stea in cumpene; toti pentru unulu si unulu pentru toti, si in fine toti decisi a suferi si a muri pentru convictiunile aduse de acasa in pepturile loru.

Relatiunea susu citata o scótemu càtu in traductiune, càtu prescurtata, dupa una copia germana, pe care avù bunatate a ni-o communica domnulu capitanu Nichita Ignatu, inpreuna cu alte documente si cu unu memorialu particulariu alu seu, de care ne folosiramu fórte bine in acésta parte a monografiei.

Éca opiniunea commissiunei desvoltata prin pén'a capitanului auditoru Leitzendörfer.

»Càtra inaltulu ministeriu regescu de bellu in Bud'a.

Presburgu in 20 Sept. 1848.«

»In sensulu inaltei ordonantie ministeriale dein 16 ale lunei tr. Nr. 3266/99 comunicate prin decretulu presidiale

---

[1]) Buna-óra cá in dilele lui Wallenstein.

alu inaltei comande generale dein 18 ale l. tr. Nr. 532, am onóre a substerne cu tóta supunerea relatiunea, prin care se recapitulédia tóte actele respective in caus'a batalionului I de romani, pentru-cà acela se departase dein propri'a initiativa dela statiunea Segedinu, si cà nu a voitu a merge la loculu de lupta, unde fusese comandatu.

Fapt'a cu care batalionulu este incriminatu, cà adeca in nóptea dein 12 spre 13 Augustu a parasitu statiunea sa fòra permissiune, si cà nu s'a subordinatu comandei de a merge la Becea vechia, cá se intre in lini'a de operatiune, este adeverita pe deplinu prin cointielegerea manifestata de càtra toti soldatii.

Din actele ce ne stau de inainte esse la lumina, cà culp'a acestei portari demne de pedépsa cade numai asupra soldatiloru, carii marturisescu preste totu in unanimitate, cà atàtu domnulu comandante de batalionu, càtu si toti domnii oficiari si-au pusu in cumpana tóta influenti'a loru atàtu oficiale, càtu si cea morale, spre a'i indupleca la subordinatiune.

In càtu pentru caus'a si temeiurile acelei portari illegale, apoi acelea nu trebue se se caute in vreo instigatiune séu seductiune din cele cunoscute, ci multu mai afundu, in adeverat'a loru scaturigine. Investigatiunile facute in acestu casu ne convingu, cà acelea cause si temeiuri stau in legatur'a cea mai strinsa cu grandiós'a si neasteptat'a prefacere a tuturoru afaceriloru publice, cu ruperea legamenteloru in care se aflase militi'a confiniaria pàna acum càtra statu, sí cu successiv'a desteptare a simtiementului de nationalitate.

Mai inainte adeca de manecarea batalionului din statiunea sa, se tienuse la Nasaudu adunare de poporu in caus'a uniunei, care era la ordinea dilei. In aceea s'a luatu intre altele de càtra betranii poporului inca si decisiunea unanima, cà ei voiescu se remana in strins'a si immediat'a legamente de pàna acuma càtra cas'a imperatésca, si cà nu voiescu nici-decum a participa la bellulu escatu in partea meridionale a Ungariei, care loru li se pare nenaturale, in càtu nici nu potu crede cà acelu bellu s'ar porta cu voi'a si dein mandatulu monarchului, pentru-cà ei vedu in partea cea mai mare granitiari, despre ale caroru sentimente bune, fidelitate si devotamentu càtra imperatulu au convictiune deplina.

Acelu conclusu alu poporului a fostu substernutu si prin deputatiune la Maiestatea sa, si ajunsese in totu ţinutulu confiniariu se fia consideratu cá lege, de care militariulu asculta orbesce. De-si pe atunci se latise preste totu faim'a, cà acestu batalionu va fi dislocatu la Segedinu numai cá se faca servitiu de garnisóna, séu celu multu cá se fia asiediatu in nesce castre de parada, totusi pentru casulu candu aru fi comandati in contra granitiariloru, li s'a comissu (de càtra parenti?) in terminii cei mai petrundietori si aducèndu-le aminte urmarile cele mai grele, cá nu cumva se asculte de asemenea comanda, si in nici unu casu se nu se incerce a sfarma prin asemenea lupta acelea legamenti de concordia stabile, care existu intre tóta militi'a confiniaria.

La acea invetiatura de care feciorii era petrunsi, s'a mai adaosu si ingrijarea insuflata loru prin scirile aduse de foile publice si prin vorb'a poporului, cà granitiarii voru fi rupti cu totulu de càtra imperatulu si de càtra statu, ba póte cà voru fi incorporati la Ungari'a, in contra vointiei lui, si voru fi supusi la unu regimu, care pentru ei a fostu pàna acum strainu. Cu càtu acesti granitiari inaintá in caletori'a loru, cu atàtu mai multu se desteptá in ei ingrijirea si nesiguranti'a, si nu odata isi manifestara temeríle loru, cà'i voru face se'si schimbe flamur'a imperatésca, de care densii ţinu cu atàtu fidelitate, cu alt'a órecare.

Asia granitiarii cutrierati in sufletele loru prin prepusuri (suspiciones), candu au ajunsu la Clusiu si au fostu provocati a pune unu altu juramentu de drapellu, s'au oppusu toti, si nu l'au depusu, pentrucà se temea cà prin aceea voru comitte crim'a de necredintia càtra monarchulu loru.[1])

Cu càtu militarii acestia se apropiá mai multu de theatrulu bellului, cu atàtu ei toti spunea verde, cà sunt fórte decisi a nu intra in lini'a de lupta in acea campania; asia numai prin speranti'a ce le facea domnii oficiari, cà prin rogaminti cuviincióse càtra dnii generari voru potea mijlocí schimbarea

[1]) Intru adeveru, asia ar fi fostu. Pàna la anulu (in Oct. 1849) s'aru fi vediutu mai multi oficiari impuscati, séu condamnati la temnitie grele pre càte 10—15 ani, precum s'a intemplatu cu alti oficiari dela alte regimente imperatesci, carii avura pecatulu cá se tréca la unguri.

aceloru dispositiuni, se induplecara a inaintá, de si intre indoieli necurmate, pàna la Oradea si la Segedinu.

Ajunsi acolo, feciorii dein tóte companiile se incercara pe calea cea mai legale, adeca prin deputati alesi din sinulu loru si prin sincer'a descoperire a sentimenteloru si a decisiunei loru, de a mijloci cá se nu fia trimisi in contr'a fratiloru de arme. Dupa unele vorbe consolatórie ce audisera, incepura a crede, cà regarea loru va fi inplinita, si cà cu acésta va luá capetu si marea loru lupta sufletésca, pre candu éta cà vení porunc'a comandei supreme a trupeloru, prin care batalionulu fu comandatu in termini imperativi la lupt'a dela Becea vechia, si asia se facù, cá batalionulu se'si sacrifice simtiulu seu militariu de supunere la comanda.[1])

Asia se intemplà apoi, cà in 13 Augustu desdemànétia toti feciorii comandati in quarré audiendu comand'a de marsiu, declarara in unanimitate, si respicatu, cà sunt decisi a denega ascultarea, inse cu adaosu, cà ori-care alta porunca o voru implini neconditionatu, numai la acésta unica nu se voru supune cu viéti'a odata, pentru-cà ea nu incape nici in inim'a si nici in mentea loru.

In acestu momentu de irritatiune suprema, nu mai potea se petrunda la spiritele inversiunate ale militariloru nici amerintiari, nici alte invetiaturi; oficiarii perdusera tóta auctoritatea, si le mai remase numai alternativ'a, cá séu se lase batalionulu de capulu seu, séu se céda cererei sale unanime, de a trece pe malulu stèngu alu Tisei la Beba. Alternativ'a dein urma se parea cà este cu atàtu mai virtosu pretensa de impregiurari, cu càtu la casulu contrariu potea se urmedie dissolutiunea totale a regimentului, si securitatea publica se fia periclitata in gradulu supremu.

Dupa acestea batalionulu isi facù pe voia si plecà dela Segedinu la Beba. Dar' fiendu-cà despre casulu acesta se facuse indata relatiune la in. ministeriu, batalionulu fu tramisu la Pestea si de acolo la Presburgu etc. —

De ací incolo commissiunea face comentariu la partea antaia a relatiunei sale, constata illegalitatea faptei batalionului, ilu escusa inse prin evenimentele revolutionarie si

[1]) Vedi Annexele Nrii 2, 3, 4, adeca decretulu generaliloru comandanti Bechtold et Piret si ordinulu colonelului Kiss.

precipitate, prin traditiunile militariloru, prin nerusînat'a portare a ungureniloru càtra imperatu si càtra membrii casei imperatesci, pe cari'i injurá si insultá in terminii cei mai scàrnavi, ceea ce romanii cá imperialisti ce sunt ei dupa trecutulu si dupa tóte traditiunile loru, nu potea se audia, fòra a se revolta in gradulu supremu. Aceeasi comissiune tiene in mare onóre nationalitatea, simtiementele nationali si histori'a militiei confiniarie, cu tóte traditiunile sale; afla apoi, cà era lucru firescu, cá romanii se nu vrea a se bate in contra serbiloru si a croatiloru. La acésta noi mai adaogemu numai atàta, cà intre acei serbi se aflá si multime de romani, si cà in Banatu era multe mii de granitiari romani, de unde ar fi potutu urma usioru, cá romanii se impusce in romani, pentrucá se schimbe domni'a imperatésca cu a lui Kossuth et Compani'a.

Mai departe commissiunea constata, cà feciorii dein batalionulu romanescu, pentru cá se scape de pericolulu de a se bate chiaru cu fratii loru de arme, se cerea mereu cá se fia tramisi la Itali'a, spre a participa la bataliile dein acea tiéra si spre a dá probe, cà ei sub standartulu comunu imperatescu se voru sci bate totu asia de bine, cum s'au batutu sí parintii loru.

In fine commissiunea mai aduce in favórea batalionului si in contra decimarei lui duoe momente mari, din care unulu este, cà chiaru in armat'a imperatésca se vorbesce de unele concessiuni, pe care ungurenii le-au storsu dela imperatulu fòra voi'a lui (cum a si fostu intru adeveru); éra altulu este, cà de va fi pedepsitu acestu batalionu, romanii confratii loru, adeca poporulu romanescu, póte se se rescóle si se'si resbune pentru sangele fiiloru sei.

Din tóte acestea ratiuni commissiunea cere dela ministeriu gratia pentru batalionulu romanescu. Acea gratia 'ia si venitu pe la inceputulu lui Octobre (vedi Annex'a Nr. 6).

Prea tardíu. Rescriptulu imperatescu prin care se dissolvea diet'a revolutionaria a Ungariei, se publicase; generariulu ministru comite Latour spendiuratu in Vien'a de càtiva strengari venetici; generariulu comite Lamberg, in calitatea sa de commissariu plenipotente imperatescu, omoritu in modulu celu mai barbaru de càtra adunaturíle de proletari fanatisati prin Kossuth; cei mai multi generari si coloneli din cetatile si garnisónele

Ungariei si a le Transilvaniei, carii pàna atunci amblá cu duoi bani in trei pungi, si nu cutediá se arunce masc'a, o aruncara acum departe, declarara si ei pe magiari de rebeli, de fanatici barbari, incepura a denega ministeriului ungurescu ori-ce ascultare, si apoi tocma cu acésta actiune a loru approbara indirecte si justificara in ochii lumei portarea batalionului romanescu din Transilvani'a, aí carui membrii juni avura unu instinctu asia de finu si sanetosu, precum ilu avuse in acelu anu cea mai mare parte a romaniloru din Transilvani'a, in càtu s'ar fi parutu cà ei tragu informatiuníle loru din atmosphera, cand le spunea aprópe numai firesculu loru instinctu ceea ce era se mai urmedie preste tiéra si natiune. Totu de aici vení, cà batalionulu ascultà publicarea gratiei ungaresci cu nepasare mare; din contra, candu li se publicà rescriptulu de dissolutiunea dietei, insoçitu de infruntari aspre, feciorii erupsera ín strigate de bucuria, ceea ce inse ţinù fórte puçinu.

Ruptur'a intre coróna si magiari era facuta. Asia dara ministrulu ungurescu publicà proclamatiunea sa, prin carea punea toturoru comandantiloru de cetati si fortaretie, terminu peremptoriu de duoe septemani, in care atàtu ei, càtu si ostasimea de sub comand'a loru, se delature flamur'a imperatésca, se arboredie (se inaltie) treicolórea ungurésca, se puna juramentu pe acésta, sub pedépsa de a fi declarati de inemici ai patriei si de a fi cetatile respective impresurate, inchise pe din afara de càtra militi'a nationale, éra cei carii nu voiá se pórte cocard'a ungurésca, fusera declarati de proscrisi (nemt. vogelfrei), pe carii adeca se'i póta inpusca séu spendiura ori-ce strengariu. In acelea dile partea mai mare a batalionului nostru apucase a fi in garnisón'a cetatiei Leopoldstadt inpreuna cu alte specii de arme. Indata dupa acea proclamatiune terroristica se adunà corpulu oficiariloru de tóte armele la unu locu, in presenti'a colonelului Bibra, care era totu-odata comandante alu cetatiei. In acea adunare corpulu oficiariloru dela artileri'a cetatiei declarà, cà elu apucase a depune juramentulu pe constitutiunea ungurésca inca din Maiu, firesce in urmarea permissiunei ce le venise pe atunci dela Vien'a. Acum ce era se faca batalionulu romanescu? Audiendu cà artileri'a din cetate póte fi conside-

rata cá ungurésca, se temea de tradare (proditio); asia nu se oppuse la ridicarea flamurei unguresci, dara la juramentu pe constitutiunea ungurésca totu nu se induplecà. Intr'aceea personalulu insarcinatu cu aprovisionarea trupei (Verpflegspersonale) fugí in capu de nópte la Sambata-mare (Tyrnau), si asia ostasii venira in periculu de a remané preste puçinu chiaru si fòra pàne. Acum portile cetatiei se incuiera si se luara mesuri de aparare. In acelasi tempu gardele nationali unguresci se asiediara prin comunele rurali invecinate; nimeni nu mai potea se intre in cetate fòra permissiune prealabile; se publicà legea stataria cu pedépsa de furci incontra toturoru carii aru cutedia se duca victualii in cetate. A erumpe din cetate si a face requisitiuni cu braçiu armatu era impossibile, din causa cà, precum armat'a austriaca fusese redusa fórte tare la numeru si preste totu, asia si in acea cetate garnisón'a era mica de totu. Intre acestea veni la Leopoldstadt pe neasteptate unu commissariu alu regimului ungurescu, care notificà batalionului cà are se se reintórca in patri'a sa Transilvani'a, unde ar fi trebuintia de elu. Comandantele Bibra nu se oppuse, si asia batalionulu plecà de acolo in 16 Octobre 1848, éra in loculu lui intrà gard'a nationale.

In 24 Octobre batalionulu ajunse pe la Neutra, Kálno, Keménd, N.-Maros la Vatiu, unde generariulu Hrabowsky carele trecuse in partea unguriloru, se incercà in tóte modurile cá se induplece pe batalionu la depunerea juramentului. Pentru cá scopulu se se ajunga mai usioru, ministeriulu ungurescu a tramisu la Vatiu pe advocatulu Gosdu si pe fostulu professoriu si preotu de Oradea, Sigismundu Popu, cá in calitatea loru de romani se vorbésca fecioriloru càtu se póte mai la intielesu si populariu. Li s'a mai sioptitu, cà éca tunuri, voru trage in ei cu mitralii (cartace), déca nu voru jura. In adeveru, era si nesce tunuri in apropiare. Oficiarii vai de ei, in positiunea in care se aflá, se induplecara; dara candu fusera comandati suboficiarii (sergenti, corporali etc.). cá esindu din linia se faca cercu si se stea gat'a de a pune juramentulu, dintr'odata se audira fòra nici o comanda, sunandu tievile cá in pregatire de incarcatulu pusceloru. Atunci generariulu spaimentatu fórte de scen'a cu

totulu neasteptata, temendu-se de catastrofa sangerósa si funesta, dîse numai cuventele: Was ist das? Verrath, Verrath! Zurück! Marsch,« adeca: Ce este? Tradare, tradare! Indaraptu! Marsiu, si juramentulu érasi nu s'a depusu. In aceleasi momente se retrasera si cei duoi commissari romani ai ministeriului ungurescu cu spaim'a in óse si cu incredintiarea, cà in romanii ardeleni inca s'a mai conservatu virtutea perseverantiei.

Dela Vatiu batalionulu fu transportatu in aceasi di sér'a pe calea ferata la Pestea, instalatu in faimós'a casarma cunoscuta sub nume de Neugebaüde, loculu de captivitate alu multoru ómeni si mai buni, si rei, specie de bastilla ungurésca; de acolo preste puçinu fu stramutatu in alta casarma numita dela Üllö, unde stete pàna in 15 Novembre, in care di batalionulu nostru fu desarmatu intre multe mesuri de precautiune, apoi aruncatu intr'o casarma parasita, puturósa, fòra ferestrii si usi. De aici feciorii batalionului fusera inaintati in 22 Novembre sub comand'a unoru oficiari, pe cale ferata la Solnocu. De ací companiile fusera impartite prin locuri diverse, intre Kis-Ujszállás, N.-Udvar, Ujváros, Egyek, pe unde bietii fetiori petrecura cá vai de ei pàna in Februariu 1849, inse fòra cá se fia muritu din ei, decàtu fórte pucini. Maiorulu L. Popu si cei mai multi oficiari ai batalionului remasesera in Pestea.

In 23 Februariu 1849 batalionulu concentratu in parte mare la Ujváros fu declaratu de captivu (prisonieru), cá si cum ungurii l'aru fi prinsu in vreo batalia, éra nu prin insielatiunile din Iuliu 1848. De aci patru companii, la care sa aflá locotenentii Lica si Rainer, date sub custodi'a capitanului Schuster, care mai inainte servise in armat'a austriaca, cu 70 de militiani (honvéd), fusera conduse la St. Job; Apoi fiendu-cà fetiorii nostrii fugea care cum sciá, in Transilvani'a, ii dusera la Erkesöri, aprópe de Székelyhid. Inse si de acolo fugea barbatesce, si se stracurá pe unde numai avea cale cevasi sigura, séu dreptu acasa, séu in vreunu altu batalionu imperatescu. Unii din ei au partecipatu la bataliile din Transilvani'a; altii au apucatu calea spre Bucovin'a, nici ei nu sciu cum.

In fine dupa pacificatiunea din Augustu 1849 s'au reintorsu mai toti pe la comunele si companiile loru, in care

au aflatu mari desolatiuni, si au avutu se stérga multe lacrime; institutulu din Nasaudu arsu, locuitorii spoliati, éra altii ucisi de insurgenti si mai alesu de nisce mici tirani din Transilvani'a.

§ 23. Celelate doue batalione, séu cá se vorbimu si mai precisu, populatiunea intréga barbatésca din regimentulu alu duoilea, intrà la 1848 in actiunea bellica numai tómn'a sub comand'a vicecolonelului seu Urban, carui ii trecuse prin capu cá se mérga in acelu anu la Vien'a, de unde se reintórse cu óresi-care instructiuni confidentiali, pe temeiulu carora nu numai apucà comand'a regimentului, ci provocà si pe romanii provincialisti la juramentu sub drapellulu imperiale si la arme in contra insurgentiloru magiari. Actiunile bellice càte s'au petrecutu in anii 1848 et 1849 sub comand'a lui Urban, facu parte essentiale dein histori'a bellului nostru civile, de aceea voru si merita tóta attentiunea nóstra la loculu loru, adeca in istori'a revolutiuniloru si a bellului civile din acei ani.

Cu acea ocasiune voru esí la lumina si faptele renumitului batalionu romanescu de granadiri, recunoscutu pe atunci sub numele italianu Urracca, precum si faptele regimentului I., ale husariloru romanesci, apoi ale regimenteloru ardelene numite pe atunci Carolu Ferdinandu si Leiningen.

Dupa-ce colonelulu Jovich (de natiune serbu) se retrase sub pretestu de morbu, v. colonelulu Carolu Urban luandu comand'a regimentului II. conchiamà la Nasaudu indata pe 7. Septembre deputati dela tóte comunele si companiile regimentului, apoi intrebandu'i despre ceea ce vreu, luà tóte dreptele si patrioticele loru cereri la protocollu. Essenti'a loru era: Noi nu voimu se scimu de ministeriu ungurescu, din causa cà tóte faptele càte le vediuramu pàna acilea dela elu, au de scopulu principale cá se desbine Ungari'a de càtra imperiu si pe acesta se'lu sacrifice. Acea tendentia noi o declaramu de tradare; noi vremu integritatea si unitatea monarchiei, pentru care si suntemu decisi a lupta din respoteri. Mai departe noi nu vremu cu viéti'a odata cá se fimu magiarisati; apoi ministeriulu ungurescu tocma acésta tirania voiesce se exercite asupra popóraloru nemagiare, cà-ci elu

cutédia si se incérca se introduca limb'a magiara in scólele si bisericele altoru popóra, ba inca si la regimentele din Ungari'a si Transilvani'a. Acésta tirania de limba este s i n g u r 'a causa, pentru care serbii si croatii s'au sculatu cu arme de aparare si s'a incinsu bellulu civile. In Transilvani'a cele mai innocente manifestatiuni nationali a le poporului romanescu sunt amerintiate cu furcile, ceea ce noi nu potemu se suferimu. In contra uniunei Transilvaniei cu Ungari'a protestamu si noi, pentru cà aceea s'a proclamatu in diet'a deĭn urma in modu terroristicu si in contra protestului natiunei romanesci. Dupa-ce batalionulu I. fu scosu din mediuloculu nostru, ceremu cá pe langa alu duoilea se se convóce si unu alu treilea batalionu, si apoi se se puna la dispositiunea ministeriului imperatescu din Vien'a cu atàtu mai virtosu, cá populatiunea regimentului nostru fiendu désa, se mai potu scóte inca alte duoe batalióne, alu patrulea si alu cincilea. Cele 1913 pusci cu cremeni, care s'au luatu dela noi din porunc'a Comandei generale dela Sibiiu si s'au datu gardeloru nationali unguresci, se ni se restitue.[1]) In fine fiendu-cà cuventulu »Walachu« dà ocasiune la unele observatiuni bajocuróse, Maiestatea sa se binevoiésca a dispune, cá regimentele romanesci se fia numite de ací incolo pe nemtiesce Romänen Regimenter.

Acelu protocolu fu inaintatu indata la imperatulu Ferdinandu, (carele pe atunci se aflá la Eniponte [Innsbruck]), éra in copia ce transmisse la ministrulu bellicu dein Vien'a si la celu dein Bud'a, la comandantele generale br. Puchner in Sibiiu, la celu dela Leopole (Lemberg), la comand'a militaria dela Cernauti, cum si baronului Nicolae Vay, care venise din 29 Iuniu la Clusiu, si carele inca totu se mai aflá in Transilvani'a in calitate de commissariu regescu.

In 10. Septembre s'a tienutu si la Orlatu memorabil'a adunare a regimentului I. romanescu, la care au participatu si asia numitii provincialisti, adeca nemilitari, in fruntea loru renumitulu barbatu Aug. Tr. Laurianu, pe care militarii ilu

[1]) Pàna si dela regimente se luasera càteva mii de pusci si se impartîsera la gardele magiare, pentru cá se aiba cu ce se bate in contra dinastiei, si se póta sugruma drepturile inalienabili ale celorulalte natiuni conlocuitórie.

scapasera din captivitatea ungurésca prin intervenirea loru la comandantele generariu br. Ant. Puchner. Colonelulu regimentului I. br. Carolu Rauber, unu germanu magiarisatu, din secuime, vediendu si elu, cá si Iovich, cà nu e in stare se lupte in contra valuriloru, s'a cerutu in pensiune. In regimentulu I. a inceputu maiorulu Iosifu Riebel se imite pe Urban. Dara acestea au locu in monografi'a acelui regimentu.

Diariele magiare s'au feritu a publicá manifestatiunile regimenteloru romanesci, care de fric'a terroristiloru, care érasi din causa cà si ele se tienea de partit'a celora, si nu voiá se descuragedie pe ai loru cu publicatiuni de acestea. Mare aberratiune acésta. De aici urmà, cà multime de familii unguresci nu sciá nimicu despre ceea ce se prepará si ferbea in pepturile romaniloru, cà-ci de ar fi sciutu, de siguru cà multe lucruri s'aru fi intemplatu in Transilvani'a cu totulu altu-mentrea; dara terroristii de una, poltronii de alta parte, o au pe sufletele loru, cà dela Septembre inainte ori-ce impaciuire a devenitu absolutu impossibile. Asia se intempla ori-candu si ori-unde predomina trufi'a, fanatismulu, egoismulu, reutatea, cà-ci in fine decidu totu numai armele. Destulu atàta, cà manusì'a cu care partid'a terroristica plesnise in façia pe romani in cursu de sĭese luni, o ridicà mai antaiu regimentulu II. si mai deintr'odata cu acela regimentulu I. romanescu. Asia bellulu civile intre cele duoe popóra era declaratu inainte de a emitte br. Ant. Puchner proclamatiunea sa dein 18. Octobre in calitate de commissariu plenipotente alu imperatului si comandante alu micului corpu de armata, remasu in Transilvani'a.

Acelu bellu inse era se se pórte cu poteri fórte inegali, precum se scie din nenumerate acte publice, si precum isi voru aduce prea bine aminte toti contemporanii mei. In Aprile 1848 imperatulu si regele dedese in dispositiunea ministeriului ungurescu tóte regimentele din Ungari'a si Transilvani'a, cu tóta artileri'a, cu munitiune, magasine de montura, cassele publice (banii). Din aceeasi luna inainte magiarii incepura a se arma barbatesce; inrolara neincetatu sub titlu de militia teritoriale (honvéd), de garda nationale, de voluntari (őnkéntesek), de husari etc. Simbri'a soldatiloru unguresci se adaose. Aristocrati'a isi dechise armamentariele

sale si impartí armele la tenerime. Inca din Iuliu diet'a votase unu imprumutu de 42 milióne fiorini moneta conv. si duoe sute mii de recruti, éra in Augustu se incepù tiparirea noteloru unguresci de càte 1 si 2 florini cu miliónele. Monarchulu nu sanctionase nimicu din acestea proiecte; dara terroristiloru prea puçinu le mai pasá de sanctiune; ei mergea inainte. Pe langa trupele de armata regulata càte era in tiéra, ungureniloru le mai venira vreo 20 de batalióne si 7000 husari de airea.[1]) Deintre oficiarii imperatesci au trecutu in partea loru nu numai cei de nationalitate magiara cu feciori cu totu, ci si altii, mai alesu nemti si poloni, inca si serbi cá Damjanics si càtiva romani, dara anume polonii le detera generari de renume mare, cá Dembinsky si Bem.

Pentru romani nimicu din acestea. Imperatulu Ferdinandu, atunci cá totu-dauna suferindu de unu morbu greu, cadiutu pàna in Septembre in potestatea ungureniloru, chiaru se fia voitu, nu potea face nimicu in favórea romaniloru. Dupa adunarea cea mare dela Blasiu din Maiu, romanii càti participasera la aceea, persecutati cu temnitia si cu furci. Dupa proclamarea emanciparei tieraniloru, introducere de iobagia noua sub titlu de restantie, executata cu ajutoriu ostasiescu, pe care br. Puchner ilu dá aristocratiloru. Desarmarea toturoru romaniloru sub cea mai grea pedépsa. Paralisarea fatala a ori-carei actiuni nationale mai energióse prin impregiurarea, cà acei duoi episcopi, pe carii natiunea 'i alesese de presiedenti si conductori ai sei, nu numai siedea in Pestea si participá la desbaterile parlamentarie, in care se prepará bellulu civile si desbinarea monarchiei, dara condamná totuodata orice mesuri de aparare justa s'aru fi incercatu se ia ceilalti membrii ai comitetului.[2]) Acea paralisia luase caracteru si mai periculosu din caus'a portarei celei aequivoce (indoióse) si insuflatórie de mare neincredere a comandantelui generariu si a colegiloru sei, caroru nu le potea aflá nimeni voi'a si nevoi'a. Au trebuitu se intreviia alte evenimente din afara, care au cutremuratu imperiulu din temelii, pentru cá comand'a generala din Sibiiu se'si ésa din starea sa de

---

[1]) Kővári Erdély története 1848—1849-ben, pag. 73—74.

[2]) Vedi intre altele proclamatiunea episcopésca din 8. Octobre 1848.

passivitate, fòra inse cá se desvólte alta energia mai mare, decàtu numai pre càtu se potea dela unu omu trecutu de 70 de ani, care mai suferia infricosiatu si de podagra.

In 11. Septembre ministeriulu ungurescu isi dete dimissiunea; din celu nou Kossuth si Szemere au fostu stersi; diet'a inse 'i ţinù cu poterea, si cá se faca in mani'a monarchului, auctorisà pe Kossuth, cá se tiparésca si note de 5 fl. In aceleasi dile romanii se adunara a dou'a óra la Blasiu, acum inse armati care cu ce avea. Vine acolo si br. Vay; este primitu omenesce. Elu amerintia mai antaiu cu mitralii si cu mórte; dupa aceea ese in mijloculu poporului, cérca totu ce scie prin elocentia, dara se reintórce fóra nici-unu resultatu. In 21. Septembre nefericitulu archiduce Stefanu provocatu de dieta, a mersu la banulu Jelachich, cu scopu de a impaciuí differentiele intre unguri si croati. Nu s'a potutu. Stefanu desgustatu fórte, trece iute prin Pestea la Vien'a, unde incarcatu la curte de mustrari amare, pentru cà dedese crediementu necondionatu ungureniloru, isi ia dimissiunea si se duce in exiliu pe tóta viéti'a sa. In loculu palatinului fu denumitu generariulu locotenente-demaresialu comitele Lamberg cá comandante supremu si commissariu plenipotente imperatescu. In 28 Septembre diet'a declara pe Lamberg de tradatoriu alu patriei, éra plebea incuragiata de Kossuth, precum credea tóta lumea, ilu omóra pe podulu de preste Dunare in modulu celu mai selbatecu, éra studentele Georgiu Kolosi, secuiu transilvanu,[1]) care'lu taiase mai antaiu cu sabii'a in capu, alergandu la dieta impreuna cu complicii sei si aratandu arm'a incruntata de sange, sbiéra infuriatu: »Acesta este sangele lui Lamberg!« Fiori de ghiatia coprinse pe cei mai multi deputati. Comitele Stef. Széchenyi dein acelu momentu isi perdù mintile, dupa aceea se aruncà in Dunare, de unde'lu scósera cá prin minune. Chiaru faimosulu revolutionariu br. Nicolae Veselényi orbulu luà lumea in capu impreuna cu altii, apoi mai tardiu mustratu de conscientia, murí in desperatiune. Deputatii sasi fugira si ei acasa. In aceleasi dile rebellii calcara in capu de nópte locuinti'a episcopului Andreiu Şiaguna,

[1]) Dela Cuiesti (Kövesd), in comitatulu Albei de susu.

sub pretestu cà ar avea la sene stindarte muscalesci, hàțira pe secretariulu seu Iacobu Bologa prin càteva strade, cá se le arate unde sunt stindartele. Ambii scapara cu viétia cá prin urechile acului. Görgei prinde si pune de impusca pe comitele Zichi in 29. Septembre, apoi ii confisca averea. In 20. Sept. batali'a dela Pákozd intre Jelachich si unguri. In 7. Oct. generarii Roth et Philipovich batuti de unguri si dusi in captivitate cu 8000 de ostasi. Ací tradarea era pe fația. In 6. Octobre plebea dela Viēn'a si studentii spendiurara pe generariulu de artileria si ministru comite Latour. In 12. Octobre spendiurara si ungurii de la Clusiu pe juristii romani Betraneanulu si pe Simionu, éra la Tergulu-Muresiului pe junele teologu de Sibiiu, anume Vasilie Popu, dupace mai antaiu l'au torturatu. Cu acelea executiuni br. Vay si guberniulu voiá se insufle romaniloru terróre. Romanii respunsera cu repressalii, cà-ci in 13. Oct. taiara pe tiranii Alexe Gyárfás dela Sancelu si pe Sigismundu Dobay dein Rosii'a inpreuna cu fetele lui, dupa aceea in 14. Octobre cu macelulu dela Sangatinu (Kis-Enyed), unde dupa lupta de mai multe óre tienuta din pusci, 141 de membrii ai familiiloru unguresci au remasu morti, inse si càtiva romani impuscati de prin ferestrii.

Fația cu atàtea evenimente ametîtórie si fioróse, era tempulu cá episcopii romanesci inca se se intórca la turmele loru, si comandantele Puchner se intre in actiune. S'a intemplatu si un'a si alt'a, inse prea tardiu.

Intr'aceea noi aici nu ne ocupamu cu istori'a imperiului, si nici macaru cu a Transilvaniei; dara actiunea ulterióra a regimentului II. stà in legatura strinsa cu alte evenimente; din acésta causa cautámu se atingemu si acilea macaru pe unele deintru acelea.

Dupa adunarea dela Nasaudu romanii de prin comitate alergá la Urban cá la barbatulu celu mai populariu si mai decisu pentru actiune, cu diecile de mii, cá se depuna juramentulu de fidelitate càtra »imperatulu Austriei si alu Romaniloru,« si se'i céra protectiune in contr'a tiraniei de acasa; éra tenerimea romanésca se imbuldiá cu miile la densulu, cerendu cá se fia inrolati, inarmati si exercitati alaturea

cu soldatii regimentului. Vediendu Urban acelu entusiasmu alu romaniloru pentru imbraçiosiarea armeloru, a rogatu pe comandantele generalu br. Puchner, cá se'i permitta a inrola diece mii de juni romani, pe carii se'i formedie intr'unu corpu de venatori, éra spre scopulu acesta se'i tramita si bani. Idea sanetósa si fericita, pe care inse br. Puchner o respinse, éra in locu de aceea adoptà nefericit'a idea de a rescula pe poporulu intregu parte barbatésca, apta de a purta arme, in numeru de 195 de mii. Inse si acésta mesura se luà numai in momentele supreme, si cum? fòra a imparti la poporulu romanescu nici macar una miïe de pusci, nici unu banu, celu puçinu spre coperirea speseloru mai indispensabili la inceputulu organisatiunei; vomu vedea apoi, cà mai tardiu s'a poruncitu strinsu, cá si puçinele arme ce se aflá in mànile romaniloru, se se ia dela ei. Asia dara colonelului Urban nu 'ia mai remasu alta, de càtu cá si acea mesura salutaria se o ia numai pe respunderea sa; prin urmare a si inrolatu 700 de voluntari; mai departe nici chiaru dorinti'a sa de a forma in regimentu alte duoa batalióne, alu 4-lea si alu cincilea, nu a fostu in stare de a o realisa dein lips'a armeloru si a baniloru. 10 mii de venatori in partea septemtrionale si alte 10 mii in cea meridionale a Transilvaniei, adaose la regimente de linia si la cele confiniarie, aru fi datu campaniei bellice in Transilvani'a cu totulu alta façia; crudimi si devastatiuni s'aru fi intemplatu multu mai puçine; pacificarea era se urmedie multu mai curendu, si ajutoriulu rusescu era se fia cu totulu de prisosu. Dara cu trei generali morbosi, cu alti duoi, càtra carii br. Puchner nu avea nici o incredere, cum era se se intieléga Urban, si cine se nu'si pérda patienti'a!

In 19 Septembre v. colonelulu ese dela Nasaudu numai cu 1000 de feciori si cu trei tunuri mici pàna la comun'a Macodu, de unde provóca pe colonelulu ungurescu Carolu Dobay, cá se se retraga cu trupele sale dela Desïu, unde esîse dela Clusiu in contra romaniloru, cà de nu, elu ilu va lovi. Dobay s'a si retrasu.

Faimosii secui Berzenczey, Pálfy si alti deputati secuiesci isi dedesera mai de inainte parol'a loru de onóre in diet'a din Pestea, cà ei voru fi in stare de a scóte pe cam-

pulu de batalia in orice tempu 100 (suta) de mii secui bine armati, prin carii se extermine pe romani si pe serbi. Vediendu Urban cà in vecin'a secuime se iau in adeveru mesurele cele mai energióse de armare si versare de sange, se decise a esí din tienutulu regimentului mai aprópe spre secuime, si asia in 14 Octobre veni la opidulu Reginu, inse numai cu duoe batalióne de granitiari, cu 2 tunuletie si ceva calarime, precum recunósce chiaru si Kövári in susu citat'a istoria (pag. 96). In 16 Octobre se tienù faimós'a adunare fatale a secuiloru la comun'a Luteni (Agyagfalva) sub presiedenti'a comitelui Emericu Mikó, tràmisu inadinsu de càtra guberniulu din Clusiu si de br. Vay. Se adunasera cá vreo treidieci de mii, parte mare armati. De façia era si colonelii regimenteloru granitiare secuiesci, Franciscu Dorschner (némtiu) si Alexandru Zsombori La provocarea furiósa a lui Berzenczey se decide in contra càtoruva ómeni mai moderati, cá secuii se se declare de garda nationale, se'si aléga comandanti si se plece indata asupra romaniloru. Acésta s'a si intemplatu atrei'a di, adeca in dio'a din care e data proclamatiunea lui Puchner. Comandante fu alesu Zsombori, carui i se detera coloneli Dorschner, Dobay, Donáth, Betzmann (némtiu, nevasta-sa sasca din Brasĭovu), comitele Dionisiu Lázár, éra de thesaurariu comit. I. Bethlen. 10 mii armati cu pusci cu baionete, póte alti atàti cu lanci, plecara in patru colóne mari; ceilalti mai betrani se dusera pe la casele loru.[1]) Preste totu pe unde au trecutu acelea colóne, au lasatu urmele devastatiunei si ale sateloru arse. Aflandu-se pe drumu, le venira patrudieci de maji (cantarie) cu érba (prafu de pusca), cum si alta munitiune. Din acelea patru colóne, una parte comandata de comitele Dionisiu Kálnoki fu batuta reu de maiorulu Kleiser dela regimentulu Sivkovich in 25 Octobre la comun'a Siarosiu. Trup'a secuiésca a lui Dion. Lázár batù pe prefectulu Micasiu la Jernotu si'lu goni pàna la Ludosiu. Comunei Ernotu (Radnoth) ii detera focu, si ucisera 20 de romani; La Sĭauli'a, Cipau, Ogra inca au datu focu,

[1]) Kövári la pag. 94; dara la pag. 103 pune numerulu secuiloru armati si porniti dela loculu adunarei numai la 16 mii. Prea destui si atàtia in casulu de façia.

si au ucisu 43 romani; apoi br. Georgie Apor mai spendiurà pe 26 (Gazet'a Nr. 105 an. 1848). Grosulu trupei secuiesci comandatu de Dorschner si Beczman, pàna eri cameradi si colegi ai lui Urban, apucà dreptu in contra acestuia, carele asteptase indesiertu cá se ajunga generariulu Wardener cu brigad'a sa in ajutoriu; cà-ci in locu de alte trupe regulate ii venira numai 580 ostasi sub comand'a capitanului Rosner si càteva sute de lanceri de prin tienuturile vecine, armati cá vai de ei. In 21 Octobre trupele inemice se aflá fația in fația la comun'a St. Ioan'a (Vajda St. Iván) aprópe de Reginu, si adeca: 1300 ostasi de granitiari si de linia, alaturea cu ei lancerii, sub comand'a lui Urban; celu pucinu 10 mii secui bine armati, in partea ceealalta. Resultatulu bataliei era de prevediutu. Dupa cele de anteiu puscaturi trase in carne, parte mare a lanceriloru o luà la fuga spre unu batalionu de granitiari, pe care in locu se'i fia de ajutoriu, ilu adusera in cea mai mare disordine. Nu ve mirati de acésta; curatu asia o patira mai tardioru lancerii secui la Tergului Murasiului; cumu audira bombanitulu tunuriloru, o luara la fuga in tóte partile. Cu tóte acestea, batali'a la St. Ioan'a tienù dela 1 óra pàna pe inserate. Urban perdù 36 fetiori morti si duoi oficiri locotenentii Hönig si Kalivoda, si asia se retrase dela Reginu, fòra cá se fia persecutatu. Secuii incuragiati de Berzenczey, detera focu orasiului, predara si omorira pe toti càti le cadea in màna, éra pe 17 ostasi remasi in spitalu ii macelara cá ori-se selbatici din Americ'a. Secuii mai detera flacariloru, éca asia, din chiaru seninu, inca si comunele Mirasteu, Archiudu, Beseric'a alba, Grebenisiulu. Ori-ce disciplina disparuse dintre ei. Urmarea fu, cà batali'a dela Tergulu-Murasiului din 5 Novembre, o perdura in modu atàtu de rusînosu, in càtu déca generariulu Gedeon ar fi desvoltatu numai cevasi energia mai mare, si br. Puchner asemenea, secuii aru fi remasu pe pace in muntii loru. In locu de acésta inse br. Puchner dise càtra comitetulu romanescu carele in 19 Nov. mersese la densulu in corpore cá se'i gratuledie: »Tiér'a este pacificata, afara numai de Trei-Scaune, pe care le voiu pacifica eu. Ve recomandu cá se desarmati pe poporu si se nu mai suferiti nici-unu feliu de crudime.«

»Vomu desarma Excelentia. Crudimi n'amu suferitu nici-odata, ne-amu silitu se le evitamu din resputeri; dara crudimile insurgentiloru producu repressalii,« observà Baritiu.

»Repressalii? Asia? Bine. Asia dara jumetate tunurile mele am se le intorcu asupra dvóstra, si jumetate asupra rebelliloru. Ati intielesu?«

Cu acésta resolutiune esiramu dela septungenariulu podagristu, carele si in acea di abia se redicase din asternutu. S'a insielatu bietulu betranu, amaru s'a insielatu. Elu au ascultatu de ómeni cá Fronius, cá Bedeus si cá secretariulu seu Florian Glanz, inemici jurati ai romaniloru; a perdutu Transilvani'a si tóta reputatiunea sa si a celoru-lalti generari, dintre carii Gedeon si Pfersmann au fostu trasi mai tardiu si in cercetare aspra; ceilalti au fostu pensionati.

Dupa-ce generariulu Wardener a venitu in ajutoriu lui Urban cu 2420 ostasime regulata si cu 5 tunuri, s'a decisu cá se ocupe capital'a tierei, adeca Clusiulu, ceea ce s'a si intemplatu in 18 Novembre cu neasteptata usiorime, pentrucà insurgentii magiari dupa doue loviri scurte o luara la fuga spre Ungari'a. Cele doue batalióne ale regimentului II. au luatu parte activa la tóte operatiunile càte s'au intemplatu pe lini'a dintre Nasaudu si Clusiu.

Puçine dile dupa ocuparea Clusiului unu corpu de insurgenti comandati de Nicolae Katona si de comitele Alexandru Teleki, loví dela Bai'a mare dreptu la Desiu cu 14 mii de armati si cu 16 tunuri. Urban le-a esitu inainte in 24 Nov. si batendu'i 'ia gonitu pàna la Siomcuta, in drumu inse a datu numai preste sate arse si ruine fumegatórie, pentru cà acei duoi boieri, ambii vitia de romani renegati, inca avusera passiunea satanica de a omori si a da focu ori pe unde trecea.[1]) La batali'a acésta luara si cele doue batalióne parte activa. Insurgentii perdura 100 morti, càteva cara cu munitiune si cu victualii. Dela cei imperatesci remasera morti capitanulu Lambert, 1 sergent-majoru sĭ 2 soldati, 7 insi raniti si 16 cai impuscati.

[1]) Der Winterfeldzug, pag. 181—3. Vedi mai virtosu proclamatiunea lui Urban, in care spune, cà in acea expeditiune aflase 32 de romani spendiurati de acei tirani si apoi neingropati, lasati mancare lupiloru.

Urban decisese a scóte pe Katona si pe Teleki inca si din Bai'a-mare, dara generariulu Wardener a interdisu ori-ce operatiune ulterióra spre Ungari'a, si in locu de a se folosí rapede si cu tóta energi'a de victoriile castigate pàna acilea, facù cá trupele se pérda in Clusiu si prin pregiuru trei septemani irreparabili, pàna candu insurgentiloru ardeleni le veni in ajutoriu dela Ungari'a unu corpu numerosu sub comand'a renumitului generariu polonu Iosifu Bem. Intr'aceea secuii se rescolasera de nou, omorîndu si devastandu barbatesce mai alesu in partile Brasiovului. Acum chiamara iute dela Clusiu pe generariulu Schurter cu una parte de trupe in ajutoriu la Brasiovu. Asia la Clusiu mai remasera numai 3800 pedestrime, 410 calarime si 13 tunuri. 1 batalionu romanescu era in garnisóna la Desiu, vreo duoe companii de linia la Turd'a, altele la Aiudu. Langa acelea trupe comandara pe unu geru infricosiatu, in lipsa totala de munitiune si arme, pre trei prefecti cu lancerii loru la Huiedinu. Totu mesuri intardiate. Si apoi ce este mai memorabile pentru romanii ardeleni, in acea óste a lui Bem era celu puçinu doue batalióne de romani dela Ungari'a, intre lanceri asemenea multime de romani ungureni. La partea romanésca a óstei lui Bem, episcopulu Vasilie dela Oradea dedese si duoi capelani, pe Munteanu si pe Christianu. Façia cu trupele imperatesci, Bem avea sub comand'a sa 11600 pedestrime regulata, 1318 calarime si 28 de tunuri, preste acésta si lanceri din Ungari'a. Asia dara Kövári insîra lucruri de fantasia candu dice, cà Wardener avuse la Ciucea 93 companii de pedestrime, 15 escadróne si 37 tunuri. In tiér'a intréga era atàtea, nici-odata inse concentrate la unu locu si cu atàtu mai puçinu in dilele de batalia dela Huiedinu si Ciucea (18 et 19 Dec.), care tocma pentru aceea s'a si perdutu, dupa care trupele imperatesci au fostu scóse nu numai din Clusiu, ci din tóta partea septemtrionale a Transilvaniei pàna in Bucovina, éra generariulu Wardener infrantu de suparare si rusîne, murí lovitu de apoplexia. Acum incepura se cunósca si la Sibiiu, cà tier'a nu era pacificata. Érasi prea tardiu. Dupa alte trei septemani Bem ajunse chiaru la Sibiiu.

Intr'aceea colonélulu Urban se stracurà cu trup'a sa cea mica pàna la Bistritia p'intre inemici, di si nópte, pe unu geru de 20 graduri, fàra victualii si cu soldatii reu imbracati. In acea retragere una parte de trupa se lovi cu insurgentii la comun'a Capàln'a. Càndu au ajunsu la Bistritia, mai avea sub comand'a sa: batalióne le 1 et 2 dela regimentulu de linia Carolu Ferdinandu, mai totu romani, fórte bravi, cele 2 batalióne a le sale de granitiari, dara reduse numai la 4 companii, pentru-cà dupace ungurii au datu focu Nasaudului si altoru comune, feciorii s'au cerutu pe la casele loru, 2 companii de cordonu dela Bucovina, 1 escadronu calarime, cu totulu numai 1680 pedestrii, 125 calareti si 7 tunuri. Nu mai era vorba de a da peptu cu Bem. Asia Urban dupa unele loviri mai usióre s'a retrasu in Bucovina pàna la Campulungu, unde a statu in neactivitate vreo cinci septemani, asteptandu in desiertu ajutoriu dela generariulu Malkowsky. In fine colonelulu Urban perdiendu'si éra patienti'a, s'a, decisu a lovi numai cu mic'a sa óste pe trupele magiare ce tienea ocupatu districtulu regimentului seu. Acésta espeditiune intreprinsa numai cu 6 companii de linia si cu 2 de granitiari (cele postate la Tihuti'a) in 5 Februariu st. n., a esitu fórte bine. Dupa unu marsiu de di si nópte in tempu de 20 de óre, p'intre munti neamblati si strimtori fórte periculóse, innotandu óstea in nea uneori pàna in brîu, aduo'a di des-demànétia ajunsera la comun'a Murasieni, unde ridicara cum amu dice din asternutu, pe maiorulu Kofler cu 11 oficiari unguresci si cu unu medicu, si dusera in captivitate trei companii de linia dela regimentulu Alexandru, càtiva husari si tunari, 1 flamura, 2 tunuri, 2 cara cu munitiune, 74 cai si tóte armele. In aceleasi momente celelalte trupe unguresci asiediate in apropiare, alergara la ai loru in ajutoriu, dara trup'a lui Urban le batù si le luà pe fuga.

Dupa acésta expeditiune maiéstra se decise in fine si generariulu Malkowsky, cá se tramita lui Urban ajutoriu spre a reintrá in Transilvani'a. In bataliile dela Baiersdorf (Király-Némethi) si dela Magiarusiu insurgentii fusera batuti reu, colonelulu Riczko impuscatu, 3 oficiari si 150 soldati cadiuti in captivitate, ceilalti goniti pàna la Desiu si la

Clusiu. Atunci Malkovsky audiendu cà Bem le vene in ajutoriu cu tóta puterea sa, in locu de a veni si elu lui Urban in ajutoriu, mai vertosu ii demandà cá se se retraga érasi spre Bucovin'a! Elu s'a retrasu dupa atàtea operatiuni fericite, inse cu inim'a infranta de dorere amara, pàna la Campulungu si Vam'a, dupa aceea atàtu elu, càtu si multime de feciori au cadiutu in langóre (typhus), care a fostu resultatulu calamitatiloru venite asupra loru, cum, geru extraordinariu, lipsa de vestmente si de mancare, strapatie mai presusu de poterile omenesci, in fine tortur'a sufletésca din caus'a gróseloru erori commisse de comand'a generale dela Sibiiu, cum si de cea din Galiti'a. Asia tóte operatiunile ulterióre din partea regimentului II. s'au curmatu pàna in Iuniu, candu au reintratu ostile confederate rusesci si austriace, atunci inse comand'a regimentului trecuse dela Urban la v.-colonelu Springinsfeld. La ce puncte, in care batalii au intratu batalionele regimentului II-lea romanescu in actiune, pre càtu a duratu campani'a de véra in 1849, nu mai suntemu in stare se descriemu in modu demnu de credintia, prin urmare aici remane lacuna, pe care o voru impliní altii. Atàta este sciutu, cà acea parte de trupe austriace care esise in Februariu a duo'a óra la Bucovin'a, in 17 Iuniu s'au alaturatu la Vatr'a-Dorna langa corpulu de armata alu imperatului Russiei, comandatu de generariulu Grotenhjelm, carele a intratu pe la Bistritia in Transilvani'a. In acea parte a tierei au fostu cu adeveratu càteva batalii intre dilele din 20. Iuniu si pàna la 26. Iuliu, inse usióre, pentru-cà insurgentii comandati de secuiulu Iosifu Dobai, de Sam. Inczédi, com. Dion. Lázár, Damaskin, Sárosi, Kálnoki etc., unde au ținutu mai multu in munti la Murasieni si la Ilva, au fostu trei óre, éra in alte casuri dupa càteva puscaturi de tunuri si descarcaturi de pusci au luat'o la fuga; anume fug'a loru din 26 Iuliu dela Tèrgulu Murasiului o numesce chiaru Kövári cà a fostu fòra parechia.«

In dilele din urma Urban se necajise reu pe granitiarii sei; acelu necasu inse a semenatu fórte multu cu alu unoru tati de familia, carii dupa-ce au multime pe neplaceri cu lumea din afara, apoi isi descarca mani'a a casa pe ai sei. De ar fi fostu elu colonelu la secui, atunci se'lu fimu

vediutu. Urban are se multiamésca renumele seu romaniloru. Se nu uitamu, cà batalionele care au ajunsu sub comand'a lui dela regimentele transilvane de linia, anume Carolu-Ferdinandu si Leiningen, inca au fostu mai de totu romanesci, din causa cà magiarii din acelea regimente fugisera la insurgenti. Apoi insusi Urban a fostu acela, care au admiratu virtutile militarie ale aceloru trupe, si elu insusi isi publica scrisórea sa de cea mai mare lauda pentru batalionele dela Carolu-Ferdinandu, adressata maiorului Wieser. Éca limbagiu adeveratu ostasiescu:

»Carolu Ferdinandianii sunt ómenii dracului; ei mergu cá diavolii etc.«[1]) Acelea trupe facusera intr'unu singuru marsiu dela Dorna-Candreni pàna la Murasiani siepte miliarie nemtiesci. Dara batalionulu Uracca la Sibiiu! In momentele supreme betranulu Puchner vedienduse necessitatu a baga si reserv'a in focu »Meine Grenadire vorwärts!« a comandatu, si liniele unguresci fusera sparte, batali'a din 21 Ianuariu castigata. Nici-unu comandante imperatescu nu a patîtu ruşîne cu trupe romanesci, au patîtu inse trupele nu odata, din caus'a unoru comandanti nauci.[2])

§ 24. Armarea Ungariei. Moneta-chartia. Recrutare violenta cu versare de sange. Deputatiune demonstrativa dietala de 200 la Monarchu, inse fàra resultatu. Omorulu cruntu si selbaticu alu generalului com. Lamberg. Com. Stefanu Széchenyi nebunesce si se arunca in Dunare. Vesselényi fuge impreuna cu altii. Fugu si Sasii. Scapa de acolo si episcopii Lemeni si Sĭaguna.

Preste tóta asteptarea conspiratiloru marechalulu Radetzki stetese invingatoriu in Itali'a. Ungurii acum aveau

---

[1]) „E futás páratlan volt.“ pag. 256. De altu-mentrea inca de mai inainte era cunoscuta in tiéra expressiunea lui Bem, care invetiase unguresce se strige intre altele: „Ne fuss mágyár, ne fuss mágyár.“ Au fugitu si ei sarmanii fórte desu. Asia e in bataia, sortile se schimba.

[2]) Acesti doi §§-i 22 et 23 reprodusi din Istori'a Regimentului alu II-lea etc. 1874.

se'si traga bine sam'a, cu càta óste au ei se dea peptu cu armat'a austriaca compusa din tinerimea altoru tieri ale monarchíei. Din Ungari'a propria se scoteau pàna in 1848 numai càte 15 regimente pedestrime si 12 de husari. Din Transilvani'a se recrutau la trei regimente pedestrime cunoscute pe atunci cu numele Carolu Ferdinand cu refrecu venetu, Leiningen (mai tardiu Culoz) cu galbinu si Turski cu verde, unu regimentu de husari, 4 regimente granitiarie pedestre si 1 granitiariu calaretiu. Monarchulu se invoise, precum s'a mai disu, cá regimentele ungare si transilvane care s'ar afla in alte tierĭ se se intórca in patri'a loru; dupa Kövári inse pàna in Augustu nu era in Ungari'a mai multa óste regulata de linia, decàtu 20 de batalióne pedestrime si vreo sĭepte mii husari; intr'aceea se inrolase óste multa de voluntari si de militi'a teritoriala (honvéd) pedestrime si calarime sub diverse numiri, cá Mátyás, Hunyadi, Kossuth s. a. Dara scopulu celu mare cerea armata neasemenatu mai mare, precum si bani. Asĭa Kossuth in calitatea sa cá ministru de finantie in sĭedinti'a dietala din 11 Iuliu, adeca indata dupa deschidere, descriind cu colori infocate pericolulu de care ar fi amerintiata Ungari'a din partea croatiloru si a serbiloru, a cerutu dela Camera unu creditu de 42 milióne si 200,000 recruti, din cari 40,000 se fia assentati indata. Diet'a votà acelea doue legi in principiu, apoi asteptà cá ministrulu Meszáros se'i presente unu planu de organisarea nouei armate, ceea ce a urmatu abĭa in 16 Augustu. Proiectulu de lege alu lui Meszáros ţinea, cà regimentele vechi se fia lasate cu organismulu loru si asĭa se fia comandate si duse in focu; totu asĭa se fia si intregite, éra de ací incolo alte regimente care se voru infiintia se capete uniforme unguresci, se si fia comandate unguresce si se li se dea nume comunu de Honvéd, care insémna pe romanesce aparatoriu de tiéra. Acestu proiectu s'a votatu in cas'a magnatiloru abĭa in 29 Augustu, care era dio'a catastrofei dela Mohaciu (1526).

Ministeriu si dieta fàra a voi se astepte dupa confirmarea si sanctionarea aceloru doue proiecte de càtra monarchu, s'au si apucatu indata de tiparitu moneta de càte 1 si 2 florini, adeca totu ce putea fi mai fàra valóre cá mijlocu de schimbu pentru societatea omenésca si trebuintiele sale. Totu atunci

ministeriulu luà cele mai intinse mesuri pentru inrolare, cum amu dice la momentu de 40 de mii ostasi.

Cu inceputulu lui Septembre ín Ungari'a erau formate diece batalióne noue, éra din Transilvani'a se incepuse formarea de doue batalióne, nu prin tragere la sorti, conformu legii din 1847, ci din voluntarĭ, si anume unulu la Clusĭu in partea sa cea mai mare compusu din studenti, functionari tineri si alti orasieni infocati. Acestea batalióne la inceputu au fost puse sub comand'a lui Ignatiu Cserei. Voluntari pentru escadróne de husari au inceputu a se inrola pe la finea lui Augustu prin activitatea faimosului Berzenczey, carele celu de anteiu a datu cursu resboiului civilu cu omoruri si teciunarii.

Cum s'a disu mai in sus si cum avemu se ţînemu pentru totdeauna minte, citatele doue proiecte de legi nu erau confirmate de càtra rege si totusi ministeriulu a voitu se le executedie. A vediutu inse si elu, cà cu acea fapta lovesce greu in dreptulu suveranului legitimu si in tóte legile prin care i se asigura acelu dreptu; prin urmare doi colegi com. Ludovicu Battyáni si Franciscu Deák au fost trimisi la Vien'a cá se mijlocésca sanctionarea. Intr'aceea evenimentele se schimbasera tare in defavórea revolutiunii. Radetzky inaintá totu mai multu in victoriile sale; parlamentulu germanu dela Francfurt compusu in maioritatea sa din professori si advocati, batend campii càteva luni de dile prin labirintulu teoriiloru, in locu de a produce unitatea Germaniei cu delaturarea Casei de Habsburg, a produsu o desbinare urîta si versare de sange pe stradele cetatii Francfurt. Imperatulu si regele Ferdinand inbarbatatu acuma de ai sei, a denegatu confirmarea proiecteloru de lege si cei doi ministrii se intórsera la B.-Pesta suparati in mesur'a, in care Battyányi se intorsese in 10 Iuniu dela Insbruck in triumfu cu uniunea confirmata.

In urmarea acelei respingeri, gubernu si dieta au decisu cá se trimita la rege o deputatiune numerósa spre a'i inpune si a'lu sili la sanctionare. Asĭa in 5 Septembre plecara cu unu vaporu pe Dunare 100 deputati, 40 membri din Cas'a magnatiloru si cu acesti 140 membri mai multĭ ómeni tineri revolutionari, in suma cu totii pàna la 200 de insi. Diet'a care acum se aflá in deplin'a potestate a lui Kossuth, pusese

deputatiunei terminu peremtoriu de 24 de óre, in care timpu daca nu va fi primita in audientia, se se intórca acasa.

In 6 Septembre deputatiunea la desbarcare din vaporu fù primita de càtra comitetulu revolutionariu din Vien'a si de càtra alu Aulei (studentiloru) cu parada executata prin garda nationala si intre bubuite de tunuri. Erau bine intielesi pangermanistii cu Ungurii.

Monarchulu petrecea in Schönbrun; asĭa acea di a trecutu fàra audientia; nu li s'a datu inse nici in 7, ci pe 8 Septembre, in care di deputatiunea plecà din Vien'a cu trasuri, doi càte doi, inbracati toti unguresce si cu sabiile incinse spre a inspira respectu càtu s'ar putea mai mare. In Schönbrun la palatu asteptau pe deputatiune totu ómeni armati, adeca gard'a imperiala in linia dupla.

Istoriculu Kövári participase si elu la acea deputatiune; deci se vedemu cum îĭ descrie densulu activitatea si resultatulu.

Preste puçinu s'au deschisu usi'a salei celei mari. Preste unu patrariu de óra deputatiunea trecù in sal'a a trei'a, unde Ferdinand V o asteptá de inaintea tronului seu.

Maiestatea Sa purtá uniform'a husariloru imperatesci, chivar'a (csákó) o ţinea in màna; in stang'a lui stetea consórt'a sa regin'a, in rochía alba, cu ghirlande rosiĭ, éra pantlicele caitiei (bonetei) erau mai multu albe.

Cei doue sute de barbati se formara in semicercu; in arip'a sa drépta ministrulu presĭedente, in stang'a ministrulu justitiei. Dionisie Pázmándi presiedentele casei deputatiloru in portulu seu nationalu greoìu pasí afara din semicercu si citi adres'a dietei.

Au cerutu trei lucruri. Anteiu, cá dupace le-a promisu de atàtea ori, se si inplinésca, adeca se mérga la Bud'a, cà-ci ei promitu totu sangele loru pentru apararea lui. Alu doilea, cá se sanctionedie proiectele de lege. A trei'a cá se oprésca pe Iellachich dela invasiunea planuita asupr'a Ungariei.

Parechi'a imperatésca n'a intielesu cele citite (in limb'a magiara) de Pázmándi, cu tóte acestea in ochii sei cei albastri se vedea ingrijarea.

La vorbirea cea lunga Ferdinand V a cititu in limba stricata magiara unu respunsu fórte scurtu in acelu intielesu, cà-îĭ pare fórte reu cà starea sanetatii îlu impedeca cá se nu

póta vení la Bud'a. Relativu la proiectele de legi promitte cà le va supune la o revisiune, adeca asĭa precum urmédia prea firesce din conceptulu, din dreptulu si datorinti'a nu numai a unui monarchu absolutu ori constitutionalu, ci chĭaru si din dreptulu presiedentului unei republice. La pretensiunea a trei'a cá se infrene pe Iellachich, imperatulu rege respunse, cà va sci apara integritatea patriei.

De altmentrea este prea bine cunoscutu usulu vechiu observatu cu rigóre, cá in casuri de audientie inportante discursulu sau adres'a destinata a se citi, se fia presentata prin unu ministru sau prin unu altu canalu cu o di inainte, pentru cá suveranulu se scia ce si cum are se respundia la ea. Ungurii érasi simţisera, ba o sciá din capulu locului, cà resolutiunile regelui la tóte trei punctele voru fi negative. Nu toti, dara partid'a conspirata revolutionara tocma acésta o doriá, cá regele intru nimicu se nu faca pe voi'a corpuriloru legislative. Aceeasi era si dorinti'a poloniloru emigrati si a pangermanistiloru, cari toti abĭa apucau cá se védia pe unguri incaierati nu numai cu Croatii si cu Serbii, ci si de a dreptulu cu Cas'a domnitóre.

Deputatiunea remase muta la cuventele monarchului si esira dela elu fàra a'i face complimentu, daca nu de supunere, incai de buna cuviintia. Kövári dice cà nu a suferitu caracterulu nationale alu magiarului, cá deputatii se faca complimentu. Noi pàna ací nu credeamu, cà si mojici'a póte se faca parte din caracterulu vreunei natiuni, ci ǫ credeamu numai cá urmare a lipsei de buna crescere.

Asĭa se intemplà, cà Ungurii au vediutu in 8 Septembre 1848 cea din urma-data pe regele loru Ferdinand V.

Dupa datin'a unguriloru de a purtá pene la caciula, cand au plecatu deputatii la Vien'a îsi pusesera pene albe; cand s'au intorsu, tinerii isi pusera pene rosii, cá simbolu alu versarii de sange.

Abĭa s'au intorsu deputatii la B.-Pesta, cand si primira diariulu oficialu »Wiener Zeitung«, adeca Monitorulu imperiului din 10 Septembre cu unu decretu subscrisu din 4 Septembre, prin care banulu Iellachich, degradatu in Iuniu la propunerea ministeriului ungurescu, pe care elu nu voise a'lu recunósce, acuma este rehabilitatu in demnitatea sa si înca asĭa, cà

elu pregatitu firesce mai de inainte, fàra a voi se respecte primulu decretu prin care fusese destituitu, acum indata ce primi noulu decretu a si trecutu cu o parte din trupele de sub comand'a sa preste riulu Drava pe teritoriulu Ungariei proprie, cu scopu cá se inaintedie dreptu la B.-Pesta.

Tóte scirile acestea producu in capital'a Ungariei o ferbere infricosiata. Ministrii se desbina in doue pareri; Kossuth si Szemere sunt pentru resboiu; ceilalti voiau se mai cerce inpaciuire fàra versare de sange. In fine ministeriulu se retrage. Palatinulu cá alter Ego alu regelui chĭama totu pe Lud. Battyáni cá se compuna altu ministeriu, inse asĭa, cá Kossuth si Szemere se fia delaturati. Atunci Camer'a legislativa trase si potestatea executiva la sine, respinse in aceeasi di pe noulu ministeriu, susţinù pe Kossuth si'lu auctorizà, cá in calitate de ministru alu finantieloru se incépa a tiparí si note unguresci de càte 5 florini; assentarea de recruti o decretà din nou, éra formatiunea o restrinse la batalióne dupa o vechĭa traditiune ungurésca asĭa, cà de regimente unguresci se nu mai fia vorba.

Totu diet'a care acum pasise pe fatĭa in contra mònarchului si în revolutiune, a trimisu pe Archiducele palatinu Stefanu cá se ésa undeva inaintea lui Iellachich si se incerce a'lu indupleca se se intórca din calea sa. Ei convenira pe tiermii lacului Balaton la 21 Septembre intre multe mesuri de preingrijire, cà se temea amendoi de càte o cursa. De altmentrea generosului dara nefericitului archiduce ii era preste capu de ajunsu acea cursa, in care cadiuse elu înca din Aprile, de cand a mijlocitu sanctionarea tuturoru legilor desu citate si de cand garantase la curte pentru credinti'a si lealitatea unguriloru. Ne putendu-se invoi acei doi barbati eminenti, Archiducele care si pàna atunci isi audise multe inputari nemeritate dela Unguri, suparatu fórte s'a intorsu la Bud'a, inse numai cá trecatoriu la Vien'a, unde incarcatu cu alte mustrari grele, cà ar fi intinsu man'a dupa corón'a Ungariei, a depusu demnitatea de palatinu in manile imperatului rege si s'a departatu la mosiile sale din tierile renane, unde apoi îsi petrecù tóta viati'a; éra intr'aceea diet'a Ungariei spre recunoscintia cà elu se sacrificase pentru acea tiéra, l'a inferatu cu titlu de tradatoriu alu patriei. Cam asĭa

o patu de regula intre doi vrasmasi toti facatorii de pace, cà mai la urma li se spargu capetele loru.

Acuma pe ministeriulu celu nou avea se'lu confirme insusi regele. Battyáni inaintase list'a, regele înse o cassà si in loculu lui numi presiedente pe br. Nic. Vay, care fusese cá comissariu in Transilvani'a si'lu insarcinà cu compunerea unui ministeriu, éra pàna atunci se functionedie totu ministeriulu vechiu conformu praxei din alte tieri. In acelasi timpu monarchulu denumí in loculu Archiducelui Stefanu pe generalulu Fml. comite Franciscu Lamberg comissariu plenipotentu alu seu si supremu comandante preste tóta puterea armata din Ungari'a. Se nu uitamu acilea, cà com. Lamberg germanu de origine, era inse, buna-óra cá si Puchner, magnatu de Ungari'a si proprietariu mare.

Denumirea lui Lamberg nu era contrasemnata de nici-unu ministru ungurescu, ceea ce se póte esplica si din crisele ministeriale urmate un'a dupa alt'a. Inainte de a sosi Lamberg la B.-Pesta diet'a aflase prin agentii sei din Vien'a, cà rescriptele nu sunt contrasemnate de nici-unu ministru; deci ea inainte de a i se presenta le declarà nulle si neavenite; éra Lamberg cá si archiducele mai inainte, fù numitu tradatoriu alu patriei. Curatu cá in Paris la 1792—3. Càtiva oratori si mai pre sus de toti Lud. Kossuth se sciura folosi de ocasiune spre a infuria spiritele si a le prepara pentru atrocitati selbatice, prin care se infige stigm'a infamiei pe fruntea unui poporu. Anume din cuventele unoru deputati a lipsitu numai cá se dica limpede: mergeti si'lu junghiati, sau ilu inpuscati.

Generalu c. Lamberg sosise la Bud'a in deminéti'a din 28 Septembre, singuru, mai multu cá intru ascunsu; Kossuthianii inse erau avisati din Vien'a, cà Lamberg pléca, éra pe la 11 óre se sciá in Pesta cà a si sositu. Ministrulu de resboiu premissese unele batalióne la Bud'a, mai veniau si altele in ajutoriu lui Lamberg. Se apropiá si Iellachich cu óstea sa. Multimea fanatisata pàna la turbare plecase in tóte partile se afle undeva pe generalu. Intr'aceea sosise si legiunea de studenti pangermanisti dela universitatea din Vien'a bine armati, »cá se apere libertatea ungurésca.« Studentii cauta pe Lamberg in Bud'a; ceealalta plebe strabatend in casarm'a Carolu se armase de acolo cu cóse si care cu ce apucá. Re-

belii ocupasera de ambele parti capetele podului. Nefericitulu generalu plecase cu fiacaru privatu, cu cosĭulu trasu, la ministrulu presiedente, pe care inse ne aflandu'lu se intorcea la Bud'a. Cand ajunse pe podu ilu si cunoscura, cà pe semne aflasera si Nr. dela fiacaru (birja). Îlu scósera din trasura si cum voiau unii se'lu traga càtra Camer'a deputatiloru intre injuraturi spurcate, cum nu se audu airea in Europ'a, cand erau pe la mijloculu podului, unu studentu dela universitate anume Kolosi György secuiu din satulu Kövesd in Transilvani'a, scóte sabii'a si taia pe generalu in capu cu atàta putere, in càtu sabii'a se incrunta de sange. Urmédia dupa acelu secuĭu altii cu cóse si cu ce unelte de omoru aveau. Lamberg îi róga cá se'lu duca dreptu la Kossuth, unde se voru convinge cà elu a venitu cá apostolu alu pacii; cannibalii inse cá si cum aru fi voitu se mance carne de omu, îlu taia si intiépa din tóte partile, éra dupace'lu omóra, îlu desbraca si asia golu îlu tragu de-a lungulu stradeloru, pàna ce ajunsera cu elu la casarm'a invaliḍiloru, unde'lu tràntira acolo la unu locu, precum aru tranti unu animalu ucisu. De aci ucigasii alergara in camer'a deputatiloru tocma pre cand deputatulu Klauzál ridicase vocea sa si cerea pedepsirea aceloru ómeni turbati. In acelea momente strabate Kolosi György in sal'a sĭedintieí si aratand sabii'a incruntata striga cu voce laudarósa: Acesta este sangele lui Lamberg!

Nu toti membri dietei aveau inimi de tigri. La vederea sabiei incruntate pre cei mai multi iĭ apucara fiorĭ reci si frica de urmarile cele mai tragice, care apoi au si venitu si acum s'a cunoscutu, cà tiér'a fusese aruncata in plina revolutiune.

Din acelu momentu comitele Stefanu Széchenyi celu multu glorificatu, pe càtu de multu si defaimatu a innebunitu si apoi in acea stare se aruncase in Dunare, éra dupace fù scosu, in urmatórele dile a incercatu se se inpusce, si asia famili'a se vediuse constrinsa a'lu asĭedia in cas'a de sanetate la Döbling. Br. Nicolae Vesselényi, acelu omu care in tóta vieti'a sa propagase la tinerime numai ura si nesupunere, ne mai crediendu-se nici elu insusi siguru de viati'a sa in B.-Pesta cu Kossuth si cu ceilalti revolutionari, s'a departatu de acolo inpreuna cu alti càtiva. Aru fi plecatu si mai multi

chĭaru dintre membrii magiari, revolutionarii inse le amerintiau cu mórte sigura daca se voru misca din locu.

Cu totu terorismulu deputatii sasi din Transilvani'a s'au stracuratu care cum au sciutu pàna acasa. Preste puçinu deputati romani alesi parte din Ungari'a parte din Transilvani'a, nu se scie bine, care din ei au plecatu atunci indata si cari au remasu; ceea ce se scie este numai atàta, cà episcopulu Ioanu Lemeni a scapatu atunci curend dela Pest'a pàna la Clusĭu, éra la Blasiu-nu a mai pututu se mérga, ci a remasu acolo strimtoratu, pentrucá se fi martoru fàra voi'a sa la spendiurarea de tineri si de preoti romani indata dela Octobre inainte. Episcopulu scrisese lui Cipariu la Blasĭu, cá se'lu informedie in ce stare se afla resiedinti'a dupa adunarile miiloru de poporu in cursu de doue septemani din Septembre, si daca póte se viie la scaunulu seu. Cipariu inse, care de altmentrea se avuse totdeauna prea bine cu episcopulu, nu 'ia respunsu nimicu, de frica sau din alte cause, a remasu secretu; dara tacerea lu Cipariu au avutu urmari fórte triste pentru epìscopu; cà-ci adeca dupa pacificarea tierei gubernulu austriacu irritatu si de adversarii personali ai bĭetului archiereu, ii inputà acestuia cá si cum elu ar fi remasu de buna voia intre magĭari si ar fi ţinutu cu rebellii, precum au ţinutu si au lucratu vreo cinci episcopi catolici de ritu latinu in Ungari'a.

Episcopulu Andreiu Sĭaguna s'a departatu din Pesta dupace trecuse mai anteiu prin unu mare periculu de viatia in primele dile din Octobre, adeca curend dupa omorulu lui Lamberg. Casulu a fost urmatoriulu. Iubitulu seu frate comerciantu in Pesta iĭ facuse presentu o parechĭa de vestmente episcopesci pentru servitiulu ddieescu. Mai lipsĭa cá pe marginile Sacosului se se cóse o inscriptiune cu firu de auru, spre care scopu vestmentulu fù datu la o femeia cusetóre maiéstra. Sémena fórte, cà cineva vediuse la femeia acelu odoru bisericescu si in fantasi'a sa isĭ imaginase cu totulu altuceva, adeca precum s'a si denuntiatu, cà acea stofa ar fi destinata pentru unu steagu serbescu sau muscalescu. Episcopulu avea langa sine cá secretariu pe Iacob Bologa. Intr'o séra tardiu pre cand ambii se culcasera, se audu pasi de ómeni, bateturi la usia si strigate ca se deschida. Ce

este? Unu comissariu cu ómeni armati. Se li se dea steagulu de tradatori. Bologa 'i conduse la femei'a cusetóre si pericolulu pentru astadata disparù. Episcopulu nacajitu in alta di merge la ministrulu de interne Szemere, ii descopere batjocur'a ce i s'a facutu si'lu intréba, daca preas. sa mai póte fi siguru de viatia in capital'a tierei. Respunsulu drasticu alu lui Szemere fù: Domnule episcopu, cum pociu eu se'ti stau bunu pentru viatia, cand in situatiunea de fatia nici pe a mea nu mĭ-o sciu sigura. Episcopulu a mai mersu si la Kossuth, si nici acesta nu'lu opri dela caletoría, dara 'lu obligà cá se remàie tare pe langa legile din Aprile si'i dete mai multe exemplarie din proclamatiunea indreptata asupra Austriei, cá venind la Transilvani'a se o inpartia mai alesu la preotii diecesei sale.

Dupa acelea visite archiereulu trimise indata se'i caute unu carausiu siguru, care se'lu aduca acasa pre càtu s'ar putea mai curendu si pe cali mai dosite. Din mare norocire mai erau pe locu unii carausi mari ardeleni, cari transportasera làna si alte marfi la Pest'a, éra acuma de fric'a resboiului nu mai incarcau nimicu de acolo incóce. Intre acestia fù si Bratu Tipeiu dela Zernescí, frate alu clericului Tipeiu (astadi protopopu). Cu acelu Zernesteanu plecà episcopulu si secretariulu seu, inse càtu se putea mai travestitu, legandu-se si preste barba cu unu stergar'iu, cá si cum l'ar durea o masea, cà-ci adeca preotii de ritu orientale se aflau preste totu in periculu de mórte din caus'a resboiului serbescu. Dupa vreo cinci dile de caletoria facuta intre frica de di si de nópte multiamira lui Ddieu vediendu-se odata scapati pàna in resĭedinti'a episcopésca din Arad, càci de acolo incóce venind mai preste totu prin comune romanesci pàna la Deva, nu mai aveau de ce se teme. Aici inse 'i luara in ochi oficiarii magiari dela trup'a de voluntari; dara unu preotu catolicu tineru, fost conscolariu si amicu alu lui Bologa îlu reflectà pe acesta, cá episcopulu se nu remana in Dev'a, ci colo càtra mĭediulu noptii se apuce barbatesce inainte, cá se ajunga din comitatulu Hunedórei in celu mai de aprópe ţinutu sasescu, adeca la Orascia.

Se ne intórcemu érasi la B.-Pesta spre a ne informa bine despre urmarile omorului comisu asupra generalului

plenipotentu alu regelui. De cand lumea, omorulu soliloru, delegatiloru plenipotenti a trasu in urm'a sa resboiu. In casulu acesta resbunarea trebuea se urmedie si din alte cause de inportantia suprema.

Dupa omorulu consumatu se aflara asupra corpului trei acte subscrise de monarchu; unulu din acelea coprindea denumirea comitelui Lamberg; celalalte doue erau unu asia numitu rescriptu adresatu dietei, prin care acésta era numai prorogata pàna la 1 Decembre, pentrucá Lamberg se aiba timpu de a cerca inpaciuire intre croati si unguri; altulu a fost unu manifestu càtra poporu, ca se se astempere, se nu alunece in anarchia. Cu unu biletu alu regelui alaturatu la acte regele provocá pe ministrulu com. Battyáni, cá se le contrasemnedie. Acesta si fusese scopulu principale alu lui Lamberg, pentru care densulu plecase la Battyáni, cá se'i transpuna biletulu suveranului si se'i iá contrasemnarea in regula; éra dupace ar fi avutu acelea contrasemnari, com. Lamberg conformu instructiuniloru sale despre o parte ar fi prorogatu diet'a, de alt'a elu cá comandante supremu denumitu acum in loculu palatinului, avea se provóce indata pe Iellachich cá se se puna la ordinile lui, se stea cu armat'a sa acolo unde se aflá; totu atunci pe Battyáni se'lu trimita in castrele unguresci cá se incerce a molcomi spiritele si asĭa a pregati calea de impaciuire. Battyáni si plecase in adeveru mai de inainte la óste. Intr'aceea Kossuth plecase si mai curend la Czegléd si in alte localitati magiare, pentrucá elu cu puterea cuventului seu se revólte si se inarmedie poporu càtu s'ar putea mai numerosu in contra lui Jellachich, precum s'a si intemplatu. Revolutiunariĭ radicali, despre cari era prea bine sciutu cà nu voiau nici-o pace alt'a, decàtu numai cu doue conditiuni, independenti'a deplina a Ungariei si supunerea absoluta a tuturoru natiuniloru conlocuitóre la rass'a magĭara, au trimisu iute dupa Kossuth, care s'a si intorsu in presér'a venirei lui Lamberg si pe la mĭediulu noptii au si convocatu camer'a in sĭedintia.

Fàra a voi se astepte cá se cunósca actele regelui in textulu loru originalu dupace voru fi contrasemnate si de ministru, se scóla Kossuth si intru o cuventare furiósa declara manifestulu si rescriptulu nelegali, pe Lamberg trada-

toriu alu patriei. Furiosulu Madarász ajuta pe Kossuth. Se decide cá se plece indata mai multi deputati la óste cari se provóce pe Battyáni, cá conclusulu dietei din acea nópte se'lu publice la trupe. Se vede cà Battyáni pentru persón'a sa cunoscea mai de inainte planulu curtii si alu ministeriului din Vien'a de a impaca pe acelea doue popora si a regula successive tóte differentiele, cà-ci elu s'a opusu la publicarea conclusului dietei in armata, l'a declaratu nelegalu si fatalu; éra cá se convinga pe deputati, a convocatu in presenti'a loru pe toti oficiarii trupeloru si dupace li s'a descrisu limpede situatiunea noua, intrebati fiind toti au declaratu cà ei sunt de acordu cu coprinsulu manifestului prea inaltu si voru se astepte resultatulu incercariloru de pace; deci camer'a se'si retraga conclusulu. Totu atunci Battyáni le inpartasi unu altu planu, cà daca Jellachich nu va voi se lucre in sensulu manifestului, atunci insusi Lamberg va lovi pe Jellachich si óstea ungurésca nu va depune armele, pàna cand croatii nu se voru retrage de pre teritoriulu Ungariei.

In momentele pre cand acestea negotiatiuni si invoieli decurgeau afara in castre, deputatii Balogh din comitatulu Bács si Zsembery din comitatulu Hont, la audiulu cuventeloru lui Kossuth, »cà este ací timpulu de a intra in actiune«, se adressédia càtra galeria si provocand pe multime la arme, se punu ei cá deputati in fruntea glóteloru si mai anteiu se rapedu asupra unei corabii, in care s'au aflatu cóse.

Generalulu com. Lamberg devenitu victima crunta a datorintiei sale, era de ani 58, avuse consórta pe o contesa Hoyos, dama de palatu a imperatesei si sĭepte prunci, cari au remasu orfani.[1])

Înca din 22 Septembre, cand ministeriulu îsĭ dedese dimissiunea, camer'a deputatiloru care intrase mai de inainte in apele revolutiunei, nĭci nu mai voi se astepte compunerea unui altu ministeriu constitutionalu, ci imitand si astadata pe terroristii de odinióra ai Franciei, a compusu unu asia numitu comitetu de apararea patriei, ai carui membri erau Kossuth, Szemere, Paul Nyári, Ladislau

[1]) Vedi acea crima de fanatici descrisa mai pe largu in „Wiener Zeitung“ din 3 Octobre, in Transilvania germana din Sibĭiu Nr. 81 din 13 Octobre 1848 si in alte multe publicatiuni din acea epoca.

Madarás, Patay si Zsembéry, éra dupa omoru se alaturara si din cas'a magnatiloru cunoscutulu br. Sigismund Perényi, com. Michail Eszterházi si maĭ apoi ardelénulu Nicolae Iosika celu totdeaun'a setosu de sange romanescu. Acestu comitetu a smulsu apoi frenele gubernementului la sine si nu a mai voitu se scia nici de rege nici de vreunu ministeriu.

Se ne insemnamu bine si dio'a din 28 Septembre 1848 cá si cea din 8 Septembre dela Schönbrun.

§ 25. Proclamatiunea banului Iellachich. Görgei spendiura pe comitele Eugen Zichy si'i confisca din avere. 8000 croati cadu in captivitate.

Avuramu ocasiune de a cunósce la altu locu (§ 3) causele, pentru care banulu Iellachich si natiunea nu voisera se recunósca pentru Croati'a si Slavoni'a valórea obligatóre a legiloru decretate de càtra diet'a Ungariei. Acum cà vedemu pe acelu banu intratu cu óstea sa pe teritoriulu Ungariei, aici se aflamu temeiurile cu care acelu generalu îsĭ justifica acea invasiune, pre cand ungurii mai susţinu pàna in dio'a de astadi, cà Iellachich ar fi fost numai unu instrumentu alu camarillei din Vien'a, cá si cand Croati'a cu atàti generali si cu o inteligentia respectabila nu ar fi avutu de locu consciinti'a existentiei si a demnitatii sale nationale, ci ar fi asteptatu invetiatura dela damele de palatu, sau chĭaru si dela dame incoronate.

Proclamatiunea banului Iellachich a servitu atunci si romaniloru spre orientare din mai multe puncte-de vedere. Aceea suna in traductiune precum urmédia:

Manifestulu banului Ielacici.

Pre candu in dilele din Martie glasulu poporului se inaltià pentru scapare de jugulu vechiei sisteme apasetoriu din veacuri, atunci bunulu nostru monarchu asculta acestu glasu, si dechiarà libertate, dechiarà egalitate pentru tóte popórele puternicii sale monarchii. Noua ni se parea cà ni s'aru asigura unu viitoriu minunatu si fericitu; inse vai, noĭ croatii, slavonii si fratii nostri sèrbi, romani, germani peste puţinu patiramu contrariulu. O partida trufasia, egostica in Ungaria se folosi de turburarile neaparate la asemenea resturnatura,

ei stiŭ stórce dela prea induratulu nostru monarchu concesiuni, prin care binele celu mai sfantu alu nostru alu tuturoru, adeca libertatea, o da numai loru si poporului loru maghiaru, iara celorlalte vietiuitóre sub aceasi sacra coroana a Ungariei le gatia servitute si apesare, iara in urma prin formarea unui ministeriu separatu unitatea nedespartita a tieriloru corónei unguresci cu marea monarchie garantata prin sanctiunea pragmatica o nimicira in fapta. Estinti'a regatului Croatiei fú denegata deadreptulu; regatulu Slavoniei fú dechiaratu de comitate unguresci, introducerea limbei maghiare in aceleasi fú demandata, si in tóte comitatele, adeca si in cele despre amiadi locuite mai peste totu de serbi, se introdusese de mainainte, prin acésta se desteptà mani'a acelui poporu bravu bine meritatu de patrie, iar' candu ministeriulu ungurescu incepù a infiintia acestu lucru alu nedreptatii prin mesura de sila, fu adusu la desperatie. Iata acestea era pentru noi fructurile libertatii de nou castigate! Aceasta fú egalitatea tuturoru nationalitatiloru pretinse de legile naturei, garantate prin sacratulu cuventu alu bunului nostru monarchu! Aceasta fu resplata pentru inmiitele merite cascigate de poporulu nostru in cursulu veacuriloru in privinti'a corónei Ungariei si a intregei monarchii, pentru rîurile de sànge varsatu intru apararea comunei patrie, de acestu poporu care si estimpu numera 35,000 ai fiiloru sei pe campurile de sange in Italia in sirele bravei armate austriace, mai nainte de a fi dieciuíta in lupte pentru onórea patriei! Eu nu voiescu a vorbi de nenumeratele atacuri deadreptulu si pezisiu in contra poporului croato-slavoserbianu; nu vreau a vorbi de inmiitele defaime si prepusuri; nu despre nesfĕrsitele prigoniri, càte pe mine cá banu alu uniteloru regaturi me lovira, si'mi amenintiara viéti'a si onórea mea. Eu le atingu numai, nu pentru mine, ci pentru ca in mine era amenintiata fiinti'a si bunulu dreptu alu natiei. Mai multe deputatii ale poporului nostru se rugara de repetite-ori la tronulu preainduratului nostru monarchu pentru aperamentu si dreptate: o nenorocita fatalitate domniá peste noi: càci rugamintile nóstre fusera indesiertu. Atunci M. sa c. reg. binevoindu a cumpani aceste triste impregiurari, denumi pe in. sa archiducele Ioanu mijlocitoriu la imparechierile Croatiei si Slavoniei cu ministeriulu ungurescu. Eu

ascultandu de inaltulu mandatu merseiu la Viena intindiendu bucurosu mana spre pace si impacare. Inse si acestu pasiu fu nefolositoriu. Eu in numele poporului croato slavonu ceruiu conservarea sanctiei pragmatice, carea in punctele sale cele mai principale primite si de nati'a croato-slavona in dieta din 9 Martie 1712 si cu lamurita confirmare a lui Carolu alu VI determina ca regaturile Croati'a, Slavoni'a si Dalmati'a recunoscu si de aci incolo gubernulu nu numai alu clironomiloru barbatesci, ci si alu femeesciloru din luminata casa imperatésca, inse numai pe a acelora carii voru fi stapanindu nu numai Austria ci si Stiria, Carniolia si Carinthi'a si voru fi resiediendu in numita Austria;« carea mai incolo la 1723, determina cu deplina tarie de lege: »Ca atatu provinciile ereditare germane catu si ungurescile se fie gubernate neinpartite, nedespartite si in comunu;« in urmarea acestor'a eu ceruiu unu ministeriu centralu: de resboiu, de finantie si de trebile esterióre; eu pe temeiulu dreptului si alu sacrateloru m. sale cuvinte, ceruiu drepturi egale pentru nationalitatea nóstra; ceruiu inplinirea pretensiiloru si doririloru natiei serbiane in Ungaria. Dar' neinvoinduse ministrulu presidentu maghiaru cu aceste temeiuri, mie nu'mi remase alt'a decatu a ascepta hotarîrile dietei maghiare asupra celui din urma cuventu alu nostru de pace. Inse pàna in ór'a de façia, acésta atatu de insemnatóre intrebare dela acarei deslegare atarna nu numai fericirea Ungariei si a tuturoru popóreloru ce se tinu de sfanta coróna a Ungariei, ci esistentia intregii monarchii, nici ca vení la desbatere, iar atacurile ministeriului maghiaru se màna intruna. Nisce fii retaciti ai patriei nóstre sub scutulu partidei maghiare lucra fàra pregetu, spre a turbura liniscea publica pana acum pastrata in Croati'a; in Slavonia comisarii ministeriali silescu pe poporu cu bratiu ostaşescu se aléga de frica deputati la diet'a din Pest'a; in Triestu se armà o corabia spre a napastui tiermii Croatiei; unu altu vasu armatu pe Dunare face stricaciuni fàra nici unu scopu; despartieminte de trupe din gard'a nationala mobila ungurésca trecu preste miediuini si calca pamentulu statatoriu sub auctoritatea banala; si in Banatu prapadesce celu mai cràncenu resboiu cu putere inmarite. 'Iar spre a pune complimentu la tóte, emissarii magiari irrita pe bosniaci cá se duca

omoru, focu si pradaciune in o tiéra, ai càrei locuitori aperara din vécuri si mai apera intinsele margini ale statului, cá Ungari'a, Austri'a si Europ'a intréga se fia sigure de barbarie si ciuma, acelu cumplitu reu alu resaritului. Eu sum barbatulu poporului, sum barbatulu libertatii, sum barbatulu Austriei! credinciosu imperatului si regelui meu constitutionalu, respingu cu deplina linisce a sufletului si cu tóta tari'a ori-ce prepusuri de reactia sau panslavismu si cu aceasta dechĭaru inaintea tuturor popóreloru Austriei: cumca eu in urmarea decretarii dietale a natiei croato-slavóne si in puterea celei mai depline convingeri proprie dela conditiile de impaciuire luate de temeiu nici indraznescu nici potu a me abate. Noi voimu o Austria unita, puternica, libera, — de aci conditia neaperata centralisarea ministereloru de resboiu, de finantĭe si de trebile de esterne. Noi voimu drepturi egale pentru tóte natiile vietiuitóre sub coróna Ungariei; acestea sunt promise tuturoru popóreloru in dilele din Martie prin sacratulu rostu alu prea induratului nostru monarchu. Noi in puterea unei legi asiediate cu tóta solemnitatea in disa dieta croato-slavóna, nu voimu a ne desparti caus'a nóstra de a fratiloru nostri serbi din Ungari'a, carii sunt de o vitia si limba cu noi. Natiile ca ori-ce persóna privata 'si au a loru onóre, carea loru ca ori carui privatu trebue se le fie mai scumpa decatu viati'a. Ei voiescu totu ce voimu noi: a tiné neclatitu de tare catra marele statu imperatescu.

Deci fiindu-ca ministeriulu ungurescu crede ca n'ar' putea primi aceste conditii, fiindu-cà sta neclatitu pe langa tendintiele sale separatistice, adeca vrea a da prilegiu la desfiintiarea frumósei monarchii, asia datorinti'a si onórea ne demanda a cutedia catra cele mai estreme mesuri, adeca a apuca arme; si noi ne punemu averea si sangele nostru pentru bunulu nostru dreptu si pentru sfant'a causa!

Dumnedieu se ţina pe imperatulu si regele nostru constitutionalu Ferdinandu.

Ielacici. Banu.

Frati de arme!

Trupele slavone si croate granitiare calca sub a mea comanda pe pamentulu regatului Ungariei, acarui aperare este increditua voue. Se nu priviti in noi pe duşmanii; stindardele

austriace falfae in liniile nóstre; pajur'a duplicata, acelu semnu alu gloriei si alu onórei pe o suta de campuri de sange nici odata nu se va face vreunu simbolu alu rebeliei si alu necredintiei. Noi desfasiuraramu flamurele nóstre nu numai spre aperarea si pastrarea dreptatiloru nóstre, ci si spre conservarea dreptatiloru iubitului nostru monarchu, pe care o partida criminala nerespectandu adeveratele simtieminte a le preacumpanitórei maioritati a unei natii generóse si credincióse, le intrebuia spre criminalele sale scopuri; ea si pana acum puse coroana planuriloru sale tintitóre catra desfacerea Monarchiei, càci prin legiuirile sale se silesce a descepta in trupele cunoscatóre numai de o legaminte comuna a credintii catra Domnitoriu si patrie, stricaciosulu spiritu de desbinare, introduse osebiri producatóre de neincredere si ura; pentru ca prin aceasta se sfarme unitatea acestui tare zidu aparatoriu de intrég'a monarchie. Soldati ai armatei austriace! de care noi ne falimu ca ne ținemu, voi consimtiti la mani'a in contra aceloru planuri; armele voastre nice odata nu se voru intórce asupra fratiloru nostri, cari sunt gata a'si pune sangele si viétia pentru imperatulu si drepturile lui, care sunt si adeveratulu scopu alu drepturiloru nóstre. Pe campiile Italiei unu erou incarcatu cu cunune de glorie recascigà corónei cu cei mai bravi dintre bravi unu diamantu prea scumpu; cetele lui, fie fostu de ori-ce natie, le conducea o singura comanda, le insufletia unu singuru spiritu, invingerea fu resplata unirei loru. De si noi nu avuramu norocire a ne versa sangele pentru acelu mare scopu, dar' fiindu ca acei eroi sunt fratii nostri, peptulu nostru se inaltia, cà-ci cunoascemu inaltulu pretiu alu norocului loru; noi uniti prin legamintea coloareloru austriace, putemu lasa fiiloru nostrii unu modelu de credintia, de onóre si bravura. Se traiésca unitatea armatei austriace sub iubitulu nostru imperatu si rege Ferdinandu!

Dela Drava in Septembre 1848.

Ielacici,
Feldmarschal-Lieutenant si Banu.«

Iellachich dupa acea proclamatiune a si inaintatu pe teritoriulu Ungariei. Si cine se aflá cá comandanti fatia in fatia cu elu? Totu generali imperatesci, intre cari era si

generalulu Moga (de nationalitate romanu) cu corpulu loru de oficiri, sau cu alte cuvente, ei cá adversari ai lui Iellachich erau condamnati se se bata cu acelea trupe de linia, care apucasera se fia in garnisónele Ungariei din Aprile, adeca de cand imperatulu si regele insusi îĭ pusese sub ordinile palatinului si ale ministrului ungurescu de resboiu, pre cand ei pàna atunci in o suta cincidieci de ani se sciusera subordinati dintru o generatiune in alt'a immediatu imperatului in suprem'a instantia si consiliului seu de resboiu (Hofkriegsrath) din Vien'a, alu carui locu acum dela 1848 incóce îlu ocupa ministrulu de resboiu. De aici póte judeca oricine, cu ce inima indoita steteau generali si coloneli unii in contra altora si cum simpatii si antipatii luptau in sufletele loru cu datorinti'a si cu juramentulu. De aceea ungurii nu aveau nici-o incredere in acei generali, ci isi cautau anume la trupele de nou inrolate si la voluntari alti comandanti din oficiri dimissionati, din poloni emigrati si din alte popóra.

La Pakozd se intemplà in 30 Sept. prim'a lovìre intre Croati si intre trupele din Ungari'a, care inse fù mai multu o manevrare cá cele usitate in timpu de pace; cà-ci generalii nu voiau se se verse sange fàra nici-unu intielesu. S'a mai intemplatu si una alta fatalitate. Banulu Iellachich trimisese pe comitele Eugenu Zichy cu depesĭa la generalulu Roth comandantele aripei sale stànge. Arthur Görgei, fost oficiru c. r. dimissionatu, acum inse comandante de brigada la unguri, prinde spre Zichy, îi 'ia depesi'a, din care afla ceea ce'i trebuiá; apoi ungurii incungiura arip'a stanga a lui Iellachich si o prindu in unu numeru de optu mii de ostasi inpreuna cu generalii Roth si Philipovics. Atunci Iellachich in locu se'si urmedie calea càtra B.-Pesta dupa planulu anterioru, apuca in stàng'a càtra Vien'a, unde se adunase multime de straini revolutionari si antiaustriaci, cu scopu de a inscena o versare de sange precum nu mai fusese alt'a in acea capitala. Görgei dà pe com. Zichy in judecata militara, unde fù condamnatu cá tradatoriu de patria, spendiuratu in modu infamu, apoi spoliatu de mari tesaure aflate in curtea lui si asiediate in ladi mari au fost trimise la B.-Pesta, pentrucá mai tardíu se fure altii o parte din acelea. Acelu Zichy fórte bogatu, fusese frate alu episcopului c. Zichy, care apoi

se mutase in districtulu Nasaudului, unde a vietiuitu in singuratate.

§ 26. Batalionulu romanescu de grenadiri Uracca. Macelulu romaniloru dela comun'a Lun'a. Desteptarea generalului Puchner.

Tocma pre cand se intemplasera arestarile membriloru comitetului si liberarea loru in Sibiiu, venise la br. Puchner ordinu dela ministrulu din B.-Pesta, cá se trimita nesmintitu pe batalionulu celu mai frumosu din Transilvani'a la Buda, unde se asteptá venirea regelui, pe care voiescu se'lu primésca cu tóta pomp'a possibila. Unulu adeca din planurile principali ale dietei Kossuthiane fusese, cá se apuce cu orice pretiu pe imperatulu si regele Ferdinand in Ungari'a, de unde nici se nu mai pota scapa, ci elu bolaticu precum era, se se si védia separatu cu totulu de alti consiliari ai sei, se fia silitu a sanctiona orice proiecte de legi i s'ar propune. Amu vediutu mai in sus, cà gubernu si dieta nu a reusitu cu planulu acela; ei inse aveau trebuintia fórte mare de trupe regulate càtu se póte mai numeróse si din cele mai bune. Dara trupe din Transilvani'a nu era asĭa usĭoru cá se scotia pe pustele Ungariei. O patisera de doue-ori chĭaru cu trupe secuiesci, care afland pe drumu cà voru se le duca la Ungari'a, au revoltatu si s'au intorsu acasa. Dupa aceea li s'a intemplatu neplacerea cu batalionulu de granitiari romani din regimentulu II dela Nasaud.

Batalionulu de grenadiri comandatu de v.-colonelulu Uracca, dela care i se dedese si numele, era compusu mai intregu din romani, pentrcà puçinii magiari in cursulu anului au desertatu la trupele unguresci de voluntari cu atàtu mai vîrtosu, cà-ci înca din lun'a lui Maiu frecarile nationali dintre romani strabatusera si in casarma. Chiaru dupa marturisirea lui Bedeus acelu batalionu era consideratu in tiéra cá trup'a cea mai bine vedĭuta si sigura din punctu-de vedere alu bravurei si credintiei; deci atàtu Bedeus càtu si altii rugara pe Puchner, cá se nu trimita batalionulu din acésta tiéra, cà-ci lucrurile sunt si aici destulu de turburate si nu scimu ce va urma. Comandatele inse ţinea cá ferulu la subordinatiunea sa de militariu; elu se sciá dela 29 Maiu supusu

palatinului prin insusi regele, prin urmare in 5 Septembre batalionulu plecà dela Sibiĭu càtra Clusĭu, de acolo la Oradea mare si mai departe spre bucuria nespusa a ungurimei, anteiu cà batalionulu ese in ajutoriu contra lui Iellachich, alu doilea cà ese unu batalionu romanescu amestecatu cu ceva sasi, cá se nu mai fia aici in tiéra.

Nu apucase a esi din tiéra acelu batalionu, pre cand apare o proclamatiune a ministrului Bartolomeiu Szemere din 29 Augustu, care se incepea cu sententi'a. P a t r i ' a e s t e i n p e r i c o l u ! In aceea elu provóca pe toti locuitorii tierei, cá se apuce armele, se si dea tóte cele necessarie pentru purtarea resboiului. Asĭa ministrii se apuca de inrolari la óste si organisari inainte chiaru de a cerea macar confirmarea de càtra rege a respectiveloru proiecte de legi. Ministrulu pretindea dela ambele tieri, cá conscriptiunea de 40 mii feciori se fia executata neaparatu in o p t u d i l e si listele in alte t r e i dile se fia inaintate din totu coprinsulu tierei la ministrulu de resboiu. Totu atunci Kossuth incepuse a tipari barbatesce note unguresci cu miliónele. Scurtu, ei pe regele îlu considerau numai de papusĭa, pentru ochii plebei si potestatea regala o fictiune.

Intre acestea petrunde si la Sibiĭu scirea, cà nici regele nu voiesce se mérga la Buda, nici archiducele Stefanu nu mai e palatinu, prin urmare nici comandante supremu. Atunci abĭa se simte si br. Puchner usĭoratu si intre altele revóca pe batalionulu Uracca, dupace acela ajunsese in 19 Sept. pàna la Kardszag in Cumania (Kunság). Acuma se fiti vediutu batjocurile cu care era primitu acelu bravu batalionu la reintórcerea sa, precum si nenumeratele pedeci care i s'au pusu in tóta caletori'a pàna cand ajunse in 30 Sept. la fruntari'a tierei si abia in 16 Octobre la Alba-Iulia, flamendu si obositu preste mesura, din care causa a si fost silitu a pausa in acea cetate si numai dupa aceea ajunse compania de compania successive la Sibiĭu. Noroculu batalionului fù, cà elu era compusu mai totu din feciori trecuti de 24—25 de ani, ososi, bine facuti, dedati cu strapatiele, éra nu recruti tinerei.

Pre cand esise numitulu batalionu, conscriptiunea feciriloru se incepuse si in Transilvani'a, pentrucà atàtu gu-

bernulu din Clusĭu càtu si br. Vay s'au supusu la ordinile ministriloru fàra cà se astepte încai gubernulu sanctionarea legii prin rege. N'au asteptat'o, pentrucà toti erau intielesi cá se faca orice le place loru nu numai cu despretiuirea absoluta a potestatii suverane, ci si in bataia de jocu cu privire la tóte popórale Ungariei si ale Transilvaniei. Preste acésta aristocratii din Transilvani'a in casuri de intregirea regimenteloru mai lucrau si dupa o regula traditionala a loru, care era, cá la regimentele de linia sau »regimente imperatesci,« precum le dicea poporulu, se assentedie pre càtu numai se póte totu feciori de ai poporului romanescu, pentrucá »in bataile némtiului se péra din ei mai multi si se remàie mai puçini în tiéra.« In acésta tiéra carnea de romanu a fost din vécuri totdeaun'a mai eftina decàtu carnea de alti ómeni.

Indata dupa publicarea p o r u n c i l o r u venite dela ministeriu auctoritatile sasesci au protestatu asupra loru si au cerutu lege s a n c t i o n a t a d e m o n a r c h u. Preste acésta era sciutu, cà Transilvani'a isi avea legea sa de assentare sanctionata in regula numai cu unu anu inainte. Chĭaru si unele jurisdictiuni secuiesci s'au opusu la inceputu. A remasu poporulu romanu, despre care se presupunea cà prin mesuri terroristice va fi mai usĭoru de alu assenta. Deci lege nelege, se se faca o incercare; cu càtiva romani mai multi ori mai puçini, asĭa ceva nu insemná nimicu.

Comitatulu Turdei intregu feudalu, in-partea sa cea mai mare este locuitu cá si mai tóte, numai de romani. Intre numerósele comune se afla nu departe de Turd'a cá capitala a comitatului, o grupa de vreo 10—12 comune rurali vechi stravechi, invecinate intre sine, locuite de o rassa de romani sanetosi; Poporatiunea acelora era pe la 1848 si anume:

In Tritu (Detrehem)	770
» Birisĭu	580
» Lun'a	869
» Bĭĭu	410
» Cicudu	1240
» Tritulu de sus . .	665
» Grindu	556
» St. Craìu	521

In Hadarèu . .	470
» Chetia . . .	403
» Cucu . . .	640
» Cianu mare .	1650
» Sànt-Iacob . .	588
» Urca . . .	611
» Taureni . . .	625
	10.598

Adeca aprópe diece mii cu barbati cu femei cu micu si cu mare, afara de minoritatile magiare din unele comune.

Cand se publicara proclamatiunile ministeriului si ordonantiele gubernului se cerura totodata matriculele (listele civili) dela preotii comuneloru, cà-ci in acésta tiéra listele civili le mai pórta totu preotimea pàna in dio'a de astadi. Vreo doi preoti mai usĭorei au presentatu listele, altii le-au denegatu sub diverse preteste; poporulu din partea sa sciá numai una: se i se arate legea si porunc'a imperatului cu pajor'a in frunte, precum li s'a mai aratatu totdeauna in timpuri de grea cumpana; ei sunt gata se dea imperatului catane (soldati), éra la altulu la nimeni.

In càtu pentru preotii din acelea parochii, cei mai multi terminasera gimnasiulu, facultatea filosofica de doi ani si theologi'a, càtiva cea de $2^1/_2$, altii de 4 ani, éra unulu ascultase si drepturile la Clusĭu; ei citiau diarie romanesci si unguresci, se aflau prin urmare in currentulu evenimenteloru si distingeau strinsu intre legi sanctionate si intre ordonantie revolutionarie. Chĭaru si ómeni din poporu dupa sĭese luni de agitatiuni si turburari laţite preste tiér'a intréga au sciutu se respunda comissariloru insarcinati cu conscriptiunea: Hei domniloru, amu aflatu noi ce voiti dvóstra: se desbinati tiér'a de càtra imperatia; noi inse vomu ţinea numai cu imperatulu. Dupa scene de acestea comissarii s'au retrasu intre amerintiari.

Comite supremu era com. Nicolae Toroczkai, care înca a esitu la Lun'a cá se capacitedie si elu pe ómeni, cà-ci acum se adunasera acolo multi din comunele vecine. Vediend si Toroczkai cà poporulu cere lege sanctionata, i se facù si lui sete mare de sange romanescu, precum i se facuse lui Bánffi la Mihaltiu; deci chĭamà si elu la Lun'a pe 11

Septembre 1 compania din regimentulu c. r. de linia Sivkovics si unu plutonu de husari secuiesci si garda nationala magiara. A dou'a di in 12 Septembre acea trupa fù pusa la dispositiunea unui Szilvási numitu de càtra Toroczkai comissariu civilu ad hoc. Comandante alu companiei de linia era unu capitanu cu numele Adler, éra alu husariloru capitanulu Baumgarten, adeca ambii germani, dara soldati supusi la ascultare órba.

Acum inse venise si din satele de prin pregĭuru poporu numerosu, celu multu pàna la una miie de ómeni, nu inse patru mii, precum au exageratu raporturile acum cá totdeaun'a. Poporulu necunoscatoriu de puterea armeloru de focu venise armatu care cu ce avea, adeca miserabilu de reu, comandatu si mai reu, sau nicidecum. Dupace mai parlamentara unii cu altii fàra nici-unu folosu, in fine Szilvási invita pe capitani cá se comande inaintare cu baionet'a; unu omu din poporu lovesce cu o pétra pe unu husariu secuiescu, éra altulu pe alu doilea cu inblacii. La momentu se si comanda in carne, in càtu remasera pe locu 23 morti, éra altii raniti greu au muritu mai in departare; cu totii treidieci morti, éra numerulu exactu alu ranitiloru intre acelea furii nu s'a pututu afla.

Toroczkai nu s'a saturatu nici cu acelu sange versatu, ci in 14 Septembre a dislocatu la comun'a Grindu (Gerend) o compania de linia din regimentulu Carolu Ferdinand sub comand'a capitanului Michalovski si 51 de husari secuiesci, cá se stea pe spinarea locuitoriloru pàna cand voru numera si in bani 4000 (patru mii) florini moneta conv., pentrucà au rebellatu![1])

De cand este tiér'a acésta, sange mai nevinovatu nu a cursu decàtu a fost celu versatu la Mihaltĭu si celu dela Lun'a. Dara incai la Mihaltĭu tiranulu avù unu obiectu de cérta, unu fenatiu, ca se'lu ia de pretestu; la Lun'a din contra acei romani au trebuitu se móra numai pentrucà ei au apellatu la lege in contra nelegiuirii. Insusi coresponden-

[1]) Vedĭ acésta executiune criminala descrisa de càtra cunoscutulu literatu Anton Kurz in doue corespondentie dela Grind, unde se aflá elu cá óspe alu comitelui Josef Kemény, publicate in Sieb. Wochenblatt Nrii 75 et 76 din 1848.

tele comitelui Iosef Kemény recunósce, cà acelu sànge se versase fàra nici-o vina a poporului[1]).

Dara nefericitii! ei s'au insĭelatu amaru in credinti'a loru, »cà soldatii imperatului nu'i voru inpusca, pentrucà si ei sunt ai imperatului.« Puchner inse a lasatu la dispositiunea gubernului, a comissariului si a prefectiloru parte mare a trupeloru de linia si numai cu ordinu datu din 17 Septembre, adeca dupa atrocitatea dela Lun'a a opritu abĭa pe comandantii trupeloru a mai da gubernului sau ori si cui assistentia armata.

S'a intemplatu si mai multu dupa acelu omoru in gramada. La càteva dile insusi gubernulu din Clusĭu, apoi si br. Vay au curmatu conscriptiunea si assentarea pe respunderea loru; fórte curend in urm'a omorului si totusi fórte tardíu, cà-ci acea rana infipta corpului natiunei romane nu s'a vindecatu nici-odata si poft'a de resbunare îsĭ avù resultatele sale fioróse.

De altmentrea dilele din 11 pàna in 14 sunt érasi din cele mai memorabili. Din 11 Sept. a emanatu manifestulu lui Iellachich in contra Ungariei, cu care in màna a trecutu elu cu armat'a sa Drav'a. In aceeasi di din 11 e subscrisu si autenticatu protocolulu adunarii regimentului I la Orlatu. In 13 si 14 s'a tînutu cea dela Nasaud. In aceleasĭ dile agentii partidei revolutionarie si antidinastice cercau mijlócele cele mai cutediate, cá se seduca pe soldatii si oficiarii din regimentele de linia cá se tréca la ei; li se dedea gaja indoita, oficiarii erau inaintati cu càte unu rangu si pentru casu de a reusi cu independenti'a deplina a Ungariei asĭa, cá se fia trantita la pamentu Croati'a, monarchi'a desfiintiata, dinasti'a detronata, li se promitteau functiuni inalte, donatiuni, ranguri, avutii mari. Multime de ómeni tineri au fost sedusi cá se tréca si fórte multi au trecutu, ori mai bine au remasu in buna credintia sub auctoritatea ministrului ungurescu de resboiu, la care iau supusu insusi monarchulu atunci, cand a datu Ungariei si ministru de resboiu, cum si atunci, cand a supusu pe tóte trupele din Ungari'a si

[1]) „Das arme verführte Volk! Wird dessen schuldlos vergossenes Blut nicht zum Himmel um Rache schreien?“ (Sieb. Wochenblatt Nr. 76 ex 1848.) Verführtes Volk, poporu sedusu? Nicidecum, ci tiranitu pàna la desperatiune.

tierile inpreunate la comand'a suprema a archiducelui palatinu Stefanu; in fine atunci, cand érasi totu regele a degradatu pe br. Iellachich pentrucà elu nu a voitu a se supune la ordinile militari ale minisrului ungurescu si ale palatinului, sau si mai exactu, elu si toti croatii au respinsu dela sine tóta auctoritatea intregului ministeriu ungurescu, cu care nesupunere diceau ei, cà voru se coréga cumplit'a eróre comissa de insusi monarchulu prin sanctiunile sale precipitate. Despre tóte acelea cabale politice soldati si oficiari nu sciau nimicu; ei cunosceau ordinile de di (Tagsbefehl) si altu aprópe nimicu. Era strict'a datoria in lini'a prima a generaliloru, cá se fia cu incordata luare-aminte la totu ce se intempla in parlamente, la curtea imperiala, cum si la spiritulu care dominá in popóra.

Tóta lumea esise de voia de nevoia din legalitate; numai generalii c. r. functionand in Transilvani'a se mai clatinau intre doue scaune.

In fine aici in Sibiĭu se decise abia, cá dupa traganari indelungate se intre si generalulu Puchner in actiune cá comandante supremu preste trupele din Transilvani'a pe partea Austriei si a dinastiei atunci, cand vediù cu ochii sei ţinut'a celoru doue regimente romane, perseveranti'a pe viatia pe mórte a romaniloru pe langa program'a loru si necurmatele urgitari venite lui din partea sasiloru fruntasi, cari ii steteau de capu, cá se se declare odata pe fatia contra revolutiunei magiare. Colegulu seu br. Rukavina dela Temisióra o facuse cu tóta barbati'a, se o faca si elu.

Br. Puchner inse totu mai avea trebuintia de unu pintenu, éra acela'i veni dela romani.

§ 27. A trei'a adunare dela Blasĭu, acum inse de ómeni armati. Comissariulu br. Nic. Vay merge la Blasĭu si cérca desarmare. Vinu si trupe regulate. Generalulu Schurter pasĭesce la invoiéla cu romanii. Alta petitiune. Altu comitetu.

Scirea despre adunarile celoru doue regimente ţinute la Orlatu si Nasaud alaturea cu scirea despre omorulu dela Lun'a strabatù in totu coprinsulu tierei nu numai prin diarie, ci dela omu la omu, dintr'o comuna in alt'a, pe drumuri si pe

la tèrguri de septemana. Contimpuranii nostri cari voru fi fost pe atunci in etate de 20 pàna in 30 ani si se mai afla astadi in viatia, ne voru ţinea de màna daca vomu spune, cà de ar fi mai cutediatu atunci vreunu carturariu romanu, preotu sau secularíu, cá se dica poporului romanu, mai stati, mai asteptati; cereti mai anteiu dela gubernu comissiune si satisfactiune pentru sangele versatu, credu cà unulu cá acela ar fi esitu din adunare cum n'ar fi sciutu, sau póte nici nu ar fi mai esitu viu de acolo. Proba invederata avemu pentru acésta modulu cum s'a infiintiatu a trei'a adunare de poporu la Blasiu, nu mai multu cu manile góle, ci cu arme de aparare. Unii publicisti magiari înca totu mai susţinu cu cerbici'a loru cea cunoscuta, cà daca nu ar fi fost agitatorii, tinerimea, cá se indemne si se aţitïe pe poporu, acesta s'ar fi supusu orbesce la tóte poruncile date si mesurile luate de càtra comitetulu revolutionariu din B.-Pesta si de càtra toti comissarii si agentii aceluia, precum se supunu oile mànate la macelaría. Nici-o batjocura mai amara de càtu acésta aruncata in fati'a poporului romanu. Adeverulu este diametralu opusu la acea calumnia devenita stereotipa in multe capete. Cei mai mari si mai valorosi agitatori si turburatori de pace in corpulu natiunei romane au fost ungurii cu nenumeratele loru mesuri terroristice in totu timpulu, in care densii au credïutu cà au a face cu trunchi si cu butuci de lemnu, éra nu cu ómeni vii.

Indata dupa publicarea legii unguresci relative la assentarea de 40 mii recruti, junimea romana din partile de nord ale Transilvaniei au alergatu de buna voia, din propriulu indemnu, in numeru de mai multe mii la Naseud si au depusu juramentu sub steagulu imperatescu in manile vicecolonelului Urban, care dintre toti oficiarii de statu maioru celu de anteiu avù barbati'a cá se infrunte furiile terrorismului.

La adunarea militariloru in Orlatu locuitorii provinciali neindemnati de nimeni au alergatu cu multimea, pentru cá se audïa si se cunósca ce are se astepte dela evenimentele care se inbuldiau preste tiéra. Tinerimea si alti carturari petreceau retrasi de inaintea tiraniei, éra poporulu se inbarbatà si decise cá se nu o mai sufere.

Dupa adunarea dela Orlatu se luà o céta cá de cinci sute de insi armati care cu ce avea, preste dealuri si vali

dreptu la Blasĭu. Totu càtra acea localitate plecasera si din alte regiuni mai alesu ómeni tineri cu sutele mànati cá prin unu instinctu, cá spre a cauta scutire si aparare de inaintea unui orcanu infricosĭatu. In 16 Septembre se aflau in Blasiu si prin pregiuru vreo doue mii de ómeni armati. A dou'a di trimisera doi deputati la gubernulu din Clusiu, cá se céra liberarea captiviloru politici, anume a parochului Simion Balint si advocatului Micasĭu, totodata au rugatu pe gubernu cá se retraga legea de assentare nesanctionata de imperatulu, in fine se lase pe poporu in pace, cá se mai ţiie o adunare nationala, intru care se'si védia de suferintiele sale.

Intre acestea venise si br. N. Vay in calitatea sa de comissariu plenipotentu la Blasĭu. La cererea lui si a gubernului, generalulu Puchner trimisese acolo si unu batalionu de linia cu doue tunuri. Unu publicistu magiaru crede cà s'au concentratu trei batalióne prin pregiuru; noi inse scimu numai de unulu. Br. Vay luase la inceputu ţinuta amerintiatóre dîcènd, cà poporulu se nu asculte de turburatori si rebellanti, se se care indata acasa, cà de nu, elu va veni cu patru tunuri si cu sĭese mii de secui cá se'lu sparga. Acea amerintiare irritand si mai tare pe cei adunati, br. Vay îsĭ audí unu respunsu care'lu uimí. Venise si Avramu Iancu dela Vidr'a cu trup'a sa de munteni relative disciplinati mai bine decàtu tóte celelalte trupe de poporu càtu apucase a se arma bine reu, dela Augustu incóce, firesce cu esceptiune de militarii granitiari. Atunci Vay chĭama pe comandantele de batalionu maioru Clococeanu, cá se'lu insoçiasca la adunare pe campulu libertatii. Acésta s'a si intemplatu in 22 Septembre, pre cand ajunsesera si la Vay multe sciri fatale dela B.-Pesta. Adunarea 'lu primí cu tóta bun'a-cuviintia; acum inse si baronulu vorbí cu totulu din altu tonu. In locu de amerintiari, densulu invità pe adunare cá se'si descopere dorintiele sale si elu le va supune la cunoscinti'a monarchului. Acésta s'a si intemplatu. Dupa aceea totu br. Vay adresandu-se càtra maiorulu Clococeanu ii dise, cá pre càtu se póte se acceleredie lucrarile adunarii si tractand cu maniere blande se induplece pe poporu cá se plece pe la casele sale. A dou'a di br. Vay plecà dela Blasĭu. Dupa aceea dumineca in 24 Septembre adunarea ajunse a fi multu mai numerósa, inse

nici pe departe in numeru asia exageratu, precum din eróre s'a pusu in »Romänen der oesterreichischen Monarchie« (Part. I pag. 31). Sume puse asĭa pe nemerite, in locu se ajute, in mai multe casuri compromitu caus'a. 60 de mii ar fi fost o armata fórte respectabila, si un'a cá aceea nu mai perde timpulu cu compuneri de petitiuni, ci pléca inainte. Nu decide inse numerulu, ci cu totulu alti factori: arme bune si de ajunsu, exercitiu perfectu in manuirea loru, munitiune si victualii, apoi preste totu comandanti geniali si disciplina severa. Dupa scirile venite in acelea dile dela Blasĭu la redactiunea Gazetei, in acea adunare de poporu nu se aflau nici douedieci de mii si aceia fórte reu armati. Avram Iancu, Ioanu Axente Severu si Iovianu Bradu isi puneau tóta silinti'a cá se deprinda pe poporu in manuirea armeloru si in exercitiu militariu, dara in lips'a aprópe totala a armeloru de focu, exercitiulu se marginía mai multu la manuirea lancei.

Deminéti'a in 25 sosira dela Sibiĭu si Simion Barnutiu, A. Tr. Laurianu si Alex. P. Ilarianu insoçiti si óresĭcum aparati in caletori'a loru de càtra locotenentele Novacu dela Orlatu. In aceeasi di s'au discutatu si votatu multimea de postulate si napastuiri nationali, care tóte s'au coprinsu in protocolulu acelei adunari. Dupa aceea s'au mai ascultatu alte plansori si reclamatiuni partiali ridicate in adunare din diverse ţinuturi ale tĭerei. S'au mai consultatu si despre mijlócele de a organisa o garda nationala, tardíu destulu, dupace acum adversarii erau organisati si exercitati in cursu de sĭese luni. In fine dupa captivitate de cinci luni scapand si advocatulu Florianu Micasĭu, la Blasĭu fù primitu cu bucuria atàtu mai mare, cu càtu era sciutu, cà in M. Osĭorheiu unde a fost elu deţinutu, se organisase mai de inainte unu asĭa numitu tribunalu negru, a carui vocatiune fusese cá se dictedĭe sententie de mórte. Nici Micasĭu nu cutediase cá se plece singuru la drumu; unu oficiru c. r. l'a insoçitu si pe densulu pàna la Blasĭu.

Cu acea ocasiune iĭ conveni adunarii, cá se proclame a dou'a-óra constitutiunea imperiala data de càtra imperatulu Ferdinand in Aprile pentru tóte tierile monarchiei, in spiritu neasteptatu de liberalu pentru acelea timpuri. La acea solemnitate au assistatu si corpulu oficiriloru c. r.

Vineri in 29 Avram Iancu plecà cu trup'a sa cea frumósa. Ioanu Axente si Iovianu Bradu steteau gata se plece cu cetele loru cá de 6000 dreptu la Sibiĭu spre a se presenta la comandantele generalu br. Puchner, firesce cu conditiuni care se intielegeau de sine: arme, munitiune, oficiri instructori buni; vomu vedea apoi mai la vale, in ce mesura s'au inplinitu ori nu, acelea conditiuni.

Pre cand acelea cete de ómeni tineri erau gata de plecatu, éta cà pe la apusulu sórelui vine generalulu de brigada Schurter cu totulu pe neasteptate dela Sibiĭu in Blasĭu. »Ce cauta generalulu la noi acum, dupace adunarea ţinuse doue septemani, si se dissolvase?« isi puneau fiacare intrebarea. Misteriulu s'a vederatu curend. Generalii asteptasera inadinsu resultatulu adunarii romanesci si incercarile baronului Vay de a trage pe romani in torentele revolutiunei. In cele doue septemani cursorii alergasera mereu intre Sibiĭu si Blasiu; asĭa dupace Puchner s'a convinsu despre constanti'a romaniloru decisi a scutura tirani'a ungurésca cu orice mijlóce voru putea, a trimisu iute pe Schurter, cá se apuce incai pe barbatii fruntasi acolo pe locu si se intre in negotiatiuni cu ei. Generalii fórte prepuitori cum erau si nespusu de misielesce informati despre romanĭ, se temeau cá nu cumva acestia se fia desbinati intre sine si anume cei din Sasime se se arunce in partea magĭariloru. Acést'a fù caus'a, cà Schurter tractand cu barbatii nostrii in acea séra si in dio'a urmatóre ii intrebase de repetite-ori: »Seid Ihr einig, einig, einig? Sunteti uniti, uniti, uniti intre voi?» Si numai dupace'lu asigurara si ei de intreite-ori, cà toti sunt intr'unu cugetu, generalulu incepù se se mai desbumbe, precum se dice pe la noi, se nu'si mai cumpanésca totu cuventielulu cu dramu si cu gramu. In càtu pentru mergerea la Sibiĭu cu miile de ómeni, Schurter le dise cá se nu o faca, pentrucá se nu spariĭe pe locuitorii cetatii, la cari încа predomnia multa fantasia, ci se trimita numai o deputatiune de 22 persóne la comandantele generalu cu protocolulu adunarii tradusu in limb'a germana, apoi in audientia ii potu cere ori càte credu ei cà li se póte acorda.

Totu atunci se consultara si despre compunerea unui altu comitetu in loculu celui din Maiu, din membrii multu mai puçini, dintru aceia cari se voru decide, cá in totu de-

cursulu resboiului se stea in permanentia la Sibiiu si la ordinile generalului. Se invoira cá comitetulu se fia compusu numai din siese membri, ale caroru nume s'au si trecutu intru o lista, dupa care a urmatu cá se céra confirmarea in Sibiiu.

In 3 Octobre deputatiunea romana de 22 membrii a fost primita la br. Puchner, carele si atunci se aflá bolnavu in asternutu cá vai de elu; totusi a pusu mai alesu la deputatii tierani unele intrebari relative la uniune si la suferintiele loru din partea aristocratiei. Respunsulu ómeniloru in limbagiulu loru naturale a fost càtu se póte de claru si respicatu.

Protocolulu presentatu generalului comandante cu rugare cá se'lu inaintedie la monarchu suna in originalulu romanescu asia:

Protocolulu adunarii poporului romanu tienute la Blasiu din 3/15 pana in 13/25 Sept. 1848.

Inpinsu de terrorismulu ungurescu si de stórcerile, jafurile, arestarile, batjocurile, violentiele, prigonirile si uciderile care au urmatu din acelu terrorismu nepomenitu in acésta tiéra, curse poporulu romanu din tóte partile Transilvaniei, la Blasiu, spre a se intielege despre starea sa cea trista, si spre a se adressa la locurile mai inalte pentru indreptarea ei.

Poporulu cere:

1. Ca sistem'a terroristica se incetedie, statariulu sa se desfiintiedie si sa se introduca iarasi ordinea legiloru in tiéra.

a) Ca stórcerile si jafurile care au urmatu din sistema terroristica, precum inchiderea viteloru, luarea instrumenteloru de economie, a armeloru si altele, sa se reparedie indata danduse inapoi.

b) Ca cei ce s'au prinsu dela introducerea sistemei terroristice din tóte clasele societatii, tierani, cetatieni, invetiati si a., sa se slobóda indata.

2. Ca de aici inainte se nu se mai intrebuintiedie de locu mesuri terroristice.

a) Ca se incetedie tóte prigonirile, si de acum inainte se nu se mai prindia nimenea fara aretare legiuita a vreunei vine criminale. Nimenea se nu se mai subtraga dela judecatoriulu seu ordinariu. — Noi protestamu incontra tri-

bunalului incuisitionalu, care era sa se infiintiedie la Osiorheiu dupa porunc'a ministeriului ungurescu.

b) Ca de acum inainte se nu se mai trimita esecutiuni militare pe sate, ca se nu se mai lase drumulu deschisu deregatoriloru din comitate spre a face fapte nedrepte si nelegiuite.

c) Ca se incetedie totu feliulu de robote spre a numai lasa drumu deschisu apesariloru si jafuriloru fostiloru domni de pamentu si diregatoriloru din comitate, pàna la numirea unei comissiuni urbariale.

d) Ca se nu se mai ingadue diregatoriloru din comitate a mai pune in lucrare vreo lege neintarita de Maiestatea sa imperatulu, cum este legea de recrutare cea de acum.

3. Pentru securanti'a publica in satele si ţinuturile romane se se infiintiédie acum guardia nationala romana, dupa ingaduirea cea apriata a Maiestatii sale imperatului. Spre inarmarea ei, poporulu romanu cere dela inaltulu Generalcomando atatea arme: pusci, tunuri, sabii, tobe s. a. cate s'au datu unguriloru spre scopulu acesta.

4. Sa se numésca o comissiune mestecata din romani, unguri, sasi, tiereni, cetatieni si invetiati, care se cercetedie si se judece, se despagubésca si se pedepsésca tóte stórcerile, jafurile, pregonirile, arrestarile, violentile, uciderile si a. cate au urmatu din sistem'a terroristica.

5. Sa se numésca o comissiune urbariala din tóte natiunile si clasele de ómeni, care se cercetedie si se aplanedie tóte certele si pricinile intre fostulu domnu de pamentu si intre tieranulu care e acum omu liberu (slobodu).

Poporulu romanu rezimatu pe juramentulu care l'a depusu in 15/3 Maiu pe campulu libertatii, se ţine tare de drepturile sale naturale si civile, de hotaririle adunarei nationale generale, si preface hotarîrile celoru doue regimente de granitie romane intru ale sale; inse lapeda si dechiara de nulle tóte acele pasuri (subscrieri pentru uniune, alegeri de deputati pentru diet'a ungurésca s. a.), care le-au facutu unii ómeni insielati, din acelu tempu incóce incontra aceloru hotarîri generale si in contra juramentului depusu. In urmarea acestor'a dechiara:

1. Cà nu vrea se recunósca uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, incontra careia a protestatu mai inainte, si n'a luatu parte in dieta la desbaterea acestei intrebari.

2. Cà nu vrea se recunósca pe ministeriulu ungurescu, ca o urmare a uniunii.

3. Ca vrea se stea deadreptulu numai sub Maiestatea sa imperatulu si sub ministeriulu seu celu imperatescu, si pàna la alta intocmire se primeasca poruncile mai inalte prin inaltulu General-Comando.

4. Cere dela Maiestatea Sa, se i se deschida càtu mai curendu adunarea nationala generala, ca se se poata intielege mai departe despre interesele sale nationale, si sa se intarésca comitetulu nationalu, care s'a alesu de adunarea din lun'a lui Maiu, si s'a prigonitu de guvernulu ungurescu, in modulu celu mai neomenescu.

5. Cere ca sa se deschidia càtu mai curendu dieta Transilvana compusa din deputati romani, germani (sasi) si unguri (secui) alesi dupa proportiunea sufleteloru fiecarei dintre numitele natiuni, spre a se intielege mai departe despre starea viitóre a tierii.

6. Poporulu romanu prochiama constitutiunea imperatésca austriaca, care se aiba putere si pentru Transilvania.

Cere unu guverniu provisoriu pentru Transilvania compusu din membri romani, germani si unguri alesi dupa proportiunea sufleteloru fiecarei dintre numitele trei natiuni, care se gubernedie si se administredie trebile tierii pàna la alegerea unui guverniu permanente.

Sa traiésca Constitutiunea Austriaca!

Blasiu 25/13 Septembre 1848.

Poporulu Romanu
adunatu la Blasiu.

(Dela 13 Septemvrie mai ținù adunarea pana la 16 v., in care se formà guardia nationala, si se luara la protocolu plangerile particulare ale ómeniloru. Protocolulu cuprinde mii de esemple pentru fiecare dintre punctele mai susu numite. Cuprinde gróza pe omu candu le cetesce. Noi 'lu vomu publica mai pre urma, ca se védia Europ'a intréga suferintiele romaniloru. — In 16 sosi fratele nostru Micasiu dela Osiorheiu unde fú tinutu prinsu cinci luni de dile. Totu in acea di dupa prandiu se chiemara pe campulu libertatii D. maioru Clococianu si D. D. Oficeri, in a caroru presentia se pro-

chiama adoua óra Constitutiunea austriaca. Totu corpulu officerescu aclamà cu poporulu dinpreuna. —

Poporulu romanu esprima adenca sa multiamire domnului maioru si DDloru officeri, cu alu caroru ajutoriu terminara aceasta fapta mare. Laurianu.)

§ 28. Manifeste si rescripte inainte si dupa omorulu lui Lamberg.

Dupace s'a convinsu si imperatulu Ferdinand càtu de reu fusese pacalitu atàtu elu càtu si vèru-seu archiducele Stefanu, cu dat'a din Schönbrun 22 Septembre 1848 a emisu unu manifestu lungu, in care spune curatu, cà cu sanctionarea reformeloru radicali votate de càtra camerele Ungariei s'a insĭelatu cumplitu, cà-ci adeca Mai. Sa crediuse, cà prin atàtea concessiuni facute Ungariei, legaturile dintre tierile monarchiei voru castiga in tari'a loru; acum inse vede cà se cérca tocma contrariulu, cà legile sunt violate greu, securitatea publica sufere, gón'a jidoviloru s'a pornitu in mai multe comune, rapacitatea se inmultiesce, turburarile sporescu; ceea ce'lu turbura mai multu este, cà chĭaru unii ministrii unguresci lucra spre a separa Ungari'a de monarchia si a micsĭora drepturile corónei; ei dau la o parte legile si lucra intru ascunsu, conspira.

Mai departe monarchulu le plesnesce in fatĭa aceea ce sciá tóta lumea, cà dieta si ministeriu s'au pusu in relatiuni cu guberne straine in contra dinastiei, cà au decisu cá Ungari'a se nu mai dea Austriei nici-unu ajutorĭu in resboiulu italianu, precum nici in acela ce amerintiá din Germani'a.

In càtu pentru legea de assentare si legea finantiara votate, dara nu sanctionate, monarchulu le condamna in termini categorici dicènd, cà cea de anteiu avea de scopu a sparge unitatea armatei, éra a dou'a, adeca monet'achartia, fàra nici-unu fondu de metalu, este spre ruin'a tierei.

Cand Maiest. Sa a sanctionatu legile din Aprile, nu au pututu se scia, cà celelalte popóra nicidecum nu le voiescu asia precum suna càteva din acelea, de unde s'a escatu si resboiulu cruntu intre serbi si magiari, éra acum si cu croatii. Serbii au reclamatu la timpu, au descoperitu ceea ce'i asupria pe ei; Mai. Sa a inaintatu reclamatiunile si protestele loru

la gubernu si la dieta, unde inse n'au fost considerate intru nimicu.

Monarchulu se mai intórce odata la cele doue legi si le condamna din nou, acum inse cu adaosu, cà gubernulu ungurescu cérca totulu spre a seduce trupe de linia, cá se'si calce juramentulu (ceea ce s'a intemplatu mai de multe-ori).

In fine suveranulu invita pe popóra cá se dea ascultare suveranului loru, éra nu rebelliloru si turburatoriloru de pacea publica.

Alu doilea manifestu »Càtra popórale Ungariei« si alu treilea »Càtra armat'a din Ungaria« pórta ambele dat'a din Viena 25 Septembre si sunt acelea, alu caroru originalu se aflase la com. Lamberg si dela care i s'a trasu mórtea cea fiorósa.

Alu patrulea manifestu emanatu dupa omorulu lui Lamberg cu dat'a érasi din Schönbrun 3 Octobre, adeca indata a patr'a di dupa omoru, nu e de prisosu a'lu avé acilea in traductiune, cu atàtu mai vîrtosu, cà pe langa ce se proclama prin trensulu legea martiala, apoi acum vinu si trupele din Transilvani'a cu genéralii loru si noi toti càti steteamu in arme, sub ordinile baronului Iellachich pe càteva luni de dile.[1]) Acestu manifestu suna:

Noi Ferdinand I. Imperatu constitutionalu alu Austriei, rege alu Ungariei si alu Boemiei, cu acestu nume alu V-lea, rege alu Lombardiei si Venetiei, alu Dalmatiei, Croatiei, Slavoniei, Gallitiei, Lodomeriei, si alu Iliriei s. a. s. a. Mare Principe alu Transilvaniei. Baroniloru Tierii, demnitariloru bisericesti si scolastici, magnatiloru si representantiloru Ungariei si ai marelui principatu alu Transilvaniei, precum si ai tuturoru tieriloru invecinate, carii s'au adunatu la diet'a din Pesta cea chiamata de Noi, salutarea si bun'a nóstra vointia.

Spre a Nóstra profunda durere si turburare cas'a representantiloru a suferitu, cá Ludovicu Kossuth si partisanii lui se o seduca la mari nelegiuiri; ea a executatu mai multe concluse nelegali in contra vointiei nóstre regale si mai de curendu au luatu in 24 Sept. o decisiune in contra trimeterii

[1]) Tóte aceste manifeste publicate in „Wiener Zeitung“ s'au reprodusu in textu originalu atàtu in diariele germane, càtu si in Romaenen der oesterr. Monarchie I Heft Seite 36—45.

comissariului nostru reg. Feldmarschal Locotiitoriu comitele Lamberg, care se orenduise de càtra Noi spre restabilirea pacii, inca mai nainte de ce aru fi pututu acela încaĭ se'si presente pleniputinti'a Nóstra, in urmarea carei hotariri acestu comisariu alu nostru regescu fù navalitu cu turbare de o multime selbatica in strad'a publica, si in modulu celu mai infioratoriu fù omorîtu. In aceste impregiurari, conformu dorintiei nóstre cá rege de a susţiné securitatea si legile, ne vedemu siliti a lua urmatórele dispositiuni, si a porunci, cá acelea se fia indeplinite.

1. Prin acésta desfacemu diet'a asĭa, càtu dupa publicarea acestui prea inaltu rescriptu alu Nostru, aceeasi trebue se'si inchidĭa siedintiele indata.

2. Tóte decisiunile si decretele cele nesanctionate de Noi ale acestei diete de acum le dechiaramu de nelegiuite, nevalide si fàra de nici o putere.

3. Supunemu la comand'a suprema a banului nostru de Croatia, Slavonia si Dalmati'a feldmarschalului locotiitoriu baronu Iellacici prin acésta pe tóte ostile din Ungaria si tierile sale invecinate, precum si pe cele stationate in Transilvania si tóte corpurile armate, fia acelea de oricare specie voru fi, garde nationale sau voluntari.

4. Pàna ce se va restabili pacea turburata si ordinea in tiéra, regatulu Ungariei se pune sub legi martiali, pentru aceea pàna la alta rènduiala se interdice cá respectivele Jurisdictiuni se nu ţina adunari in comitatu, in ţorasiu, sau districtu.

5. Banulu nostru de Croati'a, Slavoni'a si Dalmati'a Feldmarsialulu locotiitoriu br. Iosifu Iellacici se tramite prin acésta cá comisariu plenipotentiariu alu Maiestatii Nóstre reg. si 'i damu lui putere si activitate deplina, cá in cerculu puterei esecutive se póta deprinde tóte drepturile acele, cu care elu este investitu in aceste inpregiurari estra-ordinarie cá locotiitoriu alu Maiestatii Nóstre reg.

In urm'a acestei prea inalte plenipotintie a nóstre dechiaramu, cà totu ce va rèndui, dispune, hotarî, va fi poruncitu cu a nóstra prea inalta putere imperateasca. Pentru aceea si poruncimu prin acésta tuturoru judecatoriiloru bisericesci, civile si militare, deregatoriiloru, demnitariloru si locuitoriloru fie-de ce stare si rangu din tiér'a noastra Ungaria, Transil-

vania si tóte tierile vecinate, cá aceia tocma asia se se acomodedíe si se asculte de poruncile subscrise prin br. Iosifu Iellacici, comisariulu nostru reg. deplinu inputeritu, precum sunt datori a asculta de Maiestatea nóstra imperatésca.

6. Mai vîrtosu comittemu noi comissariului nostru reg. a priveghia, cá in contra navalitoriloru si a ucigasiloru comissariului nostru reg. comitelui Franciscu Lamberg, precum si in contra tuturoru partasiloru la acea crima infama, infioratóre, se se purcéda dupa deplin'a rigóre a legiloru.

7. Celelalte afaceri currente ale administratiunei civile se voru purta dupa prescriptulu legiloru de càtra deregatorii subordinati deosebiteloru ministerii.

Modulu dupa care va trebui apoi se se restabilésca cu statornicia unitatea apararii si a conducerii intereseloru monarchiei intregi, drepturile egali ale tuturoru nationalitatiloru se fia asecurate pentru totdeauna, si se se asiedie pe acestu temeiu tóte relatiunile tuturoru tieriloru si poporeloru unite sub corón'a Nóstra, se va desbate de càtra representatorii tuturoru partiloru si se va statori pe calea legiuita.

Datu in Schönbrunn, 3 Oct. 1848.

Ferdinand I. Adam Récsei m. p.,
Min. presiedinte.

(Dupa Wiener Zeitung).

Evenimentele cele ce s'au intemplatu mai de curendu in Ungari'a, au datu ocasiune Maiestatii sale cá se ĭa urmatórele hotarîri:

Porunca Imperatésca.

Eu numescu pe generalulu de Artilerie si Locotiitoriulu Capitanu alu Gardei unguresci de corpu Baronulu Adam Recsei de Pecea, alu meu Ministru Presiedinte cu porunca, cá se compue unu Ministeriu nou.

Fantana formoasa (Schönbrunn) 3 Oct. 1848.

Ferdinand m. p. Adam Recsei m. p.

Porunca Imperatésca.

Càtra auctoritatile tuturoru Jurisdictiuniloru unguresci. Fiindu-cà dupa puterea aci alaturatului prea induratu res-

criptu regescu indreptatu càtra Dieta, Ungari'a este pusa sub legile martiali pàna atunci, pàna candu nu se va restaura ordinea turburata si pacea, poruncescu, cá pomenitulu rescriptu alu Nostru regescu se'lu faca cunoscutu in limbile folosite pe la deosebitele Jurisdictiuni, si lucrurile loru cele oficióse se si le indreptedie dupa acela, si sub strinsa respundere.

Fantana formoasa (Schönbrunn) 4 Oct. 1848.

Ferdinand m. p. Adam Recsei m. p.

La manifestele acestea ale regelui constitutionalu comitetulu revolutionariu cu presiedentele seu Kossuth a respunsu scuturatu si indesatu prin unu decretu adressatu la toti comandantii de trupe, de cetati fortificate si de alte fortificatiuni, ca in terminu peremtoriu de sĭepte dile se se inaltie preste totu tricolórea ungurésca, se se scia fiacare cetatiénu supusu numai alu Ungariei, se prepare conspecte de tóte armamentariele si magazinele sub pedépsa de proscriptiune, sau mai la intielesu, sub pedépsa de mórte.

In acelasĭ timpu faimosulu Pulszki, polonu magiarizatu, trimisu mai de inainte in Vien'a cu sume fórte mari de bani, a luatu in servitiulu seu multime de jidovi si nemti, vrasmasĭ cum se dice de acasa, atàtu ai dinastiei càtu si cà pangermanisti ai monarchiei austriace, cá agenti alergatori, cá spioni fórte destepti, cari se prepare pe poporu pentru o revolutiune din cele mai crunte. Bani avea Pulszky cu sutele de mii, pentrucà dupace s'au tiparitu mãi multe milióne de note unguresci si li s'a mijlocitu cursu de fric'a furciloru, apoi acelea se schimbau cu note de banca, care atunci se numiau negre, spre a le distinge de cele rosiĭetece unguresci. Multime de studenti sarantoci dela universitatea din Vien'a si multi veniti dela alte institute erau ţinuti acolo de càtra Pulszky pe comptulu Ungariei. Preteste de a versa sange se afla usìoru cand vrea cineva se'lu verse.

§ 29. Revolutiunea din 6 Octobre la Vien'a. Spendĭurarea generalului com. Latour. Incercarea de a mai ucide pe presiedintele camerei si pe unii ministrii. Bucuri'a lui Kossuth si a partidei sale pentru acea revolutiune. Resbu-

nare terribila din partea principelui WINDISCH-GRAETZ.

Precum celelalte doue revolutiuni anterióre din Vien'a, asĭa si cea din Octobre a influintiatu mersulu evenimenteloru din Transilvani'a in modu cu atàtu mai petrundietoriu, cu càtu acum cá nici-odata toti membri casei domnitore si toti cari ţineau la dens'a s'au convinsu pe deplinu, cà Ungurii lucra din resputeri pentru desfiintiarea monarchiei si nimicirea casei domnitóre. Asĭa scopulu acelui complotu era precisatu in strinsa intielegere cu pangermanistii, cu italianii si cu polonii, la cari se alaturasera toti aventurierii de tóte natiunile. Dara la unu scopu asĭa giganticu se ceru mijlóce totu asĭa de gigantice: b a n i. Apoi aci era press'a de bilete si in casu de a invinge, libertatea de a spolia si rapi averi de milióne. Acum lipsía numai cá se se afle si unu pretextu.

Acelu pretextu s'au aflatu fórte usĭoru. Ministrulu de resboiu com. Latour, unulu din cei mai buni generali austriaci, dupa tóte càte se intemplasera in Ungari'a, dedese ordinu unui batalionu de grenadiri cunoscutu sub nume de batalionulu lui Richter, cá in 6 Oct. se plece la armat'a comandata de banulu Iellachich. Agentii kossuthiani Pulsky si Varga, cari sĭedeau in Vien'a, afland de acelu ordinu, punu la momentu in miscare pe vreo dóuedieci de studenti din cei preste 100, pe cari îĭ aveau in soldu ungurescu; in sér'a din 5 Octobre se aduna conspiratii la unu locu si se invoiescu cá se inpedece plecarea batalionului chĭaru si cu forti'a, adeca tocma precum facusera si secuiĭ din Háromszék in Transilvani'a cu unu batalionu de granitiari de ai loru, cand iau intorsu din drumu cá se nu plece contra serbiloru. La càtiva conspirati le succede in urmatórea di demineti'a cá se se apropie de feciorii din batalionu, se inpartia la unii sergenti si corporali bani, pe mai multi feciori se'i inbete. In ór'a plecarii, studenti si proletari esu armati la podulu de preste canalu, pe unde avea se tréca batalionulu, se punu in calea lui si indupleca pe o parte de feciori acum beti, cá se se intórca. Rebelliunea fù gat'a. Conspiratii inse sbĭerau cu nerusinare ce nu se póte descrie, cà Ungari'a se bate nu numai pentru libertatea sa, ci pentru libertatea tuturoru popóraloru Europei, si nu se póte suferi, cá acelu tiranu Latour se trimita aju-

toriu acelui rebellu Iellachich. Mai vîrtosu càtiva studenti jidovi, ageri de minte si de gura, sciura se ametiésca capetele la mii de ómeni cari se adunau din tóte partile la scen'a dela podu. Locuitorii din suburbiile Vienei nici pàna astadi nu escellédia de locu in vreunu gradu de intelligentia superióra, dara inainte cu 40 de ani lips'a totala de orice idei politice, de orice pricepere in afacerile publice, differia fórte puçinu de nesciinti'a grósa a locuitoriloru dela sate. In propri'a cetate interna se aflá mai multa inteligentia, de aceea si gardistii civili din cetate au luptatu in contra celoru din suburbii.

Nu trece multu si aparu la podu trupe de linia, cá se deschida batalionului calea. Studentii si proletarii se opunu; sangele incepe se curga. Atunci multimea se rapede la armamentariu (Zeughaus), îlu sparge, se armédia, se ridica si càteva baricade. Suburbanii din Vien'a se batu pentru unguri, precum nu s'aru fi batutu nici pentru familiile loru. Beuturile si inpartirea de bani au avutu successulu loru. Dupa càteva lupte dintru o strada in alt'a, in fine trupele de linia s'au vediutu silite se se retraga si comandantele loru generalu Auersperg le concentrà mai sus la Belvedere, pàna cand ii va veni ajutoriu de undeva.

Intr'aceea càtiva conspiratori strabatènd in palatulu ministeriului de resboiu aflara pe com. Latour ascunsu la unu locu mai indositu, de unde scotiendu'lu intre batai si batjocuri adeveratu jidovesci pe piati'a de înaintea palatului, acolo îlu spendiurara de unu falinariu. Acea crima, care se póte asemena cu cea comisa asupra lui Lamberg pe podulu dela Pesta, o au platitu apoi rebellii cu càteva capete de ale loru.

Totu atunci agentii bine platiti au cautatu la mórte înca si pe ministrii Wessenberg si Bach, pe presiedentele camerei austriace Strobach, pe baronulu croatu Kulmer amicu alu lui Iellachich, pe Pipitz directoru alu cancelariei de statu si ânca pe doi, anume Wirkner si Paziazzi, ómeni increditi ai fostului cancelariu alu Ungariei com. Apponyi. Asupra ministriloru si presiedentelui voiau Kossuthianii se'si resbune cu mórte mai vîrtosu din doue cause de cea mai mare inportantia, care era anteiu, cà ministeriulu de atunci compusese unu memorialu (Staatsschrift) comunicatu si parlamentului austriacu, intru care cu istori'a si cu

legile fundamentali in màna se incercase a proba, cà imperatulu si regele Ferdinand cand a sanctionatu legea pentru compunerea ministeriului ungurescu asĭa cum se vede aceea, a violatu sanctiunea pragmatica si a recunoscutu Ungariei dreptulu de a se separa cu totulu de càtra ceealalta parte a monarchiei, a remané independanta, in fine a nu lua asupra sa nici-o parte din datoriile monarchiei, la care interessele faceau pàna atunci 50 de milióne pe anu. Alta causa de mania si resbunare ungurésca a fost, cà atunci cand mersese deputatiunea cea mare in 6—8 Sept. la Vien'a-Schönbrunn si fusese primita atàtu de rece, aceeasi pretinse dela parlamentulu austriacu, cá acesta se o primésca in sĭedintia publica asĭa precum venise ea in corpore si se'i dea ocasiune, cá se acuse pe ministeriu, pe monarchu si pe tóta cas'a domnitóre; camer'a austriaca însse dupa o desbatere fórte seriósa, in care càtiva membrii aparara cu mare focu pretensiunile Ungariei, a respinsu cu mare maioritate cererea numitei deputatiuni pre langa desfasiurarea unoru argumente fórte tarĭ, unele inprumutate chĭaru si dela unguri, sau cum dicu retorii, argumentis ad hominem.

Comitetulu studentiloru avù inpertinenti'a cá se prinda si se puna in arestu si pe betranulu comite generalu Récsei, pentrucà primind postulu de ministru ungurescu a contrasemnatu si manifestulu din 3 Octobre. Asĭa acei studenti s'au degradatu pe sine a fi spionii. detectivii si gendarmii lui Kossuth, a pune màn'a pe unu magnatu si cetatiénu alu Ungariei, pe teritoriulu capitalei austriace, precum ai prinde pe unu furu sau falsificatoriu de moneta. Si Récsei a statu prinsu la studenti pàna la caderea loru cu tóta Vien'a in potestatea armatei.

In 7 Octobre imperatulu Ferdinand si curtea sa fugira érasi, acum inse la cetatea fortificata Olmütz.

Revolutiunea din Vien'a si omorîrea infama a ministrului Latour a produsu in Pesta o bucuria nespusa. Indata in urmatórea siedintia a casei deputatiloru Ludovicu Kossuth acum cá presĭedente alu comitetului revolutionariu si dictatoru, luand cuventulu însĭ suflà in màna dicènd in bataia de jocu: »Ventulu a spulberatu pe cas'a Austriei!« A dou'a di acelasi Kossuth dise, cà »parlamentulu austriacu a pronun-

tiatu sententi'a de proscriptiune asupra casei domnitóre,« ceea ce inse a fost minciuna. De aci inainte diariele magiare publicara o multime de infamii asupra dinastiei, mai nerusinate decàtu au fost chiaru si cele din timpurile Curutiloru.

In 14 Octobre comitetele revolutionarie din Vien'a, adeca alu Aulei (studentiloru) si alu cetatieniloru au depusu comand'a loru militara in manile generalului Iosif Bem emigratu in a. 1832 din Poloni'a rusésca. Elu acum venise cine scie de unde la Vien'a cu scopu de a se bate »pentru libertatea popóraloru.« Mai dintru odata cu Bem venisera la Vien'a si càtiva pangermanisti revolutionari, intre cari la loculu anteiu sunt numiti Robert Blum, Julius Fröbel, ambii deputati din parlamentulu Germaniei dela Frankfurt, Goldmark, Messenhauser, Schwarzer, Füster s. a.

Revolutiunea in permanentia a fost inbarbatata fórte multu si prin conclusulu luatu de càtra parlamentulu austriacu din Vien'a, care pre langa ce se declarà pe sine in permanentia, votà si una adressa càtra imperatulu, in care cerea cá se denumésca altu ministeriu, éra pe Iellachich se'lu destitue din nou si altele de acestea. In dilele din urma adica partid'a revolutionara apucase pe deasupra chiaru si in camera. Dinasti'a inse si preste totu partid'a sinceru austriaca, aristocrata si democrata, a tinutu bine in minte acea adresa.

Amu premisu mai in sus, cà Auersberg s'a retrasu in 6 Oct. sus la Belvedere. In urmatórele dile ajunse si Iellachich si isi inpreunà armat'a sa cu trupele lui Auersperg. Cand colo, éta cà trecu si trupele unguresci pe teritoriulu austriacu spre a merge la Vien'a in ajutoriulu revolutiunii, ajunsi inse la orasielulu Schwechat, Iellachich ese inaintea unguriloru, ii bate si ii respinge pe teritoriu ungurescu. Acea calcare de teritoriu austriacu li se tinù in minte si unguriloru pentru alte timpuri.

Intre acestea venise si principele Windischgraetz cu alta armata la Vien'a. Cea de anteiu fapta a acelui generalu fú, ca se proclame starea de obsidiune;[1]) dupa aceea provocà pe locuitori la depunerea armeloru si la supunere càtra auctoritatile imperatesci.

[1]) Belagerungszustand germ., état de siège franc., mesura extraordinara, care se aplica in timpu de resboiu, de revolutiuni,

Comitetele revolutionarie la inceputu au respinsu acea provocare a principelui si au decisu cá se se bata. Atunci, in 23 Octobre trupele revolutionarie au fost lovite de càtra cele doue corpuri de armata din doue parti. Luptele ţinura in suburbii pàna in 29, cand revolutionarii vedienduse totu mai strimtorati era decisi a se supune. Scirea inse falsa despre ajutoriulu unguriloru cari intr'aceea erau batuti, iĭ inbarbatà din nou, cá se continue versarea de sange si devastatiunile; dara in 31 Octobre cetatea cu tóte suburbiile sale cadĭù in potestatea trupeloru imperatesci. Dintre capii revolutiunei scapara mai multi prin fuga in tóte partile, éra intre acestia si Bem, care ajunse pe teritoriulu Ungariei cá prin urechile acului inbracatu cá fiacaru (birjarĭu, cocieriu). Altii cadiura in manile lui Windischgraetz, care 'i dete in judecat'a auditoriloru militari. Mai vîrtosu comandantii si participantii mai activi veniti din staturi straine au fost condamnati la mórte in furci. Windischgraetz a datu la càtiva pardonu, optu inse au fost executati prin pulbere si glontiu, intre acestia Tausenau, Messenhauser si Robert Blum, pentru cari partid'a democratica germana au alarmatu pe tóta lumea; cei mai moderati inse respundeau, cà cine au pusu pe Blum dela Coloni'a si Lipsi'a si pe altii din alte tieri, cá se mérga la Vien'a, se lupte in favórea unguriloru, de alu caroru nume abĭa audisera; nici caracterulu unguriloru, nici legile loru, nici gradulu de cultura, nici relatiunile loru istorice cu Austri'a nu le cunoscusera intru nimicu, ci sedusi de frase mincinóse, cu capete inferbentate s'au aruncatu in gurile tunuriloru, in locu de a'si vedé fiacare de interessele patriei loru.

»Vienesii cei voiosi[1]) invetiara acum ce insemnédia a fi cetatieni ai unei monarchii, din ale carei provincii curgeau pe

---

ba in anii mai dincóce chĭaru in timpu de pace in contra bandeloru de hoti, asasini si teciunari. In casuri de acelea potestatea civila e sistata si loculu ei îlu ocupa auctoritatile militare cu putere netiermurita, discretionara; faptele ómeniloru sunt trase la tribunale militare si se judeca dupa legi militare. Dreptulu de reuniune si adunari, libertatea pressei, a personeloru, chĭaru domiciliulu sau locuinti'a ómeniloru sunt puse la discretiunea, grati'a si bunavointi'a comandantiloru.

[1]) „Die gemüthlichen Wiener." (Vedĭ mai pe largu in „Satellit" Kronstadt 1848 Nr. 85.)

fiacare anu sute de milióne in sinulu loru. Se prea inbuibasera dumnealoru si nu'si mai incapeau in piele. Windischgraetz îi invetià prin rigórea sa si prin brutalitatile ómeniloru sei, cá poporulu Vienei se pretiuésca ceea ce au perdutu.

Parlamentulu apucase a fi prorogatu înca din predilele revolutiunei pàna in 15 Novembre, éra Windischgraetz aratà deputatiloru pe unde duce drumulu la orasĭulu Kremsier in districtulu slaviloru Hannaci, cá se petréca intr'unu orasìelu cu 9500 de suflete, daca le-a placutu a privi cu manile in sinu, cum capital'a monarchiei era batjocorita, espusa la devastatiune si ruina, pre cand constitutiunea din Aprile, pe a carei basa larga lucrau deputatii, ii punea in stare pe acestia, cá se'si arunce tóta auctoritatea in cumpana spre pacificarea spiriteloru. Sĭedeau inse si in acelu corpu legislativu multime de pangermanisti, caroru nu le pasá de Vien'a si nici chĭaru de monarchi'a austriaca, ci cugetulu si dorinti'a loru unica era o Germania mare, unitatea si a ei integritate asĭa precum o planuiau totu in acea epoca professorii si advocatii din parlamentulu dela Francfurt, ale carei siedintie se ţineau in biseric'a cea mare cu patronulu St. Paulu.

Se lasamu Vien'a in starea sa esceptionala, pàna cand vomu afla cà Windischgraetz au ajunsu la Buda si se ne intorcemu érasi la Transilvani'a, unde ne astépta evenimente multe si fórte triste pre càteva luni inainte.

Capu IV.

Resboĭulu civilu in Transilvani'a din Octobre pàna in Decembre 1848.

§ 30. Inceputuri partiali. Inversĭunarea romaniloru cresce la vederea mai multoru preoti, tineri sciutori de carte si altoru locuitori spendiurati. Terrorismulu manifestatu prin spendiuraturi si alte atrocitati atàtu in Transilvani'a càtu si in Banatu mai alesu asupra preotiloru. Repressalii.

Istoricii si publicistii magĭari scriu si pàna astadi cu multa passiune despre faptele crude si selbatice ale romaniloru din 1848—9. Da, romanii au comisu si ei in acei ani

multe omoruri crunte si nu noi vomu fi cari se le neteḑimu vreodata; faptele complinite, nobile sau infame, se fia marturisite din tóte partile, intocma precum s'au intemplatu acelea. Istoriculu inse este datoriu, are si totu dreptulu cá se descopere inainte de tóte pe auctorii, pe primii provocatori si versatori de sange in acestu resboiu, cá si in oricare altulu.

Romanii pàna in Octobre n'au versatu sange ungurescu nici càtu ii curge cuiva din nasu. Ei n'au maltractatu pàna atunci pe nici-unu magĭaru. Ei au suferitu barbariile din Abrud, omorurile dela St. Craiu, macelulu dela Mihaltĭu si celu dela Lun'a, intemnitiarile din totu coprinsulu tĭerei, numai pentrucà au ţinutu la drepturile loru omenesci, politice si civili. Romanii au suferitu tóte acelea atrocitati, dara le-au si ţinutu minte. Atàtea càte rele li s'au intemplatu pàna in 1 Octobre aru fi fost prea de ajunsu pentru unu poporu înca pe atàta de blandocu, pentrucá se'lu inpintene spre resbunare, ochĭu pentru ochĭu, dinte pentru dinte.

Dupace inse Lamberg fusese masacratu pe podulu dela Pesta, com. E. Zichy spendiuratu prin Görgei, com. Latour spendiuratu prin proletarii platiti de Pulszky, terroristii ajunsi la Banatu in buna intielegere cu cei dela Clusiu, dela M. Osĭorheiu si de preste totu, incepura se'si faca o adeverata distractiune, petrecere, placere din spendiurare si inpuscare de preoti si de alti romani. Si se nu créda cineva, cà romanii cei omoriti erau executati prin sententi'a vreunui tribunalu legiuitu, cà-ci tribunalulu n e g r u infiintiatu sub masca de statariu a fost unu productu infernalu clocitu de conspiratori criminali. Romanii erau omorîti puru si simplu cá romani, din ura nationala invechita, neinpacata si in veci nestinsa. Asĭa:

Inainte de a ridica romanii degetulu celu micu in contra magĭariloru, baronulu Georgie Apor, fiĭu alu consiliariului br. Lazar Apor spendiurase înca in Septembre 26 romani, asĭa numai din placere dracésca, precum a marturisitu elu insusi in scrisórea sa adresata proprietariului si amicului seu Stefanu Gálfi cu dat'a din 2 Octobre 1848, adeca cu doue septemani inainte de a se apuca romanii se incerce a desarma pe unguri conformu ordinului datu loru de generalulu Puchner. Intr'o di cand acelu tigru spendiurase pe 9 romani

in salcile dela comun'a Ernot (Radnoth), îsĭ aflase placerea cá se se preâmble fumand din pipa printre cei spendiurati.

Unu altu tiranu com. Franciscu Haller, fost capitanu de husari la secui, ni s'a laudatu noue in fatĭa la apele minerali dela Valcele, in Iuniu 1861, cà elu inpuscase trei preoti romani, éra nu numai pe unulu, precum sciuseramu noi din Octobre 1848.

Din o proclamatiune a consiliului c. r. de resboiu dela Temisiór'a cu data 21 Nov. 1848 lumea aflà, cà magĭarii inainte de aceea cu doue septemani sprendiurasera:

Pe parochulu gr. neunitu Novacu Stefanovici din Cernabora, preotu fórte respectatu in comun'a sa.

Pe parochulu Sivoiu Petrovici din St. Nicolau micu l'a spendiuratu vice-comitele Kulterer in Fiscut.

Pe parochulu Vasilie Popescul din Aliosĭu l'a spendiuratu mai totu atunci acelasi tiranu Kulterer.

Dupa acelea omoruri functionarii si oficirii unguresci au lasatu pe faimosulu banditu Rozsa Sándor, cá se lovésca cu compani'a sa de talchari si teciunari asupra comunei nemtiesci Lagerdorf, la care 'ia datu focu si depredandu-o, pe locuitori barbati, femei, betrani si prunci iau omorîtu fàra mila; pàna si pe octogenariulu Schmidt perceptoru la Sararia si pe nevast'a lui cea neputinciósa iau macelatu. In comun'a Iecĭa ungurii au omoritu si pe prisonierii de resboiu cu violarea dreptului ginteloru, de care ei inse in totu resboiulu acela îsĭ bateau jocu.

Vediend acestea tóte comand'a generala din Timisiór'a, cu aceeasi ocasiune a proclamatu, cà daca ungurii nu incetédia dela cruḑimi, devastari de comune, talcharii, asasinate si alte fapte barbare, auctoritatile imperatesci înca voru fi silite, de si fàra voia, a lua repressalii.

Atrocitati de acelea comisse si in Banatu strabateau si de acolu in Transilvani'a prin canale militarie si publicanduse in diarie, ajungeau la cunoscinti'a poporului romanescu.

Pre cei doi juristi Alexandru Baternai (mai bine Chioreanu) din comun'a Balda si Vasilie Simonis din Sĭarmasĭu 'iau spendiuratu in Clusĭu in 3/15 Octobre fàra picu de alta vina, decàtu cà s'au marturisitu de romani si au voitu se existe cá romani; viati'a loru inse au cerut'o

com. Grigorie Bethlen, care iĭ si prinsese cu husarii din escadronulu seu, acelu Bethlen, carele dupa cum spune Jakab, jurase, obligase si pe subordinatii sei, cá se nu dea la nimeni pardonu.

Pe bĭetulu theologu gr. or. Vasilie Popu din Nandra l'au spendiuratu la M. Osĭorheiu in 12 Octobre érasi numai pentrucà era romanu, ţinea si elu la program'a nationala si invetiase la scóle, sciá carte, ceea ce înca trecea de crima in ochii terroristiloru.

Nicairi inse setea de sange romanescu si terrorismulu plebei vagabunde conduse de aristocrati cá Bethlen, Gyarmathi si alti càtiva imitatori ai lui Marat, Danton, Robesspiere, St. Iust, nu a fost mai desfrenatu cá in Clusĭu.

Kövári dice (pag. 90), cà scopulu spendiurarii celoru trei ómeni tineri a fost, cá se bage frica in poporulu romanu; asĭa dara fàra vina vedita. Da, tóte executiunile anumite pàna acilea s'au intemplatu inainte de proclamatiunea generalului Puchner din 18 Octobre. Au mai urmatu inse dupa acelea alte 25 de spendiuraturi totu in Clusĭu. Cu acelea voiau terroristii se infrice pe romani. Amaru s'au insĭelatu. Repressalii terribile au urmatu dupa acelea si mai vîrtosu dupace secuii dedesera focu la càteva sate romanesci devastand si omorînd in tóte partile, pàna cand aprinsera si orasiulu S. Reginu.

Tóta ungurimea se aflá in arme; familiile proprietariloru dela sate s'au trasu la orasĭe. Dupa adunarea din urma dela Blasĭu au inceputu a se arma si romanii mai cu deadinsulu, cu acelasi dreptu si pe bas'a aceleiasi legi ori nelegi, in puterea careia se armau si magiarii. In aceleasi dile si anume in urmarea conferentiei avute cu generalulu Schurter, comandantele generalu br. Puchner carui înca i se urîse de atàtea atrocitati unguresci, vine la ide'a ce o numescu francesii bizara, cá se voiésca a desarma batalionele si escadrónele de voluntari magĭari si mai in scurtu pre toti magĭarii pe calea pacei, atàtu prin soldatii de linia, càtu si prin romani, spre care scopu si auctorisase pe noulu comitetu. Mesura necalificabila dela nisce generali imperatesci. Cá si cum aristocrati'a mare si mica, dara de aceeasi trufia, ar fi fost compusa numai din marionete, din soldati de lemnu, cá se le iai

pusculiti'a si sabiór'a fàra picu de resistentia. Apoi se'i desarme romanii, cari precum disese Avram Iancu in Sibiiu, au ţinutu minte tóte crudimile si versarile de sange din cele sĭese luni trecute si acum ferbea sangele in trensii cá de o caldura africana. Au si desarmatu romanii pe unii altii mai anteiu inpregĭurulu Blasiului, dara in curend au si paţit'o. In comun'a vecina Sàncelu era unu proprietariu Alexie Gyárfás cunoscutu si noue in persóna din tineretie, omu ingànfatu si despretiuitoriu mare de romani. Elu plecase din comuna cu trasur'a si bine armatu. Patrol'a 'i cĕre armele; elu descarca asupr'a ómeniloru si voiá se plece, a remasu inse mortu acolo pe locu. Unu Sigismund Dobay tiranu gretĭosu, totu asĭa îsi perdù viati'a. Din contra mai multi aristocrati magiari desarmati au fost condusi parte la Blasĭu, altii la Sibiĭu, in care locuri daca nu s'au bucuratu de comoditatea de acasa, le-a remasu inse viati'a pe deplinu asecurata.

O catastrofa din cele mai crunte au ajunsu pe mai multe familii magiare din aristocrati'a mijlocía in comun'a Sangatinu (ung. Kis-Enyed), distantia cá de doue poste dela Sibiĭu, locuita de vreo 600 suflete romani si vreo 130 magĭari cu micu cu mare. Asĭa dara nu satu magĭaru, cum crede Kövári, ci comuna mestecata cu maioritate romana. Romanii aveau ordinu cá se ia armele dela nemesi, se le administre la comand'a generala. Se adunasera si din alte comune mai multi nobili armati totu la Sangatinu, éra apoi fórte departe de a face pe voi'a cuiva, ei isi alesera una din curtile cele mai bine intarite si provediuti cu munitiunĕ, luara positiune prea buna de aparare. Romanii dupa parlamentàri fàra niciunu resultatu, lipsiti de orice comandante mai priceputu, detera navala asupra curtii; nemesii inse curend iĭ luara la ţinta si patru romani remasera morti. Atunci ceilalti iritati in gradulu supremu si vediend bine cà pàna se sparga ei pórta, usĭa si alte baricade, mai potu cadé alti douedieci de plumbulu ce venía din ferestrile caseloru si din alte receptacule, le remase singurulu mijlocu, cá se apuce pe din dosu si se dea focu dependentieloru economice, ceea ce si facura. Lupt'a durase pàna pe innoptate. Cu barbatii inchisi se aflau femei si copii, cari vediend flacarile prorupsera in vaiete cumplite, éra barbatii oferira romaniloru armele si pace.

Era prea tardíu. Ungurii au deschisu usile si pórt'a si au datu armele. Romanii le-au luatu, apoi s'au aruncatu asupr'a nefericiteloru familii. Kövári spune (pag. 91), cà din 45 de familii càte se inchisesera in acea curte, in deminéti'a urmatóre s'au aflatu 141 morti lungiti in curte si pe strada, éra nevast'a si pruncii lui Szalánczi au saritu in fantana, din care iau scosu innecati si sfarmati. Ioanu Daczo (secuiu), Carolu si Ludovicu Farkas, Alexandru Bányai, Carolu Hodor, Carolu Zavar cu famili'a si altii isĭ aflara acolo mórtea. Ceilalti au scapatu si s'au ascunsu care incàtrau ajutati de intunecimea noptii.

Kövári pune dio'a acelui macelu dela Sangatinu pe 14 Octobre; din contra Bedeus de Scharberg (tomu II pag. 80) pe 20 Octobre, adeca la 2 dile dupa proclamatiunea din 18 a lui Puchner si noi încа scimu asĭa.

Romanii isi escusau acea crudime barbara dicènd cà 'iau durutu in sufletu mórtea celoru patru parinti de familii inpuscati de unguri, precum si cu inpregiurarea, cà vreo patru din acei nemesi le erau cunoscuti mai de multu cá tirani cruḍi asupra poporului. Dara omorulu de femei ticalóse si de copilasi nu se póte desvinui cu nimicu la nici-unu poporu care tinde la civilisatiune si ţine la christianismu. Dintre cei scapati cu viatia pàna la orasielulu celu mai apropiatu la Mĭercurea, au fostu càtĭva consolati si adapostiti la unele familii romanesci.

In càtu pentru magiari, ei din catastrof'a dela Sangatin aru fi pututu se invetie celu puçinu atàta, cà in fine si patienti'a de óie a romanului póte fi curmata si cà chĭaru si acestu romanu cu sange de mamaliga si de cópa se póte preface in tigru turbatu, daca'lu vei sili se védia si se miróse necurmatu si neincetatu sange versatu din trupuri romanesci.

§. 31. Continuarea terrorismului in Clusiu. Sententiele de mórte se inmultiescu.

Suntemu datori cu conservarea memoriei martiriloru nostrii pentru posteritate, éra in casulu contrariu nu amu meritatu cá ei se móra pentru noi.

Pàna cand au inceputu a se da batalii regulate in campu deschisu, cei mai multi romani erau omorîti in Clusiu. Cá

continuare la atrocitatile memorate in §-lu precedente merita se reproducemu unu estrasu din matriculele mortiloru dela cele doue biserici romane din Clusiu, in care se coprindu numai numele romaniloru spendiurati acolo dela 23 Octobre inainte. Dupa acela se urmedie alta informatiune pretiósa despre martiriulu protopopului Ioanu F. Negrutiu, la care se alatura suferintiele episcopului Ioanu Lemeni internatu in Clusiu si silitu a vedé cu ochii sei mórtea violenta a preotiloru si altoru credinciosi ai sei. Ambele acestea informatiuni avemu se le multiamimu la trei barbati din cei mai eminenti ai natiunei nóstre, cari toti trei au sciutu se fia in tóta viati'a loru cu totulu obiectivi in apretiarea fapteloru omenesci.

Consemnarea romaniloru ucisi la 1848—49 in Clusiu, dupa sententi'a judetiului de sange (vérbiróság).

In matricul'a basericei romane gr. cat. se afla indusi urmatorii, intre ei si gr. orientali:

1. Alesand. Baternai[1]) de Bald'a, clericu deintre celi eliminati cu ocasiunea procesului basericescu Lemenyianu, si dupa aceea juristu; spendiuratu in 3 Octobre 1848 aprópe de Somesifaleu langa Clusiu; sufleteriu capelanului gr. cat. Vladutiu; de odata si totu acolo fù spendiuratu:

2. Basiliu Simonis de Siarmasiu-mare, studente; sufleteriu parochulu gr. cat. dein Clusiu-Monasteriu Nic. Popu.

3. Basiliu Turcu, parochulu Catinei si protopopulu gr. c. alu Palatcei, de 68 ani, spendiuratu in 23 Octobre 1848 totu la Somesifaleu; sufleteriu I. Fekete Negrutiu, protopopu, si Ales. Arpadi, capelanu gr. cat. (Despre acesti trei vedi datele pre cele-alalte pagine).

---

[1]) Alias Betraneanu. Adeveratulu connume 'i fusese altulu. Imi aducu prea bene aminte, de candu unu consangénu alu seu din Frata, fiendu la Clusiu, ilu schimosí in Baternay, maimutiandu numele unui cancellistu renegatu, anume Baternay, dein comitatulu Zarandu. Dupa aceea dein Baternay se frefacù in Betraneanulu. Pàna catra an. 1840 era fórte usitatu a magyarisá numele teneriloru de nationalitate romanésca. De atunci incóce acésta batjocura incepù a mai scadé, inse nu de totu.

4. Michailu Popu, parochulu Nusîfaleului, de 64 ani, puscatu in »Fellegvár«, fortaréti'a deasupr'a Clusiului; puscatu in 14 Febr. 1849; sufleteriu Arpadi.

5. Ioane Moldovanu, primariu in Nusîfaleu, de 54 de ani, puscatu in »Fellegvár«, sufleteriu A. Arpadi.

6. Stefanu Mor'a, parochu gr. or. dein Simotelnicu, de 48 de ani, puscatu totu in »Fellegvár« cá si toti celi urmatori, si la toti fiiendu fostu sufleteriu A. Arpadi.

7. Teodoru din Valcàu-ungurescu, gr. or., economu, de 34 ani.

8. Alesandru Czikudi, clericu gr. cat. dein Dômbu, in etate de 21 ani; (sufleteriu la acest'a I. Fechete Negruti).

9. Ioane Miclea, tieranu economu dein Dragu, de 37 de ani.

10. Vasiliu Iancu, tieranu economu dein Dragu, de 20 de ani.

11. Teodoru Iancu, tieranu economu dein Dragu, de 38 de ani.

12. Elia Belaiu, tieranu economu din Dragu, de 50 de ani.

13. Teodoru Belaiu, tieranu dein Dragu, de 27 de ani.

14. Ieremia Belaiu, tieranu din Dragu, de 21 ani.

15. Ioane Belaiu, tieranu din Dragu, de 32 de ani.

16. Petru Belaiu, (tieranu) dein Dragu, de 56 de ani.

17. Masimilianu Covaciu, dein Füzes-M. Peterdu, de 19 ani.

18. Ioane Viragu, dein Fodor'a, de 31 ani.

19. Ioane Mesteru, dein M. Uifaleu, de 32 ani.

20. Basiliu Popoviciu, .parochu gr. c. din Tiegsióru, de 52 de ani.

21. Gregoriu de Feiurdu, de 20 ani.

22. Elia de Feiurdu, de 34 ani.

23. Ioane Margineanu, economu dein Apahid'a, de 50 ani.

24. Ioane Cosm'a, economu in Apahid'a, de 56 ani.

25. Nicolau Danu, bibolariu, de 28 ani.

26. Alesiu Org'a, economu dein Dragu, de 36 ani.

27. Simeone Suciu, economu dein Adalinu, de 34 ani.

28. Vasiliu Burc'a, economu si ospetariu dein Somesiu-Caldu, de 40 ani. — Toti acesti'a, cumu disî, sclope-

tati in asia numitulu »Fellegvár«,[1]) pàna pre la inceputulu lui Maiu 1849 in diferite tempuri neindicate in matricule; petrecuti fiendu la loculu supliciului de comunu prin locotenentele de venatori Nicolau Gyarmathy, actuale protonotariu dein comitatulu Cosiognei (Clusiului), cu vreunu despartiementu dein compani'a sa, si functionandu cá sufleteriu la toti, la càti nu oservaiu contrariulu, capelanulu romanu gr. c. Ales. Arpadi.

In matriculele basericei gr. or., duse pre atunci de protopopulu Gregoriu Galu, mortiloru dein acelu restempu nu le este indicatu soiulu mortiei.

Datele referitóre la prinderea si esecutarea lui Baternai,[2]) Simonis, Turcu.

(Culese dein gur'a mai multoru martori ochiulati, precumu: parochulu dein Clusiu-Monasteriu, Nic. Papu, dómn'a socia a parochului, locuitoriulu dein Clusiu Lazaru Baldi s. a.)

I. Alesandru Baternai si Vas. Simonis erá tribuni denumiti prin comitetulu natiunale rom. din Sibiiu, si cá atari amblá prin comunele campene, loru asemnate, organisandu'si tribunatele. Eli furc suprinsi de comitele Gregoriu Bethlen cu unu escadronu de husari kossuthiani, cari cu acésta ocasiune rapindu cismele rosie de pre la muierile romane si incaltiandu-se cu ele, cu aceste spoliĭ triumfali intrara in Clusĭu, escortandu pre cei doi tribuni captivati, pe cari si husarii si dupa acea plebea magiara dein Clusĭu i maltratase si tèrise prin tina, in càtu dupa Scriptura, sermanii n'avea aspectu nici frumosetia.

Captivii pusi in fiera, fure numai decàtu legati la stèlpu, de Miercuri sér'a pana Vineri, in curtea casei comitatului. Intr'acea judetĭulu de sange (fiendu comite supremu Paulu Matskási, alu carui fiiu de acelasi nume ne e adi vicecomite alu comitatului Clusianu, éra jude primariu comitatense Carolu Ujvári), tienù si rostí asupr'a captiviloru judecat'a de mórte prin spendiuratóre.

Joi in 2/14 Octobre sér'a, dupa ce innoptase, tenerulu parochu din Clusiu-Monasteriu Nicolau Papu se desteptà in casa

[1]) Fortareti'a situata de-asupr'a cetatiei Clusiu, pe care o si domina cá punctu strategicu.

[2]) Alias Batraneanulu.

spre spaim'a familiei sale, cu unu panduru inarmatu, carele ii aduse mandatulu, cá mâne di se se presente nesmintitu la oficiolatulu comitatului, in ornatu bisericescu si aducùndu cu sene si cumenecatur'a, spre a provedé cu sacramentele bisericesci pre doi condamnati la mórte. Parochulu implini mandatulu, de frica cá de voia buna.

Presentanduse parochulu Nic. Popu la timpulu prefiptu inaintea memoratului comite supremu, cá prin inspiratiune capetà coragiu de a intrebá, cà ce lucru mare au commisu aceli teneri, de'i spendiura, si nu'i pedepsescu cu carcere de timpu mai scurtu au mai indelungu? La ce omenosulu Paulu Matskási respunse cu franchetia: »Ei au commisu crim'a pe care o commiti si D. Ta, cà si D. Ta voiesci cá romanii se fia asemeni cu ungurii. Eu le-amu disu acestora, cà prin de aceste restórna patri'a in periclu, dara nu me asculta.« Comitele supr. Paulu Matskási admonià apoi pe preotu, cá dupa implinirea functiuniloru sale se suia de un'a in fiacru, cà-ci plebea ungurésca fiendu aţitïata, elu nu stà bunu de consecentie.

Alesandru Baternai, resolutu si curagiosu pàna in fine, la admoniarile preotului, cá se se pocaiésca, se ierte si inimiciloru sei, respunse cu resolutiune: »N'am de ce se me pocaiescu; eu cu faptele mele de tribunu am voitu numai se desteptu si se redicu pre poporulu romanescu; cu ast'a nu am facutu unguriloru nici-unu reu; de acea fapt'a loru façia cu mine nu li-o iertu nici in lumea acést'a, nici in cea-alalta.« Comitele Gregoriu Bethlen fiendu in apropiare, intrebà, cà ce dice Baternai? si la unele aieptari dein partea sufleteriului dise, cà condamnatulu aru trebuí silitu se'si marturisésca pecatele. Parochulu Nicolau Papu firesce nepotendu face asia ceva, si intr'aceea sosindu Vladutiu, mai inainte preotu in Top'a-desiérta, éra pe atunci chiamatu de cooperatoriu in Clusiu, pre Baternai lu-lasà in grij'a acestuia, éra insusi se duse la Simonis, carele se marturisí si cumineca.

Càtra loculu perdiarei înca se duse Baternai cu Vladutiu intr'o carutia, éra Simonis cu Nicolau Papu intr'alt'a! Acolo Baternai curagiosu, inca de pre scara strigà cu entusiasmu: »Se traiésca romanulu, piéra ungurulu!« La ce comandandu-se baterea tobeloru, de larma nu se mai potù intielege ce a

vorbitu mai departe. Simonis mai descuragiatu, se rogà la despartire de sufleteriulu seu, cá acest'a se-lu memoredie in s. sacrificiu. Candu preotii la loculu supliciului se suira in fiacrele loru, poporulu magiaru strigà dupa densii, cà si »pre acesti'a aru fi trebuitu si aru trebui se'i spendiure«.

II. Pre protopopulu Vasilie Turcu lu-prinsera asiședere, pentru-cà fusese denumitu de comitetulu nationale prefectu alu Campiei (alu prefecturei V.), si cá atare tienea in cas'a sa conferintie si cointielegeri in afaceri nationali. Asta causa o spunea generalmente poporului, si nici unu altu reu nu i se imputá condamnatului protopopu.

E de insemnatu, cà un'a din fiicele lui V. Turcu, Ev'a, erá maritata in satu in Catin'a dupa ungurulu Fekete. Se dice cà acest'a la un'a convenire de mai multi óspeti in cas'a lui Turcu, aru fi auditu pe betranulu dicùndu: »De asiu fi eu june, nici piele de unguru n'aru remané.[1]) Fekete ginerele audiendu de acést'a i'lu denunțià numai decâtu, aratandu tempulu si ocasiunea, candu ar fi bine se'lu prinda. In adeveru cas'a lui Turcu fu calcata in capu-de nópte prin cavaleri'a si ostasimea revolutiunaria tramisa din Clusiu. Betranulu protopopu refugise in grab'a mare si se ascunsese in hornulu casei, ci fu descoperitu si trasu in josu cu càrlige.

Cu protopopulu Turcu impreuna fura prinsi si adusi la Clusĭu inca alti siesesprediece agricultori rom. dein Catin'a. Aici toti acesti'a pusi in catusie, fura legati de 16 columne in curtea pretoriului (cas'a comitatului), éra in mijŭloculu loru de a 17-a columna betranulu si venerandulu protopopu Turcu, ferecatu in catusie duple. Timpulu erá de totu rece si ploiosu, cá de comunu tómn'a, si in atare tempestate zacù cultulu si — precumu spunu — pré delicatulu barbatu, Vas. Turcu, dóue nopti si una si cateva parti de dio sub ceriulu liberu, pe unu asternutu de paie umedite de plói'a mai continua, acoperitu numai cu o bunda. Elu repetiá din timpu in timpu

[1]) Am cunoscutu pre protopopulu Vas. Turcu multu mai de aprópe decàtu se pociu crede la insinuatiuni de acestea. Tocma din contra, elu cá si famili'a sa, trecea in ochii tenerimei de atunci, cá si episcopulu Ioanu Lemeni, de prea mare amicu alu unguriloru. S'au insielatu sarmanii amendoi. Turcu a platitu increderea sa cu capulu, Lemeni cu destituire, exiliu si perderea libertatiei personale.

cuventele: »Hodie mihi, cras tibi.« Plebea infuriata si neomenósa îlu insultá cum ii dictá indemnurile animalice. Intre altele Turcu plangùndu-se, cà-lu stringe o cisma, unulu dein magiarii astanti se apucà si i-o trase, inse in recompensa selbatica a labórei prestate, îlu lovi asia de cumplitu pe bietulu protopopu cu cism'a propria preste ochi, incàtu iĭ mai scóse unu ochĭu. Cei ce-lu vediura in diu'a supliciului spunu, cà ochiulu lovitu ii curgea si se innegrise cu totulu.

Ultimele consolatiuni religióse (marturisirea si cuminecatur'a) i-le dede protopopului Turcu, protopopulu I. Negrutiu si capelanulu Arpadi. Ilu spendiurara in acelasi locu, unde pre Baternai si Simonis. Romanii din Somesieni (Somesifaleu) sí din alte comunitàti vecine stá in tacere mormentale pe una colina din apropiare, neamestecati cu glótele din Clusĭu, care temendu-se de unu asaltu resbunatoriu alu poporului romanu, ilu-amenintiá necontenitu cu pumnii ridicati, spre a-i insuflá frica. Dupa esecutare, romanii se departara deodata cá la comanda, petrecuti de fluieraturele Clusĭaniloru. Acestia inse dela omorirea memoratiloru doi tribuni incóce, precum s'ar parea, mustrati de consciintia, mai in fia-care nópte se alarmá ei pre sine, cà vinu Romanii cá se-si resbune.[1])

III. Merita a fi memoratu, cà in tómn'a anului 1848 protopopulu romanu gr. c. alu Clusiului Ioane Fechete Negrutiu, apoi canonicu metropolitanu in Blasĭu, inca fù scosu din locuinti'a sa paciuita prin honvedi calari si

[1]) Plebea, ochlocrati'a, proletariatulu si tóta strengarimea din Clusĭu si din càteva oppide (orasie) unguresci ale Transilvaniei, nici nu a scapatu de ce s'a temutu. Viati'a protopopului Turcu, a lui Betraneanulu, Simonis si Vas. Popu celu spendiuratù la Tèrgulu-Murasiului, „au fostu resbunate infricosiatu, si déca Clusiulu a scapatu de sórtea Aiudului, acea crutiare humana are se o multiamésca in lini'a prima Comitetului romanescu de pacificatiune installatu de generalulu br. Ant. Puchner in Sibiiu. Acestu barbatu de statu si de arme ceruse dela comitetu cá se'í ajute „a desarma pe rebelli," inse cu cea mai mare crutiare. Inse care insurgentu, revolutionariu séu rebellu potea se fia asia de poltron, cá se dea armele de buna voia? Cu tóte acestea, chiaru membrii comitetului crediura la inceputu, cà desarmarea se va intempla fàra mari dificultati, si precum era mai toti omeni ai theoriei, crescuti si inbetraniti cu crucea in sinu, predicá mereu crutiare, pàna ce càtiva tribuni si prefecti incepura a lucra de capulu loru.

pedestri, têreitu pe stradele Clusiului, preintre insulte si loviture dein partea plebei si a militiei Kossuthiane, si dusu la cas'a magistratului cetatienescu. Pretestulu fuse: contielegere si corespundere cu Romanii si cu imperialii. Intr'acea alti honvedi si clusiani magiari i despoiara casele, cautandu pe colonelulu Urban si prein puiuculu mesutieloru lui Negrutiu, in realitate inse ducùndu dein acele totu pre ce potura pune man'a.

Cu acésta ocasiune puse pre toti in uimire coragiulu sororei protopopului Negrutiu, alu d-nei preotese veduve A n'a N. D u i l i u, pentru inim'a sa cea buna, ospetalitatea si afabilitatea sa, studentiloru si intielegintiei rom. dein Clusiu si inpregiurime vulgo cunoscuta sub numele confidentiale de »l e l e a A n i s c a.« Dins'a, o romana bine facuta, vediendu, cà unu honvedu duce chiaru si pelari'a cilindru a protopopului, esacerbata prinse pe honvedulu inarmatu de pieptu si cu cuventele: »Cele pe deincóle, cà destulu i-ati dusu, dóra nu i-veti duce si pelari'a«, smulse pelari'a dein man'a osténului, si cu coragiulu seu insuflandu soldatescei respectu, mantuí una-alta dein obiectele dein casa.

Candu se presentara honvedii, condusi de maiorulu Carolu Minorits, actuale capitanu primariu alu Clusiului inaintea locuintiei protopopesci a lui Negrutiu, episcopulu Ioane Lemény, carele locuiá acolo, esí de s t r a d a, cá se-i molcomésca prin autoritatea sa si se-i induplece a se departá. Ci unu honvedu preintre injurature indereptandu-si baionet'a asupr'a episcopului cu scopu de a-lu strapunge, acest'a se retrase inspaimentatu. S e l e u s i a n u.

S u f e r i n t i e l e protopopului gr.-catholicu romanescu dein C l u s i u pe t e m p u l u b e l l u l u i c i v i l e 1848/9.[1])

»La intrebàrile, ce ai binevoitu a mi le face, amu onóre a'ti respunde cu tóta sinceritatea, si pre càtu sum cunoscutu cu impregiurarile de sub cestiune, in urmatórele:

Candu s'au dejustitiatu si spendiuratu tribunii Alesandru Baternai din Balda, si Simoniciu din Siarmasiulu mare, nu am fostu acasa in Clusiu, ci togma atunci avendu dela

[1]) Scrise de protopopulu I. F. Negrutiu càtra protopopulu Stefanu Moldovanu. (Vedi „Transilvani'a“ din 1875 Nr. 6—7.)

ministeriu ordinatiune, cá se conscriemu canonicele portiuni, am fostu dusu in visitatiune prin tractu, cam din finea lui Septembre 1848, pàna in 20 Octombre 1848. In acestu tempu, in care di nu sciu, au prinsu honvedii pre cei doi tribuni in satulu Bareiu, de unde e nascutu fratele canonicu Liviu; ia provediutu cu cele sante capelanulu gr. cat. din Clusiu, Vladutĭu, parochu mai nainte in Topa-desiérta, elu ia si concomitatu pàna la loculu de perdiare. Eu m'amu reintorsu din visitatiunea canonica in 20 Octombre 1848 intr'o Joia. Pe episcopulu Leményi l'am aflatu la mine in cas'a parochiala, reintorsu dela diet'a din Pest'a mai nainte cu o septemana; éra in 21 Oct. 1848, vineri deminet'a la 9 óre au inceputu a trage campanele intru o dunga (uréchia), dóra la tóte basericele dein Clusiu; pe strade strigau in gur'a mare: »jőnnek az oláhok«, fegyverre a ki csak foghat fegyvert.[1]) Episcopulu Leményi erá pre aci se fuga, dara l'am imbarbatatu se stea pe locu, si nu l'am lasatu. Indata s'au implutu curtea parochiala de domni, dómne si domnisióre de unguru; me rogau pe Ddieu, cá se nu'i lasu, se'i omóra romanii; eu i-amu mangaiétu, cà de cumva vinu intru adeveru, nu'i voiu lasá se intre in curtea parochiala etc.

S'au adunatu honvedii, cetatienii in arme (polgári) in piatia; dara spunu cà caus'a acestei alarme ar fi fostu: cà de càtra Giurfaleu aru fi vediutu un'a ciurda de biboli, si pe acești'a 'iaru fi luatu de romani. Destulu cà »comperta rei veritate,« pe la 12 óre s'au intorsu vitegii càtra locuintiele sale din orasiu, batendu dobele cu tóta fal'a. Spunu cà de bucuria totu orasiulu s'a imbetatu. In acea di la doue óre dupa amiédi, dupa-ce ne-amu sculatu cu episcopulu Leményi dela prandiu, ne-amu dusu in cas'a laterala, candu éca vine servitoriulu episcopului anume Ladislau Popu, si dice: »Ungurii cauta pe v.-colonelulu Urban dela Nasaudu.« Eu indata amu esitu in sal'a cea mare, si uitandu-me pe feréstra, am vediutu inaintea casei parochiale pe strada càtu e de lunga, cà stau inșirati husarii kosuteni. Eu intr'aceea voindu se vediu cà ce vréu, am esitu afara; dara candu am esitu pe usi'a din afara,

[1]) Pe romanesce: „Vinu valachii! La arme toti càti le poteti portá!“

unu honvedu cu sabi'a scósa mi-a statu inainte, si restitu m'a intrebatu, cà nu e cineva ací? 'Iamu respunsu: ba suntu doi domni: Récsi din Clusiu, si unulu Győrfi din Silvani'a la episcopulu Leményi in casa. Honvedulu inse a continuatu mai incolo: »Dara Urban?« 'Iam respunsu »nu este ací.« »Dara in beserica?« intréba acelasi militariu. 'Iam respunsu: »Nici acolo.« Atunci a disu: »Adà chiai'a dela beserica, se vediu intru adeveru.« Eu de trei septemani fiindu dusu prin tractu, chiai'a nu-o am avutu la mine; am cerut'o dela capelanulu. Mergùndu eu cu acelu militianu in biserica, s'a uitatu in pregiuru, dara nu au aflatu, nu a vediutu ce cautá. (Notabene, mai nainte esise faim'a prin casarma si prin orasiu, cà beseric'a romana e plina de arme pentru romani, éra eu cá nepatitu nu am sciutu se scriu in vre-unu jurnalu din Clusiu, cà éta ce se vorbesce; dara nu e drepta faim'a). Intr'aceea m'am fostu dusu in cas'a mea, si preste unu patrariu de óra a venitu Minoriciu capitanulu,[1]) si intrebandu-me intre altele, cà Urban nu e la mine? i-am disu »nu;« atunci elu imi dise in tonu imperativu: »Domni'a Ta esci arestatu, de ací nici unu pasiu se nu te misci, cà indata te voru impuscá.« A si pusu pazitori intr'armati la tóte usile chiliiloru. Preste unu patrariu de óra vediu cà vine comisiunea aperatóre de tiéra (Honvédelmi bizotmány) cu Gustavu Grois,[2]) si contele Mikes Iános in frunte, cerendu chiai'a basericei dela mine. Eu li-amu datuo si m'am dusu cu ei cá cu nisce ómeni culti si de omenia; dara candu eram se intru in baserica, vediendu cà soldatii, adeca honvedii, orasieni intrarmati cu pusci, lanci, securi scl. din nisce lemne subtiri ce aveamu, rupeau ciomege si navalescu cu o furia nespusa; vediendu cà sum in periculu, am voitu se me intorcu in casa; dara m'au prinsu doi orasieni de subtiori, si nu m'au lasatu. 'Iam rogatu, cá se me duca intr'o casa, si se puna stragi pe mine, dara mi-au respunsu: »Nem, gazember.«[3]) Unii m'au intrebatu »se spunu dreptu cà aici e Urban?« Eu le-amu respunsu »cà nu.« Atunci nisce stren-

[1]) Si acel'a unu renegatu.

[2]) Némtiu curatu, alu carui tata fusese bucatariu la unu magnatu in Clusiu, unde'si crescù toti pruncii.

[3]) Adeca romanesce: „Nu, omu de nimicu!“

gari suiti in turnulu basericei, au strigatu: »Itt van Urban.«[1]) Atunci unulu din ei m'a lovitu cu maciuc'a in capu dicùndu: »No tolvaj, látod hogy itt van.«[2]) Eu i-amu disu: »ne üssen édes uram, mert most is azt mondom hogy nincs itt;«[3]) a dou'a óra candu érasi au strigatu din turnu »itt van« m'au scoipitu in façia si m'au lovitu érasi cu ciomagulu in capu; apoi se fi vediutu cum stá honvedii cu puscile, si orasienii cu lancile tientindu spre turnu, cá se impusce pe Urban. Dupace au cercatu si aruncatu tóte prin baserica, inca si S. cuminecatura, vediendu cà nu afla ce cauta (arme), au esitu afara, éra Minoriciu Capitanulu a disu: »Vigyék a papot,«[4]) m'au luatu de guleru inainte, si m'au dusu cu ei. Candu am esitu pe pórta, m'au lovitu unulu cu sabi'a in capu; indata a si inceputu a curge sange din capu. Mai incolo ducùndu-me, m'au lovitu vre-o cinci cu despicaturi de lemne, in càtu am cadiutu de pe picióre. Ridicandume m'au dusu la cas'a Magistratului. Unulu in cale s'au repedìtu si mi-a pusu pistolulu in peptu, dara unu orasiénu anume Vinkler, l'a lovitu cu pusc'a preste màna si glontiulu a trecutu pe la urechi'a mea. M'au dusu apoi la curtea Magistratului, si au voitu se me lege la paru, cá pe cei de perdiare; dara unu domnu dela magistratu cu numele Makoldi, venindu in launtrulu curtei a strigatu: »hát mit csinálnak? bocsássák el hogy menjen egy szobába, mert ártatlanul szenved.«[5]) Incuindume intr'un'a chilia, au pusu stragi pe mine, si au tramisu apoi pe mediculu Fenigsdorf de m'au tunsu, fiindu'mi capulu spartu pe 5 locuri, si mi-a prescrisu emplastru . . . . La 7 óre sér'a au venitu membrii comissiunei aperatóre de patria in laintru la mine, si m'au benignisatu, dicùndu Gustavu Grois: »Spune dreptu, cà fost'a Urban la Domnia Ta, si nu negá, pentru cà bucatarés'a dtale a spusu, cà intr'o septemana intréga a pranditu la dta?« Atunci eu sciindu-me nevinovatu, am esitu din patientia, si

[1]) „Aici e Urban!“

[2]) „Vedi talchariule, cà este aici!“

[3]) Nu me bate jupane, cà-ci si acuma dicu cà nu este aici.

[4]) Duceti pe pop'a!

[5]) „Ce faceti? lasati'lu se mérga in vre-o chilia, pentru-cà sufere ne fiindu vinovatu.“ Acestu Makoldi erá cunoscutu si pàna atunci cá unulu deintre cei moderati.

cu indignatiune li-amu respunsu: »Déca v'a spusu bucatarés'a asia, mergeti si intrebati pe episcopulu Leméný, pe omulu celu bunu alu domniiloru vóstre, pentru cà de o septemana intorcùndu-se dela Pest'a siéde in cas'a parochiala, si de a pranditu Urban, la densulu póte se fia pranditu, dara la mine nu; pentru cà eu de trei septemani fiindu dusu in visitatiunea canonica, eri m'am reintorsu acasa.« Intr'aceea afara in piatia, séu pe strada erá o larma fiorósa, strigau se dea pe Urban afara! Pazitorii dela pórta-(au fostu pusu soldati la pórta de pazitori) au disu càtra orasieni, cu deosebire ostasienii cei ce strigau: »nu e Urban, ci protopopulu celu romanescu,« éra alarmatorii strigau: »Fia chiaru si Christosu, dati'lu afara se'lu spintecamu cu lancile.« Intr'aceea din partea orasieniloru au venitu acolea inaintea comisiunei, si in numele poporului m'au cerutu cá se me dea loru afara; dara Grois, ce e dreptu, 'i a infruntatu dicùndu-le, cà acest'a e protopopulu romanescu, si cà pe nedreptu patimesce; apoi pe deputatii 'i-a retienutu acolea, si nu i-a lasatu se mérga afara la poporu.

In ceea-lalta di Sambata, fiindu'mi fórte reu si vediendu-me arestatu intr'o casa, prin carea mergeau causantii la directorele de politia, deintre cari unii vediendu-me culcatu pe unu canapeiu, me compatimiá, éra altii me scuipau batjocorindu-me, am chiamatu prin unu servitoriu dela magistratu la feréstra pe unu amploiatu romanu dela gubernu, cu numele Iacobu Palu, si m'am rogatu cà se spuna eppului Leményi, se faca bine si se scria la d. Gustavu Grois, cá se-mi dea o alta casa, seau se me eliberédie. —

Dumineca diminéti'a a venitu Grois la mine si mi-a disu, cà éta ce mi-a scrisu episcopulu; eu bucurosu ti-a'si dá alta chilia, dara tóte suntu ocupate; éra afara inca te lasu se esi, dara se scii, cà càtu vei esí pe pórt'a magistratului »de un'a te voru tocá in capu.« Asiá am alesu deintre doue rele, cá se remanu in arestu.

Luni éra m'au benignisatu, dara am reesitu luminatu cá sórele.

Marti la 12 óre din di au venitu la mine in casa tóta comisiunea aparatóre de patria, si mi-a disu »se me gatu, cá se me duca acasa.« Asiá a si facutu.

D. Gustavu Grois a vorbitu cu acea ocasiune càtra eppulu Leményi: »Éca maria ta, am adusu pe protopopulu, dara se nu fii superatu pentru acésta intemplare, cà-ce caus'a a fostu singura aceea, cà orasienii nu l'au cunoscutu bine« (audi, din 21 Oct. 1847, candu am mersu la Clusiu de parochu si protopopu, pàna in 21 Oct. 1848 nu au avutu destula ocasiune se me cunósca? etc.); éra episcopulu Leményi indignatu tare, i-a respunsu: »Domnii mei, eu am venitu in josu dela Pest'a, cá se me ducu la Blasiu; dara primindu o epistola amerintiatória dela unii credinciosi ai mei, am cugetatu se'mi scutescu viéti'a ací in Clusiu; acumu inse vediu, cà ací intre unguri, pentru cari suferiu eu imputàri de la credintiosii mei, imi este viéti'a in mai mare periculu; dara mi-amu propusu, cá se me ducu la Blasiu intre ómenii mei, cà-ci me va judecá lumea, déca voiu se me periclitezu tocm'a din partea acelora, pentru cari suferiu eu amerintiari dela ai mei etc.« Atunci Grois a disu: »Nu te vomu lasa nici intr'unu casu, cá se mergi dintre noi« etc. etc. Éra eu m'amu rogatu de comissiune, cà se 'mi dea pasaportu, se me ducu acasa la parinti; ci Grois mi-a respunsu: »Noi te lasàmu; dara atunci nu stàmu bine, cà indata ce vei esí afara din orasiu, de un'a te voru tocá in capu.«

Asiá am fostu silitu se remanu in Clusiu. Apoi càte am paţitu, si patimitu dupa aceea? ar' fi fórte lungu a le enará; si celea susu scrise numai pentru aceea le-am enaratu, pentru cà M. Ta ai binevoitu a te esprime, cà pentru deslusire in obiectulu de sub cestiune te intorci càtra mine, cá càtra fontan'a cea mai genuina. Asia aru trebui se fia, dara dupa ce amu patimitu celea susu indigitate, am siediutu pe a casa retrasu de lumea cea mare, asteptandu numai muchea securei, despre ce te-ai convinge, daca ti-asiu enará tóte insultele asupra'mí redicate. Dupace au facutu investigatiune la Magistratu asupra-mi, jurandu 60 martori, intre cari si fruntasi romani au marturisitu asupra-mi, Ddieu le érte pecatele, in certificatulu magistratuale au disu intre altele: »a főbb bujtogatokkal nem mindenekben részt vett.[1])

Nu multu dupa acésta scena tragica intemplata cu mine, a urmatu si dejustitiarea protopopului dein Cathina, Basiliu

[1]) „Nu a participatu la tóte cu agitatorii principali.“

Turcu. Pre densulu l'au prinsu si escortatu la Clusiu cu mai multi poporeni de ai lui (diu'a nu o sciu, nici lun'a), si la cas'a comitatului l'au legatu cu poporenii dinpreuna la pari.[1]) Candu unu servitoriu dela comitatu i-a trasu incaltiamintele cá se'lu lege in feru, a lovitu pre acelu servitoriu, éra acest'a de mania luandu cism'a a lovitu pe protopopu preste unu ochiu, in càtu i s'a imflatu si vinetitu ochiulu fórte tare.[2])

In 3 dile càtu au fostu legati in curtea casei comitatului, mergùndu la ei se-i védia multime imensa de poporu, protopopulu dicea in gur'a mare, »Vicem pro vice reddam tibi amice!« de ací muierile magiare au inceputu a dice: »Nézze az ebadtát, még azt mondja a magyarnak »ice pro pice.«

Cu celea sante eu l'am provediutu, cu care ocasiune i s'a cetitu si sententi'a de mórte, in care i s'a imputatu, cà au tienutu la sene tribuni, cà au agitatu asupr'a unguriloru, dupa cumu imi aducu aminte, si alte de cari nu-mi aducu bine aminte.

Candu l'amu provediutu cu celea sante, m'a rogatu, cá se-i ceru pardonu, m'amu si rogatu de dn. Baronu Inczédi fóbiroulu (Judele primariu), cá se se indure a'lu agratiá, dara acolea afara in audiulu toturoru mi-a respunsu: »Nem lehet, mert szét tőrtűk a fát felette;« adeca amu vediutu, cà dupa ce i-a cetitu sententi'a, a ruptu unu lemnutiu subscrisulu jude primariu, si l'au aruncatu pre elu (pre protopopulu). De petrecutu eu nu l'amu petrecutu, pentru cà m'am rogatu de comitele supremu Paulu Macskási, cá se me dispensedie, fiindu cam morbosu, din batai'a de mai nainte. Cu greu m'a dispensatu, dara l'a petrecutu Alesandru Arpadi, carele atunci cá parochu alu Bociului a fostu venitu la Clusiu la episcopulu Leményi.

Tocma in dio'a de Joi'a aceea, avendu de a ingropá pe capelanulu Clusiului, pe Ioane Vladutiu, carele din frica, cà

---

[1]) Pociumbi, stelpi.

[2]) Acésta e alta versiune, care differe de ceea ce dice, cà unu omu din poporu a lovitu pe protopopulu Turcu, fàra cá acesta se'lu fia irritatu cu ceva, si acésta versiune este multu mai probabile, déca vomu considera positiunea protopopului din acelea momente.

petrecùndu inca pe unu condemnatu l'a mórte cu càteva dile mai nainte, inaintea furciloru i-a disu unu honvedu: »ki Istened oláh pap, tégedet is ugy kéne hogy fel akasszanak« a cadiutu in colera, si a moritu; la 10—11 óre l'amu prohoditu cu mai multi preoti in baserica, si candu l'amu petrecutu la grópa, s'au trasu campanele basericei nóstre dupa densulu.

Atunci ducùndu si pe Turcu la loculu de perdiare, au cugetatu la magistratu, cà tragemu dupa celu condamnatu; asia mi s'au si aprinsu paiele in capu, m'au si luatu la intrebare la magistratu; de abia amu scapatu de primesdia cu episcopulu Leményi, carele dede atestatu, cà nu dupa condemnatulu, ci dupa capelanulu s'au trasu campanele.

Dela unii ómeni de ai nostri amu auditu, cà parochulu gr. or. din Mociu, unde au masu preste nópte honvedii, cari mergéu se prinda pe Turcu, 'iar fi scrisu in secretu, cá se fuga, cà vinu se-lu prinda; se spune inse cà nu a voitu se fuga, pàna nu si-a beutu caféo'a.

Episcopulu Leményi a scrisu pentru densulu cá se'i dea pardonu, dara indesiertu; cà dupa cumu se vorbea atunci, judecatorii au fostu amenintiati din partea poporului, cà — déca — nu'lu judeca la mórte, densulu i'si va luá resbunare asupr'a loru; dara de a fostu asia, nu sciu.[1])

Candu au judecatu la mórte in primavér'a anului 1849 pe Basiliu Popoviciu parochulu din Tïagsioru, dela judecatori'a martiala a fostu tramisu unu domnu cu numele Biro (celu din botezu nu'lu sciu) la episcopulu Leményi cá se-lu degradéze, pentru-cá se'lu póta impuscá.

Candu au intratu acelu Biró in casa la episcopulu, am fostu eu, Alesandru Bohatielu si Ioanu Bobu in casa. Biró dicùndu càtra episcopulu: »Amu venitu Maria Ta cu rogare oficiósa dela judecatori'a martiala, cá pe cutare preotu se'lu degradezi, cà-ci e condamnatu la mórte«, atunci episcopulu s'a sculatu in susu de pe scaunu, si cu indignatiune mare a respunsu: »Aceea nu o voiu face nici decàtu, cà eu nu sciu dupa ce legi judecati voi pe preoti la mórte. Sciu cá mai

[1]) Atàta este adeveratu, cà in acelea dile dominá si in Clusiu plebea, proletariatulu, ochlocrati'a, condusa de càti-va demagogi spurcati, adeverate fere selbatece.

nainte, daca gresiá, seau facea ceva crima vre-unu preotu, jurisdictiunea civila i'lu dá la forulu besericescu, cá mai antaiu se-lu judece acela, si daca i'lu aflá demnu de degradatu, i'lu degradá; apoi i'lu transpunea la forulu civile se'lu judece; dara acumu vediu cà tóte le faceti din contr'a.« Atunci Biró oparitu a esitu afara, pentru aceea inse totu l'au impuscatu.

Am intrebatu pe d. Manfi, cà nu se afla catalogulu preotiloru ucisi in revolutiune ací in archivu? Mi-a respunsu, cà fiindu depredatu in revolutiune totu archivulu, nu se afla.

Càti sciu eu, cei ucisi suntu:

Alexiu Molnaru, parochulu din Alecusiu; — Moldovanu, parochulu din Uioar'a; — parochulu din Budeiu, tatalu lui Papiu Ilarianu; — parochulu din Agrisceu (numele nu i'lu sciu); — Alesandru Czikudi, teologu din Blasiu, fiiulu protopopului din Demba.

Acestea ti le-amu scrisu... pe fuga, dara cu tóta sinceritatea.....«

Blasiu, in Februariu 1875.

Scrisa de pe originalu, prin St. Moldovanu.«

In Sasime nimeni nu s'a opusu la inarmarea romaniloru conlocuitori si formarea loru in garda nationala, indata ce Sasii s'au convinsu, cà romanii pre langa apararea nationalitatii proprie apara si libertatile coprinse si proclamate in constitutiunea acordata de monarchu pentru tóte tierile si popórale imperiului si cà ei facu causa comuna cu generalii. Singuru centumviratulu cetatii Mediasiului nebunise in maioritatea sa pe la Augustu, cand intr'o sĭedintia secreta decisese, éca asĭa dintr'unu prepusu sasescu, perderea lui Stefanu Moldovanu, pe atunci parochu si protopopu gr. catolicu in acea cetate, unu barbatu nu numai dintre cei mai eruditi ai romaniloru si veneratu de ei, ci totodata de unu temperamentu blandu, pacificu si caracteru inspiratoriu de totu respectulu, care l'a si facutu, cá dupace a datu in urm'a complotului tiesutu asupr'a sa, se mérga dreptu in sĭedinti'a senatului si se intrebe, cà cine ce are asupr'a lui. Complotulu de fantasia demascatu, nici sasii mediesĭeni nu s'au mai opusu la inarmarea romaniloru si anume dintre cei din localitate au aflatu 180 romani buni de arme. Neplaceri cu sasii au avutu romanii din alte cause civili si economice,

éra nu revolutionarie si bellice; acelea inse s'au pututu regula si inpaca fàra mijlóce violente, indata ce se lucrá pe fatia, fàra cugete reservate, cu respectarea drepturiloru fiacaruia.

§ 32. Adunarea nationala a secuiloru la Agyagfalva. Ardere si devastari de sate.

Adunarea revolutionara a poporului secuiescu ţinuta in 15 Octobre si in dilele urmatóre pe campulu dela comun'a secuiésca Agyagfalva, este cá fapta istorica de mare valóre atàtu pentru consecentiele sale de doliu si durere, càtu si cà dupa adunarile romaniloru din a. 1848 descrise pàna aici, acésta adunare secuiésca dà lectoriloru inpartiali ocasiune de a trage paralelle fórte interessante intre temperamentele, caracterele si gradulu de cultura ale acestoru doue natiuni, romani si magĭari-secui.

Gubernulu transilvanu, ministeriulu ungurescu, br. Nic. Vay cá comissariu, cum si càtiva prefecti de comitate pre langa ce trimitea pe capulu romaniloru neincetatu executiuni de granitiari secui, apoi la tóta ocasiunea amerintiau poporului romanu la inceputu cu treidieci de mii, mai tardiu cu 60, cu 80, apoi si cu 100 de mii de secui armati, cá si cum din trei sute de mii de suflete — cà-ci acesta si nu mai mare este numerulu loru in propri'a secuime, ai putea scóte o armata cá din trei milióne de locuitori. Dara in fine se aflara ómeni, cari acea amerintiare o luara in seriosu si se incercara se o realisedie, éta cum.

Dupa omorulu lui Lamberg comitetulu revolutionariu cu presiedentele dictatoru Kossuth au trimisu in Transilvani'a pe Ladislaus (Vlad) Berzenczei cu missiune cá se inroledie dintre secui unu nou regimentu de husari. Berzenczei se prasise in acésta tiéra dela Berzencze din Ungari'a, precum îlu arata si numele familiei, care venise cine scie de cand si se incuibase in secuime. Cine cunósce bine istori'a resboiului catilinariu din Rom'a vechĭa, se'si represente in mintea sa pe vreunu cameradu de ai lui Catilina, carele cá toti catilinarii aspira dupa avutii si placeri desfrenate, prin conspiratiuni, omoruri, teciunarii si devastatiuni.

Acum cà Berzenczei se credea dependente numai dela Kossuth, in locu de a se apuca se inroledie tineri numai

pentru unu regimentu de husari, a venitu la idea cá se faca domnului seu placere neasemenatu mai mare inrolandu cu o cale pe toti secuii càti potu purta arme. Omu de statura inpuitóre cum era si agitatoru fórte deprinsu a vorbi càtra multime, Berzenczei pléca prin tóte ţinuturile secuiesci si fàra cá functionarii districteloru se'lu inpedece intru nimicu, ţine pretotindeni adunari numeróse, promitte poporului marea cu sarea, cu care castiga popularitate cá nimeni altulu dintre toti secuiĭ. Vediendu-se glorificatu din tóte partile, agitatorului Kossuthianu ĭi trasnesce prin capu, cá in acésta tiéra se puna densulu màn'a pe putere, se arunce la o parte pe gubernu si pe generali, éra spre acelu scopu emitte o proclamatiune, prin care convóca la comun'a Agyagfalva pe toti secuiĭ de sexu barbatescu, càti nu voru fi trecutu de ani 50, si fàra differentia, daca sunt granitiari si stau sub legile militari, sau sunt provinciali, orasieni, sateni, se mérga toti armati. Dio'a de adunare era pusa pe 15 Octobre st. nou.

Afland br. Puchner de proclamatiunea lui Berzenczey asia cum era aceea adresata si càtra regimentele granitiare secuiesci, in 6 Octobre indrépta si elu o proclamatiune càtra militi'a secuiésca, intru care 'i dicea, cá se nu mérga la adunarea dela Agyagfalva, care nu era convocata cu permissiunea regelui. Puchner adeca aflase acum celu puçinu despre manifestulu imperatului din 22 Septembre si despre planulu missiunei lui Lamberg, cà-ci pàna in 6 Oct. înca totu mai era comunicatiune intre Vien'a si Sibiiu prin Croati'a si Banatu. Secuii inse pretindeau, cà dupace s'au permisu regimenteloru romanesci se tie adunare si fàra concessiunea monarchului, granitiarii loru înca voru participa la dis'a adunare cu concessiunea lui Kossuth si a organului seu Berzenczei. Proclamatiunea lui Puchner ajunse in mai multe exemplarie la colonelulu Zsombori in St. Gĭorzu; br. Josef Apor si Andreiu Nagy au sculatu pe poporu cá se mérga se le céra cu puterea. Zsombori de voia de nevoia le-a datu, si ei le-au nimicitu. Asĭa mergea atunci cu proclamatiunile, cu decretele si ordinile.

Chĭaru si gubernulu provincialu ungurescu din Clusĭu s'a opusu la convocarea adunarii secuiesci. Elu avuse inaintea sa experienti'a cu adunarile romanesci, care cu paza

fàra paza, tóte cinci (cu ale regimenteloru) au decursu si s'au terminatu fàra nici-unu escesu sangerosu; dara membrii gubernului isĭ cunosceau fórte bine pre cei de rass'a loru, aveau si martora istori'a, se temeau cu totu dreptulu cà va fi preste putintia, cá se ţina o adunare de secui si se se termine fàra nici-o versare de sange. Program'a lui Berzenczei era curatu revolutionara. Infiintiarea fàra nici-o concessiune mai inalta a unei trupe nationale secuiesci de calareti sub nume de Husarii lui Mathia; alegerea unui altu gubernu provisoriu si infiintĭarea unui l'agaru secuiescu de resboiu.

Acésta programa o publicase Berzenczei in calitate de comissariu regescu, pentrucà gubernulu revolutionariu alu lui Kossuth înca si dupa 22 Sept. mai avea fruntea de feru, cá se dea decrete in numele regelui.

Gubernulu din Clusĭu a decisu anullarea proclamatiunei lui Berzenczei si a permisu numai o adunare compusa din delegati. Spre acestu scopu br. Dominicu Kemény fù trimisu la br. Puchner cu missiune, cá se mijlocésca retragerea proclamatiunei din 6 Octobre, care si asĭa fusese nimicita de secui, éra com. Miko pe atunci presĭedente alu gubernului in loculu lui Teleki, alergà iute la M. Osĭorheiu cá se induplece pe Berzenczei si pe camerad̨ii sei a se abate dela cutediat'a intreprindere. In acelea momente Miko primesce o stafeta dela Clusĭu, in care i se spune, cà pre cand era se espedédie decretulu opritoriu, oficirii trupei de voluntari navalind in localulu gubernului au ruptu decretulu in bucati, pe membrii gubernului 'iau silitu ca se'lu cassedie si elu, se reassumme caus'a si se apróbe adunarea secuiloru armati in numeru ori càtu de mare.

Ce mai avea se faca acuma Miko, decàtu se promitta si elu lui Berzenczei, cà gubernulu nu se va opune la acea adunare, cà inse 'i va trimite elu unu presiedinte. Berzenczei nu s'a opusu la conditiunea acésta, care pe elu nu avea se'lu genedie de locu in planurile sale. Fatĭa cu càteva dĭecĭ de mii ómeni armati, unu presiedente, fia si de nu sciu ce rangu inaltu, are atàta auctoritate, càta ar avea o icóna infipta pe unu parete.

Intre acestea petrunse si la secui cu celeritate pe atunci extraordinara, mai nesplicabila, prim'a scire despre revolutiunea din 6 Octobre dela Vien'a si de omorîrea lui Latour. Din acea óra secuiĭ nu mai voira se scia de nici-o moderatiune. Acum inse si romanii grabiau din resputeri cu armarea loru, cu care au fost remasu in cód'a tuturoru popóraloru monarchiei si cu atàtu mai virtosu fatĭa cu armarea aristocratiei magiare si a secuiloru. Au apucatu inse v. colonelulu Urban a esí din districtulu Naseudului cu doue batalióne si cu ceva calarime mai inafara càtra S. Reghinu. Atunci prefectii comitateloru Dobàc'a, Solnocu, Alb'a si Cetatede Balta alergara la gubernu, cá prin acesta se céra trupe de linia in contra romaniloru, cà le era frica. Au si cerutu. Puchner inse in locu de ale mai trimite trupe de linia precum facuse tóta var'a, din contra elu acum incepù se traga din comitatele feudali la Sibiiu si prin pregiuru ori càte trupe de linia a mai pututu; unele companii inse au fost inpresurate de càtra voluntarii magiari si desarmate.

Adunarea dela Agyagfalva in locu de 15 s'a deschisu in 16 Octobre, adeca tocma in dio'a in care comand'a generala ces. reg. a confirmatu pe comitetulu de sĭese membri alu natiunei romane in functiunea de »inpaciuitoriu alu tierei!«

Pe la 8 óre deminéti'a incepura se sosésca trasurile aristocratiei secuiesci barbati si femei in şiruri lungi. Militi'a granitiara veni comandata de oficirii sei, ceilati secui totu armati condusi de maiorii loru si de popi cu sabiile incinse. Kövári pune numerulu celoru adunati cá la 30 de mii (pag. 92); comitele Miko a pusu numerulu exageratu de 60 de mii, cà nici pe departe n'au fost atàtĭa; dara in fine nu 'ia numeratu nimeni; erau de ajunsu chĭaru si a trei'a parte, pentrucá se aduca preste tiéra desastrele care se voru descrie la loculu loru.

Intre 9—10 óre veni Berzenczei si celelaltu agitatoru mare anume Alexandru Gál, acum cá maioru calare, cu pompa, urmati de mai multi partisani ai loru. La o parte a campului asĭediasera o tribuna fórte inalta, pentrucá vocea oratoriloru se se audia càtu mai departe. Poporulu inpartitu in batalióne era pusu in linia asĭa, cá se formedie strade regulate, precum au facutu romani la Blasĭu.

La 10 óre veni comitele Miko in calitate de presïedente alu gubernului si comissariu plenipotentu alu lui si alu baronului Vay. Cá pe magnatu secuiu si bunu patriotu, secuiï îlu primira cu bunavointia, înse nu si cu entusiasmu, pentrucà si elu trecea in ochii loru de dinasticu si adherente alu tronului. Ocupand presidiulu Miko deschise adunarea cu formalitatea oficiósa usitata; éra in discursulu seu chïaru se fia voitu, nu'i dete màna cá se fia moderatu; deci elu provocà pe natiunea sa, »cá se ia mesuri in contra periculului, pe care intrig'a si reactiunea l'au adusu preste tiéra.« Prea de ajunsu si atàta; secuii au intielesu bine pe com. Miko.

Acum se urcà la tribuna Moise Berde, deputatu la dieta, cum si comissariu alu gubernului. Acesta omu mai moderatu, care presimtise ceea ce are se se intemple, esi cu propunerea, cá multimea pentru astadata se se desfaca, se mérga acasa, se se organiseze bine, si apoi indata ce va cere trebuinti'a, se ésa gat'a la lupta.

Indata apoi ocupà tribun'a Berzenczei, carele a descrisu pericolulu cu colorile cele mai spaimantatóre si dupace rapi cu sine pe ascultatori, isi batù jocu de gubernu, de comissariulu Miko, apoi propuse cá Secuii se se declare independenti de gubernu, de comand'a generala, se se supuna indata ministeriului unguresc; granitiarii se se prefaca in militia teritoriala, se formedie totu unu lagaru cu celelaltu poporu si asïa se plece in contra valachiloru spre apararea fratiloru din comitate. Acea propunere alui Berzenczei fù votata cu strigate de bucuria.

La adunarea secuiloru au mersu si deputati de ai magiariloru din comitatele feudali. Unii dintre aceia s'au plansu amaru, cà Urban ajunsese cu óstea sa pàna aprópe de Reginu; altii spuneau cà li s'au omoritu rudeniile si alte multe.

Insusi Iakab, carele a caletoritu inadinsu dela Clusïu cu alti 14 secui la Agyagfalva, marturisesce (pag. 400), cà multe din càte au declamatu acolo aristocratii din comitatulu Cetatii-de Balta asupra romaniloru au esitu minciuni. La audiulu acestora spiritele s'au turburatu, femeile plangeau si se vaietau. Si ce puçine desastre li se intemplasera pàna atunci in comparatiune cu cele suferite de romani in 6 luni de dile!

Destulu cà comissarii scapara frenele din màni si Berzenczei remase astadata domnu alu situatiunii in tóta puterea cuventului. Berde si com. I. Bethlen se incercara se'lu paralisedie, inse cu totulu indesiertu. S'a decisu, cá multimea se plece indata asupra romaniloru si a remasu numai cá se se formuledie protocolu asupra conclusului pe care'lu luasera. S'au mai invoitu cá se depuna si ei unu juramentu, pe care l'au formulatu asĭa, precum nu s'a mai vediutu niciodata, cá adeca cineva se jure credintia neclatita nu numai regelui, nu numai constitutiunei, ci si »Ministeriului unguresc u independentu responsabilu, asia, cà singuru si numai dela acesta voiescu se dependa.« Adeca dela acelu ministeriu, care tocma fusese destituitu de càtra rege si care se transformase in comitetu revolutionariu. Cu sofisma atàtu de nerusinata voiau ei se mai lege ochii popóraloru pàna la momentulu binevenitu, cand apoi aruncasera masc'a la o parte.[1])

Terorismulu acelei adunari a fost atàtu de cumplitu, in càtu nimeni nu a cutediatu a se subtrage dela acelu juramentu fàra pericolulu vietiei; l'au depusu si oficirii germani curati in frunte cu colonelulu Dorschner s. a.

Aceeasi adunare a votatu si o proclamatiune adresata romaniloru si sasiloru, in care'i provóca la pace, le dicu se nu se opuĭe Uniunei, se lase in pace pe magiari, cà-ci de nu, secuiĭ voru cerca se restaure pacea tierei cu armele loru.[2])

Pentrucá multimea se aiba ocasiune de a batjocori pe curtea din Vien'a, se mai citi o scrisóre a generalului fost ministru Latour, din 3 Octobre, adeca cu trei dile inainte de mórtea sa, adressata baronului Puchner, trimisa cu incungiuru pe la Galiti'a prin capitanulu Zoeller, unu omu care ajungènd la M. Osĭorheiu nu a sciutu se taca si ares-

---

[1]) Vedi juramentulu loru in Okmánytár alu lui Kövári si com. Col. Eszterházi din 1861 pag. 94, 95 si tradusu la Bedeus II pag. 395.

[2]) Vedi acea proclamatiune la Bedeus II p. 398, 399 tradusa in nemtiesce, precum si in exemplarie volante tiparite in limb'a originala, venite inse la cunoscinti'a romaniloru si a sasiloru chĭaru si numai pàna la Sibiĭu, fórte tardiu, adeca dupace secuiĭ arsesera si Reginulu. Intardiere cu prepusu.

tatu fiind i s'a luatu si acea scrisóre, in care inse nu era altu ceva, decàtu cà acelu ministru de resboiu dispunea, cá Puchner se trimita la Iellachich unu batalionu de granitiari si o bateria de tunuri. Las' cà adunarea jurase cà va denega orĭce subordinatiune fatĭa cu acelu comandante generalu, dara apoi sciind secuiĭ prea bine, cà Croati'a lupta contra unguriloru, nici-unu generalu nu ar fi scosu unu singuru soldatu secuĭu in ajutoriulu croatiloru. Si din batalión-ele romanesci ce putea se trimita Puchner, cand elu intardiase in modu atàtu de fatalu cu inmultirea trupeloru de sub comand'a sa.

In fine comandante ad hoc alu trupeloru secuiesci in contra romaniloru proclamara pe Alexandru Zsombori colonelu alu regimentului de husari.

A dou'a di in 17 Oct. com. Miko si Berde se mai incercara odata cá se inpedece plecarea in masse mari, in modulu barbaru alu cruciatiloru de inainte cu 6—7 sute de ani, au mijlocitu inse numai atàta, cá se se adune unu consiliu bellicu compusu din doi coloneli, Zsombori si Dorschner, doi v.-coloneli Donáth si Betzman, unu maioru Czerniko, éra dintre civili c. J. Bethlen j., M. Berde, Mich. Miko, Ioanu Keller, apoi Berzenczei si Alex. Gál. Presĭedinte com. Emericu Miko.

Presĭedintelui ii fù prea usĭoru a reflecta la tóte acelea pericole, care potu urma de siguru nu numai asupra comuneloru romanesci, ci asupra tuturoru, unde nici curtile aristocratice nu voru fi crutiate, daca atàtea mii de ómeni pléca fàra nici-o merinde; de unde urmédia neaparatu, cà mai anteiu trebue se se procure victualii si soldu pentru combatanti. Li s'au mai observatu, cà se astépta tunuri dela Ungari'a, se aiba pàna atunci patientia. Toti au recunoscutu acestu adeveru elementariu, numai Berzenczei si Gál s'au opusu, pentrucà loru le era in lini'a prima de jafu, devastatiuni, teciunarii, omoruri, cá se inspire teróre si se'si dica cum dicu toti cuceritorii fàra consciintia: resboiulu se susţine elu pe sine si rapesce orice si ori de unde afla, dupa dis'a francesa: La guerre nourrit la guerre. Asĭa au cugetatu ei, asĭa au si facutu.

Conclusulu consiliului bellicu a fost, cá lagaru se nu se faca, ci se se publice o proclamatĭune càtra cele doue na-

tiuni »sorori«; br. Vay se fia informatu despre starea lucrului, adunarea se se dissolve, mergènd acasa, oficirii se formedie trupe mobile, pe care se le puna la dispositiunea comissariului Vay, carui acum ĭi detera titlu de comissarĭu ministerialu.

Audind Berzenczei acelu conclusu, se prefacù cà'i este reu si esind din casa trimise indata ómeni de ai sei calari, cá se alerge prin poporu si se'i spuna, cà barbatii din care este compusu consiliulu îlu vèndu pe elu si tóte interessele natiunei.

Turburarea multimei fù gata; membrii consiliului vediendu'si viati'a in pericolu nu cutediara se'si publice conclusele luate aprópe in unanimitate. Unii din ei primisera înca de cu sér'a scrisori anonime compuse in termini amerintiatori si spurcati. Preste acésta aristocratii feudali cari au mersu la acea adunare mai alesu din comitatulu învecinatu alu Cetatii-de Balta, s'au amestecatu si aceia prin poporu, si pre langa ce 'iau inpartasitu unele casuri adeverate despre omoruri comisse de càtra romani cu ocasiunea desarmarii nobililoru poruncite de Puchner, cum a fost a lui Gyárfás la Sancelu, a unui Samuel Rez si a unoru nobili dela Selena, apoi au mai vorbitu secuiloru despre torturi selbatice, cá aplicate de romani asupra magĭariloru. Se intielege cà prin lamentari de acelea spiritele secuiloru s'au iritatu si inversiunatu fórte asupra romaniloru, cari loru nu le facusera nici-odata vreunu reu, si este timpu de a constata din nou si acilea, cà propriulu poporu ungurescu ruralu din comitate preste totu pe unde locuiau amestecati sau invecinati cu romanii, s'au avutu bine unulu cu altulu totdeauna, chĭaru si pàna in acestea dile de crisa; éra orasienii magiari cu familii, oricàtu se fia fost fanatisati de càtra asĭa numit'a inteligentia a loru, vedeau bine, cà ei fàra concursulu romaniloru in tóte intielesurile vietiei fisice nici càte o luna de dile nu potu se subsiste pe la orasie; asĭa unu resboiu civilu pentru densii era ruina sigura. Numai aristocrati'a era poporului nostru romanescu nesuferita, inse si aceea cu multe esceptiuni. Proletariatulu carturariloru magiari si marea multime de existentie catilinarie cu averi risipite, acestia au fost elementulu celu mai blastematu alu resboiului.

Cu mare greutate a reusitu com. Em. Miko cá se induplece pe agitatori, se lase oficiriloru respiriu numai de doue dile spre a regula in càtva cetele; se se ia si unele mesuri possibile pentru aprovisionarea loru cu victualii. Prefectulu Albert Horváth dela S. St. Gĭorgzŭ a sciutu se cumpete pe secuiĭ din districtulu cunoscutu cu numele de Háromszék (Trei-Scaune) asĭa, cà aceĭa s'au dusu cu totiĭ acasa spre a se pregati cu indelete pentru altu timpu in contra romaniloru si contra sasiloru, de care ii desparte numai rîulu Oltu.

S'au luatu si in adunarea secuiésca dela Agyagfalva processe verbali, asupra concluseloru votata si com. Mikó le-a subscrisu de frica, precum dicea densulu in memorialulu seu, cand a fost trasu la respundere de càtra gubernulu austriacu.

Totu com. Miko in calitatea sa de tesaurariu alu tierei si in urmarea unui decretu alu ministeriului ungurescu au assemnatu la cassele perceptorateloru din tiéra sume de bani pentru soldulu granitiariloru, cari de si se subtrasera de sub jurisdictiunea militara c. r., totusi au declaratu cà ei nu pléca nici in contra romaniloru, daca nu li se platesce soldulu cá si la trupele de linia. Asĭa se si ridicara de ex. dela vreo patru vamĭ 8802 fl. mon. conv. pentru scopulu aratatu.

Óstea secuiésca càta s'a formatu acolo pe locu, s'a inpartitu in patru brigade totu de càte patru mii de ómeni, adeca 16 mii. Brigad'a din drépt'a comandata de vicecolonelulu Betzman a plecatu spre S. Reginu cu scopu de a lovi óstea lui Urban. Centrulu comandatu de Zsombori luà missiunea de a se opri la M. Osĭorheiu cu statulu maioru. Arip'a stànga compusa din doue brigade apucà totu in stang'a, una brigada spre Blasĭu, sub comand'a v.-colonelului Donáth, alt'a pe Murasĭu spre Iernot (Radnoth) comandata de c. Dion. Lázár cá voluntariu. Acea multime abia plecase din campulu pe care stetese cinci dile, se si apucà de requisitiuni si de prèḍi. Cea de anteiu comuna devastata a fost Archida (Arkeden) aprópe de cetatea Seghisiór'a, locuita de 600 sasi si 500 romani. De ací incolo jafurile si omorurile îsĭ luara cursulu loru neintreruptu, pentru-cà de si intre oficiri erau multi cari cugetau si simtiau totu cá br. Puchner, dara nici-

unulu nu cutediá se dica unu cuventu; Berzenczei si Gál comandau in realitate si viati'a celorlalti era in mànile loru.

Dupa unu raportu ce venise la comitetulu romanu, in cele patru dile in care au ajunsu tóte brigadele secuiesci in regiunea Murasiului, noue sate au fost date flacariloru si devastate. Apoi inse din acelea dile si pàna in 16 Decembre adeca numai in 7 septemani au fostu arse si devastate preste una suta de comune romanesci si sasesci, precum adeverise insusi generalulu br. Puchner in raportulu seu adresatu càtra principele feldmarschal Windischgrätz din 16 Dec. 1848 Nr. 5166. Asĭa au esplicatu si illustratu aristocrati'a si secuimea fratietatea intre nationalitati (Bedeus II p. 82 in nota.)

Prim'a lovire o avù in 24 Oct. com. Lázár cu lancerii advocatului Micasiu, pe cari nu'i fù greu a'i scóte din dominiulu dela Iernotu si a'i lua la góna pàna la Ludosĭu.

Brigadei lui Donáth 'ia àmblatu mai reu. Una parte a ei comandata de com. Dionisie Kálnoki plecase asupra unoru sate sasesci pe la Bogaciu totu in 24 Octobre, a dou'a di inse'i esi inainte maiorulu Kleiser la comun'a Sáros si intr'o lunca aprópe de comuna cu mic'a sa trupa de linia din regimentulu Sivkovics si cu doue tunuletie batù pe secui si pe voluntari asĭa, in càtu o luara iute la fuga cu totii, lasand pe locu tóte pradile càte le facusera pàna atunci. In urm'a acelei loviri nici Donáth nu mai merse spre Blasĭu, ci apucà si elu spre Murasĭu.

In 25 Octobre trup'a de magiari voluntari stationata la Vintiulu de sus s'a batutu cu romanii la Silvasĭulu romanescu si cu acea ocasiune au datu focu la vreo siepte comune romanesci, ceea ce apoi preste puçinu o platira si ei cu arderea Vintiului de sus (1 posta dela Turda).

Intre acestea Secuiloru le venisera la M. Osĭorheiu 40 de maji (cantare) de munitiune transportata acolo din magazinele celoru trei regimente. Dara si dupa aceea metodulu loru celu mai comodu de a purta resboiu era, cá se dea locuinteloru focu si se omóre familii fàra distinctiune de sexu si de etate, éra la acelu metodu de poltroni au datu exemplu càtiva magnati, intre cari se numera si com. Franciscu Haller pe atunci capitanu de cavaleria. In sér'a din 27 Octobre acelu magnatu dupa ospetare lucsuósa cu cameradi de ai sei

in resĭedinti'a sa din comun'a Biseric'a Alba (Weisskirchen) din vecinatatea Seghisiórei esind cu tortie aprinse au datu focu la mai multe case de ale sateniloru. Comun'a locuita de un'a miie de romani si de 40 magiari nu remase datóre magnatului, ci detera si romanii focu resĭedintiei lui. Acelu Haller înca avea passiune dracésca de a inpusca popi romanesci si a'i arunca in riulu Ternavei mancare pesciloru. Elu insusi ne spusese in Iuniu 1861 dupace scapase din prinsórea de mai multi ani, cà 'si mai aduce aminte numai de trei preoti pe cari ii inpuscase pàna la caderea domniei unguresci. Comandantele generalu dedese ordinu, cà ori-unde s'ar putea se prinda pe Haller; acésta inse a fost preste putintia; s'a datu apoi si altu ordinu, cá din caiĭ lui càti voru fi buni pentru cavaleria, se fia transportati la Sibiiu, precum si din cerealii.

§ 33. Colonelulu c. r. Urban comandante de trupe romane. Prim'a lovire in campu deschisu intre secui si romani. Arderea, spoliarea si devastarea orasiului Reginu.

Amu vediutu la altu locu, cà Iovics colonelulu regimentului II-lea romanescu insinuanduse la comand'a generala cá bolnavu, a lasatu in fruntea regimentului pe v.-colonelulu Urban. Acestu oficiru absentase càteva septemani la Vien'a, de unde s'a intorsu numai pe la inceputulu lunei Septembre, cu instructiuni secrete dela curtea imperiala, precum voru se scia publicistii magiari, sau fàra nici-una, noi nu scimu si nici magiarii nu le producu. Unu singuru lucru este cunoscutu prea de ajunsu, cà adeca Urban intorsu la regimentu luase comand'a dela Iovics tocma in dilele pre cand ajunsesera si decretele ministeriului ungurescu, prin care se inpunea tierei cea mai urgenta recrutare cu scopu de a intregi trupele vechi, a si infiintia multe batalióne noue. Scimu din cele narate mai in sus, cà locuitorii romani si sasi n'au voitu se dea ministeriului ungurescu recruti, din contra indata ce au aflatu cà Urban cá comandante de regimentu este gata se inroledie recruti si dintre locuitorii provinciali, a le si lua juramentulu sub drapelulu imperialu negru-galbinu cunoscutu loru fórte bine, junimea romanésca din comitatele superiori

ale tierei a inceputu se alerge cu miile la Nasaud, cá se depuna juramentulu si se inbrace uniform'a militara. Adeca tocma precum se mai intemplase sub Maria Teresia in 176½ si in 1784 sub Iosif II. Ce folosu inse, cà Urban putea se inroledie fàra nici-o greutate 10—15 mii de feciori spatosi, dara ii lipsiau pentru cei mai multi monturele si banii cá se le platésca soldulu, chĭaru si de pusci simtia lipsa fórte mare; mai in scurtu, elu nu avea cu ce se pórte resboiu. Asĭa mai tóte mijlócele sale erau reduse la regimentulu seu; inse nici acesta intregu, cà-ci amu vediutu cum frumosulu batalionu I compusu pe sprincéna din tóte comunele regimentului ĭsĭ jalea sórtea sa colo departe in fortaréti'a Leopoldstadt si pe airea. A inrolatu Urban puçini feciori si dintre provinciali pre càtu i s'au ajunsu mijlócele, si apoi cu acea óste mica a esitu in 14 Oct. dintre munti mai incóce spre Reginu, cu scopu cá pre càtu se póte se insufle respectu celu puçinu ceteloru de voluntari dela Clusiu si de airea, cari comitteau o multime de fapte barbare, se si observe pe secui mai deaprópe in timpulu adunarii loru armate. Insusi Kövari care a participatu si elu la batalia afla, cà Urban asteptá pe cei 16 mii de secui numai cu 8 companii de granitiari, doue escadróne de calareti, doue tunuletie si cà'i mai venise pe 25 Octobre unu batalionu de granitiari parte mare germani din Bucovin'a, éra brigad'a intréga a generalului Wardener asteptata din Galiti'a a sositu multu mai tardiu in Transilvani'a. S'au mai alaturatu si vreo doue mii de lanceri, cari nu mirosisera in viati'a loru pulberea de pusca. Si apoi in ce s'a insĭelatu mai amaru Urban a fost, cand a vediutu elu cà chiaru cameradi de ai sei, nu magiari, ci germani sau cechi, cá Dorsner, Betzman, Czerniko si altii aruncasera steagurile negru-galbine si venisera asupra lui cu steaguri tricolóre unguresci. Elu nu sciá nimicu despre ceea ce paţisera acei oficiri in Agyagfalva.

Dupa altu isvoru si mai siguru[1]) trupele regulate càte a pututu concentra v. colonelulu Urban la S. Reginu au fost numai 2300 de feciori si pàna in momentele din urma ajunsese cá se aiba 5 tunuri de càte 3 libre (glontiulu).

[1]) Der Revolutionskrieg in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Winterfeldzug II. Abschnitt XV. pag. 135—163.

Trupele secuiloru au statu càteva dile la Osĭorheiu si pe Murasiu de vale pàna in 30 Octobre, si numai din flacarile si fumulu ce se inaltiá din satele romanesci aprinse cunoscea Urban cà vrasmasii se apropie. Dara in 31 Octobre antegard'a romana de un'a compania granitiari romani, un'a de bucovineni si càteva sute de lanceri asiediati in satele Sĭarpatocu si Ghernesigu a fost atacata si risipita; totu in acea di pe la amiédi veni scirea, cà de càtra Osĭorheiu se vede o trupa fórte mare venind càtra satulu St. Ioana. Atunci Urban alarmédia la momentu pe trupele sale in S. Reghinu, incaleca si apuca in galopu cu unu escadronu de Chevauxlegers càtra St. Ioan'a, unde aflà pe cele doue companii din antegarda punendu-se in ordine, cà-ci calarimea ungurésca nu le luase la góna. Satulu si délulu coperitu cu padure era ocupatu de secui. Urbanu nu avea nici-o idea despre multimea vrasmasiloru. Aci, in tiéra, cale de o di buna dela Reghinu, elu nu avea nici-o scire despre unu corpu de 16 mii, nu venitu din vreo tiéra straina departata 50—100 de miluri, ci din districtele limitrofe invecinate. In acea nesciintia elu cu calarimea mai inaintédia puçinu si se convinge cà are in fati'a sa multi vrasmasi, éra de cei mai multi, cari se apropiau in colóne separate, totu nu sciá nimicu.

Intr'aceea sosescu trupele sale dela Reghinu, care se si punu in linia de bataia asĭa, cà in ambele aripe sunt comandati lancerii adunati din satele de prin pregĭuru, éra centrulu fù ocupatu de companiile granitiariloru romani si de cei din Bucovin'a cunoscuti in istori'a aceloru timpuri cu nume de cordonisti. Si acuma se comanda mersu de asaltu.

Una compania de cordonisti fù comandata cá se petrunda in satulu St. Joana. Calarimea fù postata in reserva.

Podulu de preste Murasiu pe jumatate stricatu remase in grij'a unui despartiementu de granitiari cu doue tunuri.

Colónele lui Urban asĭa puçine cum erau, inaintara iute pàna dincolo de satu, care a remasu in stang'a, pre cand cete de voluntari pitulati in sĭantiuri detera o detunatura de pusci asupra lanceriloru. Nici-unlu nu a fost ucisu, dara puscaturile iĭ spaimantara atàtu de multu, càtu indata

detera dosulu si in fug'a loru se aruncara pe batalionulu de granitiari, care inaintase alaturea, îlu adusera in disordine cumplita si'lu silira se fuga si elu cu densii. Acum doue companii de granitiari romani si de bucovineni, care dedesera asaltu asupra secuiloru, vediendu-se din laturea stànga espuse cu totulu la focurile vrasmasiloru si incungiurate din dosu, au trebuitu se se retraga si ele spargèndu'si drumu pàna cand le veni cavaleri'a in ajutoriu tocma pre cand esĭau mai multe colóne de secui pedestrii din padure, la care se alaturà si calarimea loru. Si totusi acea multime mare nu a urmaritu trup'a lui Urban, decàtu numai pàna la tĭermiĭ unui rîuletiu secatu, apoi remasera in acea nópte la St. Ioan'a locuita de 1000 magĭari si 550 romani.

Urban ajunsu de séra in fati'a orasiului, nacajitu de mórte, restaurà ordinea in trupele sale si preste nópte le ţinù sub ceriu liberu, cum se dice, in bivoacu. Partea cea mai mare de lanceri a disparutu fiacare in comunele loru, éra dela cei caroru li se dedesera pusci cu cremene li s'au luatu acelea si s'au datu la orasieni din S. Reghinu, inse si acelora cu totulu indesĭertu.

Perderile lui Urban au fost in acea lovire din 31 Octobre: locotenentele Hönig dela granitiarii romani ucisu, locotenentele Kalivoda dela bucovineni ranitu si cadĭutu, apoi omorîtu de secui conformu regulei loru de a nu da la nimeni pardon. Dintre feciori dela sergentu in josu au cadĭutu si disparutu 36, precum arata insuşi Urban[1]), éra nu 80 cum scrie Kövári (pag. 104). Treidieci ori optudieci, resultatulu moralu si politicu nu stà in cifre atàtu de mici si nici chĭaru in altele mai mari, ci cu totulu airea.

Aici inse nu se póte trece cu vederea nici informatiunea ce dà Jakab atàtu despre lovirea prin secui a celoru doue companii inaintate la Sĭarpatocu inpreuna cu unele cete de lanceri, càtu si despre scurt'a batalia dela St. Ioan'a, la care a participatu si elu intr'unu escadronu de calareti. Elu pune perderea lui Urban la 400 de ómeni inpuscati, taiati, innecati in Murasĭu. Nu ia numeratu nici elu nici altii, cà-ci intr'unu resboiu atàtu de selbaticu nu cugetá

[1]) Winterfeldzug pag. 141.

nimeni la asĭa ceva; in mai multe casuri nu se luau nici mesuri cá se se ingrópe mortii, ci nu odata au fost lasati mancare caniloru si paseriloru carnivore. Naratiunea lui Jakab (pag. 403—404) este fórte caracteristica si merita se fia bine observata cu totulu din altu punctu-de vedere. Elu adeca descriind macelulu acela cu colori vii constata de repetite-ori, cà nici soldatii gregari nici aristocratii calareti n'au datu la nimeni nici-unu pardonu, nici la cei cari 'lu cereau cu rugaciuni, nici la cei raniti, scurtu la nici-unu sufletu de romanu; calaretii magiari sariau in Murasiu chĭaru si dupa cei cari voind se scape cu innotulu si se innecau, dara pentru-cá se fia siguri de mórtea loru, îi taiau sau inpuscau in apa. Vomu vedea apoi, cum au tractatu ostile imperatesci pe secuii batuti si luati la fuga.

Urban convinsu, cà cu mic'a sa óste nu póte se mai dea peptu in campu deschisu cu alt'a de siese-ori mai mare, voind se crutie si orasĭulu, a recomandatu senatului cá se incerce a inblandi pe vrasmasi, éra apoi in 1. Novembre des-deminétia s'a retrasu pe la comun'a Sĭeulu-mare inainte, fàra cá secuiĭ se'lu urmarésca. Cu elu au plecatu multi locuitori fruntasi din Reghinu.

Colonelulu Zsombori nu luase parte cu brigad'a sa la batalia; in 1-a Nov. ajunse si elu in fati'a Reghinului cu 4000 ai sei. Acum era mai tóta óstea secuiésca concentrata prin pregiuru.

Devastarea si arderea orasĭului s'a intemplatu asĭa, cà in aceeasi di din 1. Nov. a mersu o deputatiune de orasĭeni in lagaru, cá se céra gratia si crutiare. Nu comandantii, ci Berzenczei in calitatea sa de comissariu plenipotentu a primitu pe nefericit'a deputatiune si 'ia dictatu conditiunea de gratia. Orasĭulu se numere pàna de séra la 6 óre 50,000 (cincidieci de mii) florini moneta conventionala, daca nu voiesce se fia datu flacariloru, se'si aduca tóte armele, se si dea in potestatea lui pe unu numeru de orasieni, pe cari Berzenczei ii trecuse intr'unu catalogu cá pre cei mai zelosi partizani ai casei domnitóre si intregimei imperiului austriacu. Atàta si alte vorbe nu mai incapu.

Orasĭulu Reghinu cu aprópe 5000 locuitori partea cea mai mare sasi, avea ce e dreptu, o frunte de ómeni cu stari

si averi prea frumóse, toti aceia inse s'au departatu cu trup'a lui Urban cá si cei compromisi politicesce în ochii magiariloru; prin urmare era preste putintia a implini intocma conditiunile lui Berzenczei.

Deputatiunea mai veni odata cá se céra gratia si se promitta cà orasienii voru da totu càtu le va fi cu putintia, dara asĭa cum le sunt dictate conditiunile nu se potu inplini. Atunci Berzenczei mai dise sasiloru: »Acei 50 de mii sunt partea mea, éra ceilalti védia ei,«[1]) si cu acestea iĭ dimisse, éra trupele au fostu comandate se intre in orasĭu.

Din acea óra Ddieu îsi luà tóta mil'a de pre acea comuna frumósa. Foculu, devastatiunea, omorurile si tóte crudimile intemplate in cele doue dile s'au descrisu dupa aceea pe largu in mai multe diarie germane si mai tardiu in carti istorice chĭaru de càtra aceia cari au fost martori si au suferitu inpreuna cu concetatienii loru càti au remasu in viatia.

Berzenczei insoçitu de unu Macskási, cum si de comitele Mauritiu Lázár au datu voia secuiloru cá se pradedie orasiulu. Pentrucá locuitoriloru spaimantati se le tréca orice voia de a'si apara averea, indata cele de antei despartiamente au pusu focu la casele medicului dr. Marzloff, au spartu apoi tóte boltele (pravaliile), magazinele si celariile, éra venind alte despartiemente au intratu si prin locuintie si jafuind pàna sér'a, au incarcatu averile pe cara de ale loru aduse inadinsu pe urm'a óstei, dupa datin'a loru stravechĭa, cá se aiba pe ce incarca pradile, éra altii cari nu aveau cara si trasuri, au luatu ori càte au aflatu pe la orasieni inpreuna cu vitele tragatóre.

Locuitorii remasi pe locu petrecura tóta nóptea in frica si cutremuru. A dou'a di in 2 Nov. deminéti'a, secuii pusera focu in mai multe parti ale orasiului, pentrucá locuitorii siliti a fugí de inaintea flacariloru, se ia la sine totu ce aveau mai pretiosu si ce putea ascunde, precum bani, scule de auru si argintu, petrii nestimate si vestmente scumpe, si asia esind pe strade sau la campu, se póta fi spoliati mai usĭoru. In acea stare multi orasieni îsĭ aparau cu despera-

[1]) Ez az én részem, a többiek azután lássák. (Siebenbürger Wochenblatt 1848 Nr. 96 din 20 Nov. pag. 581—582.

tiune averea ce avea asupra loru; unii cá aceia toti au fost omorîti, barbati, femei, mosnegi, copii.

Totu atunci secuii au omorîtu si pre cei 17 soldati raniti, remasi in spitalulu din locu; adeca totu cá inainte: a nu lasa in viatia nici pe raniti cu manifesta calcare si batjocorire a dreptului popóraloru si cu negarea precepteloru christianismului.

Partea cea mai frumósa a orasĭului fù prefacuta in cenusia inpreuna cu doue biserici, cea rom. catolica si cea ev. luterana, dupace si acestea au fostu spoliate.

Daunele causate acelui orasĭu prin secui au fost computate asìa pe de asupra, celu puçinu la unu milionu de florini.

Atrei'a di, dupace s'au saturatu de jafuri si nici n'au mai pututu sta in ruinele fumegatóre, au plecatu cei incarcati cu pradi dreptu acasa si nu la óste, éra ceilalti s'au intorsu la M. Osĭorhei, din causa cà le venise scirea despre plecarea generalului Gedeon in contra loru. Acum inse lipsiau din óstea loru celu puçinu sĭese mii. Aici observa Kövári, cà ei nu aru fi crediutu, cá dupace secuii devastasera comunele Mirasteu, Archida, Biseric'a alba, Grebenisiu, apoi Reghinulu, de aicĭ se urmedie spargerea taberei loru, cà inse acum au vediutu si ei, ce mare adeveru istoricu se coprinde in unele proclamatiuni ale lui Napoleon I., in care stà, cà j a f u r i l e d e m o r a l i s e a d ĭ a p e o r i c a r e a r m a t a. Dara acestu adeveru, dicemu noi, este fórte aprópe de mintea omului. Soldatii cari fura, rapescu si se incarca de pradi, cugeta numai cum sa si-le póta asigura, cá se le remàie loru, éra nu mai multu cá se se bata cu periculu de a perde atàtu prad'a càtu si viati'a. Acésta invetiatura se ni-o insemnamu si noi si tóte popórale. Pradile ascund ele in sinesi resbunarea, cá si sangele versatu.

§. 34. P r o c l a m a t i u n i l e g e n e r a l u l u i br. Puchner. U n a a c o m i t e t u l u i r e v o l u t i o n a r i u d i n Buda-Pesta s u b s c r i s a d e Lud. Kossuth s i d e com. Mich. Eszterházi. P r o c l a m a t i u n i l e c o m i t e t u l u i n a t i o n a l u r o m a n u s i i n c e p u t u l u a c t i v i t a t i i s a l e.

Baronulu Anton Puchner c. r. generalu comandante alu trupeloru din marele Principatu alu Transilvaniei, nu s'au

oppusu la legile din 11 Aprile 1848 atunci, candu banulu Iellachich s'a sculatu asupr'a loru; elu nu s'a luatu nici dupa exemplulu altoru colegi generali cá br. Rukavina in Temisiór'a si altii in alte cetati, cari nu au voitu a se subordina ministeriului ungurescu. In Septembre erau date pe fatia tóte planurile partidei revolutionarie, si totusi br. Puchner dedese ordinu in 17 Septembre càtra comandantele cetatii Alba-Iulia, cá se trimita trupei revolutionarie din Clusĭu o bateria, care se fia escortata de càtra unele companii din regimentulu Carolu Ferdinand si de ceva cavaleria, cu scopu firesce, cá nu cumva romanii revoltati prin versarea sangelui dela Lun'a se apuce tunurile in potestatea loru. Acea batería inse totu nu s'a trimisu; ordinulu respectivu a fost revocatu totu din caus'a romaniloru, cari acum se adunau armati la Blasĭu, si generalii din Sibiĭu înca totu se mai leganau in ratacit'a loru parere, cá si cum pacea tierei ar fi periclitata de romani, éra nu de unguri. Proba invederata avemu pentru acésta in fapt'a loru, cà la Blasĭu s'au dispusu destule trupe regulate din tóte trei armele, pre cand la adunarea secuiésca dela Agyagfalva rebella in strinsulu intielesu alu cuventului, n'au detasĭatu nici-unu ostasĭu din trupele de linia, ci generalii din Sibiĭu s'au increditutu cu totulu in lealitatea militiei granitiare secuiesci, cu care apoi au si patit'o fórte reu.

Prim'a proclamatiune a comandei generale c. r. din Sibiĭu a emanatu din 9 Octobre, inse numai càtra poporulu romanu cá respunsu sau resolutiune la petitiunea sau mai bine memorialulu indreptatu dela cea din urma adunare ţinuta in Septembre la Blasĭu, intru care se numerau necurmatele góne si cruḍimi suferite dela unguri. Coprinsulu acestei proclamatiuni respira din partea romaniloru neincredere, de care nu se va mira nimeni, inse si din partea generaliloru temere, cá nu cumva romanii se sara in capetele altora.

Dupace br. Puchner confirmà in 16 Oct. pe comitetulu alesu din nou de càtra adunarea din Blasĭu, apoi in fine cu dat'a din 18 Octobre aruncà in tiéra si proclamatiunea sa, prin care o rupse definitivu cu capii revolutiunei, cu br. N. Vay, cu gubernulu din Clusĭu si cu aristocrati'a ungurésca, éra cu o di mai inainte s'au culesu armele dela toti magĭarii locuitori in Sibiĭu. Totu atunci i s'a comisu si comitetului

natiunei romane, cá prin prefectii si tribunii sei se desarmedie pe toti magiarii din tiéra, ceea ce s'a si intemplatu pe la sate, nu inse si pe la orasie, pre unde insurgentii concentrati si bine armati au datu de lucru chĭaru si trupeloru de linia.

Intre acestea dela Clusĭu esise decretu gubernialu, prin care tesaurariatulu si perceptorii erau provocati, cá se transpórte càtu mai iute tóte cassele publice dela Sibiĭu la Clusĭu. Atunci generalulu Puchner luà la sine tóte chieile casseloru tierei, apoi in aceeasi di din 17 publicà si scularea glóteloru prin o instructiune fórte memorabila. Proclamatiunea din 18 Octobre si acea instructiune facu o adeverata epoca trista, inse marétia in istori'a Transilvaniei, precum se póte convinge oricine le va citi cu luare-aminte, in nexu cu manifestele imperatesci din acelea dile, precum si cu actele comitetului revolutionariu din B.-Pesta; cà-ci adeca si acelu comitetu dedese una proclamatiune lunga din 10 Octobre adressata de a dreptulu »Poporului romanescu«,[1]) subscrisa in numele gubernului revolutionariu de Ludovicu Kossuth cá presĭedente si de comitele Michael Eszterházi senior cá membru. Nici-unu imperatoru alu Romei antice, care ar fi comandatu douedieci de legiuni romane, nici-unu sultanu cá Suleimanu superbulu, care a subjugatu Ungari'a, nici chĭaru unu Napoleon I nu aru fi pututu vorbi in tonu mai inganfatu de càtu au facutu kossuthienii in acelu actu publicu. Ei recunoscu acilea, cà romanii au suferitu, au inse curagiulu se se laude la lume, cà natiunea magĭara este aceea, care a datu poporului romanu libertatea. Nici-odata unu neadeveru mai batetoriu la ochi decum este acesta nu a esitu din cabinetulu vre-unui gubernu. Nici-o schinteia de libertate nu s'a datu de buna voia natiunei romane in 1848, ci numai de frica mare, pe care o insuflasera tiraniloru resturnaturile devenite generali in tóta Europ'a. Si apoi kossuthianii vorbescu in numele natiunei magiare, a carei immensa maioritate era totu asĭa de robita de càtra class'a feudaliloru cá si tóte celelalte popóra conlocuitóre. Loru le placea a figura in ochii Europei cá natiune asiatica libera in totalitatea sa, precum

[1]) Az Oláh néphez. Költ Pesten October 10-én 1848.

si cá o rassa superióra tuturoru celorlalte rasse conlocuitóre. Din acestu tonu vorbise si gubernulu revolutionariu in 10 Oct. càtra romani, éra pentru-cá se le inpuie si mai multu, le amerintia cu tóte relele possibili, cu confiscari de moşiĭ si inpartirea loru la alte popóra, cu spendiuratori si cu exterminare prin arme.

Se ne insemnamu bine si dio'a de 10 Octobre, din care a emanatu acea proclamatiune, adeca totu inainte de a fi varsatu romanii vreo picatura de sange magĭaru. Acea proclamatiune citita cu luare-aminte se presenta totodata cá ultimatu, inse si cá proscriptiune si cá plenipotentia data la toti magiarii de a omorî càtu se póte mai multi romani si a'i extermina din acésta tiéra. Mai in scurtu, kossuthianii se purtau cu romanii asĭa, cá si cum pe teritoriulu Europei aru fi existatu in acelu anu numai doue popóra, romani si magiari, sau daca existau si alte popóra, acelea tóte ar fi avutu placerea dracésca de a specta in circu o serie de ani luptele de gladiatori, pàna la exterminarea ambeloru popóra, fàra cá se voiésca a interveni, a'i desparti si infrèna chiaru si cu ajutoriulu armeloru.

In totu casulu acea proclamatiune kossuthiana merita cá se fia conservata cu grija in seri'a celorlalte documente din 1848, spre a califica si mai bine pe auctorii ei.[1])

Alaturea cu acea proclamatiune kossuthiana nu se potu da uitarii nici càteva fapte unguresci intemplate in aceleasi dile si exactu in acelu spiritu kossuthianu. In 5 Octobre adeca secuii din M. Osĭorheĭu se aduna sub presidiulu comitelui Toldalagi, declara de vrasmasi ai patriei si ai natiunei magĭare pe care o confundau cu patri'a, pe toti ceilalti locuitori cari se opunu la fusiunea Transilvaniei cu Ungari'a, ei le jura cumplita resbunare.

In 9 Octobre voluntarii (önkéntesek, pe turcesce Başibuzuci) prindu pe theologulu Vasilie Popu fiĭu alu parochului gr. or. din Nasna, îlu conducu intre batai cumplite la M. Osĭorheĭu si'lu spendĭura in 16 Oct.; mai prindu si pe alti 11 romani, pe cari îĭ tiranescu de mórte, éra pe o fata de romanu care plangea cu amaru, o taia cu sabiile si o lasa mórta. Atàtu

[1]) Vedi intre documente.

erau de poltroni acei domnisiori, in càtu eroismulu loru îlu presentau lumei si prin omoru de femei neputincióse, a caroru arma stà numai din bocetu și din lacrime versate.

In 10 Octobre, adeca tocma in dio'a proclamatiunei kossuthiane partisanii sei prinsera pe juristii romani Betraneanu si Simonis, despre a caroru mórte vomu afla indata, éra cu acea ocasiune mai omorîra la comun'a Barei pe 6 (sĭése) romani si pe mai multi ranira greu.[1])

Se alaturamu la tóte acestea si atrocitatile comisse de br. Georgie Apor si de ceilalti complici ai sei, pentru cá se ne convingemu, cà in fine chĭaru si generalii cei mai flegmatici, sau si cei cari ţînu orbesce la liter'a poruncei oricum s'aru fi schimbatu inpregiurarile, au trebuitu se'si pérda patienti'a si se pasiésca in contra terorismului, daca nu voiau cá se le fia si de capulu loru, se'i ridice kossuthianii din asternutu si se'i duca la pĭerdiare cá pe comitele Zichy si pe altii.

Numai asĭa s'a pututu intempla, cà generalulu br. Puchner provocanduse la manifestulu imperatescu din 3 Octobre, prin care Ungari'a si tierile inpreunate cu aceea s'au pusu sub legea martiala, a smulsu si elu frènele din manile gubernului dela Clusĭu, supunend siesĭ pe tóte auctoritatile tierei pàna la impaciuirea ei si restaurarea linistei publice.

In càtu pentru romani, generalulu Puchner deminte pe fatĭa faim'a scornita prin ómenii din partid'a revolutiunei ungaresci, cá si cum natiunea romana ar planuí exterminarea natiunei magiare-secuiesci, pre cand adeverulu era tocma opusu. Totu asĭa se deminte si scornitur'a, cá si cum libertatea si constitutiunea ar fi periclitata totu prin romani si prin generali, pre cand terorismulu ungurescu nimicise orĭce urma de libertate a romaniloru.

Mai departe merita cá se fia relevata aici urmatórea apostrofa a br. generalului Puchner:

»Voi sunteti tari si numerosi — sculati-Ve unulu pentru toti si toti pentru unulu!«

---

[1]) Vedi acestea si alte omoruri de romani comisse prin unguri inainte de 18 Octobre consemnate cu precisiune de Stefanu Moldovanu si publicate in Transilvania din 1875 Nr. 7 et sequ.

»Pe partea Vóstra este sàntulu dreptu, carele subt scutulu Ddieului dreptu nici-odata nu va apune!«[1])

Alaturea cu proclamatiunea din 18 Oct. comand'a generala mai publicà si S c u l a r e a g l ó t e l o r u, spre care scopu dete si o instructiune fórte memorabila pentru acea epoca, care tradusa in limb'a nóstra materna suná precum urmédia:

»Sibiiu 5/17 Octomvrie 1848.«

»Terrorismulu amerintia lumea cu nimicire.

Se ne lasamu noi cá se ne sparie?

B a n u! este respunsulu credinciosiloru imperatului constitutionalu Ferdinandu I, care garanteadĭa libertatea tuturoru natiuniloru si le dà drepturi de o potrivà la tóte.

Deci déca vremu se scapamu de nimicire, trebue se ne adunamu cu multimea. De voru navali vrasmasii asupra nóstra, trebue s e n e l u p t a m u! — Fàra renduiala n u póte fi unire, si fàra unire n u se póte castiga biruinti'a.

Deci se ne renduimu scularea generala! — Aceasta trebue se se faca cu chipulu urmatoriu: Fiecare satu sau orasĭu se'sĭ numere ómenii cei harnici spre lupta; — se'i armedie cu pusci, cu lanci, cu cóse si furcóie, — se'i puie in desparţituri ce voru fi formate in doue rènduri, se le dea unu capitanu peste toti, si mai multi vice-capitani peste desparţituri.

Nici-o turma de ómeni se n'aiba mai puçini de 150 pàna la 200 de insi, — înse nici mai multi. — Acestor'a le trebue unu capitanu, care imparte turm'a in patru plutóne (Züge) si le pune ductori (vice-capitani). Puscasii se punu inpregiurulu turmei.

Daca satulu va avea mai puçini de 150 de ómeni harnici spre lupta, atunci acestia se se uneasca cu turm'a satului vecinu, adeca candu aru fi se se asiedie in rendu de bataie.

Pentru trei turme asiediate in rendu de bataie trebue unu tribunu.

Déca se afla in locu pedestrime sau calarime imperatésca, sau guarda nationala armata dupa regula, atunci ómenii res-

[1]) Vedi acestu actu mare si epocalu reprodusu intregu dupa textulu originalu in limb'a originala germana intre documentele adaose la acestu volumu II.

culati se unescu cu densa, si se supunu poruncii comandantelui aceleia. Turmele sculate voru capeta si ductori militari, indata ce voru cere.

Trei turme de ómeni sculati trebue se se asiedie treptatu, candu se punu in rendu de bataie, si asia candu dau asupra vrasmasiloru se se ajute si se se sprijineasca una pe alta cu puteri unite.

Dintre aceste trei turme, trebue numai aceea se navalésca asupra vrasmasiului, care stà mai aprópe de densulu; — celelalte doue cá ajutóre se vie dupa densa in rendu inchieiatu, nu in fuga, si se amerintie pe vrasmasiu de o latura, inse candu slabeste turm'a cea dintaiu sau se trage indareptu, atunci trebue cea de a dou'a iute se navalésca asupra vrasmasiului — pentru-cá turm'a din tàiu care s'a trasu, se se póta pune earasi in rendu.

Cu modulu acesta trebue se navaleasca si se dea una dupa alta asupra vrasmasiului, de càte ori este de trebuintia. Daca vrasmasiulu au luatu fug'a, atunci trebue gonitu cu puscasii si numai cu o turma; celelalte doue vinu dupa ea in rendulu celu mai strînsu, cá se póta ajuta, sau la intemplare se stea gata pentru o lovire noua.

Toti vrasmasii neraniti remasi inapoi au se fia desarmati, cá se nu mai póta lupta, — éra daca s'ar opune, se fia deculati (ucisi, nemt. niedergemacht); — inaintand prin sate, se se latiésca frica si spaima; — in casu de retragere pentru securitatea propria podurile se fia stricate; in calea vrasmasiului se se arunce tóte pedecile càte nu mai se potu, chĭaru si sateloru se li se dea focu.

Daca vrasmasĭulu este luatu la góna prin pedestrime, atunci cét'a fugarita in tînuturi muntóse ori paduróse îsĭ alege si anumesce vreunu locu de readunare; atunci pe la trecatori, in locuri strimte, in carari inguste, in ţinuturi tufóse vrasmasiloru li se ţine calea (li se pune cursa).

O céta bine inchĭeieta, provedĭuta cu lanci si cu alte arme intĭepatóre, nicidecum se nu se téma de calarime, ci inchieiata (umeru la umeru) se stea locului, éra in acelasi timpu venatorii se inpusce. Cu càtu este mai lunga prajin'a lancei sau a cósei, cu atàtu acelea arme folosescu mai multu la apararea in glóte, càtu si in luarea la góna.

In comune in care se póte forma calarime usĭóra, primarii loru se o faca nesmintitu, si calarime cá aceea provediuta cu lanci se se alature la calarimea de linia pe unde se afla de acésta; pe unde nu se afla, si nici din partea vrasmasiului nu se vede calarime, acésta (romanésca) se mérga alaturea, sau se formedie antegard'a.

Daca se formédia lagaru (castre), atunci spre asecurarea acestuia trebue se se dispuna vedette si anteposturi; éra primulu comandante alu ţinutului se dea si ceteloru de glóte (lanceriloru) parol'a (lozinca, Losung) pe fiacare di; totu asĭa se urmedie si cu strigatulu custodiiloru.

Ori-unde se póte si unde permitte timpulu petrecerii in locu, se se infiga semne de alarma, si cu privire la aprinderea acelora se se dea pazitoriloru instructiune acurata, pentrucá se nu se dea alarma fàra nici-o trebuintia.« [1])

Oricine cunósce deplinu art'a militara in teoria si in praxa, precum nu o cunóscemu noi, decàtu fórte puçinu, va intielege usioru marea inportantia a unei instructiuni, sau daca voiti regulamentu datu spre a purta resboiu aprópe numai cu arme lungi intiepatóre si sau cu prea puçine sau fàra nici-o arma de focu, in contra unui vrasmasĭu armatu totu numai cu lanci, cu cóse si cu furci de feru. A pune inse pe glóte de lanceri, fia acelea si dieci de mii, in contra trupeloru nu numui armate cu pusci, dara si bine exercitate, a le baga totodata in gurile tunuriloru, insémna nici mai mai multu nici mai puçinu, de càtu a duce mii de ómeni la macelaria, precum ai duce càteva mii de oi, ceea ce s'a probatu prea de ajunsu si mai tardíu la popóra neasemenatu mai mari de càtu noi, buna-óra in resboiulu celu mare nordamericanu din anii 1861—1865 si in rescularea glóteloru in Francia prin Gambetta in 1871.

Dar' apoi o instructiune terribila precum a fost si acésta, nu trebuea se se dea in momentele din urma, adeca deodata cu proclamatiunea din 18 Octobre, pre cand din lini'a Murasiului mai departe spre nord si resaritu in Transilvani'a nu mai putea petrunde nici-o chartia dela Sibiĭu.

---

[1]) Romaenen der Oesterr. Monarchie pag. 47—50. Siebenb. Bote u. a.

Se vedemu inse ce mesuri a luatu comitetulu natiunei romane dupa primirea proclamatiunei din 18 si a instructiunei din 17 Octobre, acelu comitetu, la care totu acei generali imperatesci ii detera numele de inpaciuitoriu, éra prin acelea doue acte si prin càte mai urmédia totu in spiritulu acelora, îlu prefacu indata dupa trei dile in comitetu purtatoriu de resboiu.

Fatïa cu actele acelea comitetulu de sïese membri, cum ai dice sïese ministri ai generalului br. Puchner, in lipsa de orice preparare seriósa, in lipsa totala de bani si de arme, ajunge si elu in situatiune de a emitte càteva proclamatiuni, sau daca voiti, manifeste unulu dupa altulu.

Din 19 Octobre au esitu in numele comitetului cu scirea si cu invoirea comandei generale, un'a »Càtra Romani«, care este cea de anteia provocare la arme contra vrasmasiloru sub conducerea comandantiloru generali imperatesci, esita din o péna maiéstra si cum se pare compusa mai anteiu in limb'a germana, sau încai modificata de o péna germana militara. Alt'a este proclamatiunea din aceeasï di a comitetului de pacificatiune indreptata »càtra Natiunea magîara« sau mai exactu, càtra Aristocrati'a magïara si càtra »Natiunea Secuiésca«. Textulu romanescu dela acestea doue acte de mare valóre istorica, instructive pentru acea epoca si pentru viitoriu, ne lipsesce spre durerea nóstra, éra lips'a loru se esplica mai de aprópe prin inpregiurarea, cà insurgentii dupa ocuparea tierei pe trei luni de dile in 1849 ori-unde au datu preste documentele acestea si preste ori-care altele, anume daca au fost diarie, le-au arsu si nimicitu; au remasu inse textulu loru germanu in nepretiuit'a colectiune »Die Romänen der oesterreichischen Monarchie« fasc. I pag. 53 pàna la 59, éra in limb'a nóstra se póte cà se voru fi afland intre actele din archivulu comitetului nationalu, care dela br. Ios. Apor au trecutu dupa mórtea lui in proprietatea Museului transilvanu din Clusïu. Coprinsulu si chïaru spiritulu aceloru doue acte face onóre comitetului de pacificatiune si tendenti'a loru humanitara chïaru in furi'a versariloru de sange ne inpaca cu càteva erori comisse mai tardíu din lipsa de experientia si din prea mare incredere in auctoritatea, intieleptiunea si prevederile unoru generali si alti comandanti, cari in acelea

dile de proba isi perdusera ei insii orice bussola si cadeau dintru o ratacire in alt'a. Intr'aceea memoratele doue proclamatiuni le reproducemu intre documente in limb'a germana, cá se fia de indemana si pentru lectorii neromani.

Apellu alu comitetului din 20 Oct. càtra Romani:

»Fratiloru Romani! Sciti bine si voi, si Istori'a înca arata invederatu, càte rele au suferitu romanii dela domnii unguresci, si càte sufere pàna in diu'a de astadi, asia càtu putemu dice, cà in totu decursulu tempului, de candu locuescu romanii inpreuna cu ungurii, viéti'a loru n'au fostu alta, fàra numai o vale de lacrime, o stare mai rea decàtu mórtea si decàtu iadulu însusĭ mai nefericita. Romanii de atunci pàna in diu'a de astadi n'au avutu ḍi buna, n'au avutu dreptate, nici mila inaintea domniloru unguresci.

Romanii au purtatu tóte greutatile tierii pentru domnii loru, cu mànile loru 'iau hranitu si 'iau ingrasiatu cu sudórea loru; ei au fostu zidu de aparare in contra turciloru si ai altoru vrasmasi, si totusi pentru atàta credintia càtra patria si càtra domnii loru, ei in locu de dragoste imprumutata n'au dobànditu decàtu numai ur'a domniloru loru, si in locu de recunoscintia, batjocura; cà-ci chĭaru legile unguresci care aru trebui se apere pre toti locuitorii tierei de o potriva, acelea 'i osandescu pe romani, cá acestia cu tóta natiunea loru se fia numai suferiti in tiér'a loru insasi.

Numai de candu au venitu Ardealulu sub stapanirea Augustei case austriace, au inceputu romanii a mai resufla si a se mai indrepta cei ce se gârbovisera mai inainte sub greutatea jugului ungurescu: ei au inceputu a se destepta pe incetu din somnulu celu de mórte, in care 'i cufundase tirani'a ungurésca. Imperatulu Leopoldu I., Carolu VI., Maria Teresia si nemuritoriulu Iosifu II. si-au intinsu grij'a si dragostea cea parintésca si spre natiunea romana cea batjocurita de legile Aprobateloru si ale Compilateloru unguresci; acestora au de a le multiami romanii bunurile episcopesci si scolastice dela Blasĭu, scólele ridicate de densii, dotarea mai multoru parochii, si tóta cultur'a si luminarea, care se afla astadi in natiunea romana. Ungurii din contra nu 'iau indatoratu cu nimica pe romani de candu vietiuescu inpreuna, cà-ci chĭaru si libertatea care o au dobanditu in estu-anu

prin stergerea iobagiei celei rușinatóre de umanitate, li o au inveninatu cu uciderile si jafuirile cele neomenesci, care au inceputu a le face indata dupa ce s'au stersu iobagi'a.

Așĭa este fratiloru romani! inaltiatulu Imperatu alu nostru Ferdinandu I. pe care Dumnedieu se'lu tie intru multi ani, si se'i dea biruintia asupra vrasmasiloru, acestu parinte prea bunu înca asta primavéra au datu o constitutiune sfanta, cá de aci inainte se fia tóte natiunile intocmai cinstite si se nu mai asuprésca un'a pe alt'a, ci se aiba fiecare ómenii sei in dieta, in guvernu, in judecati, si limb'a fiecarei natiuni se aiba cinste inaintea statului si influintia in lucrurile tierii.

Inse domnii unguresci nu vreau se scia nici de o nationalitate romana, ei nu vreau se cunósca cumca sunt si alte natiuni afara de cea ungureasca, nici nu vreau se scia de o constitutiune cá aceea, care dà dreptu nu numai natiunei unguresci, ci si altoru natiuni. Ei pismuescu fericirea romaniloru, care o aru avea sub o constitutiune drépta cum este cea imperateasca; vreau se fia numai ei singuri domni si de ací inainte, cá se chinuésca pe romani in veci, cum iau chinuitu pàna acum; ei vreau, cá romanii se nu aiba judecatori si aparatori din neamulu loru, ci se fia pururea cá nisce prunci fàra parinti, si se ratacésca cá turmele fàra de pastori. Ce e mai multu, ei s'au sculatu chĭaru si in protiva Imperatului, calca in picióre poruncile imperatesci, au omorîtu pe insusi chipulu imperatului Feldmarschal Loctiitoriulu Comitele Lamberg, pe care 'lu trimisese inaltiatulu Imperatu la diet'a Pestei cu porunci imperatesci si așĭa au adusu tiér'a la primejdie de perire prin nelegiuirile cele infioratóre, care le-au facutu si le facu in tóte dilele.

Frati romani! numai unu mijlocu este de a apara dreptulu candu 'lu calca in picióre cei blastemati, acestu mijlocu este puterea.

Imperati'a este in primejdie; tóta natiunea romana este in primejdie; drepturile tronului sunt calcate; legea nóstra cea sfanta e batjocorita de pagàni. La arme dara fratiloru, la arme! cá se faceti o putere de care se se sparie pagànii.

Comitetulu pe care voi fratiloru! îlu cunósceti si sciti cà ve voiesce binele, ve dà de scire, cumcà acum insusi

binele vostru si a tóta imperati'a poftesce cá se primiti armele dela maimarii ostiloru imperatesci.

Tinerii aceia cari voru lua arme de voi'a loru, pentru-cà aci sila nu este, nu voru fi datori a sluji mai multu de trei ani cá ostasi imperatesci, inse si in acesti trei ani cu acésta legatura, cà déca s'ar putea face pace inainte de trei ani, atunci peste trei luni inca voru veni acasa, si voru fi liberi de tóta slujba ostasiésca; iar pàna candu voru fi in slujba, voru capata arme, vestminte, hrana si tóte cele trebuincióse dela inaltiatulu Imperatu.

Acum e timpulu, frati romani! cá se dati dovada noua de credintia càtra acelu preabunu Parinte, care v'au scosu din robi'a ungureasca, si ve dà aceea ce ati doritu si doriti mai pre susu de tóte in lumea acésta, adeca nationalitatea, cá se nu mai fimu streini in tiér'a nóstra, cum amu fostu sub tirani'a ungurésca, cá se nu mai fimu scosi cu natiune, cu biserica, cu lege, cu totu, cum eramu sub despotismulu Aprobateloru unguresci, ci se fia natiune recunoscuta si poporulu romanu, avendu drepturi de o potriva cu alta nationalitate fiecare, dupa cum poftesce dreptatea cea vecĭnica.

Alergati drept'acea la arme romani tineri! pentru-cá se ve luptati odata si pentru neamulu vostru, cà-ci pentru streinii cei nemultiamitori v'ati luptatu destulu; luati arme càti puteti, si càti voiti, pentru cá se aparati parintii si fratii, si prietenii vostrii. — Audĭtati fratiloru! cum au ucisu la romani tóta vér'a o céta de unguri turbati, cum 'iau chinuitu si cum 'iau spandiuratu acum de curendu pe acei romani nevinovati, carii v'au voitu binele vostru si n'au voitu reulu nimerui. Audĭtati! la càta reutate au ajunsu chiaru orasiele cele mai de frunte ale unguriloru, in care ar trebui se fia cultur'a cea mai mare. Pest'a omóra pe chipulu imperatului, Clusiulu si Osiorheiulu spendiurara ómenii nevinovati si calcara in tina sfant'a cuminecatura.

La arme dar fratiloru! la arme! cá se aiba putere de ajunsu inaltiatulu imperatu, spre a infrena pe acesti pagàni fàra de Dumnedieu.

Sibiĭu 20/8 Octomvrie 1848.

Comitetulu natiunii romane:

A. Treb. Laurianu, Simeonu Barnutiu, Nic. Balasiescu, Florianu Micasiu, T. Cipariu. Ioanu Branu.

§ 35. Poporulu romanu din Transilvani'a inparţitu in 15 legiuni. Generalii iau inpartirea spre sciintia; promitu arme si munitiune, dau inse fórte puçine, aprópe nimicu. Generalii provóca pe comitetu cá se formedie si cete de calareti. Scirile despre atrocitati selbatice se inmultiescu si cu acelea repressaliile romanesci. Georgie Apor unulu din tiranii cei mai crunti. Comitetulu »gubernu.« Recrutare noua de 3745 romani si 1253 sasi.

Indata dupa adunarea dela Blasïu comitetulu înca neconfirmatu de càtra comandantele generalu inaintase o petitiune din 3 Octobre, in care generalulu era incunoscintiatu, cà locuitorii romani capabili de a purta arme in marele principatu alu Transilvaniei sunt inpartiti in 15 legiuni mai mari si mai mici, dupa numerulu poporatiunei din ţinuturi diferite; fiacare legiune va fi comandata de càte unu prefectu si viceprefectu; organisata in cete mai mari sau batalióne, acestea se fia comandate de tribuni si vicetribuni, subinpartitu batalionulu in càte 10 centurii sau companii cam de càte 100 de ómeni, acestea voru opera sub conducerea de centurioni si vice-centurioni sau capitani. Numerulu barbatiloru buni de arme se luase cam pe nemerite cu 195 de mii din 1 milionu 200 de mii locuitori romani ai acestei tieri. Las' cà acea numerare era inprovisata dupa óresïcare chïeia statistica, dara apoi se sciá din capulu locului, cà din 195 mii nici macar 1950 nu erau deprinsi in arme, pe care nici nu le aveau din cause descoperite la càteva locuri ale acestui studiu alu nostru.

Pre langa arme si munitiune comitetulu mai cerù dela generali înca si oficiri cesar.-reg. cá instructori si conductori pentru fiacare legiune, éra in càtu numai se póte, acei oficiri se fia trimisi din cele doue regimente de granitiari romani, cari se intieléga deplinu limb'a poporului.

Optspredece dile 'i trebuira generalului br. Puchner pàna s'a pututu indupleca se acórde acelea cereri ale comitetului romanescu, adeca numai dupace fù copleşitu din tóte partile tierei cu sciri fatali despre cruçimi fioróse si mai vîrtosu despre desarmarea garnisóneloru militari din orasïele ungu-

resci, inrolarile fecioriloru la insurgenti, ocuparea si desĭertarea magazineloru c. r. de arme, munitiuni, monture si alte obiecte de ale armatei. Le venia si austriaciloru fórte cu greu cá se dea romaniloru arme de aparare; acum inse luminarea le ardea la degete. Le mai venise si scirea positiva, cà unu escadronu de dragoni c. r. dela regimentulu Eugenu de Savoia numai cu ajutoriulu romaniloru a scapatu de rusinea desarmariĭ la orasiulu Huiedin (Bánfi Hunyad). Asĭa au urmatu acésta resolutiune si una provocare adressata comitetului, pe care le dàmu aici in traductiune.

»Pentru recunóscerea si confirmarea celoru 15 legiuni de garda nationala romana in marele principatu alu Transilvaniei.

Presid. Nr. 1408.

Onorabilulu comitetu 'mi propune mie, cà poporimea in tóta tiér'a Ardealului este impartita in 15 legiuni; acelea formate asia sunt credincióse guvernului ces. r. si armate pentru caus'a intregei monarchii ces. r. austriace; pentru imperatésc'a dinastie, cum si pentru asigurarea propriei loru nationalitati si a asiediaminteloru constitutionale, si la intemplare de unu atacu stau gata a se devota cu totulu asia, càtu poporimea romana se indatori ca sub conducerea mea se va alatura langa armat'a ces. r. cá putere de bataie si in acea calitate cu inlaturarea ori-carui periclu nu'si va pregeta intru nimicu cá se conlucre spre infrangerea partidei dusmane. Intre aceste impregiurari comitetulu poporului romanu, cere pentru susu numitele 15 legiuni mai mici sau mai numeróse, reimpartite dupa Districte, in numeru cá de 195,000 barbati destoinici a purta arme, cere spre legalisarea devotamentului loru de o camdata numai càte unu oficiru ces. reg., care peste totu se le reguledie in despartieminte de bataie si se le conduca pentru intemplatórele operatiuni bellice, cá se se faca in armonia cu trupele ces. reg.

Mai incolo acestu comitetu cere a li se da pusce si munitie pe càte se potu din provisiunile aflatóre.

Oficieri cá comandanti voiescu a li se da acum indata din statulu ambeloru regimente romane, care cá servitiulu in disele doue regimente romane se nu sufere, acele posturi

se se completedie indata prin inaintarea tocma de atàti sub-locotenenti.

Ce se ţine de darea armeloru si a pulberei, se va orenduí fâra intardiere pàna la 20 a l. c. pre càtu imi stà prin putintia.

Avisandu eu despre acésta pe onor. comitetu, voiu ordina totuodata a se visita numerulu pusciloru cu cremene si inpreuna cu pulberea a se inparti pe la legiuni, si numerulu ce va fi a se primi 'lu voiu incunosciintia comitetului, pentru cá acelasi se fia informatu si se afle dela mine loculu de unde va avea se le ia pe acelea, ceea ce are se se intemple in celu mai scurtu restimpu.

Sibiĭu in 21 Oct. 1848.

Puchner m. p.
Feldmarschal-Locotenent.«

Provocare pentru formarea unei cavalerii romane.

»Presid. Nro. 1424.

Càtra onorabilulu comitetu romanu de impacaciune.

Sibiĭu in 23 Oct. 1848.

Càtra regimentele de cavalerie se dete ordinu, ca se ajute formarea unei calarimi romane.

Onorabilulu comitetu de pacificaciune se dea spre acésta indemnulu cu tóta tari'a; — de o camdata se se armedie numai cu lanci, mai tardíu se va face pentru a loru mai buna armare atàta càtu va fi cu putintia.

In numele Domnului Generalcomandantu

Pfersmann m. p.
Feldmarschal-Locotenent.«

Trupe de calareti romani se puteau forma numai dintre locuitorii teritoriului numitu sasescu sau Fundus regius si in muntii apuseni din lini'a Somesiului spre miédiadi pàna la Deva si mai departe in stàng'a pàna in pasulu Vulcanu, in muntele Retezatu si in Pórta-de feru. In comitatele feudali numai nobilimea ţinea cai de rassa, ceilalti locuitori fórte puçini.

S'au formatu trupe de calareti, sub conducerea capitanului de cavaleria comite Alberti atunci indata in comunele Reşinari, Salisce si din cele invecinate. La Orascia de junele prefectu infocatu Dionisie Martianu, la Sacele si Brasĭovu Const. I. Secareanu.

Secuiĭ plecasera dela Agyagfalva contra romaniloru si sasiloru, depredand si ardiend preste totu pe unde treceau. Despre atrocitatile baronului Georgie Apor fiĭu alu consiliariului de curte Lazar Apor veni scirea, cà ar fi omoritu vreo trei sute de romani cu secuii comandati de elu in regiunea Murasiului pe la Iernotu, éra in jurnalulu germanu dela Sibiiu se publicara urmatoarele patru scrisori, prinse de càtra romani, care adaoga multu la caracteristic'a acelui poporu, ce cu tóta ocasiunea se lauda cà e marinimosu si generosu, si care libertatea, egalitatea ši fratietatea in tóta diu'a le poarta in gura. Cu cea de anteia scrisóre numítulu Apor se adresase càtra unu proprietariu Gálfi, care apucase a se retrage si scuti intru o comuna rurala.

a) »Prea onor. Domnule Gálfi!

Astadi sunt cinci dile de candu totu cugetu se mergu se te scapu pe dumneata, dar pedeci de acele mi se gramadira in cale, pre care a le departa nu stetea si nici cà stà in puterea mea, cu tóte aceste speredіu cà in scurtu timpu 'mi voiu ajunge scopulu. Eu credu cà impregiurarea aceea, cumcà eu am spendiuratu 26 de turburatori romani, va face o intiparire de ajunsu asupra numelui si a caracterului meu celu de secuiu, prin urmare scrisoarea mea va avea resultatulu doritu. Iernotu in 2 Oct. 1848.

Georgie Apor, m. p. maioru.[1])

b) Càtra locuitorii din Bichisiulu ungurescu, din Petrilaca, Istvánháza, Tientosiu si alte sate invecinate.

Prin acésta dau de scire susu numitiloru locuitori, cà facèndu cineva prea onoratului Domn. Gálfi in Bichisiulu ungurescu càtu de mica vatemare, acelu satu din care va fi nascutu vatematoriulu, se va preface intregu in cenusie, in tocma cá St. Laslaul. G. Apor m. p. maioru.

---

[1]) Audisemu, ca comitetulu stá se mijloceasca punerea unui pretiu de bani pe capulu acestui rebelu tiranu si barbaru, noi inse afirmamu, ca capulu lui Georgie Apor nu meritá unu glontiu de plumbu, pentru-ca e nebunu de legatu, incàtu moartea nu iaru fi pedeapsa, ci altu ceva. Se vorbesce, ca pe G. Apor de care e vorba lar' fi prinsu romanii si nu lar' fi omorîtu altfeliu, decatu smulgèndu'i cu clescele tóte inchieĭeturile. Nu e adeveratu. Gaz. Tr.

c) Càtra comunitatea dela Bichisiu.

Am intielesu, cà acolo s'ar' afla prinsu unu nemesiu anume Gálfi; de aceea ve impunu o strinsa datorire, cá numitului Gálfi se nu i se faca nici unu reu, si cá se'i inpliniti tóte dorintiele aducèndu'mi inca astadi scrisóre dela dumnealui, càci altfeliu ve prefacu totu satulu in cenusie. Iar' de cumva D. Gálfi ar dori a veni incóce, se'lu lasati de locu se vina si se orenduiti trebuinciósa paza spre a lui sigura comitiva. Iernotu in 31 Oct. 1848.

Punkősti m. p. maioru.

d) Prea onorate Domnule maioru!

Scrisorea dtale de eri, indreptata càtra comunitatea din Bichisiulu ungurescu in caus'a mea mi s'au impartasitu. Mai inainte de tóte 'ti multiamescu pentru gratiós'a ingrijire. De si pàna acum nu fuseiu ţinutu in prinsóre formale, cu tóte aceste nici eu, nici cei ce se ţinu de mine de trei septemani nu putemu parasi loculu acesta. In susu numit'a gratiósa orenduire se demanda cu adeveratu, cà comunitatea se'mi dea o comitiva candu asi vói a merge de aici, inse pe josu si cu o astfeliu de comitiva omulu nu póte ajunge departe. Asĭa dara déca nu potu primi altu ajutoriu, mai bine 'mi voiu astepta aci sórtea. Pàna acum multiamita lui Dumnedieu, cà nici eu, nici ai mei n'au suferitu nici o vatemare, incàtu eu sunt silitu spre laud'a acestei comunitati ati observa, cà aci pàna acum nu se intreprinsera escesuri si cà si fratii romani din vecinatate me tratara cu crutiare si filantropie. Multiamindu'ti de nou pentru ingrijirea ce ai pusu la cale si recomendandume gratiei dtale, remaiu alu Dtale prea umilitu servu Stefanu Gálfi m. p. In Bichisiulu ung. 1 oct. 1848.«

Prindienduse scrisorile aceste si cetinduse la Blasiu, poporulu romanu care se mai aflá acolo adunatu in garda armata, a declaratu, ca dupace barbatii maghiari dau exemple de tiranie infioratóre cá br. Georgie Apor si cá ceilalti, ei inca se simtu indatorati a le respunde cu asemenea mesure si cà furcile pe care le ridicara maghiarii dela inceputulu terrorismului loru, se voru folosi spre spendiurarea magiariloru turburatori de pacea publica, de carii sunt fórte multi. Ungurii se bage de seama, cà acésta este cea din urma

vorba prietenésca cu care se indrépta romanii càtra ei, de aci inainte ei inca voru pasi la fapte.

Comitetulu natiunei romane se installase la Sibiiu in casele din strad'a Urezului (Reispergasse), care pe atunci erau proprietatea unui cetatiénu anume Kinetti, éra astadi póte fi aflata sub Nr. 29. Erau ocupate tóte camerele si salele din etagiulu I si unele magazine parterre. Cancelarii, sala de mancare, camere de dormitu pentru doi insi, bucataria pentru menagiulu comunu, tóte sub unu coperementu. Ceilalti membrii, secretari, concipisti siedeau care pe unde'si aflasera càte-o camera mobilata, mai toti pe aprópe.

Din cum s'a sciutu in poporu, cà comitetulu este recunoscutu de càtra Generalulu comandante cá plenipotentu alu monarchului, locuitorii tierani cari nu sciau ce este »comitetu«, curend îlu baptizara dupa ide'a loru »Gobernu romanescu«, si nu trecù o septemana la mijlocu pàna cand ómenii incepura se alerge din tóte partile la »domnii loru, la domnii de romanu, la gubernulu romanescu,« cu rugaminti cá acesta »se le faca dreptate.« Indata in dilele din urma a le lunii Octobre membrii comitetului se vediura necessitati a invita in modu peremptoriu pe alti càtiva barbati, cá se le ajute in proportiunea in care cresceau afacerile. Asia au fost angajati in curend Florianu Aron de nascere din comun'a Rodu, fostu profesoru la S. Sava, Gavril Munteanu, din Vingard, profesoru la seminariulu dela Rômniculu Vàlcei, G. Baritiu dela Brasiovu smulsu dela redactiune; mai departe cá concipienti si pentru missiuni David Almasianu fost profesoru in Valenii de munte, Servianu Popovici Barcénu tineru advocatu din Reşinari, fratii Brote totu de acolo, I. Banciu invetiatoriu si alti càtiva. Acelu personalu era cu atàtu mai necessariu la activitatea comitetului, cu càtu cà de una parte nu toti membrii lui au pututu sta de lucru necurmatu aici pe locu, ci intre altii advocatului Micasiu ii cautà se mérga si se petréca in Campia la prefectur'a sa, advocatulu Ioanu Branu adeseori la a sa in Brasiovu, éra Niculae Balasiescu se ocupá numai cu economi'a comitetului càta bruma de economia era, cum si cu incassarea collecteloru de bani si de alimente, din care avea comitetulu se copere tóte spesele, chiriile locuintiei, menagiu, ale cancelariei, carausii, missiuni si comissiuni, pe

care le cereau locuitorii comuneloru in processe de ale loru cu vecinii sau si intre sine, si tóte acestea din miserabile de celu multu diece mii florini mon. conv., càti se adunasera pàna in Martiu 1849. Din cassele tierei nu s'au datu comitetului pentru scopurile sus atinse nici-unu banu ruginitu. Totu ce a facutu comand'a generala pentru comitetu a fost, cà celoru sĭese membrii li s'au promisu unu salariu ticalosu de càte 100 fl. pe luna, platitu si acela fórte neregulatu pe cele cinci luni in care au functionatu; toti ceilalti collaboratori la regenerarea natiunei romane in acésta tiéra s'au susţinutu din pungile loru, éra cei mai tineri dela parintii loru.

Intre acestea generalii vediendu-se din tóte partile strimtorati, inbuldĭau barbatesce di de di pe comitetu cu decrete, cu ordine, cu apelluri, instructiuni, uneori si cu mustrari.

Dupace aflase de plecarea secuiloru, comandantele generalu provóca in 23 Octobre pe comitetu, cá din punctu-de vedere alu operatiuniloru militare se inmultiésca la Blasĭu pre càtu se póte glótele armate, se si traga informatiuni despre numerulu celoru armati cu pusci si alu celoru armati numai cu lanci si cu cóse, de care informatiuni comand'a generala avea mare trebuintia.

Comitetulu trage informatiuni, din care ese, cà la Blasĭu s'aru fi afland vreo 20.000 ómeni buni de arme, cà înse celu puçinu 10 mii de ómeni ceru arme de focu. Abĭa li s'au datu 1200 (una miie doue sute) pusci vechi. Li se promittea arme de focu din Galiti'a; promissiune desiérta de acelea care se facu copiiloru, cà-ci tocma de aru fi venitu arme pe la Bistritia din Galiti'a ori din Bucovin'a, Urban le-ar fi ţinutu pe tóte pentru multimea de feciori, cari se inrolasera la densulu, dara in lipsa de arme, prin urmare si de exercitiu nu se putea folosí intru nimicu de entusiasmulu loru.

Sasii in locu de unu altu comitetu specialu lucrau prin universitatea loru. Spre a concentra operatiunile celoru doue natiuni remase credincióse dinastiei si monarchiei, comandantele generalu vení la ide'a cá se infiintiedie de urgentia o corporatiune colectiva, careia ĭi dete numele Comitetu aparatoriu de tiéra[1]) compusu din 6 membri, doi ro-

[1]) Landesvertheidigungsausschuss.

mani, doi sasi, unu oficiariu de statu-maioru si unu membru din corpulu comissariloru provinciali.

Acea corporatiune convocata cu decretu din 22 Oct. s'a si constituitu in 24 sub presiedinti'a generalului Pfersman. Missiunea acestui comitetu circumscrisa prin decretu din 25 Oct. era din cele mai grele. Assentare de recruti pentru intregirea regimenteloru din acésta tiéra cu càteva mii, numai din romani; infiintiarea unui batalionu de venatori numai din sasi; convocarea si armarea-glóteloru; in anumite casuri aprovisionarea puterii armate cu victualii, ingrijirea de transporturi necessarie trupeloru etc. etc.

In acelu comitetu de apararea tierei au fost denumiti din partea romaniloru membrii A. Treb. Laurianu si Gavrilu Munténu, éra suplenti Io. Branu si G. Baritiu, éra dupa plecarea lui Laurianu cu I. Popasu la Vien'a in deputatiune, in loculu lui Laurianu in ambele comitete a succesu G. Baritiu.

Cu altu decretu indreptatu càtra comitete totu din 25 Oct. comandantele generalu dà instructiuni relative la modulu de a platí transporturi, cvartire, victualii cu bani, éra in lipsa de bani a face asĭa numite requisitiuni pre langa quietantie in regula asĭa, cá acestea se fia primite la timpulu seu in contributiunea statului cá bani numerati.

A dou'a di, in 26 Octobre vení unu altu decretu si respective instructiune compusa din 11 puncte, prin care se cerea cea mai accelerata assentare, inse numai de 3745 de feciori romani curati, pre cand in acea fĕrbere a spiriteloru nici unu numeru indoitu mai mare nu ar fi aparutu prea ingreunatoriu; éra dela natiunea sasésca s'a cerutu formarea unui batalionu regulatu de venatori din 1253 feciori sasi curati.

Precum se mai observase si la altu locu, regimentele in 17 ani se inpuçinasera fórte tare, anume unele batalióne abĭa aveau atàti feciori càti se ceru pentru o compania pusa pe picĭoru de resboiu, adeca 200 pàna in 250. Se mai cerea si infiintiarea unei divisiuni, adeca doue companii de reserva pentru regimentulu transilvanu Leiningen cunoscutu astadi sub Nr. 31 cu numele Mecklenburg-Strelitz si a unei divisiuni pentru celalaltu regimentu Carolu Ferdinand. Dintre granitiari s'au formatu si càte unu batalionu din barbatii classificati in rubric'a de semi-invalidi.

Cu placere aru fi datu poporulu romanu recruti din tinerimea sa mai alesu acuma, cand cunoscea tóte causele grave pentru care trebuea se se bata; dara scularea glóteloru asĭa cum a fost pusa aceea in miscare de càtra comandantii militari cá si de càtra prefecti si tribuni pàna in Martiu 1849 nu o pricepea si nu o incuviintiá, cà-ci in adeveru aceea era o prada de vieti omenesci in numeru de multe mii, fàra nici-unu folosu practicu. A voi numai se sparii pe unu vrasmasĭu turbatu si desperatu cu o multime ori-càtu de mare, inse nearmata, sau armata fórte reu si nicidecum deprinsa, este adeverata orbíe sufletésca. Numerulu de 195 de mii feciori si barbati buni de a purta arme, promisu de càtra comitetu generaliloru imperatesci nu a fost exageratu; acelu numeru inse neprovediutu cu arme de focu, nedeprinsu intru nimicu, in partea sa cea mai mare condusu de ómeni tineri infocati si inspirati, petrunsi de sanctitatea causei ce voiau se apere, dara lipsiti cu totulu chĭaru de elementele artei militare, nu puteau se traga in cumpan'a resboiului nici càtu ar decide o brigada de doue regimente de linia bine armate si disciplinate. Acestu adeveru s'a recunoscutu totu atunci la magiari cá si la alte popóra. Comitetulu natiunei romane avea se spuie verde generaliloru: »Noi avemu 195 de mii ómeni buni de arme; dvóstra se ne descoperiti curatu, pre càti din aceia iĭ puteti inarma, inbraca si exercita indata acum, apoi a'i si nutri. DV. diceti cà ve lipsescu si oficiri; éta aici càteva sute de juni curagiosi, sciutori de carte multa, cari înse pàna acum abĭa au vediutu cu ochii loru pusca, sabiĭa, si tunuri; daca le veti da instructori buni vreo doi trei oficiri mai alesi, intru o luna de dile scóteti din ei oficiri. Cautati domniloru generali cum facu ungurii, faceti si dvóstra asĭa si nu ne totu spuneti cà nu aveti nici arme, nici munitiune, nici monture de ajunsu in magazinele imperatesci, cà este ruşine si nici cà putemu crede una cá acésta. Apucati de scurtu pe intendanti si pe comissari, mergeti in persóna de visitati magazinele si veti vedea, cà mai aveti fórte multe din cele necessarie la purtarea resboiului.«

Asemenea limbagiu avea se pórte comitetulu cu generalii imperatesci, adeca precum le vorbiau serbii si croatii, se nu fia suferitu a màná, mai alesu din Decembre inainte mii de

parinti de familii in gurile tunuriloru lui Bem, nici se duca glóte de lanceri cale de càte 5—6 dile fàra picu de provisiune din centrulu si din partea meridionala a tierei pàna pe la Lipov'a, la Clusiu si tocma sus la Cĭucĭa. Glótele puteau se fia prea bine disciplinate si folosite pentru servitiulu localu, in cercuri mai restrinse de activitate in contra ceteloru de hoti rapitori, de tecĭunari si asasini, cum si spre a ţiné in respectu pe trupe revolutionarie mai mici, a infrena chĭaru si pe acei romani cari lacomiau la pradaciuni cá secuii.

De controlu la cele cinci comissiuni de assentare au fost trimisi din partea comitetului junii Ioanu Piposĭu, J. Brote, Vas. Maior si Georgie Marinu Fontaninu.

Totu din 26 Oct. generalulu Puchner mai emisse o proclamatiune aspra in contra tuturoru càti comitu omoruri barbare asupra persóneloru nearmate, cu totulu innocente si neputincióse, betrani, femei, prunci mici, cà-ci adeca acum incepusera si romanii se ia repressalii terribile, cu care'si resbunau de revolutionari.

In 30 Oct. Nr. 4429/1848 desu numitulu generalu dispune a se organisa in tóte locurile pe unde se aflá garnisóna militara càte unu tribunalu ad hoc, compusu sub presiedinti'a unui oficiru cu auctoritate, din barbati seriosi, alesi dupa putintia din fiacare nationalitate, spre a judeca pe ómenii criminali; adeca specie de judecata martiala. Aceeasi mesura se aplicase ici-colo si la glótele de lanceri, la care ajungeau publicatiuni de natur'a acestora.

§ 36. Operatiunile generalului Gedeon si ale subcomandantiloru sei. Batali'a dela M. Osĭorheiu. O eróre strategica neertata, care mai tardíu au avutu urmari fórte triste. Incredere órba a lui Puchner in victori'a castigata de Gedeon. Mustrarea nemeritata a comitetului. Dispositiuni luate pentru desarmarea glóteloru.

Dintr'odata cu luarea mesuriloru inprovisate asia cum le cunóscemu din §-ulu precedente, flm. locotenente generalu Gedeon fù trimisu in 22 Oct. la Fagarasiu cu ordinu datu, cá din acelu punctu se operedie asupr'a secuiloru, pre cand aceia plecasera, precum vediuramu, in glóte mari dela Agyag-

falva in treĭ directiuni spre a omorí, aprinde si prada. Generalulu Gedeon isi mutase quartirulu seu in satulu Sĭarcai'a, unde a statu càteva dile in neactivitate totala, cu singur'a esceptiune, cà escel. sa detasĭase de acolo pe junele prefectu bravu Iovianu Brad (astadi c. r. capitanu in pensiune) in districtulu Brasĭovului cu ordinu datu, cá cu trup'a sa de lanceri se desarmedie mai anteiu pe secuii cĭangai din Sĭeptesate (Sacele), éra de acolo insoçitu de capitanulu c. r. Strava cu granitiari se petrunda si in propri'a secuime, adeca in vecĭnulu districtu numitu Trei-Scaune (Háromszék); de unde inse au fost respinsi.

Oficirii din trupele comandate de generalulu Gedeon incepusera se'si pérda patienti'a, mai alesu dupace petrunsera si la ei sciri despre cruḍimile secuĭesci.

Cand au plecatu secuii dela Agyagfalva, una parte din ei a fost comandata cá se apuce in stàng'a càtra Blasĭu, cu scopu cá se sparga óstea romana adunata acolo, apoi omorînd si ardiend se tréca Murasĭulu si se scóţĭa din orasĭulu Aiud garnisón'a imperatésca. Acea parte de secui înse a paţitu fórte reu. Ei ajunsesera pe Tèrnavi de vale pàna la satulu Bogaciu (Bogeschdorf), unde provocara pe locuitori cá sau se numere atàtea mii in bani si victualii, sau cà satulu va fi prefacutu in cenusĭa. Càtiva locuitori sasi alergara iute la Mediasĭu, unde tocma in acelea dile se aflau acolo $1^1/_2$ batalionu, 1 bateria pedéstra, puçina calarime regulata si gard'a civila. Generosulu maioru Kleiser comandante de batalionu convóca la momentu consiliu de oficiri si se decide, cá fatĭa cu pericolulu invederatu se plece indata fàra a mai astepta ordinu dela Sibiĭu. In aceeasi di de 24 Oct. sér'a trup'a imperiala ajunge la Bogacĭu. Secuii in numeru cá de 800 se asĭediasera in lagaru in distantia cá de una óra dela satu. Pàna deminétia secuii au si disparutu de acolo, s'au opritu inse la satulu Sáros locuitu de 1400 suflete maioritate sasi, dela cari érasi cerura contributiune de tecĭunaria. Maiorulu Kleiser dispuse trupele sale asĭa, cá secuii se fia strimtorati intre doue focuri. Dupa o lupta scurta cu glóntie, companiile mai totu de romani catranite si infuriate se aruncara cu baionet'a si nevoind se mai dea nici ei pardon, precum nu dedeau secuii, in mai puçinu de 2 óre ucisera aprópe

una suta din ei, sĭesesprediece cadiura in captivitate; li s'au luatu si sĭepte cara cu bagagĭu si victualii cu 22 cai, cassa cu bani, pulbere, tobe, multime de pusci aruncate in fug'a loru, unu steagu tricoloru de batalionu si unulu mare destinatu a se pune pe turnulu bisericei catedrale din Blasĭu.

Asĭa a scapatu Blasĭulu pentru atunci de flacari si devastatiuni. S'au spariatu si ceilalti secui cari pradau si aprindeau sate de alungulu Târnavei mici totu in directiune spre Blasĭu si au apucatu pe Murasĭu in sus càtra Osĭorheiu.

Intre acestea s'a miscatu si generalulu Gedeon din districtulu Fagarasiului spre Mediasiu si de acolo inainte spre Osĭorheiu. Tóta puterea sa armata de linia si disciplinata era numai de 2000 (doue mii) infanteria, trei sute calarime si 12 tunuri, éra trupa civila circa 400 gardisti sasi dela Sibiĭu, adeca aceia cari escortasera tunurile càtra Brasĭovu si acum fusera luati din drumu asupra secuiloru. Glóte de lanceri romani au fost preste una miie cu tribunii loru, inse condusi de David Ursu pe atunci locotenente c. r. in regimentulu I granitiariu romanescu.

Cu acea óste fórte mica la numeru plecà generalulu Gedeon asupra trupeloru secuiesci celu puçinu indoitu mai numeróse decàtu cele comandate de elu. Acelu generalu inse si cá unguru, si cá fostu colonelu comandante de regimentu in Secuime, sciá fórte bine, cu ce adversari are a face.

Spre asecurarea celoru doue laturi (Flanken) generalulu dispune la drépt'a pe maiorulu Clococeanu (unulu din bravii frati Clococeni) cu 1 compania de infanteria, ½ escadronu cavaleria si o parte de lanceri pe drumu inainte càtra comun'a Balausĭeri, éra la stàng'a detasĭéza pe capitanulu Kalchberg cu 2 escadróne de calareti usĭori (chevaux-legers) si 1 compania Leiningen.

In 7 Novembre generalulu Gedeon stetea cu grosulu trupei la comun'a Nirasteu (Nyárádtó) in fati'a cetatii M.-Osĭorheĭu.

Insurgentii revolutionari in urmarea catastrofei dela S.-Reghinu s'au intorsu pe 4 Nov. la M.-Osĭorheĭu, pe care'lu ţineau ocupatu. Amu vedĭutu la altu locu, cà corpulu loru pornitu dela Agyagfalva fusese de vreo 18 mii; dara dupace

càteva mii de secui se facusera pradi bogate in cerealii si in obiecte incarcate pe cara, dupace luasera si vite fórte multe de prin comune, toti aceia desertand s'au departatu in ţinuturile loru muntene, au remasu pe locu numai regimentele granitiarie de secui, escadrónele compuse din nobilimea aristocratica, acésta in numeru preste 600, ómeni fórte fanatici si setosi de sange; au mai remasu si o parte considerabila de lanceri asĭa, cà numerulu totale alu óstei unguresci ilu punu scriitorii amici si neamici ai magĭariloru, la 8000, adeca tocma indoitu mai mare decàtu óstea partidei austriace.

Dupa consiliu militariu ţinutu in orasĭu sub presĭedinti'a colonelului Zsombori, inse cu participarea comissariloru kossuthiani Lad. Berzenczei si Mos. Berde s'a decisu ca ei se dea peptu cu austriacii si — se'i bata bine.

A dou'a di in 5 Nov. in urmarea decisiunei luate s'a pusu si óstea ungurésca in ordine de bataia. Batalionele de granitiari secui steteau in frontu pe sĭesulu de langa orasĭu; colinele din stèng'a erau ocupate de militia teritoriala (honvéd) formata in cele cinci luni din urma, precum si din voluntari (önkéntesek), inrolati mai multu cu scopu de a prada si a da focu; in dosulu aceloru trupe erau postate glótele de lanceri si alte adunaturi de ómeni rapitori. Nemijlocitu in marginea orasĭului la intrare se intindeau liniile de gardisti nationali si tóta calarimea cá reserva; in sĭantiurile fortaretieĭ tiraleri pitulati.

Dio'a trecù pàna la 3 óre dupa amiédi cu observatiuni din ambele parti. Atunci generalulu Gedeon luà positiune cu trupele sale in distantia numai cá de un'a miie de pasi dela liniile adversariloru. Ambele baterii ocupara unu locu cevasi mai inaltiatu; in drépt'a gardele nationali sasesci armate cu pusci si glótele de lanceri; la stàng'a batalionulu Sivkovics si 4 companii Carolu Ferdinand in frunte; batalionulu de grenadiri si batalionulu 3 Carolu Ferdinand in a dou'a linia. Calarimea in reserva.

In acea situatiune generalulu Gedeon trimise pe locotenentele Lacroix (francesu de origine) dela dragoni la comandantii trupeloru revolutionarie in calitate de parlamentariu cu ordinu precisu, cá se'i provóce la supunere càtra imperatu si rege, sau se depuna armele.

Berzenczei si Gál Sándor in furi'a loru fanatica pretindea cá Lacroix se fia arestatu; colonelulu Zsombori si toti ceilalti oficiri de statu maior respinsera pretensiunea celoru fanatici cá pe un'a, prin care se violédia legile popóraloru si ale humanitatii. Asĭa Lacroix se intórse la Gedeon cu respunsu negativu.

Indata dupa intórcerea oficirului parlamentaru generalulu comandà primu-locotenentelui Sichrowski, care era comandante alu unei baterii, cá se deschida foculu. Acum urmà una din scenele cele mai rari in istori'a resbóieloru si in casulu acesta cu totulu neasteptata, nu numai de càtra civilisti necunoscatori de art'a militara, ci si de càtra militari de professiune. Abĭa sunara càteva puscaturi de tunu — dupa unii cari au fost de fatĭa, cinci, dupa altii celu multu diece — pre cand glótele secuiesci o si luara la fuga mancand pamentu, éra batalionele de granitiari dupace 'si descarcara puscile urmara si ele dupa glóte; éra husarii numiti ai lui Kossuth si tóta ceealalta calarime apucà la sanetós'a inaintea tuturoru trupeloru. In mai puçinu de un'a óra nu s'a mai vediutu nici-o urma din acea óste pre càtu de laudarósa pre atàta si fricósa. Berzenczei s'a vediutu fugind confusu şi rusinatu inaintea tuturoru. Spaim'a in orasĭu fù atàtu de mare, in càtu o multime de dómne nobile incalecara alaturea cu husarii cu ce aveau pe ele si se pusera pe fuga. Glótele de lanceri s'au risipitu care incàtrau au vediutu cu ochii in tóte partile si pe tóte cararile, di si nópte, fiacare spre locuintiele loru.

Chronicarii unguri din 1848 voru se netediésca acea spaima si fuga fabulósa cu inpregiurarea, cà bĭetiĭ secui nu mai audisera bubuituri de tunuri si cà acelea sunete tari le-au cutremuratu fiinti'a loru. Dati se primimu acea scusa pentru multimea sateniloru lanceri, ómeni simplii, vietiuitori cum amu dice, in statulu naturei, unde se audu numai tunetele produse de electricitate pe firmamentu; a susţiné inse despre batalionele de granitiari si de husarii secuiesci cà s'au spariatu de bubuitulu tunuriloru, este a'i insulta mai amaru decàtu aru fi pututu face adversarii revolutiunei unguresci. Si apoi domnisiorii cavaleristi, magnati si alti nobili deprinsi din prunci'a loru cu sunete de tunuri pe la cetati, in locu

se se arunce cu despretiuirea mortii pe bateriile austriace si se ia celu puçinu doue trei tunuri, o iau si ei la fuga in ruptulu capului dintr'odata cu glótele de lanceri!

Indata dupa fug'a trupeloru ungaresci generalulu Gedeon inaintà cu ale sale càtra orasĭu spre a'lu ocupa; se prepunea inse, cà póte secuiĭ se voru fi retrasu prin case, din care apoi se primésca pe invingatori cu focuri; deci se aruncara granate asupra unoru cascióre mici din marginea orasĭului, care s'au si aprinsu. In scurtu esi o deputatiune de orasieni cu steagu albu si anuntiara supunere neconditionata.

Dupa departarea de mai inainte a garnisónei imperatesci din mic'a fortarétia de acolo, colonelulu A u g u s t care apoi a comandatu in Alba-Iulia, remasese pe locu, éra cá omu betranu cum era, secuiĭ îlu silisera se jure pe revolutiunea ungarésca. Acum cetatiui'a fù ocupata de unu batalionu cŭ unu tunu; calarimea fu asĭediata in orasĭu; gard'a si lancerii remasera preste nópte in campu, prin urmare nu este adeveratu ceea ce ţinu unii scriitori magiari, cà lancerii aru fi pradatu in Osĭorheiu. Maiorulu Clococeanu a remasu cá comandantu alu garnisónei. Nefericitulu capitanu Zoeller, care cadiuse in captivitate secuiésca si suferise fórte greu, acum liberatu, inse bolnavu, preste puçinu a muritu.

Perderea Secuiloru in morti si in raniti din acea di nu se arata nicairi; singuru Iakab ne spune, cà a fost omoritu u n u calu, si doi secui raniti; altu nimicu. Vreo 40—50 de lanceri au fost prinsi, altii s'au presentatu ei de buna voia; generalulu le dete la toti drumulu se se duca p'ací incolo.

Cei imperatesci n'au perdutu nici-unu omu prin glontiu ori sabĭa; unu singuru bĭetu de gardistu dela Sibĭiŭ nededatu cu fatigele unei campanii, bolnavinduse a repausatu.

O batalia din pusci si din tunuri si se nu móra nimeni? Cum se póte unu lucru cá acesta? Se póte prea usĭoru asĭa precum au adeveritu atunci indata mai multi oficiri, cà tunurile au fost indreptate asĭa, cá se tréca pe de asupra capeteloru cavaleriei, se nu o strice pe acésta, ci numai se'i sparĭie caiĭ, cá se apuce la fuga in orice parte. S'au sparĭiatu nu numai caii, ci si ómenii au apucatu la fuga iepurésca. Militarii de professiune ţinu, cà in batalii este o eróre neertata a nu lua la góna pe vrasmasĭulu pusu pe fuga de

càte-ori o poti face acésta pe siguru, fàra temere de a cádé in vreo cursa sau pànda si se'lu gonesci pàna cand aruncand armele se dà legatu. Aici inse istoriculu germanu aplica prea bine proverbiulu cunoscutu: »Vrasmasĭului luatu pe fuga se'i faci podu de auru,[1]) ceea ce generalulu Gedeon au aplicatu in acea batalia; elu a lasatu pe secui cá se scape cu tóte nenumeratele prați adunate din satele romanesci si din S. Reghinu; nici macar atàta satisfactiune nu a datu celoru doue popóra jafuite, cá se ia dela secui celu puçinu vitele si carale rapite dela sasi si romani.

Al. Iakab,[2]) care si elu a fost de fatĭa la acea lupta tragicomica spune, cà pre cand au inceputu se sune tunurile, comandantii trupeloru secuiesci, adeca mai sus numitii coloneli si statu maiorulu loru se consultau intru o casa mica din campu varuita cu albu, prea buna de ținta pentru artileria; nici comanda, nici incurajearea óstei din nici-o parte; lui i se parea cá si cum oficirii secuiloru aru fi paralisati de puteri la vederea trupeloru si a steaguriloru imperatesci, cá si cum le-ar parea reu cà se vedu pusi in acea situatiune.

Noi suntemu aplecati a da crediementn acestei descoperiri alui Iakab. Ceea ce scimu noi din aceleasi dile este, cà indata dupa intórcerea generalului Gedeon dela M. Osĭorheiu se latise a faima surda mai alesu intre sasi, cà intre acestu generalu si intre acei coloneli Zsombori, Dorsner, Betzman ar fi premersu o intielegere secreta asĭa, cá revolutionariloru teroristi se li se faca pe voia, adeca secuiĭ se stea la bataia, Gedeon inse numai se'i spariĭe, dara se nu'i strice, cà-ci si aceia sunt totu supusi ai Maiestatii sale. Timpulu va mai descoperí misterii de acestea. Destulu atàta, cà »heroismulu« celu prea multu glorificatu si necurmatele amerintiari ale partidei revolutionarie cu 30 de mii, 60—80 mii de secui au facutu la M. Osĭorheiu unu fiasco infricosĭatu, care apoi s'a mai repețitu de càteva-ori pàna la pacificarea tĭerei; éra despre invingeri secuiesci póte fi vorba numai in casuri, in care li s'a promisu depredare libera a sateloru neaparate de nimeni;

[1]) Winterfeldzug pag. 146.

[2]) Jakab Elek Szabadságharczunk pp. 406—408. Kövári Erdély története 1848—1849 pag. 105.

dincontra oriunde au avutu se dea peptu cu trupe disciplinate, secuii au fost batuti si luati pe fuga.

Generalulu Gedeon sau altu comandante ar fi pututu atunci se strabata cu aceleasi trupe in tóta Secuimea, se adune armele dela toti si se o isoledie cu totulu de partid'a revolutionara din Ungari'a. Generalii n'au urmatu asĭa si erórea loru s'a resbunatu in modulu celu mai durerosu.

Cà generalii austriaci aru fi pututu atunci pacifica pe deplinu Secuimea, prin urmare si tĭér'a intréga, recunoscu chĭaru scriitorii magĭari cari au participatu la revolutiune in modu fórte activu. Ei susţinu cu adeveratu, cà doue batalióne, unulu de secui, altulu de domnisĭori (XII) s'aru fi rapedĭtu de doue-ori asupr'a tunuriloru lui Gedeon, dara apoi remàne adeverata enigma, cum s'a pututu intempla, cá in acelu atacu se nu fia remasu nici-unu omu mortu sau încai ranitu acolo pe locu, pre cand este prea bine sciutu, cà unu singuru glontiu de tunu la distantia numai de un'a miĭe de pasi sparge prin tóte şirurile pàna in trupele de reserva. Adeverulu este acela pe care'lu spune Iakab mai la vale: Au fugitu toti, care incàtrau au apucatu mai alesu ajutati si de intunecimea noptii. Elu insusi cu faimosulu Urházi si cu v.-colonelulu Betzmann desconcertati de suparare si ruşine au parasitu acelu locu, nu de batalia, ci de umilire si batjocura de sine, apucand spre resaritu inlaintrulu Secuimei pe urm'a celorlalti fugari, cari acoperiau drumurile si campulu cu miile, pàna cand vreo 200 de insi dintre fruntasi se oprira in capu de nópte pe càteva óre la cameradulu loru Samuel Nagy in Kebele; in reversatulu dilei înse au plecatu si de acolo de frica, cá nu cumva trupele lui Gedeon se calce in urm'a loru, la ceea ce generalulu nici cà cugetase.[1])

---

[1]) Cuventele lui Iakab: „Én Urházyval s Beczmann alezredessel, bútól és szégyentől leverve, a nem űtközet, de önmeggyalázás és megaláztatás helyét utoljára hagytuk oda s a királykut felé keletnek tartva, az utakat és mezőket ezerenként ellepő szaladok után belső székelyföldre be indultunk. Az éj egy kis részét Kebelében Nagy Samu honvédbajtársunknál töltöttük 200-nál tőbben! Meg köszönhették ökis az ily vendégeket! Rövid volt ez az időt tekintve, hosszas, a mit alatta szenvedtünk, sulya alatt szinte le roskadva. Került az álom s keserü volt az étel. . . . . E sorsra

Capitanulu de cavaleria Kalchberg comandantu la stang'a pe Murasĭu de vale, ajunsu in dreptulu comunei Iernotu (Radnotu) avù totu in 5 Novembre o lovire cu spendiuratorii de romani, cari comandau un'a alta trupa de secui in numeru cá de doue mii. Colón'a mica de trupe regulate a lui Kalchberg dupa unu scaramusĭu usĭoru sparse lagarulu secuiescu, éra pe capitanulu Pünkösty cu alti doi oficiri si cu 120 de feciori iĭ duse in captivitate. Comissariulu gubernului kossuthianu, tiranulu de G. Apor si maiorulu Gabr. Tolnay cu gardistii sei de secui au scapatu pe calea càtra Clusĭu. Berzenczei apucand pe cali neamblate, nu s'a opritu pàna in Galiti'a si numai de acolo ajunse érasi la Pest'a, unde ruşinatu si cu prestigiulu perdutu, a fost primitu rece in parlamentu.

Dupa acea batalia sau mai bine, numai manevra militara dela M. Osĭorheĭu generalulu Gedeon s'a intorsu la Sibiĭu, fàra nici-o parada, cá si cum nu s'ar fi intemplatu nimicu. In cercuri sasesci care se credeau bine informate, se latise o faima surda, cà br. Puchner ar fi fórte neindestulatu cu operatiunile lui Gedeon si cà 'iar fi inputatu pentru-ce s'a intorsu acasa si nu a continuatu cu expeditiunea asupra Clusĭului in buna intielegere cu colonelulu Urban. Ceea ce scimu noi positivu este, cà membrii comitetului si secretarii s'au invoitu, cá in duminec'a ce urmá se mérga in corpore, se felicitedie pe numitulu generalu pentru »stralucit'a victoria cu càteva glóntie de tunuri«; se mérga apoi si la generalulu comandante. Generalulu Gedeon la felicitarile pronuntiate de càtra Laurianu nemtiesce in termini alesi, multiamí in tonu rece si mai adaose, cà elu la intórcerea sa ar fi vediutu alaturea drumului càteva trupuri mórte intinse pe pamentulu care si apucase a fi coperitu cu ninsóre. Gedeon vediuse

---

jutni oly hamar! Szép álmainkbol igy ébredni fel irtoztató vala! Alig szürkülödött, már uton voltunk, siettünk tovább, beljebb, nem tudtuk merre és hová, csak siettünk, hogy szégyenünk helyitől messzi legyünk, hogy meg ne lepessünk. Pedig az ellenség nemis gondolt erre, örvendett hogy nymbuszunkat oly könnyüszerűleg szétzuzta, hogy Szebenbe örömhirt irhat; annyira nem hitte, hogy e nagy erő oly hirtelen és szánalomra méltoan szétmállik. . . . . Hirünk jobb volt mint magunk etc. (Pag. 208—209.)

unu singuru omu mortu, inghĭetĭatu, altii inse'i minţisera cà au vedĭutu dieci si sute de morti, cari daca nu voru fi inmormentati, la primavara se va nasce ciuma. S'au trimisu indata ómeni inadinsu pàna dincolo de Mediasĭu, cá se cercetedie dintr'unu hotaru in altulu si precum s'a disu, unu singuru mortu zacuse neingropatu.

Generalulu comandante ne primí cá si altadata, numai in caltiuni de nópte, adeca totu patimind de picióre. Escel. sa in locu de a perde cuvente mai multe in respunsulu seu la felicitarile audite din partea comitetului, suparatu cum era si din alte cause reservate, inputà comitetului càteva pradaciuni si cruḍimi comisse de romani, inculpà totu pe acestia pentru mórtea nefericitului locotenente Klima in Zarand si alte càteva neregularitati de ale prefectiloru si tribuniloru, éra apoi adaose dicènd:

»Tiér'a este pacificata, afara numai de districtulu Trei-Scaune, pe care le voiu pacifica eu. Ve recomandu cá se desarmati pe poporu si se nu mai suferiti nici-unu feliu de cruḍime.«

La cuventele acestea urmà scen'a cu Baritĭu inpartasita la pag. 214.

Nici-unu comandante militariu nu sufere observatiuni in servitiu si multi din ei nici afara din servitiu.

In urmatoriulu momentu semaná cá si cum 'iar fi parutu reu de cuventele din urma, cà-ci dupa o mica pausa mai adaose: »Übrigens nichts für ungut (se nu luati in nume de reu)« si facù o fatĭa mai blanda, éra noi esiramu intre complimente, înse cu sentimente inpartite. Unii aflara cà la tóte mustrarile generalului nu trebuea se respundia nimeni nimicu, se taca toti; altii din contra ţineau cà nu era bine se suferí tóte denuntiarile straine si mincinóse neinfruntate.

Intre acestea cadĭuse si Clusiulu in potestatea austriaciloru. Asĭa a urmatu apoi, cà comitetulu dela 20/8 Novembre inainte luase tóte mesurile pentru desarmarea poporului in partea cea mai mare a tierei, cu atàtu mai vîrtosu, cà o érna fórte aspra incepuse in acelu anu de timpuríu. Nu era prea greu a ţiné pe locuitori sub arme in comunele si in ţinuturile apropiate; era inse mare sacrificiu din partea loru a'i comanda in alte regiuni departate pre càte 10—15 dile cu

merindea loru, a purta grija si de familiile remase, cá se nu sufere de fóme si de geru.

O grija mare inspirá comitetului înca si inpregiurarea, cà una parte din recrutii assentati cu atàta devotamentu, nici erau inbracati nici exercitati de nimeni, in càtu ţi se parea uneori cà auctoritatile militari aru fi si uitatu de ei, éra comitetului la intrebarile sale i se respundea, cà nu sunt nici arme si nici monture de ajunsu. Adeveratu scandalu. Dupa $3^1/_2$ luni Bem aflase si in Sibiiu bani si montura de ajunsu.

De altmentrea generalii din Sibiiu ai Maiestatii Sale isĭ perdura in curènd tóte illusiunile de pacificarea si desarmare a tĭerei, pre cand din fiorós'a tragedia transilvana abĭa era representatu alu doilea actu alu ei, dupa care urmara altele multu mai sangeróse si mai barbare.

§ 37. Nefolosirea victoriei eftine dela M. Osĭorheiu se resbuna infricosĭatu. Secuii se reculegu si se armédia cá prin farmecu. Tunariulu ARON GÁBOR. Omoru selbaticu alu capitanului secuiu BALÁS cá tradatoriu de sange.

Comand'a micului corpu care operase la M. Osĭorheĭu si prin pregĭuru, fù data generalului Kalliani (din famili'a de granitĭari dela Nasaud), éra Gedeon fusese chĭamatu la Sibiiu, cá se ía instructiuni relative la pacificarea secuiloru din Trei-Scaune, despre care generalulu Puchner îsĭ facuse illusiunea cà acelu districtu ar fi singuru înca nepacificatu in tĭér'a intréga. Gedeon avea se operedie, respective se tractedie cu acei secui în Brasĭovu. Districtulu Trei-Scaune este celu mai bine situatu din tóta Secuimea, pamentu fertilu, comerciu bunisĭoru, aristocratia numerósa, din care multi oficiri in regimentulu granitiariu din acelasi districtu; in fine toti capii revolutiunei secuiesci si ai partidei antiaustriace îsi aveau acolo comitetulu, ómeni fórte activi si cutediatori, de cari tremurau toti moderatii, cari si acestia erau destulu de numerosi.

Cand a plecatu generalu Gedeon spre M. Osĭorheĭu, pe capitanulu de dragoni br. Heydte l'a comandatu cu unu escadronu de dragoni, cu lanceri sasi si romani dela Seghisĭór'a pe la S. Cristuru inainte asupr'a orasĭului secuiescu Odorheiu (Udvarhely), care cá toti ceilalti secui stetea si acela

in arme. Ómenii dedati a citi istorii numai despre batalii mari cu luptatori dieci si sute de mii, luptele precum au fost si acestea càteva, pe care le memoramu acílea, le voru desconsidera cá pe nescari ciocniri si scàràmusie fàra nici-o insemnatate istorica, daca nu le voru judeca dupa natur'a resboiului civilu. Diece ciocniri la diece locuri, in care se remàie morti numai càte diece pàna la 100 de ómeni, dara se fia date o suta de comune flacariloru si se fia rapite si mànate 3—4 mii de vite mari si mici, facu de siguru càtu o batalía din cele mari, in care cadu càte 10—15 mii, se mai perdu si càteva tunuri; si apoi in fine decide efectulu moralu si acelu »Ţine minte« alu popóraloru, carele se pastrédia in generatiuni.

Capitanului Heydte ii ţinusera calea la Cristur husarii kossuthiani, adeca coconasii sau domnisiorii si lancerii secuiesci, elu inse in 4 Nov. numai cu escadronulu seu ii sparse si'i luà la fuga, éra locuitorii esindu'i inainte cu steagu albu se supusera.

In puçine dile Heydte desarmà pe tóte satele secuiesci de prin pregiuru, reorganisà si administratiunea politica.

Intre acestea plecase si capitanulu c. r. Steinburg in lipsa de ostasime regulata numai cu lanceri si venatori sasi din scaunulu Rupei (Reps, Köhalom), totu asupra orasiului Odorheiu. Pre càtu inaintà Steinburg, vreo 13 sate secuiesci ii esira inainte totu cu steaguri albe cá semne de supunere. Tocma la satulu Bikafalva distantia numai de unu miliariu dela Odorheiu, Steinburg observa in 6 Nov., cà'i esise in cale o céta cá de 300 de secui armati, carii inse la unu punctu stetera pe locu. Trup'a lui Steinburg in numeru de 700 era provediuta bine cu arme; deci o pune in linia si astépta pe secui in positiunea ce'si alesese.

Cei 300 de secui erau gardisti din Odorheiu. Capitanulu loru dà semnu, cà ar voi se vorbésca cu Steinburg. Convenirea se intempla, invoiél'a se închieie fórte usioru, cà-ci in acea di se si aflase in Odorheiu despre desastrulu secuiloru la M. Osiorheiu, si Steinburg nu ceruse mai multu, decàtu conformu ordinului ce avea dela Sibiiu, declaratiune de supunere.

Capitanulu gardistiloru secui se intórce la ei si le comunica invoiél'a facuta. Mai multi gardisti nu se invoiescu

si incepu se strige cá selbaticii. In acelea momente urmédia érasi o scena din cele tragicomice si caracteristice. Trei studenti furiosi armati cu pusci esu din frontu càtiva pasi inainte spre glótele sasesci si tragu asupr'a loru, dara nu nimerescu pe nici-unulu. Cá si cum unu ventu ràpede ar màna inainte gramaḍi de frundĭe uscate, intocma o tulí la fuga intrég'a glóta sasasca, coprinsa de atàta spaima, in càtu nici Steinburg nici nimeni nu a mai fost in stare se tiĭe in locu undeva pe bietii sasi pàna in comunele loru. Vediend secuii atàta spaima, càtiva din ei mai trasera asupra sasiloru, éra ceilalti nu mai puteau de rîsu. Capitanulu Steinburg remasu singurelu in drumu, ce era se faca, pentru-cá se nu cadĭa in captivitate, se mai fia si maltractatu, lasandu'si bagagiulu o luà si elu p'ací incolo.

Càtiva lanceri sasi de frica mare ce'i apucase au intratu in gur'a sĭerpelui, cum se vorbesce de unele paseruice din selbatacimile Americei; aceia adica s'au ascunsu in unele case din Bikafalva, unde apoi secuiĭ îĭ ucisera pe toti.

Auctorulu germanu alu istoriei resboiului civilu din Transilvani'a[1]) observa la loculu acesta, cà fug'a lanceriloru romani din lupt'a dela St. Ioan'a de langa S. Reghinu si fug'a lanceriloru sasi dela Bikafalva cu totu numerulu loru celu mare, ne dà proba de ajunsu, cà glótele armate in Transilvani'a au fost de puçinu ajutoriu la operatiunile trupeloru imperatesci. Colonelulu (mai apoi generalulu) Urban putea se adaoge aici cu totu dreptulu si pe glótele armate secuiesci, ungurene si pe ale oricarui poporu, pe care nu ai apucatu a'lu exercita si disciplina inainte de a'lu duce in focu. Daca Urban in lupt'a dela St. Ioan'a nu ar fi lasatu cele doue tunuri ale regimentului seu de marturia la podulu Murasiului langa S. Reghinu, ci le-ar fi comandatu in linia de bataia si ar fi apucatu se traga din ele numai de càte trei-ori in glótele secuiloru si chĭaru in calarimea domnisĭoriloru, ar fi vedĭutu cum s'aru fi pusu toti pe fuga órba, nu s'aru fi opritu pàna la Osiorheiu si orasĭulu Reghinu si càteva comune romanesci aru fi fost salvate. Dara glótele sasesci au fugitu dela Bikafalva numai dupa trei patru traseturi din pusci, nu din tunuri.

---

[1]) Winterfeldzug.

Da, cu càtu class'a economiloru si a burgesimei se afla in stare materiala mai buna, precum erau sasii in acea epoca, cu atàta le este mai scumpa viati'a, prin urmare sunt si mai fricosi decàtu altii. Se fiti vedĭutu chĭaru pe burgesimea din Clusĭu, cum tremurá de frica atunci, cand o scósera numai pàna la statiunea Apahida si înca in trasuri; éra dintre cetatienii Brasĭovului unii plangeau cá femĕile cand ne scósera cale numai de doue poste, cá se primimu tunurile escortate de Sibiieni pàna la Sĭarcai'a. Fugeau si romanii, ei înse totu humoristi si fatalisti, ii vediuramu nu odata, cà se retrageau intre rîsuri si glume.

Recruti, recruti in numeru indoitu se fia scosu generalii, pe aceia se'i fia deprinsu, inbracatu si ţinutu bine, si atunci Bem nicidecum nu 'iar fi scosu din tiéra.

Afland br. Heidte despre marea secatura ruşinatóre dela Bikafalva, plecà elu insusi acolo cu escadronulu seu, mai trase si dela Seghisĭóra doue companii de linia din bravulu regimentu Bianchi si unu tunu, pre cand éta cà vine la elu o deputatiune dela Odorheiu cu parochulu in frunte, care pre langa ce se aratara cà le pare prea reu pentru cele intemplate la Bikafalva din caus'a unoru juni spulberati, cerend scuse declara cà se supunu domniei legitime. Asĭa br. Heydte ocupànd Odorheiulu in 9 Novembre, desarmà pe secui, ocupà salinele dela Parajd si tóte cassele dela perceptorii respectivi ai tĭerei, apoi apucanduse de reorganisarea ţinutului s'a pusu in raportu totodata cu colonelulu Dorschner dela regimentulu secuiescu I din districtulu Csik (Cĭucu), ai carui locuitori s'au supusu dupa tóte formele, in càtu br. Puchner a si datu ordinu, cá oficiriloru se li se platésca salariile, cá si cum nu s'ar fi intemplatu nimicu si ei nu aru fi rebellatu nici-odata. Ce e dreptu, cĭucanii au fost cei din urma, cari au datu ascultare conspiratoriloru, éra dupa pacificarea din Novembre au si trasu cordonu de càtra Trei-Scaune, cá se curme cu ei orice comunicatiune. Nici acea supunere nu a fost de lunga durata.

Intre acestea revolutionarii si conspiratorii cei mai fanatici din secuime si din alte parti ale tierei se adunara in neinsemnat'a capitala a Trei-Scauneloru, la S. St. Gĭorzu, unde îsĭ aveau comitetulu loru si unu tribunalu de sange (Vérbiroság, Blutgericht) cá simbolu si totodata executoru

alu terrorismului ungurescu. Aici se strimtorasera si husarii Kossuthiani fugiti dela Osĭorheiu, aici si alte elemente setóse de sange. Acelu districtu este bogatu si de aristocratia; familii de ale grafiloru Kálnoki, Mikes, Nemes, br. Szentkereszti; familiile Béldi, Cserei, Horváth, Maurer, Turi, Gyárfás si altele multe îsĭ au resiedintiele loru in acelu ţinutu si in comitatulu limitrofu Alba-superiora (acum desfiintiatu); càteva din acestea erau antiaustriace furióse, altele numai de frica.

Dupa caderea celoru doue orasĭe secuiesci cu ţinuturile loru se latise faim'a, cà acum br. Puchner ar fi decisu a petrunde cu tóta puterea sa militara, cu garde sasesci si lanceri de romani in Trei-Scaune. Atunci locuitorii temendu-se, cá nu cumva intrand austriacii se dea si ei focu, se omóre si se pradedĭe intocma precum facusera ei in ţinuturile romanesci si sasesci, au cerutu dela comitetulu revolutionariu cá se cerce o inpaciuire si se abata peirea dela ei. Comitetulu revolutionariu, care stetea in comunicatiune necurmata cu B.-Pesta pe cali nesciute, s'a invoitu, înse numai la parere.

Comitetulu din S. St. Gĭorzu trimisese înca din 13 Novembre deputatiune la Brasĭovu cu unu memorialu subscrisu de prefectulu Albert Horváth, adresatu baronului Puchner si voiá se plece de acolo la Sibiĭu. Comandantele cetatii a opritu deputatiunea acolo pe locu, pretensiunile secuiesci coprinse in memorialu, scrise cu multa inganfare si chĭaru inpertinentĭa, le-a inaintatu la Sibiiu, éra delegatii aveau se astepte in Brasĭovu resolutiunea, care a si sositu sub dat'a din 16 Novembre, aspra, infruntatóre asupra nobilimei, a popiloru si advocatiloru, cá totu atàti auctori ai rebelliunei.

In 19 Nov. sosise si generalulu Gedeon a dou'a óra la Brasĭovu. Revolutionarii din Secuime îsĭ ajunsesera scopulu, cà-ci cu manoper'a de a intinde la memoriale, a trimite deputatiuni si a tandalí dilele pe la Brasĭovu castigara timpu de ajunsu spre a stracura sciri la B.-Pesta si de acolo incóce, a se si provedé mai bine cu arme. Delegatii loru s'au intorsu acasa cu promissiunea, cà vedi adeca ei voru indupleca pe secui la supunere neconditionata si apoi se voru intórce érasi cu declaratiunea. Asĭa secuiĭ au fost lasati o luna intréga in buna pace, cá se se reculéga, organisand si ar-

mand acum pre tóta partea barbatésca capabila de a purta arme; éra apoi in locu de a mai da vreunu respunsu, comitetulu adunà pe cetele armate in lagare la fruntarie spre districtulu Brasiovului in comunele Kökös, Al-Doboly si Hidvég.

Pre cand delegatiunea secuiloru tractá in Brasĭovu, in 16 Nov. se adusera la S. St. Gĭorzu si doue tunuri, de care pàna atunci secuimea era lipsita cu totulu. Mai apoi secuii ajunsera ca se aiba artileria intréga.

Din care parte si pe unde au ajunsu acelea tunuri in Secuime, unu adeveratu misteriu fusese acesta in mintea generaliloru si intru a tuturoru. Dara ce nu póte produce unu poporu fanatizatu si pornitu spre resbunare!

Unu omu din poporu anume Aron Gábor, in etate de ani patrudieci, fost corporalu in regimentulu granitiariu, sciá si puçina carte, éra in anii servitiului seu trimisu fiind la Alba-Iulia pe timpu mai indelungatu, acolo elu avea passiunea cá se stea cu órele intregi pe la tunuri, se le studiedie constructiunea, dupa care se incercà se'si faca modelle din lemnu. Ani de dile constructiunea de tunuri ferbea in capulu lui Gábor. Acum cà elu îsĭ vedea natiunea strimtorata din tóte partile, se decise cá se tórne elu insusi tunuri din feru, numai daca 'iar da cineva materialu si spese. Compatriotii sei mai anteiu luara pe Gábor in rîsu, dupa aceea se induplecara se'lu ajute cá se faca o proba intr'unu norocu. La satulu Füle totu in Secuime, era si pe atunci baile de feru si o turnatoria in activitate, pre cand acelea se aflau in proprietatea unui armeanu, apoi a unui negutiatoriu romanu din Brasĭovu, anume Nicolae Zarafu. Acolo merse Gábor, unde i se turnara deocamdată doue tunuletie si la ele unu numeru de glóntie. S'au aflatu mesteru care facù si trasurile necessarie la tunuri. »Daca nu voru fi bune, se me inpuscati voi pe mine,« dise Gábor si tunurile au fost bune.

Unu altu secuiu Thuroczi rotariu de professiune, adunà tóte căldările rele, vase si alta arămaria, le topi si tornă unu tunu de arama, îsĭ facuse totu elu sfrederu si 'lu sfrederi.

Dupa acelea probe reusite secuiĭ aduna clopote din turnurile bisericeloru si le ducu la turnatoría; artileri'a loru se inmultiesce.

Dara de unde pulbere de pusca si de tunu? Unu proprietariu anume Szacsvai fiind venatoriu, de càte-ori avea trebuintia de pulbere, o fabricá elu insusi dupa o recepta hereḑita dela unu stramosĭu. Szacsvai comunicà secretulu seu, ómenii si mai alesu femeile carau pamentu, din care se se scótia salitru (Salpeter), carbunàrii erau destule. Baiatii adunau ori de unde se putea plumbu si cusutoriu, din care se turnau glóntie de pusci. Orasĭulu Kézdi Vásárhely nu departe de pasulu Oituzu spre Moldova, se prefacuse in micu arsenalu. Elevii din scól'a militara a regimentului si fetele faceau cartusĭe, pàna cand li s'a intemplatu si o explosiune fórte periculósa. Puscile cu acu erau dejá in usu. Apotecariulu de acolo invatia pe secui cum se faca scaparaturile (Zünder). Tóta poporatiunea lucrá dio'a si nóptea la inarmare. »Se ne ţinemu numai pàna ce ne va sosi ajutoriulu promisu si ferbinte doritu dela Ungari'a,« era parol'a de tóte dilele a comitetului revolutionariu.

In 23 Nov. fruntasii secuiloru ţinura din nou adunare in St. Gĭorzu, in care se discutà resolutiunea venita dela Puchner. Se laţise faim'a si despre o invasiune de trupe rusesci, care ar fi planuita din partea Moldovei. Se temeau si de inaintarea lui Heydte. M. Berde cá comissariu ministerialu si colonelulu Dobay cercau totulu cá se moderedie furiile, inse fàra nici-unu resultatu. Dobay s'a decisu cá se tie o alta adunare compusa si convocata din càte doi trei delegati veniti din fiacare satu.

Intre acestea capitanulu Strava din regimentulu I romanescu de granitiari fusese comandatu, cá cu $^1/_2$ compania de semi-invaliḑi si cu lanceri se desarme pe cĭangaiĭ din Sacele si inaintand spre comunele de càtra passulu Buzeu se cerce a intra in Secuime; a fost inse respinsu prin calarimea ungurésca, pe care lancerii o aru fi pututu infrange usĭoru, daca ar fi invatiatu vreodata a lupta cu lanci sau cu baionete in contra calarimei, tocma de ar fi fost aceea multu mai bine disciplinata decàtu mai era înca pàna atunci a domnisioriloru, la cari s'ar fi pututu aplica prea bine comand'a de odinióra alui Iuliu Cesar pronuntiata càtra legiunile sale, cand se bateau cu legiunile de aristocrati ale lui Pompeiu: »Faciem petite-Se'i loviti in fatĭa,« adeca se

le strice frumseti'a. Lancerii înse nu erau legionari inbetraniti in arme.

Adunarea noua era convocata pe 28 Novembre. Se scóla inse maiorulu Pap, unulu din conspiratorii cei mai fanatici dela Kézdi Vásárhely si emitte alta proclamatiune, in care provóca pe secui, cá nu doi trei, ci toti cei buni de arme se alerge armati la loculu adunarii. Asia s'a si intemplatu; mii de ómeni cu popii loru in frunte venira din tóte partile.

Comitetulu rvolutionariu sciind bine, cà mai multi oficiri sau fricosi din natur'a loru, sau si curagïosi, înse departe vedietori, nicidecum nu aru voi se intre in lupta cu fostii loru camerați dela linia, adica cu cei remasi credinciosi càtra dinastia, a decisu mai de inainte cá se caute o victima de undeva, prin a carei sacrificare se póta inspira terróre.

Victim'a s'au aflatu usïoru. Emanuel Balázs fost capitanu la granitïari, acum maior la honvedi, omu desteptu, care inse trecea de mare tiranu, cá unulu ce ar fi batutu chïaru si pe tata-seu, a fost denuntiatu cà elu ar fi statu încà din 16 Maiu in corespondentia cu comand'a generala dela Sibiïu, ceea ce numai crima nu putea se fia, cà inse elu si-ar fi renegatu chïaru si nationalitatea sa in favórea Austriei.

Soldati din batalionulu comandatu de Balázs prindiend pe acelu nefericitu ilu adusera intre batjocuri la tribunalulu negru tocma pe dio'a de 28 Novembre. Tribunalulu îlu si condamnà dupa procedur'a dreptului statariu, dupa care si fù legatu de pocïumbu, unde îsï asteptá executiunea. Nevasta-sa nu a voitu se'lu mai vadia; numai pruncii lui au fost suferiti cá se mérga la elu se'i sarute.

Incepuse a insera. Multimea sbierá cerend executiune, dara investigatiunea (enquette) înca nu era terminata. Balázs fùsese condusu in sala cá se mai fia ascultatu. Atunci unii strigara, cà daca pe vinovatulu îlu va apuca sér'a sub coperisïu, nu mai póte fi ucisu. In acelea momente se produse o scena din cele mai fioróse si selbatice. Multimea strabatend in sala smulse pe Balázs de acolo si scotiendu'lu afara, unii îlu inpuscara, éra altiï îlu strapunsera cu baionet'a si in fine calaretii îlu sfaşiïara cu potcóvele cailoru, ceea ce

dice Kővári cà ar fi o datina stravechĭa secuiésca de a pedepsi pe tradatori. Totu Kövári recunósce, cà acelu omoru a fost o fapta a fanatismului; elu inse o lauda fórte si afla, cá acea cruḍime a facutu din secuii fricosi eroi, din cei cu inima indoita decisi, din tradatori patrioti asĭa, cà din acei vreo 80—90 mii de locuitori ai acelui districtu intinsu pe unu teritoriu de 60 miliarie patrate au pututu se ésa 6000 barbati armati cu pusci si totu atàti lanceri, adeca cu totii 12 mii, cari apoi au datu de lucru generaliloru austriaci pàna cand a venitu Bem cu óste din Ungari'a in ajutoriulu loru. Escursiunea istorica a lui Kövári facuta spre glorificarea secuiloru sufere corecturi essentiali, afara numai, daca devastarea de tieri, jafuri, omoruri de ómeni nearmati si teciunari'a, s'ar putea considera de càtra poporale civilisate cá fapte ale eroismului, in locu de ale numí de aceea ce sunt si ale infera cá crime comisse de popóra selbatice.[1])

§ 38. O serie de batalii cu secuiĭ. Comune sasesci aprinse si devastate. Brasĭovulu in pericolu necurmatu. Rusii la fruntariile Transilvaniei in Predealu si in alte locuri. Aparare miserabila din partea sasiloru si a romaniloru.

Generalii austriaci nu sciau nimicu de tóte pregatirile energice càte se faceau contra loru in Trei-Scaune; terorismulu comitetului revolutionariu curmase orice urma de comunicatiune pe lini'a Oltului; numai magiarii locuitori in Brasĭovu erau bine informati. Generalii nu aveau nici-unu banu pentru agenti si spioni. Ei audiau sunand tunuri, fàra cá se scia de unde le au secuiĭ.

Vediend generalulu Gedeon, cà secuii concentrédĭa trupe la càteva puncte dela Oltu si spre Buzeu, in dilele din urma ale lui Novembre comandà si elu, anume la orasĭulu Feldióra (Marienburg) locuitu de sasi si de romani din prea mic'a sa trupa $1^3/_4$ batalionu infanteria Bianchi, 2 escadróne dragoni si 3 tunuletie sub comand'a colonelului br. Stutterheim, acesta unu omu reu la mania.

La Herman (Honigberg) 2 companii romani granitiari din regimentulu I, doue companii garda nationala sasésca

[1]) Kövári Erdély története 1848—9 pag, 127—130.

din Brasĭovu, ½ escadronu husari granitiari romani, si 3 tunuri.

De càtra Buzeu, pe unde sunt comune romane s'au trimisu numai ce amu vediutu mai sus, ½ compania de granitiari semi-invalidi, ómeni inaintati, parinti de familia si 2000 de lanceri fórte puçinu exercitati, scosi din doue districte, alu Fagarasiului si alu Brasĭovului.

Mai remasese o mica garnisóna in Fagarasĭu, alt'a in Brasĭovu, cu 2 tunuri.

Lucru de necredĭutu si totusi adeveratu: unu generalu-feldmarechal imperatescu anume Gedeon, in locu se aiba sub comand'a sa cá corespundietoriu rangului seu unu corpu întregu de celu mai puçinu 25 de mii cu artileria in proportiune, densulu in Nov. 1848 ajunsese cá se comande din Brasĭovu o trupa regulata in numeru totalu de 1890 pedestrime, 200 calarime si 8 (optu) tunuri. Gardele sasesci, lancerii si venatorii romanesci voru fi fost cu totii vreo patru mii, de cari putea se dispuna generalulu de voia de nevoia.

Trup'a pe care Gedeon o lasase sub comand'a lui Kalliani, cand plecase dela M. Osĭorheĭu, va fi fostu cu ceva mai mare.

La cifrele acestea ajunsese puterea militara a casei de Habsburg in Transilvani'a!

Dupa multe traganari generalulu decise cá se lovésca dreptu in Secuime la M.-Doboly, de unde secuiĭ treceau la sasi si îĭ jafuiau cá pe oi. Spre acestu scopu îlu pune pecatele pe Gedeon, cá in 30 Nov. se traga trupele dela Feldióra la Hermanu, lasand acolo de paza numai ½ compania de granitiari romani si doue sute de lanceri. Feldiór'a avea preste 2000 de locuitori, dintre cari mai alesu sasii se puteau arma si cu pusci; preste acéstea comun'a este situata la Oltu asĭa, in càtu se póta fi aparata; dara ori-de unde dispare cu totulu orice spiritu militariu, de aparare nu mai póte fi vorba.

Spre a ţiné pe adversari in respectu, capitanului br. Heydte, care era unu bavaresu curagiosu, i s'a datu ordinu cá se apuce cu escadronulu seu càtra Rákos, spre laturea drépt'a a secuiloru.

Dintr'odata inse expeditiunea fù sistata cá printr'o varga de farmecu. Cum? Comitetulu revolutionariu dela S. St. Gĭorzu

trimisese la Gedeon adresa cu declaratiune, ca si secuii din acelu districtu accepta proclamatiunea din 18 Octobre si se supunu la ordinile generalului Puchner. In acelasi timpu unu batalionu de granitiari secui cu càteva sute de voluntari si cu doue tunuri turnate de curend, pléca dela satulu Hidvég situatu preste Oltu, inse fórte aprópe de Feldiór'a, ataca pe puçinii aparatori ai podului facèndu-le 17 morti si raniti, îĭ respingu si dupace ocupa Feldiór'a o depredéza, îĭ dau focu si iute se retragu érasi preste Oltu pe teritoriulu loru. Alta rassa de ómeni, nu cá feldiorenii, ar fi nimicitu pe secui indata la intrarea pe stradele comunei.

Colonelulu Stutterheim primind scirea tatarasca, se intórse iute cu trup'a sa dela Hermanu la Feldiór'a spre a pedepsí perfidi'a secuiloru, cari intr'aceea trecusera Oltulu, in càtu nici cavaleri'a nu 'ia pututu ajunge.

Acesta fù resultatulu de anteĭu alu increderei generaliloru si alu traganarii negotiariloru mincinóse.

Comunele sasesci infricate de peritu prin invasiunea dela Feldióra, in locu de a se arma poporulu intregu si a face cá secuii, alergara cu deputatiuni pe la generali cerend cá se'i apere. Atunci generalulu Puchner se induplecà cá se contraga de unde va putea înca o brigada, in adeveru inse abĭa unu regimentu si se o trimita in districtulu Brasĭovului. Acea trupa inse abĭa ajunse pe la 18 Decembre, in care timpu secuii se armasera si mai bine.

Capitanulu Heydte, care plecase in 2 Dec. cu 1 compania Bianchi, cu escadronulu seu si cu 2000 de lanceri, bate pe secui la Köpecz, si fiindcà secuii din acelu satu puscasera din turnu asupra lui, pune si elu se se dea focu la unele case, prinde si doi oficiri, pe maiorulu Papp si pe capitanulu Bottár, nu face inse nici-unu reu aceloru ómeni, cari daca l'aru fi prinsu ei, curend 'iar fi ascunsu sórele.

In 9 Dec. secuiĭ 1 batalionu granitiari, 1 escadronu husari kossuthiani, 2 tunuri si lanceri fórte multi se lovescu la Rákos cu Heydte, care érasi iĭ bate facèndule mai multi morti si raniti mai alesu prin dragoni; iĭ pune pe fuga, mai si prinde pe unii si culege pe urm'a loru mai multe arme, perde inse si elu pe locotenentele Fenz, 1 sergentu si 5 dragoni remasi morti, éra 14 raniti. In pedestrimea lui au remasu 12 raniti.

Dupa acea lovire capitanulu Heydte se asĭedĭà cu trup'a sa puçina dara heroica la satulu secuiescu Vargyas.

Bine se ţînea Heydte in positiunile sale; cu atàtu le mergea mai reu trupeloru si gardistiloru pe la comunele sasesci. In 5 Decembre secuii trecènd Oltulu pradara in orasĭelulu Preşmerŭ (Tartlau) locuitu de 3400 suflete, si dupace scósera pe compani'a de granitiari si pe gardistii brasĭoveni din Hermanu pradara si aici, apoi detera focu la càteva case. In aceeasi di o trupa numerósa de secui plecase din nou asupr'a Feldiórei; acum inse'i bate si colonelulu Stutterheim si'i ia pe fuga pàna la comun'a Arpatacu.

Acea perdere inse fù atàtu de puçinu simtita in S. St. Giorzu, in càtu comitetulu decise cá se plece dreptu asupra cetatii Brasĭovului si ocupandu-o, se o aduca la starea deplorabila a locuitoriloru dela S. Reghinu cu acea mare diferentia, cà band'a loru ar fi pututu stórce avutii insutitu mai multe cá dela numitulu orasĭelu.

Planulu secuiloru a fost, cá se plece cu tóte puterile loru asupr'a Brasĭovului. Pentrucá se fia si mai siguri de reusita, comitetulu loru a trimisu agenti la regimentulu I din Cĭucŭ, cá se'lu induplece si pe acela se ia parte la praḑile sperate dela Brasĭovu. Daca cĭucanii s'aru fi induplecatu, o mare catastrofa era se urmedie preste Brasĭovu. Despre o parte inse colonelulu Zsombori si vicecolonelulu Nagy au facutu pe comitetu se intĭeléga, cà daca ei voru trece Oltulu cu tóte trupele loru, br. Heydte in lipsa de aparatori va isbi dreptu in capital'a districtului loru; de alta parte comandantele cordonului militariu trasu de càtra Cĭucu a opritu pe agentii comitetului la fruntaria si in 8 Dec. 'i a trimisu de unde au venitu.

Acelu refusu a infuriatu si mai multu pe comitetulu terroristiloru; deci ei însĭ incordara tóte puterile, cá totusi cu atàta óste càta aveau se'si cerce noroculu si se plece asupra Brasĭovului, cu care ocasiune sute de cara secuiesci steteau gata se urmedie dupa óste, pentrucá dupa luarea cetatii se incarce jafurile care se voru face. Intr'aceea servitorii si servitórele de secuí in cetate incepusera se consoledie cu tóta nerusinarea pe patronii si patrónele loru, cà nu le voru lua totu ce au, le voru lasa si loru càte o parte din avutii. Alti

secui îsĭ insemnasera case in cetate, cu scopu cá dupa uciderea proprietariloru se le ocupe densii.

Brasĭovulu nu este cetate situata asĭa cá se o póta apara cineva in contra unui atacu regulatu cu artileria; cetatienii inse formati in garda, armati binisĭoru, exercitati dela Aprile inainte, ajutati fiind de militi'a regulata puçina la numeru, inse fórte brava, aru fi pututu nu numai se se apere in contra glóteloru secuiesci cu celu mai bunu succesu si chĭaru se le nimicésca pe acelea, daca pàna in 1848 nu ar fi disparutu si din locuitorii Brasĭovului orice spiritu militariu si bravura barbatésca. In tóta lungimea suburbiiloru de càtra campu, de sub munte pàna la biseric'a numita Bartolomeiu se trasese sĭantĭu, de lànga care in casu de asaltu secuiescu chĭaru si numai companiile de gardisti aru fi pututu semena mórte si perire in şirurile vrasmasiloru; intr'aceea trupele regulate ar fi inpedecatu pe secui de a strabate preste dealurí in suburbiile de sus ale cetatii, éra artileri'a pusa sub o comanda curagiósa sĭ-ar fi facutu de siguru datori'a. Terrórea înse paralisase tóte puterile locuitoriloru aici cá si mai inainte la Clusĭu. In càtu pentru fric'a de servitori si servitóre, magĭarii din Clusĭu aru fi spendiuratu indata pe toti càti aru fi cutedĭatu se'i amerintie cu rapirea averei loru.

Totu ce s'a intemplatu la Brasĭovu in acésta privintia a fost, cà mai multe dómne au trasu palmi la servitóre neruşinate, care se laudau cà voru inparti garderob'a cu densele.

In 10 Decembre, pre cand secuii incepusera se tréca Oltulu, preste vreo doue óre vine scirea positiva, cà trupele loru s'au intorsu din drumu in districtulu loru. Acea schimbare a planului loru a remasu nepriceputa in Brasĭovu pàna cand se aflà, cà dupace br. Heydte batuse reu pe secui la Rákos si se laţise faim'a cà elu pléca in Trei-Scaune, secuimea pornita asupra cetatii, spaimantata de successele lui Heydte, s'a intorsu iute cá se'si apere vetrele proprie.

Acésta fù scaparea Brasĭovului de catastrofa; vomu vedea apoi mai la vale, cà locuitorii lui totu au suferitu mari calimitati. Multe familii mai avute incepusera se tréca in acelea dile cu totu ce aveau mai pretiosu in Munteni'a.

Trupele rusesci apucasera se ocupe principatele romane din tómna, alaturea cu cele turcesci. In urmarea intĭelegeri-

loru secrete care curgeau intre auctoritatile militarie din Sibiiu cu consulatulu austriacu din Bucuresci, càte puçine trupe rusesci pedestrime si mai alesu calarime de cazaci erau detasïate de càtra generalulu Lüders supremu comandante alu trupeloru rusesci, immediatu pe fruntari'a Transilvaniei la Predealu, si la Sïantïu, éra directorulu carantinei din pasulu Temesïu, care pe atunci era dr. Paul Vasiciu, avea ordinu precisu, cà daca voru vení oficiri de ai imperatului Russiei in carantina, densulu se nu le faca nici-o dificultate, ci din contra se'i primésca càtu se póte de bine. Acésta fù prim'a urma a planului prevedïutu multu mai de inainte pentru intrarea trupeloru rusesci in Transilvani'a, éra in anulu urmatoriu si in Ungari'a. Intr'aceea preamblarile cazaciloru pe la fruntarie au infuriatu mai multu decàtu au inblanditu pe ungurime.

Secuii catraniti asupra lui Heydte, cà-ci le dejucase atàtu de frumosu planulu loru de a inparti avutiile Brasïovului, au plecatu asupr'a lui cu regimentulu II granitiariu, cu voluntari bine armati, cu lanceri, cu 2 escadróne de husari si cu 4 tunuri, inparţiti in trei colóne. Ataculu se intemplà la Vargyas. Cetele de lanceri se sparsera si aici apucand la fuga. Heydte cu puçin'a sa trupa regulata s'a retrasu totu batèndu-se, si era p'ací se cada in captivitate, inse o compania dela Bianchi comandata de locotenentele Koroilovics se rapeḑi cu baionetta asupra calarimei vrasmasie si'lu scapà dintr'o situatiune invederatu periculósa, in care'lu dusese orbulu seu curagiu. In 13 Decembre br. Heydte s'a retrasu la orasïelulu Rupea (Köhalom, Reps).

La episóde cum sunt acestea vomu mai reveni. Se urmarimu deocamdata evenimentele in paralella din alte parti ale tierei.

§ 39. Versari de sange, focuri, devastari si spendiurari in partile apusene ale tïerei.

Istoricii magïari recunoscu ei insii, cà in celu mai mare comitatu alu Hunedórei locuitoriloru magiari nu li s'a intemplatu in lunile prime ale resboiului civilu nici-unu reu din partea romaniloru. In acea partea a tïerei din partea militara comandá si administrá maiorulu c. r. Riebel, éra prefectu

preste glótele române era denumitu Nicolae Solomon, omu tineru, dara intieleptu si prevedietoriu, care nu se incredea in sortile resboiului. Elu a desarmatu pe magiari, dara nu 'iau maltractatu, ci din contra atàtu elu càtu si tribunulu Hidvégi s'au silitu a le asigura in totu modulu persónele cu averile, pre càtu timpu voru remanea pe pace si nu voru face causa comuna cu insurgentii.

Trupe regulate se aflau fórte puçine in acelea ţinuturi. Deva capital'a comitatului era ocupata numai de unu batalionu de granitiari din regimentulu I (Orlatu) si $^1/_2$ escadronu de husari totu romani. Din acelu batalionu 1 compania fù dislocata preste Murasĭu la comun'a Zam, unde se inaltiase frumosulu castelu nou, residenti'a lui Vasilie Nopcea, plina de collectiuni pretióse si de alte avutii.

In comitatulu Zarand limitrofu cu alu Aradului, espusu in fiacare di la loviri din Ungari'a, comand'a generala nu aflà de bine se detasĭedie trupa mai numerósa, decàtu numai 40 di: patrudieci soldati granitiari comandati de tenerulu locotenente Clima, care in casu de vreo lovire avea se conduca si cetele de lanceri. Unu desastru era usĭoru de prevediutu.

In vecinulu Banatu apucasera a se infige insurgentii din Ungari'a in orasĭele Lipa, Radna, adeca fórte aprópe precum si in Lugosĭu. Comunicatiunea cu Transilvani'a curmata. Generalulu comandante alu Temisiórei voind se restaure comunicatiunea, trimise la Lugosĭu 1500 infanteria, 2 escadróne ulani si 5 tunuri sub comand'a maiorulu Anthoine, cá se scótia pe insurgenti de acolo si din celelalte doue orasĭe de pre tiermii Murasĭului, éra cu acésta se scape si pe maiorulu I. Riebel din starea in care se vedea elu cu batalionulu seu. Companiei din Zam i s'a trimisu si unu tunu. Insurgentii dela Lugosĭu s'au trasu la Bogsĭani in 28 Octobre.

Nu amu aflatu cine a fost comandantele companiei dela Zam, ceea ce se scie este, cà aceea patí o mare ruşine, cà-ci o trupa de insurgenti venind dio'a mare in 3 Nov. preste dens'a, o puse pe fuga, iĭ luà sî tunulu, apoi dupace au depredatu casele lui Nopcea, s'au intórsu la Soborşinu.

Comun'a Zam trece in ochii militariloru de unu punctu strategicu inportantu. Comand'a din Temisiór'a dete maiorului Eisler ordinu, cá se reocupe Lipa, Soborşin si Zam. In

12 Nov. s'a intemplatu si acésta si se credea cà insurgentii s'au retrasu la Arad. In Zam s'a pusu din nou garnisóna, inse érasi fórte puçina, $^1/_2$ compania granitiari semi-invalidi si 1 compania Carolu Ferdinand comandate de primu locotenentele Kermpotics dela granitiari. Au paţit'o si acesta. In sér'a din 2 Dec. veni si preste acésta garnisóna érasi o trupa numerósa, de inaintea careia Kermpotics se trase cu ai sei pe la Ili'a la Deva cu perderea bagagei intregi. Acum insurgentii dusera paie in casele lu Nopcea si le detera focu, éra in 4 Decembre s'au retrasu ducènd cu sine càteva sute cantare de sare din magazine.

Acésta fù sórtea stralucitei residentie alui Vas. Nopcea, éra nu cà romanii 'iaru fi datu focu, precum scornisera teçĭunarii, pentru cá se scape de pedepse.

In tómn'a anului 1848 locuitoriloru din comitatulu Zarand, mai intregu romanescu, le-a mersu fórte reu. Amu vedĭutu mai in sus, cà pentru acelu ţinutu numai 40 de soldati granitiari erau condamnati cá se'lu apere contra invasiunii batalióneloru si escadróneloru revolutionarie din Ungari'a. Prefectu preste glótele de lanceri era bravulu advocatu Ioanu Buteanu, care avea se lupte cu cele mai mari greutati, cu totu feliulu de lipse si neajunsuri, intre care nepriceperea poporului nu era cea din urma.

Cetele lui Buteanu si granitiarii cu locotenentele Clima se asĭedĭasera pe fruntarie de càtra Ungari'a la comun'a Gura-Vàii. In dilele din urma ale lunei Octobre, dupace romanii apucasera a desarma pe puçinele familii unguresci din acele parti, unu batalionu de militia (honvéd) si unu escadronu de calarime cu doue tunuri, comandati de maiorulu Buzgo (romanu renegatu cunoscutu noue din scólele dela Clusiu) lovira in cetele romanesci, si le silira se se retraga la Bai'a-de Crisĭu, dupa aceea detera focu la càteva sate si ocupara orasĭelulu Halmagĭu. Cu acea ocasiune barbarulu Buzgo prindiend optu romani pre toti optu 'ia spendiuratu fàra nici-o judecata, adica asia precum faceau fórte multi oficiri unguri, cari toti îsĭ arogau dreptu si de judecatori, si de hoheri.

Dela Halmagĭu insurgentii apucara spre Bai'a-de Crisĭu. Lancerii romani éra se adunasera cá vreo trei mii si Clima

cu ei. Glótele fórte reu disciplinate in timpu numai de vreo trei septemani, apucasera fàra grija si fàra paza prin o vale strimta pe la comun'a Tèrnav'a. In acea strimtóre romanii loviti pe neasteptate, nici-unii nu mai cugetara la aparare, ci numai la fuga. Preste una suta de lanceri au fost ucisi la loculu acela. Nefericitulu locotenente Clima, care cá june usĭoru uitase cu totulu de regul'a ce trebuea se observe in marsĭuri, voind a scapa cu viatia s'au ascunsu cu sĭepte granitiari intru o sĭura a unui economu, ungurii inse detera si la acea sĭura focu si Clima arse acolo inpreuna cu granitiarii.

Dela Bai'a-de Crisĭu ungurii apucand càtra orasĭulu Bradu au mai pusu focu la càteva sate si Buzgo in 4 Novembre a mai spendiuratu dĭece romani.

In urmarea acestoru sciri dureróse venite la Sibiĭu s'au mai trimisu la Zarand 1 compania de granitiari si $^1/_2$ escadronu husari dela Dev'a, un'a de linia dela Abrud si garda sasasca dela Orascĭa. Intr'aceea Buzgo dupa bravurele sale de banditu s'a retrasu in Ungari'a. Atunci companiile care mersesera in ajutoriu la Bradu s'au intorsu érasi la statiunile loru de inainte. Atàtu era de mare lips'a de ostasime regulata in Transilvani'a!

Glótele de lanceri pe la Bai'a-de Crisĭu remasera érasi de capulu loru. Acum inse au inceputu si romanii cu repressaliile, cu resbunarea, si asĭa pentru cei 18 romani spendiurati din porunc'a lui Buzgo, au spendiuratu si romanii pe sĭese magĭari.

In aceleasi dile cetatea fortificata Aradŭ venise in mare strimtóre din lipsa de victualii, pe care insurgentii nu le mai lasau se intre in cetate. Generalulu comandante br. Berger din Arad rugase pe comandantele cetatii Temisiór'a, cá se'i mijlocésca transporturi de victualii, precum de sine se intielege, intre lupte sangeróse. Trupele imperiali adeca avea se arunce mai anteiu preste Murasĭu pe insurgentii cari inpresurau cetatea Aradulu nou. Nu s'a pututu. Asĭa fù rugatu br. Puchner cá se inaintedie elu de aici putere armata spre a departa pe insurgenti, cari daca aru fi ocupatu cetatea, curend s'ar fi aruncatu si asupra Transilvaniei.

S'a compusu o colóna din 3 companii de linia, 2 de granitiari reg. I, 1 escadronu cheveauxlegers comandati de ca-

pitanulu comite Alberti, ½ escadronu husari romani, 60 calareti lanceri din Reşinari si Salisce, 1200 lanceri si 1 bateria usĭóra de 6 tunuri.

Din tóta acea colóna trupe regulate erau 900 pedestrime si 120 calarime.

Acésta colóna inaintand sub comand'a v. colonelului br. Berger pe la Deva si Lipa in 8 Decembre se uni la Gutenbrun cu colón'a generalului com. Leiningen, care si luà comand'a. Ungurii fusera batuti si departati, cetatea Aradulunou provediuta bine cu victualii. Aici ardelenii s'au purtatu asĭa de bine, in càtu si com. Leiningen 'ia laudatu.

Cu acestea inse calamitatile din comitatele Hunedórei si alu Zarandului nici pe departe nu s'au terminatu. Anume iavasiunile preste locuitorii din Zarand s'au innoitu mai de multe-ori preste érna si Buteanu cu tribunii sei venise de càteva-ori in strimtóre pàna la desperatiune, si nu scimu cine nu aru fi cadiutu cu spiritulu vediendu-se lipsitu de lucrurile cele mai necessarie nu numai la purtarea resboiului, ci si chĭaru la mijlócele de viatia ale locuitoriloru. Preste tóte acestea o impregĭurare din cele mai serióse avemu se ni-o insemnamu cu totii de pre acuma cu privire la purtarea resboiului civilu din 1848/9. Buteanu cá si fórte multi alti romani cunosceau prea bine atàtu trufi'a càtu si fanatismulu ungurescu; totusi prea puçini credeau la inceputu, cà partid'a kossuthiana a fost decisa din capulu locului cá se pórte resboiu de exterminare, de stingere totala a unoru popóra de pre teritoriulu acestoru tieri. Anume romanii au inceputu a se convinge despre scopurile partidei terroristice numai dupace au vediutu, cà precum odata guilotin'a in Franci'a, asĭa acum furcile in patri'a nóstra functionédia in permanentia, cà la nici-unu adversariu nu se dà pardonulu cerutu, cà sute de comune se dau flacariloru totu numai cu scopu de a extermina pe locuitorii de alta nationalitate.

Buteanu omoritu de Hatvani nu ajunsese cá se'si coprinda si elu operatiunile si suferintiele sale intr'unu memorialu, dara una parte din acelea o aflamu coprinsa in cunoscutulu raportu oficiosu alu cameradului si amicului seu Avram Iancu, din care vomu reproduce si in acestu studiu una parte mare, sau permittendu spatiulu si timpulu, chĭaru

si intregu, inpartitu in doue, dupa cum va cere ordinea chronologica a evenimenteloru.

§ 40. Evenimente bellice din muntii apuseni si din regiunile Albei Iuliei. Romanii dupa unele infrangeri incepu a ţiné la lupta, a comitte si ei crudimi infricosĭate. Catastrof'a dela Zlatna.

Provocarea generalului comandante br. Puchner indreptata càtra poporulu romanu cá se stórca armele din mànile unguriloru, se ajute si trupeloru imperatesci cá se le smulga dela ei, a fost din natur'a ei calificata cá se produca si in Transilvani'a resboiu de rassa, de nationalitate, precum era celu din Ungari'a aprinsu înca din Aprile. Ungurii preparasera in 6 luni de minune spargerea resboiului turbatu. Acum venisera romanii in positiune de a desarma ei pe unguri si a'si resbuna de ei, înse precum s'a mai atinsu, fàra nici-o pregatire, in o parte mare a tĭerei nici cu doue septemani inainte. De aici se intielege, cum s'a pututu intempla intre altele, cà o parte din óstea lui Ioanu Axente Severu indata la inceputu a fost batuta si risipita la Murașĭu intre comunele Cĭumbrud si St. Craiu, unde li s'au omorîtu 60 de ómeni si ambii conducatori Todoranu si Barna. Romanii au paţitu dintru inceputu la Murasiu totu asĭa de reu, cá si cei din comitatulu Zarand. Cetele lui Axente desarmasera pe unguri in vreo 120 de sate si conflictele avute in acelea costasera numai 6 vieti ale ómeniloru de nationalitate magĭara. La Cĭumbrudu îsĭ resbunara ungurii indirectu in frunte cu com. Grigorie Bethlen, care nu dedea la nimeni pardonu si cu br. Stefanu Kemény cunoscutu cá celu mai infuriatu vrasmasiu alu natiunei romane asĭa cum l'a descrisu dupa mórtea lui si advocatulu Oetves dela Arad in Pester Lloyd. Chĭaru si la orasĭulu Alba-Iuli'a voind se desarme pe ungurii de acolo au suferitu romanii perderi, pàna cand tunurile din cetate nu'si indreptara gurile loru càtra orasĭu.

Dupa unele perderi cá acelea, romanii in acestea parti ale tĭerei s'au dedatu totu mai multu cu adversitatile resboiului si cu tóta lips'a fórte simţita de arme si munitiune, au datu la multe locuri peptu cu adversarii si au statu in-

vingatori. Acela inse care voiesce se cunósca mai de aprópe operatiunile romaniloru mai vîrtosu din lunile in care densii fusesera parasiti cu totulu de comandantii trupeloru imperiali, va face fórte bine daca se va informa de aprópe din cele trei raporturi, sau mai exactu memoriale inaintate la curtea imperiala de càtra trei prefecti, Avram Iancu, Simion Balintu si Ioanu Axente Severu pe la finea anului 1849.

Unulu din evenimentele cele mai fioróse a fost catastrof'a dela orasĭulu Zlatna situatu in munti la riulu Ampoiu, in drumulu care duce dela Alba-Iuli'a càtra Abrudu. Pentru-cá marimea catastrofei se póta fi apretiata dupa cum o merita, e bine cá se cunóscemu acea localitate ceva mai de aprópe. Zlatna, Zalatna numire slavóna remasa acelui orasĭu din vécurile in care limb'a vechia slavóna fusese si in acésta tĭera limba a statului. Zlatna locu cu auru, este totu acea comuna, care sub dominatiunea Romei se numía Auraria minor, sau si Auraria parva, mai tardiu Auropolis. Judecand dupa càteva inscriptiuni descoperite, in acésta localitate se aflá resĭedinti'a unui functionariu de rangu inaltu alu imperiului, cunoscutu sub titlu de Procurator Collegii Aurariorum, cà-ci adeca cultivatorii mineloru si ai spalatoriiloru de auru din rîuri îsĭ aveau si ei collegiu particulariu cu statute proprie, éra din partea statului stetea procuratorulu in fruntea loru, care supaveghiá esploatarea si administratiunea veniturilor. Se póte dupa unii archeologi cà acelu procuratoru a fost stationatu in unele timpuri si la Abrud sau Auraria maior. Ceea ce scie tiér'a intréga este, cà in orasĭulu Zlatna au statutu pàna in dilele nóstre doue oficii montanistice fórte insemnate: tribunalu montanisticu (Berggericht), auctorisatu a judeca in processe montanistice dupa legile respective, si oficiu administrativu sau prefectura montanistica cu sfera de activitate mai alesu economica. Dela activitatea aceloru doue deregatorii ale statului dependea mai preste totu conditiunile de viatia ale locuitoriloru din acelea ţinuturi. Amendoue acelea auctoritati dependeau dela Tesaurariatulu, adeca ministeriulu de finantie alu tĭerei; ele inse steteau asĭa de sus in ochii poporatiunii, in càtu multimea locutoriloru le urá pe atàta pre càtu le ducea si fric'a. Mai vîrtosu asupra oficiului administrativu economicu (Oberbergamt) s'au

plansu locuitorii in tóte timpurile. Deregatorii subalterni ramuriti si asĭediati pe la diverse statiuni inpliniau poruncile oficiului din Zlatna cu acea necrutiare, pe care o inspirá loru ur'a nationala si confessionala. Se aflau intre acestia si unii romani drepti si bine simtitori, cum si càte-unu neromanu humanu, maioritatea loru inse meritá titlu de tirani. Indesĭertu voiesce Kövári se'i spele dicènd, cà acei deregatori nu erau domni feudali, cá se pórte poporulu ura atàtu de cumplita asupra loru. Se citésca patriotulu nostru mai cu luare-aminte totu ce a scrisu confratele seu de sange A. Szilágyi din anulu 1784 despre maltractarea locuitoriloru munteni, se arunce ochii si in actele de processu de cand cu faimós'a Catarina Varga, sau mai bine in tóte nenumeratele processe, pe care acei munteni au fost siliti se le pórte spre apararea existentiei loru; se nu'si pregete a cauta si va afla de siguru, cine au fost adeveratii urditori si indemnatori la tesaurariatu si la guberne, cá se inpinga in iobagia sĭ sĭerbitute pe locuitorii liberi mai inainte din vécuri. Au fost oficiulu administrativu si subalternii loru. Se'si mai aduca aminte si de timpulu cand unu lotu de auru scosu cu munca grea din sinulu pamentului se platia numai cu 3 florini, de si intr'unu lotu erau asĭa numiti 3 piset si 3 denari, éra 1 piset avea greutatea dela $1^1/_2$ ducati sau galbini. Inca si pàna pe la 1830 romanii aduceau la »camara« numai auru spalatu din nesipulu riuriloru càte 8 pàna in 10 cantare (centenarie de càte 100 libre) pe fiacare anu.

In 23 Octobre inse nu dupa lucruri de acestea intrebasera romanii din regiunea Zlatnei, ci ei satui de atàtea brutalitati, batai si inchisori, dupace au primitu ordinulu datu de càtra br. Puchner pentru desarmarea tuturoru magĭariloru, au si plecatu la Zlatna, cu scopu cá se ia armele dela ungurii de acolo. Ţinutulu intregu este locuitu numai de romani si chĭaru in Zlatna romanii sunt in mare maioritate.[1]) Dara coloní'a de functionari, de professionisti si de alti magĭari, germani, armeni tocma pentrucà era mica, s'a ingrijitu din primavara cá se se armedie bine, si formanduse in garda nationala, s'a deprinsu mereu in arme.

[1]) Zlatna cu cele trei pendentie Trîmpoceli, Valea-dosului si Vulturu are la 5500 suflete, din care 4500 romani.

Prefectu pentru acea regiune fusese numitu junele advocatu Petru Dobra numai inainte cu càteva dile, prin urmare nu avuse de locu timpu spre a organisa si disciplina cetele. Càtiva ómeni tineri s'au pusu in fruntea loru pàna la Zlatna. Acolo ei provocara pe cét'a de gardisti ungurí in numele comandantelui generalu, cá se depuie armele. Acum înse gardistii apucasera a se pune in linia de bataia. Concertarea dintre unguri si romani se intinde pàna la amiédi. Atunci se invoira ambii adversari cá se depuie armele, se fia óresicum armistitiu pàna dupa prandiu.

Ací înse informatiunile romanesci differu multu de cele unguresci publicate asupra catastrofei dela Zlatna. Din raportulu lui Avram Iancu si din càte informatiuni venisera atunci indata la comitetu noi scimu asĭa, cà pre cand se invoisera ambele parti cá se depuie armele, romànii se lasara fàra nici-o grija la repausu, adeca cá si cum aru fi venitu la tèrgu de septemana, la afaceri private; altii s'au pusu se'si scótia merindea din traista, se prandiésca, pre cand unii din fruntasi înca totu maí tractau cu ungurii. Dintre acestĭa înse numai cei din lini'a prima, din frontu depusesera armele, dara le aveau de indemàna. Ei dispuneau si de nesce tunuletie. Nu se scie, daca in ferbintiél'a disputeloru s'au schimbatu si vorbe grele intre tribunii romaniloru si intre administratorulu montanistu Ioanu Nemegyeí totodata cá comandante de gardisti, destulu cà acestu omu trufasĭu comandà dintr'odata la ai sei: Focu! O salva din pusci si càtiva romani remasera morti, altii raniti. Adeca Nemegyei a imitatu pre comandantii dela Mihaltĭu si pre cei dela Lun'a. Romanii in spaim'a de anteiu se risipira si o luara iute la fuga lasandu'si si armele si pe morti. Intr'aceea ungurii mai trasera si din tunuri pe strade inainte. Esiti în afara romanii si reculegèndu-se s'au adunatu din nou, acum înse in numeru fórte mare, apoi ne mai voind se scia de glóntie, inversĭunati cum erau, colcaind de resbunare, se aruncara cu tóta furi'a asupr'a nefericitiloru locuitori neromani. Totodata se latí faim'a falsa, cà si Iancu vine cu cetele lui. Gardistii magiari, dice raportulu, ne mai putènd se resiste atacului romanu, in furi'a loru neputinciósa detera focu topitórei imperatesci si intre altele caseloru care erau proprietatea romaniloru, precum si bisericei

romanesci, apoi o luara la fuga selbatica din orasĭu pe drumu càtra Aiudu (mai exactu càtra Alba-Iulia). Aci naratiunea lui Kövári differe intr'unu punctu essentialu, cand susţine, cà romanii au datu focu orasiului, éra nu ungurii; Zlatna inse era locuita in mare maioritate de romani si biseric'a care au arsu era totu a romaniloru, prin urmare ar trebui se presupunemu cà romanii aru fi datu focu totu numai la romani. Destulu cà orasĭulu Zlatna au arsu si s'au devastatu in resboiu civilu, in urmarea ordinului datu dela comandantele generalu, cá romanii se desarmedĭe pe unguri, precum si mai nemijlocitu in urmarea trufiei si perfidiei lui Nemegyei si a collegiloru sei, cari înca totu mai crediusera cà si astadata voru mai putea tracta pe poporulu din acelea regiuni cá pe sĭerbii loru. De ací inainte informatiunile romanesci si cele unguresci publicate despre peirea dela Zlatna convinu mai in tóte punctele essentiali.

Mai multe femei si copii fugisera in biserici. Barbatii loru càti n'au cadiutu acolo pe locu au apucatu la drumu bine armati asĭa, cà la comun'a Petrosĭeni, unde le esisera in cale alti romani cá se'i desarme, s'au pututu apara si au scapatu mai departe; dara intre comunele Galati si Fenesĭu au fost inpresurati din tóte partile si escortati pàna la Presaca, unde au masu in campu. Deminéti'a in 24 Octobre au fost spoliati de banii si de sculele càte avusera asupr'a loru. Dupa aceea urmà o scena teribila si barbara intocma cá cele produse de secui la S. Reghínu. Una parte din acei nefericiti a scapatu cu fug'a; toti ceilalti au fost ucisí fàra mila. Kövári pune numerulu unguriloru ucisi acolo pe locu la 640 de capete. Noi scimu de unu numeru multu mai micu; dara se fia fost numai jumetate pe atàtĭa, acelu actu de resbunare totu ar fi fost din cele mai crunte.

Dupa foculu din Zlatn'a poporulu s'a pusu pe prada, cá si celu din Paris in Tĭulerii, cá si celu din Vien'a in sal'a dĭetei si chĭaru in anulu trecutu la Rom'a. Numai din avutĭile erariului s'au rapitu 13 mii de galbini auru, 20 mii douedieceri de argintu si 6000 fl. in note austriace de banca.

Kövári numesce dintre persónele mai de frunte omorîte in acelea doue dile de càtra romani: pe administratorulu Ioanu Nemegyei cu ai sei fii, Sigismund Császár

presĭedente alu judecatoriei montanistice, Iuliu Bartha si Franciscu Debreczeni asessori la acea judecatoria, Imre secretariu, Ujvári si Antos oficiali in dominiulu statului, Nesselfeld si Téglás forestieri, Sebes probatoriu de auru, Reinhold, Michailovics intendanti la topitoría, Demény advocatu alu dominíului, Horvátovics notariu, Lászlo oficiru, Frendel ingineru montanistu (fostu mie conscolariu in Clusĭu), Adorján si Horváth advocati, Foris, Fillenbaum, Kozma, Pál, Diánics cancelisti, Árkosi proprietariu, Roth architectu, Lukács magistru de posta, Wilhelm magazinariu, Dobroszky notariu la orasĭu, Musnai topitoriu de metale, Román preotu catolicu de ritu latinu, Salánki popa reformatu, Zborai baiasĭu, si pre langa acesti 32, altii multi periti in acea catastrofa inpreuna cu consórtele si cu pruncii loru.[1])

Cá in tóte macelurile de natur'a acestuia, intru care nu decurge o lupta regulata, asĭa si in celu dela Zlatna îsĭ perdura viati'a multe persóne cu totulu innocente. Unu numeru de femei si copii îsĭ aflasera scaparea loru chĭaru la familiile romaniloru, unde au aflatu ospitalitate, éra apoi au fost conduse si asecurate in Alb'a Iuli'a.

Pe romanii inpuscati in piatia si pe stradele Zlatnei nu 'ia insemnatu nimeni cu numele si cu locuinti'a loru; ci dóra s'ar scóte unu conspectu din matriculele mortiloru dela cele doue biserice din locu.

Cei doi scriitori magĭari citati mai desu dau si aicí lui Avram Iancu o rola cu totulu falsa si fantastica numindu'lu rege alu muntiloru si prefectu preste mai multi prefecti asĭa, cà si macelulu dela Zlatna îlu incarca totu asupra lui. Las' cà ei uita in totu momentulu decretele si instructiunile lui Puchner relative la desarmarea tuturoru magĭariloru din Transilvani'a cu provocare la manifestele imperatului Ferdinand, Iancu inse tocma in dio'a peirei din 23 Oct. avea si elu de lucru in prefectur'a sa si înca tocma in Abrud. Numai dupa scirea teribila primita vení si Iancu pe 26 Octobre cu Simionu Balintu la Zlatna spre a restabilí ordinea, la care Dobra numai singuru fiind, nu'i putea da de capetàíu. Acei barbati îsĭ

[1]) Kövári op. cit. p. 100—102.

incordara tóte puterile, cá inainte de tóte averile erariului se fia puse dupa putintia la locu. S'au si reluatu dela ómeni sume considerabile, care s'au administratu la cassele publice. Prin focu si depredari au suferitu infricosĭatu nu numai familii unguresci, cí si ale celoru mai multi romani din Zlatna, pre cand érn'a se apropiá si scapare de inaintea ei nu era. Mai tardíu, dupa mai bine de doi ani, adeca 1851 gubernulu militariu si civilu a trimisu la Zlatna comissiune investigatóre sub presidiulu capitanului aŭditoru Nahlik, unu cechu de natura violenta. Cu acea ocasiune s'a datu pe fatĭa si unu scopu ascunsu, de a face cá Nahlik se conduca investigatiunea asĭa, in càtu din aceea se ésa, cà poporulu romanu nu mersese la Zlatn'a in urm'a ordiniloru mai inalte, cá se desarme pe revolutionari, cí uniculu seu scopu ar fi fost cá si alu tuturoru bandeloru de hoti, cá se dea focu, se omóre si se pradedie. In urmarea aceloru cabale locuitorii muntiloru apuseni au si simtitu greu mànile ascunse resbunatóre, au suferitu ani de dile multe rele si góne, din care mai pe urma i s'a trasu in parte mare si desastrulu lui Avramu Iancu. Dóra se va mai afla cumva cineva, care va scóte la lumina si resultatele acelei comissiuni, cá se deslege si unele enigme din acei ani.

Totu in dio'a nefasta din 23 Octobre au inceputu si cetele lui I. Axente cu desarmarea unguriloru din comunele invecinate cu Alba-Iulia si anume Barabantĭu (Borbánd), Sĭardu, Bucerdea vinósa, Cricau, Benedicu, Ighiĭu. Se prea intĭelege, cà ungurimei si mai vîrtosu nobilimei ĭi venía fórte cu rușine cá se fia desarmati tocma de càtra romani, de aceea se si opunea dupa putintia, urmarea inse a fost, cà mai vîrtosu la Cricau (Krako) au peritu multi magĭari in 28 Oct., adeca tocma in dio'a in care br. I. Bánffy comandante la 4 companii de honvedi insoțiti de gard'a nationala din Aĭudu si capitanulu Baumgarten cu cavaleristii seí se aruncara cu furia asupra lagarului romanescu dela Cricau. Acelu atacu inse romanii acum mai dedati cu luptele l'au susținutu cu barbatía càteva óre si au luatu pe unguri la góna pàna la orasĭelulu Teiusĭu. In acea di perira multi unguri la Cricau.

Intr'aceea br. Stefanu Kemény anticipase resbunarea sa cu 5 dile inainte, cà-ci elu esind din Aĭudu cu o trupa re-

gulata loví asupra romaniloru din satele vecine Majin'a si Cacov'a, carora le dete focu.[1])

§ 41. Partea mai mare a trupeloru imperiali indreptata asupra capitalei Clusĭului. Sucursu dela Galiti'a. Loviri usĭóre. Fug'a trupeloru de insurgenti fàra a sta la lupta seriósa. Caderea capitalei in potestatea imperialiloru. Pausare fatala.

Amu vedĭutu mai in sus (§ 37), cà dupa spargerea óstei secuiesci la M. Osĭorheĭu generalulu Gedeon la plecarea sa de acolo dedese comand'a colegului seu generalului Kalliani. Acestu generalu luà dela Sibiĭu ordinu precisu, cá lasand ceva garnisóna in capital'a secuiésca, de o parte se inaintedie unele despartiemente la S. Reghinu si de acolo mai inainte, pàna unde va vení in contactu cu trupele lui Urban, éra de alt'a se apuce cu grosulu trupeloru pe Murasĭu de vale, éra dela unu punctu órecare, se intórca in drépt'a spre Clusĭu, cu scopu de a convení cu trup'a lui Urban si apoi prin operatiune concentrica se ocupe acea capitala si se o supuie domniei legitime.

Totu spre realisarea planului de a ocupa Clusĭulu au fost comandate si glótele de poporu armatu din prefectur'a lui Iancu si din alui Axente, cá se plece dela Cricàu pe la Aĭudu inainte càtra Clusĭu. Astadata cetele de poporu adunate in numeru de càteva mii puse sub comand'a capitanului Gratze cunoscutu nu numai cá ostasĭu curagĭosu, ci si cá omu dreptu si humanu, erau susţinute si de trei companii pedestrime, unu escadronu cai-usĭori si trei tunuri sub comand'a eroicului vicecolonelu de Losenau.

Trecerea acelei colóne dela Cricau la Aĭudu, de acolo la Vintiulu-de sus si la Turd'a e descrisa de càtra unii istorici magĭari cá insoçita de mari cruḍimi. Las' cà numele aceloru doi oficiari imp. numiti acílea erau o garantĭa pentru ţinerea disciplinei, noi înse dàmu crediementu deplinu la informatiunea coprinsa in raportulu lui Iancu, care despre acea expeditiune are acestea:

[1]) Vedi raportulu lui Avram Iancu pe la inceputu.

»Aflandu-me in Zlatn'a primisemu o scrisóre dela locotenentulu Sĭandrucu, in care imi cere ajutoru próspetu contra magiariloru, cari se preparau se lovésca de nou lagarulu dela Cricau. Eu i-am trimisu indata ajutoriulu cerutu, éra dupa aceea plecaiu la Alba-Iuli'a, unde fusesemu chiematu de càtra comandantele acelei cetati. Dupa-ce am primitu dela elu instructiuni noue, intorcèndume de acolo am plecatu la lagarulu dela Cricau. Aici capitanulu Gratze 'mi aduce porunca, cá se operediu cu poporulu armatu-càtra Aiudu, Vintiu-de susu si Turd'a. Noi pacificaramu Aiudulu si inaintaramu mai departe càtra Vintiu-de susu, unde aflaramu partea cea mai mare a orasiului arsa. De acolo trecuramu la Turd'a, unde ne iesí inainte in capulu orasiului o deputatiune, care ascultà conditiunile de pace si le primi, dupa care noi din partea nóstra steteramu buni pentru securitatea persóneloru si averiloru. Aici ne impreunaramu cu corpulu de armata comandatu de generalulu Gedeon.

Cu acésta ocasiune me simtiu indatoratu a-mi face declaratiunile mele asupra purtarei poporului romanescu armatu pe timpulu operatiuniloru din Valea Muresiului, si acésta cu atàtu mai virtosu, cu càtu din óresicare parte ómenii sunt fórte aplicati a defaimá pe lancerii romanesci la tóte ocasiunile. De si magiarii in Valea Muresiului si mai virtosu in regiunea dela Aiudu au comisu in contra Romaniloru cele mai revoltatóre atrocitati, scene de omoruri si teciunarii, totusi romanii la intrarea loru in Aiudu s'au purtatu cu atàta umanitate, in càtu nici-unu singuru cetatiénu n'a avutu nici cea mai mica causa de a se plange despre ei, ceea ce trebue se relevamu cu atàtu mai virtosu in laud'a romaniloru, cu càtu gardistii sasesci, carii au mersu in Aiudu in urm'a romaniloru, pentru-cá se stea acolo in garnisóna, s'au distinsu prin scene spurcate de spoliatiuni si rapacitati, ceea ce deregatorii orasiului au si adusu la cunoscinti'a comandantelui generalu intr'o reclamatiune inaintata in scrisu, pe candu in aceeasi scrisóre a loru comparandu purtarea sasiloru cu a romaniloru, pe acestia tocmai din contra i-au descrisu cá pe aceia, cari s'au purtatu de modelu (musterhaft).

Unii voru se arunce si incendiulu dela Vintiu-de susu in spinarea romaniloru. Precum observaiu eu mai susu, pe

candu amu ajunsu noi la orasielulu acela, l'amu aflatu arsu mai de totu si desiertatu de locuitori. Totu acolo descoperiramu o multime de romani morti, aruncati de càtra magiari in nisce gropi de varu si innecati acolo diabolesce, apoi si trupuri mórte infierate si ciungarite de ale unoru preoti romanesci, ocasiune prea de ajunsu spre a inpintena resbunarea romaniloru. — Dupa o investigatiune stricta facuta la fața'a locului, capitanulu Gratze s'a simtitu obligatu a raporta, cà numitului orasielu nu romanii, ci magiarii i-au datu focu atunci, candu au aflatu cà se apropie romanii.

Purtarea ceteloru romanesci armate a fostu asĭa de exemplara, incàtu ele au sciutu se castige chiaru si increderea magiariloru, carii sciau, càte atrocitati au comisu ei in contra loru. Asĭa intre altele, magiariloru din Aiudu cari fugisera la Turd'a, voindu a se intórce acasà li s'au datu chiaru la cererea loru gardisti romani dintre bravii Albaceni pentru apararea persónei loru; totu asia insusi generalulu Wardener a cerutu dela mine prin primu-locotenentele Tapavicza gardisti romani, cá se apere curtile si averile aristocratiloru. Aceste ar fi se se ia in consideratiune celu puçinu intr'atàta, cá la catastrof'a mai de apoi dela Aiudu se nu se dea crediementu prea usioru la calumniile vrajmasiloru poporului romanescu, ci cercetandu-se fàra preocupatiune adeveratele cause ale tristei catastrofe, se fia ascultate fàra passiune si raporturile respectiviloru comandanti ai poporului armatu.

Eu dela Turd'a am mersu la generalulu Wardener in Clusĭu; de aici inse am fostu trimisu la colonelulu Losenau spre a'mi luá instructiuni noue. Dela acesta luai porunca, cá eu cu poporulu meu armatu se mergu in ajutoriu armatei imperiale, care operá càtra Huiedinu.[1]) Dupace inse ómenii mei absentasera prea multu dela casele loru si suferisera strapatie preste mesura, 'i am lasatu acasa pe càteva dile spre a pausa si a se capui (a se provedea) pentru érn'a cea aspra si pentru operatiunile ce au se urmeze, cu vestminte necesare si cu victualii.«

Intre acestea venisera dela Zarand scirile cele triste descrise mai in sus. In urmarea acelora unele companii si

[1]) Bánffy-Hunyad dela Clusiu in susu.

cavaleristi in locu de a inainta spre Clusĭu, au fost indreptate càtra Deva. Totu din acea causa corpulu comandatu de Kalliani numitu »celu de sud« a intàrdĭatu càteva dile in diferite statiuni.

Planulu stabilitu prin mijlocirea cursoriloru a fost, cá corpulu de sud cu celu de nord alu lui Urban se dea man'a pre la 16—17 Novembre undeva in regiunea capitalei transilvane, ceea ce nu s'a pututu.

In 21 Novembre cand a plecatu miculu corpu alu lui Kalliani dela Turd'a càtra Clusĭu, dupa càte garnisóne detasĭase la puncte diverse, mai avea înca numai 1800 infanteria, 360 calarime regulata si 12 tunuri. Partea cea mai mare a glóteloru de lanceri, care si asĭa fusese tînuta sub arme indoitu si intreitu mai multu decàtu suná regulamentulu, au fostu dimissionati pe la comunele loru, cá se'si védia de familii si de merinde pentru alte expeditiuni care s'ar mai putea intempla.

»Corpulu« de nord, adeca celu comandatu de colonelulu Urban compusu din 2 batalióne ale regimentului granitiaru, din cordonistii dela Bucovina si ceva linia, avea 3400 pedestrime, numai 180 calarime regulata si 7 tunuri, cum si doue cete de lanceri.

Cu acésta trupa plecà Urban in 7 Novembre asupra Clusĭului. Ce e dreptu, Urban acum sciá, cà dupa atàta asteptare iĭ vine abĭa generalulu Wardener cu ceva ajutoriu dela Galitia. Dara cu totu ajutoriulu asteptatu dupa càta gura mare se facuse in tóta tiér'a despre unu corpu infricosĭatu ungurescu, ce s'ar fi concentratu la Clusĭu, comandantiloru imperiali in casulu acesta nu li se póte inputa, cà ei inaintau multu mai incetu decàtu o faceau ungurii in multe casuri fàra a cumpaní planulu pe fatĭa si pe dosu, cum faceau austriacii si sasii.

Inse si clusĭaniĭ spariiau numai cu gurile loru. Tóta puterea armata de care dispuneau ei era: 3 mii militia (honvéd) compusa din soldati de linia rupti din regimente, amestecati cu cei inrolati din Aprile incóce, 200 gardisti nationali, adeca cetatieni din Clusĭu avend pusci cu doue tĭevi, pre càtu de laudarosi, pre atàtu de fricosi; cu acestĭa gard'a nationala venita in ajutoriu din comitatulu Sabolcĭu in Un-

gari'a, apoi 300 de husari si 1 bateria de 6 tunuri. Nu uitamu acilea, cà pàna in acelea dile se sciá in Clusĭu, cà rebelliunea din Vien'a fusese sugrumata, óstea ungurésca la Schwechat batuta si cà Windischgraetz plecase asupr'a Ungariei.

Mai venise in 14 Novembre si unu biletu (chirografu) alu imperatului Ferdinand càtra comitele Emericu Miko, prin carĕ Maiestatea sa restabilesce gubernulu Transilvaniei in form'a sa vechĭa, denumesce pe Miko presiedente ad interim, opresce pe gubernu cá se nu mai primésca nici-unu ordinu, decretu, instructiuni dela Ungari'a, cá si cum adeca Uniunea Transilvaniei nu s'ar fi proclamatu nici-odata; din contra imperatulu-rege demandà gubernului cá se indeplinésca regulatu ordinile si dispositiunile càte ĭĭ voru veni dela generalulu maresĭalu principe Windischgraetz si dela generalulu comandante br. Puchner; mai departe totu imperatulu provóca pe Gubernulu acestei tieri, cá pe comissarii gubernului ungurescu trimisi aici, adeca pe br. Nic. Vay, pe Berzenczei, Berde s. a. se'i dea pe manile comandantelui br. Puchner; in fine cá totu acelu gubernu din Clusĭu se ajute pe Puchner la desarmarea unguriloru si cá tóta puterea armata din Transilvani'a se fia concentrata intr'o singura màna subt o singura comanda.

Asĭa dara regele scapatu in càtva de pressiunea la care fusese supusu din partea Ungariei si inbarbatatu de generali si de aristocratii austriaci, cassédĭa infiintĭarea de armata ungurésca separata, despre alu carei scopu revolutionariu antidinasticu incepuse a se convinge.

Se putea scí din capulu locului, cà ungurii voru respinge dela sine cu taria acea ordonantia a regelui; s'a intemplatu înse si mai multu, cà atàtu sasiĭ càtu si comitetulu romanescu au protestatu la imperatulu prin mijlocirea baronului Puchner in contra restaurarii gubernului, pe care acum ambele natiuni, romanii si sasii, îlu considerau cá tradatoriu alu Transilvaniei si cá Kossuthianu, éra anume lui Miko ĭĭ mai inputau, cà elu a fost presiedentele adunarii dela Agyagfalva, a condusu desbaterile ei si sub auspiciile lui au plecatu secuii de acolo la jafuri, omoruri si tecĭunarii. Romanii si sasii voiau, cá si administratiunea civila a tierei se re-

màie inpreunata cu cea militara in Sibiĭu pàna la pacificarea deplina.

Era fórte usĭoru de prevediutu, cà ori cu càta crutĭare voru inainta si se voru bate imperialii si oricàtu era de mica óstea loru, totusi revolutionarii din Clusĭu trebuea se dea de ruşine si se apuce la fuga cá vai de ei, cum fugisera si secuii la M. Osĭorheiu.

Trupele din Clusĭu statusera pàna de curènd sub comand'a colonelului Jablonski, care'si simtia fórte viu greutatea positiunei sale, de aceea elu in 9 Octobre dete bucurosu comand'a in manile cameradului seu colonelu Emanuel br. Baldacci, italianu de origine, dara indigenatu in Transilvani'a si comandase pàna atunci regimentulu ardeleanu Carolu Ferdinand, éra acuma insurgentii îlu facura comandante en chef preste tóta »armat'a loru,» éra pe br. Puchner îlu proscrisera. Clusĭenĭi înse nu aveau incredere nici in Baldacci, intocma precum nici acesta nu se incredea de locu in barbati'a loru, éra in sbĭeratori vedea numai poltroni, ómeni pléca-fuga.

De aci inainte evolutiunile militari càte au urmatu se afla descrise de càtra publicistii ambeloru partide fàra abateri essentiali.

Operatiunea propria militara s'a inceputu dela orasĭulu ungurescu Desĭu, ai carui locuitori sémena fórte multu cu cei din suburbele Clusĭului si cu cei din Turd'a, pre càtu ignoranti, pre atàta de infumurati inainte cu 40 de ani.[1]) Urban ajunsese la Desĭu in 9 Novembre si provoà pe orasieni la supunere càtra monarchulu loru legitimu, pre langa acésta se depuna armele, se dea si 6 ostatici dintre fruntasii loru, se si deréga podulu de preste Somesĭu, pre care'lu stricasera. Vediend resistentia, Urban le trimise numai càteva glóntie de tunuri, dupa care gard'a loru nationala fàra a mai perde unu minutu o luà la fuga. In 10 Nov. imperialii ocupara orasiulu, éra generalulu Wardener care sosise, pedepsi rebelliunea orasieniloru cu o contributiune de 10,000 fl. mon. conv. pentru cass'a armatei.

---

[1]) Orasĭulu Desĭu are la 4400 suflete, din care preste 3200 magĭari.

In aceeasi di de 10 Nov. avantgard'a austriaca ajunsese la orasĭulu Gherla (Szamosujvár, Armenopolis), in care maioritatea locuitoriloru este de colonisti armeni, cei mai multi de professiune comercianti.[1]) Acesti ómeni prea inbuibati prin castigurile loru cele mari si prin càteva privilegii fórte pretióse, facusera si ei causa comuna cu partid'a antidinastica, era si càtiva fórte hostili asupra romaniloru, éra acea purtare o loru irritase si pe romani cu atàtu mai multu in contra armeniloru, cu càtu era cunoscutu la tiér'a intréga, cà armenii anume in acelea comitate ale tierei locuite aprópe numai de romani, partea cea mai mare a avutiei o castigau dela poporulu nostru, sau prin mijlocirea acestuia; éra gradulu de comunicatiune cotidiana intre armeni si romani nu póte fi caracterisatu mai bine, decàtu daca vomu reflecta, cà mai multe familii de negutiatori armeni parasindu'si connumele vechĭu de familii, au adoptatu connume curatu romanesci cá nume de familii, pe care le au si le conserva pàna in dio'a de astadi, precum sunt intre altele: Capra, Corbul, Capdebo, Daibucate, Isacutĭu, Placintariu, Patrubani, Pruncul, Vacariu, Verzarĭu, Covrig si altele, totu nume inprumutate dela romani, date loru mai alesu dupa natur'a comerciului fiacaruia. De cand o parte de armeni au trecutu la ritulu latinu, au intratu si in legaturi de casatorii cu familii rom. catolice, de atunci acestĭa s'au recitu si instrainatu multu de càtra romani.

Generalulu Wardener pedepsi pe armenii din Gherla cu 40,000 florini mon. conventionala cá contributiune de focu si sange pe sam'a trupeloru.

Operatiunea óstei imperiale dela Gherla pàna la Clusĭu se afla publicata prea pe largu anume de càtra auctorulu Campaniei de érna;[2]) noue ne va fi de ajunsu a o contrage in càteva sententie.

In 13 Nov. Urban plecase din Gherla in recunóscere tocma pre cand se apropiá si óstea ungurésca pe la Iclodu; deci elu îsĭ retrage iute anteposturile, ocupa inse positiune

[1]) Locuitori in Gherla sunt preste 4500, din cari circa 2000 armeni, de ritu armenescu, 850 de ritu latinu, aprópe 1200 romani gr. catolici si vreo 250 magiari reformati. Episcopia gr. cat. Minthiulu-Gherlei (Szamosujvár Némethi) are la 1500 romani.

[2]) Winterfeldzug p. 167—176.

buna aprópe de Gherla, de unde trage de càteva-ori din tunuri, dupa care ungurii o si iau la fuga, éra capitanulu Bolberetz cu escadronulu seu de cai usĭori ii ajunge la satulu Dengàleagu si taie mai multi din ei asĭa, cà perderea loru fù in acea lovire 36 morti raniti si rataciti. Cea mai fricósa se aratà si aici gard'a nationala din Clusĭu, din care una parte nu s'a opritu pàna acasa.

Ungurii s'au reculesu la Apahida. Urban se oprise totu la Gherla pàna cand in fine ajunse si trup'a lui Wardener.

In 14 cei imperatesci ajunsera numai la Iclodu-mare, in 15 numai la Olasudŭ si apoi totu incetu, abĭa in 16 Nov. la Apahida, unde'i asteptá o parte din óstea ungurésca, dara si de acolo fù alungata cu glóntie de tunuri.

Intre acestea la Clusĭu sosise scirea despre »venirea lui Urban, »Jön Urban« era in gurile tuturoru si acum aceía cari îlu cautasera cá turbati in casele parochiali si in biseric'a romanésca din cetate, alergau cá nebuni sbĭerand, amerintiand si — tremurand.

In aceeasi di din 16 dupa amĭédĭ au fost dispuse tóte trupele unguresci pe planulu dintre Clusĭu si satulu celu mai de aprópe Somesĭeni (Szamosfalva). De gard'a nationala din Clusĭu dice Kövári cà nu putea fi vorba, pentrucà de si era in arme, dara numai càtu incurcá pe celelalte trupe. Se trageau clopotele 'n dunga, tamburii bateau tobele pe strade, cá si cum ar fi batalia de baricade, husarii alergau fàra nici-unu scopu si se inpedecau de multimea lanceriloru beti si de haiduci. Cele mai multe familii se gatĭau se fuga de frica, cá nu cumva comandantii imperatesci se'si resbune asupra loru cu mórte pentru macelarile dela Reghinu si de airea, sau se'i arunce prada lanceriloru romani si se o patĭa cá nefericitii dela Zlatna. Apoi nici pe departe nu erau toti locuitorii din Clusĭu antidinasti, dara cei leali avĕau frica mare de terroristi si de golani.

Gneralulu Wardener dedese ordinu, cá trup'a se inaintedie spre Clusĭu. Pre cand ajunsese antegard'a la Somesíeni in 16 séra tardíu, Urban voiá cá inpregiurimea se fia luminata cu aruncarea unui globu luminatoriu. Wardener a opritu. Asĭa antegard'a trecù pe intunerecu prin satu si apucà pe drumu inainte spre suburbea cetatii, cand colo, dintr'unu

sĭantĭu 'i se trimite o salva de pusci si mai multu nimicu. Antegard'a se spariie si intórce dosulu ínpreuna cu alte trupe. Wardener comanda retragerea la Ólasudu. Urban nacajitu pune se dea focu la o cascióra; la flacarile aceleia vede trupele fugind; opresce pe càteva si stà cu ele la Apahid'a. Iute strabate faim'a in Clusĭu, cà austriacii sunt batuti si fugariti. Abĭa dupa càteva minute vine alta scire, cà sunt batuti ungurii.

Unu casu din cele extraordinarie se intemplase. Maiorulu comite Daun comandante alu unui batalionu Parma, dupace audise puscaturile, ne sciind sau ne vrend se scia de ordinulu generalului seu, in locu se fuga, se rapedí asupra trupei unguresci, care ţinea podulu dela fabric'a ruinata de zacharu, iĭ batù si'i luà pe fuga; indata apoi ocupand aceeasi positiune cu batalionulu seu si cu lancerii romani, se asĭedĭà in bivouac si ordinà cá se se faca focuri spre a se incaldí ómenii, cà-ci era fórte frigu. Trup'a batuta de Daun ajungènd in cetate inmultí spaim'a si terórea. Numai fanaticii nu voiau se crédia nimicu; armati si cu facle aprinse alergara se afle pe Baldacci, care se ascunsese, éra aflandu'lu îlu dusera intre insulte la cas'a municipalitatii, unde era p'ací se'lu ucida cá pe unu tradatorĭu. De acolo turbatii mergènd la br. Nic. Vay care înca totu mai era in Clusĭu, îlu ridicara din asternutu si inbracatu pe jumetate îlu scósera pe strade poruncindu'i cá se ia comand'a elu, care protestá mereu cà nu pricepe nimicu din art'a militara, si a lipsitu puçinu de n'au omorîtu si pe Vay.

In acea di si pàna nóptea tàrdíu senatulu municipale de un'a, statu-maiorulu sau consiliulu de resboiu de alta parte au petrecutu in sĭedintĭa permanenta. Era si acelea corporatiuni desbinate in doue partide. Uniĭ membrii cunoscènd mai bine situatiunea, erau pentru supunere fàra nici-o resistentia, altii din contra cereau bataia cu orice pretiu. Cercatau se induplece si pe comandantii batalionului Carolu Ferdinand, care se mai aflá totu in garnisón'a din Clusĭu, cá se stea pe partea loru si se se bata cu ei alaturea; batalionulu inse s'a strinsu la unu locu si a respinsu orice incercare.

In fine sér'a tardíu partid'a moderata a invinsu cu maioritate si primariulu Gustav Grois a fost silitu a esí pe

balconu si a proclama de acolo, cà auctoritatile municipali au decisu cá se supuie cetatea si se trimita deputatiune la generalulu Wardener. Respunsulu datu lui Grois dela multime au fost vreo doue glóntie indreptate asupra lui, care nu l'au nimeritu, l'au facutu înse cá se fuga iute in casa.

Totu in acea nópte consiliulu ungurescu de resboiu isĭ retrase tóte trupele si apoi dupa o pausa órecare le porní in directiunea opusa pe drumu càtra Ungari'a.

Éca, acésta fù ţinut'a óstei unguresci dela Clusĭu in prim'a sa operatiune militara, mai ruşinósa, daca se póte, si decàtu a secuiloru dela M. Osĭorheĭu. Ce e dreptu, nici la generalulu Wardener n'a observatu nimeni vreo mare bravura. Glori'a noptii aceleia fù a maiorului Daun.

In 17 Nov. comitele Emericu Miko si Gustav Grois, adeca gubernatorulu tierei si primarĭulu cetatii insoţiti de capitanulu Fackler dela batalionulu regim. Carolu Ferdinand au plecatu des-deminétĭa la comun'a Ólasudu, unde se aflá generalulu Wardener, cá se tractedie despre inpaciuire si supunere, éra acea di s'a consideratu cá armistitiu; ea înse a fost in realitate ţi de fuga a tuturoru ómeniloru fanatici si cu ei a unui mare numeru de familii, care n'au avutu nici-o causa de a se misca din locu, decàtu numai ceea ce le dictá fantasi'a si la unele consciinti'a loru, cà nu venisera tatari de odinióra cá se ocupe cetatea, ci totu numai fii ai patriei remasi credinciosi ei, totodata înse monarchului legitimu, si nationalitatii proprie.

Conditiunile de pace dictate deputatiunei de càtra Wardener si Urban au fost din cele mai umane si crutiatóre si anume:

a) Gard'a nationala din Clusĭu (daca nu ar fi fugitu) are se depuie armele, dupa pacificare inse érasí i se voru restituí.

b) Invingatorii nu se voru amesteca in administratiunea civila a cetatii.

c) Clusĭenii au se puna in libertate pre toti ómenii, pre càti iĭ ţineau ei in captivitate numai din causa cà ţineau la partid'a austriaca; deci atunci scapara si romanii càti nu apucasera a fi spendiurati, intre cari era si preotulu din comun'a Mesente cadiutu in captivitate in lovirea dela Cricàu in 28 Octobre.

d) Comandantii austriaci oprira orice prada si promissera cà nici pe lancerii romani nu'i voru lasa in cetate, la care aceia nici nu trageau, cà le era grétĭa de ea; totu ce trebuiá lanceriloru, era merinde, nutrementu si adapostu in contra frigului.

Incàtu pentru contributiune sau mai bine glóba, pedépsa in bani, numitii comandanti au declaratu, cà aceea o va defige Generalului comandante br. Puchner, indata ce i se voru face cunoscute conditiunile de inpaciuire. Acésta s'a si intemplatu, dupa care br. Puchner aruncà unu tributu de 200 mii florini pe locuitorii Clusĭului, suma relative mare acésta in proportiunea numerului locuitoriloru acelei cetati, cari inse considerand nu numai ţinut'a loru politica, ci mai vîrtosu nenumeratele loru escesse de ómeni inbuibati, tirani'a, executiunile si tóte faptele loru selbatice, au meritatu prea bine acea pedépsa.

Óstea, sau adeca corpulu de nord a intratu in Clusĭu numai dupa ratificarea conditiuniloru, adeca in 18 Novembre. Batalionulu carele suferise atàtea tentatiuni si batjocuri din partea insurgentiloru, asteptase pe cameradii sei in plina parada si cu music'a militara, care intonà himnulu imperatescu.

Intre 19 si 21 Nov. au ajunsu la Clusĭu si asĭa numitulu corpu de sud, adeca óstea comandata de càtra generalulu Kalliani si cu cea venita sub conducerea loc. colonelu de Losenau.

Din acelea dile inainte tóta óstea imperiala regulata concentrata la Clusĭu era de 5700 pedestrime, 8 escadróne de calarime cu 690 de cai si 19 tunuri. Atàta totu, adeca fórte puçinu. Generalulu Kalliani chĭematu la Sibiĭu dete comand'a brigadei sale generalmaiorului Schurter, éra generalulu Wardener transpuse brigad'a sa colonelului de cavaleria br. Rhemen. Colonelulu Jablonsky care mersese in Bucovin'a, acum inse venise érasi la Clusĭu, a luatu din nou comand'a regimentului Carolu Ferdinand in loculu lui br. Baldacci, care disparuse.

Generalulu Wardener a tractatu pe locuitori cu o crutĭare extraordinara. Din tributulu de 200 de mii a scosu abĭa ceva preste jumetatea sumei. Aristocratiloru le dedea assistentia militara sub cuventu cá se le apere mosiile de

rapacitatea romaniloru, in realitate inse ei folosiau militi'a cá salva guardia pentru spionii loru. Desarmarea prin o comissiune mixta a decursu cu atàta nepasare, in càtu mai tardíu cand au esitu austriacii din Clusĭu, in urm'a loru au aparutu cá din pamentu, acolo pe locu husari si gardisti nationali armati; éra la barones'a Huszár se aflara tóte monturele unui escadronu de chevauxlegers, desarmatu in Octobre de càtra unguri, cum si 70 de mii glóntie de pusci.

Se aflá pe atunci si in Clusĭu unu strainu anume Richardson, care figurá acolo cu rangulu unui capitanu din marin'a Angliei, unu omu si acesta misteriosu, buna-óra cá si cei doi dela Brasĭovu numiti mai in sus. Tóta lumea sciá, cà acelu Richardson în totu timpulu de cand locuiá in Transilvani'a, îsĭ petrecea mai multu totu cu aristocratii mai tineri cunoscuti cá conspiratori. Dupa ocuparea Clusĭului vedeai pe acelasĭ omu strainu pe la generalulu Wardener si in societatea oficiriloru de statu maioru, caroru elu îsĭ oferia servitiile sale cá cunoscatorĭu alu regiuniloru si localitatiloru Transilvaniei, cá si cum in tóta acea óste austriaca si in tóta tiér'a nu s'ar fi aflatu nici-unu omu care se o cunósca fàra conducerea unui strainu de preste sĭepte tieri! Adeverata batjocura. Wardener inse era omu bunu.

Colonelulu Urban era facutu din altu aluatu. Elu indata in 21 Novembre chĭemà inaintea sa pre toti membrii gubernului càti se aflau in capitala si 'i provocà cá se accepte si se subscria proclamatiunea generalului Puchner din 18 Octobre. Ei denegara subscriptiunea. Atunci Urban le declarà scurtu: Sau veti subscrie, sau cà eu am si luatu mesuri cá se ve trimitu pe toti cu escorta militara la Bucovin'a. Ce se faca, au subscrisu cu totii si asĭa au remasu pe locu.

Urban s'a purtatu si cu nefericitulu episcopu Ioanu Lemeni brutalu destulu.

Inse cu tóta asprimea lui Urban si inca a unoru prea puçini oficiri imperatesci, nu se scie nici despre unulu ca se fia prinsu ómeni nearmati sau si armati, daca îsĭ cereau pardonu, se'i fia inpuscatu si spendiuratu fàra nici-o judecata intemeiata pe legi, pre cand din contra nenumerati oficiri unguri, locotenenti, capitani si altii prindiend pe ómeni din

case si din campii dela lucru, iĭ inpuscau sau spendiurau, éra altii au fost aruncati in prinsorile cele mai rele.

Comandantii dela Clusĭu au comisu si ei o eróre, care sémena cu a lui Gedeon. In locu de a se lua indata pe urm'a trupeloru unguresci fugite in nóptea din 16 Novembre dela Clusĭu, ei s'au pusu pe comoditate si le-au lasatu celora o septemana intréga nu numai cá se se póta reculege si concentra din tóte partile in orasĭulu Huiedinu (Bánfi-Hunyad) aprópe curatu magĭaru si in regiunea cu poporatiune magĭara, ci in optu dile avura timpu de ajunsu cá se céra si ajutoriu bunu dela Ungari'a, care apoi a si venitu unulu fórte curend, altulu in Decembre. Daca comandantii austriaci nu aru fi perdutu nici dio'a din 17 in Ólasutu, care este asĭa dicènd numai o palma de locu dela Clusĭu, ci ar fi venitu acolo cu tóta óstea dintru odata cu Miko si cu Grois, éra a dou'a di in 18 aru fi si pornitu càtra Huiedinu, care e numai doue poste departe de Clusĭu, tóta óstea de insurgenti putea fi prinsa si desarmata cu prea puçina varsare de sange; preste acésta ei aru fi pututu inmulti trupele imperiali cu càteva sute de recruti romani, pre cari insurgentii apucasera a'i inrola pàna la macelulu din Septembre dela Lun'a.

Abĭa in 23 Novembre fù trimisu loc. colonelu Losenau cu 15 companii, cu 3 escadróne si cu 1 bateria pe urm'a insurgentiloru, din cari un'a parte se oprise cá antegarda numai la Gilau (Gyalu). Insurgentii trasera de acolo din doue tunuri in austriaci, dara cavaleri'a acestora curend ii fugari, in càtu nici nu se mai oprira pàna la Cĭucĭa pe fruntari'a Ungariei. Losenau inaintand fórte incetu, ajunse numai in 27 la Huiedinu si la Almasĭulu-mare. Is'au mai trimisu apoi 1 batalionu, 2 escadróne si 3 tunuri dislocate asĭa pe la comune, cá comunicatiunea cu capital'a se remàie neintrerupta.

Asĭa trupele austriace stetera pe acea distantia de doue poste pàna in 18 Decembre in neactivitate. Adeveratu cà dedese o iérna grea, si prea adeveratu cà acestea trupe suferiau mari lipse din lenea intendantiloru, dara si óstea insurgentiloru patimía de aceleasi lipse si de acelasi geru.

§ 42. Batali'a dela Desĭu. Cruḍimile facute de com. Alexandru Teleki si Niculae Katona.

Sate arse si ómeni spendiurati. Proclamatiunea lui URBAN. Neunire intre comandantii austriaci la Clusĭu. Un'a brigada chĭemata éra contra secuiloru.

La plecarea óstei de nord dela Desĭu, in acelu orasiu fù lasatu colonelulu Formacher numai cu doue companii de cordonisti bucovineni si cu o céta de lanceri. Clusĭulu înca nu era ocupatu de càtra austriaci, pre cand lui Formacher îĭ si vine scirea, cà de càtra Bai'a-mare din Ungari'a se apropie óste mare ungurésca ardiend si omorînd preste totu, prin tóte numerósele sate romanesci. Acea óste era comandata de doi aristocrati, com. Alexandru Teleki si Niculae Katona. Numerulu óstei loru se credea a fi de 12 mii, parte mare inse stetea din lanceri unguresci, éra in óstea loru regulata se aflá si legiunea academica din Vien'a in numeru cá de 600 studenti pangermanisti adunati din tóte tierile germane, cari venisera in patri'a nóstra cá se se bata pentru libertatea ungurésca, in realitate inse idealulu loru era resturnarea casei de Habsburg si una Germania mare, precum se mai observase si la altu locu. Acei doi insurgenti aveau si 16 tunuri, éra cavaleria numai 2 escadróne de husari. Ei ajunsera pre la Mogocea (Hollómező) si Ileand'a-mare la Desĭu. Preste totu pe unde au trecutu acelea órde au devastatu si au datu focu, éra Al. Teleki a pusu se spendĭure anume pe primariu (jude) in fiacare comuna, adeca totu asĭa precum au facutu br. G. Apor si alti aristocrati.

Colonelulu Formacher insciintiase indata din 16 Nov. pe generalulu Wardener despre apropierea insurgentiloru, cari apoi in 18 au si ajunsu in apropierea Desĭului, de unde au provocatu pe Formacher cá se depuna armele. Acesta dupa unele scàràmusĭe se retrase la Gherla, éra Desĭulu fù ocupatu de insurgenti in 20 Nov. spre bucuria mare a orasĭeniloru, care înse astadata fu érasĭ fórte scurta.

In aceeasi di din 20 a plecatu si v. colonelulu Urban dela Clusĭu cu 20 de companii pedestrime, 2 escadróne calarime si 5 tunuri, adeca 2300 infanteria, 150 calareti.

In 23 ajunsu la Gherla, in 24 desdeminétia la 5 óre Urban pléca si pe la 9 óre ataca pe insurgenti; cari intra-

ceea luasera positiuni prea bune. Aici cá si in alte casuri infanteri'a daca a fost condusa bine, s'a purtatu escelentu, positiunile vrasmasiloru au fost luate cu asaltu; artileri'a dupa càteva traseturi sparse liniile loru, éra cavaleri'a îi luà la góna pe drumu inainte.

Acum insurgentii retragènduse in orasiu se postara prin gradini, éra tunurile loru erau asiedíate in capulu stradeloru, dara artileri'a imperialiloru totu le facea mari stricaciuni. Acum Urban comanda asaltu pe orasiu. Companiile strabatu prin strad'a de càtra Alpretu cu baionett'a infipta, cavaleri'a si artileri'a totu pe drumu inainte. In fine insurgentii apuca la fuga preste Somesiu in disordine cumplita càtra Baia-mare. Intr'aceea orasieniï puşcau din ferestrii asupr'a austriaciloru si anume capitanulu de cavaleria Lambert lovitu de cinci glóntie cadîù mortu.

In acésta lupta insurgentii au perdutu 100 morti, raniti si cadiuti in captivatate. Li s'au luatu doue cara cu munitiune, un'a parte din bagaju, unu insemnatu numeru de cara cu victualii si cu buti de vinu, de care si austriacii simtîau lipsa mare mai vîrtosu in trecerea loru prin satele cele arse si depredate.

Trupele imperiali au perdutu cu sus numitulu capitanu Lambert 1 sergentu, 2 soldati, alti 7 raniti si 16 cai ucisi sau raniti.

Urban a urmaritu óstea insurgentiloru pàna la Siomcut'a mare, fàra cá se'i póta ajunge. Preste totu pe unde trecura acelea órde, au lasatu in urm'a loru ruine fumegatóre, prada de barbari si 32 romani spendiurati.

In 29 colonelulu Urban plecase spre Baia-mare cu planu de a ocupa si acelu orasiu, apoi a se intórce in stàng'a càtra Ciucia, unde sciá cá se oprisera insurgentii scapati dela Clusiu. Intr'aceea colonelulu primi stafeta dela generalulu Wardener, cá se se intórca indata cu trupele sale la Clusiu, cà-ci dela Losenau venisera sciri rele despre concentrarea insurgentiloru. Asia Urban silitu se asculte a lasatu numai pe capitanulu Arsente cu doue sute de granitiari romani, 50 cordonisti, 20 de cai-usiori si cu vreo 2 mii de lanceri, cá se urmarésca in care parte apuca insurgentii, se apuce apoi spre Jibàu (Zsibó dominiulu lui Veselényi), éra

de acolo totu spre Clusĭu, in càtràu plecà si Urban cu trupele flamende, éra acum si trentiuróse, mai alesu lipsite de caltiamente. Dupa càteva septemani servite in campania aici ajunsesera trupele imperiali cá se nu aiba nici de mancatu nici de purtatu! Dupa patru marsĭuri fortiate in fine Urban ajunse cu trup'a sa obosita la Clusĭu, unde fù bagata in trei edificii de scóla, fàra focu, fàra paie de asternutu, fàra cele mai neaparate trebuintie de subsistentia. Generalulu Wardener adeca crutiase pe aristocrati si pe burgesime de orice incortelare militara, éra de subsistenti'a soldatiloru nu purtase nici-o grija. Adeca acelu bĭetu generalu se leganase in credinti'a desiérta, cà cu acea crutiare escessiva va castiga inimele unguriloru pentru cas'a domnitóre! La vederea acelei ţînute a generalului, colonelulu Urban perdiendu'si patienti'a desvoltà elu insusi cu totulu alta energia fatĭa cu municipalitatea din Clusĭu si stórse dela ea tóte cele trebuincióse trupeloru.

Acelu colonelu inse nu s'a indestulatu nici cu atàta, ci dupace vediuse cu ochii sei infricosiatele devastatiuni causate prin curuti cá Teleki si Katona, dete elu insusi o proclamatiune de adeverata valóre istorica, simburósa si fórte caracteristica pentru modulu de a purta ungurii resboiu in acésta tiéra. Acea proclamatiune tradusa din limb'a germana suna asĭa:

»Eu in positiunea mea nu am dreptu se dau proclamatiuni, eu inse me simtiu obligatu, cá cu trupele imperiali mie subordinate se punu capetu resboiului civilu, domniei terroristice a rebelliloru unguresci, rapacitatii si pradaciuniloru.

In expeditiunea mea din urma bravele trupe imperatesci au aruncatu din positiunea cea tare dela Desĭu pe 14 mii de vrasmasi, cari aveau 16 tunuri; comandantii poltroni Katona si Teleki Sándor fugind cu concubinele loru, îsĭ lasara órdele de capulu loru, éra pe bolnavi in grij'a nóstra; noi amu ingrijitu de acestia fratiesce si ei sunt siguri. Din contra vrasmasii îsĭ insemnara calea loru cá banditi, teciunari si hoheri, precum sunt. 32 de romani am pusu eu cá se fia luati din furci si astrucati.«

»Eu am avutu dreptulu cá se prefacu in cenusĭa Desĭulu, unde si femeile furióse au inpuscatu talcharesce asupra

trupeloru mele; acelu orasĭu înse a fost crutiatu de focu si de jafuire.«

»Din epistole si circulare aflu, cà primàriiloru din comitatulu Solnocu mijlocíu li s'a poruncitu, cá se dea prinsi pe toti romanii càti jurasera imperatului credintia la Nasaud.

Decĭ eu declaru cu vointia tare, neinduplecata si pe bravur'a trupeloru imperatesci subordinate mie cà:

1. Oricare primariu, notariu, jude, juratu alu unei comune, care nu ́me va insciintia pe mine despre adunarea sau apropierea trupeloru rebelle, sau oricare 'i va inlesni inaintarea vrasmasiului, va fi inpuscatu.

2. Orice comuna, prin care trecu eu cu trupele mele, scóte steagu albu sau negru-galbinu; locuitorii au se cunósca dreptulu imperatului, se supunu la legea martiala si la ordinile generalului comandante alu tierii.

3. Locuitorii fiacarei comune depunu armele si munitiunile, le administra auctoritatiloru militare. Celu care lucra in contra, ascunde arme si munitiune, va fi inpuscatu; case locuite, in care dupa aceea se voru descoperi arme si munitiune, voru fi date in prada, dupa aceea se voru ruina cu totulu.

4. Pâna unde ajunge puterea omenésca si vointi'a buna, eu stau bunu pentru viati'a si averea persónei; din contra declaru: cà pentru oricare romanu spèndiuratu sau altmentrea omorîtu, din causa cà a fost credinciosu càtra imperatulu, voru fi spèndiurati càte doi magĭari.«

»Càtra voi romaniloru me indreptu eu cu dojana seriósa, cá se nu faceti reu la nici-unu cadĭutu in prinsóre si cu atàtu mai puçinu se'i omorîti, se respectati salvagardi'a mea, averea domniloru rapita si inpartita nesmintitu se o puneti la locu, se ve conteniti dela orice alta rapire si prada, padurile domniloru se nu le atacati, preste totu se ve feriti de orice fapta violenta, infama, sub pedéps'a mortii.«

»Voi vedeti, Romaniloru, cà caus'a imperatésca cea drépta invinge; rebellii in partea cea mai mare sunt risipiti, multi au cadĭutu, multi tradatori s'au supusu neconditionatu.«

»Ordinea legala trebue se fia restaurata, noi trebue se avemu incredere unii càtra altii, cà-ci adeca noi trebue se traimu fratiesce unii langa altii.

Deci înca odata Romani, Magĭari, Germani etc. Sub pedéps'a mortii respectu, securitate personei si proprietatii, aparare vrasmasĭului celui nearmatu, sedusu in partea cea mai mare prin o partida vana si setósa de a domni; inse mórte rebelliloru, tradatoriloru familiei domnitóre si a monarchiei intregi.«

Acésta proclamatiune ar merita prea bine o analisa seriósa, lectorulu inse ĭĭ va afla usĭoru analis'a in descrierea ulterióra a evenimenteloru. Lectiunea data poporului romanescu saténu se putea aplica fórte bine atàtu la proprietarii armati, càtu si la mai multi oficiri inperatesci; Honvedii si voluntarii unguri jafuiau tóte satele pe unde treceau, lancerii sateni ţinuti in locu de 5 dile, càte 15 sub arme, jafuiau curtile aristocratice mai alesu de cerealii si alte mijlóce ale vietiei, cá se nu pĭara de fóme. Chĭaru oficirii imp. cu titlu de requisitiuni luau ori de unde se intemplá, càtu de buna voia càtu si cu forti'a, si nici soldatii flamendi nu intrebau a cui este vit'a, pànea si slanin'a, ci o inpartiau cá se'si stempere fómea, precum insusi Florianu Glanz secretariulu comandei generale a fost silitu se recunósca, pentrucà vediuse si elu cu ochii sei.

In realisarea partii din urma a proclamatiunei sale colonelulu Urban s'a insĭelatu amaru, éra caus'a o descopere elu insusi in scrierea sa si o afla atàtu in acea indolentĭa de necrediutu a generalului Wardener, càtu si in unele mesuri stàngace luate de càtra generalulu comandante br. Puchner. Dara se'lu ascultamu pe elu insusi[1])

Ori càtu a cerutu Urban dela Wardener o activitate mai mare, operatiune mai iute, a fost preste putintia se'lu induplece si se'lu misce. Raporturile lui Losenau dela Huiedinu aru fi fost pentru altu generalu sanetosu prea de ajunsu cá se'lu otĭelésca spre fapte decisive. Wardener dupa intórcerea lui Urban din expeditiunea sa mai avù trebuintia de 6 dile pàna cand s'a decisu abĭa, cá in 9 Decembre se plece in contra insurgentiloru concentrati la Cĭucĭa.

Intre acestea éta cà in sér'a din 8 Dec. ĭĭ vine stafeta cu ordinu dela generalulu comandante br. Puchner din Sibiĭu, cá generalulu Schurter se plece indata cu brigad'a sa la Brasĭovu in ajutoriu lui Gedeon, carele cu trupele sale nu

[1]) Winterfeldzug pag. 184 et sequ.

mai putea resiste la invasiunea secuiloru in comunele sasesci, pe care le devastau si aprindeau, precum s'a vedĭutu mai in sus; era si Brasĭovulu amerintiatu pe fiacare di cu jafu si cu focu; éra poporatiunea sa si a districtului intregu totu asĭa de numerósa, cá si poporatiunea secuiésca din Trei-Scaune, in locu de a lua si din partea sa mesurile cele mai energióse de aparare, tremurá cá varg'a de fric'a secuiloru, se vaierá si pretindea cá totu numai óstea imperatésca se o apere, cá si cum in acea cetate si in acelu districtu ar fi locuitu numai femei si copii. (Vedi § 37.)

Spre a intielege deplinu inportanti'a acelui ordinu nefericitu alu lui Puchner se nu perdemu din vedere, cà a ţiné Clusĭulu in potestatea imperialiloru in acelea dile insemná totu atàta, càtu a ţiné partea cea mai mare a Transilvaniei, a si sta multu mai aprópe de o invasiune ungurésca de càtra Ungaria, pe care unu generalu desteptu putea si trebuea se o prevédia cá sigura, ceea ce inse la Sibiĭu nu s'a prevediutu de locu, precum ne vomu convinge in capulu urmatoriu. Urban a strigatu destulu in contra risipirei puteriloru si a cerutu se se rescria la Sibiiu, cá se lase brigad'a lui Schurter inpreunata cu ceealalta si se plece inpreuna la Cĭucĭa. Parerea lui Urban a cadiutu si Schurter a plecatu in marsĭurĭ accelerate incarcand o parte mare de pedestrime pe cara. Se rupsera din óstea si asĭa fórte mica, 4 batalione infanteria, doue companii de grenadiri, 3 escadróne de cavaleria si 1 bateria mai grea, adeca cu glóntie de 6 libre. Au remasu prin urmare in Clusĭu numai 3800 pedestrime regulata 410 calarime si 13 tunuri. Lui Losenau la Huiedinu ise dete ordinu, cá puçin'a óste ce o avea sub comand'a sa se o tie concentrata pe aprópe si la indemàna, dara se nu provóce si se nu atace pe adversari, se se ţie in defensiva. Se mai luasera mesuri, cá unii prefecti, anume Iancu si Buteanu se armedie din nou pe poporu si se'lu conduca in acelea parti. S'au mai trimisu din Clusĭu alte doue companii la Desĭu, cu scopu de a ţiné acea positiune in casu cand ar fi atacata din nou de càtra Bai'a-mare.

Mai in scurtu, generalii austriací din 1848 in locu de a concentra intr'o singura regiune tóte puçinele puteri de óste regulata càta o aveau sub comand'a loru si a da cu ea lo-

vituri decisive, densii o risipira in tóte partile tierei asĭa, cá se nu fia nicairi de ajunsu; totu ei, (chĭaru si Urban) asteptau apoi minuni dela glótele de lanceri, pe cari înca'i ametĭau cu ordine si contra-ordine.

Se pare cà generalii maiestatii sale mai puneau temeiu si pe mesur'a ce luasera in Clusĭu de a lua ostaticí (obsides) de acolo. Au si luatu dela ei pe com. Samuil Kemény, unu magnatu din cei puçini leali si omu cu multa eruditiune, cu elu pe librariulu Ioanu Filtsch, pe pop'a reformatu Petru Nagy, pe profesorulu catolicu Czech, pe negutĭatorĭulu I. Mozsa si pe comissariulu Adolf Schopf, cari toti au fost escortati la Sibiĭu, cá si cum revolutionariloru le-ar fi pasatu prea multu, daca br. Puchner ar fi pusu capetele acestora la picĭórele loru in casu cand Clusĭulu ar fi fost reocupatu de aceia. A fost si acésta o mesura cu totulu desĭérta. Tóta multímea magnatiloru si altoru locuitori vrasmasi declarati ai casei domnitóre scapase in nóptea din 16 Nov. in largulu tĭerei càtra Ungari'a.

Pe com. Emericu Miko generalulu Wardener îlu lasase cá se plece in voi'a cea buna la Vien'a, celu puçinu asĭa s'a disu la plecarea lui, cà pléca la Vien'a.

In fine dupa multe traganari Wardener dispuse, cá óstea se inaintedie dreptu la Ciucĭa.

Distanti'a dintre Clusĭu si Ciucĭa este 10 miluri sau 5 poste bune pe drumulu tĭerei, care dela Huiedin inainte duce printre munti si prin sate romanesci sarace.

In acésta stare si intre acestea impregĭurari operau trupele austriace in momentele cand gubernulu revolutionarĭu denumise pe Iosef Bem generalu comandante preste corpulu de insurgenti destinatu a opera in Transilvani'a.

Capu V.

Resboiulu civilu in Transilvani'a din Decembre 1848 pàna in 23 Ianuariu 1849 si retragerea in Bucovin'a.

§ 43. Situatiunea in Sibiĭu. Batjocur'a cu recrutii romaniloru. Certe cu sasii. Alte decrete ale lui Puchner. Suspensiunea despotica a episcopului Lemeni si lipsirea lui de orice venituri.

Dupace s'a incinsu resboiulu civilu preste tĭér'a intréga cu tót'a furi'a, se intĭelege usĭoru cà de securitatea persónei nu mai putea fi vorba. Spre a facilita totusi dupa putintia comunicatiunea in tóte regiunile locuite de romani, comitetulu a pusu a se tipari formulare de paspórte sau asĭa numite salva-gvardia in limb'a romana, care subscrise de presĭedĭnte si provedĭute cu sigilulu comitetului prindeau fórte bine nu numai persóneloru si familiiloru de alte limbi, ci chĭaru si romaniloru caletori in alte ţinuturi, pe unde nu'i cunoscea nimeni, cà-ci paspórtele comitetului erau respectate.

Dela inceputulu lui Novembre comunicatiunea postala incetase cu totulu; in timpu de doue septĕmani n'au petrunsu la Sibiĭu nici-o scrisóre sau diariu dela Vien'a, din Germani'a, Ungari'a si din tóta strainatatea; in 3 septemani nu sciamu nimicu nici chĭaru dela Clusĭu. Spre a restaura óresicum o comunicatiune, comandantii se invoira cá se deschida cursu de posta cotidiana dela Sibiĭu la Orascia, Hatĭegŭ, Temisiór'a, Orsĭova, Semlin, Agram in Croati'a, de acolo la Gratĭu si la Vien'a. Abĭa in 18 Novembre petrunse la Sibiĭu »Pester deutsche Zeitung« din 28 Octobre, éra in 21 Nov. ajunsera aici diarie dela Vien'a din 9 Novembre.

Separati de lumea din afara, nesciind nimicu despre totu ce se intemplase pàna in Decembre in celelalte tieri ale monarchiei, nu ne vomu prea míra, daca br. Puchner si colegii sei din locu alunecasera a crede pàna in Decembre, cà cu singur'a esceptiune de secuiĭ din Trei-Scaune tĭér'a intréga este inpacĭuita intru atàta, in càtu si luase mesuri pentru reorganisarea municipiiloru, respective alegeri de functionari, ceea ce s'a si intemplatu anume in comitatele Fagarasĭu, Alba-inferióra, Cetate de Balta, Hunedórei, Zarandului, éra càteva comune respandite din Alba-superióra le alaturara la jurisdictiuni sasescí, la care inse comunele romane nu voiau se aparţina, ci pretindeau administratiune separata; de aici cérta intre romani si sasi. Se mai aflasera înse si alte cause de certe si processe locali, comunali, personali, care din natur'a loru cereau procedura regulata, possibila numai in timpu de pace publica perfecta. Atunci sasii in locu se dica romaniloru cá se aiba patientia numai pàna la incetarea resboiului si pacificarea tierei, cand apoi îsĭ voru trage sam'a unii cu

altii, ei le sarĭau in capu cu »comunismulu«, din ai carui teorii popórale Transilvaniei necum inainte cu 40 de ani, dara nici chĭaru astadi nu intĭelegu nimicu. Ce erai se le faci, unii cá si altii visau, cà tĭér'a este pacĭuita. Unii cá si altii assentasera barbatesce recruti, anume pàna la finea lui Novembre sasii inplinisera numerulu de 1253 cerutu pentru batalionulu loru, éra romanii presentasera preste 3000 de fecĭori numai din municipiile meridionali situate dincóce de Murasĭu, éra numerulu celoru inrolati dincolo la Urban noi nu l'amu pututu afla. In locu cá sasii si romanii se insiste cu taría la comand'a generala pentru imbracarea, armarea si deprinderea barbatésca a recrutiloru, ei incepusera se se certe in comitete pentru bivoliti'a cutarui popa sasescu zalogita de càtra romani din caus'a unei datorii, cum si pentru alte nimicuri de acestea, caroru apoi li se dedea caracteru de cestiuni nationali inportante, éra intr'aceea vedeai pe càte 60—70 de recruti desculti, inbracati reu si flamèndi, ţinuti in »Stockhaus si prin retrangement«, de îtĭ era jale de ei, si te revoltá miseri'a la care ajunsesera auctoritatile militari in acésta tiéra. Se dicea cà puscile nu li se ajungu nici pentru càta óste regulata avusera mai de inainte, si in adeveru cà din cele 6000 de pusci aduse abĭa in 21 Dec. de càtra agentulu curtii Fridericu de Sachsenheim in urmarea missiunei sale avute la Iellachich si Windischgraetz, cele mai multe s'au imparţitu la batalionele existente. Ci daca generalii au sciutu din Aprile, cà in magazinele din Transilvani'a sunt arme atàtu de puçine, atunci ce pecatu au avutu ei cá se inpartĭa pusci la partisanii lui Kossuth. Lips'a de arme la trupele imperiali cu nimicu nu este adeverita mai bine, decàtu cu intimatulu comandei generale din 18 Nov. Nr. 6944, intru care comitetulu este provocatu a comitte prefectiloru si tribuniloru, cá aceia se trimita la Sibĭiu armele si tóte armaturile acelea, pe care cetele de lanceri le voru fi luatu si le voru mai lua dela locuitorii cari ţinu cu revolutiunea, cum si dela honvedii desarmati. Atunci înse cu ce era se lupte cetele de venatori romani, care se infiintĭasera la Iancu, la Balint, Axente, Buteanu si la alti càtiva prefecti? De aici a urmatu, cà comitetulu romanescu primí cu mare prepusu intimatulu acesta cá pre unulu care'i dedea se pricépa, cà comand'a ge-

nerala numai se preface cà ar avea lipsa asĭa mare de arme, cà înse in realitate generalii cautasera numai pretestu spre a scóte óresĭcum pe nesimtite armele de focu din mànile romaniloru, pe cari si asĭa numai de mare nevoia iĭ provocasera in 18 Octobre la arme. Se mai aflau si unii patriciani sasi, prepuitori si fricosi preste mesura, pe cari îĭ apucau fiori vediend romani armati. Acestĭa cá si generalii credeau pe la 18 Novembre, cà mai lipsesce fórte puçinu pàna la pacificarea definitiva a tĭerei, prin urmare, cà nu voru mai avea nici-o trebuintia de romani armati.

Insasi comand'a generala informase pe comitetu cu not'a sa din 6 Nov. Nr. pres. 1597, cà in Secuime se formase si una compania de banditi tecĭunari comandata de unu aristocratu, fost oficiru intr'unu regimentu secuiescu. Missiunea nationala a aceloru banditi era, cá se strabata pe ascunsu, talcharesce prin comune romanesci si sasesci, se omóre, se pradedĭe si apoi se le dea focu.

Cum era se se apere poporulu nearmatu de asasini fàra Ddieu, precum au fost si aceia! Acei barbari nu voisera mai puçinu, decàtu se prefaca tĭér'a íntréga intr'unu vastu desertu, daca le-ar fi fost cu putintia, pentrucá se remàie numai rass'a loru in societate cu multimea fereloru carnivore.

Mai veniau si dela Gedeon, cá si dela br. Heydte sciri totu mai ingrijitóre despre purtarea vicléna si hostila a secuiloru. Acea inpregĭurare nu permittea comandei generale cá se dea cu picĭorulu la orice ajutoriu 'iar mai putea vení dela poporulu romanu, prin urmare nici nu dete ascultare neconditionata la sĭoptele unora si altora; a esitu înse o instructiune din cancelari'a operatiunei bellice cu dat'a din 22 Nov. adresata sub Nr. 200 comitetului de pacificatiune. Prin acea instructiune in locu de a se desfiintia glótele de lanceri, se regulédia in patru puncte relatiunea loru càtra auctoritatile militari, carora se supunu neconditionatu, se cercumscrie si sfer'a de activitate a comitetului romanu asĭa, cà acesta se aiba dreptu de a convoca glótele, a le dimitte la terminu anumitu, a denumi prefecti si tribuni, prin acestia a le organisa, inarma si aprovisiona la plecare, din contra comitetulu se nu aiba nici-o influintia la conducerea tactica si strategica a glóteloru. Acelu de-

cretu merita tóta atentiunea cititorĭului din dilele nóstre, daca voiesce se judece dreptu activitatea comitetului din punctu-de vedere alu operatiuniloru curatu militare.

Pre cand esise citat'a instructiune, adeca in 22 Nov., ajunseramu cá se primimu si aici la Sibiĭu càteva acte inportante dela Vien'a, anume manifestulu si proclamatiunea imperatului Ferdinand, ambele din 20 Octobre, altu manifestu din 6 si alta proclamatiune din 7 Nov., tóte din Olmütz, unde se mutase imperatulu si curtea sa; in fine maí vedĭuramu si proclamatiunea supremului comandante a principelui Windischgrätz, din care tóte se convinsera si generalii, cà numai de pacificare nu póte fi vorba si cà prin urmare mai au trebuintia si de romani.

Totu in Novembre comand'a generala mai luà si o mesura pre càtu precipitata, pre atàtu nedrépta si asupritóre dictata in péna de càtra vrasmasii personali asupra episcopului Ioanu Lemeni. Prin decretu presidiale Nr. 1590 din 9 Nov. 1848 adresatu comitetului romanu de pacificatiune, Generalulu Puchner provocandu-se la proclamatiunea sa din 18 Octobre, suspinde pe episcopulu Ioanu Lemeni dela functiunile episcopesci, opresce orĭce comunicatiune cu densulu, îĭ si taia veniturile pe care le trasese pàna atunci din dominiile episcopatului seu, éra in loculu lui denumesce vicariu provisoriu pe canoniculu prepositu Simion Crainicu.

Spre a justifica decretulu seu arbitrariu si despoticu Puchner susţine, dara nu probédĭa cu nimicu pe lume, cà ţinut'a si activitata episcopului Lemeni a fost nelegala si cà elu cu calcarea juramentului seu se facuse in Clusĭu unélta in servitiulu partidei revolutionarie, in contra interesseloru statului si ale dinastiei.[1])

Multe casuri de omoruri fisice si de altele morali s'au intemplatu in acestea tieri in anii 1848—9, éra suspensiunea si mai tardiu departarea totala a episcopului Ioanu Lemeni din scaunulu si din dieces'a sa a fost un'a din cele mai tiranesci.

Ţinut'a politica a episcopului Ioanu Lemeni fatĭa cu dinasti'a si cu statulu pàna la omorîrea lui Lamberg si pàna la ma-

[1]) Vedi acelu decretu: Romänen der österr. Monarchie I. Seite 83.

nifestele imperatului din 22 si 25 Septembre si 3 Octobre, adeca pàna la inchiderea dietei unguresci si la proclamarea starei esceptionale a fost intocma aceea, care fusese si ţinut'a baronului Puchner si a tuturoru colegiloru sei generali din Sibiĭu, cari toti s'au supusu pàna atunci orbesce la tóte rescriptele, decretele si autografele monarchului, prin care au fost subordinati palatinului si ministeriului ungurescu. In urmarea citateloru acte episcopulu Lemeni a scapatu din B.-Pesta cá si altii, care cum a pututu, cu fug'a si pe ascunsu pàna la Clusĭu, de unde dupa repeţita incercare nu 'ia fost prin putintia se ajunga la resiedinti'a sa, ci a fost silitu se stea in Clusĭu si se védia cu inim'a sfarmata de durere, cum torturédia si spendĭura teroristii pe preotii, protopopi si pre alti fii sufletesci ai sei.

Daca Puchner a condamnatu pe Lemeni, cà-ci a participatu la dieta si la proclamarea uniunei, apoi acelasi Puchner nu numai a deschisu acea dieta si a incuviintiatu proclamatiunea uniunei, dara a si inaintatu proiectulu ei de lege la monarchu, apoi a si dispusu atunci indata, cá colorile negru-galbinu ale dinastiei se fia cassate.

Puchner mai era înca datorĭu se se pórte càtra episcopulu Lemeni celu puçinu asĭa, precum se purtase càtra episcopulu Andreiu Sĭaguna, pre carele îndata ce a scapatu acasa la Sibiĭu îlu provocase in termini peremtorii, cá se declare limpede, daca mai ţine la gubernulu respective la comitetulu revolutionariu ungurescu, sau cà primesce coprinsulu proclamatiunei din 18 Octobre cu tóte consecintiele sale, sau de nu, se scia cà va fi arestatu si internatu in Alba-Iulia. Chĭaru si acea provocare adresata episcopului Andreiu a fost destulu de brusca, cu aceea inse i s'a datu archiereului terminu si ocasiune de a se reculege, a petrunde din nou situatiunea si apoi a se declara in vreo parte. Lemeni din contra, fù pedepsitu atàtu de greu fàra se fia fost ascultatu si intrebatu de nimicu; elu adeca a fost tractatu de càtra Puchner precum in staturĭ civilisate nu este permisu a fi tractati nici chĭaru criminalii prinsi cum se dice in flagranti. Nu s'au vedĭutu pàna acum nici-unu documentu, care se probedie, cà Puchner ar fi provocatu si pe Lemeni cá se mérga la resĭedinti'a sa, ori se viĭe chĭaru la Sibiĭu si se declare

de ce partida se ţinea. Nici cà putea face Puchner un'a cá acésta, din causa cà comunicatiunea lui cu Clusĭulu a remasu curmata pàna dupa 18 Nov. si stafetele lui le prindea sau le opria ungurimea. Si daca Lemeni, acelu septuagenariu neputincĭosu, care mai suferĭa si de pétra, s'a parutu lui Puchner omu atàtu de periculosu pentru monarchia si dinastia, elu dupa ocuparea Clusĭului din 18 Nov. pàna in 9 Decembre avuse timpu de ajunsu cá se'lu aduca cu escorta la Sibiiu, sau in cetatea Alba-Iuli'a, dara cá se'lu suspenda fàra a'lu asculta si fàra nici-o investigatiune regulata, nu avea dreptu Puchner si nici-unu generalu.

In fine lipsirea episcopului de orice venituri a fost fapt'a unei tiranĭi brutale. Celui din urma functionariu de statu in casu de suspensiune i se acórda pe timpulu investigatiunei celu puçinu $^1/_3$ parte din salarĭu; unu episcopu diecesanu pusu preste 610,000 de suflete, neascultatu, nejudecatu de càtra nici-unu foru competente, fù condamnatu cá se remàie peritoriu de fóme si de golatate pe timpu nedeterminatu.

Numai mitropolitulu Neofit dela Bucuresci mai fusese tractatu in modu atàtu de barbaru indata in urmatoriulu anu, in càtu dupace fusese destituitu, remasese atàtu de saracu, cà mai tardiu murind fù inmormentatu cu bani adunati din collecte.

Invatia poporule romanu din tierile corónei unguresci, cá se nu mai pretindi dela episcopiĭ si archiepiscopii tei, dela capii religiunii si ai bisericiloru tale nici-o activitate sau rola politica de partida, nici chĭaru in timpuri cu totulu normali, cá se nu se mai adeverésca intru tine sententi'a scripturei: Bate-vei pastoriulu si se voru risipí oile. Asculta sfaturile bune si intielepte ale archipastoriloru tei, dara in luptele politice nu'i inpinge pe ei inainte, ci te pune tu in avangarda.

§ 44. Decembre 2. Abdicarea imperatului Ferdinand; inaltiarea la tronu a archiducelui Franciscu-Josef. Asteptare indesĭertu cá tiér'a se fia pacificata. Puchner inse convóca spre acelu scopu adunari romanesci in 28 Dec. Generalii

nu sciau nimicu despre desastrulu dela Cĭucĭa. Cand îlu afla, era prea tardiu. Descoperiri misterióse.

Evenimentulu celu mare din 2 Dec. alu schimbarii la tronu se afla scrisu pe largu, precum o merita, in istori'a monarchiei de càtra càtiva barbati competenti. Spatiulu si inpregiurarile nóstre actuali ne permitu a insemna despre acelu evenimentu numai puçine.

Scriitori bine informati sciu asĭa, cà imperatulu Ferdinand la trei patru septemani dupa spargerea revolutiuniloru a si inceputu a se ocupa cu ide'a retragerii sale, mai vîrtosu din caus'a sanetatii, care era influintiata fórte tare prin desele agitatiuni si'lu facea multu mai nervosu decàtu era elu din mic'a copilaria, sau chĭaru din nascerea sa. Despre o parte înse atàtu imperatés'a consórt'a sa, càtu si alte persóne care inbĭau pe Ferdinand, îlu inbarbatau cá se mai sufere, cà-ci ori càtu de multe se fia acelea resturnaturi, odata totu au se incetedie; de alt'a érasi nici frate-seu Franciscu Carolu, carui iĭ competea successiunea la tronu in virtutea statuteloru familiei, nu era aplecatu a primi domni'a. Conferentie de ale membriloru familiei si ale unoru prea puçini barbati de incredere s'au continuatu si prelungitu dintr'o luna in alt'a, la Insbruck, la Schönbrun, pàna ce dupa ultim'a revolutiune din Vien'a s'a luatu decisiune definitiva, cá la tronu se succéda archiducele Franciscu-Iosif fiĭulu anteiu nascutu alu archiducelui Franciscu-Carolu. Actulu acelu sublimu s'a indeplinitu la Olmütz in 2 Decembre 1848 numai intre membrii familiei si cu prea puçini barbati de statu, fàra pompa si solemnitate, înse cu atàtu mai mare doiosiĭa insoçita si de lacrime. Tinerulu archiduce primí dela unchĭuseu denumirea sa in genunchi. Unii scriitori spunu, cà noulu imperatu ar fi disu dupa terminarea marelui actu: »Remasu bunu tineretiele mele!« Daca Maiestatea Sa a disu asĭa, a spusu unu mare adeveru constatatu in mii de casuri.

Evenimentulu dela Olmütz cu manifestele celoru doi imperati si cu o programa lunga a ministeriului de atunci numitu dupa presĭedentele seu Felix Schwarzenberg, au ajunsu la cunoscinti'a comandei generale din Sibiĭu nu-

mai la 13 Decembre, apoi s'a publicatu si la locuitori, éra dupa càteva dile s'a facutu si aici parada cu iluminatiune.

In 9 Decembre, adeca cu 3 dile inainte de primirea sciriloru dela Olmütz, generalulu Puchner convocase pe 28 Decembre st. nou doue adunari de romani, un'a la Blasiu si alta la Sibiiu, adeca dupa confessiuni, asia precum voise gubernulu ungurescu in Maiu. Puchner adeca dupa càte promissiuni mincinóse îi venisera dela Secui si pre lànga total'a nesciintia de càte se intemplau intre Clusiu si Ciucia, incepuse a crede, cà in adeveru tiér'a este pacificata si cà nu'i lipsesce de càtu se invetie pe poporulu nostru la observarea legiloru, la ordine si regula[1]).

Din adunarea dela Blasiu nu s'au alesu nimicu, pentrucà insurgentii reocupasera Clusiulu in 25 Decembre si o parte din trupele loru a si inaintatu pe la Turda spre Blasiu. Inse si daca nu aru fi inaintatu ungurii si tiér'a s'ar fi aflatu in pace perfecta, remane intrebare deschisa, daca romanii greco-catolici (uniti) aru fi facutu pe voi'a lui Puchner, cá o adunare destinata a tracta cestiuni curatu nationali, politice, administrative si chiaru militari, se o tiie sub firma confessionala, pentru cá se fia de risulu si de batjocur'a tuturoru popóraloru luminate din Europ'a.

Adunarea din Sibiiu, careia generalulu ii dedese caracteru de confessiune greco-resariténa (neunita), s'a ținutu in 28/16 Decembre in tóta regul'a; resultatele aceleia inse au trecutu departe preste cele asteptate de elu. Se adunasera in sal'a dela Imperatulu Romaniloru vreo 250 de romani gr. orientali fruntasi, partea cea mai mare numai din comitatele meridionali si din Sibiiu, cà de preste Murasiu ómenii nu mai puteau strabate incóce.

Comandantele a trimisu din partea sa la acea adunare pe fml. generalu Pfersman, pe secretariulu Florianu Glanz si pe loc. colonelu auditoru Klima in calitate de comissari militari.

Episcopulu Andreiu Siaguna deschise siedinti'a la 9½ óre cu o cuventare lunga, in care dupace descrise situatiunea tierei cá resultatu alu terrorismului revolutionariu, se dete ci-

[1]) Die Nothwendigkeit einer gesetzlichen Ordnung demselben einzuschärfen.

tire decretului convocatoriu, apoi invità pe membrii adunarii cá se'si desfasiure opiniunile si dorintiele loru in tóta libertatea.

Acum urmá, cá inainte de tóte se se constitue adunarea. Presiedente avea, iĭ lipsiau secretarii, sau cum se mai numescu in casuri de acestea actuarii. In acelu momentu episcopulu presiedente arunca ochii preste tóta adunarea, vede cà romanii gr. catolici veniti acolo se asiedíasera sus pe galeria si josu in fundulu salei. Episcopulu sciá bine, cà membrii comitetului si secretarii aceluia aparţineau amestecatu la ambele confessiuni, cà inse comitetulu era obligatu solidariu cá se'si dea sama de activitatea sa desvoltata din 16 Octobre pàna in 28 Decembre; deci iute invita dintre greco-catolici pe Paul Dunca si pe G. Baritiu, cá se ocupe locu la mas'a presidiala in calitate de secretari alaturea cu Ioanu Hannia denumitu dintre greco-resariteni, éra in cursulu desbateriloru invità si pe A. Tr. Laurian cá se faca unu raportu prin graiulu viu despre tóta activitatea comitetului.

Se intielege si nespusu de nimeni, cà romanii uniti neuniti in restimpulu dintre 9 si 28 Decembre se intielesesera fórte bine, cá ce directiune se dea ei lucrariloru acelei adunari si cum se fia dejucatu scopulu demnu de Machiavelli de a ţiné pe natiune desbinata sub masc'a confessiunei. Asia s'a intemplatu, cà tóte conclusele luate la Sibiiu in 28 Decembre au fost bine primite de càtra toti romanii, éra comand'a generala si consiliarii sei pe din dosu s'aru fi pututu convinge din acelea, cà au trecutu vécurile, in care cineva se putea juca cu romaniĭ cá cu marionettele intr'unu teatru.

Compunerea protocolului s'a comisu unuia din secretari cu observatiunea, cà acela pentru astadata nu are se fia numai unu scheletu, ci — in lipsa de stenografi, cari in acea epoca erau o mare raritate — se coprinda si motivarea concluseloru, chiaru si puçina polemia.

Dupa desbateri fórte serióse, demne de acea adunare cá si de starea fórte critica a lucruriloru, s'au formulatu 13 postulate nationali in 13 puncte si anume:

1. Spre a curma orice anarchia, alegerile de functionari se se faca in proportiunea celoru trei nationalitati principali ale acestei tieri, romani, magiari si sasi.

2. Se se denumésca de urgentĭa comissiuni urbariali, spre a cerceta si regula nenumeratele diferentie dintre fostii iobagi si domnii feudali.

3. Comissiuni mixte spre a cerceta si scóte la lumina tóte daunele si devastatiunile causate de càtra poporu domniloru si de càtra domni poporului.

4. Se se dea arme de focu la o garda mobila compusa din 15 mii de romani bine deprinsi, in care casu nu ar mai fi trebuintia de scularea glóteloru-in contra rebelliunei.

5. Se se mai castige pentru orice intemplare vreo 50 mii de pusci pe creditulu si in socotél'a natiunei romane.

6. Se se deschida càtu mai curend scólele, cum si cursuri juridice pentru romani in limb'a loru.

7. Comunitatiloru din care barbatii sunt scosi mereu la glóte, se li se dea din vastele paduri lemne de focu, pentrucá familiile loru se nu péra de frigu.

8. Processele locuitoriloru din muntii apuseni (incurcate si mai reu de cand cu Catarina Varga) se se recomande curtii imperiale prin comand'a generala cu totadinsulu.

9. Protestu nou in contra uniunei neconditionate a Transilvaniei cu Ungari'a, éra legile fundamentali ale acestui principatu se fia reformate conformu principiiloru constitutionali moderne, coprinse si in nou'a constitutiune austriaca adoptata si de càtra natiunea romana.

10. Gubernulu din Clusĭu compromisu de atàtea-ori prin rea credintia (perfidia, viclenía) se fia desfiintĭatu.

11. Maiest. sa monarchulu se fia rugatu a confirma comitetulu romaniloru in permanentia, pàna cand relatiunile natiunei romane voru fi regulate definitivu prin o dieta generala.

12. Diet'a se fia compusa din membrii alesi din tóte nationalitatile.

13. Natiunea romana se'si póta alege unu capu nationalu, care se fia confirmatu de càtra monarchu. Adeca asĭa, precum îlu aveau sasii aici in tiéra, precum au croatii pe banulu, precum îsĭ alesesera serbii pe unulu, si mai in scurtu, precum erau in vécurile anterióre voivodii in Marmati'a si Bihari'a, banii in Banatulu Temisiórei etc.

Afara de acelea 13 puncte s'au mai discutatu diferentiele cu sasii, s'au ridicatu si voci tari si iritate in contra dese-

loru calumnii si innegriri aruncate in fati'a poporului romanu de càtra unele classe de ómeni, care aveau se'si mature fórte multu la usile loru.[1])

Postulatele adunarii din Sibiĭu coprinse in cele 13 puncte din protocolulu ei, se potu considera cá o programa acelui mai de aprópe viitoriu cu conditiune, daca nu numai acésta tiéra, ci monarchi'a intréga va fi pacificata de plinu. Cà înse unu instinctu sanetosu alu romaniloru nu le inspirá nicĭ-o incredere intr'o pace apropiata, se póte cunósce de ajunsu din conclusele luate la punctele 4 si 5, înca si 7, in care se prevede trebuinti'a urgenta de unu corpu regulatu, de mai multe arme si de esiri la lupte sangeróse.

Acelea presimtiri ale romaniloru s'au inplinitu in modu fórte durerosu preste tóta asteptarea, mai ĭute decàtu a pututu prevedé cineva.

Vineri sér'a in 29 Dec. membrii comitetului càti se aflau in Sibiĭu inpreuna cu doi secretari ai sei aflandu-se cá totdeauna dupa masa in conversatiune si consultari, càtra dĭece óre unu servitorĭu alu cancelariei dela comand'a generala îĭ chĭama pe toti de mare urgentia la br. Puchner. La scarile de sus îĭ asteptá secretarĭulu Glanz, care cum îĭ vede, inclestand manile dice: Domnii mei, sciri multe si rele![2]) Indata apoi ne spune, cà pe escel. sa érasi îlu apucasera dureri cumplite si nu ne póte primi, dara se trecemu in sal'a cea mai de aprópe a cancelariiloru. Acolo intrand ni se comunicà indata stafet'a fatala, din care aflaramu, cà óstea austriaca a perdutu batali'a dela Cĭucĭa, cà Bem a reocupatu Clusĭulu, generalulu Wardener in retragerea sa lovitu de gutta cadĭend de pre calu a remasu mortu, éra despre colonelulu Urban si de sórtea brigadei sale nu se sciá nimicu; cetele de lanceri risipite in tóte partile; mórte si flacari pretotindeni; ungurii inaintédĭa incóce. Deci comitetulu se provóce indata din nóptea aceea pe prefecti si tribuni, cá se chĭeme din nou glótele si se stea gata pentru lupte ulterióre.

---

[1]) Vedi acelu protocolu in textulu originalu: „Fóia pentru minte, inima si literatura Nr. 51 din 27 Dec. st. v. 1848, éra in traducere germana Romänen der österr. Mon. I. S. 135—141.

[2]) Meine Herren, viele und schlechte Nachrichten!

Atàta se sciá in acelea momente despre desastrulu dela Cĭucĭa, prea de ajunsu, pentru-cá comitetulu se intieléga la momentu, cà tóte successele castigate pàna atunci cu nespuse sacrificii si victime erau perdute, si cà va urma unu altu actu infricosĭatu alu tragediei.

Dupa càte se petrecusera pàna atunci intre comand'a generala si comitetu, membrii acestuia iritati nu s'au pututu contení a nu face comandei generale inputari pentru procedur'a si operatiunile sale indoiĭóse si pentru ingrijirea fórte rea de a trage informatiuni sigure si prompte dela toti comandantii de trupe si despartiemente, si cum se póte cá eri, in órele in care s'a ţinutu adunarea nóstra nationala, generalii se nu fia sciutu nimicu nici a patr'a di despre luarea Clusĭului in 25 Decembre, pentrucá membrii adunati intorcèndu-se pe la comunele loru, se informedĭe pe poporu.

Tóte indesĭertu: dantĭulu infernalu trebuea se se incépa din nou.

Cu acea ocasiune unu membru alu comitetului puse intrebarea, cum s'a intemplatu, cà generalulu Puchner cá comissariu plenipotentu la diet'a din Maiu a suferitu, cá propositiunile regelui se fia intervertite si uniunea proclamata fàra nici-o desbatere si neconditionatu, pre cand atunci furiile conspiratoriloru s'aru fi pututu infrená usĭoru cu doue batalióne credincĭóse, cand astadi abĭa va ajunge unu corpu de càteva regimente.

Atunci fù, cand secretariulu Glanz strĭmtoratu puçinu de càtra membrii comitetului, dete informatiunea confidentiala de coprinsulu urmatorĭu:

Escelentĭ'a Sa dn. comandante generalu nu a facutu nimicu fàra scirea si permissiunea Maiestatii Sale. In càtu pentru uniune, eu sunt acela, pe care escel. sa me trimisese la Insbruck, pentru-cá se aflu vointi'a Maiestatii Sale. In audienti'a ce am avutu mi s'a disŭ: Spune generalului Meu br. Puchner, cá se nu se opuie la uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, pentrucà verulu meu archiducele, palatinu Stefanu m'au asecuratu despre neclatit'a credintia si lealitate a Unguriloru; éra daca cumva voiu perde provinciile hereditarie la Germani'a, îmĭ voru remanea tierile corónei unguresci. De altmentrea mergi la archiducele Stefanu, care te va in-

forma si mai exactu despre planulu uniunei si despre celelalte impregiurari relative la aceea.

Am venitu la archiducele Stefanu, éra dupa audienti'a ce avuĭu la in. sa, numai eu sciu intre ce lupte sufletesci am esitu de acolo si am plecatu la Sibiĭu. —

Càtra 12 óre din nópte esind cu totii din residenti'a comandei generale ne puseramu pe scrisu si pe inaintatu de stafete càtra prefecturi pàna deminéti'a la 3 óre.

Aici nu putemu trece cu vederea o descoperire facuta de Friedenfels, cand elu susţine, cà scirea despre desastrulu dela Cĭucĭa sí dela Clusĭu venise la comand'a generala in 28 Dec. tocma pre cand romanii se aflau adunati in sĭedintĭa.[1]) Noi dàmu credĭementu lui Friedenfels; atunci inse cum remane cu sinceritatea si bunavointi'a comandei generale càtra comitetu si preste totu càtra poporulu romanescu?

A dou'a si a trei'a di ajunsera si la comitetu sciri totu mai triste si mai fioróse din càteva parti ale tierei despre loviri nefericite, omoruri, arderi de comune si alte desastre, din care mai multe se afla adunate si conservate in raporturile celoru trei prefecti publicate in doue limbi, éra aici vomu mai intimpina din trensele in decursulu naratiuniloru nóstre atàtea, in càtu se ajunga si pentru trei generatiuni inainte, daca acelea voru remanea totu asĭa de barbare cá celea din 1848.

§ 45. Generalulu Josef Bem, cine a fost elu. Luptele din nordulu Transilvaniei si consecentiele loru. Bem in Clusĭu. Generalulu Wardeňer mortu. Proclamatiune omenésca alui Bem neplacuta unguriloru. Bem pléca asupra lui Urban. Acesta ese in Bucovin'a.

Acum dupa patrudĭeci de ani trecuti, figur'a generalului revolutionarĭu Bem apare generatiuniloru presente óresĭcum cá fabulósa; multi inse dintre aceia pe cari 'ia comandatu elu si cari ii ridicara si monumentu in semnu de recunoscintia, n'au lipsitu a se interessa si de originea, de positiunea sociala anterióra si de faptele lui. Lad. Kövári, care si

[1]) Josef Bedeus I. Seite 103.

elu a servitu sub Bem, comunicase lectoriloru sei una schitia biografica; alti scriitori germani cari au cunoscutu pe Bem mai de inainte si multu mai bine, l'au descrisu si mai exactu si cu péna obiectiva.

Josef Bem s'a nascutu in a. 1795 la Tarnov in Galiti'a, a studiatu in Cracovi'a, éra in 1810 a intratu in institutulu militariu din Varsiavi'a. In a. 1812, adeca in etate numai de 17 ani a servitu cá locotenente la o artileria calarétia sub Napoleon in contra Russiei. Dela 1815 inainte Bem acum cá capitanu a fost adiutantu la generalulu Bontemps; mai tardiu fù denumitu profesoru in academi'a de artileristi. Pàna atunci Bem statuse in grati'a marelui duce Constantinu v. rege alu Poloniei, din causa inse cà omului tineru iï placeau ideile liberali, in 1820 cadïend din gratia fù datu in judecata martiala si inchisu. Dupa mórtea imperatului Alexandru I. Bem scapà din inchisóre si trecù la Leopole (Lemberg), adeca din Russi'a in Austri'a, unde se ocupá cu literatur'a si cu administrarea bunuriloru magnatului Potoczki. In 1831 spargènd revolutiunea polóna in Russi'a, Bem a alergatu la armata, unde a si fost denumitu maioru comandante de artileria calarétia. In batali'a dela Iganicï Bem cu bateriile sale a datu peptu cu 40 de tunuri muscalesci, in càtu a castigatu respectulu tuturoru si a inaintatu la rangu de vicecolonelu. In 26 Maiu a fost batali'a dela Ostrolenka, pe care polonii erau p'aci se o pérdïa de totu, pre cand Bem cu bateriile sale alérga inainte in apropiare mai numai càtu bate o pusca si susţine lupt'a cu 80 de tunuri russesci, pàna cand óstea polóna in dosulu lui s'a pututu reculege si asïedïa érasi in positiuni bune de lupta. Atunci Bem pentru acelu curagïu personalu fù numitu colonelu si comandante alu corpului intregu de artileria. Mai tardíu, cand polonii schimbara comand'a suprema prin alegere cu voturi, Bem avù numai cu doue voturi mai puçine decàtu Zsilinsky.

In 6 si 7 Septembre, cand s'au datu bataliile decisive inpregïurulu Varsïaveï, Bem a luptatu dela unu singuru punctu din 40 de tunuri contra russiloru, dara neajutatu de infanteria si calarime nu a pututu face nimicu, éra in 8 Septembre afland cá capii poloniloru se supunu, Bem s'a

retrasu mai indaraptu la Modlin; de acolo cu o parte de óste scapà in Prussi'a si de acolo in 1832 a trecutu cu famili'a sa in Franci'a. In 1833 Bem a mersu in Portugali'a, unde in resboiulu de successiune la tronu a luptatu pe partea lui Don Pedro pe unu timpu scurtu.

De aci incolo Bem petrecù càtiva ani in caletorii, cu studii scientifice si literarie pàna in 1848.

In urmarea revolutiuniloru din primavar'a anului 1848 Bem trecù din Franci'a in capital'a Galitiei, unde asteptà desvoltarea ulterióra a evenimenteloru pàna in Octobre, cand îsĭ puse in capu cá se mérga in ajutoriulu revolutionariloru din Vien'a, éra prin acestia si in alu unguriloru, cá asĭa indirecte se ajute si rescularea P o l o n i e i, pentru a carei libertate si restaurare lucrase elu in tóta viati'a sa.

In 14 Octobre venind Bem la Vien'a îsĭ puse sabi'a in servitiile revolutiunei. Messenhauser, comandantele gardei nationale îĭ incredintià organisarea. Bem dupa o cercetare mai de aprópe nu credea in reusit'a revolutiunei, totusi aflanduse elu érasĭ in elementulu seu, desvoltà activitate mare. In 25 Oct. comandà asaltulu, in 28 Octobre aparà cu bravura şĭantĭulu stelatu (Sternschanze) din suburbea Jägerzeile; înse dupace i s'a spusu cà municipalitatea sau adeca adeveratii cetatieni au inceputu se capituledĭe, Bem disparù din Vien'a travestitu in altu costumu si scàpà cu viatia pe pamentulu Ungariei la Pojon, de unde oferí servitiile sale comitetului revolutionariu ungurescu. Ajunsu la Pest'a, unu polonu dintre cei multi fórte fanatici, cari ţineau pe Bem de unu tradatorĭu, trase asupra'i cu unu pistolu si îlu raní. Bem adica aflase, cà in acea situatiune nu era înca momentulu de a forma sí una legiune polona, cá se nu dea Russiei asĭa curend ocasiune de a interveni pe cale diplomatica, sau chĭaru cu trupe, pàna cand revolutiunea ungurésca si alte revolutiuni europene nu voru fi produsu resultate mai sigure decàtu erau cele castigate pàna atunci; dara tineriloru poloni emigranti le era nu numai de patria, ci si de existenti'a loru, de sold si de uniforme.

Cu tóte acelea furii ale poloniloru, gubernulu lui Kossuth recunoscù pe Bem de generalu asĭa cum fusese elu in dilele din urma ale revolutiunei polóne din 1831, îlu denumi co-

mandante preste unu corpu de 10—11 miĭ si'lu trimise in Transilvani'a cu missiune precisa, cá elu se recucerésca acésta tiéra dela trupele austriace.

Cu acea missiune inportanta vení Bem anteĭu la Oradea mare si de acolo la Cĭucĭa cu trupe destulu de numeróse. Ungurii ardeleni inse cu tóta unirea neconditionata si cu tóta supunerea loru la gubernulu lui Kossuth, nu voiau se recunósca de comandante pe unu strainu, ci ei îsĭ cautau unulu din ai loru, anume unii voiau pe Zsurmay, altii pe Czecz. Acelu Czecz care îsĭ terminase studiile militare in academi'a dela Wiener Neustadt, a fost locotenente intr'unu regimentu de linia, mai avea unu altu frate totu oficiru ces. r. Ei erau fii ai unui maioru pensionatu, éra acesta, fecĭoru alu parochului romanescu din comun'a Sascĭorĭ in districtulu Fagarasĭului, asĭa dara romanu curatu. Acelu fecĭoru de preotu romanescn inse pre cand servia in secuime, s'a casatoritu cu una magĭara sau dupa altii arména, fórte fanatica, care si dupa pacificare pre càtu timpu a fost suferita se sĭédĭa cá veduva in Brasĭovu in a. 1850, nu se putea suferi cá se nu agitedie in contra austriaciloru. Unulu din cei doi frati a remasu credincĭosu in armat'a imperiala, éra celalaltu trecuse la Kossuthiani, unde pàna in Novembre a si fost inaintatu la rangu de maioru.

Czecz alesu si denumitu comandante, in puçinele dile pàna la venirea lui Bem a si desvoltatu multe calitati de bunu strategu; elu era unulu din tinerii geniali, înse usĭorĭ de minte; éra apoi nascutu si crescutu in secuime de mama secuiénca invetĭase atàtu a urî càtu si a despreţĭuí pe poporulu din care era tata-seu, unu casu acesta din alte mai multe, in care tatalu este romanu, éra mam'a e magĭara.

Czecz îsĭ propusese, cá se reocupe Transilvani'a dela austriaci. Cá se strabata inapoi la Clusĭu totu prin strimtorile muntiloru pe unde venisera la Cĭucĭa, credea cà'i e preste putintĭa; deci îsĭ propuse cá se operedie asupra loru din trei parti, pentrucá austriacii se fia siliti a'si inparti puterile. Czecz se decíse cá se se mute cu statu-maiorulu in Silvani'a la Sĭmleu, arip'a drépta se stea la Cĭucĭa, éra stang'a se inaintedie tocma la Baia-mare si asĭa se plece din trei directiuni spre Clusĭu.

Intre acestea gubernulu lui Kossuth denumise in 1 Decembre pe Bem, cum se vedĭù mai in sus. Pàna cand era se ajunga elu la Oradea si la óste, ajunsera la Pesta si scirile frapante dela Olmütz despre schimbarea la tronu. Din acea causa ungurii s'au turburatu in gradulu supremu atàtu din motivu, cà precum sciá tóta lumea, loru le convenía de minune unu rege totdeauna bolnavu, càtu si cà noulu imperatu care se proclamase in 2 Dec., in manifestulu seu promítte tóte libertatile constitutionali, înse la unu locu pentru monarchi'a intréga, in care coprindea si pe Ungari'a cu Transilvani'a. Partea cea mai mare a comandantiloru de trupe unguresci càtràniti asupra acelei schimbari decise a se opune cu tóte puterile de care dispuneau.

In 7 Decembre adunanduse diet'a ia o decisiune totu asĭa de frapanta, in care proclamarea intemplata in Olmütz o respinge, pe noulu imperatu necum se'lu recunósca de rege alu Ungariei, dara îlu declara usurpatoru, pre cei cari voru asculta de elu tradatorĭ de patria, care trage dupa sine pedéps'a mortii, pàna cand regele nu va inchĭeié contractu cu tĭér'a si jurandu'i credintia se va si incorona.

Din acea di romanii cari adoptasera de repetite-ori constitutiunea austriaca si recunoscusera intregitatea monarchiei compuse din tóte tĭerile ei, se puteau considera cá indoitu proscrisĭ si destinati mortii.

Cu tóta acea situatiune fórte periculósa pentru natiunea romana, barbatii sei pre càti iĭ avea ea in acea epoca mai inaintati in idei si adapati bine in istori'a tĭerei, pre langa ce nu aveau nici-o incredere nici in promissiunile cele mai serbatoresci ale unguriloru si nici in constitutiunea Ungariei, ei nu credeau nici in realisarea ideiloru republicane, care pe atunci ajunsesera óresicum de moda; de alta parte sciau bine, cà sanctiunea pragmatica sau adeca successiunile la tronu in acestu imperiu erau garantate de inainte cu 100 si mai bine de ani de càtra mai multe staturi europene.

In acestea dispositiuni ale spiriteloru la unguri, adeca fórte favorabili unui comandante, ajunse Bem in fruntea corpului ungurescu din Transilvani'a. In dilele de antei ungurii nostrii ardeleni cerbicosi cum sunt murmurau asupra strainului; Bem înse visità tóte trupele care pe unde erau dislocate,

éra in 13 Decembre scrise lui Kossuth, cà elu este gat'a se ia incontra austriaciloru ofensiv'a. In Sîmleu îsĭ denumí statu-maioru si adiutanti; pe Czecz îlu facù vice-colonelu si chef de statu-maioru; pe Forro maioru si directoru alu cancelariei sale, éra secretariu pe misteriosulu Anton Kurz cu rangu de maioru. Convocand Bem pe corpulu oficiriloru le ţĭnù in limb'a germana unu discursu in adeveru ostasĭescu, scurtu si respicatu: »Domniloru, gubernulu m'a denumitu comandante cu putere deplina. Ceru ascultare neconditionata; acela care nu va asculta, va fí inpuscatu; intr'aceea eu voiu scí se si remunerediu. . . .«

Atàta si mai multe nu. Dara comitele Niculae Bethlen ne spune, cà indata in primele loviri partiali avute cu austriacii unu capitanu unguru dela cavalería o luase la fuga de inaintea celora tocma pre cand Bem se intemplase cá se plece spre loculu de lupta, si vedĭendu'lu fugind, îlu intrebà pentru ce fuge. »Totu e perdutu«, fù respunsulu capitanului; Bem înse îlu trimise indata in arestu; se luà dupa austriaci, se intórse, dete pe capitanu in judecata martiala, care'lu condamnà la mórte prin glontĭu si sententi'a fu executata.[1]) Din acea óra incetara murmurarile asupra strainului, cerbici'a se inmuiè si compatríotii nostrii incepura se scia de fríca dóra cá nici-odata. Mai vîrtosu fatĭa cu domnisĭorii Bem era fórte aspru asĭa, cà unii din ei nu'lu uitara nici acuma la betranetiele loru.

In aceleasi dile Kossuth denumí comissarĭu plenipotentu pentru Transilvani'a in loculu baronului Nic. Vay pe Eugenu Beőthy comite supremu din comitatulu Biharu, unu betranu furiosu si tiranu setosu de sange, dupace Vay trecuse in ochii insurgentiloru ardeleni de omu prea humanu si fricosu.

Despre tóte acelea mesuri luate din partea gubernului si a dietei din Ungari'a, necum generalii din Sibiĭu, dara nici Wardener in Clusĭu nu sciá nimicu.

Dupace cunóscemu situatiunea momentului, lipsesce cá se aflamu càtu se póte mai exactu puterile ostasĭesci, a caroru lupta era se decida pe 6 luni de dile asupr'a destineloru Transilvaniei.

[1]) Vedi schiti'a istorica de Nic. Bethlen in Budapester Tageblatt din 29 Sept. 1889.

Kövari pune numerulu óstei comandate de Bem pe tóta lini'a dela Cĭucĭa pàna la Bai'a-mare cu 11.150 pedestrime, 1385 calarime si 24 tunuri. Si adeca:

La Cĭucĭa comandá colonelulu Ignatiu Riczko cu maiorulu br. Ioanu Bánfi si cu 2 capitani 1400 pedestrime regulata, 75 caĭ-usĭorĭ din regimentulu c. r. Kress trecuti la unguri si trei mii garda nationala din Biharu, in care elementulu romanescu din acelu comitatu a fost atàtu de numerosu, in càtu episcopulu gr. c. dela Oradea-mare provocatu de gubernulu revolutionariu a trebuitu se le dea doi capelani in persónele preotiloru Ioanu Munteanu si Ioanu Christianu, cu atàtu mai vîrtosu, cà si in batalionele unguresci de linia erau inrolati fórte multi romani, totalu 4475 si 1 bateria de 6. Statu-maioru Ios. Baumgarten maioru si Ios. Dobay capitanu.

In centru la Sîmleu comandante Ioanu Czecz cu colonelu c. Clemente Mikes si 6 maiori Aug. Toth, Szilágyi, br. Lupu Kemény, com. Grig. Bethlen, Alex. Kiss dela secui si br. Eglofstein, 1700 infanteria regulata, 400 husari si 2350 garda nationala, totalu 4450 ómeni si 10 tunuri.

La Bai'a mare pàna càtra Desĭu (stàng'a) comandante maioru Zsurmay polonu emigrantu, care'si luase inadinsu nume magĭaru, cu elu maiorii Messena si Keller ambii straini; trupe regulate 2300 pedestrime, in care 400 din legiunea dela Vien'a, 360 husari trecuti din doue regimente ces. reg.; 950 gardisti si voluntari, totalu 3610 si 8 tunuri de 6.

Puterile generaliloru imperatesci, pe care aveau ei se le opuie la acelea trupe unguresci, Kövári nu le comunica dupa capete, cì numai dupa companii si escadróne risipite in tóta tĭér'a, dicùnd cà austriacii aveau 93 de companii, 15 escadróne regulate si 37 de tunuri; apoi spre a exagera si mai multu, mai adaoge intr'unu resufletu 195 de mii romani si 40 mii gardisti, cá si cum adeca pe lini'a Clusĭului s'ar fi aflatu intinsa o armata de vreo 250 de mii de ómeni. Acésta înse nu insemnédĭa a voi se fii scriitoriu inpartialu. Toti contimpuranii sciu, cà in acea epoca companiile cele mai numeróse de linia au constatu numai din càte 60—70 celu multu

100 de ostasi si nicidecum din càte 200 si mai multi, precum se presupunu a fi in timpu de resboiu.

Colonelulu Urban in relatiunea sa din acelea dile este multu mai sinceru si dreptu càtra unguri; elu adeca pune puterile loru care au reintratu atunci in Transilvania sub comand'a lui Bem cu prea puçina diferentiá tótu cá Kövári, 11.600 pedestrime, 1380 calarime si 28 de tunuri. Oricine scie ce valóre nestabila, schimbaciósa au asemenea cifre in resboiu, nu afla in acestea cifre nici-o diferentia; pàna te-ai intorsu cum se dice intr'unu picĭoru, càtiva fecĭori ajungu in spitalu, altii cadu morti, unii si desertédĭa, unele tunuri demontate, remase la o parte.

Trupele efective comandate de generalulu Wardener si de colonelii sei in dilele plecarii loru dela Clusĭu asupra insurgentiloru au fost:

1200 infanteria, 60 cavaleria, 5 tunuri si càteva cete de lanceri sub comand'a lui Urban, cu ordinu, cá elu se apuce pe la Almasĭu la Niresĭu (vedi chart'a) si se lovésca stèng'a insurgentiloru dela Cĭucĭa. 1500 infanteria, 230 cavaleria si 1 bateria usĭóra de 6 tunuri, cu cari a plecatu insusĭ Wardener dela Clusĭu si Huiedin printre munti inainte. Generalulu dispusese si glóte de lanceri, înse fórte tardíu, precum este cunoscutu din raporturile celoru trei prefecti.

In arip'a sa drépta, adeca dela Clusĭu càtra Desĭu, Jibau, Bai'a mare, Wardener nu avuse de unde se dea sub comand'a colonelului Iablonsky decàtu numai 1000 infanteria, 110 calarime si — doue (2) tunuletĭe. Mai venisera la Desĭu 3 companii garda sasésca si unele glóte de lanceri romani comandati cá vai de ei. In Clusĭu, in mijloculu conspiratoriloru au remasu una compania Carolu Ferdinand!

Asĭa dara trup'a imperiala care a plecatu intre 14 si 15 Decembre in contra trupei lui Bem in trei directiuni, a numeratu numai 3700 infanteria, 390 cavaleria si 12 tunuri.

Da, trupe imperiali mai erau in tĭéra, inse parte mare din acelea steteau gramadite mai vîrtosu la Brasĭovu si in regiunea lui asupra secuiloru; altele formau garnisón'a cetatii Alba-Iuli'a, care trebuea se fia ţînuta cu orice pretĭu, si érasĭ altele steteau in Sibiĭu; in fine càteva companii dislocate in

mai multe orasĭe, cá M. Osĭorheĭu, Seghisĭór'a, Mediasĭu, éra mai alesu in Turd'a, in Aiud, Deva, precum si altele risipite pàna in Zarand.

Acuma sciu cà s'a simtitu lips'a departarii generalului Schurter cu brigad'a sa, cá se apere Brasĭovulu cu pretĭu de a perde tiér'a.

Planulu lui Wardener a fost, cá inainte de tóte se scótĭa pe unguri din positiunea cea buna dela Cĭucĭa. Elu ajunsese in 18 Dec. la Huiedin cu statu maioru si cu misteriosulu Richardson, pe care generalii unui altu statu l'aru fi scosu din capulu locului cu escorta din tiéra. In aceeasi di pe la 3 óre vine scirea positiva dela Cĭucĭa, cà Urban ajunsese acolo si se incruntase in lupta ferbinte cu insurgentii. Generalulu fù rugatu de repetite-ori cá se nu lase pe Urban singuru, Wardener inse remase neinduplecatu dicènd, cà elu a decisu cá se atace Cĭucĭa numai a dou'a di in 19. Optu companii de romani granitiari si 2 companii Carol Ferdinand sub comand'a lui Urban se batura pàna in nópte la 9 óre, dara ajutorĭu nu le-a venitu.

In 19 Dec. plecà si Wardener abĭa si bagà trupele in strimtórea intarita fórte bine de insurgenti. Companii si escadróne se purtara de minune. Maiorulu comite St. Quentin (francesu) se rapedí cu escadronulu seu pàna la tunurile insurgentiloru, dara picà elu cu 11 calareti morti si 14 raniti si mai multi cai raniti.

Batali'a tinù si in acea di pàna in nópte. Au remasu si din infanteria 18 morti si 21 raniti.

Wardener convinsu acuma, cà cu trupe asĭa puçine nu póte lua defileulu, s'a retrasu in acea nópte la Huiedin cu trup'a nu numai ostenita, dara si flamenda, cà-ci nu ingrijisera nici macar de pàne uscata pentru ostasi. Noroculu loru, cà la Sebesĭelu (Kis Sebes) aflara pàne cópta gata, nu pentru ei, ci pentru insurgenti, despre cari ai loru crediusera cà nu numai voru bate pe imperiali, dara iĭ voru si nimicí, apoi trecènd preste corpurile loru se voru ospeta in Sebesĭelu. Nu s'a intemplatu asĭa, cà-ci le ajunsese si insurgentiloru din perderi in morti si raniti.

S'a retrasu si Urban in aceeasi séra la Niresĭu si mai departe. Elu a descrisu acelea lupte de doue dile cu multa

amaraciune asupra lui Wardener [1]) si se pare cà militarii de professiune iĭ dau dreptate.

Trup'a insurgentiloru a mai statu la Cĭucĭa trei dile si numai in 24 ajunse la Huiedinu.

Dupa perderea dela Cĭucĭa ar fi fost o minune, cá puçinele trupe imperiali de pre celelalte doue linii se se mai póta ţiné in contra trupeloru lui Bem; dara puçine càte au fost, atàtu cele comandate de Urban, càtu si cele dela Desĭu sub colonelulu Jablonsky si maiorulu Binder au luptatu dupa insasi marturisirea unguriloru cu cea mai mare bravura la Jibau, la Capàln'a, la Surducu si la Desĭu din 20 pàna in 24 Dec., pàna cand lui Jablonski fiind tóta dio'a calare iĭ degerara ambele picĭóre si fù silitu a da comand'a la altulu, éra Urban vedĭend cà nu mai póte ajunge la Clusĭu cá se se inpreune cu Wardener, cu o manevrare geniala apucà mai sub ochii trupeloru lui Bem pe alte cali cu scopu de a strabate la Naseud si la Bistritĭa. Asĭa se intemplà cà Bem ajunse la Clusĭu cu trupele sale trentĭuróse, flamende in 25 Dec., adeca in dio'a de Craciunulu gregorianu tocma pe la ór'a de prandĭu, spre bucuria nespusa a locuitoriloru de nationalitate magĭara. Cu trupele s'au intorsu acasa si multimea familiiloru care fugisera in nóptea din 16 Nov. si acum serbara cu totii din nou: Uniunea Transilvaniei cu Ungari'a in semnu de multiamita, cà cu ajutorĭulu trupeloru venite din Ungari'a s'au pututu intórce érasi la vetrele loru.

In aceeasi di de 25 Dec. generalulu Wardener la apropierea trupeloru lui Bem s'a retrasu iute cu càta óste s'a pututu pe drumulu tĭereĭ pe la comun'a Feleacu inainte, fàra a mai cerca vreo resistentia. Urban érasi acusa aici pe Wardener scriind, cà acesta trimisese spre Desĭu unu cursoru pedestru cá se'lu chĭeme cu tóte trupele la Clusĭu, in locu de a trimite unu bunu calaretĭu, si asĭa Urban nu a pututu afla nimicu despre sórtea trupeloru dela Cĭucĭa. Numai militarii competenti voru sci judeca, ce era se se intemple, daca trupele lui Urban si ale lui Jablonsky aru fi ajunsu la Clusĭu si s'aru fi inpreunatu cu ale lui Wardener

[1]) Winterfeldzug Seite 188—190.

inainte de 25 Decembre. Atunci inse nu unu Wardener, ci unu Urban sau unu altu oficiru si mai genialu, si mai despretiuitoriu alu mortii, ar fi trebuitu se comande trupele imperiali, éra in acelu casu este intrebare, daca Clusiulu nu ar fi ajunsu la sórtea tragica, la care ajunse dupa o septemana Aiudulu.

Preste trei sute de soldati imperiali au remasu cá vai de ei in spitalulu dela Clusiu.

Cara incarcate cu arme, cu montura si alte avutii ale regimentului Carolu Ferdinand au fost oprite in drumu de càtra husarii lui Bem si intórse la Clusiu. Apucase si Urban se ia dela trupele unguresci o cassa cu preste 18 mii fl. si alte averi, care înse a fost puçina desdaunare in comparatiune cu perderile dela Clusiu.

Generalulu Wardener au ajunsu in 26 la Aiud neurmaritu de insurgenti, acolo înse bietulu betranu necajitu a cadiutu de pre calu lovitu de gutta si in acea stare dusu fiind la Alba-Iuli'a a repausatu.

In aceeasi di in 26 Urban ajunse la orasielulu Secu, unde stete trei óre cu óstea, care venise in treidieci de óre, éra de acolo ajunse nóptea la St. Ioana, unde fù silitu se stea tóta noptea si dio'a urmatóre, pentrucá ómenii se mai prinda la putere.

In 28 Dec. Urban cu trup'a sa sosí la Bistritia spre mirarea si bucuri'a cameradiloru remasi acolo, cari nu mai avusera nici-o scire buna despre densulu.

Doue companii de granitiari romanii si unu escadronu de dragoni au patit'o mai reu. Acésta trupa mica fusese comandata cá se apuce dela Almasi la comun'a Baciu si de acolo dupa inpregiurari dreptu la Clusiu. Ajunsa la Baciu in 26 si nesciind nimicu de caderea Clusiului, comandantele trupei trimite unu pichetu de dragoni dreptu la Clusiu, cá se prepare soldatiloru cortelu. Dragonii venind si intreband dupa locuinti'a inspectorului de cortele intimpina o patrola de husari, acestia 'i inpresóra si'i ducu la comandantele loru. Unu batalionu de militia si unu escadronu de husari pléca cu dragonii la statiunea trupei loru, care acum era la comun'a Popesci (Papfalva), unde cele doue companii si escadronulu cadiura in captivitate. Iosef Bem, omu alu actiunii intru tóta

puterea cuventului, in locu se pérda in tóta comoditatea trei septemani precum facuse Wardener, a trei'a di de Craciunu dete o proclamatiune, a carei meduva era, cà elu nu a venitu se combata si se asuprésca popóra, ci numai cá se combata despotismulu si se lucre in favórea libertatii; de aceea elu voiesce cá se fia uitate faptele hostili ale nationalitatiloru, prin urmare provóca pe romani si pe sasi, cà rupènduse de càtra Austri'a se se alature cu totii la caus'a ungurésca si se aiba incredere in actiunea lui. Se mai scie totodata, cà in óstea lui Bem se aflau preste trei mii de romani parte inrolati in batalionele de militiani si de gardisti, parte si cá lanceri, din care causa episcopulu romanescu dela Oradea mare provocatu de càtra gubernulu revolutionariu le si dedese doi preoti pe parochii Munteanu si Christianu, precum s'a mai aratatu si altu locu (§ 23). Ungurii din acésta tiéra oricàtu au glorificatu pe Bem cá generalu, dara acea proclamatiune humanitara nici pàna in dio'a de astadi nu 'i o potu erta. Pentru acea proclamatiune chiaru si Kövári celu moderatu tine, cà Bem cá omu politicu era unu fantastu, ceea ce mai la intielesu ar insemna, cà acestea popóra nu au se'sí erte in vecii veciloru relele càte 'si facusera unele la altele. Lucrurile insirate de acelasi auctoru (pag. 142—144) despre comitetulu romanescu sunt preste mesura schimosite cu scopu invederatu cá se póta formula din ele o Dacoromania de fantasia. Dara despre »Dacoromani'a« cea reala si de cea fantastica ungurésca vomu tracta mai la vale.

Descrierea expeditiunei din Decembre si Ianuariu asupra lui Urban se vede anticipata inpreuna cu alte evenimente anterióre in § 23, in care le tractaramu in legatur'a loru firésca cu activitatea regimentului alu II-lea granitiariu desvoltata in compani'a de érna din Octobre 1848 pàna in Februariu 1849.

Ceea ce mai observamu acilea este impregiarea, cà bucuri'a dela Craciunu a conpatriotiloru nostrii magiari a fost de o durata fórte scurta. Nu trecura nici doue septemani, pre cand le veni scirea fiorósa, cà diet'a si gubernulu ungurescu in nóptea de anulu nou au fugitu din Pest'a la Dobritinu (Debreczen) cu trupe, cu press'a de bani, cu cancelarii si cu tóte aparatele, éra capital'a Ungariei a

fost ocupata de càtra principele Windischgraetz cu armat'a austriaca.

Acésta era situatiunea in care se aflau popórale Ungariei si ale Transilvaniei pe la inceputulu anului 1849.

Capu VI.

Resboĭu civilu purtatu cu ajutoriu de trupe rusesci pàna in 22 Martiu 1849.

§ 46. BEM pléca din nordulu Transilvaniei dreptu asupra Sibiiului. Chĭamarea trupeloru rusesci in ajutoriulu celoru austriace. Intrarea din nou in actiune a episcopului ANDREIU SĬAGUNA. Resistenti'a maioritatii comitetului la chĭamarea trupeloru straine. In conferenti'a comuna chĭamarea votata cu maioritate. Mergerea episcopului la Bucuresci, unde fù reu primitu; plecarea la Vien'a.

Dupa eşirea colonelului Urban in Bucovin'a si dupace ungurii au arsu si devastatu resĭedinti'a regimentului alu II-lea Nasaudulu cu tóte institutele de acolo, cum si càteva comune romanesci, Bem a mai datu o proclamatiune molcomitóre, cu care inse numai càtu a iritatu mani'a si resbunarea comissariului Beothi si a altoru tirani, éra romaniloru si sasiloru nu le-a inspiratu nici umbra de incredere, cà-ci anume romanii de multu nu mai dedeau crediementu la nici-unu unguru, éra ei in septemanile de antei nesciind cine este acelu Bem. îlu ţineau si pe densulu totu unguru; daca inse ei l'aru fi ţinutu si de polonu, totu asĭa de puçinu 'iar fi crediutu. In acelasi timpu Bem a trimisu mai multi sergenti si corporali in comunele regimentului I secuiescu din districtulu Cĭucu (Csik) cu instructiune, cá aceia se inpartia buletine de victorii si se indemne pe locuitori a'si viola juramentele, a se scula din nou asupra austriaciloru si a se inpreuna cu trupele comandate de elu. Cetatea Bistriti'a si ţinutulu ei au fost pedepsite cu 200 de mii fl. pentru credintĭ'a loru càtra cas'a domnitóre.

Pre cand óstea lui Bem se apropiá càtra M. Osĭorheĭu aflasera si generalii din Sibĭiu càte ceva despre miscarile

lui; ei inse îlu asteptau mai curend pe lini'a de càtra Clusĭu incóce.

Acum se convinse si br. Puchner, cà ar fi mai bine se'si concentredie trupele intr'unu singuru corpu valorosu, la unu punctu undeva. Las' inse cà mai alesu Brasĭovulu, Seghisĭór'a, Dev'a si înca unele puncte înpuĭau urechile generalului cu cerşire de ajutorĭu, înse si afara de acelea vaieraturi Puchner îsĭ cunoscea fórte bine atàtu numerulu neinsemnatu alu óstei sale, càtu si lips'a de bani si de vestmente, îsĭ perduse si credinti'a in ajutorĭulu glóteloru de lanceri.

In acea situatiune br. Puchner dupace intardiase tóta var'a cu pregatirile absolutu necessarie, nu vedĭù altu mijlocu de a conserva principatulu Transilvaniei pentru dinastia si monarchia, decàtu chĭamarea trupeloru rusesci in ajutoriu. Acésta inse era un'a din problemele cele mai grele, inpreunata cu cea mai grea respundere personala a betranului generalu.

In publiculu nostru din acestea tĭeri se scie pàna acum numai atàta, cà revolutiunea ungurésca in 1849 a fost sugrumata cu ajutoriulu unei armate muscalesci, éra de ací incolo chronicarii contimpurani descriu acelu evenimentu in termini care de care mai cornurati si mai fabulosi. Noi vomu inpartasi la loculu acesta despre invasiunea rusiloru in Transilvani'a aceea ce scimu bine din experienti'a nóstra personala, precum si cele aflate dela persóne bine informate si din publicatiuni demne de credintia, atàtu despre invasiunea partiala a celoru doue brigade la Sibiĭu si la Brasĭovu in érn'a din 1849 càtu si despre intrarea unei armate intregi preste vara in Ungari'a si in Transilvani'a.

Ajutorĭulu rusescu, sau vorbind in limb'a diplomatiloru, interventiunea Russiei a fost prevediuta si precalculata cu unu anu inainte, adeca din cum cabinetulu de St. Petersburg a vedĭutu si s'a convinsu, cà valurile revolutiunei francese au trecutu de parte preste fruntariile Franciei, cà amerintia mai tóte tronurile europene, cà au si pusu din nou in miscare pe polonii din tóte tĭerile locuite de acestu poporu, prin urmare in prim'a linia pe partea Poloniei supusa Russiei. Abĭa se nascuse revolutiunea miniatura din Iasĭ in Martiu 1848, pre cand consulii Russiei in principate au si incercatu se induplece pe Domnii regenti ai acelora, cá se céra ei insĭi

trupe. Dupa revolutiunea din 11/23 Iuniu dela Bucuresci, totu asĭa de nesangerósa cá si cea din Iasi, ministrulu de externe comitele Nesselrode incepù se lucre cu energia si mai mare, in Bucuresci prin comissariulu extraordinariu Duhamel, in Constantinopole prin ambasad'a de acolo pentru ocuparea Principateloru.

In Iuliu 1848 esi una nota-circulariu a cabinetului de St. Petersburg adressata puteriloru europene, in care se dicea, cà fatĭa cu atàtea resturnaturi Maiest. Se imperatulu a decisu a remané simplu spectatoru, pàna cand interesele imperiului seu nu voru fi atinse sau periclitate din nici-o parte.

Intre acestea numerósele familii a le boieriloru conservativi de cele mai inalte ranguri din Munteni'a se mutasera inpreuna cu fostulu Domnu Georgie Bibescu si cu famili'a sa la Brasĭovu. Tóte acelea familii sciau positivu, cà trupe de ale Russiei voru ocupa nu numai principatele, ci dupa inpregĭurari chĭaru si unele parti ale monarchiei austriace, si pare cà amu audi pe Ioanu Otetelisĭanu dicènd in limbagĭulu seu betranescu: »Muscalii au se mérga pàna la Vian'a,« cu care cuvente se intielegea, cà muscalii au se calce revolutiunea din Vien'a si se aduca pe imperatulu Ferdinand dela Insbruck in capital'a imperiului. Oricine cunósce celu puçinu connexiunile mai multoru familii mari din Munteni'a cu familii din Russi'a, de cnézi, generali si coloneli prin casatorii, si toti càti cunoscuramu pe generalii, colonelii, maiorii din Russi'a remasi dupa 1829 in principate si casatoriti acolo, nu ne-amu miratu de locu, cà boierii veniti pe atunci la Brasĭovu erau multu mai bine informati despre planurile Russiei decàtu diplomatii Europei si cu atàtu mai bine decàtu ungurimea nóstra. Daca in acea epoca ar fi vorbitu cineva unguriloru despre possibilitatea unei invasiuni muscalesci, ei de siguru l'aru fi inpuscatu ori spendiuratu.

Dara conspiratorii unguri, poloni, italiani se inbarbatau unii pe altii cu principiulu neinterventiunei, cu care'i leganá cabinetulu de atunci alu Britaniei, pre cand acela se aflá din alte cause in relatiuni incordate cu Austri'a si iĭ pasá tare, cá Anglia se vendia arme si munitiune la popórale resculate, se'si deschida prin acelea piatie noue pentru fabricate si alte marfi de ale sale.

Cu tóte acelea informatiuni, pe care le aveau càtiva membrii ai comitetului nostru naţionalu despre planurile de invasiune russésca, tentatiunea in care au fost dusi indata dupa scen'a din nóptea anterióra, totu le venise cu totulu neasteptata.

Sambata, a trei'a di dupa adunarea nationala din 28 Dec. pe la 2 óre dupa am. episcopulu Andreiu Sĭaguna invita la sine prin omu alu seu pe Simionu Barnutiu si pe A. Tr. Laurianu, cá se le comunice unele lucruri de inportantia extraordinara. Cei doi membri chĭamati se si departara. Cei remasi in localu aflara, cà insasi acea invitare era multu semnificativa, din causa cà episcopulu Andreiu de cand se intorsese dela Pesta taiase ori-ce relatiuni cu membri comitetului nationalu, despre cari crediuse cà ei si anume Barnutĭu si Laurianu aru fi lucratu la generalulu Puchner, cá acesta se traga pe episcopu la respundere, pentrucà adusese unele proclamatiuni de ale lui Kossuth in tiéra, si se parea cà episcopulu înca si dupa esirea cunoscuteloru manifeste imperatesci totu mai ţine la gubernulu ungurescu. Ce e dreptu, generalulu provocase pe episcopulu Andreĭu in termini categorici, cá se ésa pe fatĭa cu »Credeulu« seu politicu pre langa amerintĭare de a fi trimisu si internatu in Alba-Iuli'a, precum li se intemplase la vreo trei persóne bisericesci din Blasĭu. Episcopulu s'a declaratu, éra dupa aceea br. Puchner nu numai îlu lasà in buna pace, ci precum amu vedĭutu din convocarea adunarii nationale, a intratu cu preas. sa si in relatiuni oficióse. Numai ofens'a ce credea episcopulu cà i s'a facutu de càtra unii membri ai comitetului, nici dupa o serie de ani nu o uitase.

Dupa o lunga óra vine Barnutĭu dela episcopulu si abĭa resufland si spariatu: »Veniti fratiloru cu totii, nu ne lasati singuri numai pe doi insi intr'unu periculu atàtu de mare, cà voru se chĭeme pe muscali in tiéra,« dice si se lasa pe unu scaunu.

»Se ni se dea informatiuni mai limpedi. Cine voiesce se chĭamamu pe muscali? Pentruce? Unde sunt trupele imperiali? Unde sunt recrutii nostrii?«

»Veniti la conferentia mixta, ce se va deschide indata in sal'a universitatii sasesci, acolo ni se va da respunsu la tóte.«

Cipariu si Florianu Aron respinsera invitarea si anume Aron in termini tari dicènd, cà dupace generalii au dormitu tóta var'a pe o urechĭa, acuma faca'si de capu, chĭame'si ei ajutoriu, éra noi se nu ne mai bagamu grumazulu si in altu latĭu. Se nu mergemu.

Ceilalti judecaramu din contra, cà dupace ne aflamu in resboĭu si dupace prin doi delegati ai nostri participaramu pàna acum si in comitetulu de apararea tĭerei, ne-ar sta fórte reu si amu fi de vorb'a lumei, daca amu lasa cá numai Sasii se tractedie in numele tĭerei intregi cu generalii austriaci, eventualu si cu ai Russiei; si in fine pentruce se lasamu pe episcopulu singuru, éra comitetulu cá corporatiune acum recunoscuta se scape ocasiunea, fia aceea oricàtu de fatala, de a se informa exactu despre adeverat'a situatiune.

Opiniunile din urma invinsera. Afara de cei doi barbati numiti mai sus, ceilalti plecaramu. Intrand in sala vediuramu adunati din partea sasiloru si a germaniloru 14 insi in frunte cu generalulu Pfersman si comitele sasescu Salmen; ací era si renumitulu Benigni, secretariulu Glanz, tinerulu br. Reichenstein, Frid. Müller. Din partea romaniloru era episcopulu, A. Laurianu si unu comerciantu din Brasĭovu anume Radu Orgidanu, care venise cá se'si platésca o arenda, éra comitele Sasiloru îlu invitase cá se represente si elu pe natiunea romana. Eramu deci inpreuna cu episcopulu 7 di: sĭepte romani invitati cá se ceremu dela generalii Russiei in numele natiunei romane alaturea cu sasii in numele natiunii loru, ajutorĭu militariu in contra partidei unguresci si polóne. Comandantele generalu asteptá resultatulu acasa la sine.

Dupa deschiderea conferentiei propunerea prin graiulu viu din partea militara suná cam asĭa: Cele doue natiuni voru cere prin deputatiune trimisa la Bucuresci ajutoriu militariu dela generalulu Lüders comandante supremu alu trupeloru Maiestatii Sale imperatului Russiei dislocate in principatele Moldov'a si Tĭér'a romanésca. In casu de a se acorda celoru doue natiuni ajutoriulu cerutu, escel. sa dn. generalu comandante br. Puchner va protesta in contra intrarii de trupe straine pe teritorĭulu acestei tĭeri; ele inse odata cerute, totu au se intre. In acelu casu inse esc. sa

generalu comandante asigura pe cele doue natiuni, cà nici pe acestea nu le va trage la respundare pentrucà au cerutu acelu ajutoriu, nici se va opune la intrarea trupeloru straine, ci din contra va lua tóte mesurile necessarie pentru aprovisionarea loru si pentru oricare alte spese s'aru mai causa prin venirea si activitatea acelora in acésta tiéra.

Propunerea formulata din partea comandei generale asĭa precum o vedĭuramu, ne aduse in confusiune momentana usĭóra de intĭelesu pre toti aici membri ai conferentiei, romani si sasi, cari nu apucaseramu de nicairi a ne informa de undeva atàtu despre negotiatiunile mai próspete, inse stricte secrete dintre Vien'a respective Olmütz si St. Petersburg, càtu si despre tóte conditiunile nefavorabili, intre care se aflau trupele imperiali din Transilvani'a. Generalulu comandante se indemne pe cele doue natiuni, cá se céra ele si nu altu cineva ajutoriu dela Russia, apoi inse totu elu se protestedie in contra intrariĭ trupeloru russesci, acea contradicere nicidecum nu intrá in capetele nóstre.

Se incinse o discussiune ferbinte si cu atàtu mai prelungita, cu càtu representantiloru comandei generale nu le dedea màn'a cà se traga la o parte velulu intregu, se ne descopere totu adeverulu. Surprinsi precum eramu, noi nu pricepeamu nici macar atàta, cà unii membri ai conferentiei cu c. Salmen in frunte luptau pentru chĭamarea trupeloru straine mai vîrtosu de frica mare, cá nu cumva Sibiĭulu si Brasĭovulu se ajunga la sórtea Reghinului si eu atàtu mai vîrtosu Sibiĭulu, carui partid'a revolutionara iĭ jurase înca din vara perirea, in càtu se nu remàie nici pétra pe pétra.

Se audiau mustrari serióse din graiulu unoru membri. Laurianu inputá generaliloru negrija de recruti, crutiarea neesplicabila a secuiloru, ascultare la denuntiatiuni aristocratice. Se sculà inse betranulu Benigni fostu secretariu mai multi ani la comand'a generala si prea bine informatu precum era elu in afacerile militare ale acestei tĭeri, pe langa citare de càteva cifre îsĭ terminà discursulu inchĭeind, cà prin urmare comand'a generala nu are nici o trebuintĭa de ajutoriu strainu.

La audirea cifreloru statistice citate de Benigni cere br. Franc. Reichenstein cuventulu, care'si inchĭeie discursulu seu cu acestea cuvente pentru cei mai multi neasteptate: »Daca

Cas'a austriaca nu este in stare se apere Transilvani'a cu acestea puteri si mijlóce càte stau astadi generaliloru la dispositiune, atunci Austri'a nici nu mai merita cá se mai domnésca in acésta tĭéra.«

Dupace mai vorbira vreo doi sasi, unulu pro si altulu contra, se sculà episcopulu Andreiu Sĭaguna dreptu in picióre si inferbentatu cum era, dupace descrie in limb'a germana cu colori vii desolatiunea tatarasca la care ajunsese tiér'a, susţine cu taría, cà puterile militari de care dispune comand'a generala, tocma daca aru ajunge cá se bata de repeţiteori pe insurgenti, nicidecum inse nu este de ajunsu cá se inpedece devastatiunile ulterióre si prefacerea tĭerei in desertu, in pusta. »Éra eu sunt convinsu domniloru, cà daca acésta tĭéra va remànea in potestatea insurgentiloru si in voi'a loru, din unu milionu doue sute mii de romani voru mai remanea doue sute de mii, éra din 200 mii de sasi douedieci de miĭ.« Dintru odata cu acestea cuvente din urma pronuntiate, episcopulu resufland tare îsĭ scóte crucea episcopésca si punèndu-o pe masa mai adaose: »Sunt pastorĭu sufletescu preste càteva sute de mii de credincĭósi, respundietorĭu prin urmare pentru fericirea loru. Vediend eu acésta resistentĭa puternica a dvóstra, cu care intimpinati propunerea escel. sale a comandantelui generale, eu nu mai pocĭu lua respunderea pentru relele càte voru mai veni preste tiéra si poporu, deci renuntĭu la scaunulu meu episcopescu.«

Va intreba cineva, cum se póte cá episcopulu Andreiu, care si elu trecea in ochii romaniloru de magĭaronu cá si episcopulu Ioanu, se se abata asĭa curend dela credinti'a sa politica anterióra. Respunsu la acésta intrebare se póte da usĭoru. Atàtu inainte càtu si in cele din urma trei luni de dile, pre cand episcopulu Ioanu Lemeni era martoru la spendiurare de preoti in Clusĭu, episcopulu Andreiu Sĭaguna primia in singuratatea sa la Sibiĭu aprópe di de di cele mai triste informatiuni despre omorirea preotiloru sei, exterminare de familii si de comune intregi; prin connexiunile vechi pe care le avea cu Banatulu si cu Serbimea, pre langa tóte pedecile comunicatiunei era informatu si din acelea regiuni despre tóte nenumeratele atrocitati, care'lu facea adesea se'i inghĭetie cum se dice, sangele in vine. Nascutu si traitu pàna tardíu intre

unguri, din acésta lature a caracterului loru nu apucase a'i cunósce episcopulu Andreiu, dara anume pre cei din Transilvani'a nu'i cunoscuse nici de buni si nici de rei. Acum se convinse si acestu archipastoriu, cà fàra a ţiné cu taria la integritatea monarchiei, resbóiele civili in acestea tierĭ nu se voru termina niciodata, decàtu dóra prin catastrofe elementare cu totulu neprevediute.

Nu numai pe episcopi, ci si pre multi alti romani iau sedusu in cele de antei 6 luni textulu legiloru noue unguresci din 1848, care citite asĭa simplu fàra nici-o comentare, ţi se pareau cele mai liberali din lume, intocmite asĭa cá se inchida tóte usile de inaintea despotismului de orice natura. S'au aflatu si tineri romani in etate dela 19 pàna la 30 de ani esiti mai alesu din scólele protestantiloru si chĭaru din cele catolice dela Satmaru, Oradea, Segedinu, Pesta, fórte fanatizati pentru »libertatea magĭara si legi magĭare,« cari îsĭ puneau pene rosiĭ in palarii, se faceau de ura cu parintii si cu alti consangeni; càtiva s'au inrolatu si au sangeratu pentru acea libertate fórte reu intielésa. Nu toti, cari mai tardiu faceau pe romanii mari, s'au purtatu cá romani in 1848—9.

Ţinut'a episcopului produse o intiparire afunda in spirite. Deci sculanduse romani si sasi, pretinsera dela comandantele generalu, cá daca esc. sa voiesce cá natiunile se trimita deputatiune la Bucuresci, se'si revóce de acuma eventualulu protestu si numai dupa aceea se va putea formula votulu conferentiei. Din partea romanésca au mersu in acea deputatiune episcopulu si Laurianu; dintre sasi Salmen cu unu altu functionariu.

Dupa $^1/_2$ de óra deputatiunea s'a intorsu in conferentia cu scirea, cà comandantele generalu îsĭ retrase conditiunea de protestu in contra venirei trupeloru straine, daca voru fi chĭamate, éra promissiunea de a ingriji comand'a generala de aprovisionarea loru, o repetí si cu acea ocasiune.

Discussiunea se incepù din nou, cà-ci mai remase una alta dificultate. Membri comitetului romanu nicidecum nu suferia, cá chĭamarea trupeloru straine se se faca in numele natiunei romane, cà-ci acésta ar fi o minciuna, ci se se faca numai in numele acelora cari voru subscrie actulu conferentiei din acea séra. In acelea momente Ioanu Branu esi afara

ţinendu-se cu batist'a de nasu, cà incepuse a'i curge sange si nu se mai intórse. Se codeau si vreo doi sasi dela subscriere. Codirea nu a folositu nimicu, cà-ci se consemnasera numele participantiloru; conclusulu cá se fia chĭamate trupe straine se luase cu maioritate; actulu, respective protocolulu s'a subscrisu de càtra presiedinti si de unii cá actuari, éra tocma la inchieĭerea sĭedintiei com. Salmen luand acelu documentu îlu puse in cutei'a unui dulapu (secretarĭu) si'lu incuiè. Romanii cerura unu duplicatu din acelu documentu, conferenti'a înse ţinuse dela 4 pàna càtra 9 óre si Salmen le respunse cà este prea tardiu, li se va face pe voia in dio'a urmatóre.

Càtra finea conferentiei la tóta acea actiune i se dete unu intielesu asĭa, cà nu tiér'a, nu natiunile, nici comand'a generala, ci numai municipiile Sibiĭului si alu Brasĭovului au se céra trupe russesci, si intru adeveru cà in realitate asĭa a si fost, precum s'a cunoscutu si din instructiunile comandantiloru veniti cu trupele, se scie inse acuma si din acte diplomatice relative la acelu evenimentu.

Deputati la generalulu Lüders au fost alesi dela Sibiĭu in conferentia episcopulu Andreiu Sĭaguna si Godfried Müller, éra dela Brasĭovu unu comerciantu Georgie Nica si unu senatoru sasu.

Despre episcopulu Andreiu se póte dice cu totu dreptulu, cà atunci cand a subscrisu densulu sus memoratulu actu alu conferentiei mixte, si atunci cand a primitu periculós'a missiune de a pleca si a cere ajutorĭu strainu, in opiniunea austriaciloru s'a rehabilitatu pe deplinu, din contra in ochiĭ revolutiunei unguresci elu îsĭ subscrise cu màn'a sa sententi'a de mórte, precum se cunósce chĭaru si luminatu din cunoscut'a scrisóre alui Ludovicu Kossuth adressata deputatului nefericitu Ioanu Dragosĭu de dato Debreczen 26 April. 1849. (Vedi la documente).

In urmatórea di scriitorĭulu acestui opu, care fusese insarcinatu cu compunerea protocolului adunarii nationale din 28 Dec. dupace acela fù tradusu si in limb'a germana, a mersu cu elu la episcopulu Andreiu, pentrucá preas. sa luandu'lu in revisiune se'lu si subscrie inpreuna cu generalulu Pfersman si cu toti ceilalti membri ai secretariatului ad hoc.

Ingrijatu cum era episcopulu cá si noi toti ceilalti, a plecatu a dou'a di pe unu geru cumplitu, luand langa sine pe advocatulu Iacob Bologa in calitate de secretariu; éra langa densii se alaturase si hĭeromonarchulu Dionisie Romanu, de nascere din Salisce, pe atunci protosincelu, mai tardíu archimandritu si in urma episcopu diecesanu in Buzeu.

Cele doue deputatiuni dela Sibiiu si Brasĭovu trimise la Bucuresci au umblatu calea intórsa, n'au castigatu nimicu dela generalulu Lüders, carele in privinti'a unei interventiuni eventuale avea cu totulu alte instructiuni dela imperatulu Nicolae. Negotiatiunile diplomatice asupra unei interventiuni se incepusera mai de inainte intre cabinetulu din Vien'a si intre celu de St. Petersburg dupa unu planu fàra nici-o asemenare mai largu si mai inpunetoriu decàtu ar fi fost numai simpl'a aparare a doue municipii din Transilvani'a. Asĭa br. Puchner a primitu informatiune dela consululu austriacu Timoni din Bucuresci, cà conformu ordinului venitu dela St. Petersburg generalulu Lüders va putea trimite ceva ajutoriu ostasiescu la Brasĭovu si Sibiĭu numai cu conditiune, daca'lu va cere de a dreptulu insusi generalulu br. Puchner, precum s'a si intemplatu, si asĭa dupa o luna de dile abĭa venira trupe russesci pe pamentulu Transilvaniei.

Asĭa dara convocarea conferentiei din 30 Decembre si pretensiunea se céra cele doue natiuni, sau cele doue cetati ajutoriu militariu strainu, a fost curatu o comedia, jucata inse reu. Preste acésta episcopulu Andreiu mai ,pati si acea batjocura, cà in locu de a fi primitu cu onórea cuvenita unui episcopu diecesanu, i s'a pusu terminu de 48 de óre, cá se ésa din Bucuresci si din tóta Tiér'a romanésca. Asĭa episcopulu si secretariulu seu fàra a mai putea sta in acea tiéra, au plecatu prin Moldov'a si Galiti'a dreptu la Vien'a, unde intr'aceea plecasera si din partea comitetului dela Sibiĭu doi deputati A. Tr. Laurianu si protopopulu Ioanu Popasu dela Brasĭovu, cu scopu de a'si continua missiunea loru grea, care fusese curmata in Augustu.

Si pentruce s'a fàcutu episcopului Andreiu Sĭaguna acelu afrontu din partea gubernului romanescu condusu pe atunci de caimacamulu (locutiitoriulu) Const. Cantacusinu? I s'a facutu din simpl'a causa, cà din intemplare caletorise inpreuna cu

elu si protosincelulu Dionisie, care fusese compromisu in mititic'a revolutiune bucurescéna din Iunie, preste acésta mai tiparise si Cuvintele unui credincĭosu,[1]) scriere cunoscuta de ale renumitului preotu francesu Lamennais, care aflase lectori multi preste asteptare intre romani, de si cartea era strinsu oprita. Inainte cu 40 de ani trecea de nelegiuire cumplita, daca s'ar fi aflatu tocma unu hieromonachu orthodoxu cá se traduca si se propage invatiaturi cum erau ale lui Lamennais rom. catholicu si înca preotu.

Asĭa a patitu episcopulu Andreiu in Bucuresci, Aici inse nu se póte trece cu vederea înca si una alta inpregiurare. In acea epoca domnia in Munteni'a o iritatiune extraordinara asupra romaniloru din Transilvani'a la ambele partide, adeca asĭa numita boierésca ori muscalésca, si liberala sau nationala, despre care patima omenésca se va vorbi la altu locu inadinsu. Totu asĭa ne reservamu a mai resfira înca si alte misterii ale chĭamarii in ajutoriu a puteriloru armate din Russi'a. Deocamdata se ne intórcemu érasi la operatiunile ulteriore din tiéra inpreunate cu alte atrocitati.

§ 47. Incercarea lui Bem de a trece in Bucovin'a si de acolo in Galiti'a spre a rescula din nou si pe natiunea polóna. Ungurii se opunu. Bem vine cu óstea sa la M. Osĭorheĭu si de acolo apucà spre Sibiĭu. Puchner contrage trupele sale precàtu póte pe o singura linia mai aprópe spre Sibiĭu. Batalii partiali la Sàuca si la Galfalau. Aiudulu arde si se face omoru infricosiatu.

Cand s'a vedĭutù Bem domnu preste partea cea mai mare a tierei cu centrulu de operatiune in Clusĭu, trupele austriace retrase in Bucovin'a, éra altele trecute dincóce de Murasĭu, atunci îlu apucase la Bistritia unu doru ferbinte de patri'a sa Poloni'a si de restaurarea domniei de odinióra; asĭa elu propuse oficiriloru superiori cá se'i urmedie in Bucovin'a si de acolo mai departe. Aici inse s'a inplinitu

[1]) Paroles d'un croyant 1834, scriere compusa in stilu sublimu alu profetiloru, o predica revolutionara in spiritulu christianismului primitivu, din care se vediusera preste una suta de editiuni in limb'a francesa si traduceri in multe limbi.

proverbulu romanescu: Dóre-me de tóta lumea, éra de mine mi se rupe inim'a. Fanatici erau aceĭ oficiri, inse si egoisti intru tóta puterea cuventului; loru cá si gubernului revolutionariu le convenia de minune, cá se strige in lumea mare, cà ei lupta pentru libertatea tuturoru popóraloru, pentrucá prin acea manopera se atraga din tóte popórale càtu se póte mai multi combatanti, cari in realitate se lupte numai pentru libertatea si totodata superioritatea rassei magĭare. Oficiriĭ au respinsu propunerea lui Bem si au cerutu cá se'i conduca la Sibiĭu, asupra carei cetatĭ cei mai multi colcaiau de mània si de resbunare, éra altii jurasera mai de inainte, cà de voru reusi cá se o apuce in potestatea loru, nu va mai remànea pétra pe pétra dintrens'a.

In 13 Ianuariu Bem ajunsese cu óstea sa si cu 18 tunuri la M.-Osĭorheĭu, unde credea elu cà Puchner îlu va fi asteptand cu tóta puterea sa militara, cá la unu punctu strategicu din cele mai insemnate in acésta tiéra. Nu s'a intemplatu asĭa, ci chĭaru si betranulu Auguss comandantele fortaretiei esind de acolo in 11 Ianuariu au apucatu spre Alba-Iuli'a.

Puchner convinsu acuma si mai multu, cà elu are se'si contraga trupele sale totu mai aprópe spre Sibiĭu, a chĭamatu si pe Gedeon dela Brasĭovu, cum si pe Losenau mai incóce si a ocupatu deocamdata lini'a riuriloru Tèrnav'a mare si Tèrnav'a mica dela punctulu unde acestea inpreunate se varsa in Murasĭu pàna sus la Seghisióra, sau cá se numimu si comunele, dela Mihaltĭu si Bucerdea la Blasĭu, de acolo la Jidveiu (nemt. Seyden), la St. Martinu, la Sàuc'a (ung. Szőkefalva), Galfalau, Boziesĭu, apoi la Mediasĭu pe Tèrnav'a mare in sus, o linia si acésta multu mai lunga, decàtu cá unu comandante in momentulu datu se póta opune dintr'odata mai multe puteri unite la unu vrasmasĭu, care avea de regula, cá se lovésca la càte unu singuru punctu cu puteri càtu se póte mai concentrate. La Blasĭu si pe lini'a aprópe paralela a Murasĭului era dislocate cetele de lanceri si venatori ale lui Ioanu Axente Severu.

Corpulu lui Bem in 15 ajunsese la Gálfalau; Puchner, care cu tóta neputinti'a sa fisica comandá in persóna, venise in 16 cu brigad'a Kalliani dela Jidveiu la St. Martinu si la Boziesiu (Bozás).

In 17 Ian. deminéti'a se intemplà o lovire furiósa, in care decise mai multu artileri'a. Nici Gedeon si nici Losenau nu ajunsesera la loculu de lupta cu trupele loru, ba anume Gedeon abĭa a intratu dupa cinci dile in lini'a de operatiune. Puchner perdù acea batalia lasand in urm'a sa 26 morti, 15 raniti si 203 perduti, adeca sau rataciti sau desertori, ori captivi, apoi se retrase iute la Mediasĭu, de acolo lasand multe averi militare in mànile insurgentiloru, ajunse in 18 cu brigad'a la Sibiĭu.

In dilele in care ambele parti belligerante îsĭ adunau puterile si se pregatĭau pentru o lovire decisiva, preste orasĭulu Aiudu (Nagy-Enyed) vení un'a din catastrofele cele mai teribili. Chronicarii din 1848—9 descriu acelu desastru in multe moduri, fiacare din punctulu seu de vedere nationalu si politicu, éra anume scriitorii magĭari in frunte cu repausatulu br. Gabriel Kemény fost ministru, se incérca pàna in dio'a de astadi a faurí din acelu evenimentu una arma politica in contra poporului romanescu.

Incercare cu totulu desiérta acésta, precum se va cunósce la lumin'a dilei din descrierea obiectiva o catastrofei. Da, romanii si nu altu cineva au datu Aiudului focu in 8 spre 9 Ianuariu, au omoritu si comisu atrocitati demne de barbari, intocma precum au fost cele comisse de secui la S. Reghinu si in multime de alte comune, intocma precum soldatii insurgentiloru au pusu focu la Nasaud si au omorîtu pe tóte fiintiele omenesci càte le-au cadĭutu in màni; mai departe intocma precum au aprinsu atàtea sate romanesci com. Alexandru Teleki si Katona intre Desĭu si Bai'a-mare.

Cá se putemu judeca si mai dreptu marimea catastrofei, gradulu de durere alu magĭariloru din caus'a acelei perderi fórte greu simtite, avemu se premittemu acilea càteva date statistice.

Aiud, cu numele seu anticu Egydiopolis, astadi unguresce Nagy-Enyed, cá una din coloniile Romei, dupa una miie si mai bine de ani cadĭuta in ruine,[1]) a fost colonisata, nu se scie cand, de càtra vreunu rege alu Ungariei

[1]) Dacien, aus den Überresten des classischen Alterthums von Dr. J. F. Neugebaur 1851 Seite 193—194.

cu poporatiuni germane, cá si Turd'a, cá Clusĭulu si altele, si biseric'a cea mare inpresurata cu zidu a trecutu dela sasi in posessiunea magĭariloru reformati numai in véculu alu 18-lea.

Aiudulu situatu pe malulu dreptu alu Murasĭului pe lini'a ce duce dela Alba-Iuli'a la Clusĭu, intr'o regiune frumósa si fertila, dominata inse din apusu de munti, avea in 1848 aprópe patru mii de locuitori, afara de vreo 6—700 de studenti si scolari ai colegiului unguriloru reformati. Acei locuitori inse nu erau toti magĭari, ci se aflau si 750 suflete romani curati, vreo 250 sasi si càteva familii de jidovi, éra dintre magĭari maioritatea de preste 2200 se ţinea de confessiunea reformata calviniana si aprópe 700 rom. catolici. Asĭa dara cand venatorii si lancerii romani au datu Aiudului focu in capu de nópte, cand îsĭ astemperau patim'a resbunarii omorînd si jafuind, atunci ei n'au facutu reu numai locuitoriloru magiarĭ, asupra carora voiau se'si resbune infricosĭatu, ci ei au nimicitu si averi de ale romaniloru si ale sasiloru, au omoritu pe cine au apucatu, fàra a intreba dupa nationalitatea cuiva, in càtu intre altele au cadiutu victime si familii romane de comercianti si altele.

Dupa càte scimu noi inşine despre acea catastrofa, apoi asĭa cum este aceea descrisa in raportulu lui I. Axente, o aflamu adeverata, inse nedeplina; de aceea reproducemu aici cuventele raportului, éra la acelea vomu adaoge aceea ce cunóscemu cá adeveritu la Kövári si din alte informatiuni ale nóstre.

Raportulu are acestea:

»In 8 Januariu 1849 am primitu scirea, cà magiarii au venitu in nóptea trecuta la Aiudu. Pentru-cá scirea acésta se nu se latiésca si cá eu se me convingu pe deplinu de adeveru, am trimisu indata una patrola de calareti si alta mai numerósa de ómeni pedestrii la Aiudu, unde am scrisu cá se prepare cuartire si victualii pentru 1000 venatori si 5000 lanceri. Patrol'a trimisa inainte avea ordinu, cá se visitedie chiaru si casele. Aceea si comandantele ei centurionulu J. Negu 'mi aduse scirea sigura, cà ce e dreptu, trupe magiare inca n'au ajunsu la Aiudu, cà inse locuitorii le asteptau la fiacare momentu, si cà cei mai exaltati dintre

ei, in acésta sperantia au si inceputu se pórte palarii Kossuthiane si cocardele uniunei, si cà aceia carii la apropierea romaniloru fugisera sau cá gardisti sau cá militiani (honvéd) cu trupele magiare la Turd'a, adeca vreo 200 de insi, s'au intorsu acasa fàra arme.

Deci pentru-cá se taiu comunicatiunea intre Aiudani si Turdeni, conformu stricteloru instructiuni date de càtra comand'a generala in timpulu din urma cu privire la pasageri, si fiindu cà acésta comunicatiune erá fórte periculósa pentru cetatea Alba-Juli'a, precum si pentru brigad'a colonelului de Losenau si pentru trup'a mea dela Pàhid'a si Nàjlacu, eu am datu indata unui detasiamentu de lanceri ordinu, cà acela se tréca Muresiulu sub comand'a centurioniloru Joanu Niculitia si Joanu Spalnaceanulu, se pazésca strinsu pe ambele parti ale drumului de tiéra dela Aiudu pàna la Vintiulu-de susu si pe ori-cine aru intimpina pe drumu, se'lu aduca cu escorta la mine. Asia se intemplà curendu in urmarea acestui ordinu, cà unulu din comandantii acestei patrole, adeca Joanu Spalnaceanu intorcèndu-se cu 7 ómeni si cu 14 arme de focu 'mi raportà, cà pe candu patrolau ei pe ambele laturi ale drumului de tiéra, au intimpinatu mai multe cara, care veniau la Aiudu si cà la cuventulu »Halt« li s'a respunsu cu mai multe puscaturi; cà unulu din acestea cara inpreuna cu ómenii carii se aflau pe elu au fostu luatu prinsu, éra acei ómeni fiindu-cà s'au opusu, au fostu inpuscati si armele li s'au luatu, éra celelalte 10 cara au scapatu la Aiudu, dara Joanu Niculitia 'ia luatu la góna. — Intr'aceea unu ordonantiu de ai nostrii ne aratà, cà elu a observatu focu din partea Aiudului. Acésta erá pe la 8 óre sér'a. Eu am trimisu indata pe tribunulu Simionu Salca cu 150 venatori la Aiudu, pentru-cá se'mi aduca scire despre caus'a focului si intr'aceea am pusu se se bata alarmu. Salca mi-a raportatu, cà magiarii sositi dela Turd'a au inpuscatu din case si de pe lànga garduri asupra ómeniloru nostrii, carii ii luasera la góna, si cà ai nostrii de alta parte intrandu in orasiu au datu focu la o jiréda de paie si la trei cascióre. Deci dupace am trimisu inapoi pe Salca se ajute din tóte poterile a stinge foculu in Aiudu si se prinda pe criminali, am si scrisu colonelului Losenau care se aflá cu o brigada

in Bucerdea, raportandu'i despre tóte acestea si l'am rogatu pentru unu ajutoriu militariu, atàtu din caus'a pericolului in care me aflam de a fi taiatu de càtra vreo cavaleria a rebeliloru, càtu si pentru-cá eu se fiu in stare de a merge la Aiudu spre a da ómeniloru mei ajutoriu; in casulu contrariu se ne permita a ne retrage la Blasiu. Dn. colonelu 'mi respunse, cà elu nu se póte lipsi de nici-unu soldatu si cà eu am se remaiu in Cimbrudu, éra in casu candu asiu fi amenintiatu de càtra vreo trupa mai mare, cu care eu nu m'asiu putea mesura, se me retragu la elu in Bucerdea. Dupa mediulu noptii Aiudulu se vedea in flacari din tóte partile si tribunii mei 'mi facura cunoscutu, cà ei nu mai sunt in stare de a infrena infricosiatulu elementu.

Acésta este adeverat'a stare de lucru relativa la incendiulu din Aiudu. Acelu orasiu au apusu prin nepasarea colonelului de Losenau, care aflandu-se in departare numai de $1^1/_2$ óra dela orasiulu ce ardea, ar fi potutu se alerge intr'-ajutoriu si se inpedece intinderea ulterióra a focului.

A dou'a di in 9 Januariu, pe candu Aiudulu inca totu mai ardea, antepostulu meu dela Uiór'a avù o lovire de una óra si jumetate cu o compania de insurgenti veniti dela Turd'a. Aci noi amu pierdutu 13 ómeni, éra insurgentii au ocupatu Uiór'a; ei inse n'au tînut'o multu, pentru-cà eu in 10 Januariu lasandu in loculu meu la Cimbrudu pe tribunulu Joanu Maioru, de o parte am datu ordinu lui Joanu Procopiu comandante alu venatoriloru romani, cá se tréca Muresiulu si se taie calea insurgentiloru, éra de alt'a plecaiu eu insumi pe malulu stangu alu Muresiului cu 1200 lanceri la Uiór'a. Dara pe candu Procopiu inaintá càtra Uiór'a, magiarii apucara de timpuriu la fuga; totusi noi le luaramu trei cara cu bagagiu si le uciseramu 12 ómeni. In 11 Januariu am raportatu colonelului de Losenau cele intemplate, repetindu'mi totuodata rogarea, cà daca nu se afla in stare de a ne trimite ajutoriu militariu la Uiór'a, unde noi eramu fórte amenintiati, se ne trimita celu puçinu la Blasiu. Elu 'mi respunse cu Nr. 215 din 11 Januariu, cà elu a trimisu si a dou'a compania de granitiari romani spre a intari garnisón'a stationata in Blasiu, totuodata me felicità pe mine pentru resultatulu fericitu castigatu la Uiór'a.

Austriaculu veteranu descrie acelasi desastru infricosiatu alu Aiudului in essenti'a lui mai totu cá raportulu numitului prefectu, mai adaoge inse si detaliuri fióróse, precum cà romanii in nóptea din 9 Ianuariu aruncandu-se asupra nefericitului orasiu si dandu'i focu in mai multe locuri, au inceputu a macela pe toti locuitorii càti n'au pututu scapa cu fug'a; înse ce fuga! femei si copii sarind din asternutu, inbracati numai pe jumatate au fugitu in padurea vecina, unde multe si multi au muritu de fóme si de geru. Colegiulu celu mare, institutu principalu in tiéra pentru cultur'a magiariloru protestanti, cu biblioteca, cabinetu de sciintiele naturali, colectiune numismatica bogata, la care tóte aruncase fundamentele principele Gabriel Bethlen cu donatiuni bogate, au devenitu prada flacariloru, intocma asĭa precum o patisera aceleasĭ institute cu orasĭulu in 1658 prin tatarii trimisi asupr'a lui Georgie Rákoczi II si in 1704 prin curuti si lobonti.

Recunósce si veteranulu, cà acele atrocitati au fost comisse de romani din resbunare pentru relele càte le facusera loru companiile de gardisti magiari din Aiud, cand au datu focu la satele romanesci invecinate, cand au omorîtu atàti romani; mai ţinusera minte si versarile de sange dela Coşlaru, Mihaltiu si alte.

Orasĭulu aprinsu in nóptea din 9 au arsu pàna in 11 Ianuariu.

Prefectulu Axente a trimisu in 10 Ian. dela Cĭumbrud unu despartiementu de lanceri, cá se ajute a stinge foculu, atunci inse a fost prea tardíu, cà-ci aceia vedĭura numai ruine si trupuri de ómeni omorîtĭ pe strade. Totu acelu prefectu ceruse dela Losenau, cá se mérga cu brigad'a sa la Aiud, spre a mantuí acelu orasĭu. Aici inse observa veteranulu, cà prefectulu cu acea provocare a probatu numai nesciinti'a sa.[1])

Ceea ce aflaseramu noi la comitetu despre a asemenea cerere adresata lui Losenau, cá se ia mesuri de stingere, a fost numai coprinsulu unei epistole a lui Alexandru Papiu scrisa cu cerusa (condeiu de plumbu) càtra comitetu, intru care acestuia i se facea cunoscutu, cà la colonelulu Losenau

[1]) Winterfeldzug Seite 213—214.

venise in 10 o patrola de husari romani in fug'a mare, cá se'i anuntĭe arderea Aiudului, la care colonelulu respunse, cà elu din posititiunea in care se afla si trebue se stea, intru nimicu nu póte se ajute nefericitului orasĭu.

Lad. Kövári are mai multe detaliuri din acea catastrofa, care merita se fia cunoscute si la posteritate, inse cu conditiune cá cu privire la urditorii sau auctorii adeverati ai incendiului si carnagiului se'i poti numi pe siguru cu numele loru, éra nu numai se tragi pe cineva in prepusu fàra nici-o proba, cum face Kövari cu viceprefectulu Prodanu fostulu parochu in comun'a Majina din vecinatate, care apoi a fost si inchisu, trasu in cercetare, cautati martori asupr'a lui, fàra cá se fia fost convinsu de crima. Celelalte detaliuri nu potu fi nici negate nici netedite; ele sémena cá ou cu cu atrocitatiloru unguresci. Romanii in acea nópte n'au crutĭatu pe nimeni. Unu capitanu imperatescu pensionatu in ţinuta mare si pop'a luteranu in ornatulu seu popescu cereau crutĭare de viati'a ómeniloru, dara mila nu era. Monastirea monachiloru franciscani plina de ómení, la pórt'a ei statea crucífixu si preotu; glóntiele inse au strabatutu si acolo.

In 9 Ianuariu plecase $^1/_2$ compania de militia unguresca dela Turd'a spre Aiud (cale de doue poste), dara vediend flacarile s'au intorsu si aceia. Numai in 11 ajunsĕra la Aiud trupe unguresci mai numeróse, pre cand flacarile se stinsesera si mai fumegau ruinele. Cu aceia s'au intorsu multime de barbati aiudieni cari apucasera a fugi mai de inainte; au esitu si alte persóne din ascunseturile loru, unii inse temendu-se de vreo insĭelacĭune nu voiaŭ se ésa. Trupele care venisera, ne avend unde se stea sub coperisĭu, curend se departara din ruine. Abĭa remasesera vreo treidieci de case nearse din vreo 950 mai mari si mai mici (de cele coperite si cu paĭe) càte avuse Aĭudulu pàna atunci.

Bibliotec'a colegiului Kövári o pune la 20—30 mĭi de tomuri, de care se mai ţinea si o prea interessanta colectiune de manuscripte si documente vechi, care tóte au devenitu prada flacariloru.

Din locuitorii scapati cu viatĭa unii au ajunsu pàna la Turd'a, cei mai multi inse s'au scutitu in satele apropiate, locuite de maioritati romane. Cá vreo mĭe doue sute de lo-

cuitori au statu in padure pàna in 16 Jan., cand br. Stefanu Keméný atunci comite supremu, care in tómna dedese focu la doue comune Màjin'a si Cacov'a, cu elu càtiva magnati com. Ludov. Toldy, englezulu Ioanu Paget, br. Franc. Vesselényi, acelu Szilvási cunoscutu din macelulu dela Lun'a si alti mai multi comandati de unu capitanu Pereczi au scosu pe acei nefericiti si 'iau condusu cu ajutoriulu secuiloru din ţinutulu Ariesiului la Turda si la Clusiu.

Lectorulu va intielege chiaru din detaliurile comunicate de insusi Kövári cá istoricu revolutionariu de sange curatu, cà cu totu ataculu datu de càtra romani in capu de nópte, inse la lumin'a teribila a flacariloru unui orasiu, partea cea mai mare a poporatiunei, anume si a celei magiare a scapatu cu viatia si au peritu numai càteva sute de barbati, cari cá gardisti nationali facusera romaniloru dela Maiu inainte tóte relele possibili. Au cadiutu inse victime si fiintie neputincióse, femei, copii, si betrani. Din mare nefericire tocma acesta este unulu din criteriile principali ale resbóieloru civili, la care se mai adaoge in casulu de fatia înca si inpregiurarea, cà in adeveru o multime de femei magiare in 1848 isi facusera de capu cu purtarea loru de Furii genuine, buna-óra cá comtess'a Toldalagi la M. Osiorheiu, care se urcá pe o fantana si de acolo predicá mórte si perire, cá comtes'a Blanca Teleki la Clusiu, fanatic'a patróna alui Vasvári; cá femeile din Desiu, care trageau si ele din ferestrii asupra granitiariloru romani, in fine cá tóte acelea femei tinere din Clusiu si din alte càteva tînuturi, care dupa marturisirea chronicariloru magiari, cerusera indata dupa cele de antei porniri revolutionarie, cá se fia si ele inrolate in o trupa de calaretie, se intielege cà de cele usióre (chevauxlegers).

Dupa tóte acestea, doue intrebari mai remanu înca totu deschise si anume: Cine va fi indemnatu pe romani cá se ardia Aiudulu si se voiésca ei a extermina pe locuitorii magiari. Mai departe, daca cumva indemnulu va fi mersu din partea austriaca, care putea se fia scopulu loru militariu si politicu, pe care ar fi voitu generalii se'lu ajunga prin acea atrocitate?

Cu privire la prim'a intrebare dupa urditorĭulu sau urditorii catastrofei, noi credemu cà aceea este cu totulu de prisosu. Cine au datu focu, cine au omorîtu? Daca aru fi intrebatu atunci oricine pe glótele acelea, fàra nici-o indoiéla s'ar fi auditu respunsulu colectivu. »Noi toti aceia, ai caroru parinti si frati au fost inpuscati si spendĭurati neincetatu in cursu de sĭese luni, éra comunele loru au fost consumate prin flacari aruncate in trensele. Noi toti.«

Se póte inse cà scopulu generaliloru va fi fost, cá prin stricarea Aiudului se taie calea insurgentiloru dela cetatea Alba-Iuli'a. Nu credemu se se afle o celebritate militara, care se primeasca unu temeiu cá acesta.

Dupa noi desastrulu Aiudului a fost puru si simplu o fapta a resbunarii, una din repressaliile cele mai furióse, fructu alu educatiunei date locuitoriloru tĭerei dintru o generatiune intr'alta de càtra guberne, corpuri legislative, aristocrati si functionari, copia exacta a gradului de moralitate si humanitate aristocratica, numai facuta cu màna mai puçinu deprinsa, mai greóia. Da, guberne'le, potestatea legislativa si classele superiori ale locuitoriloru unui statu sunt singure responsabile pentru educatiunea ce se dà unui poporu, prin urmare si poporului romanu. Quales reges, tales greges, ḍicu latinii, éra M. Jokai avuse totu dreptulu, cand pe aristocratii si magnatii acestoru tĭeri iĭ numise »regii cei mici, a kis királyok.«

Este in adeveru fórte mare dauna causata sciintieloru prin nimicirea atàtoru tesaure din colegiulu dela Aiud, era daun'a insasi e productu alu nesciintiei si alu barbariei; constatamu acésta, dara nu avemu se ne miramu, dupace vediuseramu cu totulu alte devastatiuni de multe milióne la popóra, care'si tînu nasŭrile fórte sus pe deasupra romaniloru.

Dupa optu dile Blasĭulu, daca nu i s'a datu focu de càtra insurgentii comandati de Czecz, a fost inse devastatu si acesta cá si Aiudulu

§ 48. Batalia crunta la Sibiĭu. Alt'a la Sĭura-mare.

Din 18 Ianuariu, in care di generalulu Puchner dupa batali'a perduta la Sàuc'a si la Galfalau ajunsese la Sibiĭu,

teatrulu resboiului civilu s'a stramutatu mai de totu in partea meridionala a tĭerei, in vecinatatea Munteniei si inainte de tóte la Sibiĭu, unde generalulu îsĭ concentrase partea mai mare a trupeloru de càte putea dispune si care tóte abĭa faceau càtu o brigada pusa pe picĭoru de resboiu in timpulu de fatĭa.

In 19 Ianuariu ajunsese si Bem cu óstea sa pàna la comun'a rurala Slàmnicu (nemt. Stolzenburg, ung. Szelindek).

In Sibiĭu apucà pe locuitori frica cu atàtu mai mare, cu càtu ei dupa tóte antecedentiele si frecarile avute cu magĭarii îsi prevedeau sórtea celoru dela S. Reginu. S'au luatu si din partea comandei generale càteva mesuri estraordinarie, cà tóte cassele publice si càtiva functionari s'au stramutatu la Turnu-rosĭu. Totu acolo îsĭ trimise si comitetulu nationalu archivulu seu. Se mai latise si faim'a, cà br. Puchner ar voí se se retraga cu trupele la Talmaciu aprópe de Turnurosĭu, ceea ce facù multu sange reu. Atunci a fost, cand corpulu oficiriloru din brigad'a càta era in Sibiĭu trimise la generalu o deputatiune de càte doi oficiri din fiacara arma, cá se'lu róge se duca trupele in lupta, cà-ci acelea sunt decise se invinga sau se móra. Oratorulu era maiorulu Kleiser.

Generalulu care nu sciuse nimicu de asemenea faime, infruntà aspru pe oficiri.

Intre acestea sosise si Losenau cu puçin'a sa óstea tocma in órele cele mai pretióse si se asĭedĭà la Turnisĭoru (Neppendorf) distantia de ½ óra dela Sibiĭu. Numai generalulu Gedeon mai era departe cu trupele sale pe drumuri coperite de nea grósa.

Càtiva auctori au descrisu si publicatu evenimentele bellice din 1849 dela Sibiĭu, unii in limb'a germana, altii in cea magiara; unii inse nici pe departe nu merita cá se le dai credĭementu in tóte càte insira ei cu multa usĭoratate si chĭaru fàra consciintĭa. Ungurii mai toti laudarosĭ, exagerédia preste mesura; altii cá Czecz au passiunea de poltroni, cá se defaime in totu modulu pe multimea oficiriloru imperatesci, cu cari pàna eri au fost frati de arme si au servitu sub acelasĭ steagu. Anume la defigerea numerului trupeloru avemu se fimu pre càtu se póte mai rigorosi. Din

partea nóstra credemu cà in descrierea bataliiloru càte s'au intemplatu in cursulu ernei, vomu consulta pre langa càte scimu noi insine, numai pe doi auctori.

Generalulu br. Puchner avea inpregĭurulu seu aici la Sibiĭu 4280 infanteria regulata, 520 cavaleria, 20 tunuri de campu mai mari si mai mici si 2 tunuri de positiune. Mai era si càteva sute garda nationala sasésca, éra nu 4 mii, cum au scrisu ungurii; apoi afara in campu si unele cete de lanceri, dela cari nu multu ajutoriu se putea astepta. Càteva tunuri asĭedĭate pe ziduri nu insémna nimicu atunci, cand vrasmasĭulu îtĭ póte pune in flacari cetatea intréga cu càteva granate.

Óstea cu care venise Bem dela Mediasiu era 5000 infanteria, 650 calarime, unu despartiementu de voluntari si 24 de tunuri; éra colón'a comandata de Czecz venita dela Turd'a pe la Blasĭu la Salinele Sibiĭului in nóptea din 20 Ian. a fost 2000 infanteria, 250 calarime si 12 tunuri.

In totu casulu óstea insurgentiloru era multu mai numerósa decàtu cea austriaca, din care alui Urban trecuse in Bucovin'a, alta parte cu Schurter remasese in Brasĭovu, mai erau ocupate càteva companii si la Dev'a, éra o parte considerabila se inchisese in cetatea Alba-Iuli'a spre a o apara cu orice pretĭu.

In 20 Ianuarĭu luase comand'a insusi betranulu br. Puchner, éra trupele fusera dispuse asĭa:

V.-colonelulu Losenau ţine arip'a stànga la Turnisĭoru, pe unde vrasmasĭulu ar fi pututu strabate mai usĭoru pe drumulu de càtra Saline in Sibiĭu. Losenau avea 2 batalióne, 4 escadróne, 9 tunuri, cu eroiculu artileristu locotenente Herle in reserva.

Generalu-maior Kalliani in centru cu brigad'a sa din 2 batalione Sivkovics, 1 batal. Bianchi, 1 batalionu grenadirii Uracca, 1 escadronu de dragoni, 4 tunuri grele de 12 libre (glontiulu), 4 tunuri de 3 libre, 2 de càte 6 libre, de positiune, cum le numescu artileristii, asĭedĭate pe o reduta dincolo de retrangementulu copiiloru orfani. Reserva 1 batalionu Turszki, mai multi recruti asĭedĭati intre casele din acea suburbe.

Maiorulu de brigada Carolu Riebel in arip'a drépta cu 8 companii, $1^1/_2$ escadronu de husari romani granitiari

si 3 tunuri comandate de unu suboficiru, pre cand in acésta aripa era se stea generalulu Gedeon cu trupele sale, daca ar fi ajunsu la timpu.

Cá sucursale erau doue companii de venatori sasi din batalionulu formatu in Novembre, si unu despartiementu din gard'a nationala sibiïana postati intre riuletiu si intre riulu Cibinu. In cetate remasese 1 divisiune sau doue companii Turksky mai totu recruti si unu altu despartiementu de garda nationala cá reserva.

Generalulu comandante br. Puchner cu maiorulu Teutsch si cu capitanulu Niederau comandante alu corpului de artileria, au statu in totu decursulu bataliei in apropierea bateriei de 12 libre.

Loculu de lupta a fost sïesulu ce se intinde intre Sibiïu si comun'a vecina Sïur'a mare, spre ost si nord marginitu cu cline de dealuri, ici-colo ridicatu, înse si curmatu cu sïantïuri si cu unele plantatiuni de salci. Terenulu compusu din liveḑi umede si baltóse, acum era inghïetïatu cá osulu; numai sïantïurile numeróse facu greutate pentru calarime si artileria.

In sér'a din 20 Ian. insurgentii asïedïati acum la Sïur'a-mare au trasu odata din tunuri cá semnalu pentru Czecz, daca cumva elu ar fi ajunsu la orasïelulu Ocna (Salinele Sibiïului). Atunci trupele imperatesci îsï si ocupara fiacare positiunile destinate, in care au si remasu tóta nóptea. Numai la brigad'a lui Losenau ajunsa abïa in acea di dupa amïedï la Turnisïoru cu ómeniï osteniti si rupti de fóme, i s'a permisu o pausa pàna in momentulu in care ar urma din partea vraşmasiloru ataculu, cand apoi ar fi intratu si acea brigada in lini'a de bataia. In acea nópte inse ambele trupe belligerante au remasu linistite.

In 21 des-deminétia Josef Bem in momentele plecarii luandu'si remasu-bunu dela pop'a sasescu din Sïur'a-mare, unde o masu in acea nópte, dise càtra acela: »Apoi domnule parochu, daca vei avea se'mi ceri vreunu lucru, màne se me cauti la Sibiïu in casele comandei generale.«

Bine dise scriitoriulu austriacu, cà Bem in urmarea victoriiloru sale de pàna atunci castigate in Transilvani'a îsï formase opiniune atàtu de injositóre despre comandantii austriaci, in càtu elu a crediutu cà numai aratandu-se in

fati'a Sibiĭului va putea dice cá odinióra Julius Caesar: Veni, vidi, vici. Se si mai spunea, cà Bem plecand calare cu oficirii sei superiori in deminéti'a acelei dile se uitá se védĭa, nu cumva îĭ vine vreo deputatiune din Sibiĭu, cá se i se închine si se'i céra conditiuni de supunere, dara nu i s'a presentatu nimeni.

Precum se intempla adeseori tómn'a si érn'a in tiér'a nóstra, s'a intemplatu si in acea di de lupta sangerósa, cà pe la 7 óre deminéti'a regiunea intréga era invelita in negura grósa.

Generalulu Bem îsĭ postase trupele si tunurile sale in dreptulu podului de pétra asĭedĭatu preste riuletiulu Rusc̆oru, aprópe de pĭerdĭari (furci), distantĭa de una miĭe de pasi dela suburbea Sibiĭului. Indata dupa ànteĭulu bubuitu alu tunuriloru lui Bem iĭ si respunse Puchner cu o salva din bateri'a de 12 si de 6 si acea lovitura fù atàta de bine indreptata, in càtu ea si stinse viati'a colonelului com. Clemente Mikes, a unui adiutantu alu lui Bem anume Tèrey, au fost si raniti mai multi oficiri, càtiva cai omorîti si risipiti oficirii din comitiv'a lui. Atunci Bem îsĭ retrase tunurile càteva sute de pasi inapoi, dara apoi innoí lupt'a cu artileri'a sa intréga, care ţinù doue óre. Atunci îsĭ perdù màn'a si com. Coloman Eszterházi, éra secuiĭ si legiunea studentiloru dela Vien'a comandati cá se ia sĭantĭurile de afara, se intórsera cum dice romanulu, cu capetele sparte.

Capitanulu Niederau de langa Puchner fù greu ranitu, unu tunu demontatu si munitiunea lipsía. Intr'aceea negur'a se mai subtiĭé si positiunea insurgentiloru se putea vedé mai bine.

Se asteptá cá vreo colóna vrasmasĭa se voiésca a inpresura positiunea austriaciloru; acésta înse nu s'a intemplatu, cà-ci Czecz înca totu nu ajunse in linia cu trupele sale. Atunci generalulu comandante care in totu timpulu bataliei a statu in centru, comandà 1 batalionu Sivkovicĭ, 1 Bianchi si batalionulu Uracca la asaltu asupra tunuriloru si ostiloru lui Bem; totodata fù avisatu si Losenau cá se plece inainte din stàng'a. Colónele de asaltu au fost intimpinate cu focu din tóte tunurile lui Bem; ele inse totu au inaintatu cu atàta bravura, in càtu vrasmasii au fost siliti

a se retrage iute in alta positiune, pentru-cá nu cumva se'si pérda tunurile. Intr'aceea unu escadronu de dragoni comandatu de capitanulu Papp se aruncase asupra unui batalionu de honvedi, dara cu plói'a de glóntie fu ucisu capitanulu Papp, raniti greu locotenentele Scheich si sĕpte calareti. Escadronulu s'a retrasu.

Maiorulu Riebel cu trup'a sa mica resfirata in lantĭu de tiraleri, ajutati barbatesce de cordonisti bucovineni, ţinù si la arip'a drépta in locu pe insurgenti.

Cercase si calarimea lui Bem cá se strabata inainte, fù inse respinsa de càtra husarii romani granitĭari, comandati de capitanulu Snini, ajutatu fórte bine de patru tunuri mici, cu care se resturnau cai si calareti unii preste altii.

Intre acéstea asaltulu din centrulu austriacu oricàtu de heroicu totu nu a reuşitu din caus'a focului artileriei, si cele trei batalióne s'au retrasu pàna in drumulu care duce spre retranchement cu atàtu mai vîrtosu, cà brigad'a Losenau ânca nu apucase a inainta. In acelu momentu locotenentele Herle alérga in fug'a mare inainte cu tunurile de reserva, apuca din centru si alte patru tunuri care mai aveau munitiune si cu acele 13 tunuri ţine lupta inversĭunata cu tóta artileri'a lui Bem, pàna cand ajunge si Losenau cu trup'a sa immediatu in lini'a de bataia. Dio'a inaintase spre amĭédi si sórele stralucia in tóta pomp'a sa.

In acelea momente insurgentii apuca fug'a. Bem se mai incercà se restaure odata lupt'a cu artileri'a si cu càteva escadróne care nu se resipisera si dand ceva mai inapoi luà érasi positiune buna; dara bravulu comandante alu artileriei imperiale alérga cu 6 tunuri dupa insurgenti si deschide focu nou asupra loru, pàna cand era p'aci se remàie fàra nici-o munitiune. Atunci sare totu Herle inainte cu trei tunuri spre stàng'a, fórte aprópe de bateriile lui Bem si incarcand pe ale sale cu mitralii (cartace) trage cu tóte trei in ómeni si cai facèndule mari stricaciuni asĭa, cà bateriile lui Bem au fost silite se se retraga pàna sub dealulu dela Sĭur'a-mare.

Acum atàtu Losenau cu arip'a stanga càtu si cele trei batalióne din centru se rapeḑira asupra insurgentiloru si'i luara la góna.

Totu atunci locotenentele Herle mai execută o alta bravura; elu adeca observà cà vrasmasiĭ lasasera in drumu doue cara cu munitiune, la care nu mai erau ómeni; se rapedì la ele si inplinindu'si fórte bine lips'a de munitiune, trage in insurgenti cu atàta succesu, in càtu acestia lasand si doue tunuri in prada, fugu prin Siur'a-mare inainte; acum inse luati la góna si de càtra Losenau cu cavaleri'a sa pàna la comun'a Slàmnicu mai lasa in urm'a loru alte trei tunuri; pre cand se amestecá dio'a cu nóptea gón'a trebui se incetedie.

Tàrdíu dupa amiédĭ ajunsese si Czecz in lini'a de bataia, din care a trasu si elu de càteva-ori cu tunurile, inse fàra a face vreo stricaciune, apoi inbulditu din daraptu o luà si elu la fuga.

Trofeele acelei victorii din 21 Ianuariu au fost 5 tunuri, 4 cara cu munitiune si fórte multe arme.

Perderile austriaciloru in ómeni au fost in acea di dela sergenti in josu 94 morti si 121 raniti, éra oficiri morti capitanii Braunmüller si Papp; raniti greu capitanulu Niederau, locotenentii Iuba, Czecz fratele celui trecutu la Kossuthiani si Scheich; raniti usĭoru capitanii Becker si Rabaglia, locotenentii Raab, Prokopovicz, Hommer si Bakes.

Perderile unguriloru din acea di austriacii le insémna numai dupa càti au adunatu ei dupa batalia de pre campu preste 100 morti si raniti greu, cà cei raniti usĭoru au scapatu cu fug'a.

Kövári constata intocma cifrele perderiloru austriace, éra pe cele unguresci le pune numai la 57 magĭarĭ morti si trei oficiri raniti maioru Grabicza, Messena si unulu Kropf dela Vien'a; Mikes si Térei morti. Din contra cameradulu seu Czecz spune cu totulu altu-ceva si anume, cà din cei 400 de studenti legionari din Vien'a numai 80 (optudieci) au remasu in viatia, ceilalti toti au peritu; mai departe, cà mai multi oficiri de statu-maioru (több törzstiszt) au remasu morti, ori cà au fost raniti.[1]) Si ací putemu crede lui Czecz, care in tóta scrierea sa nu se mai satura a lauda eroismulu partisaniloru sei mai pre sus de alu tuturoru popóraloru si ori cand póte, se incérca se spele fugile loru de ruşine.

[1]) Bem Erdélyi Hadjárata 1848—49-ben. Irta Czetz János. Pest 1868. In trad. magĭara pag. 72.

Dara in fine perderi multe sau puçine, in omeni si in averi, de o parte si de alta, inportanti'a acelei batalii stà in cerbici'a si inversĭunarea, cu care doue trupe atàtu de mici lupta intr'o di de érna dela 7 óre deminéti'a pàna in nópte, cá si cum si-aru fi statu càte o suta de mii in fatĭa un'a la alt'a.

A dou'a di in 22 Ian. au ajunsu si trup'a lui Gedeon la Sibiĭu; totu atunci mai venise si garnisón'a dela S. Sebesĭu cu alte doue tunuri de 12 libre. Acuma lipsía din totu corpulu de care putea dispune Puchner numai càteva sute de trupe regulate remase la Brasĭovu, altele reţinute sub comand'a lui Heydte la Seghisióra spre Secuime si ceva garnisóna dela Dev'a, care nu convenia se fia trasa la Sibiĭu. Asĭa intarita óstea de aici, br. Puchner decide se dea unu atacu combinatu asupra positiunei lui Bem, care se incuibase bine in Slàmnicu (Stolzenburg) si carele trimisese dupa ajutoriu de cea mai mare urgentia atàtu la Hungari'a, de unde asteptá pe Beke cu trupe numeróse, càtu si in Secuime, unde trimisese unu batalionu de secui ce petrecuse din var'a trecuta in lupta contra serbiloru, acum inse avea se scóle tóta Secuimea pusa sub comand'a lui Gál Sándor.

Unu atacu combinatu din trei parti sub Kalliani, Kleiser si Riebel in 24 Ian. asupra positiunii dela Slàmnicu nu a succesu, de si lupt'a ţinù pàna sér'a. Maiorulu Riebel insĭelatu prin unele sciri mincinóse, nu se miscase din positiunea sa dela Ladamosĭu. Comandantii au mai intimpinatu si aici o pedeca, care mai alesu in resbóie civili obvine fórte desu. Dintru o comuna rurala cum este si Slàmniculu cu vreo 2500 de suflete, poti se scoti prea usĭoru pe vrasmasĭu, daca o vei aprinde cu granate si rachete pe capulu lui, se'i arunci si carale cu munitiune in aeru si pe elu se'lu scoti afara la campu; atunci inse ai nimicitu o comuna respectabila pe unu vécu de omu inainte. Insurgentii aru fi aprinsu de siguru nu numai acea comuna, ci si Sibiĭulu cá se'lu póta ocupa; generalii austriaci numai in strimtóre estrema si dóra numai la unu ordinu prea inaltu aru fi nimicitu o comuna frumósa cum este si aceea.[1]) O strada din

[1]) Slàmnicu avea in acei ani la 2500 suflete locuitori, dupa limbi circa 1100 sasi, 1300 romani si nici-unu unguru.

Slàmnicu apucase a fi stricata prin focu chĭaru in dilele càtu stetese acolo Bem cu óstea sa.

In lovirea din 24 austriacii avura 8 morti, 47 raniti, intre cari si locotenentele Woller.

In 25 facura insurgentii demonstratiuni asupra Sibiĭului, înse numai spre a'si masca alte planuri ale loru pàna la venirea ajutóreloru.

In urmatórele 6 dile austriacii se ocupara cu repararea monturelorū rupte si trentĭuite, cu hamurile dela baterii si cara de munitiuni si transporturĭ, cum si cu exercitarea recrutiloru.

In 31 Ianuariu insurgentii érasĭ facura o demonstratiune la Sĭur'a-mare, éra intr'aceea grosulu óstei loru se mutà dela Slàmnicu unde nu mai aveau nimicu de mancare, la orasĭelulu Salinele Sibiiului,[1]) situatu intre dealuri, de càtra mĭédiadi cu salinele care se afla in lucrare si cu cele parasite, prin care terenulu este curmatu de movile si gropĭ, éra spre Sibĭĭu se intinde unu sĭesu largu destulu, pentrucá trupele inimice se se póta apropía de localitate pàna la saline, de unde inse potu fi intimpinate cu energia inainte de a ajunge la comuna.

§ 49. Venirea trupeloru russesci la Sibĭĭu si la Brasĭovu. Batali'a din 4 Februariu dela Salinele Sibĭĭului, érasi victoriósa pentru austriaci. Stratagem'a lui Bem la S. Sebesĭu si scaparea lui la Orascia. Loviri sangeróse si aici. Concentrarea trupeloru belligerante la podulu dela Simeria.

In § 46 noi inpartasiramu atàta càtu sciuramu lucru adeveratu despre cea de antei chĭamare partiala a trupeloru intru apararea cetatiloru Sibĭĭu si Brasĭovu; Feldmarechalulu Lüders inse n'au datu ascultare deputatiloru, ci conformu ordinului ce avea dela imperatulu seu Nicolae au asteptatu, cá insusĭ fml. br. Puchner se'i céra acelu ajutoriu, soldatu dela soldatu, generalu dela generalu. Intr'aceea si principele Windischgraetz, acum cá comandante supremu dupa caderea

[1]) Circa 4000 suflete, din cari 2700 romani, 1300 magĭari.

Vienei preste tóta armat'a de operatiune in Ungari'a, scrisese lui Puchner de repetite-ori, cá se'si tie trupele sale de càte dispune, càtu se póte mai concentrate la càte unu singuru punctu, pàna cand elu, marechalulu, iĭ va putea trimite ajutorĭu. Dupace inse ajutoriu nu venía din nici-o parte, in fine totu in decursulu lunei lui Ianuariu br. Puchner ţînènd unu consiliu curatu militarĭu, in acesta se decise, cá dupace trupele imperiali nu sunt de ajunsu cá se apere dintr'odata Brasĭovulu si districtulu seu de secui, Sibiiulu de ostile lui Bem intarite si cu ajutorĭu din Ungari'a, se se céra pentru ambele cetati unu ajutoriu momentanu, pentrucá comandantele se póta loví pe vrasmasi cu tóte trupele concentrate inainte de a le vení acestora vreunu altu ajutoriu de undeva. In urmarea acelui consiliu militariu a si fost trimisu dela Sibiĭu unu capitanu cu scrisori la Bucuresci, cá se comunice lui Lüders dorinti'a austriaciloru.

Acestea descoperiri din urma au esitu la lumina din partea austriaciloru dupa dĭece ani trecuti dela innecarea revolutiunii unguresci. Comitetulu romanescu dela conferenti'a cea fatala din 30 Decembre nu mai sciuse nimicu despre ulterióra chĭamare a trupeloru russesci, decàtu cà pe atunci venise si capitanulu de geniu Oprea Circa (de nascere din Cernatu) prin Serbi'a si Munteni'a cu depesĭe sigillate dela Windischgraetz si dela Iellachich càtra Puchner, éra mai tardíu venisera, precum se va vedea si la altu locu, dela armat'a din Itali'a alti doi oficiri de statu maioru Maroicich (rapausatu nu asĭa de multu cá mare generalu) si Van der Nüll de origine belgianu, érasi cu instructiuni secrete, din alu caroru coprinsu comitetulu nostru érasi nu aflase nimicu pàna dupa patru ani. Se si recisera in acelea dile referintiele dintre comitetu cu comand'a generala si cu càtiva patriciani sasi, mai vîrtosu din caus'a chĭamariĭ muscaliloru. Membrii comitetului adeca erau si nàcajiti, le era înse si ruşine, cà dupace poporulu romanu se aruncase cu totulu in partea casei domnitóre, dupace elu oferise generaliloru atàti recruti de càti voru fi sciutu ei cà au trebuintia spre a combate si calca revolutiunea ungurésca, acuma se se védĭa datu la o parte si chĭamand ajutorĭulu Russiei. Nici-unulu dintre membrii comitetului nu putea divina in

acelea dile, cà póte voru mai fi si alte cause de cea mai mare gravitate, comune Austriei si Russiei, care se provóce mai tardíu o interventiune cu o armata intréga, precum se intemplase in Europ'a de nenumerate-ori si precum se vedĭusera càteva interventiuni chĭaru si dela 1815 incóce, adeca dupa congresulu dela Vien'a si dupa inchĭeierea aliantiei sacre, de ex. in Itali'a cu armata austriaca, in Spani'a cu armata francesa, in contra Turciei cu flota aliata la Navarin, in Siri'a francesii si austriacii contra lui Mehemed Ali pasĭa, in Cracovi'a etc.

Destulu atàta, cà dupa tóte acelea corespondentie si missiuni secrete intre 2, 3 si 4 Februarĭu st. nou generalulu imp. russescu Engelhardt a venitu la Brasĭovu cu 2680 soldati pedestrime, 430 ulani, 190 cazaci totu calareti si 8 tunuri. Cà acelea trupe venite din Munteni'a nu au fost mai numeróse, s'a sciutu indata dupa sosire din asĭedĭarea loru pe la locuitori prin mijlocirea immediata a functionariloru locali.

La Sibiĭu venira sub comand'a bravului colonelu principe Skariatin in 4 Februariu 1696 infanteria, 120 cazaci si 6 tunuri, adeca nici-unu regimentu intregu, ci numai càti aru fi de ajunsu cá se ţie de garnisóna in Sibiĭu, pentrucá trupele austriace se póta opera tóte in contra trupeloru lui Bem. Dara in timpuri de acestea ómeniloru le place preste mesura a exagera numerulu trupeloru, a mai adaoge càte o nulla la drépt'a, sau a face din ½ unu 7, din 2 càte unu 8 in stàng'a.

Din dio'a in care br. Puchner primise dela Lüders promissiunea certa despre trimiterea de trupe in cifrele sus aratate, a si facutu tóte pregatirile pentru lovirea insurgentiloru in adapostulu loru dela Salinele Sibiĭului, adeca pentru luarea de offensiva.

Ceea ce mai lipsia generaliloru austriaci pàna in momentele din urma era lips'a totala de informatiuni despre

---

[1]) Scriitoriului acestoru evenimente i s'a fost permisu abĭa in 15 Ianuariu cá se mérga dela Sibiĭu la Brasĭovu spre a'si vedea càteva dile de familia, pre cand cetatea era necurmatu amerintiata cu focu si omoru de càtra secui, asĭa elu a fost de fatĭa si la intrarea lui Engelhardt cu trupele sale.

numerulu, asĭedĭarea prin pregĭuru si celu puçinu unele dispositiuni luate de Bem dupa vreunu planu órecare. Atàtu de aprópe si nici-o scire dela Saline. I s'a datu ordinu cu o di inainte colonelului Losenau, ca se strabata cu unu escadronu de dragoni càtra Saline spre a cerceta terenulu si dispositiunile vrasmasiloru.

In nóptea din 3 spre 4 Febr. corpulu intregu austriacu fàra trupele rusesci, care nu apucasera a sosi, s'a concentratu in tóta linistea in suburbiile din partea pe unde duce astadi calea ferata càtra Saline, cu scopu cá des-demĭnétia se si atace pe insurgenti. Dispositiunile au fost acestea:

O colóna de 800 infanteria, 40 calarime si 3 tunuri comandata de maiorulu Carolu de Riebel plecà indata pe drumulu tierei inainte spre a loví in arip'a stànga a vrasmasiloru si a observa, nu cumva le si vine ajutoriu dela secuime. Ordre de bataille pentru celelalte trupe a fost:

I. Brigad'a br. Stutterheim 4 batalióne infanteria, 1 escadronu de husari romani granitiari, 2 baterii de 6 si 3 tunuri de 3 libre, in suma 2223 pedestrime, 86 husari, 15 tunuri, apuca pe drumulu vechĭu ce ducea spre Aiud si formá centrulu.

II. Brigad'a generalu Kalliani, càte unu batalĭonu din regimentele Carol Ferdinand (romani) Bianchi (slavi galitieni), 1 romanu granitiari, 2 companii venatori din batalionulu sasescu, 1 escadronu Chevauxlegers si 3 tunuri mici, sau 1895 infanteria, 72 cavaleria, 3 tunuri, apuca pe drumulu principalu in aceeasi linia cu alui Stutterheim.

III. Brigad'a de reserva, comandata de colonelulu Coppet, càte 1 batalionu din regimentele Parma (slavi), Leiningen sau 31 (partea cea mai mare romani), br. Tursky parte mare totu romani si cunoscutulu batalionu de grenadiri Uracca, 2 escadróne dragoni din regim. principe Eugenu de Sabaudia si 1 bateria de 12 libre, in suma 2439 pedestrime, 160 calarime, 6 tunuri — apuca pe urm'a brigadei Kalliani.

IV. Colonelulu Losenau cu 6 escadróne Chevauxlegers 424 calareti, si cu 3 tunuri apuca pe drumulu dela campu spre apusu, cu ordinu cá se ia positiune pe sĭesulu Salineloru si in decursulu bataliei se operedie dupa inpregiurari cá brigada de cavaleria independenta.

Glótele destulu de numeróse compuse din comunele vecine, lanceri si venatori au fost dispuse asĭa, cá se ocupe spatiulu dintre comunele Orlatu, Sibiĭelu si Salisce, cá se asigure laturea stànga a corpului de armata, in casu cand vrasmasĭului venindu'i ajutoriulu asteptatu dela Ungari'a pe drumulu celu mare, ar voi se sparga incóce càtra Sibiĭu. Corpulu intregu compusu din óste regulata comandatu in acea di de br. Puchner, a fost 7357 infanteria, 772 cavaleria si 30 de tunuri, atàtea si nu mai multe. Numerulu glóteloru de lanceri din acea di nu'lu aflamu nicairi insemnatu asĭa cá se merite a fi crediutu; dupace inse acelea nu au fost comandate in focu si nemijlocitu n'au influintiatu resultatulu bataliei, decàtu numai mijlocitu, fia de ajunsu a sci, cà poporulu inca si astadata a manifestatu in fapta devotamentulu seu pentru cas'a domnitóre, cá si pentru libertatea sa nationala si scuturarea jugului inpusu de partid'a terroristica.

La 6 óre deminéti'a in 4 Febr. cele patru colóne plecara, fiacare in directiunea data de càtra comand'a suprema.

Intr'aceea Bem înca'si fortificase dupa putintia fórte bine positiunea sa. Ce e dreptu, elu dupa bataliile anteriori dela Sibiĭu si Sĭura-mare si dupace lasase pe multi secui pe la comunele loru, pàna a nu'i veni alte ajutóre a remasu numai cu 3800 pedestrime, 400 calarime si 23 tunuri; Bem inse sciuse a se folosí minunatu de natur'a terenului curmatu cu gropi largi, cá resturi a le stravechiloru saline, dintre care unele potu ascunde si càte unu batalionu intregu, din care potu domina sĭesulu intregu din tunuri si din pusci.

Bem asĭedĭase in centrulu óstei sale 15 tunuri pe la sĭantĭurĭ facute inadinsu; in drépt'a 1 batalionu, 2 escadróne husari si 4 tunuri, in stang'a $1^1/_2$ batalionu, 2 escadróne husari si alte 4 tunuri asĭedĭate la o salina vechĭa; tóta ceealalta pedestrime densulu o desfacuse in cete de tiraleri; restulu pedestrimei si alu calarimei stetea cá reserva in orasĭelu.

Pe la 9 óre deminéti'a trupele imperiali ajunsera pe sĭesulu ce se intinde in drépt'a si in stàng'a de asupra Salineloru. La vederea lantĭului de tiraleri de a lungulu sĭesului incepura si imperialii lupt'a mai anteiu numai cu tiraleri, sau se dicemu cu venatori.

Comandantele artileriei Herle, acum capitanu, nu perde timpu, ci se rapede cu cele doue baterii de 6 libre din stàng'a drumului pe sĭesu inainte dreptu spre orasĭu si trage din tóte tunurile asupra bateriiloru lui Bem din centru. Doue óre a duratu foculu de baterii si de tíraleri fàra nici-unu resultatu decisivu. Cele doue baterii imperiali aveau perderi in ómeni si cai causate prin bateriile lui Bem aparate de sĭantiuri. Capitanulu Herle fù silitu a se retrage mai inapoi la bateri'a de 12. Arip'a stànga suferise érasi greu; înca si arip'a drépta s'a retrasu pàna la unu punctu.

In acelea momente credĭù Bem, cà daca va esi iute pe sĭesu cu bateriile sale, imperialii voru apuca la fuga. Atunci inse elu fù intimpinatu cù focu iute din $3^1/_2$ baterii austriace. Generalulu Puchner care observá cu maiorulu Teutsch din centru desvoltarea noua a bataliei, decisu a nimicí dintru odata pe vrasmasi, comanda atacu generalu cu baionet'a.

Patru companii de grenadiri cu musica in frunte se arunca asupr'a unei baterii; trei tunuri înse venite din alta parte tragu la distantia numai de 100 de pasi si culca 30 de feciori remasi morti si raniti. Atunci la punctulu acela se produse o confusiune momentana, atunci inse locotenentele Nemeth striga fecioriloru romanesce: Dupa mine! Grenadirii in pasu de asaltu dupa elu si 5 tunuri fusera ocupate, anume doue cu ómeni si cu cai cu totu.

Totu atunci unu batalionu Bianchi comandatu de capitanulu Vever luà o bateria de calarime de 6 libre. Locotenentele br. Baum se aruncà cu o céta de tiraleri preste doue tunuri si unulu din acelea îlu ia cu cai cu totu.

O divisiune Bianchi comandata de capitanulu Fiedler suferise prin mitralii dintr'unu tunu. Atunci capitanulu in limb'a regimentului: Naprzod, naprzod (inainte, inainte!), la care ostasiĭ iĭ respunsera cu »Hurrah!« si ungurii iute s'au pusu pe fuga.

Asĭa in centru vrasmasĭulu fù batutu pe deplinu si batalionulu de grenadiri petrunse pe drumu inainte dreptu in orasĭu.

Colón'a Riebel se aruncase pe arip'a stànga a insurgentiloru, le mai luà doue tunuri, dupa care o luara si aceia la fuga.

Din stàng'a extrema imperiala au strabatutu si venatorii sasi inpreuna cu una compania Carolu Ferdinand pe partea de càtra apusu in orasĭu. Asĭa insurgentii strimtorati din doue parti venira in confusiune infricosĭata, strad'a cea lunga ce merge in paralella cu rîuletiulu, plina inghesuita de cara incarcate inpedecá si pe imperiali cá se nu mai póta urmari pe insurgenti; cavaleri'a printre gropi si dealuri ometite érasi nu putea face nimicu.

Asĭa Bem scapà cu 2500 de ómeni si cu 6 tunuri pe drumu pe la Topàrcea si Apoldu-micu la S.-Sebesĭu, de acolo la Orascia; celelaltu polonu maioru Zsurmansky numitu de unguri Zsurmay apucà cu vreo 700 de ómeni si 2 tunuri pe la satuletiulu Màndr'a la Sĭeic'a mare, éra unele despartiemente o luara pe la Alamoru la Mediasĭu.

Insurgentii perdura in acea di 15 tunuri, 9 cara cu munitiune, mai tóte provisiunile (Bagage), cancelari'a de operatiune si cass'a de bani plina cu note kossuthiane, éra in ómeni morti si raniti preste 400; insusi Bem fù ranitu la màn'a stànga prin glontiu din pusca. Multime de femei magĭare venite cu honvedii se resipira care incàtrau.

Din corpulu austriaciloru au remasu morti: capitanulu Dór dela Carolu Ferdinand, capitanulu Binder dela batalionulu sasescu, locotenente Nahlik (cechu) dela Bianchi si 89 ostasi dela sergentu in josu. Raniti au fost: capitanulu Fiedler dela Bianchi, capitanulu Imely dela grenadiri, locotenentele Sichrovski dela artileria si 137 ostasi dela sergentu injosu.

Acestea informatiuni austriace le constata si Kövári cu prea puçina abatere; éra numerulu unguriloru remasi morti acolo pe locu si aruncati intr'o baia parasita fórte afunda îlu pune la 180, caroru mai tardiu li s'a ridicatu unu monumentu in apropiere; pe ungurii raniti adusi in spitalulu dela Sibiĭu ii pune numai la 50. Acelea cifre inse le cunoscu mai bine austriacii, cari remanend pe locu au ingrijitu de astrucarea mortiloru si de vindecarea ranitiloru. Se scie apoi, cà la fug'a insurgentiloru s'au incarcatu multime de cara cu alti raniti, pe cari 'iau inaintatu la Dev'a si la Clusĭu. Noue se ne fia de ajunsu a constata, cà batali'a dela Salinele Sibiĭului a decursu de ambele parti cu adeverata

furia; ea a fost crunta, éra victori'a castigata de imperiali gloriósa, din care gloria o parte buna se vine romaniloru, ceea ce se adeveresce si prin ordinulu de dî alu comandei de corpu din 12 Februariu 1849, in care trupele sunt laudate pentru bravur'a aratata in bataliile dela Sibiiu si dela Ocna (Saline). In acelasi ordinu de dî batalionulu de grenadiri Uracca este distinsu cá trupa fórte curagiósa, care a sciutu se'si castige gloria prin asaltulu datu asupra bateriiloru.[1])

In carulu de transportu alu lui Bem remasu cu celelalte in orasiu, pe langa multe corespondentie de mare inportantia s'au aflatu si unu sigilu, in care se vedeau sapate alaturea marcele (armele, Insignia) Ungariei si ale Poloniei cu emblem'a Provedintiei ddiesci; sub emblema inscriptiunea magiara: Táboruok Bem (generalu Bem), éra inpregiurulu Marceloru: Magyar hadsereg fövezére. I. Legio Polska (Comandante supremu alu armatei magiare. Prim'a legiune polóna.)

Din acestea inscriptiuni a esitu si mai curatu la lumin'a dilei adeveratulu planu alu revolutiunei magiare, adeca, cà daca magiarii voru scutura domni'a casei austriace, se sara indata in ajutoriulu Poloniei si se lupte pentru restaurarea vechiei domnii polóne, cu alte cuvinte, se duca pe tóta tinerimea locuitoriloru Ungariei, Transilvaniei si Croatiei la macelariile care o asteptau pe campiile Galitiei si ale Poloniei russesci. Imperatulu Nicolae I alu Russiei era prea bine informatu pe alte cali despre adeveratele planuri ale magiariloru si poloniloru, dara apoi acea descoperire dela Salinele Sibiiului a pututu se'i fia cu unu temeiu mai multu de a se invoi la interventiunea armata, in màni'a protestului ridicatu mai alesu din partea ministrului lord Palmerston.

Spre a lua la góna pe insurgentii batuti atàtu de cumplitu a fost comandatu colonelulu Losenau cu 2 companii

[1]) Cuventele ordinului de di in originalu: „Das junge Grenadier-Batalion Baron Urracca hat wie bei Hermannstadt auch in der letzten Gelegenheit (Salzburg) die Bestimmung seiner Waffengattung durch stürmendes Vordringen erfüllt, und der Angriff auf eine feindliche Batterie hat demselben eben so viel Ruhm gebracht, als es diese genommen hatte, weil die Art des Sturmes gerade gegenüber zwar leicht zum Zwecke führt, aber desshalb grösseren Muth erfordert.“ (Winterfeldzug Seite 238.)

Bianchi, 1 batalionu granitiari romani, 2 escadróne calarime usióra si 9 tunuri; dupace inse incurcaturile din orasiu au inpedecatu acésta trupa dela o góna mai iute, dupace insurgentii au datu focu in fug'a loru la comun'a Apoldulu micu, trupele austriace flamende si petrunse de frigu au masu in acea localitate nefericita, éra grosulu corpului a statu in acea nópte la comun'a Topàrcea.

Insurgentii in fug'a loru ajunsera sér'a in orasiulu Miercurea, de unde Bem trimise mai departe pe bolnavi si raniti cu escorta de 200 sanetosi, éra ceealalta óste stete pe locu cu puscile puse in piramide, éra dupa miediulu noptii la doue óre plecara mai departe si dupa o di si nópte de mersu fortiatu au ajunsu in 6 Februariu desu-deminétia la S. Sebesiu. Aici inse ajunsese colonelulu Bartels dela Alb'a-Iulia cu puçine trupe si ajutatu de lanceri romani si sasi, pe lànga ce luase in captivitate escort'a lui Bem cu bolnavii ajunsi acolo cu o di inainte, s'a si asiediatu in garnisóna. Venind inse Bem cu trupe multu mai numeróse, Bartels vediend cà singuru nu se póte tiné in acea localitate, s'a retrasu érasi in Alba-Iulia urmatu si de gard'a nationala sasasca din localitate. Bem in acea deminétia din 6 intrà cu trupele sale totu rupte de fóme si de geru, si inainte de tóte poruncí locuitoriloru se se dea mancare si beutura de ajunsu; totodata sciind bine cà imperialii calca in urm'a lui, a pusu se razime cele doue porti ale cetatii, cà si cum ar voi se se apere in trens'a. Acea localitate are preste 5200 de suflete, din care maioritatea in suburbii este romanésca. Insurgentii detera si acolo focu la locuintiele romaniloru, pentru cá se aiba de lucru cu stinsulu flacariloru.

Intr'aceea abia îsì stemperasera insurgentii fómea si setea de amiédi, pre cand se si audu tobele de alarmu. Losenau adeca sosise pe la 3 óre d. am. in fatì'a Sebesiului cu antegard'a comandata de elu si vediend cà insurgentii sunt decisi a se apara in cetate, a cercatu se sparga o pórta cu tunurile, care inse fiind de calibru micu, n'au avutu nici-unu succesu. Asia lui Losenau ii remase cá se astepte grosulu corpului, despre care credea cà dela Topàrcea unde a masu in nóptea anterióra, va sosí nesmintitu in aceeasi di. Cand colo, corpulu intregu ajunsu la Miercurea inainte de amiédi pe langa ce fù

ospetatu de càtra locuitori dupa putintĭa, stete pe locu totu restulu dilei sub arme si tocma sér'a se dete ordinu cá soldatii se fia asiedĭati in cvartire.

Acésta dispositiune de intardiere in Miercurea luata de càtra generalulu Puchner a remasu pàna in dio'a de astadi unu misteriu in ochii scriitoriloru austriaci, cà-ci dicu ei: daca grosulu armatei ar fi ajunsu in aceeasi di la S. Sebesĭu, imperialii aru fi pututu prinde pe Bem cu tóta trup'a càta'i mai remasese pàna a nu'i veni ajutoriu dela Ungari'a. O di nereparabila a fost aceea.

Acum ce era se faca Losenau, se stea tóta nóptea in geru de 18 graduri R. cu ómenii nemancati si nebeuti, afara in campu, fàra lemne de focu; elu inse dupace îĭ venise scirea cà corpulu va sta pe nópte in Mĭercurea, nacajitu cum era, se asĭedià cu colón'a sa la comun'a romàna vecina Rehau locuita de 2000 suflete de romani, éra pe capitanulu com. Alberti îlu detasĭà cu unu escadronu in alta comuna sasa-romanésca Petrifalau (Petersdorf) si despre tóte acestea dispositiuni informà prin cursoru pe generalulu comandante.

In fine in 6 Februariu pe la 9½ óre deminéti'a ajunsese si corpulu de armata pe délulu din fatĭ'a cetatiĭ. Atunci esind si trupele de antegarda din cele doue comune, se alaturara la corpu.

Acum urmà érasi o fapta din partea comandei austriace, care a implutu de bucuria pe Bem si pe toti oficirii sei. Generalulu Puchner adica in locu de a dispune tunurile de calibru celu mai greu cá se sparga portile si chĭaru o parte din murii cei mici, si in locu de a comanda o parte din trupe pe din josu de cetate, cá se tiĭe calea fugariloru, trimite pe unu oficiru anume Minasevics in calitate de parlamentariu cu o proclamatiune la Bem, pe care'lu provóca, cá pe langa conditiuni favorabile se depuie armele. Parlamentariulu cu ochii legati nu vede nimicu. Bem afla cà acesta era polonu de origine. »Cu atàtu mai puçinu voiu se primescu unu oficiru polonu, care se afla in servitiulu Austriei« si îlu dà in grij'a lui Grigorie Bethlen, care'lu ţine de vorba cu secaturi una óra intréga, pàna cand Czecz scóte frumosĭelu tóta óstea loru pe drumu inainte càtra Orascía, si numai com. Alberti cu escadronulu seu ajutatu de glót'a lanceriloru prinse

avangard'a lui Bem in numeru de 400 ómeni; tóta ceealalta trupa a scapatu, cà-ci Puchner nu a mĭscatu corpulu din locu inainte de intórcerea oficirului Minasevics cu respunsulu lui Bem, care cu ajutoriulu acelei stratageme apucase bine $1^1/_2$ óra pe drumu inainte de a pleca si Puchner dupa elu. Pentru-cá se fia mai siguri de scapare si se inpedece necurmatu pe austriaci in calea loru, trecèndu prin comun'a romanésca Bentĭentĭu îĭ detera si la aceea focu, dupa care au mai prefacutu in cenusĭa inca si alte vreo 6 comune. Asĭa trupele imperiali n'au mai ajunsu pe insurgenti. Brigad'a Kalliani si Stutterheim care alergase inainte dupa ei, au ajunsu de séra in Bentĭentĭu, unde soldati si oficiri au masu cum au pututu in partile satului care nu arsesera, au detasĭatu din ele si in comun'a Şibotu (ung. Al-Kenyér), unde intr'aceea sosise si generalulu Puchner cu alte doue brigade ostenite si acelea preste mesura, din care causa au si masu tóte in acelea doue comune.

In revarsatulu dilei din 7 Febr. o colóna comandata de Daun, ajunsese la comun'a Vinerea cu scopu cá din acea parte se dea navala asupra insurgentiloru, cari in acea nópte se oprisera si ei la distantia numai de una posta, adeca in Orascia, unde inse au fost primiti cu focuri din partea ceteloru de venatori si lanceri romani, dara tragènd in ei cu mitralii din tunuri, 'iau risipitu si ungurii au intratu in orasĭu cu baionet'a la peptu, unde apoi partea magĭara a locuitoriloru îĭ primi cu bucuria, care inse a duratu numai pàna deminéti'a in 7.

Generalulu Kalliani adeca ajunsese pe la 6 óre in campulu Orasciei. Insurgentii vediend pe imperiali au si trasu asupr'a loru din tunuri si din pusci; dupa care se si desfasĭurà o lupta scurta, dara furiósa, in care insurgentii perdiend 2 tunuri si 230 combatanti morti, raniti si prinsi, o luara érasi la fuga si se oprira numai la podulu celu fatalu pentru ambele parti dela comun'a Simeria, cunoscuta in istoria si cu numele Piski.

La Orascia nemeri si pe Bem unu glontiu de pusca in màn'a drépta, cu care ţinea o bicĭusca si'i rupse degetulu mijlocíu.

Colón'a lui Daun plecase dela Vinerea la timpulu prefiptu; silita inse a trage greu prin nea grósa preste hotara

a sositu la Orascia cu doue óre mai tardíu, cà-ci daca ar fi sositu in momentele lovirii lui Kalliani cu insurgentii, acestia nu aru fi scapatu de captivitate; asĭa inse ei ajunsera la Simeri'a, inpregiuru de acea localitate ocupara positiuni fórte bune, in care apoi curend le veni ajutoriulu ferbinte asteptatu dela Ungari'a, inaintea caruia Bem trimisese pe br. Lupulu Kemény cu o trupa de pedestrime si calarime si cu 2 tunuri pàna la Dev'a, de unde acum se intorsese cu trup'a sa si cu ajutoriu de preste 4000 trupe próspete.

Si acum lipsesce cá se cunóscemu puçinu si noulu teatru alu unei batalii mai crunte decàtu cele cunoscute in cursulu ernei acelei grele din Transilvani'a.

Comun'a Simeria cu vreo 400 de suflete este situata pe malulu dreptu alu riului Streiu, care la vreo 2300 de pasi se varsa in Murasĭu. Fórte aprópe de satu era unu podu de lemnu de 20 de stànjini in lungime, fórte latu, desparţitu cu parete de scanduri in doue, pentru cara ce vinu si mergu. Podulu inse e dominatu de coline. Tocma lànga podu este o càrcĭuma. In distantia mai mare este de o parte satuletĭulu Spini numitu si Padu, éra dincolo de rîu in drumu spre Deva este unu altu satu Dedacĭu cu o resĭedintĭa a grafiloru Kun. Preste totu in acea regiune sunt sate multe, mai totu mici de càte 3—800 de suflete, inse dese.

§ 50. Batali'a cea sangerósa dela Simeria numita si dela Piski. Retragerea ambiloru belligeranti fàra nici-unu resultatu.

Corpulu austriacu n'au ajunsu la Orascia si de acolo la Simeri'a in acelu numeru in care plecase pe urm'a insurgentiloru dupa batali'a dela Salinele Sibĭiului. Din temeiuri secrete, pe care atunci br. Puchner nu le-a inpartaşitu nici chĭaru lui Teutsch chefului de statu maioru, brigad'a de reserva alui Coppet a trebuitu se remàie in S. Sebesĭu. Din celelalte doue brigade pe batalionulu 3 Carolu Ferdinand l'a trimisu pe la Alba Iuli'a, Zlatn'a, Abrud dreptu la Bradu in comitatulu Zarand, spre a fi de ajutorĭu glóteloru de lanceri. Unu altu batalionu totu din regimentulu Carolu Ferdinand si cu unu despartiementu de dragoni sub comand'a

capitanului Ressnar fù trimisu totu atunci pe cali laturali, cá trecènd Murasiulu la Portusĭ, se apuce pe malulu dreptu si se mérga pàna la Deva.

Din acea inpartire nepriceputa a trupeloru a urmatu apoi, cà corpulu austriacu care trebuea se dea din nou peptu cu insurgentii, compusu din ambele brigade Kalliani-Stutterheim si din cavaleri'a lui Losenau, cand au ajunsu la Orascia si de acolo la Simeri'a remasese numai de 4225 infanteria, 510 cavaleria si 24 de tunuri.

Intre acestea capitanulu Cernoevic, care se afláse cu vreo doue companii de granitiari romani din Banatu la Dev'a, dara esise de acolo, informà pe br. Puchner, cà va avea a lupta cu mai multe mii de insurgenti veniti lui Bem din Ungari'a in ajutoriu, pre cand insusĭ Puchner asteptá pentru sinesi ajutoriu mare dela Temisĭór'a, dara cu totulu indesĭertu. Asĭa a fost cum a informatu Cernoevic. 4000 óste regulata si cu 12 tunuri venira lui Bem dela Arad in ajutorĭu, éra cu aceea se intórse si Kemény cu trup'a sa, care plecase indata dupa perderile dela Saline cá se o chĭeme càtu mai iute. In nóptea in care a masu Bem la Orascia, iĭ si venise scirea despre apropierea ajutoriului, cu care acum avea se fia superioru óstei austriace in numerulu combatantiloru. Bem plecase dela Orascia dreptu la Deva, cá degetulu inpuscatu se ilu taie de totu si se ilu lege. Kemény sosise in 8 Febr. la Simeri'a, si luase positiune cu trup'a sa. A sositu inse si antegard'a imperiala pe malulu dreptu alu Streiului si anteposturile incepura a se saluta cu glóntĭe din pusci. Kemény sciá se se bata, se pricepea inse mai reu la comanda; de aceea trimise curend la Dev'a cá se spuie lui Bem, cà austriacii sunt acilea, de si era înca numai o parte mai mica din ei ajunsa la locu. Atunci Bem dise càtra oficirii sei: »Perdiend podulu dela Piski (Simeri'a) este perduta Transilvani'a,« apoi trimise pe Czecz inainte, cá se ia tóte dispositiunile pentru lupt'a din dio'a urmatóre.

Intr'aceea sosira tóte trupele ajutatóre si Bem avea acum sub comand'a sa 10 batalióne sau 7000 infanteria, 7 escadróne sau 1000 calarime de husari si 28 de tunuri.

Br. Puchner apucatu érasi de morbulu seu in Orascia, dete comand'a dilei in manile lui Kalliani, care plecànd in

9 Febr. deminéti'a la 6 din locu, pe la 9 óre ajunse cu corpulu seu la Spinu, unde s'au si luatu tóte dispositiunile sau asĭa disulu Ordre de bataille si anume:

I. Kalliani: 2 batalióne Sivcovic, $^2/_3$ din I regiment de granitiari si $^1/_3$ din regim. 2 de granitiari romani, 2 escadróne chevauxlegers, 1 bateria de calibru 6, 1 de 3. Atàta si altu nimicu.

II. Br. Stuterheim: $^1/_2$ batalionu venatori sasi, 2 batalióne Bianchi, 1 escadronu husari romani granitiari, 1 bateria de 6, $^1/_2$ de 3.

III. Reserv'a Losenau, 1 batalionu Parma, 4 escadróne chevauxlegers, $^1/_2$ bateria de 3.

IV. Colonelu br. Busek plecase inca din 8 Febr. cu 1 batalionu, 3 escadróne si 3 tunuri. 1 batalionu Carolu Ferdinand fusese comandatu la satulu Rapoltu, cu ordinu datu cá in dio'a urmatóre se tréca Murasĭulu inghĭatĭatu pe la Bobàln'a si se intre in lini'a de bataia.

Positiunea insurgentiloru bine alésa avea in frontu riulu Streiu. in stàng'a Murasĭulu, in dosu unele coline fórte acomodate pentru tunuri. In drept'a stricasera podulu, éra càrcĭum'a si curtea ei o inghesuisera cu pedestrime si in aceeasi parte 10 tunuri.

Acea positiune oricàtu era de tare, austriacii trebuea se o ĭa dela insurgenti. Spre acelu scopu capitanulu Herle fù comandatu se asĭedĭe 18 tunuri in partea de càtra Spini si alte 3 tunuri mai spre amĭédĭ; alaturea spre aparare 1 batalionu Parma si 2 escadróne chevauxlegers. Unu locotenente cu pionirii fù dispusu, cá la momentulu datu se asĭedĭe podulu celu lungu asĭa cum a fost, dupace artileri'a îsĭ va avea resultatulu asteptatu, pentrucá pedestrimea se póta fi comandata la asaltu.

Arip'a stànga era comandata de maiorulu Kunick, centrulu de Stutterheim. Reserv'a întréga la Spini.

Aici cá si in bataliile anterióre lupt'a inceputa cu tunurile ţinù érasĭ aprópe doue óre fàra alte urmari, decàtu cà Bem îsĭ trasese bateriile mai inapoi, càrcĭum'a inse de lànga podu mai era aparata cu energia nu numai din laîntrulu ei, ci si din paduricea de pre malulu stàngu alu Streiului curmata cu gropi.

Pe ghĭati'a Streiului puteau se tréca càte puçini pedestrii pe la mai multe locuri fàra a se sparge subt ei, nu putea înse calarimea si cu atàtu mai puçinu artileri'a. Preste podu érasi aru fi pututu trece multi pe margini. daca nu iaru fi inpedecatu glóntiele. Unu batalionu Bianchi a trecutu cum a sciutu si dupa unu carnagĭu selbaticu a luatu dela insurgenti càrcium'a cu asaltu, dara capulu podului mai era aparatu de ei cu desperatiune. O divisiune de venatori trecù preste podu cu destule perderi si dupace fugari pe insurgentii, venatorii cu Bianchi si cu pionirii restaurara podulu. Acum Herle alergà iute cu o bateria de a stàng'a, cu alt'a de a drépt'a podului.

Pàna aci lupt'a decursese numai cu trupele vechi ale insurgentiloru.

In acelea momente generalulu Bem legatu la màna ajunse in fruntea trupeloru din Ungari'a la Dedaciu, de unde si plecà indata in mersu fortĭatu unu batalionu din regimentulu de linia Máriássi cu alte batalióne de honvedi, cu doue escadróne de husari si cu tunuri dreptu la Simeri'a si cu scopu de a relua podulu. Aici apoi s'a produsu o scena din cele mai rari in batalii, pe care chĭaru oficiri cari au fost de fatĭa o descriu in moduri diverse. Spre a petrunde ceva in acelu misteriu observamu si acilea, cà regimentele imperatesci remase ori trecute mai tàrdíu la unguri nu apucasera a schimba, sau cum amu dice, a'sĭ magĭariza montur'a, ci ei se bateau totu in uniform'a cu care trecusera si care la linia se distingea fórte multu mai alesu prin curelele a l b e. Pre cand batalionulu Máriássi se apropiá de trupele austriace, unii oficiri ai aceluia incepura se dea semne prin gesticulatiuni, éra dintre fecĭori cu càte o batista alba pusa in baioneta, cà ei vinu cu scopu de pace si de supunere. De au facut'o ei acésta in cugetu curatu, sau cu scopu infamu, nu s'a pututu afla nici pàna astadi. Singur'a inpregĭurare este adeverita, cà in urmarea acelei scene foculu deocamdata amutí.

Unu sergentu austriacu anume P r a g e r dela Bianchi luà steagulu dela batalionulu regimentului Máriássi, carele pàna la revolutiune era cunoscutu cá cesareo-regescu, éra oficirii si soldatii se detera in vorba confidentiala unii cu altii, pre

cand unu oficiru de honvedi sare dintr'odata inainte asupra locotenentelui Lepier dela husarii granitiari si'lu intréba, daca este oficiru imperatescu, si cand i se respunse cu Da, honvedulu îlu si declarà prisonieru alu seu si'lu provocà se'i dea sabi'a, éra cand se incercà se 'io smulga cu forti'a, unu soldatu dela Bianchi strapunse pe oficirulu honved si'lu culcà la pamentu.

Asĭa sciu se descrie austriacii acea scena.[1]) Ungurii nu o néga, se incérca inse cá se arunce infami'a pe regimentulu Bianchi.

Kövári nu scie ce se aléga din ea, elu înse si afara de aceea confunda tare unele peripetii din aceea batalie, dara face cu acea ocasiune o marturisire pretiósa, care este, cà dupace ungurii si austriacii se incaierasera din nou de-alungulu podului, tunari unguri insĭelatĭ prin curelele albe ale batalionului Mariassi, crediend cà si aceia sunt austriaci trasera in gramada si coperira podulu cu morti si raniti.[2])

Dara se urmamu si mai departe a scóte scirile din isvorulu celu mai demnu de credintia.

Dupace focurile se incepura din nou, intre cei de antei cadĭuti fù heroiculu colonelu Losenau, care se apropiese de podu cá se afle caus'a incetarii focuriloru. Lovitu de mórte prin glontĭu de pusca, Losenau a patr'a di repausà spre mare durere a tuturoru.

Acum se produse mare confusiune intre austriaci; càrcĭum'a fù perduta, inbuldiél'a pe podu terribila, trecerea înapoi inpreunata cu perdere fórte mare. Doi oficiri erau morti, 6 raniti, locotenentele Hietsch ranitu si prinsu, 1 tunu si 1 caru cu munitiune perdute; preste 200 de soldati parte ucisi parte raniti.

Ambele brigade austriace se retrasera in positiunile de inainte.

Corpulu insurgentĭloru trecù peste podu si luà positiune pe malulu dreptu cu centru si cu arip'a stànga; pe cea drépta a lasà la Simeri'a, reserv'a la Dedacĭu. Dincolo de podu pe colina erau asĭedĭate tunuri.

Dupa trecere, husarimea ungurésca se aruncà asupra unei parti din cavaleri'a austriaca, care deocamdata se retrage,

[1]) Winterfeldzug pag. 254.
[2]) Kövári pag. 181—182.

dupa aceea inmultita si ajutata fórte bine de doue batalióne prin o decharga infricosĭata, se arunca asupra escadróneloru de husari si le ia pe tóte la góna; preste acésta Stromfeld apuca cu batalionulu comandatu de elu pe doue escadrone de husari in baionete, éra intr'aceea artileri'a austriaca alunga pe cea ungurésca de pre colinele de langa podu si numai infanteri'a ungurésca mai ţine punctulu acela. In aceleasi momente apare de preste Murasĭu batalionulu Carolu Ferdinand la loculu de lupta, éra br. Puchner care tocma venise dela Orascia, îlu comanda iute la asaltu. Atunci acelu batalionu, de si compusu in partea sa cea mai mare, cá si parechile lui, din recruti romani assentati in tómna, strinsu in colóne, umeru la umeru dand asaltu pe dealu in sus in pasi rapedi trantí pe batalionulu ungurescu asĭa, in càtu acela a luà la fuga desperata spre podu, cá se apuce a trece inaintea altora[1]). Batalionulu romanescu inaintand dupa celu ungurescu mai fù ajutatu si de unu ½ batalionu Bianchi comandatu de capitanulu Pollóvina.

Pre cand se executá acelu assaltu stralucitu, artileri'a austriaca silise si pe centrulu corpului vrasmasilorn a se retrage, cand apoi ambele brigade austriace inaintand éra spre rîu inpinsera inapoi atàtu centrulu càtu si stàng'a ungurésca, cá se apuce totu spre podu cá si cea drépta sparta mai de inainte si se tréca érasi pe malulu stàngu. Inbuldiél'a càtra podu era fàra parechĭa. Atunci capitanulu Herle inplanta iute dupa datin'a sa o bateria intréga incarcata cu mitralii si o descarca in massele ungaresci, care se inghesuisera pe ambele parti ale podului. Podulu si amendoue tĭermurile se coperira cu morti si cu raniti. Satulu Simeri'a înca stetea in flacari. Ungurii si austriacĭi cari îĭ luasera la góna, ajungu dintr'odata pe podulu coperitu de morti. Macelulu se incepe din nou. Carol-Ferdinandii si Bianchi saru asupra unuĭ tunu de 6, pre care ungurii voiau se'lu descarce in ei si'lu iau cu cai cu totu, inse numai dupace deculara pe toti insurgentii cari îlu aparasera. Vaietele ranitiloru te asurdiau.

[1]) In ordinu de di alu comandei de corpu din 13 Februariu 1849 acelui batalionu de recruti i se dete lauda speciala pentru luarea cu asaltu a positiunii dela Simeria.

Unu calaretĭu unguru privia cá inmarmuritu la acelu cărnagĭu fiorosu. Capitanulu Pollovina îlu intréba cine este. Eu sunt Bem, respunse calaretiulu. Esci prisonerulu meu, îĭ dise capitanulu. Atunci calaretiulu intorcènduse o ia la fuga cum se dice, in carrière. Nu a fost acela Bem, ci br. Lupulu Kemény.

Pe la $3^1/_2$ óre dupa amiédĭ insurgentii au fost aruncati preste podu si luati pe fuga pàna la satulu Dedacĭu, unde Bem îsĭ avuse reserv'a compusa mai alesu din secui. Kövari dice, cà insurgentii loru s'au mai reculesu odata la Dedacĭu, apoi de si lipsiti de munitiune, au cercatu din nou se respinga pe austriaci. Din contra austriacii susţinu, cà Bem cu tóte trupele sale s'a pusu dela Dedacĭu pe fuga, precum au vedĭutu si locuitorii din acelea comune, anume si cei din St. Andreiu si St. Halma, caroru insurgentii érasi le detera focu, spre a inpedeca pe austriaci cá se nu'i póta urmari.

Austriacii înse n'au mai luatu la góna pe insurgenti, ci s'au indestulatu cu resultatulu cà iau aruncatu preste podu si 'iau departàtu dela rîulu Streiului, pre cand intr'aceea si innoptase, erau cu totii si osteniti preste mesura, mai aveau se'si védia si de multimea celoru cadĭutĭ in lupta, mai pe urma le lipsia fórte tare si munitiunea atàtu pentru pusci càtu si pentru artileria. Munitiunea inse lipsía si la artileri'a lui Bem intru atàta, in càtu dupa cum scrie Kövári, in cele din urma Bem instruise pe artileristii sei cá se manevredie cu tunurile cá si cum aru mai avea munitiune in abundantĭa; acea insĭelacĭune inse a ţinutu fórte puçinu.

Unii chronicari laudarosi dintre fostii oficiri de insurgenti sciu bine, cà Bem cu óstea sa in locu de a remané pe campulu de lupta a luat'o pe Murasĭu in sus, si totusi victori'a dela Piski o adscriu unguriloru, ceea ce nu este adeveratu.

Ce e dreptu, nici br. Puchner nu a remasu cu óstea sa pe locu, ci pe innoptate a plecatu inapoi la Orascia, unde intr'aceea oficirulu Gassauer sosise dela Sibiĭu cu destula munitiune incarcata pe cara escortate de càtra o compania de grenadiri. Totusi br. Puchner indata deminéti'a

in 10 Febr. îsĭ porni trupele totu pe drumulu tierei pe la Şibotu càtra S. Sebesĭu, unde'si oprise brigad'a de reserva, care 'iar fi prinsu bine de minune la podulu Simeriei.

Din drumu br. Puchner comandà cá brigad'a Stutterheim se plece la Vintiulu de josu, dincolo de Alba-Iuli'a, brigad'a Kalliani se tréca la Pianu, cavaleri'a dislocata la S. Sebesiu si la St. Petru; brigad'a Coppet se formedĭe unu lagaru in drumu intre S. Sebesĭu si Orascia. Comunicatiunea trupeloru dispuse asĭa era fórte grea, pe alocurea inpossibila, din causa cà in acea érna ninsese fórte multu. Se vede inse cà Puchner totu prepunea cà Bem se va lua pe urm'a lui. Bem inse nu a facutu asĭa, ci dela Simeri'a o luà cum s'a disu, pe Murasĭu in sus, éra la unu punctu dand preste brigad'a lui Stutterheim separata de celelalte, dupa o lovire usĭora îlu sili pe acesta cá se se retraga la Alba-Iulia cu perdere de 39 morti, raniti si captivi. Bem apoi o luà asĭa dicènd pe la gur'a tunuriloru din Alba-Iulia, pe malulu stàngu alu Murasĭului, pe la comunele Limb'a si Cĭugud la Berghinu (Berve, Blutroth), comuna romano-sasésca cu preste 1300 de suflete, unde au masu si pausatu. Pe Kemény îlu expedase cu bolnavii si cu ranitii la Clusĭu. In 13 Bem ajunsese la Cenade, adeca aprópe de Sibiĭu, elu inse o luà de acolo pe la Fràu'a si Copsĭa mica dreptu la Mediasĭu, unde ajunse in 15 Febr.

Corpulu lui Puchner ajunsese înca din 12 Februarĭu érasi la Sibiĭu.

Si acum se ne intórcemu la perderile pe care le-au avutu ambele corpuri combatante.

Comandantii austriaci, cari sciau bine cà au se respunda si pentru celu din urma recrutu, erau controlati órecum si de càtra cele doue popóra, romani si sasi, au notificatu perderile corpului austriacu avute in batali'a crunta dela Simeria-Piski din 9 Februariu precum urmédia: Oficiri morti: colonelu Losenau, locotenenti br. Canitz si Wolf dela regim. Bianchi, primu locotenente Wagner dela chevauxlegers si 125 soldati dela sergentu in jos. Oficiri raniti, maioru Kunisch dela regimentulu Sivkovics, capitanii Meissner si Bergou, locotenentii Mosing, Schlingenschlögel, Kövecs, Mold, Hirling, si Flamm si 381 soldati.

Primu locotenente Hietsch dela artileria ranitu si ajunsu in captivitate inpreuna cu 22 feciori.

S'au perdutu de óste pe la diverse positiuni locotenentii Stanislau si Stoianu dela regimentulu I granitiariu si 141 soldati, cari dupa càteva dile s'au presentatu érasi la corpulu loru.

In càtu pentru perderile insurgentiloru din acea di austriacii nu le cunoscu si le punu pe nimerite preste 700 morti si raniti. Kövári le pune pàna la 600 (pag. 155). Czecz înca pune perderile loru totu pe nemerite pàna la 700. Acestuia inse nu'i prea poti crede nici de multi nici de puçini, cà-ci din pén'a lui ese numai ura si vanitate. Jakab carele fusese comandatu se adune a dou'a di si se ingrópe mortii, ţine cà mortii loru au trecutu preste 400, pe multi inse cari au cadĭutu in Streiu, iau dusu ap'a; éra pe insurgentii raniti îĭ pune la 300.

Cà insugentii au varsatu fórte multu sange si fórte nebunesce, se cunósce cu prisosu din insemnarile lui Kövari, dela care aflamu, cà in momentele cand ardea Simeri'a si batalionele insurgentiloru fugeau desperate, Bem stand cu Kemény la podu se uitá cu ochii plini de lacrime la trupe cum fugeau si strigá in urm'a loru: »Nu fugi magĭare, nu fugi magĭare! cu podulu se perde patria. Eu trebue se ţinu podulu, sau cà voiu peri si eu.« Inse totu strigatulu seu durerosu nu 'ia folositu nimicu. In acea confusiune fioróse trupele îsĭ perdusera capulu. Cu tóta acea spaima si terróre intrata in trupele unguresci numitii trei scriitori magiari totu mai susţinu, cà pe innoptate trupele loru s'au mai reculesu odata si cu puçin'a munitiune càta mai aveau, mai aruncanduse asupra podului érasi îlu mai luara. Ci cà l'au pututu lua dupace br. Puchner curmand lupt'a îsĭ indreptase óstea càtra Şibot.

In càtu pentru fras'a lui Bem, cà podulu dela Simeri'a semnificá tiér'a intréga Transilvani'a, vede oricine, cà aceea era numai unu pintenu, cu care Bem inpingea pe sute de ómeni in gur'a mortiĭ. Totu asĭa putea dice elu sau altulu si póte cu dreptu multu mai mare, de exemplu: Alba-Iuli'a este Transilvani'a, sau Clusĭulu, ori Sibiĭulu, ori Cĭucĭa sau Pórt'a-de feru dincolo de Hatĭegu e Transilvani'a. Intru o batalia decisiva tĭér'a respectiva este acolo, unde ai pututu

„se nimicesci pe adversarĭulu teu asĭa, in càtu se nu mai fia in stare de a se ridica celu puçinu o suta de ani dela pamentu, in càtu tiér'a se remàie in potestatea ta si tu cu genunchii pe cerbicea adversariului teu trantitu la pamentu.

Momentele in care batalionulu Carolu Ferdinand a tràntitu din dealu pe ungurime, Kövari p. 183 le descrie asĭa, cà husarimea cu retragerea sa a spariĭatu si pe infanteria. »Fug'a aripei drepte a trasu in urm'a sa fug'a óstei intregi; ungurimea alergá nebunesce la podu, cá nu cumva se remàie strimtorata. Fric'a coprinse dintr'odata pe óste cá si o epidemia. Toti voiau se fia cei de antei la podu, cà-ci calarimea (austriaca) îĭ taiá; tunurile varsau mitralii, Piski era in flacari. Se póte dice cà numai Bem nu fugea.[1])

§ 51. Evenimente dintre Banatu si Transilvani'a. Ajutoriu cerutu dela Temisĭór'a. Operatiunile capitanului CERNOEVICĬ cu granitiarii din Banatu si cu glótele de lanceri ale prefectului NICULAE SOLOMON. Fortaréti'a dela Deva. Desastrulu romaniloru la Deva din caus'a eroriloru comisse. Desertiune ruşinósa din fortarétĭa. Mai tardiu din unu secretu descoperitu in Sibiĭu se esplica mai multe catastrofe.

S'a observatu la altu locu, cà magiarii in comitatulu Hunedorei n'au avutu se sufere nici-unu reu din partea romaniloru, cà inse insurgentii din comitatulu Aradului navalind pe la Zam faceau multe stricaciuni romăniloru. Pàna in Ianuariu 1849 trupe de insurgenti strabatend departe prin

[1]) Se mai adaogemu aici in limb'a originala totu momente caracterizate de Kövári pag. 183.

„Mondhatni csak Bem nem futott. Kemény Farkassal a hidnál meg ált, s könnyes szemekkel nézte futó táborát, mely ön lova patkója dobogásától az ellenét nem birta meg külömbőztetni . . . „Ich muss die Brücke haben, oder werde ich fallen . . . Ne fuss magyar! ne fuss magyar!! nincs hid, nincs haza!!!" kiábálta utánok végtelen fájdalmában. Mitsem használt. A meg rémült, még harczedzetlen forradalmi sereg, a mint az összetört apro fegyver, szerte hult ágyuk, szilakba szakadt szekerek romja közt haladt s a fejér havon itt pirosló vérfoltot, amott egy egy el bukkott sebesültet látott, ki könyorülő golyoért rimánkodott, — fejét egészen el vesztette."

Banatu, taiasera comunicatiunea cu Transilvani'a, prin urmare si pe a generaliloru austriaci din Sibiiu cu Temisiór'a. Totusi dela br. Puchner a petrunsu o rugare a lui la Timisiór'a, cá comand'a de acolo se curatie Banatulu de insurgenti, pentrucá asia se fia si partea de càtra apusu a Transilvaniei, adeca specialu comitatulu Hunedórei cu districtulu Hatiegu asecuratu de invasiunea loru.

Consiliulu bellicu din Temisiór'a trimise pe colonelulu br. Wernhardt cu trupe de ajunsu, cu care densulu curati Banatulu pàna in Murasiu de insurgenti, apoi ocupà Lugosiulu cu 4 companii de granitiari, 4 de plaiesi si 1 bateria.

Totu atunci capitanulu Cernoevicĭ fù trimisu la Dev'a cu 1 compania de granitiani romani din Banatu, 2 companii de plaiesĭ, 40 de sereşiani si 2 tunuri; cà-ci adeca Deva remasese fàra nici-o garnisóna, dupace maiorulu Ioanu Riebel conformu ordinului primitu trebuí se plece la corpulu principalu.

Dev'a inse si tóta strimtórea prin care ese Murasiulu din Transilvani'a in Ungari'a este cunoscuta din stravechime cá defileu, care nu se apara cu 40 si in multe casuri nici cu 400, ci cu numeru neasemenatu mai mare de trupe regulate si fórte brave.

Cernoevicĭ au ajunsu cu modest'a sa colóna in 29 Ianuariu la Dev'a. Pàna atunci in acea regiune se sciá dela Sibiiu numai despre lovirea din 21 Ianuariu, in care Bem fusese batutu si strimtoratu la Slàmnicu. Dara Cernoevicĭ si oricare altu militariu desteptu putea se prevadia usioru in acelea dile, cà Bem batutu fiind, va cere nesmintitu ajutoriu dela Ungari'a; éra daca principele Windischgraetz dupa fug'a gubernului revolutionariu si a dietei nu s'ar fi opritu la Pest'a pre timpu mai indelungatu in tóta comoditatea, se putea intempla usioru, cá insurgentii se'si adune tóte puterile loru aici in acésta cetate naturala si se prefaca tiér'a intréga in teatru de resboiu.

Capitanulu Cernoevici asiedïatu in Deva luase dupa putintia càteva dispositiuni de aparare si anume:

Din lancerii cu cari Solomon stetea in Dev'a, s'a organisatu unu batalionu. Prea buna idea, numai de ar fi avutu si mijlócele neaparate spre a'lu face destoinicu de a

se bate bine. — Din soldatii granitiarĭ reservisti aflati in comunele militarisate din acelu comitatu s'a compusu o compania comandata de capitanulu Tocacĭu; puscile loru erau de cele cu cremene, care nu mai puteau resiste la cele cu acu. Cu acelea cete Cernoevici îsĭ intari trup'a sa.

Romanii din Ili'a cá venatori, in numeru de 500 au fost comandati la sapatu de sĭantĭuri in drumu si incurcarea lui cu copaci incepend dela Zam pàna la Vatĭ'a, pe care linia apoi in societate cu glótele de Lanceri se o si pazasca.

Prefectulu P. Dobra luà missiunea de observatoru intre comunele Acmaru si Gĭógĭulu de josu, spre a ţiné in ochi tóte drumurile càte ducu din Valea Murasĭuluĭ la Zlatna si mai departe in munti.

Prefectului Buteanu i s'a datu ordinu, cá elu cu 1300 de Moti se fia cu tóta luare aminte spre Halmagĭu, se si ocupe Dealu-mare.

La Hunedór'a, Hatĭegu, Ili'a Cernoevici incepuse a infiintia magazine de victualii, la Deva spitalu pentru bolnavi si raniti.

Preste acestea desu numitulu capitanu deschisese corespondentia secreta cu barbati de incredere germani, in Orascia, Abrud, Boiti'a, Hunedór'a, cari îĭ si facura servitii bune.

Tóte acelea mesuri au fost totu atàtea probe pentru zelulu si talentulu orgarisatoriu alu capitanului Cernoevici; elu inse cá si alti multi comandanti austriaci in tóta privinti'a reu informati despre planurile conspiratoriloru, s'au insĭelatu cumplitu, daca au credĭutu, cà capii insurectiunei lucra numai cu puteri bagatele, cu bande si cete de guerilla din Spani'a. Din dio'a in care diet'a Ungariei votase Kossuthianiloru 200 de mii recruti si pressa de moneta-chartia, chĭaru si celu mai tineru locotenente putea se intĭeléga, cà revolutiunea ungurésca pe langa ce lucra in armonia cu tóte partidele revolutionarie din Europ'a, ea va si dispune de mijlóce corespundietóre.

Tóte dispositiunile de aparare luate de Cernoevicĭ summate la unu locu au fost fàra asemenare mai neinsemnate, decàtu cá se póta elu resiste la invasiunea cu care era amerintĭatu din doue parti in positiunea sa dela Deva.

Abĭa luase elu acelea dispositiuni, pre cand si primí din 3 Febr. scire dela Orascia, cà br. Kemény venind dela Salinele Sibiĭului merge la Dev'a cu 2 batalióne, 2 escadróne si 6 tunuri. Dintr'odata vinu si scirile de càtra Ungari'a, cà dela Arad se apropie pe doue drumuri colóne numeróse de insurgenti pe la Zam càtra Dev'a, adeca cele 10 batalióne si 10 escadróne cu 28 de tunuri (§ 49). Lui Cernoevici nu'i remase decàtu retragerea iute, dela Dev'a la Hunedór'a si de acolo la Hatĭegu. Sus in fortarétĭa au remasu numai 40 granitiari din regimentulu I si 4 tunuri mici sub comand'a capitanului Runcan.

Locotenentele Zuina cu patrola numerósa de infanteristi si cu Seresĭani calareti avea se aduca sciri despre inaintarile trupeloru de insurgenti. Solomon cu batalionulu seu de lanceri avea deocamdata totu missiunea de a observa miscarile insurgentiloru.

In 5 Febr. vine scirea positiva, cà Kemény ajunsese cu 1 batalionu, 1 escadronu si 2 tunuri la Dev'a, éra ceealalta trupa si 4 tunuri le lasase inadinsu la podulu Simeriei. In aceeasi di caletorii carii veniau de càtra S. Sebesĭu spusera patróleloru, cà Bem a fost batutu si óstea lui sparta in 4 Febr. la Saline.

In urmarea aceloru sciri lui Cernoevici si lui Solomon le plesnesce prin capu, cá acesta in nóptea din 5 spre 6 Febr. se dea navala asupra Devei cu scopu de a desfiintĭa trup'a cu càta venise Kemény acolo. Lancerii ajunsi in acea nópte pe dealurile dela Dev'a, pre la mĭedĭu de nópte pre cand se stinsesera tóte luminile in orasĭu, au plecatu din trei parti fàra nici-unu tactu si intielepciune, cà-cĭ pre langa ce intrara intre racnete cumplite, prin care au desteptatu pe toti din somnu, apoi mai aprinsera si doue sĭurĭ, pentru cá insurgentii se'i védia la lumin'a flacariloru si sarind care cum apucà se alerge spre aparare, apoi avend ei si tunurile de indemàna, iute le inplantara asupra romaniloru si trasera in ei cu mitralii (cartace). 108 romani au remasu in acea nópte morti pe strade si inpregĭurulu Devei, éra Solomon a scapatu cu ceilalti prin codrii la Hunedór'a. Dupa acelu desastru destulu de mare, lui Cernoevici i s'a inputatu, cà elu in acea nópte nu a comandatu niciunu ajuto-

rĭu militariu langa lanceri, éra acestora nu li se dedese dela nimeni nici macar instructiunea, cá strabatend in tacere, inainte de tóte se fia apucatu tunurile lui Kemény. Totu atunci s'a observatu cu cea mai mare neplacere, cà Runcan din fortarétĭa a ignoratu cu totulu acea incercare a lui Solomon si in acelea óre a dormitu bine cá si altadata. Nu se scie inse pàna acuma, daca Cernoevicĭ si Solomon voru fi descoperitu lui Runcan cu ceva mai de inainte planulu loru. Destulu cà 108 ómeni au cadĭutu victime unui planu nerumegatu.

Intre acestea sosise si Bem cu degetulu inpuscatu la Dev'a, si nu trecù multu pàna cand ajunse si corpulu lui Beke asteptatu cu doru dela Aradu.

Atunci Bem provocà pe locotenentele Runcan cá se predea cetatĭui'a, ceea ce acesta 'i denegà scurtu, éra casulu îlu notificà lui Cernoevicĭ si prin acela generalului Puchner.

In 9 Febr. dio'a bataliei dela Simeri'a, capitanulu Cernoevicĭ venise cu trup'a sa de 1700 pedestrime, 40 calareti seresĭanĭ dela Hunedóra la Pestesĭu si la Barcia, unde a statu tóta dio'a, si nu se póte pricepe, cum de nu a fost comandatu cá celu puçinu dupa amĭédi se ia si elu parte la lupta; asĭa densulu dupace s'a curmatu batali'a si Puchner a plecatu spre Orascia, s'a intorsu la Hunedór'a.

In 10 Febr. deminéti'a îĭ veni lui Cernoevici o scire fórte urîta dela Runcan. In acea nópte adeca acei 40 granitiari din garnisón'a fortaretiei desertasera. In orasĭu in Deva remasese o trupa maricica de insurgenti cu multi bolnavi si marodeur-ĭ. Daca acei insurgenti arŭ fi aflatu cà garnisón'a din fortarétia fugise, usĭoru aru fi pututu se o ia ei fàra nici-unu risicu. Asĭa capitanulu Cernoevici in locu de a merge la Hunedór'a, apuca cu trup'a sa càtra Dev'a, unde ajungènd la 4 óre d. am. se incurca intr'o scàràmusĭa cu insurgentii si in aceeasi óra inaintédĭa in fortarétia 150 de soldati din trup'a sa, in loculu capitanului Runcan, care se ceruse de acolo, lasa comandante alu fortaretiei pe locotenentele Tom'a, dupa aceea prinde si pre cei 40 granitiari fugiti, éra pe urdĭtorĭulu desertiunei îlu inpusca si face despre tóte raportu la Sibiĭu.

Capitanulu Cernoevicĭ a mai avutu si dupa batali'a dela Simeria fórte multu de lucru in comitatulu Hunedórei.

Dupa concentrarea trupeloru imperiali in Sibiiu unu despartiementu de insurgenti se asiediase si in Orascia, éra Dev'a era ocupata de o trupa mai numerósa de unguri. Cernoevicĭ pléca in 12 Febr. asupra loru, scóte garnisón'a loru din Dev'a; aceea fuge preste Murasĭu in munte, unde inse romanii o nimicescu. Cernoevicĭ apuca in Deva 500 de insurgenti cu doi oficiri remasi cá bolnavi, cá raniti si marodeur-i si pe toti ii escortédia la Temisĭór'a.

In 15 fù trimisu oficirulu Toma cu 70 granitiari si 40 seresĭani la Orascĭa, unde ridica pe 120 de insurgenti remasi din óstea lui Bem si pléca cu ei. Ací se intemplà érasi o scena din cele rare. 20 de husari dositi la o parte saru asupra seresĭaniloru, taĭa din ei pe doi, ranescu pe mai multi; trup'a lui Toma crediend cà are a face cu escadróne intregi, ĭsĭ perde presenti'a, dara se reculegu ungurii, smàncescu puscile dela romani si'i iau pe fuga. Cernoevici informatu despre acelu casu sinistru pléca elu insusi cu 600 ostasi si cu 2 tunuri la Orascia, unde inse mai afla numai 30 de insurgenti ascunsi pe la casele locuitoriloru unguri, pe cari ĭi duce in captivitate.

Odata asĭedĭatu in Deva capitanulu Cernoevici ĭsĭ propune se restaure comunicatiunea cu Banatulu pe la Dobra mai alesu cu maiorulu Eisler, care stetea cu trup'a sa la Fagetu. Totu atunci se intórce si Solomon cu tribunii sei fiacare la statiunile loru avute pàna in 4 Februariu.

Din Banatu ii mai venira lui Cernoevici alte 2 companii granitiari si 40 seresĭani. Baronulu Puchner asteptase cu totulu alte ajutóre dela Temisĭór'a, a fost inse preste putintia cá se i se trimita, din causa cà Aradulu-nou se aflase a dou'a-óra in pericolu de a fi luatu de unguri cu fómea, si a trebuitu se i se duca victualii érasi printre lupte sangeróse. Numai in 27 Februariu ajunse generalulu com. Leiningen cu vreo 2000 pedestrime, calarime si 9 tunuri la Fagetu, de unde apoi trimise pe maiorulu Eisler la Dobra si pàna la Valea-mare, cá se póta restaura comunicatiunea cu Transilvani'a pe la Deva. Ajutoriu venitu fórte tardíu si in totu casulu fórte puçinu.

Cu totulu altulu fusese secretulu lipsei de ajutoriu asteptatu cu sete de generalulu Puchner in 9 Februariu la

Simeria, éra acelu secretu îlu aflamu descoperitu in biografi'a lui Bedeus asĭa precum îlu audise densulu atàtu din graiulu baronului Puchner, càtu si dela cei doi barbati de incredere ai serbiloru: Pavel Trifunatz si Teodoru Pavlovics.

Dupace intrase Bem in Transilvani'a si ocupase parte mare din acésta tiéra, intre br. Puchner si principele Windischgrätz se planuise o manopera, care daca ar fi reusitu, era se dea campaniei intregi cu totulu alta fatĭa. Essenti'a planului era, cá Puchner se lovésca pe Bem inaintand asupra lui dela Sibiĭu cu tóta puterea de care dispunea si se'lu inpinga spre Banatu. Dintr'odata inse unu corpu din armat'a lui Windischgraetz se apuce pe Bem din dosu asĭa, cá venind intre doue focuri, sau se fia silitu a capitula, sau se fia nimicitu. Acestu planu secretu stabilitu definitivu intre cei doi belliduci a fost caus'a, cà Puchner de si bolnavu si óstea lui obosita si flamenda, a calcatu mereu si dupa putintia iute destulu pe urm'a lui Bem, pentrucá acesta se fia lovitu dintru odata de ambe partile. Cine nu a venitu inse la timpu si nicidecum, a fost corpulu promisu de principele Windischgraetz; din contra in loculu aceluia venise corpulu de insurgenti alu lui Beke, cu care Bem ar fi pututu nimici óstea lui Puchner, daca acésta nu s'ar fi luptatu cu atàta bravura despretiuind mórtea.

Caus'a cà dela Windischgraetz nu venise nici-unu ajutoriu, a fost in adeveru fatala, din care ar trebui se invetie cei mari ai pamentului. Windischgraetz dedese ordinu la doi generali Theodorovics (sèrbu) si Glaeser, cá se plece cu corpulu loru in mersu fortĭatu la Deva si se apuce pe Bem din dosu. Acelu corpu stetea atunci la Seghedin, unde inpresurase lagarulu de acolo alu unguriloru. Partea cea mai mare a corpului era compusa din trupe serbesci. Cand colo, in dio'a destinata pentru manecare corpulu denegand ascultarea, nu voí se se misce din locu dicènd cà ei se temu de tradare, cà-ci Windischgraetz ar voi se departedie trupele serbesci de nationalii loru si apoi se lase pe unguri cá se dea navala asupra ţinuturiloru locuite de serbi si se le nimicésca.

S'ar parea cà acea rebelliune a trupeloru (cà-ci rebelliune era) ar fi fost numai unu productu alu fantasiei ser-

besci; in realitate inse chĭaru Windischgraetz a fost acela, care a desteptatu prepusu greu (suspitiune, banuiéla) in croati si in serbi asupr'a sa. Acelu belliduce adeca dupace gonise din Bud'a pe partid'a Kossuthiana si petrecea la Pesta in tóta comoditatea, pre langa ce dete administratiunea Ungariei in manile aristocratiei conservative, cu care elu se avuse totdeauna bine, cá si cum pàna atunci nu s'ar fi intemplatu nimicu din partea Croatiei, incepù a tracta pe croati cu óresĭcare despretĭu, le trimitea ordonantie in limb'a magĭara, nu voiá se scia de nici-o concessiune facuta Croatiei de càtra imperatulu Ferdinand, dupace acestu monarchu abdicase, éra pentrucá se dea proba mai strigatore a trufiei si a despretiului seu, in màni'a instructiunii ministeriale dela Vien'a, platí càteva dile chĭaru si pe trupele imperiali cu note kossuthiane, prin care le dete acestora valóre si produse in afaceri o perturbatiune infricosiata.

Vediend toti fruntasii poporului serbescu acelea cochetarii si jucarii ale lui Windischgraetz cu magnatii Ungariei din partid'a conservativa, a urmatu prea firesce cá se se destepte prepusuri si frica de tradare in sufletele loru si se nu voiésca nici trupele loru nationale a se misca dela Seghedinu.

Acésta fù caus'a, cà la Simeri'a venisera din Ungari'a trupe in ajutoriulu lui Bem si nici-unu soldatu in ajutoriulu trupeloru lui Puchner, afara numai de Cernoevicĭ cu companiile sale dela Banatu.

Éta cum póte cadé victima o tĭéra si popórale sale intrigei celoru mari.

Pàna aici scirile autentice despre rebelliunea militara dela Seghedin, care avù pentru atunci influintia decisiva asupra destineloru Transilvaniei.[1])

Din acele dile datédia si suplicele magnatiloru Ungariei si Transilvaniei inaintate la imperatulu Nicolae, dela care cerşisera ajutoriu in contra revolutiunei kossuthiane, sau mai exactu, a revolutiunei ungaro-polóne.[2])

---

[1]) Vedi mai pe largu Josef Bedeus von Scharberg Vol. I, pag. 107—108.

[2]) Una din acelea suplice ale magnatiloru o avuseramu si noi in copia, subscrisa era de preste o suta de insi, ne-a peritu înse inpreuna cu alte càteva documente.

§ 52. Fug'a brasĭoveniloru. Tractari secrete ale senatului cu Secuii. Intórcerea. Batali'a dela Brasĭovu indata dupa intrarea trupeloru russesci.

In dilele lupteloru din regiunea Sibiĭlui si din comitatulu Hunedórei versari de sange omenescu se mai intemplara si in alte parti a le tĭerei, anume la Brasĭovu, in Muntii apuseni, in partile Nasaudului si ale Bistritiei. Aici ne marginimu numai la unele evenimente dela Brasĭovu urmate dupa cele comunicate la altu locu.

Amu vedĭutu mai in sus, cà generalulu Gedeon fusese chĭamatu cu partea cea mai mare a brigadei sale dela Brasĭovu la Sibiĭu, si cà generalulu Schurter remasese acolo cu parti de trupe càte nu erau de ajunsu nici cá garnisóna de pace; se credea inse cà gard'a cetatiana sasésca si mic'a garda romanésca cu lancerii la unu locu iĭ voru fi de totu ajutoriulu. Éta înse cà in 19 Ianuariu strabate si la Brasĭovu scirea dela Mediasĭu, cà Bem a scosu de acolo pe austriaci, cà dupace 'i batuse la Galfalau, br. Puchner s'a retrasu cu totu corpulu la Sibiĭu, care se afla in celu mai mare periculu.

Despre venirea russiloru in ajutoriu lipsia pàna atunci orĭce scire positiva; dara trupe de ale loru steteau nu numai la Predealu, ci si de asupra la Branu.

Grija si teróre generala ocupase pe cei mai multi locuitori, intre cari se latise tare faim'a, cà vinu secuiĭ se pradedie cetatea.

Dumineca in 22 Ianuariu des-deminétia representantii municipali, capitanii companiiloru de garda in frunte cu senatorii si generalulu Schurter cu alti vreo doi oficiri se aduna in sal'a de sĭedintie. Generalulu arata exactu numerulu trupeloru sale si declara, cà daca companiile de gardisti au barbati'a cá se se puie neconditionatu sub comand'a sa si se apere cá si elu cu sangele loru sĭantĭurile trase la marginea suburbieloru de càtra sĭesu, elu este gata se apere cetatea de invasiunea secuiésca; éra la casulu contrariu, lui si gardeloru nu le remane decàtu se ésa din cetate si se se traga sus in munte la Branu in comunele romanesci.

Marea maioritate a locuitoriloru au adoptatu alternativ'a ruşinatóre din urma, trup'a regulata, companiile de gardisti

si o multime de familii au fugitu la Branu, éra altele au trecutu cu totulu in Munteni'a. Pe la 10 óre cetatea era cá desiérta, locuitorii sasi si romani remasi pe locu, lasati la discretiunea secuiloru. In acelu anu Brasiovulu numerá 26 mii de suflete. Batjocur'a fugei cadiù pe toti.

Intr'aceea la 4 óre d. am. se vediù unu placatu la municipalitate si la porti subscrisu in numele senatului de càtra primariulu Albrichsfeld, in care cetatienii erau inbarbatati se nu se téma, cà senatulu s'a pusu in corespondentia de pace cu auctoritatile din S. St. Giorzu. Asia a si fost. A trei'a di veni scirea, cà Bem a fost batutu la Sibiiu. Schurter si gardistii venira dela Branu acasa.

S'a premisu la loculu seu, cà generalulu Bem trimisese dela Saline pe companiile de secui acasa in comunele loru cu instructiune, cá se scóle pe tóta secuimea, se o formedie in batalióne si se 'io trimita in ajutoriu. Capii revolutiunii n'au lipsitu a inplini ordinile lui Bem cu zelu estraordinariu; ei au sciutu se induplece si pe regimentulu din Ciucu cá se'si calce din nou juramentulu si se tréca in partea Kossuthianiloru, cand apoi colonelulu Dorschner si alti càtiva oficiri scosi din rangurile loru, au scapatu dintre secui care pe unde a sciutu. Revolutionarii lucrara cu atàta energia, in càtu pe dio'a de 2 Februariu au si concentratu la Sepsi St. Giorzu pe cele trei batalióne de granitiari din Ciucu, garde nationali, calareti si tunuri cu scopu de a pleca de acolo dreptu la Bem si asupra Sibiiului.

Cum erau trase cordóne de aparare si de paza stricta la Oltu, secuii înca nu aflasera cà generalulu Engelhardt a si apucatu a veni Brasiovului in ajutoriu. Secuii sciau mai de inainte, cà trupe russesci pazescu la fruntarii, ameţiti inse prin declamatiunile dela B.-Pesta despre principiulu »neinterventiunii,« ei nu credeau cà muscalii »voru cutedia se tréca vreodata preste fruntarie, cà-ci atunci ar fi vai de ei. Secuiloru nu le erau cunoscute in acelea dile nici suplicele magnatiloru unguri, intre cari au fost chiaru si patriotulu loru com. Emericu Miko, substernute imperatului Nicolae I pentru ajutoriu in contra revolutiunei. Asia comitetulu revolutionariu decise, cá trupele loru destinate a merge asupr'a Sibiiului trecènd Oltulu se apuce prin comu-

nele sasesci si prin districtulu Fagarasĭuluĭ, adeca pe cale mai scurta. Asĭa scriu chronicarii magiari. Cu totulu altu intĭelesu s'a datu in Brasĭovu trecerii secuiloru preste Oltu. Óstea cu care au trecutu secuiĭ Oltulu a statu din 6 batalióne de granitiari si asĭa numiti honvédi, 5 escadróne husari si 10 tunuri.

Indata dupace a petrunsu in Brasĭovu scirea despre planulu secuiloru, generalulu russescu Engelhardt voind a se convinge de realitatea acelei sciri, a si inaintatu a dou'a di la 7 óre deminéti'a 1 batalionu pedestrime, 120 cazaci si doue tunuri, càtra comunele cele mai de aprópe, cá se faca o recunóscere fortĭata spre Oltu. Pe la 9 óre din ḍi acea colóna a si datu la comun'a St. Petru preste trupe de secui, cu cari s'a si angajatu la lupta. Din cum se audi anteiulu bubuitu de tunu, Engelhardt si generalulu Schurter au si pusu in marsĭu fortĭatu, cela 2 batalióne infanteria, 1 escadronu ulani si 1 bateria, acesta 1 batalionu granitiari, 1 escadronu dragoni si 1 aripa de husari granitiari. Lupt'a s'a incinsu pe unu teritoriu mai largu. Engelhardt a sciutu se dea de lucru secuiloru pe tota lini'a. Cavaleri'a acestora vediend mai anteĭ cazaci, au crediutu cà aceia aru fi romani mascati, adeca inbracati cazacesce; deci dupa cum ne spunea si Ignatu Horváth pe atunci maioru de husari, elu insusi înca se aruncase cu escadronulu seu orbesce asupra cazaciloru, cá se le sparga şîrurile, éra cand observà cá aceia stau cà zidulu si gidele (sulitiele, picele) loru strapungu pe husari si chĭaru pe elu ranindu'lu fórte greu îlu trantescu pe pre calu, se convinse intre dureri cumplite, cá principiulu neinterventiunii nu era aplicatu la resboiulu nostru civilu, apoi leşinatu nu mai sciù de sine pàna se desteptà in cas'a unui sasu din St. Petru, in care au fost ridicati cei raniti si tractati omenesce, nu secuiesce.

Dupace fù spartu centrulu óstei secuiesci, tóte trupele loru au alergatu la podulu de preste Oltu cu atàta celeritate, in càtu numai trei secui au cadĭutu in captivitate.

In acea di óstea austro-russésca inpreunata ar fi pututu trece prea bine Oltulu si a desfiintia óstea secuiésca; dara generalulu Engelhardt a declaratu rotundu, cà unica missiune increditua lui de càtra mai marii sei era, cá se apere Bra-

sĭovulu de invasiunea secuiésca; asĭa elu dela Oltu s'a intorsu in aceeasi séra la Brasĭovu.

Unu despartiementu de secui apucase érasi pe la nefericit'a Feldiór'a càtra comunele Helchiu (Helsdorf) si Ţinţĭari cu scopu de a mai prada; aceea inse indata ce audí sunetulu tunuriloru din doue parti, s'a si intorsu iute preste Oltu.

In acea lovire au remasu morti dintre rusi locotenentele Kalivoda si unu sergentu dela artileria, éra dintre cazaci 3 raniti.

Din batalionulu de granitiari romani au cadĭutu Ittul avansatu tocma in acelea dile la rangu de capitanu, si trei ostasi.

Ingropaciunea aceloru morti se facù in Brasĭovu din partea russiloru cu parada dupa ritulu orientalu, precum nu se mai vediuse in acésta tiéra.

Ambii generali Engelhardt si Schurter in raporturile loru din 5 Februariu au laudatu cu distinctiune bravur'a trupeloru russesci, cum si a dragoniloru austriaci si a husariloru granitiari, cà-ci adeca acestea trupe de calarime avusera cá si cazacii, ocasiune fórte buna de a se mesura cu husarii Kossuthiani si a'i lua la góna.

Dupa lovirea dela St. Petru, óstea secuiésca trecuta preste Oltu vedĭend cà nu póte inainta pe la Fagarasĭu la Sibiĭu, una parte din ea au apucatu pe malulu dreptu si pe la Odorheiu pe Tàrnava de vale càtra Seghisiór'a; alti secui convinsi acum'a cà in adeveru trupele muscalesci se afla in Brasĭovu, au remasu pe la casele loru de frica, cá nu cumva muscalii se calce si pamentulu loru.

In contra óstei secuiesci càta plecase in ajutoriu lui Bem, pe lini'a dintre Oltu si Tàrnava nu mai avea cine se stea, decàtu singuru br. Heidte inaintatu de curend la rangu de maioru; trup'a lui inse era multu mai puçina decàtu se póta da peptu cu unu numeru de vrasmasĭ neasemenatu mai mare, de aceea elu s'a retrasu din calea loru successive la o parte pe la Rupea si Seghisĭóra in stàng'a spre Oltu, éra numitele doue orasĭe si tóte comunele prin càte au trecutu si cu acea ocasiune secuiĭ, voru sci se spuie la nepoti si stranepoti despre suferintiele loru din acelea dile.

Intr'aceea pàna a nu ajunge secuimea la óstea lui Bem, s'au si intemplatu batali'a dela Saline, lovirea dela S. Sebesĭu si lupt'a cea desperata dela Simeri'a.

§ 53. Navalirea victoriósa din lun'a lui Februariu a colonelului URBAN din Bucovin'a in districtulu regimentului seu pàna din cóce de Bistritia si plecarea lui BEM asupra'i. Retragerea lui URBAN din caus'a neintielegeriloru dintre comandantii austriaci. Ostasi degerati. Partea cea mai mare a trupei sale si insusi URBAN cade in tifus.

Dupa nefericitele operatiuni din Decembre ale generalului Wardener si dupa ocuparea Clusĭului prin insurgenti, colonelulu Urban s'a retrasu din districtulu regimentului seu in Bucovin'a pàna dincolo de Poiana Stampi la Dorna Candreni. Trup'a sa scadiuse la 900 de ostasi, din causa cà din batalionele de granitiari abia mai remasesera cu elu 300; toti ceilalti vedienduse érasi in ţinutulu regimentului si intre satele arse, averea pradata, au mersu pe la casele loru cá se caute de ele.

Aprópe o luna de dile colonelulu petrecuse cu colón'a sa in neactivitate, perdĭend timpulu numai cu servitiu de anteposturi pe la drumuri si prin strimtori de munti. Brigad'a generalului Malkovsky se asĭedĭase in Bucovin'a pe fruntariile Transilvaniei. Urban rugase de repetite-ori pe generalu, cá se'i lase brigad'a se strabata cu ea in Transilvani'a, cu scopu de a face insurgentiloru o diversiune mare, silindu'i cá se'si inpartia óstea cu care amerintiá din nou Sibiĭulu. Generalulu Malkowsky dicènd cà brigad'a sa este acilea numai cá se apere Bucovin'a de vreo incalcare, a denegatu lui Urban orice ajutoriu.

Vedĭend Urban cà dela generalu nu póte mijlocí nici-unu ajutoriu si urêndui-se de atàta neactivitate, a decisu cá se'si cerce elu singuru noroculu cu puçinele trupe càte mai avea sub comand'a sa.

In districtulu Nasaudului lasase Bem unu numeru respectabile de trupe sub comand'a lui Riczko. Cordonulu trasu de insurgenti se intindea dela cetatea Bistriti'a la Iad si pe asĭa numit'a Valea Borgaului (vreo 10 comune)

pàna sus la Murasĭeni si la Tihutĭa inainte pe drumulu asternutu, care duce preste muntele Magur'a-Calului in Bucovin'a. (Vedĭ chart'a.)

In Murasĭeni insurgentii aveau o statiune de inportantĭa. Urban se decide cá se surprinda si se calce acea statiune, se desarme pe insurgenti si dupa inpregiurari se strabata mai in laintru. Érn'a era fórte grea, drumurile coperite grosu cu nea si omeţite; generalulu nici-decum nu incuviintiase acelu planu cutedĭatu; asĭa tóta respunderea cutedĭarii remase asupra lui Urban.

In 4 Februariu colonelulu concentrase la Poian'a-Stampi càte o divisiune (càte 2 companii) din regimentele Sivkovic, Carol Ferdinand si din cordonisti in numeru totalu de 900 ostasi. Dela acea statiune duce in Transilvani'a drumulu asternutu numitu alu lui Franciscu.

In 5 Febr. deminéti'a colón'a plecà, dara dupa marsĭu de una óra lasand drumulu bunu apucà preste muntele Magura inainte fàra nici-unu drumu, decàtu pe urmele facute cu lopeti si cu securi, pe unde orcanele resturnasera copaci crucisĭu-curmezisĭu, cum si pe unde puteau strabate caii incarcati cu victualii. Dupace mersera tóta dio'a prin locuri pe unde érn'a nu stau nici ferele rapitóre, sér'a pe la 7 óre sosira la unu locu, unde au pausatu trei óre pe geru de 23 graduri. De ací colón'a plecand continuá calea tóta nóptea, éra pe la 2 óre ajunse pe o vale care esĭa intre Murasĭeni si Borgo-Tiha; dara la capulu vaiĭ steteau insurgenti de paza, cari indata ce aru fi simtitu, aru fi batutu alarmu. De acolo inse pàna la Murasĭeni mai era distantia de trei óre pe josu. Asĭa colón'a luà alta directiune preste altu munte, cá se ajunga in drumulu tierii la Murasĭeni, ceea ce se intemplà in 6 Febr. la 5 óre deminéti'a dupa o calatoria de 20 de óre. Fiind înca totu intunerecu, trup'a intrégа apucà de ací pe drumu càtra Murasĭeni in tacere atàtu de bine ţinuta, in càtu patrol'a ungurésca de calareti care trecuse inainte venind dela Tiha, nu simtia nimicu cà cineva mai vine in urm'a ei.

Soldati si oficiri granitiari cunosceau acum prea bine regiunea in care se aflá colón'a loru. Aprópe de satulu Murasĭenĭ Urban dispuse trupele asĭa, cà cele doue companii

de cordonisti care aveau curele negre cá si granitiarii, apucara inainte cu ordinu, cá la strigatulu custodiei »Cine este?« se respundia »Székely Katonák,« apoi se strabata la quartirele oficiriloru, se'i prinda pe aceia si pe toti soldatii.

Manoper'a esi fórte bine. Unu despartiementu de cordonisti petrunse in cas'a locuitoriului unde siedeau oficirii, altulu desarmà pe artileristi si apucà tunurile cu munitiunea, in fine alu treilea despartiementu comandatu de oficirulu Eiselt inpresuràndu cas'a parochiala prinse pe oficirulu dela husari si pe toti fecïorii lui. A dou'a compania de cordonisti au adunatu in acelasi patrariu de óra pe toti soldatii unguri infanteristi de prin locuintiele loru. In tóta acea operatiune cele doue companii Carolu Ferdinand au fost cordonistiloru de ajutoriu, éra divisiunea Sivkovics a statu in reserva la drumu.

Resultatulu manoperei dela Murasïeni a fost caderea in captivitate la Urban a maiorului de insurgenti Koffler cu 11 oficiri si 1 medicu, trei companii dela regimentulu de pedestrime Alexandru imperatu, trecutu dintru inceputu la insurgenti, 1 aripa dela husarii Koburg si artileristii. Cu acestïa venira in potestatea austriaciloru 1 steagu, 2 tunuri, 2 cara cu munitiune si 74 de cai cu bagagiu si arme, cá totu atàtea trofee ale manoperei indrasnetie, fàra cá se se fia descarcatu o singura pusca din vreo parte sau din alt'a; firesce cà nu, pentrucà oficirii unguriloru au fost apucati si luati din asternutu, dupace soldatii de paza fusesera desarmati cu baionetele infipte asupra peptului loru, in càtu niciunulu nu a cutedïatu se strige ceva, cá se nu devina in acelu momentu fïïulu mortii.

Dupace s'au adusu sanii si s'au incarcatu armele luate dela insurgenti, companiile comandate de Urban luand pe trup'a desarmata la mijlocu, plecara inapoi càtra Bucovin'a; pre cand fusera intimpinate dintr'odata de unu batalionu infanteria si $^1/_2$ escadronu husari veniti dela altu cordonu. Indata in capulu satului se si angajara la lupta, care inse ţinù scurtu; ungurii s'au retrasu lasand càtiva morti si raniti, éra colón'a lui Urban apucà acum pe drumulu asternutu si in 7 Febr. deminéti'a ajunse la Poian'a Stampi. In acea espeditiune nu li s'a intemplatu alte perderi, decàtu cà la 45

de soldati provedĭuti reu cu caltiaminte le-au degeratu picĭórele. Perdere destulu de mare si acésta. Mii de ómeni s'au nefericitu pentru tóta viati'a in acea érna prin degeraturi.

Generalulu feldm. l. Malkowsky primind raportu despre acea reușita buna a incursiunei colonelului Urban, se decise in fine si escel. sa, cá se inaintedie cu tóte trupele de sub comand'a sa in Transilvani'a. Spre acelu scopu mai adaogènd o divisiune Sivcovici la colon'a lui Urban, îlu trimise inainte totu pe acesta, éra doue batalióne Carolu-Ferdînand le-a lasatu la Dorna-Candreni, cá se plece de acolo, de unde apoi acelea batalióne calcara intr'unu singuru mersu sĭepte miliare germane pàna la B.-Prund. Atunci a fost casulu, cand colonelulu Urban a scrisu dela Borgo-Prund din 12 Febr. maiorului Wieser comandantelui aceloru batalióne ordinulu caracteristicu, in care dice cu mare placere si lauda, cà ostasii din regimentulu Carolu-Ferdinand sunt ómeni infricosĭati, ei mergu cá nisce diavoli.[1])

In 13 Febr. trupe din colón'a lui Urban au ajunsu pàna la comun'a Iad si unu batalionu cu puçina cavaleria la Nasaud, unde capitanulu Fackler se apucà se adune érasi sub steaguri pe granitiarii remasi pe la casele loru.

Primind insurgentii scirea despre nou'a incursiune, chĭaru si garnisón'a loru dela Bistritia parasind cetatea s'a retrasu la comunele Crainimet (Baiersdorf, Király-Németi) si Seretĭelu (Reussen, Szeretfalva) si acolo s'au intaritu dupa putintia 1 batalionu granitiari secui, 1 batalionu honvedi, 1 despartiementu din legiunea polóna comandata de principele revolutionariu Woroniecki junior, 2 escadróne husari si una bateria de calibru 3. Comandante alu acestoru trupe era colonelulu Riczko.

Sĭese dile stetera combatantii in fatĭa fàra alta operatiune, decàtu de scàramusĭe pe la anteposturi. In 17 inse Urban luase tóte dispositiunile pentru o lovire seriósa. Dupa mĭedĭulu noptiĭ colón'a plecà la Bistritia si de acolo mai departe. Antegardele se lovira mai antèĭu la satuletĭulu Beșinau (Heidendorf) desdeminétĭa pe intunerecu. La sunetulu puscaturiloru s'au desteptatu tóte trupele unguresci din cele

[1]) Die Carl Ferdinander sind Mord-Leute, sie marschiren wie die Teufel etc. etc. Winterfeldzug S. 271.

doue comune. Prim'a lovire seriósa fù totu pe intunerecu la podulu dela Seretĭelu, unde insurgentii lasara 14 morti si prinsi. Acilea comandase maiorulu Wieser unu batalionu Carolu Ferdinand.

Colonelulu Urban navalise cu cordonistiĭ asupra insurgentiloru din Baiersdorf, unde luptau si polonii, cari inse batuti bine cá si secuiĭ, o luara cu totii la fuga càtra comun'a Maghĭerusĭu (Nussdorf), unde s'au readunatu si pusu din nou in linia de bataia; atunci inse venind si capitanulu Fackler cu altu batalionu Carolu Ferdinand dela Nasaud, se aruncà si elu asupra insurgentiloru si asĭa acestia loviti din doue parti au avutu perderi relative fórte mari. Comandantele colonelu Riczko fù inpuscatu in spinare in momentulu cand îsĭ intorsese calulu cá se alerge dupa husarii sei, éra din acea puscatura a remasu mortu. Trei oficiri si 250 ostasi unguri cadĭura in captivitate. Mai multi cai, 3 tunuri, 2 cara cu munitiune, 1 stindartu negru-galbinu, de care mai aveau si husarii unguresci, unu altu steagu tricoloru, arme multe, victualii, cara cu bagaju si preste 100 de morti si raniti lasara insurgentii la acelea doue sate.

A perdutu si colón'a lui Urban pe locotenentele Baudissin (francesu) dela cavaleria, taiatu de husari, asupra carora se aruncase orbesce, cu furia francesa, cá si St. Quentin la Cĭucĭa; au mai remasu morti 5 soldati si 13 raniti. Acea perdere in proportiune puçina a imperialiloru se intielege de sine, indata ce vomu reflecta, cà acestia lovisera asupra insurgentiloru pe intunerecu, pre cand multi mai dormiau si se facù dioa pre cand acestia fugeau.

Insurgentii nu s'au opritu in fug'a loru pàna la Desĭu, unde ajunsese maiorulu Thodt dela Clusĭu stand gata cá se plece in ajutorĭulu lui Riczko, dara informatu despre desastrulu lui, acelasi Thodt s'a intorsu iute la Clusĭu, unde urmà érasi spaima mare intre cetatieni si pregatirea celoru mai compromisi cá se fuga la Oradea mare. Asĭa le platí Urban inprumutulu din dio'a de Cracĭunu.

Dupa acestea colonelulu Urban se opri la Bistrita, de unde trimise una compania si la Nasaud.

In aceleasi dile de lupta Fischer generalu de brigada ajunsese cu 2800 pedestrime, 140 calarime si 6 tunuri la

Borgo-Prund. Generalulu flm. l. Malkowsky se asĭedĭase cu statu-maioru si cu reserv'a brigadei in Murasiani.

Si acum urmà érasi o pausa, nesce dile de meditatiune asemenea celoru petrecute de nefericitulu generalu Wardener la Clusĭu. Domnii generali remasera in acelea statiuni cá intĭepeniti pàna in 25 Februariu, adeca 7 dile numerate dela cea din urma lovire de langa Maghĭerusĭu.

Cu totulu altu ceva facù Bem indata ce a primitu scirea la Mediasĭu despre marele desastru alu colónei lui Riczko. Dupa cea de antei incursiune alui Urban se inmultise garnisón'a dela M. Osĭorheiu, pentru-cá se fia mai aprópe de ţinutulu Nasaudului. Acum tocma in 25 Febr. plecà insusĭ Bem cu 5 batalióne, 3 escadróne si 15 tunuri pe la Şĭeulu-mare si Budacu la Bistritĭa.

Audind Malkowsky despre venirea lui Bem cu trupe cevasi mai numeróse, indata îsĭ comandà trupele sale prin Valea-Bòrgaului indaraptu la Bucovin'a dicènd, cà missiunea inpusa lui de càtra comandantele generalu din Galiti'a era numai cá se asigure fruntariile Bucovinei, cá si cum Transilvani'a nu ar fi aparţinutu la imperiu.

Ce era se mai faca acum Urban cu colón'a sa? Elu îsĭ inmultise in dilele din urma colón'a la 1300 ostasi si 7 tunuri, si înca totu mai sperá, cà celu puçinu Fischer îĭ mai fi de ajutoriu.

Urban s'a retrasu la Borgo-Joseni si se intarise acolo cum a sciutu mai bine. In 26 dupa amĭedi Bem esi din comun'a Rusu asupra lui cu tóta puterea de care dispunea acesta. Ne venindu'i lui Urban nici-unu ajutoriu, elu se vediù silitu dupa lupta de un'a óra a se retrage dela Joseni la B. Prund, unde érasi s'au batutu pàna in nópte, dupa aceea s'a retrasu càtra Bucovin'a.

Perderea imperialiloru in acelea loviri partiali cu trupele lui Bem a fost in 26 Febr. doi locotenenti Pampert si Fogarasi, cum si 23 soldati morti si 15 raniti.

Multi ómeni competenti in ale fapteloru militare au credĭutu atunci, altii credu si astadi, cà daca generalulu Malkowsky ar fi voitu se intre la 26 Febr. in actiune cu tóte trupele sale, óstea lui Bem cu càta pornise elu dela M. Osĭorheĭu ar fi fost de siguru nimicita, si atunci afacerile bellice din

partea meridionala a tierei ar fi luatu cu totulu alta fatia, éra nu acea trista si ruşinatóre, a carei descriere va urma indata. Asia inse resultatulu celu din urma alu incursiunei lui Urban din Bucovin'a in Transilvani'a nu a fost altulu, decàtu cà in colón'a infranta de osteneli, de geru, de fóme si golatate a datu morbulu tifus, prin urmare si mortalitatea in proportiuni atàtu de cumplite, in càtu abĭa se mai putea alege din trens'a trupe apte pentru servitiu militariu. In acea stare trista si deplorabila Urban isĭ dislocà colón'a sa la Campulungu, la Eisenau si la Vam'a. Intr'aceea cadiù si Urban in asternutu, éra comand'a o luà v.-colonelu Springensfeld.

Unele cá acestea sunt urmarile neintĭelegeriloru intre comandanti.

Bem s'a intorsu dupa acea actiune cu cele mai multe trupe la M. Osĭorheiu si la Mediasĭu.

§ 54. Batalii de doue dile intre Copsĭa si Mediasĭu. Bem batutu se retrage la Seghisĭór'a. Austriacii voru se'lu inpresóre. Bem iĭ insĭéla, se intórce iute la Mediasĭu, de acolo la Sibiĭu, pe care dupa o lupta ferbinte cu trupele russesci comandate de Skariatin îlu ocupa dumineca in 11 Martiu. Negrija fàra parechĭa a generalului Pfersman. Membrii comitetului romanu scapa cá prin urechile acului dintr'odata cu multime mare de locuitori. Famili'a Golescu. Benigni inpuscatu in asternutulu seu. Sibiĭulu platesce 200.000.

Dupace trupele imperiali s'au contrasu in partea loru cea mai mare la Sibiĭu si in comunele de prin pregiuru, comandantii s'au vediutu necessitati a ingriji inainte de tóte pentru mai buna nutrire a soldatiloru, pentru reparaturi de montura, de hamuri si unelte diverse la artileria, precum si de intregirea batalióneloru prin exercitare de recruti, cum amu dice, in fug'a mare.

Intre acestea generalulu Puchner pe langa morbulu de picĭóre mai cade si in friguri nervóse, dupa aceea se retrage la comun'a sasasca Talmacĭu spre a se restaura. Preste

càteva dile vine scírea dela Brasĭovu, cà bolnavinduse si generalulu Schurter comand'a de acolo trebuea se tréca la altu cineva; s'a datu inse ordinu cá brigad'a dela Brasĭovu se viĭe la Sibiĭu. Totu atunci maiorului br. Heidte i s'a comisu, cá colón'a sa de 818 infanteria, 160 cavaleria regulata, 4 tunuri, la care s'au alaturatu si 5 companii din gard'a nationala sasésca, se tréca de càtra Secuime mai aprópe spre Sibiĭu si se stea la orasĭelulu Nocrichu (Leschkirch), de unde se observe prin patróle miscarile lui Bem, carele dupace s'a intorsu dela Piski (Simeri'a) îsĭ concentrase puterile in parte mare la Mediasĭu, unde asteptá pe fiacare di trupe próspete din Secuime de a dreptulu prin ţinutulu pe unde trece astadi calea ferata. Totu dela Mediasĭu Bem stetea in comunicatiune regulata nu numai cu Secuimea, ci cu tóta Transilvani'a din Murasĭu in sus pàna in riurile Somesĭu si mai departe; elu putea totu de acolo se amerintie si cetatea Alba-Iulia. Asĭa in potestatea generaliloru austriaci mai remasese numai partea meridionala a tĭerei càtu ţine dela Brasĭovu— Fagarasĭu — la Sibiĭu si de aici pàna la Alba-Iuli'a si o parte din muntii apuseni. Tota greutatea resboiului apasá pe acestea ţinuturi, alu caroru teritoriu era neasemenatu mai àngustu decàtu celu care se aflá in potestatea insurgentiloru. Scriitoriulu austriacu are tóta dreptatea daca susţine, cà din acestea cause poporatiunea era fórte descurajata.

In 17 Februariu, adeca dupa 11 dile abĭa, petrunsese pe neasteptate scirea la Sibiĭu despre prim'a incursiune din 6 Febr. alui Urban pàna la Murasĭeni. Acea scire produse sensatiune prea placuta mai alesu in corpulu oficiriloru, cari acum sperau, cà generalulu Puchner se va indupleca se ia elu ofensiv'a, se nu mai astepte érasi in positiune defensiva pe Bem la Sibiĭu. Maiorulu Teutsch care stetea in fruntea statului maioru a rugatu pe generalulu comandante de repeţiteori, cá se se induplece a pleca cu corpulu de armata asupra insurgentiloru; nu s'a invoitu se plece elu insusi, cu atàtu mai puçinu cá se dea comand'a suprema la vreunu altu generalu. Asĭa se facù, cà Bem fù lasatu din partea austriaciloru doue septemani in buna pace, atàtu cá se'si traga batalióne si escadróne din Secuime, tunuri, munitiune si bani din Ungari'a, càtu si cá se se intarésca cu sĭantĭuri dincóce de Mediasĭu,

dupa care ocupà si Blasĭulu, éra patrólele si exploratorii lui se incumetau se viĭe pàna pe la Saline si la Slàmnicu (Stolzenburg, Szelindek).

In acelea dile de passivitate in adeveru fatala se mai bolnavi si generalulu Gedeon! Intre acestea tocma pe atunci, adica in dilele din urma ale lunei Februariu ajunsese la Sibiĭu maiorulu Maroicics dela statulu maioru generalu din Itali'a, unde se distinsese fórte multu, si colonelu van der Nüll (belgianu), trimisi inadinsu la corpulu de armata din Transilvani'a, cá se operedie ei mai departe in campani'a acésta.

Maroicics a recunoscutu si a datu dreptate lui Teutsch, cà lips'a totala de orice actiune este din mai multe cause fórte periculósa, si cà vrasmasĭulu trebue aruncatu preste lini'a Tèrnaviloru, pentrucá corpulu de aici se póta vení in comunicatiune immediata cu corpulu de nord, pre care acum comandantii ilu credeau ajunsu pàna la M. Osĭorheiu. Se mai primise adeca la Sibiĭu in 28 Febr. si scirea despre lovirea victoriósa alui Urban la Baiersdorf, nu inse si scirea, cà Bem alergand acolo au inpinsu pe Urban inapoi la Bucovin'a, pentrucà generalulu Malkowsky nu a mai voitu se audĭa de Urban.

Dupace br. Puchner s'a mai insanetosĭatu ceva, cumpanind tóte inpregĭurarile, cum si necurmatele vaieraturi ale poporatiunei din caus'a multeloru greutati si angarii, s'a invoitu in fine la luarea ofensivei, pentrucá prin o batalia decisiva se arunce pe insurgenti din lini'a Tèrnaviloru, se le taie si comunicatiunea cu Secuimea. Generalulu Puchner inse a fost totdeauna, era si astadata fórte ingrijatu, cá nu cumva prin vreo stratagema sau alt'a Sibiĭulu se ajunga in potestatea insurgentiloru. Spre a linisti in càtva pe generalu, Maroicics s'a pusu in de aprópe intielegere cu colonelulu Skariatin, cá Sibiĭulu se fia asecuratu pentru orice eventualitati.

Acum corpului de armata i se dete unu altu ordre de bataille.

Fiind fml. generalu Gedeon bolnavu, br. Puchner denumí in loculu seu comandante pe generalulu Kalliani. Corpulu se inparti in doue brigade operatóre si un'a in reserva.

Brigad'a I colonelu van der Nüll: 2480 infanteria, 180 cavaleria, 12 tunuri.

Brigad'a II colonelu br. Stutterheim: 2530 infanteria, 166 cavaleria, 12 tunuri.

Brigad'a III de reserva v. colonelu bar. Uracca: 2740 infanteria 580 cavaleria, 12 tunuri.

Adaogemu la trupele acestea colón'a baronului Heidte cu totulu de 1000 combatanti si vomu afla, cà corpulu imperialiloru pusu in actiune asupra insurgentiloru a fost celu multu 10,000 combatanti, éra nu mai multi, precum îĭ place lui Kövári se grupeze cifrele (p. 196).

Dio'a lovirii fù defipta pe 3 Martiu.

Bem concentrase la Mediasĭu si prin pregiuru óste de 12 mii cu 42 tunuri.

Brigad'a lui van der Nüll a plecatu in 1-a Martiu dela Slàmnicu la Fràu'a inaintea celorlalte doue, care 'i urmara a dou'a di.

Teatrulu lupteloru numite dela Mediasĭu póte fi cunoscutu la sute de mii de ómeni, de cand trece pe acolo calea ferata. Acela s'a intinsu intre Copsĭa mica[1]), unde e statiunea de incrucirea trenuriloru si intre Mediasĭu, distantia de unu milu germanu si largimea vàiĭ inpresurate de dealuri 1000 pàna la 1500 de pasi. La calea jumatate aprópe de comun'a Probstea mare la o càrcĭuma bine ingradita insurgentii sapasera si sĭantĭuri de aparare pe unu terenu bine alesu.

Bem avea la Copsĭa mica avangard'a sa de 1 batalionu, 1 escadronu si 6 tunuri. Anteposturile sale erau inaintate distantia de $^1/_3$ miliariu pe drumu càtra Şĭeĭc'a si Sibiĭu pàna la Fràu'a.

Brigad'a van der Nüll ajunsese la Fràu'a in 2 Mart. pe la 9 óre, si fàra se astepte pe a dou'a brigada Stutterheim, alungànd anteposturile adversarĭului pàna la Copsĭa mica, aici s'a si incaieratu cu antegard'a, care se opri in fug'a sa numai in sĭantĭurile ridicate pe tĭermii rîuletĭului Ibis, care se varsa in Tèrnava.

Ajunsa brigad'a la birtulu (càrcĭum'a) din drumu, acelu localu fù ocupatu cu 1 batalionu Sivkovics, cu granitĭari ro-

[1]) Ung. Kiskapus, germ. Klein Kopisch.

mani si cu bateri'a calibru de 6; celelalte trupe in reserva. Din partea insurgentiloru a comandatu la inceputu Czecz, apoi Bem, care sosise numai cu càteva óre mai inainte dela M. Osĭorheiu si s'au aruncatu cu tóte puterile mai alesu asupra birtului. Lupt'a inversĭunata durase cinci óre intregi; brigad'a Stutterheim înca totu nu sosise. Pe la apusulu sórelui Bem dà unu asaltu cu puteri innoite, cu care dupa multu sange versatu scóte pe imperiali din tóta impregĭurimea birtului pàna la Copsĭa mica, unde ținù lupt'a mai alesu din tunuri pàna nóptea la 10 óre. De acolo brigad'a se retrage la Fràu'a, pre cand sosise si Stutterheim cu a sa. Perderea imperialiloru in acea di a fost de 16 morti si 83 raniti, intre cari si locotenentulu Thommassegovich. Capitanulu Filippovics si locotenentu Morar cu 189 granitĭari se ratacisera pe undeva dela o aripa, inse fàra a cadé in captivate mai tàrdiu s'au presentatu. Perderea relative puçina din acea di la imperiali se esplica numai din positiunea loru dela càrcĭum'a aparata multu de case si de pàlanulu (stoborulu) de scanduri, cu care era inpresurata curtea si gradin'a. Perderea insurgentiloru luptand pe din afara de loculu inchisu a fost firesce multu mai mare. Victori'a loru s'a redusu numai la inpregiurarea, cà pàna sér'a reocupasera tóte positiunile càte le avusera deminéti'a inainte de batalia. Intr'aceea satulu Copsĭa mica arsese si acela in urm'a bombardarii.

A dou'a di in 3 Martiu deminéti'a dupace se apropiese si brigad'a de reserva, se mai luara si mesuri de a incungĭura sĭantĭurile insurgentiloru, au intratu ambele brigade principali in actiune.

Lupt'a s'a inceputu cá si eri la Copsĭa mica. Acum inse Maroicics a comandatu capitanului Herle, cá se traga doue tunuri de 12 libre cu càte 10 cai tocma sus pe cost'a dealului numitu Sĭesu-mare. De acolo Herle fù in stare se faca artileriei lui Bem atàta stricaciune, in càtu acela fù silitu a'si retrage tunurile mai inapoi. Intr'aceea comand'a o luase generalulu Kalliani. Artileri'a operase érasi pàna la 5 óre dupa amĭédi. Atunci 1 batalion Tursky e tramisu cá se incungĭure arip'a stànga a vrasmasĭului. Alte trei batalióne dau asaltu din frontu, pre cand altele ocupasera cóst'a opusa asĭa, cà acuma si sĭantĭurile se puteau ocupa. Vedĭend Bem

cà perde tóte positiunile sale, a fost silitu a se retrage cu tóta óstea sa in Mediasiu.

In acea óra venise si br. Puchner, éra densulu sistà orice góna ulterióra a insurgentiloru dicènd cà nu voiesce se provóce lupta de strade. Bem inse ne vrènd nici elu a se bate pe stradele cetatii cu trupele aduse in disordine, îsi porni óstea sa chiaru in acea séra dela Mediasiu càtra orasiulu armenescu Elisabetopole, éra de acolo dupa óresicare pausa la Seghisiór'a.

Perderile imperialiloru in batali'a de a dou'a di au fost capitanulu br. Iagevitz, şi 26 ostasi morti; locot. Prohaska si 137 ostasi raniti, 59 soldati perduti.

A patitu reu maiorulu br. Daun celu cu bravur'a dela Clusiu din Novembre. Elu a fost detasiatu cu una colóna, cá se incungiure pe insurgenti pe din dosu pe la satulu Eibesdorf (Ivánfalva), unde credea elu cà va afla si pe br. Heidte; cand colo satulu era ocupatu de una trupa a insurgentiloru, cari aruncanduse asupra colónei lui Daun cu totulu pe neasteptate, îi causara perdere de 72 ostasi morti, raniti si prinsi.

Perderile insurgentiloru din acelea lupte nu le aflaramu consemnate nicairi; imperialii nu o sciu; Kövari tace despre ele, éra perderile imperialiloru le pune pe unu dóra si póte.

Dara nu in acelea cifre de perderi stà insemnatatea dileloru din 2 si 3 Martie pentru partid'a austriaca, ci ea stà in erori comisse din nou de càtra comandantii ei.

In nóptea din 3 spre 4 austriacii nu aflasera cà insurgentii au plecatu din Mediasiu; deci au bivoucatu cum se dice, cu totii in campu, distantia numai de $^1/_2$ óra dela Mediasiu. In 4 deminéti'a trupele imperiali ocupara cetatea si comandantele generalu decise, cá in acea di se pausedie tóte trupele; s'au inaintatu numai anteposturi si colóne de exploratori. Parerea barbatiloru competenti este, cà din acea di inainte comand'a suprema austriaca a cadiutu dintr'o eróre in alt'a.

Razimati numai pe scirea dela Baiersdorf comunicata mai in sus si fàra a se convinge mai de aprópe, fàra a sci ceva despre espeditiunea cea mai próspeta a lui Bem intreprinsa asupra lui Urban, generalii au presupusu, cà acesta ar fi ajunsu pàna in 4 Mart. la M. Osiorheiu. Eróre neertata acésta.

In 5 Martiu corpulu oficiriloru asteptá cá se plece cu totii mai departe asupra lui Bem; comandantele generalu inse a decisu cá si acea di se fia de pausa, adeca cá si cum ar fi disu: lasati pe insurgenti cá se'si aléga in tóta comoditatea positiunile cele mai bune, mai alesu in strimtórea dintre dealurile dela Seghisióra situata totu pe unu dealu.

Intru adeveru asĭa s'a si intemplatu.

Dupa acea tàndalitura a urmatu alta eróre si mai grósa. Temendu-se statulu maioru cà acuma nu voru mai putea sparge si lua positiunile insurgentiloru, iĭ plesni prin capu cá se incungĭure pe Bem la Sighisióra plecand in drépt'a pe la comunele Reichesdorf, Agnita, de acolo la Hendorf si la Trapold (Apold). Cine cunósce acelea ţinuturi delóse, îsĭ póte face o idea despre greutatile inaintarii in dilele din Martiu, pre cand tocma se desghĭetĭau locurile. Dara corpulu plecà dela Mediasĭu in 6 si abĭa in 8 ajunse cu acelu incungĭuru de asupra Seghisiórei.

Bem informatu despre acea manevra a corpului imperialu s'a bucuratu fórte, si convinsu cà acuma pe drum inapoi càtra Mediasĭu nu va mai da de nici-o resistentia seriósa, in 9 Mart. pe la amĭédi lasa pe imperiali se ocupe ei Seghisióra, pléca cu corpulu seu inapoi de unde venise; in acea nópte dormí le pop'a sasescu in Bretea, éra deminéti'a la plecare iĭ spune popii verde, cà elu merge la Sibiĭu. Asĭa s'a si intemplatu.

In Mediasĭu remasese garnisóna imperiala, care inse inpreuna cu colón'a lui Alberti in 10 demin. apucà pe la Fràu'a si Sĭeica spre Sibiĭu, batenduse cu antegard'a lui Bem, care venía cu corpulu seu de 9000 pedestrime si calarime si cu 24 de tunuri.

Sambata sér'a in 10 venind in loculu comitetului romanescu unu omu dela resĭedinti'a comandei generale, spune membriloru, cà unu plutonu de cavaleristi sosind la Sibiĭu adusese generalului Pfersman scirea, cà insurgentii se apropie spre Sibiĭu. Se vede cà Pfersman cum era elu si omu lasatoriu, nu va fi datu credĭementu nicĭ aceloru cavaleristi, cà-ci precum spune si scriitoriulu austriacu, elu in acea nópte nu luase nici-o mesura de aparare, ci a crediutu cà ar fi preste

putintia cá Bem celu batutu asĭa de tare la Mediasĭu se tréca atàtu de usĭoru incóce pe la nasulu colegiloru sei generali.

Duminec'a deminéti'a in 11 pe la 8 óre scriitoriulu acestui opu esi in piati'a mare si uitandu-se prin pregĭuru ajunse incetu la cancelari'a lui Paulu Dunca din casele fostului episcopu Moga (astadi proprietate a herediloru lui Dunca). Acolo aflà si pe secretariulu Mezei dela tesaurariatu, carele in ochii nostrii trecea de magĭaru. Acelu domnu dice lui Baritĭu: Afla amice, cà si eu sunt romanu cá si dta, dara inpregĭurari sinistre m'au facutu cá se traiescu retrasu de càtra romani, éra acuma ĭtĭ descoperiĭu cine sunt eu; si fiindcà mi-ar fi jale de voi cand ati veni in pericolulu vietiei, éca ve spunu, cà nemtii acestia si voi toti sunteti fórte reu sau nicidecum informati despre progressele revolutiunei; din contra magĭarii de aici sciu totu, cà-ci connexiunile loru se intindu fórte departe si revolutiunea va sta invingatóre. Am multĭamitu secretariului Mezei si mai departe am tacutu.

Pre cand eram se plecu dela Dunca, ne resunara din strada cantece muscalesci. Infanteria si cavaleria russésca plecase din casarme pe strada inainte càtra piati'a mare si de acolo afara la campu, totu intre cantece, dupa datin'a poporului. Esind in piatĭa vedĭuramu gard'a nationala sasésca pusa in linia in fati'a bisericei catolice, éra nefericitulu ei comandante tinerulu br. S. Bruckenthal calare poruncind nebunesce, cá patróle de ale gardei se prinda si pe alti ómeni de pre strade si se le dea pusci in màna, gardisti negardisti, se'i puna pe toti in linia de bataia. Acea purtare a lui Bruckenthal neintielésa desteptà prepusuri intru noi.

Intr'aceea esisera si din trupele imperiali austriace càte remasesera in Sibiĭu.

Amu vedĭutu mai in sus, cà colonelulu Skariatin venise in 4 Febr. la Sibiĭu cu 1696 infanteristi, 120 cazaci calari si 6 tunuri. Alte trupe russesci in acelu timpu n'au mai venitu la Sibiĭu.

Din partea austriaciloru au eşitu asupra insurgentiloru 700 ostasi Carol Ferdinand, partea cea mai mare de recruti sub comand'a capitanului comite Heusenstamm. Alaturea muscaliloru de a drépt'a stetea unu despartiementu de gre-

nadiri. Lànga cele 6 tunuri ale lui Skariatin s'au mai alaturatu alte 6 austriace.

Noue companii remase aici din trei regimente Tursky, Leiningen si granitiari romani, cum si $1^1/_2$ escadron caiusĭorĭ veniti de cu séra in fuga de inaintea óstei lui Bem, tóte acestea parti de trupe au fost reţinute in cetate, fàra nici-o destinatiune, o mesura si acésta prea puçinu priceputa.

Alte trupe austriace nu mai era la Sibiĭu; grosulu corpului se aflá la Sighisĭór'a.

Scriitoriulu austriacu ţine, cà massele insurgentiloru s'au aratatu numai pe la 4 óre la Siur'a-mare.[1]) Noi cari amu statu tóta acea di pe locu in Sibiĭu, scimu cà insurgentii ajunsesera multu mai curend pe campulu de lupta si puscaturile se audisera multu mai deinainte.

Audind noi puscaturile pre la $1^1/_2$ óra merseramu doi insi la generalulu Pfersman remasu ací in loculu generalului comandante, cá se'lu intrebamu, nu cumva ar fi consultu, cá încai archivulu se'lu trimitemu la Turnu-rosĭu pentru orice intemplare; in adeveru inse scopulu nostru era, cá se aflamu de a dreptulu dela acelu generalu opiniunea lui despre inportanti'a dilei, cu atàtu mai vîrtosu, cà noue ne batea la ochi vedĭend atàtu pe generalu càtu si pe unu colonelu dela corpulu de geniu luand prandiulu in tóta comoditatea, cá si cum ne-amu resfatĭa intr'o pace àngerésca.

Intrebarea nóstra suparà pe dn. generalu si sculandu-se dela masa ne respunse dicènd: »Secaturi! Comitetulu dvóstra totu fricosu, vrea se faca cá si in 21 Ianuariu, se fuga cá si atunci fàra nici-o causa la Turnu-rosĭu. Astadi avemu a face numai cu o parte risipita a trupei lui Bem, comandata de rebellulu Kemény Farkas si trupele nóstre in vreo doue óre au se'i dea de capu.«[2])

Cu acestea asigurari audite dela unu generalu austriacu betranu, care in ochii nostrii avea mare auctoritate, deteramu

[1]) Winterfeldzug pag. 297.

[2]) Cuventele generalului in limb'a lui: „Paperlapap! Ihr Comité immer furchtsam, will sich schon wiederum nach dem Rothenthurm flüchten, wie am 21. Jänner. Heute haben wir nur mit einer versprengten Abtheilung des rebellischen Heeres unter Führung des Rebellen Kemény Farkas zu thun, mit denen unsere Truppen in etwa zwei Stunden fertig sein werden.“

o visita venerabilei matróne Golescu, care venita dela mosiĭ'a sa Golesci din tómn'a trecuta, petrecea in Sibiĭu cu o parte a familiei sale; éra dupa aceea ne asĭedĭaramu si noi in chiliile de càtra apusu ale locuintiei comitetului, cá se privimu din ferestrìi, care cu ochii liberi, care cu ochianu la miscarile trupeloru combatante.

Lupt'a din tunuri a duratu si astadata fórte multu; dela 4 óre inainte massele de insurgenti se inmultiau pe campia si spre dealuri, pocnetulu din pusci se audia totu mai incóce spre cetate. Dintr'o data vedemu, cà pe la viile Sibiĭului inaintédia insurgentii si se retragu cazacii, éra o colóna se incercá se incungiure arip'a drépta a russiloru, dara fù respinsa prin artileria; intr'aceea russii suferisera perderi fórte simtite, cà-ci insurgentii in numeru indoitu mai mare aveau de unde se'si inplinésca şirurile.

Era la 5 óre d. am. In acelea minute vine la comitetu capitanulu de geniu Oprea Circa si tragènd pe G. Baritĭu la o parte ii dice: Noi venimu cu cumnatulu meu Branu de a dreptulu din campu, unde amu mersu calare si amu statu acolo pàna cand unu glontiu de tunu rupse in doue si pe unu cazacu de langa noi. Bem este cu tóte puterile sale la Sibiĭu. Batali'a e perduta, Sibiĭulu perdutu. Tu esci tata de familia cá si cumnatu-meu. Vrei se scapi? Noi avemu trasura cu trei cai. Vino cu noi la Reşinari si de acolo — vomu vedea. Ciparĭu a plecatu dela 2 óre, elu nu a crediutu la nimeni cá voi. Te asteptamu la »Curtea Mediasĭului.«

Cum se póte, cá unu generalu se ne insĭele sau mai exactu, se se insĭele elu insusi asĭa de infricosĭatu? Ei, s'au insĭelatu in modulu celu mai ticalosu.

Baritĭu comunicà iute lui Florianu Aron pericolulu si pléca ambii se caute pe Barnutiu si pe Nic. Balasĭescu. Nu'i afla nicairi. Pre cand aduceau de afara soldati raniti, alergamu inapoi in localulu comandei generale cu scopu de a intĭelege din nou ceva mai de aprópe despre situatiune, dela vreunu generalu, secretariu sau dela alta persóna militara. In locu de doi grenadiri cá pàna acilea, unu singuru gardistu sasu mai stetea la pórta.

Ce voiti domniloru? intréba gardistulu.

Voimu se aflamu pe vreunu domnu generalu.

Nu mai este nimeni aici; au plecatu toti inpreuna cu familiile la Turnu-rosiu, replicà gardistulu.

Cum se póte? — Mergemu, cà-ci dóra totu vomu da de cineva.

Tóte usile din dosu de càtra Hochmeister erau deschise si nici-unu sufletu de omu in cancelarii.

Se ne intórcemu iute la comitetu, se vedemu încai de archivu, apoi se plecamu. Balasĭescu venise abĭa de undeva si asĭediá actele intr'o lada mare.

Unde este Barnutĭu?

Nu sciu; nu l'am vedĭutu. Dati se scapamu archivulu nostru.

Pre cand adunamu barbatesce chartiile, unu studentu intra spariĭatu si striga cà arde la monastirea Ursulineloru, adeca fórte aprópe de noi. Nu ardea la monastire, ci flacarile caseloru aprinse cu granate la retranchementu, se reflectau atàtu de luminosu asupra bisericei cá si cum aru arde acésta. Eu îmi aduseiu aminte, cà in magazinulu de sub chili'a mea se mai aflá unu butoiasĭu cu pulbere de pusca si doue de glóntie. Nu prea aveamu nici-unii placere cá se fimu aruncati in aeru cu archive si chĭaru cu case cu totu. Eu si Aron luandu-ne de màna apucaramu pe strad'a principala inainte, cà-ci Branu si Circa n'au mai pututu astepta dupa noi. Balasĭescu mai remasese cá se ia cu sine acelea càteva mii de florini, care fusese tóta averea comitetului, pàna cand audí strigatele de Éljen Kossuth de-alungulu stradei, cà-ci acum cetatea era luata, éra partea magĭara a poporatiunei locale eşise intru intimpinarea ostasiloru din natiunea loru. Atunci lui Balasĭescu nu'i remase alta sperantia de scapare, decàtu se se amestece si elu intre multime si se strige totu Éljen, pàna cand s'a pututu stracura pe intunerecu intr'o strada laterala, unde s'a pitulatu intru o camara cu lemne, éra des deminétia apucà la cocón'a Golescu, care in aceeasi di plecand dela Sibiĭu in patri'a sa, mijloci si trecerea lui in pasaportu cu nume de domesticulu Dumitru. Pórt'a numita a Cisnadiei, care astadi nu mai exista, era intarita cu baricade facute din bàrne de bradu, éca asĭa, spre a inbarbata pe locuitori, éra nu pentru aparare seriósa. Sarind preste acelea baricade apucaramu pedestrii pe drumu inainte càtra Turnu-

rosĭu, inaintea nóstra sute de cara cu familii, indaraptulu nostru cazacii fugind de inaintea husariloru unguresci, cari apucasera pe unde se vede astadi gar'a Sibiĭului si fabricele, cá se le ésa inainte. Pe mine unu cazacu fugind calare me trantí intr'unu sĭantĭu cu apa, dupa care asĭa udatu continuaramu calea pàna la Talmaciu, unde pe la 3 óre dupa mĭediulu noptii au ajunsu si trupele cu comandantii loru. In Vestemu aflaramu pe Barnutĭu, pe Munteanu si pe alti patru tineri de ai nostrii, cari puteau sci cá ce sórte'i astépta sub domnia ungurésca.

In ór'a in care noi asĭedĭámu chartiile din archivu, unu oficiru honvéd, fost inainte functionariu in Sibiĭu, cunoscatoriu de localitati, mergènd dreptu la locuintĭ'a betranului Benigni secretariu militariu in pensiune si de càtiva ani redactoru la »Siebenbürger Bote«, îlu afla asĭedĭatu in trasura gata se plece bolnavu cum era si trage asupra lui cu pistolulu, ranesce inse numai pe sócr'a lui; oficirulu inse vine iute insoçitu de alti husari, cari ducu pe Benigni in casa, si dupace 'lu incarca de injuraturi husaresci, îlu inpusca in asternutu.

Toti romanii au pututu fi incredintiati atunci, cà daca oficirii magiari aru fi apucatu in acea séra si nópte pe membrii comitetului nationale alu poporului romanu, pe toti 'ĭaru fi trimísu atunci indata pe urm'a lui Benigni, fàra cá Bem se fia aflatu ceva despre atrocitatile loru.

Noi adeca scimu din inpartasirea cocónei Golescu, cà in dio'a urmatóre, cand a mersu dens'a la generalulu Bem si l'a rugatu cá se'i vidimedie pasportulu spre a se puté intórce in patri'a si la mosĭi'a sa, densulu pe langa ce a primitu pe matrón'a romana cu totu respectulu cuvenitu, se incercà se o induplece cá se remàie in Sibiĭu fàra nici-o temere de vreunu reu si asuprire; éra apoi cu aceeasi ocasiune dise Bem cocónei Golescu, cà dorinti'a lui ar fi, cá se faca cunoscintĭa si cu membri de ai comitetului romanescu si se'i convinga despre adeveratele sale scopuri humanitarie, cum si despre vointi'a sa de a inpacĭui pe acestea doue popóra invrasmaşite pàna la sange. Dómn'a Golescu sciá bine in acelea momente, cà unulu din membrii comitetului îsĭ aflase scapare in sinulu familiei sale si cu atàtu mai multu a insistatu

pentru vidimarea pasportului, dupa care a si plecatu dela Sibiĭu in patri'a sa.

Putea Bem se garantedie din partea sa viati'a si averea la toti romanii; inse comissarii revolutionari si toti ungurii càti se aflau sub arme, îĭ dejucau pe fia-care di scopurile lui humanitarie, era mai alesu in absenti'a sa comitteau multime de atrocitati, precum se va vedea mai la vale.

Membrii comitetului scapati pàna la Talmaciu, in alta di s'au retrasu din drumulu tĭerei la comun'a romanésca Sadu, de unde inse in alta di au fost siliti se tréca la Boiti'a; din causa cà Sadenii se temeau se nu dea ungurii focu satului, daca voru afla cà membrii comitetului stau in comun'a loru.

In sér'a in care ajunseramu la Boiti'a, ungurii detera focu comunei militare Vestemu, ale carei flacari se vedeau pàna in Turnu-rosĭu, éra o patrola de calareti aduse scirea cà insurgentii inaintédia spre fruntarie. Asĭa membriloru comitetului nu le mai remase alta scapare, decàtu trecerea pe pamentulu Romaniei, unde daca le era viati'a mai asecurata, au ajunsu înse în aresturi si au fost espusi la multe batjocuri, precum érasi se va vedea la altu locu.

Cà in Sibiĭu nu s'au mai intemplatu in nóptea din 11 alte omoruri afara de a lui Benigni, poporatiunea lui avea se multĭamésca atàtu energiei lui Bem, care si la Seghisĭóra condamnase la glontĭu inainte numai cu patru dile pe doi husari pentru blastematii husaresci, càtu si inpregĭurarii, cà pàna in 14 Mart. crediusera atàtu oficirii càtŭ si insusi Bem, cà br. Puchner intorcènduse cu corpulu seu, neaparatu va incercá se reiá cu orice pretĭu Sibiĭulu. Din nefericirea imperialiloru insurgentii au cunoscutu preste puçinu, cà temerea loru astadata a fost neintemeiata.

Escesse militare, furturi si pradi mai alesu de victuali, cum si nimicirea unei parti considerabile din archivulu episcopiei romane gr. res. s'au intemplatu. Reulu celu mai mare ce i s'a facutu Sibiĭului a fost tributulu de sange si focu in suma de 200.000 fl. mon. conv. (½ milionu franci).

Unu altu folosu mare ce au trasu insurgentii din luarea Sibiĭului a fost intarirea loru militara cu 21 de tunuri, 1 milionu patróne de pusca, 6 mii glóntie de tunu, 5000 arme

merunte, pusci, sabii, baionette, 150 cantare pulbere de pusca, victualii multe, magazinu incarcatu cu vestmente militare; pre langa tóte îsĭ mai aflara aici si bateri'a de tunuri pe care o lasasera ei din batali'a dela Saline in mànile imperialiloru.

V.-colonelul Berger, maiorulu Teichert cu 14 oficiri si 115 soldati recruti au cadĭutu in captivitatea insurgentiloru; éra in spitaluri remasesera 850 bolnavi, intre cari 132 muscali raniti.[1])

Vreo 200 muscali au remasu morti pe campulu bataliei.

Dupa victori'a dela Sibiĭu óstea lui Bem se inmulti in curend pàna la 18 mii, nu numai prin concursu din Secuime, ci si prin inrolari violente de juni romani, càti n'au apucatu se scape sau in Romani'a si in Bucovin'a, sau la Iancu si la Balint in muntii apuseni, éra arme, munitiune si monture avea acum de ajunsu din pradile dela Sibiĭu.

§ 55. Neunire fatala intre generalu comandante si oficirii de statu maioru austriacu. De aici neputinti'a de a sosi dela Seghisiór'a inaintea lui Bem la Sibiĭu. Comandantii trupeloru russesci nu mai voru se stea in Transilvani'a. Atunci austriacii renuntia la planulu de a reocupa Sibiĭulu. Puchner dà comand'a lui Kalliani si bolnavu cum era, trece in Munteni'a cu alti doi generali. Se decide a se face o batalia la Brasĭovu. In urmarea insistentiei generalului russescu Engelhardt renuntia si la planulu acela. Esirea trupeloru russesci si a corpului austriacu in Munteni'a dupa perderi marĭ si in stare deplorabila. Preste 100 de familii spoliate la Predealu.

Cunóscemu din §-ulu precedente, cà corpulu comandatu de br. Puchner ajunsese cu incungĭuru mare de asupra Seghisĭórei, pre cand Bem plecase de acolo cu scopu determinatu cá se ocupe Sibiĭulu. Atunci maiorulu Maroicics si ceilalti oficiri de statu maioru rugara pe br. Puchner cá se

[1]) Kövári pag. 202,

pornésca indata pe urm'a lui Bem cavaleria si o parte din artileria, pentrucá lovindu'i arrièrgard'a se'lu reţiie in cale pàna cand va ajunge si infanteri'a. Generalulu Puchner mai anteiu nu credea cà Bem va avea curagĭulu cá se mérga dreptu la Sibiĭu; éra dupace primí scirea positiva, cà Bem ajunsese la Mediasĭu si apuca spre Sibiĭu, atunci totu Puchner se consolá cu speranti'a, cà dóra Skariatin se va putea ţiné 24 de óre in Sibiĭu, si atunci, adica abĭa in nóptea din 11, îsĭ porni corpulu nu càtra Mediasĭu, ci pe locuri desfundate si pe unu timpu spurcatu de plóia cu ninsóre si ventu sfasiitorĭu pe la Nocrich; inse chĭaru si cavaleri'a lui van der Nüll abĭa ajunse deminétia in 12 Mart. la satulu Rosiĭa (Rothberg) distantia de trei óre dela Sibiĭu, unde au si aflatu de caderea cetatii in potestatea insurgentiloru.

Noue ne este preste putintia a descrie prin cuvente supararea si màni'a insoçita de ruşine si descurajare, de care au fost coprinsi atàtu ofiçirii càtu si soldatii la primirea scirei despre caderea Sibiĭului. Atàtea fatige suferite in capu de érna, care se puteau asemena prea bine cu altele din campaniile cele mai grele de altadata, atàtea lipse in victualii si vestmente, atàtea mii de victime in vieti omenesci, tóte acestea se dispara cá nimicu intru o singura di, mai vîrtosu din caus'a morbului unoru generali, cum si a neincrederei ghĭetióse si a necurmateloru denuntĭari care se sporiau pe fiacare di asupra romaniloru si care n'au incetatu nici dupa esirea trupeloru in Romani'a.

Acum inse chĭaru br. Puchner infrantu de durere sufletésca, apucatu din nou si de dureri trupesci, dupace ajunse la Nocrich, unde'i venise scirea fatala dela Sibiĭu, a depusu comand'a corpului in manile celui mai bunu generalu din càti se aflau atunci in Transilvani'a si care era Kalliani, carele si pàna atunci purtase tóte fatigele campaniei alaturea cu soldatii si fusese lui Puchner de totu ajutoriulu. De aci generalulu Puchner plecà cu fiĭu-seu, cu alti doi generali si cu celalaltu personalu la Turnu-rosĭu, de acolo in Munteni'a, unde se opri mai anteĭu la Calimanesci. Aici îlu aflaseramu si noi cu Barnutĭu, totu bolnavu, in càtu nici nu a voitu se ne primésca.

Dupace se concentrase corpulu intregu inpreuna cu artileria intre mari greutati la Nocrich, de aici plecand in

13 pe la Cornatielu si Sacadate au ajunsu in acea di la Avrigu si Bradu, sau adeca la podulu celu mare de preste Oltu statatoriu intre acestea doue comune, distantia de una posta dela Sibiiu.

Dupa departarea generalului Puchner statulu maioru alu corpului decisese, ca in urmatórea di se lovésca asupra Sibiiului. Spre acestu scopu colonelulu van der Nüll fù trimisu la Skariatin, care pàna in acea di stetea totu la comun'a Talmaciu, cá se se intïeléga cu densulu.

Dupa atàtea erori mari comisse pàna acilea de càtra generalii austriaci, acelu planu alu statului maioru de a reocupa Sibiiulu a fost celu mai cutedïatu din tóte. Dupa o revisiune a tuturoru partiloru de munitiune càte apucase corpulu a lua cu sine la plecarea sa dela Sibiiu, s'au convinsu cu totii, cà pentru o batalia seriósa mai erau provediuti numai pe doue dile. Cu tóte acestea màni'a si poft'a de resbunare inpingea pe oficiri cá se'si cerce noroculu.

Neasemenatu mai favoritóre era positiunea insurgentiloru incuibati acum in Sibiiu. Loru nu le mai lipsía nimicu. Inainte cu trei dile erau ingrijati din lips'a de munitiune, acum o aveau in abundantia pentru artileria si infanteria. Ținuti erau bine in Sibiiu de càtra toti orasïenii, »de sila bucurosu,« apoi numerulu loru era dupa invingere celu puçinu indoitu mai mare decàtu alu imperialiloru. Unu singuru mijlocu se parea cà ar fi avutu acestia de a puté reusí cu planulu loru: cá prin bombardare se póta arunca in aeru magazinele cu tóta munitiunea remasa in Sibiiu, cu 1 milionu de patróne, 150 màji (cantare) pulbere de pusca s. a. fàra a lua intru nimicu mórtea mai multu decàtu sigura a càtorva mii de locuitori innocenti si ruinarea de strade intregi. Destulu inse cà imperialii au decisu, cá in dio'a urmatóre 14 Mart. se plece asupra Sibiiului.

Bem cu ai sei a prevediutu planulu austriaciloru si totu in 13 Mart. spre séra a inaintatu una colóna pàna la comun'a Vestem, care fù prefacuta in cenusïa, precum aratàramu si mai in sus. Bem in parerea sa cà va fi atacatu de Puchner, trimisese pe Grig. Bethlen cu 3 batalióne, 12 tunuri si unu despartiementu de husari in stàng'a spre Nocrich, cá chïaru acolo se dea de lucru lui Puchner, in acea parte

inse nu a mai aflatu alte trupe imperiali, decàtu numai cara cu munitiune si cu obiecte militare escortate de 70 soldati, pe cari ia dusu in captivitate ocupand si carale, a luatu si pe colonelulu Coppet, carele remasese bolnavu in Nocrich, pe acesta inse si pe unu oficiru galitianu Bem iĭ puse in libertate, luandu-le parol'a de onóre cà nu se voru mai bate asupra unguriloru, apoi le dete salva gvardia pentru calatoria la Vien'a.

In nóptea din 13 au statu si trupele lui Skariatin la Talmacĭu inpreuna cu colón'a austriaca sub arme.

La Brad si Avrigu totulu era preparatu, cá corpulu se plece in dio'a urmatóre la Sibiĭu. Éta înse cà in aceeasi nópte din 13 spre 14 generalulu Kalliani primi o stafeta dela generalulu russescu Engelhardt de coprinsulu urmatoriu: »Fiindcà trupele russesci au trebuitu se ésa din Sibiĭu si se voru retrage in Valachi'a, asĭa si problem'a sa pentru Brasĭovu e deslegata cu atàtu mai virtosu, cà perdĭenduse Sibiĭulu, tóte trupele imperatesci (austriace) stau la dispositiune, pentrucá acelea se apere Brasĭovulu singure. Totodata face cunoscutu, cà elu stà gat'a se plece.«

Dupa acea scrisóre sosí curend unu altu cursoru (Courier) dela acelasi generalu cu declaratiunea cà: »Daca corpulu de armata nu va alerga iute in ajutoriulu lui, elu va lasa Brasĭovulu, din causa cà 10 mii de secui stau gata se plece asupra Brasĭovului.«[1])

Acelea doue provocari ale lui Engelhardt facura pe Kalliani cá se dea la o parte planulu reocuparii Sibiĭului si se alerge spre apararea Brasĭovuluĭ inainte de a sosi colónele pornite sub comand'a lui Grig. Bethlen in Secuime, precum credea Kalliani, ceea ce nu s'a intemplatu, cà-ci Bethlen s'a intorsu cu colón'a sa dela Nocrich éra la Sibiĭu.

Kalliani si statulu maioru se mai consolau si cu altu planu, de a nimici pe secui la Brasĭovu inainte de a le sosi Bethlen in ajutoriu, acelasi Bethlen, care acum se intorcea la Sibiĭu.

Mai trimisera si la Skariatin in Talmaciu cá se'i comunice scrisorile lui Engelhardt, renuntiarea la planulu

---

[1]) Winterfeldzug Seite 305.

de inainte, si se'lu róge, cá pre càtu timpu va alerga corpulu austriacu la Brasĭovu, elu se se ţie càtu se póte mai indelungatu in Talmaciu, in Boiti'a si pàna in Turnu-rosĭu in contra lui Bem. Totu planuri reu concepute si desperate.

In fine in cursulu dilei din 14 Martiu trei brigade austriace plecara successive un'a dupa alt'a dela Avrig càtra Fagarasĭu si de acolo la Brasĭovu.

Preste nópte vení respunsulu dela Skariatin, cà elu va da peptu cu insurgentii la Talmaciu numai sub conditiune, daca austriacii voru apara din tóte puterile loru podulu celu lungu de 380 urme si coperitu de preste Oltu.

Ce se vedi! Trimisera pe maiorulu Clococeanu cu 4 companii Carolu Ferdĭnand, 1 batalionu granitiari, 3 escadróne dragoni si càteva tunuri, cá se apere unu podu, la care s'ar fi cerutu o trupa celu puçinu asĭa de mare precum fusese cea dela Simeria. Preste acésta nu a cugetatu nimeni, daca nu la aprinderea podului, incai la stricarea totala a poditurei lui.

In 15 Mart. nóptea pe la 10 óre corpulu insurgentiloru lovi cu puteri indiecite asupra lui Clococĭanu, care se ţinù pàna la 11 óre cu perdere de 71 soldati morti si raniti din companiile Carolu Ferdinand, si dela dragoni 9 ómeni, éra apoi se retrase pe cale inainte spre Fagarasĭu; dara ómenii din batalionulu de granitiari nacajiti si amariti, rupti, desculti, cand se vedĭura in districtulu din care erau ei, se desfacura care incatrau pe la comunele loru, cá se'si mai védĭa odata si de familii si de averile loru.

Dupa retragerea lui Clococeanu dela podu, corpulu insurgentiloru de 12 mii cu 40 de tunuri comandate de Czecz nu a trecutu podulu in acea nópte, din causa cum se vede, cá nu cumva corpulu austriacu se stea cu ei la lupta in unulu din cele doue sate, de unde inse austriacii plecasera cu o di inainte.

In aceeasi di Bem a trimisu si pe br. Ioanu Banfi cu o brigada buna asupra lui Skariatin, care intr'aceea s'a retrasu la Boiti'a, éra dupa elu au urmatu cá arièrgarda trupele imperiale càte apucasera in acea parte si unu numeru órecare de gardisti sasi, comandati de br. Sam. Bruckenthal. Skariatin dupace a primitu scirea cà Czecz trecuse cu corpulu seu

podulu dela Bradu, nu a mai voitu se stea la nici-o lupta cu insurgentii, ci pre langa ce a pretinsu cá austriacii se'lu apere in retragerea sa, adeca se se bata cu insurgentii, s'au trasu cu ai sei in Turnu-rosĭu si de acolo mai departe in Munteni'a, éra la Boiti'a remasera numai trupe austriace si anume doue companii Carolu Ferdinand comandate de capitanulu com. Heusenstamm. Vineri in 16 sér'a tardiu insurgentii incursera asupra Boitiei, capitanulu se ţinù barbatesce pàna cand perdù din ai sei 94 de feciori morti, raniti si prinsi, dupa care a spartu si elu printre vrasmasi, pàna ce au ajunsu in Turnu-rosĭu si mai departe. Alte companii austriace si anume granitiarii càti stetesera la Sadu, au trecutu preste munti in Romani'a.

Pàna in acea nópte Barnutĭu, Fl. Aron, Gavr. Munteanu, Baritĭu stetesera la punctulu numitu Riulu-Vadului intru asteptarea ulterióra a operatiuniloru militare, éra atunci plecara cu totii pe unu ventu sagetatatoriu si remasera pe nópte in Caneni scutiti numai de plóia intr'o coliba din capulu satului, éra a dou'a di apucara preste Oltu in stàng'a pe drumulu care duce la Curtea-de Argesĭu, cà-ci pe drumulu militarĭu spre Rômnicu nu aveau ce cauta, daca nu voiau se cadĭa rupti de fóme; apoi dela unu punctu apucara in drépt'a preste paduri càtra o monastire, de unde li se detera pàne si rachiu (vinarsu), cu care ajunsera érasi la Oltu, cá se póta merge la Calimanesci, unde se aflá br. Puchner.

Nefericitulu br. Sam. Bruckenthal voind se scape de captivitate, cu càtiva calareti apucase sér'a tàrdíu dela Boiti'a spre Oltu, cá se tréca pe podu amblatoriu la comun'a Porcesci, dara in lipsa de podu si temenduse cà vinu husarii pe urm'a lui, aruncandu bund'a pe tĭermu a saritu calare in Oltu, cá se tréca dincolo, si s'a innecatu, éra trupulu i s'au aflatu in alta di dincolo de fruntarie.

Cele trei brigade indreptate càtra Brasĭovu inaintand un'a dupa alta, comandantii mai venira si la nefericit'a idea, cà in cetatĭui'a dela Fagarasĭu se lase numai pe capitanulu Strava cu o singura compania de granitiari reservisti si cu doue tunuri, cu ordinu datu cá se o apere in contra corpului insurgentiloru, care venia in urm'a loru cu unu parcu mare de artileria, se mai strice si doue poduri

din drumu. De nu ai citi despre acea mesura desperata in istoriculu austriacu, póte fi cà la altu cineva nu 'iai da crediementu. Cetatiuĭe mica situata in mijloculu orasĭului, in fati'a ei nemijlocitu piati'a publica; pórt'a cetatĭuii s'ar fi pututu sparge si cu securile, se o aperi din doue tunuletie cá se nu o póta sparge cu 40 de tunuri, nici se o aprinda. Urmarea poruncei desperate fù, cà granitiarii reservisti lasand pe capitanulu Strava singuru, decàtu se ajunga in captivitate la unguri si se fia inrolati la ei, mai bine s'au dusu acasa la familiile loru. Asĭa Strava fu silitu se plece in 17 cu cele doue tunuri pe urm'a brigadeloru. Husarii alergand dupa tunuri le ajunsera intre Persĭani si Sĭarcai'a, de unde voiau se intórca pe carausii romani, pe cari iĭ bateau si taiau; se intórse inse locotenentele Stein cu unu despartiementu de chevauxlegers din brigad'a lui Stutterheim si taind pe 8 husari si pe oficirulu loru scapà tunurile din manile loru.

In 18 brigad'a van der Nüll ajunsese la Brasĭovu, alui Stutterheim si alui Uracca la Codlea (Zeiden), unde au fost silite se stea o di, cà ómenii nu mai puteau de osteniti si flamèndi. Deasupra la Codlea pe dealu de càtra Vladeni s'a lasatu o antegarda tare spre a intimpina pe insurgenti cari se apropiau.

Maiorulu Heidte era trimisu, cá incungiurand pe la Şinc'a si Poian'a-marului se ésa la Tohanu-vechĭu si de acolo pe la Vulcanu in cóstele insurgentiloru. Mesura greşita si acésta, precum curend s'a si adeveritu.

Generalulu Kalliani cu statulu maioru decisese, cá corpulu intregu concentranduse la Brasĭovu, pe campi'a de acolo se dea peptu cu insurgentii. Spre acelu scopu Maroicics alergà la Brasĭovu cá se induplece pe Engelhardt a participa si cu trup'a sa la lupta; acesta inse nu numai denegà rotundu orice cooperatiune dicènd cà missiunea sa fù numai cá se apere Brasĭovulu, si cà acum iĭ lipsesce si munitiunea, prin urmare cà elu trebue se tréca in Romani'a, dara mai pretinse si acesta, cá si Skariatin in aceleasi dile, cá corpulu austriacu se'i copere, adeca se'i asigure trecerea, dislocand trupele asĭa, cá elu se fia asecuratu de ataculu insurgentiloru veniti dela Sibiĭu, càtu si din partea Secuiloru.

Dupa acelu respunsu negativu atàtu de categoricu alu lui Engelhardt, austriaculu Kalliani nu avù incatrau, trebui se renuntie la planulu de a se mai bate si la Brasĭovu cu insurgentii, mai vîrtosu cand cugetá si la eventualitatea, cà daca va perde elu batali'a si i se va inchide calea càtra Predealu, atunci nu 'iar mai remanea alta scapare, decàtu se apuce cu pedestrimea prin suburbea de sus in munti fàra nici-unu drumu, cá se ésa pe pamentulu Romaniei, éra artileri'a tóta si parte mare din cavaleria se cada in mànile vrasmasiloru. Observaramu si mai sus, cà corpulu austriacu abĭa mai avea munitiune pe doue dile. Preste acésta Brasĭovulu e situatu intre munti pe o vale lunga asĭa, cà o trupa numerósa in doue trei óre îlu póte incungĭura din doue parti si a'lu preface in ruine din dealurile cele mai apropiate.

In acea situatiune fórte fatala lui Kalliani nu'i remase altu ceva, decàtu se conserve pre càtu se va mai putea acelu corpu de armata remasu credincĭosu casei domnitóre.

Pàna ce decurgeau acelea consultari in 18 la Brasĭovu, grosulu corpului de insurgenti ajunsese de asupra orasĭelului Codlei si in 19 Mart. deminéti'a aruncanduse asupra brigadeloru Stutterheim si Uracca le facù o mare stricaciune de 267 soldati morti, raniti si captivi; au fost raniti si 5 oficiri, éra unulu cadĭutu in captivitate. Ambele brigade s'au retrasu cum au pututu pàna in capulu Brasĭovului, in partea unde se vede biseric'a lui s. Bartolomeiu.

Trup'a muscaliloru in nóptea din 19 spre 20 a bivouacatu in piati'a Brasĭovului pe langa focuri.

Deminéti'a in 20 numitele doue brigade s'au pusu pe campu in linia de bataia, éra a trei'a statea de càtra Sacele in contra Secuiloru.

Senatului brasĭovénu i se notificà planulu retragerii, pentrucá mai alesu cei compromisi se'sĭ védia de capu, éra gardistii sasi si romani se se dissólve.

Inca din 18 multime de familii incarcand averile loru plecasera din Brasĭovu si din Sacele prin passulu Temisĭu càtra Romàni'a. Cele mai multe inse, cá si cum aru fi fost farmecate, nu s'au pututu decide cá se tréca càtu mai curend in Romani'a, ci au statu cá pironite, atàtu in vam'a de josu, càtu si sus in carantina, si numai càteva esisera pàna la

Schitulu din Predealu. Pàna in a. 1851 dela carantina in sus preste munte nu era nici unu drumu asternutu si distanti'a ce se face acuma cu trasura intr'o óra, se facea in càte ½ de di.

Pe la 9 óre plecà din Brasĭovu brigad'a russésca; cele austriace una dupa alt'a in ordine; cea din urma a lui van der Nüll.

In aceeasi di pe la amĭédi corpulu insurgentiloru ajunsese la satulu celu mai de aprópe Ghimbav (Weidenbach) si asĭa se taià si calea lui Heiydte de càtra Brasĭovu.

O deputatiune a cetatii esise la numitulu satu intru intimpinare si cu declaratiune de supunere. Pe la 4 óre dupa amĭédi generalulu Bem intrà cá triumfatoriu in Brasĭovu.

In aceeasi di trupele lui Engelhardt au statu pe nópte la pólele muntelui Predealu, austriacii la vam'a de josu si la carantina. Tóta dio'a ninsese si batuse ventu sfasiĭetorĭu, care au domnitu si a dou'a di cu aceeasi furía.

In 21 Mart. russii trecura preste Predealu. Austriacii au pututu pleca numai pe la amĭédĭ. Acum inse calcàu si insurgentii dela Brasĭovu barbatesce pe urm'a loru. Pe brigad'a van der Nüll o lovise sórtea cá se remàie inadinsu in urma, se tie in carantina si mai in sus la lupta cu insurgentii celu puçinu doue óre, pàna cand trupele celelalte voru trece fruntari'a. Lupt'a se incepù din tunuri. Insurgentii pusera in flacari edificiile erariali, carantine, locuintiele din Temisĭu; brigad'a se retragea de acolo prin padure batènduse. Familiile si carale loru apucara de o parte si de alt'a intre tunuri; glóntiele sburau pe de asupra, sau cadeau preste cara; ómenii fugeau orbesce prin padure nesciind incàtrau se apuce. Dupa trei óre de lupta inversĭunata ajunse si brigad'a lui van der Nüll in Predealu, unde o asteptá si alui Uracca. Se mai încaierara si aici din nou, apoi insurgentii s'au retrasu de vale. Pe austriaci a costatu acea lupta din urma in campani'a de érna pe pamentulu Transilvaniei 186 morti, raniti si captivi. In lipsa de orice transporturi sanitarie sau ambulantie, ceĭ raniti au remasu care unde au picatu. Batalionulu 3 Tursky si doue companii de grenadiri au esitu in Romani'a prin padurea Vladitĭu pe locuri necunoscute, preste ometi si gropi, pe unde s'au cufundatu si sĭese cai cu victualii si au remasu acolo.

Tóta averea familiiloru strimtorate de càtra combatanti in padurea dela Predealu a fost lasata de càtra Bem in prad'a secuiloru, cá resplata pentru patriotismulu loru. Istoriculu austriacu ţine, cà averile date in prada au fost incarcate pe 30 de cara, din contra Kövári care pe atunci era si elu la Brasĭovu, pune numerulu caraloru si alu trasuriloru spoliate la un'a suta, si noue totu acestu numeru ni s'a spusu dupa intórcere in patri'a nóstra. In totu casulu averile rapite au fost acolo fórte considerabile, cà-ci familiile luasera cu sine sume mari de bani, scule de aŭru, argintu, petrii nestimate, vestmente mai alesu femeiesci fórte pretióse. Unui singuru negutiatoriu betranu, turcu din nascere, dara crestinu orthodoxu, i s'au luatu preste 80 de mii in bani si in giuvaere de ale nevestei si fetei sale, éra sume de càte 1000 pàna la 5—6000 au fost mai multe. Chĭaru si carale, calescile si caiĭ au costatu sume considerabili.[1])

Maiorulu br. Heydte cu cavaleria si puçin'a sa pedestrime in amfiteatrulu dintre muntii Buceci si Pétr'a Craiului, apucand calea càtra comunele romane cunoscute sub numele colectivu Branu, a esitu totu in 21 Mart. pe la punctulu numitu La Cruce pe pamentulu Romaniei, pe unde nu era nici-o urma de drumu asternutu, din contra se afla rîpe afunde càtu ai baga in ele turnuri de biserici, anume la loculu numitu »Podulu-draculuĭ.« Dupa unu marsĭu infricosĭatu facutu in 26 de óre, colón'a infrànta de tóte calamitatile ajunse la comun'a Rucaru, unde primita de càtra unu batalionu din garnisón'a turcésca, a pausatu doue dile spre a'si cumpara de ale mancarii si a castiga opinci in lipsa totala de alta caltĭamente pentru soldati.

Din 21 Mart. inainte s'a pututu dice cu totu dreptulu ceea ce aflamu scrisu si la chronicarii din acelu anu, cà Dinasti'a de Habsburg perduse marele principatu alu Tran-

[1]) Intre familiile jafuite au fost si ale familiiloru dr. Paulu Vasicĭ, Georgie Baritĭu, Andreiu Murasĭanu si cumnatu-seu parochulu Toma Vasilíu. Dupa intórcere pe la casele loru fiacare familia citata la comissiunile investigatóre, au trebuitu se probedie cu martori si cu juramentu valorile rapite de secui, daca voru se fia desdaunate. Cele mai multe au juratu, dara la fórte puçine li s'au datu dupa cincĭ si la unele abĭa dupa 10—12 ani càte o mica desdaunare.

silvaniei cu singur'a esceptiune de $^1/_{10}$ parte, adeca teritoriulu muntiloru apuseni, care se intinde pe 100 de miliarie patrate locuite si aparate de romani, si cetatea Alba-Iulia. Mai departe tiér'a intréga a fost dominata patru luni de dile de càtra partid'a revolutionara ungurésca.

Capu VII.

Evenimente din domni'a ungurésca de patru luni in Transilvani'a.

§ 56. Domni'a ungurésca, laudata de scriitorii unguri, dupa faptele aceleia recunoscuta cá cea mai cumplita tirania. Comissarĭulu CSÁNYI. Policistulu DOBOKAI. »Expatriatulu« lui BOLIACU. »Companii de gainari.«

Din 22 Martiu inainte tiér'a fù dominata de càtra doi ómeni, generalulu Josef Bem si comissariulu plenipotentu Ladislau Csányi, inse asĭa, cà mai multe mesuri luate de càtra ei însĭ dedeau in capete.

Bem voind a organiza tiér'a din punctu-de vedere curatu militariu, adeca voind a scóte din trens'a trupe càtu se putea mai numeróse, inainte de tóte a datu o proclamatiune de amnestia, prin care voiá cá se fia uitate cele trecute, se se bucure toti locuitorii de libertate egala; sasiloru se le remàie drepturile municipali; diariele se scria intru tóta libertatea; emigrantii se se intórca fàra nici-o frica in patri'a loru. Mai multi sasi si mai alesu cei din Brasĭovu detera lui Bem credіementu, fàra a se teme cà va veni iute altulu, care va cassa tóta amnesti'a lui.

Indata dupa acésta Bem s'a pusu pe formare de batalióne. Dintre secui a formatu treispredіece. S'au recrutatu apoi necurmatu dintre romani si sasi ori càti fecĭori au pututu apuca din càti n'au scapatu sau in muntii apuseni, sau in Romani'a si Bucovin'a. In càteva septemani Bem isi formase numai din acésta tiéra o armata de recruti in numeru de 30 de mii. Lipsiau arme, vestminte si munitiune. Tóte orasĭele se prefacura in fabrice si ateliere (lucratorĭi). La Kézdi-Vásárhely s'au turnatu vreo sieptedieci de tunuri din clopote de pre la biserici si din alte metale adunatu din

tóte partile. In trei orasie se fabricá pulbere de pusca, in alte trei scaparatóre (ace de pusca); sĭelarii lucrau mai alesu pentru cavaleria; la Portus aprópe de Alba-Iulia se deregeau armele intr'o fabrica improvisata. Bani se luau de ori-unde, din contributiune legala nelegala, preste càte sume veniau dela gubernulu din Dobriţinu. Scurtu, pàna in lun'a lui Maiu Bem inprovisase din Transilvani'a unu corpu de 30 de mii cu 110 tunuri de calibru diferitu, mari si mai mici. Elu singuru a facutu in 6 septemani atàta, càtu nu au sciutu se faca 6 generali austriaci in 6 luni de dile! Bem inse apucase a'si castiga la unguri atàta popularitate, pre càta nu'si castigase in 150 de ani nici-unu generalu austriacu, nici chĭaru atunci, cand s'a intemplatu se fia unii de sange curatu magĭaru.

Bem a mai ingrijitu si de paz'a fruntariiloru tierei asĭa, cà pe la cunoscutele passuri s'au strimtori a pusu se se arunce sĭantĭuri si se fia ocupate de ómeni armati, anume de càtra Borgau si Rodna spre Bucovin'a 6000 cu 14 tunuri; la Tölgyes, Gyimes, Oituzu spre Moldova 5000 cu 14; la Buzeu, Temisiu (Predealu), Branu 4500 totu cu 14 tunuri; la Turnu-rosĭu 2000 cu 6 tunuri. Ceealalta óste cu restulu tunuriloru fù dislocata in 10 orasie si cetati.

Inainte de a se executa tóte mesurile militare luate pàna acilea, Bem nu stete locului, ci cu corpulu seu vechiu de 10 mii plecà la Banatu, cu scopu de a intimpina undeva pe br. Puchner, in casu cand acela ar voi se-ésa din Olteni'a in acelea parti, precum s'a si intemplatu. Inainte inse de a esi din Transilvani'a, Bem spre a'sĭ inbarbata si mai multu óstea sa, a inaintatu multime de oficiri in ranguri. Pe I. Czecz fostu inainte numai cu càteva luni simplu locotenente in regimentulu austriacu Nr. 61, îlu numi comandante generalu in loculu baronului Puchner si'lu asĭedià in resĭedinti'a acestuia la Sibĭiu. Pe cinci cameradi, anume Aug. Toth, br. I. Bánfi, c. Gr. Bethlen, br. L. Kemény si Al. Kiss ii facù coloneli, pe S. Inczédi, Ihász (nu Juhász) si Hrabovszki v.-coloneli, pe mai multi capitani maiori. Óstei intregi de 12 mii càte avuse pàna la luarea Brasĭovului, iĭ daruì pe deasupra soldulu pe 1 luna de dile. Asĭa sciá Bem se indemne pe ómenii tineri cá se caute in fatĭa

la mórte. Elu invatiase multu dela belliducii cei mari de renume istoricu.

In 28 Martiu, adeca indata la o septemàna dupa luarea Brasĭovului, Bem plecand dela Sibiĭu ajunse la Portus cu scopu, cá trecènd Marasĭulu se cerce a ocupa si cetatea Alba-Iulia, podulu inse pe Murasiu îlu stricasera austriacii; dupace fù deresu cá se póta trece, Bem in 31 Martiu provocà pe comandantele cetatii cá se predea cetatea, éra dupa primirea respunsului negativu, incepù se o bombardedĭe, inse fàra nicĭ-unu resultatu. Din 2 Aprile inainte luà tote dispositiunile cá cetatea se fia inpresurata cu óste, sau cum se dice in limb'a militara, cernuta;[1]) deci se asĭedĭà acolo unu nnmeru de óste considerabila dela Portus pàna la Barabanti (Borbánd), la inceputu sub comand'a lui Kemény, apoi sub alui br. Stein, precum vomu afla in cele urmatóre mai pre largu.

Intr'aceea gubernulu revolutionarĭu dela Dobriţinu de bucuria mare cà Bem a scosu pe austriaci si pe muscali din Transilvani'a, iĭ trimise doue decoratiuni de ale sale, una dupa luarea Sibiĭului si alt'a dupa a Brasiovului; i se si votase plata anuala pe viatĭa de càte 6000 fl. m. c.; totodata fù inaintatu la rangu de generalu loc. marechalu de câmpu, éra pentru oficiri i s'au trimisu 55 decoratiuni, elu inse a mai cerutu 96 pentru oficiri si 249 pentru soldati. Cu acestea distinctiuni glori'a lui Bem ajunsese la culme; gloria trecatóre cá visulu, cá si cele mai multe glorificari din lume.

In mersulu seu càtra Banatu Bem se oprise si la Deva, unde provocà pe comandantele Kudlich, cá se predea cetatiui'a din culmea muntelui inaltu de 800 de urme, aparata numai de vreo 50 de soldati, éra dupace primí si de acolo respunsu negativu, lasà in orasĭulu Dev'a pe colonelulu Alexie Forro cu 2000 de ostasi si cu 6 tunuri, cá se tie pe Kudlich in respectu si se'lu silésca prin fóme si sete a'i da fortaréti'a, din care unu comandante activu si curagĭosu póte face multu reu Devei, cum si trupeloru trecàtóre printre munte si Murasĭu.

[1]) Cerno, is, ere, verbu lat., are semnificatiuni diverse, precum a desparti, „deschilini“, de ex. farin'a din téritĭe; a observa cu ochii, a distinge unu obiectu de altulu.

Dupa esirea lui Bem in Banatu, in Transilvani'a remase domnu aprópe absolutu, numai comissariulu plenipotentu Ladislau Csányi, unu omu de mare talentu, in politica republicanu urîtoriu de orice monarchia, dupa temperamentulu seu tiranu resbunatoriu. Acestu omu venitu totu din Ungari'a in loculu celuilaltu tiranu Beothi, inainte de tóte mijlocí la Kossuth cá se mustre pe Bem, cà-ci publicase din nou amnestia pentru romani si sasi. In scrisórea din 18 Mart., prin urmare indata dupa caderea Sibiiului, Kossuth scrie lui Bem curatu si respicatu, cá se nu incurce politic'a gubernului cu amnestii si se nu'i lege mànile cu promissiuni facute sasiloru, éra pre cei cari au chiamatu pe muscali in tiéra se'i arunce in prinsori. Aici apoi trebuea se se intieléga si acei magnati magiari, cari cerusera de a dreptulu dela imperatulu Nicolae interventiune armata in contra revolutiunii unguresci; acei magnati inse ori cati au fost, îsi scutisera capetele in provinciile austriace.

In 23 Mart. Csányi venise la Sibiiu, unde prin o proclamatiune infocata plesnesce mai ales in fati'a Sasiloru intriga, tradare, flacari si versari de sange, adeca totu crime, pe care sasii si romanii aveau din alu loru punctu-de vedere acelasi dreptu se le arunce in fati'a unguriloru, precum si faceau.

Dupa acésta Csányi infiintià in tóta tiér'a judecatorii statarie,[1]) anume in Sasime asupra romaniloru si sasiloru patru (4) statarii si 7 tribunale criminali. Tóte cassele publice ale Sasiloru au fost ocupate, administratiunea politica a sasiloru sistata; posta, comissariatu, tesaurariatu stramutate dela Sibiiu la Clusiu. Desarmarea poruncita sub pedéps'a mortii in restimpu de 48 de óre.

In fine Csányi afland cum au risipitu ungurii archivele din resiedinti'a comandei generale si din localulu comitetului romanescu, a promisu premiu aceloru cari i le voru aduce lui. Pàna atunci inse din acelea au fost arse fórte multe, atàtu in localulu comitetului, càtu si pe piati'a din dosulu comandei generale.

Csányi nu uitase nici pe membrii comitetului romanu, cari intr'aceea suferiau alte calamitati in Munteni'a. In 26

[1]) Numite la unguri Vérbiroság, adeca tribunale sau judecatorii de sange, destinate numai a judeca la mórte, a omorî.

Csányi esi cu alta proclamatiune càtra sasi si càtra romani dintru odata. Acestora le dice cà au fost insĭelati de popii cei cu decime grase, de charlatani si de ómeni ambitiosi, éra pre cei emigrati îĭ rechĭama cu amerintĭare, cà daca nu se voru intórce in optu dile, li se voru confisca averile, éra daca'i va putea prinde, iĭ va pedepsi cu batai trupesci.

In adeveru asĭa s'a si intemplatu; anume in Brasĭovu si in Sibiĭu s'au conscrisu tóte averile emigrantiloru, apoi la cele secvestrate prin case, magazine si celarii, poduri s'au aplicatu sigilu din partea comissiuniloru exmisse spre scopulu acela, pàna la terminulu in care acelea averi erau se se vendia pe sam'a statului Ungariei, si numai dupace ne intórseramu dela Augustu inainte pe la casele nóstre, amu ruptu fiacare sigillele dela usile locuintieloru.

Acea mesura alui Csányi se putea numi pe dreptu in terminii bisericesci: »Nebun'a porunca a tiranului pagànu.« Fruntariile erau inchise, cum amu dice, hermetice de càtra gubernulu romano-muscalescu din Munteni'a; numai paserile puteau trece preste ele; chartia scrisa sau tiparita numai cu pericolu de a fi cineva inpuscatu la linia. Prin urmare familiile refugiate chĭaru se fia voitu a se intórce, nu aveau de unde se afle despre »grati'a« lui Csányi.

In 29 Mart. Csányi ajunse la Brasĭovu, unde tóte auctoritatile municipali au mersu de i s'au inchinatu cá la orice mare suveranu. Carolu Mager comerciantu si oratoru alu representantii municipale, cutedĭà se róge pe comissariu, cá se dispuna stramutarea militiei din casele private in casarme. Csányi involburatu de mànìa infruntà pe Mager si pe tóta sasimea in termini si mai tari decàtu se intemplase la Sibiĭu; le plesní in fatĭa, cà pe generalulu muscalu Engelhardt îlu primisera cu ovatiuni, cà cu chĭamarea muscaliloru s'au facutu tradatori, si in fine le spuse brasĭoveniloru verde, cà daca cetatea loru nu este prefacuta in ruine prin bombardare, acea crutiare li se intempla numai din gratia.

Dupa acea lectiune data brasĭoveniloru cá »recunoscintia« pentru cochetariile loru din anulu 1848 cu Secuii si cu aristocrati'a, li s'a poruncitu, cá se arboredĭe preste totu tricolórea Ungariei si se iluminedie, ceea ce s'a si inplinitu cu precisiune.

Cu acea ocasiune Csányi infiintià si la Brasĭovu tribunale criminali. Kövári dice cà Csányi n'au arestatu pe nimeni. Curiósa lauda acésta. N'au arestatu elu in persóna pe nimeni, au arestatu, intemnitĭatu, torturatu, omorîtu politi'a lui, in capulu careia era pusu faimosulu catilinariu Dobokay si cetele lui de voluntari ambulanti.

In Brasĭovu a mai urmatu si alta schimbare demna de a fi conservata pentru posteritate. La diariele germane de acolo fù aplicatu indata din 22 Mart. unu redactoru revolutionariu, éra J. Gött cautatu la mórte, Gazet'a Transilvaniei si Fói'a cassate, éra in loculu acelora se infiintià diarĭulu »Expatriatulu« prin Cesar Boliacu emigratu din Bucuresci si ajunsu ferbinte aparatoriu alu libertatii unguresci, mai apoi devenitu omu de confidentia alu lui Kossuth, cu care a si scapatu mai pe urma in Turci'a. Cine are gustu se cunósca bachanaliile diaristice si acelea linguşiri de sclavi, din celea patru luni de dile, le póte afla si in foile periodice din Brasĭovu.

In Aprile Csányi caletorind in Secuime, acolo fù primitu cu tóta pomp'a possibila, pentru care si facù secuiloru multe pe voia, scadĭù si pretĭulu sarii pentru densii dela 3 fl. 20 cr. la 2 florini m. conv. sut'a de libre.

In dilele petrecerii lui Csányi la secui, acestĭa n'au lipsitu a'lu irrita si mai tare decàtu fusese elu mai de inainte asupr'a sasiloru si a romaniloru. Cu decretu din 4 Aprile densulu a spoliatu pe natiunea sasésca de tóte averile ei comune si le-a datu in proprietatea statului Ungariei.

Mai vîrtosu din 16 Aprile inainte, in care di Dobokai îsĭ incepuse activitatea sa cá prefectu alu politiei, terrorismulu crescea pe fiacare di si confiscarile de averi îsĭ luara cursulu loru.

Mii de familii unguresci incepusera se despóie pe comune romanesci si pe familii romane de tóte averile loru, sub cuventu cà si ele au fost spoliate inainte de domni'a lui Csányi. Era fórte aprópe de mintea omului, cá se prevédĭa urmarile acelei procedure sumarie tataresci. Spre a micsĭora reulu in càtva, Csányi infiintià unele tribunale de arbitrii (békebiroságok); vediend apoi cà acea mesura nu folosesce nimicu, a esitu cu alta publicatiune, in care amerintia pe

spoliatori cu pedepse dictate in legi asupra tradatoriloru de patria.[1])

Nici acea mesura alui Csányi nu a folositu nimicu. Se infiintiasera adeca si asĭa numite companii ambulante si de voluntari (önkéntesek), destinate a susţiné »linistea publica« in tiéra, compuse din orasĭeni si din nemesime saraca. Acelea companii curènd au degeneratu in trupe de spoliatori cu atàtu mai virtosu, cu càtu poporulu dela sate ne mai cutediand a merge cu producte de ale sale la cetati si orasĭe, locuitorii acestora suferiau lipsa fórte mare de victualii, de lemne de focu s. a. Asĭa voluntarii armati bine esiau in cete mai mari si mai mici dupa impregiurari, si aflau o miĭe de preteste cá se rapésca mai alesu vite de taiatu la macelarii, cum si paseri de case, gaine, gàsce, curce, ratĭe, de unde chĭaru magĭarii le dedesera nume: »cete sau trupe de gainari« (tyukász seregek), pentrucà venind pe la sate inpuscau gaine, gàsce, purcei si le duceau la familiile loru, cá se aiba ce manca, éra oi, porci si vite cornute le mànau in turme si cĭurde.[2])

§ 57. Suferintiele poporului romanu desarmatu in cele patru luni ale domniei insurgentiloru. Omoruri in masse. Bem le condamna; Kossuth le permitte. Preste 6000 omoruri. In suma 40 mii victime. Càteva casuri mai memorabili de terrorismu.

Executiunile terroristice din anulu precedente 1848 ne sunt cunoscute. Dupa esirea trupeloru imperiali in Martiu a urmatu a dou'a proclamare de amnestia din partea lui Bem. Dictatorulu Ludovicu Kossuth a cassatu acea amnestia, lasand màna libera lui Csányi si tribunaleloru sale de sange. Mai multu: fiacare oficiru, fiacare magĭaru sau renegatu, chĭaru si unii jidovi îsĭ arrogasera cu neruşinare fàra parechĭa dreptulu de judecatoriu asupra vietiei romaniloru. Poporulu romanescu intregu era proscrisu, pusu afara de lege. In cele patru luni ale domniei terroristice

[1]) Vedi la documente.

[2]) Scimu preoti, dintre cari unuia i s'au luatu 16 vite cornute, altui mai teneru 9.

proscriptiunea se aplicá nu numai asupra romaniloru din Transilvani'a, ci si asupra celoru din Ungari'a propria si din Banatu.

Parol'a lui Bem a fost amnestia; a lui Csányi gratia suverana, dictata de o trufía cum ar fi fost a Romei omnipotente din epoc'a lui Sulla, ori din a Triumviratului. Parol'a insurgentiloru din Transilvani'a fusese dela inceputu exterminare, sau încai micsĭorarea numerului romaniloru pàna la o suma minima. Cu esceptiune de muntii apuseni, poporulu romanescu intregu era desarmatu. A omorî ómeni nearmati, nejudecati, neconvinsi de vreo crima capitala, numai prin statariu in 12 óre, si nici chĭaru cu statariu, ci la momentu, in casa, in curte, in campu, la drumu, in piatĭa publica, este o crima inferata cá infama de càtra tóte popórale civilisate, antice si moderne, crima de banditi poltroni.

Pàna cand s'a intorsu Bem din Banatu in 4 Iuniu la Sibiĭu, terroristii omorîsera in modulu aratatu acilea preste patru mii de ómeni, nearmati. Generalulu irritatu si ingretĭosĭatu de atàtea atrocitati infame, a scrisu indata in 6 Iuniu lui Kossuth observandu'i, cà tirani'a si patim'a resbunatóre a acestoru tribunale de sange lui îĭ aducu aminte tribunalele terroristice din Franci'a; deci cere dela Kossuth cá se sistedie activitatea tribunaleloru de sange.

Bem avuse ocasiune de a vedé intre altele multe, o fapta de ómeni selbatici chĭaru in locuinti'a sa la baile dela Mehadia. Unu romanu cu nume ungurescu Hidvégi, fostu provisoru la dominiulu unui magnatu in comitatulu Albei, se invoise cu principalulu seu, cá se'i permitta a se face si elu tribunu de lanceri, pentrucá in acésta calitate a sa se póta apara curtea si tóte dependentiele economice de orice stricaciune, ceea ce lui Hidvégi 'ia si succesu pe deplinu prin intĭelépta tractare cu poporulu, prin inpartire de victualii in modu regulatu si fàra nici-o prada, la lanceri sau la trupe regulate, dupa cum se intemplá cá se tréca pe acolo. Dupa 11 Mart. cadĭend si Hidvégi in manile unui tribunalu de sange, a fost inchisu cu alti vreo 400 de romani in magazinele de sare dela Uiór'a, de unde apoi se scoteau dintr'o di in alt'a pe inserate càte 4—5 romani condamnati la mórte, si dupace li se luá viati'a prin glontĭu, erau aruncati in Murasĭu mancare pesciloru. Dupa alergaturi si sacri-

ficii in adeveru heroice ale nevestei sale, Hidvegi scapà din acea prinsóre, inse numai cu conditiune cá se fuga dreptu la Bem in Banatu; éta inse cà unii oficiri cunoscènd pe Hidvégi in Mehadi'a, se luara dupa elu cu sabiile scóse pàna in usï'a salonului in care se aflá Bem, unde intrand iute scapà de mórte sigura. Unii puçini au mai fost ţinuti in viatïa totu numai prin mijlocirea lui Bem.

Acestu casu alu lui Hidvégi ni s'a inpartaşitu de càtra elu insusi, pre cand se aflá in functiune sub gubernulu austriacu pe la 1852/3.

Kossuth si gubernulu seu n'au respectatu intru nimicu acelea reflexiuni de omu civilisatu ale lui Bem, si comissariulu Csányi cu complicii sei au urmatu a bé sange romanescu pàna la reintrarea armateloru imperiali in Ungari'a si in Transilvani'a. Asïa s'a intemplatu, cà din 6 Iuniu inainte omorulu ómeniloru nearmati continuandu-se, dupa pacificarea tierei conscriptiunea oficiala a celoru omoriti a datu unu numeru de 4834 suflete. Mai tardiu inse acelu numeru a fost rectificatu la 6000 de ómeni omoriti, din causa cà in decursulu anului 1850, in care se facuse prim'a conscriptiune a celoru omoriti, auctoritatile noului gubernu austriacu nici nu apucasera a pune màn'a pe tóte protocólele si archivele tribunaleloru de sange, si nici chïaru familiile nu sciusera nimicu de sórtea mai multoru membri ai loru, daca se mai afla in viatia, ori cà au fost ucisi undeva; in mai multe comune nu au petrunsu nici publicatiunile la poporu.

Mai observamu acilea, cà in acésta cifra de 4834 sau mai exactu de 6000 ómeni omoriti nu se coprinde numerulu miiloru de ómeni cadïuti cu armele in màni, din tóte trei nationalitatile, in desele batalii mai mari, in loviri partiali, in scaramusïele cele multe, precum si in flacarile orasïeloru si sateloru arse, despre care nu cunóscemu nici-una conscriptiune generala si autentica, cá se merite credïementu. Pre langa tóte acelea perderi au mai disparutu si din corpulu lui Puchner trecutu in Olteni'a preste trei mii fecïori de colera si de fóme, din cari partea cea mai mare au fost totu romani.

Dupa pacificarea tierei, deputatiunea romana care se aflá in Vien'a, adunase dupa putintïa mai multe informatiuni despre

perderile causate prin revolutiune si resboiu civile in elementulu romanescu, din care tóte scosese numerulu aproximativu de 40.000 persóne cadiute cá victime pentru existenti'a si libertatea nationala a poporului romanu. Daca vomu suma la unu locu atàtu perderile din statulu civilu càtu si cele din regimentele intregite cu tinerime din tóta romanimea locuitóre nu numai in Transilvani'a, ci si in Ungari'a cu Banatulu si cu graniti'a sa militara, atunci acea cifra a perderiloru cu 40 de mii nu ni se va parea exagerata.[1])

Victimele revolutiunii din 1848—9 din Ungari'a, din Banatu cu Voivodin'a de atunci si din Transilvani'a conscrise cu tóta grij'a possibila se publicasera pe largu in oficiosulu Wiener Zeitung din Augustu 1850, dupa listele adunate de pretotindeni in rubrice trase inadinsu pentru mai buna informare a lectoriloru. Numerulu loru adunatu la unu locu ar face unu volumu grosu. Noi avemu sub ochii nostrii numai conspectulu celoru 4834 persóne contrase totu dupa Wiener Zeitung si publicate in fasciclu separatu formatu 4° la Vien'a, pe langa o informatiune a tribunalului militariu din Clusĭu cu dat'a 21 Ianuariu 1851 subscrisa de capitanulu auditoru Trauschenfels, autenticata in Vien'a la 6 Februariu 1851 de càtra maiorulu auditoru Sauer.

Nu tóte acelea persóne omorite au fost de nationalitate romana, ci cifr'a de 4834 individi se inparte asĭa: 4425 romani nearmati, omoriti prin unguri, 165 unguri nearmati, omoriti prin romani, 252 sasi totu nearmati, omoriti prin unguri, 72 de alte nationalitati, cum ţigani, jidovi s. a. La 24 persóne omorite in orasĭulu Desĭu in 24 Octobre 1848 nu se arata nationalitatea, dara si aceia au fost numai romani.

Dr. A. P. Alexi actualu profesoru la liceulu din Nasaud, in a. 1870 pre cand studiá la universitatea din Gratĭu, dand preste acelu conspectu de 4834 victime, coprinsu de jale pentru atàta sange versatu, inpinsu si de iubirea càtra istori'a patriei si a natiunii sale, nu'si pregetà a traduce acelu conspectu in limb'a nóstra materna si nationala, cu o prefatiune caldurósa in fruntea lui. Noi publicaseramu acelu conspectu,

[1]) Vedi in: Romaenen der oesterr. Monarchie ùnu conspectu compusu de Laurianu din multele informatiuni adunate la Vien'a in 1849, publicatu la pag. 231—234, reprodusu de noi intre Documente.

sau cum îlu numise Alexi nemeritu »Pomelnicu« in »Transilvania« Nrii 19 si 20 din 1870 si in Nrii 4 pàna la 13 din 1871. Nu este bine se se dea uitarii niciodata acelu Pomelnicu, adica memori'a atàtoru mii de martiri ai natiunei; dara abundanti'a mare preste mesura in materialu istoricu pentru acésta epoca nu ne permitte cá se'lu reproducemu si aici, de aceea indreptaramu pre lectori la isvoru. Totusi pentrucá se ne facemu o idea justa despre natur'a terrorismului din 1848/9 reproducemu si aici numai cá specimen o mica parte din omorurile si torturele coprinse in citatulu conspectu oficialu.

Abrudu, in Iuniu 1849 d'in Cornea 1 barbatu inpuscatu de insurgentii unguri navalitori in comune.

Maiu 1849 4 barbati spendiurati.

Maiu 1849 d'in Abrudu 32 barbati, 18 femei si 6 copii mai mici de 6 ani, puscati.

Maiu 1849 d'in Rosii'a de munte 1 barb. omorîtu fàra judecata prin rebelli.

Maiu 1849 Petru Dobr'a d'in Zlatn'a, ucisu in urm'a sententiei rebelliloru.

Adamusiu, 26 Octobre 1848 2 barbati omoriti de insurgenti.

Martiu 1849 Szabo Jànos, Copostanu Luca, Ignatiu Mironu, Ignatiu Stefanu, Musta Gerasimu, 5 barbati la sententi'a tribunaleloru redicate de càtra rebelli, ucisi.

Aciuti'a, Octobre 1848 7 barbati inpuscati de insurgenti.

Gald'a-de-josu, Aprile 1849 8 barbati macelati de insurgenti pre strade.

Gioagiu-de josu, Aprile 1849 22 barb. omoriti totu asia.

Vintiu-d josu, 1849 Notariu Iacobu, Ordeanu Potalia, Rosa Toma, Secareanu Iuon, Mihautiu Iuon, Georgiu Tanasie, Gaboru Nicolae, 7 barb., esecutati la mórte la mandatulu lui Zeyk Antal.

Aprile 1849 1 barbatu omoritu pre strada.

Aprile 1849 Puscariu Nicolau si Barna Iuon, 2 barbati, prensi prin Kemény Samu si inpuscati.

Aprile 1849 d'in Siardu 2 barbati omoriti de insurgenti, parte pe strade, parte pe campu.

Iuniu 1849 d'in Kisfalau 2 barbati deto.

Iuliu 1849 d'in Ampoiti'a 3 barbati deto.

Bobohalm'a, Octobre 1849 6 barbati prin insurg. navalitori in comuna, ucisi.

Baia, Aprile 1849 15 barbati, 9 femei si 3 prunci omoriti toti si tóte.

Balsi'a, Iuniu 1849 2 barbati, 2 femei si unu pruncu omoriti.

Banesci, Iuniu 1849 d'in Halmagiu 5 barbati omoriti.

Bucerdea, Maiu si Aprile 1849 11 barbati asemenea omoriti.

Blasiu, 19 Iuniu 1849 d'in Blasiu 16 barbati si 4 femei inpuscati de insurgenti.

Blasielu, Maiu 1849 7 barb. omoriti de insurg.

Iuniu 1849 3 barbati. 15 Iuniu 1849 d'in Craciunelu 6 barbati, 4 femei si 6 copii. Acesti 19 insi macelati de insurgentii navalitori in comuna.

Barabantiu (Borband), Aprile 1849 1 barbatu totu asemenea omoritu.

Maiu 1849 14 barbati omoriti pe strade de insurgenti.

Vulperu (Borberek), Aprile 1849 20 barb. si 1 femeia esec. la mórte d'in mand. lui Zudor Ferenz.

Bradu, 24 Maiu 1849 Vîrtam Nicolau, Roba Ionu, Tomus Georgiu, Tomus Ionu, 4 barbati, la mandatulu lui Hatvani cá comandante de trupa.

10 Oct. 1848 d'in Bradu 9 barbati, 3 femei si 1 pruncu au fostu ucisi de rebelli chiaru in casele loru.

Iuniu 1849 d'in Bradu 16 barbati, 7 femei si 2 prunci deto.

Iuliu 1849 d'in Bradu 6 barbati deto.

Iuniu 1849 Mita Avramu, Iga Adam, Iga Petru d'in (?), 3 barbati, la mand. lui Kristsori Ferencz.

Aprile 1849 Trifa Ionu, Dumitru Teodoru, Trifa Lazaru si mai 1, toti d'in Mestecanu, 4 barbati, esecutati dupa dreptulu statariu ungurescu.

Opran Ionu si Lazaru Mihaiu d'in Ormindea, 2 deto.

Trei barbati d'in Valea Bradului deto.

Oprea Tanasie, Colcia Ionu, 2 barbati deto.

Febr. 1849 d'in Valea Bradului 5 barb. deto.

Buciumu, Iuliu 1849 5 barbati si 3 femei deto.

Bucuresci (satu), Aprile 1849 3 barbati si 3 femei deto.

Bucesdi, Maiu 1849 7 barb. si 3 femei inpuscati la aprinderea satului.

Burean, 1 Iuliu 1849 4 barbati inpuscati fàra sententia.

Cebea, Octobre 1848 25 barbati omoriti la navalire.

Cohesci, Octobre 1848 6 barbati, 3 femei si 9 prunci inpuscati de insurgentii navalitori.

Cimbrud (Csombord), Nov. 1848 5 barbati torturati si ucisi de insurgentii.

Octobre 1848 2 barbati omoriti de ungurii din Aiudu.

Ciucia, Octobre 1848 d'in Botezu 1 barbatu si 1 pruncu inpuscati de insurgenti.

Aprile 1849 17 barbati inpuscati la mandatulu lui Bocskai.

Ciuruleasa, Iuniu 1849 8 barbati si 2 femei inpuscati de insurgenti.

Tielna, Maiu 1849 11 barbati torturati si ucisi la mand. lui Vadadi László.

Cebea, Maiu 1849 6 barbati si 1 fem. torturati si ucisi de insurgenti.

6 Febr. 1849 d'in Bucovn'a 5 barbati inpuscati de insurg. navalitori.

Frâncu Simeonu si inca 2 d'in Felacu, 3 barbati, torturati si omoriti prin rebelli in modulu celu mai barbaru.

Gioagiu, Maiu 1849 23 barb. torturati si macelati in modu barbaru.

Aprile 1849 Iosue Ciocanu, Mitru Colibasiu, Petru Budei d'in Ili'a, 3 barbati, ucisi la mandatulu maiorului de insurg. Weber.

Alecusiu, 18 Ian. 1849 6 barbati, 5 femei si 1 pruncu omoriti de insurgenti.

Farcadinu, 17 Maiu, 16 Aprile si 1 Iuliu 1849 3 barbati si 1 femeia deto.

Fel-Enyed (Aiudĭelu), Martiu 1849 13 barb. deto.

Aprile 1849 16 barbati omoriti prin locuitorii d'in orasiulu Aiudu.

Fel-Orbo (Gàrbov'a de sus), 1849 3 barb. deto.

Aprile 1849 d'in Bosesci 4 barbati omoriti de insurgenti,

10 Aprile 1849 Gales Teodoru, Cerle Zacharia si Banyai Ionu d'in Haranglabu, 3 barb., omoriti la mandatulu comand. d'in Galfalau.

Ian. 1849 d'in Haranglabu 13 barbati omoriti la mand. comand. ungurescu d'in Galfalau.

Maiu 1849 Porima Nicolae, Porima Onea, Georgiu Lica, Baciu Georgiu, Cili Georgiu, Rusu Stefanu, Madar Onu, Sandu Nicolae, Kis János, 9 barbati, prin tribunalulu d'in Diciu-St.-Martinu esecutati din viétia la mórte.

Aprile 1849 Chindeanu Teodoru, Avramu Mafteiu, Megefanu (?) Teodoru, Varlanu Siofranu, Costa Damianu, Manu Ionu, Ignatu Filipu, Velic'a Simeonu, Popu Gabrila, toti d'in Câncesiu, 9 barbati, esecutati la mórte prin tribunalulu d'in Galfalau.

Noembre 1849 si Aprile 1849 d'in D. St. Martinu 9 barbati deto.

4 Aprile 1849 d'in Custelnicu 4 barbati deto.

13 Aprile 1849 d'in Gàmbutiu 27 barbati inpuscati la mandatulu lui Bocskai.

Aprile 1849 d'in Halmagiu 9 barbati, 1 puscatu, ér 8 omoriti in modu barbaru.

Halmagelu, Oct. 1848 30 barbati, 10 femei si 3 prunci, adeca 5 spendiurati, 22 puscati, ér 16 macelariti si trucidati.

Hatiegu, George Szokáts d'in H. Pesteny, Nic. Ardeleanu d'in F. Farcadinu si Ionu Pesteneriu d'in Bautiaru, 3 barb., condamnati si esecutati prin sententi'a tribunalului negru d'in Hatiegu.

Maiu d'in Bautiaru 2 barbati omoriti de insurg.

Homorodu (comit. Hunedórei), Maiu 1849 9 barbati si 1 femeia omoriti in modu barbaru de insurg.

Igiiu, Maiu 1849 d'in Tieln'a, Bucerdea si Ighiiu 20 barbati si 2 femei deto.

Cacov'a, Ian. 1849 Costanu Petru, Obedaru Toma si Groza Petru, 3 barbati ucisi la mandatulu lui Kemény Stefanu.

19 Aprile 1849 10 barbati si 4 femei omoriti de insurg. navalitori in comuna.

Captalanu, Oct. 1848 2 barbati omoriti prin Kis Samu, 1 femeia omorita prin Molnár Elek.

Dec. 1848 1 barbatu si 1 fem. deto.

25 Octobre 1848 4 barbati si 1 fem. omoriti prin Kis Samu.

Alb'a-Iuli'a séu A. Carolin'a (Karlsburg), Maiu 1849 5 barbati omoriti prin insurgenti.

Iuniu 1849 6 barbati torturati si omoriti totu prin rebelli.

Iuniu 1849 Fluierasiu Teodoru, Daianu Achimu, Bercariu Iosifu, Botca Manuila, 4 barbati in gradin'a lui Antoniu Fogarasi omoriti la mandatulu aceluiasi.

24 Iuniu 1849 5 barbati omoriti de rebelli.

Totu la Alb'a-Iuli'a: Iuniu 1849 Neamtiu Mitru si Ionu Ordeanu, 2 barbati esecutati la mandat. lui Fogarasi Antal.

Iuniu 1849 33 barbati, 7 femei si unu pruncu; 2 fura spendiurati, ér 39 omoriti in modu barbaru.

Maiu 1849 d'in Zalatn'a si Fenesiu 4 barbati inpuscati de insurgenti.

Iuniu 1849 d'in Alb'a-Iuli'a 5 barb. omoriti asemenea.

Corn'a (comit. Albei), Aprile 1849 3 barbati si 1 femeia deto.

22 Febr. 1849 Stoica Mateiu, Suciu Maximu, Orosu Ionu, Saulanu Ónea, Mirasteanu Onu, Munteanu Ionu, Delelénu Samoila, 6 barbati si 1 femeia la mandatulu lui Fürészi Sándor d'in Vidraszeg, prin venatorii unguresci, venati cá ferele si inpuscati.

Oct. 1848 4 barbati omoriti la comand'a lui Lázár Albert.

Keresztó (Cristuru? in comit. Hun.), 13 Martiu 1849 5 barb. si 1 fem. la dearderea satului omoriti.

Ketsketaga, Aprile si Iunie 1848 8 barbati omoriti de rebelli.

Chimitelnicu (Keménytelke), Varga Ripa, Buzás George, Nistoru George, Prodanu Nutiu, d'in Czinkos 4 barbati esecutati la mandatulu oficirului de insurgenti Szabo Lajos d'in Türda.

Kisfalud (comit. Alb. inf.), Aprile 1849, 10 barbati si 3 femei omoriti de insurg. navalitori.

Cricau (Krakko), Oct. 1848 d'in Diod si Iozenu (?) 2 barbati torturati si omoriti prin insurgenti.

Iuliu 1849 16 barbati totu acolo macelati de rebelli.

Crisciorn, 9 Martiu 1849 7 barbati si 3 femei sub comand'a maiorului Csutak omoriti.

Curechiu, Iuniu 1849 2 barbati, 4 femei si 4 prunci omoriti de insurgenti.

Cucerdea, 1849 8 barbati sub comand'a jud. de cerc. Szilágyi Lajos omoriti.

Cucu (Kutyfalva in comit. Alb. infer.), 1849 6 barbati si 1 femeia omoriti de insurgenti.

Oct. 1848 d'in Cucerdea 4 barbati deto.

Lunc'a de josu, Ianuariu 1849 6 barbati si 2 femei deto.

Lunc'a de susu, Martiu 1849 6 barbati prinsi, apoi pre cale càtra tribunalulu dela Bradu fura macelati.

Cisteiu, Noembre 1848 4 barbati inpuscati de rebellii, cari au calcatu comun'a.

Orbo (Gàrbov'a ung.), primavér'a 1849 4 barbati si 2 femei omoriti de rebelli.

Sioimusiu (comit. Albei inf.), Iuliu 1849 7 barbati omoriti prin rebelli.

Oct. 1848 4 barbati deto.

Iuliu 1849 2 d'in Boholtiu, 1 d'in Babaln'a, 1 d'in Nyavajásfalva (comit. Huned.), 4 barbati inpuscati de rebellii, carii au calcatu comun'a.

Iuniu 1849 d'in Craciunesci 5 barbati omoriti de insurgenti.

La Uióra (Maros-Ujvár) cu salinele sale, localitate atinsa mai in susu pentru casulu lui Hidvegi, au fost omorîti atàtu prin sententi'a tribunalului de sange càtu si de càtra particulari acolo pe locu si in mai multe comune din acelu ţinutu successive pàna in Iuliu 1849: 64 barbati, 4 femei si 1 pruncu.

Din comun'a Mihaltiu nu s'au indestulatu cu cei inpuscati din porunc'a lui Bánfi in Iuniu 1848, ci tocma la unu anu au fost inpuscati 10 ómeni din locu si alti 3 din comunele vecine.

In Mihaileni au inpuscatu 3 barbati, 8 femei si 1 pruncu.

In Mirislau magïarii din Aiud voind se'si resbune pentru foculu din Ianuariu, fàra a cerceta dupa vinovati, au omoritu 6 barbati din locu si alti 6 din Lopadea, dupacè mai anteiu iau torturatu in modu barbaru.

Totu magiarii din Aiud au mai omoritu in 1849 din comun'a vecina Aiudielu sau Aiudulu de sus 44 barbati si 3 femei, éra din Gàrbova de sus doi barbati.

Comun'a Nàjlacu totu la Murasĭu, înca a suferitu fórte greu. Trei tirani din locu Ant. Burnátz, Sam. Kászonyi si Adam Szebeni au omorîtu 18 barbati, 6 femei si 1 pruncu.

Gardistii si voluntarii unguri din Turd'a, Desĭu, M. Osĭorheĭu, Clusĭu, Huiedinu au omorîtu in masse, in gramada, fàra nici-o judecata. Asĭa de ex. in Iara (A. Jára) ei au macelatu 24 barbati, 6 femei si 3 prunci. De aici a urmatu apoi, cà si Balintu a datu focu la Iara.

La Huiedinu (Bánfi Hunyad) in 7 Nov. 1848 ungurii au omorîtu 14 barbati si 1 femeia.

La Cĭurila unu voluntariu selbaticu Bon Pista a inpuscatu in 1849 pe 7 barbati.

La comunele Jucuri au ucisu 11 romani, din care numai 3 judecati.

La Cacova in comitatulu Turdei in 1849 sub conducerea lui Pápai au inpuscatu 12 barbati si 6 femei.

La Cristisĭu langa Turda 5 romani au fost taiati in bucati si lasati mancare caniloru.

La St. Craiu in Nov. 1848 omoriti 10 barbati, 4 femei si 1 pruncu.

Si asĭa mai departe. Pentru nici-unii inse mórtea nu era asĭa sigura cá pentru preotii de romanu, ori-unde puteau se'i apuce insurgentii.

Lapadea romanésca, primavér'a 1849 16 barb., toti prin rebelli omoriti.

Petrilac'a 7 Aprile 1849 d'in Nandra 4 barbati inpuscati totu de rebelli.

7 Aprile 1849 d'in Petrilac'a 7 barbati omoriti de rebelli in modu barbaru.

Petrosiani, Oct. 1848, Aprile si Iuniu 1849 11 barbati si 2 prunci inpuscati de insurgenti.

9 Febr. 1849 d'in Semeri'a 5 barb. si 1 fem. deto.

Podele, Ianuariu 1849 d'in Bradu 1 femeia omorita de rebelli la invasiune; d'in Podele 4 barbati, 2 femei si 3 prunci deto.

Poiana, 14 Ian. 1849 5 barbati si 2 femei omoriti prin rebellii calcatori de comuna.

Aprile 1849 4 barbati si 2 femei inpuscati de insurgenti.

Poienariu (comit. Zar.), Oct. 1848 duoi preoti d'in locu condamnati prin tribunalulu de sange si apoi omoriti; éra 3 barbati inpuscati de insurgenti.

Pouc'a (Pocafalva), 10 Aprile 1849 6 barbati omoriti de insurgenti.

Poclosiu, Aprile 1849 5 barbati deto.

Presac'a, 13 Octobre 1848 si Maiu 1849 8 barbati si 3 femei inpuscati de insurgenti.

Radnoth (rom. Ernotu), Oct. 1848 d'in Ernotu si Sĭauli'a 23 barbati si 1 femeia macelati prin rebelli.

1849 Olteanu Ioanu si Rusu Georgie, ambii d'in Sĭauli'a, 2 barb. Acestia fura dusi de locuitorii d'in Csapó in curtea lui Berzenczei, in diu'a urmatoria fura legati cu manile in spate si aruncati in Muresiu.

Oct. 1848 d'in Gyulás (rom. Iulusu in comitat. Cet. de balta), 12 barb. si 1 fem. omoriti de rebelli.

D'in Siardu 37 barbati si 2 femei torturati si omoriti toti prin rebelli acolea in comuna.

Sancelu (langa Blasiu), 7 si 19 Ianuariu 1849 19 barb. si 2 femei omoriti sub comand. colonel. de rebeli Czecz.

Secarambu, 11 Aprile si Iuliu 1849 d'in Varmaga, Nagyag si Keménd 4 barbati si 1 femeia deto.

Sibis'a, Aprile 1849 Sasu Stefanu, Poclisianu Dumitru. Poclisianu Andreiu, Nicolae Catana, 4 barbati, la mand. lui Antonu Zeyk omoriti.

Suharu, Iuniu 1849 2 barbati, 1 femeia si 2 p r u n c i inpuscati de rebelli.

Szántohalma (comit. Hun.), Febr. 1849 12 barbati si 4 femei inpuscati de rebelli.

Sz. Andreas (rom. Sântu), Febr. 1849 9 barbati si 4 femei omoriti de insurgenti.

St. Imru (com. Alb. inf.[1]), Aprile 1849 7 barbati si 4 femei macelati de insurgenti.

Oct. 1848 d'in St. Craiu 18 barbati si 2 femei deto. éra 2 barbati la mandat. lui Kemény István omoriti.

D'in St. Pauru 12 barbati deto.

Teiusiu (orasielu rom.), primavér'a 1849 d'in Gioagiu 6 barbati omoriti de insurgenti.

[1]) In Transilvani'a sunt 4 St. Imru.

D'in St. Imru 5 barbati deto.

Maiu 1849 d'in Fenesiu 9 barbati omoriti de insurgenti.

D'in Ugra 10 barbati si 1 femeia omoriti de insurgenti.

Oct. 1848 d'in Cucerdea 4 barbati torturati si ucisi de insurgenti.

Martiu 1849 Margineanu Ios., Moldovanu Iac., Moldovanu Georgie, Pasa Theodoru, Samargiteanu Stefan d'in Sïeulia, 5 barbati, fura essec. la mórte d'in mandat. graf. Lázár Dénes, Szabo Lajos, graf. Haller Ferencz.

Veresmartu, Noembre 1848 d'in Costeiu ungur. 2 barbati numai d'in placere barbara puscati de Csákány Ferencz, fost prefectu la gr. Mikes Károly.

Maiu 1849 d'in Rosii'a de munte 4 barbati inpuscati de rebelli.

Vidraseu (Vidraszeg in Comit. Cet. de balta), Oct. 1848 24 barbati si 1 femeia torturati, apoi omoriti prin rebelli carii au calcatu comun'a.

Zalatn'a, Oct. 1848 d'in Presaca 1 barbatu inpuscatu de gard'a nation. ungur.

Maiu 1849 4 barbati si 2 femei inpuscati prin rebellii navalitori.

Maiu 1849 Georgie Tataru, Stef. Tataru, Georgie Isanca, Georgie Ieremie, Stanislau Ianis, Georgie Stefanu, Onutiu lui Piperiu, Nicolae V. Danutiu, Gligor Bolfea, Ioachimu Sanfirisioru, 10 barbati, condamnati la mórte prin duoi comandanti de ai rebelliloru, si inpuscati pre strada.

Maiu 1849 1 barbatu inpuscatu de insurgenti.

Aprile 1849 din Trompole[1]) 2 barbati torturati si omoriti prin rebelli.

Octobre 1848 3 barbati torturati si omoriti prin gard'a nationala ungurésca.

Iuniu 1849 5 barbati si 5 femei torturati si omoriti prin rebelli; éra 1 barbatu inpuscatu prin rebelli in biserica si 1 barbatu spendiuratu de unu arbore.

Zdrapti (comit Hun.), 13 Martiu 1849 37 barbati si 19 femei sub comand'a maiorului de rebelli Csutak, parte fura dumicati, parte aruncati in focu si arsi.

[1]) Nu avemu comuna pe acestu nume; dóra Tomplitia in comit. Hunedórei, séu Trapoldu?

Sum'a d'in districtulu Albei Iuli'a 1724 barbati, 222 femei si 55 prunci.

Ne-a costatu óresĭcare lupta sufletésca pàna cand ne induplecaramu a reproduce acésta parte din atrocitatile resboiului civilu dela 1848/9; eramu inse datori si cu acestea informatiuni adeverului istoricu si posteritatii, generatiuniloru càte ne urmédĭa noue din tóte popórale conlocuitóre si cu atàtu mai vîrtosu generatiuniloru din poporulu, din natiunea nóstra romana, pentrucá acestea se cunósca si se scia, cà daca ele se bucura astadi de vreunu dreptu omenescu, de institute si alte mijlóce de cultura si civilisatiune, de care pàna in 1848 era preste putintia se ajunga cu ajutoriulu limbei materne, sau cà le castigá numai cá pe apucate, cá pre ascunsu dela alte limbi si din alte institute fórte hostili pentru romani, apoi acelu dreptu si acelea institute le cumparasera parintii loru cu pretiuri enorme de sange românescu versatu in torrenti pe pamentulu acestoru tieri.

Totu din acelea catalóge ale romàniloru omorîti in case, in curte, in campu pe timpu de lucru, la drumu si in alte afaceri private, ne convingemu intre altele, cà principii terroristiloru, adeca Ludovicu Kossuth si com. Michail Eszterházi îsĭ tînusera strictu parol'a data poporului romànu in proclamatiunea loru cea ingànfata din 10 Octobre 1848 de a extermina pe acestu poporu (§ 34). Totu de aici cunóscemu, cà episcopulu Andreiu Sĭaguna fusese fórte bine informatu despre planulu unguriloru de a extermina pe romani si pe sasi (Capu VI § 46). Vom vĕdea apoi, cum le-a platitu si poporulu romanu chĭaru si dupa 10—12 ani.

§ 58. Impresurarea si apararea cetatii fortificate Alba Iulia in 1849. Conlucrarea romaniloru la a ei aparare si despresurare.

O cetate fortificata precum este si Alba Iulia cunoscuta si cu numele Belgrad si Alba Carolina in Transilvani'a, meritá cá se fia cunoscuta si dupa trecutulu ei inainte de a'i cunósce suferintiele pe care le-a induratu ea in 1849. Lectorii nostri potu afla monografi'a cetatii Alba Iulia in Analele Academiei romane si in »Transilvania« Nrii 21—22 din 1886, cum si in publicatiune separata; prin urmare se fimu dis-

pensati de a o mai reproduce si aici. Totu ce avemu se mai observamu astadata este, cà daca Bem disese in batali'a dela Simeri'a »Podulu de pre Streiu este Transilvania,« cu dreptu indĭecitu mai mare s'a pututu dice si susţiné dupa esirea din tĭéra a trupeloru imperiali, cà Alba-Iuli'a insemná in cele patru luni de dile intru tóta puterea cuventului tĭér'a Transilvani'a. Despre acestu adeveru erau si comandantii insurgentiloru convinsi pe deplinu. Cetatea fortificata Alba-Iulia, situata la distantia numai de $^1/_2$ óra dela tĭermulu dreptu alu Murasĭului, domina drumulu militariu atàtu alu ostiriloru care aru strabate din Banatu pe la Dev'a, càtu si alu acelora care aru vení printre muntii dela Cĭucĭa incóce la Clusĭu si de acolo in lini'a Murasĭului spre a trece in sus càtra Sibiĭu si mai departe. Celu mai bogatu materialu de resboiu pentru Transilvani'a se conserva in Alba Iuli'a. Acelu materialu ar fi prinsu fórte bine partidei revolutionarie.

Din acestea cause si din altele de natur'a acestora istoriculu austriacu are tóta dreptatea, daca inputa greu administratiunei militarie din Sibiĭu, cà acésta dominata de o passivitate neinvinsa, nu ingrijise nici pentru doue septemani, cá garnison'a acelei cetati, care singura póte fi aparata cu succesu in acésta tiéra, se fia provedĭuta cu victualii de ajunsu.[1])

La negrij'a administratiunei militarie mai venise si alta fatalitate: Comandantele cetatii generalulu Horak orbise si asĭa fù necessitatu a da comand'a colonelului August, totu omu betranu, din norocire inse pre langa ce era din natur'a sa omu energiosu, apoi pre càtu timpu suferise in M. Osĭorheĭu totu felĭulu de insulte dela secui, sciá acum din propri'a experientia ce are se astepte elu si altii dela insurgenti in casu cand acestia ar fi pututu apuca cetatea in potestatea loru.

In functiunea de directoru alu corpului de geniu operá capitanulu Domaszewski; comandante alu piatĭeĭ maiorulu Knebel, éra alu artileriei maiorulu Rczehak (cechu).

[1]) Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849. Von einem oesterreichischen Veteranen. Leipzig 1869. Seite 26—49.

Indata dupa primirea scirei triste despre caderea Sibiiului in 11 Mart. grij'a principala a numitiloru comandanti a fost, cá se trimita iute despartiemente militari pe la multe comune din cele mai cu stare, cá se adune prin requisitiune pe langa quietantie atàtea mijlóce de viatĭa, vite de taiatu, cerealii, vinuri, vinarsu, legume s. a., nutretiu pentru cai si vite cornute, càte se le ajunga pe vreo trei luni de dile, in care timpu credeau ei, cà dóra cas'a domnitóre va trimite in tiéra alti generali cu trupe mai numeróse si cu instructiuni clare, categorice, nicidecum de cele formulate in doue intielesuri.

Alta grija a comandantiloru a fost, cá se ridice unele zidiri noue absolutu necessarie pentru aparare. Mai este de insemnatu, cà partea cea mai mare a garnisónei cu care apucasera comandantii a se inchide in cetate, erá compusa din recruti romani inrolati numai din tómna, pe cari abĭa acum iĭ scoteau de càte doue-ori pe dí cá se traga la ţînta. Dara in acelea dile de proba si de renascere durerósa chĭaru si acei junisĭori de càte 20—21 de ani intĭelegeau inportanti'a momenteloru, sciau pentru ce se batu si ce apara ei dintre zidurile acelea cumplite, de aceea si mergeau cu placere la exercitiu, se si supuneau la tóte fatigele. Da, acum odata, dupa vécuri, fiiĭ poporului romanu din acésta tiéra sciau érasi pentruce se batu si cautau cu barbatia in fati'a mortii. A mai datu Ddieu intre atàtea desastre, cà corpulu oficiriloru intrati in acea garnisóna de aparare era petrunsu in partea sa cea mai mare de unu spiritu adeveratu heroicu, in ale caroru vine colcaiá sangele inferbentatu de poft'a resbunarii.

Garnisón'a intréga a cetatii era compusa din diverse contingente de trupe si anume dupa registrele oficióse:

Artileristi de campu	80	fecĭori.
Artileristi de garnisóna . .	75	»
Servitiulu bateriei de rachete . .	16	»
2 companii venatori ardelenĭ . .	402	»
2 » din regim. Leiningen . .	581	»
1 » » » br. Bianchi . .	259	»
2 » » Regim. I granitiariu rom.	345	»
2 » » Regim. rom. din Banatu	460	»
1 » Carolu Ferdinand (reconvalescenti, raniti in lupte trecute)	140	»

Din regim. II granit. rom. . . 24 fecĭori
Gardisti sasi din Orascia . . . . . 80 »
Cavaleria usióra reg. Max . . . . . 59 »
Din regim. Sivkovici apucasera in cetate numai 2 oficiri.

Asĭa garnisón'a de aparare din Alba Iulia dupa venirea si aceloru 2 companii de granitiari romani dela Caransebesiu a fost: 44 oficiri cu 2453 ostasi, in care numeru se coprindu si suboficirii dela sergenti (Feldwebel, Wachtmeister) in josu.

Cu esceptiune de 2 companii Bĭanchi, de cei 59 cavaleristi si de artileristi, partea cea mare a trupeloru de linia a fost, precum s'a observatu mai in sus, de recruti.

Artileri'a cetatiĭ era 71 tunuri de calibru diferitu dela 24 pàna la 3 libre, apoi 2 mortarie (Mörser, Meurtier, pioa) de 30, alte 2 de 10 libre, 4 hobitĭe (Haubitzen) de aruncatu granate, shrapnele, cartace si globuri luminatóre.

In turnulu bisericei catedrale a episcopiei rom. catolice s'au asĭedĭatu unu oficiru cá se faca servitiu de telegrafu, cà-ci de acolo se puteau observa tóte miscarile si manoperele trupeloru vrasmasĭe.

Bravulu si zelosulu Thalson (cunoscutu si cá archeologu) preotulu militariu a luatu asupra'sĭ purtarea unui diariu de totu ce se intemplá in cetate si impregiurulu ei. Acelea informatiuni ale lui Thalson sunt si voru fi totdeauna de mare valóre. Elu scrisese intr'o di, cà acum garnisón'a era cu tóte gat'a, iĭ lipsía numai vrasmasĭulu; iĭ mai lipsía inse si altu ceva; o garnisóna multu mai numerósa, cá se ocupe si fortificatiunile exterióre, pe de laturi, pe care in casu de unu asaltu nu era cine se le apere.

Garnisón'a nu avù se astepte multu dupa vrasmasi. In 24 Mart. o colóna de insurgenti se si asĭedĭase in orasĭelulu Teiusĭu distantĭa de una posta dela Alba-Iulia, locuitu circa de 1800 suflete, din care 1200 romani. Totu atunci venise colonelulu br. Lup. Kemény la satele Órda-de josu (Váradja) si Portus cu 4500 soldati si 12 tunuri, cu scopu cá se inpresóre cetatea si se provóce pe comandatele August cá se o predea; acesta inse nu dete nici-unu respunsu la scrisórea lui Kemény. Acum baronului iĭ vine placerea cá se faca cu tóta óstea sa o preàmblare inpregĭuru de cetate, cu scopu de a baga frica in garnisóna; dara oficirii acesteia

luara in risu acea manopera inprumutata din istori'a jidoviloru, de cand cu impresurarea Iericonului. In alta di Kemény provocà din nou pe August cá se dea cetatea.

Intr'aceea venise si Bem pe 1-a Aprile la Portus, unde se opri din calea sa càtra Banatu cu alte 5000 si cu 18 tunuri de calibru mare, si vedĭend cà Kemény nu se pricepe la bombardari de cetati, se apucà elu însusi de lucru. In 2 Aprile tunurile mari postate fiind pe dealulu furciloru, sér'a pe la 6 óre incepù se bata cetatea. Garnisón'a respunse lui Bem cu tota vigórea. Dupa una óra de bombardare acelasi Bem, care acum era prea dedatu a despretiui pre toti comandantii austriaci, trimise unu parlamentariu cu scrisóre càtra August, carui îĭ observà cá in bataia de jocu, cà dupace acea cetate a pututu suferi acelu bombardementu, garnisón'a póte capitula cu onóre si elu dà garnisónei respiriu de doue óre, in care daca nu va capitula, va urma bombardare si luarea cetatii cu orice pretiu, cand apoi grati'a nu va mai avea locu.

Parlamentarĭulu fusese opritu pe ravelin,[1]) unde i se dete prin altu parlamentariu numai respunsu verbalu, pe care se'lu duca lui Bem, cà daca in dóue ore nu va primi nici-unu respunsu, se scia cà provocarea lui este respinsa. Cu acea manopera colonelulu nu a voitu altuceva, decàtu se castige puçinu restimpu spre a cerceta, daca bombardarea va fi facutu mari stricaciuni, si s'a convinsu cà numai unele case private au suferitu ceva stricaciune.

Pe la 9½ óre Bem éra incepù se bata cetatea cu totu-adinsulu din tunuri grele, cu bombe mari pàna la mĭedĭulu noptii, inse si astadata fàra nici-o stricaciune in fortificatiuni, éra garnisón'a avù numai trei raniti spre mirarea tuturoru cari sciau bine, cà soldatii in lipsa de casematte au statu tóta nóptea sub cerĭulu liberu.

In lipsa de orice resultatu doritu Bem astadata nu mai cercà cu baterea cetatii, ci scrise lui Kossuth, cà in Ardealu se afla destui aristocrati cá prefecti, administratori civili, inse nici-unu generalu, nici carii se scia lua cetati, si cerù cá se

[1]) Ravelin se dice si Semiluna, fortificatĭune compusa din doue fetĭe sau laturi, care facu unu unghĭu in afara.

trimita tunuri mai grele; comand'a de impresurare o lasà totu lui Kemeny pàna va veni altulu care se pricepe la baterea de cetati; apoi conformu ordinului ce primise Bem dela gubernu plecà cu unu corpu de 10 mii la Banatu, unde trimisese mai de inainte pe br. I. Bánfi.

Intr'aceea cercara si acesti insurgenti mijloculu usitatu in tóte resbóiele, cá se castige cetatea prin tradare si înca prin mijlocirea unei dame engleze.

Pàna in a. 1866 in armat'a austriaca serviau fórte multi straini, inaintand pe la nasulu pamenteniloru; intre straini erau si anglii. Capitanulu de cavaleria Webbe-Weston la esirea austriaciloru îsi lasase pe cocón'a sa înca din érna in Alba Iuli'a. Barbatu-seu îi mijloci in Bucuresci dela consulatulu Angliei pasportu pentru dens'a si pentru unu agentu, cá se o conduca in Munteni'a. Acelasi agentu primi si missiune secreta in favórea unguriloru, cá se induplece pe colonelulu August la predarea cetatii. Colonelulu convocà indata pe corpulu oficiriloru si le inpartasi totu secretulu, cu adaosu inse, cà de s'ar invoi ei toti, elu singuru va apara cetatea pàna la celu din urma omu. Oficirii se infuriara cumplitu, éra l a d i W e s t o n si agentulu seu trebuira se ésa din cetate indata a dou'a di.

Vediend cà cu tradarea nu scotu nimicu la cale, gubernulu revolutionariu trimise la Portus pe br. S t e i n fost inainte capitanu de geniu in armat'a austriaca, éra acuma colonelu ungurescu, cu ordinu precisu, cá se inpresóre si mai strinsu cetatea, se'i taie orice aprovisionare si se ia tóte mesurile pentru o bombardare multu mai strabatatóre.

Intr'aceea garnisón'a facea in totu timpulu inpresurarii multe escursiuni din cetate, atàtu pentru aprovisionare, càtu si spre a face insurgentiloru tóte relele possibili; éra in asemeni intreprinderi dese garnisón'a era ajutata din cetate de bombele artileriei, care cadeau intre unguri si de alta parte de prefectulu I. A x e n t e S e v e r u, pàna cand acesta in 17 Maiu spargènd prin trupele de obsidiune intrà in cetate cu 800 de ómeni. Despre acea bravura si de celelalte servitii facute cetatii mai reproducemu aici acea parte din raportulu numitului prefectu, care ne dà informatiuni multu mai exacte despre strabaterea celoru 800 de romani in cetate, spargèndu'si

cale prin insurgenti, decàtu ne dau scriitorii austriaci, pre cand celoru unguresci nici nu le place se se vorbésca despre acea afacere bellica. Din citatulu raportu adeca aflamu nu numai descrierea faptei asĭa cum se intemplase, ci si despre tractarea rea pe care o aflara acei ómeni din partea lui August, care si elu sciá numai se urasca pe romani.

»In urmarea unui raportu pe care l'a trimisu prim-locotenentele Mànzatu in cetate, elu primi dela consiliulu belicu unu ordinu, dupa care aveamu se alegemu dintre ómenii mei 5—600 necasatoriti, càtu se póte de bine armati si inbracati, cu carii noi se strabatemu indata in cetate.

Dara ómenii bine armati si mai virtosu bine inbracati in lagarulu meu erau adeverate raritati de cabinetu; ómeni de acestia potea se védia cineva numai in castrele lui Jancu si in ale aceloru prefecti, ai caroru ómeni locuiau in munti. Trup'a mea erá compusa din individi, a caroru locuintia se aflá mai in siesu, cale de doue pàna in trei dile departe, pe unde dominau insurgentii; éra acesti ómeni ai mei de doue luni nu schimbasera camasi'a de pe trupu. — Nici-odata situatiunea nóstra nu a fostu mai critica de càtu atunci. Separati de lumea ceealalta, noi nu sciamu nimicu despre ceea-ce se intempla pe din afara de munti.

Inlaintrulu muntiloru aveamu se luptamu pe de o parte cu lips'a de munitiune si cu fómea, cu polipedii si cu tóte greutatile vietiei; éra de alt'a se luptamu in contra unui vrajmasiu infuriatu, carele tînea muntii inchisi si îsi indoiá incordarile sale, cá se-i ia in potestatea sa. Vrajmasiulu adeca sciá, cà pe càtu timpu nu sunt supusi muntii, elu nu va fi in stare se coprinda cetatea Alba-Juli'a. Si apoi tocma acuma consiliulu de resboiu ne chiama in cetate! Care va fi sórtea nóstra acolo? candu vomu esí noi din aceea? si in casu candu vrajmasiulu totu ar ocupa cetatea, óre nu ne va arunca elu pe toti in ascuțitulu sabiei, sau ne va inpusca ori spendiura, precum a facutu cu fratii nostrii din largulu tierei? Pe de asupra tuturoru acestora ne mai venì inca si fatal'a scire, cà Hatvany a intratu in Abrudu a dou'a óra cu trupa multu mai mare. Acum eu ajunsesemu cá se fiu ingrigiatu preste mesura pentru inteligenti'a romanésca, care isi aflase locu de scapare in sinulu muntiloru, si a carei

sórte in casu de a invinge insurgentii, erá dejá decisa de mai inainte. Prea bucurosu asi fi alergatu lui Jancu in ajutoriu.

Intre inpregiurari cá acestea amu tinutu consiliu de resboiu si dupa desbateri serióse amu decisu cá se ne supunemu consiliului belicu din cetate, pentru-cá se nu dàmu adversariloru nostrii ocasiune de a ne inculpa de nesupunere càtra comandantii imperatesci. Indata dupa acésta eu grabiiu cá se facu lui Jancu decisiunea nóstra cunoscuta si îlu rogaiu cá se nu se lase cu Hatvany in nici-o batalia decisiva, ci se'lu neodichnésca si alarmedie prin scàramusie mici si prin atacuri dese pe la anteposturile lui, éra dupa ce'lu va fi obositu, atunci se se arunce pe elu cu tóta puterea sa si se'lu sfarme. Eu inse m'am convinsu mai apoi, cà resultatulu fusese multu mai pe susu de asteptarile mele, pentru-cà Jancu a castigatu si astadata o victoria stralucita asupra lui Hatvany.

In 17 Maiu, dupace amu alesu trup'a ceruta de càtra consiliulu belicu, am luatu mesurile necessarie de plecare. Pentru-cá se insielamu pe vrajmasiu asupra planului nostru, am trimisu inainte pe alte càli unu mare numeru de lanceri, éra noi ne-amu indreptatu càtra cetate. Noi din dealu ne inieptaramu asupra antepostúriloru vrajmasie, pe care le-am deculatu, dupa aceea intretînendu focu necurmatu si spargèndu cordonulu vajmasiescu din prejurulu fortaretiei Alba-Juli'a, in puçine minute ne apropiaramu de cetate. Garnisón'a inse nici n'a intreprinsu vreo eruptiune spre a ne vení in ajutoriu, nici n'a trasu focuri din tunuri spre a ne coperi. Numai candu ajunseramu cu fericire la murii cetatii, s'au descarcatu doue tunuri de càte doue ori; acestea inse nu s'au descarcatu in favórea nóstra, carii acuma eramu scapati de ori-ce periculu si nu mai aveamu trebuintia de aparare, de càtu acelea tunuri au fostu trase asupra insurgentiloru, cari spariati de asaltulu cu carele amu spartu noi cordonulu loru de inpresurare, au alergatu dela Barabantiu si dela Portusu. Vrajmasiulu a perdutu in acésta afacere mai multi ómeni de ai sei, éra noi avuramu unu mortu si trei raniti.

In cetate amu fostu primiti din tóte partile cu strigate de »vivat«; comandantele cu cea mai mare cordialitate; capitanulu Cernoyevich si oficiarii regimentului romanescu granitiariu dela Banatu cu stringeri calduróse de mani, éra

Thalson, acelu capelanu bravu alu garnisónei, cu iubire curata. Prin acea intreprindere a nóstra cutediata insurgentii venira in confusiune si se vediura siliti, cá la turnulu de pulbere pe unde strabatuseramu noi, se asiedie unu batalionu intregu de paza.

Dupace am aratatu eu comandantelui multimea lipseloru de care suferiamu noi, elu a luatu mesuri cá cei 800 de ómeni se capete fia-care pe di pàne, unu paharu de vinarsu ori vinu. Vice-prefectii si tribunii inse n'au fostu memorati de locu in list'a de proviantare; éra dupace le lipsiau si loru banii cá se'si castige cele trebuincióse, erau siliti se cersiésca pàne dela ómeni. S'au ingrijitu si pentru arme si munitiune, adeca ni s'au datu 160 muschete si patrudieci flinte, dara cele mai multe din acestea n'au fostu bune de nimicu, ci au trebuitu se fia mai întaiu reparate. Preste acésta ni s'au mai datu càte 20 de cartusie (fişîcuri, impleturi).

Fiindu noi de acea credintia tare, cà scopulu provocarei adressate noue de a veni in cetate a fostu a intari garnisón'a, a apara cetatea si in unire cu garnisón'a a intreprinde eruptiuni asupra vrajmasiului, noi ne-amu propusu cá pe ómenii nostrii se'i organisamu conformu principiiloru tactice militarie intr'unu batalionu regulatu compusu din 800 de ómeni. Cu ostenéla si perseverantia amu reusitu in puçine dile, cá se formamu batalionulu spre indestularea tuturoru. Acuma noi supuseramu pe acesti ómeni unui nou juramentu pentru durat'a resboiului, éra comandantele cetatiei a promisu batalionului solda, daca se va porta bine.

Dara armele victorióse ale romaniloru din munti si maioritatea in care se aflau ei in cetate, au desteptatu pism'a indracita a acelora, cari pe romani 'iau urîtu totudeauna. Asĭa se tiesura in contra loru intru intunerecu, cu maiestria mare, intrige de acelea, care nici nu se poteau observá, nici a se paralisa.

Comandantelui cetatii i s'a fostu nalucitu, cà romanii aru avea de cugetu a'i lua comand'a si a incredintia cetatea unui romanu. Acésta nalucire ridicula a schimbatu totu planulu de a ne mai tînè pe noi in cetate si a intreprinde cu noi inpreuna eruptiuni. Asĭa sórtea nóstra fù decisa in secretu, éra aceea erá, cá noi se fimu scosi din cetate si se ne intórcemu in munti.

In 25 Maiu feciorii din batalionulu nostru capetara doue maji de carne,[1]) ceea ce din cum am fostu intratu in cetate nu se mai intemplase niciodata; li-se detera si 800 de caciule militari (gavanóse), care singure representau uniform'a nóstra si care mai tardiu la una ocasiune ne fura de mare folosu; preste acésta ne mai dedera inca càte treidieci de cartusie pentru fia-care omu, asia, cà pe lànga cele douedieci primite mai inainte, acum avea fia-care càte 50 de focuri.

In fine ni s'a spusu, cà in urmatóri'a nópte batalionulu va face sub comand'a mea o eruptiune asupra insurgentiloru postati la turnulu de pulbere, éra de acolo se va arunca pe cei carii se aflau la Barabantiu si asia mai departe. Amu fostu asecurati totuodata, cà in apararea si ajutoriulu nostru voru navali si doue companii dela regimentulu granitiariu de Banatu si dela primulu regimentu de granitiari romani transilvani. In acestu secretu au fostu initiatu numai prim-locotenentele Mànzatu, elu inse nu ne-a comunicatu nimicu la nici-unulu dintre noi.

In nóptea din 26 Maiu ne prepararamu pentru eruptiunea ce aveamu se facemu, éra fiindu-cà noi crediuseramu in nevinovati'a nóstra, cà dupace vomu scóte la cale planulu acesta, ne vomu intórce éra, asia ne mai lasaramu in cetate si puçin'a nóstra avere.

Noi esiramu prin pórt'a secreta, unde amu zaritu in adeveru pe cele doue companii granitiare defilandu pe intunerecu; mai tardiu inse nu le mai vediuramu. Inca si dupace esiseramu din siantiurile cetatii, Mànzatu inca totu nu ne-a spusu adeveratulu scopu alu esirei nóstre din cetate. Aici fusera inpartite comandele si tóte dispositiunile luate pentru lupta. Eu imi inpartiĭu ómenii in trei colóne: arip'a drépta o dedeiu vice-prefectului Joanu Maioru, arip'a stànga o comandá capitanulu venatoriloru Joanu Procopiu, centrulu ilu comandamu eu insumi. Ataculu fù indreptatu asupra celoru doue batalióne de insurgenti, dintre care unulu se aflá pe la turnulu de pulbere, éra celalaltu in capetulu viiloru. Favorati de nópte, noi ne aruncaramu pe vedettele si anteposturile vrajmasie, pe care le si uciseramu la momentu;

[1]) 1 maja sau cantariu sau centenariu facea 100 libre (punti) de Vien'a.

dupa aceea ne inieptaramu pe trup'a dela turnulu de pulbere, unde mai multi dintre insurgenti nu avusera timpu se se inbrace. Puscaturile si baionetele nóstre au trantitu gramedi de insurgenti atàtu in camerele turnului de pulbere càtu si inprejurulu aceluia.

S'a desfasiuratu o lupta crunta, pe care nóptea o facea si mai teribila. Noi ne amestecaramu cu insurgentii si luptaramu cu ei peptu la peptu. Eu insumi am strapunsu trei din ei si pe unulu l'am inpuscatu. Daca noi insine nu ne-amu omoritu sau ranitu unii pe altii, acésta amu avutu se-o multiamimu numai aceloru caciule militare ale nóstre, care erau singurulu semnu dupa care ne cunosceamu. Vrajmasii ne mai putendu sta pe locu, incurcati si infricati de marea loru perdere, s'au risipitu si au apucatu la fuga. Doispredíece ómeni dintre ai nostrii incunjurati de càtra unu despartiementu de insurgenti, au luptatu barbatesce fàra a se preda, pàna au cadiutu 11 din ei, éra alu doispredíecelea, unu studentu anume Blianca din Najlacu si decurionu in batalionulu nostru, vediendu pe cameradii sei morti, s'a prefacutu si elu insusi cá mortu intre ei, si asia scapandu de ochiulu vrajmasiului, mai tardiu s'a intorsu nevatamatu la batalionulu seu. In diori de di noi amu spartu a dou'a óra cordonulu insurgentiloru trasu inprejurulu cetatiei, dupa care ajunseramu in partea muntiloru dincolo de lini'a vrajmasia. Totusi noi nu incetaramu a goni pe vrajmasiu inca si in siesu, pàna candu vediuramu cà alergau trupe noue de insurgenti dela Barabantiu si Portus càtra turnulu de pulbere. Eu observaiu abia acuma, cà Manzatu, carele imi urmase mie printre insurgenti pe calea sparta de càtra bravii mei, au disparutu din campulu de lupta. Elu se trasese cu càtiva din ómenii nostrii spre munti. Asia abia acuma fù deslegata enigm'a, cà noi fuseramu esxpedati din cetate cu destinatiunea cá se ne intórcemu érasi in munti. Noi ne-amu supusu necessitatiei si ne-amu dusu éra in munti, unde ne intempinà Manzatu. Insurgentii au perdutu in acea batalia 80 de morti, si mai multi raniti; din partea nóstra au cadiutu 28 morti, 6 au fostu raniti si 7 cadiuti in captivitate. Cea mai mare grija a nóstra erá absenti'a vice-prefectului Joanu Maioru, carele in acea lupta s'a distinsu fórte multu prin vointia

decisa, curagiu si bravura, care inse acuma lipsia din mijloculu nostru inpreuna cu 85 de ómeni. Sórtea lui si a cameradiloru sei ne-a remasu necunoscuta pàna la liberarea definitiva a cetatii, dupa care apoi numitulu vice-prefectu imi facù mie unu raportu despre operatiunile sale si despre càte patise elu in cetate.«

Activitatea si suferintiele ulterióre a le romaniloru cari au ajutatu cu totu devotamentulu la apararea cetatii, lectorulu bine simtitoriu le póte afla descrise pe largu si cu iubire de adeveru atàtu in raportulu lui Severu, càtu si in celelalte doue, alu lui Avram Iancu si alu lui Simion Balint.[1])

In totu decursulu lunei lui Maiu si pàna tardiu in Iuniu insurgentii cu inpresurarea loru n'au pututu inainta intru nimicu. Spre a puté asiedia tunurile pe unu dealu, de unde cetatea póte fi dominata, br. Stein a cercatu totulu cá se sape si se ridice cu ómenii sei redute, se faca si asia numite ricochete pentru indreptarea glóntieloru; diu'a inse ómenii lui nu puteau lucra din caus'a bombeloru care veniau asupra loru din cetate; in acelasi timpu legionarii romani si necurmat'a frica de venirea munteniloru in contra loru ţinea pe batalionele insurgentiloru cá pironite in ceealalta parte a cetatii de càtra Barabantiu, pàna la Cricau, Ighiiu, Teiusiu si càtra Zlatna in sus. Asia Stein putea se lucre numai nóptea la sapaturi si la redute.

In 24 Iuniu pe la 5 óre dem. Stein incepù a bombarda cetatea din tóte tunurile, cu care urmà pàna la 1 óra d. a. Atunci o racheta aprinse fènulu din grasdurile episcopiei; foculu se intinse iute preste resiedintia, si fiind ventu tare, flacarile trecura asupra bisericei, la armamentariu, resiedinti'a comandei, scóle, seminariu, monastire; mai multe case private au arsu asia, in càtu de stingere nu mai putea fi vorba.

Preste puçinu se aratà unu parlamentariu dela Stein, prin care acesta cerea capitularea. Parlamentariulu fù dimisu cu promissiunea, cà la 4 óre d. am. i se va da respunsu. Scopulu era numai cá se póta stinge pàna atunci foculu.

---

[1]) A se vedé tóte trei traduse dupa textulu originalu in romanesce si tiparite in editur'a Observatoriului, Sibiiu 1884 tipografi'a W. Krafft.

La 4 óre fù trimisu capitanulu Cernoevicĭ, care acum apucase si elu in Alba Iuli'a, cá se spuie lui Stein, cà de capitulare nu póte fi vorba. Doi oficiri ai aceluiasi monarchu, cunoscuti si pre langa acésta humani, nu se va mira nimeni afland, cà ei au conversatu si disputatu multu asupra situatiunei momentane. Stein stetea din caus'a umanitatii sale in prepusu greu la unguri, caroru le placeau oficirii brutali; deci elu ar fi voitu se se rehabilitedĭe in ochii loru cu o fapta fórte stralucita, cum ar fi fost capitularea acelei cetati. In urma Stein declarà lui Cernoevici, cà mai astépta numai pàna in dio'a urmatóre la 6 óre dem.

In 25 bombardarea se continuà cu tóte puterile pàna sér'a la 7 óre. Acum inse a petrunsu si in cetate scirea prin unii fugari dela unguri, cà trupe russesci si austriace intrasera in tĭéra dela 21 Iuniu pe la Brasiovu si la Bistritia, prin urmare cà inpresurarea nu mai póte ţiné multu.

Stein nu a mai bombardatu cetatea, dara scàràmusĭele au mai duratu o luna intréga, pàna cand Stein la ordinulu lui Bem s'a departatu in 25 Iuliu cu tóta óstea sa dela Alba Iuli'a.

§ 59. Romanii din Transilvani'a remasi de capulu loru. Resboiu de patru luni intre romani si unguri. Constitutiunea austriaca din 4 Mart. 1849 revólta si mai tare pe unguri. Ungurii invingu pe austriaci. Windischgraetz cade. Conventulu revolutionariu proscrie pe cas'a austriacà. Kossuth se face gubernatoru. Terorismulu strabate si in biserica.

Corpulu cu care au esitu generalii austriaci in 21 Mart. din acésta tĭéra a fost compusu in marea sa maioritate din romani; soldati de linia si granitiari remasesera numai in garnisón'a din Alb'a-Iulia si cei puçini retrasi in fortaréti'a dela Dev'a; incolo romanimea era lipsita de arme si de comandanti militari de professiune. Acestui nefericitu poporu parasitu acum de puterea austriaca, i se parea in dilele de antei cà nu'i mai remasese decàtu supunere neconditionata la grati'a si discretiunea cuceritoriloru, dela cari inse sciá prea bine, cà n'are se astepte nici gratia nici crutiare in

vecii veciloru. Intre acelea lupte sufletesci poporulu se simtia usĭoratu celu puçinu de tutoratulu ghĭàtĭosu si de pedanteri'a fàra parechĭa a generaliloru austriaci din acea epoca, dela cari nu'si mai audia calificari cá »barbaru, crudu, selbaticu, comunistu etc. Cu unu cuventu, romanii au remasu acum de capulu loru.

In acea situatiune tinerimea si alti ómeni buni de arme îsĭ aruncara privirile càtra muntii apuseni, ai caroru locuitori nici dupa caderea Sibiĭului, nici chĭaru dupa departarea generaliloru din tiéra nu dedeau nici-unu semnu cà aru sta se ingenunchie si se cersiésca gratia, ci ei îsĭ disera: Daca ne parasira puterile austriace, nu ne vomu parasí noi pre noi insine. Acolo alergara sute de tineri si multime de persóne sciutóre de carte, care daca aru fi remasu inlaintrulu tierei pe la casele loru, mórtea le era mai multu decàtu sigura. Asĭa inse ei îsĭ disera érasi: Mai curend sau mai tardiu cu o mórte totu suntemu datori; daca inse stà undeva scrisu cà aceea nu trebue se fia naturala, ci numai violenta, apoi încaĭ se o vindemu cu unu pretĭu càtu se póte mai scumpu. Noi ne avemu parerile si convictiunile nóstre; daca nu ni se respecta acelea, nu respectamu nici noi pe ale altora.

Dara lips'a de arme si munitiune le facea fórte mare grija la toti. Daca romanii concentrati in muntii apuseni aru fi apucatu se aiba dela generalii austriaci numai 100 de mii cartusĭe (patróne), 50 de maji pulbere de pusca, numai doue bateriĭ si 2000 pusci cu baionete din tóta munitiunea si armatur'a càta lasasera generalii austriaci de prada insurgentiloru in Sibiĭu, éra in loculu unui Ioanovicĭu fatalistu, càtiva oficiri tineri din cei mai intreprindĭetori si zelosi, cu atàtea mijlóce relative fórte puçine acelu poporu concentratu in munti ar fi sciutu se'si castige curend indĭecitu mai multe, éra pre langa acelea cerealii si sare in abundantĭa dela doue locuri.

Romanii retrasi odata intre acei munti pe unu teritorĭu de 100 miluri □, din acelea dile inainte nu mai sciau nimicu despre càte se intemplá in lumea ceealalta; noi inse spre a le cunósce pe deplinu starea loru de atunci, se aruncamu o privire fugitiva pe din afara de muntii loru.

Parlamentulu austriacu stramutatu dela Vien'a la Kremsier perduse timpulu pretiosu cu declamatiuni teoretice cá

si alu Germaniei la Francfurt pàna tàrdiu in Februariu. Gubernulu centrale si membri casei domnitóre urîndu-li-se de atàtea discussiuni sterpe, au decisu a delatura parlamentulu si a octroa una constitutiune noua, pe care tiuerulu imperatu o subscrise cu dat'a din 4 Mart. 1849. Politicii de professiune nu voru lipsi a compara pe acea constitutiune cu cea din Aprile 1848 a imperatului Ferdinand, apoi si cu cea emanata dupa 11 ani cu titlu Diploma din 20 Octobre 1860 si cu cea din 26 Februariu 1861. Tóte acelea proiecte de costitutiuni judecate din punctu-de vedere alu drepturiloru omenesci chĭaru si alu celoru nationali strictu intĭelese au fost fàra nici-o asemenare mai bune si mai salutarie pentru popórale monarchiei, decàtu sau vechĭ'a sistema absolutistica, sau chĭaru si decàtu legile unguresci din Aprile 1848, care pe popórale nemagiare le lipsíau de aeru, cá se nu pota respira de locu.

Dara se remànemu acilea pe langa constitutiunea din 4 Martiu. La vederea aceleia Ungurii intrati pe calea revolutiunei sangeróse si tóta partid'a terroristica îsĭ perdura si celu din urma restu de cumpatu càtu póte fi cà le mai remasese. Anume cinci §§-i din constitutiunea cea noua (71—75) iau infuriatu preste mesura, sau dupa altii, le-au datu pretestulu celu mai doritu, cá se incerce a se rupe cu totulu si pe vecia de càtra Austri'a si de càtra dinasti'a de Habsburg-Lotaringi'a. Nou'a constitutiune cassase tóte acelea parti ale dreptului publicu ungurescu, care trageau parete despartitorĭu intre Ungari'a si intre celelalte provincii ale imperiului, totodata ea asigurá drepturi nationali si politice perfectu egali tuturoru popóraloru mai numeróse si mai compactu locuitóre, càte se bucurau si de literatura multa puçina in limbile loru materne, éra acelea popóra ale monarchiei erau afara de germani si de magiari: Cechii (Boemi), Croatii cu Serbii, Romanii, Italianii, Slovenii (in Stiri'a, Carinti'a, Carnioli'a), Slavacii (Tàutiĭ) in partea cea mai mare a Ungariei superióre si Rutenii. Acestea doue schimbari essentiali in viati'a popóraloru monarchiei ungurii nu voiau se le sufere cu nici-unu pretĭu din lume; mai bine mórte decàtu drepturi nationali politice la alte popóra, strigau de alungulu si de a latulu tierei.

In aceeasi constitutiune era si uniunea Transilvaniei cu Ungari'a cassata si autonomi'a principatului restaurata, nu cá tĭéra feudalistica, ci cá reorganisata pe principiulu egalitatii de drepturi, ceea ce ungurii numĭau violarea integritatii statului unguresc.

Intre acestea principele Windischgraetz in bataliile dela Kapolna din 26 si 27 Februariu batuse armat'a ungurésca comandata de generalulu polonu Dembinsky. Atunci atàtu Windischgraetz càtu si ministeriulu Schwarzenberg si chĭaru Curtea imperiala au alunecatu la credinti'a cá si cum Ungari'a ar fi supusa definitivu. Illusiune trista! Domniĭ din Vien'a nu sciau si nu vedeau nici strimtórea in care se aflau bolnavii generali dela Sibiĭu si nici furiile conventului din Dobriţinu.

Intr'o luna de dile au urmatu o crisa noua preste monarchia. In 27 Mart. Radetzky batuse din nou pe regele Carolu Albert la Novarra, dupa care'i urmà fiĭu-seu Victor Emanuel. Càteva revolutiuni europene au mai fost innecate in sange si acum se credea, cà gubernulu austriacu va trage trupe din Itali'a la Ungari'a. Nici pàna in dio'a de astadi nu se pricepe, cum a pututu perde Windischgraetz vreo trei batalii asupra unguriloru, dupace acestia îsĭ schimbasera de repetite-ori generalii, dupa cari ajunse Görgei in frunte, care batù pe austriaci in 6 Aprile la Isaszeg si Gödőlő, éra in 10 Apr. la Vácz, dupa care Windischgraetz se retrase si comand'a suprema o luà Welden. Luase si Perczel in 3 Aprile, adeca dupa 11 luni sĭantĭurile romane dela serbi, cari dupa acea catastrofa ajunsera si ei victime ale terrorismului furiosu si inpreuna cu ei mii de romani correligionari din Banatu.

Dupa acelea victorii si cu atàtu mai vîrtosu dupace a cadĭutu si Buda in potestatea unguriloru, se parea cà lumea tóta este numai a conventului revolutionariu din Dobriţinu.

In acea dispositiune exaltata a spiriteloru gubernatorulu Ludovicu Kossuth ese in sĭedinti'a conventului revolutionariu din 14 Aprile cu proiectulu de lege, care coprindea proclamarea independentiei Ungariei de càtra Austri'a, declararea de usurpatoru alui Franciscu Iosif I, proscriptiunea dinastiei intregi si a tuturoru cetatieniloru càti aru mai cutedĭa

se'i remàie credincĭosi aceleia. Dupa unu discursu inflacaratu alu lui Kossuth urmatu de altele, proiectulu de lege fu votatu in camer'a deputatiloru, independenti'a, proscriptiunea si continuarea resboiului pàna la exterminare proclamate. De ací proiectulu trecù iute in cas'a magnatiloru, unde prin mijlocirea presĭedentului br. Sigismund Perényi cunoscutu si in Transilvani'a din Maiu 1848 s'a votatu in aceeasi dí. Kossuth fù numitu gubernatoru alu tĭerei cu dreptu de a'si forma elu ministeriu.

Dupa acestea s'a redactatu in terminii cei mai hostili fàimós'a proclamatiune votata sub dat'a Dobriţin din siedinti'a adunarii nationale ţinuta in 19 Aprile 1849, subscrisa din partea ambeloru camere de: Br. Sigismund Perényi alu doilea presĭedente alu casei magnatiloru, Paul Almásy presĭedente alu camerei deputatiloru, Emericu Szacsvay notariu.

Fórte lunga este acea proclamatiune si plina de cuvinte injositóre càte potu incapé pe o cóla din cele mari tiparita cu litere garmond. Mórte si perire se amerintia intrens'a la toti càti voru mai cutedia se tiĭe intr'unu modu sau altulu la cas'a Habsburg. Acea proclamatiune tradusa in càteva limbi, prin urmare si in limb'a nóstra materna (de si fórte reu, cá mai tóte cele oficióse) s'a publicatu la tóte popórale nu numai inlaintrulu acestoru tieri, ci si in tóta Europ'a. In ministeriulu celu nou intrand cá ministru de culte episcopulu diecesanu rom.-catolicu Michailu Horváth celu cunoscutu si cá istoricu, acesta dete porunci circulare càtra bisericele tuturoru confessiuniloru, cá in memori'a independentiei si a proscriptiunei proclamate se se tie pretutindeni Te Deum. Si fiindcà intr'aceea ungurii au mai castigatu doue batalii in 19 la Nagysarlo, in 25 Aprile la Szőny, éra in 24 au ajunsu la Pesta, aici in Transilvani'a s'au serbatu ambele acelea evenimente, independenti'a si luarea Pestei dintru-odata; dupa aceea pàna si dela cetati sasesci cu Sibiiulu si cu Brasĭovulu inainte au trebuitu se trimita adresse de felicitare la Dobriţin.

Pomenirea monarchului, a curtii si ostasiloru sei in servitiulu ddieescu a fost interdisa sub pedéps'a tradarii de tiéra. Acea porunca terroristica au adusu in cea mai mare strimtóre pe clerurile de ritu resariténu, dupa alu carui tipicu, de ex. in liturgi'a de preste anu a lui Ioanu Gura-de auru

numele monarchului vine pomenitu in restimpu de $^3/_4$ óre de patru-ori cu voce inalta; asĭa si in alte parti ale aceluiasi ritualu de càteva ori, in càtu nu se póte trece cu tacerea. In mai multe biserici se trimiteau spioni cá se asculte, nu cumva preotii pronuntĭa numele imperatului Franciscu Iosif, si dela lun'a lui Maiu inainte era vai de acela care l'ar fi mai pronuntiatu.

Pre langa Te Deum si adresse s'au incinsu bachanalii in tóte partile tĭerei de mare bucuría cà au scapatu de rege si regalitate. In Sibiĭu Czecz dedea in resĭedinti'a comandei generale mese si serate; c. Grig. Bethlen dedea baluri in palatulu lui Bruckenthal si Ihász la Turnu-rosĭu cu femei de care se intemplá se aiba.

In urmarea unui cerculariu furiosu alu ministrului Horváth càtiva popi si unii calugari Franciscani din Secuime incepusera se predice cruciada in contra casei de Habsburg. Unu popa secuiu catolicu anume Bardocz caletorind pe la orasĭe ţinea predice politice in ornatu preotiescu.

A. Jakab a mai trecutu in istori'a sa înca si una din extravagantiele calugaresci din dilele de cand era elu detasĭatu la politi'a militara in Sibiĭu, unde intr'o di venise priór'a (stareti'a) monastirei ursulineloru cu alta matera, cá se céra audientia la generalulu Bem. Si care ar fi obiectulu cererei dvóstre Cuvióse matere? intrebà densulu. Se ni se permitta cá de ací inainte se putemu si noi esi in lume, fù respunsulu. Audientia li s'a datu; Bem a primitu pe matere cu tóta bun'a cuviintia, dara le dete se pricépa, cà pentru densele exista alte auctoritati, éra nu cele militari.[1])

Unele diarie incepusera se recomande republic'a, éra Kövári ne spune, cà corpulu loru de oficiri scosese din joculu de carti pe rege (riga) si se jucau fàra acela. Atàtu era de inradacinata in sufletele loru ur'a fanatica asupra casei domnitóre.

Si fatĭa cu acea turbare a terrorismului ungurescu poporulu romanu înca totu însĭ mai conservà curagiulu de a ţiné la imperatulu si la cas'a imperatésca. Da, anteiu pentrucà elu era imperialistu de doue mii de ani, si totodata

[1]) Vedi casulu descrisu pe largu la Jakab Elek Opere citato pag. 496—498.

pentrucà imperialismulu îlu mostenise si cu religiunea si cu ritulu seu orientalu din imperiulu romanu bizantinu, unde imperialismulu era concrescutu in religiunea si óresicum inoculatu (oltoitu) in ritulu orientalu; in fine pentrucà in 148 de ani acestu poporu romanu din acésta tiéra puçinele drepturi, favoruri si mijlóce de cultura de care se folosise pàna in 1848 nu le avuse dela nimeni altulu, da, dela nimeni pe lume, decàtu dupa Ddieu singuru dela imperatii càti au domnitu in acelu periodu.

Spre a infrange definitivu acea perseverantĭa de feru a poporului romanu intru apararea drepturiloru sale nationali, cum si a interesseloru dinastiei, gubernulu revolutionariu unguresc pre langa terrorismulu sangerosu exercitatu asupra romàniloru in mii de casuri, precum vedĭuramu cu prisosintia in cursu de unu anu intregu, se mai luara si mesuri militare fórte întinse, pe care trebue se le cunóscemu érasi de aprópe. Multi au scrisu pàna acum despre evenimentele bellice din muntii apuseni, mai toti inse asĭa, cá se placa publicului loru cetitoriu; de aceea este asĭa de greu a limpedi adeverulu in casuri precum este si acesta.

Pàna la caderea Sibiĭului in 11 Mart. locuitorii aceloru munti luau mesurile de aparare mai multu numai asĭa precum acelea li se dictau din Sibiĭu. Dupa aceea lasati de capulu loru, se aparau numai asĭa precum sciau ei.

Dupa 11 Mart. generalulu Bem a trimisu pe maiorulu Csutak in comitatulu Zarand cu o colóna de trupe, cá se scótia de acolo pe prefectulu Buteanu si se'lu înfranga. Csutak ajungènd in 2 Aprile la orasĭelulu Bai'a de Crisĭu, de aci plecand la Sdrapti, la Mihaileni si Bucesci, unde au apucatu pradi mari de vite, au ajunsu pàna la Bradu, de unde nu a mai pututu strabate inainte, dara buletinele lui trimise la Dobriţin si publicate erau scrise in tonulu buletineloru lui Napoleon I. Kossuth neindestulatu cu Csutak a trimisu in loculu lui pe advocatulu deputatu si oratoru Hatvani dela Oradea-mare.

Vediend gubernulu si auctoritatile sale militarie, cà nu merge tocma usĭoru cu subjugarea romaniloru, au proiectatu asupra loru unu planu de campania formala, dupa care s'au si apucatu de executarea lui. Amu vedĭutu la altu locu, cà

comissarii plenipotenti Beothi, apoi Csányi formasera in tiéra cete sau companii numite de venatori voluntari si altele mobile de gardisti nationali. Ambele acelea specii de trupe aveau exactu missiunea pe care o avura mai tàrdiu in a. 1877 Başi-buzucii turciloru in Bulgari'a, focuri, pradi, omoruri, aprovisionarea orasieloru cu victualii. Csányi a pusu si pe acelea trupe la dispositiunea lui Bem.

S'a decisu inpresurarea, respective inchiderea hermetica a desu numiteloru ţinuturi muntene. Venatorii si gardistii mobili aveau se pazésca, cá muntenii se nu póta descinde in afara càtra sĭesuri spre a'si vinde productele, mai alesu din vite si a'si cumpara cerealii si sare. Totodata din armat'a regulata s'a trasu unu cordonu de feru pe tóta distanti'a dela Cĭucĭa, cum s'a mai disu, preste Huiedin, Clusĭu, Turd'a, Aiud si pre langa Alba-Iuli'a pàna josu la Dev'a. Drumulu dela Zarand acomodatu si pentru transportu de tunuri pàna la Abrud, a fost destinatu pentru intrare de trupe mai numeróse. Acelu cordonu era pusu sub comand'a suprema a unui altu polonu anume Zarzicki, care sciá se tractedie cu romanii asĭa precum era elu dedatu a tracta cu de trei ori nefericitii ruteni in patri'a sa. Centrulu acelui cordonu pusu in regiunea Turdei stetea sub comand'a unui br. Eglofstein proprietariu germanu magiarizatu din Silvani'a cá v. colonelu si a unui anume Trangus cá maioru. Arip'a stànga in Zarand ajunse sub comand'a lui br. L. Kemény; cea drépta era defipta in regiunea Clusiului pàna preste Huiedin. Centrulu cordonului intregu se razimá pe Turda si pe invecinatulu Scaunu (districtu) alu Ariesĭului, locuitu cá si Turd'a, de rasse fórte fanatice. Actiunea fù lasata cu totulu in voi'a comandantiloru, cá se purcéda in contra romaniloru ori-cum le va conveni loru.

Intre acei munti sunt si puçine comune aprópe curatu magĭare sau magĭarizate, cá Trascaulu (Toroczko) si Toroczko-Szt.-György, altele amestecate cá Iar'a, Lita, Sàvàdisla (Szt. László), mai inlaintru Abrud si Rosiĭ'a. Cetele de voluntari si de gardisti in operatiunile loru pornite mai alesu dela Turd'a se incercasera si mai de inainte din érna a se infige in acele comune locuite de magiari. In Turd'a se aflau càtiva »condottieri« fanatici cá cei doi

Tarsoly, Velics (apotecariu veneticu), tiranulu selbaticu Iobágy András dela Tur, fratii Lendvai dela Petriḑielu, Szatmári, Biro, Valla, Pávai, Kovácsi, Csipkés, Lengyel, Betegh, teatralistulu Feleki, unu br. Paul Josika, Biró, unu Zsako dela Trascau si altii, toti cu diverse ranguri militarie. In partile Clusĭului figurá intre altii cá maioru fanaticu Paul Vasvári nefericitulu fecĭoru de preotu rutenu, unu Hajnal, unu Gyarmathi, care niciodata nu se mai saturá de sange omenescu s. a. multi.

Trup'a din centru, adeca de càtra Turda indreptata asupra romaniloru concentrati in munti era compusa dupa spus'a lui Kövári din 4175 pedestrime si 52 calareti.

Kemény cand a plecatu dela Dev'a in 3 Iuniu cá se ocupe arip'a stànga la Zarand, a condusu o trupa de 4000 pedestrime, 18 tunuri si una bateria de rachete, cu care elu a ocupatu loculu furiosului Hatvani, inaintand cá si acela pàna la Abrud.

Numerulu trupeloru din arip'a drépta a cordonului, adeca dela Clusĭu in susu nu'lu aflaramu nicairi aratatu cu precisiune; scimu numai atàta, cà Vasvári avuse sub comand'a sa in batali'a dela Marisĭelu 2000 ómeni armati si 5 tunuri, éra celelalte parti de trupe in urmarea unoru ordine si contraordine date loru dela Clusĭu intardiasera dela lupta. Nu vomu perde din vedere, cà voluntarii si gardele mobile dela Clusĭu in buna intielegere cu secuiĭ dela M.-Osĭorheiu au devastatu totodata si pe teritoriulu cunoscutu cu numele de Campia, din ambele parti mai tare si mai indelungatu, decàtu tóte celelalte ţinuturi. In totu casulu óstea de cordonu din partea Clusĭului pàna la Cĭucia era mai mare decàtu cea dela Turd'a, prin urmare celu puçinu de 5000.

Sumand tóte trei trupele la unu locu aflamu, cà cordonulu de operatiune trasu inpregiurulu muntiloru apuseni a trecutu preste 13 mii ómeni bine armati. Alaturea cu acésta suma nu vomu uita nici colón'a de 2000 ostasi de linia stationati la Dev'a sub comand'a lui Forro. Apoi corpulu de impresurare la Alba-Iuli'a cadea totu in lini'a cordonului.

Prin urmare muntenii si ceilalti romani refugiati la ei erau condamnati a se apara de una óste fórte bine armata in numeru totalu pàna la 21 de mii.

Aci inse incape intrebarea, care a pututu fi numerulu locuitoriloru romani din acelu teritoriu de 100 miliarie patrate. Luand ţinuturile cum le inpartisera austriacii cam dupa nationalitati, aflamu:

In cerculu (ocolulu) Campeniloru . .	40.300
In alu Abrudului	25.300
Din cerculu Iliei numai partea muntósa .	16.000
Din alu Huiedinului numai	24.000
Din alu Turdei partea muntósa numai . .	25.000
Din Zarard numai	20.000
	150.600.

Adaogemu la acea suma celu multu 1400 romani buni de arme refugiati in munti din Valea Murasĭului, a Tarnaviloru si a Somesiului micu, vomu avea unu numeru de 154.000 suflete, din care trebuea se ésa atàti aparatori, càti se póta da peptu cu unu corpu de 21 mii de insurgenti fanatici si colcaitori de resbunare. Aici lectorulu se'si mai cugete dela sine lips'a de arme si munitiune, pe care romanii trebuea se le smulga din mànile adversariului, pentru-cá se le aiba, apoi lips'a de victualii si pre langa tóte acestea in unele despartiemente si comune lips'a de disciplina militara, la care mai alesu unii carturari tineri veniti de airea se supuneau numai daca prefectulu sau viceprefectulu le amerintiá cu arestu, sau chĭaru cu glontiu in capu.

Ómeni cari se fia servitu in vreo armata erau intre acei romani rari cá corbii albi. Din raporturi sunt cunoscuti numai I. Cĭurileanu, fiĭu de preotu din comun'a Cĭurila, care servise in armat'a austriaca, éra G. Adrian (repausatu cá generalu), Dinca, mai tàrdiu capitanu, fugiti deinaintea russiloru in Septembre 1848 dela Bucuresci inpreuna cu unii tineri din case mari, cá Balaceanu, Racovitia s. a. scapasera si ei in munti, unde cei trei au facutu càteva servitii essentiale causei romane; incolo pre langa prefecti, càtĭva tribuni inspirati, activi si curagiosi, cá unu Andreica, unu Corchesiu si altii au bine meritatu de sant'a causa si au castigatu dreptu la recunoscinti'a posteritatii.

Credĭend cà in acestea informatiuni amu preparatu de ajunsu pe lectoru cá se cunósca situatiunea si natur'a cumplitei aparari din 1849, se urmarimu evenimentele asĭa cum

au decursu ele mai departe intre romanii munteni si intre insurgentii unguri.

§ 60. Venirea deputatului Ioanu Dragosiu la Abrud cu missiune luata de a dreptulu dela gubernatorulu Kossuth. Incursiunea lui Hatvani cu scopu vrasmasiescu. Buteanu si Dobra cadu victime. Insielaciunea pedepsita infricosiatu in doue loviri furióse. Hatvani scapa cu puçini ai sei.

Indata dupa proclamarea independentiei si a proscriptiunei, Kossuth alesu gubernatoru si suplinitoriu de rege cu ministeriulu compusu de Bartolomeu Szemere, au intielesu fórte bine, cà necum famili'a domnitóre, dara nici provinciile proprie austriace nu voru suferí, cá Ungari'a se remàie desbinata de càtra acelea fàra nici-o conditiune si anume fàra a sci, cine are se garantedie mai alesu datoriile monarchiei, care pàna in acea epoca trecusera preste trei miliarde florini moneta conventionala, sau aprópe 8 miliarde franci, pre cand cei mai multi creditori erau cetatieni din alte staturi. Asia putea se prevédia oricine, cà resboiulu civilu are se duredie pe timpu nedeterminatu, prin urmare gubernulu si conventulu revolutionariu trebuea se cerce, cá celu puçinu popórale conlocuitóre revoltate mai de inainte, se fia pacificate intr'unu modu sau altulu, prin invoiéla, sau prin terrorismu si exterminare. Atunci Kossuth vení la ide'a, cá se cerce a indupleca pe romani la supunere prin amendoue mijlócele dintruodata, adeca cu promissiuni si cu arme. Unulu dintre deputatii conventului revolutionariu se fia trimisu in calitate de agentu la prefectii legiuniloru romane in comitatele Zarand si Alba-Iuli'a spre a negotia cu densii, in acelasi timpu inse pe urm'a lui se inaintedie in sinulu muntiloru înca si unu comandante cu o colóna armata. Unulu cá si altulu se aiba instructiune separata.

In diet'a Ungariei prefacuta din Octobre 1848 inainte in conventu revolutionariu, remasesera si càtiva deputati de nationalitate romàna atàtu din Ungari'a càtu si din Transilvani'a. Cei din Ungari'a ómeni tineri, fórte destepti, si cá romani marturisiti pe fatia, esiti înse din academii

de drepturi sau dela universitatea din Pesta, sbeusera in spiritele loru tóte ideile revolutionarie ale acelei epoce in modu cu totulu unilateralu, ungurescu, asĭa precum convenìau ele partidei antiaustriace. Unii din acei deputati caletorisera in Transilvani'a la 1848 pàna la Brasĭovu cu scopu de a intra in relatiuni cu romanii de aici si a'i indupleca se primésca uniunea tierii si se fia indestulati numai cu libertatea individuala in spiritulu legiloru unguresci din Aprile, éra drepturi separate nationali se nu pretinda. Afara de prea puçine exceptiuni, cu totulu alt'a era dispositiunea spiriteloru la romanii din Transilvani'a.

In urmarea unoru informatiuni date lui Kossuth despre ţinut'a politica a deputatiloru de nationalitate romana, pentru missiunea in munti îĭ erau propusi trei candidati, Sigismund Pap, Alexandru Buda si Ioanu Dragosĭu. Gubernatorulu Kossuth a denumitu din acei trei pe I. Dragosĭu. Al. Buda dupa insasi marturisirea sa óresĭcum ofensatu cà nu a fost elu incredintiatu cu acea missiune, descoperí lui Kossuth parerea sa de reu. Atunci gubernatorulu replicà lui Buda: »Nu ambitiona o missiune atàtu de periculósa precum este acea data lui Dragosĭu si primita din partea sa, pentrucà eu intre inpregiurarile actuali nu asĭu putea garanta nici pentru viati'a lui nici pentru a oricarui altuia, care ar cutedia se ia asupra sa o missiune atàtu de periculósa.«

Kossuth sciuse fórte bine, cà elu trimite la prefecti unu agentu alu seu numai cu scopu cá se'i ţiĭe ameţiti si nepregatiti, éra intr'aceea se'i calce pe neasteptate cu putere armata, apoi daca va si peri agentulu, numai unu romanu va peri; éra perirea acelui unulu era se fia mai multu decàtu sigura din momentulu in care elu ar fi aparutu in furi'a bataliei cá tradatoriu de sange, ceea ce Dragosĭu nu a pututu se'sĭ imaginedie cà elu era destinatu a cadé victima perfidiei lui Opafarkas.

Se pare totusi, cà celu puçinu unu instinctu spunea si bĭetului Dragosĭu, cá se ia óresĭcare precautiune personala. Elu scrise amicului si compatriotului seu Buteanu in 19 Aprile, adeca tocma in dio'a proclamatiunei conventului, intrebandu'lu pe elu si pe Iancu, nu cumva aru voi prefectii cá se stea la o conferentia cu densulu. Dupa o consultare lunga ţinuta

in Abrud se decise cu maioritate cá se acórde lui Dragosĭu o convenire, Axente, care in acelea dile se aflá totu la Abrud, s'a opusu dicènd, cà elu nu dà kossuthianiloru nici-unu crediementu, nici nu pune temeiu pe nici-o promissiune ungurésca, cità aplicànd la ei cunoscut'a sententia din Virgiliu: Timeo Danaos et dona ferentes. Nici altii n'au speratu nimicu dela acea convenire, dara isolati cum erau de tóta lumea si in lipsa de orice sciri din afara, au credĭutu cu totu dreptulu, cà ori-si-cum, cu acea ocasiune voru afla multe din evenimentele mai próspete, precum s'a si intemplatu. Preste acésta in situatiunea in care se aflau muntenii, unu armistitiu, o traganare a varsarii de sange le-ar fi prinsu fórte bine. Plecara deci in 25 Aprile prefectii Avram Iancu, I. Buteanu, P. Dobra, Vladutiu celu refugiatu din Campia, v.-prefectulu Boieriu si alti càtiva la Mihaileni, unde venise si Dragosĭu.

Advocatulu Dragosĭu era unu bunu oratoru; limb'a romana nu o prea avea in potestatea sa, totusi o vorbia multu mai bine decàtu o scriá. Densulu comunicà confratiloru sei de unu sange totu ce se intemplase in conventu, proscriptiunea, luarea Budei, caderea lui Windischgraetz si se incercà se taia orice sperantia si credintia a romaniloru in puterea si in ajutoriulu casei austriace; éra apoi pretinse cá poporulu romanu se fia desarmatu; promitte totodata, cà si gard'a nationala va depune armele si resboiulu se va purta numai cu trupe regulate. Pe promissiunea lui Dragosĭu nu s'a pusu nici-unu temeiu, si romanii îĭ propusera numai unu armistitiu. Delegatulu respunse cà elu nu este auctorisatu pentru armistitiu, dara va scrie si va intreba pe comandantele din Zarand, va si pleca la Dobriţinu spre a da si a lua informatiuni dela gubernu.

Dragosĭu a plecatu lasand càteva capete multu ameţite, pre cand magĭarii din Abrud si Rosii'a apucara din nou curaju.

Preste optu dile se intórce Dragosĭu cu o scrisóre dela Kossuth cu dat'a din Dobriţinu 26 Aprile Nr. Gub. 6219 cunoscuta la multi lectori, cà-ci aceea cá si altele càteva s'a publicatu si romanesce in foi periodice. Kossuth promitte romaniloru marea cu sarea in cinci capete principali si 13 puncte speciali, intre altele dà si amnestia, din care scóte

numai pe epìscopulu Andreiu Sĭaguna, din causa cà a mersu la Bucuresci cá se céra ajutoriulu Russiei, adeca pe care'lu cereau si magnatii Ungariei. Las' inse cà Kossuth cá gubernatoru nu putea garanta nici pe 24 de óre drepturi, care chĭaru turnate in forma de lege constitutionala sanctionata de monarchu legitimu nu se observa nici chĭaru astadi la anulu 1890, dar' apoi dat'a scrisorii batù fórte la ochi. Prim'a conferentia cu Dragosĭu se ţinuse la Mihaileni in 26 Aprile si Kossuth facea romaniloru concessiuni totu din acea di, pre cand intre Dobriţinu si Mihaileni in 1849 nu putea nici visa cineva de telegrafu. Nu este lucru curatu, ìsĭ disera multi romani. S'au impartitu rolele mai de inainte, observara altii din alta parte.[1])

Dragosĭu venise la Abrud. Se incepura érasi concertatiuni. Elu cerù cá se i se permitta a cuventa elu càtra poporu si a convinge pe prefecti si pe inteligentia, cà poporulu voiesce se depuna armele si a se supune gubernului revolutionariu.

In 5 Maiu se ţinù adunare numerósa la Campeni, in care Dragosĭu vorbi de doue-ori càtra poporu cu mare focu si batjocorind cas'a domnitóre, precum facea Kossuth si altii in dieta; promisse locuitoriloru bani si victualii daca se voru supune. Adunarea se desfacù fàra nici-unu resultatu. Se mai respandisera faime, cà trupe unguresci se apropie din trei parti spre a strabate pàna in Abrud si la Campeni. A dou'a di dumineca in 6 Maiu Dragosĭu indemnatu de magiarii din Abrud inaltĭà tricolórea Ungariei si dupa elu toti magiarii, éra intr'aceea cért'a intre elu si Iancu se continuá. Mai departe se ascultamu pe acestu prefectu.

»Pre candu ne certamu noi, veni dela anteposturile nóstre scirea, cà Hatvany inaintédia cu putere considerabila càtra Abrudu. Eu intrebaiu pe Dragosiu cum se póte asia ceva, candu armistitiulu nu este denuntiatu si ce scie elu despre acestu lucru? Elu afirmá cà nu scie nimicu despre acésta si nu voiá se dea curierului crediementu, s'a decisu totusi cá se scrie lui Hatvany. Preste o óra veni unu alu doilea curieru cu scirea suprindietóre, cà Hatvany a si ajunsu in hotarulu Abrudului. Romanii carii se aflau de façia intrebara

[1]) Vedi acea scrisóre alui Kossuth la acte.

indata pe Dragosiu cà ce insemnédia acésta? Elu ii asigura din nou cà nu scie nimicu despre acésta, asigura inse pe onórea sa si chiaru in numele gubernului magiaru cà, chiaru si in casu de a intra Hatvany in orasiu, noi putemu se fimu fàra nici-o grija, pentru-cà nu ne va cadea nici-unu peru din capu. Unii se liniscira cu atàta, intre altii si Buteanu si Dobra; eu inse me departaiu iute de aici si ajungèndu la cuartirulu meu incalecaiu calulu si alergaiu in galopu la Campeni. In drumulu meu intimpinandu càtiva gardisti romani din Abrudu ii reflectaiu la datori'a si juramentulu loru. In aceeasi séra intre 9 si 10 óre rebelii cu Hatvany in frunte intrara cu o putere de 1400 soldati si 3 tunuri in orasiulu Abrudu, unde fusera primiti cu mare entusiasmu de càtra magiari. Gardistii romani credinciosi la apropierea insurgentiloru se departara din orasiu si venira armati la Rosi'a, unde intr'unindu-se cu gardistii romani din acelu orasiu, in alta di ajunsera la Campeni. Cu acestia veni si prefectulu Balintu, pe care ilu chiemasemu eu. S'a desteptatu si capitanulu Ivanovich din letargi'a sa si a fugitu la Campeni.

Dupa-ce magiarii din Abrudu buni de purtatu arme in numeru preste 600 de ómeni s'au pusu ei insii la dispositiunea lui Hatvany si prin urmare 'iau intaritu in modu considerabilu puterile armate, toti romanii din orasiu si satulu Abrudu au fostu desarmati chiaru in acea nópte. Pe la miedĭu de nópte am primitu prin vice-tribunulu N. Begnescu o scrisóre dela Dragosiu, in care acesta me infrunta cà-ci m'am departatu din orasiu si me provóca se me intorcu acolo. A dou'a di deminétia in 7 Maiu primiĭu a dou'a scrisóre, in care sunt provocatu se depunu armele. Acésta scrisóre mi-o aduse tribunulu Mihailu Andreica. Asia acele 2 scrisori au fostu salvatórele celoru cari le-au adusu si cari la repedea mea indepartare au fostu remasu in Abrudu. La nici-una din acele scrisori n'am datu respunsu. Eu inse scriseiu in acea di prefectului Axente Severu, ii aduseiu la cunoscintia cele intemplate si ilu invitaiu cá se alerge cu o parte considerabile a trupei sale in ajutoriulu nostru. In aceeasi di ne venira scirile cele mai triste din Abrudu. Prefectii Buteanu si Dobra fusera pusi sub paza in cuartirele loru, romanii mai de frunte preoti si mireni arestati. Unu romanu din

Rosi'a, anume Crisianutiu, la vederea trupei magiariloru dise càtra unii din ei, se nu se bucure prea de timpuriu, ci mai àntaiu se astepte ce voru dice la aceste Motii.[1]) La acestea Hatvany a venitu intru atàta furia, incàtu pe acelu nefericitu l'a ucisu cu màn'a sa injunghiandu-lu cu sabi'a. Incurajati prin acésta selbaticii sei luptatori se aruncara in locurile publice asupra romaniloru, ba strabatura prin casele loru spurcandu, pradandu si omorindu fàra distinctiune de etate si secsu. Mai multi fura spandiurati, apoi chiaru si in acea stare insultati. Dupa acestea fusera ocupate tóte esirile din orasiu in imprejurimea cea mai aprópe. La cererea magiariloru din Rosi'a s'au trimisu si acolo doue companii de honvedi cá garnisóna, cu cari se inpreunara preste 400 magiari rosieni bine armati. Pentru-cá se nu remana mai pe josu de fratii loru din Abrudu incepura si acolo se dea focu, se jafuiésca si se lase inca si in regiunea de prin prejuru aceleasi urme de focu si scene de omoruri. Latindu-se aceste sciri, spiritele romaniloru munteni se revoltara si ei alérga din tóte partile la Campeni.

In 8 Maiu am primitu a trei'a scrisóre dela Dragosiu, in care elu me provóca se depuiu armele si se apucu pe calea intielegerei pacifice. Eu i-am respunsu relevand perfidi'a magiara in cuvinte scurte si i-am declaratu cà intre noi are se decida numai sabi'a. Acum eu cuventandu càtra poporulu adunatu ii desvoltaiu planulu proiectatu de magiari spre a subjuga muntii, ii impartasiiu cele din urma evenimente si provocaiu pe poporu cá se mai jure odata, cà niciunulu nu se va retrage, ci cà toti voru combate pe vrasmasiu pàna la cea din urma picatura de sange. Intre strigate: »Se traiésca imperatulu!« depusera cu totii juramentulu. Indata dupa acésta poporulu armatu fù impartitu in siese colóne si la fiacare dintre acelea i se anumi positiunea ce avea se ocupe. Trei colóne fusera asiediate in drépt'a, éra celelalte 3 de a stang'a drumului de tiéra, care duce dela Campeni preste Abrudu la Zlatn'a si anume pe laturea drépta.

La asia numitulu Stĭurtiu, isi luà positiunea cá altadata curagiosulu parochu si vice-prefectu Simionu Groza din

[1]) Locuitorii munteni romani din Albacu, Vidra, Scarisióra etc.

Rovina.[1]) Mai departe inapoi la Cerniti'a a fostu comandatu tribunulu Nicolae Chorchesiu si decurionulu primaru Jamboru, unu soldatu care servise in armata. Si mai departe spre drumulu de tiéra de asupra asia numiteloru mori circasene au ocupatu inaltimile tribunii Aiudanu si Russu.

In laturea de a stang'a colónele erau asiediate asia: Dealurile de càtra Rosi'a le ocupase tribunulu Mihailu Andreica cu colón'a sa.

Mai departe in façia cu Abrudulu, la Surupostu s'a postatu tribunulu Fauru cu buciumanii.

Celelalte inaltimi mai aprópe de drumulu tierei càtra Campeni si façia in façia cu tribunii Aiudanu si Russu au fostu ocupate de trup'a din centru. Aceea stetea sub immediat'a comanda a preotului Vladutiu, prefectului de mai inainte in Campia, care acuma functioná la mine cá vice-prefectu. Capitanulu Ivanovich fuse invitatu a stá la acésta colóna si in momentulu decisivu a dá cu ea asaltu.

Despre tóte aceste dispositiuni au fostu informatu si Ax. Severu si provocatu, cá elu se ocupe drumulu de munte la Dealu-mare.

In modulu acesta se luara tóte mesurile spre a inchide pe vrasmasiu. Observandu elu acésta, s'a incercatu se'si deschidia o cale, pentru-cá se-i póta veni trupe nóue dela Bradu si spre acestu scopu atacà arip'a drépta a cetei lanceriloru in directiunea càtra Cerniti'a. Dara tribunulu Aiudanu si decurionulu primariu Jamboru l'au respinsu si luatu pe fuga pàna in orasiu. Perderea vrasmasiului a fostu unu mortu si 4 raniti.

Multu mai crunta a fostu lupt'a din arip'a stanga la Rosi'a. Cele 2 companii trimise acolo de càtra Hatvany,

[1]) Fiindu-cà acestu preotu notabilu se numesce mai àntaiu aici, trebue se observu, cà elu se tîné de prefectur'a Zarandului si a fostu pusu de càtra Buteanu tribunu preste 7 sate pe lànga comun'a sa Rovin'a. Precum e cunoscutu, comitatulu Zarandului fusese ocupatu, spoliatu si mai intregu prefacutu in cenusia de càtra vrasmasiu; numai cele 7 sate din tribunatulu parochului Groza au remasu crutiate de vrasmasi. Groza le-au aparatu pe acelea cu atàta prevedere, prudentia si fericire, in càtu vrasmasiulu in mani'a toturoru incordariloru sale niciodata nu s'a potutu apropia de acelea siepte sate.

intarite prin toti magiarii buni de arme din acelu orasiu, adeca o trupa camu de 650 ómeni, au atacatu in aceeasi di, de 8 Maiu dupa amédia, pe tribunulu Andreica in positiunea lui; acesta inse resbatù ataculu cu tóta barbati'a, se aruncà cu tóta puterea sa pe vrasmasiu si ilu aduse in disordine. O compania de ale lui Hatvany fu impresurata de càtra poporulu armatu si macelata mai intréga; multi insurgenti se salvara prin fuga la Abrudu, altii se ascunsera in mine; au fostu inse cautati si acolo, apoi ucisi; numai puçini au reusitu, cá dupace au innoptatu se remana neaflati, dupa care apoi in capu de nópte au pututu se se pitule si se fuga.

Din acea trupa sparta unu despartiementu mai mare se readunà inca de cu dio'a la Rosi'a si incepù a si dá focu la casele romaniloru, spre a'si resbuná in modulu acesta pentru batai'a ce li s'au datu.

In aceleasi momente unu despartiementu de lanceri carele batuse pe vrajmasii ce fusesera in dealu, venindu la numitulu orasiu surprinsera pe insurgenti in acésta ocupatiune. S'a inceputu érasi unu macelu, care a duratu pàna in nópte. Cu ocasiunea acésta orasiulu se aprinse la mai multe locuri prin foculu de pusci; dara dintre casele aceloru magiari cari in dio'a aceea si in cea precedenta s'au fostu distinsu prin rapiri, aprinderi si omoruri in contra romaniloru, la unele li-au datu focu romanii cá de represalie. Vrasmasiulu perdù in acea lupta pe dealu, in mine si in orasiulu Rosi'a vreo 300 de morti si multu mai puçini raniti; ai nostrii au avutu numai unu mortu si mai multi raniti. De càtra séra Hatvany la vederea celoru deântaiu fugari veni intru atàta furia, incàtu érasi comandà, cá se se impusce mai multi romani in piati'a publica.

La scirea acestoru scene intristatóre si mai virtosu dupace aflaramu cà prefectii Buteanu si Dobra cu mai multi alti romani inteligenti au cadiutu in prinsóre in màni'a asigurariloru ablegatului Dragosiu date pe onórea gubernului ungurescu, noi ne deciseramu pentru mesuri decisive. In 9 diminéti'a tînuiu eu cu prefectii Balintu si Vladutiu unu consiliu de resboiu, in care se decise cá in aceea di dupa amédi la 3 óre se se dea unu atacu generalu. Ataculu deântaiu ilu facuiu eu insumi cu arip'a stànga si anume cu colón'a lui Andreica;

totu atunci avura se atace si celelalte colóne. Indata si puseiu trup'a principala sub capitanulu Ivanovich si prefectulu Vladutiu in miscare, pentru-cá se'si ia positiunile loru numite mai in susu. Celelalte colóne se si aflau la loculu loru.

Intr'aceea Hatvany éra mai lasà se fia inpuscati mai multi romani; intre aceia si pe prefectulu Dobra; Buteanu fù aruncatu in fiare.

Asia la ór'a ficsa s'a inceputu ataculu cu arip'a stanga. Valorosulu tribunu Andreica s'a aruncatu cu atàta celeritate pe vrasmasiu, incàtu in mai puçinu de o óra l'a impinsu pàna pe de inaintea orasiului. Acuma tribunulu se aflá pe inaltime in façi'a Abrudului. Totu asia si cele 3 colóne din arip'a drépta, care atacasera dintr'odata, se apropiara totu mai multu, din causa cà vrajmasiulu a fostu silitu se se retraga la tóte punctele de inaintea a loru nostrii.

Tribunulu Andreica imi cerú unu tunu, pentru-cá se traga din dealu asupra imprejurimei orasiului; totuodata imi aratà, cà dupace elu a inaintatu asia departe, s'ar puté fórte usioru cá vrajmasiulu se'lu atace dela spate, daca ataculu nu se va intreprinde indata cu trup'a principala. Eu i trimiseiu la momentu tunulu cerutu, pe care apoi ilu indreptá elu insusi. Totu atunci provocaiu pe capitanulu Ivanovich cá se se puna in miscare cu trup'a principala si se atace; a fostu inse preste putintia a-lu induplecá se se misce din locu. Acuma reclamá si Aiudanulu cà erá in pericolu de a perde tóte folósele castigate pàna atunci, daca trup'a principala nu va dá ataculu indata. Eu alergaiu insumi la trup'a principala si aflaiu dela Vladutiu, cà elu a voitu mai de multe-ori se atace, dara capitanulu Ivanovich nu l'a lasatu. Asia dara eu lasaiu pe acestu capitanu in linistea sa si comandaiu prefectului cá se atace si singuru, ceea ce si facù indata. Mai àntaiu venatorii sei strabatura inainte si cu puscaturile loru bine indreptate respinsera pe tiralerii vrajmasi. Vrajmasiulu s'au reculesu de aci de unde erá puterea sa principala si dede unu atacu iute asupra centrului nostru. Venatorii nostrii sustînura ataculu cu tóta barbati'a si nu se miscara din locu. Atunci inse valorosulu prefectu Vladutiu se puse in fruntea lanceriloru cu sabi'a impumnata si se aruncà contra puterei principale a vrajmasiului. Acestu asaltu

decise totulu. Vrajmasiulu nu mai stete pe locu. Tóte incordarile sale cu cele trei tunuri au fostu in desiertu. Acuma elu strimtoratu din tóte partile in orasiu, fù acolo strinsu blocatu.

Toti comandantii de colóne si-au facutu datori'a cu esactitate; ei au luptatu mai preste totu in fruntea ómeniloru loru si cu acésta ei iau incurajatu si mai multu, deci fiacare fiu alu muntiloru simtiea elu insusi, cà lupta pentru cele mai inalte bunuri pamentesci. Intre toti s'a distinsu mai virtosu tribunulu Andreica si preotulu Groza; dar onórea dilei se cuvine mai multu decàtu la toti ceilalti, prefectului Vladutiu, care a decisu totulu.

Lupt'a inse nicidecum n'a incetatu, pentru-cà foculu de tiraleri imprejurulu orasiului a duratu tóta nóptea din ambele parti. Erá intunerecu fórte mare, pentru-cà plouase dela mediulu noptii pàna a dou'a di deminéti'a, éra apoi se lasà o negura grósa, care coperi regiunea. Atunci Hatvany batutu, taiatu si strinsu blocatu din tóte partile, s'a vediutu silitu a se retrage in vreo parte óre-care. In 10 Maiu diminéti'a càtra 4 óre ajutatu de plóia si negura si cu sacrificarea trupeloru sale de tiraleri, carii luptau imprejurulu orasiului si pe cari elu nici nu i-au insciintiatu despre retragerea sa, a plecatu in directiunea spre Cerniti'a, spre a scapa la Bradu. Spre a'si masca retragerea, sau póte si pentru-cá se nu-le lase in resbunarea romaniloru, Hatvany a luatu cu sine pe cele mai multe familii magiare; elu inse a silitu si pe mai multe familii fruntasie romanesci cá se-i urmedie lui, precum se pare cu scopu, cá in casu de nevoia se le opuie pe aceste la foculu si la lancile connationaliloru, fiiloru proprii si cu modulu acesta se scape elu insusi. Hatvany a luatu cu sine si pe prefectulu Buteanu. Nefiindu observatu de càtra trup'a nóstra din arip'a stànga, Hatvany trecù printre 2 colóne ale aripei nóstre drepte, care inse observandu-lu ilu si atacà indata cu violentia, din stang'a tribunii Corchesiu si Olteanu si prin decurionulu Jancu, éra din drépt'a tribunii Aiudanu si Russu. Lupt'a a fostu fórte crunta. Multi magiari din Abrudu fàra de diferentia de etate si sexu isi aflara aici mórtea loru. Dupa o aparare desperata Hatvany reusí cá se scape cu puçinele resturi ale sale la Bradu; partea mai mare din aceia despartita fiindu de càtra elu, fù strimtorata inapoi

in orasiu. Acestia se mai aparara aci cu cele din urma puteri ale loru prin biserici, din case si celarie, pàna candu focurile romaniloru din tunuri si pusci ii invinsera pre deplinu. Romanii vediendu in piati'a publica trupurile mórte a le barbatiloru loru inteligenti si a le altoru frati de sange, poft'a loru de resbunare crescù in gradulu supremu. Toti magiarii càti nu s'au pututu salva in unu modu óre-care, au fostu ucisi fàra distinctiune. Multi inse ascunsi de càtra romanii din Abrudu in casele loru, au scapatu de mórte.

Orasiulu se aprinse in mai multe locuri chiaru si pe càtu a tînutu foculu violentu din tunuri; acum inse lancerii cei inversiunati au aprinsu ei insii cele mai multe case ale magiariloru. Ómenii strigau din tóte partile dupa vendiatoriulu Dragosiu, cà-ci asia 'lu numia poporulu. Pe acesta ilu aflara intr'unu celariu (pivnitia), de unde l'au scosu si l'au taiatu cu lancile in bucati.

Càtra 11 óre a. m. a sositu si prefectulu Axente Severu cu ómenii sei. Elu a venitu prea tardiu cá se mai póta participa la lupta; elu inse a venitu destulu de timpuriu, pentru-cá cu ómenii sei se puie capetu la omoru si incendiu. Daca jumetate din orasiu s'a conservatu, meritulu acesta se cuvine in partea cea mai mare lui Axente.

Asia s'a terminatu prim'a batalie cu Hatvany. Numerulu insurgentiloru cadiuti impreuna cu alu magiariloru abrudeni ucisi se póte lua fàra a exagera la 2000 si mai multu. Din contra perderea poporului armatu a fostu prea neinsemnata.

Hatvany promise magiariloru din Abrudu, cà in 3 dile se va reintórce. Spre a-si tîné parol'a isi adunà resturile corpului seu de mai inainte, càtu si mai virtosu din alte cete de insurgenti din comitatulu Zarandu formandu 2 batalióne noue, mai trase la sine 2 companii de secui dela Dev'a si alte 2 companii din legiunea germana. La acestea trebue se mai adaogemu pe magiarii din Abrudu si din Rosia, dintre cari toti barbatii cari au potutu prinde arme au luptatu in partea lui Hatvany. Asia dara trup'a lui cea noua a statu celu puçinu din 2800 luptatori cu 4 tunuri.

Pe candu partea cea mai mare a poporului armatu se respandise prin satele invecinate spre a pausa si a se provedea cu cele de lipsa, Hatvany veni cu nou'a sa trupa in

16 Maiu pe la Blajani érasi la Abrudu. Si fiindu-cà pentru momentu nu-i s'a potutu opune o putere mai considerabila, elu a si ocupatu orasiulu si impregiurimea lui cea mai apropiata, a trimisu apoi o companie de militie la Rosi'a, pentru-cá pe familiile magiare remase acolo se le conduca la Abrudu si in aceeasi di trimise patróle numeróse de recunóscere in directiunea càtra Corn'a si Buciumani, precum se crede, pentru-cá se traga informatiuni despre insusirile comuneloru aflatóre de alungulu drumului tierei spre Zlatn'a. Mai multe familii magiare din Rosi'a fusera seduse cá se mérga cu compani'a de honvedi la Abrudu; acelea inse atacate fiindu de càtra romani pe dealulu numitu Popa-Zacheu, au fostu luate pe fuga. Ele lasara trei morti pe locu si dusera mai multi raniti cu sine. Totu asia patrolele de recunóscere, care dedesera focu la càteva case in Corn'a si Buciumani fusera atacate de càtra poporulu armatu adunatu in graba, apoi respinse si la asia numit'a padurea »Popii« érasi ajunse si batute bine. Acésta s'a intemplatu inca in 16 Maiu. Dupa scirea primita despre reintórcerea lui Hatvany la Abrudu eu am datu ordinu, cá poporulu armatu din tóte comunele se fia adunatu iute de càtra respectivii comandanti prin usitatulu semnalu (buciumu), se'lu postedie totuodata pe la punctele anumite loru. Càtra Rosi'a s'a postatu tribunulu Andreica pe aceleasi coline cá si in batali'a prima. In directiunea spre Corn'a si Buciumani au fostu ocupate punctele cele mai nimerite de càtra fostulu prefectu Vladutiu cu tribunulu seu Olteanu si fratii Fauru. Acestia formau arip'a stanga. La asia numitulu Stiurtiu isi luà Simeonu Groza positiunea sa de pàna acum, éra mai departe spre Cerniti'a se postara Macarie Moldovanu fostu mai inainte prefectu la Cetatea-de-balta, tribunulu Clemente Aiudanu, fostu prefectu dela Clusiu Botheanu cu tribunii Boieru si Rusu. Acestia formau arip'a din drépt'a. Afara de acestia eu adunaiu la Campeni unu corpu de reserva, spre a'lu intrebuintia dupa impregiurari.

In 17 Maiu spre amédia lupt'a curgea pe la tóte punctele, ea inse erá mai ferbinte si inversiunata in arip'a stanga spre Rosi'a si in arip'a drépta spre Cerniti'a. Acésta batalie a duratu pàna sér'a tardiu si vrajmasiulu a fostu batutu in ambele aripe cu perdere considerabila si respinsu in orasiu.

In 18 batali'a se incepù indata dupa resarit'a sórelui si pe la 8 óre ea erá generala. Din acea óra inainte pàna tardiu dupa amédia vrajmasiulu isi repetia atacurile sale cu puteri neincetatu innoite mai virtosu spre Rosi'a si Corn'a, adeca in arip'a stànga, cá si cum ar fi voitu se'si asigure calea pe drumulu tierei càtra Zlatn'a. Elu inse n'a potutu reusi intru nimicu, pentru-cà a fostu respinsu la tóte punctele. Dupa amédia Hatvany isi concentrà mai tóte puterile sale asupra aripei drepte si mai alesu càtra Cerniti'a. Dara aprópe de Stiurtiu parochulu Groza a avutu o di ferbinte, pentru-cà de càtra séra s'a incaieratu cu honvedii peptu la peptu in adeveratulu intielesu alu cuventului, le-au facutu inse mari stricaciuni si i-au aruncatu inapoi. Hatvany spumegandu si infuriatu, érasi mai puse in Abrudu in cimiteriulu romanescu se se impusce sau se se spandiure o multime de romani cadiuti in captivitate, éra intre acestia mai multi prunci innocenti si femei. In acea di s'a decisu si capitanulu Ivanovich a esi din Campeni, a venitu inse numai pàna la Carpenisiu aprópe de loculu bataliei, éra dupace a petrecutu càtva timpu acolo, s'a intorsu in aceeasi nópte la Campeni dicèndu, cà elu n'a potutu merge mai departe, pentru-cà romanii nu platescu nimicu si fugu totudeauna dinaintea vrajmasiului etc. Eu dedeiu indata cele mai strinse porunci, cá nime se nu cutedie a se subtrage din lupta, apoi incredintiandu trup'a dela Campeni betranului meu parinte, alergaiu in acceasi nópte din 18 spre 19 Maiu in campulu de lupta dela arip'a stanga. Raportulu capitanului Ivanovich fusese falsu, pentru-cà pàna atunci poporulu armatu erá pe la tóte punctele invingatoriu. Intr'aceea batali'a totu mai curgea in arip'a drépta in directiunea càtra Cerniti'a. Acolo lupt'a tînù tóta nóptea din ambele parti cu cea mai mare cerbicie si furie. In 19 Maiu sórele erá susu pe ceriu si lupt'a in acea directiune inca nu incetase.

Poporulu armatu se inmultia din óra in óra conformu dispositiuniloru luate, cà-ci adeca pe aceea di in 19 noi deciseseramu a dá lovitura definitiva; totuodata noi asteptamu in aceea di pe prefectulu Balintu, pe care eu ilu invitasemu cá se alerge in ajutoriulu nostru. Intre 8 si 9 óre ataculu asupra vrajmasiului se incepuse din partea nóstra pe la tóte

punctele. Preste puçinu puscaturile in partea de càtra Cerniti'a, adeca la arip'a drépta, se audiau totu mai raru; vrajmasiulu obositu din acea latura a trebuitu se 'sĭ retraga partea sa cea mai mare. Acum inse elu se aruncà cu putere atàtu mai mare pe arip'a nóstra din stàng'a. La inceputu unu despartiementu alu acestei aripe s'a retrasu dinaintea vrajmasiului, care atacase cu mare desperatiune, intaritu inse la momentu cu trupe próspete, a inpinsu érasi inapoi pe vrajmasiu. Pe la amédi Hatvany a fostu batutu pe la tóte punctele si gonitu pàna in orasiu.

Acésta batalie din urma a duratu dela 18 deminétia indata dupa resarit'a sórelui pàna in 19 pe la 12 óre la amédi; asia dara circa 30 óre necurmatu. Vrajmasiulu a perdutu nespusu de multu, elu erá cu totulu descurajatu. Hatvany se vediù a dou'a óra perdutu; elu decise a'si lua calea fatala pe drumulu tierei càtra Zlatn'a si dede trupeloru sale ostenite repaosu de 1 óra.

Pe la 1 óra d. m. una companie de honvedi inaintà spre Cerniti'a, alt'a càtra Stiurtiu, acésta cu scopu de a ocupa pe parochulu Groza; a trei'a companie se intórse in stàng'a pe asia numitulu dealulu baiesiloru in directiune càtra Rosi'a. Dupa-ce luà mesurile aceste Hatvany intre 1—2 óra d. a. isi indreptà marsiulu seu càtra Zlatn'a, dupa-ce mai ântaiu dede ordinu se se impusce tribunulu Morariu, cetatiénulu Popoviciu si inca alti càtiva romani. Elu érasi luà cu sine mai multe familii magiare din Abrudu si Rosi'a, pe cara, partea cea mai mare ómeni betrani, femei si prunci. Pe candu unele despartiemente ale poporului armatu se aflau in lupta cu trei companii de honvedi remasi inapoi, ceialalti observara cà Hatvany cérca se fuga. Se trimisera indata doue despartiemente cá se'lu ia la góna; altele apucara in alte directiuni spre a'lu apuca din flancu (latura) si érasi alte despartiemente spre a apuca inaintea lui pe o cale mai scurta. In modulu acesta Hatvany strimtoratu tare din apoi, a ajunsu pàna la gur'a Cornei. Aici fù elu atacatu de càtra romani din doue laturi. Mai violentu a fostu ataculu din laturea stànga, acolo erau bravii Buciumani sub comand'a curagiosului comandantu Vladutiu. Puscaturile loru sigure de pe clinele repedisie ale dealuriloru, au raritu liniile insurgentiloru

fugari in mesura teribila. In acele momente apare si prefectulu Balintu pe inaltimile din partea de càtra Corn'a cu trupele sale próspete. Observandu acésta secuii, aruncara pe copii si femei de pe cara si se pusera ei pe acelea, pentru-cá se scape ei cu atàtu mai usioru. Prin acésta nefericitii prunci si femei apucara intre sirurile soldatiloru si fusera ucisi impreuna cu acestia de càtra romanii carii atacau in cete totu mai numeróse. Compani'a a 6-a din legiunea germana numita Capmortu se formà intr'unu cercu imprejuru de 4 tunuri, cu cari se incordau din resputeri juru imprejuru spre a risipi pe romani: dar in desiertu, pentru-cà aici terenulu nu este acomodatu pentru focuri de artilerie. Scen'a cea mai infricosiata si mai crunta s'a vediutu la Cerbu.

Venatorii asia numitiloru moti [1]) nu mai aveau de locu munitiune, dar lancerii loru statéau la Cerbu gata de bataia. Candu ajunse compani'a germana cu Capmortu cu cele patru tunuri in apropierea loru, adeca a motiloru, atunci acestia aruncandu-si palariile si sumanele se repedira din tóte partile in sîruri dese asupra companiei cu Capmortu si asupra tunuriloru. Tunurile fusera luate si compani'a gemana dupa o resistentia desperata fù macelata. Unii se ucisera ei pe sine, pentru-cá se nu fia omoriti de càtra lanceri. Unulu dintre acesti ómeni rataciti care vorbia romanesce reu, dise càtra unu motiu: »Se nu'lu omóre, cà elu este unu germanu din Vien'a, unde siede imperatorulu.« — »Eu me miru de tine, cà precum spui tu, esci némtiu din Vien'a si totusi te bati in contra imperatului! Si cine te-a adusu pe tine in muntii nostrii spre a ne jafui si omori pe noi bieti de ómeni? Si pentruce porti tu capulu de mórte pe palari'a ta? Tu esci vrednicu de mórte!« Si cu aceste cuvinte elu ilu junghià. Din acea companie a 6-a Capmortu au remasu numai siése germani in viétia, carii au fostu dusi la Zlatn'a in captivitate, éra mai tardiu au fostu eliberati de magiari. De aci incolo toti càti au fostu in drumu din apoia tunuriloru, fusera inconjurati si parte inpuscati, parte strapunsi cu lanci. Hatvany urmatu de càtiva calareti au trecutu preste podulu

[1]) Nu toti locuitorii muntiloru se numescu moti, precum se crede din eróre, ci numai locuitorii unoru comune, precum d. e. Vidr'a, Scarisiór'a, Albaculu etc.

numitu »la Bolfu«, numai puçine momente mai inainte de a ocupa Buciumanii acelu Bolfu, la din contra elu ar fi fostu ucisu de siguru. Acum inse femeile ucisera pe mai multi honvedi fugari cu petrile pe care le rostogoleau din culmea Bolfului in vale. Din macelulu acela de pe drumulu tierei Hatvany a scapatu cu vreo 400 ómeni pe o cale laturala din drépt'a. Ei trecura pe la satulu »Dupa-piétra«, unde femeile muntene de prin prejuru ii asteptau pe culmea dealului cu pietrii, si mai departe de vale la o strimtóre unu despartiementu de poporu armatu de alui Simionu Groza cu pusci si cu lanci. Multi dintre acei nefericiti fusera ucisi cu petrile aruncate de vale de càtra femei, altii raniti si risipiti. Asia desorganisati pe deplinu fusera impresurati de càtra poporulu armatu si mai toti ucisi. Hatvany se scapà si astadata pe o carare strimta laturala. Optu honvedi cercara a se salvá intr'o casa in satulu »Dupa-piétra«. Aci inse doue femei si doue fete aruncandu-se asupra loru ii ucisera pe toti. Càti s'au salvatu cu Hatvany, parerile despre acésta diferu. Unii tînu cà cu Hatvany au scapatu numai 14, altii dicu 50 si érasi altii 80. Este deci probabilu cà mai multi de o suta n'au scapatu; prin urmare trup'a intréga a lui Hatvany a fostu nimicita in sensulu literaru alu cuventului. La acestia trebue se numeramu si pe acelea familii magiare nefericite, care s'au alaturatu la trup'a lui Hatvany. Acelea familii care se aflasera intre liniile soldatiloru au fostu ucise mai tóte impreuna cu acestia; din contra dintre celelalte care au fostu aparate de luptatori au scapatu mai tóte, anume femei si copii, fiind-cà n'au fostu urmarite in adinsu. Asia dara numerulu mortiloru in acésta a dou'a batalie cu Hatvany nu póte se stea departe de trei mii. Magiarii din partea loru au aratatu la cinci mii, mie inse acestu numeru mi se pare fórte esageratu; luandu inse amendoue bataliile cu Hatvany la unu locu au cadiutu la cinci mii sau póte si mai multi.

Administratorul si prefectulu atàtu de puçinu favoratu pe sórte a avutu celu puçinu fericirea de a remané in viétia dàna ce s'au intemplatu ambele batalii si a vedé puçinele resturi a le trupeloru lui Hatvany in starea loru deplorabila. Elu a fostu tînutu in captivitate la Bai'a de Crisiu pàna

dupa a dou'a batalie cu Hatvany, ceea ce inse noi amu aflatu numai tardiu, cà-ci la din contra ne-amu fi incercatu se'lu scapamu. Acum Hatvany ilu luà cu sine mai departe. Ajungèndu la Josasiu tocma pe fruntari'a Ungariei si a comitatului Zarandu, se dice cà Magiarii din Abrudu ar fi staruitu cà elu se fia spandiuratu. Vointi'a loru se implini in 23 Maiu. Elu a muritu fórte resignatu. Cuventele sale din urma au fostu: »Eu moriu liniscitu, pentru-cà mórtea mea este resbunata de ajunsu prin cele doue perderi totali ale magiariloru la Abrudu.«

Totodata cu Hatvany si in societate cu densulu au operatu si alte trupe de insurgenti pe la cele mai indepartate strimtori de munti. Intre miscarile si atacurile vrajmasiesci intemplate in periferi'a prefecturei mele insemnediu eu aici numai cele de pe lini'a de cordonu de alungulu drumului ce duce dela Oradea-mare la Clusiu. In 5 Maiu se adunasera mai multe trupe de insurgenti dela Huiedinu si Gelau, si nu departe de Marisielu devastara mai ântaiu satulu Lapustesci, apoi ii dedera si focu. Locuitorii satului, neputendu-se opune singuri si Marisierenii nefiindu in stare de a le veni intru ajutoriu destulu de timpuriu din caus'a esirei riuriloru muntene, dupa aceea inse uninduse cu marisierenii luara o positiune buna la Dealu-Isarului. De aci, dupace vrajmasii plecara mai departe si ajunsera la numitulu dealu cu scopu de a strabate in sinulu muntiloru, fusera atacati de càtra valorosii cordonisti, apoi batuti si scosi din munti departe in afara cu perdere de 40 morti. Au avutu si cordonistii unu mortu si doi raniti. In acelasi timpu si preste totu in tóta lun'a lui Maiu, comandantele de insurgenti Buzgo, s'a incordatu din tóte puterile sale mai de multe ori, cá se strabata in munti in directiune càtra satulu Jurcuti'a; n'a reusitu inse pàna atunci de a inainta mai departe, decàtu numai pàna in vecinatatea numitului satu.

A dou'a di dupa a dou'a batalie cu Hatvany si dupa fug'a sa rusinósa, eu amu datu ordinu la doue despartiemente din poporulu armatu sub comand'a parochiloru si tribuniloru Simionu Groza si J. Gombosiu, cá se intre in comitatulu Zarandu, de o parte spre a urmari ulteriórele miscari ale vrajmasiului batutu, éra de alt'a cá se aduca de acolo

magasinele ce s'aru afla. Vrajmasiulu inse s'a fostu retrasu cu totulu din comitatulu Zarandu. Numai in Halmagiu si in alte càteva comune s'au mai aflatu unele posturi neinsemnate de paza, care cum se vede, nu avusera timpu de a se retrage si asia indata fusera alungate. In magasinulu vrajmasiloru dela Halmagiu s'au aflatu intre alte obiecte, si cerealii si sare, acésta din urma intr'o cantitate de aprópe 500 centenarie (maji, = o suta livre de Vien'a). Acestea obiecte le-au prinsu fórte bine locuitoriloru din munti, éra mai virtosu sarea, cà-ci unele comune de 4 pàna in 5 septemani nu gustasera nimicu saratu.

In 22 si 23 Maiu càtiva dintre noi, adeca prefectii Balintu, N. Vladutiu, Moldovanu si eu, la propunerea lui Balintu, la dorinti'a poporului armatu si a toturoru locuitoriloru ne consultaramu asupra cestiunei de a sparge impresurarea cetatii Alba-Juli'a, éra la aceste consultari invitaramu si pe capitanulu Ivanovich. Acesta inse nu voiá se scie nimicu despre asia ceva si facù unele observatiuni, care nu se puteau trece asia usioru cu vederea si pentru care prefectulu Balintu ii facù o mustrare bine meritata. Se decisese adeca, cá in cointielegere si cu prefectulu A. Severu, se intreprindemu dintr'odata pe la 3 puncte unu atacu asupra trupeloru unguresci de impregiurare. Pentru acésta operatiune se ficsédia dio'a 29 Maiu. Arip'a drépta o luà Vladutiu la Portus; centrulu prefectulu Severu la Barabanti càtra magasinele de pulbere; arip'a stànga la Teiusiu. Noi nu ne amu indoitu intru nimicu cà fortaréti'a va sprijoni acésta operatiune a nóstra. Ataculu s'a si datu in adeveru la dio'a numita; lupt'a tînù mai multe óre; se parea inse cà comandantele cetatii nu vrea se ia nici o cunoscintia despre aceea, de si granitierii romanii si mai virtosu banatienii ilu rugau cu totu de adinsulu cá se le permita a face o eruptiune din cetate. Vediendu poporulu armatu cà elu nu este luatu in sama si cà insurgentii se concentrau din tóte partile spre punctele atacate, s'au retrasu fàra nici-o reusita. Raporturi mai pe largu despre acésta dau prefectii Severu si Balintu.

§ 61. Luptele de 9 dile ale romaniloru cu corpulu comandatu de colonelulu br. Lupulu Kemény.

Reproducemu si acestu evenimentu totu dupa raportulu lui Avramu Iancu. Dupace înse scimu, cà pàna in dio'a de astadi mai intréba multi romani si neromani din generatiunea noua, cum s'au pututu ţiné si apara romanii cu atàta succesu, daca n'au avutu nici arme, nici au fost disciplinati, la acestea respunsulu se coprinde in faptele complinite. Romanii au avutu totdeauna in partile muntóse venatori, nu multi, dara buni, cari fórte raru gresïescu la ce ţintescu. Aceia si pe urm'a loru lancerii adunara successive arme de focu dela ungurii insurgenti, cari mergeau asupr'a loru, éra inainte de aceea adunasera totu arme de focu si munitiune dela locuitorii magïari desarmati, cum este sciutu, din ordinulu generalului Puchner.

Lipsa fórte mare simtiau romanii de tunuri. Inainte de a le aduce Hatvani de doue-ori pusci, munitiune si patru tunuri, romanii in lipsa de turnatoria pentru tunuri de metalu precum o avusera secuiï, venira la idea cá se'si sfrederésca tunuri din grosï de bradu mai elasticu. Adeveratu cà din càte-unu bucïumu de acelea putea se traga celu multu de 9—10 ori si lemnulu crepá; dara din vreo dïece tunuri de bradu totu trageau de vreo suta de ori si efectulu moralu, incuragïarea la ai tei, spaim'a la adversari se producea in gradu de necrediutu. Dupa aceea romanii apucasera si tunuri din feru. In càtu pentru disciplina, aceea inca vení cu marimea pericoleloru si cu instinctulu conservarii. Si acum se trecemu la raportu.

»Abia s'au retrasu numitii prefecti cu poporulu loru armatu din valea Muresiului in positiunile loru de mai inainte, pe candu se si latí scirea importanta, cà Lupulu Kemény au patrunsu in comitatulu Zarandu cu o trupa numerósa si cà elu devastédia totu cu focu si cu sabie, cum si cà se apropie totu mai multu spre centrulu muntiloru. Posturile nóstre dela cordóne adeverira acésta scire.

Dupa-ce adeca gubernulu magiaru s'a convinsu pe deplinu, cà fortaréti'a dela Alba-Juli'a nu póte fi luata pàna cand nu voru fi supusi muntii apuseni ai Transilvaniei, cà inse

acestia in mani'a toturoru mijlóceloru aplicate, inca totu perseverédĭa in resistentia, asia acelasi gubernu decise, cá dupa ce planulu de operatiune mascatu prin negociatiunile de mai inainte nu reusise de locu, acelasi planu se fia realisatu acuma numai prin puterea armeloru. Spre acestu scopu fusera trimisi Lupulu Kemény si Forro cu o trupa de 6500—7000 soldati de infanterie, unu escadronu de cavalerie, 19 tunuri de calibru variatu si 4 baterii de rachete asupra centrului muntiloru; totuodata inse au fostu intarite considerabilu si trupele de insurgenti care operau in contra liniiloru nóstre de cordonu mai departate, intru atàta, incàtu armat'a intréga magiara care operá asupra strimtoriloru celoru mai indepartate in combinatiune cu Kemény, facea cá la 15 mii de ostasi. Pe drumulu ce duce dela Clusiu la Oradea-mare, operatiunile erau conduse de càtra asia numitulu Kossuth celu micu, anume Vasvári; din partea de càtra Turd'a erau Egloffstein si Pàpai, de càtra Teiusiu maiorulu Juhász, unu romanu renegatu, de càtra Zlatn'a maiorulu Kováts, si mai departe in josu de càtra Muresiu altii.

Acuma situatiunea nóstra erá mai critica decàtu ori candu, pentru-cà amu trebuitu se indoimu atàtu pe pazitorii din afara aĭ cordóneloru càtu si se inmultimu in modu considerabilu pe poporulu armatu inlauntrulu muntiloru. In unele comune sexulu barbatescu bunu de arme erá ocupatu atàtu de tare, incàtu posturile de paza trebuiá se le ocupe femeile. Aceste inse isi implinira datorinti'a loru cu regularitate admirabila, mai virtosu Buciumanele. Acuma cetele armate, caroru li s'au datu semnulu usitatu, adunandu-se din tóte partile ocupara punctele cele mai corespundietóre. Planulu nostru erá, cà pe càtu numai s'ar puté, se tînemu pe vrajmasiu in locu, pentru-cá se nu ajunga la Abrudu; daca inse totu ar strabate pàna acolo, atunci se ne silimu a-lu inchide in centrulu muntiloru, se-i taiamu mijlócele de victualii, se'lu hartiuimu neincetatu si in modulu acesta se'lu nimicimu. Neobositulu prefectu Balintu promisese cà ne va veni intru ajutoriu cu o parte mare a glóteloru sale armate. Cu credinti'a in Ddieu si in caus'a nóstra drépta, noi ne preparámu pentru intimpinarea vrajmasiului. Partea cea mai mare a poporului armatu, adunatu in graba, o inaintaramn pe la Cerniti'a spre

muntele Vulcanu. Aici trebue se observu, cà ómenii nostrii invetiasera a se bate cu vrajmasiulu si in lupta regulata, si cà dupa bataliile purtate cu Hatvany nu mai simtiamu lipsa asia mare de pusci cá mai inainte.

Pe la finea lui Maiu, Lupulu Kemény trecù dela Dev'a in comitatulu Zarandu si se asiedià cu cuartirulu generalu in Bradu. Cetele sale desfrenate devastara cu focu si sabie totu ce a mai remasu dupa vandalismele de mai inainte a le rebeliloru. Parochulu Simeonu Groza avuse cu ei inca pe la inceputulu lui Juniu loviri ferbinti si destulu de glorióse, mai virtosu in valea Bradului. Indata dupa acésta bravulu acelu parochu se aruncà asupra Baitiei, din causa cà Kemény trimisese acolo càteva companii de militie territoriala, cari intre Baiti'a si Bucuresci au datu focu la o multime de case, au rapitu vitele cornute, au si omoritu optu femei si copii. Groza atacà pe acele companii cu unu despartiementu alu glóteloru sale armate si omorindu-le 12 ómeni le luà pe fuga. Vitele cornute rapite li s'au luatu si s'au restituitu proprietariloru cari le avusera. Dupa acestea Groza intorcèndu-se isi luà positiune tare in strimtórea dela Bucesiu, cu scopu de a impedeca trecerea lui Kemény càtra Abrudu. Aici se facusera mai dinainte siantiuri si baricade, pe care magiarii le stricasera mai de multe-ori, romanii inse le-au restauratu din nou.

In 8 Juniu desu de diminétia Kemény pléca in fine cu óstea sa dela Bradu càtra Abrudu. Parochulu Groza cede puterei preponderante si se retrage din strimtórea dela Bucesiu. Dupace inse óstea insurgentiloru a trecutu, Groza se intórse éra si ocupandu positiunea de mai inainte, chiaru si in aceeasi di batù pe unu despartiementu de honvedi carii escortau unu transportu cu victualii, le luà 2 cara incarcate cu pàne, éra pe celelalte le goni inapoi impreuna cu escort'a la Bradu. Kemény inse luà o positiune tare la muntele Vulcanu. Totu acolo intre numitulu munte si intre satulu Blasiani ilu asteptau ai nostrii in o positiune totu asia de tare. Lupt'a se incepù in aceeasi di, adeca in 8 Juniu d. a. intre 1 si 2 óre, cu unu focu iute din tunuri si de tiraleri, care a duratu preste 5 óre neincetatu, dupa care ai nostrii cedendu puterii preponderante pe candu innoptá se retrasera. Preste nópte ambele ostiri remasera in liniste observandu-se una pe alt'a.

In 9 Juniu poporulu armatu in numeru mai mare decàtu eri, se aflá intre acelasi munte Vulcanu si intre satulu Ciurilés'a. Batali'a se incepù indata la 8 óre deminétia, si se continuà tóta dio'a fàra precurmare cu cerbicie din ambele parti, pàna la 9 óre candu innoptase, de nu se mai putea bate. Glótele armate nu s'au miscatu din locu; numai pe la miediulu noptii se trasera mai la o parte spre Sohodolu.

In 10 Juniu, di de Domineca, au fostu numai ciocniri usióre de anteposturi. Intr'aceea ajunsera si glótele armate a le prefectului Balintu sub comand'a bravului tribunu Ciurilianu pàna la Campeni. Prefectulu insusi venise acolo inca de Sambata sér'a. Nóptea spre 11 Juniu se puse si acésta óste in miscare, mai adaose inse cu unele trupe, spre campulu de lupta. Daca ar fi sciutu Kemény cà in dio'a de àntaiu cetele armate, care ii stá façia in façia, abia trecea preste una miie de ómeni si cà a dou'a di numerá pàna la 1600, atunci elu ar fi intratu cu multu mai inainte in orasiulu Abrudu; dar in regiunile aceste localitatile sunt de natura çá se poti insiela totudeauna pre vrajmasiu in acésta privintia.

In 11 deminétia poporulu armatu se aflá pe dealurile dela Sohodolu in positiune mai multu defensiva, din causa cà toti intielegeau cà pe Kemény nu-lu voru puté scóte asia usioru din positiunea lui dela Ciurileas'a; apoi poporulu armatu se si dedase pe culmile dela Abrudu a se mesurá cu vrajmasiulu, de aceea si cereau multi, cá se-lu lasamu se intre in Abrudu. Se pare inse cà si Kemény doria din partea sa cá se ajunga la Abrudu, pentru-cà sculandu-se dintr'odata cu tóta óstea sa si puçinu infestatu de càtra lanceri, au intratu in orasiu inainte de amédi pe la 11 óre. Kemény isi luà cuartiru la preotulu si protopopulu romanescu Absolonu. Poporulu armatu plecà indata dela Sohodolu la Suharu. Diferitele sale despartieminte stetea pe aceste dealuri sub prefectii Balintu, Vladutiu si Moldovanu si sub tribunulu Ciurileanu; totu acolo se aflá si practicantulu silvanalu Schuster, centurionu la gard'a romanésca nationala din Abrudu. Noi deciseramu, cá nici decum se nu lasamu in pace pe vrajmasiu in Abrudu. Asia dara susunumitii comandanti plecara de pe dealurile dela Suharu spre a-lu ataca. Erá tocma la 1 óra d. a.,

candu batali'a se deschise cu focu din tunuri si de tiraleri. Kemény tocma atunci se pusese la masa spre a prandi, dar audindu bubuitulu tunuriloru se sculà dicèndu càtra cei ce erau cu densii: »Acei nerusinati nu 'mi lasa nici macaru atàta repaosu cá se prandiescu in linisce,« si apoi plecà indata la campulu de bataie. Venatorii nostrii se batura cu bravura escelenta; vrajmasiulu fù respinsu totu mai multu càtra orasiu. Tunurile nóstre inca au operatu cu efectu; aci s'a distinsu mai virtosu Jurca Teodorutiu, acelu venatoru bravu dela Rosi'a. Fiindu-cà noi nu aveamu tunari, romanii s'au fostu dedatu cá se puie puscile loru pe gur'a tunuriloru, se tîntésca mai ântaiu cu acelea si asia se indrepte tunurile. Tocma asia facù astadata numitulu venatoru cu unu tunu pe care ilu indreptá elu insusi si facea vrasmasiului prin puscaturile sale sigure fórte multa stricaciune. Elu tînti odata dreptu asupra lui Lupulu Kemény, acesta inse facèndu cu calulu seu in acelasi momentu o miscare, scapà de mórte sigura numai prin aceea, cà-ci glontiulu totu a nemeritu frâulu si i l'a ruptu din màna. Casulu acesta l'a povestitu elu insusi sér'a la cina si a laudatu de romani, cà ei neavèndu tunari, totusi au invetiatu se traga asia bine din tunuri. Asia acésta batalie se continuà pàna sér'a la 6 óre. Noi amu respinsu si strimtoratu pe vrajmasiu pe la tóte punctele in orasiu si in impregiurimea cea mai apropiata a sa; acum inse lupt'a ia cu totulu alta façia. Unu sasu, alu carui nume l'amu uitatu, dara Schuster, centurionulu de garda, ilu va cunósce, cà-ci elu a garantatu pentru densulu, fusese prinsu de càtra lancerii nostrii intr'o lupta de mai inainte avuta cu rebelii, si fiindu-cà sasii aparau celu puçinu la parere aceeasi causa cá si noi, acelasi sasu fù tractatu bine, ba inca centurionulu Schuster ilu si aplicà cá decurionu la despartiementulu seu. Fiindu-cà acelu sasu era intre tiralerii din frunte, fugi indata la inceputulu bătaliei érasi la rebeli, unde tradà lui Kemény positiunea nóstra si numerulu fia-carui despartiementu alu poporului armatu, ceea ce noi amu aflatu mai tardiu in Abrudu. Atunci indata vrajmasiulu atacà cu puterea fórte mare positiunea nóstra cea mai slaba din partea stànga, unde erá postatu Ciurileanu, ilu impinse iute inapoi si prin acésta aduse pe partea cea mai mare a óstei de poporu in pericolu de a fi

ruptu si impresoratu. Observandu acésta prefectii Balintu si Vladutiu, comandara iute retragerea si se retrasera pàna la dealulu dela Sohodolu. Aici se oprira si se mai batura o ½ óra; dar óstea poporului trebui se se retraga si astadata. Pe dealulu dela Hatau stetera éra si restaurara ordinea in óste. Vrajmasiulu inse n'a mai inaintatu. Cu acestea lupt'a din acea di se terminà, cà-ci si inserase de totu.

In aceeasi di doue companii de secui escortau dela Bradu unu transportu mare de victualii càtra Abrudu. Parochulu Groza, care inca totu mai tînea strimtórea dela Bucesiu ocupata, atacandu pe acelea doue companii de secui la numitulu satu, le ucise 15 ómeni, intre cari si unu sergentu, si luandu-le 38 de cara cu pàne si 2 cara cu slanina, pe celelalte cara le-au luatu la fuga dinpreuna cu secuii si i-au gonitu cu atàta energie, incàtu nici nu s'au mai incercatu se stea in Bradu, ci au fugitu de a dreptulu la Dev'a. Groza au avutu numai unu mortu si càtiva raniti.

In 12 Juniu tînuramu in cuartirulu generalu la Campeni consiliu de resboiu, in care s'a decisu, cá se atacamu pe vrajmasiu din mai multe parti si nicidecum se nu-lu lasamu in pace. Noi pàna acum ilu atacaseramu mai multu din partea comitatului Zarandu, spre a-i taiá ori-ce comunicatiune cu Ungari'a si mai virtosu cu acestu comitatu; dupace inse trup'a lasata de elu la Bradu, spre a escorta transporturile de victualii, fusese batuta de càtra Groza de doue ori si in fine se risipise si fugise la Dev'a, asia noue ni-au fostu cu putintia, cá pe poporulu armatu se-lu impartimu altumintrea. Deci parochulu si prefectulu Balintu se intórse in sting'a spre Rosi'a si isi luà positiune de asupra acestui orasiu la Vêrtopu; totuodata se puse in comunicatiune cu cetele tribunului Fauru la Buciumu. Cu acésta se formà si prelungi arip'a stinga. Parochulu Groza primi ordinu, cá pentru paz'a strimtorii dela Bucesiu le lase numai unu despartiementu mai micu din armatii sei, éra elu insusi cu partea cea mai mare a loru se plece in directiunea càtra Stiurtiu si se operedie in arip'a drépta.

In dio'a acésta Kemény me provocà pe mine in scrisu, cá impreuna cu ceialalti prefecti si tribuni se depunu armele si se inchieiu pace cu magiarii; elu me asigurà pe onórea sa

de soldatu, cà pentru cele trecute nimeni nu va fi trasu la nici-o respundere; éra in casulu contrariu ni-au amerintiatu cà ne va extermina pe toti pàna la celu din urma pruncu sugatoriu. Eu i-amu respunsu lui, cà intre noi are se decida numai sabi'a. — Acea di trecù fàra lupta, totu asia si nóptea in linisce, observandune unii pe altii.

In 13 Juniu lupt'a decurse tóta dio'a la mai multe puncte cu norocu schimbatoriu, ea inse a fostu mai ferbinte la centrulu nostru, unde comandau prefectulu Vladutiu si tribunii Andreica, Olteanu, Boieriu etc. Dar prefectulu Balintu a batutu reu pe doue companii trimise de Kemény la Rosi'a. Pe candu innoptá, insurgentii se retrasera in orasiu si imprejurulu lui. In acea di s'a miscatu si capitanulu Ivanovich puçintelu cu reserv'a dela Campeni pàna pe dealu dela Pelisiu, dar totu atunci s'a intorsu éra la Campeni, fàra a se apropiá de loculu bataliei, éra apoi din acea di inainte pe càtu au tînutu luptele, elu se facù nevediutu. In acea di s'a prinsu o scrisóre adressata lui Kemény de càtra oficierulu insarcinatu cu transportulu victualiiloru, batutu inse de Groza; acelu oficieru recunósce in scrisórea sa cà a fostu batutu, credea inse cà l'a batutu prefectulu Balintu, éra nu Groza, si rugá pe Kemény cá se-i arate unu altu drumu pe care se póta aduce trupeloru cele mai necessarie victualii. Intru adeveru, cà mijlócele de viétia le desecasera, pentru-cà in sér'a din 12 soldatii lui Kemény màncasera pànea cea din urma si acuma isi alinau fómea numai cu teritie si cu bóbe de cucuruzu, de care aflasera in casele parasite a le locuitoriloru din Abrudu. Acum inse nici acelu nutrimentu miserabilu nu mai erá se le tîe de satiu preste 2 dile. Asia dara Kemény in 14 Juniu incercà se se intieléga cu comandantii poporului armatu intr'unu modu óre-care si scrise o epistola prefectului Vladutiu, in care elu nu mai amerintia, ci multiamesce prefectului cà acesta ii aperase mosiile lui de pe Campie asia de bine, incàtu nu i s'a intemplatu nici-o dauna; apoi ilu rugà pentru o conferentia verbala si'i garantà tóta siguritatea. Prefectulu inse ii respunse, cà elu (Vladutiu) necum se se incrédia densului (lui Kemény), dara nu se increde nici in presidentulu gubernului magiaru. Acuma Kemény trimise pe Simionu Siulutiu, unu romanu din Abrudu, la prefectulu Balintu, pentru-cá

se-lu róge in numele seu cá se vie pentru o conferentia in Abrudu sau in ori-care locu i-ar placea lui; dar si Balintu ii dede respunsu negativu. Acuma Kemény incepù se cugete seriosu la starea sa critica si se decise pentru dio'a urmatóre la unu: Sau—sau.

Dara si noi deciseramu pentru 15 unu atacu generalu regulatu si dintr'odata din tóte partile, éra daca cu acesta n'amu reusi, atunci unu alu doilea pe 17 Juniu. Spre scopulu acesta fusera ocupate urmatórele positiuni:

I. Parochulu si prefectulu Balintu remase in positiunea sa de càtra Rosi'a si in atingere cu Buciumanii. Acésta erá arip'a stinga.

II. Pe drumulu de tiéra càtra Campeni la Carpenisiu s'a postatu bravulu parochu din acea comuna Joanu Codoreanu; la Sohodolu a statu parochulu si tribunulu J. Gombosiu. Acestia formau propriulu centru, steteau inse sub inspectiunea prefectului Vladutiu.

III. Nu departe de Sohodolu intre satulu acesta si Suharu luà positiune parochulu si prefectulu Vladutiu cu tribunii Andreica, Olteanu si Russu si cu centurionulu Jacobu, dar sub comand'a lui. Toti acestia se intindeau cu despartimentele loru càtra Cerniti'a si asia formau arip'a drépta. Éra insusi prefectulu Vladutiu comandá din positiunea centrala, atàtu centrulu càtu si arip'a drépta.

Mai departe spre sudu-ostu la Stiurtiu erá se'si ia positiune Sim. Groza cá tînendu-se de arip'a drépta, dara operandu independentu de aceea; ci elu inca nu sosise.

In 15 Juniu Kemény n'a asteptatu ataculu nostru, pentru-cà positiunea sa desperata nu-i permitea se astepte in liniste miscarile altora, ci incepù elu insusi ataculu. Mai àntaiu trimise cá la 1000 de ómeni contra Buciumaniloru, unde comandá prefectulu Balintu in persóna. Poporulu armatu mai àntaiu se retrase, luà inse iute o positiune mai buna. Lupt'a fù innoita si a duratu mai multu fàra a se decide. Intr'aceea prefectulu a insciintiatu iute si a chiamatu in ajutoriu pe tribunulu seu Ciurileanu, care se aflá cu luptatorii sei mai inderetu spre Rosi'a. Ajutoriulu ajunse la timpu bunu si acum prefectulu dede elu insusi ataculu. Pe la 5 óre d. a. vrajmasiulu fù batutu pe deplinu din laturea acésta

si gonitu cu mare perdere din partea sa pàna in Abrudu. Intr'acea pe la 1 óra d. a. fù atacatu si din centru prin parochii Gombosiu et Fodoreanu, éra din arip'a drépta prin prefectulu Vladutiu. De càtra séra elu fù respinsu din tóte punctele pe unde fusese atacatu si gonitu pàna in orasiu si imprejurulu aceluia in positiunile sale de mai inainte. Parochulu Groza ajunsese prea tardiu in positiunea destinata lui la Stiurtiu, si asia Kemény a potutu de càtra séra se opuie lui o trupa mai numerósa. Lupt'a cu Groza tînù mai fàra precurmare pàna tardiu la mediulu noptii. In acésta di Kemény a suferitu perderea cea mai mare din càte au fostu dela inceputulu acestei batalii memorabile. Se spune cà elu a disu sér'a la cina:

»Draculu se se mai bata cu popii.«

In 16 deminéti'a indata dupa resarit'a sórelui s'au readunatu mai multi prefecti si tribuni la unu consiliu de resboiu in Campeni, pentru-cá se se intieléga asupra unui alu doilea atacu generalu, care ar fi fostu se se dea a dou'a di. Acesta inse n'a mai fostu de lipsa; pentru-cà indata in reversatulu dilei Kemény a datu ordinu, cá parochulu Groza se fia atacatu cu putere mare, precum se pare cu scopu cá se abata luarea aminte a poporului armatu spre partea aceea, apoi càtra 9 óre a plecatu in grab'a cea mai mare pe drumulu tierei inainte càtra Zlatn'a, ceea ce erá neaperatu silitu se faca de 3 dile incóci. Elu a fostu favoratu de o negura fórte grósa, care in aceste regiuni muntóse rareori dispare pàna càtra amédi. Pe candu poporulu armatu observà fug'a lui Kemény, acesta si apucase o distantia buna inainte.

Cu tóte aceste mai multe despartiemente de poporu alergara dupa elu si luptau cu ariergard'a fugariloru. Ajungèndu la Valea-Cerbului, insurgentii totusi fusera observati de Buciumani si Mogosiani. Caus'a au fostu insii fugarii, pentru-cà ei nu s'au potutu conteni cá se nu dea focu la unele case din vecinatatea drumului de tiéra. Atunci curagiosii fii ai muntiloru alergandu asupra acelora, despretiuindu mórtea cá si altadata, càtiva armati cu pusci, cei mai multi inse cu lànci, cóse si furci de fieru s'au aruncatu asupra insurgentiloru. Strigate de vaierare: »oda vagyunk«, adeca suntemu perduti, resuná din gurile toturoru, sórtea lui Hatvany se

presentá in ochii loru. Kemény inse a fostu cu multu mai prevedietoriu, pentru-cà elu a trimisu cu 3 óre mai inainte de a pleca, pe maiorulu Forro cu unu despartiementu numerosu, cá se deréga podulu de sub Dealu-mare, si stricandu baricadele si alte pedeci ridicate acolo, se le dea la o parte. Fàra acésta preingrijire toti insurgentii ar fi fostu de siguru perduti, pentru-cà Buciumanii usioru i-ar fi tînutu pe locu, pàna candu intregu poporulu armatu i-ar fi impresuratu. Cu tóte aceste Buciumanii singuri au ucisu din trensii la Valea-Cerbului o suta patru-dieci si cinci de ómeni, le-au luatu si 2 cara, cu ceva munitiune si cu vestminte. Au ajunsu si Sim. Groza pe unu despartiementu alu fugariloru si li-au facutu mare stricaciune cu lancerii sei.

Asia s'a terminatu batali'a de 9 dile cu Kemény. Elu a perdutu cu totulu morti preste 500 ómeni; numerulu ranitiloru nu e cunoscutu, aceia inse fusesera incarcati pe vreo 60 cara si transportati in diversele spitale a le Transilvaniei.

§ 62. Luptele dela Marisĭelu si dela Fàntànele, la care au participatu in modu fórte activu si femeile.

In partea de càtra Clusĭu a muntiloru, cum apuci in stàng'a pe Somesĭu in sus dela orasĭelulu Gelau inainte se afla intre altele 20 de comune situate pe unu teritoriu de vreo 14 miluri patrate, mai intregu muntosu si paduretĭu, cultivatu numai in partea de càtra nord. Locuitorii aceloru comune mai toti romani in numeru pàna la 14 mii de suflete se susţinu cu mare greutate mai alesu cu prasirea de vite, si paseri de casa, cu stringerea si vendiare de nutretiu si de alte producte, de care se potu scóte din padurile loru. Incolo locuitorii fiind ómeni ai pacii dupa temperamentulu loru, aru fi doritu se petréca cu tóta lumea in pace, numai altii se nu le fia turburatu linistea loru.

Acei locuitori inse de cand se inreutatise lumea mai vertosu pe la Clusĭu, sau nu mai mergeau nicidecum, sau numai de cea mai mare sila pe la orasie cu productele loru. Dara atàtu locuitorii Clusiului pe atunci in numeru de 18 mii, càtu si multimea trupeloru de insurgenti aveau trebuintia de carne, lemne, nutretiu. Spre a indestula tóte acelea

trebuintie pretestulu era cunoscutu: necredinti'a romaniloru, pentru care se fia pedepsiti cu confiscarea de averi si cu proscriptiune. Asĭa apoi plecau asupra loru trupe mai multu sau puçinu numeróse.

Din tóte acelea comune Marisielulu era celu mai bine inpoporatu cu 1800 de locuitori; altele au locuitori dela 400—800 si doue dela 1000 in sus.

In contra cordonului ungurescu trasesera si romanii cordonu dupa putintĭa, cá se'si apere comunele de incursiuni. Cei din Marisĭelu si satele invecinate cu comun'a loru a fost asuprite si devastate mai de multe-ori, de unde se póte pricepe si ur'a cea inversĭunata a femeiloru, poft'a loru de resbunare si vointi'a de a se bate alaturea cu barbatii intru apararea averii loru.

In citatulu raportu inse aflamu din acea parte a Muntiloru apuseni numai urmatórele informatiuni interessante.

In 3 Januariu au fostu atacatu satulu Riu-Callatei, situatu nu departe de Marisielu de càtra 1000 magiari comandati de càtra unu anume Geley din Giula Ungariei; ei aveau si unu tunu. Optudieci de barbati tineri din acelasi satu, carii fusesera comandati cá se apere strimtórea de munte, au tînutu pe locu trup'a vrajmasia in timpu de 4 óre, pàna candu sermanii locuitori isi asigurara puçinele loru averi mai departe in munti; éra dupa aceea s'au retrasu si ei din lipsa de munitiune. Rebelii au si prefacutu indata satulu in cenusia. Perderea Romaniloru au statu numai din 2 raniti, din contra vrajmasiulu a avutu multi morti si raniti, dar' nu se scie càti.

In 26 Februariu au esitu din satulu Gelau[1]) 600 honvedi asupra comunei Marisielu. Ómenii scosi din partea nóstra din acelasiu satu in contra loru au intimpinatu pe vrajmasi la asia numitulu Vèrfu-Betranei. Lupt'a a duratu 6 óre cu norocu schimbaciosu, in fine rebelii fiindu respinsi au si fostu fugariti pàna la Gelau. Ei au lasatu pe loculu de lupta 13 morti, numerulu ranitiloru nu este cunoscutu; aceiasi au fostu incarcati de càtra ai loru pe 4 care. Bravii Marisieleni au avutu se'si deplanga 6 morti, éra 4 case si 3 apartinentie

[1]) Gelau (Gyalu) a fostu castelulu celui din urma duce romanescu Gelu, carele in an. 904 a fostu omoritu de càtra ducele magiaru Tuhutum.

economice li s'au arsu, precum si 30 capete de vite cornute li s'au luatu.

Spre a'si resbuná de acea perdere, in 12 Martiu au plecatu éra 1600 honvedi si alti soldati de ai rebeliloru asupra Marisielului. Pazitorii dela cordonu au insciintiatu pe locuitori despre pericolulu ce se apropiá, dupa care barbatii buni de arme adunandu-se indata se impartira in 3 colóne si ocupara aprópe de satu 3 puncte din cele mai importante. Totusi pentru-cá se póta resiste la unu vrajmasiu atàtu de numerosu cu óresicare sperantia de resultatu, s'a aflatu de lipsa a'lu seduce se créda, cà are a face cu o putere mai considerabila.

Deci atàtu spre a'lu spariá càtu si spre a observá mai bine pe vrajmasiu si la momentulu oportunu a dá semnu de unu atacu generalu, a fostu de necessitate imperiósa, cá din culmea muntelui Grohotu se se faca o demonstratiune; dara ocuparea puncteloru celoru mai importante au cerutu activitatea tuturoru barbatiloru buni de arme. Atunci inse spre a face acea demonstratiune se imbiara femeile aceloru fii bravi ai muntiloru. Ele fusera in càtu-va organisate in graba mare, de comandanta a loru li se dete Pelagia Rosi'a mam'a centurionului Rosiu comandante alu locuitoriloru acelei comune, éra modulu executarei acelei demonstratiuni fù decisu in comunu. Acele femei punendu-sï in capu palarii de barbati si incalecandu tóte pe cai, au calaritu in ordine frumósa susu pe muntele Grohotu. Aci trebue se observu, cà romancele din munti mergu calare tocma asia de bine cá barbatii. Acea trupa femeiésca ajungèndu pe culme se imparti asia, incàtu se remana nevediuta de vrajmasiu; numai Pelagia Rosia observá dela unu locu mai inaltiatu miscarile óstei vrajmasie. Candu au ajunsu acésta la locurile destinate mai dinainte, Pelagia Rosi'a suflà in buciumu, femeile calaretie esira din tóte partile la vedere, incepura se strige din resputeri si se pusera in miscare. Acesta fù pentru Marisieleni semnulu cá se atace dintr'odata. Ei se aruncara din tóte punctele asupra vrajmasiului inmarmuritu si causara in liniile lui cea mai mare confusiune. Lupt'a fù scurta, pentru-cà vrajmasiulu nu s'a mai incercatu a se bate, càtu mai virtosu a se salvá prin fuga. Elu lasà pe campulu de lupta 30 morti, intre cari

unu capitanu si unu sergentu Vitéz-Lajos; ranitii lui au fostu incarcati pe 6 cara. Mai mare a fostu perderea vrajmasiloru la Somesiulu-rece, pentru-cà acolo s'au innecatu la 100; dintre Marisieleni au fostu raniti numai 2 sau 3.

La inceputulu raportului meu asupra luptei cu Kemény uitasemu se spunu, cà in acelasi timpu si in comunicatiune cu elu, rebelii atacasera cu puteri indoite tóte celelalte strimtori de munti din afara càte erau de ceva insemnatate, cà acolo s'au intemplatu loviri, cari se potu numi si batalii de cea mai mare insemnatate, care pe de o parte probédia credinti'a neclintita a romaniloru, devotamentulu loru, perseveranti'a si bravur'a loru fàra exemplu, éra de alta parte luptele acestea au adaosu fórte multu, pentru-cá in fine rebeliunea se fia infrenata, pentru-cà vrajmasii in modulu acesta au fostu siliti a-si imparti puterile, si asia ei n'au fostu in stare de a concentra masse mari de trupe pe la strimtorile de munti càtra principate si in laîntrulu tierei. Precum amu aratatu mai in susu in raportu despre bataliile cu Hatvany, strimtorile de munti spre drumulu ce duce dela Clusiu la Oradea-mare, au fostu blocate si atacate in totu decursulu lunei lui Maiu. Aceleasi atacuri s'au repetitu in tóta lun'a lui Juniu si inca cu violentia mai mare decàtu ori-candu, pe timpulu operatiuniloru lui Kemény. Este de necrediutu ce perseverantia si incordari au desvoltatu locuitorii munteni de acolo, anume cei din Albacu, Merisieni, Iurcuti'a etc. Obositi de neincetatele strapatie, acesti locuitori càtra finea lunei lui Juniu incepusera a cadea. Vrajmasiulu reusise in fine cá se prefaca in cenusia comunele Riu-Calatei si Jurcuti'a; in 2 Juliu au arsu si Marisielu. Atrocitatile comisse cu acésta ocasiune de vrajmasiulu barbaru fusera in adeveru revoltatóre. N'a fostu de ajunsu cà au omoritu fàra de mila betrani, femei si prunci innocenti, dar mai punea si pe pruncii sugatori lasati cu viétia la pepturile reci a le mameloru omorite, pentru-cá in modulu acesta se-i omóre mai incetu. Multe din aceste fiintie innocente au mai fostu aflate in viétia dupa 3 dile, cei mai multi inse au suferitu o mórte plina de torturi.

Inca inainte de foculu dela Marisielu amu priimitu o scire dela bravulu centurionu D. Gavriilu despre reusit'a vrajmasiului si de prefacerea in cenusie a sateloru Riu-Calatei,

Jurcutia etc. Eu am trimisu indata in ajutoriulu loru pe tribunulu meu Nic. Corchesiu cu 68 de venatori si amu datu lânga elu si pe tribunulu Jac. Olteanu dela Cetatea-de-balta. In 5 Juniu sér'a Corchesiu ajunse cu venatorii la Fantanele, unde locuitorii comuneloru devastate se adunasera sub centurionii loru. Acestia imi facura cunoscutu, cà ei in aceeasi di avusera o lovire gloriósa cu vreo 400 de rebeli, pe cari punendu-i pe fuga i-au gonitu vreo 2 óre, luandu-le si 3 cara incarcate cu pàni. Centurionii mai adaosera, cà si faimosulu Vasvári se afla in apropiere cu trup'a principala.

Preste nópte Corchesiu si subcomandantele seu Olteanu se pregatira pentru lupta. Elu au alesu dintre barbatii adunati buni de arme pe cei mai valorosi, i-au numeratu si erau 120 venatori si 317 lanceri. Acésta trupa mica o imparti elu in 3 cete si ocupà cu ei inca in acea nópte la Fantanele 3 puncte importante, pe la cari trebuia se tréca rebelii, daca ar fi voitu cá se inaintedie. Positiunea pentru ai nostrii erá fórte favorabila. In 6 Juliu pe la 11 óre a. m. vrajmasiulu se puse in miscare. Comandante supremu erá Vasvári. Elu avea cu totulu 3000 de ómeni, dintre cari 300 provediuti cu securi, pentru-cá se delature din drumu baricadele de lemnu facute de ai nostrii; elu avea si 5 tunuri sub comand'a sa. Indata ce observara pe ai nostrii, si deschisera dupa datin'a loru focu violentu din tunuri si pusci. Corchesiu inse sciindu cà ai nostrii nici odata n'aveau munitiune de ajunsu, a comandatu ómeniloru sei, cá se se lase la pamentu, se nu pusce nicidecum, ci se astepte pe vrajmasiulu pâna la o distantia de 80 de pasi. In starea acésta subt o plóia de glóntie din tunuri si pusci asteptara ei pe vrajmasiu si la o distantia anumita ii primira cu puscaturi bine tîntite, dar inca totù intinsi la pamentu, pentru-cá glontiele de tunu se nu-i ajunga. Din acea positiune buna ei trageau atàtu de siguru, incàtu mai nici-unulu nu-si gresia omulu asupra caruia tîntise. Intr'o distantia mica de acolo steteau femeile inversiunate asupra rebeliloru pentru atrocitatile loru si incuragiau pe barbatii loru la lupta. Vasvári erá silitu se inplinésca liniile de mai inainte a le luptatoriloru sei neincetatu cu alti ómeni, din causa cà picau fórte multi. Dupa unu focu de tiraleri de o óra, tribunulu trimise 2 despartiemente mici de venatori in

ambele laturi a le vrajmasiului, si totuodata comandà pe lanceri la 3 puncte, cá se se arunce cu asaltu asupra vrajmasiului. In 5 minute disordinea in trup'a vrajmasia a fostu generala si ea a mai crescutu prin aceea, cà acuma se aruncara si Marisielenele càtu cu pietrii, càtu cu frigari, imblacii si cu alte obiecte asupra vrajmasiului care se retragea in disordinea cea mai mare; asia isi ajutara ele pe barbatii loru. Macelulu a fostu infricosiatu. Vasvári a cadiutu, partea cea mai mare a oficiariloru sei si cu aceia cá la 850 de soldati, in care numeru se coprindu si acei ucisi in lovirea din dio'a ceealalta. Cu acésta ocasiune s'au innecatu mai multi in Somesiu. Buzgo inse a reusitu cá se scape de timpuriu cu 4 tunuri si se readune resturile trupei lui Vasvári. In timpulu gónei veni comandantulu Gyarmati cu 300 venatori in ajutoriulu fugariloru; ei inse n'au mai cutediatu se se intórca asupra nóstra. Ai nostrii luara unu tunu cu tóta munitiunea si cu cai, apoi tobe, arme si altele. Perderea nóstra a fostu 4 morti si 12 raniti; 6 dintre acestia au remasu schilavi. In lupt'a acésta s'a distinsu si invalidulu Pfeifer, unu germanu din Abrudu.

In acelasiu timpu a avutu si tribunulu Vas. Fodoru mai multe loviri cu rebelii la strimtórea de munte dela Ponorulu-Remetei, pe care 'lu apará. In 9 Juniu fu elu atacatu pe neasteptate de càtra 350 honvedi si gardisti veniti din regiunea Aiudului. Avèndu elu numai 50 ómeni cu sine, a trebuitu se se retraga pàna in valea Poienei. Peste nópte adunà si pe ceilalalti ómeni, apoi intórcèndu-se cu ei in 10 desu deminétia atacà pe vrasmasiu. Acesta isi luase positiunea pe care o avuse tribunulu cu o di mai inainte. De 6 ori fu alungatu vrasmasiulu din acea positiune si elu a reocupat-o de 6 ori. In fine fu elu respinsu pàna la satulu Remetii, unde in furi'a sa dede focu satului, pentru-cá se 'si resbune in modulu acesta. Peste nópte vrasmasiulu fu intaritu prin insurgentii veniti dela Teiusiu pàna la unu numeru de 1000 de ómeni si in 11 Juniu atacà pe ai nostrii la Tarcau. Lupt'a tînù cu norocu schimbatu tóta dio'a, pàna candu tribunulu atàtu din lips'a de munitiune, càtu si pentru-cà nu putè se resiste la rachetele vrasmasiesci, a trebuitu se se retraga. Peste nópte tribunulu primindu dela mine munitiunea

trimisa, a atacatu din nou pe vrasmasiu. Dupa o lupta de 2 óre vrajmasiulu fù batutu pe deplinu si cu perdere de 30 morti alungatu pàna dincolo de satulu Remetii devastatu. Dupa aceea elu se resipi spre Aiudu si Teiusiu, nimicindu totu ce au aflatu in drumu cu focu si cu sabie.

In 13 Juniu a venitu dela Trascau si Sàn-Giorgiu o alta trupa de insurgenti in numeru cá de 600 ómeni. Au fostu batuti si acestia si cu perdere de 15 morti goniti pàna la muntele Bedeleu. Cu acésta ocasiune s'au distinsu prin curagiu si bravura mai virtosu centurionii Nicola, fiiulu parochului din Gioagiu si Eftimie morariu din Bedeleu. Dupace rebelii dela Turd'a si din scaunulu Ariesiului comandati de Pápai si Vélits, dar batuti reu de prefectulu Balintu in 3 loviri sàngeróse din 25, 27 si 29 Juniu, au perdutu speranti'a de a mai puté strabate prin acea strimtóre de munte, pe la inceputulu lui Juliu îsi intórsera poterea loru càtra Ponorulu-Remetii, pentru-cá se ajunga prin acelu pasu la Offenbaia.

In 3 Juliu vení Carolu Vélits cu 300 de insurgenti; tribunulu Fodoru impreunàndu-se ca tribunulu Sierbanu dela Cacova, ilu batù si ilu luà la góna pàna dincolo de Cacova. Vélits lasà pe loculu de lupta 10 morti, a le caroru pusci remasera in manile nóstre; din contra noi avuramu numai unu mortu. A dou'a di, adeca in 4, intaritu peste nópte se intórse cu 600 de inarmati si veni peste muntele Olteanu pàna la Tarcau, unde isi luasera ai nostrii positiunea. Dara ómeniloru nostrii in urmarea celoru 3 loviri le lipsia mai de totu munitiunea. Deci vediendu bravulu tribunu cà elu nu se póte mesurá in lupta deschisa cu vrajmasiulu bine armatu, la apropierea lui se retrase pe nesimtite si intr'o strimtóre aprópe de Tarcau ocupà 3 positiuni importante, cu scopu cá, de s'ar puté se inchidia pe vrajmasiu si se-lu nimicésca cu lancerii. Pentru-cá se-lu traga mai siguru in strimtóre, tribunulu inaintà in contra lui cu càtiva tiraleri, caroru le dede ordinu a se retrage incetu. Vrajmasiulu gonindu inaintea sa pe tiraleri, strabatù fàra grija totu mai departe. Atunci inse lancerii la unu semnu datu se aruncara din trei parti cu furia asupra vrajmasiului incremenitu. In acelu momentu se produse cea mai mare confusiune in liniile

sale. Impresurati fiindu isi aruncara puscile si se incercara se scape prin fuga; dar intr'aceea tóte esirile fusesera ocupate si numai puçini au fostu in stare se scape. Intre acei norociti fù si Carolu Vélits, carele insocitu de o céta cá de 50 pàna la 60 ómeni si de càtïva oficieri isi sparse drumu printre lanceri. Partea cea mai mare a loru fu macelata. Tóta bagagi'a, munitiunea, vreo 400 pusci, 2 tunuri mici, 4 trompete si mai multe steaguri remasera in manile nóstre. Noi n'amu perdutu nici-unu omu.

Intre rebeli se aflau la ocasiunea acésta si 40 sasi tineri din Sas-Reginu. Càti dintre acestia voru fi peritu, nu se scie. Unulu inse in momentulu in care erá se fie strapunsu, strigà tare, cà elu este sasu si cà a fostu inrolatu cu sil'a intre rebeli. Indata fú crutiatu si apoi transportatu in captivitate la prefectulu Axente Severu. Aici elu fú pusu in libertate, dara dupa càteva dile trecù érasi la rebeli.

In 22 Juliu tribunulu Fodoru aflà cà vine intr'acolo o trupa noua de insurgenti din partea Trascaului. Atunci elu luà indata cu sine 70 venatori si 80 lanceri, esí inaintea vrajmasiului si ilu aflà la muntele Bedeleu. Erau 250 de inarmati, carii purtau numele de Szabad csapat (céta de voluntari) si stateau sub comand'a maiorului Gyarmati si a capitanului Dorgai. Acestia venisera din comitatulu Satmaru.

Tribunulu tînù mai multe óre la lupta cu acésta trupa, mai pe urma inse o puse la fuga. Aici au fostu érasi lancerii, carii au decisu lupt'a cu asaltu. Vrajmasiulu lasà pe loculu de lupta 15 morti si in manile nóstre 3 captivi, munitiunea si tóta bagagi'a. Noi avuramu din partea nóstra unu mortu. In acésta lovire s'a distinsu mai virtosu centurionulu Nicola fiiulu parochului din Gioagiu si tribunulu dela Ciugudu Jonu Cacovanu.

Fiindu-cà apararea strimtorei din muntele »Gain'a« in raportulu acesta s'a trecutu cu vederea acolo unde era loculu, lovirile intemplate pe la acea strimtore se voru descrie acilea pe scurtu. Acea strimtóre erá data in grij'a tribunulu Ioanu Gombosiu parochu in Vidra-de susu, cá se o apere. Dupa ocuparea comitatului Zarandu prin rebeli, au venitu in 15 Martiu o céta de insurgenti, cari au datu focu satului vecinu Bucesiu. Numitulu tribunu alergandu in ajutoriulu locuitoriloru

din acelu satu, au ucisu mai multi vrajmasi, 'iau risipitu si au stinsu foculu.

Pe la finea lui Martiu au venitu 2000 de magiari comandati de majorulu Csutak si au prefacutu in cenusia satulu Grohotu, precum si o parte din Bulzesci. Numitulu tribunu se repedí mai întaiu asupra unei cete mai mici de rebeli, carii venindu dela Halmagiu voiau se-lu atace in cósta (Flancu). Dupa-ce au risipitu pe cét'a aceea, au atacatu cu armatii sei pe majorulu Csutak, care avea putere indoitu mai mare decàtu tribunulu, a reportatu o victoria stralucita asupra vrajmasiului si l'au fugaritu pàna la Baia-de-Crisiu.

Pe candu Lupu Kemény erá in Abrudu, 300 de calareti si 1 batalionu pedestrime s'au incercatu, cá venindu dela Halmagiu se ne atace pe noi in dosu prin acea strimtóre; dara valorosulu tribunu informatu fiindu despre acelu planu, n'a asteptatu venirea vrasmasiului, ci mergèndu tóta nóptea spre Halmagiu, in faptulu dilei atacàndu pe neasteptate, a batutu bine pe vrajmasiu.[1])

§ 63. Discordi'a provocata si nutrita intre romanii din Transilvani'a si romanii din Munteni'a in anii 1848 si 1849. Urmarile discordiei si ale urgiei, aresturi si góne.

La multimea durerilorn impreunate cu marele actu alu regeneratiunei nationale a poporului romanu, au trebuitu se mai viie si neintielegeri micsioratóre de puteri si amaritóre de suflete, din doue directiuni. Pre cand adversarii nationalitatii romane îsi imaginau pe acésta atàtu de »unita in cugete si in simtiri« dupa dis'a poetului, in càtu o Dacoromania mare si tare ar fi pututu se sara gata incaltiata inbracata dintre muntii Daciei, cá si o Minerva din capulu lui Joie, pe atunci discordi'a dintre densii luase o dimensiune, care fàra se aiba caracteru religiosu confessionalu, semená totusi cu urgi'a provocata prin certele si

[1]) In acelasiu timpu s'au intemplatu pe la alte strimtori de munti mai multe loviri, care in partea loru cea mai mare au reusitu in folosulu nostru; acele inse n'au fostu asia de importante, cá cele descrise aci pe scurtu.

gónele confessionali din dilele imperateseloru Maria Teresia si Elisabeta.[1])

Poporulu romanu din vechi'a Dacia Traiana atàta càtu exista elu pàna astadi locuind in patru staturi, consideratu din punctu-de vedere alu limbei sale materne, alu conceteloru sale religióse si alu nenumerateloru traditiuni, este relative atàtu de homogenu si compactu, in càtu in acésta privintia fórte puçine popóra europene se potu asemena cu natiunea nóstra. Amu intrebuintiatu calificarea de relativu homogenu, pentrucà poporu absolutu homogenu nu cunóscemu nici-unulu in totu coprinsulu Europei. Cine nu crede acésta, se compare de exemplu pe germanii din tierile renane amalgamati de multu cu colonii romane, cu germanii din Prussi'a incruciti cu slavii, pe austriacii cu germanii de nord, pe bavarezii cu saxonii, pe italianii din Lombardia cu cei din Itali'a inferióra, cari nici nu se intielegu in dialectele loru, pe francesii apuseni cu cei meridionali, pe serbi cu bulgarii si asĭa mai departe.

Dara precum alte popóra homogene, asĭa si romanii diferu intre sine dupa provincii, dupa clima si mijlócele de viatĭa, care au influintia mare asupra temperamentului si caracterului omenescu. Educatiunea înse care se dà unui poporu in cursu de vécuri, la mai multe generatiuni, prin asĭedĭamentele tierei, prin legislatiune si forma gubernementala este aceea, care inpreuna, sau din contra separa, desbina si instraina parti de poporu, prefacèndule totu modulu cugetarii, tóte aspiratiunile, chĭaru si purtarea exterióra, adesea si caracterele. Punemu alaturea pe cetatienii germani din Elveti'a germana cu cetatieni din Austri'a càta este germana si diferenti'a este invederata.

Din acestu punctu-de vedere alu legiloru tierei diferenti'a nu numai intre romanii ardeleni si intre cei din Munteni'a, ci chĭaru si intre cei din Transilvani'a si Ungari'a se dà pe fatĭa la diverse ocasiuni, si se cere óresĭcare gradu mai inaltu de cultura generala, cum si o superioritate de spiritu, pentrucá cineva se se inaltie mai pre sus de conceptele si opiniunile trecute in sangele ómeniloru din legile humane sau barbare ale unei tieri.

[1]) Vol. I Capu XII intregu p. 407—452 si in Suplementu documentele dela Nr. XXVI—XXXIV.

Pàna la Domnii trimisi din Fanar pe tronurile principateloru romane, sau pàna càtra anulu 1730 diferenti'a in modulu cugetarii la romànii dincóce si dincolo de munti nici pe departe nu fusese asĭa batetóre la ochi, precum au ajunsu a fi aceea successive de atunci incóce. Cu càtu elementulu grecescu se inmultía mai tare anume in Munteni'a, cu atàtu romanii de dincóce erau mai reu vediuti acolo. Si érasi cu càtu se inmultiau grecii si cu ei alaturea crescea influinti'a Russiei, cu atàtu mai multu gubernulu centralu din Vien'a si celu provincialu din Clusĭu credea cà lucra in interessulu statului, daca voru lua totu felĭulu de mesuri spre a instraina càtu mai tare pe romanii din monarchia de càtra cei din principatele locuite de romani, dara pe atunci vasalle Turciei si statatóre sub protectiunea Russiei. Romanĭi cari treceau in principate chiaru si cu paspórte in regula, erau despretiuiti, si daca se mai intorceau in patri'a loru natala, pusi in secretu sub privighĭerea auctoritatiloru politice si politiene; a mesura acésta care nici-odata nu a incetatu deplinu. Acea absurditate abderitica, acelu spiritu de intolerantia ajunsese asĭa departe, in càtu nu o odata audĭaĭ pe functionari de rangu inaltu dicènd, cà de ex. unu romanu din acésta monarchia, care va fi fost aplicatu in vreo functiune dincolo de munti, nu mai póte se fia omu onestu, nici credinciosu tierei si monarchului.

Pàna càtra 1800 romanii ardeleni cu ceva sciintĭa de carte ĭsĭ mai puteau afla adapostu in monastirile romanesci, de care in Transilvani'a lipsĭau de cand acelea fusesera date flacariloru din porunc'a gubernului prin generalulu Bukov.[1]) Dupace s'au inmultitu calugarii veniti din tĭerile turcesci, romanii din Ardealu numai renegandu'si patri'a natala mai erau suferiti si in monastiri in óresĭcare positiune mai respectabila. Totu asĭa se intemplá, cand vreunu romanu ardeleanu in casuri din cele mai rare ajungea la vreunu servitiu de dascalu, de vamesĭu sau la altulu de alte categorii, cà-ci tóte acelea erau ocupate de greci, de bulgari si de arnauti greciti.

Poporulu tieranu si economii de vite erau suferiti si de greci, din causa cà acestia ajunsi proprietari de mosii sau

[1]) Vedi in Vol. II Capu XII § 78.

prin donatiune sau mai de multe-ori prin casatorii, inaintati si la functiuni inalte, aveau venituri mari si sigure dela asĭa numitii »suditi austriaci« mocani, brescani, brăneni, moroieni, tĭutĭuieni, margineni, vulcaneni si oricum mai erau supranumiti dupa porturi si dupa regiunile locuite de acei romani in tóta partea meridionala a Transilvaniei incepend dela pasurile Oituz si Buzeu pàna la pasulu Vulcanu de càtra Olteni'a pe sub muntii Retezatu si Paringu spre Banatu.

Luptele lui Georgie Lazar cu grecimea in dilele Domniloru Caragea si Sutiu sunt cunoscute, pentrucà elu esise pe fatĭa cá romanu din clerulu diecesei dela Sibiĭu si trecutu in Bucuresci.

Primirea cu ochi mai buni a romaniloru ardeleni si banatieni anume in Munteni'a îsĭ are inceputulu seu dela marele patriotu C. Golescu, tatalu contimpuraniloru nostri alu celoru trei frati Golesci. Acelu Golescu a dusu mai anteiu dela universitatea din Pesta pe Aronu Florianu fiĭu alu preotului din comun'a Rodu in Transilvani'a, cá cu ajutoriulu lui se deschida scóla romanésca la mòșiĭ'a sa Golesci.

Sub gubernulu provisoriu alu comissariului plenipotentu generalu comte Kiseleff înca au fost tolerati unii ardeleni ca professori, inse cu numele schimbatu, buna-óra cá Genilie dela Salisce, cá unu altu Florianu la scól'a elementara si alti càtiva.

Din cum s'au restauratu cele doue domnii in sensulu tractatului de pace dela Adrianopole si au fost denumiti in 1834 pentru Moldova Michail Sturdza, pentru Munteni'a Alexandru Ghica, gubernele aceloru doi domni pamenteni incepend se deschida mai multe scóle in limb'a materna si nationala si clerulu superioru unele embrióne de seminarii pentru cleru, s'a si simtitu trebuinti'a de a se aplica in sfer'a instructiunei publice mai multi barbati romani din vecinatate pre langa pamentenii cari se preparasera spre acelasi mare scopu pe la universitati straine, cá P. Poenariu, Marcoviciu si ceilalti. De aci inainte romanii ardeleni si banatieni nu mai avura trebuintia cá se'si renege patri'a loru natala, ci ei treceau cu paspórte in regula. Alexandru Ghica voda luase pe Aron dela Golescu fàra voi'a betranului Golescu si'lu trimise la Craiova spre a pune fundamentu la colegiulu actualu, unde

apoi 'ia urmatu Ioanu Maiorescu alias Trifu de origine din Bucerdea de langa Blasiu. In Octobre 1835 a trecutu Beniamin Todoru fost egumenu alu monastirei S. Treime la seminariulu episcopiei Rômniculu Vàlcei, unde preste unu anu a mersu dela Brasiovu si viceprotopopulu Radu Tempeanu fiiu alu fostului odinióra directoru de scóle si auctoru alu unei gramatice romanesci (a. 1797). Intre anii 1836—7 au mai fost àplicati Gavril Munteanu de locu dela Vingard la seminariulu din Buzeu, David Almasianu din comun'a Alm'a la scol'a districtului dela Valenii de munte; totu in acei ani A. Adamescu, ajunsu mai tardiu directoru alu tipografiei statului, preotulu D. Pisone auctoru alu unui dictionariu in patru limbi, caligrafulu Neagoe trecutu dela Pest'a, dr. med. Sibineanu, Nistoru, G. Fontaninu dela Brasiovu Ioanu Procopu de origine din Campia, trecutu dela scóla din Brasiovu la Craiov'a, alti doi din districtulu Nasaudului la Focsiani; mai tardiu A. Tr. Laurianu de nascere din Fofeldea, trecù dela Vien'a la Bucuresci, Petru Sucìu, Const. Romanu, Vas. Maiorescu, teologi de Blasiu si alti càtiva totu cá professori in statiuni diverse.

Au mai mersu in acei vreo optu ani si unii medici, architecti, juristi, éra Stoica dela Lipova intratu in armata inaintase pàna la rangu de colonelu.

Despre romanii ardeleni trecuti in Moldov'a intre 1817 si 1847 cá dr. Simion Ramontiai fundatorulu de stipendii, dr. Vasilie Pop, Fabianu, Io. Costa, Damaschinu Bojinca, dr. Alexandru Teodori fiiu alu parochului din Pesta, Eft. Murgu, Campeanu din Ungari'a, Stoica fratele militariului si altii nu facemu aici vorba, cà-ci acelora nu li s'a intemplatu pre càtu scimu noi nici-unu reu in acelu periodu.

N'au avutu neplaceri si n'au suferitu góne romanii ardeleni si banatieni nici in Munteni'a sub cele doue domnii, alui Al. D. Ghica si alui Georgie Bibescu, afara numai de Ioanu Maiorescu in a. 1842, carele a fost tractatu de càtra Al. Ghica in adeveru muscalesce atunci, cand la simpl'a denuntiare a unui ocàrmuitoriu (prefectu), la unu prepusu orbu, fàra nici-o investigatiune, fàra a fi intrebatu cu unu

singuru cuventu, a fost scosu din functiunea de directoru si professoru, ridicatu din Craiova si trimisu in Transilvani'a la Brasĭovu, de unde era soçi'a sa sor'a lui Ioanu Popasu. Tóta lumea vediù atunci, cà màni'a si ur'a domnitoriului asupra lui Maiorescu se derivá dela ur'a si rivalitatea ce domnia intre Ghica si famili'a Bibescu-Stirbeiu, unde Maiorescu cá omu alu sciintieloru si cá directoru era multu mai bine vediutu decàtu se póta placea Domnului. Este apoi sciutu, cum la caderea lui Ghica lucrase mai cu energia Bibescu, care si ajunse la domni'a tierei. Intr'aceea lui Maiorescu ĭi vení satisfactiune frumósa dela gubernulu Moldovei, carele curend ĭi deschise o catedra la seminariulu din Socola, de unde Bibescu 'lu asĭediase érasi la Craiov'a, înse numai cá se o mai patĭa odata cu acelasi domnu Ghica (1857) si se se inplinésca asupr'a lui dicàtórea ardeléna, cà nu este bine a manca cerasĭe dintr'unu castronu cu domnii mari, cà-ci ei îtĭ potu scóte ochii cu simburii.[1])

Totu ce se mai intemplà spre asuprirea romaniloru carturari trecuti in Munteni'a era inputarea ce li se facea pentru mai multe informatiuni si corespondentie publicate intr'o serie de ani in Gazeta Tr. si in Fói'a din Brasĭovu, in care se tractá despre natur'a protectoratului Russiei, omnipotenti'a consuliloru generali, servilismulu unoru barbati de statu, inpertinentiele unoru straini cari cercau a se acapara de puterea statului, rapacitatea multora, prad'a venituriloru statului s. a. Cei cari se sciau culpabili erau fórte aplecați a crede, cà tóte acelea informatiuni mergeau dela fostii compatrioti de ai redactorului, pre cand tocma din contra, densulu primia pre cele mai multe de a dreptulu dela indigeni si adesea dela persóne de positiune inalta, cum au fost intre altii mitropolitulu Ungrovlachiei Neofit Lesviodax, renumitii boieri de primulu rangu, cá Alexandru Filipescu supranumitu Vulpe, Iancu Campineanu, profesorulu Cost. Moroiu pre cand era si secretariu de cabinetu alu lui Alexandru Ghica voda, cum si mai multi boieri tineri, cari, veniau mai in fiacare anu la apele nóstre minerali si la Brasĭovu, pe unde petreceau preste vara, precum petrecu in dilele nóstre pe la Sinai'a;

[1]) Vedi biografi'a lui Ioanu Maiorescu publicata de G. Baritĭu in Transilvania din 1878 si in Calindariulu seu din 1865.

intre aceia eramu fericiti a numera pe fratii Nicolae si Cost. Balcescu, pe Dim. Bolintineanu, uneori Grigorie Alexandrescu si Cesar Boliacu, éra in trei veri si Ioanu Eliad Radulescu. Dela aceia si dela alti barbati de asemenea renume îsĭ tragea numit'a redactiune scirile sale atàtu prin graiulu viu, càtu si prin corespondentie ori cand se putea fàra a fi acelea deschise in carantina si afumate cu chlor sau carbolu in contra ciumei.

In fine inse la a. 1844 in urmarea reclamatiunii ridicate din partea consulatului generalu russescu Gazeta si Fói'a din Brasĭovu au fost strictu oprite a mai intra in Munteni'a, éra anume functionariloru li s'a interdisu lectur'a loru sub pedéps'a destituirei. Din acelu anu inainte numitele foi periodice n'au mai pututu strabate in Munteni'a cu post'a, decàtu numai ici-colo pe subt ascunsu, si acea interdictiune a ţinutu pàna la 1860.

Din Maiu 1848 inainte relatiunile dintre romanii ardeleni si romanii din Munteni'a devenira multu mai neplacute si mai pe urma chĭaru hostili. Pàna in 1848 se simtiau irritati asupra ardeleniloru sau cum le dicu in Munteni'a ungureni, mai multu numai clienti de ai Russiei si unii romani, cari puteau se fia prea buni patrioti, dara in vitalitatea natiunei romane cá individualitate politica nu aveau credintia nici càtu unu graunte de mustarĭu; de aceea ei se nacajĭau pe ungureni, cà ce totu mai canta atàta despre natie, natiune, nationalitate romanésca, pre cand acésta nu va fi nicĭodata in stare se stea nesprijonita de altu cineva pe piciórele sale. La aceĭasi patrioti le lipsia si agerimea de spiritu, cá se póta distinge si separa conceptulu religiunii de conceptulu nationalitatii; ei pre acestea le identificau in crerii loru cu atàtu mai usĭoru, cu càtu pe diversitatea limbiloru, a istoriei, a traditiuniloru nu puneau mai nicĭ-unu temeiu, de unde urmá, cà in capetele loru romanu, grecu, muscalu, bulgaru, serbu erau totu o natiune, precum faceau totu o natiune italianu, francesu, spaniolu, portugalu, belgianu, irlandu si germanu in càtu acestea sunt totodata si catolice.

La diferentiele acestea in definitiunile nationalitatii si religiunii, precum si in opiniunile despre suzeranitate, pro-

tectoratu, autonomia, independentia, suveranitate se mai adaogea absolut'a necunóscere a istoriei, a legiloru feudali transilvane si ungurene, a raporturiloru complicate cá nicairi in Europ'a, dintre nationalitatile conlocuitóre in acestea tieri, considerate din tóte punctele-de vedere, religióse, politice, nationali genetice, chĭaru si agrarie si industriali. Ai putea dice fàra mare pecatu, cà dupa o instrainare de preste o suta de ani, romanii poporu de aceeasi limba, nu se mai cunosceau unii pe altii, si vedienduse pe neasteptate, se mirau cá unii cà si altii au aceeasi limba.

In primavar'a anului 1848 cei de anteiu refugiati la Brasĭovu au fost tineri fecĭori de boieri dela Moldov'a càti scapasera de bataile dela casarma si au ajunsu prin munti in acésta tĭéra; care a fost inse mirarea loru, cand sositi la Poian'a-sarata detera preste o comuna curatu romanésca, éra dupace trecènd prin secuime venira la Brasĭovu, abĭa 'si credĭura audiului loru cand intimpiná la totu momentulu limb'a romana intr'o cetate, in care dupa cum aflàmu dela confratele Georgie Sionu, crediusera densii, cà numai redactorulu Gazetei si colaboratorulu seu puteau se fia romani. Invecinati cu Secuiĭ pe o distantia lunga, fratii moldoveni credĭusera pàna atunci, cà acolo se incepe propri'a Ungaria si cà prin urmare alte limbi nu se mai audu in acésta tĭéra. Aici ajunseseramu noi romanii cu ale nóstre cunoscintie geografice si ethnografice.

Ori càtu erau de necajiti si ingrijati bravii tineri moldoveni pentru starea patriei loru in acelea dile, dara aceia din trensii, pe cari Ddieu iĭ mai ţine in viatĭa voru putea marturisi de caldur'a si charitatea fratiésca cu care au fost primiti si coprinsi de càtra romanii din Brasĭovu, precum si de càtra cei din Sacele, pe unde se facea càte o escursiune. Nu'mi aducu aminte nici se se fia nascutu intre noi si moldoveni diferentia de pareri in cestiuni nationali si politice. Cu acei modoveni, cu cari petreceamu serile in casin'a romana, eramu in tóte de acordu, in càtu eu singuru me miru de acea armonia, de càte-ori cugetu la immens'a diversitate a educatiunei nóstre politice din acea epoca.

Moldovenii veniti din patri'a loru in modulu sus aratatu, au petrecutu intre noi pàna in dilele adunarii nóstre nationale

acelei mari dela Blasiu din Maiu 1848, cu care ocasiune càtiva plecara inpreuna, cu scopu de a asista si densii la o adunare atàtu de memorabila, éra intre altii Alexandru Cusa, care scapase dela Galati pe unu vaporu si ajunsese la Pesta, se intórse de acolo dreptu la Blasiu, unde convení cu compatriotii sei.

Se intielege prea usioru, cà spaim'a si alarm'a órba provocata prin actitudinea gubernului si a celorulalte auctoritati transilvane, multiplicata prin diarie, a trasu asupra adunarii romane înca si atentiunea guvernului din Bucuresci si a classeloru mai de frunte ale societatii romane, la adunare inse au venitu chiaru si dintre ardelenii emigrati fórte puçini, pentrucà celoru cari se aflau in functiuni anume pe la scóle nu li s'a datu voia, éra A. T. Laurianu si Constantinu Romanu au trecutu dincóce cu scopu de a participa la adunare fàra permissiunea auctoritatiloru respective, din care causa nici nu au fost suferiti a se mai intórce la posturile loru.

Dupace au ajunsu actele adunarii nationale dela Blasiu pe calea publicitatii la Bucuresci, càteva din cele 16 puncte votate de càtra aceeasi au produsu agitatiune frapanta in spirite. Punctu 3 in care se cerea desfiintiarea iobagiei (in Munteni'a claca) si a decimei fàra nici-o desdaunare, a bagatu in spaima mare pe proprietarii de mosii, éra proclamarea libertatii personale a irritatu si pe multimea proprietariloru de ţigani. In totu coprinsulu Munteniei nu ai fi aflatu in acea epoca diece pamenteni, cari se fia avutu o umbra de cunoscintia despre legile feudali ale Ungariei, Transilvaniei, Croatiei; nimeni nu sciá ce este in acestea tieri legea aviticitatii, nici ce intielesu are aici dreptulu de proprietate alu Corónei, acelu dreptu idealu preste tiér'a intréga, pre langa care dreptulu nobilimei privilegiate se numia numai possessio; nimeni nu cunoscea diferenti'a essentiala intre pamentu allodialu sau allodiatura sau mosii'a, posessiunea, dominiulu curtii, alu familiei nobilitare si intre pamentulu colonicalu, colonicatura, pamentu iobagescu, lasatu si transmisu prin legi numeróse in cultivarea si folosirea, in usufructulu esclusivu, perpetuu, necontenitu alu poporatiuniloru rurale de orice nationalitate,

sau asĭa numitei iobagimi. Acelea parti din pamentulu tierei cunoscute si inregistrate cá colonicatura nu a fost permisu domniloru feudali ale incorpora la alodiaturele loru, si daca totusi calcá legea respectiva, aceea se considerá cá o calcare de ori-care alta lege. Pentru colonicatura domnii feudali aveau dreptulu totu feudalu a cere dela locuitori dile de robota (claca) si decime cu titlu vechĭu, cà vedi adeca nobilimea mergea in resbóie pe spesele sale si îsĭ versá sangele, ceea ce inse de 150 de ani incóce remasese o mincĭuna invederata, pentrucà asĭa numitele insurrectiuni de nobili incetasera de multu, si odata, in 1809 cand s'a incercatu asĭa ceva, class'a feudala s'a facutu numai de risulu francesiloru. La resbóie mergeau numai regimente formate din classele de agricultori si de burgesime.[1])

Asĭa dara adunarea romaniloru dela Blasĭu cerend incetarea iobagiei sau a roboteloru si a decimeloru, nu a cerutu mai multu nimicu, decàtu curmarea unei nedreptati secularie si lasarea pamentului colonicalu in drépt'a proprietate a poporatiunii rurale, care singura 'lu cultivase si robise pentru elu atàtea sute de ani, ţinuse totodata in spinarea sa pe classele aristocratice. Mai la intĭelesu: poporatiunea rurala din acestea tĭeri nu era nici chiriasĭa, nici arendasĭa a mosiiloru boieresci, cá una parte mare de locuitori din principatele romane, ci era in realitate proprietara pe pamentulu cultivatu de ea, inse proprietara robita, tiranita.

Acea tirania a cerutu adunarea din Blasĭu cá se fia curmata odata. Acea pretensiune inse a romaniloru ardeleni in Bucuresci fù baptizata Comunismu, pre cand la noi nici class'a carturariloru nu sciá ce este comunismulu.

In Munteni'a cei interessati de cestiunile agrarie nu observasera nici macar atàta, cà in Ungari'a se desfiintiase iobagi'a si alte blastematii feudalistice cu o luna inainte prin diet'a tĭerei, cu lege sanctionata de monarchu, prin urmare cà conclusulu adunarii dela Blasĭu era numai unu echo alu unoru corpuri legislative si alu gubernului din Ungari'a, Boemi'a si de airea, éra nu proclamarea vreunei doctrine comunistice.

[1]) Vedi mai pe largu despre raporturile dintre domni feudali si poporulu iobagitu in Vol. I Capu X § 70. C. XIII §§-i 83, 84. C. XIV § 91. Capu XV §§-i 103, 104.

Alte puncte din cele votate la Blasiu au irritatu fórte multu pe consulatulu generalu si pe Duhamel comissariulu plenipotentu alu Russiei, precum p. 7 libertatea pressei si desfiintiarea censurei, p. 8 asecurarea libertatii personale, p. 9 Jury, p. 10 garda nationala, p. 13 infiintiare de scóle romane in tóte comunele, cum si mai multe gimnasii, institute militari, seminarii preotiesci si o universitate, tóte acestea intr'o epoca, pre cand cabinetulu Russiei luase dela 1842 mesuri energice pentru marginirea instructiunii publice in academi'a din Iasi cá si in colegiulu s. Sava din Bucuresci, in diverse moduri.

Amicii moldoveni càti au fost la Blasiu au plecatu de acolo unii la Bucovin'a, altii la Paris, unii si la Bucuresci, unde n'au lipsitu a impartasi multe din cele audite si vediute.

Abïa trecù o luna, pre cand sparse si in Bucuresci acea miscare dela 11/23 Iuniu numita numai cá in gluma revolutiune, pre cand aceea nu a fost altu ceva, decàtu ce ar fi in timpulu presentu demonstratiunea vigurósa in declamatiuni si proclamatiuni a vreunui clubu de partida; spiritele inse fiind agitate si sparïete de resturnaturile generali din Europ'a, ómenii isï imaginau pericolu extremu, judecat'a de apoi, si fug'a se incepù curend càtra Brasïovu, care fù inpoporatu nu numai de familii de rangulu anteiu, ci si de alte persóne de o ţinuta atàtu de problematica, in càtu noi nu pricepeamu ce a pututu se indemne pe aceia cá se'si parasésca patri'a.

Este de prisosu a mai spune, cà romanii transilvani au simpatizatu pe fatïa si din capulu locului cu punctele proiectului de constitutiune esite din pén'a lui Eliad. Acele simpatii irritara si mai multu pe familiile patriciane venite la Brasïovu de o frica mai multu imaginata decàtu reala, indata ce reflectá cineva la persónele patriotiloru din care se compusese gubernulu provisoriu in Bucuresci. Din acelea dile discordi'a intre romanii ardeleni si intre familiile refugiate mergea crescènd cá sub spudïa, si ea s'a moderatu numai in septemanile in care a statu si Bibescu voda cu famili'a sa in Brasïovu. Din dio'a in care acelu Domnu s'a departatu si scirea despre invasiunea dupla a celoru doue puteri suzerana si protectóre s'au adeveritu, familiile patriciane au inceputu a se intórce in patri'a loru intre diverse

amerintiari, din care era se se nasca si o demonstratiune asupra principelui Scarlat Ghica, daca nu ar fi intrevenitu politi'a cetatii cu tactu demnu de tóta laud'a.

La plecarea din Brasĭovu càtiva boieri au inaintatu càtra comunitatea cetatieniloru sasi si càtra gard'a de cetatieni o adressa de multĭamita compusa in limb'a germana, subscrisa de principele Scarlat (Carolu) Gr. Ghica, Emanuel Balianu, Nicolae Sutzu, I. Slatinianu, I. Golescu, G. Obedeanu, la cari însĭ mai adaose numele si doctoru Meyer, unu veneticu cá multi altii din acea epoca, care in lipsa de medici romani ajunsese in rangu si functiune de protomedicu alu tĭerei, éra in acea calitate însĭ arrogá si elu dreptu de mare patriotu si de auctorizatu a figura cá fiu devotatu alu patriei. In acea adressa amicii libertatii nationale si ai reformeloru din Munteni'a sunt calificati cu numire de communisti si republicani nebuni (tolle Communisten und Republikaner), cari inainte cu trei luni au cutremuratu tĭér'a loru din fundamente si o aru fi rapeditu spre anarchia si perire; de aci màni'a subscrisiloru patrioti se descarca in aceeasi adressa si asupra diaristiloru, despre cari dicu, cà legea loru ar fi cá se restórne tóta ordinea lucruriloru, cà sunt vrasmasi ai loru, cà'i inculpa si le amerintĭa, din care tóte nici-unu cuventu nu era adeveratu: Scarlat Ghica inse si alti càtiva nu putea se sufere, cá in diariele din Brasĭovu se se reproduca scirile si mai alesu actele gubernului provisoriu din Bucuresci. In aceleasĭ dile unu altu Ghica s'a incercatu se inroledie trei mii de ómeni armati din Transilvani'a si mai alesu din regimentuln I granitiariu, cu cari se lovésca dreptu asupra capitalei, unde apucand anume pe cinci barbati, intre cari Eliad si doi frati Golesci, se le stinga sórele si — cu atàta se inpace tiér'a fàra nici-o invasiune turcésca si muscalésca. Asĭa crediusera càtiva dintre fruntasii Munteniei. Atunci a fost cand redactorulu Gazetei le observase, nu in diariu, ci prin graiulu viu, in conversatiune privata, cà planulu ddloru ar provoca unu resboiu civilu mai cruntu decàtu fusese celu din 1821; cà inse nicĭ de recrutare in Transilvani'a nu póte fi vorba intre impregiurarile date, pre cand tocma inrolau austriacii pentru regimentele imperiali si ungurii pentru batalionele loru, prin urmare un'a a trei'a recrutare

chĭaru de ar fi permissa, ar costa sume enorme de bani; ea este inse oprita sub pedéps'a mortii, cà-ci din Iuliu inainte se publicase si in Sasime statariu, éra pentru respectarea lui se ridicasera furci noue. Acésta si nu alt'a fu diferenti'a de pareri intre diaristii din Brasĭovu si intre boieri, si numai din acea causa a disu Scarlat Ghica directorului de carantina dr. Paul Vasiciu intr'o di de joi pe promenada: »Spune'i redactorului cà am se'lu inpuscu.« Unu altu boieriu, vechiu cunoscutu si abonatu, in acelea impregiuri devenitu si elu preste mesura nervosu, a intimpinatu pe redactoru cu injuraturi, care se audu numai in class'a cea mai abiecta a ómeniloru.[1])

Dupa reintrarea conservativiloru in patri'a loru, indata dupa invasiune, le-a succesu la Brasĭovu mai multi liberali, inainte de toti Ioanu Eliad si Christianu Telu, cari ĭsĭ aveau acolo familiile loru mai de inainte din Iuniu, inpreuna cu familiile Georgie Maghieru, maiorulu Voinescu II., tóte lasate in grij'a familiei lui Baritĭu.

Capii gubernului provisoriu nici au fost suferiti, nici au aflatu ei insii de bine cá se remàie in Transilvani'a si au plecatu mai departe fàra familii. Alti mai multi liberali au remasu. Intre acestĭa si intre romanii ardeleni se incingeau discussiuni infocate asupru ţinutei ardeleniloru, pe care cei din Munteni'a o condamnau neconditionatu. Ei adeca inbuibati de ideile politice din Franci'a, lipsiti inse cu totulu de ide'a nationalitatii asia cum o intielegeau si defineau ardelenii, necunoscènd nici dreptulu publicu alu acestei tĭeri, ameţiti de fraseologi'a libertatii unguresci, nu se puteau mira de ajunsu, cà romanii acestia ţinu cu »Kaiserulu«, cum diceau in batjocura, si pentruce nu se arunca in bratĭale lui Kossuth.

Acelea discussiuni ajungeau uneori pàna la ofense personali. Nici insusĭ fericitului Eliad nu'i esise din capu prepusulu pàna la 1867, cà in anii 1848/9 la romanii ardeleni lucrasera banii austriaci; éra altoru munteni li s'au deschisu ochii prin certele loru politice avute cu emigrantii magĭari la Paris si la Constantinopole, cá se'si cunósca erórea de mai

[1]) Vedi adress'a de multiamita a boieriloru publicata in Satellit Nr. 82 din 12 Octobre 1848 p. 392 reprodusa si in acestu opu la Documente, cá unu productu alu epocei.

inainte si fraseologi'a ungurésca se o reduca la valórea sa cea adeverata.

In acestea dispositiuni ale spiriteloru au aflatu pe romani evenimentele transilvane din 1849 anume fug'a ardeleniloru in Munteni'a. Locuţiitoriu alu Domniei (caimacam) era pusu de càtra cele doue curti Const. Cantacusinu, unu barbatu bunu si tolerantu, carele si pre càtu stetese in Brasĭovu primia cu buna vointia informatiuni sanetóse, dara alaturea cu densulu guberná mai multu comissariulu Duhamel, francesu russificatu, despotu si din natura, inse si fórte irritatu asupra tuturoru romaniloru càti treceau de liberali, cu de cari impluse tóte prinsorile. Urmarea fù, cà indata de a dou'a di dupa caderea Sibiĭului in 11 Martiu in Munteni'a s'au si inceputu arestarile romaniloru sciutori de carte si s'au continuatu mereu in trei luni de dile. Cei de antei arestati au fost membrii comitetului Timoteu Cipariu, Nicolae Balasĭescu, cu acestia advocatulu Servianu Popoviciu-Barceanu, Petru Brote si alti càtiva; dupa cari au urmatu in curènd Simionu Barnutiu, Aron Florianu si alti mai multi pàna la unu numeru de 84, éra celu din urma arestatu fù G. Baritĭu, in Campin'a, unde dupa jafulu din Predealu se retrasese cu famili'a sa, éra de acolo fù condusu la Ploiesci in primirea generalului Hasford si a maiorului Münnich; ér dupa doue septemani in urmarea ordinului venitu dela Bucuresci nici arestatu nu a fost suferitu in Munteni'a, ci fú escortatu militaresce in capital'a Bucovinei, prin care se facuse pe voi'a unoru amici ai sei, cari se rugasera cá se nu'lu duca la Odessa, ci se'lu indrepte in cea mai de aprópe provincia austriaca.

Acésta fù resbunarea reactiunei conservative din Munteni'a. Intr'aceea pentrucá se nu aiba cum amu dice, mirosu de resbunare, s'au aflatu unele preteste, pe care nu le credeau nici aceia cari le-au inventatu si anume cà: prin Gazeta si Fóia pentru minte s'ar fi formatu in Transilvania o scóla antirussa, care precum se esprimase generalulu Hasford, propaga de optu ani omoru si otravirea fàntaniloru, cá se péra trupele imperiali; mai departe, cà sasiĭ cei mai de frunte, cá Salmen, Bedeus, Fronius, Schuller s. a. aru fi denuntiatu la russi, cà la ruşinea caderii Sibiĭului numai comitetulu

romanescu ar fi culpabilu cá tradatoriu alu planuriloru austriace la unguri; in fine cà toti romanii carturari aru fi dacoromanesci. S'au mai inventatu si alte absurditati de natur'a acestora, precum »P a p i s m u« s. a., cu care nu merita se ne perdemu timpulu pretĭosu.

Una alta resbunare indirecta a mai fost, cà din collectele considerabili facute in Munteni'a cu multa generositate in favórea emigratiunii ardelene, au fost ajutati mai multu numai emigrantii de alta nationalitate, éra romanii vediuti cu ochi rei mai bine se lipsiau decàtu se'si audia infruntari, care erau fórte dese. Intr'aceea romanii ardeleni scapati in Moldov'a si in Bucovin'a au fost primiti si consolati preste tóta asteptarea loru, crestinesce si fratiesce.

Dara in fine chĭaru si resbunarea boieriloru din Munteni'a considerata numai din punctu-de vedere fisicu, comparata cu cea ungurésca a fost mai multu numai unu pumnu trasu intre spete din mania copilarésca; pentrucà de si planulu de invasiune cu trei mii de ardeleni armati era incendiariu, a fost inse totodata copilarosu, nedemnu de ómeni seriosi, precum ilu numise redactorulu Gazetei, prin urmare nu era nici-o causa de a'si resbuna cineva pentru caderea lui in balta. Ceea ce au ranitu in acea catastrofa pe romanii ardeleni pàna in sufletu a fost si a remasu batjocur'a morala, cá se fia inchisi chĭaru si prin casarme si grasduri muscalesci atàti ómeni fruntasi de ai loru, dintre cari cei mai puçini calcasera in viati'a loru pe pamentulu Romaniei si asupr'a caroru n u s'a pututu proba nici-o urma de fapta culpabila, din care causa chĭaru si auctoritatile militare ale Russiei vediendu'i asupriti cu nedreptate, dupa chicanare de càte 5—6 septemani 'iau liberatu. Asĭa se intĭelegea in Romani'a, cá si in Ungari'a si cá in Russi'a, libertatea personala si neviolabilitatea domiciliului.

Unu singuru omu se aflase in Brasĭovu, carui parandui-se cà classele privilegiate din Munteni'a chĭaru si fatĭa cu tóte resturnaturile europene de atunci ţinu pe viĕtia pe mórte la privilegiile cele mai asupritóre si la altele barbare, precum era robi'a ţiganiloru, a publicatu o specie de apellu, cu care a plecatu pe la unele monastiri spre a face propaganda in favórea libertatii. Acelu omu inse nu a fost arde-

leanu, ci unu calugaru si diaconu anume Varlaam, de nascere din Basarabia, dara cum se dice in limb'a bisericésca »avend metani'a la s. episcopia a Romanului in Moldov'a, asĭedĭatu inse cu binecuventarea archiereului seu in calitate de psaltu la S. Nicolae in Brasĭovu, unu monachu cu purtari prea cuvióse si cá o adeverata raritate intre ómenii de vocatiunea sa, fórte iubitoriu de sciintie si limbi, care in anii petrecerii sale la noi intre altele invatiaso limb'a germana atàtu de bine, in càtu cetia in trensa pe Fichte, Kant, Krug, cunóscea si scrierea lui Lamenais tradusa de Dionisie. Pe urm'a acelui Varlaam se luasera si càtiva studenti infocati, cá se propage si ei libertate intr'unu modu fórte naïvu, innocentu; o platira inse care cu fuga, care cu arestu.

§ 64. Ide'a unei Dacoromanii cá arma de subjugare a poporului romanu folosita in totu decursulu revolutiunii, cum si dupa aceea si pàna in dio'a de astadi. Opiniunea principelui Bibescu. Planu sasescu pentru o Dacoromania. Opiniunea gubernatorului br. Wohlgemuth. O dacoromania va exista in veci. Camarilla.

Pentru subjugarea si chiaru esterminarea nationalitatii romanesci din vechile territorie cunoscute sub nume de Dacia si Panonia s'au folositu in cursulu vécuriloru mai multe mijlóce dintre acelea, pe cari barbatii de statu le invetiasera si le mai invatĭa din istori'a Romei, mai alesu dupa càte afla ei insemnate in scriitorii din primulu periodu de doue sute de ani alu imperatoriloru, incepend dela Octavianu Augustu incóce.

In vol. I alu acestui studiu alu nostru noi descoperiramu pe unu cursu de 150 de ani mijlócele de subjugare aplicate asupra natiunii romane. Celu din urma mijlocu intrebuintiatu pàna in 1848 a fost »Russolatria«, inchinarea la puterea Russiei, dorinti'a de a vinde patri'a imperatului Russiei, pe donatiuni de mosiĭ, pe sume de bani, pe functiuni inalte, pe titule si ranguri, adeca asĭa precum facusera altii intre anii 1686 si 1696. Acea manopera cu russolatri'a mersese asĭa departe, cà se calcau locuintiele unoru preoti gr.-resariteni si se cautá in ladile cu pansarii ale preotese-

loru portretulu imperatului Nicolae I, éra serbatórea s-tului Nicolae patronulu corabieriloru, inse si alu veduveloru, care se ţine in 6/18 Decembre mai bine de un'a miĭe de ani, se interpretá cá homagiu adusu numitului imperatu alu Russiei.

Dupace adversarii elementului romanescu vedĭura cà in principatele romanesci se ridicase in anii din urma opositiune apriga in contra protectoratului Russiei transformatu in despotismu nesuferitu, care semená in multe puncte cu despotismulu aristocratiei feudale, manoper'a de pàna acilea iute o schimbara cu alt'a care li se parù mai plausibila, cu planulu unei Dacoromanii. Ocasiunea era de minune binevenita. Intr'o epoca cá cea din 1848, cand se parea cà tóte staturile europene se desfacu cá si o casa de bàrne din inchĭeieturile loru si anume cele poliglotte se formédĭa dupa nationalitati si limbi nationale, pentruce se nu presupuie cineva, cà si poporulu romanu cugeta a'si forma unu statu sau curatu, sau in mare preponderantĭa romanescu cu nume de Dacoromania. Cu scopu de a compromitte pe romani la monarchu, la dinasti'a intréga si la toti barbatii de statu credincĭosi dinastiei, adversarii elementului romanescu nu lipsira a face barbatesce propaganda ideii de unu statu dacoromanu, sau mai la intielesu, unu statu nationalu romanescu inchĭegatu pe teritoriulu vechiului statu alu Daciei, despre carele scrisesera pàna atunci preste una suta de auctori vechi si mai noi, intre acesti din urma càtiva austriaci, càtiva unguri, slavi, sasi din Ardealu, înca si vreo trei patru romani. Era lucru firescu, cá ide'a propagata cá denuntiare si acusa de càtra publicistii unguri, càtiva romani tineri se o ia fórte seriosu si se créda, cà daca ungurii afla possibila realisarea ei, pentruce se nu o afle si romanii realisabila.

Intre acestea in mijloculu ferberii spiriteloru, cu càteva dile inainte de a se deschide in Clusĭu diet'a revolutionara din 30 Maiu 1848 parochulu evangelicu luteranu Daniel Roth surprinse pe lume cu publicatiunea sa despre Uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, cu adaosu despre possibil'a infiintiare a unei monarchii daco-romane sub corón'a Austriei. Acelu D. Roth pre langa ce'si facuse o parte a studiiloru sale in Bavari'a, unde studiase si medicin'a, fusese si mentoru alu unoru fii de boieri din

Moldov'a, éra cá ardeleanu cunoscea limb'a romana, se si dedase cu viati'a romanésca cevasi mai orientala.

Scrierea lui D. Roth este in spiritulu sasiloru sibiieni antiunionista, sau mai bine antifusionista din tóta convictiunea sufletului seu. Elu ţine cu ambele bratĭa la autonomi'a Transilvaniei, nu voiesce se audĭa de alta uniune cu Ungari'a, decàtu numai de acea cunoscuta din istori'a tierei pàna la catastrof'a dela Mohacĭu in 1526, si aceea pre atàta, pre càtu a fost ea innoita si recunoscuta in diplom'a lui Leopold I din 1691, in sanctiunea pragmatica din dilele lui Carolu VI si pre langa garantiele din 1791. D. Roth nu dà nimicu nici pe promissiunile cele mai serbatoresci ale unguriloru, nu astépta nici dela legile unguresci din 1848 nimicu, si in fine elu prevede cá sigura apunerea totala a nationalitatii sasesci prin Uniune, este si convinsu, cà ungurii au de scopu a se rupe cu totulu de càtra Austri'a, de unde se va nasce unu resboiu civilu barbaru. Predicerile lui Roth relative la resboiulu civile din nefericire s'au inplinitu in proportiuni infricosĭate.

In situatiunea in care i se parea lui D. Roth cà ajunsese monarchi'a întréga si mai alesu partea de dincóce, densulu esi in fatĭ'a lumii cu planulu de a face Sasii si Romanii causa comuna, a lucra in principate, cá acelea se se alature la monarchi'a austriaca, cu conditiune cá monarchulu si dinasti'a se compuie din acelea doue principate si din Transilvani'a unu principatu autonomu cu constitutiune interna, pe care sĭ-aru vota locuitorii sei in tóta libertatea. Dela o prefacere cum ar fi acésta, publicistulu sasu astépta fórte mari folóse atàtu pentru monarchia, càtu si pentru natiunea romàna preste totu si pentru cea sasésca, care dupa densulu nu are a se teme nimicu de asuprire si inghiţire din partea elementului romanescu, precum se teme de celu magĭaru, pre care'lu crede a fi celu mai asupritoriu, in càtu monarchiei i se inpune óresicum necessitatea de a ţiné pe magiari din acésta parte in frèu prin romani. Scurtu, Dan. Roth vede in Uniunea cu Ungari'a disparitiunea Sasiloru de pre territoriulu Transilvaniei si róga pe connationalii sei cá se lucre pentru infiintiarea Dacoromaniei asĭa precum sĭ-o cugeta dènsulu.

Roth sciá ceva despre planulu unoru moldavo-romani de a uni cele doue principate intr'unu singuru principatu independentu, elu inse credea, cà acela in acea configuratiune geografica in care se vede pe charta, situatu intre cele trei staturi, nicidecum nu s'ar putea ţiné, ci numai adaosu si rotunditu cu teritoriulu Transilvaniei de 1200 miliarie □ si cu locuitorii sei ar putea se'si asigure existenti'a si viitoriulu.[1])

Ide'a Dacoromaniei cá cea imaginata de Dan. Roth nu era noua, ea este originala a imperatului Iosif II. Un'a din problemele vietiei acelui monarchu a fost, cá se incorporedie Moldov'a si Munteni'a la monarchi'a sa. De aici se póte esplica in parte si marele interesu ce avea Iosif II pentru scóterea poporului romanu locuitoriu in Transilvani'a si in Banatu din intunerecu si din umbr'a mortii, din sclavi'a fisica si spirituala, intru care fusese inbrancitu, despre o parte prin tirani'a »regiloru mici,« de alt'a prin cleruri de alte limbi. Totu cu respectu la acelu planu mare alu seu se irritase imperatulu si din caus'a rescularii romaniloru in 1784, care i se parea cà'i incurca planulu facènd nume reu sistemei sale de gubernare. Destulu cà ide'a dacoromanismului se stracurase pe incetulu chiaru si in creerii unoru familii patriciane sasesci.

Intru o di din Iuliu 1848, pre cand principele Bibescu petrecea cu famili'a sa la Brasiovu, M. Sa trimise la mine pe dr. Meyer cá se me chieme spre a me intreba de ceva. Am mersu pe inserate. Usi'a de càtra salonu in care era Dómn'a cu pruncii mai mici se inchise. Pe patulu asternutu ardelenesce, adeca incarcatu cu perini, era intinsa o charta mare a Europei. Inainte de orice introductiune, Voda chiamandu-me la acea charta me provocà se'i aratu eu, unde si pre càtu teritoriu voimu »noi« se infiintiamu Dacoromani'a cá statu suveranu, pentrucà M. Sa nu afla nicairi unu teritoriu atàtu de vastu si corespundietoriu la unu scopu atàtu de ameţitoriu.

[1]) A se vedé publicatiunea: Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Daco-romanische Monarchie unter Oesterreichs Krone. Geschrieben in Mai 1848. Hermannstadt, Martin von Hochmeisterische Buchhandlung. 46 Seiten. Despre planulu unei Dacoromanii dela pag. 38—46.

Se'mi ertati Mari'a Vóstra, dara eu nu intĭelegu intrebarea ce ati binevoiti a mi-o pune.

Cum nu intĭelegi? Eu te intrebu, cum voiti dvóstra se realisati punctele memorandului dela Craiova.

Pe sufletulu meu spunu Marieĭ Tale, cà nu intĭelegu si nu sciu nimicu despre vreunu memorialu dela Craiova. Noi aici in acésta tĭéra scimu numai despre unu planu sasescu de a se infiintia o Dacoromania sub suveranitatea ori suzeranitatea Austriei si credu cà dr. Meyer va fi cititu acelu planu.

In adeveru eu nu sciam nimicu despre ceea ce voiá se afle dela mine principele, carele intr'aceea pusese màn'a pe o scriere mai voluminósa, dara nu mĭ-o aratà precum asĭu fi doritu eu ca se'i vediu coprinsulu. Atàta'mi descoperi Domnulu, cà auctorulu ori auctorii memorandului îlu provocau pe M. Sa, cá se se puie in fruntea romaniloru, se armedĭe si se proclame Dacoromani'a. Domnulu ţinuse cà acelu planu ar fi esitu dela vreo societate de conspiratori, alu carei sufletu ar fi Ioanu Maiorescu, carele stand cu mine in relatiuni de aprópe, mĭ-ar fi descoperitu totu secretulu. Maiorescu fusese trimisu de càtra gubernulu provisoriu din Bucuresci cu trei septemani inainte la Francfurt cu missiune, cá pre càtu va ţinea acolo parlamentulu Germaniei se lucre dupa impregiurari celu puçinu pentru subtragerea principateloru romane din jugulu protectoratului Russiei; elu inse la plecarea sa din Brasĭovu, unde stetese càteva dile cu famili'a sa, nici-unu cuventu nu'mi vorbi despre vreunu planu dacoromanistu si nici dupa intórcerea sa tardiu in 1849 nu sciá nimicu despre planulu venitu lui Bibescu voda dela Craiova, cá se tacu cà Maiorescu avea opiniune prea buna despre acelu principe cá patriotu, îlu ţinea inse de omu multu mai fricosu, decàtu se si visedie la realisarea vreunui planu atàtu de cutezatorĭu cum ar fi o Dacoromania. Bibescu putea se aiba multe calitati frumóse, iĭ lipsía inse talentulu de initiativa chĭaru si la intreprinderi mai mici.

In càtu pentru o Dacoromania, voda aratand pe charta imĭ facù càteva observatiuni fórte usĭóre de priceputu, precum intre altele: Suzeranitatea Pórtei otomane s'a intemeiatu prin arme si numai prin arme s'ar putea scutura. Protectoratulu Russiei razima in tractate recunoscute si de celelalte puteri

europene; totu prin tractate s'a perdutu si Basarabi'a; cum voiti dv. se o restitue Russi'a? Bucovin'a e dejá germanisata, adaose Domnulu; éra în càtu pentru Transilvani'a si Banatu, te lasu se judeci singuru dumneata fraţico (asĭa'mi dicea Domnulu) marimea puterii care ar trebui se opuneti la o resistentia desperata a celoru trei nationalitati dedate din vécuri a tracta pe romani numai cá pe supusii loru si nicidecum cá pre domni ai tierei. Vedeti cá se nu fiti sedusi de idealuri si de fantasii amagitóre.

Am multiamitu principelui pentru binevoitórele inpartasiri si am esitu.

Intre acestea denuntiarile daco-romanistice folosite cá arme spre a paralisa emanciparea natiunii romane, s'au susţinutu cu tóta perseveranti'a si cerbici'a in totu decursulu resboiului civilu, si chĭaru dupa pacificarea tĭerei indata la intrarea in tĭéra a noului Gubernatoru civilu si militariu generalu br. Lud. Wohlgemuth o grija din cele mai urgente ale denuntiantiloru a fost, cá se inpuie si urechile acestuia cu gàrgàuni daco-romanesci, pàna cand aceluia urîndui-se de atàtea intrige, le dise in Sibiĭu: Daca poporulu romanu se simte in stare de a restaura din puterile sale unu statu dacoromanu, elu nu are decàtu se cerce, se incépa. Planulu de executatu este simplu, una armata bine deprinsa de celu mai puçinu 200.000 soldati valorosi, insociti de artileria corespundietóre cu càteva sute de tunuri, o constellatiune européna favorabila, unu aliatu puternicu, cá se póta declara dintr'odata resboiu Austriei, Russiei si Turciei. Daca romanii voru esí victoriosi dintr'unu resboiu cá acela, cá se póta dicta ei conditiunile la inchĭerea pacii, atunci tóta lumea îĭ va lauda si admira cá pe restauratorii imperiului dacoromanu.

Scene de acelea cu denuntiantii le inpartasise însusi Wohlgemuth intr'o conversatiune la carantin'a din Temisĭu cu directorulu aceleia dr. Paul Vasici si cu Ioanu Maiorescu la ocasiunea unei visitatiuni.

Si ce capritĭu alu destinului! Pre cand adversarii natiunei romane denuntiau cu mai mare zelu planulu ei de Dacoromania, pe atunci magnatii tierei cereau interventiunea Russiei in Ungaria, dupa care din Maiu 1849 inainte urmà si pasulu celu desperatu alu lui Kossuth si alu gubernului,

prin care inchiná Ungari'a si Transilvani'a imperatului Russiei si cerea dela Mai. sa cá se le dea pe ginere-seu Max Eugen duce de Leuchtenberg de rege alu Ungariei,[1]) ceea ce marturisi si Paul Hunfalvi in epistol'a sa indreptata càtra studenti.[2])

Nicĭ-o scornitura nu a fost vreodata atàtu de absurda, cá se nu fia folosita spre defaimarea si discreditarea natiunii romane. Alaturea cu fantasm'a dacoromana din partea ungurésca s'a mai pusu in cursu la popórale europene înca si faim'a, cà asĭa numit'a Camarilla din Vien'a ar fi inpartitu intre romani sume fabulóse de bani, pentru-cá se le cumpere credinti'a loru, se'i instrainedie de càtra revolutiunea magĭara si se le puie arme in màni. Sub Camarilla ungurii intielegeau in acea epoca pe toti numerosii membri ai dinastiei de ambele sexe, incepend dela imperatésa si dela mam'a imperatului inpreuna cu puçinii barbati de statu, in cari famili'a domnitóre putea se aiba incredere deplina.[3]) Adica, pe romanesce mai la intĭelesu, famili'a imperatésca inpartia intre romani sute de mii si milióne, cum si alte ajutóre, pentrucá romanii se se póta rupe de càtra monarchia si se realisedie unu statu independentu nationalu.

Partea cea mai mare a membriloru casei imperatesci abĭa sciá inainte cu patrudieci de ani ceva mai multu despre natiunea romana, decàtu cà ar exista si inlaintrulu acestei monarchii unu poporu valachu risipitu prin alte popóra, despre care se aude cà ar ţinea la Cas'a domnitóre.

Cà-ci nu s'au aflàtu in acea epoca unu singuru membru activu din cas'a domnitóre, de care se se fia pututu apropia deputatiunile natiunei romĭane, càte au deschisu in trei ani de dile usile atàtoru ministrii càti veniau si mergeau unii dupa altiĭ, in Vien'a! Dĭecimi de ani se ingrijise, cá usile resĭedintiei imperatesci din Burg dupa putintia se nu fia deschise

---

[1]) Acestu Leuchtenberg a fost nepotu de fiĭu alu lui Eugenu, care fusese fiĭu adoptivu alu lui Napoleon I si avuse consórta pe m. ducessa Maria fiic'a cea mai mare a imperatului Nicolae I.

[2]) Epistola mustratóre publicata in diariulu gubernamentalu „Nemzet“ din Dec. 1889.

[3]) Camarilla cuventu inprumutatu in acésta forma din limb'a spaniola, lat. camera et camara, rom. Camara.

nici-odata pentru romani. Au fost necessarie sunete de bucĭume si buhaiuri cá cele din 1848/9, cá se dea echo dreptu in Burg la Vien'a si se spuna casei domnitóre, cà si romanii sunt acilea. Cà mai tardiu membrii casei imperatesci au reflectatu si la popórale care gemusera pàna atunci sub jugulu altora, cine se va mira de acésta? Unu dreptu recunoscutu la oricare familia particulara de a se susţiné si apara in positiunea sa hereḑita cu ajutoriulu amiciloru si binevoitoriloru ei, nu se póte denega unei familii, care se sciá dómna suverana de sĭese sute de ani, recunoscuta de càtra tóta lumea. Acea casa domnitóre inse numai la vreunu ajutoriu ce 'iar putea veni dela natiunea romana ei abĭa cunoscuta, nu a sciutu se cugete. Preste acésta cand s'a discutatu cestiunea ajutoriului din partea popóraloru care se declarasera pentru dinastia, partid'a principiloru Schwarzenberg s'a opusu dicènd, cà nu e bine cá dinasti'a se aiba a multiami ceva la nici-unu poporu, pentrucà in casuri de acelea popórale facu pretensiuni mari de drepturi si de libertati necompatibili cu principiulu monarchicu; prin urmare se se céra ajutoriulu imperatului Russiei, pentrucá daca Cas'a domnitóre va avea se multiamésca cuiva ceva, acela se fia unu monarchu din cei mai potenti, éra nu popórale. Partid'a Schwarzenberg a invinsu in consiliulu Casei domnitóre pe tóta lini'a, si resultatele sunt cunoscute. Prin urmare si ajutoriulu datu natiunii romane de càtra »Camarilla« este si remàne o vorba in ventu, si asĭa denuntiantiloru le-a remasu arm'a ceealta, Dacoromania.

In càtu pentru acésta, adversarii potu se'si steà in capu si o Dacoromania totu exista si va exista totdeauna, éra aceea este Dacoromani'a representata si óresicum incarnata in unitatea limbei si a literaturei romane, care este una unica pentru dĭece milióne de locuitori inpartiti in càteva staturi. Precum este una limb'a francesa vorbita si scrisa in Franci'a, in Belgiu, in Elvetia; precum e limb'a germana in Austri'a, Germani'a, Elveti'a etc., limb'a spanióla in Spani'a si in càteva staturi sudamericane, intocma este si limb'a romàna comuna tuturoru romaniloru din tóte staturile in care locuescu ei.

Capu VIII.

Campania de vara in 1849 cu armatele unite.

§ 65. Dupa eşirea trupeloru austro-russesci din Transilvani'a puterea insurgentiloru cresce intreitu. Invasiunea armateloru Russiei sub Paskievics si Lüders. Haynau si Clam-Gallas. Postu, rugaciuni anathema pe muscali.

Caderea Transilvaniei in potestatea insurgentiloru si reocuparea prin ei a capitalei unguresci a inbarbatu nu numai pe unguri cá se ţiie cu orice pretiu totu ce castigasera, prin urmare se apuce armele si cei cari pàna atunci se clatinau in credinti'a loru, dara s'au indemnatu multime de poloni cá se se formedie in legiuni si se alerge in ajutoriulu unguriloru, pentrucá la momentulu datu se sara si acestia in ajutoriu loru in frunte cu Dembinsky, cu Bem, cu Guyon si cu alti comandanti. De alta parte din caus'a ţinutei, sau passive sau nesigure a generaliloru austriaci din Transilvani'a si a unora din Ungari'a din Martiu 1849 inainte renumele trupeloru austriace din acestea doue tieri perduse multu in ochii popóraloru europene. Armat'a din Itali'a castigase victorii stralucite, din acelea inse nu urmá cá regimulu se póta trage trupe mai multe din Itali'a la Ungari'a. Austriei nu'i era de ajunsu cà a invinsu si detronatu pe Carolu Albert, ci dupace italianii proclamasera republic'a si chiaru pontificele a fost constrinsu a esi din Rom'a, gubernulu centralu din Vien'a îsi intiepenise piciorulu in pragu cá se restórne tóte republicele, se restaure pe papa si pe alti depossedati.

Intre acelea inpregiurari Austria s'a decisu a chiema pe Russi'a in ajutoriu. Prim'a cerere a cabinetului austriacu càtra celu din St. Petersburg a fost din 15 Aprile, cand se cerea unu corpu de 30.000 numai cá se reocupe Transilvani'a. Dupa caderea Budei s'a vediutu, cà in lipsa de o armata mare era perduta si Ungari'a, unde acum armat'a de insurgenti crescuse la numeru intreitu, mai virtosu cu poloni si cu germani atàtu straini, càtu si de cei locuitori in Ungari'a, mai alesu protestanti condusi de ur'a vechia confessionala si politica asupra Austriei. In acelasi timpu multimea jidoviloru atrasi prin promissiuni de o emancipare perfecta

faceau gubernului kossuthianu si armatei lui mari servitiĭ atàtu prin liferatiuni càtu si prin spionagĭu bine organisatu, precum austriacii nu'lu aveau nicairi. Asĭa cele doue cabinete abatendu-se dela planulu primitivu de a ocupa numai Transilvani'a, se in invoira cá armatele se intre multu mai numeróse pe la càteva puncte in ambele tieri.

Intre 21 si 23 Maiu cei doi imperati Franciscu Iosif si Nicolae I convenind la Varsĭavi'a, cu acea ocasiune se formulara conditiunile, pre langa care imperatulu Russiei promittea ajutoriulu seu in contra revolutiunei unguresci, din care era se ésa si a poloniloru.

Imperatulu Nicolae inse apucase a emitte manifestulu seu cu 10 dile inainte de convenirea dela Varsĭavĭa, adeca in 11 Maiu dupa st. nou. In acelu manifestu imperatulu face lumei vointi'a sa cunoscuta de a pasí cu bratĭu armatu spre a sugruma revolutiunea ungurésca, care amerintia si pacea imperiului seu prin impregĭurarea, cà in fruntea revolutiunii unguresci stau generali poloni. Trupe russesci intrasera in Galiti'a cu càteva dile inainte de publicarea manifestului, pre cand ungurii apucasera a inpinge pe cele austriace pàna la Pojon (Presburg) si acum chĭaru Vien'a era amerintĭata, din care causa s'au si inaintatu unu corpu de 13 mii cu 48 de tunuri spre apararea capitalei imperiale, pre cand venirea ajutoriului russescu era intardiata multu prin greutatile transporturiloru de victualii si alte obĭecte necessarie, a caroru inaintare in Galiti'a si Bucovin'a pàna la fruntariile Ungariei a ţinutu vreo cinci septemani.

Cea de anteĭu invasiune in Ungari'a se intemplà in 16 Maiu prin generalulu Sass in comitatulu Arva, cu unu corpu mai micu si cu scopu de a seduce pe comandantii unguresci dela punctulu celu mai inportantu, adeca dela passulu Dukla, pe unde avea se strabata grosulu armatei russesci sub comand'a suprema a comitetului Paskievics duce de Varsĭavia.

Dispositiunea data de càtra imperatulu Nicolae la tóte puterile sale càte erau destinate pentru innecarea revolutiunei, pórta dat'a din 13 Maiu (4 Iuniu) 1849. Conformu acelei dispositiuni Paskievics a intratu pe la Dukla cu 240, Rüdiger generalu de cavaleria cu 120 de tunuri si cu trupe cores-

pundietóre; generalii Grabbe si Sacken au remasu in Galiti'a cu 80 de tunuri spre a ţiné in respectu pe poloni.

Armat'a austriaca, càta mai putea opera in Ungari'a propria scadiuse la 42.000 cu 180 de tunuri; tóta ceealalta era inpartita in Itali'a, o parte in Galiti'a si in Bucovin'a, alt'a strimtorata in Munteni'a; celelalte trupe inchise in patru cetati, Leopoldstadt, Arad, Temisióra, Alba-Iuli'a, pe care le mai aparau.

In loculu lui Welden fù numitu comandante supremu br. Haynau.

Noi ne marginimu si aici mai multu numai la evenimentele din Transilvani'a. In acésta tiéra a fost trimisu generalulu Lüders, cá plecand din Munteni'a se intre pe la passurile Predealu si Branu cu 26 batalióne pedestrime, 16 escadróne calarime regulata, 18 companii neregulate de cazaci dela Don si 56 tunuri. Statulu efectivu 26.000. Din Bucovina avea se intre pe la Bistritïa generalii Grotenhielm si Pavlov numai cu 8 batalióne pedestrime, 6 escadróne calarime, 1 escadron cazaci si 24 tunuri. Statulu efectivu 7500 pedestrime, 1100 calarime. Deodata cu acelu corpu a intratu si colonelulu Urban cu resturile trupei sale de vreo 2300 ómeni si 7 tunuri. Corpulu vechïu alu lui Puchner, comandatu acum de comitele Clam-Gallas dupa tóte perderile dureróse càte avuse elu in Olteni'a si in Banatulu Temisiórei, se intregise pàna la unu statu efectivu de 10.000 si anume 12½ batalióne pedestrime, 15 escadróne calarime, 33 tunuri si ½ bateria de rachete.

Asïa numerulu totalu de trupe destinate a ocupa Transilvani'a au fost 47.730 soldati si 131 tunuri.

Trupele insurgentiloru càte se aflau pe teritoriulu Transilvaniei in lun'a lui Iuniu, faceau dupa scriitoriulu austriacu 42.000 pedestrime, 4000 calarime si 140 tunuri afara de lancerii ridicati in septemanile din urma. Kövári scade acestea cifre numai la 27.090 soldati si 65 tunuri, cà-ci dupa elu 10.000 ardeleni ar fi luptatu înca totu in partile banatiene; Bem inse venise pe la inceputulu lui Iuniu din Banatu si elu in 19 Iun. era in Oradea mare, unde convenise cu Kossuth spre a stabili unu nou planu de operatiune. Se fia fost înse trupele multe sau mai puçine, daca ai decisu se te bati,

daca acésta îtĭ era vointi'a nestramutata, nici de numerulu óstei nici de calitatea ei nu te mai intréba nimeni; ai voitu cá se'ti mesuri puterile cu ori-si cine, ai se tragi urmarile.

Dara grij'a cea mai mare a kossuthianiloru cu tóta partid'a loru nu era numerulu si calitatea armatei, ci era cumplit'a illusiune ce'si facusera ungurii despre ajutoriulu cá siguru dela diplomati'a européna, dela care ei asteptasera cá se resiste cu taria la interventiunea Russiei chĭaru si prin amerintiare cu coalitiune si prin declarare de resboiu. Mai virtosu dela ministrulu lord Palmerston asteptau ei fórte multu. Da, pre càtu timpu se ameţisera capetele ministriloru Britaniei cú sciri fabulóse despre nimicirea tuturoru libertatiloru tierei, lumea îsĭ intorcea fati'a de càtra Austri'a, éra dupace se publicase in tóte limbile constitutiunea austriaca din 4 Mart. si mai alesu dupace conventulu ungurescu respunse la aceea cu proscriptiunea din 14 si cu manifestulu din 19 Aprile, atunci insusi lord Palmerston respunse unguriloru verde, cà Angli'a nu intĭelegea asĭa libertatea Ungariei, cá ea se se desbine de càtra celelalte tieri din care se compune monarchi'a; cà-ci dise elu, daca nu ar existe acea monarchia pe acea intindere de teritoriu inpreuna cu Ungari'a, celelalte puteri ar trebui se infiintĭedie totu pe acela una Austri'a cá monarchia comuna in interessulu atàtu popóra poliglotte, amesteeate unele cu altele.

La Paris lucrá com. Ladislau Teleki frate alu fostului gubernatoru. Gubernulu republicei de atunci îlu primise cu bunavointĭa si cu complimente, a trimisu si unu agentu la Pesta, mai departe inse nu a facutu nimicu in favórea Ungariei.

Ungurii au trimisu si in Americ'a septemtrionala la gubernulu republicei unu protestu in contra interventiunei muscalesci, pre cand sciá tóta lumea, cà intre maximele de statu ale republicei nordamericane este si aceea, de a nu se amesteca nici-odata in afacerile si in certele staturiloru europene.

Nici la parlamentulu germanu dela Francfurt ungurii n'au fost in stare se mijlocésca mai multu, decàtu complimente góle dela pangermanisti.

Singur'a putere in care mai sperau insurgentii pe la inceputulu campaniei de vara, era Pórt'a otomana, la care

trimisesera înca din 1848 pe com. Juliu Andrássi in calitate de plenipotentu alu loru; éra cand s'au convinsu cà invasiunea e decisa, au trimisu la Omer pasïa in Munteni'a deputatiune condusa de com. Alexandru Teleki si com. Oliver Bethlen cu rugare, cá se mijlocésca loru si nou denumitului ambasadoru Beöthi paspórte la Constantinopole, spre care scopu cumparasera in Brasïovu o lada plina cu galbini. Ei înse n'au pututu pleca din Munteni'a mai departe. Kövári afla (pag. 239) cà Filipescu ministru de interne in Bucuresci nu 'iau lasatu se pléce. Cum potu amesteca unii ómeni fabule de acelea in istoria! Nici-o afacere de natura internationala nu mai dependea in acea epoca intru nimicu dela nici-unu ministru romanescu si nici chïaru dela Domnulu tïerei, care acum era Barbu Stirbei. Erau comissarii plenipotenti ai celoru doue puteri si cei doi generali Lüders si Omer pasïa, cari domniau si dispuneau in realitate, razimati pe baionette. Aceia n'au lasatu pe acei trei insurgenti la Constantinopolu din ratiuni diplomatice invederate. Nici-o putere européna si nici Pórt'a otomana nu recunoscuse legalitatea revolutiunii unguresci, nici pe Kossuth de suveranu alu Ungariei si nici pe insasi Ungari'a de statu suveranu. Sultanii sciau numai de Ungari'a trantita la Mohaciu, dominata de ei pàna la 1686, dupa aceea supusa casei de Habsburg, din care acum era proclamatu Franciscu Iosef I suveranu.

Gubernulu lui Kossuth pàna cand ïï fù cu putintia a ţinutu in mare secretu planulu invasiunii straine, pentru cá se nu afle popórale, dara in fine pre cand muscalii intrau in Arva, totu secretulu s'a deochïatu. Acum dete si gubernulu pe fatïa pericolulu in tóta marimea sa, marturisí cà ungurii nu au se mai astepte de nicairi vreunu ajutoriu. Se incepù de nou inrolare desperata cu conditiune, cá junisïorii de 18—22 de ani se jure pe càte 4 ani, cei de 22—30 de ani pàna cand voru invinge pre cei doi imperati si'i voru scóte din tóta tiér'a. Cá si cum chïaru si cu o victoria imaginata asïa s'ar fi terminatu vreodata actulu din urma alu selbaticei tragedii.

S'au inpusu popóraloru si di de postu generalu pe 6 Iuniu. Episcopulu ministru Mich. Horváth a compusu o ru-

gaciune, specie de anathema, cu care se scotu dracii din ómeni si a obligatu pe cleruri cá se o pronuntïe in biserici de càte doue-ori in septemana, se róge pe Ddieu cá se oprésca in drumu »pe dusmanulu selbaticu si amerintiatoriu,« cá se nu póta intra in tïéra. Sau mai datu si porunci, cá ómenii se'si aprinda locuintiele si se fuga din regiunile pe unde voru intra muscalii. Vomu vedea mai la vale, cà nici magïarii cei mai fanatizati si mai selbatici nu au facutu o nebunia cá aceea dictata loru de intielepciunea gubernului kossuthianu si de comissarii aceluia.

Betranii nostrii romani intre nenumerate proverbe si sententie au si un'a care ţine, cà unde'i minte multa, este si nebunia multa, adeca cand fanatismulu si órb'a pofta de resbunare intuneca si mintile cele mai luminate, pentrucá se se mai faca si de rîsulu lumii.

§ 66. Inceputulu lupteloru la fruntariile transilvane. Luarea Brasïovului. Strabaterea in Secuime si de alta parte la Fagarasïu. Sosirea trupeloru austriace din Muntenia. Operatiunile loru. Bem intra in Moldov'a cu totulu indesïertu. Batali'a dela Szemeria si S. Szt. György. Alta fuga. Planulu lui Cesaru Boliac si alu altoru emigrati de a impaca pe romani cu ungurii.

Generalulu Lüders concentrase corpulu seu la monastirea Sinaia. Alexandru Kiss colonelu de insurgenti îlu asteptá sus in Predealu si josu in strimtorile din passulu Temisïu cu 4 mii de armati si cu càteva tunuri. Lovirea de antei a fost in 19 Iuniu sus in Predeal si mai de vale pe la carantina. Dupa càteva puscaturi din tunuri si din arme mici ungurii s'au retrasu multu mai departe in laîntrulu tïerei sub »Vam'a de josu.« Intr'aceea colonelulu austriacu Dorschner cunoscutu din afacerile anterióre din Secuime condusu de ómeni din orasïulu Rosnovu (Rosenau) apucand in drépt'a prin padurile seculari, a dou'a di in 20 aparù dintrodata cu o parte de óste in spatele insurgentiloru tocma pre cand ei asïediati intr'o reduta, ale carei urme se mai vedu si astadi, se incercau se respinga trupele russesci, care descinsesera pe drumulu tïerei inainte si'i atacasera in frontu.

Ungurii s'au aparatu vreo doue óre, intr'aceea comandantele Kiss fù ranitu, éra secuii vedienduse incongiurati si din dosu au apucatu la fuga desperata, în càtu nu s'au opritu pàna la Oltu, unde unu altu oficiru Ferdinand Szabó adunandu'i iĭ trecù dincolo. Colonelulu Kiss cadĭù in captivitate inpreuna cu 250 soldati ai sei apucati in momentele de asaltu. Kiss fusese inainte de revolutiune capitanu de husari in armat'a imperiala, dela care desertase la insurgenti; se scie apoi, cà pe oficirii desertori si calcatori de juramentulu pusu sub steagu, de regula'i ajunge pedéps'a cea mai grea. Acelu Kiss fù escortatu la Cernauti, unde'lu inchisera la profosu in chili'a in care fusesem deținutu eu inainte cu càteva dile. In acea stare Kiss ĭsĭ luà viati'a indata a dou'a di prin veninulu pe care'lu avuse cusutu in captusĭal'a mantelei sale.

Kövári si alti magiari descriu lupt'a dela Predealu si Temesĭu cá o minune de heroismu ungurescu, asemenandu-o cu lupt'a cea multu inaltiata a greciloru dela Termopile. Mai traiescu destui ómeni cari au asistatu la luptele acelea, si altii cari au fost comandati cá se inmormentedie pe morti sub conducerea lui Schnell fostului v.-capitanu alu cetatii Brasĭovului, cari sciu si au marturisitu pentru decursulu intregu alu aceloru lupte. Nici urma de vreo bravura estraordinara si poetica, éra coloritu poeticu nu va da nimeni la nici-o fuga ruşinósa. Perderile au fost de-o parte si de alt'a relative fórte puçine, nici una suta cu totii morti si raniti. Spre a ne convinge despre puçin'a insemnatate a loviriloru din passulu Temesĭului este de ajunsu a sci, cà generalulu Lüders au venitu cu corpulu seu in aceeasi di din 20 Iuniu la 1 óra d. am. in fati'a Brasĭovului pe campi'a in care se vede astadi gar'a si mai multe fabrice, éra intr'aceea cazacii alergand pe urm'a secuiloru fugari, le luara carale si tóte provisiunile.

Ungurii ţinusera la Brasĭovu numai mic'a fortarétia numita de romani »Straja«, care nu vediuse dusmani din dilele generalului Veterani, cand cetatieniloru le casĭunase cá se o apere in contra unui corpu austriacu. In acea fortarétĭa se inchisesera càteva sute de insurgenti comandati de maiorulu polonu Sidlowszki. Provocati cá se predea fortaréti'a,

ei respunsera negativu. Atunci o bateria fù asĭedĭata pe unu dealu de càtra apusu intr'o gradina, de unde a dou'a di se incepù bombardarea, care însĭ avea si partea sa humoristica, pentrucà multime de cetatieni esise pe promenad'a din fatĭa cá la unu spectacolu, pàna cand o bomba venita din fortarétia 'i alungà de acolo, cá se nu mai faca glume asupra insurgentiloru. Dupa trei óre de lupta din tunuri garnisón'a deschise pórt'a fortaretiei, éra intr'aceea Sidlovszki se inpuscà, pentrucá se nu cada in captivitate la Russi'a, unde sciá elu bine ce are se patĭa. Garnisón'a intréga cadiù in captivitate.

Generalulu Engelhardt, acelasi care mai operase in Brasĭovu, plecase pe la Campu-lungu si Rucaru cu 1500 ostasi si cu 6 tunuri, cá se intre prin passulu Branu in tĭéra, pe unde a si intratu fàra a da de vreo resistentia seriósa din partea unguriloru si in 21 Iuni ajunse la orasĭulu Rosnovu (Rosenau), de unde apoi conformu ordinului luatu plecà spre Fagarasiu.

Lüders care dedese o proclamatiune binevoitóre pentru toti locuitorii tĭerei, însĭ asĭedià quartirulu generalu in Brasĭovu, la comun'a Dèrste lasà 4 batalióne cu 8 tunuri spre apararea passului Temesĭu-Predealu, éra grosulu trupeloru îlu indreptà cu multa circumspectiune spre Secuime.

Se latise mai de inainte faim'a mincinósa intre muscali, cà in armat'a ungurésca s'ar afla si trupe francese, de care aveau respectu mare, si nu odata audĭaĭ pe unĭi oficiri dicènd, cà loru de Venghĭeri (unguri) nu le-ar pasa nimicu, dara francesii le inspirá grija.

Celu mai inpetritu si orbitu adversariu dintre toti secuiĭ era Gál Sándor ajunsu acum colonelu de insurgenti la regimentulu din Cĭucu. Acelu secuiu dupa primirea sciriloru pentru ei triste, in locu de a se descuraja càtu de puçinu, ajutatu si de popime facù se se traga in tóte comunele clopotele càte mai remasesera si asĭa fanatizand poporulu din nou, au adunatu érasi vreo 15 mii de ómeni sub comand'a sa.

In 2 Iuliu se intemplà lovirea muscaliloru cu secuii la podulu dela Kökös, unde indata la inceputu remase mortu si Gábor Aron turnatoriulu de tunuri; acea lovire inse condusa de generalulu Adlerberg a remasu fàra resultatu.

In 5 Iuliu Lüders inaintà trupe mai numeróse asupra secuiloru; generalulu Iessaulov luà positiune cu 18 tunuri la Uzon, éra generalulu Rennenkampf plecà dreptu la S. Szt. György. Atunci Gál fugí dela Kökös cá se apere orasĭulu; ce se vedi inse, pre cand elu inpartia porunci spre a'si pune óstea in linia de bataia, càtiva comandanti vediend bine cà era o nebunía de legatu a mai varsa sange fàra nici-o o sperantĭa de victoria, iĭ denegara ascultarea si batura de retragere. Alte batalióne si companii ameţite si nesciind ce se intempla cu ele, stetera pe locu. Calarimea muscaliloru aruncanduse asupr'a loru implura campulu cu morti si raniti, apoi prinsera companìi intregi din bĭetiĭ secui.

Alexandru Gál adeveratu secuĭu cerbicosu pàna la mórte, se mai incercà odata la loculu Oltszem cá se stea din nou la bataia. Atunci vice-colonelulu Szilágyi i s'a opusu in numele poporului, éra altii strigara cá se se ia comand'a dela acelu omu smintitu si se se dea lui Ferdinand Szabo. Cu Gál au mai remasu numai 200 pedestrime si 30 calareti cu càteva tunuri; toti ceilalti, anume 2 v.-coloneli, 14 maiori si subordinatii loru au fugitu la Csikszereda si s'au inchisu in fortaréti'a de acolo. Gál inse cu acea màna de ómeni s'a opritu in strimtórea numita Mitacs cu scopu cá cu 200 de ómeni se bata acolo pe muscali. In acea stare aflase Bem in 16 Iuliu óstea secuiésca.

Intr'aceea trupele russesci inaintasera pàna la Kézdivásárhely, unde au nimicitu fabric'a de pulbere si tóte celelalte aparate de tunuri si munitiune.

In aceleasi dile generalulu Lüders asteptá cu nerabdare venirea corpului austriacu din Munteni'a. Dupa unu planu conceputu mai de inainte acelu corpu era se intre pe la Turnu-rosĭu, Lüders înse scrise dela Brasĭovu lui Clam-Gallas la Rômnicu-Vàlcei, cà precum este elu informatu, insurgentii aru fi fortificatu acelu pasu asĭa de tare, in càtu corpulu austriacu numai cu perderi fórte mari ar putea strabate pe acolo. Informatiune rea era acésta, provenita din necunóscerea regiunei. Precum strimtórea dela Temesĭu, asĭa si strimtórea dintre Oltu si munte pàna in Turnu-rosĭu póte fi incongiurata prea bine var'a preste munte cu pedestrime asĭa, in càtu acésta se sara in cóstele si in spatele aparatoriloru strimtorii

din laturea de càtra comun'a Boiti'a. Destulu cà Clam-Gallas a plecatu abĭa in 5 Iuliu si trecènd Oltulu in trei dile mereu cu luntri sau poduri umblatóre, apoi venind de-a lungulu tĭerii in 15 Iuliu au ajunsu prin passulu Branului la Brasĭovu. Aici generalulu Lüders incredintià tóta actiunea din Secuime generalului Clam-Gallas, inse asĭa, cá se stea mai multu in asteptare, pàna cand ĭ voru veni sciri positive despre luarea Sibiiului si dela generalulu Grotenhielm din partea septemtrionala.

Corpulu austriacu era compusu acum din doue divisiuni comandate de generalii com. Pergen si Coppet, acestea subdivise in càte doue brigade sub colonelii van der Nüll, br. Stutterheim, Eisler si Schönberger. Dara corpulu intregu pre càtu putea fi dusu in focu numerá numai 5465 infanteria, 905 calarime cu 33 tunuri, totu parti de trupe cunoscute noue din campani'a de érna remase din regimentele transilvane si din cele slavóne.

La acea trupa care abĭa facea càtu o brigada de campania, generalulu Lüders mai lasà ajutoriu din corpulu seu, 2 batalióne infanteria, 8 escadróne si 8 tunuri sub comand'a generalului Rennenkampf. Cu atàtea trupe c. Clam-Gallas ĭsĭ incepù operatiunile sale dispunendule la Oltu pe ambele maluri la puncte diverse, dupa impregiurari, si schimband positiunile dupa cum le schimbau si secuiĭ, la cari venise érasi Bem.

In 20 Iuliu s'au concentratu trupe numeróse de insurgenti la S. Szt. György, la Uzon, înca si preste Oltu pàna la Sacele. Atunci antegardele austriace s'au retrasu mai inapoi. Generalulu vediend acea apropiere a secuiloru luà tóte mesurile pentru o lovire seriósa; comandantii secuiloru inse nu mai dedeau semne cà ar voi se lovésca. Clam-Gallas nu pricepea de locu manoper'a, pentrucà austriacii erau si acuma cá si in campani'a de érna lipsiti cu totulu de exploratori.

Bem adeca sau altu cineva concepuse unu planu din cele mai desperate si în ochii multora chĭaru ridicole, cá se incurga in Moldov'a si se rescóle pe locuitorii acelei tieri in contra Russiei. Deci manevrele secuiesci dela Oltu aveau astadata de scopu a masca invasiunea in Moldov'a.

Bem plecase cu 2500 pedestrime, 600 calarime si 8 tunuri, cu care trupe loví in 22 Iuliu puçin'a garnisóna

russésca din passulu Oituz si o inpinse pàna la Onesci; apoi dete o proclamatiune tiparita in K. Vásárhely intr'o tipografia dusa acolo mai deinainte dela Brasĭovu. Bem provocá pe moldoveni cá se se adune sub comand'a sa si uninduse cu turcii se scótia din tĭéra pe muscali. Inaintand la Ocna, de acolo îsĭ innoi proclamatiunea càtra moldoveni, cá sub comand'a lui se scuture jugulu muscalescu. In locu de a se apropia unu singuru boieriu moldovanu, toti boierii din acelea ţinuturi o luara la fuga, care spre Munteni'a si mai multi la Bucovin'a pàna la Cernauti. Intr'aceea generalulu Moller plecà asupra lui Bem cá se'lu lovésca in Ocna; Bem inse nu'lu asteptà, ci vediend cà necum se póta rescula pe moldoveni, acestia nu'i dedeau nici pe bani victualii, s'au retrasu in 24 Iul. érasi la Oituz, unde primí scirea despre batai'a grea ce luase Gál Sándor la satulu Szémeria. Gál se retrasese in Tusnád; Bem plecà cu càta óste a fost in stare se mai adune in 26 Iuliu dreptu la Odorheiu, cu scopu cá de acolo se apuce in partea in care va crede cà e strimtórea mai mare, éra in Oituz lasà trei companii cu doue tunuletie, cá se stea acolo de joi pàna mai apoi.

Chronicarii maghĭari descriu actiunea bellica dela Oituz si Onesci dupa datin'a loru, cá nu sciu ce bravura minunata, inpreunata cu perderi enorme pentru muscali. Amu trecutu noi inşine in 16 Octobre 1849 pe drumulu acela venind dela Bucovin'a prin Moldov'a pe la Romanu la Onesci, de acolo prin Oituz acasa, si dupace am cerutu inadinsu cá ómenii se'mí arate mormintele pe unde ar fi ingropata acea multime de muscali cadĭuti in acea batalia, despre care citisem in Cernauti, mi se aratara la patru locuri patru morminte alaturea drumului publicu. Alte morminte nu sciura se'mi arate.

Totu chronicarii magiari au insemnatu, cà ide'a de invasiune pe la Oituz resarise din capulu lui Cesar Boliac, care insoţitu de alti emigrati din Munteni'a, ale caroru nume le scriu fórte schimositu, aru fi oferitu lui Kossuth si lui Bem formarea unei legiuni de munteni si moldoveni, cari comandati totu de Bem cu óstea lui inpreuna se bata pe muscali si se'i dea preste Prutu. Kossuth ar fi aprobatu planulu emigrantiloru cu conditiune, cá legiunea romana apucand inainte mai anteiu aceea se dea peptu cu muscalii. Din

tóte una inpregiurare ne era cunoscuta si adeverita in mintea contimpuraniloru, cà adica nu numai C. Boliac, ci si alti càtiva emigranti caletorisera la Pesta si la Dobriţinu cu scopu si cu dorintia de a mijloci apropiere si inpacare intre unguri si romani, éra acelu scopu a fost urmaritu tóta var'a pàna la batali'a dela Temisïór'a. Scopu prea frumosu, dara alui realisare absolutu inpossibila. Ranele atàtu cele vechi càtu si cele mai noue afundu infipte in corpulu nostru nationalu si in sufletele nóstre, erau fàra sémànu mai ardietóre si mai dureróse, decàtu se póta fi ascultate vorbele de inpacïuire.

Dupa fiasco celu din Moldov'a si dupace Bem s'a departatu din Secuime, Gál Sándor confirmatu din nou in rangulu seu de colonelu concentrà vreo 8000 de trupe si 24 tunuri la S. Szt. György si la Széméri'a,[1]) unde asteptá in positiuni alese prea bine.

In 22 Iuliu Clam-Gallas chïemà pre ceilalti comandanti la unu consiliu, si asemnà pentru fiacare positiunile.

Era la 5 óre dupa amïédï, cand au ajunsu brigadele in positiunile loru. Atunci Clam-Gallas alergà la brigad'a van der Nüll, unde primitu cu entusiasmu dupa o scurta alocutiune strigà: Se traiésca imperatulu! Inainte! Artileri'a incepù se lucre cu tóta vigórea. O parte din trupe fù comandata asupra padurii din stàng'a, de unde secuii faceau multa stricaciune, au fost înse scosi de acolo si apucati intre dóue focuri. Pe inserate artileri'a Secuiloru s'a retrasu la S. Szt. György. Satulu aprinsu prin rachete fù luatu dupa o lupta peptu la peptu cu asaltu. Insurgentii se mai incercara pe innoptate cá se apuce éra in Szemeria, batuti inse din nou au apucatu in acea nópte càtra Bikszád. Era la 11 óre cand se audi puscatur'a din urma.

Dupa spus'a celoru cadïuti in captivitate perderile secuiloru din acea batalia au fost in morti si raniti preste 500 si 6 tunuri demontate.

Doue brigade austriace care au participatu mai multu la lupta, avura 26 morti si 96 raniti.

In secui a facutu mare stricaciune artileri'a austriaca si baionetele pe la puncte unde au luptatu peptu la peptu.

[1]) Cu totulu alta comuna, nu cea din comitatulu Hunedórei.

Acum a intielesu abia si Gál Sándor cà nu se mai póte ţiné in Trei-Scaune. Trupele austriace se luara pe urm'a secuiloru in doue directiuni càtra Cĭucu (Csik) si iĭ ajunsera in valea dela Kászon, unde Gál érasi voiá se primésca lupt'a, fù inse luatu si de acolo pe fuga cá si din tóte celelalte positiuni, in càtu elu se vediù silitu a fugi din Cĭucu spre Odorheiu. In 3 Augustu Clam-Gallas ocupà orasiulu Csikszereda. De aici colonelulu Dorschner primi ordinu cá se desarmedĭe pe tóta secuimea, ceea ce elu a si inplinitu dupa putintia cu tóta rigórea, au si arestatu pe multi secui, intre cari au fost si 10 popi rom. catolici fórte fanatici, escortati unii la Sibiĭu, altii la Brasĭovu. Unu parochu cat. anume Andrási Antal din Gyergyo-alfalu asĭa cum erau escortati pedestri pe drumu, îsi trase unu glontiu in peptu si perí.

Trecènd trupele austriace si stand pe la mai multe sate locuite numai de secui, vedeau pe la casele loru manunchi de paie sau de fenu aninate sau legate pe la streşini. Oficiri si soldati, totu pamenteni din Transilvani'a, ne intielegènd scopulu aceloru sĭomoĭege de paie, la intrebarea loru secuiĭ le respunsera, cá li se dedese porunca aspra dela gubernu si dela comissari, cá daca voru veni asupr'a loru muscalii si »nemtii«, ei in locu de a'i primi si a li se supune, mai vîrtosu se dea sateloru focu si se fuga. Apoi pentruce nu v'ati datu focu si n'ati fugitu? intrebara oficirii mai departe. Dupace au fugitu mai anteiu comissarii gubernului nostru, cari dedeau poruncile, nu ne mai temuramu de ei si remaseramu pe locu, fu respunsulu bĭetiloru secui nacajiti, cà in atàtea lupte li se calcasera fórte tare holdele cópte gata de seceratu.

Gál nu s'a sciutu siguru nici la Odorheiu, s'a trasu càtra M. Osĭorheiu, unde inse primi scirea, cà Grotenhjelm stetea la S. Reghin gata se plece totu la Osĭorheiu. Acum vedĭù si Gál cà tóte trupele loru sunt prinse cá intr'unu latĭu sau mréja, ori precum ne disese generalulu Hasford in Ploiesci: »Avemu se'i apucamu cá intr'o colivía (cuşca).« Intocma asĭa li s'a intemplatu.

Dara se trecemu si pe alte campuri de lupte.

§ 67. Luptele cu insurgentii in partea septemtrionala a tĭerii si strabaterea trupeloru confederate pàna la M. Osĭorheĭu, incetu, inse dupa planu combinatu mai de inainte, pentrucá insurgentii se nu póta scapa in nici-o parte. Illusiuni perdute. Desertiuni. Lege de nationalitati inprovisata pre cand ajungea ap'a la gura. Incercare noua de a împaca pe romani. Defaimarea lui Bem de càtra magĭari.

Conformu planuriloru inpartite dela comand'a suprema a imperatului Russiei, generalii Grotenhjelm cu Pavlov si colonelulu austriacu Urban au intratu cu trupele loru din Bucovina in districtulu Nasaud totu in dilele in care au petrunsu si Lüders cu corpulu seu la Brasĭovu. Din trupele concentrate la Poiana Stampi grosulu corpului plecand de acolo in 20 Iuniu, a dou'a di ajunse la Murasĭeni, unde antegard'a s'a si incaieratu la podulu Turia cu antegard'a de insurgenti, cari inse respinsi n'au statu pàna la Borgoprund, éra corpulu confederatu au ajunsu in acea di sér'a tardiu la Borgo Tiha.

Generalulu Pavlov apucase cu totulu alta directiune cam paralela preste unu munte, cá se intre in valea Somesĭului cu 1 batalionu Carolu Ferdinand, 2 companii cordonisti, 1 escadronu dragoni si 3 tunuri, éra din trupele russesci 2 batalióne venatori, 30 cazaci si 4 tunuri. Acestea trupe erau destinate se apere arip'a drépta a corpului in casu cand vreo trupa de insurgenti ar veni de càtra Marmati'a càtra Radna sau Bistritĭa.

La Borgo-Prund insurgentii se intarisera cu sĭantĭuri si cu redute pentru tunuri.

In 22 Iun. dupace 'sĭ facù artileri'a de ambe parti joculu mortiloru si tunurile insurgentiloru amuţira, v.-colonelulu austriacu Sprigensfeld comandà si aici, cá si cum se intemplase in alte càteva batalii, érasi pe unu batalionu Carolu Ferdinand la asaltu asupra reduteloru, pe care sarind scóse pe insurgenti din sĭantĭurĭ si'i luà la fuga. Atunci Grotenhjelm comandà inainte si doue batalióne de ale sale asupra sĭantĭuriloru; acum dragonii austriaci si cazacĭ alergara dupa insurgenti pàna la Borgo-Joseni, aceia inse nu s'au opritu pàna la Bistritĭa, éra de acolo fugira la Desĭu.

In 24 Iun. corpulu lui Grotenhjelm se asĭedĭà in castre intre comunele Iad si Rusu. Intr'aceea sosise si Pavlov cu brigad'a sa in 22 Iun. la Ilva mica. Din trupele insurgentiloru steteau 300 la Feldra, de unde dupa o lupta scurta fusera scosi, alungati spre Nasaud, de unde fugira si aceia la Desĭu.

Perderile in lovirile acestea au fostu prea neinsemnate, ceea ce se intĭelege usĭoru din perderea totala a illusiuniloru in care se leganasera insurgentii pàna in acelea dile. De si insurgentii s'au retrasu pàna la Desiu, Grotenhjelm totu nu inaintà corpulu seu mai departe, cí asteptá sciri dela Lüders, chĭaru si din Ungari'a dela Paskievics.

Bem venise din Oradea-mare dela Kossuth la Clusĭu, unde informatu despre fug'a insurgentiloru, turburandu-se fórte plecà indata la Desĭu cu càte trupe se aflau pe la Clusĭu, apoi luand comand'a dela Dobay, pe acesta voi se'lu dea in judecata martiala spre a fi inpuscatu cá omu fricosu si reu comandante; dupa aceea inpreunand tóte partile de trupe a plecatu la Bistritĭa cu planu cá se scótĭa pe muscali in Bucovin'a.

In 27 Iuniu pe la 11 óre Bem dete fatĭa cu muscalii intre Iad si Rusu. Inainte de a se mesura cu ei, puse pe unguri cá se inaltie o rugaciune la cerĭu si se intonedie canteculu honvediloru. Batali'a ținù pàna sér'a, cand Bem vedĭenduse batutu s'a retrasu la Bistritĭa, éra Grotenhjelm cu corpulu seu luà positiunea ce avuse inainte de lovire. In acea di a suferitu perderi grele frumosulu regimentu de ulani alu lui Pavlov, pentrucà nu a voitu se se retraga din lini'a tunuriloru lui Bem.

A dou'a di in 28 Iuniu Grotenhjelm decise cá se lovésca pe insurgenti la Waltersdorf; acum inse acestia indata dupa primele sunete de tunuri batènd de retragere apucara prin Bistritia la Seretĭel si nu se oprira pàna la orasĭelulu Téc'a (Teckendorf). Bem irritatu si mai tare prin acea fuga a insurgentiloru dete unu ordinu de di, in care amerintĭa pe toti cu statariu, cá si cum unu singuru omu ar putea inpusca ori spendĭura noue dĭece mii de ómeni, cari nu mai voru se móra, cà nu mai sciu pentruce si cu ce folosu.

Grotenhjelm cu corpulu seu érasi se intórse in lagarulu dintre Iad si Rus intru asteptarea altui ordinu; a trimisu

inse pe unu locotenente Heinz cu dragoni austriaci si cu 100 de cazaci càtra S. Reghinu, cá se afle nu cumva corpulu lui Lüders se apropie intr'acolo; Heinz inse dete la Reghin preste unu batalionu de honvedi, precum se pare fórte demoralisati, pentrucà aparanduse fórte reu, cavaleri'a taià din ei 50, prinse 80, éra la intórcerea sa pe la Sĭeulu mare apucà si 104 cara incarcate cu victualii, escortate de alti honvedi, din cari mai taiara pe 27 si prinsera 24 din ei, altii au scapatu cu fug'a.

Afland Bem cà muscalii nu au ocupatu cetatea Bistritĭa, dupace'si readunà óstea, îĭ casĭunà se'si cerce a trei'a óra noroculu si plecà. Dara si Grotenhjelm plecà in nóptea din 9 Iuliu asupr'a lui.

In 10 des-deminétĭa se si lovira intre Bistritĭa si satulu Şolna (Senndorf). Insurgentii se scutisera prin càteva gradini, Carl Ferdinandii sarira preste garduri dupa ei, éra artileri'a iĭ batea in centru, indata apoi se comandà asaltu. Ungurii se trasera in cetate, inse numai cá se fuga si de acolo, cà-ci intr'aceea chĭaru si adiutantulu lui Bem anume Lukenics, care sĭedea cu elu in trasura, remase mortu de unu glontiu. Bem cercà se se mai ţiĭe la Sĭomfalau (Sófalva), dara fù batutu si deacolo. Ajungènd érasi la Téc'a, Bem dete comand'a trupei batute colonelului Damaskin, éra elu plecà in Secuime cu planulu fantasticu de a rescula tiér'a Moldovei, precum amu vedĭutu mai in sus.

In acea parte a corpului de insurgenti luptase si legiunea polóna comandata de Zarzicky celu cunoscutu din luptele munteniloru.

Grotenhjelm se oprí asta-data cu corpulu seu la Bistritia.

Lui Damaskin îĭ plesnise in capu, cá se incerce si elu a ocupa Bistriti'a, din care Bem fugise batutu. Acum îsi perduse si Grotenhjelm patienti'a de a mai sta totu in acea regiune asteptand buletine dela alte corpuri; deci in 16 Iul. dete lui Pavlov ordinu cá se plece spre Seretĭelu, unde se asĭedĭase din nou o parte de insurgenti, éra elu insusi plecà cu corpulu pe la Budacu si Bilacu si dupace inpinse antegardele insurgentiloru, la satulu Harina se desfasiurà pe dealu o lupta fórte scurta, in care insurgentii

vedienduse inpresurati, lasand doue tunuri pe campu o luara la fuga, unii càtra Desĭu, altii spre Téc'a.

In 21 Grotenhjelm voind a loví pe insurgentĭ la Téc'a, îĭ întimpinà la Posmusĭu, unde se certara numai din tunuri, apoi insurgentii nu se oprira pàna la S. Reghinu, unde corpulu lui Grotenhjelm iĭ ajunse éra si'i batù asĭa, cà nu mai stetera nicairi pàna la M. Osĭorheĭu. Corpulu lui Damaskin scadiuse la 5000 nu numai prin morti, raniti si captivi, ci si prin desertiuni desperate, cà-ci acum si cei mai simplii soldati cunosceau, cà tóta ulteriór'a varsare de sange era curata nebunia.

Damaskin ar fi voitu se stea la Osĭorheiu, Secuii inse vediend cà muscalii se apropie pe malulu dreptu alu Murasĭului o luara la o fuga, despre care Kövári dice (pag. 256) cà a fost fàra parechĭa. Mai pe urma s'a invoitu si Damaskin cu fug'a càtra Odorheiu, adeca tocma in bratĭale celuilaltu corpu de armata imperiala. Vediend erórea, Damaskin s'a intorsu in alta di la Osĭorheiu, unde venise si Bem in 28 Iul. din Secuime totu cu planu de a bate celu puçinu aicĭ pe Grotenhjelm. Intr'aceea le veni scirea, cà Lüders ocupase in 21 Iuliu si Sibĭiulu.

Mai venisera si alte sciri fórte triste pentru insurgenti din tĭéra si din strainatate. Pàna in 30 Iuniu armele Russiei ajunsesera la Pesta. Gubernulu si conventulu fugisera la Seghedin. Pressele de moneta chartia douedieci la numeru nu mai erau in stare se produca atàtea note de 1 florinu, cá se póta face platile in milióne la armata; cerculau mai multu note de càte 100 fl., pe care nu putea sau nu voiá se le schimbe nimeni. Trupele incepusera se se ţiĭe din averi rapite. Discreditulu crescea pe fiacare di. Oficiri si functionari ungaresci siliau pe negutĭatori si pe industriari cá se le schimbe notele (biletele) kossuthiane cu note de ale bancei austriace, care aveau valóre. Dela Itali'a sciri totu intristatóre. Lombardi'a era reocupata intréga de càtra austriaci; in Rom'a republic'a italiana cadiuse; Mazzini, Garibaldi si ceilalti republicani scosi de acolo.

Multu au discreditatu si compromisu caus'a revolutiunii magĭare chĭaru purtarea trupeloru russesci indata dupa intrarea loru in tĭéra. Diarĭele in publicu, popii in biserici si

la tóte ocasiunile descrisesera pe muscali cá pe poporulu celu mai crudu si mai selbaticu, adeverati antropofagi fàra Ddĭeu, cari frigu ómeni si le mananca carnea, taia si omóra fàra distinctiune de sexu si de etate, prada totu si dau focu la cetati si la sate, extermina popóra intregi. Din tóte acelea prediceri fabulóse nu s'au adeveritu nici-una. Erau ce e dreptu, unii oficiri brutali si crudi càtra bietiĭ soldati; amu cunoscutu si doi generali (ambii germani dupa nume) fórte brutali; buna-óra cum se aflau unii si in alte armate; dara omoruri si alte crime mari nu s'au vedĭutu comisse de muscali. In loviri si batalii dedeau pardonu la toti càti aruncand armele îlu cereau. De aici urmà, cà de ex. acei secui fanatisati atàtu de multu de càtra popi, de aristocratii si oficirii loru, nu numai remasera pe locu, dara se si impacara preste asteptare curend cu muscalii din garnisóne, cari nu le cereau de càtu kuşai (mancare) se se sature si se li se spele puçinele albituri, dupa care se mai inbiĭau cá se'ti lucre càte ceva la casa ori-cand nu erau in servitiu.

Alte doue sciri merita se le mai insemnamu totu din dilele acestea. Lui Bem iĭ venise provocare dela Kossuth cu dat'a din 9 Iuliu cá se alerge la Ungari'a si se ia elu comand'a suprema preste tóta armat'a ungurésca, care se aflá inparţita intre càtiva generali si anume sub comand'a lui Arthur Görgei 50.000, sub Klapka 18.000, Dembinski 20.000, serbulu Damjanics 15.000, Perczel 20.000, Bem in Transilvani'a cu totulu 30.000. Tóte acestea corpuri aveau la inceputulu campaniei de vara 32 generali si 74 coloneli.

Precum amu vedĭutu pàna acilea, Bem nu aflase cu cale a pleca indata dupa primirea scrisorii lui Kossuth la Ungari'a, ci înca totu mai lucrá asĭa cum sciá elu si remase in acésta tiéra. Intre altele vedĭend Bem cà br. Kemény totu nu póte subjuga pe munteni, îlu chĭamà dela Clusĭu la M. Osĭorheiu, unde a si sositu pe 1 Augustu cu 4000 de armati alesi din óstea de impresurarea muntiloru.

Într'aceea conventulu revolutionariu installatu in Segedin in sĭedinti'a sa din 28 Iuliu, adeca pre cand revolutiunea se aflá in agoni'a mortii, aflà cu cale se votedie si se proclame o lege, care se coprinda drepturile acordate de càtra nationalitatea magĭara celorlalte nationalitati nemagiare, locui-

tóre din stravechime in acestea tieri; acelea drepturi înse nu au fost altu ceva, decàtu punctele lui Kossuth trimise romaniloru in Maiu prin sermanulu Dragosïu. Dupace codificara acea umbra a legii, conventulu fugi in 1 Augustu dela Segedin la Arad.

In aceleasi dile se mai facura si alte incercari cu totulu desïerte de a impaca pe romani cu ungurii. Lui Avramu Iancu i se promittea rangu de generalu cu conditiune, cá elu punendu-se in fruntea romaniloru se intórca armele in contra Austriei si a Russiei. Nici Boliac si ceilalti trei patru romani emigrati càti se intorceau pe la Kossuth, nici kossuthianii nu intïelegeau, cà acei romani cari luptau in munti pentru existenti'a, libertatea si drepturile natiunii romane, respectau neasemenatu mai multu anteriórele concluse comune si vointi'a acesteia, decàtu se'si arróge siesi dreptulu de a pasi la vreo invoiéla, care se póta obliga pe corpulu intregu alu natiunii. A presupune o fapta cá acésta dela acei romani, cari luptasera unu anu de dile pentru principii diametralu oppuse, insemná cà cineva voiá numai se'si bata jocu de sum'a inteligentiei loru, cari inchisï cum erau intre munti, totu sciau celu puçinu atàta, cà natiunea îsï are pe deputatii sei la Vien'a din tóte provinciile locuite de romani in acésta monarchia, concentrati intru o singura deputatiune comuna, care lucrédïa pentru ea cu credintia si devotamentu.

Chronicarii unguri voru se scià si susţinu, cà Avram Iancu ar fi trimisu in dilele de antei din Augustu delegati dintre munteni la Arad, unde se mutase Kossuth cu ministrii si cu mai multi deputati, éra in 8 Augustu ajunsese si Bem acolo. Atunci dicu magïarii, cà i s'au promisu lui Iancu rangu de generalu, la prefecti si tribuni ranguri corespundietóre; s'au promisu romaniloru amnestia generala, inse asïa, cá Iancu se scótia pe tóta óstea romana din munti in Banatu la Fagetu, de unde se plece asupra muscaliloru in Romani'a.

Se ne insemnamu aici bine dio'a din 8 Augustu, in care se dice cà aru fi tractatu romanii din munti cu ungurii la Arad. Nici-unu romanu ardeleanu nu scie nimicu despre o tractare cá aceea, care s'ar fi intemplatu prin deputati trimisi inadinsu dela Iancu atunci, in acelea dile, cand acum Alba-Iulia era despresurata si tiér'a intréga inundata de ar-

mate imperiali, tóta Secuimea desarmata, Sibiĭulu din 21 Iuliu ocupatu de Lüders. Fabula góla este tóta acea naratiune publicata de Pataki, de Kövari si de alti insurgenti, precum sunt si alte càteva faime scornite in acea epoca despre romani si mai tàrdíu vendute cá fapte adeverate. Adeca in momentele caderei totale a revolutiunii se se afle tocma romanii cari se'si bage manile in spuza, si apoi se ajunga ei in furci in loculu auctoriloru revolutiunii.

§ 68. Ocuparea Sibiĭului prin generalulu Lüders. Batali'a dela Seghisiór'a. Reocuparea Sibiĭului prin Bem pentru 12 óre. Scóterea lui Bem din Sibiĭu prin Lüders. Gón'a insurgentiloru pàna la Deva si desarmarea loru in totu coprinsulu Transilvaniei aprópe dintru odata cu depunerea armeloru prin Görgei la Világos (Şîria) in comitatulu Aradului.

S'a premisu la altu locu, cà generalulu Engelhardt fusese trimisu inainte dela Brasĭovu la Fagarasĭu cu missiune de a pazi, cá insurgentii se nu póta loví din acea parte in arip'a stànga a corpului.

In 17 Iuliu plecà insusi generalulu Lüders cu corpulu seu, cu scopu de a ocupa Sibiĭulu. Garnisón'a de insurgenti din fortaréti'a dela Fagarasiu neasteptand pe russi, apucase mai de inainte calea càtra Sibiĭu, pentrucá uninduse cu insurgentii de acolo se tréca la Mediasĭu, unde sciau cà voru conveni cu mai multe trupe de ale loru.

Lüders lasà in Fagarasĭu pe generalulu Dyk cu 8 batalióne si cu 1 bateria, cá se stea in comunicatiune cu Clam-Gallas. Ajungènd la Bradu, adeca la Oltu, lui Engelhardt i s'a comisu cá se apuce cu 1000 de ómeni si cu 6 tunuri dreptu la Turnu-rosĭu si se scótĭa de acolo pe trup'a lui Ihász. Turnu-rosĭu nu póte fi aparatu din dosu; de aceea Ihász fàra a strica pulbere multa s'a retrasu cu ai sei pe teritoriulu Romaniei, unde fù primitu de turci, escortatu la Rômniculu-Vàlcei, desarmatu si cu tóta trup'a sa inaintatu preste Dunare la Vidinu.

Asĭa insurgentii cari stetesera patru luni in Turnu-rosĭu, au fostu cei de antei, cari au cerutu si au castigatu protectiunea si ospitalitatea Pórtei otomane.

In 22 Iuliu generalulu Lüders intrà cu corpulu seu in Sibiĭu si fù primitu cu bucuria entusiastica de càtra locuitorii cari suferisera multe dela insurgenti si se temeau de resbunarea loru.

Generalulu Lüders primise scire dela Clam-Gallas despre victori'a dela Szemeria-St.György, de unde urmá, cà supunerea totala a secuimei era numai o cestiune de trei patru dile. Atunci Lüders decise a nu mai astepta nimicu si a lua preste totu ofensiv'a; prin urmare in acestu intielesu modificà tóta actiunea ulterióra. Dela Fagarasiu dispune pe rusi airea si puse acolo numai doue companii granitiari din regimentulu I cu 4 tunuri si cu victualii pe doue septemani.

In Sibiĭu lasà pe generalulu Hasford cu 5 batalióne pedestrime, 300 cazaci si 12 tunuri.

In 26 Iuliu Lüders a si plecatu cu celelalte trupe dela Sibiĭu pe la Slîmnicu la Mediasĭu, de unde in 29 Iul. ajunse la Seghisiór'a, care fù ocupata fàra nici-o puscatura. Din acestu punctu corpulu avea se operedie sau càtra M. Osĭorheiu, daca insurgentii ar veni din acea parte, sau càtra Odorheiu daca s'aru arata dintr'acolo. Intr'aceea generalulu Dyk ajunsese la Rupea (Köhalom). De càtra Murasiu dela S. Reghin era, precum amu vedĭutu, colónele lui Grotenhjelm la spatele insurgentiloru. In 30 Iuliu Clam-Gallas strimtorase pe cei din Cĭucu. Adeverata retĭa aruncata impregĭuru de trupele insurgentiloru.

Bem venise la M. Osĭorheiu, unde aflând cà Lüders a ocupatu Seghisĭór'a, curend s'a decisu cá se plece asupr'a lui. Bem inse numai 5000 de luptatori cu 11 tunuri a fost in stare se adune astadata sub comand'a sa, ur'a inse de care era domnitu asupra muscaliloru cumpania in peptulu seu càtu o armata de un'a suta de mii. Scritoriulu austriacu are tóta dreptatea cand observa, cà nici-unu comandante alu vreunui gubernu legitimu nu ar cutezá se atace pe unu vrasmasĭu bravu de trei ori mai numerosu decàtu este trup'a sa, fàra a fi resignatu cá se sufere cea mai grea pedépsa; Bem inse sciá cà elu nu mai e datoriu se respundĭa la nimeni pentru faptele sale, prin urmare nici nu mai crutĭá vietile ómeniloru, mai vîrtosu cà nici pe a sa nu o mai pretĭuiá intru nimicu.

Intre satuletiulu Ferihaza (Weiskirch) si Seghisiór'a se intinde o lunca cá de 2000—2500 de pasi in latime. Acea lunca e marginita spre nord cu dealurile Tàrnavei, spre miédiadi cu o padure (Waldberg). Rîulu si drumulu tierei se intindu preste acea vale. Acestu terrenu era destinatu de sórte cá se se dea batali'a cea mai sangerósa din càte s'au intemplatu pe territoriulu Transilvaniei in acea campania de v a r a.

In 31 Iuliu prin revarsatulu dilei patról'a de cazaci anuntia, cà insurgentii se apropie de càtra Odorheiu pe la Cristuru si anteposturile loru au ajunsu pàna la Haşfalau (Teufelsdorf), de unde pléca astadi o linia laterala de cale ferata.

Generalulu Lüders dispune la momentu trupele si o parte din artileri'a sa între orasiu si padure; unu batalionu fù detasiatu mai sus in marginea padurii, pe unde adversariulu putea se incungiure.

Dupa amiédi insurgentii ajunsera la Ferihaz, unde Bem asiédia tunurile cá si alta-data, la locu prea bine alesu si trupele asemenea.

Lüders, care 'si alesese locu de observatu pe unu dealu in stàng'a, vediend o trupa asia mica de insurgenti crediuse la inceputu, cà acésta este numai o parte si cà are se astepte alt'a mai numerósa de càtra M. Osiorheiu, din care causa dispusese si in acea linia trupe de observatiune si artileria.

Batali'a se incepù din tunuri cu tóta furi'a. Dupa cele de antei detunaturi colonelulu principe Skariatin fù atinsu de unu glontiu, dupa care preste doue óre a si repaosatu pe loculu unde i se vede astadi monumentulu. Lupt'a cea mai ferbinte curgea la padure, unde insurgentii apucasera a respinge batalionulu postatu acolo, pàna cand Lüders trimise iute ajutoriu, cà-ci planulu lui Bem fusese cá se rapésca cele optu tunuri, care 'i facea mari stricaciuni din acea parte.

Pàna la 4 óre d. am. varsarea de sange nu avea niciunu resultatu. Atunci Lüders comandà maiorului br. Heydte cá se se rapédia cu p a t r u escadróne de ulani si cu 2 tunuri de 12 asupra laturei drepte alui Bem. Acesta comandà asupra ulaniloru unu batalionu de secui, dara cele doue tunuri inpinse la o distantia fórte mica sparsera prin batalionu asia, in càtu cei remasi in viatia o si tulira la fuga si nu s'au opritu pàna in satu, unde Bem îi puse din nou in ordine si

mai adaose unu batalionu de honvedi, cá se inaintedie éra. Atunci se aruncara doue escadróne de ulani asupra husariloru cari alergau in ajutoriulu batalióneloru si'i luara la fuga càtra Christuru, éra celelalte doue escadróne strabatend iute prin batalióne parte le deculara, parte le luara in captivitate. Totu asĭa de reu a paţitu si colón'a lui Bem comandata spre padure cá se incungĭure pe muscali si se le ia tunurile. Acelea atacuri crunte din urma au taiatu insurgentiloru orĭce sperantĭa de a mai puté restaura lupt'a si ei însĭ cautara scaparea numai in fuga.

Batali'a fù terminata. 1300 de insurgenti remasera pe locu morti si raniti, 500 prinsi, 12 tunuri, 2 steaguri si tóte carale cu munitiune si cu bagagiu au trecutu in potestatea russiloru. Intre oficirii morti au fost maiorulu Sigism. Daczo, capitanulu Dominicu Zeyk, locot. Ioanu Dáné si alti càtiva.

Din trupele russiloru au remasu 2 oficiri si 44 soldati morti, 6 oficiri si 106 soldati raniti. Skariatin, care cu càteva dile inainte se facuse generalu, a muritu cum s'a disu, în urmarea contusiunii luate dela glontĭulu de tunu, care nu'lu lovise cá se'lu rupa, ci numai îlu frecase in rapediunea sa.

Curènd apoi cazacii alergand pe urm'a lui Bem iĭ apucara trasur'a cu tóta corespondenti'a, cu cass'a privata, cunun'a de argintu, sabii'a de onóre dela Clusĭu, copert'a pretiósa de patu dela damele magĭare. Bem a scapatu de mórte sau de captivitate numai asĭa, cà a saritu din trasura si fiind acum sér'a tàrdiu s'au ascunsu in trestiisĭulu unei balti alaturea drumului care duce la Christuru. Cu elu a intratu in balta si Alexandru Petöfi, care érasi venise la Bem in calitate de adiutantu; éra despre acesta se crede cà in acea nópte ar fi intratu prea afundu in lacu si s'ar fi înnecatu acolo. Asĭa scie scriitorĭulu austriacu. Altii din contra credu, cà Petöfi cadiend in lupta ar fi remasu intre cei morti. Kövári inse, care descrie cu multe detaliuri batali'a dela Seghisĭór'a susţine, cà Petöfi nu s'a innecatu in vreo balta, ci cà voind se fuga pe dealu in sus dela Ferihaza càtra comun'a Danosĭu, intre semenaturile de papusĭoĭu l'au ucisu cazacii. Destulu cà adoratorii lui Petöfi mai cauta pàna in dio'a de

astadi loculu unde ar fi muritu poetulu loru, pe carele ei ilu admira si'lu compara cu poetulu francesu Beranger.[1])

Dupace innoptase bine, Bem esind din noroiulu baltii apucase singuru calea càtra Cristuru (Szitás-Keresztur), o patróla de husari aflandu'lu îlu conduse in curtea unui aristocratu Macskási, unde luà haine curate, apoi dupa doue óre a si plecatu la M. Osĭorheĭu. Aici Bem readunand ori-càte resturi de trupe a mai aflatu, iĭ plesni prin capu cá se mai incerce o bravura de ale sale si adeca se mai ia odata Sibiĭulu si dela muscali. Cum a disu a si facutu. Pe Kemény îlu trimise cu averile statului la Clusĭu, éra elu plecà totu pe drumulu cunoscutu din érn'a trecuta, pe la Galfalau, Mediasĭu, unde au ajunsu in 3 si la Sĭeĭc'a in 4, éra in 5 Augustu pe la 11 óre din di stetea la Sĭur'a-mare cu 14 batalióne, 8 escadróne de husari si 20 de tunuri.

Intr'aceea aflase si Lüders despre nou'a intreprindere cutedĭata alui Bem asupra Sibiĭului; deci fàra a intardiié nimicu, totu in 5 Augustu desdeminétĭa a si plecatu cu trupele sale in mersu fortĭatu asĭa, cà la 8 óre era in Mediasĭu, dupa 18 óre in Sĭeĭca, éra in 6 Aug. pe la 7 óre deminéti'a stetea si avangard'a lui Lüders totu la Sĭur'a mare. Pàna la acea óra inse Bem apucase a lua Sibiĭulu dela Hasford.

Mersu fórte complicatu alu evenimenteloru! Generalulu Hasford lasatu in 27 Iuliu cu 5 batalióne pedestrime, 300

---

[1]) La compatriotii nostrii magĭari cultulu lui Petöfi este generalu mai vîrtosu pentru poesiile sale scrise cu pene muiete in sange si pentru patriotismulu seu idealistu. Cá compatrioti e bine cá se aflamu si noi càte ceva din viati'a acelui poetu inflacaratu.

Alexandru Petcu numitu mai tàrdíu Petöfi, a fost sèrbu curatu; s'a nascutu din parinti saraci in Kun Szt. Miklos intru o di din Decembre 1822 si a fost baptizatu in 1 Ian. 1823 la Kiskörös. In lipsa de mijlóce ne putènd invetia regulatu la scóle, ajunsu in anii juniei se inrolase intr'unu regimentu. Dupa càtiva ani îlu vedĭuseramu angajatu la o societate ambulanta de actori, la care suferĭa destula lipsa si saracia; iĭ placea înse fórte multu mai alesu lectur'a belletristica, si cum era de imaginatiune infocata, pe la 1843 incepù se compuie si se publice in unele foi diverse poesióre, care placeau la multi. In 1847 Petöfi lucrá cu M. Jokai la fói'a literara Életképek. In 1848 s'a produsu cu o poesia revolutionara, geniala „Most vagy soha“ (Acum sau niciodata). Colectiunea de productele poetice ale lui Petöfi au aparutu in mai multe editiuni.

cazaci si 12 tunuri primise scirea prin patróle inaintate càtra Mĭercurea, cà Alba Iuli'a era despresurata si cà colonelulu Stein venise cu insurgentii sei pàna la S. Sebesĭu. Totu atunci veni si dela colonelulu August respunsu la intrebarea facuta de Hasford, cà in adeveru cetatea e despresurata si cà in casu de a voi se lovésca elu in Stein la S. Sebesĭu, garnisón'a din Alba este gata se apuce pe insurgenti din acea parte, cá se ajunga intre doue focuri, Hasford esise cu colón'a sa dela Sibiĭu càtra Miercurea si se asĭedĭase in lagaru lànga drumulu tiereĭ, de unde si incepuse a opera cu bunu succesu asupra insurgentiloru lui Stein luand din ei multi in captivitate. Dintru odata îĭ vine scirea, cà Bem ar fi scapatu dela Osĭorheĭu de inaintea gónei lui Lüders si intaritu cu 4000 pedestrime, 600 husari si 6 tunuri cu care venise Kemény dela Clusĭu, avend acum cu totulu 8000 pedestrime, 800 calarime si 19 tunuri inaintédĭa càtra Sibiĭu. Hasford surprinsu cu totulu de acea scire, se ridica curend dela Mĭercurea si pléca spre Salinele Sibiĭului. Adversarii se si incaierara la Sĭur'a mare, mai anteiu totu din tunuri, dara dupa doue óre de lupta Hasford ne mai putend resiste la puteri indoitu mai mari decàtu ale lui s'a retrasu la Sibiĭu, unde muscalii s'au aparatu vitezesce, pàna cand Bem dete asaltu cu trei batalióne, cand apoi batali'a se continuà pe càteva strade, in care acum sburau si granate din tunuri. In fine Hasford se retrase totu batenduse pàna in afara de radi'a cetatii, apoi se opri la Vestemu; bolnavi si alte obiecte ale óstei erau inaintate la Talmaciu.

Bem ocupà Sibiĭulu a dou'a óra; pe Forró îlu trimise contra lui Hasford; elu insusi dupace aflà cà se apropie Lüders, a statu tóta nóptea subt arme. Deminéti'a in 6 pe la 8 óre Bem scosese la Sĭur'a mare 6 batalióne, 500 calarime si 18 tunuri, alte trupe a lasatu de reserva in cetate. Batali'a s'a inceputu si continuatu din tunuri totu cu acea ura infocata cá si la Seghisiór'a; in fine Lüders fàra a modera furiile artileriei dispune érasi patru escadróne din regimentulu de ulani comandati de colonelulu Schewitsh si doue tunuri din centru, cá se se alature la alte escadróne si se atace arip'a stànga a insurgentiloru. Aici husarimea ungurésca érasi nu a ţinutu la lupta, ci apucandu la fuga a lasatu

infanteri'a in prad'a regimentului de ulani, care executase ataculu intre plói'a de glóntia cu bravura stralucita. Acum fug'a insurgentiloru din cetate si din afara deveni generala; toti insurgentii apucara pe drumu càtra Mĭercurea cu sperantia de a se uni cu Stein, pe care'lu asteptase si Bem cu mare sete. Preste 600 morti, 500 raniti si 14 tunuri lasara in urma si 1200 insurgenti cadĭura in captivitate. Trasur'a lui Bem érasi fù prinsa si elu scapà cu viatia cá si alte dati, totu cá prin minune; éra adiutantulu seu Anton Kurz înca 'si perdù in acea di viati'a.

Generalulu Hasford indata ce audise bubuitulu tunuriloru, luand si elu ofensiv'a plecà dela Vestemu spre Sibiĭu. Forró apucà pe la Orlatu, cá se scape totu in drumulu Mĭercurii.

Ajungènd cazacii lui Hasford la Sibiĭu, confusiunea insurgentiloru càti se aflau pe locu fù infricosĭata; cara cu munitiune si tóta averea loru cadiù prada invingatoriloru.

Daca nu ar fi vediutu multimea locuitoriloru Sibiĭului si altii de prin pregiuru, nu ar putea crede nimeni cà in batali'a dela Sibiĭu din 6 Augustu dintre russi au remasu numai 16 morti si 48 raniti. Barbatii competenti in art'a militara esplica unu succesu cá acela mai alesu din modulu celu pre càtu de precisu pre atàta de intieleptu si prevedietoriu alu comandei generalului Lüders, care nu periclitá orbesce viati'a soldatiloru, ci pàndea cu incordare la momentele in care avea se dea lovituri decisive; apoi si subordinatii sei sciau bine cà au se'i inplinésca ordinile cu tóta precisiunea, sub grea respundere a fiacaruia. Din contra Bem si austriacii jartfiau fórte multe vieti omenesci la asalturi cu baionet'a. Ungurii si austriacii îsĭ crutiau mai multu caiĭ decàtu ómenii.

Bem scapand cu mare greutate pe trasur'a medicului seu pàna la S. Sebesĭu, acolo dete comand'a lui Stein, îlu obligà pe acesta cá se adune la unu locu tóte resturile de insurgenti, se tréca pàna la podulu dela Piski, pe care apoi se'lu apere din resputeri pàna cand iĭ va veni ajutoriu mare din Ungari'a. Illusiuni de ómeni inpetriti. De acolo Bem plecà la Temisĭór'a, pentru-cá dupa atàta intardiere se ia abĭa acum comand'a suprema, la care fusese chĭamatu din 9 Iuliu.

Dupa victori'a dela Sĭura-mare generalulu Lüders mai stete in Sibiĭu pàna in 10 Aug., in care timpu pre langa ce asteptase venirea brigadei lui Rennenkampf, a datu ordinu comitelui Clam-Gallas cá se tréca cu corpulu seu din Secuime la Seghisĭór'a, de unde se operedie dupa impregĭurari, sau pe Tàrnava in josu, sau spre M. Osĭorheiu, éra Grotenhjelm cu Pavlov se mérga pe la Desĭu la Clusĭu. In Secuime intrasera cu alte trupe generalii Moller si Dannenberg din Moldov'a prin passulu Oituz cu scopu, cá pentru orice casu se ţiĭe in frèu pe acelu poporu. Intr'aceea fugise si Gál Sándor din Secuime la Clusĭu, unde se trasese din nou si Kemény; acolo mai asteptau pe Kazinczi cu o trupa de càtra Satmar, pe unde se retacise fàra se mai faca ceva. Acum inse la Clusĭu erau ingrijati din nou si de incursiune din partea muntiloru apuseni, cà-ci se latise tare faim'a órba despre planulu lui Avram Iancu si alu celorlalti prefecti de a lovi asupra Clusĭului si a'si resbuna de acea cetate pentru nenumeratele sale fapte de tirani, precum ĭsĭ resbunasera romanii de Aiud. Cu puçinu mai inainte arsese Toroczko Szt. György si acum ungurii credeau cà romanii ĭsi voru resbuna totu cu focu si cu devastatiuni. Din contra acei romani munteni se bucurau cà'si potu vedé de afacerile proprii, de restaurarea locuintieloru arse, de munca si castiguri, éra actulu resbunarii ulterióre ĭlu lasara in judecat'a lui Dumnedieu, celu multu blastemand cu formul'a usitata la romani: Se le fia de capu la toţi càti au pusu tiér'a in flacari si o scaldara in sange.

§ 69. Apunerea revolutiunii in Transilvani'a. Macelulu din Campulu-pànei. Batali'a dela Temisĭór'a. Kossuth se retrage. Görgei depune armele. Insurgentii din Transilvani'a desarmati la Deva, Hatĭegu, Jibau si preste totu.

In 11 Augustu generalulu Lüders plecà cu corpulu seu dela Sibiĭu la Mĭercurea, de unde trimise unu polcu (regimentu de cazaci) in stàng'a pe la Pianu si apoi dincolo de S. Sebesĭu se apuce in drumulu Devei; in aceleasi óre se stea si Agust gat'a cu garnisón'a din Alb'a, cum si Avram Iancu, Axente si ceilalti legionari in calea insurgentiloru, pre

cand si generalulu russescu Dyk sosise la Mihaltĭu, adeca nu departe de ulteriór'a desvoltare a catastrofei.

Stein mai adunase pre langa sine la S. Sebesĭu 7 batalióne, 5 escadróne si 18 tunuri, cu care asteptá pe Lüders, cá se'lu intimpine asĭa precum iĭ demandase Bem. In avangarda stetea Kálnoki, care cum vediù óstea lui Lüders s'a si retrasu. In 12 inainte de amĭédi atacatu Stein a cunoscutu indata dupa càteva detunaturi cà nu póte tiné la lupta si s'a retrasu càtra Orascia; dara pe Campulu panei iĭ esira inainte cazacii si ulanii si asĭa óstea insurgentiloru ajunse intre doue focuri. Se facù in acea di érasi unu macelu si unu debandagĭu infricosĭatu. Fórte multi insurgenti apucasera la fuga indata dela inceputulu lovirii, fàra a voi nici se se bata nici se se dea prinsi, cand apoi cavaleri'a nu crutĭá pe nimeni. Cei cari au statu pe locu si au aruncatu armele, au fost luati in captivitate si tractati omenesce. Stein a scapatu cu 2000 pedestrime, 5 escadróne calarime si 8 tunuri preste Orascia la Deva si la Dobra, fàra a mai sta la podulu Streiului, cà-ci chĭaru si soldatii s'au opusu. 2000 de insurgenti cadiura in captivitate; alti 1500 parte au remasu morti si raniti pe campu si parte s'au risipitu care incàtrau au vedĭutu cu ochii. Garnisón'a care esise din cetatea Alb'a si legionarii romani au prinsu pe mai multi, altii s'au presentatu ei de buna voia.

Generalulu Lüders a mersu in urmatórea di din 13 Aug. in Alba-Iulia, unde a laudatu purtarea garnisónei din totu timpulu obsidiunei, a si cerutu se i se dea adressele oficiriloru cari s'au fost distinsu mai multu, pentrucá se fia recomandati ambiloru monarchi. Acelu generalu gloriosu nu a uitatu a se informa si despre ținut'a legionariloru romani, a cere informatiuni si adresse de ale prefectiloru si tribuniloru, dupa care au si venitu la timpulu seu càteva decoratiuni dela imperatulu Russiei, precum si unele sume modeste la prefecti cá desdaunare pentru spesele avute cu purtarea resboiului in cele patru luni de dile.

De ací generalulu Lüders decise cá se remàie cu corpulu seu intre Orascia si podulu dela Streiu, pàna cand va primi sciri positive si detaliate despre operatiunile armateloru din Ungari'a; cà-ci dupa a sa parere justa este mare pro-

babilitate, cà armat'a revolutionara strimtorata incóce va voí se strabata in muntii Transilvaniei, unde apucand s'ar putea apara multu mai bine decàtu pe pustele Ungariei, éra daca va voi se tréca incóce, nu va putea pe airea, decàtu numai pe valea Murasĭului de càtra Arad si Temisiór'a. Dela Oradea mare spre strimtorile dela Cĭucĭa incóce le era calea inchisa.

Scirile asteptate au venitu curènd. Temisĭór'a era inpresurata dela inceputulu resboiului; garnisón'a si locuitorii suferisera fórte mari calamitati. Br. Haynau acum cá comandante supremu decisese a libera cetatea. Isĭ concentrasera si insurgentii cele mai bune puteri asupra lui Haynau. Inainte de acea lovire a disu Görgei: De vomu perde batali'a dela Temisĭór'a, noi amu perdutu totu si nu ne remane decàtu se depunemu armele.

La Temisiór'a comandase pàna atunci Dembinski, dela care luà comand'a Bem. Batali'a crunta se intemplase in 9 Augustu si Haynau batù atàtu de cumplitu pe insurgenti, in càtu armat'a loru pusa pe fuga càtra Lugosĭu, luata la góna de càtra generalii principe Lichtenstein si br. Simbschen, parte mare din ei aruncà armele si însĭ vedĭù fiacare de capulu seu. Unu restu din acea armata ajunse inpreuna cu Bem si cu Guyon la Dobra.

Bem cu cerbici'a sa fàra parechĭa inca totu mai voiá se continue revolutiunea si se se bata din nou cu Lüders. Acum inse chĭaru o parte mare din unguri s'au fost saturatu de elu si incepusera a'lu vorbi de reu, precum se intempla la toti ómenii prea cutedĭatori, inse nefavorati de dîn'a Fortuna.

Intr'aceea le vení scirea si dela Arad, cà Kossuth in 11 Augustu a transpusu dictatur'a din manile sale in manile generalului Görgei, cá se faca mai departe orice va sci acesta.

Si Görgei in 13 Augustu 1849 a depusu armele la supremulu comandante Paskievics, representatu acolo prin generalulu Rüdiger, si Paskievics a pututu scrie cu totu dreptulu càtra domnulu seu imperatulu Nicolae I. Maiestate! Ungari'a este culcata la picĭórele Maiestatii Vóstre!

In adeveru, Ungari'a fù trantita la picĭórele imperatului Russiei, nu asĭa precum voisera magnatii cari cerusera aju-

torĭulu acelui monarchu in contra revolutiunei, inse nici asĭa cum au cerutu revolutionarii, cá se le dea rege pe ginere-seu, dupace au vediutu cà republicele cadu mereu si cà popórale Ungariei nu intielegu republic'a si nu o voïescu, ci Ungurii au fost umiliti intru intielesu europénu asĭa precum o mai patisera si precum se póte prea usĭoru cá se o mai patĭa de càteori îsĭ voru mai arroga ei dreptu si puterea de a schimba vreo parte essentiala din sistem'a staturiloru Europei si in casulu datu de a resturna o monarchia, a carei existentia o aflá necessaria cele mai de frunte staturi din acésta parte a lumii.

In urmarea evenimenteloru sus atinse Bem venind la Dev'a, érasi s'a incercatu se induplece pe unguri la o lupta noua; dara a intempinatu érasi resistentia din partea loru. Atunci Bem luand comand'a dela Stein o dete lui Beke, cá unuia care era magĭaru pamenteanu, cá se faca si acesta ori-ce va sci cu acelea ruine de trupe.

Era in 17 Augustu sér'a, pre cand unu maioru veni la Deva in calitate de parlamentariu, care provocà pe Bem, cá se urmedie exemplulu lui Görgei, se depuie armele. Bem dete maiorului unu respunsu trufasĭu, cá si cum ar voi se se bata si'lu ţinù cu vorb'a pàna deminéti'a, cand cerù dela Lüders unu restimpu de 24 de óre. Maiorulu plecà. Bem, Guyon si Stein dupace prandira in Dev'a la posta, urmati de vre-o 20 oficiri si de càtiva husari apucand pe la Lesnicu prin districtulu Hatĭegului inainte la Ruskberg in Banatu, éra de acolo in Munteni'a, scapara si acestia in Bulgari'a sub protectiunea otomana, unde ajunsese si Kossuth cu càteva mii de emigranti.

Totu in acea di càtra séra Beke merse la Lüders, cá se'i declare cà este gata se depuna armele. Intr'aceea partea cea mai mare din feciori desertase care pe unde au pututu scapa.

A dou'a di in 18 Augustu vreo optu mii de ómeni càti au mai remasu pe locu punenduse la Deva in linia, transpusera armele si tóte aparatele bellice; anume 42 de tunuri si 12 steaguri partea cea mai mare scapate incóce din batali'a dela Temisiór'a s'au transportatu la Alba Iulia, éra 350 oficiri au fost dusi in prinsóre la Sibiĭu.

Mai trecüse si din corpulu lui Dembinski o céta órecare din Banatu la Hatieg, unde fù desarmata si aceea in 19 Aug.

In timpulu din urma alu revolutiunii fortaréti'a Dev'a memorata in istori'a acestui resboiu de càteva ori a saritu in aeru si stà pàna astadi in ruine. Dupace fortaréti'a trecuse in potestatea insurgentiloru, honvedii din garnisón'a de acolo erau pusi se faca cartusïe. Intr'o di, pre cand maiestrulu Kodics absentá josu in orasïu, unii honvedi beti intrand in magazinu, cine scie cum, au produsu explosiunea, prin care au peritu ei si nevast'a maiestrului, a remasu in viatia numai fïïa-sa in bucataria, fiindcà acea parte a casei nu s'a ruinatu.

Dupa desarmarea dela Dev'a si Hatïegu au mai remasu in Transilvani'a înca numai doi condottieri, Kemény si Gál cu resturi de trupe, éra cu ei unu comissariu plenipotentu kossuthianu anume Daniel Boczko venitu in loculu lui Szentiványi, care nu le placuse, pentrucà era multu mai blandu decàtu Csányi. Acei conductori de insurgenti îsï concentrasera trupele loru la Clusïu. Locuitorii inca nu sciau in 14 Aug. nimicu despre catastrofele dela Temisiór'a si Arad, acum inse totu erau fórte descurajati, atàtu pentrucà simtiau lipsa de victualii, dupace poporatiunea rurala pre càtu numai putea fugea de piati'a Clusïului, càtu si pentrucà nu mai sciá ce va aduce preste ei dio'a de màne.

In 13 le veni scirea, cà generalulu Grotenhjelm se apropie cu corpulu seu de càtra Osïorheiu preste Campia. Pasa-mi-te cà v.-colonelulu Ladislau Makray pléca in alta di deminéti'a cu calarimea si cu 2 tunuri pe la Apahid'a inainte, cá se dea fatïa undeva cu muscalii. Cand colo éta cà doue batalióne de muscali erau pe acilea. Makrai trage in ei cu tunurile, muscalii ucidu càtiva soldati si'lu iau la góna. Audinduse tunurile in Clusïu se si bate de plecare; piati'a si strad'a principala se imple de trupe. Poporulu in orbi'a sa credea cà insurgentii se voru asïedia in sïantiurile din tómn'a trecuta si va fi vai de muscali. Cand colo pe inserate trupele in locu se apuce càtra Apahid'a, intórsera drépt'a inpregïuru unu batalionu dupa altulu, apoi vreo 21 de tunuri, carale cu munitiune si nenumerate alte cara de transportu,

in fine si calarimea, toti si tóte càtra Gelau; dupa aceea urmà cá si in Novembre fug'a mai multoru locuitori tóta dio'a din 15 asĭa, cà in 16 Clusĭulu era cá desĭertatu de locuitori. Acuma gurile unguriloru se pornira si asupr'a lui Kemény, cá si pàna atunci asupra lui Bem, si erau destui fanatici smintiti, cari chĭaru si pe Kemény îlu prepuneau de tradatoriu. Ei fugeau fàra comanda si totu ei blastemau comand'a. Asĭa este fanatismulu, inganfarea si fal'a góla totdeauna si la tóte popórale. Ajungènd insurgentii in 17 la Huiedin acolo ţinura consiliu de oficiri, in care se luà comand'a dela Kemény si se dete lui Gál. Dupa multele desertiuni le mai remasesera vreo 6000 pedestrime, 600 calarime si 23 tunuri. Gál scóse óstea in linia de bataia pe campu afara, éra càteva companii detasĭà pe drumu inapoi cá avangarda. Asĭa stetera pàna la apusulu sórelui, pre cand era se se intórca in orasĭu. In acelea momente se audira pocnete din pusci; cazacii au si ajunsu pe alta parte in Huiedinu.

Grotenhjelm dupace ocupase Clusĭulu, elu insusi a plecatu spre Desĭu in contra lui Kazinczy, care venia din Ungari'a in ajutoriu lui Kemény. Urban fù trimisu cu colón'a lui si cu companii de cazaci pe urm'a lui Kemény si lui Gál.

Cazaci si dragoni intrasera pe doue parti in Huiedinu. Gál comandà la ai sei atacu; dara precum se esprima Kövári, pare cà a fost bicĭulu lui Ddieu (precum a si fost), cà-ci óstea loru in locu de a se bate s'a pusu pe fuga si numai afara la campu s'a mai raliatu o parte din ea. In 18 insurgentii atacati de Urban dupa o scurta schimbare de plumburi apucara spre Jibau (Zsibo) spre a se uni cu Kazinczi, care sosi in fine cu vreo 8000 de ómeni si cu 20 de tunuri in 22 Augustu.

Abĭa luase Kazinczi comand'a, pre cand veni acolo unu capitanu rusu anume Timacsef insoţitu de unu comite unguru cu o scrisóre dela Görgei de dato Oradea mare 16 Augustu 1849. Scrisórea era adresata dela Görgei baronului Stein, care nici nu mai era in acésta tĭéra, carui inse'i dà informatiuni despre totu ce se intemplase pàna atunci in Ungari'a, cum si despre retragerea lui Kossuth; ilu róga

totodata cá se renuntie si elu la orice fantasii si se depuie armele, pentrucà serman'a patria Ungari'a va deveni cu totulu ruinata, daca nu va închieia cu orice pretiu pacea, ceea ce recunósce si armat'a sa. In fine Görgei spune limpede, cà elu a depusu armele in 13 Augustu de buna voia, neconditionatu in presenti'a armatei principale a imperatului Russiei, apoi adaoge, cà oficirii unguri se potu lauda cu tractarea cavalerésca din partea oficiriloru armatei russesci.

Coprinsulu scrisórei lui Görgei cititu in audiulu oficiriloru, cunoscutu apoi si soldatiloru a produsu nespusa confusiune in spiritele tuturoru. Intr'aceea veniau si mergeau alti parlamentari; cà-ci adeca scopulu generaliloru russesci era in acelea momente de a convinge chiaru si pe ungurii cei mai cerbicosi, cà orice incercare a loru de a mai susţiné caus'a revolutiunii cu armele este cu totulu in desiertu, si cà in bai'a de sange care póte se urmedie indata, se voru scalda numai insurgentii; deci se renuntie la vanitatea furiósa de a mai sacrifica vieti omenesci cu miile.

In 24 Aug. insurgentii au ţinutu consiliu. Unii smintiti strigau cà scrisórea nu este dela Görgei, ci unu falsificatu. Cei mai turbati erau cunoscutulu Gabr. Váradi dela Marmatia si ardeleanulu Nic. Zsombori. Pre cand ràcniau acestia mai tare, alti oficiri îsi dedeau demissiunea. Pe la 6 óre dupa am. Kazinczy curmà consultarea, intrà in sal'a de alaturea si declarà parlamentariului venitu dela Grotenhjelm, cà corpulu seu va depune armele. Aceeasi decisiune se comunicà si soldatiloru afara. Cu aceea se sparse corpulu intre strigate si blasteme. Váradi apucà cu ai sei càtra Baia-mare. Legiunea polóna desperata intre plansete amara ale oficiriloru cari îsi frangeau sabiile, îsi luara dela unguri remasu bunu, apoi sub comand'a maiorului loru Jordan apucara totu spre Bai'a mare, cá nu cumva se cadia in manile generaliloru russi, éra unu oficiru polonu se inpuscà. Gál Sándor a fugitu si elu cu nevasta-sa si s'a stracuratu pre unde a pututu in strainatate, cá se nu apuce in manile auditoriloru austriaci.

Ceilalti s'au apucatu se strice si se sfarme càte armaturi au pututu si au stricatu tóta dio'a din 25. In 26 venise unu parlamentariu si dela Clam-Gallas. Ungurii inse s'au

fost intielesu mai de inainte, cá nicidecum se nu depuie armele in nici-unu casu si nicairi la austriaci, ci numai la muscalĭ. Atàtu era de inflacarata ur'a loru asupra casei si armatei austriace, o ura acésta, ale carei urme au remasu nesterse pàna in dio'a de astadi. Kazinczy respunse lui Clam-Gallas prin parlamentariu, cà elu a depusu armele la muscali, ceea ce se considerà firesce cá insulta.

Preste una óra veni Grotenhjelm numai cu unu regimentu de ulani, o compania de cazaci si cu 4 tunuri, cá de parada, cá se execute trist'a solemnitate a desarmarii.

In sala o masa lunga; in frunte Grotenhjelm si Kazinczi. Tacere cá in biserica. Oficirii fusera provocati cá se'si depuie sabiile gramada pe masa. Vai, un'a mai frumósa si mai pretiósa decàtu alt'a; oficirii muscali au si inceputu a'si alege din trensele.

Multime de alte arme si armaturi incarcate pe 76 de cara si 56 de tunuri au fost luate, 100 oficiri lasati trei dile in libertate pe onóre, apoi escortati la Oradea mare.

Bine observa Kövári, cà acolo la Jibau perduse Franciscu Rákoczi cu ai sei curuti o batalia decisiva, si totu la Jibau in resiedinti'a lui Vesselényi s'au aruncatu si nutritu primele schintei revolutionarie, prin care tĭér'a fù coprinsa de flacarile resboiului civilu.

Dupa desarmarea celui din urma corpu revolutionariu a mai remasu in potestatea revolutionariloru numai cetatea Komárom (Komorn) in Ungari'a, a carei garnisóna stetea sub comand'a lui Klapka, éra in 2 Octobre a capitulatu si aceea.

Crudimile si prad̦ile revolutiunii s'au curmatu, au remasu inse pe càtiva ani inainte ranele si durerile infipte prin trens'a, fàra inse cá auctorii revolutiunii si partisanii loru se fia simtitu si manifestatu vreo parere de reu, ci tocma din contra abĭa se inplinise anulu 1849 pre cand cét'a loru de emiganti venind in relatiuni cu emiganti din alte tĭeri, incepura a fauri din nou alte planuri de resturnari. Dintre acei cari au remasu in patria si n'au ajunsu in aresturi, mai multi vediend cà muscalii in locu de a'i tirani precum li se spusese loru, mai vîrtosu îi crutĭa, ba ĭi si compatimescu, au inceputu se ésa de prin ascunseturile loru

si se voiésca a lua parte la afacerile tĭerii si ale popóraloru aruncate in pulbere; éra aristocrati'a conservativa se incercá se se apropie din nou de curtea imperiala-regala.

Pentrucá se ne facemu încai o idea usĭóra despre relatiunile dintre aristocrati'a transilvana si corpulu oficiriloru russesci, din numerósele casuri facemu locu aici la unulu singuru comunicatu noue de càtra generalulu Pavlov intr'o dumineca din Septembre, pre cand se intorsese cu brigad'a sa de cavaleria la Bucovina si se aflá pe acea di la baronulu Mustatĭa in Sadagura.

In dio'a in care numitulu generalu venise in garnisóna la Clusĭu, o comtesa veduva betrana trimise pe intendantulu seu la dn. generalu, cá se'i promitta in numele densei tóta averea sa in bani, in scule pretióse si argintarii, se'i lase numai viati'a. Audind generalulu Pavlov despre acea oferta fórte curiósa si caracteristica din punctulu seu de vedere, trimise comtesei respunsu, cá se'lu astepte pe séra la céiu (thea) si atunci îĭ va vorbi si despre conditiunile de viatia. Comtes'a dupa acelu nuntiu neasteptatu, iute invità si alte dame cá se faca generalului primire demna de rangulu escelentiei sale. De séra generalulu merse la céiu, la care se invitase elu singuru. La intrare comtes'a 'i cade in genunchi: Numai viati'a escelentia! Tremurau de frica si celelalte dame. Pavlov vorbia binisĭoru limb'a germana. Elu ridica pe cocón'a comtesa. Se punu la céiu; ìsĭ petrecu fórte bine. De atunci càtu a statu Pavlov in Clusiu, damele magiare l'au invitatu fórte desu pe elu si pe alti oficiri.

§ 70. Inchiderea unei epoce mari. Cautare inapoi si inainte. Cum a fost gubernatu poporulu romanu in trecutu. Se prevedemu cum va fi gubernatu in viitoriu.

Cu dilele lunei lui Augustu 1849 s'a inchisu pentru asĭa numitele tĭeri ale corónei ungaresci una epoca pre càtu de marétia si memorabila, pre atàta si tragica. Ferice de acelea popóra, care dupa atàtea dureri cumplite ale renascerei voru fi invatĭatu ceva cu ajutoriulu reflexiunii in folosulu generatiuniloru viitóre. La cestiunea pusa asĭa si aplicata la natiunea romana intréga din tóte tierile locuite de acestu

elementu se póte respunde cu mare consolatiune a sufleteloru, cà in urmarea catastrofeloru prin care au trecutu dintr'odata tóte popórale, au ajunsu si dens'a nu numai la consciinti'a individualitatii sale nationale, dara si la consciinti'a demnitatii si a valórei sale, precum dupa alte catastrofe prin càte trecuse in sute de ani, nu se mai intemplase niciodata. In alte casuri nenumerate au simtitu, au lucratu, au si suferitu góne, uneori si mórte càteva persóne devotate si decise a suferi pentru acestu poporu, fàra scirea lui, pentrucà elu nu venise la consciinti'a de sine; simtiá fórte greu jugulu de feru inpusu lui, dara elu nici se incredea in puterile sale, nici nu cunoscea vreo alta putere din afara, care se voiésca a'i ajuta cá se mai infrene patim'a tiraniei, ce 'si facuse asternutu móle pe cerbicea poporului. Tirani'a îsĭ avea maximele, regulele sale alese cu tóta maiestri'a, dupa care guberná ea pe popórale ingenunchĭate, din tóte inse mai cu grija pe poporulu romanu. Din mare nefericire acestu poporu nu cunoscea acelea maxime afurisite ale tiraniei din causa mai vîrtosu, cà acelea era mai totdeauna invelite bine in formule religióse asĭa, cà lui iĭ era preste putintia se le aléga si distinga de preceptele religiunii sale. »Tóta puterea e dela Ddieu», îlu invatia religiunea sa; venea inse tirani'a si dedea puterea de judecatoriu unui banditu, cea de administratoru politicu si politianu altui banditu, apoi cu sfruntarea sa firésca dicea romanului: Acésta este puterea pusa preste tine cu voi'a dumnedieului la care te inchini tu. Asĭa vorbia si facea tirani'a, care nu credea si nu voiá se audia de nici-unu Ddĭeu, pre cand din contra poporulu romanu se aflá, in parte se mai afla si pàna in dio'a de astadi in acea parere cu totulu ratacita, cá si cum tiranii înca aru avea vreo religiune, aru crede si ei in vreo divinitate si s'ar teme de ea. De mii de orĭ acestu poporu devenise victima fatĭariei, farisaismului pàna la punctulu de a se face unélta a fariseiloru chĭaru si spre ruin'a si perirea fratiloru sei.

Tirani'a moderna mascata in vestmentele christianismului a invatĭatu si adoptatu mai multe maxime de statu dela Rom'a cea de inainte cu 2000 si dela cea bizantina de inainte cu 1500 de ani. Acelea maxime se heredíescu prin traditiune si se aplica pàna in dio'a de astadi dupa inpre-

gĭurari, dupa conditiunile de viatia in care se afla popórale si dupa temperamentele loru. Conformu unora din acelea maxime spurcate fusese gubernatu si poporulu romanu pàna in anulu 1848. In urmatorii doi ani tirani'a se vediuse silita a schimba maximele, ea esi pe fatĭa cu cea mai barbara din tóte, cu incercarea de exterminare.

Din a. 1850 inainte in loculu »regiloru mici« luase asupra'si insasi Dinasti'a de Habsburg prin augustulu seu representante, precum gubernarea altoru popóra, asĭa si pe a poporului romanu. Cum le mersese altoru natiuni sub acelu gubernu personale de 10—15 ani, noi nu intrebamu, ne simtimu numai datori a marturisi in fati'a lumei, cà in locu de o libertate precum ne imaginaseramu cei mai multi din noi, ne vediuramu pusi subt unu tutoratu rigorosu, inse fórte binefacatoriu, dela care amu cunoscutu multu bine, desteptare, progresu frumosu in sciintie si cunoscintie, precum si prosperitate materiala necunoscuta pàna in acelu periodu la poporulu romanu pre càtu se afla elu in marele principatu alu Transilvaniei. Inca numai diece ani din acelu tutoratu vitregu asĭa precum era elu, remasu inse totu în calea pe care apucase elu in anii din urma, si fructele lui binefacatóre s'aru fi cunoscutu pe unu vécu inainte.

Dara sub absolutismulu personalu ne lipsía viati'a constitutionala? Este prea adeveratu, cà popórale sub domnia absoluta fórte cu anevoia ìsi potu da si castiga o educatiune politica sanetósa, din causa cà le lipsesce ocasiunea. Inse oricand ne este vorba de o educatiune politica a unui poporu, ne suntemu datori noue insine se cercamu strictu calitatea educatiunii politice, care ni se dà din vreo parte, cum si natur'a legislatiunii si a formeloru parlamentarie, care ni se propunu si oferu cá nu sciu ce isvóra de fericire pamentésca.

Douedieci si trei de ani de viatia constitutionala au trecutu preste noi dupa periodulu absolutismului; remane cá se'si puna fiacare màn'a pe cugetu si se se intrebe fàra nici-o ura si partialitate, cum amu fostu gubernati in cei din urma 23 de ani.

Din partea nóstra la inchiderea epocei de regenerare ne simtimu indemnati cu respectu la viitoriu a inregistra la loculu acesta numai càteva maxime inprumutate din vechime,

dupa care au fost gubernate pàna in dilele nóstre mai multe popóra subjugate. Acelea maxime erau:

Popórele, la care moral'a curata, datinele bune si simple cumpanescu mai multu decàtu orice legi positive, trebue cumpatate asĭa, cá se se corumpa si destrame moralicesce, dupa care apoi se voru subjuga mai usĭoru.

Se invatiamu pe popórale barbare a lua bani, se le desteptamu patim'a lacomiei, pentrucá se le putemu corumpe mai cu inlesnire.

Déca nu potemu face cá natiunile straine se ne iubésca, incai se facemu ori si cum cá se se urasca ele intre sine, pentrucà imperiulu nostru nu mai póte scapa de apunere, decàtu singuru déca dusmanii nostrii voru fi imparechiati intre sine. (Tacitus Germania Cap. 33).

Pe popórele bune si iubitóre de pace se le subjugamu sub stématulu cà sunt tràndave si próste.

Ceea ce noue in contra popóraloru celoru mai brave ne ajuta mai multu este, cá acelesi se nu ţina sfaturi comune; pentrucá asĭa batènduse unulu càte unulu contra nóstra, noi le invingemu pe tóte. (Tac. in Agricola C. 12).

Este o datina vechia si primita de multu la poporulu romanu, cá inca si pe regi se si'ĭ faca unelte ale sclaviei.[1]) (Idem).

Se ne laţimu limb'a si totodata sciinti'a oratoria romana; prin acésta imblanḑimu, apropiemu, supunemu, desfiintiamu inca si pe cele mai barbare popóra.[2])

Se dedamu pe popóra cu modele nóstre intru imbracaminte, cu palaturi, bai, ospetĭe stralucite. Ele se voru amagi a crede, cá acestea ar fi cultura si umanitate, candu aceleasi inca sunt totu numai unu ramu alu sclaviei.[3]) (In Agricola).

Candu amu ocupatu vreo tĭéra, barbatii se se apropie de fetele si femeile locuitoriloru, pentrucá se le pàngarésca sub titula de amóre, ori ospitalitate. Castigandu pe femei in partea nóstra, castigamu tiér'a.

---

[1]) Adeca avèndu aliantia cu regii, ţiĭ in frèu si pe popórale loru.

[2]) Atunci candu mai tóte popórale nu aveau nici o literatura. Acum nu s'ar mai putea.

[3]) Art'a acést'a o invatiara Romanii dela Resariteni, si anume dela Persiani.

De ur'a unoru popóra se nu ne pese, numai se scimu bine cà ne ducu fric'a. Noi inca le urîmu, pentrucà natur'a omenésca cere cá se uresci pe carele l'ai vatematu.

Candu tóte maiestriile nu mai ajungu cá se ţiĭ pe poporu in servitute, cércate cá' se'lu stergi cu arme de pe fati'a pamentului.

Romaniloru le placea multu, cumcà Germanii éra dedati la betia si cà in adunarile loru publice abia se poteau consulta déca mai anteiu nu se imbetau de bere. (Tacitus Germania). Firesce, romaniloru cá unui poporu subjugatoru le placea fórte, déca o alta natiune brava se degradá pe sine, se stricá si se destramá prin betii.

Romanii protegeau mai tóte relegile straine, pentrucá prin acést'a lingusindu ei prejudetiele si orbi'a altora, cu atàtu mai lesne se'i apropie càtra sinesi. Romanii prigonira numai relegea lui Christosu, din causa cá acésta pàna candu a remasu curata, invatiá si cerea libertatea pentru tóta omenimea. Mai tardiu Romanii sciura a deturna inca si invatiatura crestina in folosulu loru; ei o naltiara pe tronu, pentrucá tocma prin aceeasi se póta domni mai cu inlesnire.

Romanii mai cunosceau si alte metoduri multe, prin care se omóre simtiulu de libertate si de patriotismu; iara candu vedea si vedea, cà cu maiestria nu merge, atunci nu perdea timpulu, ci intrebuintiau forti'a.

Capu IX.

Gubernulu civilu si militariu alu generalului br. Ludovicu Wohlgemuth din 1849 pàna in 1851.

§. 71. Gubernatorulu Ludovicu Wohlgemuth. Eduard Bach comissariu civilu. Transilvani'a separata de Ungari'a. Urgia mare intre romani si sasi. Doi generali austriaci incarca cu laude regimentulu Nr. 13 alu romaniloru din Banatu. Calumnii necurmate asupra poporului romanu. Episcopulu Andreiu vine dela Vien'a. Diarĭele Bucovina, Gazeta si Fóia pentru minte etc.

In urmarea revolutiunii, a resboiului civilu si a pronuntiamentului hostilu dela Dobriţinu, cá celu de anteiu respunsu

datu din partea tinerului monarchu la tóte atentatele partidei revolutionarie a fost anullarea uniunei proclamate in diet'a revolutionara dela Clusiu din 31 Maiu 1848. Odata legea uniunii cassata si tóta constitutiunea vechĭa feudala delaturata celu puçinu pàna la deplin'a linistire a spiriteloru, prim'a si cea mai urgenta necessitate a fost denumirea unui gubernatoru strainu de acésta tiéra, care pre lànga energía si petrundere in acelu chaos infricosĭatu remasu pe urm'a revolutiunii se scia a fi si a remané inpartialu, se nu fia omu care dà ascultare numai la prim'a informatiune.

Maiestatea Sa imperatulu si regele denumise gubernatoru alu Transilvaniei in 19 Iuliu pe generalulu feldmarechal locotenente Ludovicu baronu de Wohlgemuth, care se distinsese pàna atunci atàtu in cele doue campanii din Itali'a, càtu si in càteva lupte din Ungari'a si mai alesu in cea dela Iaurinu (Győr, Raab), la care participase si monarchulu in bataliile cu Görgei, pre cand acesta fù respinsu din partea superióra a Ungariei càtra Seghedin si Arad.

Noulu gubernatoru a venitu in Transilvani'a prin Bucovin'a mai ànteiu la cetatea Bistritĭa, de unde cu data din 11 Augustu notificà tierei denumirea sa si inceperea activitatii sale in calitate nu numai de gubernatoru civilu, ci si militariu, in càtu adeca s'a pututu prevedé fórte usĭoru, cà fatĭa cu atàtea patime inflacarate si cu ardietórea sete de resbunare deocamdata fàra aplicare de mesuri militare si in multe casuri de legi martiale, tĭér'a nu se va putea guberna.

Preste puçinu fù denumitu Edvard Bach fratele ministrului Alexandru Bach in calitate de comissariu civilu langa gubernatorulu Wohlgemuth. Bach functionase pàna in acelea dile in Cernauti cá presĭedente alu acelei tĭerisióre, dupace fusese separata si smulsa de sub jurisdictiunea gubernului Galitiei si distinsu cu titlu de ducatu.

Ambii acei barbati, Wohlgemuth si Bach aru fi voitu se inplinésca intru tóte scopurile monarchului, ei inse aici in acésta tĭéra au datu indata dela inceputu cu manile in cuiburi de vespi veninosi. Gubernatorulu inaintatu in etate preste 60 de ani, avend si esperientia bogata din Itali'a relativa la tractarea cu unu poporu aplecatu spre resbunare, totu se mai sciá orienta; pre langa acésta soçi'a sa, dama

de si înca tinera, dara inspiratóre de respectu si dedata a face multu bine, era de mare ajutoriu barbatului seu mai alesu intru a castiga inimele poporului celui mai asupritu. Comissariulu Bach dedatu mai multu numai cu viati'a din capital'a imperiala, cá omu tineru pre langa ce'i era fórte greu a se orienta in labirintulu intrigeloru ardelene, apoi si venise curend in positiune falsa cu gubernatorulu; deci acesta in anulu urmatoriu îsĭ luà remasu-bunu dela Transilvani'a si se departà dela Sibiiu, éra mai tardiu ajunse gubernatoru (Stathalter) in Austri'a superióra.

Dara si gubernatorulu Wohlgemuth cu tóta diligenti'a sa de feru si cu tóta inpartialitatea ce voiá se observe, au dusu fórte reu cu ardelenii.

In càtu pentru inteligenti'a poporului romanu, acésta s'a bucuratu pentru acelea doue prea inalte denumiri cu atàtu mai multu, cu càtu se temuse mai tare, cà imperatulu reu informatu va aluneca se denumésca in acelea functiuni inalte pe individi dintre indigeni si adica sau dintre acei magnati conservativi, cari in timpulu resboiului civilu absentasera in alte tĭeri, sau si mai probabilu, dintre patricianii sasiloru. In ambele casuri romanii erau mai multu cá siguri de o góna reactionara passionata, la care aru fi fost supusi din nou.

Dupa càta actiune comuna fusese intre romani si sasi in cele cinci luni ale administratiunii baronului Puchner, póte fi cà inteligenti'a romana nu ar fi protestatu, deca in un'a din acele doue functiuni principali ar fi fost denumitu si unu sasu dintre bĭurocratii cei mai activi; dara intr'aceea venise la cunoscinti'a romaniloru faimosulu memorandu alu patricianului sasu Josef Bedeus de Scharberg, plinu de negre denuntiatiuni asupra natiunii romane, inaintatu la curtea imperiala cu rugarea, cá punctele acelui memorandu se fia realisate. Cu aceeasi ocasiune o fractiune de patriciani lucrase cu mare zelu in Vien'a, cá celu puçinu comissariu civilu se fia denumitu unu sasu; éra dupace fù cunoscuta denumirea lui Bach, in »Presse« Nr. 174 din Vien'a publicara asupra acelei denumiri o critica lunga, care numai modesta nu se putea numi. Ei recunoscu ambiloru functionari inalti inpartialitatea, le disputa inse orice alta destoinicia de a puté guberna si administra o tiéra cá acésta

locuita de 2,200.000 suflete; de ací inainte numera intr'unu resufletu o multime de merite mari ale natiunei sasesci pentru dinastia; trecènd apoi la poporulu romanu, pe acesta 'lu afla nu numai barbaru, lipsitu de orice cultura, ci si periculosu pentru tronu si dinastia.

Acelu memorandu si acea diatriba din »Presse« a irritatu si amarîtu sufletele intelligentiei române cu atàtu mai vîrtosu, cu càtu românii in lipsa de o experientia si de traditiuni anterióre din epoce de acestea, îsĭ facusera illusiune, cà dupace s'a varsatu atàta sange omenescu, partidele si natiunile voru incepe se se mai astempere si se caute mijlóce de înpaciuire.

Vediendu-se romanii atàtu de amaru insĭelati, curend au decisu si ei cá se nu crutie pe nimeni, adeca nici pe sasi nici pe magnatii conservativi, despre cari era sciutu cà lucrau la Vien'a si pe airea, cá se restaure dupa putintia tóte privilegiile vechi din sistem'a feudala, chĭaru si iobagi'a. Asĭa recursera si romanii la lupta noua pe calea publicitatii mai anteiu in »Presse« si mai dintr'odata in diariulu »Bucovina« din Cernauti, care in acea epoca a facutu natiunei intregi servitii essentiale, neperitóre; dupa aceea mai aparù si o polemia in brosĭura separata [1]), éra la cabinetu lucrá deputatiunea nationala intru apararea interesseloru poporului. Sasiloru, cari faceau parada mare cu lealitatea loru càtra dinastia, li se plesni in fatĭa vicleni'a, cà vediend cris'a venita preste monarchia, cá se'si ţiĭe in tóte partile calea deschisa, in 1848 au trimisu deputati nu numai la Vien'a, ci si la Pesta, înca si la Francfurt cu scopu, cá daca s'ar desfiintia monarchi'a austriaca, natiunea loru se fia aparata si susţinuta aici in Daci'a de càtra o Germania mare; éra in 1849, dupa proclamarea independentiei unguresci din 19 Aprile nu avura patientia nici-o luna de dile, pentrucá se astepte desvoltarea ulterióra a evenimenteloru, ci trimisera din diverse ţinuturi deputatiuni la Kossuth, cá se i se inchine acestuia si gubernului seu. Aristocratiloru conservativi avura se le recitedie romanii o serie lunga de fapte farisaice si machiavellice.

[1]) Die Rechte der romanischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen, vertheidigt von einem Romanen. Wien 1850. Gedruckt bei J. P. Sollingers Witwe.

Pre cand loculu sabiei îlu luase érasi condeiulu intre nationalitati, veni si Clam-Gallas cá generalu belligerantu collegului seu Wohlgemuth in ajutoriu cu o proclamatiune apriga si categorica din 18 Augustu, in care se dice intre altele: »Ardeleniloru! Voue ve stau acuma numai doue cali deschise: una ve duce la pace, ceealalta la pĭerdĭarĭ. Furi'a nimicitóre a resboiului din frumós'a vóstra tĭéra este trantita la pamentu! Se nu o mai revocati prin criminal'a vóstra intreprindere, cà-ci atunci ea va fi si mai bogata in sange si in atrocitati.«

Inainte de a fi ajunsu la Sibiĭu, unde s'a instalatu residinti'a gubernului, br. Wohlgemuth inprospetà din Bistritĭa proclamarea legii martiale din 18 Octobre 1848 cu adaosu, cà toti locuitorii au se'si dea armele in posessiunea gubernului sub pedépsa de a fi trasi in judecata militara. In alu doilea decretu alu seu gubernatorulu proclama egalitatea de drepturi a natiuniloru intru intielesulu constitutiunii din 4 Mart. 1849. Cu alu treilea decretu biletele de monetachartia kossuthiane sunt declarate de nici-o valóre si locuitorii provocati cá se le administre la manile auctoritatiloru insarcinate cu acea operatiune. Tóte acelea bilete au fost apoi arse in piatiele publice.

Cu alu patrulea decretu gubernatorulu face tĭerei cunoscuta proclamatiunea baronului Haynau publicata de càtra acesta in calitate de comandante supremu alu intregei armate, cu dat'a din Iaurinu 1 Iuliu 1849. Acum puterea acelei proclamatiuni teribile se intinde si preste Transilvani'a. Cu acésta se introduse din partea austriaca in contra unguriloru totu legea stataria si totu tribunale militare de acelea, prin care ungurii luasera viati'a la multe mii de locuitori remasi in ambele tĭeri credincĭosi dinastiei si natiunii loru. Acum austriacii apucand pe de asupra aveau se condamne la mórte, la robia indelungata, la pedepse in bani si in confiscari de avere. Voru fi trasi in judecata militara toti deputatii dietali, toti membri ai comissiuniloru care au lucratu pentru inrolari de militia (honvéd) si toti comissarii gubernului ungurescu, càti însĭ continuasera activitatea loru înca si dupa 18 Octobre, éra de acestĭa au fost fórte multi. La procedura scurta stataria de càteva óre, adeca la mórte

in furci sau prin glontiu se supunu toti aceia, càti voru mai ridica arme asupra ostiriloru austro-russesci.

In fine au mai fost surprinsi înca si romanii cu o amerintiare scrisa totu in Bistritia cu dat'a din 13 Augustu, indreptata asupra locuitoriloru granitiari din districtulu Nasaudului, invinuiti cá aru periclita securitatea persónei si averei; deci Wohlgemuth fàra a da pe romanii granitiari in judecata firesce militara, atunci indata le si amerintia cu glontiu. Puteai se juri in acelea dile, cà acelu decretu amerintiatoriu fusese dictatu in pén'a lui Wohlgemuth de càtra senatorii din Bistrităa, ai caroru parinti si buni au fost dela inceputu din totu sufletulu in contra infiintiarii de granitiari romani, éra cei din urma se aveau de regula reu cu oficirii din Nasaud. Se scie inse si din alte casuri vechi si mai noue, cà de càte-ori au calcatu in acésta tĭéra barbati de rangu inaltu trimisi dela Vien'a, pre langa ce au fost primiti cu pompa orbitóre si cu oratiuni lingusitóre, indata a dou'a di venind vorb'a despre afacerile tĭerei, cea mai urgenta informatiune ce li se dedea, trebuea se fia despre unu poporu barbaru, hotĭu, teciunariu, lenesĭu, periculosu pentru securitatea tierei.

Dupace se adeverise scirea despre desarmarea insurgentiloru mai preste totu, gubernatorulu se asĭedià la Sibiĭu, inse numai pàna cand luà càteva mesuri de reorganisare, dupa aceea plecà in visitatiuni prin tiéra.

In 21 Augustu gubernatorulu era in Brasĭovu inpreuna cu comissariulu Edv. Bach, unde intre alte urme triste a le resboiului civilu aflà 17 spitale militare, in care se aflau multi nu numai raniti, ci si cadiuti in morbulu tifus, care a stinsu viati'a la unu numeru mare de ómeni tineri. De acolo gubernatorulu trecù pe timpu mai scurtu in Secuime, cá se o cunósca si pe aceea din propri'a experientia, apoi se intórse totu prin Brasĭovu la Sibiĭu.

In aceleasi dile colonelulu Franciscu de Chavanne inaintatu de curend la rangu de generalu, voind a'si lua remasu-bunu dela regimentulu seu, care era alu romaniloru granitiari din Banatu Nr. 13 si unele companii din acela se aflau in garnisóna la Brasĭovu, se adresase càtra companiile scóse pe piati'a mare in parada, cu o cuventare plina

de laude pentru acelu regimentu, la care dice fostulu seu colonelu cà'si petrecuse dilele cele mai frumóse, éra in decursulu resboiului a intimpinatu la soldatii sei si la tóta poporatiunea de preste 80 de mii a regimentului numai bravura, credintia si devotamentu càtra monarchu. Acea cuventare a generalului Chavanne merita se fia conservata in analele acelui regimentu, inse si in memori'a romaniloru din Transilvani'a, cari avusera ocasiune de a fi martori ale viteziei aceloru ostasi nu numai la Deva, la Orascia si la Alba Iulia, ci si in campani'a de vara in Secuime, unde Traianu Doda pe atunci capitanu, dupa una din bataliile avute cu secuii îsĭ audi dela cameradii sei cuventele: »Glori'a dilei de astadi este a ta Doda!« mai totu in acelea dile, pre cand luase si locotenentele David Ursu cu granitiarii sei càteva tunuri dela Secui.[1])

De altmentrea regimentulu romanu Nr. 13 din Banatu îsĭ audise una alta lauda si distinctiune singulara din graiulu unui mare generalu br. Rukavina. Gloriosulu aparatoriu alu cetatii Temisióra trimisese din cetate 150 de romani granitiari, cá se faca o escursiune la unu punctu anumitu asupra insurgentiloru cari ţineau cetatea inpresurata si o bombardau. Acei granitiari spargènd prin trupele unguresci se intórsera in cetate cu 57 prisonieri, cu 2 tunuri si cu alte obiecte luate dela insurgenti. Comandantele generalu de artileria br. Rukavina plinu de bucuria pentru acea fapta heroica a granitiariloru, pre langa ce'i primi cu óresĭcare parada, intorcènduse càtra celelalte trupe si càtra publiculu privitoriu dise acestea cuvinte memorabili: Vedeti voi! Doue batalióne ale loru lupta asupr'a dusmanului in Itali'a; aici a remasu numai batalionulu de reserva. Acesta este compusu, precum vedeti, din baiati si din betrani; vestmentele loru rupte, remasi desculti si cu capulu golu (precum erau in adeveru), ei inse in propriele loru vestmente de casa s'au luptatu cá leiĭ.»[2])

---

[1]) Vedi cuventarea generalului Chavanne in Kronstädter Ztg din 23 August si „Bucovina“ din 31 Aug. 1849 pag. 146.

[2]) In textulu originalu: „Seht! Zwei Batallione von ihnen kämpfen gegen den Feind in Italien; hier ist nur das Reservebataillon geblieben. Es besteht, wie Ihr seht, aus Kindern und

Éca, laude cá acestea au castigatu luptatorii romani si in 1848/9 dela generali, cari au sciutu se fia inpartiali si drepti, dupa care mai tàrdiu a urmatu deadreptulu si recunoscinti'a monarchului prin donatiunea estraordinara a medaliei de auru la drapelulu batalionului dela Nasaud.

Spre mare durere a multora br. Rukavina preste puçinu dupa despresurarea Temisióreĭ a muritu in colera, care'lu atacase cu atàtu mai greu, cu càtu nespusele griji in totu timpulu obsidiunei iĭ desecasera puterile.

Preste càteva dile a sositu si episcopulu Andreiu Sĭagun'a in resĭedinti'a sa la Sibiĭu dupa absentĭa de optu luni afara din patria. Episcopulu venise, cá si gubernatorulu dela Vien'a totu pe la Cernauti, unde in 18/30 Augustu a trasu la episcopulu diecesanu Eugeniu Hacman, éra dupace a chĭamatu pe G. Baritĭu dela Cernauca, unde acesta se bucurá de generós'a ospitalitate a ilustrei familii Hormuzachi, informanduse in afacerile nationali despre totu ce putea B. se scia dupa 6 luni de absentia din patri'a sa, episcopulu ingrijatu de lips'a securitatii drumuriloru de alungulu Transilvaniei, a incungĭuratu prin Moldov'a si asĭa ajunse mai anteiu la Brasĭovu, apoi atàtu acolo càtu si prin districtulu Fagarasiului si pàna la Sibiĭu a fost intimpinatu de càtra cleru si poporu cá in triumfu si cu dorintia ferbinte cá se afle dela preas. sa informatiuni positive si speciali despre starea causeloru nóstre nationale la monarchu si la gubernulu seu. In lipsa totala de pressa periodica romàna, publiculu nostru era cu atàtu mai doritoriu cá se primésca informatiuni de adreptulu dela conducatoriulu deputatiunii. Inse unde ajungea timpulu liberu pentru vorbe multe! Resĭedinti'a devastata, archivulu episcopiei risipitu si in parte nimicitu, lipsa de cele mai necesarie obiecte ale vietiei; lipsa chĭaru de vestmente bisericesci, dintre care unele ajunsesera coperte sub sĭelele oficiriloru unguresci; pre langa tóte acestea, plansete, vaieraturi si doliu din tóte partile, acésta éra faţi'a in care se presentá prea modest'a resĭedintia de

---

Greisen; ihre Kleider sind zerrissen; sie sind ohne Schuhe, ohne Kopfbedeckung (es war wirklich so); in ihrer eigenen Hausmontour aber haben sie wie Löwen gekämpft!" (Bukovina Nr. 29 Beilage vom 21. September 1849).

atunci din strad'a Cisnadiei Nr. 7 cu acea diferentia de cea din Blasiu, cà acolo revolutiunea aflase fàra asemenare mai multu de pradatu, de ruinatu si resbunatu.

Gubernatorulu Wohlgemuth se convinsese in càteva septemani, cà elu in acésta tiéra nu póte se dea la nimeni crediementu neconditionatu, decàtu numai la ceea ce vede cu ochii proprii. Dara nime in lume nu e in stare se védia elu insusi tóte. Densulu citia dio'a nóptea tote actele càte'i intrau in limb'a germana, din alte limbi punea se i se traduca. Curênd a decisu a caletori dupa putintia prin tiér'a intréga in lungime si largime. Spre acelu scopu luà langa sine si unu interpretu romanu in persón'a advocatului Iacob Bologa pe atunci secretariu alu episcopiei gr. or., pe care apoi nici nu'lu mai lasà dela gubernu.

Dupa caletori'a dela Brasiovu si din Secuime gubernatorulu conformu instructiuniloru ce avea dela cabinetulu din Vien'a cassand vechi'a inpartire a tierei in comitate si districte feudali, in scaune sasesci si secuiesci, cu decretu din 24 Sept. 1849 inparti tiér'a intréga in 6 districte militare mari, alu Sibiiulu cu 494,164 locuitori cei mai multi romani si sasi, alu Albei Iuliei cu 449,677, mai toti romani, alu Clusiului cu 423,069 maioritate romani, alu Odorheiului cu 367,274 cei mai multi secui, alu Reteagului cu 273,699 cei mai multi romani, alu Fagarasiului cu 65,754 mai toti romani. Districtele se impartiau in cercuri, éra acestea in subcercuri.

Acea inpartire provisoria ținù trei ani, dupa care fù modificata cu decretu din 22 Octobre 1852 precum se va vedea la altu locu.

Totu in acelea dile in urmarea unei instructiuni secrete ce avea dela cabinetu, gubernatorulu a cassatu si desfiintiatu orice comitete cu orice numire si scopu, prin urmare s'a desfiintiatu si comitetulu nationalu romanu; s'au si opritu ori-ce conveniri mai numeróse cá de cinci persóne. Adeca reactiunea politica dela Vien'a sarise acum in altu extremu dupa multimea conveniriloru politice, din care isvorise apoi atàta sange omenescu.

Dintru odata cu acea organisatiune provisoria, adeca cu scóterea tierei din anarchi'a barbara in care cadiuse dela

inceputulu anului 1849 necessitatea càtorva sute de functionari calificati era evidenta; greutatea inse de a'i afla calificati din tóte punctele-de vedere se simtiá neasemenatu mai greu decàtu in oricare alte timpuri. Din rass'a magiara cei mai multi individi multu puçinu calificati sau perisera in revolutiune cu armele in màna, sau fugisera de inaintea pedepseloru in tĭeri straine, sau cà se aflau infundati in prinsori, unde însĭ asteptau sententiele, éra altii de si nu compromisi cá rebeli, dara din alte cause nu cutediau ori nu voiau se intre in servitiu sub unu regimu austriacu si înca militarĭu; éra cei cari totusi aru fi voitu se fia aplicati, dedeau preste alta greutate cu limb'a germana, daca pe langa a loru materna nu o sciau si pe acésta.

Cea mai larga cale la functiuni publice se deschise sub acea sistema individiloru esiti din poporulu sasescu, mai alesu daca mai cunosceau si alta limba, sau pe ambele celelalte, roman'a si magiar'a; cà-ci intre alte conditiuni de aplicare era si aceea de a cunósce si sasii pe lànga limb'a loru germana înca pe un'a.

Dintre romani au fost aplicati toti individii càti cunosceau mai bine mai reu limb'a germana si cu atàtu maĭ usĭoru, daca vorbiau si pe cea magiara. In lipsa de persóne civili au fost aplicati in administratiunea politica si la gendarmari'a introdusa si in Transilvani'a mai multi oficiri din cele doue regimente de granitiari si din escadrónele de husari romani. Pe la tribunalele infiintiate dupa sistem'a austriaca au fost aplicati barbati si juni romani, cari terminasera studiile juridice in Clusĭu sau airea, éra in càtu nu cunosceau legile austriace si procedur'a, presĭedentii de tribunale trimisi incóce din alte tĭeri, cei mai multi din ei barbati la loculu loru, erau insarcinati a facilita tineriloru romani cunóscerea legiloru austriace, a le ţiné chĭaru si prelegeri; o mesura acésta, de care tinerii de atunci betranii de astadi, s'au folositu cu zelu si recunoscintĭa, de aceea au si inaintatu cei mai multi din trènsiĭ prea frumosu si spre mare bucuria a natiunii, care acum vedea, cà in màni'a necurmateloru denuntiari si rancune, totu era consideratu si elementulu romanu, precum nu fusese de sute de ani in acésta tĭéra.

Càtiva juristi romani cu Barnutiu in frunte prevediend cà sciintiele juridice castigate aici in tiéra dupa sistem'a vechia nu le sunt de ajunsu pentru sistemele si reformele noue care se introducu pe fiacare di in statu, s'au decisu a'si continua studiile la universitatea din Vien'a sau la oricare alt'a, spre care scopu au fost ajutati cu burse de càte 300 fl. din fundatiunea nemuritoriului dr. in medicina Simion Ramontiai.

Intr'aceea numerulu functionariloru indigeni, calificati din tóte trei natiunile Transilvaniei in nici-unu casu nu era de ajunsu, pentru cá se ocupe tóte posturile càte se deschideau in urmarea numeróseloru reforme politice, finantiale, judecatoresci si preste totu a organisarei necunoscute pàna atunci in acésta tiéra; asia multime de functiuni au fost ocupate de individi veniti din alte tieri, intre cari si càtiva romani din Bucovin'a, cum Carabetiu fiiulu protopopului de odinióra Ignatie Carabetiu din Brasiovu, Bendela fratele mitropolitului Bendela, Savescu, Pruncu s. a.

Màn'a drépta alui Wohlgemuth si alui Bach a fost càtva timpu Ios. Glanz, fost inainte secretariu alu comandei generale sub br. Puchner, dupa aceea consiliariu referente in gubernulu celu nou, dara nicidecum binevoitoriu alu poporului romanu.

Vediend romanii cà »Siebenbürger Bote« din Sibiiu si unii corespondenti in diarie din Viena sufla neincetatu in spudia, defaimand si incriminand pe romani, numind pe A. Iancu capitanu de hoti, apararea munteniloru fanfaronada, pre lànga càte lucrau deputatii nationali in Vien'a, au transmisu si gubernatorului Wohlgemuth aici pe locu unu memorialu informativu proptitu totu cu fapte autentice.

Intre alte mijlóce folosite spre a instraina cu totulu pe Wohlgemuth de càtra poporulu romanu adversarii îlu reflectau desu la necurati'a portului romanescu. Tómn'a tàrdiu dupace venise si Ioanu Maiorescu dela Vien'a mai alesu cu scopu cá se compuie la fati'a locului raporturile prefectiloru de legiuni, intru o di avend audientia la gubernatorulu Wohlgemuth, acesta'i observà lui Maiorescu, cà cojócele acelea romanesci prea respandescu o putóre nesuferita si altele de acestea. Maiorescu nu era omulu care se traga mànusi de

metasa oricand avea se spuna ori si cui adeverulu verde si golasiu; deci replicà gubernatorului, cà mai tóte acelea cojóce romanesci sunt argasite si cusute de càtra cojocari maiestrii sasi, asia ele putu cumplitu numai din causa cà acei professionisti nu le sciu argasi si curati. De altmentrea densulu róga pe escel. sa, cá se'si ia ostenél'a de a esi in preamblare si prin partea inferióra a Sibiiului, cum si in alte orasie, pe unde va vedea gunóie gramadite in piatie si pe strade, éra preste acelea mortaciuni de mîtie si de càni.

Acea audientia se intemplase cá se fia intre 4 si 5 óre d. am. Audiend gubernatorulu acelu respunsu alu lui Maiorescu îi observà cà voiesce se ésa in afara, dara se'lu insoçiésca si Maiorescu. Apucara ambii in asia numit'a piatia mica si din aceea pe la biseric'a monumentala, odinióra catholica, dela reformatiune ev. luterana. Cand dete gubernatorulu cu ochii de necuratiile si spurcaciunile de prin pregiurulu bisericei, »La dracu,« dise escel. sa, »acésta nu asiu fi crediutu.«

»N'ai vediutu destulu escelentia: me rogu se trecemu inainte,« reflectà Maiorescu.

Acolo pe unde daí astadi din piati'a mica pe sub unu podu de feru in cetatea inferióra, era odinióra unu tunelu intunecosu, de asupra o capela. In acelu tunelu domnia o putóre atàtu de pestilentiala, in càtu satenii cari aduceau lemne si alte obiecte, mai bine nu ti le vindeau, decàtu se tréca cu carale prin acela. Ajungènd gubernatorulu in apropiere se ținù de nasu si se intórse iute si fórte ingretiosiatu, éra lui Maiorescu ii facù complimentu cá de cameradu dicèndu'i: »Sie sind ein Teufelsmann.«

Intr'aceea chiaru si oficiosulu »Siebenbürger Bote« redactatu de Heinrich Schmidt a recunoscutu la diverse ocasiuni, cà si in cetatile sasesci domnia in acea epoca, inca si mai tardíu necuratia si putóre mai totu cá in orasiele magiare.

Intre acelea impregiurari inteligenti'a romàna lipsita càteva luni de orice publicitate aici in acésta tiéra, cu atàtu mai anevoia se putea orienta in nou'a situatiune politica. Diariulu »Bucovina« fundatu mai anteiu in 3/15 Octobre 1848 de càtra doi din cei cinci frati Hormuzachi in

Cernauti, redactatu in doue limbi, romàn'a si german'a, pre langa ce aparea numai odata pe septemana, in totu timpulu resboiului civilu sau nu petrundea nicidecum, sau fórte cu anevoia in Transilvani'a si in Ungari'a. De valóre neperitóre sunt documentele si informatiunile, precum si multe producte literarie depuse si conservate in acelu organu periodicu din ducatulu Bucovin'a, dara apoi sub pressiunea reactiunii intinse preste monarchi'a intréga au apusu si acela in 21 Septembre 1850 adeca dupa aprópe doi ani de existentia, din lipsa de prenumeranti.

Gazet'a transilvana si Fóia pentru minte incetasera din 21 Martiu 1849. Fostulu loru redactoru Baritiu abia s'a intorsu din exiliu in patri'a sa pe la 18 Octobre 1849. Fostulu seu colaboratoru Andreiu Murasianu, omu si elu cu familia, nu simtia nici-o placere de a lua pe cerbicea sa unu jugu atàtu de nodurosu, precum era alu unui redactoru sub domni'a legiloru martiali. Se si mai presupunea depunerea càtorva mii de florini in cautiune, pe care nimeni nu aratá placere se o puie in risicu intre acelea inpregiurari, cand ómenii cu capitaluri erau loviti de daune enorme prin confiscarea si arderea noteloru kossuthiane; totu atunci amerintiá din nou unu resboiu austro-turcescu din caus'a asilului datu la càteva mii dintre cei mai periculosi revolutionari si unu altulu intre Austri'a cu Prussi'a pentru corón'a Germaniei. Si apoi orice diariu presupune unu numeru anumitu de prenumeranti, pentrucá se póta aparea regulatu: dara ce putea elu publica sub domni'a sabiei, pentrucá lectorii se fia indestulati? Pre langa tóte acelea greutati gubernulu mai voiá se afle, ce caractere de ómeni au se fia redactorii, editorii, tipografii.

In fine, fatia cu tóte acelea greutati vechiulu redactoru presentanduse in persóna, precum se cerea, la gubernatoru si comissariu in Sibiiu si cerend in scrisu concessiune noua, cá si cum foile sale nu aru fi mai existatu, cu programa noua acomodata starii esceptionale, i se resolvi concessiunea, înse asia, cà in locu de a i se cere cautiune, fu supusu la supravighiarea politiei de statu si la control'a comandantelui cetatii colonelu Stankovics in Brasiovu. Legi militari, nu cautiune. Intre asemeni auspicii reinviiè Gazet'a Transilvaniei

cu Fóia pentru minte, inima si literatura, in 1/13 Decembre 1849, pentru cá dupa trei luni se apuie érasi.

Magĭarii avusera càteva diarie si in Transilvania, »Kolozsvári Hiradó, Ellenör, Honvéd« si unulu in Brasĭovu, care tóte au amortitu cu caderea revolutiunii. In Novembre 1849 incepù se apara la Clusĭu unic'a fóia »Kolozsvári Lap«, dara si aceea fù de viatia scurta. Cu totulu alte lucruri citia publiculu magĭaru sub domni'a militara, éra fructele amare ale lecturei loru le gustara mai tardiu intre lacrime cu sànge.

In urmarea desceloru cereri ale deputatiunii nationale in Vien'a, cá statulu se ajute a înfiintia mai multe institute de cultura pentru natiunea romana, gubernulu din Sibiĭu crediù, cà acésta natiune are inainte de tóte trebuintia imperiósa de institute pedagogice sau asĭa numite preparandii, din care se ésa invatĭatori bine calificati, spre a'i aplica cu folosu la scóle care se voru infiintia in comune pentru poporu. Gubernulu din Vien'a sciá dupa tóte informatiunile ce avea preste totu din tierile corónei unguresci si in specialu din Transilvani'a, cà nici-o ramura a instructiunei publice nu era mai negrijita si chiaru despretiuita, decàtu era pedagogi'a, nu numai la romani, ci si la celelalte popóra; a se numi cineva dascalu, unguresce iskolamester, nemtiesce Schulmeister, provocá, daca nu despretiu, in totu casulu inse compatimire, care'ti aducea aminte cunoscut'a sententia latina: Quem dii oderunt, paedagogum fecerut. Chĭaru si la sasi conditiunea celoru mai multi dascali dela sate nu differia prea multu de conditiunea servitoriloru cu simbria si prebenda in pane si in alte producte. La ungurii reformati dascaliloru le mergea si mai reu, sau nu le mergea nicidecum, cà la multe comunitati nici nu'i aveau.

Pentru romanii »neuniti« precum se numiau pàna atunci, in urmarea mesuriloru Iosefine si aceloru din dilele lui Franciscu se infiintĭase in Sibiĭu o umbra de preparandia cu unu cursu numai de 6 di: sĭese septemani, alaturea cu teologi'a de sĭese luni. La romanii uniti nu era nici acea umbra, pentrucà in Blasĭu se presupunea in starea de mai inainte a instructiunii publice, cà daca unu teneru va fi esitu din classele elementarie sau chĭaru din class'a I gimnasiala, póte se fia bunu dascalu de sate; conditiune mai respectata

era cá se fia cantaretiu mai bunisioru si se se póta orienta in tipicu. De alta parte blasieniĭ aveau incai acelu avantagiu in sciinti'a pedagogiei, cà theologii loru cari veniau cá absolventi dela Vien'a, ascultasera acolo si unele studii pedagogice, cu care desteptau aici acasa o nobila rivalitate intre contimpuranii loru, pentru-cá se se aléga din ei nu numai simplii dascali, ci profesori cum au fost mai multi acolo pe locu, ambii Murasianii la Brasiovu si alti càtiva trecuti in Romani'a.

Din consideratiuni cá acestea gubernulu provinciale auctorisatu de càtra celu din Vien'a deschise in 15 Decembre 1849 doue institute pedagogice sau preparandii, unulu la Orlatu si altulu la Nasaud, cu spesele statului. Ceea ce indemnase pe gubernu cá se aléga tocma acelea doue resiedintie ale regimenteloru granitiarie, a fost si impregiurarea, cà din tóte scólele poporane cele din regimente erau mai bune si anume scólele din numitele doue localitati treceau cu totu dreptulu de modelle pentru acésta tiéra; chiaru sciinti'a pedagogica in regimente nu era necunoscuta; anume directorii erau `adeverati pedagogi. Tinerimea romàna a intielesu inportanti'a aceloru doue institute si curend le-a inpoporatu; dupace inse ordinariatele confessiuniloru religióse au reclamatu cu taria in contra aceloru institute, din causa cà nu erau confessionali, ci numai interconfessionali, dupa doi ani de activitate fórte binefacatóre gubernulu le-a desfiintiatu p'aci incolo si fondulu care se cerea pe fiacare anu la intretinerea loru, îlu retinù binisioru pentru alte scopuri ale sale.

§ 72. Tribunale militari si statarie pentru judecarea crimeloru politice si comune. Sententiele de mórte si de captivitate lunga, inpreunate cu confiscare de averi. Doi popi catolici intre cei condamnati la furci. Crudimi de ale baronului Haynau. Bilete kossuthiane arse in valóre de 50 milióne. Faime próspete revolutionarie. Mai multe reforme radicali. Ajutoriu de 1½ milionu facutu natiunii sasesci. Buletinulu legiloru in limbile nationali.

Nu numai comissarĭulu Csányi infruntase aspru pe partisanii sei pentrucà asupriau si spolĭau pe poporu, din care causa le amerintiase cu processe capitali, dara si successorulu seu Szt. Iványi constatase prin actu publicu din 16 Maiu 1849, cà magĭariĭ omóra neincetatu pe ómeni nejudecati. Chĭaru si »Honvéd« diariu revolutionariu si republicanu din Clusĭu incepend din Aprile 1849 publicase multime de tiranii si crudimĭ comisse asupr'a romaniloru si sasiloru, dintre cari parochulu Ludovicu Roth neconvinsu de nici-o crima, ci numai pentru devotamentulu seu càtra natiunea sa fusese condamnatu totu in Clusĭu. Crudimile comisse asupra romaniloru le vediuramu descrise pe largu la loculu seu.

Acum venisera dilele de resbunare si de satisfactiune, daca se póte cugeta cà ar exista vreunu modu de satisfactiune, ce s'ar da pentru rapirea vietiei ómeniloru neconvinsi cu nimicu de nici-o crima capitala.

Tribunalele militari aveau se cercetedie si se judece asupra fapteloru de doue categorii fórte diferite intre sine. Intr'una cadea inalt'a tradare de maiestate, rebelliunea, calcarea juramentului pusu sub steagu; in alt'a erau crimele ordinarĭe sau comune, precum omorulu hotĭescu, rapirea si spoliarea, teciunari'a, ataculu armatu asupr'a organeloru securitatii publice, ascunderea de arme etc.

Lunga este seri'a sententieloru judecatoresci, prin care se dictá mórte in furci, prin plumbu, sau captivitate grea pe mai multi ani; dara acelu numeru alu sententieloru austriace citite pe capetele insurgentiloru criminali nici pe departe nu aprópie numerulu crimeloru comisse de càtra insurgenti, cari in cele mai multe casuri nu voiau se scia de nici-unu tribunalu legĭuitu, ci in mii de casuri se faceau ei singuri judecatori si executori (hoheri). Cu tóte acestea, pentrucá se se védĭa, cà si austriacii au sciutu se'si resbune infricosĭatu, vomu trece si aici o serie scurta de executiuni austriace, care au decursu paralelu cu cele din Ungari'a din dilele in care au fost ucisi cei 11 generali in 6 Octobre pentru inalta tradare la Arad si càtiva barbati de statu la Pesta.

Inainte de a se publica si executa sententie, venisera dela gubernulu centralu instructiuni speciali, dupa care auctoritatile publice aveau se tractedie pe inculpatii pentru crime

politice, éra nu ordinarie. Conformu aceloru instructiuni arestantii politici dupace li se publica sententi'a de condamnare la vreo pedépsa, pre càtu se póte se fia inchisi separatu; in casu de a nu se putea asĭa, se fia pusi càte doi sau si càte patru la unu locu.

Tocma si in casu cand criminalii politici voru fi condamnati la temnitĭa (reclusiune) grea, féra se li se puie numai daca aru fi cercatu se fuga, sau si daca devinu periculosi prin purtare brutala si barbara pentru alti arestanti si mai alesu, pentru functionari si pazitori. Li se permittea se'si aiba vestminte si haine de patu proprii. Pentru mancare li se dà pe di càte 16 cruceri mon. conv. de persóna. Daca unii au mijlóce de acasa, li se dà voia se spendedĭe pe di càte 1 florinu. Criminalii politici nu potu fi siliti la nici-o munca fàra voi'a loru. Li se permitte si lectura de carti, pe care inspectorulu prinsoriloru nu le-ar afla periculóse; li se dau si unelte de scrisu, dara epistole nu potu trimite fàra scirea inspectorului. La dile anumite potu primi si visite. Pentru curaţirea si aerirea localeloru ingrijescu servitorii inchisoriloru sau arestanti ordinari; in fiacare di potu esí in preamblare la óra anumita, sub paza. Personalulu de servitiu este ţinutu a se purta cu tóta bun'a cuvintia càtra arestanti politici atàtu in aresturile civili, si càtu si in cele din casemattele cetatiloru fortificate.

Acestea instructiuni s'au publicatu in primele dile din Novembre atàtu in diariulu oficialu »Wiener Zeitung« càtu si in altele, pentrucá se afle publiculu si mai alesu familiile celoru condamnati despre tractarea de care avea ei parte si care differia fórte multu de barbar'a tractare, la care au fost supusi mai inainte la unguri arestantii, de partid'a austriaca, càti erau lasati in viatia, ea inse differia si de crudimile austriace de sub cadĭut'a sistema alui Metternich.

Tribunalele militarie si auditorii loru aveau de lucru mai multu numai cu judecarea crimeloru politice; la judecarea crimeloru ordinarie nu ajungeau. Ministeriulu justitiei nu apucase a organisa justiti'a nici in modu provisoriu, éra crimele comisse sub revolutiune se inmultisera fórte si se mai adaogea altele. Acea stare anarchica nu era de suferitu. Gubernatorulu Wohlgemuth spre a mai infrena faradelegile

inprovisà cu decretu din 20 Novembre tribunale numite ad interim, compuse din càte unu presĭedente, 3 pàna in 4 asessori votanti si personalu de manipulatiune. Mai tàrdiu ne ajungènd acestea, se infiintiasera si unele tribunale ambulante. Reu se stricase tĭér'a prin revolutiunea de 1½ anu.

Dupa acestea veníau mereu publicarile sententieloru de mórte sau de captivitate indelungata. Una sententia a tribunalului militariu din Arad cu dat'a din 16 Nov. 1849 condamná la mórte prin plumbu si la confiscare de averi pe 14 oficiri c. r., cari trecusera la insurgenti, intre cari era si unu comite Gustav Hadik, care dupa servitiu de 20 de ani esise cu rangu de v.-colonelu in pensiune, fusese si decoratu, éra apoi neplacandu'i frumós'a positiune intrase in servitiulu lui Kossuth. Haynau confirmase sententiele de mórte, care inse s'au schimbatu pe calea gratiei in captivitate de càte 18 ani in féra.

In 5 Decembre au fost condamnati totu la Arad 21 de oficiri, intre acestia 5 la mórte, ceilalti la càte 10 si 12 ani, intre acestia si unu sasu din Brasĭovu anume Edvard Bömches, locotenente.

In 12 Decembre au fostu condamnati 12 oficiri dela husari.

Ucigasĭulu comitelui Lamberg anume Georgie Kolossi secuĭu rom. catolicu din comun'a Kövesd in Transilvani'a, dupa multa cautare in fine fù prinsu, judecatu si in 18 Ianuariu 1850 spendĭuratu.

In 30 Ianuariu au fost spendiurati Ioanu Markus si Ignatĭu Pallìk, ambii din comitatulu Heves in Ungari'a, cá banditi, cari inpreuna cu alti talchari omorisera pe v.-colonelulu c. r. br. Hacke, apoi au si spoliatu pe doi oficiri imp. russesci, cari calatoriau cá curĭeri.

In 10 Ian. au fost spendiurati la Pesta alti 8 unguri lanceri, cari in 12 Octobre 1848 in orasĭulu Güns navalisera cu alti mai multi asupra casei comunale si scotiend de acolo 44 croati iau omorîtu in modulu celu mai ferosu.

Alti 16 oficiri au fost condamnati in 18 Ianuariu totu in Arad, anume 3 la mórte prin plumbu, ceilalti la càte 12 sau càte 10 ani captivitate. Condamnatiloru la mórte li s'a schimbatu pedéps'a in càte 16 ani prinsóre in fortarétia;

intre acestia mai era unu altu Kolossi fost locotenente de husari la secui.

Alti 11 ómeni tineri toti fosti gardisti cu rangu de oficiri in gard'a ungurésca, desertati la Kossuth cá calcatori de doue juramente, mai toti judecati la mórte, au fost gratiati la robia in féra, unii pe 16, mai multi pe 12 si 1 la 3 ani (16 Ian.)

Maiorulu Josef Moriz si locoten. Heinrich Sala, cela austriacu, acesta elvetianu din Geneva, condamnati la furci, sententi'a li s'a schimbatu in Sibiiu la 10 si la 6 ani.

Dintre cei multi popi rom. catolici, cari au participatu din tóte puterile loru la rebeliune, doi insi, anume Gabriel Sebestyén omu de ani 36, parochu in Csik-Szereda, care nu numai provocase la arme intre blasfemii asupra monarchului, dara citise in biseric'a sa missa (liturgia) cu blasteme, Ludovicu Jánossy de 30 ani, parochu in Jakabfalva, intocma pentru aceleasi crime, apoi alaturea cu acei doi popi unu asessoru anume Franciscu Tanko fórte periculosu, condamnati toti trei la furci de càtra tribunalulu din Csik-Szereda, gubernatorulu Wohlgemuth le prefacù pedeps'a, la cei doi popi in càte 10, lui Tanko in 12 ani.

In 2 Febr. au fost spendiurati la Arad 4 romani prin sententi'a statariului, pentrucà au calcatu cas'a unei veduve bogate.

In Februariu se mai publicara totu dela Arad alte 17 sententie militarie, dintre care 8 de mórte prin plumbu, inblandite apoi cu captivitate de mai multi ani.

Totu in Februariu au mai esitu alte 18 sententie aduse in Ianuariu, dintre care càteva erau totu de mórte, dara schimbate in 16, 12 si 10 ani. Intre acestia érasi era unu sasu Carolu Albrichsfeld din Brasiovu, locotenente, tata la 3 prunci.

In 15 Februariu urmara alti 25 oficiri, din cari càtiva condamnati éra la glontiu.

Se ne fia de ajunsu cu memorarea atàtoru sententie pedepsitóre din alte càteva sute, care au mai emanatu si in anii urmatori, pàna cand unele s'au usioratu prin grati'a monarchului, éra altele s'au inaspritu si inmultitu in urmarea

cumplitei conspiratiuni care era se sparga in 1854 si se scalde tiér'a din nou in sange nevinovatu.

Fioróse sunt sententiele de mórte si mai totu asĭa producatóre de doliu cele care dictédia inchisori pe serii de ani; dara cand vei pune in ceealalta cumpana mortile atàtoru dĭecĭ de mii dintre fiĭ patriei trasi la macelu prin o partida care se bucurase de tóte bunatatile tĭerĭ si provocase varsarea de sange mai multu numai de inbuibata, din trufia si ambitiune desĭérta, atunci esci silitu se recunosci chĭaru fàra voia necesitatea repressaliiloru, mai alesu cand resbunarea ajungea pe auctorii varsariloru de sange, anume pe cei din Ungari'a, cari nu avusera nici-o trebuintia de a se scula in contra dinastiei, nici a lucra pentru spargerea monarchiei, dela care densii avusera tóte bunatatile pamentesci. Nemesis iau ajunsu.

Comitele Ludovicu Battyányi condamnatu pentru càteva crime de inalta tradare nu numai cá ministru presĭedente, ci si mai alesu cá membru alu conventului revolutionariu si cá unulu care participase cu armele la revolutiune, fù inpuscatu in 6 Octobre la Pesta. In 10 Octobre au fost spendiurati totu la Pesta fostulu comissariu apoi ministru Ladislau Csány omu de ani 59, pentru numeróse fapte hostili comisse asupra dinastiei si a monarchiei si alaturea cu elu br. Ioanu Jeszenak de ani 49 totu pentru inalta tradare.

Totu intr'o di cu L. Battyányi au fost spendiurati la Arad generalĭ Nagy Sándor, Aulich, Pöltenberg, com. Leiningen, Damjanics (sèrb), Kiss (armeanu fórte bogatu), Lázár, Török.

In 25 Octobre a mai fost inpuscatu unu oficiru anume Ludovicu Kacsinszyi totu la Arad. Dupa aceea cele mai multe sententie de mórte s'au schimbatu mereu si in Ungari'a in pedepse de inchisóre; inse càtu a ţinutu plenipotentiele netĭermurite ale cumplitului generalu de artileria br. Haynau cá gubernatoru militariu alu Ungariei si ale baronului Geringer cá comissariu ad latus, prinsorile nu se mai desiertau si sententiele cele mai crude curgeau mereu dela tribunalele militare, pàna cand se revoltase opiniunea publica a popóraloru europene si mai vîrtosu a Britaniei, de

unde a urmatu, cà ministeriulu din Vien'a in Iuliu 1850 luà dela Haynau plenipotentiele, éra elu càtranitu se retrase si din celelalte functiuni si plecà in caletorii, apoi îlu dusera pecatele lui si la Londra, unde cunoscutu fiind intr'o beraria de càtra poporu, a fost insultatu si batutu, fàra cá gubernulu Britaniei se fia voitu a'i da satisfactiune pentru acea batjocura. Lui Haynau inse'i esise nume de tiranu setosu de sange mai de inainte din Itali'a, unde anume intr'o batalia turbata de strada cu italienii din Brescia dedese ordinu strictu, cá soldatii se nu dea la nimeni nici-unu pardonu. Ce e dreptu, italianii din Brescia omorind cu doue dile inainte chiaru si pe soldatii din spitaluri, îi aruncasera mancare caniloru, apoi prin acea crudime spurcata a loru au irritatu pe Haynau cá se'i omóra pe toti, éra casele din care puscasera italienii asupr'a soldatiloru austriaci le-a datu flacareloru.

Dupa caderea lui Haynau se vorbise tare in Vien'a, cà elu cand a fost trimisu la Ungari'a in calitate de gubernatoru militariu luase si óresĭcare instructiuni numai verbali, in care i se recomandase cá se pedepsésca mai aspru pe acei magnati, cari au facutu causa comuna cu partid'a lui Kossuth cá democratica, cum se numia acésta, inse si cea mai neimpacata vrasmasĭa a casei de Habsburg-Lotaringia, prin urmare si a sanctiunii pragmatice. Se dicea apoi, cà acelea instructiuni verbali au fost negate in 1850.

Afara de investigatiuni asupra fapteloru calificate cá crime politice mai curgea si altele asupra unguru delicte mai usĭóre, unde ómenii n'au participatu la revolutiune cu arme nici cu proclamatiuni incendiarie, dara le voru fi laudatu pe acestea, le voru fi propagatu, voru fi intratu in functiuni sub domni'a terroristica s. a. Processe de natur'a acestora se numiau de purificare, sau cum le numia poporulu nostru in glumele sale satirice, judecàti de purecare, »cà au venitu nemtii se purece pe domnii de unguru.« Se inmultisera si processe de acestea cu sutele; multi scapau de asemenea processe si pedepse cerend atestate de purtare leala si omenésca chĭaru dela romani, si au fost casuri destule, in care cei compromisi provediuti cu atestate romanesci au scapatu cu fatĭa curata.

Alaturea cu processele politice inaintá culegerea armeloru dela toti locuitorii, rigórea cá niciodata la cererea de paspórte

si mai pre sus de tóte adunarea si arderea noteloru kossuthiane. Asĭa, cá se însemnamu aici numai casuri puçine din Transilvani'a.

In 25 Octobre 1849 s'au arsu la Clusĭu bilete in valóre nominala de 1,053.206 florini mon. conv.

Totu in Clusĭu s'au mai nimicitu in 3 Nov. alte bilete de 562.005 fl.

Dara ce se înşiramu si aici mai multe cifre.

In urmarea aspreloru mesuri luate pàna in Maiu 1850 s'au adunatu dela locuitorii Ungariei si ai Transilvaniei si s'au arsu bilete kossuthiane in valóre nominala de 50 milióne; éra cercetanduse cartile de contabilitate luate dela fostulu ministru Duschek, din aceleasi se calculase, cà ar mai fi ascunse pe la locuitori bilete in valóre pàna la 20 milióne. Fórte multi unguri adeca nu incetasera niciodata a crede, cà emigrantii se voru intórce in tiéra cu trupe straine si érasi voru scóte pe austriaci, cand apoi biletele kossuthiane îsĭ voru recastiga valórea loru.

In restulu anului 1849 s'au introdusu càteva reforme din cele mai urgente.

Pentru intregirea regimenteloru transilvane se facù pe tĭéra repartitiune de 5000 recruti.

Comunicatiunea posteloru se regulà in 14 puncte, precum nu mai fusese niciodata si atunci mai anteiu s'au introdusu taxele cu marce in locu de bani.

Din Octobre inainte servitiulu telegrafiiloru s'a permisu si pentru persóne private, inse asĭa, cá o depesĭa se nu póta coprinde mai multu cá 100 de cuvente, éra tax'a cea mai mica era 5 fl., cea mai mare 12 fl. mon. conv. Acésta favóre inse au ajunsu mái tardiu la Transilvani'a, cá la tiér'a cea mai departata de centru.

Totu in Octobre s'a decisu mai anteiu infiintiarea contributiunii directe de pamentu (impositu fonciariu) generala asĭa, cà de atunci inainte se fia supuse la aceea tóte classele de locuitori, adeca si aristocrati'a si preotimea, scurtu, tóte classele privilegiate din Ungari'a si Transilvani'a, care pàna atunci nu platisera in sute de ani nici-unu banu la statu cá dare directa si obligata, decàtu numai in casuri cu totulu estraordinarie asĭa numitu

»subsidium«, cá din gratia, cá de mila si pomana. S'au luatu si mesuri preparative pentru facerea catastrului, despre care classele privilegiate nu voisera nici se audia vreodata in dietele loru.

Intr'aceea la rugamintile ferbinti si dese ale natiunii sasesci Maiest. Sa iĭ acordà unu imprumutu de 1½ milionu fl. m. conv. cu conditiune, cá se renumere acea suma la statu in 10 ani; in cei de antei 3 ani se nu platésca interesse, pe 7 ani se dea 4%.

In Octobre si Novembre trupele imperatului Russiei esira successive din Transilvani'a fàra a lasa in urm'a loru reminiscentie neplacute. Anume generalulu Hasford pre càtu stete in Brasĭovu mijloci ridicarea unui monumentu de asupra cetatii pe muntele Temp'a, pe loculu unde se vedu ruinele unei capele vechi. Pe monumentu era pusa inscriptiunea: Russia et Austria unitae. Pe la 1861 màni dusmane au ruinatu acelu monumentu.

In Novembre se decide la Vien'a, cá buletinulu legiloru imperiali se apara in 10 limbi vorbite si scrise la respectivele popóra, din care este compusa monarchi'a. Preste puçinu s'au facutu pregatiri si pentru publicarea de legi, decrete si alte acte publice pentru Transilvani'a in trei limbi, magĭara, germana, romana in textu paralellu asĭa, cà celu germanu se considerá cá originalu, éra celelalte doue cá traductiuni oficiali.

Pàna la finea anului 1849 si in anulu urmatoriu din partea ungurésca se puneau in cerculatiune multe faime fantastice spre a turbura linistea locuitoriloru. Intre altele, in serbatorile Craciunului se propagase in Secuime minciun'a, cu romanii cu Avr. Iancu in frunte s'aru fi inpacatu cu Kossuthianii si s'ar fi invoitu cá se lovésca inpreuna asupra austriaciloru. Eram inpreuna cu dr. P. Vasici de fatĭa in S. Szt. György, pre cand corpulu oficiriloru dela unu batalionu discutand acea fabula, incepuse a o lua in seriosu.

Ce e dreptu, totu in acelea dile se schimbau note austriace si russesci cu Pórt'a otomana, dela care se pretindea extradarea emigrantiloru austro-unguresci si poloni. Pórt'a s'a opusu cu taría, a facutu inse atàta concessiune, cà la 3171 soldati si 60 oficiri, cari s'au cerutu chĭaru ei in patri'a

loru, le-a facilitatu intórcerea, éra pre ceilalti emigranti cu Kossuth in frunte îĭ departase in 4 Nov. dela Vidin la Sĭumla, si cand Austri'a nu era indestulata nici cu atàta, ci amerintiá cu arme, emigrantii au fost stramutati la Kĭutahia in Asi'a mica, éra cei cari s'au turcitu cá Bem, Stein si alti càtiva, au fost aplicati in armat'a otomana.

Pe lànga alte calamitati a mai venitu preste tĭéra bóla mare de vite, care s'a simtitu cu atàtu mai greu, cu càtu in urmarea necurmateloru transporturi militare din cei doi ani chĭaru si puçinele drumuri asternute cu càte apucase tiér'a se intre in anulu 1848 se desfundasera cu totulu, si asĭa in lipsa de vite tragatóre comunicatiunea se ingreunase preste mèsura.

O singura consolatiune le remasese locuitoriloru, care era, cà dupa inpaciuirea tierei ómenii au pututu se'si adune fructele, apoi se are si se faca in liniste semenaturile de tómna.

§ 73. Caletoriile gubernatorului Wohlgemuth prin tĭéra si esperienti'a sa trista. Doi grafi. Arestantii romani din Bistritĭa. Caus'a Catarinei Varga. Devastarile dela Aĭud si Blasĭu. Parastase in tóta tiér'a.

Unu soldatu cá gubernatoru dedatu mai de inainte cá se aiba subordinati numai oficiri neconditionatu implinitori ai ordiniloru sale, dupace reorganisase tĭér'a in modu provisoriu, in cele cinci luni de dile in partea cea mai mare cu functionari civili, curend fù silitu se afle, cà mai multi dintre aceia sau nu'si inplinescu intru nimicu datorinti'a, sau lucra numai a lenea, tractédĭa pe poporu cá si inainte de revolutiune, brutalu si cu despretĭu, pe ómeni nu'i asculta, ceru suplica scrisa pentru tóte bagatelele. Acestea si asemenea scaderi ale functionariloru gubernatorulu le frecase sub nasulu loru prin unu cerculariu compusu in termini categorici sub Nr. 3696 din 26 Dec. 1849, publicatu apoi si in diarĭulu oficiosu de atunci.

Dupace plecà din nou in visitatiuni, la care in cele de antei pe langa unii oficiri luase pe I. Bologa, mai tardíu pe Andreiu Murasĭanu cá translatoru aplicatu de curend, gubernatorulu mai descoperi multe nelegiuiri, care trebuea se'lu

revólte. Spre a cunósce si acilea, cum generatiunile nascute si inbetranite in privilegii nu invatiasera nici in acésta tiéra nimicu si nu uitasera nimicu, vomu releva numai prea puçine casuri caracteristice si autentice, care ne potu sĭerbi cá chĭeĭ la nenumerate altele de aceeasi natura. Spre a ne orienta si mai bine, observamu ceea trebuea se facemu la inceputu, cà br. Wohlgemuth nu primia nici-o invitare dela nimeni, ceea ce bruscá tare pe aristocrati si pe patriciani; elu tragea la ospetarii publice oricàtu de ordinarie aru fi fost acelea si platia totu, de ar fi fost numai unu pacharu cu apa. Bine sciá gubernatorulu pentruce urmédia asĭa.

In districtulu Reteagului comandante de districtu era numitu colonelulu c. r. Betzman, éra comissariu civilu Petru Manu dela Sibiiu, mai inainte functionariu la tesaurariatu. In dilele visitatiuniloru pe la Betleanu venind la gubernatorulu doi grafi acusara pe unu subcomissariu (subprefectu) de cercu, cà acela cá romanu si înca fost oficiru revólta pe poporu asupra domniloru si nu lasa pe ómeni cá se le lucre nici pe bani. Wohlgemuth se involburà si asecurà pe grafi cà va trage indata pe subcomissariu la respundere si apoi le va face resultatulu cunoscutu.

Chĭamara pe comissariu, care era pe aprópe. — Pentruce nu lasi pe romani cá se lucre la domni? Cum cutedi se faci acésta?

Comissariulu luand positura de soldatu cá in servitiu: Eu nici lasu nici oprescu pre nimeni; domnii grafi inse m'au provocatu se silescu pe barbati cá se le lucre dio'a numai pe simbria de 10 cruceri conv., pre çand in acestea regiuni se platesce dio'a de lucru cu 30 cri. Me rogu cá se fiu confrontatu.

Asĭa s'a intemplatu, si ddnii grafi au remasu ruşinati.

Ajungènd gubernatorulu la Bistritĭa, intre alte locale a visitatu si acolo temnitĭ'a, pe care o aflà cá si pe altele din tĭéra, inghesuita de arestanti ţinutĭ intru o scàrnàvia si putóre infernala asĭa, in càtu ţinenduse de nasu îĭ fù preste putintia se intre mai inlaintru. Pre cand era se plece dela acea miniatura de iadu pamentescu, éta cà doi arestanti aduceau unu cĭubàru plinu de ceva, ce gubernatorului i se paruse cà aru fi làturi pentru porci. Fiind toti senatorii

municipali de fatĭa, gubernatorulu intrebà pe Bürgermeister, ce este acelu fluidu grosu in cĭubaru? Este mancarea de amiédi pentru arestanti, fù respunsulu primariului.

Làtúri cá acelea se fia màncare pentru ómeni? fortià mai departe gubernatorulu.

Primariulu nu tace, ci replica: Escelentĭa, toti acei arestanti sunt numai valachi.

»So? Nur Walachen??«

Din acea scena intru atàta s'a turburatu generalulu Wohlgemuth, in càtu la momentu intórse senatoriloru dosulu, ii lasà cu gurile cascate si plecànd cu ai sei la ospetaria, irritatu cum era, dise celorlalti se se puna la prandĭu, éra densulu trecènd in alta chilia s'a pusu la scrisu si nu s'a sculatu din locu pàna nu a terminatu unu lungu raportu indreptatu la Vien'a, intru care a submisu la prea inalt'a cunoscintia tóte blastematiile càte descoperise elu in acelea visitatiuni.

In urmarea acestui feliu de esperientie dedese Wohlgemuth si alte ordinatiuni privitore la usĭorarea si alinarea sortii arestantiloru, la tractarea loru mai umana si ingrijirea cá se respire aeru mai curatu in anumite óre din di. Totu in restimpulu aceloru visitatiuni venise la cunoscinti'a gubernatorului Wohlgemuth si captivitatea faimósei femei Catarina Varga, precum si causele pentru care ea era ţinuta in captivitate; deci pe langa ce s'a dispusu cá arestat'a se fia tractata omenesce, s'a si comisu respectivului tribunalu provisoriu cá se iá si caus'a ei càtu mai curend in pertractare, precum s'a si intemplatu.

Dupa càte informatiuni s'au datu lectoriloru in vol. I despre acea femeia aventuriera, nu amu fi mai revenitu la casulu densei, daca nu amu fi fost provocati de càtra onor. domnu Iosifu St. Sĭulutĭu intr'o lunga corespondentĭa publicata in Gazet'a Transilvaniei Nr. 173 din 3/15 Augustu 1889 scrisa in tonu irritatu, cá si cum ar fi in jocu prestigiulu vreunei suverane binefacatóre de prim'a ordine pentru omenime. Si fiindcà noi niciodata nu vomu recunósce aceea ce susţine dn. Sĭulutĭu cu unu curagiu care ne surprinde, cà »Varga Catalína s'a luptatu pentru stergerea iobagiei,« ĭi respundemu in scurtu, cà acea femeia s'a luptatu

in acelea câteva comune pentru pungile amiciloru sei advocati din Aiud si unulu dela Vien'a, cum si pentru subsistenti'a sa personala, ceea ce recunoscuse si repausatulu vèrulu meu protopopulu Simionu Balint, unde scrie in memorialulu seu scuturatu si indesatu, cà »comunele aveau in Aiud advocatii loru, pe cari ii platiau grasu.« Apoi mai la vale: »la care ea (Catarina) dicea cà le va ajuta, cà-ci dens'a are unu frate, care este agentu la curtea imperatésca in Vien'a, si numai se urdiésca processulu aici (in Aiud) la Sedri'a generala, cà apoi la curte este tréb'a ei. Ómenii se bucurara si asĭa conducènduse de nou advocatii, adusera pe Varga Catarina, sau cum o numia ei »dómna nóstra,« la Bucĭum-Poieni. Aici ii facura locuintia stabila. Ea din cand in cand mergea la Aiud la advocati etc.«

Adeca adeveru cu ochi cu sprincene: Nou'a locuintia a femeii Catarina Varga devenise in munti agentura, expositura pentru advocatii unguresci din Aiud si pentru frate-seu, daca frate'i va fi fost celu din Vien'a. De aci incolo se cere o naïvitate cu totulu innocenta cá se póta crede cineva, cà intre anii 1841 si 1847 ar fi voitu ori ar fi cutedĭatu advocatii magĭari din Transilvani'a »se lupte pe la tribunale compuse numai din nobili, sau la gubernu si la cancelari'a curtii pentru stergerea iobagiei.« Oricine susţine asĭa ceva pentru acelea timpuri, este datoriu se si probedĭe cu acte autentice, din archive publice, ceea ce nu va putea proba niciodata,

Dn. Sĭiulutĭu se provóca la marturi'a archivarĭului Jakab Elek, care ar fi scrisu, cà acea femeia ar fi luptatu pentru stergerea iobagiei. Chĭaru se fia susţinutu asĭa ceva Jakab sau o suta altii, noi nu le credemu in acestu punctu la nici-unii. Dupace inse este provocare si la acelu archivariu betranu, prin manile caruia au trecutu si mai trecu mii de acte publice,[1]) prea bine; dati se citimu cele scrise de Jakab

[1]) Jakab a publicatu intre altele asupra teritoriului numitu Fundus regius doue volume incarcate de documente: „Királyföldi viszonyok ismertetése. Pest 1871 et 1876. Apoi monografi'a Clusĭului etc.

despre Catarina Varga in opulu seu »Lupt'a nóstra pentru libertate incepend dela pag. 59—66.[1])

Dupa Jakab acea femeia Catarina Varga de origine dela Cohalm, de positiune sociala necunoscuta, a fost o aventuriera (kalandornő, Abenteuerin, aventurier), mai pe romananesce venturatóre de tĭéra, in etate cam de ani 40, statura mijlocia, fatĭa bruneta rumena, ochi negrii; vorbia bine romanesce, unguresce, nemtiesce, in acestea doue sciá se si scria; îsĭ schimbá portulu adeseori, cand se purtá domnesce, cand romanesce; caletoriá cand pedéstra, cand calare; locuiá de regula in Bucium-Poieni; dara sĭedea si pe airea ascunsa; avea detectivi si pazitori buni cá se o apere, se nu fia arestata. Ea se numia pe sine »dómn'a muntiloru;« càtra ómenii de prin pregĭurulu seu dicea numai atàta, »cà ea a venitu acolo pentru liberarea iobagimei din dominiulu fiscalu dela Zlatna.« Atàta, éra nicidecum iobagi'a din tóta Transilvani'a, cà-ci daca advocatii din Aiud aru fi cutediatu se céra desfiintiarea iobagiei, ar fi fost dati in judecata criminala de càtra gubernu si de cancelari'a curtii.

Mai departe scrie acelasi Jakab totu dupa acte, cà la inceputulu anului 1846 femei'a Catarina insoçita de 50 de ómeni a mersu asupra unui cassarĭu comunalu (kisbiro) si luanduse cu elu la bataia, 'ia smulsu càteva quietantĭe de bani, éra in acea lupta a lovitu si pe unu nepotielu alu aceluia, de a remasu mortu. Dela comune a scosu pentru sine preste 600 fl.; i s'au mai adunatu bani de drumu cá se mérga la Vien'a. De ací incolo descrie si Jakab modulu, de si mai pe scurtu cá Balint, cum a prinsu vicariulu Andreiu Sĭaguna si Pogány pe acea femeia. In fine Jakab inchĭeĭe informatiunea sa spunend, cà in a. 1850 a emanatu asupra desu numitei femei prim'a sententia dela tribunalulu penalu, intru care computandui-se arestulu de pàna atunci, mai avea se sufere inchisóre de trei luni, se platésca spesele procesului si apoi »se fia scósa definitivu din tĭéra.« »Ce s'a mai alesu dupa aceea din acea aventuriera? nu sciu se spunu,« dice Jakab.

---

[1]) Szabadságharczunk történetéhez. B.-Pest 1880.

Protopopulu Balint a scrisu in memoriulu seu, cà gubernatorulu Wohlgemuth a liberatu pe Catarina Varga in Novembre 1849. Asĭa crediusera muntenii nostrii atunci, cand le mersese mai anteiu scirea despre usĭorarea starei ei. Jakab pune anulu liberarii pe 1850. Altii din contra ţinu, cà Catarina fusese liberata numai la 1852. Se póte si asĭa, cà-ci ea va fi recursu in contra sententieloru anterióre, dara nu producu nici-unii numerulu si dat'a decisiuniloru judecatoresci. Si apoi nu cumva in istori'a tĭerei nóstre va remanea o intunecime nepetrunsa, daca nu se va sci càti ani, càte luni si dile va fi robitu jupanés'a Catarina?

Fia cum va fi, destulu cà onor. dn. Iosif St. Sĭulutĭu inainte de a fi pututu citi o carte de 50 de cóle intréga, pentru-cá se o judece dupa coprinsulu ei intregu, relevandu unu singuru § din trèns'a, a implutu in onórea jupanesei Catarina 10 semicolóne din foisĭór'a Gazetei, mĭ-a datu si mie o lunga lectiune istorica si politica, reflectand pe publicu la cumplit'a mea retacire, pre cand acesta înca nu avea opulu meu in màna, decàtu numai precuventarea si sumariulu in càteva pagine, si asĭa nu era in stare se judece intre mine si dsa, pentru-cá se se spariĭe si se arunce cartea la o parte.

Cu tóte acestea eu nu'mi retragu nimicu din càte am scrisu in acésta materia la loculu seu.[1]) Daca functionarii fiscali esu defaimati si inferati cá tirani si rapitori, nu eu, ci tocma Simion Balint 'ia caracterisatu, si multu mai aspru scriitorii magiari curati, cum sunt Szilágyi[2]) si Jakab.[3]) Esceptiuni fórte respectabile au fost, inse esceptiuni, anume romani, la carii se putea aplica, intocma cá si astadi, dis'a poetului latinu: Rari nontes in gurgite vasto.

Dara on. dn. Sĭulutĭu me amerintia si cu mortii. Asĭa? Atunci nu mai póte fi vorba de istoria scrisa. Preste cincidieci de ani am luptatu totu cu ómeni vii; am suferitu dela ei góne, captivitate straina, torturi sufletesci prin processe de pressa, inca si anatema in biserici si preste 16 ani defaimari si batjocuri intr'unu diarĭu; dóra nu me voiu mai teme

[1]) Vol. I § 105.
[2]) A Horavilág Erdélyben.
[3]) Szabadsag harczunk.

chĭaru de morti acuma, cand me preparu pe fiacare di cá se plecu la ei, dupace eu pre càtu timpu mai petrecu intre cei vii, me impacu cu toti cei repausati din ór'a in care le primescu necrologulu.

De unu singuru lucru îmi pare fórte reu in acésta polemia nedemna de unu opu istoricu, éra acela este, cand on. dn. Sĭulutĭu susţine, cà »Iancu in timpulu din urma stetea la spatele Varga Catalinei.« O ce complimentu profanu facutu memoriei neuitatului nostru confrate! Catarina Varga venise in 1840/1 la Bucĭumani, cu 6 ani inainte de a fi fost dusa in prinsóre. In ce calitate putea se stea unu studentu la spatele unei femei? Si cand ea avea pe advocatii din Aiud si dela Vien'a, pe care'i ingrasĭá, ce altu interesu mai putea se astepte ea dela ademenirea unui studentu càtra sine, decàtu cá speculanta.

In fine din punctu-de vedere curatu istoricu rogu pe onor. dn. Sĭulutĭu, cá se nu mai faca atàta parada cu meritulu din 15 Martiu alu studentiloru dela Pesta, cà acela nu a fostu nici unu meritu. Le-a fost usĭoru acelora se alerge la placinte inainte, dupace li s'au asternutu calea larga de càtra altii. Cu unu anu mai inainte, in Aprile 1847 proclamase insusĭ papa Pio nono cele mai multe reforme, dupa care noi in tĭerile corónei unguresci asteptaseramu cu totulu indesĭertu. Apoi fàra revolutiunea francesa din 23 Februariu nu aru fi cutedĭatu nici se murmure studentii din Vien'a, éra dupace s'au resculatu aceia si locuitorii suburbani in 13 Martĭu, s'au incumetatu se faca si studentii din Pesta demonstratiunea din 15 Martiu pre atàta, pre càtu le convenise deocamdata Capiloru vechĭei conspiratiuni, cari steteau in comunicatiune cu conspiratorii din alte tierĭ.

— Dupace gubernatorulu se informase despre cele mai mari daune causate prin resboiulu civilu maĭ alesu din punctu-de vedere alu culturei superióre, a emisu unele cercularie, in care provocá pe locuitori, cá oricine scie pe undeva despre obĭecte rapite din colectiunile colegiului dela Aiud, sau din clenodiile dela Blasĭu, se'si tĭie de a sa datorintia ale arata si restitui.

Din biseric'a catedrala dela Blasiu au fost rapite si pradate cele mai pretióse vestmente bisericesci, cadelnitie de

argintu suflate cu auru, potire, discuri, cane, cruci pretióse si alte aparamente bisericesci de mare valóre.[1])

Archivele mitropoliei parte nimicite, parte carate sau aruncate in noroiu, mai tàrdiu au fost adunate unele parti, apoi aruncate intr'unu podu cá orice vechituri ordinarie, pàna cand dupa càtiva ani se observase abĭa, cà unii servitori aprindu foculu cu chartii aduse din podu.

De alte daune mari suferite de càtra particulari nu mai vorbimu.

In dilele de antei ale anului 1850 preotimea romàna a servitu parastase in tóte bisericele pentru sufletele miiloru de frati si sorori, betrani si tineri morti in decursulu resboiului. In Brasĭovu parastasulu s'a oficiatu a trei'a di de Craciunulu julianu cu solemnitate cá nici-odata, cu invitarea oficiriloru c. r. din garnisóna, cari au permisu cá din arme militare se se compuie unu catafalcu maretiu in fati'a altariului. Protopopulu Ioanu Petricu a ţinutu o predica in adeveru inspirata, éra Andreiu Murasĭanu a pronuntĭatu necrologulu seu »Càtra martirii romani«:

Dormiti in pace, umbre, martirii Romanimei.[2])

§ 74. Denuntiantii. Arestari de preoti romani. Acsente. Iancu. Gazeta Transilvaniei oprita. Comissiune ministeriala pentru compunerea terminiloru technici juridici si administrativi. Sinodu diecesanu in Sibiĭu. 70 de preoti romani arestati in Banatu. Voivodin'a si Banatulu alimentédia urele si urgi'a. Romanii din Brasĭovu revinu la planulu infiintiarii de gimnasiu nationalu. Episcopulu Ioanu Lemeni lipsitu definitivu din pastorirea diecesei sale pléca in 10 Aprile 1850 la Vien'a. Alta serie de omoruri terroristice.

Discordi'a intre romani si sasi crescea pe fiacare di. »Siebenbürger Bote« ajunsese asĭa departe, in càtu indemná pe gubernu cá se spendiure pe càtiva prefecti si tribuni. Cá

[1]) Decretu Nr. 2260 din 20 Nov. si 2524 din 4 Dec. 1849.

[2]) Predic'a funebrala in Fóia pentru minte etc. Nr. 1, poesi'a in Nr. 2 din 1850.

mijlocu de a terrorisa se dedese si parol'a devastarii paduriloru prin romani. Tóte taiaturile de lemne, oprite neoprite, càte s'au facutu in cele dĭece luni, se inputau numai romaniloru, asupra carora au si urmatu fàra multa cercetare càteva pedepse fórte aspre.

Din 1/13 Dec. de cand incepù se apara din nou Gazet'a si Fói'a, corespondentiele de aparare curgeau din tóte partile si cu acelea preste 600 de abonati n u m a i din Transilvani'a, adeca din a c é s t a tĭéra indoitu mai multi decàtu au fost inainte de revolutiune. A publica tóte corespondentiele asĭa cum erau ele scrise in tonu irritatu si in termini tari, nu se putea sub legea martiala. De alta parte irritatiunea romaniloru era provocata in mai multe moduri, dintre care unele chĭaru infame. Dupa sugrumarea rovolutiunii se inmultisera preste mesura denuntiantii de soiulu celu mai periculosu in ambele tieri asĭa, cà insusi H a y n a u intr'unu cerculariu alu seu iĭ infruntà si luà unele mesuri spre a infrena nerușinarea loru. Asupr'a romaniloru denuntiarile cadeau cá grindin'a. Cu càtu deputatiunea dela Vien'a lucrá mai cu energia pentru drepturile natiunii romane, cu atàtu in Sibiĭu se lucrá spre surparea loru. Romanii erau neindestulati si cu m o d u l u cum se inpartise tiér'a in 6 districte, prin care elementulu sasescu era favoratu in mesura escessiva. »Siebenbürger Bote« redactatu acum de Heinrich Schmidt lucrá cu totu adinsulu pentru colonisarea Transilvaniei cu germani mai alesu prin comunele romanesci nimicite de unguri. Se pretindea cá din principatulu Transilvaniei se se rupa unu mare teritoriu sub nume de Sachsenland, care se fia inaintatu la rangu de provincia autonóma. Romanii luptandu pentru integritatea Transilvaniei, trimiteau proteste la Vien'a.

Spre a infrica si amutí pe romani, se aplicà metodulu arestariloru sub preteste diverse. In primele dile din Novembre arestara pe fostulu prefectu Ioanu Acsente Severu sub pretestu cà nu tóte armele le-ar fi administratu, ci ar fi reținutu doue trei, iĭ sequestrara si hartiile, apoi îlu detera pe manile auditoriloru, éra dupace fù chicanatu asĭa càteva septemani, ilu liberara, apoi mai tardiu l'au si aplicatu pe càtiva ani in servitiulu statului.

Cam deodata cu Acsente au fost arestati alti doi, Puianu si Teslovanu, cari érasi ne aflanduli-se nici-o vina au fost liberati. Abĭa esisera acei sus numiti din arestu, pre cand in 2/14 Decembre escortara la Sibiĭu cu dragoni pe alti patru preoti, si'i trantira in prinsóre. Intre acestia era si unu protopopu anume Ioan Romanu, alu carui fiĭu cá viceprefectu in resboiulu civilu îsĭ aruncase de atàtea-ori viatĭ'a in sĭantĭu pentru dinastia si monarchia. Cei trei preoti arestati au fost Pavelu Lebu din Sĭaldorf, Ieremie Constandin dela Igisdorf si Nic. Sinai din Ilinbav. Bratĭulu militariu îlu ceruse si scóse asupra loru Primari'a din Nocrich, prin care s'au causatu comuneloru si spese de executiune in suma de 207 fl. m. c. Si care a fost crim'a aceloru preoti? Nici-unic'a. Ei locuiau in acelea parti ale comitatului Albei superióre, care prin inpartirea noua se incorporasera la »Sachsenland«; cà daca romaniloru li se urise din totu sufletulu si din totu cugetulu de domni'a magiara, totu asĭa de straini erau si de domni'a patriciatului sasescu din Mediasiu si din Seghisiór'a, care in acea epoca differia prea puçinu de feudali in brutalitati. Romanii voiau, cá se cerce odata in viatia si cu functionari din sangele, din rass'a loru. Spre acelu scopu au subscrisu si preotii plenipotentie pentru deputatii dela Vien'a; ceea ce li s'a inputatu cá rebelliune si functionarii iau trimisu la Sibiĭu.

Au mai fost arestati si in alte ţinuturi preoti si mireni totu sub preteste de nimicu; éra dupace li se cercetau hartiile puçine càte apucau dela ei si nu se aflá nimicu in trensele, erau pusi in libertate, fàra a vedé vreo sententia cu ochii.

Totu in Decembre fusese arestatu pe càteva momente si Avram Iancu in piati'a dela Halmagiu in comitatulu Zarandului, apoi si liberatu, dicèndu-se cà se intemplase din neintielegere. Despre acésta si despre a dou'a arestare tragica din 1852 s'a scrisu pe largu in »Transilvani'a« din 1872 Nrii 21 et 22 si nu vomu lipsí a reveni la acelea intemplari triste ceva mai la vale.

In tóte acelea casuri de batjocura episcopulu Andreiu Sĭaguna protestase atàtu in scrisu càtu si prin graiulu viu la gubernatoru pentru liberarea preotiloru de ambele confes-

siuni, éra anume in caus'a prefectiloru s'a scrisu indata la Vien'a, unde mai multi magnati lucrau din resputeri pentru nimicirea tuturoru romaniloru càti purtasera nume de prefecti si tribuni. A intrevenitu adica unu spatiu de timpu, in care magnatii castigasera pe ministrulu presiedente principe Felix Schwarzenberg pe partea loru, pàna cand din mare norocire li s'a deochĭatu manoper'a pernitiósa monarchiei si popóraloru.

Lupte de acestea purtate din péna numai asĭa precum se vedu ele publicate, au fost de ajunsu pentru cá redactorulu se fia trasu la respundere mai alesu pentru optu puncte; totodata fù provocatu prin politic'a c. r. de statu, cá se curme la momentu publicarea raportului substernutu la Curte de càtra Avram Iancu, apoi aparutu nemtiesce in Romänen der oest. Monarchie; se susţinea inse, cà publicarea in limb'a nóstra ar fi periculósa! Redactorulu convinsu in consciinti'a sa, cà nici nu publicase vre-unu neadeveru, nici rapórtele prefectiloru nu potu se fia càtu de puçinu periculóse, nu s'a supusu la nici-un'a din acelea mesuri arbitrarie luate asupra lui. Atunci gubernatorulu irritatu prin acea nesupunere care nu putea se fia nicidecum pe gustulu unui soldatu si generalu, cu decretu din 9 Martiu 1850 inchise Gazeta si Fói'a.[1])

Intr'aceea apucase a se publica in Gazeta o corespondentĭa alui Gavriil Muntcanu despre o prevaricatiune de 15 stànjini lungi de lemne gróse destinate pentru magazinulu militariu dela Orascia, descarcate inse in curtile unoru senatori din Orascia, éra apoi locuitorii sateloru respective siliti ca se mai aduca alti 15° de lemne la magazinulu militariu. Acea corespondentia cadiuse cá o mica bomba in Sibiĭu si in Orascia. Senatorulu Wagner insultà pe redactoru prin o scrisóre si'lu provocà, éra comand'a districtului îlu dete in judecata. Redactorulu produse documente si martori, cà prevaricatiunea inpertinenta se facuse in adeveru. Atunci gubernatorulu îsĭ cunoscù erórea comissa prin sugrumarea Gazetei si in 25 Augustu dise redactorului in presenti'a consiliariloru referenti Luczky si Glanz: »Reu ai facutu cà te-ai retrasu dela redactiune.« — »M'ati departatu Esce-

[1]) A se vedé decursulu processului Gazetei si decretulu in Bucovina din 1850 Nrii 17 et 19.

lentia.« — »S'ar fi aflatu mijlocu de rehabilitare.« — »Dupa atàtea suferintie eram si fórte obositu Escelentïa. Acestu repaosu îmĭ cade bine.« — »O de asĭu putea vorbi si eu cá Dta,« continuà gubernatorulu, apoi adaose: »Trei campanii grele am facutu pàna acuma cu sabiĭ'a, dara campani'a a patr'a pe care o facu acuma cu condeiulu, îmi este cea mai grea din tóte. Dedatu a tracta lucrurile si pe ómeni cu precisiune matematica, in acésta positiune in care me aflu, intimpinu pedece si greutati de necrediutu.«

In acea di era tocma onomastic'a gubernatorului. Sàtulu si desgustatu de fatiari'a lingusitoriloru, nu a voitu se stea nici in Sibiĭu nici in Brasĭovu, ci plecand cu soçi'a si cu trei functionari s'a opritu din dio'a precedenta in comun'a Sĭarcai'a, unde ne aflaseramu si noi la famili'a amica Georgie Ioanu, care ţinea dominiulu acela in arenda. Pàna in acelea dile Wohlgemuth se stricase reu cu Sasii si cu magnatii conservativi.

Destulu inse, cà si romanii remasesera fàra nici-unu compasu in acésta tiéra. Gubernulu ce e dreptu, denumise redactoru pe Andreiu Murasĭanu, care inse preferind oficiulu de translatoru se mutà la Sibiĭu. Asĭa se dete redactiunea lui Iacob Murasianu pe atunci profesoru la gimnasiulu catolicu germanu din Brasĭovu, cu conditiune cá diariulu se tréca de oficiosu, fàra cautiune, dara se pórte pajor'a cu doue capete in frunte. Intre a fi lipsita natiunea de orice publicatiune periodica, a pipai si orbeça pe intunerecu, sau a se supune la acelea conditiuni, alegerea in acea epoca era usĭóra. Iacob Murasĭanu s'a supusu la conditiuni, a luatu colaboratori pe G. Baritĭu si Gabr. Munteanu, cari au lucratu in armoni'a dorita de càtra natiunea intréga pàna càtra finea anului 1852, cand Munteanu a fost provocatu dela Sibiĭu se se retraga cu totulu dela Gazeta, cà-ci are se se nasca si se apara »Telegrafulu romanu« sub redactiunea vèru-seu a lui Aron Florianu inainte de a i se fi datu acestuia postulu de alu doilea translatoru romanescu alaturea cu Maioresçu in ministeriulu justitiei la Vien'a.

Totu pre cand se oprise Gazet'a si Fói'a, ministrulu justitiei denumise in Vien'a o comissiune de 7 barbati romani, cari aveau missiunea de a compune unu vocabulariu de termini

technici juridici, finantiali s. a. corespundietori la terminologiile adoptate in limb'a germana cá limba a monarchiei; o problema acésta din cele mai grele pentru acea epoca, pre cand pentru atàtea idei si asĭedĭamente noue, necunoscute pàna atunci in acestea tierĭ, chĭaru si in limb'a germana se mai simtia lipsa de termini noi. Relativu la traducerea si publicarea legiloru in limb'a nóstra nationala se mai escà si alta dificultate speciala, romanésca. S'a pusu adeca intrebarea chĭaru intre romani si anume intre membrii deputatiunei dela Vien'a, cu care litere se se tiparésca legile monarchiei in limb'a nóstra, cu cele ciriliane care se vedu in cartile bisericesci, sau cu litere latine si in casulu din urma cu ce ortografia. Discussiunea nu era tocma placuta. Cei cari aparau literele ciriliane aveau de argumente prea puçin'a preparare a cititoriloru pentru citirea cu litere latine, cum si scrupolii confessionali, cari mai vîrtosu in Banatu mai erau înca mari; altii érasi reflectau puru si simplu la facilitatea de a reproduce cu ajutoriulu cirilieneloru tóte sunetele din limb'a nóstra. Din contra asĭa numitii latinisci pretindeau scrierea cu litere latine atàtu din punctu-de vedere mai inaltu nationale, adeca alu descendentiei latine si alu separarei de càtra elementele slave, càtu si din alu culturei europene, alu apropierei de popórale latine.

Pàna cand ventilau romanii sciinti'a loru grafica, ministeriulu cerù in aceeasi causa si opiniunea gubernului provincialu. Atunci fù apoi, cand referentele Glanz opinase, cá textulu romanescu din buletinulu legiloru se se tiparésca duplu, unulu cu litere latine pentru partea romaniloru unita cu biseric'a latina, éra altulu cu ciriliene pentru romanii neuniti cu Rom'a; cà-ci adeca prin o mesura cá aceea s'ar mai ajunge in unu altu scopu din sfer'a politicei mai inalte, de a nutri si largi inca si prin literatura desbinarea acestui poporu, carele daca va fi suferitu cá se remàie unitu si solidariu pe terenulu nationale, mai curènd sau mai tàrdiu póte deveni fórte periculosu pentru alte nationalitati si chĭaru pentru statu. Adeca totu cunoscutulu firu rosĭu din politic'a transilvana machiavellista.

Din dio'a in care deputatii romani din Vien'a aflara despre acelu planu clocitu in gubernulu Transilvaniei, disputele

asupra Alfabetului incetara; tiparirea buletinului se incepù si se continuà cu litere ciriliane asĭa numite civili, mai rotunde, mai placute ochiloru, acomodate destulu cá tipariu de transitiune, pàna cand intr'aceea Laurianu se incercà se apropie vreo doue trei litere latine de cele ciriliane, totu cá mijlocu de transitiune.[1]) Cei de antei translatori la textulu romanescu au fost Ioanu Maiorescu si Vincentiu Babesĭu, acesta inse trecènd paremi-se in 1852 in resortulu justitiei, in 1853 a ocupatu acea functiune Florianu Aronu, care pàna atunci ne putend a se mai intórce la catedr'a sa de istoria generala in Bucuresci, locuise cu famili'a sa in Sibiĭu.

Cu tóta rigórea legii martiale, episcopulu diecesanu Andreiu Sĭaguna a sciutu se induplece pe gubernulu centrale, cá se'i permitta a convoca unu sinodu diecesanu cu scopu de a cerceta dupa putintĭa infricosĭatele rane atàtu cele vechi càtu si pe cele noue infipte bisericei sale prin resboiulu civilu. Acelu sinodu s'a deschisu in 12/24 Martiu 1850 prin o cuventare plina de actualitate pentru acea epoca, dara si fórte durerósa, intru care capulu bisericei dupa o escursiune istorica preste unu periodu de una miie cinci sute de ani, ajungènd la a. 1849 descopere sinodului intre altele, cà cas'a clerului a fost pradata cu totulu, chiliile sale inzestrate cu multe spese, tote odórale din capela si de preste totu, bibliotec'a sa de preste trei mii de carti asemenea pradata, actele oficióse parte arse, parte altmĭntrea nimicite, »nici-o hartie din archivu nu a remasu.« Daca comunitatile din Brasĭovu nu s'ar fi induratu se dea 4000 fl. m. c. si archimandritulu Neonil dela monastirea Nemtiului nu ar fi dotatu capel'a cu carti bisericesci, nu s'ar fi pututu face nici-unu servitiu ddieescu. Mai departe episcopulu inpartasi urmatórele fapte barbare si paganesci comisse de càtra insurgenti: »Precum s'au jafuitu Episcopi'a, asĭa se jafui si partea cea mai mare a bisericeloru nóstre parochiale, din care pre unele le-au arsu si pradatu cu totulu, pe altele le-au necinstitu si desfinţitu in modulu celu mai fàra de

[1]) A se vedé texturile din acelu Buletinu alu imperiului pe 10 ani, cum si tipariulu din Magazinulu istoricu pentru Dacia. Tomu VII. Vien'a 1851.

lege. Sfintele icóne dintru altele le-au batjocoritu; au inpuscatu in icón'a Domnului Christos si au strigatu: Au incetatu de a mai fi Ddielu Romaniloru! Lucrurile cele scumpe din ele tóte le-au pradatu; cartile bisericesci le-au ruptu si le-au arsu, càtu acum este lips'a cea mai mare de carti bisericesci; au luatu clopotele din mai multe biserici. Au ucisu, au spendĭuratu si inpuscatu 12 preoti si càteva mii de crestini, pentrucà n'au vrutu se se revólte asupra imperatului si cà n'au vrutu a recunósce supremati'a natiunii magĭare. Tocma pentru acésta m'au declaratu si pe mine de proscrisu, si dóra mai reu m'ar fi muncitu pre mine, decàtu pe Mitropolitulu Savva, se fia pututu pune màn'a pe mine.«

»Recunóscemu si cu durere de inima marturisimu, cà multe s'au intemplatu si din partea crestiniloru nostrii; înse stàmu inaintea lumii si marturisimu fàra sfiĭala, cà la tóte acestea au fostu siliti ómenii nostrii prin crudelitatile vrasmasiloru. Stàmu si màrturisimu si aceea, cà crestinii nostrii nici in mijloculu furiei in care au fost adusi, mànile sale nu le-au intinatu cu nesfinţirea bisericiloru, nici au spendĭuratu preoti etc. etc.«

Nici-odata acestea descoperiri de mare pretĭu istoricu nu ar fi fost mai la loculu loru decàtu tocma in acelea dile, cand se cerea dela gubernu cá se spendiure din prefectii si tribunii romaniloru, cand arestasera pe Ioanu Axente si in acelasi anu pusesera màn'a si pe Iancu, dupa care aru fi urmatu altii mai multi.

O mare consolatiune sufletésca avuse poporulu dela acelu sinodu, cà acela fusese micstu, compusu din 24 preoti si 20 mireni. Informatiunea despre lucrarile sinodului aparţine la istori'a eclesiastica, cá si ale celorlalte càte au mai urmatu.[1]) Intr'aceea pessimistiloru nostrii le recomandamu o mica ostenéla: se compare catalogulu membriloru sinodului, din 1850 cu alu celoru celebrate dupa 30—35 de ani.

Ţînerea acelui sinodu a fost fórte necessaria indirecte înca si pentru romanii din Banatu supusi bisericesce la hierarchi'a serbésca, alu carei jugu preotimea si bisericele

[1]) A se vedé: Actele Sobóreloru Bisericei greco-resaritene din Ardealu, din anii 1850 si 1860. Sibiiu in tipografia diecesana.

romanesci nu'lu mai puteau suferì. Agitatiunea pentru separarea bisericeloru dupa nationalitate se pornise multu mai de inainte, de cand se mijlocise, prin grele processe sub domni'a imperatului Franciscu, pentrucá celu puçinu dieces'a Aradului se aiba episcopu romanu si asïedïamente bisericesci si scolastice romane; acelea incercari s'au innoitu cu óresïcare violentia in dilele lui Eftimie Murgu, éra in 1848 se manifestá in tóte partile pe fatïa. Dela 1849 înainte deputatiunea condusa de episcopulu Andreiu Sïaguna incepù se lucre la Vien'a pentru despartire totala, cu mitropolía nationala romanésca. In acestu intielesu a recursu si Gerasim Ratïu, episcopulu diecesei Aradului, de unde in Decembre 1849 a mersu si deputatiune la Vien'a.

Acelea porniri ale romaniloru banatieni au irritatu preste mesura pe clerulu superioru serbescu, care vedea ce tesauru are se pérda, daca romanii îsï voru ajunge scopulu. Preotii si protopopii romani (pre unde erau si de acestia) aveau frica mai mare de episcopii serbesci cá de oricare alta putere pamentésca.

Pe atunci episcopu diecesanu in Timisiór'a era Pantaleon Zsivkovics. Acelu omu, despotu din natur'a sa, in Octobre 1849 suspinse 70 de preoti romani si'i aduse in prinsóre la Temisïór'a sub cuventu, cà aceia aru fi publicatu la poporu proclamatiuni de care venisera dela gubernulu revolutionariu. Este adeveratu cà si preotii romani publicasèra proclamatiuni de acelea, daca au voitu se le remàie capetele intre umere, cà-cï si asïa insurgentii torturau si omorau pe preotii de confessiune resariténa pe care unde le cadeau in màni. Inse si preotii celorlalte confessiuni religióse au publicatu acte de ale gubernului revolutionariu; nu inse episcopii respective superintendentii loru iau trasu la respundere, ci potestatea seculara, inaintea careia au fost trasi spre a se purifica sau a'si lua pedéps'a. Acelu episcopu Zsivkovics înse pe langa natur'a sa de omu resbunatoriu era si unu mare simoniacu, carele de ex. a vendutu protopopului Zsebakovics protopopiatulu dela Lisa in pretïu de 12 mii flor. valuta de Vien'a. Celu mai greu desastru au ajunsu atunci pe bïetulu protopopu Petrovics dela Lipov'a.[1])

[1]) Vedi despre acelea calamitati ale clerului banatiénu „Bucovina“ Nr. 37 Suplementu pag. 223—224 din 1849.

Din acei 70 preoti pàna in Ianuariu au fost liberati cei mai multi; au mai remasu in cercetare numai 18 insi; dara si episcopului Zsivkovics i s'a datu lectiunea prea meritata, anume dupace Andreiu Mocioni fusese denumitu Comisariu preste Banatu.[1])

Discordi'a dintre romanii din Banatu cu serbii semená cu discordi'a romano-sasasca din Transilvani'a, in càtu aceea privia separarea teritoriului in Voivodina si in Banatu dupa nationalitati: considerata din punctu-de vedere bisericescu ea differia cu totulu si era din natur'a sa cu atàtu mai inversĭunata.

Prin prea inalta patenta din 18 Novembre 1849 emanata din plenitudinea potestatii absolute, contrasemnata de càtra optu ministrii din cabinetulu Schwarzenberg, cu provocare la una alta patenta din 15 Decembre 1848 si la §§-i 1 et 72 din constitutiunea dela 4 Martiu »teritoriulu care coprindea pàna atunci comitatele Bacĭu-Bodrog, Torontal, Temes, Caras (Bacska si Banatu), cu districtele Ruma et Ilok rupte din comitatulu Sirmiei avea se pórte pe viitoriu numirea de Voivodatulu Serbiei si Banatulu Temisĭórei.

Adeca Voivodin'a se considerá cá favóre facuta serbiloru si Banatulu romaniloru, inse departe de a indestula mai alesu pe romani in aplicarea practica. In 26 Novembre 1849 au plecatu apoi si din Lugosĭu la Vien'a patru deputati N. Capia proprietariu, Const. Udrea primariu, Alexandru Atanasie procuratoru si Iova Popovicĭu negotiatoriu.

Intr'aceea este timpulu supremu, cá istori'a Banatului si a romaniloru banatieni se sĭ-o scria chĭaru ei.

Intre tóte acelea lupte internationali fruntasii locuitoriloru romani din Brasĭovu simtind acum lips'a cea mare de o suma de inteligentia superióra multu mai considerabila de càtu o avusera pàna acilea, au revenitu indata din var'a anului 1850 la planulu de a infiintia càtu mai curènd unu gimnasiu nationalu, pentru a carui realisare purtasera procesu greu din Octobre 1838 pàna in Octobre 1845 fàra nici-unu resultatu doritu. Totu ce se facuse in acei sĭepte ani a fost prepararea spiriteloru, elaborarea planului de edificiu prin architectulu Stefanu Emilianu alias Kertész

[1]) „Bucovina“ Nr. 1 din 1850.

dupa unu modelu dela Vien'a si cumpararea locului, pe sub mâna, pe altu nume, nu pe alu comunitatii, pentrucá nu cumva se si se descopere adeveratulu scopu, cá si cum adeca infiintiarea unoru institute de cultura superiora pentru poporulu romanu ar fi fost o crima, pe care avea se o comitta cineva intru ascunsu.

Anulu 1848 sfarmase acelea bariere si ridicase acea rușine de pre acésta tiéra. Mai era inse si acuma càte o pedeca, care nu lasá cá ómenii se lucre intru tóta libertatea. In starea esceptionala, sub legile de atunci nu era permissa nici-o adunare mai numerósa. In mijloculu piatiei daca steteau la unu locu 5—6 persóne, policistulu venind ĭi intrebá ce voiescu si'i provocá se'si védĭa de cale. Representantiele celoru doue biserici dela S. Nicolae si dela Adormire compusesera din sinulu loru una asĭa numita Eforia sau mai exactu comissiune ad hoc, in care invitasera a participa si doi nemembrii G. Baritĭu si Iacob Murasĭanu, cá ómeni de professiune carturari. Missiunea acelei comissiuni a fost, cá se prepare unu documentu de fundatiune, se deschida subscriptiuni pentru fonduri; relative la caracterulu confessionale alu scóleloru sperate se se puna in corespondentia cu consistoriulu din Sibiĭu, se caute maiestrii si se inchieĕe contracte cu ei; se si deschida una sau doue classe gimnasiali in localu inchiriatu indata din 1 Octobre alu acelui anu, apoi pe Gavriil Munteanu, care atunci petrecea la Sibiĭu, se'lu chĭeme in functiune de directoru gimnasialu.

In acelu anu esise dela ministeriulu austriacu nou'a organisatiune provisoria a gimnasiiloru si liceeloru (4 si 8 classe) din tóta monarchi'a, intocmita mai vîrtosu dupa sistem'a inprumutata dela Prussi'a, care differia multu de vechi'a sistema austriaca si cu atàtu mai multu de cea ungurésca, in care de ex. nu incapuse nici-unu ramu alu sciintieloru naturali; era si matematic'a vitregu destulu tractata. Fundatorii gimnasiului din Brasĭovu aveau se fia totodata cu mare luare-aminte la reformele care se introduceau in scólele secundarie.

Acea eforia inse nu putea se'si tiĭe sĭedintiele si conferentiele sale decàtu numai intru ascunsu si nu la unu locu, ci dupa impregiurari, cand la protopopulu Popasu, cand la curatorulu Ioanu Jipa, uneori la G. Baritĭu, alta-data mai

departe in gradin'a lui Nicolae Voinescu. Efori'a nu avea nici-o causa subiectiva de a se ascunde de inaintea ochiloru politiei, ea ar fi pututu se'si anuntie in cugetu curatu scopulu si se'lu tractedĭe chĭaru in audiulu politiei; acésta inse prepuitóre preste mesura, facea la momentu dintr'unu ţintĭarĭu unu armasariu, alergá cu raporturi sparióse la Sibiĭu, bagá in grija mare pe gubernatoru, pe comissariu, pe referenti si te pomeniai cà esci si arestatu. Intr'o nópte din Augustu 1851 cand terminaramu conceptulu actului de fundatiune sau Legamentulu celoru doue comunitati bisericesci, ni se parea cá si cum gimnasiulu ar si fi gata cu tóte optu classele.

Alta dificultate le venise brasĭoveniloru dela Sibiĭu. Episcopulu si consistoriulu seu au fost de parere, cá poporulu din diecesa se concurga cu ajutóriele sale inainte de tóte la restaurarea resiedintiei, la infiintiare de seminariu si institutu de preparandia, si numai dupa aceea se cugete la alte institute pe din afara. Plecand dela planulu acesta, episcopulu dupa intórcerea sa din ultim'a caletoria la Vien'a in 1850 oprise pe representanti'a bisericei s-tului Nicolae prin unu intimatu mustratoriu, cá se nu cutedie a da din averea bisericei spre orice scopu ar fi, mai multu de 200 fl., pre cand aceea subscrisese 6000 fl. la collect'a deschisa pentru scólele gimnasiali. Acea differentia s'a compusu in anulu 1851 asĭa, cà brasĭovenii pre langa ce au perseveratu pre langa planulu loru, au asiguratu pe episcopu, cà ei voru concurge cu totu zelulu si la institutele din centru, cà înse pe acelea sunt datori se le ridice toti credinciosii bisericei cu puteri unite, mai alesu daca statulu nici la repetitele memoriale si suplice nu voiesce se intinda nici-unu ajutoriu acestei diecese. Asĭa apoi calmandu-se spiritele episcopulu a mersu pe dio'a de s. Sofia 17/29 Septembre 1851 la Brasĭovu, unde dupa servitiulu dumnedieescu a pusu pétr'a din fundamentu si a ratificatu actulu de fundatiune subscrisu din 1 Septembre 1851 de càtra 24 representanti in numele respectiveloru comunitati.[1])

Dupa o investigatiune militara fàra parechĭa pornita de doue-ori asupra episcopului Ioanu Lemeni datu pe màn'a auditorului Trauschenfels, in Martiu 1850 gubernatorulu

[1]) Acelu actu s'a tiparitu la unu locu cu testamentulu fundatorului Ioanu Juga in trei editiuni, precum si in „Transilvani'a".

Wohlgemuth îlu provocà in scrisu, »cá in terminu de 24 de óre se renuntie necondítionatu la scaunulu seu episcopescu, cà-ci in casulu contrariu se va procede cu elu fàra nici-o crutĭare, cu tóta asprimea.« Cand a primitu nefericitulu episcopu acelu ordinu tiranescu, fàra nici-o sententia motivata cu temeiuri, cu documente, incepù se tremure si'lu apucara ametĭelĭ. Protopopulu din Clusĭu aduse curènd unu pacharu cu apa. Dupace episcopulu îsĭ mai veni in simţiri, trimise pe protopopu cá se mérga la celu mai aprigu adversariu la Urban, cá se'i spuie cà va renuntia. Dupa aceea vení unu altu ordinu, ca se plece càtu mai curènd la Viena, unde apoi a si plecatu insoţitu de protopopulu Ioanu F. Negrutiu (mai tàrdiu canonicu in Blasĭu). In Vien'a s'a datu episcopului locuintia in monastirea franciscaniloru, unde a remasu internatu pàna la mórte, care a fost in 29 Martiu 1861.

Ioanu Lemeni nu a suferitu martiriulu pentru credinti'a sa religiósa, cà-ci aceea nu'ĭ era amerintiata, ci elu a suferitu numai pentru parerile sale politice. Ambii episcopi contimpurani, celu unitu si celu neunitu au fost crescuti si traiti in cercuri sociali superióre, unde avusera ocasiuni nenumerate de a cunósce natur'a de tigru a unoru classe de ómeni fàra Ddieu. Atàtu cá cunoscatoriu de ómeni, càtu si in puterea chĭamarii sale cá archipastoriu alu bisericei sale, Ioanu Lemeni îsĭ ţinuse de a sa datoria a invatia pe credinciosii sei, cá se nu se amestece cu ómeni cari tindu la varsare de sange. Elu sciá bine, cà chĭaru in comitatele in care locuiá partea cea mai mare a diecesaniloru sei se afla si tigrii cei mai setosi de sange. Acésta fù crim'a lui. Deci noi cu respectu la destituirea episcopului Ioanu Lemeni ne provocamu la opiniunea nóstra desfasĭurata la Capu V § 43 pag. 376—378 din opulu acesta, éra voind cineva se afle si mai multe despre suferintiele àcelui episcopu si se traga din ele invatiatura, le póte afla mai pre largu in foisĭór'a diariului Observatoriulu din a. 1880 Nrii 17—22 si 41—47 si din 1881 Nrii 11, 12, 13, 14; éra autobiografi'a sa o afli in »Scól'a romàna« dela Nasaud 1880.[1])

[1]) A se vedé si Istori'a Bisericei romanesci unite cu Rom'a etc. de dr. Alesandru V. Grama Blasĭu 1884 pag. 154—156.

Infruntarea ce'i plesnise episcopului Lemeni cumplitulu ministru principe Schwarzenberg in fatĭa »Sie haben das Vertrauen Ihres Volkes verloren« se putea aplica in acea epoca cu multu mai mare dreptu la insusi Schwarzenberg si la totu ministeriulu seu. In tómn'a anului 1849 dupace gubernulu provisoriu se aflá in tóta activitatea sa, au caletoritu la Sibiĭu patru protopopi, Ioanu Negrutiu dela Clusĭu, Teodoru Popu dela Cojocna, Ioanu Sacalai dela Turda, Vasile Kertész dela Salinele Sibiĭului si doi canonici dela Blasĭu, cá deputatiune din partea clerului, cá se róge pe gubernatorulu Wohlgemuth, se se indure a mijlocí ridicarea suspensiunii deasupra episcopului loru, adeca a'lu lasa in scaunulu care i se dedese cu 179 de voturi din 208. Pre cand acea deputatiune respectabila avea audientia la Wohlgemuth, locuinti'a episcopului Ioanu Lemeni in Clusĭu era calcata, hartiile lui confiscate si auditorii cautau prin trensele nodulu in papura.

Cu totulu altele au fost acelea cause, pentru care episcopii Horváth, Lonovics si Jekelfalusi au fost condamnati cá tradatori si scosi din scaunu; anume Jekelfalusi daca nu ar fi scapatu cu fug'a in strainatate, anevoia ar fi remasu in viatĭa. Chĭaru primatele Ungariei archiepiscopulu Ham dela Strigon a fost silitu se renuntie la stralucitulu seu scaunu si se'lu lase slavacului Scitovsky. Totu asĭa erau cause fórte grave, pentru care episcopului rom. catolicu Nicolae Kovács i s'a pusu in cóste fostulu preotu de regimentu Ludovicu Haynald. Intre preotii si calugarii unguri catolici au figuratu in revolutiune mai multi cá cei mai fanatici vrasmasi ai monarchului si ai casei domnitóre, precum au fost si cei doi canonici condamnati in Pesta la robia de optu ani in féra, si acelu popa inpuscatu totu acolo. Din clerulu intregu alu diecesei Fagarasĭului (acum Alba Iuliei) nu s'au aflatu unu singuru preotu, carele se fia pututu fi acusatu de necredintia càtra dinastia, ci s'a intemplatu tocma contrarĭulu; pre cand episcopi, canonici si preoti de ritu latinu citiau in biserici blasteme asupra casei domnitóre, multime de preoti romani isĭ aruncau viati'a in pericolu si altii muriau mórte de martiri pentru dens'a.

Pàna la ce mesura avuse Lemeni dreptu a'sĭ teme turm'a de atrocitati, s'au adeveritu cu prisosintia indata din primele

informatiuni si raporturi ajunse din Transilvani'a la Vien'a, publicate apoi atàtu in diariele de acolo, càtu si in »Bucovin'a«. Cele mai multe si mai barbare omoruri s'au comisu asupra familiiloru romanesci tocma in comunitati din dieces'a lui Lemeni. Noi comunicaramu in alti §§-i o langa serie de omoruri terroristice; aici inse cere dreptatea, cá se consemnamu altele, dintre care in cele mai multe casuri au fost victime diecesani de ai acelui episcopu. Asia:

In Hususeu nu departe de Blasĭu au fost inpuscati unu preotu si 12 sateni dintru odata.

La Blasĭu 11 romani parte inpuscati parte tocati in capu.

Intre Desĭu si Baia-mare Teleki si Katona au spendĭuratu pe 32.

In comitatulu Solnocu intru o çasa 50 de persóne arse de vii.

La Turda 70 parte inpuscati, ori spendiurati sau taiati, intre acestia si preotii Ioanu Papiu tatalu lui Alexandru si Leonu Cornea dela Sĭarpatocu (unchĭu alu lui Baritĭu dupa mama) omoritu in prinsóre, pentrucà nu putea aduce pe fiĭu-seu din munti.

Parochulu Alpini dela Manarade inpuscatu.

Parochulu Cirlea dela Teiusĭ totu inpuscatu, 7 prunci remasi orfani.

Protopopulu Stefanu Moldovanu dela Pinticu taiatu in bucati la M. Osĭorheiu.

La Mezŏ Szenghel (Sàngeru) inpuscati 100 de romani.

Inpregĭuru de Clusĭu si chĭaru in acea cetate preste 150 inpuscati si spendĭurati.

La Uiór'a tribunalulu compusu din br. Stefanu Kemény, doi Pogány si doi Miksa au inpuscatu la 100 de romani si la fia-care puscatura unulu din ei le dicea: »Cantati: Destéptate romàne.«

Mai in sus spre nord la comunele Hudacu, Liban, Rusu, Morareni, Dumbrava, Monor, Iclanduri, St. Ioana, Sĭeulu micu, nemesii Jenei Josef, Szabo Lajos, Zajzon Mozes, Kovács Zsigmond, Kászoni s. a. au omoritu pe toti barbatii càti n'au apucatu a fugi in munti, le-au rapitu si averile.

§ 75. Aristocrati'a cea mare lucra pentru delaturarea constitutiunii austriace. Se introducu imposite si reforme cu titlu provisoriu, care inse au remasu pàna in dio'a de astadi cu titlu definitivu. Starea proprietariloru feudali dupa revolutiune. Resbunare cu passivitatea. Deputatiune de 37 romani la Vien'a. Episcopulu diecesanu VASILIE ERDELI dela Oradea mare face causa comuna cu ceilalti romani. Episcopulu aradului GERASIM RATIU móre. Suferintiele poporului din acelea diecese. Decoratiunile dela Russi'a si Austri'a. Desdaunari fórte modeste in bani. Alegere de episcopu la Blasiu. Desfiintiarea celoru 5 regimente de granitiari si prefacerea loru in regimente de linia. Gubernatorulu WOHLGEMUTH móre. Evenimente elementarie.

Constitutiunea din 4 Mart. 1849 se presentá lumii pe chartia cá o mirésa frumosica, care inse nu póte ajunge la altariu. Adeca partid'a magnatiloru conservativi din Ungari'a, Boemi'a si din alte provincii grupanduse din nou pre langa tronu, incepuse a lucra cu totadinsulu mai multu in ascunsu pentru delaturarea oricarei constitutiuni cu camere, cu ministeriu responsabile, cu pressa libera si cu alte libertati promisse in cei doi ani trecuti. Acei domni mari voiau reactiune absolutistica, regimu personale, pe care promitteau cà'lu voru susţinea asia cum sciu ei in contra tuturoru celorlalte classe de locuitori. Celu mai tare argumentu alu loru era, cà popórale nici pe departe n'au ajunsu la educatiune si maturitate politica, cá se intieléga libertatea, nici gradulu moralitatii loru nu ar garanta pentru o viatia constitutionala regulata, neturburata. Lupt'a intre absolutisti si liberali a cursu in vreo doi ani impregiurulu monarchului junisioru cu destula fervóre, pàna cand mai pe urma totu esira absolutistii pe deasupr'a.

Intre acestea tierile aveau trebuintia de legi si de administratiune. Se faceau tóte cu titlu de provisoriu. Acea sórte avù si Transilvani'a in mesura multu mai mare decàtu oricare alta tiéra, afara de Ungari'a. In acestea tieri totulu era ruinatu si resturnatu, tóte trebuea se se faca din

nou si càtu mai curend. Mai radicalu din tóte s'a schimbatu sistem'a impositeloru cu delaturarea tuturoru scutintieloru privilegiate. Se cereau sute de milióne la restaurarea finantieloru statului, la reformele cele mai variate si la asecurarea monarchiei in contra incercariloru revolutionarie, care nu se linistisera nici pe unu momentu, aici cá si in alte càteva staturi. Asĭa s'au introdusu si la noi contributiuni directe si indirecte, cunoscute in alte tieri, pe care inse locuitorii acestoru tĭeri nu le cunosceau nici din nume.

Loteri'a mica, adeveratu blastemu pentru saracime, se restaurase indata din Novembre 1849.

In Martiu 1850 contributiunea generala pe pamentu (fonciera) se introduce dupa o sistema noua. La unu anu vení monopolulu de tabacu si tacs'a de consumu pe beuturi spirituóse. Tarif'a vamiloru trece prin reforme mari, cá si postele.

In Iuliu 1850 se deschide banca filiala in interesulu comerciului la Brasĭovu, cu care i s'a si datu unu aventu necunoscutu pàna atunci.

In Augustu se introduce mai anteiu si gendarmi'a in Transilvani'a dupa modelulu celei din Franci'a.

In Octobre se introduce mai anteiu timbru pe acte oficióse si pe cartile comerciantiloru. La poste s'au introdusu marcele, mai tardiu marce si pe calindare.

In Septembre gubernulu centralu incepe se dea proprietariloru feudali anticipatiuni din sumele prevediute cà au se primésca dela statu cá desdaunare pentru robotele si decimele, pe care poporulu nu le mai dedea dela Iuniu 1848 incóce. Era si timpulu supremu pentru càteva mii de familii feudali, cá se li se intinda acelu ajutoriu; cà-ci pre langa ce nu se mai puteau folosi de munc'a gratuita a locuitoriloru, nici decimele grase nu le mai luau, multime din ei însĭ perdusera averea mobila numai prin nebuni'a loru, cà se aruncasera intr'unu resboiu civilu turbatu, pornitu fàra nici-o necessitate, ci numai din inbuibare, de grasi ce erau, de nu'si incapusera in piele, cá si in timpulu presentu. Altii erau ingropati in datorii inca si inainte de a. 1848.

Din tóta multimea feudaliloru ardeleni au suferitu daune mai ardietóre in venituri aceia, cari in decursulu revolutiunei

au tiranitu mai cumplitu pe poporulu romanu, au omoritu si spoliatu mii de familii romane. Fàra nici-o intielegere prealabila, ci cá prin instinctu comunu, la proprietari de aceia nu mergea nici-unu romanu la lucru, nici pe simbría buna nu le lucrá nimeni; de curtile loru se feriau cá de locale infectate; la multi le remàneau mosiile in parte mare nearate, nesemenate; altii nici servitori in curtile loru nu aflau. S'au vedĭutu chĭaru si dupa diece ani proprietari nemesi cautand cu bani in màna lucratori la sapa, la cósa si la secere pe la alte comune, in care nu erau cunoscuti. Intr'aceea poporulu ajunsu proprietariu pe mosiórele sale, pe acestea le cultivá cu diligentia atàtu mai mare, cu càtu trupe imperatesci erau mai multe in tiéra atàtu inainte càtu si mai alesu pe timpulu resboiului orientalu dintre anii 1853—1855, in cari ani productele campului cautate din tóte partile aveau pretiu prea bunu pentru locuitorii silitori si mai destepti, in càtu ei n'aveau trebuintia se faca la fostii domni dile de lucru. Incepuse a lua si comerciulu aventu érasi necunoscutu inainte in acésta tĭéra; poporulu tragea si din acela folosu bunu prin transporturi cu carale, prin munca la incarcatu si descarcatu, prin vendiare de victualii, de vite s. a.

Asĭa a urmatu, cà poporulu romanu îsĭ resbunase infricosĭatu in càtiva ani de tecĭunari si ucigasi prin o simpla passivitate si aversiune aplicata in sfer'a activitatii sale cá cultivatoriu de pamentu. Asĭa se pedepsesce tirani'a ea pe sine prin ur'a si urgi'a ce destépta in sufletele popóraloru asupr'a sa. S'au vediutu dupa aceea baronu prindiend de córnele plugului si manènd brazd'a cá orecare saténu, éra dómn'a baronésa ducèndu'i singura ól'a cu mancare la campu. Vediutu-s'au neveste de vice-comite si de subprefecti descultie mergènd prin tina cu cismele in màna; alte dómne trimitĭend la lelea Mari'a, la Irin'a, la An'a cu ól'a dupa càte o cupa de lapte, cá se aiba de cina pentru copilasi; mai multi nobili sĭediend in aresturi, nu pentru crime sau delicte comune, ci numai pentru datorii, pe care nu le puteau plati, si pentru care dupa legile mai vechi putea se fia cineva deţinutu pe unu timpu anumitu.

Dupa linistirea tĭerei cei mai multi membrii ai deputatiunii nationale dela Vien'a se intórsera fiacare in patri'a

loru, atâtu cá se'sĭ maĭ védia si de afacerile proprie, càtu si spre a se orienta in tĭéra si a se intielege cu comittentii loru. In cele de antei trei luni ale anului 1850 au caletoritu din nou la Vien'a nu numai deputatii vechi, ci si alti barbati de incredere din diverse regiuni locuite de romani, anume din Transilvani'a canoniculu Timoteu Cipariu, care incungiurase inadinsu pe la Cernauti in onórea familiei Hormuzache; mai deodata cu densulu pe alte drumuri Sim. Barnutĭu, A. T. Laurianu, Simeon Balint, Ioanu Maiorescu, protopopu Gregorie Mihali dela Zlatna, Avram Iancu, acesta cu Balint pe la Oradea mare, Aron Florianu si càtiva tineri; din Banatu si dela Arad afara de cei din Lugosĭu, Genadie Popescu hieromonachu, professoru de teologia, Petru Mocĭoni de Foen, dr. Ioanu Dobranu agentu la curte, Teodoru Serbu dela Arad, dr. med. Const. Pomutĭu, Vincentiu Babesĭu, Petru Cermena din Timisiór'a, Gregoriu Popovici. Dupa sinodu a mersu din nou si episcopulu Andreiu, éra mai tardíu in tómna au urmatu si altii, ale caroru nume se vedu subscrise la petitiunile publicate de repetiteori in diarie si in editiune separata.[1]) In urmarea alegerii sale de episcopu càtra finea anului, a caletoritu si Alexandru Sterca Sĭulutĭu la Vien'a. Destulu cà pe la inceputulu lunei lui Martiu se aflau in Vien'a 37 membrii ai deputatiunii nationale.

Era submissa la monarchu si dela Oradea mare o petitiune subscrisa din Ianuariu 1850 numai de càtra episcopulu diecesanu Vasilie Erdeli, înse de unu coprinsu atâtu de nationalu romanescu, precum de atunci incóce raru se va fi mai vediutu din acea diecesa unu actu romanescu scrisu cu atâta barbatia. A si fost fórte la timpu, cá episcopulu se se deréga cu acelu actu in opiniunea publica a romaniloru.

Nici Aradulu nu a remasu mai inapoi. Episcopulu Gerasim Ratiu ajunsu la neputintia au apucatu se faca pasi numai in cestiunea cea mare a regularii relatiuniloru

[1]) Römänen der österr. Monarchie III. Heft. Magazinu istoricu pentru Dacia Tomu VII fasc. 1 Viena 1851 in care se afla tóte petitiunile, memoriale, proteste, resolutiuni dintre 15 et 25 Februariu 1849 si 19 Febr. 1850.

cu mitropoli'a serbésca, cà-ci apoi acelu archiereu a repausatu in 15/27 Augustu 1850. Nascutu in 1793 dupa terminarea studiiloru casatorinduse a fost hirotonitu preotu, dupa care fù protopopu la Pestesĭu, apoi profesoru la Arad; dupa mórtea consórtei sale calugarinduse in 1835 fù denumitu episcopu alu diecesei Aradului.[1]) Intre acestea anume pentru poporulu din dieces'a Aradului au lucratu cu mare zelu deputatii trimisi la Viena si ceealalta inteligentia. A si fost de necessitate imperiósa conlucrarea. Poporulu romanu locuitoriu in comitatele Ungariei proprie nu participase nici la adunarile din Blasĭu, nici dedese generalului Puchner recruti, nici ţinuse la luptele din munti; cu tóte acestea furcile si glóntiele unguresci nu l'au crutĭatu nici pe acela mai alesu cand îlu fortĭau cá se plece armatu la Transilvani'a spre a'si muié mànile in sànge fratiescu. La Beĭusĭu au spendĭuratu trei romani numai pe unu simplu prepusu; anume despre unulu au marturisitu chĭaru membrii judecatoriei terroristice, cà acela fusese omoritu cu totulu nevinovatu, numai cu scopu de a inspira frica si cutremuru poporatiuniloru romane. Infamii de acelea au comisu insurgentii si in comitatulu Aradului, si facu reu romanii carturari din acelea regiuni, cà nu le aduna pentru posteritate. Chĭaru si dupa tràntirea revolutiunii poporulu din acelu comitatu mai avea se sufere multe rele dela notarii si dela functionarii municipali, cari dedesera focu la comune romanesci, éra dupa pacificare danduse ei de càtra padure, se faceau sfàntoi, denuntiau pe romani de rebeliune, mijlociau arestari de preoti si de mireni. Insemnamu aici numai unu casu din altele nenumerate. Cá in tóte revolutiunile, au resaritu, precum se scie, si din cea ungurésca càteva cantece in limbi de ale patriei. Se pomenisera si romanii din acelea comitate intr'unu tardiu cu o secatura de cantecu, care se incepea: Trei mere si jumetate, Bem si Kossuth nu'i departe etc. Cu inceputulu anului 1850 càteva comune cerusera dela oficiolatulu celu nou departarea mai multoru notari comunali, cari facàndu causa comuna cu insurgentii, au torturatu, omorîtu, pradatu si au pusu focu intre romani. Urmédĭa investigatiunile;

[1]) Schiti'a biografica in „Bucovina“ din 1850 Nr. 58 pag. 156.

notarii inse mintu, cà ei cá supusi leali ai Mai. Sale audind la romani cantece de rebelli, iau amerintiatu cà'i voru denuntia si numai de aceea s'au màniatu pe notari. Urmara deci alte investigatiuni insocite de tortura. Din tóte cea dela comun'a Petrisĭu a fost din cele mai barbare.[1])

Unu testimoniu tare despre suferintiele poporului romanu din dieces'a Aradului se póte afla in actele sinodului diecesanu ținutu cu càteva septemani inainte de mórtea episcopului, adeca in 23 Iuliu v. si in urmatórele dile. In punctu 2 alu concluseloru acelui sinodu citimu: »o mare parte de comunitati nu are biserica, éra altele au de lemnu in cea mai rea stare; dara sunt si astfeliu de comunitati, ale caroru biserici s'au facutu jártfa flacarei turburariloru din anii trecuti.« Care au pututu fi causele sau incai pretestele, cá insurgentii se dea focu si in Ungari'a bisericeloru romanesci, remane deocamdata intrebare deschisa.

In comitatulu Marmatiei (Marmaros) locuitorii au scapatu relative cu mai puçine calamitati; aceia inse, romani, ruteni, evrei s. a. au avutu norocirea nespusu de mare cu functionarii loru municipali, cu cari îĭ apucase revolutiunea, barbati cum au fost Gabriel Mihályi, Iosif Szaplontzai, Iosif Manu. Spre a terrorisa pe romani si pe popórale slave, insurgentii isi facusera regula, cá ori unde ajungeau in ținuturi de acelea, se dea comuneloru focu. Functionarii din acelu comitatu alergand inaintea trupeloru, se adresau la comandanti, ii rugau si conjurau cá se crutie pe acelea popóra, care n'au facutu la nimeni nici-unu reu, se crutie si avutiile cele mari erariali, saline, padurilulu. Asĭa a remasu intre altele respectabil'a comuna Borsĭa, la care apucasera a'i pune focu. (Vedi la documente.)

Dintre deputatii ajunsi la Vien'a s'au alesu 18 barbati, caroru li s'a datu prea inalt'a audientia in 18/6 Martiu 1850. Acea deputatiune a rugatu pe Maiestatea Sa, cá se se indure a consola pe natiunea romana cu o prea inalta resolutiune favorabila la petitiunea substernuta înca din 25 Februariu

[1]) A se vedé despre suferintiele poporului din comitatulu Aradu corespondentiele originali in „Bucovina“ Nrii 6 si 20 din 1850 trimise de càtra unulu dintre barbatii cei mai seriosi.

1849. Monarchulu transpuse nou'a petitiune la ministrulu de interne. Deputatiunea romaniloru se provocá mereu, cá si alte popóra, la liter'a constitutiunii din 4 Martiu, fàra a sci cà aristocrati'a conservativa lucrá pe tóte caile cá se o delature si pe acésta si se faca locu reactiunei absolutistice. De aici vine, cà cele mai multe resolutiuni concepute in termini dulci, in realitate semenau multu cu càte-unu pacharu de apa rece.

Inpartirea decoratiuniloru destinate pentru càtiva romani, fosti prefecti, tribuni si altii puçini îsĭ are si aceea istori'a sa cam curiósa. Generalulu Lüders ajunsu càtra finea campaniei pe la Alba-Iuli'a ĭsĭ insemnase càteva nume de ale romaniloru combatanti, cu scopu firesce cá se'i aduca la preainalt'a cunoscintia a monarchului seu. Tocma pre cand se cerea din alta parte chĭaru si pedépsa de mórte asupra unoru prefecti si tribuni, éta cà decoratiunile ajungu dela St. Petersburg prin ambasad'a Russiei dela Vien'a dreptu la gubernulu din Sibiĭu. Cum era cá se se mai pedepsésca barbati si tineri, pe cari imperatulu Nicolae iĭ aflase demni de a fi decorati, remunerati si cu bani. Pentru Avram Iancu, Ioanu Acsente si Simion Balint venise decoratiunea S. Ana cl. II. Preste érna lucrulu s'a ţinutu secretu, pàna càndu o corespondentia dela Sibiĭu din 2/14 Aprile publicata in »Bucovin'a« Nr. 27 dete pe fatĭa starea lucrului, dupa care urmá firesce, cá si gubernulu austriacu se recunóscea meritele remunerate de càtra imperatulu Russiei.

Decoratiunile austriace inse au mai avutu si alte urmari neplacute. Unii dintre cei decorati la inceputu n'au voitu se le primésca, dupa aceea le primira chĭaru in Vien'a in modu demonstrativu, dicènd cà nu asĭa voiescu romanii se fia remunerata natiunea loru pentru atàtea perderi si victime. Acelea demonstratiuni au irritatu multu pe ministeriu si pe ceilalti barbati de statu, cari au ţinutu minte acelu incidentu. Eramu intru tóte incepetori; ne pretĭuiamu prea sus puterile.

Dupa atàtea suplice si deputatiuni Maiestatea Sa binevoise a dispune in 17 Aprile 1852, cá se se numere din tesaurulu statului 60,000 fl. mon. conv. ajutoriu pentru bisericele romanesci arse si devastate in revolutiune. Cu totulu alte sume multu mai considerabili ceruse episcopulu Andreiu pentru die-

ces'a sa in memorialele sale. Totu in acelea dile s'au inpartitu sum'a de 24,500 fl. m. conv. la càtiva fosti prefecti si tribuni din 1849.

Cu finea anului 1850 se desfiintiara barrerele de vama dintre Ungari'a si Austri'a.

Totu in acelu anu numeranduse locuitorii acestei tieri dupa atàtea victime cadiute in revolutiune s'au aflatu numai 2.073,737 suflete, cà-ci afara de cei cadĭuti victime, càteva mii de ómeni au remasu pentru totdeaun'a in Romani'a.

Càtra finea anului 1850 s'a infiintiatu Reuniunea femeiloru romane din Brasĭovu pentru crescerea fetiţieloru remase fàra parinti in revolutiune, éra dupace nu voru mai fi orfane de acelea, din venitulu acelui fondu se fia ajutate dupa putintia càteva scóle de fete.

Dieces'a greco-catolica (unita) cunoscuta mai inainte cu nume de dieces'a Fagarasĭului, dara cu resĭedinti'a in Blasĭu remasese de facto veduvita din Novembre 1848 de cand generalulu Puchner îsĭ arrogase dreptulu de a suspende pe episcopulu Ioanu Lemeni neascultatu, nejudecatu si cu violarea tuturoru canóneloru si a pracsei bisericesci. Dupace in Martiu 1850, episcopulu fù silitu intre amerintiari grele cá se renuntie la scaunulu si la demnitatea sa, elu nu avuse tari'a de sufletu alui Inocentiu Miculu, ci renuntià numai de frica, pentrucá se nu fia tractatu si mai neomenesce, precum descoperi elu insusi archiepiscopului r. catolicu Scitovski. Cu tóta acea fortĭa brutala aplicata asupra nefericitului episcopu, ministeriulu din Vien'a nu s'a genatu intru nimicu a informa pe scaunulu Romei, cà episcopulu resignase »de buna voia«, dupa care si nuntiulu apostolicu in scrisórea sa de dato Viennae 23 Maji 1850 adressata la capitolulu din Blasĭu are intru nimicu a enuntia, cà episcopulu s'a retrasu de buna voia;[1]) deci deocamdata se'si aléga vicariu capitulariu legalu, cà-ci celu inpusu de Puchner nu putea fi consideratu, éra apoi acelu vicariu se prepare alegerea.

[1]) . . . „Sanctissimum patrem dignatum fuisse resignationem Dioecesis Fogarasiensis, quam Rdissimus Dominus Lemeny libere emiserat, admittere.“

In loculu octogenariului Simion Crainicu fù alesu Constantinu Alutanu, care fù confirmatu de càtra monarchu, ceea ce se notificà cu intimatu presidialu din 26 Iuliu cu adaosu, cà Maiest. Sa permitte cá alegerea de episcopu se se intemple conformu praxei observate in diecesa dela diplom'a din 1701 incóce, adeca in spatiu de 150 de ani; se comitte totodata, cá alegerea se se intemple càtu mai curend, éra alte cestiuni si afaceri in acelu sinodu se nu póta fi tractate.[1]) Acésta vointia prea inalta de a se accelera alegerea in alte timpuri ar fi batutu la ochi cá o mesura cu totulu neasteptata intr'o diecesa, ale carei venituri sede vacante intrau in tesaurulu statului; in casulu de fatïa inse dupa atàtea batjocuri intemplate acelei diecese si dupa necurmatele denuntiari ajunse la curtea imperiala si la Strigonu intrase frica mare in cercurile superiori catolice, cà romanii din acea diecesa voru trece la biseric'a orientala neunita, fàra cá se aiba patientia de a astepta macar epoc'a, in care romanii gr. orientali îsï voru vedea bisericele, scólele si averile loru preste totu scutite si scóse de sub domni'a episcopatului serbescu, pe care nu o mai puteau suferi nici romanii neuniti si mai alesu dela 1812 cercasera in mai multe moduri a o scutura de pre cerbicea loru; inse si dupa revolutiune mitropolitulu Raiacics ţinea cu mai multa cerbicia si trufia la drepturi usurpate. Acea frica a sedusu pe primatele Scitovski cá se ésa cu enciclic'a sa plina de compatimire pentru romanii uniti, in privinti'a carora se pusese in cerculatiune înca si mincïun'a piramidala, cá si cum in resboiulu civilu nu rom. catolicii si protestantii magïari, ci romanii neuniti, aru fi omoritu si depradatu pe romanii uniţï. Inse reutatea si perfidi'a ómeniloru nu cunósce margini si nu scie de nici-o ruşine.[2]).

Dupa corespondentie schimbate intre gubernatoru si capitulu dio'a alegerii deputatiloru din eparchiile protopopesci s'a defiptu pe 16 éra alegerea de episcopu pe 30 Septembre.

[1]) . . . „dass hohen Orts beschlossen wurde, damit die Wahl zur Besetzung des gr. k. Bisthums ehestens vorgenommen werde“ (Praesid 610, 614—15, 360 Civ. Milit; Gouv. 26 Iul. 1850).

[2]) Enciclica emanata sub Nr. 1308 Strigonii din 15 Iulie 1850 se impartise tiparita in foi volante.

Despre decursulu alegerii, candidare de trei din cei cari avusera voturi mai multe, prea inalt'a denumire a unui din trei, asteptarea aprobarii dela Rom'a si hirotonire abĭa in 22 Iuliu 1851 si alte impregiurari din sfer'a bisericésca lectorulu se póte informa din istori'a acelei diecese. Alegerea inse dela Blasĭu din 1850 îsĭ avuse sĭ colórea sa nu numai politica, dara si militara, in càtu adeca cu scirea nóstra aceea fù singur'a alegere care s'a facutu la lustrulu armeloru militare si intre mugetulu tréscuriloru, cu infanteria si cavaleria de ulani in plina parada. Bĭetii romani vedĭura in acea mesura a gubernului militarĭu unu frumosu complimentu facutu bisericei gr. catolice; in realitate inse parad'a militara avuse si scopulu unei amerintiari fórte pronuntiate. La alegere au fost convocati numai deputati din cleru in numeru de 212; currentulu inse intre romanii de ambele confessiuni era dela 1848, cá in afacerile bisericesci càre n'au a face cu dogmele si cu ritualulu se participe si mirenii; adeca si romanii uniti voiau se tréca inapoi preste 1701. Vediend càtiva deputati gr. catolici, cari se aflau la Vien'a, cà convocarea din 30 Iul. a vicariului este adressata numai càtra cleru, tocma in 5 Sept. 1850 adeca fórte tardiu, cerura dela ministeriu, cá se permitta a participa si mirenii la alegere. Aceiasi deputati au scrisu dela Vien'a si vicariului Alutanu, carele inse fatĭa cu strict'a instructiune ce avea, in locu se publice scrisórea deputatiloru, indata dupa sosirea celoru doi comissari episcopulu Vas. Erdelyi si consiliariulu sasu Carolu Gebel o transpuse acestora. Dupace se adunase clerulu cu una di inainte, a cerutu si acesta prin deputatiune dela comissari, cá se se permitta si mireniloru participarea la alegere. Care mireni? Aceia cari, de si nechĭamati, venisera inadinsu cá se asiste pentru orice intemplare. Respunsulu la tóte acelea pretensiuni tardiĭe a fost: Frumós'a parada militara! In acea stare esceptionala a monarchiei, sub domni'a armeloru, dela ministrii cá Felix Schwarzenberg si com. Leo Thum in locu de a pretinde mai multu decàtu prax'a electorala avuta in 150 de ani, puteai se astepti cá se'ti cassedie chĭaru si dreptulu electorale alu clerului, si apoi se fi vedĭutu cand l'ai fi mai recastigatu. Din fericire alegerea decurse in ordine perfecta. Dintre alegatori au lipsitu 5.

Cele 207 voturi presente s'au impartitu: pentru Alexandru Sterca Siulutiu 96, Const. Alutanu 79, Const. Papfalvi 12, Vas. Ratiu si Iosif Pop Silagi càte 7, Cipariu 4, Barnutiu 2. Dintre cei trei substernuti monarchulu a denumitu pe Al. St. Siulutiu.[1])

Petitiunile pentru restaurarea de metropolii romanesci, incepend dela punctu 2 alu protocolului Adunarei nationale dela Blasiu din Maiu 1848 au mersu si s'au repetitu mereu, cum amu dice in paralela de càtra uniti si neuniti pàna in 1850, cand monarchulu a decretatu reactionarea mitropoliei si infiintiarea de doue episcopii noue pentru uniti cu prea inaltu chirografu din 12 Decembre, care apoi s'a publicatu in tiéra numai in 22 Februariu 1851, éra realisarea pàna la instalare s'a intemplatu abia la 5 ani, adeca in Octobre 1855. Monarchulu nu denegase nici neunitiloru reactivarea mitropoliei orthodoxe, dara o amanase pe timpu nedeterminatu; acea mesura inse a produsu in corpulu natiunei o ruptura si urgia, care de si rusinósa, trebue se fia relevata la loculu seu chiaru fàra voi'a nóstra.

Dupa càte denuntiari se acumulasera la Vien'a din acésta tiéra, gubernatorulu br. Lud. Wohlgemuth chiamatu pe neasteptate, de si cu sanetatea fórte alterata, cà-ci scuipá sange, in primele dile din Martiu plecànd cu soci'a sa, pàna ce ajunse la Solnocu, unde se incepea calea ferata, se bolnavi si mai reu. La Pesta càdiù in asternutu. Insusi imperatulu iï trimise doi medici, dara scapare nu a fost. Wohlgemuth a repaosatu in 18 Aprile 1851.

Capu X.

Gubernulu principelui Carolu Schwarzenberg si alu principelui Lichtenstein pàna la 1860.

§ 76. Desfiintiarea regimenteloru de granitia. Venirea gubernatorului Schwarzenberg. Mai multe evenimente interne si fenomene in natura. Reforme mari in industria si comerciu. Autonomi'a nationala a sasiloru desfiintiata.

[1]) A se vedé tóte actele acelei alegeri publicate in Fóia pentru minte etc. din 1850 Nrii 12—17.

Reforme in justitia si administratiune. Scóle, arte, literatura. Press'a periodica despretiuita si persecutata.

Inca inainte de plecarea gubernatorului Wohlgemuth venise cu dat'a din 22 Ianuariu 1851 prea inalt'a dispositiune, cá cele cinci regimente granitiarie, romanesci si secuiesci se fia desfiintiate si din feciorii loru se se formedie altele cinci de linia, éra poporatiunea respectiva se reintre in starea celeilalte poporatiuni provinciale, nu mai multu sub legile vechi feudali, ci sub legi cu totulu noue cerute de impregiurari. Inplinirea acelei vointie prea inalte era conditionata dela o multime de mesuri preparative relative mai vîrtosu la diversele fonduri ale regimenteloru, la averi immobile, la institute scolastice si altele multe. Asĭa transformarea efectiva s'a mai traganatu aprópe unu anu de dile.

Patriciulu Bedeus s'a pututu bucura din sufletu pentru acea inplinire a vechiei sale dorintie de a vedé odata desfiintiate regimentele granitiarie, o dorintia înse care stetea fórte reu la unu patricianu sasu, care sciá fórte bine, cà in acelea regimente nu era incorporata nici o familia sasésca si cà nici-unu soldatu sasu nu era espusu pe fruntarie nici la infectiunea ciumei, nici la glóntiele venite dela prevaricanti de vami, dela bandele de hoti sau dela invasori turci.

Nici romaniloru nu le-ar fi cadiutu reu desfiintiarea acelui institutu militariu din dio'a in care se decisese, cá oblegamentulu servitiului militariu se fia generalu fàra nici-o esceptiune a vreunei classe de locuitori, precum si cá servitiulu securitatii publice se fia incrediutu la regimente de gendarmi, éra vamile la batalióne de cordonisti (finanti). Ceea ce a ranitu cu acea ocasiune pe romani pàna in sufletu au fost doue fictiuni coprinse in memorialulu lui Bedeus si luate la curte in locu de bani buni, si adeca: regimentele secuiesci trebuea se fia desfiintiate pentru necredinti'a si cerbicós'a loru rebelliune, éra regimentele romane se fia desfiintiate din prevedere, de frica, cá nu cumva odata se deviic si acelea necredincióse si rebelle. A dou'a fictiune a fost, cà granitiarii s'au batutu reu in 1849. De ar fi scrisu Bedeus sau ori care altulu asĭa ceva la curte asupra regimenteloru serbe ori croate, dieu nu sciu cum ar fi remasu

in patri'a sa siguru de viatia. Dara in fine li s'a datu si romaniloru o satisfactiune nu atàtu prin laudele imperatesci revarsate preste regimentele loru, càtu mai vîrtosu prin lovitur'a venita indata la unu anu asupra sasiloru, a caroru autonomia desfiintiata fù prefacuta in districtu militariu, cá si celelalte parti ale tierei. Atunci au fost si romanii destulu de malitiosi, pentru cá se se bucure si ei de acea lovitura venita asupra sasiloru, care cu tóte cà le-a remasu intrég'a avere colossala, a fost fàra asemenare mai grea cá desfiintiarea regimenteloru. Evenimentele care au urmatu indata in anii cei mai de aprópe au pututu se invetie pe nationalitati, cà nici-unica nu avea causa de a se bucura de nenorocirea alteia.

Postulu de gubernatoru in Transilvani'a nu putea se remàie intre impregiurarile de atunci nici-o luna de dile vacantu. Cu ordinu prea inaltu din 29 Aprile 1851 principele Carolu Schwarzenberg fù chĭamatu din postulu seu dela Milano si denumitu gubernatoru militariu si civilu, adeca cu potestate militara mai mare decàtu o avuse Wohlgemuth; preste acésta se facù si comandante alu corpului 12 de armata, îsĭ ceruse si instructiuni cu plenipotentie multu mai largi decàtu au fost ale predecessorului seu. Barbatu frumosu, de statur'a inpuitóre, afabilu, dara totodata fórte seriosu si scumpu la vorba, adesea se parea cà nu are incredere càtra sufletu de omu in totu coprinsulu acestei tĭeri. La intrarea sa in tĭéra pe la Clusĭu a fost primitu cu parada si pompa mare atàtu acolo, càtu si mai vîrtosu la Sibiĭu, apoi si la Brasĭovu; dara tóte inchinaciunile si oratiunile lungi îlu lasau rece; la tóte respundea in doue trei sententie scurte. Ce e dreptu, cà mai alesu popimea sasésca abĭa asteptase cá gubernatorulu se ajunga in 24 Maiu la Sibiĭu, pre cand ea si apucà inainte cá se'i împla urechile cu o multime de pretensiuni relative la vechile loru privilegii, la care tóte gubernatorulu inghitĭá respunsurile, pentrucà numai densulu sciá ceea ce se preparà pentru tóte popórale monarchiei, adeca delaturarea totala a constitutiunii din 4 Martiu si a oricarei alte constitutiuni, asĭa precum voise aristocrati'a inalta conservativa; nivelarea tuturoru pretensiuniloru nationale, desfiintiarea dreptului inportantu alu corónei coprinsu

in Placetum regium fatĭa cu Scaunulu Romei si adoptarea unui concordatu, prin care o parte considerabila a potestatii monarchice suverane, sau mai precisu, asĭa numitulu Jus circa sacra alu imperatului se remàie o frasa góla, o fictiune; in fine instructiunea publica se tréca intréga in potestatea clerului catolicu in totu coprinsulu monarchiei fàra nici-unu amestecu alu potestatii seculare. Cu càtu popórale si partidele se certau mai desu intre sine, cu atàtu absolutismulu inaintá cu pasi mai siguri pe calea apucata. Tóte acestea se preparau departe, pe airea, inse si pentru acésta tĭéra.

Intr'aceea in dilele dintre 28 si 31 Maiu aceluiasi anu imperatulu nostru avuse cu imperatulu Nicolae I alu Russiei unele conferentie in cetatea Olmütz, caroru opiniunea publica cea competenta européna le atribuise cea mai mare inportantia atàtu cu respectu la a dou'a republica a Franciei, care se aflá érasi in agonia, càtu si la neadormit'a supraveghiare a tuturoru conspiratiuniloru, in privinti'a carora si gubernatorulu Schwarzenberg s'a provediutu indata in lunile de antei cu spioni de ajunsu, inpartiti in diverse ţinuturi ale tierei.

Se remanemu înse deocamdata pre langa càte s'au intemplatu aici in acésta tĭéra.

Pre cand incepuse si acestu gubernatoru a face caletorii prin tĭéra, ómenii alergau si la densulu cu mii de suplice si recurse, relative in partea loru cea mai mare la desdaunari pentru jafuri din 1849 si la processe urbariali de o confusiune babilonica. Cele mai celebre si mai violente din processele urbariale si preste totu agrarie pornite din acea epoca au fost ale comuneloru cunoscute sub nume de Sacele, de dominiulu Branului cu municipiulu Brasĭovu, ale comuneloru din scaunele filiali Salisce si Talmaciu cu Sibiĭulu, ale mai multoru comune inainte militarisate, éra acum incurcate sau cu fisculu sau cu natiunea sasésca; processele regimentului II de o durata scandalósa, apoi processele comuneloru din Muntii apuseni, care tóte cugetate la unu locu interessau in prim'a linia càteva sute de mii locuitori romani si representau o avere de diecĭ de milióne. Tribunale inse pentru processe de inportanti'a acelora înca nu erau nicairi.

A mai aruncatu in acelu anu chĭaru si natur'a greutati fórte mari in mersulu afaceriloru. In urmarea ploiloru necontenite mai preste totu in monarchia, s'au revarsatu si in Transilvani'a tóte riurile, care au ruptu poduri, au schimbatu cursulu si au devastatu ţinuturi. In 3 Augustu revarsanduse Murasĭulu, apele lui presentau colóre cafenia mortifera pentru pesci, din cari au remasu fórte multi morti pe uscatu, unii mari cá ómenii.

La Elisabetopole unu torrente furiosu spaland in 5 Aug. afund, a scosu la suprafatia óse de Mamut petrificate.

Nu departe de Huiedinu la M. Kerék s'au surpatu in 13 Aug. doue dealuri, care apoi in 2 dile au totu inaintatu pàna la distantia de 300 stànjini càtra satu.

In tómn'a acelui anu fiind Murasĭulu mare, s'a facutu incercare dela Seghedin de a strabate cu vaporulu »Kaiser Ebersdorf« pe riu in sus, si totu mesurand afundimea si caderea apei pàna in 8 Nov. au ajunsu la Portus si a remasu cu atàta.

Totu in acelea dile veni la Alba-Iulia dr. theol. Ludovicu Haynald, fostu pàna atunci directoru alu cancelariei primatiale in Strigonu si episcopu in Partibus infidelium, éra acum denumitu Coadjutor episcopului diecesanu Nicolae Kovács ajunsu la mari neputintie, care apoi a si muritu in Octobre 1852 in etate de 84 de ani, dupa care luand Haynald càrj'a incepù se tractedie pe clerulu catolicu cu severitate necunoscuta pàna atunci in acea diecesa, de care inse a si fost lipsa mare, precum se va vedea si la altu locu. Scopulu era mai vîrtosu de a extermina din clerulu seu acela spiritu de rebelliune politica, de care era inbuibatu, apoi totodata de a lati mai multu catolicismulu, pentru care in anii urmatori au venitu apoi si trei predicatori iesuiti in tĭéra.

Una din vechile calamitati ale acestei tĭeri era si rugin'a invescuta in corporatiunile comerciali si industriali sasesci si unguresci, care inpetrite cu totulu, nu voiau se faca unu pasu inainte nici dupa revolutiune. Lumea era irritata din caus'a reactiunii aristocratiloru conservativi, dara corporatiunile industriali erau, daca se póte, si mai reactionarie decàtu aristocratii si episcopii. Pe cale constitutionala

sau absolutistica, cineva trebuea se taie la mijlocu si se infrànga cerbici'a stupida a corporatiuniloru (Zünfte).

Gubernulu centralu facù unu inceputu de reforme pe acelu terenu fórte vastu alu activitatii omenesci prin infiintiare de camere comerciale si industriale in Ianuariu 1851 deocamdata la Sibiĭu si la Brasĭovu, compuse din mai multi membrii negutiatori, fabricanti, meseriasi, fàra nici-o distinctiune de nationalitate si confessiune.

La unu anu, dupace gubernulu se informase despre o multime de fapte in adeveru abderitice ale tĭehuriloru, ne mai putend astepta pàna la redactarea unei legi industriale sanatóse si definitive, in Ianuariu 1852 a lantĭatu o instructiune provisoria, prin care a delaturatu o suma de abusuri si monopoluri din cele mai gróse. Numai dupa emanarea acelei instructiuni a fost in stare, de ex. episcopulu Andreiu a infiintia tipografia diecesana in Sibiiu, si in Brasĭovu patru romani Ioanu G. Ioanu, Ioanu Iuga, G. Baritĭu, Iacobu Murasĭanu alta tipografia modesta cu 6500 fl. m. c. pentrucá se sparga odata prin monopolulu secolariu. Numerulu inchisu (numerus clausus) alu firmeloru de negutiatori si de industriari s'au cassatu si s'a deschisu unu campu largu de activitate pentru toti locuitorii càti puteau proba cà au invatiatu cutare ramu de industria si cà'lu pricepu. De aci inainte negutiatoriulu si professionistulu de nationalitate romana nu mai era necessitatu cá se pórte processe ruinatóre cu corporatiunile si cu municipalitatile sasesci pàna la curtea imperiala, pentrucá in calitatea sa de romanu se'si póta exercita professiunea sa. Intre alte absurditati mai domnise si aceea, cà de ex. daca negutiatorii din Brasiovu cumparau manufacturi dela sasi din Sibiĭu, din Seghisĭóra si de airea spre ale transporta in Romani'a si in Orientu, corporatiunile din Brasĭovu le confiscau. Tóte acelea si nenumerate alte abusuri au incetatu in càtiva ani.

Dupace universitatea sasésca, adeca corpulu ei municipalu judecatorescu si administrativu s'a desfiintiatu in Martiu 1852, comitele seu Franciscu Salmen fù numitu membru la curtea suprema de cassatiune in Vien'a, éra cu inceputulu anului 1853 chĭaru numele de tiéra sasésca fù cassatu.

Deputatiloru romani din Vien'a inca din 1851 li se spusese verde, cà nu mai au de ce se stea pe acolo. Episcopulu Andreiu a fost mustratu, cà-ci mai face causa comuna »cu ómeni neodichniti.« Lui Cipariu i s'a disu: N'ai se mai studiedi pe aici; mergi acasa, ocupa'ti stallulu teu de canonicu. Dupace se delaturase constitutiunea din 4 Martiu si langa ministeriu se organisase unu consiliu de statu, acelea corpuri supreme nu mai voiau se audia de nicairi de petitiuni si proteste nationali. Precum faimosulu Kazinczy disese la 1848 in diet'a Ungariei despre deputatiunile nationalitatiloru: »Ce cauta acei cersitori aici? Dati'i pe usĭa afara,« intocma erau aceleasi tractate si la Vien'a in 1851.

Din activitatea spirituala a locuitoriloru insemnamu, cà Sasiloru li s'a permisu mai in fiacare anu a ţiné adunarile reuniunii pentru cunoscinti'a patriei, ceea ce le prindea fórte bine, cà'i apropiĭá si incaldiá. In 1852 deschisera si magiarii teatrulu loru nationalu in Clusĭu; s'au pusu si scólele pe lucru atàtea càte erau.

In acelasi anu s'a formatu si in Brasĭovu din nou una societate dramatica modesta de dilettanti romani pentru càte 12 representatiuni pe anu si a vegetatu pàna in 1854; dara asĭa saraca cum era, ea folosia fórte multu, cà-ci desvatiá pe publicu dela unu jargonu invechitu, inpestritiatu cu o dróie de cuvinte stricate grecesci, turcesci, bulgaroserbesci si muscalesci tiesute cu nemtiesci si unguresci, éra pe acelea cocóne, care sciau reu nemtiesce, dara totu aveau vanitatea cá se voiésca a se produce in limba straina, le-a dedatu se'si vorbésca si fatĭa cu familii neromane frumós'a loru limba.

Atunci mai anteiu s'a deschisu in Brasĭovu si internatulu privatu prin demoisella Henrietta Vautier fiica orfana a unui colonelu austriacu de origine belgianu, recomendata de càtra Ioanu Maiorescu dela Vien'a. Fetele de familii cu stare dupace esĭau din scólele elementarie locale, erau date la institutulu Vautier, precum se intempla in parte chĭaru si pàna in dio'a de astadi, ceea ce a schimbatu multu educatiunea orientala de odinióra, care'si avea multe parti fórte bune si demne de totu respectulu, iĭ lipsia inse o suma de cunoscintie, fàra de care astadi nici femei'a romana nu se mai póte presenta in societatea moderna alaturea cu bar-

batulu de positiune sociala mai alésa. Ferice de parintii cari sciau se afle calea cea buna de mijlocu.

Se continuara si incercarile literarie in totu decursulu periodului absolutisticu mai alesu in Fói'a pentru minte, inima si literatura, unele si in Gazeta, éra dela 3/15 Ianuariu 1853 si in »Telegrafulu romanu« fundatu de episcopulu Andreiu Șiaguna. Intr'aceea comunicatiunea literaria a suferitu fórte multu in totu periodulu de diece ani alu starii esceptionale si absolutistice din càteva cause, care nu trebue se se tréca cu vederea, cà-ci ele au taiatu afundu in desvoltarea limbei si a literaturei nóstre.

Censur'a preventiva de inainte de 1848 incetase; 'ia succesu ins'a alt'a politiana asupra producteloru tiparite, care sau se cassau puru si simplu dupa cum i se parea politiei, sau cà auctorii si redactorii erau citati fórte desu si supusi la o multime de intrebari sucite si maiestrite.

Gazeta si Fóia care fusesera scóse din Munteni'a la ordinulu Russiei înca dela 1845, au remasu oprite de acolo neconditionatu înca si dupa absolutismu pàna in a. 1861.

In a. 1851 s'a inprospetatu si inaspritu o mesura a imperatesei Maria Teresi'a din epoc'a turburariloru religióse, in puterea careia productele literarie de ori-si ce coprinsu tiparite in alte tieri in limbile romana (walachisch), illirica (serbésca) si ebreésca nu puteau fi admisse, decàtu numai dupace se trimiteau dela vami dreptu la gubernulu tierei spre a fi supuse la o censura minutiósa, care mai totdeauna era inpreunata cu enorma perdere de timpu, sau mai la intielesu, acea mesura era identica cu prohibitiunea totala.

Lectorii nepreocupati si neamețiti de gradulu libertatii posterióre, de care s'a bucuratu generatiunea urmatóre, voru face bine, daca incercarile literarie si tóta desvoltarea limbei nóstre scrise din acelu periodu alu absolutismului o voru judeca si apretia din punctulu-de vedere alu aceloru pressiuni politice, éra nu precum facu unii critici pàna in dio'a de astadi, cà nu considera intru nimicu nici legile nici sistem'a politica sub care a scrisu cineva.

In 1 Septembre 1852 a venitu dela Vien'a o lege de pressa preste tiéra, a carei asprime te facea de multe-ori cá

se doresci mai bine censur'a preventiva. Pentru orice se publicá, respunderea cadea nu numai pe auctoru, ci pre toti càti participau la publicare, redactori, editori, tipografi, librari, inparţitori, toti solidari, apoi tipografulu cunoscea sau nu limb'a in care tiparia, sau librariulu cartea pe care o vendea, totu atàta, respundeau si ei cu person'a si cu averea loru.

Dupa trei admonitiuni sau asĭa numite avertissemente venite prin politia ori prin alta auctoritate publica, orice fóia periodica avea se incetedie.

La tóte acelea calamitati venite dela sistemele politice ale Russiei si Austriei asupra limbei si literaturei romane, totu dela 1852 se alaturasera si urgiile confessionali, care pàna in 1848 se curmasera mai de totu din literatura, precum se póte proba cu nenumerati articlii, cu studii, corespondentie, discussiuni publicate necurmatu in 11 ani in Gazeta si in Fói'a, pe intrecute, de càtra uniti si neuniti, in rivalitate nobila, din tóte partile locuite de elementulu nostru. Dara anathem'a enuntĭata asupra idei de nationalitate de càtra 35 episcopi rom. catolici din imperiu, cu mare solemnitate si de repetite-ori, a patrunsu si pàna in muntii Transilvaniei, unde 'si dete màn'a cu certele provocate din caus'a mitropoliei.

Reactiunea absolutistica insoţita de tóte mesurile militare esceptionale, avuse de scopu la inceputu infrenarea revolutiunei sangeróse; reactiunea inse cá si revolutiunea a saritu departe preste liniile trase de mintea sanetósa; de aceea si reactiunea dupa diece ani isi sparse capulu de parete.

Unulu din reactionarii cei mai resbunatori era in acea epoca la Vien'a directorulu politiei Weiss von Starkenfels, màn'a drépta a ministrului de politia generalu Fml. Kempen. In urmarea caletoriei imperatului prin tĭéra venise si acelu omu cumplitu pe la Sibiĭu, Brasĭovu etc. spre a visita capitanatele de politia mai alesu relative la complotulu celu nou ungurescu. Redactorulu Iacob Murasĭanu sciinduse fórte multu mortificatu si amarîtu pentru tóte nimicurile de càtra politi'a c. r. de statu, s'a dusu si elu la Weiss von Starkenfels cá se se planga si se'lu róge pentru o tractare mai umana.

— »Si adeca de ce folosu mai potu fi acelea foĭ ale dtale scrise in limb'a romanesca?«

— »Sunt Mariĭ'a Ta, pentru instruirea si luminarea poporului.«

— »A, bah! Cu foi de acelea veti instrui si lumina dvóstra pe poporu? Itĭ sfatuescu se incetedi cu orice publicitate romanésca. Gubernulu Maiestatii Sale, scie si cunósce multu mai bine decàtu toti dvóstra, cá ce invatiaturi se se dea la poporulu romanu si nu are nici-o trebuintia de foile dtale.«

Acésta fù resolutiunea verbala cu care esise redactorulu romanu dela acelu Weiss de Starkenfels, carele intr'o di ceruse dela ministrulu de politia, cá se 'i permitta se inpusce numai doisprediece diaristi din capitala in curtea politiei si elu crede cà atunci monarchi'a va avea pace din partea publicistiloru. Ministrulu nu a suferitu se se comitta o fapta atàtu de selbatica. Intr'o di acelasi Weiss dice càtra unu diaristu germanu: »Daca ai càrpi la cisme, ai fi unu membru folositoriu alu societatii omenesci; asĭa inse cá scriitoriu (als Schriftsteller) n'ai ce cauta in Vien'a,« si l'a datu afara din capitala.[1])

Sub asemenea domnii si auspicii se cultivá limb'a si literatur'a romàna in acésta monarchia pàna la 1861. Si nici cu atàtea strimtori ale activitatii spirituale nu era de ajunsu. Una parte a carturariloru de nationalitate romana, adeca cei mai multi romani aplicati in servitiulu statului chĭaru se fia voitu, nu prea aveau curagiulu de a se ocupa si cu lectura romana, pentru-cá se nu fia trecuti in list'a de conduita cu calificatiunea »zu sehr Romäne (prea romanu.)« De aici apoi se vedeau in actele oficiali traductiuni si chĭaru originale romanesci scrise in limba, care numai romanésca nu putea se fia. Aprópe asĭa precum se intempla in dilele nóstre in càteva ţinuturi, pre unde limb'a magĭara se inpune cu forti'a si intre amerintiari. Sciau si austriacii se faca pressiune morala, dara ce e dreptu, ei mai departe nu mergeau. Din contra limb'a germana nu a fost impusa popóraloru (glóteloru) prin nici-o lege, erau inse obligati functionarii prin càteva decrete categorice, cá se invetie limb'a poporului respectivu cu care au a face, daca voiescu se inaintedie in functiuni.

[1]) Vedi despre brutalitati de acestea mai multe la Walter Rogge Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart I. Bnd., 1. Buch, 2. Capitel pag. 97 et sequ.

Din istori'a Ungariei dintru acelasi periodu aflamu intre altele, cà si acolo chĭaru academi'a magĭara a statu càtiva ani numai cá frundi'a pe apa. Nu cà'i pasá multu gubernului absolutu de cultivarea limbei, a literaturei si a sciintieloru la unu poporu oricare; aceluiasi inse i se prefacuse in idea fixa, cà cei mai multi carturari ai popóraloru adunanduse la unu locu in sĭedintĭele loru nu facu nici-o literatura, nici sciintie nu cultiva, ci faurescu dio'a nóptea la comploturi de rebelliune si de resturnarea monarchiei austriace. Adeca totu ide'a fixa din timpulu presentu, numai cu numele schimbatu.

Dintre barbatii cari avusera role mari, sau si mai de a dou'a màna cu respectu la Transilvani'a, au repausatu in 1852 generalulu br. Puchner in 28 Ian.; ministrulu presiedente principe Felix Schwarzenberg lovitu de gutta in 5 Aprile d. am. pre cand esia din sĭedintia. Scirea mortii acelui ministru venise la Sibiiu tocma pe pasci, cand vàru-seu gubernatorulu atàtu s'a consternatu, in càtu lasand Sibiĭulu ne pomeniramu cu elu in Brasĭovu infrantu de suparare. Br. Lupulu Kemény lovitu de gutta in Londra la 5 Ian. Totu pe atunci si totu de gutta mori bĭetulu preotu Prodanu fostu parochu in Màjina, care suferise captivitate grea din caus'a Aiudului, fàra cá se se fia probatu asupr'a lui crim'a catastrofei. In 12 Martiu a muritu colonelulu G. August aparatoriulu cetatii Alba Iulia de ani 79. In 29 Martiu † profesorulu Sam. Méhes fundatorulu adeveratu alu diaristicei magiare in Clusĭu. Bem † in Alepo in Dec. 1850. Com. Nic. Bethlen senior † in Mart. 1851 numai de 59 de ani. Br. Nic. Vesselényi † înca din Aprile 1850. Multi muriau numai de suparare; altii au nebunitu.

§ 77. Prim'a caletoria a Maiestati Sale imperatului si regelui Francisc' Iosif I in Transilvani'a. Comissiuni pentru organisare definitiva. Legea urbariala. Atentatulu diavolescu. Corón'a Ungariei se afla. Resboiu russo-turcescu in vecinatate. Casatori'a imperatului. Cetatea Hunedór'a arde. Dupa esirea muscaliloru trupele austriace ocupa principatele romane. De-

putatiune de boieri vine la Sibiĭu si multiamesce. Imprumutulu nationalu de 500 milióne.

In 20 Iuliu 1852 pe la amĭédi imperatulu si regele Franciscu Iosif atunci june abĭa de ani 22 insoçitu de o comitiva militara din cele mai stralucite condusa de generalulu com. Grünne, venind dela Banatu pasĭesce mai anteĭu preste dealulu dela Cosĭesci pe pamentulu Transilvaniei, éra in acea nópte a masu in localitatea montanistica Secàrambu (Nagyág). De-acolo monarchulu in locu se apuce drumulu tĭerei cu trasuri dreptu inainte càtra Alba-Iulia si la Sibiĭu, in urmarea rugamintii inaintate de càtra locuitorii munteni a decisu cá se faca o escursiune interessanta calare, prin asĭa numit'a regiune de auru, adeca pe la Bai'a-de Crisĭu, la Halmagiu, de acolo la Abrud, la Rosii'a, la Campeni si pe la Buciumani sus la Detunat'a, unde Maiest. Sa primi cá se fia ospetatu de càtra familiile romàne din mànile femeiloru. Monarchulu si toti se aflau in voia buna; numai gubernatorului Schwarzenberg ĭi trasnise prin capu cá se traga pe protopopulu Sim. Balint la o parte si se'lu intrebe restitu: »Sind wir hier sicher (Suntemu siguri aici?)« si acésta numai din caus'a fatalei absentie alui Avramu Iancu, despre care s'au vorbitu si scrisu fórte multe in 38 de ani, dara caus'a cea adeverata a acelei absentie a remasu pàna in dio'a de astadi unu misteriu, afara numai daca vomu da crediementu deplinu publicistului din »Neue freie Presse« din 16 Decembre 1888 care descriind acea caletoria imperatésca din 1852 spune, cà Avram Iancu chĭamatu de urgentia la Campeni, unde stetese imperatulu preste nópte, au ajunsu acolo in fug'a calului numai pe la 11 óre, cand acum imperatulu dormia. Atunci inse comandantele de gendarmeria anume Löwenhadt l'a datu in modu brutalu pe pórta afara din porunc'a generaladiutantului com. Grünne, dara fàra scirea lui Schwarzenberg. Amarîtu de mórte pentru acea batjocura si rusinare, cá se fia datu afara dupace fusese chĭamatu inadinsu, Iancu incalecand dete pinteni calului si din acea nópte a si disparutu dintre ómeni pentru totu timpulu caletoriei imperatului prin acésta tĭéra. In urmatórea deminétia Schwarzenberg nu a lipsitu a intreba, daca a venitu Iancu, éra

dupace i s'a spusu cum venise si cu ce despretiu a fost tractatu, gubernatorulu s'a certatu cu Grünne. Tóte prea tàrdíu. Pe unu adeveratu romanu îlu vei insulta numai odata in viatia, éra apoi acela nici cà va mai da fatïa cu tine.

Intr'aceea desastrele venite preste Avram Iancu indata din a. 1852 si urmate apoi pàna la finea vietiei lui merita cá se fia tractate de sinesi, cu deplina cunóscere a tuturoru impregiurariloru, de càtra o péna care simte in sine acea vocatiune in adeveru nationala.[1])

Dela Abrud imperatulu a venitu cu trasur'a pàna la Alba Iuli'a, unde pre langa ce a visitatu asïediementele publice din cetate, s'a informatu si despre unele evenimente din 1849.

La Alba Iuli'a esise intru intimpinarea monarchului episcopulu Alexandru St. Sïulutïu cu toti canonicii pre càti îï puteau purta picïórele, éra de acolo au venitu si la Sibiïu; dupa aceea pe 2 Aug. esira ambiï episcopi inaintea monarchului si la Clusïu, unde se adunasera 85 preoti. O demonstratiune homagiala, cum amu dice, mai plastica, abïa va fi intimpinatu Maiestatea Sa la altu poporu.

Dupa amïédi in 23 Iuliu imperatulu a si ajunsu cu comitiv'a sa la Sibiïu. Poporatiunea romana si sasésca, cum si puçinii magïari locuitori in acésta parte a tierei au esitu de a lungulu drumuriloru intru intimpinare entusiastica, care era potentiata la poporu prin personalitatea monarchului tineru si frumusïelu, asïa precum îsï imaginá elu pe imperatulu seu. Auctoritatile publice si clerulu superioru romanescu n'au lasatu nimicu spre a face monarchului petrecerea càtu mai placuta intre acestea popóra, alu caroru tineretu s'a produsu si in dantiurile sale nationale. La Brasïovu imperatulu a statu pàna a dou'a di in 27 Iuliu la 12 óre, in care timpu incepend dela 6 óre deminéti'a dupa revist'a militara a visitatu tóte institutele si bisericele principali pàna sus la biseric'a s. Niculae, unde romanii iï submissera poesi'a Omagiu de fidelitate compusa de Andreiu Murasianu, legata in catifea. In aceeasi óra fundatorii scóleloru

[1]) Noi ne facuseramu dupa putintia fratiésc'a datoria càtra Avram Iancu intru o schitia biografica publicata in „Transilvani'a“ Nrii 21 et 22 din a. 1872 pe aprópe 1 cóla de tipariu.

române trimisera pe G. Baritiu in audientia la imperatulu cu o suplica, in care se rugau pentru unu ajutoriu la terminarea edificiului, care apucasera a fi pusu sub invelisiu, dara din lipsa ulterióra de fonduri nu mai puteau inainta.

Domnulu Munteniei Barbu S. Stirbei, informatu despre caletori'a imperatului Austriei in Transilvani'a, in puterea relatiuniloru de buna vecinate a trimisu in numele seu si alu tierei o deputatiune stralucita compusa din membrii, generalu Const. Herescu, ministru de interne Ioanu Manu, ministru culteloru Ioanu Bibescu, fiiulu M. Sale Georgie Stirbei si gineresu Alecs. Plaiano. Acea deputatiune sosita in 23 Iuliu la Sibiiu, primita de càtra gubernatorulu Schwarzenberg, sér'a pe la 7½ óre a si fost anuntiata de càtra com. Grünne la Maiest. Sa, cu care ocasiune deputatiunea presentà monarchului scrisórea principelui Stirbei. A dou'a di sambata deminéti'a imperatulu facù o escursiune la Turnu-rosiu, unde intr'aceea sosise insusi principele Stirbei spre a saluta pe Mai. Sa si in persóna. O plóia mare inpedecà acolo intreținerea mai indelungata. Intr'aceea éta cà venise dela Sultanulu provocare càtra Domnulu Munteniei, cá mergènd la Sibiiu se salute pe Monarchulu Austriei din partea marelui Padisiach alu imperiului otomanu. Indata ce se aflà acésta scire la Sibiiu, maiorulu Balázs fù trimisu la fruntarie spre intempinarea Domnului, care si sosi dumineca sér'a. Domnu si membrii deputatiunii au fost pàna marti óspeti ai imperatului, dupa care au urmatu decoratiuni dupa ranguri. Principele tierei fù distinsu cu cordonulu celu mare Leopold.[1])

Dupa acea caletoria imperatésca a urmatu si aici in tiéra o serie lunga de distinctiuni si decoratiuni la persóne din tóte classele societatii dupa meritele si positiunea loru.

Cu biletu prea inaltu de dato Seghisiór'a 30 Iuliu episcopulu Andreiu Siagun'a fù inaltiatu la rangu de consiliariu actualu intimu fàra taxa.

Dintre romani aflamu decorati in acelea dile: Pe protopopulu Simionu Balint si pe asesorulu c. r. Acsente

[1]) A se vedé descrierea oficiósa a acelei deputatiuni in Vestitoriulu rom. si din acela in Gazeta Transilvaniei Nr. 60 din 1852.

Severu cu crucea de cavaleri ai ordinului Franciscu Iosif (Presid. 4574/1852).

Secretariulu c. r. de finantia Pentru Manu crucea de auru pentru merite cu coróna.

Parochulu gr. r. n. u. Fabinu Piso din Secarambu, rectorulu seminariului din Blasiu Nicolae Manu; parochulu gr. r. n. u. din Metesti Ianu Ursu, fiacare crucea de auru simpla, acestu din urma si 100 fl. m. conv. in bani.

Crucea de argintu pentru merite cu coróna au primitu: Ioanu Moldovanu din Ocna Sibiiului; Georgie Romanu fost v. prefectu; protopopulu gr. cath. u. Nicol. Sanciali, parochii gr. c. din regimentulu I Nicolae Erdeli, Petru Bradu, Ioanu Popoviciu, Antonie Vestemeanu, Toma Cocisiu, Georgie Raicu.

Au mai primitu unii si crucea simpla de argintu. Pentru acea epoca dupa atàtea góne suferite insemnau si acelea distinctiuni óresicare satisfactiune, nu numai personala, ci si nationala.[1])

Dela Brasiovu imperatulu a trecutu in Secuime, de acolo la Seghisiór'a, la M. Osiorheiu, Clusiu, Desiu, Bistritia cu atàta rapediune, càtu in 4 Augustu a si ajunsu la Bai'a-mare pe pamentulu Ungariei. Dara acea caletoria iute alterase càtva si sanetatea monarchului, asia, cà înca pe la Brasiovu îlu incercasera nesce friguri.

Imperatulu apoi apucand càtra Ungari'a superióra prin comitatele locuite de slavi si de germani, dela Cassovi'a a esitu la Pojonu (Pressburg), de unde in 14 Augustu ajunse la Vien'a.

In acelea dile se spunea, cà din Transilvani'a se adunasera in cancelari'a ambulanta a imperatului preste 4 mii de suplice si plansori. Se mai observase atàtu aici càtu si in Ungari'a, cà cu acelea ocasiuni aristocrati'a superióra ungurésca nicidecum nu se inbuldise impregiurulu monarchului; dara si causele supararilorn ei erau cunoscute. Ori si cum, imperatulu invatiase multe din acea caletoria. Celu puçinu atàta vediuramu, cà dupa càteva organisari totu numai pro-

[1]) Descrierea caletoriei imperatului coprinsa in multe corespondentie si telegrame se póte vedé si in Gazeta Trans. Nrii 53 pàna la 66 din 1852.

visorie, in cei doi ani cari au urmatu se organisase definitivu atàtu administratiunea càtu si justiti'a; s'au introdusu preste totu si legile austriace, in càtu acuma mechanismulu functioná regulatu si a remasu in acea stare pàna la caderea sistemei absolutistice in 1860.

Din tóte legile càte s'au datu acestei tieri pe cale absolutistica, fàra nici-o desbatere parlamentara, ci proprio motu, din plenitudinea puterii monarchice, nici-una nu avuse influintia atàtu de mare si durabila asupra conditiuniloru de viatia a poporului, precum avusera si mai au pàna in dio'a de astadi doue legi sau patente imperatesci si anume:

Patent'a sau legea din 21 Iuniu 1854 in puterea carei sute de mii de familii tierane, remanu inproprietarite definitivu pe mosiórele loru, éra domniloru feudali li se garantédĭa atàtu din partea principatului càtu si de càtra monarchi'a intréga desdaunare bogata, dupa care s'au si numeratu in càtiva ani successive la 3610 familii si la càteva corporatiunĭ mai anteiu 42 de milióne, dupa aceea pàna la 1864 li s'au inplinitu pàna la sum'a totala de preste 72 de milióne florini m. conv.

Patent'a sau legea decimeloru din 15 Septembre 1858, in puterea careia domnii feudali au fost desdaunati separatu numai pentru dĭeciueli, érasi dupa o chĭeia cu atàtu mai liberala, cu càtu poporulu ţinea tare si vîrtosu la parerea sa, cà o sĭerbitute paganésca de ani patru sute fusese o desdaunare inmiita pentru càte rele suferise poporulu dela domnii loru.

Proiectele aceloru patente au fost studiate pe basa istorico-juridica mai anteiu în Sibiĭu sub immediat'a priveghiare a gubernatorului principe Carolu Schwarzenberg, prin omulu seu dr. Iosef A. Grimm adusu inadinsu si aplicatu la gubernu cá referente in tóte afacerile urbariali. Schwarzenberg pre langa ce era unu mare aristocratu, i se recomandase si dela curte, cá se ţiĭe pe aristocrati'a transilvana de asupra apei, adeca se faca cá se'si capete desdaunare bogata, pentrucá pe acésta cale se o inblandiésca. Familiile feudali au fost favorate si ajutate fórte bine, castigate inse nici diece pentru scopurile curtii imperiale. De alta parte o multime de domni feudali au sciutu se afle

in patent'a din 1854 càrlige, pentrucá se traga pe sateni in processe urbariali fórte periculóse si ruinatóre sub titluri diverse, de inquilini (zsellérek), curialisti, taxalisti, làzuitori (in paduri) s. a. m. Tribunalele urbariali intocmite inadinsu spre a curma differentiele acelea, niciodata nu le-au pututu da la tóte de capetàĭu.

Pre langa desdaunari au remasu in proprietatea domniloru feudali, a corporatiuniloru sau persóneloru morali si a fiscului tóte pamenturile si dominiile cunoscute sub nume de alodiu sau in limb'a poporului pamenturile si padurile curtiloru domnesci, precum si drepturile regale, càrcĭumaritulu, moraritulu s. a.

S'a desfiintiatu prin alta patenta asĭa numitulu dreptu alu aviticitatiĭ, care nu lasá cá unu domnu feudalu se'si póta vinde mosii'a de veci fàra permissiunea corónei si fàra multe formalitati, din care causa feudalii nu aveau niciunu creditu in lumea comerciala.[1])

Dio'a din 18 Februariu 1853 a remasu pentru popórale monarchiei o di blastemata. Aflanduse imperatulu in preàmblare pe bastilele cetatii in societatea general-adiutantului comite O'Donnel, unu croitorĭu unguru din Ungari'a anume Ioanu Libení conspiratoru fanaticu, rapedindu-se cu unu cuţitu mare pe din apoi 'ia facutu imperatului o intiepatura in céfa, de si nu mortala, totusi fórte grea, incàtu Maiestatea sa trebui se stea mai multe dile in asternutu pàna la vindecare deplina; inse si dupa aceea din consiliulu mediciloru avù se se crutie si asĭa afacerile statului le a condusu càteva septemani archiducele Wilhelm. Generalulu O'Donnel si unu cetatiénu Josef Ettenreich au prinsu la momentu pe asasinulu Libeni, care apoi datu in judecata a si fost spendiuratu.

Precum din alte tĭeri, asĭa si din Transilvani'a au alergatu deputatiuni la Vien'a spre a felicita pe monarchu, pentrucà Provedinti'a ddiésca îĭ aparase scump'a viatĭa.

Nici-odata atentatele n'au urmari bune pentru popóra; acelu din 18 Febr. inca au avutu diametralu opuse la cele

[1]) Vedi cestiunile urbariali din Transilvania tractate pe largu si cu multa cunoscintia de lucru tocma de referentele dr. Grimm: Das Urbarialwesen in Siebenbürgen. Wien 1683. Unu vol. 8-vo 208 pag.

asteptate de conspiratori. Precum s'a mai atinsu, capii conspiratoriloru din tóte tierile steteau in comunicatiune strinsa; dara tocma in acei ani lea mersu fórte reu. In Italia erau cluburi de conspiratori, in care presĭedentii erau mai totu preoti, se intielege catolici. La tribunalulu militariu din Mantua erau arestati si judecati dintr'o data 83 de persóne, intre cari unu episcopu si treispredece preoti.

In 8 Septembre alu aceluiasi anu in urmarea unei denuntiari venite dela unu emigrantu kossuthianu, s'a descoperitu lad'a cu corón'a si cu celelalte clenodii ale Ungariei aprópe de Orsĭova, si desgropanduse s'a transportatu la Bud'a.

In aceleasi dile venira si missionarii iesuiti in tiéra mai anteiu la Sibiĭu, de acolo la Brasĭovu. Predicele loru erau in limb'a germana. Celu mai bunu predicatoru intre densii a fost svedianulu Klinkofström (odinióra si capitanu de cavaleria). Protestantii înca'i ascultau cu placere, éra dupace esĭau din biserica, iĭ audiai dicènd: »Frumosu mai sciu cuventa; ce folosu inse, cà noi nu le putemu da nici-unu crediementu; nici de domnia theocratica nu voimu se audimu.« Asĭa acei buni preoti dupa càteva septemani s'au dusu de aici intocma cum au si venitu, fàra se póta castiga suflete de luterani si de calvini.

Lini'a telegrafica ajunse abia in 20 Aprile 1853 pàna la Sibiĭu.

Evreii cu purtarea loru au facutu, cà in acestu anu érasi li s'a cassatu dreptulu de a'si putea castiga proprietate de pamentu.

Dupace poporulu intregu era desarmatu, ferele rapitóre se inmultisera asĭa de tare, in càtu fàcènduse venatori ex officio, s'au inpuscatu in acestu anu 65 ursi, 685 lupi si o suma de vulpi, vezuri, șderĭ, mîtĭe selbatice s. a.

In Mart. 1854 din ordinulu archiducelui Albrecht se mai face o incercare de a petrunde cu vaporulu pe Murasĭu in sus. Totu atunci calea ferata se deschide si pàna la Seghedinu.

In 17 Aprile se aprinde si arde cetaţĭui'a monumentala a eroului Ioanu Corvinu dela Hunedóra.

In 24 Aprile 1854 imperatulu si regele Franciscu Iosef I se cununa in Vien'a cu Elisabeta (Amalia Eu-

genia) fĭica ducelui Maximilian Iosef in Bavari'a, nascuta in 24 Dec. 1837 dotata dela Ddieu cu rare frumsetie atàtu trupesci càtu si sufletesci. Cu acea ocasiune mergu magnati si alte deputatiuni din tóte tierile monarchiei spre a'si depune homagiile loru la august'a parechia casatorita; una deputatiune romàna compusa din 6 preoti si 5 seculari a fost condusa de càtra episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna.

Fatĭa cu maretiele si estraordinariele evenimente care se desvoltasera mereu din Iuliu 1853 atàtu nemijlocitu in principatele romane in urmarea resboiului russo-turcescu, càtu si mai departe in Orientu, dupace au saritu Franci'a si Britani'a mare in ajutoriulu imperiului otomanu, cabinetulu din Vien'a se vediuse de repetite-ori angajatu si chĭaru incurcatu in cestiunea orientala atàtu de multu, in càtu nu odata stetea in cumpene cá se traga si elu sabii'a in vreo parte sau in alt'a. Russi'a pretindea neutralitate absoluta dela Austri'a. Cabinetulu Vienei nu voiá se'si lege manile cá o putere de alu doilea ori chĭaru alu treilea rangu. Cabinetulu de St. Petersburg amerintiá; intocma facea si cabinetulu Britaniei mari. Ministrulu de externe com. Buol-Schauenstein pipaiá prea multu prin intunecime. Se ţineau mai alesu in Vien'a conferentie diplomatice fàra nici-unu resultatu. In fine cand vediura austriacii cà armat'a Russiei strimtorata de càtra marea négra prin flottele puteriloru apusene va fi silita se ésa din principate, au decisu cá se le ocupe ei si înca daca s'ar putea asĭa, cá nici se mai ésa vreodata din trensele. Dara spre a pune in miscare càteva corpuri de armata se cereau bani fórte multi, si bani nu erau, cà-ci susţinerea absolutismului si neincetat'a supraveghiare a conspiratoriloru inghitiá in fiacare anu dieci de milióne. Asĭa prin patenta imp. din 26 Iuniu 1854 s'a deschisu unu imprumutu enormu de 450 pàna la 500 de milióne, supranumitu »nationalu«, cá se sune mai bine la audiu, apoi si »voluntariu«, cá se nu semene a sila (freiwilliges Nationalanlehen). S'au subscrisu in adeveru intre multe promissiuni stralucite preste 500 de milióne. Mai avea si armat'a austriaca 100 de milióne fondu propriu de reserva.

La 2 luni, adeca in 22 Augustu trupele austriace intrara si din Transilvani'a dela Sibiiu si Brasĭovu in Mun-

teni'a. Altele aŭ intratu pe la Orsĭova; Moldov'a fù ocupata de càtra Bucovin'a si prin Secuime.

La trei dile dupa invasiune vení dela Bucuresci o deputatiune de boieri la Sibiĭu, cá se multiamésca pentru intrarea trupeloru austriace in Principatu. Totu atunci, in 25 Aug. comandantele supremu Gorcĭakof plecà cu armat'a din principate. In 6 Septembre generalulu com. Coronini intra in Bucuresci cu trupele austriace.

Pe la Brasĭovu intra generalulu Hess comandante alu corpului de geniu, éra Edvard Bach fratele ministrului fù trimisu in principate cu missiunea de a le organisa, adeca cu opiniune cá si cum aru merge in Bosni'a si in Herzegovin'a, unde afara de Coran se nu mai fia alte legi scrise. Intr'aceea venise si principele Stirbei dela Vien'a, unde se retrasese pre càtu timpu a duratu invasiunea muscaliloru si resboiulu cu turcii.

Bach avuse idei curióse despre gradulu de civilisatiune sau mai exactu despre alu barbariei principateloru. Elu îsĭ inchipuise ceea ce numimu tabula rasa. Trecènd pe la Brasĭovu, unu functionariu austriacu care'lu insoçise, dicea càtra decanulu Kovács, cà »grij'a loru cea mai mare va fi aflarea unui numeru considerabilu de functionari cunoscatori bine de limbele germana si romana, cá se póta fi aplicati in loculu atàtoru boieri ignoranti si lenesi.«

Dupace au ajunsu la Bucuresci, comissariulu Bach a intrebatu inainte de tóte, daca exista in principate vreo lege scrisa, éra cand i s'a observatu, cà in principate mai domnescu totu legile Iustiniane aplicate dupa vécuri si inpregiurari, si cà mai sunt alte càteva codificatiuni de legi mai vechi, mai noue, pàna la regulamentulu organicu si la càte s'au votatu dupa acela de càtra legislativele ambeloru tieri; atunci Bach incepù se vorbésca din tonu si mai inaltu si conflictulu a fost gat'a, dupa care a urmatu revocarea densului.

De altmentrea pare cà ar fi fost ceea ce numesce poporulu o facatura, cà si trupele austriace se aveau fórte reu indata dela inceputu cu poporatiunea. Mai multi oficiri erau preste mesura pretentiosi; ei asteptau cá intr'o tiéra stórsa si supta de càtra doue armate straine, muscali si turci, in-

cepend din Septembre 1848 cu puçina precurmare pàna in Augustu 1854, se fia incortelati si tractati cá in Vien'a si cá in alte cetati mari ale monarchiei. Unu colonelu carui i se dedese locuintia unu apartamentu din casele marelui boieriu Iancu Otetelisianu, unde inainte sĕdĭuse unu generalu rusu, a refusatu si a pretinsu cá se i se dea apartamentulu in care sĕedea cocón'a si o domnisióra. Cért'a loru ajunse la Stirbei si la Coronini. Urmarea fù, cà in casele lui Otetelisĭanu nu a mai sĕdĭutu nici-unu austriacu in totu timpulu ocupatiunii pàna la esirea trupeloru din principate in urmarea provocarii categorice mai alesu din partea Britaniei.

Dupa intrarea corpuriloru in Principate, Transilvani'a fù ocupata de unu altu corpu numerosu comandatu de generalulu betranu com. Schafgotsche, care a statu in tiéra pàna pe timpulu resboiului din Itali'a in 1859, inca si dupa aceea.

§ 78. Statulu personale alu gubernului din marele principatu alu Transilvaniei dupa regularea definitiva in periodulu absolutismului. Momente din viati'a si activitatea gubernatorului principe Càrolu Schwarzenberg.

Cei mai multi contimpurani cari au petrecutu cu ochii deschisi periodulu absolutismului de diece ani in Transilvani'a, sunt de acordu, cà acelu periodu fusese o scóla aspra pentru locuitori si anume pentru romanii sciutori de carte, cari au intratu in servitiulu statului, cà inse acea scóla a si fost fórte binefacatóre chĭaru pentru acésta clasa de locuitori, cà pre langa ce au fost aplicati in functiuni, apoi s'au si aflatu capi si superiori cari 'iau invatiatu se lucre, 'iau inavuţitu in cunoscintie si in idei, iau dedatu la regula si precisiune abĭa cunoscuta mai inainte in acésta tiéra si asĭa a inceputu a se forma unu corpu de functionari rutinati, de cari tiér'a ducea lipsa mare. Mai alesu justiti'a din acelu periodu este recunoscuta cá cea mai buna din tóte càte s'a experimentatu in sute de ani si pàna in dio'a de astadi pe spinarea popóraloru. Preste acésta vediend parintii cu ceva dare de màna, cà daca tinerimea ese bine din academi'a de drepturi, isĭ

asigura existenti'a si viitoriulu in servitiulu publicu si înca cu dreptu de pensiune, ceea ce era unu mare pintenu, pentrucá multi ardeleni se scuture lenea traditionala de nemes ardeleanu si ungurénu, se arunce pip'a la o parte, se se puna pe lucru. Chĭaru clerurile au fost ambitionate, sau cum dicu francesii, intrigate, cá se mai frece si se curatie din rugin'a vechĭa, cà-ci seminariile ajunsesera intru o epoca, cá se nu aiba elevi destui si nu pe alesu, ci mai multu pe culesu. Precum se mai observase si la alte ocasiuni, in altu locu, in Octobre 1860 numeraseramu 172 individi de nationalitate romana aplicati numai in Transilvani'a in functiuni publice, dela micu pàna la mare, adeca in 10 ani atàtia, càti inainte de aceea nu s'au vedĭutu intru o suta de ani, sau mai bine, niciodata. In acelasi periodu au fost aplicati multi romani si in Banatu, si in comitatele Arad, Biharu, Marmatia s. a.

Dupa schematismulu din 1857 pe la oficiile centrali in Sibiĭu erau cu totii numai vreo 20 de romani; toti ceilalti se aflau servind pe din afara in cele 10 districte, in càte se inpartise tiér'a mai pe urma. In acelea se cereau functionari cunoscatori sau de tóte trei, sau celu puçinu de doue limbi ale patriei.

Dupace inse acelu periodu absolutisticu inca face o parte fórte inportanta a istoriei nóstre, interessulu istoricu cere, cá posteritatea se afle numele barbatiloru din cari era compusu atàtu gubernulu politicu sau locotenenti'a, càtu si administratiunea justitiei celu puçinu in centru.

Din citatulu schematismu scótemu aici cu prescurtari urmatoriulu personalu:

I.

A. Gubernatoru militaru si civilu.

Serenitatea sa Domnulu Carolu Principe de Schwarzenberg, alu Maiest. s. c. r. consiliariu actualu intimu, cavaleru alu velerului de auru, alu ordinului c. r. a corónei de feru clasà I., comandoru alu ordinului ces. austr. Leopoldinu, posesoru alu crucei ces. austr. pentru merite, cavaleru alu ordin. imperat. rusescu alu S. Stanislau I. si alu ordin. imper. rus. alu S. Anei II. clasa, alu marei cruci a

ord. papalu Pius, generalu de artileria, proprietariu alu regim. ung. alu 19-lea pedestrime de linia; comandantu alu corpului 12 de armata, gubernatoru militaru si civilu alu marelu Principatu ale Transilvaniei.

Locuţinêtoru alu Gubernatorului.

Domnulu Ioanu Bordolo cavaleru de Boreo, c. r. F. M. L., cavaleru alu ord. austr. Leopoldinu, cav. alu ordinului rus. St. Vladimiru 3-a clasa, alu ord. rus. St. Stanislau 1. cl., cetatianu de onóre alu cetatii Kaschau, alu doilea proprietariu alu regimentului de pedestrime principe Fridericu Vilhelm de Prusia Nr. 20, ad Latus alu Gubernatorului militaru si civilu in Transilvania.

Vice-presiedinte alu c. r. Guberniu.

Domn. Enricu baronu de Lebzeltern, cavaleru alu ordinului ces. austr. Leopoldinu.

C. r. consiliariu de curte.

Domn. Rudolfu conte Amadei, cavaleru alu ordin. corónei de feru, posesoru alu crucei militare pentru merite.

C. r. consiliari.

Carolu Gebbel.
Ludovicu de Szabo.
Ioanu bar. Koller-Stadler.
Carolu Komers.
Iosifu Grimm, Dr. de drepturi.
Iosifu Schweiger.
Petru Lange, cavaleru alu ord. Fr. Ios.
Friedricu Haupt.

Consiliari c. r. scolastici.

C. Festl. abate.
Pavelu Vasits, Dr. de medicina.
C. Salamon.
Carolu Schuller cav. alu ord. Fr. Iosifu

C. r. consiliariu medicinalu.

Eduard Kellermann, Dr. de medicina si chirurgia, caval. alu ord. Fr. Iosifu.

C. r. Secretari guberniali.

Wilhelm Konrad, bar. de Konradsheim, cav. alu ord. Fr. Iosif.
Gavriilu Dorgo.
Iosifu Osterlamm.
Ludovicu Klunker.
Ioanu Koszak de Kaylich, posesoru alu crucei de auru cu coróna pentru merite.
Hugo nobilu de Rettich.
Mateiu Felleitner.
Carolu Phleps.

C. r. concipisti guberniali.

Iacobu Rannicher, posesoru alu crucei de auru pentru merite.
Friedricu Roth.
Iosifu Keul. } translatori.
Andreiu Murasianu }
Enrich Hrdliczka.
Moritz Riedl.
Ioanu Möferdt.
Franciscu Ebner, pos. alu med. tirol. p. apararea patriei.
Vilhelm Brem.
Edvard Riedl.
Adolfu Iekelius.
Aloisiu Landfrass.
Gustavu de Angelini,
C. r. practicanti de conceptu: 20 insi.

Oficiolatele ajutatore.

Directoru.

Franciscu Weissmann.

Adiuncti ai directiunei.

Samuilu Wenner.
Fridericu de Stock.
Iosifu Schwaab.

C. r. oficiali guberniali.

Carolu Viotte.
Iosifu Ant. de Iugovich.
Ioanu Schwab.
Fridericu May.
Leopoldu Puchberger.
Franciscu Waschek.
Alesandru Zygmontovicz.
Antoniu de Bordolo.
Edvard Schier.
Carolu Reissek.
Venceslau Horsky.
Iosifu Werner.
Conrad Retteghi.
Adolfu Brauner.
Mauriciu Löw.

C. r. accesisti.

Antoniu Maczalik.
Franciscu Glasser.
Ioanu Pissinger.
Edvardu Unczowsky.
Guido Hinleder.
Stefanu de Wégh.
Georgiu Dolny.
Edvard Stelczyki.

Usieriu: 1.
Portaru: 1.
Servitori: 9.
Ajutorii loru: 8.

B. C. r. politia centrala.

Iosifu Kirchner, c. r. consiliariu politianu.
Rudolfu Neidhardt, c. r. comisariu politianu.

C. Comisiunea provinciala pentru trebile pretureloru mestecate de cercu.

Era compusa din patru membrii gubernali si din trei consiliari dela inalt'a curte judec.

D. Comisiunea pentru dessarcinarea pamentului.

Presiedinte: Enricu b. de Lebzeltern.

Locutinetoru: Rudolfu conte Amadei.
Membrii: Ludovicu de Szabo, Dr. I. Grimm, Simionu Albert Ziegler.
Suplinitori: Dimitrie Moldovanu, c. r. comisariu distr. I. cl. Ioanu Koszak, Nicolae Biro. Iosifu Marlin.

(Mai toti membrii si ai altoru departemente guberniale, judec. seu finant., precum se potu vedé la loculu loru).

Catalogulu oficialiloru dela cele 10 Districte, in care este tiér'a impârţitâ, cum si dela cercurile subordinate, veḑi'lu in Schematismulu ţierei.

E. Directiuni politiane pentru Transilvania.

Sibiiu. Directoru alu politiei: Fridericu Schelker, cavaleru alu ord. Fr. Josifu. — Comisiunea de politia: Hubert Lunaczek, Rudolfu cavaleru de Gall. — Adiuncti de conceptu, 2. Cancelisti: V. Loos. Edv. Trausch. U. Radoicsics. Servitori 5.

Braşovu. Directoru alu politiei: Ignatie Dits. — Comisari de politia: Joanu Süssmann. Friedericu Schnell. — Adiuncti de conceptu: Franciscu Bolzano de Kronstädt, eara unu postu e vacantu. Cancelisti: Wladislau Auerbach. Titu Friedberg. Jacobu Mospainiuk. 1 servitoru de cancelaria, 4 servitori de politia.

Clusiu. Directoru alu politiei: Samuilu Leiser, posesoru ale crucei militare pentru merite. — Comisariu de politia: vacantu. Adiunctu: Venceslau Ort. Cancelisti V. de Luttich. Sam. Lange. Servitori 5.

II.

C. r. curte apelativa (Oberlandesgericht.)

Preşiedinte: Franciscu baronu de Lattermann. Vicepreşiedinte: Maximilianu Füger de Rechtborn, cavaleru alu ces. ordinu Leopoldinu.

Consiliari la curtea apelativa: Franciscu nobilu de Fillenbaum. Carolu Ebner. Ioanu Mosing. Ioanu Mentberger, prim. procuratoru de statu. Pavelu Istvánffy de Madefalva. Ioanu Nemethy de Szatmár Nemety. Simionu Schreiber. Michailu Kräger, pos. alu cr. de auru pentru mer. cu cor.

Edvardu Herbert. Ioanu Nahlik, pos. alu cr. mil. p. merite. Fridericu de Sachsenheim, pos. alu cr. de auru p. m. cu coróna (aplicatu la in. Minist. alu justitiei). Basiliu Popu. Ioanu Bran Pop de Lemény. Iosifu Kuczera. Antonie Obst (Doue posturi vacante).

Secretari ai Curtei apelative: Alexie Gyárfás de Léczfalva. Vilhelm Löw, substitutu procur. de statu. Iosifu Stieber.

Adiuncti de secretariatu: Iosifu conte Melchiori Dr. de drepturi. Carolu Umlauf.

Auscultanti seu practicanti: aprópe la 20 insi.

Oficiolatele ajutatóre. Directoru: Valerianu Holzer. — Adiuncti: Carolu Theil. Venceslau Hugo Urban. Oficiali: Rudolfu Steydl. Adolfu Zwierzchowsky. Franciscu Molnár. Adalbert Machala. Ludovicu Hayn. Ioachimu Szappanyos. Enricu Sonderegger. — Accesisti: Ieronimu Moga. Josifu Stoika. Friedericu Zweier. Carolu Roschinsky. Diurnisti: 4 Servitori la consiliu. 3 Servitori la cancelarii 3. Ajutoru 1.

Comisiunea stâtâtore pentru cause personale.

Preşiedinte: Franciscu baronu de Lattermann.

V. preşiedinte: Maximilian Füger de Rechtborn. Din consiliarii dela curtea apelativa: Carolu Ebner, Ioanu de Nemethy. Edvardu Herbert. Basilie Popp. Antonie Obst.

C. r. tribunalu in Sibiiu (Landesgericht.)

Preşiedinte: Iosifu baronu de Bruckenthal, c. r. consiliariu.

Consiliariu de cartea apelativa: Camilu Wagner. Consiliari de tribunalu: Iosifu Mathias. Daniilu Adolfu Zay. Ignatie Friedericu Zerin. Pavelu Dunka. Nicolae Biro. Iosifu Plecker. Dimitrie Bendella, Dr. de drepturi, procuroru alu statului. Antonie Tribus. Iacobu Bologa.

Secretarii la tribunalu: Carolu Henrich. Augustu Rodler. Iosifu Rott, Dr. de drepturi, substitutu procuroru.

Adiuncti: Friedericu Gundhardt. Carolu Hann de Hannenheim. Georgie Romanu, pos. alu cr. de argintu p. merite cu coróna. Petru Roska. Ferdinandu Papist. Carolu Ebner. Franciscu Bogdani. Alfredu Müller.

III.

C. r. Directiune provinciala de finantia.

(Vistieria séu Tesaurariatulu).

Preşiedinte: Contele Georgie Beldi de Uzon, c. r. camerariu si cavaleru alu ordinului corónei de feru cl. II.

Consilariu ministerialu: Anastasie Weidlich, cavaleru alu ordinului corónei de feru cl. III.

Consiliari primari de finantia: Iosifu Zanko. Otto cav. de Honnamon, cav. alu ord. cor. de feru cl. III.

Consiliari de finantia: Enricu Albach. Iosifu Melzer, cav. alu ord. Fr. Ios. Ioanu de Mezei. Adalbert Biró de Pollyan. Albertu Ziegler, Michailu Sill. Fridericu Bell.

Secretariu de finantia: Franciscu Enyetter. Petru Manu, pos. alu crucei de auru p. merite cu coróna. Antonie Zurhaleg. Carolu Binder, Fridericu Bouffleur. Franciscu Veres. Alfredu Ellmaurer. Iosifu Schuster. Enricu Leidenfrost.

Inspectoru primariu alu trupei de financiari: Franciscu Wottava.

Concipisti de finantia. Iosifu Fink, pos. crucei de auru p. merite. Albertu Bielz. Eugenu baronu de Salmen. Friedericu cav. de Ziegler. Antonie Dobak. Victor Kästner. Ferdinandu Kittler. Carolu de Malom. Iuliu Iekel. Samuilu Simonis, pos. alu crucei de aur p. merite cu coróna. Vicentie Michelfeit. Practicanti de conceptu sunt se fia 12, lipsescu insa 8.

Oficiolatele ajutatóre.

Directoru: Iosifu Denk.

Adiuncti: Iosifu de Ponori. Ignatiu Karaszek.

Oficiali de cancelaria: Samuilu de Herszenyi. Antonie Botar. Alexie de Pataki. Samuilu Szász. Dimitrie Folyovits. Franciscu Czinege. Gavriilu de Szalántzi. Adolfu de Seeberg. Adalbert Sándor. Grigorie Gafton. Iosifu Csizár. Antonie Nagy de Klausenthal. Ioanu Christan.

Asistinti la cancelaria: 9 insi.

Economatulu ţierei.

Administratoru: Carolu Heyser.

Controloru: Adolfu Fabritius.

Oficialu: Martinu Herr.

Cancelaria contabilitatii (Rechnungskanzlei).

Revidente primariu: Antonie Münk.

Oficiali: Carolu A. de Baussnern. Franciscu Herrdin. Samuilu de Kesslern. Rudolfu Schlauf. Carolu Friedrich. 1 vacantu. Asistenti 2.

Despartiementulu contributiunei.

Preşiedinte: Iosifu Brêncian.

Oficiali de contabilitate: Sigismundu Kovátsi. Simionu Hasenberger.

Calculatori 6 insi.

Asistinti: 4 insi.

Servitori, portieru si ajutori: 13.

C. r. procuratura finantiala in Ardealu.

Procuratoru de finanţia: Iosifu Doktor, Dr. de drepturi.

Consiliari de finantia: Conradu Schmidt. Iosifu Trausch.

Adiuncti: Ladislau Koronka. Nicolae Basa. Rupertu de Marchetti.

Directoru Wilhelm Weiss.

Practicanti de conceptu 4 insi.

Asistenti: 4 insi.

Practicanti la oficiu 4 insi.

Archivulu fiscalu.

Registratoru: Pavelu Szebeni.

Registrantii: Vacantu.

IV.

Comisiunea provinciala pentru adunarea contributiunii.

Preşiedinte: Anastasie Weidlich, c. r. consiliariu ministerialu, cav. alu ord. cor. de feru cl. III.

Referinte: Iosifu Marlin, c. r. consiliariu de finantia, pos. alu cr. de auru p. merite cu coróna.

Asesori: Sigismundu Barcsai de N. Barcsa, c. r. camerariu. Carolu Sigerus.

Comisiunea reclamatóre a statului.

Preşiedinte: Carolu Zigerus.

Comisari: Antonie Zeyk de Zeykfalva. Ladislau Buzgo de Körtvélyes. Iosif Knall, pos. alu cr. de auru. Pavelu Borosnyai de N. Borosnyo. Venceslau Pelz. Michailu Schuster.

Adiuncti: 4.

(Acéstei comisiuni provinciale sunt subordinate alte optu in partile ţierei.)

V.

C. r. directiune montana, silvana si salinaria pentru Ardealu in Clusiu.

Directoru: Rudolfu Peithner de Lichtenfels, c. r. consiliariu actualu ministerialu.

Referenti: Samuilu Miko de Bölön. Iosifu Franzenau. Franciscu Kraft, toti trei totuodata si c. r. consiliari de montanistica, Enricu Rose.

Secretari: Ludovicu baronu Konrad de Konradsheim. Gustav de Fornszek. 1 vacantu.

Ingineri: Iosifu de Antos. Andreiu Stuckheil. Franciscu Iucho.

Concipisti: 3.

La contabilitate (computu) 5 amploiati.

La protocóle 7 si 14 practicanti si 4 candidati de paduriu.

(La cassa de bani ai directiunei totu in Clusĭu 3 amploiati).

(Acestei Directiuni ii sunt subordinate: 1 oficiolatele montanistice dela Sâcârembu, Abrudu, Ofenbaia, Certesti, Rodna, Baiuţiu, Paduroi, Zlatna, Hunedóra, Topliţia, Sebişielu si Cugiru; 2 oficiolatele silvane [de paduraria] dela Campeni, Cricau, si Zlatna, Hunedóra si Deva, Sebisielu, Lapusiu cu Deşu, Nasaudu, Orlatu cu Sibiiu, Giurgiu St. Miclâusu, Pocstelke, Clusiu-Monâsturu si Gurghíu. 3 Salinele seu Ocnele dela Ocna Sibiiului. Uióra, Turda, Ocna Deşului si Praid, 4 Baia de arama din Ungari'a cu tóta administratiunea sa montanistica.)

VI.

C. r. Directiune a clâdirilor publice.
(Directio aedilis).

Directoru de clâdiri: Franciscu Leutmetzer.
Inspectoru: Carolu Pranter.
Doi ingineri primari: vacanti (?)
2 ingineri de 1-a clasa (unulu e vacantu?)
4 ingineri de II. clasa (unii vacanti?)
2 ingineri asistinti de I. cl.
3 ingineri asistinti de II. cl.
Practicanti de architectura 7 insi.
Eara la desparţiementulu technicu sunt 6 amploiaţi.

(Acestei directiuni provinciale de clâdiri publice ii sunt subordinate directiunile edile districtuale din Sibiiu, Braşovu, Odorheiu, M. Oşiorheiu, Bistriţia, Deşu, Simleu din Sâlagiu, Cluşiu, Alba Carolina, Orastia.)

VII.

C. r. Directiune a posteloru si a telegrafului.

Directoru: Antoniu Hofmann, c. r. consiliariu.
Adiunctu: Mauriţiu Strasser.
Comisariu: Martinu Pauchly.
Secretariu: Iosifu Kratachwil.
Comisariu alu Telegrafului: Venceslau Ulrich de Adlerstein.
Conducatoru alu telegrafiei: Ioanu Semenetz.

(Acestei Directiuni sunt subordinate tóte directiunile postale din ţiara si telegrafi'a din Brasovu.)

VIII.

Contabilitatea de statu in Ardélu.
(Staatsbuchhaltung.)

Rationistu alu statului: Porschinsky.
Vice-rationistu: Andreiu Putschögl.
Consultori de contabilitate 6 insi.
Registratoru: 1. Oficiali 26 insi, Ingrosisti 20. Acesisti 7. Practicanti 4.

IX.

C. r. oficiolatu de loteria in Ardealu la Sibiiu.

Administratoru si casieru: Franciscu Grabmayer.
Controloru: Franciscu Leitner.
Archivaru 1. Oficiali 2. Asistinti 2.
Eara colecturi de loteria se afla la 24 cetati si orasie.

Asiedieminte de invaţiatura in Transilvania.

In Sibiiu se afla o academia c. r. de drepturi cu 5 profesori ordinari, 1 estraordinariu si privatu; eara numerulu auditoriloru de tóte nationalitatile trece preste 100.

In Clusiu este unu institutu medicinalu-chirurgicu cu unu director-profesoru, 6 alti profesori si 4 asistinti.

Totu in Sibiiu mai este unu gimnasiu c. r. de statu, insa confesionalu catolicu, cu 1 directoru, 10 profesori ordinari, 5 catecheţi, 1 caligrafu, 1 profesoru de desemnu si 1 de lupta.

Incolo scólele in ţiera se despartu dupa confessiunile religióse si aşia:

— Romano-catolicii au: Unu liceu teologicescu in Alba Carolina cu unu prodirectoru si 4 profesori, eara cursulu este de 4 ani, si clericii se priimescu numai carii absolvira bine gimnasiulu mare. — Gimnasiile r. catolice sunt, 1 Gimnasiu mare (cu 8 clase) in Alba Carolina, cu 1 director-profesoru, 11 profesori ordinari si 2 profesori estraordinari. Gimn. mare in Clusiu cu 1 directoru, 11 profesorĭ ordinari si 4 estraordinari, toţi calugari piaristi. Gimn. mare in Odorheiu cu 1 directoru si 11 professori. Unu subgimnasiu in Braşovu cu 1 directoru, 6 professori ordinari si 3 estraordinari. Unu subgimn. in M. Oşorheiu, cu 1 directoru, 5 profesori ord. si 1 estraord. Unu subgimn. Csik-Somlyo cu 1 directoru si 5 profesori. Unu gimnasiu privatu in Simleulu Sâlagiului numai cu 2 clase, cu un directoru profesoru si doi profesori. Altulu totu privatu in Ibasfalàu cu 3 clase, 1 director-profesoru si 2 profesori.

Scóle normale mari aveau catolicii: in Sibiiu cu 1 directoru, 3 docenti, 1 catechetu si 1 magistru de desemnu. Una

tótu asemenea in Braşovu. Alta scóla normala totu in Sibiiu pentru casa copiiloru orfani.

Scóle de fetitie se afla la calugaritiele ursuline din Sibiiu cu 6 invâtiatóre; eara in Braşovu alta cu doue invâtiatóre. —

Pe lânga acestea r. catolicii mai la tóte parochiile au ori scóle normale mici ori celu puţinu simple comunale. (Numerulu sufleteloru r. catolice in Transilvania trece ceva preste 200 mii).

— Scólele greco-catoliciloru (uniţi) pentru unu numeru de 735 mii suflete. In Blasiu: Unu seminariu preotiescu pe 4 ani cu 1 rectoru, 1 vice-rectoru, 1 prefectu alu studiiloru si 4 profesori; unu gimnasiu mare cu 1 directoru, 9 profesori, 2 catecheti si unu psaltu pentru cantari; o scóla normala cu 1 directoru si 3 docenti. — Eara scóle comunale sistemisate au unitii prin ţiara numai 17, eara nesistemisate mai in tóte comunele bisericesci (?).

— Scólele evangeliciloru (sasi) sunt pentru 198,784 suflete in 268 comune:

In Sibiiu, gimnasiu mare cu 1 inspectoru, 1 directoru, 10 profesori ord. 4 estraord. Seminariu de pedagogi séu dascali cu 2 prof. ord. si cativa estraord. Scóla reala cu 4 prof. ord., 2 estraord.

In Mediaşiu gimnasiu mare cu 1 directoru, 12 prof. ord., 3 estr., pedagogia cu 12 prof. estr. (ai gimn.)

In Segisióra, gimnasiu cu 1 directoru, 13 profesori, ord., 3 estr. Pedagogia ca si la Mediaşiu.

In Braşovu, gimn. mare cu 1 directoru, 20 (ḑi douedieci) prof. ord., 3 estraord. Pedagogia ca mai insusu.

In S. Sebeşu, Subgimnasiu cu 4 clase.

Scóle normale au evangelicii in Cincul-mare, Cohalmu (Rupea), Mercurea, Nocrichu si Orastia; eara comunale in tóte comunele si mai bune cá toti.

Evangelicii de confesiunea elvetica (unguri) au:

In Clusiu, gimnasiu mare cu 1 rectoru-profesoru si 10 profesori.

In M. Osiorheiu gimn. mare cu 1 rectoru-profesoru si 9 profesori.

In Odorheiu gimnasiu mare cu 1 rectoru-profesoru si 9 profesori.

In Aiudu, gimn. mare cu 1 rectoru-profesoru si 9 profesori. Seminariu pedagogicu-teologicu si cursu de preparandia pentru invaţiaturi la scólele comunale cu 7 profesori renumiti.

In Zâlau, subgimnasiu de 4 clase cu 1 rectoru-profesoru si 7 profesori.

In Orastia, subgimnasiu cu 1 rectoru-profesoru si 4 profesori.

Evangelicii reformati au scóle normale preste totu pe unde au gimnasii, cum si pe la tóte orasiele mai de réndu, eara in celelalte comune preste totu sunt inzestraţi cu scóle comunale. —

— Unitarii (50 mii la numeru) au scóle:

In Cluşiu unu colegiu mare cu 14 profesori.

In Cristurulu secuéscu unu subgimnasiu cu 6 profesori.

In Turda, subgimnasiu cu 6 profesori. Scóle normale au unitarianii pe la orasie, eara comunale in tóte comunele.

— Scólele greco-resariteniloru (neuniţi) sunt (dupa Schematismulu lui Benigni):

In Sibiiu, institutulu diecesanu teologicu cu 2 profesori. Institulu pedagogicu cu 2 profesori.

In Braşovu unu subgimnasiu cu 1 directoru-profesoru si 5 profesori, cum si o scóla normala cu 1 directoru si 3 docenti si scóla de fetitie cu 2 docenti. —

Greco-neuniţii au mai virtosu in partea ost-sudica a ţierei mai multe scóle comunale.

§ 79. Principele Carolu Schwarzenberg gubernatoru alu Transilvaniei din Maiu 1851 pàna in Iuniu 1858. Simpathii si antipathii.

Famili'a principiloru Schwarzenberg, de si fórte vechïa, nu este proprie austriaca, ci protoparintii ei s'au trasu din provinci'a germana Franconia (Franken), a carei partea cea mai mare se ţine astadi de Bavari'a. In a. 1417 imperatulu Sigismund, care a fost si rege alu Ungariei, inaltiase pe o familia militara anume Seinsheim la rangu de baronu, care apoi dupa trei ani a cumparatu dominiulu Schwarzenberg in Franconi'a si atunci famili'a îsï luase acestu nume, cu care apoi a intratu in colegiulu grafiloru

(comites). Mai tardiu famili'a s'a ramuritu si unu Adolf Schwarzenberg intrand in servitiulu imperatului Rudolf II s'a distinsu cá generalu in resbóiele avute cu turcii. De atunci membrii familiei Schwarzenberg dintru o generatiune in alt'a si-au castigatu merite totu mai multe pentru dinastia si monarchia, au fost inaltiati la rangu de principi ai imperiului si dotati stralucitu. Se vede însе cà multi din ei au si fost economi fórte buni, cà-ci de ex. unu singuru fideicommisu alu familiei Schwarzenberg in Boemi'a formédia unu teritoriu de 21.6 miluri austriace □ cunoscutu cu numele Krumau; afara de acela mai au alte càteva dominii mari in Boemi'a, in Stiri'a si patru in Ungari'a.

Carolu Filipu Schwarzenberg unulu din fiĭ renumituluĭ marechalu cunoscutu din istori'a resbóieloru francese, s'a nascutu in 21 Ianuariu 1802. Cá ce crescere si ce instructiune s'au datu fiiloru unui marechalu, este de prisosu a mai intreba, dupace noi amu avutu ocasiune de a'lu cunósce de aprópe din faptele lui cu tóte eminentele calitati, dara si cu unele defecte ale lui.

Pàna la mórtea lui Wohlgemuth principele Schwarzenberg functionase aprópe trei ani in Lombardi'a in calitate de gubernatoru civilu langa Radetzki. Cu preainaltu biletu din 29 Aprile 1851 imperatulu a si trimisu pe principele la Transilvani'a, cu plenipotentie mai intinse decàtu au fost ale lui Wohlgemuth, precum atinseramu si mai in sus.

De si soldatu de professiune, Schwarzenberg cá si Wohlgemuth, dara functiunea sa de gubernatoru civilu in Itali'a îlu preparase fórte bine pentru asemenea functiune in alta tiéra; totu ce'i lipsia era, cá se cunósca de aprópe, din propri'a experientia, din autopsia cum se dice, pe tóte trei nationalitatile si pe diversele classe de locuitori. Deci dupa càteva dile petrecute in Sibiĭu plecà si Schwarzenberg in visitatiuni, si de càteori se intorcea acasa, venia si elu incarcatu cu suplice si plansori. Fiind si venatoriu passionatu, acelu gubernatoru petrecea de càteva-ori preste anu in munti cu venatorii si cu càte 50—60 de sateni gonaci, pe cari iĭ descosia, precum se dice, cu intrebari prin ómeni de ai sei cunoscatori de limbile patriei, precum era capitanulu Iovich si altii.

Schwarzenberg nu citia tóte meruntĭesiele cá bĭetulu Wohlgemuth, despre care dicea cà s'a omorîtu elu singuru prin labórea sa neastemperata; lucrá inse si Schwarzenberg fórte multu, numai cu unu altu metodu. Weissmann directorulu cancelariei avea se'i presente regulatu in fiacare di registrele de intrate si esite, pe care citindu-le, insemná din ele pe care i se pareau mai inportante. Intre órele 10 si 1 veniau referentii cu actele. Gubernatorulu ĭĭ ascultá; éra apoi se intemplá mai de multeori, cà in locu de a enuntia unu conclusu, invitá pe referente cá se'i lase acilea convolutulu acteloru pàna la alta sĭedintia. Metodu minunatu acesta, care ţinea in respectu pe toti referentii, cá nu cumva se fia pacaliti si compromisi.

Dela 1—3 erau óre de audientia pentru ori-cine avea vreo rugare sau plansóre. Marti'a si vinerea era plinu de sateni in resĭedinti'a gubernatorului. Persóne de positiune sociala mai alésa erau primite ori-si cand. Càtra 4 óre se punea la masa. Beuturi fine erau puse pentru toti mesenii, principele inse a beutu in tóta viéti'a sa numai apa.

Càtra dame principele era cum se dice complaisant, dara conversatiune nu intindea cu nici-una. Consórt'a sa princes'a Iosefina nasc. comtessa Vratislav de Mitrovitz nu venise cu barbatu-seu, ci remasese cu fiiu-seu Carolu si cu nuoru-sa in resĭedinti'a sa. Pe damele mari din tierile austriace le apucau fiori audiend cà cineva are se mérga si se locuiésca in »tiér'a ursiloru«, adeca in tiéra locuita de ómeni barbari.[1]) Dupa o conversatiune nu prea lunga cu mesenii, gubernatorulu sau se cufundá in lectur'a unoru acte, sau citia opuri istorice si statistice despre Transilvani'a scrise in limb'a germana, cunoscute noue ardeleniloru,

[1]) Ce e dreptu, cà ferele rapitóre se si inmultisera precum s'a disu si mai sus, ceea ce dr. Grimm mai probédia si cu alta lista oficiósa de venaturi din 1857, in care anu se mai inpuscasera pe teritoriulu acestei tieri 190 ursi, 952 lupi; asĭa de ex. in districtulu Sibiĭului au picatu 9 ursi si 129 lupi; in alu Brasĭovului 39 ursi, 103 lupi; in Secuime 61 ursi, 66 lupi; in alu Bistritiei 39 ursi, 86 lupi; in alu Albei 1 ursu, 58 lupi; in alu Orasciei 31 ursi, 224 lupi; in alu Desĭului 9 ursi, 79 lupi; in Silvani'a 74 lupi; in alu Clusĭului totu numai lupi 86; alu M. Osĭorheiului 1 ursu, 47 lupi.

dara vai de romani, daca unu gubernatoru ne-ar fi judecatu numai dupa scrierile acelea pline de ura si despretiu asupra unui poporu intregu. Norocu mare, cà acum se mai aflá càte cineva si dintre romani, cari erau in stare se dea gubernatorului si informatiuni inpartiali.

Tóta distractiunea càta 'si permittea principele Schwarzenberg in cei sĭepte ani càtu a statu in Transilvani'a, era joculu de carti in Whist cu patru persóne, care conveniau aprópe regulatu cand la unulu cand la altulu, adeca principele gubernatoru, generalulu Bordolo, episcopulu Andreiu br. Sĭaguna si presĭedentele finantieloru tierei comitele Grigorie Bethlen. »Patru ómeni de patru temperamente fórte diferite«, observa acílea biografulu gubernatorului si totusi de o intimitate rara. Bordolo totdeauna veselu si iubitoriu de vorba multa, fatĭa in fatĭa cu elu in veci tacutulu Béldi, acelu Pithagoras alu unguriloru; episcopulu care totdeauna facea pe diplomatulu, vis à vis de principele gubernatoru cu prudenti'a sa de statu. Din toti Béldi celu tacutu jucá mai bine, Schwarzenberg nu prea. Cand lipsia vreunulu dintre acei patru camaradi de distractiune, venia vreunu altu generalu ori presiedente sau vicepresiedente civilu. Principele stimá multu pe Bordolo, precum îlu stimá si episcopulu, care se avea fórte bine cu densulu; Bordolo inse infrantu si elu mai multu de sarcin'a functiunii sale cá de numerulu aniloru, a repausatu inainte de Schwarzenberg in 1 Octobre 1857 spre mare durere a stimatoriloru sei.

Apuntamentele principelui cá gubernatoru si cá comandante de corpu faceau pàna la 24 de mii pe anu, din care inse nu'i remanea nici-unu banu, ci din contra iĭ mai intrau si alte sume din veniturile dominiiloru sale. Acelu gubernatoru ţinea casa mare cá nici-unulu inainte de elu in acésta tiéra; servitori sub numiri diverse, bucatari iscusiti, cai multi de mare pretiu; de doue-ori in septemana mese stralucite, éra caletoriile sale prin tiéra si venatorile 'lu costau multe mii; intru o singura caletoria inpartise la ómeni lipsiti, arsi, nefericiti 1700 fl.

Se intĭelege cà cine era distinsu cá se faca parte din societatea unui Schwarzenberg, avea se'si intocmésca resĭedinti'a si traiulu vietĭeĭ asĭa, cá se póta primi si elu cu

demnitate pe unu Grand seigneur. Episcopulu Andreiu nu esise din vreo classa de magnati, ci numai din o familia de comercianti fruntasi; elu inse au intielesu inca din anii cei critici cum are se'si represente atàtu demnitatea sa bisericésca, càtu si chĭaru biseric'a sa. Multi chĭaru dintre fiĭ sei sufletesci dedati la viati'a umilita de mai inainte, nu l'au intielesu de locu, éra unii l'au si denuntiatu dreptu la ministrulu culteloru cà face spese mari. Atunci a fost cand gubernatorulu a luatu pe episcopu in aparare atàtu de vigorósa, in càtu comitele Leo Thun in acea privintia nu a mai sporitu vorba. Pe langa acestea principele C. Schwarzenberg daca era prea bunu catolicu cá oricare altulu, differia inse chĭaru si de unele persóne din societatea cea mai inalta, care erau intolerante, bigotte, urîtóre de alte confessiuni religióse. Gubernatorulu era tolerantu pàna la mesura, in càtu de ecs. cand au pretinsu preotii r. catholici din Brasĭovu cá se se dea locu separatu pentru o gimnastica catolica, Schwarzenberg indignatu le respunse, cà de gimnastica confessionala nu voiesce se audia. Prea firesce, cà-ci atunci ar fi urmatu cà si exercitiile militare in armata se ia caracteru confessionalu, ceea ce ar duce ad absurdum. Acea tolerantia confessionala alui Schwarzenberg fù de mare ajutoriu in anii domniei concordatului, episcopului Andreiu cá si sasiloru; atàta numai, cà in anii urmatori isĭ perduse si episcopulu totu cumpatulu, precum vomu vedea la altu locu. Aici fia-ne de ajunsu a mai accentua o singura inpregiurare, care dupa noi este, cà acea simpathia si acea intimitate dintre numitii doi barbati a fost de mare folosu la inaintarea multoru individi de confessiunea gr. orientala. Este prea adeveratu, cà fàra calificatiunea ceruta de legi si fàra o purtare in totu respectulu cuviincĭósa dóra nici-unulu nu ar fi fost aplicatu in functiuni publice. Se mai cerea înse, de si mai multu pe tacute, înca si alta conditiune, de care nu toti dispuneau, adeca óresĭcare stare si avere propria, sau dela parinti, sau castigata in urmarea unei casatorii. »Nu voimu proletariatu de carturari in functiuni publice,« trecea si sub absolutismu cá regula. In casuri de acelea provocanduse cineva la 30—40 de functionari cu avere de acasa, se mai punea la joculu de Whist sau in alte conversatiuni càte o vorba buna, si omulu

teneru la càteva septemani îsĭ primía decretulu. Dara daca vei mai cugeta si la rivalitatile confessionali si nationali din acésta tiéra, atunci vei pricepe si mai bine ce insemná intimitatea dintre Schwarzenberg si Sĭaguna si pentru ce acestu prelatu a pusu amicului seu monumentu in gradin'a mitropoliei.[1])

Principele Schwarzenberg in cei de antei cinci ani ai sĭederei sale in Transilvani'a era sanetosu. Dela unu timpu inainte se cam vaierá de dureri la ficatu. Ordinarius alu principelui era renumitulu dr. Rhom medicu de regimentu. Acesta 'i dicea destulu se se mai crutie, se nu stea cu noptile intregi plecatu pe cititu de acte si de alte miserii ardelenesci; principele inse credea cà daca ese la venatu pre càte o septemana, sau in visitatiuni prin tiéra pre càte 9—10 dile, apoi organismulu seu s'a recreatu de ajunsu pentru càte 2—3 luni.

Dupa anulu nou din 1858 gubernatorulu plecase la Brasĭovu si in Secuime pentru inspectiunea trupeloru. Era unu geru tare, si cum revistele se intempla de regula calare, la Brasĭovu l'a si petrunsu frigulu, éra caletorind prin Secuime pàna la M. Osĭorheiu s'a bolnavitu atàtu de reu, in càtu a fost silitu se curme totu si se se intórca la Sibiiu, unde morbulu i s'a ingreunatu si mai tare asĭa, cà dela unu timpu cadiuse si pe asternutu. In fine dupace fù consultatu si dr. Oppoltzer in Vien'a, caletori'a sa la familia fù defipta pe 6 Aprile 1858, in care di personalulu gubernului si multime de alti locuitori se adunase spre a'i pofti caletoría fericita, dupace corpulu oficiriloru si gubernulu se presentasera sĭ cu o di mai inainte. Asĭa faim'a laţita mai tàrdiu, cá si cum principele Schwarzenberg s'ar fi bolnavitu din spaima, cà ar fi fost atacatu de unu ursu, remane fabula simpla; cum sciá elu se infrunte ursii, am vediutu si noi insine in muntii Zernesciloru in doue veri, in care petrecuse acolo cu societatea sa de venatori.

[1]) Despre relatiunile dintre gubernatoru si episcopu se potu vedá càteva informatiuni interessante in cunoscutulu opu: Archiepiscopulu si Mitropolitulu Andreiu baronu de Şaguna de Nicolau Popea archimandritu si vicariu archiepiscopescu. Opu premiatu etc. Sibiiu 1879.

Schwarzenberg s'a supusu la cura mai anteiu in Karlsbad, inse fàra nici-unu folosu. In Iuniu fù adusu la Vien'a in cur'a lui dr. Oppoltzer. In 22 Iuniu a cercetatu Maiestatea sa pe bolnavu. In 25 Iuniu principele Carolu Schwarzenberg a repausatu in Vien'a. Scirea trista a fost telegrafata si la Sibiĭu in aceeasi di. S'au facutu pentru repausatulu rugaciuni funebrale in tóte bisericele. In Sibiĭu a celebratu episcopulu Haynald unu Requiem cu mare solemnitate, dupace corpulu oficiriloru inaltiase in biserica unu catafalcu (Castrum doloris) din arme precum nu se mai vediuse pe aici.

Solemnitatea inmormentarii la Vien'a a fost in adeveru de principe, la care scrisórea de condolentia a imperatului càtra veduv'a principesa 'ia pusu coróna. Remasitiele pamentesci ale repausatului au fost asĭedĭate la Wittingau.

Opiniunile formate in cursulu timpului din punctu-de vedere romanescu asupra activitatii prìncipelui Schwarzenberg differu multu pàna in dio'a de astadi, nu din lipsa de fapte gubernementali si administrative, care au fost fórte multe in acei sĭepte ani, ci atàtu din caus'a unoru contradiceri aparente, càtu si in mai multe casuri din lipsa de judecata cu sange rece, impartiala. Vomu atinge acilea numai vreo trei contraste.

In a. 1851/2 comun'a Zernesci care numerá preste 600 de familii curatu romane, fusese condamnata de càtra o comissiune despotica, la o pedépsa de 40 mii florini m. c. in bani si la desproprietarirea de preste 13 mii jugere teritoriu comunalu si particulariu. Nici recursu nu se permittea comunei; plenipotentele ei preotulu Bartolomeiu fusese dusu intre pusci si inchisu la Brasĭovu. Nici-unu advocatu nu era suferitu se stea comunei in ajutoriu. In capu de érna, sub protectiunea noptii càtiva ómeni scapara din comuna la Sibiĭu. Gubernatorulu Schwarzenberg informatu din recursu despre starea lucrului, dupace infruntà pe comandantele districtului care exmissese comissiunea, o cassédia pe acésta, apara pe comuna de amend'a enorma si ruinatóre, indrépta tóta caus'a la statum quo pàna la o regulare prin lege, si comun'a remase pentru totdeauna in drépt'a sa proprietate.

Cu totulu din contra s'a intemplatu locuitoriloru din muntii apuseni totu in acei ani si anume dupa caletori'a

împeratului, cand Schwarzenberg intru atàta se iritase asupra loru, in càtu presentanduse la elu comissariulu c. r. districtualu Dim. Moldovanu in Alba Iulia, gubernatorulu îlu intrebà pe acesta cu despretiu: Was macht die Canaille im Gebirge? La acea insulta amara Moldovanu îĭ respunse, cà fruntasii munteniloru tocma se afla de fatĭa si astépta se li se dea audientia. Mari vrasmasi au avutu acei munteni in tóte vécurile, cari iĭ denuntĭau, si puçini au fost aparatorii loru.

Altu contrastu. Schwarzenberg pre càtu de multu simpatizase cu episcopulu Andreiu Sĭaguna, tocma pe atàta se purtá de rece càtra episcopulu Alecsandru St. Sĭulutĭu. Adeveratu cà in acei ani de nicairi nu ajungeau la gubernu atàtea reclamatiuni si plansori cá dela Blasĭu; dissensiuni cu capitulu, cu professorii, pentru dominiulu monastirei si alu seminariului; reparaturi; pàne; primire de clerici s. a. Lucrulu venise asĭa departe, cà directoru la gimnasiu denumi insusi gubernulu in persón'a lui Petru Popu, éra pentru o multime de alte diferentie fù trimisu la Blasĭu referentele gubernialu Gabr. Dorgo, cá se desnóde si se reguledie atàtea incurcaturi. La tóte acelea se mai incarcau si colónele Gazetei cu certe neterminabile si cu unele planuri, càtu îti stetea mintea in locu; ba cà se se intregésca numerulu calugariloru la 11; ba cà seminariulu de clerici se fia desfiintiatu si clericii inpartiti pe la seminarii rom. catolice, ba se se prefaca in seminariu centrale, ba se fiă scósa limb'a latina, si alte fantasii curióse.[1])

Numele Blasĭului cá localitate a tuturoru miscariloru nationali din 1848/9 suná si asĭa fórte reu atàtu la audiulu gubernului provincialu, càtu si la alu celui centralu, la care ingrijise aristocrati'a se'lu descria cá pre adeveratulu patucaldu alu tuturoru atrocitatiloru comisse in acésta tĭéra; acum pas' de mai alérga la gubernu cu unu legionu de reclamatiuni si pretensiuni càntandu'i mereu la urechĭa merite fàra numeru, la care elu inse'ti respundea nu odata: »Ati fost

[1]) A se vedé Nrii 57, 58, 59, 61, 66, 67, 68, 70, 73, 74, 84 ai Gazetei din a. 1852 si cu atàtu mai multi din càtiva ani urmatori pàna la instalarea de mitropolitu, apoi érasĭ pàna la cris'a din 1858 cu cei 8 protopopi.

datori se luptati pentru caus'a monarchiei; daca ati fi luptatu la magiari, v'amu fi spendiuratu.«

Inse tóte acelea miserii blasĭene înca totu nu esplica de ajunsu aversiunea lui Schwarzenberg asupra episcopului Sĭulutĭu; se póte inse cà timpulu va mai descoperí si alte cause remase pàna acum secrete si neadeverite. De altmentrea este sciutu cà Schwarzenberg nu simpatizase nici cu Haynald, care facea multime de pretensiuni in spiritulu theocratiei si cerea titulaturi desierte.

Unu alu treilea contrastu se póte intielege mai usĭoru. Principelui Schwarzenberg nu'i placea se fia resĭedinti'a tĭerei in Sibiĭu, ci vointi'a lui a fost totdeauna cá se o mute la Clusĭu, ceea ce inse nu placuse la Vien'a. Gubernulu centralu voiá ce e dreptu, cá gubernatorulu se viĭe in contactu cu aristocrati'a tierei si se o atraga càtra sine, nu inse cá se si prefaca Clusiulu in resĭedintia. Se mai dice cà lui Schwarzenberg i se si urîse in Sibiĭu de neincetatele rugaminti, pretensiuni si tribulari ale sasiloru pentru o multime de favoruri, ajutóre, ertari sau prolongari la imprumutulu de $1^1/_2$ milióne, mijlociri càtu mai dese la curte pentru desdaunari de dĭeciueli, ba ce e mai multu, chĭaru si pentru regularea unui riuletiu la Seghisióra cu spesele statului, si alte nenumerate cersitorii de acestea.

A mijlocitu Schwarzenberg si pentru alte popóra càte ceva, dara in proportiuni fórte modeste, adeca cam precum erau si suplicele. Dupa conscriptiunea celoru omoriti in 1848/9 la recomendarea gubernatorului s'au acordatu dela curte in 1856 sumusiór'a de 4600 fl. m. c., din care apoi se inpartiau in fiacare anu càte 20 pàna la 42 fl. la veduve si la orfani dela sate. S'au mai castigatu si dela reuniunea de ajutoriu din Vien'a una suma anuala de càte 5000 pàna la 6000 fl. pentru veduvele si orfanii granitiariloru cadiuti in campaniile aceloru ani.

Pe la satele arse s'a resolvitu lemnaria mai alesu din padurile statului in valóre de 32.400 fl. m. conv. Se mai acordase si sum'a de 80.000 fl. m. c. pentru restaurarea mai multoru biserici romanesci arse sau ruinate.

Dara precum s'a mai disu, celu mai stralucitu ajutoriu a fost regularea relatiuniloru urbariale, dupa care dr. Io-

sef Grimm pune sum'a numerata celoru indreptatiti la 42,118.866 fl. 14¾ cri mon. c. Aristocratii ardeleni cari au inaintatu principessei veduve o frumósa epistola de condolentia eşita din pén'a fostului cancelariu br. Samuel Josika, îsĭ inplinisera numai datori'a de recunoscintia càtra repausatulu gubernatoru atunci, cand acea adressa o subscrisera preste una suta de aristocrati, in fruntea loru pre langa doi frati Josika, br. Fr. Kemény, comitii E. Mikó, J. Nemes, Alb. Bánffi, Fr. Béldi, Fr. Toldalagi, Bethlen, Eszterházi, unu br. Vesselényi, br. Vas. Nopcea s. a. m.

Sub gubernatorulu Schwarzenberg a lucratu si una comissiune la unu proiectu de statutu nou sau constitutiune pentru Transilvani'a. Membrii acelei comissiuni au fost denumiti dupa nationalitati, doi magnati Béldi si Toldalagi, doi sasi br. Jos. Bruckenthal si P. Lange, doi romani, Dem. Moldovanu si Gabr. Dorgo; redactoru alu proiectului dr. Grimm. Cand era operatulu gata de subscrisu si de inaintatu la Viena, dise Schwarzenberg càtra Grimm: Noi amu lucratu multu la elu, dar dta veĭ vedea cà'lu voru ingropa in archive.[1])

§ 80. Conspiratiunile cele mari din 1851 pàna in 1853. Descoperirea loru. Conspiratiunea din Transilvani'a costa vieti de ómeni si prinsorile se implu din nou. Romanii spionati. Petru Mocĭoni de Foen junghĭatu.

Acela care ar fi cititu numai cei din urma sĭese §§-i precedenti despre activitatea gubernatoriloru Wohlgemuth si Schwarzenberg, cum si mai alesu despre memorabil'a caletoria a monarchului, apoi s'ar oprí acilea, ar putea fi sedusu cá se créda, cà spiritele tuturoru locuitoriloru acestei tieri si ai Ungariei aru fi fost in acea epoca atàtu de linistite, precum este marea in lipsa totala de ventu. Suprafatĭa insĭelatóre, cà-ci in laîntrulu poporului magiaru ferbea si colcaiá cá in sinulu unui vulcanu.

[1]) Vedi mai multe in opulu: Carl Fürst zu Schwarzenberg, Gouverneur von Siebenbürgen. Ein Denkblatt von Josef Ritter von Grimm, Dr. der Rechte. Wien 1861. Folio cu illustratiuni.

Dupace revolutiunile fusesera calcate pretutindeni, capii conspiratiuniloru càti au scapatu cu viatia îsi aflara asilulu loru in Angli'a; francesii Ledru Rolin, Louis Blanc, Victor Hugo, italianulu Josef Mazzini, renumitulu russu Herzen si unii germani acolo facura cunoscintia. Totu la Londra s'a mutatu dela Kĭutahia si Ludovicu Kossuth cu alti càtiva emigranti. Preste puçinu s'a primitu scirea, cà din capii aceloru emigranti din diverse tieri si natiuni s'a formatu unu comitetu europénu, in care apoi fù primitu si Dimitrie Brateanu cá representante alu principateloru romane.

Acelu comitetu europénu figurá totodata cá republicanu. Màni'a conspiratiloru se concentrase la inceputu mai alesu asupra lui Ludovicu Napoleon, care dupace se facuse presiedente alu republicei francese, in 1851 îĭ insielase cumplitu cu lovitur'a sa de statu din 2 Decembre, pe care in 3 si 4 Dec. o scaldase si in sange. Intr'aceea fiacare membru alu comitetului europénu lucrá si separatu pentru resculârea popóraloru respective. Mazzini emissese bilete pe garanti'a statului viitoriu alu Italiei. L. Kossuth a emisu bilete sau note cu textu magĭaru si englezu pe hipotec'a dominiiloru Ungariei.

Pentru conspiratori erau doue sisteme adoptate. In Itali'a introdusera sistem'a de càte patru; nici-o grupa nu putea cunósce pe cei din alte grupe. Pentru orice tradatoriu mórtea era mai multu cá sigura. In Ungari'a si Transilvani'a fù adoptata sistem'a anului asĭa, cà anulu era statulu sau gubernatorulu Kossuth. Statulu impartitu in 12 luni, adeca 12 comandanti sau prefecti, anume 9 pentru Ungari'a, 3 pentru Transilvani'a. Cele 52 de septemani insemnau 52 de functionari inalti. Dilele si órele anului erau ceealta multime, care se inpartiá in minute, adeca poporulu combatantu. Tóte denumirile in acelea functiuni le facea anulu si singuru elu sciá unde si pe cine numesce luna si septemana. Numai càte doue persóne puteau se vorbésca despre realisarea planului; trei la acelasi locu niciodata. Numai luniloru si septemàniloru le era permisu cá se citésca scrisori, respective ordine, porunci, care veniau dela Anu; dilele si minutele aveau se afle numai la momentulu datu, unde si cand se se adune sub arme.

Dintre cele trei luni, adeca trei prefecturi sau comande mari destinate pentru Transilvani'a, doue se veniau pentru ungurimea din comitate inpartita printre romani, adeca nobilime si burgesime din Clusĭu, Desiu, Aiud, Turda, Huiedin, Alba etc., éra una »Luna« facea singura Secuimea cu patru »Septemani«, care erau districtele Murasĭu, Odorheiu, Háromszék (Treiscaune) si Csik (Cĭucu).

Cunoscutulu secuĭu br. Orban Balázs in opulu seu A Székelyföldleirása scrisu in pătru volume cu nespusa patima si ura, éra alaturea cu elu Walter Rogge dau multe informatiuni despre plamadirea, desvoltarea, descoperirea si in fine innecarea conspiratiunii din Secuime. Noue se ne fia de ajunsu a insemna din acelu episodu istoricu numai càteva momente, care merita cá se le cunósca toti patriotii si le fia de invatiatura.

Amu premisu la altu locu, cà secuii incepusera a vorbi înca din 1850 despre o rescóla noua si ce era mai absurdu, in societate cu romanii. Dupa aceea a urmatu tacere mai bine de unu anu. Pe la 1851 secuiĭ incepusera se sĭoptésca intre sine, cà la porunc'a »gubernului nevediutu« au se se rescóle tóte popórale Europei in primavar'a viitóre, adeca in 1852. Rogge dice cà secuii cá magiari fiind de caracteru nobilu si deschisu, n'au pututu tacé, precum au tacutu italienii si polonii. Noi sciamu pàna acum, cà tocma din contra, ómenii cari nu potu tacé, trecu in tóta lumea de ómeni fàra caracteru si cà poporulu nostru înca numesce pe unii cá aceia flecari, fleure, guri sparte, postĕle satului sau ale orasiului, apoi in multime de casuri »vendiatori de sange si de neamu.« Si noi mai sciamu, cà de ex. preotii spirituali cari nu ţinu secretulu marturisirii pecateloru, merita respopire (degradare) si inchisóre; functionarii cari nu tacu, sunt destituiti; militarii cari nu ţinu secretulu, sunt cassati cu cea mai mare ruşine si in anumite casuri platescu cu viati'a. Adeverulu in privinti'a secuiloru a fost in casulu de fatia, cà pre langa ce le place se audia si se spuie monstruositati, apoi densii erau si multu mai simpli, decàtu se intieléga o sistema asĭa complicata pentru ei, cu anu, cu luni, septemani, dile, óre, minute si secunde.

Cea de anteiu descoperire despre complotulu ungurescu iĭ venise gubernului din Vien'a in 1851 dela Ludovicu

Napoleon, atunci presiedente alu republicei francese, care aflase de tóte planurile comitetului européu din Londra, sciuse chĭaru si despre complotulu specialu secuiescu, pre cand ceilalti unguri si anume nobilimea din comitate si din Ungari'a multu mai practici si mai paţiti n'au intratu asĭa usĭoru in cursa.

Ministrulu presiedente principele Felix Schwarzenberg dupace primise aviso dela Paris, nu a precipitatu nimicu, ci mai asteptà pàna ce va mai avea si alte probe. Corespondentiele din Londra cu Parisulu, cu Itali'a etc. s'au continuatu càtva timpu pe batiste (machrami) din materia numita foulard, pe care scriá cine ce voiá cu o tinta chemica, dupa aceea batistele se muiau intr'o vapsea, care acoperia perfectu tóta scrisórea si asĭa conspiratii isĭ trimiteau sau duceau cu sine batiste de foulard, éra cand ajungea la locu, nu avea decàtu se móie bine batist'a in apa, pentrucá se dispara tóta colórea falsa si scrisorile se se póta citi usĭoru. Dara in fine s'au aflatu ómeni cari au vendutu si acelu secretu alu conspiratiloru, éra din batiste càte s'au pututu confisca si din alte semne càte aveau conspiratii, precum form'a pàleriei ori a cacĭulei, colórea inbracamentei, modulu de a'si lasa ori a rade barbile s. a. au esitu mai alesu din Itali'a alte càteva secrete. Gubernulu mai avea si asĭa numiti »agenti provocatori,« cari aveau missiunea se se apropie de tine, se'ti faca cunoscinti'a, se se planga amaru de tirani'a gubernului, se injure chĭaru si pe cas'a domnitóre, éra tu daca erai unu naucu si gogomanu, ĭtĭ desveliai si tu inim'a, injurai alaturea cu ei, éra in nóptea sau in dio'a urmatóre erai arestatu.

La finea anului 1851 veni dela Vien'a ordinu càtra gubernatorulu Schwarzenberg cá se se apuce de lucru. Atunci fù trimisu br. Heydte acum colonelu, in Secuime cu bani si cu spioni. Heydte se asĭedĭà deocamdata la comun'a Ferihaz in castelulu lui Haller, care era confiscatu pe sam'a statului. La inceputu mergea fórte greu cu cei citati, pentrucà toti negau pe mórte. Torturi nu s'au intemplatu, ci mai multu promissiuni, bani, cariere stralucite. Aflase si Kossuth de tradarea lui Napoleon; deci elu înca scrisese celoru 4 septemani, »cá se intre cu ai loru in pa-

mentu.« In fine inse totu s'au aflatu tradatori intre secui. Orban si Rogge voru se scia numai de Biró Mihály dela Kis-Görgény, care celu de anteiu a facutu càteva descoperiri lui Heydte, éra dupa càteva dile 'i presentà intréga »Sistem'a anului.« Mai tardiu s'au aflatu si alti tradatori, precum vomu vedea preste puçinu. S'au prinsu si càteva fire ale complotului dintre secui fruntasi cu conspiratori din Vien'a.

Acum sosise momentulu spre a stringe sforile retĭelei pline de pesci. In nóptea din 24 Ianuariu 1852 gendarmeria si plutóne de soldati din garnisóne facura dintru odata arestari in tóta Secuimea. Intre cei multi au fost arestati in acea nópte professorulu Török, unu popa reformatu, doi guardiani (egumeni) ai calugariloru catolici, mai multi fosti deputati, oficiri de insurgenti, advocati, intre cari si Gálffy cumnatu alu lui Török; éra junele nobilu Horváth, unulu din cei mai greu compromisi scapase din acea nópte; elu inse nefericitulu in fal'a si fantasi'a sa de aristocratu merse indata a dou'a di la generalulu Schobel in M. Osĭorheiu, cá se'lu intrebe de caus'a arestarii iubitului seu profesoru Török. Generalulu de origine patricianu sasu din Brasĭovu, barbatu humanu, in positiunea sa si pre langa strictele instructiuni ce avea, nu putea dice tinerului flusturatu, fugi drace ori incatrau vei vedea cu ochii, ci puru si simplu l'au arestatu.

In 27 Ianuariu au ajunsu la Sibĭiu totĭ secuiĭ arestati, adusi intre escorta numerósa. Cei mai greu inculpati au fost inchisi in monastirea catolica, ceilalti in edificiulu care astadi este resĭedinti'a mitropolitului romaniloru de confessiunea gr. orientala orthodoxa.

Se'si faca cine póte o idea despre spaim'a, supararea si urgi'a produsa preste totu in soçietatea magĭara in urmarea aceloru arestari. Noi romanii cum traiamu mai multu chĭaru decàtu astadi, cu totulu isolati de càtra compatriotii nostri, nu cunosceamu nicidecum causele aceloru arestari si credeamu cà póte sunt totu arestari restante din 1849.

Toti inculpatii au fost dati in judecata militara. Dupa cercetari de càteva luni auditorii ne fiind in stare se scótia la lumina fapte complinite, isĭ detera parerea, cà dupace

conspiratiunea venise din afara, éra aici acum i s'a spartu cuibulu, arestatii se fia pusi in libertate. In acestu intielesu a sunatu si comitiv'a gubernatorului. Ministrulu presiedente Felix Schwarzenberg, care mai era in viatia, iritatu fórte din caus'a conspiratiuniloru, a respinsu acea parere si a trimisu la Sibiiu pe maiorulu auditoru Tapferer, care lucrase in processele de inalta tradare din Galiti'a dela 1846 inainte. S'a compusu unu nou tribunalu militariu sub presidiulu colonelului Bartels. Tapferer apucànd pe Biró de scurtu, mai scóse dela elu alte secrete. Calcara locuinti'a lui Török in M. Osiorheiu, unde aflara ascunse multe corespondentie si acte revolutionarie. Acelasi auditoru apucand si pe alti doi conspirati din cei mai tineri, intru atàta 'i infricà, in càtu aceia spusera tóte càte au sciutu ei. Acum se mai facura alte arestari in Secuime si anume érasi de popi protestanti, inse si de càteva femei, cum Rosa Gálffy, Rosa Hajnal, dómn'a Czirják, Emma Boer mar. Kenderessy. In 13 Iuniu 1852 a fost inpresuratu colegiulu calvinescu din M. Osiorheiu si càtiva studenti érasi arestati. Pàna in Iuliu 1852 se aflau 95 de persóne in prinsóre. In urmarea altei denuntiari mai tardie càteva persóne au fost arestate si in Bucuresci, unde fusese trimisu judecatoriulu c. r. Zay dela Sibiiu, care apoi fàra a'i pasa ceva de gubernulu Tierei romanesci, numai cu ajutoriulu sergentiloru dela agenti'a austriaca au calcatu locuinti'a, in care conspiratii se adunau nóptea la o veduva fugita acolo. Berzenczei a scapatu sarind prin feréstra in gradina si pe aci incolo pàna in Turci'a.

Investigatiunile au duratu mai multu de doi ani in celu mai mare secretu si resultatele loru au fost in adeveru tragice.

In 10 Martiu 1854 au fost spendiurati pe livad'a postei dela M. Osiorheiu, professorulu Török, advocatulu Gálffy si tinerulu Horváth. O deputatiune de orasieni se rugase, cá daca acei nefericiti trebue se móra, încai se nu péra in furci cá banditii, ci se fia inpuscati, dara concetatiénulu loru primariulu Lázár János le-a respunsu restitu: »In padurile orasiului vostru se mai afla arbori destui pentru strengari cum sunt acestia.« Adeveratu humoru secuiescu! Gál

a voitu se nimicésca cu varu si trupurile mortiloru, dara nimeni nu 'ia datu. Mii de ómeni barbati si femei au assistatu la acelea trei executiuni, éra cand hoherii au pusu lui Horváth latiulu, unu vaietu si plansetu generalu resunà din tóta acea multime de ómeni, cari apoi au si imbracatu doliu.

In 19 Aprile au mai fost trimisi pe ceea lume in Háromszék doi insi, Josef Váradi si Stefanu Bartalics.

Au mai fost condamnati la mórte alti 48 de secui toti din classele de honoratiori si literati, au fost inse pardonati si judecati numai la captivitate de fortaretie pe ani mai multi sau mai puçini dela 5—6 pàna la 10—15—18. Popi si professori erau de tóte confessiunile unguresci, cei mai multi protestanti; dintre catolici unu parochu fù condamnatu la optu, éra guardianulu Franciscaniloru la cincisprediece ani. 11 barbati si 2 femei au scapatu din lipsa de probe. Au mai statu in prinsóre de cercetare succesive alte 110 persóne, dintre care unele au nebunitu, altele s'au sinucisu.

Acesta fù finitulu tragediei secuiesci desvoltate in cursulu celoru doi ani de dile. Nu vomu uita tocma la loculu acesta, cà totu in acelu restimpu de doi ani cade atentatulu lui Libéni, incercarile din Mantua si din Milano de a revolta din nou Itali'a, dupa care s'ar parea cà executiunile sus descrise din secuime ar trebui se fia considerate totodata cá repressalii luate din partea gubernului centralu din Vien'a. Dara acestea resultate positive ale activitatïi de doi ani a tribunaleloru militare sunt numai unu scheletu saracu pre langa càte secrete voru fi ascundiend actele inmormentate in archivele armatei imperiale, pe care scie numai Ddieu, cine si cand le va scóte la lumina. Pedepsele de mórte in lipsa de fapte complinite, adeca in lips'a de realisarea planului conspiratiloru prin spargerea in realitate a rebelliunei, se paru la multi fórte crunte, ceea ce nu se póte nega. Intrebarea înse ar lua cu totulu alta fatïa, daca din acte s'ar adeveri pe deplinu aceea ce se spunea din partea austriaciloru indata dupa executiuni, cà planulu conspiratiloru a fost, cá dupace s'aru fi organisatu deplinu, inainte de tóte se puie in scena o vespera siciliana, sau o nópte alui Bartolomeiu cá cea de odinióra din Paris, adeca se omóre

dintru odata pre toti oficirii trupeloru si pre toti functionarii civili imperatesci. Atàta stà, cu acte si fàra acte secrete, cà reusirea revolutiunii era se coste din nou torenti de sange omenescu.

In totu timpulu càtu au ţinutu arestarile si condamnàrile intre secui, nu scimu despre nici-unu romanu care se fia fost arestatu si totodata convinsu cà ar fi participatu la acelea conspiratiuni secuiesci; totusi a fost ţinuta si intelligenti'a romana sub privighĭere stricta prin politia si gendarmeria, éra romanii càti se aflau in functiuni publice, erau dati in grij'a speciala a presiedentiloru respectivi. Batjocurile cele mai mari si neuitate care au cadĭutu asupra romaniloru au fost in a. 1852 cand s'a calcatu cancelari'a episcopuluĭ Alexandru St. Sĭulutiu in absenti'a lui, in Vien'a domiciliulu lui Ioanu Maiorescu, éra spre tómna s'au luatu si chartiile lui Avram Iancu cu ocasiunea arestarii lui. Se mai confiscá si in Brasĭovu dela posta unele scrisori si tiparituri venite lui G. Baritĭu, sau la redactiunea Gazetei. Nicairi nu s'a pututu descoperi ceva compromitietoriu, batjocur'a inse li se facea. De altmentrea lumea se dedase pe la noi pàna in a. 1859 atàtu de multu cu confiscari de scrisori, cu calcari de domiciliu si cu arestarile, in càtu in anii din urma ómeni din class'a honoratioriloru se intrebau in gluma: Bine domnule, ce omu poti fi dta, daca pàna acum nu ai fost arestatu nici pe 24 de óre.

Fia fost causa sau numai pretestu alu calcarii la episcopulu mai tardiu mitropolitulu Sĭulutĭu, noi nu amu pututu afla nici-una nici alt'a si pentru noi a remasu misteriu. A fost denuntiare; inse ce s'a denuntiatu? I se scornise lui Sĭulutĭu, cà era dacoromanistu infocatu, pentrucà se provocá desu la Rom'a; elu inse o facea acésta din punctu-de vedere confessionalu, despre care credea cà asĭa place gubernului centralu si anume ministrului Leo Thun parintele concordatului austriacu. Se póte inse cà romanismului sĭulutianu i s'a datu in Vien'a cá si in Sibiĭu cu totulu altu intielesu.

Causele calcarii la Maiorescu se coprindu in scrisorile lui. Acelea au fost totu denuntiari infame si anume una adressata anonimu chĭaru din partea colegului seu Aron de a dreptulu càtra ministrulu justitiei. Maiorescu nu a scapatu

de spionagiu pàna cand a fost silitu se se retraga din functiune si se tréca la 1857 in Romani'a.

O causa pipaita a batjocurei facute lui Avram Iancu nu ese de nicairi. Cà elu cá advocatu aparase interessele de viatia ale comuneloru muntene, acésta nu era nici-o causa de a'i rapi hartiile, a'lu aresta si maltrata. 20 de comune muntene se aflau in differentie cu fisculu mai vîrtosu pentru paduri. Se incepuse conscriptiunea catastrala. Comunele pretindeau se se scria padurile pe numele loru; functionarii fiscului nu suferiau. Colonelulu Springensfeld cá comandante alu districtului punea pe comune executiuni militarie, éra de alta parte trimitea mereu pe Dimitrie Moldovanu adiunctu alu seu de districtu, cá se alerge prin tóte comunele, se induplece pe ómeni a se abate dela pretensiunea loru si apoi a'si cauta dreptulu loru pe calea legii. Acésta nu o pricepeau si nu voiau se o pricépa ómenii nostrii, cà-ci de calea legii s'au fost saturatu din adenculu sufletului in vreo suta de ani. 155 de acte din acelea processe comunale ne stau de inainte si din tóte acelea nu ese nici umbr'a vreunei tendentie de natura politica, rebella, conspiratóre, pentru care se 'si aróge cineva dreptulu de a aresta pe ómeni si a le pune executiuni militare. Springensfeld au arestatu inaintea lui Iancu pe alti càtiva, uneori numai din prepusu, sau in urmarea vreunei denuntiari. Comissiunea catastrala avea trebuintia de actuari, cari intru o lista din 30 Augustu 1852 subscrisa de comissariulu Zudor Dénes erau in numeru de vreo 16, maioritatea loru romani; vedemu inse intre ei si pe unu Márton Joseff, Vadas Lajos, Apáthi János, Deák Ferencz, Benedikti Gábor, Gyértyánffy Adolf. Acestea nume ne dau se pricepemu din acte, pentruce unii actuari romani erau arestati si érasi liberati fàra nici-o sententia. Din toti, positiunea lui D. Moldovanu a fost cea mai grea intre acelea impregiurari; totusi lui i s'a facutu pe atunci mare nedreptate de càtra multi ómeni superficiali, cari judeca numai dupa spuse si audite, éra nu dupa cele ce stau si se vedu documentate negru pe albu.

Pàna cand se va afla péna sanetósa, care se voiésca a invedera starea nacajita si multu asuprita a locuitoriloru munteni asïa cum o merita aceia, patriotii adeverati, intere-

sati de causa nu voru lipsi a citi si a studié înca si alu doilea memorialu substernutu de càtra protopopulu Simiònu Balint principelui gubernatoru C. Schwarzenberg de dato Abrud 8 Mart. 1852.[1]) Informatiuni instructive se potu afla in aceeasi materia in Gazet'a Transilvaniei din 1858.[2])

§ 81. Principele Fridericu Lichtenstein gubernatoru; greutatile cu care avù se lupte si acesta. Activitatea episcopatului. Unu congresu de 35 episcopi pronuntia anathema asupra ideii de nationalitate. Certele confessionali provocate prin concordatu, ajunse la culme. Venirea nuntiului Lucca in tiéra. Romanii din Transilvani'a supraveghiati si mai strinsu din caus'a principateloru române. Resultatele resboiului din Itali'a schimba façi'a monarchiei si popórale incepu se resufle mai usĭoru.

Dupa tóte simptomele càte aparusera pe ceriulu politicu dela mórtea gubernatorului Schwarzenberg sémena fórte, cà monarchului nu'i era usĭoru cá se afle unu altu barbatu de statu intru tóte corespundietoriu inaltei si grelei missiuni de gubernatoru alu acestei tieri incrucisĭate de nationalitati si confessiuni. Scaunulu de gubernatoru a remasu aprópe trei luni vacantu.

In 20 Septembre 1858 generalulu principe Fridericu de Lichtenstein descendente din familia suverana, nou numitu gubernatoru, ajunse la Sibiĭu dupace fusese intimpinatu la comun'a vecina cu parada si solemnitate traditionala la poporulu acesta si la functionari, éra in acea di pe la 3 óre luà prandiulu la episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna, in a carui trasura si venise dela Sacelu incóce. Generali si inaltii functionari ai gubernului erau invitati la acelu ospetiu de buna venire.

Ca si cei doi antecessori ai sei, asĭa si gubernatorulu Lichtenstein a simtitu indata la càteva dile imperiós'a necessitate de a intreprinde caletorii prin tĭéra, spre a studié

[1]) Acestu alu doilea memorialu s'a publicatu intregu in „Transilvania“ din a. 1877 Nr. 1.

[2]) In mai multi Nri cam dela 70 inainte.

pe ómeni si a visitá oficiile statului. La finea lui Octobre gubernatorulu se aflá pe la Brasĭovu si in Secuime.

In Augustu alu acestui anu se ratificase fàra voi'a Austriei memorabil'a conventiune a puteriloru europene, prin care se asigurá autonomi'a principateloru romane si in o parte considerabila chĭaru unirea loru. In Lombardi'a dupa mórtea lui Radetzki gubernatoru fù denumitu archiducele Max fratele imperatului; dara scirile càte veniau de acolo la Vien'a, inspirau grija totu mai mare. In Sardini'a se formasera batalióne de voluntari emigranti si ministrulu de externe com. Buol-Schauenstein indesĭertu amerintiá din acea causa cu note. Dintre emigrantii magĭari se stracurasera mai multi in Moldov'a, unii si la Bucuresci, cari cercau cu vorbe dulci cá mĭerea, cá se traga pe romani in partea loru, spunendule càte verdi si uscate despre impartirea Daciei prin sufragiu universalu intre romani si unguri. Asĭa Lichtenstein avea se'si faca ochii in patru asupra romaniloru din partea meridionala a tierei si asupra secuiloru.

In laintrulu tierei gubernatorulu dedese preste cuibulu de vespi ai certeloru confessionale, care se incepusera înca din a. 1850 si urmatorii, mai cu incetulu, mai fatiaritu, éra dela inchierea concordatului intre imperatulu Austriei si papa Pio nono acelea se inveninasera preste mesura. Se escasera inse si diferentie speciali in biseric'a greco-catholica si anume in archidiecesa.

Cu càteva dile inainte de venirea principelui Lichtenstein, adeca in 11 Septembre ajunsese pe la Lugosiu la Blasĭu nuntiulu apostolicu dela Vien'a archiepiscopulu Antonio Lucca, insoçitu si de unii canonisti, de cari crediuse cà va avea trebuintia, pentrucá se bage mintea in capu la càtiva protopopi, cari nicidecum nu se puteau inpaca cu unii articlii ai concordatului si cu atàtu mai puçinu cu alte acte emanate cá corollarie ale aceluia.

Intr'aceea unu concordatu inchĭeĭetu cu pap'a Romei de càtra vreunu monarchu este o legiuire de caracteru bisericescu, a carei discussiune nu are locu in o istoria politica. Dupace inse atàtu mesurile preparative luate cu ani mai inainte, càtu si insusi concordatulu subscrisu la Vien'a in 18 Augustu 1855, ratificatu si esemplariele schimbate totu

acolo in 25 Septembre 1855 au avutu influintia cu totulu extraordinaria asupra vietiei nationale, politice si sociale, a popóraloru monarchiei, din acestea trei puncte-de vedere vrend nevrend cauta se se ocupe si istori'a politica de acea lege bisericésca; éra noue ni se inpune acésta missiune nu prea placuta înca si din alta causa, care concerne pe o parte considerabila a natiunei romane, in càtu adeca installarea mitropoliei greco-catolice de Alba-Iulia si a celoru doue episcopii de nou fundate coincide aprópe cu publicarea concordatului urmata dupa ratificare in monarchia si in afara.

Pentru-cá lectorulu se se póta orienta de ajunsu in confusiunea babilonica a confessiuniloru, cauta se ne intórcemu pe càteva momente la unele evenimente anterióre din cei din urma diece ani.

Pre cand a fost alesu cardinalulu comite Ioanu Mastai-Ferretti papa cu numele Pius IX, spiritele italieniloru erau preste mesura irritate si amarîte in urmarea multeloru mesure tiranice de mai inainte. Papa Pius IX din natur'a sa omu bunu, in dorinti'a sa de a mai face si pe voi'a locuitoriloru si a linisti spiritele, pre langa ce a departatu din pregiurulu seu pe ómenii remasi dupa Grigorie XVI nesuferiti poporului, in Aprile 1847 au acordatu locuitoriloru statului papei mai multe drepturi politice inportante, cum: dieta (consulta), garda cetatiéna, libertatea persónei s. a. Acelea concessiuni al papei facute cá suveranu alu unei parti din Itali'a produsera bucuria generala nu numai in statulu seu, ci in tóta Itali'a, înca si in alte càteva staturi europene. Italienii strigau din tóte gurile »Evviva Pio Nono,« cu singur'a esceptiune a representantiloru puterei absolutistice si a theocratiei, care nu voiá se audĭa de nici-unu dreptu alu popóraloru, ci numai de ţinerea loru sub tutoratu pentru toti vecii. Mai era inse si alta partida estrema, celei theocratice diametralu opusa, adeca partid'a republicana, care nu voiá nici chĭaru monarchii curatu constitutionale, éra cu republicanii se identificá partid'a infocata, care tindea cu orice pretiu la unitatea Italiei.

Intre acestea sparge in Februariu 1848 revolutiunea in Paris. In Martiu italienii storcu dela pap'a o constitutiune revolutionara. Dupa invingerea Sardiniei prin Radetzki pap'a nu sciù se'si ascunda bucuri'a. Din acea di italianii incetara cu

»evviva.« Tómn'a in 15 Novembre plebea omorî pe ministrulu Rossi, precum omorise cea din Vien'a pe Latour. Pap'a ajutatu de ambasadorulu Bavariei com. Spaur scapa in 25 Novembre din Rom'a in vestmente schimbate la Gaeta. In Rom'a se proclamà republic'a cu desfiintiarea puterii seculare a papei. Acea republica a duratu numai pàna in Iuliu 1849, cand francesii o sparsera si ocupara Rom'a. Pap'a inse s'a intorsu la Rom'a numai in Aprile 1850.

Intre acestea erau calcate tóte revolutiunile europene. Partid'a theocratica condusa de societatea Iesuitiloru si de un'a mare parte de episcopi (nu de toti) mai alesu din Itali'a si din tierile austriace, se apucase indata din 1849 cu totu adinsulu de lucru in intïelesulu si in spiritulu doctrinei loru. Episcopii italieni nu voiau se scia de nici-o suveranitate seculara, care se nu fia subordinata la vointi'a Scaunului Romei. Episcopii austriaci înca faceau pretensiuni fatia cu potestatea seculara, a caroru inplinire ar fi semnificatu aprópe nimicirea potestatii seculare. Adeca totu lupt'a vechïa millenaria innoita. Deci se ne marginimu din acestu stadiu inainte numai la pretensiunile formulate de càtra prelatii bisericei catolice fatia cu monarchi'a austriaca si la resultatele relative la tóte popórale sale, prin urmare si la poporulu romanu.

Dupa innecarea revolutiunii din Vien'a episcopii din provinciile austriace n'au avutu patientia cá se astepte si pacificarea Italiei si a Ungariei, ci mai multi din trensii adresanduse càtra parlamentu isi formulara pretensiunile loru in càteva puncte, intre care cele mai inportante erau:

Protestu in contra aceloru parti din constitutiunea imperiala, in care »sant'a religiune catolica« se pune alaturea »cu confessiunile heretice.«

Constitutiunea va remanea litera mórta, daca nu se asigura tóte prerogativele bisericei catolice fatïa »cu confessiunile heretice.«

Statulu se restitue la màn'a episcopatului tóte fondurile religionarie infiintiate de càtra imperatulu Iosifu II pe la 1784 care fonduri dedeau sum'a de càteva diecï de milióne florini.

Episcopii se aiba potestate absoluta preste tóta preotimea, fàra nici-unu amestecu alu statului.

Decimele in producte naturali platite pàna in 1848 episcopiloru, poporulu se le dea si pe viitoriu.

Libertate absoluta a episcopiloru de a sta in corespondentia cu Rom'a, prin urmare desfiintiarea dreptului cunoscutu cu numele de Placetum regium.

Episcopii se póta convoca sinóde oricand voru afla ei cu cale fàra nici-unu amestecu alu potestatii secularie.

Reform'a legii matrimoniale din codicele civilu austriacu se se faca in spiritulu canóneloru tridentine.

Supunerea tuturoru scóleloru la auctoritatile bisericesci; éra dascalii se fia subordinati de a dreptulu parochiloru.

Se se inchĭeie unu concordatu cu Rom'a, prin care se fia curmatu orice amestecu unilaterale alu potestatii civile in afacerile bisericesci.

Parlamentulu din partea sa cá representante alu monarchiei, a tractatu cele mai multe din acestea pretensiuni ale episcopiloru cá monstruositati si le-a respinsu. In acelasi timpu s'a pornitu mai vîrtosu in Boemi'a o agitatiune irritata asupra episcopiloru nu numai intre civilisti, ci si intre parochi, cari îsi prevedeau dejosirea loru la conditiune de sĭerbitori ordinari, precum intru adeveru li se intemplase si pàna atunci din partea unoru prelati din familii mari aristocratice. Chĭaru si denscendentii vechiloru Hussiti incepusera a esi pe planu.

Ilustrului choru alu episcopiloru austriaci nu 'ia pasatu nimicu de afrontulu ce'i venise dela maioritatea parlamentului, nici de turburarile din Boemi'a. Intĭelesĭ de aprópe cu aristocrati'a cea mare conservativa, episcopii sciau bine cà mai curend sau mai tàrdiu parlamentulu austriacu va fi trimisu acasa pentru totdeauna, éra fatĭa cu hussitii erau siguri de sabiile generaliloru.

In 1 Maiu 1849 se adunara in sinodu la Vien'a 35 de episcopi din tóte provinciile austriace insociti si de càtiva canonisti din cei mai ageri. Dupa deliberari petrundietóre, secrete de 6 dile, chorulu episcopiloru fù primitu in 7 Maiu de càtra Maiestatea sa in audientia solemna, in care i se presentà una adressa compusa in numele sinodului in termini categorici. In aceea sinodulu declara, cà imperatulu Franciscu Iosifu are dela Provedintia vocatiunea de a intineri,

a intari si a unifica monarchi'a habsburgica. Episcopii dorescu si ei realisarea acelui planu maretiu dinasticu si politicu. Se o scia inse Maiestatea Sa, cà Biseric'a catholica pre langa ce este o fortarétia tare pentru toti càti cauta fericirea eterna, ea totodata îsĭ intinde influinti'a sa binefacatóre si asupr'a vietiei pamentesci, éra pentru puterea morala a statului ea este indispensabila. Totodata episcopii reflectand la evenimentele din 1848 sunt de parere, cà acelea resturnaturi s'au intemplatu din nerespectarea religiunii catholice. Dupa acestea sinodulu îsĭ formulà pretensiunile sale in acelu memorialu totu in spiritulu celui inaintatu la parlamentu.

Acelu sinodu episcopescu a lucratu 6 septemani impreuna, éra in 17 Iuniu a esitu dela acelasi acea epistola pastorala, in care episcopii pronuntia anathema asupra blastematei libertati politice, éra relativu la Nationalitate declara, cà aceea este numai o remaşiţia din vécurile paganatatii, éra diversitatea in limbi este numai o urmare a pecatului si a departarii dela Ddieu. Mai departe: Placetum regium se fia desfiintiatu. Pap'a se póta dispune fàra scirea monarchului si a gubernului in tóte afacerile bisericesci in totu coprinsulu monarchiei. Cerculariile episcopiloru si corespondentiele loru cu strainatatea se nu mai fia supuse la nici-o revisiune a gubernului. In casatorii micste si in casuri de ingropaciuni, de inpartirea cimiteriiloru se dispuna numai episcopii fàra amestecului auctoritatiloru civili. Fondulu religionariu de 80 milióne infiintiatu de Iosifu II se fia supusu la control'a episcopiloru, éra alte 20 de milióne pe care le imprumutase statulu la clerulu catholicu, se remàie date fàra a le mai cere inapoi.

Pretensiunile episcopatului catolicu austriacu au fost mai tardíu comunicate si episcopatului din Ungari'a cá materialu pentru concordatulu planuitu. Dupace s'a restauratu linistea in Ungari'a si in loculu episcopiloru fugiti sau ajunsi in prinsori au fost denumiti altii, s'au ţinutu si in acésta tiéra conferentie episcopesci, totu secrete, la care au participatu si episcopii ruteni, éra dintre romani afara de celu dela Oradea mare altulu nu, cà celu dela Blasĭu era internatu la Vien'a.

Lucrarile aceloru conferentie ale episcopiloru unguresci noi nu le cunóscemu. Din càte s'au stracuratu in publicu se dicea, cà episcopii unguresci nu aru fi fost invoiti cu tóte punctele austriaciloru, anume relative la nationalitate aru fi observatu, cà ei mai antei s'au nascutu unguri si numai la càteva dile s'au baptizatu cá christiani catholici. Datorinti'a inse de a propaga catholicismulu sĭ-a recunoscut'o fiacare; s'au aflatu inse cu acea ocasiune, cà religiunea catholica este in celu mai mare pericolu in dieces'a Fagarasĭului din Transilvani'a.

De aici apoi a resaritu enciclic'a primatelui archiepiscopu Scitovsky din 15 Iuli 1850 si alaturea cu aceea seri'a de fabule si fantasii despre atrocitati comisse de neuniti asupra unitiloru.

Coclusele luate in sinóde si conferentie catholice pre atàta pre càtu petrundea coprinsulu acelora in publicu, au trasu firesce asupr'a loru cea mai incordata luare-aminte a capiloru bisericesci dela tóte celelalte confessiuni, cu atàtu mai vîrtosu, cà unele din acelea concluse erau considerate cá totu atàtea palmi trase popóraloru de alte confessiuni, éra anathem'a enuntiata asupra libertatii politice si a nationalitatii a irritatu nu numai pe acatholici, ci si pre cei mai multi catholici adeverati. Acatholiciloru nu le venia in minte a se opune la planurile de reforme neccessarie bisericei catholice, ei inse pretindeau intocma aceleasi drepturi pentru bisericele loru si nu suferiau nici-o suprematia catholica asupra loru.

Renuntiarea imperatului la Placetum regium pre langa concessiunile facute episcopiloru prin prea inalt'a sententia din 6 Aprile 1850 a cadĭutu in ochii popóraloru cá renuntiare la unu dreptu suveranu de prim'a ordine si cá o supunere a monarchului la jurisdictiunea episcopiloru. Intocma asĭa apretiara acelu evenimentu càtiva monarchi.[1])

Cá se trecemu pre langa miscarile pornite in societatile religióse protestante, este aici loculu a increde istoriei ţinerea conferentieloru de episcopi gr. orientali orthodoxi convocate la Vien'a in tómn'a anului 1850 pe bas'a unei programe ministeriale comunicate adunarii in sĭedinti'a prima din 16 Oc-

[1]) Vedi acelea concessiuni reproduse pe largu si in „Bucovin'a“ din 1850 Nr. 27 din 27 Aprile.

tobre, dupa care a urmatu o serie de siedintie intrerupte mai de multe-ori, de unde acelea s'au si intinsu pàna in 1 Iuliu 1851 adeca 8½ luni! Membrii acelui sinodu au fost nu numai episcopii din Ungari'a, Banatu si Croati'a, ci si episcopii din Ardealu, Dalmati'a si Bucovin'a. Episcopulu Andreiu Sĭaguna purtase unu diariu asupra lucrariloru acelei conferentie, care a vediutu lumin'a in anulu trecutu.[1]) Precum alte documente de inainte cu 40 de ani, asĭa si acelea insemnari pretióse ale episcopului le citimu cu mare interesu, dupa aceea inse stàmu la mirare vediend, cu càta maiestría a sciutu patriarchulu Raiacics se pórte presidiulu si se conduca desbaterile asĭa, in càtu dupa atàta timpu pretiosu perdutu in Vien'a, resultatulu se nu corespundia mai intru nimicu asteptarii si dorintiei adherentiloru acelei biserici. Multe sĭedintie s'au perdutu cu caus'a personala a episcopului Platon dela Carlstadt, pe care patriarchulu nu l'a suferitu in conferentia, in càtu caus'a acestuia au ajunsu nu numai la ministru, ci si inaintea monarchului. Raiacics se intielegea si cu episcopulu din Ardealu reu, sau nicidecum.

Nici-unu lucru mai placutu si mai doritu nu puteau face episcopii bisericei resaritene atàtu ministrului culteloru comitelui Leo Thun, càtu si partidei catholice ultramontane, decàtu cà cu acelea dispute neterminabile si cu perderea acelui timpu nereparabile au datu probe invederate, cà ei nu se potu intruni cu tóte diecesele loru intr'unu singuru corpu bisericescu, si érasi nici se potu organisa bisericesce dupa doue nationalitati asĭa precum au cerutu romanii in trei ani cu tóta perseveranti'a.

Pàna cand episcopii orientali adunati in Vien'a despicau pèrulu in patru asupra causei episcopului Platon, éta cà cu dat'a din 12 Decembre 1850 apare prea inalt'a decisiune, prin care pentru poporulu romanu unitu (gr. catholicu) se acórda infiintiarea unei archiepiscopii si mitropolii cu titlu de Alba Iulia si doue episcopii, una la Gherla in Transilvani'a, éra alta la Lugosĭu in Banatu.

---

[1] A se vedé: Documente pentru limba si istoria, culese si publicate de Dr. Ilarion Puscariu, archimandritu etc. etc. Tom. I. Sibiiu 1889 dela pag. 269 pàna la 313. Colectiune fórte pretiósa, care astupa càteva lacune istorice.

Cá si cum ar fi picatu o bomba in mijloculu unei adunari de ómeni, asĭa efectu avù intre romani acea decisiune preainalta; aceeasi inse a scuturatu, cum amu dice, si pe celelalte confessiuni religióse. Pentruce nu si noue? Putea se intrebe pe ministru episcopulu Andreiu sau oricare altu romanu orthodoxu. Ministrului inse nu'i era greu se le respundia, sau cu cause serióse, sau cu pretexte plausibili. V'ati inpacatu, v'ati invoitu cu serbii, care si càte episcopii se le remàie loru si càte se fia ale vóstre? Si cu averile bisericesci, cu monastiri si alte institute, ati regulatu differentiele dintre voi? Veniti la mine pregatiti atàtu cu planulu despartirii vóstre nationale si hierarchice, càtu si cu unu proiectu de organismu nou alu bisericei romanesci neunite, si atunci gubernulu Maiestatii Sale va sci ce are se decida in caus'a vóstra.

Episcopulu Andreiu formulase in primele septemani ale conferentieloru, adeca in 5 Nov. (24 Oct.) 1850 optu postulate pentru conferentia, din care in alu 5-lea se cerea mitropolia si pentru romani; nu aflamu inse pàna acum nici-o urma despre modulu cum voru fi fost primite si pertractate acelea puncte si mai alesu punctu 5 de càtra patriarchulu Raiacics si de ceilalti episcopi serbi; nu cumva s'au invoitu ei cu una cu doue, cá se le smulga cineva din diecesele loru 350 de mii de romani si se'i incorporedie la alte diecese? Se créda acésta cine póte.

Tocma in acei ani, adeca dupa pacificare, clerulu si poporulu serbescu se facuse preste mesura arrogantu si pretentiosu chĭaru fatĭa cu gubernulu centralu, care le-a datu sute de mii, nu cá romaniloru, desdaunare pentru stricaciunile suferite dela unguri in resboiu; le venise si dela Russi'a ajutóre considerabili mai alesu pentru bisericele loru. Alte càteva impregiurari mai inspirau grija mare cabinetului din Vien'a. Omnipotenti'a Russiei crescuse in acei ani dóra cá niciodata, atàtu in principatele romàne càtu si in Serbi'a. Invasiunea si petrecerea de cinci luni a trupeloru muscalesci in Ungari'a si in Transilvani'a lasase nu numai la popórale de ritu orientalu, ci chĭaru si la magiari mai multe reminiscentie de buna intielegere, care nicidecum nu putea se placa si nici n'au placutu in Vien'a. Cum se paralisedie in-

asĭa precum ni se promisese din tóte partile, pre cand credea fiacare cà ne va castiga in partea sa.

Renumitului patricianu sasu Bedeus citatu mai de multe-ori in opulu acesta, îĭ paruse nespusu de reu pentru acea decisiune a monarchului si susţinea cu arrogantia de judecatoriu alu fapteloru imperatului si alu barbatiloru sei de statu, cà aceea a fost o mesura cu totulu greşita, pentrucà de una parte s'au incarcatu asupra statului spese mari fàra scopu, de alt'a s'au recitu pentru Austri'a simpathiile maioritatii romaniloru austriaci, cari se mai ţinu totu de legea vechĭa, apoi si romanii din principatele vecine romanesci s'au instrainatu si mai multu de càtra Austria.[1]) Celelalte rationamente a le lui Bedeus asupra acelui evenimentu nu mai au astadi nici-unu interesu si chĭaru atunci ele au caracterizatu mai multu pe omulu egoistu si pismataretiu. Cá Bedeus inse cugetau si simtiau fórte multi alti compatrioti; de aceea nu va strica, daca din punctu-de vedere alu adeveratei culture, inca si din alu nationalitatii, vomu trage unele paralele.

Dieces'a ev. luterana a Sasiloru nu are nici doue sute de mii de suflete[2]); ea insa cu reformatiunea mostenise tóte avutiile fórte considerabili ale catholiciloru din Sasime, la care sub absolutismu li s'au adaosu tóte fondurile nationali de caracteru politicu, o adeverata bogatia.

Reformatii calviniani, cari abĭa erau trei sute de mii, au mostenitu din periodulu principiloru calvini donatiuni mari, care dupa aceea s'au totu inmultitu.

R. catolicii cand s'a restauratu episcopi'a loru sub Leopold I nu erau nici 50 de mii, li s'au facutu inse dotatiuni intreitu mai mari decàtu ale Blasĭului.

---

[1]) „Dies war eine gänzlich verfehlte Massregel, denn einerseits wurden dem Staate zwecklos grosse Auslagen aufgebürdet, andererseits wurden die Sympathien der noch immer altgläubigen Mehrzahl der einheimischen Romaenen für Oesterreich sehr herabgestimmt, und auch in den benachbarten walachischen Fürstenthümern musste dadurch die Stimmung für unsere Regierung noch mehr verschlimmert werden.“ (Bedeus II-ter Theil S. 194).

[2]) Vedi Schematismele si in casulu de fatĭa celu din 1856, unde numerulu sufleteloru luterane este insemnatu cu 196.895 impreuna cu magiarii luterani din distr. Brasĭovului.

Numerulu sufleteloru de romani curati din dieces'a gr. catholica unita era, precum se mai aratase si airea, 608.545
Adaogemu la acestia pre ceĭ din dieces'a Oradei mari 120.000
Cei din Banatu si cei dintre ruteni . 50.000
778.545

Adeca aprópe 800 mii romani unitĭ, prin urmare mai multi decàtu toti magiarii transilvani de tóte confessiunile cu sasii la unu locu.

Mitropoli'a Carlovitiului are si astadi, dupa separarea diecesei Aradului sĭepte diecese cu unu mitropolitu si 6 episcopi asĭa, cà unii episcopi abia au sub gubernarea loru atàtea suflete, càte au unele protopopiate mai mari romanesci. Serbii mai au si 25 de monastiri (afara de a Hodosiului, care e in dieces'a Aradului).

Amu luatu inadinsu mai in sus cifre mai vechi, cá se nu ni se inpute cà exageramu; astadi inse precum sunt inpartite diecesele, numerulu sufleteloru in a Gherlei trece preste 414 mii, éra in archidieces'a de Alba Iuli'a 375 mii, prin urmare chiaru acestea doue cifre fàra cele doue diecese mai mici, ajungu la cifr'a totala de mai sus.

Se cautamu si in Ungari'a propria càte suflete se vinu pre cele mai multe din 26 diecese r. catholice si vomu afla, cà in comparatiune cu acelea, doue diecese romane gr. orientale si una gr. catholica sunt preste mesura mari si intinse.

Inchĭeĭamu si dicemu, cà daca barbatii de statu sunt ómeni seriosi si voiescu in adeveru se prinda radecina cultur'a religiósa morala la cetatienii statului, atunci spesele facute cu fundarea celoru doue diecese in locu se fia fost fàra nici-unu scopu precum ţinuse Bedeus, tocma din contra ele au fost si mai sunt prea puçine. Nu le dà statulu pe acelea din sudórea altoru popóra, ci numai din crunt'a sudóre a poporului romanu.

Dupa tóte acestea ómenii cari judeca obiectivu voru cunósce, cà din pén'a lui Bedeus respira pisma asupra unitiloru, éra pe neuniti pre langa ce'i irrita asupra celoru de aceeasi nationalitate, apoĭ ĭi si denuntia la curtea imperiala cá pentru necredintia.

Certele confessionali càte s'au escatu si continuatu intre cei doi prelati Sĭulutĭu si Sĭaguna, se potu afla comunicate pe largu in biografi'a mitropolitului Andreiu publicata de Nicolae Popea, dela pag. 103 inainte, éra cine are placere pentru certe de acelea din evulu mediu, le póte afla in abun-

dantia in archivele bisericesci; se'si insemne inse si cuventele ministrului Leo Thun adressate episcopului Andreiu in 7/19 Septembre 1857 cand îlu provóca de a dreptulu cá se recunósca pe pap'a Romei.[1]) Ceea ce are se conserve o istoria politica din acei ani pentru memori'a posteritatii este, cà dupace incepusera episcopii cá se se denuntie si se se combata prin recurse la gubernu si la curte, prin cercularie la cleruri, urgi'a ajunsese asĭa departe, cà in Decembre 1855 Gazet'a fù afurisita si oprita a se mai citi de càtra orthodoxi prin cercularie esite dela Sibiĭu, Carlovitz si Versĭetiu; au fost afurisite si literele latine. Cu unu altu cerculariu s'au opritu si punerea de nume antice din istori'a Romei. Cu casatoriile micste si cu ingropaciunile ajunseseramu la mare calamitate, de care inse suferiau si alte popóra de confessiuni acatholice si se intemplau multe scandale odióse. In fine eramu in pericolu de a ne selbataci cu totulu in viati'a sociala. Aceleasĭ inse aveau o influintĭa gretiósa chĭaru si asupra vietiei publice a ómeniloru. Anume la denumiri in functiuni confessionalismulu îsĭ scotea la tóta ocasiunea capulu cá pretendentu. Calificatu ori nu, cutare se fia inaintatu in anumita functiune numai pentrucà se ţine de biseric'a cutare. Acésta era, ce e dreptu, o epidemia sociala si politica vechĭa in Transilvani'a, propria unguriloru si sasiloru, ea inse in periodulu absolutismului a infectatu si pe romani, la cari au mai remasu resturi din acelu contagiu pàna in dilele nóstre, numai càtu acum i s'a strimtoratu fórte tare sfer'a devastatiuniloru sale.

In acea stare a lucruriloru ne remasese totusi o mare consolatiune, care a fost, cà despre o parte cei diece ani nici la romàni n'au fost de ajunsu, cá certele carturariloru se inveninedie si pe glóte, éra de alt'a una pleiada de suflete luminate, iubitóre si generóse din ambele confessiuni n'au desperatu niciodata si n'au incetatu a pandi la tóte ocasiunile binevenite pentru apropiere si conciliare. In acésta privintia a escellatu intre altii generosulu barbatu Dimitrie Moldovanu, carele cá gr. orientalu aflandu despre morbulu fórte periculosu alu lui Vasilie Maiorescu fost clericu in Blasĭu, éra in a. 1852 functionariu c. r., pre langa ce a consultatu pe medici,

[1]) Vedi: Documente pentru limba si istoria etc. pag. 318.

l'a dusu dela Vingard la Alba-Iuli'a in locuinti'a sa, a ingrijitu de elu cá de unu frate, éra dupa mórte 'ia purtatu si o parte a speseloru de ingropaciune. Barbati de tali'a lui D. Moldovanu au mijlocitu apoi in 1860 conciliarea intre cei doi prelati pe vreo patru ani urmatori, despre cari inse nu se póte vorbi in volumulu acesta.

Dupa dĕece ani de incercari cu sisteme absolutistice urmà resboiulu din Itali'a Dupa batali'a dela Magenta veni cea dela Solferino din 24 Iuniu 1859, ale carei resultate au fost preliminariile de pace dela Villafranca si in 1860 pacea dela Zürich. Absolutismulu austriacu asĭa precum se desvoltase elu, fù delaturatu, pentrucá se faca loru altoru experimente politice pe alti sĕepte ani.

Resboiulu din Itali'a si respective caderea sistemei absolutistice a costatu pe armat'a austriaca 639 oficiri si 21.098 ostasi, adeca 16.16 procente din armat'a càta a participatu la acelea batalii.

Francesii au perdutu in acelasi resboiu 661 oficiri si 11.009 ostasi; Italienii 216 oficiri si 5205 ostasi. Sumele totali ale perderii celoru doi aliati 877 oficiri si 16.314 ostasi, sau 12% din corpurile intrate in focu.

Citindu ómenii competenti criticele càte au aparutu despre acelu resboiu dupa treidiecĭ de ani din pene militare fórte competente, adeveratului patriotu nu'i remane decàtu cá se suspine profundu de càte-ori observa, càtu sange omenescu póte se coste delaturarea unei sisteme politice inpuse popóraloru de càtra barbati de statu, cari ĭsĭ facusera illusiunea trista, cà sistem'a inventata de ei ar fi singura infallibila si salvatóre. Cu atàtu simte inse mai mare durere, cand afla, cà in epoce de crise mari tocma dintre auctorii si adeptii sistemei se alegu desertori, sau si aparatori nedemni de positiunea loru, precum s'a intemplatu si in 1859. Este aprópe unanima judecat'a militariloru competenti din alte armate europene, cà regimentele austriace d a c a au intratu in focu, au ţinutu la lupta cu perseverantia si bravura admirabila; aceiasi militari inse sunt de acordu, cà comand'a comitelui Gyulai si a unoru alti generali cameradi de ai sei a fost mai pre josu de orice critica pàna la atàta, in càtu unii cá aceia in alta armata aru fi platitu cu capetele loru; Maiestatea Sa

inse dupa batali'a din 24 Iuniu in locu de alte pedepse numai càtu 'ia infruntatu intr'unu ordinu de di pe armata, numerand vreo noue (9) errori essentiali si fórte batetóre la ochi si trecènd preste altele de a dou'a màna, de si in alte armate aru fi fost pedepsite cu totu dreptulu dupa tóta rigórea legiloru martiali.

Despre colossalele defraudari descoperite la intendantur'a armatei puçinu dupa cele din urma batalii nu se dice nimicu in ordinulu de di; din acelea inse a urmatu sinuciderea unui generalu Eynatten, alui Richter directorulu bancei aristocratice din Vien'a, cum si a ministrului Bruck; alti complici càti nu'si luasera viati'a, dati in judecata au ajunsu in temnitiele ordinarie. Intr'aceea mii de ostasi rupti de fóme si de golatate au picatu morti ori au ajunsu cá vai de ei in captivitate.

Aflaramu cu cale a ne inchĭeié studiulu de fatĭa cu acésta prea scurta reprivire preste desastrele bellice din 1859 atàtu din punctu-de vedere alu urmariloru, càtu si pentrucà regimentele ardelene au participatu in gradu eminente la luptele acelea pàna la mesura, unde unu batalionu in lipsa totala de munitiune venise in stare de a se apara numai cu petrii; éra lupt'a dela Medone susținuta in antepostu patru óre intregi cu bravura desperata de càtra maiorulu David Ursu in contra indiecitei puteri francese, fàra cá din cele doue brigade austriace din nemijlocita apropiere se'i fia fost trimisu unu singuru soldatu in ajutoriu, au storsu admirarea comandantiloru francesi marturisita si in buletinele loru.[1])

[1]) Lectorii caroru le place a se ocupa si cu istori'a bellica, despre resboiulu din 1859 potu afla informatiuni de mare valóre scrise cu critica agera in opulu: Von Montebello bis Solferino. Von H. Kunz, Major a. D. Berlin. Verlag von Friedrich Luckhardt, 1888.

Inportantulu ordinu de di alu monarchului se afla la pag. 174—177.

Suplementu,

carele coprinde càteva documente dintru acelea, la care ne-amu provocatu in alu doilea volumu din acestu studiu istoricu.

Cand amu inceputu a lucra la acestu alu doilea volumu, ne-amu propusu cá a trei'a parte din trensulu se coprinda numai documente relative mai vîrtosu la maretiele evenimente dintre anii 1848—1849 si la càte au mai urmatu in alti diece ani. Abundanti'a extraordinaria a evenimenteloru inportante, càte ni se inbuldiau in péna, ne schimbà planulu nostru primitivu. Incercarile nóstre de a ne infrena pén'a si a sari preste multe evenimente nu aru fi succesu, decàtu numai lasand lacune mari in naratiunea nóstra, cu taiarea firului istoricu, ceea ce credemu noi cà pentru lectoru ar fi multu mai neplacutu, decàtu cà nu'i sunt de indemana tóte acelea vreo suta de documente, pe care voind a se convinge despre iubirea nostra de adeveru, le póte afla in alte publicatiuni anterióre, precum de ex. in Istoria Romaniloru de A. Papiu Ilarianu pàna la adunarea cea mare dela Blasiu din Maiu 1848, in Romänen der österreichischen Monarchie 3 fasciclii, in care collectiunea ajunge pàna la 16 Ianuariu 1851, in Fói'a pentru minte, inima in literatura din 1848 pàna la 1857, in Gazeta din aceiasi ani, in Transilvani'a foi'a Asociatiunii etc. mai alesu din 4 ani 1875 pàna in 1878 si o multime mare de colectiuni in alte limbi ale patriei.

Asia noi aici ne vedemu necessitati a ne margini numai la càteva documente mai caracteristice pentru acelu periodu, risipite inse prin foile periodice, in càtu se le cauti cu lunile pàna dai undeva preste ele.

I.

Circulariulu episcopiei din Blasiu relativu la adunarea din Blasĭu.

„Onorate in Chr. Frate! Nevoindu-ne a ne implinì promisiunea, care in 6/18. a lunei curgàtorie suptu Nr. 712 a. c. càtra fratiele vóstre o-amu facutu, dupa-ce cu Pr. O. fratii canonici cautandu la starile impregiuru, si dupa-ce despre acést-a si cu Pr. O. consistoriu alu scaunului Sabiniului amu fi avutu una intielegere, statoresce amu determinatu: cà pre 3/15. a lunei lui maiu se tienemu adunarea in Blasiu, la care dupa sunetulu decretului guberniale singuru fratiele vóstre protopopii cu unii barbati preceputi, adeca: cari au zelu spre nati'a sea si cunoscinti'a tierei si a drepturiloru omenesci si politice, din protopopiatulu, in carele s'ar' aflà, veti avè a ve aduna.

Dreptu fratìele vóstre veti indreptà popórele incredentiate, cà se nu tramita soli, precum cugeta unii, cari numai indesiertu cu impedecarea economìei aru face osteneal'a; ca cei ce se voru adunà pentru drepturile natiei si a aceiasi reinviere, cu unu cugetu uniti si neuniti se voru svatuí, si cererea in numele a tóta nati'a se va asterne la diet'a càtu mai curendu urmatória; care cei mai cu intielegintia de buna séma mai intocmitu si mai cu temeiu voru determinà. Altmentre inca protopopii despre amendoue partile cu nationalii, cari voru venì, la mare numeru voru suì. Dupa care remanemu. Fratìei tele Blasiu 9/21. Aprilie 1848. de binevoitoriu episcopulu Ioanu.“

(Circulariulu dupa Gazeta de Transilvania Nr. 31. et 32. 1848.)

II.

Circulariulu consistoriului din Sabiniu chiamatoriu la adunarea natiunala din 15/3 Maiu.

Nr. 231/1848.

„Binecuvientiate Protopópe!

Dupa-ce a intielesu in. reg. guberniu, cum-ca nati'a romanésca din Ardealu s'ar' fi determinatu a se adunà pe venitoria dumineca a Tomei la Blasĭu, spre a se intielege la olalta despre intocmirea unei rogari, care preste totu s'a aflatu de cea mai neocolita lipsa

a se dà la diet'a venitoria pentru castigarea drepturiloru, ce ar' debè se i se dè; din cautarea acea-a, cà nu cumva prin adunarea mai multoru mii de ómeni, partea cea mai mare nepricopsiti, se se turbure pacea si liniscea generale, a binevoitu a demandà acel-asi inaltiatu prin M. decretu din 17. Aprilie a. c. nr. 5245., cà numit'a adunare se nu se tiena in duminec'a Tomei, si totu insulu numai de càtu se se oprésca a merge la Blasiu pre diua susu numita; cì se se determine pentru adunarea acést-a ori-care alta di dupa duminec'a Tomei, care di se se faca mai nainte cunoscuta in. reg. guberniu, si pe atunci se se conchiame la numit'a adunare natiunale toti protopopii, si din mireni cei mai preceputi.

Deci in urm'a susu laudatului m. decretu guberniala se face bine'ncuviintienii tale de cea mai strinsa detorìa, cà de cumva faim'a acésta despre tienerea susu-numitei adunari natiunale in urmatori'a dum. a Tomei ar' fi strabatutu si in partile, si anumitu in districtulu binecuviintieniei tele, numai de càtu se opresci pre toti subordinatii preoti si printr'ensii pre toti poporenii a se adunà in desu-memorat'a duminec'a Tomei la Blasiu; cì din contra, fiind-ca s'a aflatu cu cale din partea acestui consistoriu, cà des-memorat'a adunare natiunala in locu de duminec'a Tomei, se se tiena in venitori'a 15./3. Maiu a. c. care terminu si in. reg. guberniu s'a facutu cunoscutu, binecuviintieni'a tea vei avé cea mai strinsa detorià a te afla pre acumu insemnat'a dí 15./3. Maiu la Blasiu, luandu cu sine din totu protopopiatulu si din partea mirenésca pre cei mai preceputi si mai destepti. Din siedinti'a consistoriale tienuta in 19./7. Aprilie la Sabiniu 1848. Alu binecuviintiei tele de binevoitoriu, in nefiinti'a màriei sele domnului episcopu de façia, Consistoriulu episcopale."

III.

Instructiunea facuta de comisari pentru tienerea adunarei din 15 Maiu.

1. A tanátskozás szabad, mind azon által azt úgy vezérelni, hogy a Felség és hon iránti hüségből folyó köteleséget kiki szeme elött tartva,

2. a politikával esméretlen néptőmeget senki se izgassa, tévutra ne vezesse, sőt mindenki értelmesebb és a néphez szoló minden jelenlevőket a k. kormányszék mint a Felség representans nevében igyekezzen arra birni, hogy a felsőbb parancsoknak engedel meskedjenek, 's az Úrbéresek az eddigi úrbériség örökös megszüntetéséről rövid idő alatt keletkezendő s' innepélyesen kihirdetendő törvényt békével elvárván, eddigi úrbéri szolgálatjokat rendesen tegyék, mert

3. hogy ez az eö Felsége akaratja, kitetszik a folyó hó 29-ére rendelt országgyülésre leadott negyedik propositio, mely, igy szól:

4. mennyire szivén fekszik a Felségnek az Oláh nemzet jövendő jobb sorsa, tanusitja a 6 dik k. propositiois, mely igy szól (urméza).

5. a néphez szollás csak e gyülésre meghivott és honfinak szabad,

6. ha akár idegen országi a népet bujtogatni s honfiis az előre bocsátott elvek ellenére vagy netalán valakinek személyét illetni merészelne, magának tulajdonitsa a kedvetlen következést.

Szabó Lajos s. k.

B. Bánfy Miklós s. k.

IV.

Relatiunea Judelui primariu Fosztó Menyhárt, si Vicecomitelui Miksa János despre adunarea dela duminec'a Tomei càtra Comitele supremu alu comitatului Albei de josu b. Bánfy Miklós.

Méltóságos Báro Fő Ispány Ur!

Tisztelvén Nagyságodnak a jelen év és hó 19 ről 190. elnőki számok alatt kőlt azon rendeletét, mellyben a Felséges k. Fő Kormány Széknek ugyan az irtt év és hó 17 ről 5245. számok alatt kőlt és velünk másolatban közleni méltoztatott rendelete folytán kötelességünké volt téve, hogy a kőzelebbről múlt Husvét utáni első Vasárnapon meg tartandó célba vett Oláh nép gyülése megtartása elött Balásfalvára kiszálván, az annak környékében rendelt katonaság elhelyheztetése és élelme felől gondoskodgyunk — 's főleg — a' netalán ottan felingerűlve lévő kedélyek lecsendesitését illetőleg — magunkat a' fennebb tisztelt Fő Kormány Széki rendelethez alkalmazzuk, — ennek következtében a jelen év és hó 28-án Balásfalvára kiszálva, és végire járva, hogy annak közelébe hová érkezett volna meg, vagy hová lenne meg érkezendő katonaság — a' felől bizonyosodtunk meg, hogy ugyan ezen kiszálásunk napján Buzás-Bocsárdra Károlyfejérvárról egy csapat gyalog katonaság érkezett, és másnap 29-én Szancsalba érkezendő egy század Szavoja-Draganyos, máshova pedig Balásfalva környékében katonaság nem érkezett, ezek után tartva attól, hogy noha mind a Méltóságos fogarasi püspök úr részéről, mind Nagyságod által a Felséges k. fő kormány Széknek e tárgyban kőlt rendelete nyomán, a szükséges intézetek az aránt, — hogy a czélba vett Oláh nép gyűlés megnetartasson — meg tétettek, mind ezek melettis az irt napon számosan fognak összve seregelni, — nem mulattuk el — elsőbben a Buzás Bocsárdra, 's későbbre a' Szancsalba érkezett katonaság vezéreit felszóllitani, úgy hogy az első a gyülés nap előtti estvére, a' másik a' gyülés napja reggelén azon okbol száljon által Balásfalvára, mivel egy felöl azt reméllettűk, hogy ennek látása, ha szinte nem is fogná egészbe meggátolni a' czélba vett gyülés megtartását, legalább annyi haszna lenne, hogy annak látása által az

oda sereglendő nép száma kevesednék, 's más felől késónek láttuk aztat, hogy miután a nép egybe sereglenne és a tanácskozáshoz fogna, azután szóllitsuk fel a katonaságot, mivel a' mig az ide érkezik, a tanácskozás megesik, és a czél nem lett volna elérve. Melly felszóllitásunkra a katonaság meg érkezvén, miután láttuk, hogy a gyülés megtartása határnapja reggelén feles számu köznép jelent meg, és az országnak külömböző részeiből folytonosan szállingoztak az emberek, a katonaságot Balásfalván a piaczra, a hol az összvesereglés történt, ki állitottuk, — mikoris a templom, és a tanuló intézet előtt — egy a templom tornáczára fel állott Pap Sándor nevezetü k. táblai irnok elésorolván azon nyomorokat, mellyek alatt eddig az Oláh nemzet nyögött, a többek között azt mondotta, — hogy az Oláh nemzet, ki egyedül legrégibb lakossa ezen Országnak, több századokon keresztül volt a kiváltságos osztály járma alatt; ez tartotta a katonaságot és a nemességet, 's mégis minden polgárí jogoktól és javadalmaktol meg van fosztva — holott ezen nemzet tagjaiis az Isten képére teremtett emberek voltak; hanem most már az isteni súgallatbol át lengette egész Europát, 's a' tőbbek közt ide is elhatott azon alkotmányos szellem, melly szerint minden nemzet, 's azok között az eddig nyomás alatt volt Oláh nemzet is kivivhatja polgári jogait, és ebbe semmi földi hatalom már többé őtet nem gátolhatja; mihez képest az ez előtt őt hetekkel elintézett terv szerént azon okbol vagynak egybe gyűlve, hogy a jövő holnapban megnyittandó Ország gyülésére lehető sérelmeiket kiemeljék, és kéréseiket megkészitsék, — addig pedig mig az meg történik, melly a kinyitandó ország gyüléséről azon okbol el nem halasztható, mivel a Magyar honi gyülésre mint rabok nem mehetnek, a robottat (kivéve a téli napokról el maradott szolgálatot) tegyék meg, — meg emlitette továbbá, hogy egy Üdvédet, ki az oláh nemzet ügyébe fel lépett, a kormány elfogatott, és mais fogva tart, — továbbá egy növendék pap az intézetből hasonló okbol a tegnapi napon elküldetett, — következöleg felszóllitotta az összve gyült népet, hogy addig innen el ne oszoljon, valameddig az elsőnek kiszabaditása, a másodiknak vissza vétele aránt biztositva nem lesz; miután tehát láttuk, hogy a könnyen hivö népnek kedélye ezek által inkább felingerülve van, nagy bajjal a beszélhetésre sort kapva semmit sem mulattunk el a köz nép meg nyugtatása, és lecsendesitése arányában megtenni, ezek után egy Abrudbányán lakó Buttyán János nevü Ügyvéd, Vidrai Jánk Abráhám és egy Nemes nevezetü Aranyos Széki Pojáni nővendék pap hasonlolag a templom tornáczára felállva, az elöbbeninél valamivel nagyobb mérsékletséggel a jelen környülményekről felvilágositást tévén, és az Oláh nemzet érdeke arányában hosszasan szonokolván, végtére csak nyilatkoztak, hogy ezen gyülésnek czélja a volt, hogy a jövö holnapban megnyittandó ország gyülésére beadandó kéréseiket megkészitsék — addig tehát mind jelenleg, mind innen leendö eltávozások után legyenek csendesen, — ezen már meg nevezett

szonokok beszédjek közbe és után, a mennyire szóhoz juthatott, a Méltoságos püspök úr is a nép lecsendesitésére egy atyai és a nép felfogásához alkalmazott beszédet tartott — kitis Pap Sándor beszédében több versen meggátolván, kigunyolván, ezen szavakat mondotta a népnek, hogy a püspökre, és a vármegye tisztjeire ne halgassatok. Továbbá, hogy mostan Szebenbe lakó Barnutz Simon nevünek szekerébe fogott lovait a' nép kifogván, magok hurzták bé szekerét a' nevelő intézet udvarára, s onnan nevezett Barnutz Simont ugyan a nép kihozván, ez is a templom tornáczára felállott, és egy nagyon csendesitö és törvényes szellemü beszéde által igyekezett a népet csendeségre birni, mellynek ugy látszott nagy hatása is volt. Vegül több izben elprobált csendesitésünk és felvilágositásunk után azon kivánatokat jelentették nékünk, hogy ha irásba meg nyugtatjuk ezen szonokokat, hogy a népnek innen leendö eloszlása után nékiek a mai napon Balásfalván történtekért általunk bántodások nem lesz, — és továbbá az eloszlatás esetében bizonyságot teszünk arrol, hogy ök a Felséges k. fö Kormány Szék rendeletének hodoltak és a népet eloszlatták — abba az esetbe: töstént eloszlattják a népet (?), — és mind addig, valameddig ezen dolog ország gyülésén törvényszerüleg ki fog egyenlitettni, bisztositnak, hogy ezen nemzet részéröl a leg nagyobb csendeség lesz, az ellenesetben el nem oszolnak, és el várják, hogy a kiállitott katonaság akár melly kinzásokat kövessen el rajtok — azonban ezen esetben is, a nép oltalmazására minden modokat fel fognak használni, — a dolog illyen állásában látva, hogy a nép ezen szonokokhoz nagyon ragaszkodik, és a legnagyobb elszántsággal kész minden veszedelemmel szembe menni, más részröl pedig a néptömeg nötten nö, és az ingerültség perczenként nagyobb kezd lenni, és a jelenlévő katonaság a jelen volt és késöbbre még nagyobb volt számmal megjelenhető néptömeggel nagy aránytalanságban vagyon, hogy az országot a katonasággal leendö eloszlatásbol következhetö ingerültség által lángba ne boritsuk, miután mind a szonokok, mind maga a' nép biztositott az iránt, hogy ha e' részbeni kivánságokat tellyesittyük, ökis eloszlanak, és mind addig mig ezen dolog törvényesen elhatározódik csendesen lesznek, — kéntelenek voltunk a kivánt bizonyitványt részekre kiadni, mellyet eredetileg ide rekesztünk, — annál fogva elérödött azon czél, hogy a' nép a' nélkül, hogy az Ország gyülésére beadando petitiok készitésébe befolyt, vagy arrol az irt szonokok által értesűlhetett volna (?), délutáni fél négy órakor eloszlott, és a Felséges k. Kormány Szék e tárgyban tisztelt rendeletének elég tevödött (!), — ezek után a katonaság az elöbbeniekben meg irtt állomásokra vissza tért, estve a város kivilágitatott, és a növendek papság 's tanuló ifiuság által ezen nap zene és öröm zaj közt innepeltetett meg.

Továbbá alázatos tisztelettel maradtunk. Nagyságodnak Balásfalván Május 1 én 1848. alázatos szolgái. Fosztó Menyhárt s. k. Föbiró. Miksa János s. k. Al-Ispán.

Adeverinti'a, care o au datu comisarii unguresci celoru trei conductori dela dum. Tomei.

Alább irtak adjuk ezen bizonyitó irásunkat arról, hogy a mai napon ezen nemes Alsó-fejér vármegyében Balásfalván összve sereglett adozó népnek, Buttyán János, Pap Sándor és Jánk Abráhám Urak, olly utasitást adtak az általuk a F. K. Fö Kormány szék rendelete nyomán a hozzájok intézett felszollitásunkra, — hogy oszoljanakel, — és mind jelenleg, mind hazamenetelek után legyenek csendesen — mellyre a nép elis oszlott: mihez képest a mai napon történtekért tölünk bántodások nem lesz, békességesen haza mehetnek és másoknakis ajánljuk. Balásfalva April. 30 án. 1848. — Fosztó Menyhárt s. k. föbiró, Miksa János s. k. al-ispán.

V.

Relatiunea comitelui supremu alu Albei de josu despre adunarea dela dum. Tomei càtra guberniulu din Clusiu.

Felséges k. Fö Igazgató Tanács!

Miután a Felséges királyi Fö Igazgató Tanácsnak mult hó 17 röl 5245. szám alatti rendeletét a Balásfalván megtartattni czélba vett Oláh népgyülés meg akadályoztatása, ugy az oda rendelt katonaság élelmezése iránt tiszteltem volna, nem késtem azonnal a szükséges intézkedéseket előlegesen meg tenni, és oda a hely szinére kerületi fő biró Fosztó Menyhárt, és Al-Ispán Miksa János Urakat kiútasitani, hogy egy felöl az oda meg érkező katonaságrol gondoskodjanak, más felöl pedig a népgyülés megtartását a Felséges k. fö Igazgató Tanács rendelete értelmében akadályoztassák, a fenn emlitett kerületi tisztek April 28 án elis mentek, az azt követő napon pedig királyi fö kormányzó úr Excellentiájának e tárgyat illető, 's April 26 ról költ rendelete nyomán magam is át mentem Balásfalvára, hol még az napon a gyülés megtartására nézve semmi intézkedések se láttattak lenni — hanem az azt követó Tamás vasárnapján, — mint azt a Felséges királyi fö Igazgató Tanács a kerületi tiszteknek ide fogott jelentésekböl bövebben átlátni méltoztat, miután a Mezö-Bodoni Oláh pap fia Pap Sándor, Abrudbányai ügyvéd Buttyán János, és Felsö-Vidrai Jánk Abráhám oda meg érkeztek, és a népet kezdették magok körül gyüjteni, 's ottan rendröl rendre szónokoltak, — formálodott az Oláhoknak a piaczon levö templom közelében gyülések, — minö szonoklatok tartattak pediglen ottan, az hasonlolag az érintett jelentés böl meg tetzvén, magam részéröl csak azt kivánom meg jegyezni, hogy miután a csendes eloszlásra a fennebb emlitettek biztatásai melett, a népet, — melly perczenként többröl többre szaporodott — a megyei tisztek szépszerint, a hasonlolag ide csatolt bizonyitvány kiadása nélkül — reá birni nem tudták, a katonaság közbe jövete-

lével azon tekintetből nem láttam czélszerünek, a gyülés meg akadályoztatásáért eloszlatást probáltatni, mivel Balásfalvára — az én felszólitásom hozzá járultávalis — Buzás-Bocsárdrol és Szancsalbol átköltozött 's csekély számra leapadva lévö egy-egy század gyalog és lovas katonaság kapitányai elöttem ugy nyilatkoztak, hogy ezen eljáras körül utasitást — egy oda rendelt, de meg nem jelent stabalis tiszttöl kell hogy vegyenek, e bizonytalanság melett, nem továbbá azért, mivel a katonaságot a néphez mérve csekély számunak tanáltam, s nem végre azért, mivel fö törekedésem arra intéztem, hogy a nép nem felingerelve, hanem békés szellemmel oszolva el, ingerültséget az ország külömbözö részeiben ne vigyen. Egyébb aránt magam részéröl is kinyilatkoztatom, hogy a fenn megnevezett három ifiu, (kikhez?) sorozható egy Barnutz Simon nevezetü is, — azon tetemes hibájukat, hogy a Felséges királyi fö Igazgató Tanács, ugy püspöki rendeletet is számba nem véve, egybegyülni, és az ök izgatásokra fel csödült népet magok körül csoportoztattni merészlették — semmi esetre le nem számitva, — a népet ez alkalommal, mire nézve a Balásfalvi piaczon kiálitott kevés számu katonaság is, nézetem szerént hatással volt, nyilván tév utra vezetni nem probálta, sött különösen Jánk Abráhám kimondotta, hogy mig az ország gyülés sorsukon nem segit, eddigi uri szolgálatjokat tegyék pontosan. — Azonban mind e melett is nem tartom tanácsosnak, hogy többé miveletlen néptömeget gyüjtsenek összve, — mert bár ha most csendesen és minden petitio készités nélkül oszoltak el, — olly fenn hagyással mind azon által, hogy a püspök által kitüzött Május 15 ére ismént meg jelenjenek, — jövendöre nézve hasonló, és ennél még nagyobb népi gyüléseknek vészes lehet a következése. Most ugyan a Felséges királyi fö Igazgató Tanácsnak bölcs intézkedése nyomán ezen — ugy küküllö megye közel lévö lakosain kivül — más törvényhatoságbeliek kozül igen kevesen jelentek meg, hanem tartani lehet, hogy az irtt napon izgatósok' következésébe egyébbünnen is eljönnek. Melly jelentésem után két darab záratéknak ide csatolása melett, alázatos tisztelettel maradtam, a felséges királyi fö Igazgató Tanácsnak, Nagy-Enyed Május 1 én 1848. Alázatos szolgája B. Bánfy Miklós s. k. fö-Ispány.

Scrisorea comitelui supremu Bánfy càtra gubernatorele, in care cere ca la adunarea din Blasiu se se tramita si unu comisariu din sinulu guberniului.

„Nagy Méltoságú Gróff kir. Kormányzó ur!

A felséges kir. Fö Igazgató Tanácsnak, folyó év és hó 5 röl 5897. szám alatti rendeletében értesitettvén a felöl, hogy a Balázsfalván ugyan csak e hó 15 kén tartandó gyülésben történhetö rend zavarások elkerülése és meg akadályosztalása tekintetéből én neveztettem ki Fö kormányi Biztosnak olly útasitással: hogy az irt napon Balázsfalván meg jelenvén és az illetö kerületi és járásbeli tiszteket

is oda rendelvén a gyülés folyama alatt a rend és csend fenntartása iránt figyelemmel legyek. Én ugyan e rendeletnek tartozó kötelességemhez képest mindenekben engedelmeskedni s az abban kiirt útasitást követni nem fogom el mulatni, mindazon által valamint Kolosvárt létem alkalmával szóval, ugy most irásba is bátorkodom Excellentiátat ismételve meg kérni, hogy miután a dolgok mostani állásában a tudatlan elámitott és a 229. eln. számmal jegyzett Sz. Birói jelentésböl kitettzöleg naponta ámitásban élő Oláh nép kitörésétöl félni lehet, a hazának csendesége pedig mostan az emlitett gyülés kimenetelétöl függ, méltoztassék Excellentiád a fö Igazgató Tanács tagjai közül egy hivatali állásánal fogva tekintélyesebb egyént is küldeni ki Balásfalvára, mivel én már ottan egyszer egyedül meg fordulván, ha a fö kormány szék tagjai közül lévő biztos is hirdetni fogja az e tárgy körülti rendeletek tartalmát, tellyes reménységgel vagyok, hogy az oda gyülekezö népek a katonaság fölhasználása, s következöleg a haza javára, minden legkisebb ingerültség nélkül fog eloszlani. — Továbbá alázatos tisztelettel maradtam. Nagy Méltoságodnak, Nagy Enyed Majus 10. 1848. Alázatos szolgája B. Bánfy Miklós s. k. föispány."

VI.

Cancelari'a transilvana de curte in Vien'a informata de càtra gubernulu din Clusiu despre planulu romaniloru de a ţiné adunare nationala, propune monarchului càteva mijlóce preventive la o rebelliune ce s'ar putea intempla, este si de parere, cá din punctu-de vedere nationalu se fia in vreunu modu órecare pacaliti.

„Sacratissima Majestas.

Ima cum devotione adlaterata repraesentatio gubernii r. de dato 17 April. 1848 confluxum valachorum transylvaniensium in oppido Balásfalva, residentia nempe Episcopi gr. ritus unitorum, celebrari intentum concernit.

Innotescente Gubernatori r., quod inter incolas ejates valachicae nationis proclamatio aliqua circuletur, Episcopus gr. ritus fogarasiensis praesidialiter interpellatus praefato Gubernatori regio in quaestione vertentem proclamationem, tenore cujus incolae ejates valachicae nationis utriusque graeci ritus provocantur, ut die dominica sancti Thomae festum paschale subsequente — 30. nempe currentis mensis Aprilis — omnes in eodem Principatu Archi-Diaconos valachicos cum duobus parochis et e quovis pago duos ablegatos ad oppidum Balásfalva mittant, eo fine, ut ibidem ratione petitionis, pro concedendis valachicae nationis incolis juribus ad Status, et Ordines diaetaliter congregandos exhibendae consultatio

ineatur — substernens retulit, quod autorem hujus proclamationis eruere nequiverit, quodve suppressionem hujus intenti confluxus eo minus suadere possit, siquidem praemetuendum sit, ne animi taliter acerbati, ad aliud iter praeintento scopo forsitan alienum divergant.

Relatione hac in consilio gubernii regii assumta, idem gubernium reg. sumto in considerationem, quod quaestionatus confluxus, in modernis rerum adjunctis ingratas sequelas post se trahere possit, Episcopis, tam unitorum, quam n. unitorum injunxit, ut Archi-Diaconos et Parochos sibi subordinatos inhibeant, ne ad quaestionatum confluxum compareant, de eo quoque congruenter provisuri, quo nec deputati pagenses ablegentur; una supremis et primariis quoque jurisdictionum singularum officialibus eo inviatis, ut Archi-Diaconos, et locorum Parochos exmittendos ac fors ablegatos domi manendum disponant.

Contingere tamen queunte, ut his non obstantibus, quaestionatus confluxus locum sortiatur, scopo antevertendae ingratae alicujus sequelae, suprema armorum praefectura quoque requisita extiterit, quatenus ad loca oppido Balásfalva propiora, signanter possessiones Monora, et Hosszuaszó, aliaque his vicina — militia, et quidem ad refroenandam, si necesse foret, tantam rusticorum cohortem, sufficientem, tempestive illocandam disponat, commendantemque hujus militiae, cum officiali circulari per supremum Comitem Comitatus Albae inferioris desuper edoctum illuc exmittendo, necessariam circa impediendam hanc publicam consultationem, ac inamoenas ejus sequelas cointelligentiam inviet.

Ne tamen gubernium reg. quemcunque, proinde etiam valachos, a proferendis justis et legalibus petitionibus praecludere velle videatur, suprafatis Episcopis graeci ritus intimatum habeatur, iisdem in salvo relinqui, ut in alio aliquo per ipsos praefigendo, sed Gubernatori reg. praevie significando termino, suos Archi-Diaconos, et aliquot nationis valachicae intelligentiora individua, pro ineunda, ratione desideratae petitionis, consultatione convocare valeant.

Quae taliter adornata haberi gubernium reg. eo addito refert, quod quamvis gubernium regium, medio relationis de dato 8. currentis mensis repraesentaverit, benignum rescriptum regium, in objecto Urbarii sub 3. currentis mensis editum, cujus tenore Majestas vestra sacratissima Comitia sub cursu hujus anni convocanda appromittere dignata est, circulariter in praefato Principatu publicandum disposuisse; cum tamen priusquam hae circulares expediri potuissent, circumstantiarum interea evolutarum ratione id exigente, reg. gubernium comitia generalia ad terminum, in modo citata relatione propositum, diem videlicet 29. affuturi mensis Maji reapse publicare necesitatum fuerit, ab expeditione circularium et publicatione memorati rescripti regii supersedendum invenerit.

Quam gubernii regii relationem cum respectivis acclusis obsequentissima haec Cancellaria aulica altissimo Majestatis vestrae sacratissimae obtutui, eo demisse addito humillime substernere sustinet, quod scopo modernis circumstantiis accomodate factis his providis dispositionibus benigne probandis, — appellente altissima resolutione regia tenui suo sensu gubernio regio id adhuc rescribendum foret, ut casum in illum, si non obstante remonstrata praecautione, talem incolarum valachorum petitionem concinnari, aut ne fors redactam esse intelligeret, rem eo dirigere adnitatur, quo illa ad praevertendam, — quod facile, ac non sine possibili talium pertractationum interturbatione contingere posset, medio numerosae deputationis procurandam exhibitonem, Episcopo gr. ritus unito admanuetur; per hunc dein statibus et ordinibus fine congruae pertractationis praesentanda.

Caeterum haec motionis indicia manifestum praebent documentum, modernae inquietudinis spiritum, etiam populum valachicum, qui potiorem incolarum Transylvaniae partem constituit penetrasse, tanto maiorem sollicitudinem excitantem, quanto certius est, eventus ejusmodi motuum ac tentaminum, progressive profundiores radices agere solentium, praesertim apud homines rudes, culturaque vacuos incertos futuros esse.

Quamvis quidem abhibita hucdum vigilantia adornatae providae dispositionis, cognita item Gubernatoris regii sapientia non infundatam spem suppeditent, internam hujus provinciae tranquillitatem, ab eruptione tumultuosa, pro possibili conservatum iri, quum tamen casuum, semet eo non obstante facile exerere queuntium, limites cum certitudine designari nequeant; hinc obsequentissima haec Cancelaria aulica, ad componendos et in quiete retinendos animos, in subversantibus adjunctis plurimum conferre humillime authumaret, si incolae valachi, praesertim gr. ritus n. uniti, qui hucdum in usu praerogativarum reliquorum civium restricti erant, de paterna Majestatis vestrae sacratissimae — sortem illorum alleviandi et in statum legalem evehendi intentione in antecessum assecurarentur; humillimum proinde dicasterium hoc aulicum praevium in finem status et ordines diaetaliter congregandos, in nexu benignarum propositionum regiarum medio separati benigni rescripti regii, in antecessum, et quantocyus fieri poterit regio etiam gubernio communicandi, provocandos demisse proponere sustinet, ut (in serie propositionum regiarum implicita quidem, non tamen directa eatenus mentione occurrente) de aequalitate jurium populi valachici cum reliquis Transylvaniae civibus, signanter vero religionis n. unitae asseclis ad legalem aliarium quatuor lege receptarum confessionum statum et participationem cunctorum his concessorum jurium collocandis, ac facultandis, consilia inire, salutaremque provisionem statuminare non morentur. Viennae die 29. Aprilis 1848.

VII.

Diariulu oficiale alu monarchiei Wiener Zeitung din 10 Iuniu 1848 descrie modulu violentu, cu care s'a votatu si proclamatu uniunea Transilvaniei cu Ungari'a.

Die gewaltsam ausgesprochene Union Siebenbürgens mit Ungarn.

Der für Siebenbürgen wichtige Tag, der 29. Mai 1848 gehört schon der Geschichte an. Es ist nothwendig, dass dieser Tag und dessen Missgeburt zur Anschauung für alle Nationen in seiner wahren, nackten Gestalt dastehe.

Dieser Tag, der das Aussöhnungsfest, den Handschlag, den Bruderkuss zur Feier haben sollte, erschien, um der Welt noch einmal zu zeigen, wie die Söhne Trajans von den Mitbewohnern Transsilvaniens verhöhnt werden. In dem Augenblicke, wo zwei Drittheile der schwergekränkten Einwohner, alles ihnen von dem andern Drittheile zugefügte Unrecht und Schmach vergessend der Welt zeigen wollten, dass sie nicht allein im Dulden, sondern auch im Verzeihen gross seien; dass die Romanen das Hauptprinzip der Humanität, Brüderlichkeit verstehen, und sie gerne es zugeben, dass die erlittene Schmach rein dem Unverstande der vergangenen, fluchwürdigen Zeiten zuzuschreiben sei; in dem Augenblicke sage ich, wird den Romanen, diesen schlecht behandelten Bürgern, die den Ackerbau, Viehzucht und Bergbau, somit die Hauptquellen des Wohlseins in diesem Lande mit vieler Einsicht betrieben, das heiligste der Rechte — die Nationalität vorenthalten. Der Romane bat dort, wo er als Mehrzahl sich entschieden aussprechen durfte; er wollte nicht die Heiligkeit der Menschenrechte — die Freiheit und Gleichheit, verletzen, wollte über das Wohl und Weh' seines Landes mit seinen Mitbürgern brüderlich sich besprechen. —

Hört nun Nationen, welcher Zunge ihr auch seid, und staunet über die verletzten Menschenrechte!

Am 15. Mai unter blauem Himmelgezelte, im Angesichte der Welt, die Hand zu Gott erhebend beschwor der Romane das Heiligste, was Mensch dem Menschen geben kann — die Liebe zu seinem Mitmenschen — auf welcher Grundlage er die Freiheit, Gleichheit und Brüderlichkeit und als Schutzwehr dieser Kleinodien — die Treue zu seinem Fürsten Ferdinand und dessen Familie unverletzbar heilig zu halten gelobte.

Hoch loderte die Flamme in der Romanen-Brust, gleich wie das Gold im Brennpunkte der Flamme sich jeder Schlacke entledigend, als reiner Kern dasteht, nicht minder standen Trajans Söhne verschmolzen in einem Kern, in eine unzertrennbare Nation und sein Haupt emporhebend mit Ernst und Würde proklamirte sich der Romane zu einer untheilbaren Nation; als solche forderte

nun die ganze Nation die Mitnationen Siebenbürgens auf, sie als ihre Schwester anzuerkennen und die Berathungen über alle Gegenstände bei dem am 29. Mai abzuhaltenden Landtage im Einverständnisse mit ihr als völligenden Theil zu pflegen; — sollten jedoch die 3 Nationen ohne der romanischen Nation Beschlüsse fassen, legte sie die feierlichste Einsprache gegen deren Giltigkeit. — Diese Aufforderung in der Form eines Gesuches sollte eine Deputation aus der romanischen Nation den Landständen überbringen. Ob die Verhandlung dieses Gegenstandes beim Landtage geschah — schwiegen die Berichte aus Siebenbürgen, möglich: dass die Landstände das Gesuch von anderthalb Million Menschen keiner Verhandlung würdig hielten, in jedem Falle ist die gegen alle Menschenrechte ausgesprochene Union Siebenbürgens ungültig — und somit der gemachten Einsprache der romanischen Nation vor dem Tribunale der ganzen Welt das Recht zuerkannt werden muss, dass einige beim Landtage anwesende Romanen der Union die Hand reichten, ja dieselbe und deren Fürsprecher segneten, kann dem gesammten Romanischen Nationalwillen keine Richtung geben, und nur Furcht oder andere unlautere Gefühle mögen dieselben pflichtvergessen gemacht haben, — ihre Sendung war einzig und allein die feierliche Uebergabe des rechtlichen Wunsches der romänischen Nation, jenes Wunsches, der den Pulsschlag der Schwesternationen für Recht, Freiheit und Gleichheit verdoppeln sollte!!

Dieser Wunsch wurde nicht erfüllt, die Union wurde ohne Einfluss der romänischen Nation ausgesprochen, und mit Eilboten zur Sanktion an Seine Majestät nach Innsbruck abgesendet. — Doch in Innsbruck harret eine romanische Deputation auf die Erledigung gleichförmiger Bitte von unserem Fürsten, von wo die Romanen mit treuer Zuversicht hoffen, dass Vater Ferdinand, der seine Kinder mit gleicher Liebe schirmt, es nicht zugeben, ja nicht dulden wird, dass in den Zeiten des rechtlich freien Wirkens dem Völkerrechte der romanischen Nation auf eine empörend barbarische Weise der Todesstoss versetzt werde. Ihr aber Brüder des Ungarlandes, Brüder aller Nationalitäten, glaubet ihr? dass die Söhne der Corvinen, die in den Zeiten der schweren Kämpfe als unzerstörbare Dämme wider die Anläufe der barbarischen Wogen felsenfest standen, an deren Muth in jenen Zeiten, wo man Euer Gut und Blut, Euer Weib und Kinder, ja Eure Gedanken fesseln wollte, an deren Muth und Ausdauer, sage ich, die Barbaren abprallten, glaubt Ihr, dass die Männer, deren Wille fest wie Diamant und rein wie Gold ist, ohne ihn gehört zu haben, euch warmes Blut zuführen werden? Täuscht Euch nicht, Ihr möget den Compass drehen, wie Ihr wollt, der Völker-Magnet — die Nationalität, behält ewig seine Richtung. — Gedenket, wie erhaben, wie schön und gross es sei, 14 hunderttausend Menschen als freie Männer sich anzufreunden, dagegen in welch' einem Widerspruch mit der Humanität, die Euch so edel macht, es stände, diese Männer Euch

anzuketten. — Fort mit dem Gedanken, stosst ihn weg, er schändet Euch, er schändet die Freiheit, er schändet die Humanität. Saget meinen Mitbrüdern aus Dazien, Ihr wollet Euch mit Ihnen nur dann verbinden, als dies Ihr freier, Ihr heiliger Wille es zusagt.

8/6 1848

(Vide: Magyar orsz. hivatalos lap Közlöny: de dto 15 Iuniu 1848 Nr. 7).

VIII.

Proclamatiunea caracteristica din 19 Maiu 1848 a ministrului presiedente com. Ludovicu Battyány adressata poporului secuiescu din Transilvani'a.

Magyarország ministerelnöke a szabad székely székekhez és székelyhatároöri ezredekhez. Nemes székely nemzet, tisztelt polgártársaim!

Évezredet felülmuló idő kapcsolta székely és magyar nemzetnek egy törzszröl fakadott sarjadékát egybe; érdekünk, jó és balszerencsénk, hajdan ota mindenmáskor egy volt.

Némely politicai hibás nézetek, talán saját botlásunk is, bennünket egy mástol egy idöre külön szakasztának ugyan, de a testvéri szeretet, atyafiság és rokonszenv kapcsát, mind a melett meg ingatni, semmi vihar, semmi ellenmüködés mindeddig képes nem vala.

A magyar hon, a magyar nemzet felett tornyosodó fergeteg aggasztó vesszélye fenyeget; minden orán kitörésre hajlik. A vész harangja meg kondult. Némely idegen nemzetiségek megirigyelték a békés nyugalmat, melyet Árpád nemzete a Duna és Tissza partjain századok ota élvezett.

Tisztelt polgártársaim! Bár a két testvérhonnak tetleges egyesülése, melyet legforrobb vágyunkként öröklénk öseinkröl, mindeddig meg nem történt is, elvileg azonban elfogadva, kegyelmes urunk királyunk változhatlan szavával szentesitve van.

Ezért, mint Magyarországnak elsö független ministerelnöke, 's ideiglenes hadministere, bizva a vitéz székely nemzetnek világszerte elismert rendületlen harcziasságában, 's magyar testvérei iránti ingadozatlan szeretetében, hivatalos tisztemnél fogva, saját felelösségem alatt, sietek önöket felszollitani, hogy miként erröl az erdélyi föhadi kormányzot mai nap már értesitettem, addig is, mig a rendeletemre felséges urunk királyunk jováhagyását potlolagossan megnyerném, e levelem vételével tüstént Magyarorszagba, a Szeged tájékára telepitendő elhatárzott 12.000 fegyveres katonaságbol állandó táborba siessenek, hol, valamint az átkelö helyeken is illető élelmökröl, s fogadtatásukrol, már kellöleg gondoskodva van.

Ügyünk közös, a koczka egy aránt fordul, mind a két testvér nemzetnek; ne hagyják önök hazafiui meleg szavamat hidegen s részvétlenül elhangzani.

Pest, Május 19-én 1848. Gr. Batthány Lajos.

Nyomatott Landerer és Heckenástnál.

IX.

Proclamatiunea cea de antei a ministrului presiedente com. Ludovicu Battyány adressata càtra romani.[1])

Prociemare Càtra Fratii nostrii Romani.

Diet'a Patriei nóstre de comunu din anulu acesta au depusu fundamentulu libertatiei, egalitatiei, si fratietatiei.

Marimea nóstra nationala pre acelu fundamentu siguru se v'a putea rádicá, si daca rèvn'a patriotiloru umeru càtra umeru v'a pune, si insufletirea loru se v'a impreuná cu statornicie, in intreaga stralucire v'a stá zidirea, sub a carei acoperemàntu totu patriotulu, totu cetatianulu patriei acesteia cu simtirea cea mai curata v'a putea traí cu binecuventarea civilizatiei, si a deplinei buna stare.

Insa dioa libertatiei a resaritu pre Patri'a nóstra cu nori, si acestii vestescu apropierea viforului.

Sûnt, carii cu ochi pizmasi privescu ridicarea nóstra, si din turburarea, prin stramutarea lucruriloru ocasiunate, cauta nutretiu pentru interesele sale.

Am vediutu pàna aci, cum s'a ocasiunatu nerènduial'a in patri'a nóstra, in mai multe ținuturi, cum s'au slabitu incrediamàntulu pentru voi'a pre a unor'a, si cum s'au intrebuintiatu unii de alte limbi, si de alta lege in cipu de unelte, de scule, cá se se predeza in lovituri mai mici aceea potere, carea numai spre apararea comórei nóstre cei de obsce, a libertatiei, ar' trebuí se o intrebuintiemu.

In potriv'a aceloru scopuri pecatóse numai bun'a intielegere, si inpreun'a ținere a patriotiloru póte fí de arm'a màntuitóre. De v'a cuprinde cu mintea sa curatu fiescecare patriotu, cum-ca Nati'a nu asia au càscigatu libertatea, cá de aceea numai prin partinire sa'i fia partasi, numai aceea au ridicat'o cá unu altariu in mediloculu càmpului oblu, pre lànga care nenumerate mii de ómeni slobodu se se póta aduná.

Care asĭa àntielege, si asĭa simte, acela v'a si scí datorinti'a sa, si patriotii plinitori de datorinti'a loru, voru stá cá unu zidu tare, pre care nici planurile viclenesci, nici nevointiele cele mai sàlnice nu voru fí in stare a'lu dàrimá, a patrunde prin trensulu.

Cá unor'a asia patrioti ve dau binetie unguriloru de pre pamàntu, secui, si romaniloru Fratiloru nostri.

Voi ve inpreunati cu credintia barbateasca càtra interesulu de obsce a Familiei Patriei acesteia, càndu sunteti gata vàrtós'a vóstra putere a o jertfí in treab'a Libertatiei nóstre.

Prin aceea dati cinste aducerii a minte a stramosiloru vostri, treziti viitorimea spre bagare de séma; iara cei de acum, patria, conósce, si vá scí pretiuí bunatatea vóstra de a ve jertfí.

---

[1]) O reproducemu asĭa cum suna in traducere oficiósa din a. 1848.

In timpulu de lipsa si in clipit'a de peire Fratii vostrii tienu séma de voi, si asteapta, cá precum ajutoriulu fagaduitu de graba veti dá, asia ținànduve oranduial'a vóstra militara, puterea vóstra veti in multi-o prin ràdicarea de batalióne din asia barbati, carii de buna voia voru luá arme.

Iara v'a inflorí pace statatóre in patria, si v'a inflorí prin impreuna lucrarea vóstra!

Nati'a nu v'a zauitá detorintia sa.

Treaba nóstra in tóta privintia e de obsce; acei ce suntemu inpreuna la nenorociri, nu potemu fí in bunastare despartiti unii de càtra altii.

Diet'a, ce se ține acum de aprópe din partea amàndurora Tieri impreuna, v'a càstigá, cá tóte trebile Secuiloru, si a Româniloru, care de dupa indurat'a deciarare a Inaltiatului Imperatu si Craiu alu nostru numai pre a aceea cale se potu deslucí, se se iee inainte, si plànsorile cele drepte se se lecuiésca. V'a càstigá, cá pamànturile fiascecare cá a le sale se le stapânésca, si pre pamàntu slobodu se fi'a poporu slobodu.

Libertatea vóstra v'a fí regulata, si si voi ve veti ridicá, si veti putea mai departe desfasiur'a poftele vóstre pe temeiulu egalitatiei.

Se fia tot-deaun'a 'naintea ochiloru vostri scutirea Patriei. Cetatieniloru vrednici de libertate mai nobila, mai sfànta detorie de càtu aceasta nu póte fí.

Datu in Bud'a-Pest'a in 28-lea Iunie 1848.

In numele Ministeriumului
Gróf Batthiani Laios m. p.

X.

Adresa de multiamita a boieriloru conservativi emigrati din Munteni'a in 1848 la Brasiovu, presentata senatului si comunitatii Sasiloru de acolo, defaimatóre pentru romani.[1])

Worte des Dankes.

Löblicher Magistrat von Kronstadt! Ehrenwerthe Bürgerschaft! Wackere Bürgerwehr!

In dem Momente der Rückkehr nach der Heimath halten die Unterfertigten im Namen ihrer Landsleute und Freunde es für ihre heilige Pflicht, Ihnen für die freundliche herzliche Gastfreundschaft, die sie in den Mauern Ihrer Stadt genossen, ihren innigsten Dank auszudrücken. Die traurigen Ereignisse in der Walachei, welche vor 3 Monaten von einigen tollen Communisten und Republikanern herbeigeführt, dieses schöne Land bis in seine Grundfesten er-

[1]) A se vedé § 63 din textu.

schütterten, und es dem Abgrund nahe brachten, haben uns gezwungen unsere Heimath zu verlassen; wohl vorhersehend, dass dieses wahnsinnige Treiben nur Verderben und eine gänzliche Anarchie zur Folge haben könne. Hier nun in ihrem friedlichen Kronstadt, seit Jahrhunderten wegen seiner deutschen Gastfreundschaft berühmt, fanden wir in den gewaltigen Stürmen der jetzigen bewegten Zeit ein Asyl für unsere geängstigten Familien. Trotz der täglichen Anfeindungen und Verdächtigungen der Journalisten, die es sich zum Gesetz machten, alle bestehende Ordnung umzustossen, und uns selbst dieses bescheidene Asyl nicht vergönnten, blieben wir kalt und ruhig gegen alle diese falschen Anschuldigungen und Drohungen, ohne unsere Feinde einer Antwort zu würdigen, vertrauend zuerst auf Gott den Gerechten, der die verdiente Strafe über Menschen verhängen musste, die alle Rechte des Eigenthums, der menschlichen Ordnung und Sittigung mit Füssen traten und dann auf Sie verehrte Bürger, die Ihren Ahnen gleich mit dem deutschen Schild Ihre Schützlinge mit Kraft und Muth bedeckten. Möge doch bald der Augenblick nahen, wo wir Ihnen nicht mit Worten, sondern mit der That beweisen können, dass die innigste Dankbarkeit nicht ein leerer Schall sei. Sind Sie fest überzeugt, dass wir mit diesen feurigen Gefühlen zu unsern Brüdern und Freunden zurückkehren, um Ihnen zu erzählen, welche biedere wackere Männer jenseits der Karpathen hausen, die die Rechte der Völker und besonders der Gastfreundschaft als heilig erkennen, und selbst bereit waren, Ihr Leben und Blut für uns zu opfern. Hoch lebe das wackere deutsche Sachsenland! Hoch lebe Ihr erhabener Kaiser, der stolz darauf sein kann, solche Männer zu seinem Panier zu zählen!

Im Namen der Emigranten
Prinz Karl Gr. Ghika.

Emanuel Baliano. Nicolaus Soutzo.
Doctor Meyer. J. Slatiniano.
J. Golesku. G. Obediano.

XI.

Proclamatiunea gubernatorului Lud. Kossuth contrasemnata si de com. Mich. Eszterházi indreptata càtra poporulu romanu, carui in casu de nesupunere la legile din Aprile si la gubernulu revolutionariu, ii amerintia cu exterminare prin unguri si secui.[1])

Az óláh néphez!

A' magyar nemzet testvéri módon megosztotta az óláhokkal minden szabadságait, és nem tartott meg magának de csak egyet

[1]) Vedi in textu § 34 pp. 299—300

sem kizárólag, nem hagyott fenn sajátjául semmi kiváltságot, melly az óláhok szabadságára megszoritolag hatott vólna.

És tevé ezt a' magyar nemzet saját nemes ösztönéből, tevé önkényt és nem kényszeritve.

Az óláhok — igaz — sokat szenvedtenek már régi idök óta; szabadságuk majd mi sem vólt, és mégis súlyos terheket viseltenek 's még nevök is meg vólt gyalázva az ország törvényeiben.

Ugy de kik miatt szenvedték mindezt? a királyt környezett gonosz tanácsosok miatt, kik azonban nem csak az óláhok, de maguk a' magyarok felett is kiterjesztették a szólgaság pálczáját.

De az Isten megsokallá a' népek szenvedéseit és elhozá az igazság diadalának napját, és szabad lőn a' nép, oláh mint magyar, horvát mint rácz, és a felszabadulás örömhangjai elüzék pillanatra a' királynak rosz tanácsadóit.

A robot eltöröltetett a' magyarokra és az óláhokra nézve, az adó terheit egyenlöen hordozza nemes és nem — nemes, magyar és oláh, 's egyenlö joggal bir az ország dolgainak elintézésében, nints kizárva semmi közhivatalból, és nyitva áll a' becsületes kenyér — keresetnek minden neme elöttök, épen mint a magyarok elött.

És e' szép és közös szabadság olly viritó reményeknek vala szülője, miként Isten is gyönyörködnék e' szép ország boldog jövendöje felett.

De a' gazság és gonoszság megirigylé a' népnek boldogságát, 's a' király gonosz tanácsosai lassanként ismét elökúllogtak, mint éhes farkasok, ha egy elszalasztott prédának szaga üti meg felfujt orrlyukaikat!

És tervet készitének, melly szerint a' népnek kivivott szabadságát ismét semmivé tenni lehessen, 's minthogy a' magyar nemzet vólt az, melly a' népnek szabadságát mindnyájunk 's igy az óláhok részére is kivivta és közvagyonná tette: a' magyar nemzetet akará elöbb kiirtani; mert hiszen ezt semmivé téve könnyü leendett vólna a' többi felszabadultakat is a' régi igába viszakényszeriteni.

És gaz ármánya bizonyos pontig rettenetesen is sikerült, mert gyalázatos bújtogatoi által felzuditá a' különfajú népeket a' magyarok ellen, elcsábitván öket hazug állitások által, mindha a magyar elnyomásaikról gondolkodnék, holott a magyar volt az, melly a közös szabadságot számukra is kivivta.

Igy lázitá fel a' ráczokat, igy a' szászokat, igy a horvátokat és igy az óláhokat, hogy lennének saját jó magyar testvéreiknek gyilkossai.

De az igazság szent — Istene nem ada segélyt a' gazok munkájára, és az árulás saját vermébe bukott bele.

A' pártütő Jellasics rabló csordájának egy része — 10.000 ember — Istentől megáldott fegyverünk, vitéz harczossaink által elfogatott és lefegyvereztetett, más része fut és szalad pártütő vezérével, de derék és rettenhetetlen seregeink mindenütt nyomában vannak,

és a kérlelhetetlen igazság büntető boszujától maga a pokol sem fogja őt megmenteni, mert hiszen még utolsó reménye — a' Bécsből várt segédsereg is elveszett, a' bécsi nép borzasztó itéletet tartván hazánk elárulóinak egyik fő czinkossa Latour felett, ki a' pártütő Iellasicsnak segédsereget akart küldeni.

Igy fog elveszni az árulás, igy fog menthetetlenül semmivé tétetni a partütönek — még szét nem vert — tábora, melly a' felkelt nép tömegétől körülfogva van, 's mint közbeszorült vad fog agyonveretni, a' szabadulásnak reménye nélkül.

És e veszendö ellenség támogatására bujtogattak tégedet fel, oláh nép, hogy gyilkolnád te is a' magyart, kitől szabadságodat nyerted.

Azért vigyázz, nehogy elhagyván magadat csábittatni, végveszélyt árassz fejedre.

A' magyar nemzetnek honvédelmi bizottmánya az intésnek utolsó szép szavát intézi hozzátok, még most egyszer tanácslólag fordul felétek.

Az ország kormánya megparancsolja nektek, oláhok egyenként és összesen, kik magatokat a' bujtogatás által félrevezettetni engedétek, hogy nyolcz nap alatt mindenki a' rend és törvényes engedelmességnek magát alája vesse, csendesen és jó polgárhoz méltólag viselje 's a' zavargásnak és zendülésnek bármely kis jelét adni ne merészeljen, mert különben — a mily igazán az Isten az egekben van és az igazságot védi, — a büntetés szigorusága és kérlelhetetlensége fog szállani a bünösök fejére; és vitéz hadseregünk — mely csak most vert szét egy csapat haza áruló, rabló csordát — ellenetek fog indulni, és akoron jaj leszen minden zendülönek és háromszoros jaj minden bujtogatonak. Jobb lett vólna akkorra néktek nem születni, mert a kegyelemre és irgalomra senki az ellenpártütök közül nem számolhat. De addig is megleend hagyva a magyar és székely népnek, hogy keljenfel és — mint a vihar — seperjen el minden hálátlan gazt, ki hazájának szabadsága ellen feltámad 's annya és testvérgyilkossá lenni nem irtodzék; hogy keljen fel a magyar és székely nép tömegestöl és irtson ki minden hazaárulót és pártütöt, ki a jó szóra hallgatni nem akart.

Azért kinek élete és vagyona kedves, az hallja meg ez utolsó szavát a jóakaratú intésnek, mert ki ezt sem akarja megérteni, az lakolni fog. Földje elvétetik és ki fog osztatni a haza hü fiai között; maga pedig meg fog halni, a' bitónak és fegyvernek halálával.

Vigyázzatok azért oláh testvérek, hogy ne hivjátok magatokra a' büntetés oráját.

Legyetek hü, csendes és békeszerető fiai e' hazának és szerető tesvérei a' magyaroknak, kik veletek minden jótéteményeit a szabadságnak becsületesen megoszták.

Ne hagyjátok magatokat elcsábittatni, de söt fogjátok meg és adjátok fel azokat, kik bujtogatni, lázitani akarnak, mert ezek a' legnagyobb ellenségeitek.

A' szabadság, egyenlöség és testvériség szelleme járja át sziveiteket, hogy tiszteletben tartsátok a törvényt és szeressétek felebarátaitokat, és szeressétek a közös hazát, mely nektek közös szabadságot adott.

Béke veletek.

Költ Pesten october 10-kén 1848.

Az országvédelmére megbizott országgyülési választmány.

Kossuth Lajos, s. k.
elnök.

Idösb. grof Eszterházy Mihály, s. k.
bizottmányi tag.

XII.

Proclamatiunea separata a generalului br. Puchner indreptata càtra poporulu romanu.[1])

Romaniloru.

Voi ati desbatutu in mijloculu fratiloru adunati concessiunea cea dechiarata de Maiestatea sa imperatulu nostru celu fericitoriu de popóre, adeca, cà „la fiecare natiune din intréga monarchie austriaca se garanteadia drepturi de o potriva si respectu fratiescu intre densele prin constitutiunea destinata.

Dupa aceasta ati asternutu rugamintile voastre inaintea Tronului, cá si voi se fiti luati in asemine bagare de séma, si ati aratatu temerea vóstra in privinti'a elementeloru, care v'ar' face se ve indoiti despre realisarea acestui daru pretiosu alu imperatului aici in aceasta tiéra.

Voi Romaniloru! puteti fi deplinu incredintiati, cà veti avea drepturi de o potriva cu celelalte natiuni, precum ati cerutu; decí se nu ve temeti nici decum, cà vi se va intempla din contra, si se nu aratati acea temere nici intru unu chipu, care ar' putea da prepusu de putere violenta.

De candu ati asternutu inaintea Tronului acele rugaminti, ati aratatu plangeri, cà fratii vostrii romani sunt despretiuiti, batjocuriti, neaparati, apasati de cereri nedrepte din partea asupritoriloru si tractati in modulu celu mai reu. Voi ati desbatutu si aceste plangeri in adunarile vóstre, in care unii voru se védia unu feliu de cugete si porniri neliniscite in contra altoru natiuni.

Nici o autoritate asiediata in tiéra pentru rendulu bunu si securitatea publica nu va lasa, ba nici mai este ertatu a lasa neascultata o cerere facuta in pace si linisce de càtra orice locuitoriu alu acestei tieri, fia de ce natiune va fi; — trebue totu deauna se 'i se dea o resolutiune cuvenita! — Acésta a fostu parerea mea,

[1]) Tradusa dupa originalulu germanu.

care o amu spusu deputatiunii, care s'a presentatu inaintea mea in dilele trecute, candu aceea au cerutu dela mine in numele tuturoru fratiloru vostri romani, aperare si protectiune in contra reutatiloru mai susu aratate. Eu v'amu datu resolutiune, dupa care puteti se fiti incredintiati despre protectiunea diregatoriiloru tierii si a mea, cà veti fi aparati de nedreptate, de despretiuire si de batjocura, si vi se va da respectulu cuvenitu drepturiloru vóstre, in cè tu purtarea vóstra cea linistita si omenósa ve dà dreptu spre acestea. — Causele si plangerile vóstre trebue se se asculte, si se se indreptedie, sau se se inaintedie mai departe de càtra diregatoriile civile; inse daca nu s'ar' face acésta, voi se ve indreptati la locuri mai inalte pentru ajutoriulu ce vi se cuvine.

Deci fiti incredintiati despre protectiunea cea drépta sub conditiunile care vi le-amu fagaduitu, si care voi se le inpliniti: si se nu ve departati de calea legii prin nici o intemplare din tiéra, nici se ve abateti la neorendueli, care ar' putea se primejduésca securitatea personala si averea cuiva. Platiti bucurosi darile vóstre, care ve sunt cunoscute; — nimicu nu vi se va cere cu nedreptulu.

Acesta e sfatulu meu celu prietinescu si parintescu! — Déca veti urma dupa densulu, dilele cercarii celei mari care amenintia pe tóte popórele, le veti petrece cu cuviintia, cu cinste si cu credintia, si prin urmare cu usiurintia in Domnulu, spre seninarea si luminarea viitoriului vostru celui mai fericitu.

Purtarea vóstra se fia povatiuita de incredintiarea in provedinti'a Dumnedieésca si in autoritatile tierii vóstre! Aceasta este dorinti'a mea pe lănga sfatulu de mai susu.

Sibiiu, 9 Oct. 1848.

Baron Puchner. Feldmarschal-locotenent,
General comandante din Ardealu.

XIII.

Greutatile si tentatiunile, prin care trecuse regimentulu I granitiariu de romani (Orlatu) in decursulu anului 1848 pàna la adunarea sa din Septembre alu acelui anu, adeca pàna cand ii trimise Ddieu ómeni devotati causei drepte. Originalulu acestei monografii fiind scrisu in limb'a germana, avemu ratiuni pentru care o reproducemu si aici totu in acea limba.[1])

Das erste Romanen Grenz Infanterie Regiment im Jahre 1848.

(Rimnik in der Walachei 12 April 1849.) — Das erste Romanen Grenz Infanterie Regiment befand sich im Jahre 1848 in

[1]) Dupa Romaenen der oesterreichischen Monarchie pag. 202 et sequ.

einer so kritischen Lage, dass es nur wenig fehlte, in die Hände der Magiaren gespielt zu werden. An der Spitze desselben stand Oberst Baron Rauber, einmagiarisirter Sprössling einer indigenirten deutschen Familie, welcher im Sommer 1848, als das Buda-Pester Ministerium den Baron Niclas Vai mit ausserordentlichen Vollmachten als königlichen Comissär nach Siebenbürgen geschickt hatte, bei der nach Hermannstadt bestellten Untersuchungs-Comission gegen das romänische Nationalcomité die Rolle eines magiarischen Schergen spielte. Oberstlieutenant Trausch, ein Sachse von Geburt, ein lauer und unentschiedener Mann, besass bei den Romänen nicht die geringste Popularität, und obwohl er gegen seinen Obersten rivalisirte, so hatte er weder das Talent noch den Muth, gleich Urban aufzutreten und sich an die Spitze des Regiments zu stellen. Der Major Szabo, ein Magiar, wie's sein Name bezeugt, war so sehr für die magiarische Sache eingenommen, dass er sich traute, der Mannschaft seines Bataillons, — als diese, nachdem sie sich für die kaiserliche Sache erklärt hatte, in die Garnison nach Carlsburg comandirt wurde, — höhnend ins Gesicht zu sagen: „So ist's recht, Romanen, das habt ihr euch zugezogen;" was man im Regimente nie vergass und ihm nie verzeihen konnte. Der zweite Major, Riebel, war zwar ein anderer Character, verstand aber so wenig als der Oberstlieutenant, sich eine Popularität, welche unter solchen Umständen unumgänglich nothwendig ist, zu verschaffen, und sich geltend zu machen. Die meisten Oberoffiziere waren entweder Magiaren oder Sachsen, die den Romanen entweder verdächtig oder verhasst waren. — Die magiarischen Emissäre benutzten diese Gelegenheit und bearbeiteten das Regiment unablässlich, versprachen Geld, Chargen, allerlei Erleichterungen. Man kann mit Recht behaupten, dass unter diesen Umständen der gute Geist im Regimente nur den romanischen Lieutenants Ursu, Novacu, Sândruca und einigen Unteroffizieren wie auch den Geistlichen Ardelli und Bradu aus Orlat, Moldovan aus Racovitia und Vestimian aus Westen, durch welche dann auch die übrigen aufgeklärt wurden, zu verdanken ist. Als Alles wankte, beredeten diese die Mannschaft, warnten sie vor magiarischen Machinationen, und brachten die Sache dahin, dass sie im Monate August mittelst Deputirten aus allen Kompagnien die Bewilligung zur Abhaltung einer Regimentsversammlung vom Generalcommando verlangten, welche ihnen auch zugesagt wurde, die aber wegen der inzwischen auf Befehl der magiarischen Regierung eingetretenen Arretirung des Professors Lauriani erst am 11. September, nachdem die hiedurch hervorgerufene Aufregung sich einigermassen gelegt hatt, stattfand. Hier erklärte sich das ganze Regiment für den Kaiser und die kaiserliche Regierung von Wien, und gegen das magiarische Ministerium von Buda-Pest. Der Oberst ward durch diese energische Erklärung verblüfft, und musste sich krank melden. Das Generalcommando versäumte aber diese Gelegenheit zu benützen, um einen tüchtigen Mann an die Spitze des Regiments

zu stellen. Es commandirte einige Compagnien nach Carlsburg unter Oberstlieutenant Trausch, andere nach Schässburg und wieder andere nach Kronstadt. Als Regimentscommandant wurde Major Szabo, der jetzt den Mantel nach dem Winde gedreht hatte, nach Orlat beordert; die romanischen Offiziere (zwar in der besten Absicht) wurden den Legionspräfecten als Leiter der Militäroperationen beigegeben, und so blieben bei den zerstreuten Compagnien (denn man konnte ihnen nicht mehr mit Recht den Namen Regiment, ja nicht einmal Bataillon geben) nur fremde, entweder verdächtige oder unpopuläre Officiere. Dieser durch die alte Politik herbeigeführte und durch die Unwissenheit und den Mangel an Entschiedenheit des gegenwärtigen General-Commandos belassene Zustand des Regiments ward die Ursache eines unvermeidlichen Unglückes. Hätte dieses brave Regiment tüchtige, das Vertrauen der Mannschaft besitzende Commandanten gehabt, und wäre es concentrirt geblieben, so würde es bei dem Geiste, von welchem die Mannschaft nach der Versammlung beseelt ward, Wunder von Tapferkeit ausgerichtet, und das namenlose Unglück, welches über das Vaterland gekommen, verhütet haben. (Wir berufen uns auf die Geschichte dieses braven Regiments und auf die Thaten der vom Oberst Urban commandirten Romanen des zweiten Grenz-Regiments). Mögen es diejenigen verantworten, welche die Ursache davon waren.

XIV.

Proclamatiunea comitetului natiunei romane din 7/19 Octobre, adeca a dou'a di dupa proclamatiunea generalului Puchner, adressata natiunei magiare, sau mai exactu aristocratiei si Secuiloru.

An die ungarische, und an die Szekler Nation Siebenbürgens.

Mitbürger!

Seit Jahrhunderten bewohnen wir friedlich mit Euch ein und dasselbe Land.

Wenig Vortheil gewährte uns diese Vereinigung.

Doch wir wollen mit der Vergangenheit nicht rechten.

Wir hoffen von der Gnade unsers Kaisers stets ruhig, und gläubig eine bessere Zukunft.

Unsere Hoffnung hat uns nicht getäuscht.

Kaum hatte unser gütige Kaiser all seinen Völkern das grosse hochherzige Geschenk der Freiheit und Gleichheit versprochen, so erhoben wir uns für seine Krone, für die österreichische Monarchie als unser grosses Vaterland für die Freiheit, und Gleichheit aller Nationen, die es bewohnen.

Aber eine wilde Faction hat die schöne Zeit, das hohe Geschenk undankbar zur Durchführung ihrer verbrecherischen Ab-

sichten missbraucht, um unseren gnädigen Monarchen die Krone seiner Völker vom Haupte zu reissen, um unser grosses Gesammt-Vaterland aufzulösen, um das Heer, das Kaiser und Vaterland vertheidigt, allmählig zu vernichten, um an der Stelle der Freiheit, und Gleichheit, Terrorismus, nationale Privilegien, Unterdrückung und Entnationalisirung vieler Volksstämme zu setzen.

Eitelkeit, Hochmuth, Herrschsucht haben bei jener Faction jede Einsicht, jedes Gerechtigkeitsgefühl, alle Menschlichkeit verdrängt.

Durch die verruchtesten Mittel, durch den Missbrauch der heiligsten Namen, durch höhnische Verdrehung aller Wahrheit, alles Rechtes hat jene Faction viel Boden gewonnen, ja sogar den Schein der Legalität errungen.

Zwischen uns, und dieser Faction kann keine Vereinigung, kein Friede bestehen, bekämpfen wollen wir sie mit Gut, und Blut bis zu unsern letzten Atemzuge, bis wir sie besiegen, vernichten, oder selbst untergehen.

Doch wir verwechseln nicht diese Faction mit Eurer Nation, — wir glauben vielmehr, dass der bessere Theil Eurer Nation, einer Nation, die so oft treu für ihren Kaiser und König geblutet, die so lange ihre eignen Freiheiten vertheidigt, auch jetzt nicht meineidig ihren Fürsten verlassen, und bekriegen werde — dass der bessere Theil einer solchen Nation eines aufrichtigen Enthusiasmus für die allgemeine Freiheit, und Gleichheit fähig sein müsse.

In dieser Hoffnung rufen wir Euch zu: vereinigt Euch mit uns für Kaiser, Vaterland, Recht, und Freiheit!

Oeffnet die Augen über die Saat, die jene Faction gesäet — sie ist bereits aufgeschossen, man kann ihre Früchte ermessen, zerreisst den Schleier, den verführerische Worte über Euere gesunden Sinne geworfen. Bedenkt, was wir wollen, und was jene Faction will.

Haben denn die Losungsworte, unter denen wir Euch rufen einen so schlechten Klang, dass Ihr Euch darauf mit uns nicht vereinigen könnt? glaubt Ihr wir sprechen zu Euch aus Furcht? wir schwiegen ja, als wir niedergedrückt waren, und rufen Euch erst den brüderlichen Ruf zu, nachdem wir uns in überlegener Mehrzahl vereint, mit der Militärmacht, und mit der sächsischen Nation, erhoben hatten. Glaubt ihr wir wollen Euch täuschen, wir verbergen unter schönen Worten böse Gedanken? lasst Euch nicht betrügen. Können denn wir Romanen gegen alle übrigen Volksstämme Oesterreichs, gegen dessen ganze Armee etwas durchsetzen? würde sich nicht alles, was jetzt mit uns sympathisirt, gegen uns wenden, wenn wir schlechte Tendenzen verfolgten?

Oeffnet Eure Sinne, überlegt mit Ruhe — wollt Ihr Euch an uns schliessen, für Kaiser, Vaterland, Recht und Freiheit, so öffnen wir Euch sehnsuchtsvoll unsere brüderlichen Arme — alles Vergangene sei vergessen, ein unzerreissbares Band der Vereinigung soll uns umschliessen um Euch und uns eine bessere Zukunft zu

erringen, unser letzter Blutstropfen soll fliessen zur Vertheidigung Eurer Rechte, Eurer Freiheiten, wie der unsrigen.

Nochmals beschwören wir Euch, lasst den jetzigen grossen Moment des Friedens, der brüderlichen Einigung nicht nutzlos vorüberziehen, wer weiss wann er wieder kehrt; noch ist Niemand besiegt, jeder kann mit Ehren die Hand zur Vereinigung biethen.

Findet Ihr diese Vereinigung nicht für möglich, nun wohlan, so entfalten wir denn das Kriegspanier, beginnen wir den blutigen Kampf, auch wir beben vor ihm nicht zurück. Führen werden wir ihn mit all unsern Mitteln, mit all unserer Kraft bis wir ihn siegend, oder sterbend enden.

Bevor aber noch der Blutrausch der Schlachten unsere Sinne betäubt, bevor noch die entfesselten Leidenschaften jede Ueberlegung ausschliessen, lasst uns noch ein Wort der Menschlichkeit sprechen.

Wir wie Ihr, werden alles thun, um unsere Kraft zu verstärken, um unsere Feinde zu schwächen, um den Sieg zu erringen — wer den Sieg will, darf auch vor den Uebeln des Krieges nicht zurückschrecken — lasst uns aber einen Unterschied zwischen dem nothwendigen Uebel des Krieges, und den Gräuelthaten, die Niemanden nützen, und am meisten jenen schänden, der sie verübt.

Vernichtung jedem Feinde, der schaden kann, Menschlichkeit, Grossmuth jenen, deren Vernichtung Niemanden nützt, deren Schonung Niemanden schadet, den Besiegten, den Gefangenen, den Weibern, Kindern, Greisen.

Müssen wir gegenseitig in den Krieg ziehen, lasst uns doch schonen unsere eigenen menschlichen Gefühle, schonen wir unsern Ruf — bahnen wir durch Menschlichkeit die Möglichkeit des Friedens an.

Auch unnütze Verwüstungen lasst uns vermeiden, jede Parthei will ja auch künftig dieses Land bewohnen, und sollen wir uns unnütz eine Wüste zur Wohnung bereiten?

In diesem Sinne der Menschlichkeit rufen wir unsere Stammgenossen, unsere verbündeten Brüder an. Thut dasselbe, jede Menschlichkeit, jede Grossmuth, die Ihr übt, wird Euern eigenen Brüdern, die in unsere Hände fallen, goldene Früchte tragen.

Können wir uns nicht unter der politischen Idee des Rechtes und der Freiheit vereinigen, so lasst uns wenigstens gemeinsam jene der Menschlichkeit anerkennen.

Mitbürger! nur noch Eins, — unser letztes Wort, wir müssen es sprechen, so schwer es uns fällt, nicht drohen, nur warnen wollen wir damit.

Wir haben jetzt zu Euch in den lautern, ungeheuchelten Gefühlen der Liebe, Brüderlichkeit und Menschlichkeit gesprochen. Wir können aber nicht durch verlachte Grossmuthsscenen der Sache, für die wir uns erhoben, schaden wollen. Wir lieben die Menschlichkeit ihrer selbst willen, wir fordern unsere Brüder und

Euch dazu auf, würdet Ihr aber gegen unsere Parthei Grausamkeiten üben, so sähen wir uns genöthigt Gleiches mit Gleichem zu vergelten, wir wären dieses dem Schutze unserer Parthei, wir wären es der guten Sache schuldig, wir müssten durch das Vergeltungsrecht Euch hindern, unsere Parthei grausam zu behandeln, wir müssten Gräuel durch Gräuel unterdrücken — blutenden Herzens würden wir es thun, wir müssten es aber des grossen Zweckes, der Menschlichkeit selbst wegen.

Meidet also unnütze Grausamkeiten, wenn auch aus keinem andern Grunde, so doch um Euch, und Euere Brüder vor ähnlicher Behandlung zu bewahren.

Ueberlegt, und entschliesst Euch, wir biethen Euch hiemit alle Wechselfälle unserer gegenseitigen Stellung, wählt, die Folgen Euerer Wahl werden Euch, werden uns treffen, Wir sind bereit ihnen zu begegnen.

Hermannstadt am 7/19 October 1848.

Das romänische Pacifications-Comité

A. Treb. Lauriani. Timotheus Cipariu.
Simion Barnutiu. Florian Micasiu.
Nicolaus Balasiescu. Johann Branu.

XV.

Una din proclamatiunile cele din urma ale imperatului Ferdinand càtra locuitorii tieriloru corónei ungaresci.

An die Landbewohner der Länder Meiner ungarischen Krone.

Die frechen Umtriebe Ludwig Kossuth's und seiner Genossen, welche in Eurem unglücklichen Vaterlande die Macht an sich gerissen haben, die Befehle Eures Königs missachten, und das Land in namenloses Elend stürzen, zwingen Mich, mit bewaffneter Hand einzuschreiten.

Doch muss Ich zugleich einige Worte an Euch richten, die man auf alle Weise zu verführen und zu täuschen sucht. Man sagt Euch, Meine Truppen kommen, das Land zu erobern, Euch die Freiheiten zu nehmen, welche Euch durch die Gesetze vom Monate April l. J. zugesichert worden, die ungarische Nationalität zu unterdrücken.

Man fordert Euch unter Drohungen zum Widerstande auf, und wagt diess sogar in Meinem Namen zu thun. Man täuscht Euch, man hat Euch betrogen, traut den Verführern nicht.

Die Befreiungen von der Robot und dem Zehent, welche Euch gegen billige Entschädigung Eurer ehemaligen Grundherren durch den Staat geworden sind, bleiben unangetastet. Dafür bürgt Euch das Gesetz, bürgt Euch Mein königliches Wort. Aber die Ruhe will Ich herstellen, ohne die Ihr die Früchte der Euch gewordenen

Bewilligungen nicht geniessen könnt, weil übermässiger Nationalgarde-Dienst, der Landsturm, die allgemeine Aufregung alle Eure Kräfte in Anspruch nehmen.

Die Bewohner Eures Vaterlandes, welche verschiedenen Nationalitäten angehören, haben auch eine Erweiterung ihrer Rechte gewünscht; — — es drohte sich ein Kampf zu entspinnen; — — Euer König versuchte alles, ihn abzuwenden; — — aber die Hochverräther, die Euch verführen wollen, haben alle Meine Bemühungen vereitelt, ja endlich den General feige ermorden lassen, den Ich geschickt hatte, um Euch vor den Gräueln des Bürgerkrieges zu bewahren.

Traut Eurem Könige, der die ungarische Nationalität stets geliebt und geschätzt hat, ohne eine andere zu verletzen und zurückzusetzen: — schliesst Euch Meinen Truppen an; unterstützt sie im Werke der Herstellung der Ordnung; — — im Uebrigen verhaltet Euch ruhig; — — achtet die Rechte und das Eigenthum eines Jeden und gehorcht mit Vertrauen den gesetzlichen Obrigkeiten und den Befehlen, die Ich zum Wohle Eures Vaterlandes erlasse.

Wer so handelt, erfüllt seine Pflichten gegen König und Vaterland; wer sich widersetzt, ist Hochverräther an Beiden, und man wird gezwungen sein, ihn demgemäss zu behandeln.

Olmütz am 7. November 1848.

Ferdinand.

XVI.

Comitetulu natiunei române dà instructiuni stricte despre modulu cum se se pórte resboiulu mai cu crutiare càtra persóne si averi.

Frati Romani.

Decand ungurii cu terrorismulu loru celu barbaru au îndrasnitu a versa sangele celu nevinovatu alu fratiloru nostrii romani, ai spandiura si ai rastigni, de atunci vinu plansori în tóte dilele la înaltul general-comando, si la comitetu, cumcà romanii inca facu nelegiuiri si fapte de acelea, care nici n'ar trebui se se pomenésca intre ómeni.

Cu mare durere au intielesu acestea comitetulu, si ca se nu se mai intemple, poruncesce strînsu tuturoru romaniloru:

1. Se nu indrasnésca nimene a se atinge nici de persóna, nici de averea altuia, fia acela de ce neamu va fi, romanu, unguru, ovreu, sau ori de ce neamu, pentrucà toti ómenii au drepturi de o potriva la viétia si la averea loru, si tuturoru cu aceeasi cinste suntemu detori.

2. Cei ce punu armele josu, si prin aceea arata cà nu vreau se se bata asupra nimenui, unii ca aceia se nu aiba nici o ban-

tuiala sau suparare, ci din protiva se se apere de orice asuprire, si ei si averea loru.

3. Se nu indrasnésca nimene a supara, a impedica, sau ori in ce chipu a bantui pe caletorii paciuiti, ci din protiva se dea pace fiecine calatoriloru, ba inca dupa putintia se si inlesnésca calatoria unulu altuia.

4. Comitetulu poruncesce strîns tuturoru romaniloru, ca pe lànga implinirea acestora se asculte de mai marii comunitatiloru, de prefecti, tribuni, centurioni, decurioni, de batranii comunitatiloru, si de toti mai marii loru cei legiuiti.

5. Toti mai marii acestia sunt datori a priveghia, ca ómenii se nu se dea la betie, si la alte escessuri, se pazésca comunitatile si averea fiacaruia, fia nemesiu, fia de alta plasa, de orice pagubire, éra cele ce s'aru fi luatu pàna acum pe nedreptu, tóte lucrurile acelea se se dea indaraptu proprietariloru loru; fiesce care satu e detoriu a respunde pentru tóte pagubele, care se facu in satu.

6. Oricine ar indrasni a lucra improtiva acestoru porunci si oprelisci, fia acela satu intregu, sau mai multi ómeni, sau numai unulu singuru, unii ca aceia se voru supune sub judecata de resboiu, si fiacare dupa vina sa cu strasnice pedepse se va pedepsi.

In urma comitetulu aduce aminte romaniloru, ca se se pórte asìa cum sau purtatu pàna la acésta catastrofa, si, ferinduse de tóte nedreptatirile, se dovedésca si de aci inainte, cumcà au fostu si sunt vrednici de libertate.

Sibiiu, 21/9 Octomvrie 1848.

Comitetulu natiunei romane.

A. Treb. Laurianu, Florianu Micasiu,
Timoteu Cipariu, Nicolae Balasiescu,
Simeonu Barnutiu, Ioanu Branu.

XVII.

Proclamatiunea generalului br. Puchner indreptata cu 5 dile mai tàrdiu totu in contra crudimiloru si a devastatiuniloru.

Proclamation.

Mit tiefer Betrübniss habe ich Nachrichten vernehmen müssen, dass ohngeachtet meiner Proclamation vom 9. und 18. October l. J. auch jetzt noch, wie früher, vielseits im Lande Gewalt- und Gräuelthaten an Wehr- und Schutzlosen, so wie auch sogar an Weibern, Kindern und Greisen verübt, und zu Mordscenen auch die Schrecknisse der Plünderung und Brandlegung hinzugefügt werden.

Wenn auch jener Feind, welcher bewaffnet gegen unsere gute, heilige Sache auftritt, unschädlich gemacht werden muss: so ist doch Pflicht der Gesittung, Menschlichkeit und der Religion, Gräuelthaten die Niemanden nützen, sondern nur wieder Rache und

II.

nerale relativu
u publicu alu l

wendbar zu erhalten, indem man militärischerseits nicht in der Lage ist, bei dem gegenwärtigen Kriegszustande zur Sicherung solcher Fruchtvorräthe gegen Raub und Brandlegung auf den einzelnen Edel- und Wirthschafts-Höfen militärische Wach-Commanden aufzustellen.

Damit so fort dieser ausgedrückte Zweck erreicht werde, findet man in der Beziehung, dass die Früchten-Vorräthe ohne Unterschied der Gattung, so wie die Gemüse-Artikel die sich für eine längere Aufbewahrung eignen, hinsichtlich aller solchen herrenlosen Vorräthe zu verordnen, u. zw.:

1. Sind die in Körnern vorhandenen Früchte in ein eigenes jedenorts hiefür auszumittelndes Magazinn, oder sonst geeignetes Locale zu hinterlegen, dem Ortsrichter und Geschworenen oder sonst bekannten rechtlichen Männern inventarienmässig, in welchen Inventar auch der Name des geflüchteten Eigenthümers aufzuführen ist gegen Empfangsbestättigung zur verantwortlichen Gebahrung zu übergeben.

2. Diejenigen Fruchtgattungen, die sich noch in Geströh befinden, aber sind gleichfalls nach vorangedeuteter Art verzeichneter zu übergeben, und nur dann gegen Entrichtung des landesüblichen Lohns ausdreschen, und in eigenes Magazinn hinterlegen zu lassen, wenn die Aufsicht über derlei Vorräthe mit Sicherheit nicht gehandhabt werden könnte, oder aber sich sonst eine Gefahr für diese Früchte voraussehen liess.

3. Wenn die schon ausgedroschenen Brodfrüchte irgendwo in einer solchen Menge vorgefunden werden sollten, dass deren Aufbewahrung mit Beruhigung nicht realisirt werden könnte, so ist sogleich die Anzeige anher zu erstatten, um derlei Vorräthe gegen künftige Berichtigung zur Abfuhr an das nächstgelegene Verpflegs-Magazinn, disponiren zu können. Endlich

4. Nachdem die meisten der sonstigen Mundvorräthe leicht einem frühzeitigen Verderben unterliegen, so sind solche unter die Nothleidenden Insassen des Ortes, wo derlei Vorräthe aufgefunden werden, im Verhältniss ihrer Quantität nach eigenem Ermessen, und auch an jene der nächsten Umgebung gleichmässig zu vertheilen, während man sich vorbehält, die hintergelegt werdenden Vorräthe — oder die bestimmt werdende Vergütung für die an die Verpflegs Magazinne zur Abfuhr gelangenden Brodfrüchte in der Folge zur Verpflegung und bezugsweise zur Unterstützung der in den gegenwärtigen Verhältnissen beschädigten, so fort mitunter ganz verarmten Landesbewohner verwenden zu lassen.

Indem das General-Kommando erwartet, dass diese gut gemeinte Absicht erkannt, und darnach die gegenwärtige Anordnung im vollem Umfange mit bestem Wissen und Gewissen werde in Vollzug gesetzt werden, findet man dabei die provisorische Komitats-Verwaltung anzuweisen, ein Pare von dem jedesmal in triplo aus und gegenseitig zu unterfertigenden Uibergabs Inventar anher vorzulegen, während das zweite Exemplare in den Ackten dortorts

iolate und Distrik
lann die Legions-
besonderes Augen
r dem anderen

meggyőzödésem folytán, azoknak kik részt vettek a' pártütésben, lázadásban, és köz édes anya- a' haza nyomorgatásában, vagy szövetkezvén az ellenséggel, a' haza ellen elkövetett nehéz bünük érzetében megszöktek, és ekép a' haza elleni hűtlenség vétkébe süllyedtek, igy Bem altábornagy ur által mint a' politikai vétségekre nézve egyedül a' multra vonatkozó amnestiába semmi szin és ürügy alatt nem foglaltatnak, ingó, és ingatlan vagyonukat birói zár alá tétettem, és az álladalom részére elpecsételtettem, további intézkedésig, és a' hűtlenek irányában hasonló lezárására, elpecsételésére, és a' lezárt javaknak az álladalom részére leendő megőrzésére az illetőket felhivom és rendelem is. És a' midőn ezeket ekép tettem, polgári kötelességemet teljesitettem, mert a' haza véres kezű gyilkosai irányában ekép eljárni kérlelhetlen kötelesség.

Ezen eljárásombol titkot nem csinálok, sőt akarom tudomására juttatni a' közönségnek, hogy rendeletem eszközlésére egy rendörséget alakitottam, mellynek főnöke Dobokay Jo'sef ur. A' rendörség nem titkos, hanem nyilvános téren forog, sötétben csak az igazságtalanság, a' rosz szellem müködik. — Kötelessége a' rendörségnek a' visszatérő hűtleneket elfogatni és bíróság eleibe állitani, — melly által ha napfényhez hasonló világossággal erőszakos elhurczoltatásukat be nem bizonyithatják — mint hűtlenek elitélendők — határozott utasitása van a' rendörségnek a' vissza hagyott özvegyek, árvák élelmezéséről gondoskodni — az utóbbiaknak gyámnokok — gondnokok rendelését eszközölni. Azonban, midőn ezeket tudatom, egyszersmind azt is sietek kijelenteni, miként elhatározott szilárd akaratom a' birói zár sértetlenségét, és hivatalos elpecsételés szentségét megőrizni, s' következőleg bár ki által is megbántatnék, annyival inkább a' zár és pecsét alatti javakból szentségtelen kezekkel, kivévén a' katonaság részére szükséges széna, zab, és élelem czikkeket, hová a' szeszes italok nem értetnek, és kivéve az aczél, zabla, kengyel, 's vasnemüeket — 's ollyan anyagokat, mik a' seregek felszerelésére szükségeltetnek — mik helyett az álladalom ugy is kész pénzen lenne másokat szerezni kénytelen — elvétetnék, vagy oroztatnék, az illyenek, mint álladalmi javak rablói, hadi törvényszék elibe állitása, és reá bizonyosodás esetében rögtön minden kegyelem igénybe vétele nélkül a' halál büntetés rendeltetik, és ezen rendelet végrehajtásáért az illetőket hivatalosan felelőssé teszem.

És hogy rendeletemnek annál biztosabban számithassak végrehajtására, ezennel a' birói zár, és hivatalos pecsét megsértői bejelentőinek, és bebizonyitóinak biztositok 50. ötven Conv. Rft. jutalmat.

Kolozsvárt April 16-án 1849.

az egyesült Magyar- és Erdélyország teljhatalmu országos biztosa,
Csány László.

XXI.

Ordonanti'a comissariului plenipotente generalu Lad. Csány, care a succesu lui Beöthy, in care constata din raporturi oficiali venite lui din diverse parti, cà se afla in tiéra tirani, carii n'au invetiatu nimicu din trecutu si de aceea nu se supunu la legi si tiranescu pe poporu, arunca din nou teciunele revolutiunei, commitu nelegiuïri, cà-ci n'au nici Dumnedieu (istentelen); de aceea Csány ii amerintia cá pe nisce ómeni nesupusi, perfidi (hütlent) cu lege, cu judecata si pedépsa aspra.

Rendelet.

Hivatalos tudositások érkeznek hozzám, mik szerint vannak a körülményeken nem okult zsarnokok, kik engedetlenek a törvények iránt, — volt jobbágyaikot, jollehet azoknak többé nem uraik, erőszakkal is robotra kénszeritik; ezen törvénytelen eljárásnak meggátlása tekintetéből kinyilatkoztatom, hogy ki ellen e vétek bebizonyul, ugy tekintem őt mint egy új lázzadásnak üszkét szándékosan elszorni törekvőt, törvények és haza iránt hütlent, — rögtön a törvény rendelte itélő birói szék elibe állitom, — a volt jobbágyoknak pedig, a törvény jótékonyságánál fogva velünk minden tekintetben egyforma jogu polgároknak, testvéreinknek meghagyom, hogy hasonló istentelen parancsoknak engedelmeskedni ne merészeljenek.

Ide nem értetnek azonban azon pénz vagy munkabéli tartozások, miket némelly felszabadult polgárok ez előtt is az általok birató majorság belső és külső földek bérében teljesitettek, mellyekre nézt az idei april hava 10-én 1565 szám alatt kibocsátott rendeletem 6-ik pontja szerént a tettleges megtagadásnak és engedetlenségnek helye nincs, hanem az ottan kiszabott eljárás követendő. —

Kolozsvárt, aprilis 28-kán 1849.

Egyesült Erdély és Magyarország teljhatalmu országos biztossa
Csány László. s. k.

XXII.

Celu mai strigatoriu documentu alu tiraniei selbatice, din càte au aparutu in 50 de ani pe teritoriulu Europei, adeca instructiunea compusa de càtra Eugenu Beöthi in calitatea sa de comissariu alu gubernului revolutionariu pentru Transilvani'a. Acea instructiune emanata dela numitulu tiranu in Ianuariu 1849 a fost data tribunaleloru de sange sau asïa numiteloru Statarie cu indatorire, cá in formularea

sententieloru de mórte dupa unu restimpu celu multu de trei dile si in executarea sententiei dupa trei óre dela publicarea ei se se intocmésca fiacare judecatoriu. Acea instructiune insoçita de unu comentariu alu auditoriloru austriaci a fost publicata la timpulu seu atàtu in „Wiener Zeitung" càtu si in fruntea acelui catalogu de 4834 persóne omorîte de insurgenti, afara din loviri si batalii regulate [1])

Der Wiener Zeitung vom 28. August v. J. wurden die Verzeichnisse beigelegt, über die während der ungarischen Gewaltherrschaft im eigentlichen Ungarn und von der Woiwodschaft Serbien, sammt dem Temeser Banate, durch von ihr eingesetzte Martial- oder Statarialgerichte hingerichteten Personen.

Wir bringen nun auch den Ausweis über das Verfahren der Insurgenten in Siebenbürgen; die diessfallsigen Berichte des Civil- und Militär-Gouvernements lassen nunmehr die Zahl dieser Revolutionsopfer in einer Grösse ersehen, die alle bisherigen Angaben über die furchtbare Grausamkeit der revolutionären Behörden und ihres Trosses weit hinter sich lassen.

Der Inhalt des in der Reichszeitung vom 14. Juni v. J. bekannt gemachten Briefes von Josef Bem an Ludwig Kossuth, aus Hermannstadt vom 6. Juni 1849, wo er die „Willkürlichkeit und Leidenschaftlichkeit" der Kossuth'schen Standgerichte anklagt, — „die ihn an die Schreckensgerichte in Frankreich erinnerten," ist hierdurch vollkommen bestätiget.

Siebenbürgen hat eine Bevölkerung von 2,500.000 Menschen, und die Zahl dieser Opfer des magyarischen Terrorismus beträgt — natürlich die im offenen Kampfe Gefallenen nicht mit eingerechnet — nach den aus sechs Militär-Districten — Klausenburg, Hermannstadt, Karlsburg, Retteg, Udvarhely und Fogaras — eingegangenen Ausweisen 4834 Personen!

Bei der grossen Anzahl dieser Gräuelthaten sind in den beiden ersten Rubriken der mitfolgenden Tabellen nur diejenigen Personen namentlich aufgeführt, die entweder durch Urtheile revolutionärer Behörden, oder ihrer aufgestellten Blutgerichte, so wie durch Standgerichte oder auf Befehl einzelner Insurgenten-Chefs, ohne formelles Urtheil hingerichtet wurden.

Hingegen sind in der dritten Rubrik diejenigen Individuen nur numerisch angegeben, die bei einzelnen Ortschaften, durch ungarische Rebellen in den Häusern, oder auf den Gassen und im

[1]) Vedi in textu V. II. Capu VII §§-i 56, 57. Catalogulu celoru 4834 de persóne omorite se vede reprodusu dupa celu oficialu in „Transilvania" din 1870 Nrii 19–20 si din 1871 in Nrii 4—13.

freien Felde aufgehängt, erschossen, oder auf sonstige Art ermordet wurden.

Bei dieser Veranlassung glaubt man noch bemerken zu müssen, dass einige Zeit nach der oben erwähnten Bekanntmachung vom 28. August v. J. in mehreren französischen Zeitungen eine Erklärung von einem ungarischen Rebellen, der als Flüchtling im Auslande lebt, erschienen ist, wo er die Richtigkeit und Genauigkeit der früheren Verzeichnisse bestreitet. — Ohne auf die einzelnen Angaben dieser sogenannten Berichtigung, der auf officiellen Relationen der kaiserlichen Behörden beruhenden Angaben, eingehen zu wollen, — welche übrigens mit der gewissenhaftesten Genauigkeit in diese Verzeichnisse eingetragen wurden — kann man sich wohl auf die Bemerkung beschränken, dass der Verfasser dieser Erklärung hierbei von seinem Standpuncte aus, dem eines Revolutionsmannes, ausging! — Er verfiel dabei begreiflich in eine sonderbare Wort- und Begriffsverwirrung, der zu Folge seiner Ansicht nach als ungarische Landesverräther und schlechte Patrioten, Personen bestraft wurden, die der österreichischen Regierung treue Unterthanen und Märtyrer dieser unseligen Revolution waren. — Hierdurch aber ist diese Berichtigung so unrichtig geworden, dass sie wohl keine weitere Berücksichtigung verdient.

Belehrung und Instruction des Commissärs der Rebellen-Regierung für die beim Standrechte befindlichen Personen und deren Obliegenheiten in Bezug auf deren Aburtheilungen.

Der Stand der Personen beim Standrechte besteht in einem in jeder Hinsicht dazu geeigneten Präsidenten, vier Beisitzern, einem schriftführenden Notär, aus einem Anklage- und einem zu vertheidigenden Advocaten; unter diesen ist nur der Präsident und die Beisitzer Stimmen abzugeben berechtigt, — die unten erwähnte Strafe kann aber in keinem Falle in Vollzug gesetzt werden, wenn bei der Abstimmung nicht alle fünf einer Meinung sind, und selbst auch in diesem Falle, wenn nur eine Stimme bei der Aburtheilung nicht der Uebrigen Ansicht ist, so wird das Urtheil dem ordentlichen Gerichte übergeben.

Standrechtmässig behandelt zu werden verdienen:

a) Ohne Ausnahme des Standes jeder Kriegsgefangene — Jeder der seine Waffen an seine Obrigkeit nicht abgibt, oder Waffen stiehlt und versteckt, und somit den gegebenen Anordnungen nicht Folge leistet; — Jeder der nach der allgemein herausgegebenen Amnestie mit Waffen ergriffen wird; — Jeder der den Vaterlandsverräthern Nahrungsmittel und Waffen gibt, trägt oder zuschickt, oder bei Kriegs-Operationen auf welch immer für eine Art freiwillig Hilfe leistet oder dient und bedienstet — so auch Jeder, der das Volk zu einer ähnlichen Vaterlands-

Verrätherei, Uebergang zum Feinde durch Schrift oder Worte reizt und dazu aneifert.

b) Strassenräuber, Plünderer, Mörder und Mordbrenner.

c) Dessgleichen Plünderer-, Mörder-, Mordbrenner-Hordenunterstandsgeber, Wegweiser, Kundschafter, Mitwissende und an die betreffende Obrigkeit zur gehörigen Zeit Nichtanzeiger.

Bei dem Standrechte ist auf die kürzeste Art fürzugehen und die bei dem ordentlichen Gerichte vorkommenden Formalitäten wegzulassen.

Die Standrechte bestrafen mittelst Strang und Erschiessens.

Das Standrecht ist verpflichtet, von dem Augenblicke, als der Abzuurtheilende vorgestellt wird, binnen drei Tagen das Urtheil zu sprechen.

Zur Vorbereitung für die Abgeurtheilten dürfen nicht mehr als drei Stunden genehmigt werden.

Bei der Aburtheilung ist weder an eine höhere Instanz ein Recurs möglich, weder durch Bitten noch durch Versprechen des Abgeurtheilten seine Helfershelfer bekannt zu geben — oder was immer für denkbare Ausrede — kann ihm von dem ausgesprochenen Urtheile befreien.

Klausenburg im Jänner 1849.

Eugen von Böthy m. p.
Commissär.

Collationirt und der in den Acten erliegenden Original-Instruction des revolutionären Regierungs-Commissärs Eugen von Böthy vollkommen gleichlautend befunden.

Vom k. k. Kriegsgerichte.
Klausenburg am 21. Januar 1851.

Trauschenfels m. p.
Hauptmann-Auditor.

Für die Richtigkeit dieser Abschrift
Wien den 6. Februar 1851.
v. Sauer,
Major und Stabsauditor.
(L. S.)

XXIII.

Scrisórea generalului Josef Bem adressata lui Nicolae Solomonu prefectu de legiune in Deva, cu scopu de a'lu indupleca pe acesta, cá se tréca cu ai sei la insurgenti. Solomon fàra a respunde la acea scrisóre, o trimisese la Sibiiu.

Herrn Nicolaus Solomon!

Ich habe in Erfahrung gebracht, dass Sie während der Zeit der jetzigen Aufregung als Führer einer undisciplinirten Volksmasse auf Ordnung und Vermeidung aller Gräuel ein wachsames

Auge gehabt und sich den Dank der hiesigen Umgegend erworben haben, während anderswo die grössten Abscheulichkeiten verübt worden sind.

Im Namen der ungarischen Regierung fordere ich Sie demnach auf, auch hinführo für Aufrechthaltung dieser Ordnung und Sicherheit zu sorgen, weswegen ich Ihnen das Recht einräume, sich ein eigenes Corps zu bilden, für dessen Erhaltung die Regierung die nöthigen Fonds anweisen wird.

Während demnach allen in diesem Corps sich befindenden für Alles Vorhergehende vollständige Amnestie ertheilt wird, so werden Sie als Führer dieser Truppen 120 fl. C.-Mze., jeden Ihrer Offiziere, die Sie sich selbst zu ernennen haben werden, die aber die Zahl 30 nicht übersteigen sollen monatlich 30 fl. C.-Mze., die Unteroffiziere 6 kr. und die Gemeinen 4 kr. C.-Mze. täglich erhalten, wofür Ihnen die Pflicht auferlegt wird, den fanatisirten Pöbel von Ausübung aller Ausschweifungen gegen Eigenthum und Person abzuhalten.

Indem die Ungarische Regierung durch mich das Vertrauen in Sie setzt, hat sie dem in Deva bestellten Comitee zur Aufrechthaltung der Ordnung und Sicherheit 1000 fl. C.-Mze. eingehändigt, welche Ihnen übergeben und zur Bestreitung der ersten Auslagen dienen sollen, falls Sie dem in Sie gesetzten Vertrauen entsprechen wollen.

Mit diesem Comitee werden Sie sich überhaupt ins Einvernehmen setzen, diesem Comitee auch Ihren weiteren Bedarf zur Erhaltung ihrer Truppen bekannt geben, welches dann die nöthige Fassung der Gelder in Grosswardein bewerkstelligen und einhändigen wird.

Noch muss ich bemerken, und verspreche es im Namen der Ungarischen Regierung, dass alle jene Individuen Ihres Corps, die sich besonders auszeichnen und von dem Comitee das Zeugniss ihrer guten Verwendungen erhalten haben werden, dass diese auch für die Folge und auf Lebenszeit ihre Charge und den mit derselben verbundenen Gehalt geniessen werden.

Hauptquartier Deva den 9. Februar 1849.

Der Ober-Commandant der Siebenbürger Armee.
Bem m. p.

XXIV.

Scrisórea colonelului Stein, care bombardase Alba Iulia, adressata prefectului Ioanu Acsente Severu privitóre la crudelitatile insurgentiloru.

Herrn Präfecten Severu

Bei Reismarkt am 19. August 1849. zu Al.-Gyogy.

Ich habe mit Vergnügen Ihr Schreiben vom 7. aber auch mit Verwunderung gelesen. Ich bedauere unendlich, dass ich es einem

Adjutanten überlassen musste, ihnen in romanischer Sprache zu antworten; ich spreche sie leider noch nicht, und wollte Ihnen, der Sie die Güte hatten mir ungarisch zu schreiben, nicht minderartig in Ihrer Sprache antworten.

Nun da Sie die Güte haben mir in meiner Muttersprache zu schreiben, ergreife ich mit Vergnügen die Feder um Ihnen persönlich zu antworten.

Ich gehöre mein Herr Präfekt, wie Ihnen mein Nahme schon sagt, keiner der beiden Nationalitäten; an meiner Seele klebt keine Blutschuld, und Ihre Brüder können Ihnen nur den Schutz und die Gerechtigkeit, die sie immer bei mir fanden berichten. Ja, auch unter meinem Comando hat man Grausamkeiten zu verüben gewagt, aber die Schuldigen haben sie gebüsst. Ich diene in diesem Lande nur durch mein Ehrenwort gebunden und befehlige weder Räuber noch Mörder — diese vielmehr suche ich zu vernichten. Mit mehr Ruhe als Einer kann ich die Sachlage beurtheilen. Unzweifelhaft ist Recht und Unrecht auf beiden Seiten, und Unklugheit und Unbilligkeit in so mancher Beziehung hat selbst das entwerthet, was man doch nicht so ganz unschätzbar, weil nicht völlig freies Ergebniss, hinnehmen hätte sollen.

Ja mein Herr Präfekt, ich fühle so wie die Magyaren, so wie die Romanen für meine Nationalität, und werde sie nie aufgehen lassen in eine meinem Stamme fremde. Das Recht des einen Stammes muss auch das des anderen sein. Ich erkenne das Unbillige-Unsinnige des Magyarisirens. Die Periode dieses Irrthums ist, Gott sei dank! vorüber.

Ich weiss, verehrter Herr, welchen Druck das Volk der Romanen, einst die Becherrscher dieses schönen Landes, erlitten. Ich erkenne: dass Freiheit und Rechtsgleichheit kein Geschenk sein können. Das Volk der Eroberer, der Unterdrücker hat nun das vorenthaltene Gut zurückgestellt; besiegt von dem Zeitgeist, nicht in durchdringendem Rechtsgefühle.

Als aber die Basis des Constitutionalismus gelegt, als darauf wahrer Freiheit Gebäude erstehen sollte: da mein werther Herr, säete ein Demon Drachenzähne zwischen uns und die Ernte waren Ruinen und Tausende von Leichen.

Ich weiss es wohl, nicht die Romanen die ein Jahrtausend mit Geduld das Joch ertragen, brachen los; Verräther ihres Vaterlandes und an Ungarns Freiheit reizten durch Unthaten die Romanen zur Rache und bei Gott sie war fürchterlich. Die Romanen schlossen sich der Sache Derer an, die gegen die Thäter solcher Greuel kämpften; — und siehe in Ihren Bergen frei und unbezwungen blieben sie, als auch die Söldlings-Scharen der Tyrannei vernichtet waren.

Frei! in den Bergen wohnt die Freiheit! und im Thale fechten wir dann niedersteigend von den grünen Höhen für schwarzgelbe Tyrannei! Nein Präfekt, das kann nicht sein!

Wir sollten beide ein Ziel haben, unsere Herzen schlagen gleich warm für die Menschenrechte! Aber die Romanen zweifeln an den von den Magyaren gebotenen Garantien — als ob ein Versprechen vom Throne herab für Freiheit und Rechtsgleichheit gegeben, nicht offene Lüge wäre! Wenn wir gleiche Rechte haben, wesshalb sitze ich auf harter Bank und du auf einem Throne?

Fordern, nehmen sie sich Garantien — Eine Festung ist die festeste Garantie. Halten Sie National-Truppen zum Schutze ihrer Rechte — aber fechten Sie mit uns für Recht und Licht, gegen Tyrannentrug und Knute.

Was endlich einen Punkt betrifft dessen sie gedachten: erlauben Sie mir noch einige Worte.

Ich brauche Ihnen nicht zu sagen, dass Csutak's Bereicherungs-Methode — Plünderung Wehrloser — zur Nachahmung reizte.

Hatvani, der nie Major, sondern Szabad csapat Parancsnok ohne militärischem Grade war, was er klüglich behauptete um sich von einer Jurisdiktion unter die andere zu flüchten, wurde von Dragos bedroht wegen seiner Räubereien angezeigt zu werden. Rache schnaubend täuschte er mit solchen Documenten Kossuth und während er Dragos als Verräther schilderte, der nur Zeit zu gewinnen suchte, erklärte er die Möglichkeit, mit einem Handstreich den Kampf enden zu können. Sich betrogen und verrathen wähnend von Dragos genehmigte Kossuth Hatvani's Vorrücken. — Ich glaube, er hat wie verdient geendet.

Leben Sie wohl mein Herr Präfekt; gewinnen Sie den Glauben, dass in meinen Händen nie Verrath sich spinne, und dass ich selber worttreu, meine Untergebenen zur Worttreue zu zwingen wusste.

Lassen Sie die Maros die uns scheidet, bald das einzige Hinderniss sein — lassen Sie uns dies und jenseits fechten für Recht und Licht, und nie sind wir Gegner.

Bis wir uns persönlich — aber nur als Freunde sehen können, beehren Sie mich, wann ich Ihnen von Nutzen sein kann, mit einigen Zeilen.

Siulutz Jozsi ist mir unbekannt; aber Joseph Moga, den ich persönlich kenne, bitte ich zu grüssen.

Stein.

XXV.

Conditiunile comunicate de càtra gubernatorulu Lud. Kossuth deputatului Ioanu Dragosiu, pre langa care credea cà va impaca pe romani publicand si amnestia, din care scotea numai pe episcopulu Andreiu Siaguna.

Az ország Kormányzó elnöke Drágos János kepviselő Urnak.

Kérdést tett ön elöttem, hogy ha Erdélynek 's a részekbeni szomszéd megyéknek lázadásban levő román ajkú népe a' fegyvert

letenni s' a' magyar álladalom iránti hűségre 's kormány iránti engedelmességre visszatérni akarna, minő sorsra számithatnának a' megtérök?

Valamint semmi kőrülmények közt nem ingadozva nyiltan kitártam elveimet, 's meggyözödésemet mindenki elött a' ki elfogulatlanúl hallani akarta: úgy egy cseppet sem kétségeskedem önnek kérdésére irásban is felelni.

Teszem azt nyiltan, miként az az eröshez illik, minönek magát a' magyar nemzet nehéz idök kisértetei közt bebizonyitá.

Teszem azon meggyözödéssel, hogy nemzetem e nehéz időkben ép azért adta a' Status kormányzatát kezembe, mert elveimet, 's gondolkozásomat helyeslé.

Teszem szivem azon érzeténél fogva, mely fájdalommal borúl el a' hitszegő habsburg-ház istentelen bujtogatásai által kiontott vér 's okozott szenvedések felett.

Én a szabadságnak embere vagyok, ki zsarnok hatalmat sem türni nem tud, sem gyakorolni nem akar. Én semmit sem ohajtok inkább mint a közös szabadság szeretetével a haza keblére ölelni a magyar álladalom minden népeit nyelv 's vallás külömbség nélkül; én békét akarok, hogy a' béke ölén a szabad hazának minnyájan egyenlő szabad polgárai lehessünk, 's testvéri szeretetben 's egyetértésben gyogyithassuk meg mihamarébb a multak sebeit 's tehessük a' hazát a' nép boldogsága által, boldoggá.

Ezen nézetektől vezéreltetve kijelentem önnek, és felhatalmazom, hogy ezt jelen irásom előmutatásával mint eltökélett akaratomat akárkinek is tudtára adja: miként én szivem mélyéből fájlalom a polgárháború szerencsétlenségeit 's boldognak vallanám magamat, ha ezt nem a kérlelhetlen kard élével, hanem a becsületes béke olajágával lehetne megszüntetnem.

Becsületes békét emlitek pedig, mert én, a szabadságnak embere, nem akarok a szolgaság lealázásában gyönyörködni; hanem a közös jog, és közös szabadság részesének ohajtok látni minden embert, ki e hazának földén lakik.

Én tehát nem követelek szolgaságot, nem feltétlen alávetést senkitöl e honban, mint a kevély Windischgretz a magyar nemzettől követelni mert, hanem örülni fogok ha elfogadva látom a béke és szabadság olajágát mindazok által, kik véres kezekkel szaggatják közös édes anyánk a' haza kebelét.

Értesse meg ön e szót mint egy becsületes ember szavát, 's a' nemzet nevében kimondott kötelezését azokkal, kik ha e szót megérteni, 's méltányolni késnek, nem mást tesznek, mint irtozatos szenvedést háritanak magokra, népőkre, 's a' hazára.

Ha a föllázadt román nép a fegyvert le teszi 's a Status iránti hüséghez a kormány iránti engedelmeségre viszszatér, én ezennel biztositom öket, hogy részeseivé lesznek a közös jognak, a közös szabadságnak egyenlő mértékben magyar ország minden lakosával nyelv s' vallás külömbség nélkül. Ezzel mindent megadtam, a mit egy Status polgárainak képes nyujtani. Ha kevesebbet adnék a román-

noknak, szolgákká alacsonyitanám öket; minek gondolatjától Isten örizzen. Én nem szolgákká tenni akarom, hanem sok századi szenvedéseiket, 's szolgaságokat megszüntetni ohajtom. Ha ellenben többet adnék, másokat tennék szolgákká, mit igazságos ember nem kivánhat.

A mi a nyelvet illeti, sem én sem a magyar nemzet más ajkú polgártársaink nyelvét elnyomni nem akarták soha, nem is akarjuk, mi csak annyit akartunk és akarunk, hogy valamint egy az ország, ugy annak diplomaticai nyelve ország gyülésen, 's ország kormányzatban egy legyen, mert különben az ország főn nem álhat. E mellett azonban minden nyelvnek és népiségnek nem csak szabad használatot, és fejlödést akarunk engedni, hanem ezen fejlödést a civilisatio érdekében elő is mozditani, 's azért tudtul adhatja ön bár kinek, hogy a román nép nyelvének szabad használatát ugy iskoláikban, és egyházaikban, és vallásos szertartásaikban, mint a községi életben is garántirozom, nem csak, sőt a mennyiben iskoláik jóbb rendezésének, 's tudományos emelésének költségeit már létező saját alapitványaik nem birnák, a Statusnak segedelméről szint azon mértékben biztositom, mint a mikép bár mely más nyelvű 's vallású honpolgárok nevelésének költségeiről a Status gondoskodni fog.

Ezeken kivül biztositom azt is, hogy a ki nem űgyvéd által, hanem maga személyében intézend a kormányhoz folyamodást, azt bármi nyelven teheti, az esküszékek és szóbeli eljárás büntető ügyekben belevén hozandó, magát a törvényszék elött élőszóval, ki ki védelmezheti, 's a kormány gondoskodni fog hogy a törvények,'s kormányi körrendeletek a nép nyelvén is közhirré tétessenek, 's örömest fogok segédkezet nyujtani arra, hogy az oláh nyelv magasabb tudományos kimivelésre minden czélszerű modokkal elömozditassék.

A mi vallásukat illeti, a lelki ismeret szabadságát isteni jognak vallom és biztositást adok, hogy a keleti egyház, vagy görög nem egyesültek vallásának papjai szint azon ellátási segélyben részesülendenek, mint akármely más vallásnak papjai, 's egyházi dolgaiknak a Status fölűgyelete mellett ön magok általi szabad intézését garantirozom, miként ebbeli szándokom valóságát önnek saját tudomására a legközelebbi idökben tettel is bizonyitottam.

Valamint szintén gondal leszek arra, hogy román ajkú pólgártársaink a jogegyenlőségnek alapján a Status polgári és katonai hivatalaiban minden részrehajlás nélkül érdem és tehetség szerént részesitessenek, egy szóval, közös jog, közös szabadság és törvények minden jótékonyságainak közös élvezete, nyelvöknek nem csak szabad használata, hanem fejlesztése, és ápolása, vallásuknak, 's egyházi szerkezetöknek tiszteletben tartása, egyenlő oltalma és pártfogolása, ez az mit a béke és kiengesztelődés indulatával ajánlok a román népnek. A ki többet akar, az elakarja darabolni az országot és zsarnok akar lenni mások felett, a ki pedig azt akarja, azt a' haza ellenségének nyilatkoztatom, 's vele mint illyennel bánni a' mint a nemzetnek elhatározott akarata, úgy nekem kötelességem.

Ha tehát a lázadásban levő román ajkú nép a fegyvert leteszi, a hűséghez, és engedelmességhez visszatér, ha egyesek visszaadják, és szolgáltatják a mit erőszakkal másoktól elraboltanak, most e perczben még pedig minden áldásokban, és jótétemenyekben részesülhetnek; de ha kimeritik a nemzet türelmét, ha tovább is fegyverre kénszeritenek, minden szenvedést mellyet az igazságos Isten boszuló karja reájok hozand magoknak tulajdonitsák.

Sőt szivem indulatát követve, nem vonakodom azt is kijelenteni, hogy ha meltányolva a fentebb mondottakat minden haladék nélkül sietendnek viszszatérni a' haza iránti hüséghez s a' kormány iránti engedelmességhez 's ennek 's jövendőbeni békés magokviseletöknek biztositékait nyujtják, attol sem leszek idegen, hogy a multak politicai vétségeire a béke és szeretet nevében fátyolt vessünk, azon embernek mindazáltal kivételével, ki magos egyházi állásával 's a' nép bizalmával istentelenül visszaélt 's Isten és haza iránt tartozó köteleségeit gyalázatosan megszegve nem csak a román ajkú népet lázadásra elcsábitotta, 's ez által annyi tőmérdek pusztitásnak 's vérontásnak buzditoja lett, hanem még azon soha meg nem bocsátható honárulásra is vetemedett, hogy saját hazája népének legyilkolására idegen fegyveres erőnek az országba betörését fölhivni, ösztönözni, és eszközölni nem iszonyodott, és ezt mind tevé ugy, hogy egyszersmind honáruló vétkeinek közepette, elöttem, 's az ország kormányábani társaim elött figyelmünk és vigyázatunknak mézes szavakkali elaltatására hazug képmutató szerepet játszani elég alávaló volt, ezen embernek neve Saguna András, kinek fejére a temérdek kiöntött vér igazságos boszszut kiált, 's ki a' mint honárulonak van nyilatkoztatva, ugy bocsánatba e földön nem részesülhet.

Ezek nézeteim 's eltökélt határozatom e tárgy körül, ohajtom, hogy az illetök jozan belátással fontolják meg saját javokat 's tegyék lehetségessé a béke olaj ágával a multak sebeit orvosolhatni.

Ha a lázadásban levő nép küldöttei, hodolatok kijelentése, és ezen kedvezmények biztositékai kinyerése végett a nemzetgyülés elött, vagy elöttem kivánnának jöni, ők őket nevemben szabad jövetelökről 's menetelökről és személyeik bántalmatlanságárol biztosithatja.

Fegyvereink diadalmasan haladnak előre, a' hitszegő zsarnok zsoldosai verve, a főváros a' nemzet hatalmában van, ohajtom hogy az oláh batalionokat, nem kénszeritett ujonczok, hanem önkéntesek gyanánt lássam mihamarább a vitéz magyar hadsereg soraiban, a közös szabadságért küzdeni, e' pályán minden hű bajnokra a hazának áldása, dicsösség és szabadság vár; amott a hol most küzdenek nem lehet más kilátás, mint vagy dicsőségtelen halál, vagy miután eszközül használtattak, szomorú szolgaság, mellyet maradékainak átka követend századiziglen.

Költ Debreczenben April 26-án 1849.

Az Országkormányzó Elnőke
Kossuth Lajos m. p.

XXVI.

Ordinulu gubernatorului Kossuth trimisu comandantelui Hatvani, carui i se comitte tocma din contra, cá neasteptand nici-unu resultatu alu negotieriloru lui Dragoşiu cu romanii, se înaintedie militaresce cu tóta energi'a.

Az ország Kormányzója Hatvani Imre sereg parancsnok Urnak.

E hó 6-rol 73. sz. a. kelt felirata következtében értesitem önt, hogy miután eddigi parancsnoksága alatt rendes katonai csapatok is, 's átaljában oly erő vagyon egyesülve, mely a rendes hadseregnek a hadi tudományokban jártas tagját igényli parancsnokul, a hadűgyministerium már felszolitatott, hogy Csutak örnagy helyét egy magasb rangú törzstiszt által mielöbb potolya ki — kinek ön is szintén alá lesz rendelve.

Drágos képviselő eljárását illető jelentését köszönettel veszem, 's értesitem, hogy abbeli nézeteit én is osztom, 's Drágosnak ugyan ön futára által beküldött jelentésére azt válaszoltam, hogy a lázadokkal semmiféle alkudozásba, sem az amnestia magyarázásába nem ereszkedem, — a kinek kegyelem kell, folyamodjék — a kormány fog tudni megkegyelmezni, hol annak helye lesz; 's egy uttal oda utasitottam, hogy a kivánt fegyverszűnet, vagy alkú létesitése ürügye alatt a hadjárást semmi szin alatt fel ne tartoztassa, — mit is a' végett közlök önnel, hogy utodja megérkeztéig is ez értelemben, 's pedig tellyes erélyel folytassa müködéseit, semmi mellék érdekeket figyelemre nem méltatva.

Költ Debreczenben 1 Május 11-én 1849.

Az Ország Kormányzoja
Kossuth Lajos m. p.

XXVII.

Epistol'a deputatului Ioanu Gozmanu din Ungari'a, càtra Avramu Iancu, din care cunóscemu, cà elu si ceilalti deputati de nationalitate romana nici in 21 Iuniu nu sciau nimicu despre ordinulu secretu datu de càtra Kossuth lui Hatvani, cá se nu astepte nimicu, se lovésca pe romani.

Domnului prefectu Avram Iancu.

Tractatulu inpaciuirei intre Dragosiu si domnia vostra s'a intèmplatu dupa dorinti'a nostra a ablegatilor romani la diet'a tierei, de unde puteti fi convinsi, cà intrarea lui Hatvani au fostu casualistica, de a cui urmari s'a intristatu Kossuth, diet'a si noi romanii toti dinpreuna. Asupra lui Hatvani pentru inbulḍirea lui, prin care sperat'a pace s'au indepartatu, la siedinti'a dietei care in 2 Iulie se va incepe, noi romanii vom cere pedépsa.

Noi ablegatii romani cu sângerate ânime audimu lupt'a domniavostra, insa nu credemu cà domniavóstra au ati fi ómenii camarillei, au ati fi asia de inpetriti, càtu nice decum nu ati voi restaurarea harmonii cu tiara ungurésca, de unde dara convorbindune si cu Balcescu, medulariulu fostului gubernu in tiar'a romaneasca, care pe noi in Dobriçinu ne au cercetatu, dorimu cá domniavostra se ve descoperiti dorerile si poftele, precum si modalitatea tractamentului, prin care pacea cu deplina siguritate se va intemeia.

Noi ablegati romani dintru ambe tierile, cu cea mai mare dragoste si insufletire vom fi intermediatori intre domniavostra si dieta tierei, numai spunetine se scimu ce ve dóre, si ce poftiti; ce usioru puteti face, dupa ce ati cetitu amnestia gubernului nostru, dupa ce camarilla si prin denègarea armelor, si prin acea inca v'au insielatu, cà in regulamentulu dela Cremsir nice cà si-au adusu aminte de nationalitatea romanilor, nu aveti mai multa pricina pentru care ar trebui se ridicati arme sangeróse asupra tierei nostre, si daca noi esistintia nostra nationala pe calea pacei o putemu castiga, pentru ce se ne batemu cu fratii unguri? si pentru ce se ne debilitamu unulu pe altulu, candu in contra tiraniilor avem lipsa de puteri unite? Domniavostra sunteti o parte mica a tierei, si asia domniavostra sunteti indatorati a ve asterne petitiunile inaintea dietei. Romanii din Ungaria ne aflamu in pretinia cu ungurii de aicia, cà acestia suntu mai fundati liberalisti, decatu cei din Transilvania, de unde speramu ca diet'a va aduce favorabila sentintia in privintia domniilor vóstre, care ce se va determina prin dieta, va fi si statornicu.

Dorescu dela domniavostra respunsu mangaitoriu, si o petitiune la diet'a tierei, care noi ablegatii le vom capata prin vicecomitele dela Biharia Georgie Sántha, si Kossuth singur inca bucurosu va primi epistola domniavostra.

Nu asteptati se se rescóle tóta tiara asupra-ve, nu remanereti instruminte órbe in mana Camarilei, ci cautati la spiritulu Europei, si la libertatea comuna.

Scrisei in Vaskoh 21-a Iunie 1849.

Ioan Gozman m. p.,
representantulu poporului de Biharia.

Elöttem fel olvastatott 's tudtammal küldetik. Kelt mint felyebb.

Bihari Alispán:
Sántha György s. k.[1])

[1]) Adeca dn. Ioanu Gozman, de si deputatu la dieta, dupa ce scrise acésta epistola càtra Iancu, inainte de a o inainta la adress'a ei, fu silitu a o comunica din litera in litera v.-comitelui Sántha din comitatulu Biharei. Cu alte cuvente: chiaru deputatii dela dieta, déca erau romani, stá sub cea mai rigorósa supraveghiare politienésca, intocma cá orice arestanti si aruncati in prinsori, caroru nu le este permisu a scrie nimicu fàra scirea temnicerilor. Toti deputatii romani, puçini càti se aflau la dieta, erau tractati intocma cá nisce criminali. Red.

XXVIII.

Enciclic'a archiepiscopului primate Ioanu Scitovsky dela Strigonu reprodusa aici dupa unu exemplariu tiparitu, provedĭutu inse cu subscriptiunea propria. Enciclic'a este adressata „clerului din dieces'a Fagarasiului in Transilvani'a," pe care inse nu'lu numesce greco-catholicu, adeca catholicu de ritu grecescu precum este, ci ĭi dice „romano-catholicu", sau din nesciintia, de care érasi nu ne-amu mira, sau ceea ce înca este probabilu, din complimentu càtra nationalitatea romana, precum se dice si in textu „origine et fide vere Romanos." Mai departe spiritulu si expressiunile primatelui relative la oricare alte confessiuni este celu adoptatu si óresicum stereotipu alu tuturoru capiloru bisericesci de tóte confessiunile, cà-ci mai multu mai puçinu toti grijescu cá oile loru se nu le tréca in alta turma. Acea temere au acceleratu apoi, dupa insasi marturisirea primatelui, alegerea de episcopu la Blasĭu.

Num. 1308.

Princeps Joannes Baptista Scitovszky de Nagy-Kér, Dei et apostolicae sedis gratia metropolitanae ecclesiae Strigoniensis archiepiscopus, episcopatus Quinque-ecclesiensis apostolicus administrator, sanctae sedis apostolicae legatus natus, inclyti regni Hungariae primas, summus et secretarius cancellarius, insignis ordinis s. Stephani r. a. praelatus et magnae crucis eques, s. c. et r. a. Majestatis actualis intimus consiliarius, AA. LL. et philosophiae, nec non s. s. theologiae doctor, etc. etc.

Venerabili clero romano-catholico dioecesis Fagarasensis in Transylvania.

Fratribus et Filiis in Christo Dilectissimis!

Multum amarus fuit gemitus Jeremiae Prophetae, dum Sanctuarium Domini dire vastatum, sacerdotes ejus occisos, cruentamve stragem popularibus suis illatam oculis intuitus, corde depresso ingemuit: „Recordare Domine, quid acciderit nobis, — intuere et respice opprobrium nostrum!" Credite Fratres Charissimi! non minus acerbus est dolor meus super calamitatibus illis, quibus Dominus unam illustrem gregis sui portionem, Vos, Dilectissimi! origine et fide vere Romanos, tristi civilis belli haud ita pridem sopiti catastrophe visitare voluit! — Ingemuit paternum meum cor, quo Vos, velut etiam ad partes sollicitudinis meae spectantes sincere diligo, dum audivissem, quomodo aggravata est die ac nocte manus Domini super Vos, quomodo proximi Vestri adversus Vos

appropinguaverunt et steterunt, quomodo manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia Vestra, ingressus est Sanctuarium Vestrum, profanavit Sanctum Sanctorum. Probe novi, intra solos Dioeceseos Vestrae limites ad 300 aedes sacras in triste bustum conversas, ministros altaris dispersos aut morti datos, haereditatem Domini, opes Ecclesiarum, sacrilegis manibus direptas esse.

Prout vero haec non absque animi fremitu mente revolvo, miserandove fato Vestro indoleo: ita medelam malo huic adferre, strictissimi Metropolitici mei officii dictamine non minus, ac motu paterni mei erga Vos affectus impellor.

Non enim ignoro, quae, quantave gregibus Vestris minentur defectionis pericula, dum domibus sacris ac pastoribus destituti, falsae doctrinae magistros audire coguntur; non ignoro quam facile eveniat, ut variis artibus seducti, variis alliciis inescati sacram Unionem linquentes, antiqui schismatis capiantur errore.

Haec strages nova periculosior adhuc, majorve foret priore, dum enim illa corporis nonnisi vitam, opesque fluxas, — quia terrenas, — perdit: haec vitam animae succidit, aeternorumque bonorum jacturam miserando casu involvit.

Ad hoc praevertendum, imo ad revehendam et firmandam inclytae gentis Vestrae gloriam, quae sub magnae memoriae Praesule Vestro Theophilo, — Unionis sacrae in partibus illis Patre et Apostolo, — in Synodis Alba-Carolinensibus magnifice resplenduit, et ab illo tempore fere duorum seculorum decursu novis trophaeis, novis semper triumphis illucescit, dirigitur cumprimis intentio mea; ut haec gloria nationis Vestrae Romanae, romanae adhaerens veritati, ejusdem nationis via sacrae conjunctionis provehat omnigenam felicitatem.

Hoc scopo non neglexi ad fores misericordiae et justitiae Excelsi Regiminis nostri pulsando accedere, id orans, ut Vobis, tanta discrimina, tam ingentia damna passis, subsidium ad restaurandas domos Dei, ad revehendum cultum in iis divinum, ad providendos pastoribus greges orbatos benigne tribuere dignetur.

Quia vero mole et diuturnitate laborum, vel in tantillam refocillationem Dioeceseos Vestrae impendendorum, Praesul et Pater Vester, penes gravem, quam vivit, aetatem deterritus et concussus, elegit potius inter privatos parietes segregatus a Vobis, orando et misericordiam divinam pro gente Romana implorando, Vobis prodesse, quam in medio Vestri ad elevandum e ruinis Sanctuarium Domini virium insufficientiam experiendo, remorsibus conscientiae agitari: ponite conceptum ex ejus discessu luctum, nec turbetur cor Vestrum, imo conquiescite in apostolica summi Ecclesiae Capitis voce, qui prout teneritudini conscientiae Ejus per resignationis acceptationem lenimen adferre properavit, ita novi pastoris ocyore concessione Vos laetificare non tardabit.

Scopo hoc ad Altum Regimen, cujus paternam circa cunctos regnicolas curam, et benevolentissimam justis petitis occurrendi

promtitudinem gratus recognosco, preces meas detuli, ut quae fine nominandi Episcopi praevie agenda sunt, sine mora disponi gratiose concedat. Delatum est demissae supplicationi meae; spesve me alit fore, ut proxime de tali Praesule Vobis provideatur, qui sit fidelis servus ac prudens, detque Vobis cibum doctrinae salutaris in tempore hoc calamitoso, — qui fungatur ministerio reconciliationis in verbo et in factis, sitque sapientibus ac insipientibus debitor, ut fructum de profectu omnium consequatur.

Quae spes ne fallatur: agite, quod Vestrarum est partium; elevate puras manus die ac nocte piis deprecationibus ad Coelestem Pastorem Jesum, ut dignum operis sui Vicarium Vobis faciat praeesse Pastorem; — ubi vero de conferendis in novum Praesulem votis agetur: in eum cadat suffragium Vestrum, quem sanctorum scientia, vitae sanctimonia, pastoralis muneris prudentia, fervens religionis et sacrae Unionis amor ex aequo commendant.

Ubi tandem adepturi fueritis eum, quem Dominus Vobis praeponere dignabitur: jungite eidem impigre ad commune opus dominicum socias manus, quia magnum, ipsisque angelicis humeris formidandum est onus, quod supportandum habet; succollate humeros ejus orationis spiritu, disciplinae clericalis observantia, pastoralium obligationum implemento ac ad perfectionem sacerdotalem contentione! Sitis ubique lucerna super candelabrum posita, et speculum, in quo alii videant, quod imitentur; ipsa domus Vestra sit publicae disciplinae magistra. — Deus meus! Si Vos tales exhibueritis, Dilecti Fratres! laete e ruderibus exsurget Inclyta Ecclesie Fogarasensis, deposito tristi squallore brevi induetur vestibus jucunditatis! Et procul fugabuntur pericula fidei, ut sub sacrae Unionis in totum, qua late patet, orbem diffusa arbore curae Vestrae crediti fideles fructibus religionis et Ecclesiae Catholicae pascantur, beentur et sanctificentur!

Haec agite, Fratres Charissimi! In haec intendite! Et Deus pacis ac dilectionis veniet ad Vos, manebitque Vobiscum, et abundantem conaminibus Vestris largietur benedictionem! Quam Vobis de fraternae et paternae in Vos charitatis plenitudine advoveo et adprecor! Domine Jesu! Respice et conserva vineam illam, quam plantavit omnipotens dextera Tua! Amen! Strigonii die 15. Julii 1850.

Joannes, Archi-Episcopus et Primas.

XXIX.

Dupa inpaciuirea tĕrei in tómn'a anului 1849 gubernatorulu Wohlgemuth provocase pe toti oficirii imperatesci càti fusesera detasĭati pre langa legiunile romanesci de lanceri pre càtu durase resboiulu civilu, cá se dea informatiuni exacte despre purtarea poporului. Cà oficirii romani au datu informa-

tiuni bune, nu ne va prinde mirare; de aceea facemu locu aici numai raportului esitu din pén'a capitanului germanu Gratze.

Bericht des Herrn Hauptmann Gratze an Sr. Excellenz FMLtnt. Freiherrn v. Wohlgemuth, Civil- und Militär-Gouverneur von Siebenbürgen.

Euer Excellenz!

Damit ich im Stande sei, Euer Excellenz hohem Befehle vom 9. v. M. Nr. 3013 vollinhaltlich, somit gewissenhaft Genüge leisten zu können, habe ich über das spätere Benehmen der unter meinem Befehle gestandenen Romanenführer im Privatwege Erkundigungen eingezogen, und mit dieser Ursache bitte ich unterthänigst die Verzögerung der pflichtschuldigen Erledigung hochgnädigst zu entschuldigen.

Ich habe während meiner Operationen am rechten Marosch-Ufer im Monate November 1848 die Präfekten Janku, Buteanu, Axentiu, Balas und Popovici mit ihren Präfekturen unter meinem Befehle gehabt.

Den Präfekten Buteanu hatte ich schon am 8. November, seinen Unternehmungsgeist und Thatkraft erkennend, in die westlichen Gebirge entsendet, um die Bewohner der Samosch-Gebiete zu sammeln, und mit selben das Defilée bei Bánfi-Hunyad zu besetzen, wodurch er meiner nähern Beurtheilung entging.

Die übrigen Präfekten haben sich stets meinen Befehlen unbedingt gefügt, und in Fällen selbstständigen Wirkens immer nach dem Sinne der hohen Verordnungen Sr. Excellenz des Herrn Landes-Commandirenden gehandelt, und somit jede Gewaltthat oder Plünderung sorgfältig vermieden. Sie haben demnach insgesammt gewissenhaft ihre Pflichten erfüllt; während der Präfekt Abraham Janku sich nach meiner Ueberzeugung besondere Verdienste erworben hat, welche ich mir die ehrfurchtvolle Freiheit nehme, folgendermassen gehorsamst darzustellen.

Es ist Janku's Verdienst, dass sich die Romanen-Landstürme in Folge der Aufforderung der hohen Regierung, besonders aus den westlichen Erzgebirgen in bedeutenden Massen auf der Ebene bei Krako gesammelt hatten; und nur sein ausserordentlicher Einfluss, seine Thätigkeit und Begeisterung für die Interessen der Allerhöchsten Regierung konnten die Mängel und Anstände wegen Bewaffnung, Verpflegung und Bekleidung beseitigen, und das Ganze thatkräftig beisammenhalten.

Am 5. November 1848 habe ich das Commando über 20000 Mann Romanen-Landstürmer übernommen, von welchen nicht ein einziger Mann unbewaffnet war, leider blos mit Lanzen, und verhältnissmässig sehr wenige mit Gewehren.

Um mit diesen Massen strategisch operiren zu können, war es unerlässlich, selbe in Bataillone, Compagnien etc. einzutheilen, und dies musste sehr schnell angesichts des Feindes geschehen, welcher aus dem verschanzten Enyed bereits die Vorposten ange-

griffen hatte. Auch hiebei hat Präfekt Janku jene Thatkraft und Findigkeit entwickelt, durch welche es mir und den zugetheilten Herrn Offizieren möglich wurde, die Eintheilung zu bewirken, und schon am 6. November die Vorposten in der Position bei Tövis, nach militärischen Grundsätzen zu beziehen.

Ausgezeichnet hat sich ferner der Präfekt Janku durch rechtliches tadelloses Verhalten, durch richtige Unterscheidung zwischen dem bewaffneten und wehrlosen Feinde, am 10. November, als ich die Stadt N.-Enyed, welche sich mir auf Gnade und Ungnade ergeben hatte, besetzte. Während die Colonnen mit Umgehung der Stadt in die vorwärtige Position eingeführt wurden, hatte die Colonne Jankus den Auftrag, durch die Stadt zu defiliren, und die Arriergarde des Corps zu bilden.

Ohne dass ein Mann ausgetreten wäre, hatte Janku seine Colonne durch die Stadt geführt, und deren Environs derart besetzt, dass nicht nur keine Gewaltthat verübt, sondern auch jede Plünderung verhindert wurde.

Gleich thätig war er am 20. November, an welchem Tage ich die Stadt Thorda nach unbedingter Unterwerfung im Namen unseres allergnädigsten Herrn besetzte; und um der nur durch Furcht gebeugten Bevölkerung zu beweisen, dass die Romanen einen höhern Zweck, als die zugemuthete Raublust, vor Augen haben, ging ich allein mit meinem Hauptquartier in die Stadt, und liess das ganze Corps auf den Brachfeldern, am rechten Aranyosufer bivouakiren, ohne dass sich ein Mann unterfangen hätte, in die Stadt zu kommen. Auch in dieser Stadt ist während des längern Aufenthaltes des Corps keine Gewaltthat, keine Plünderung vorgekommen.

Ich gestehe es offen, dass meine Dispositionen nicht jenen glücklichen Erfolg gehabt hätten; der Einklang in den Operationen mit einer so namhaften undisziplinirten Masse, nicht zu erzielen möglich gewesen wäre, wenn nicht Janku, der Alles belebende Geist, der Mann mit der unbegrenzten Popularität, durchdrungen von dem Geiste der hohen Landesregierung und beseelt von dem edlen Eifer seiner Nation, durch aufopfernde Treue für den allerhöchsten Thron, eine politische Stellung zu verdienen, — meine Bemühungen thätig unterstützt, und den pünktlichen Vollzug meiner Befehle, mit kleinlicher Sorgfalt und Aufopferung bis in die Details überwacht hätte.

Ich habe während der ganzen Expedition mein Lager in den Bivouaks mit Janku getheilt, und dadurch vielfältig Gelegenheit gehabt, seinen Charakter zu studiren; ihm ist jeder Separatismus ein Gräuel; er hatte nur zwei Gedanken: Erhaltung der Monarchie und Gleichberechtigung seiner Nation; ich bin daher moralisch überzeugt, dass mit seinem Wissen, auf seine Veranlassung Niemandem Unrecht geschehen ist.

Ich wage demnach Euer Excellenz ehrfurchtsvoll zu bitten, dem gewesenen Präfekten Janku für seine aufopfernden Leistungen

im Interesse der guten Sache, seinen oftmal bewiesenen persönlichen Muth, und sein redliches, tadelloses, bosonders humanes Verhalten in jeder Gelegenheit, eine öffentliche Auszeichnung hochgnädigst ertheilen zu wollen.

Orlat am 10. Jänner 1850. Gratze m. p.
Hauptmann.

XXX.

Imperatulu si regele Ferdinand investise, precum este sciutu, cu potestatea sa de rege pe archiducele palatinu Stefanu pàna la mesura, in càtu acesta putea sanctiona si legi. Acea potestate a palatinului a duratu pàna tardiu in Septembre cand archiducele Stefanu dimissionand parasi pentru totdeauna patri'a sa. In 5 luni càtu avuse archiducele acea putere extraordinara, elu inpinsu de ministeriulu kossuthianu, dedese càteva decrete, ordine, instructiuni, care apoi dupa caderea lui si emanarea manifesteloru imp. din 22 si 25 Septembre, cum si a rescriptului din 3 Octobre 1848 au fost fatale pentru oficiri din armata, cum si functionari civili, la a caroru cunoscintia sau nu venisera acelea acte a le monarchului, sau cà ei apucasera acum intre doue focuri. Unulu din acelea acte ale palatinului Stefanu este si urmatoriulu decretu respective plenipotentia, prin care Gabriel Mihályi a fost denumitu in 24 August comissariu regescu preste mai multe comitate, cum si preste districtulu regimentului II granitarïu cu putere fórte intinsa, de a publica chïaru si statariulu. In urmarea acelei denumiri modificate mai tardiu in càtva, G. Mihályi denumitu apoi si comite supremu, a trecutu din ambele parti prin mari adversitati inpreuna cu alti càtiva functionari din comitatulu Marmatiei si din altele. Spre a cunósce starea lucrului mai de aprópe, din mai multe acte relative la acelea adversitati. pre càtu ne permitte spaciulu facemu locu la càteva.

Denumirea lui G. Mihály in functiune de comissariu regescu.

8292 B.

A Belügyministertől Mihályi Gábor királyi biztos Urnak Pest hivatalból vettem Pesten Augustus 27-én 1848. (L. S.) „Mihályi Gábor királyi biztos urnak. Sajnálattal értesültem azon bujtogatásokrol, melyek az ország észak-keleti részében legujabban mutatkozni kezdenek, különösen az Oláh 's Orosz-rusznyák ajku és

— Kelt Budapest
/tartó. Belügymi

Minél fogva felhivja önt az országos honvédelmi bizottmány ujolag, hogy éber figyelmét, érélyességét, 's haza fiui buzgalmát forditsa Máramarosra, vegye itt elejét a még csak tán lappangó bajoknak, 's intézkedéseit, a hol kell tegye Gróf Teleky Sándorral egyetértőleg, minden bizodalmatlankodás, és nehézkedés nélkül. Pest November 3-án 1848. Az országos honvédelmi bizottmány. Nyári Pál m. k. h. elnök.

XXXII.

In 16 Maiu 1849 gubernulu revolutionariu numise comite supremu in Marmati'a pe Gabr. Mihalyi. In 12 Iuniu pre cand o parte din armat'a Russiei trecuse in Ungari'a superióra, ministrulu de interne Bert. Szemere dà comitelui supremu o instructiune atàtu de fanatica si furiósa, precum o putea compune numai unu omu smintitu si precum niciunu omu cu mintea intréga nu o ar fi executatu, precum nici nu s'a intemplatu, cá adeca se rescóle pe toti locuitorii Marmatiei, romani, ruteni, evrei in contra trupeloru imperiali.

1147 B.

A Belügyministertől Mihályi Gábor Mármaros megyei kormánybiztos urnak hivatalból Sürgöny Szigethre. Vettem Iunius 18-án 1849 sebes postán reggeli 10 órakor. (L. S.)

„1147 B. A Belügyminister. Mihályi Gábor Mármaros megyei kormánybiztos urnak. Budapest Iunius hó 12-én 1849. — Az ország kormánya f. évi Május 18-án megtevé intézkedéseit, a nemzetirtó hatalmak ördögi szövetsége ellen. Ön és önök erélye, akarata, hüsége adhatott és adott testet a rendeletek lelkének, életet az elvnek. Akarom hinni, mind az, mit a népfanatismus felköltése tekintetéből, a kormány, Május 18-án elrendelt, ön és önök közrehatása által lélekismeretes foganatba ment, s jelen körlevelem készen találja a népet, hogy ön és önök bátor és eszélyes virasztásának, honvédő szorgalmának minden pillanatban alkalmas eszközeül legyen. A veszély betört. A világtörténet leg-nemtelenebb erőszaka megtámadott már. Az orosz csordák átrontottak határainkon. A fenyegető vész nagy. De hü és becsületes polgár soha megnem retten. Egy nép ha akarata van 's vezettetik: kiirthatatlan. — A népakaratát kell megedzeni; s vezetni tudni. Ez ön és önök feladata, nemes kötelessége; mit a hon követel s megjutalmaz. Majus 18-káról a Közlönyben kiadott rendeletemre hivatkozólag ismételve meghagyom: Hol az ellenség betört, rögtön népfelkelés rendeztessék. A keresztes háboru lelke és eszméje által költse fel a papság a népet. Szorossan köteleztessék minden pap, minden hivatalnok szakadatlanul a nép között forogni, bátoritni, buzditni, felvilágositni.

Vezérekül a nemzetörségi örnagyok vétessenek, magseregül gyakorlott nemzetőrök. Fegyvert az álladalom nem adhat; fegyverkezzenek lehetőség szerint. Egy bosszuálló nép, az igazság' bátor érzetében, fegyver nélkül is igen sokat tehet. A felkelt csapatok a helyköri hadparancsnokság intézkedései szerint, azzal egyetértőleg alkalmazandók. Hol még ellen nincs, tartassék örök éberségben, ingerültségben, harczra készen a nép. Minden attól függ, miként viseli magát a papság s tiszti kar? Ezeknek szivét, buzgalmát, rendületlenségét főleg ígénybe kell venni. Egy szabad hon, ha vészen kivül van, jutalmazni tud. A néppel szakadatlanul vele legyenek barátai. A hon és vallás veszélyéről szóljanak vele a templomban, a törvényháznál, az utczán, családhajlékában, betegei körül, s halottjai felett. Ide zárva küldök önnek kezeihez magyar és tót proclamatiokot. Ossza ki a nép közt, s osszon és osztasson naponkint jobbat és ujabbat, mely a nép érzelmeihez férjen, gondolatait vezesse, szivét, életét elválhatatlanul a hazának adja. A kormány a nemzetért, s a nemzet az emberiség nevében megvárja öntől s önöktől, hogy a veszély közepette nagyokká leendnek, hüséges őrei a honnak, hősei a polgárbecsületnek. Belügyminister Szemere m. p.

XXXIII.

Adeverintia din partea orasiului Hust, cà Kazinczy cá comandante de corpu decisese a inpusca pe Gabr. Mihalyi, daca nu'i face intru tóte pe voia.

Alább irtak bizonyitjuk, — hogy midön a mult évben a szerencsétlen emlékü forradalom alatt Julius honapban, Kazintzi forradalmi Ezredes Husztra bejött, nálla részint hivatalosan részint magán dolgainkban megfordulván, igen dühősen, kifakadva káromolta, mind e Máramaros megyét mind annak akkori főkormányzóját Mihályi Gábor urat 's azt mondá, hogy a tisztelt urat, mihelyt Szigethre megyen agyon löveti (az ebatta) Schvarzgelbjét — söt a megye lakóságának felét is érdemesnek mondotta az agyonlövetésre, — mert mind Schvarzgelbek. Ezeket azért mondta 's azért dühöngött — mert kobor táborát itt nem legszivessebben látta fogadtatni, — 's nem ment minden kedve szerint, valamint a megye ugy annak Kormánybiztossa részéről is. Hallomásbol tudjuk végre, hogy midön emlitett Kazintzi Szigethre ment, ott Mihályi Gábor volt Kormánybiztossal öszve is jött, vele méltatlanul bánt, — mi miatt ő minden további befolyástól, és rendelkezésektől megszünt. Kelt Huszton Május 19-dik 1850. Mandits András Huszt várossa Polgármestere. Benkő Ferencz Huszti biró. Theodorovits Tivadar volt Huszt várossa Kapitánya. Agoston Jozsef Huszt varosi Polgár. Keresztes Márton Huszt városi Polgár. Pap Josef városi adószedő.

XXXIV.

Dupa pacificarea ţierei trasu fiind si Gabr. Mihályi de càtra auctoritatile austriace in cercetare, orasïele Hust, Visk, Campulungu (Hosszumező), Tecsö si chiaru Sighet (Szigeth) capitalʼa comitatului Marmatiei au adeveritu prin documente oficióse, cà desu numitulu functionariu Gabr. Mihályi cu colegii sei a sciutu se apere acelea ţinuturi in totu decursulu resboiului de focu, de prada si devastatiuni. Alaturea cu orasïele au marturisitu si preotimea din càteva protopopiate ale diecesei Muncacïului. Din lipsa de spatiu ne mai putend intra aici inca si alte documente relative la Marmatia si la celelalte comitate, terminamu cu atestatulu unei comunitati evreesci, din care ese intre altele, cà insurgentii ori unde ajungeau in ţinuturi nemagiare, dedeau focu localitatiloru.

Zsidoból magyarra való forditás.

Mi Mojszini helységi lakosok csak egy fél mértföldnyi távolságra lakunk Borsától, nállunk szállásolt a magyar Tábor, melynek Borsára be léptében, láttunk hogy a midőn a Tábor Borsára ment, a magyarok gyujtani kezdettek nagy haraggal, nem maradt volna egész Borsárúl nyom és jegy, sem lelkekből sem épületekből, csupán mező 's hó, tehát a Fö szolgabiró Szaplonczay József életét feláldozta, és nagy eszével és bölcsességével mind a nagy elöbb kellő Urakkal — kik a sokaságot vezérelték — veszekedett jóval 's rószszal, és Borsa helységet meg óvta és a dolgot lecsendesitette, mi után a sokkaság elöbb kellöinek haraga le csilapittatott, ő mingyárt haza ment, és a magyarok minden faluba tele maradtak, nagy rosz tetteket tettek volna azok, de a második al Ispány Mihály Gábor ur mindent el csendesitett, hogy a magyarok a keresztény és zsidó községeket koldulásra ne tegyék — most mi alul irtak hallottunk hogy a fent irt két ur Pestre czitáltattak a magyar forradalom miatt, minél fogva mi alúl irtak meg valjuk minden félelem vagy kényszeritès nélkül, hogy a Vice Ispány Ur Mihályi Gábor, vélünk nagy jótékonyságot tett 's az egész magyar forradalom alatt minket szárnyai alatt tartott, hogy a magyar Táborok minket el ne pusztittsanak, és mi alább irtak nem hallottunk fentirt Vice Ispány Urtól leg kissebb rosz szót a Revolutio tárgyba, erre jöttünk magunkat alá irni Vasárnap Martius 10-én 1850. Költ Mojszinba. Sulem Gruber Mojszinból, Smárje Lerner mondván Simon Dászkál. Smil Aftel. Smil Jáig. Márku, a' Pulem Jáble veje. Márcu Hers Judib. Alter Herstib. Dávid Hers. Hers Feierverger. Dávid Üren Mandel.

XXXV.

Decretu alu gubernatorului br. L. Wohlgemuth, prin care se infiintiasera indata din Septembre 1849 doue cathegorĭi de tribunale martiali, cu scopu de a descoperi si pedepsi pre toti càti luasera parte activa la versarile de sange si mai alesu pe oficiri imper., cari trecusera la insurgenti, pe membrĭi tribunaleloru de sange, cari au omoritu mii de ómeni, cum si pe alti ucigasi, teciunari, rapitori si pradatori, éra altoru compromisi se li se dea ocasiune de a se purifica sau a'si documenta innocenti'a loru.

Publicare.[1])

Cu sugrumarea rebeliunei in Ardealu, au venitu timpulu cá toti aceia se se traga la dare de séma si se'si sufere cuvenit'a loru pedépsa, carii prin indemnare si povatiuire au slujitu partidei cei resturnatóre, sau carii folosinduse de terrorismulu celu domnitoriu au slujitu cá Diregatori la stapànirea cea revolutionara, si acolo cu puterea ce o au avutu au sevàrşitu omoruri, furtisiaguri, si alte silnicii, inpacàndu'si lacomi'a si nesatiulu patimii sale cei pline de pisma si de reutate. Totu asĭa de lipsa este, cà toti acei c. r. Oficeri si slujbasi se se deosebésca, si se se traga la respundere, carii pe lànga tóta putinti'a si mijloculu ce au avutu de a se lipí pre langa careva din dregatorii ori trupe imperatesci, ei totusi la cuprinderea Tierei prin rebeli, de buna voía loru au remasu inderaptu, si n'au fost gata la ori-ce porunca din partea legiuitului seu Domnitoriu, ori chĭaru juramentulu celu pusu aceluiasi lau fràntu, fiind-cà s'au alaturatu de caus'a turburatoriloru, au luatu slujbe dela acestia, pe care nu le-au parasitu in vremea, pre càndu partid'a Insurgentiloru sĭ-au doveditu destul de curatu vointi'a sa cea tradatóre (crimen laesae majestatis) prin totala desfacere de Dinastia.

Pentru aceste dóue propuneri, pe lànga comandele cele militare in Districtele acestei ţieri la Sibĭiu, Clusĭu, Belgradu, Reteagu si Odorheiu s'au intogmitu judecatorii cercetatóre si comisiuni curatitóre,[2]) cele din urma dupa trebuintia si intr'alte locuri, precum la Muresĭuvasìarheiu, la Bistritia si la Brasĭovu, care fàra intàrdiere îsĭ voru incepe lucrarile.

Fiindcà Diregatoriile cele legiuite pe timpulu turburarii cei anarchice au lipsitu, càndu s'au intemplatu atàtea degenarari (selbaticii) aspre, fapte violente si arbitrarii, siluiri si vatamarea credintiei cei de supunere, si a loru cunostintia despre acestea este defectuósa si neperfecta, de aceea trebue cautatu, cá pentru cercetarea acestoru casuri insemnate se se adune materialu (dovedi), cà

[1]) In traducere oficiósa din 1849.
[2]) Purificatóre.

VERIFICAT 1987
ACADEMIA R. P. R. INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ BIBLIOTECA Nr.